

ՅԱԿՈԲ ՎԱՐԴԻՎԱՌԵԱՆ

**ՄԵԾ ԵՐԱԶԻ ՃԱՄԲՈՒՆ ՈՒՂԵԻՈՐՆԵՐԸ
ԵՒ
ՀԱՄԱՊԱՐՓԱԿ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ
ՌԱՄԿԱՎԱՐ ԱԶԱՏԱԿԱՆ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԵԱՆ**

Դ. ՀԱՏՈՐ

**ՌԱՄԿԱՎԱՐ ԱԶԱՏԱԿԱՆ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԻՒՆ
(1921-1931)**

Նիւ Ճըրզի - 2021

**ՄԵԾ ԵՐԱԶԻ ՃԱՄԲՈՒՆ ՈՒՂԵԻՈՐՆԵՐԸ
ԵՒ
ՀԱՄԱՊԱՐՓԱԿ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ՌԱՄԿԱՎԱՐ ԱԶԱՏԱԿԱՆ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԵԱՆ
ՌԱՄԿԱՎԱՐ ԱԶԱՏԱԿԱՆ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԻՒՆ**

ՅԱԿՈԲ ՎԱՐԴԻՎԱՌԵԱՆ

ՄԵԾ ԵՐԱԶԻ ՃԱՄԲՈՒՆ ՈՒՂԵԻՈՐՆԵՐԸ

ԵՒ

**ՀԱՄԱՊԱՐՓԱԿ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ
ՌԱՄԿԱՎԱՐ ԱԶԱՏԱԿԱՆ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԵԱՆ**

Դ. ՀԱՏՈՐ

**ՌԱՄԿԱՎԱՐ ԱԶԱՏԱԿԱՆ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԻՒՆ
(1921-1931)**

ՆԻՒ ՃՂՐՂԻ - 2021

ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆ ԹԷՔԷԵԱՆ ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ՄԻՈՒԹԵԱՆ

Copyright © 2021 by Hagop Vartivarian.

All rights reserved under international and Pan-American
Copyright Conventions.

Printed in the United States of America

Library of Congress Control Number: 2021911457

Vartivarian, Hagop

Travelers of the Great Dream and Comprehensive History of the Democratic Liberal Party
Volume 4

ISBN: 978-1-931834-4-2

Mayreni Publishing, Inc.
239 Rolling Hill Road
Portsmouth, RI 02871

Երկրորդ շնորհի տեղեկատվությունը սիրաճոժար կերպով ցանցն առին

Աջգագին տեղանոյն բարերար

Տէր Է Տիկին Նաճար Է Արցեւոր Նաճարեաններ

Ի ցիւցնակ հրէնց ժողով

Լէւոն Է Սաթէնիկ Նաճարեաններուն,

Որոնք տնային տնային ու ցերս բարեկամները

Ռաւաւար Աճաւան Կոմսակոյնութեան

206

Ռամկավար Ազատական Կուսակցության

Հոկտեմբեր 1, 1921ին

Միությանը հրագործող

Անմահանուն Դայեակներուն

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ՌԱՄԿԱՎԱՐ ԱԶԱՏԱԿԱՆ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԻՒՆ

Ա. Բաժին - Միութեան Իրագործումը

1. Նախապատրաստական Աշխատանքներ	17
2. Դե'պի Միութիւն	19
3. ՌԱԿի Միութիւնը	29
4. Պաշտօնական Յայտարարութիւն Կուսակցութեանց Միութեան	31
5. Պաշտօնական Յայտարարութիւն Ամերիկայի Մասնաճիւղերուն եւ Ակումբներուն	32
6. Դաւանանք եւ Ուղեգիծ ՌԱԿի	35
7. Ծրագիր ՌԱԿի	37
8. Հիմնական կանոնագիր ՌԱԿի	41

Բ. Բաժին - Առաջին քայլեր

1. Առժամեայ Կեդրոնական վարչութիւն	51
2. Շրջաբերական Թիւ 1	71

Գ. Բաժին - Պատգամաւորականներ եւ Ընդհանուր Գործունեութիւն

1. ՌԱԿի Ա. Բ. Գ. եւ Դ. Ընդհանուր Պատգամաւորական Ժողովներ	75
2. Ռամկավար Ազատական Կուսակցութեան Գործունեութիւնը 1922-1931 տարիներուն	102

Դ. Բաժին – Մասնաճիւղեր

1. Միացեալ Նահանգներ	165
2. Ատանա	205
3. Արեւմտեան Եւրոպա	207
4. Եգիպտոս	223
5. Կոստանդնուպոլիս	249
6. Յունաստան	257
7. Պուլկարիա	263
8. Սուրիա-Լիբանան	265

9. Տեղթեղ	293
Ե. Բաժին – Կարելոր Թուականներ	297
2. Բաժին – Կարելոր Դեպքեր	
1. Լոզանի Պայմանագիրը	341
2. Հայաստանի Օգնութեան Կոմիտե	343
Է. Բաժին – ՌԱԿի Մամուլը	349
Ը. Բաժին – Յաւետ Բաժնուած Ընկերներ	
1. Ամերիկա	
ՍԱՀԱԿ ՍԵՄԵՐՃԵԱՆ	353
ՏՈՔԹ. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ԳԱՄՊՈՒՐԵԱՆ	354
ԵՐԵՄԻԱ ՏԷՓՈՅԵԱՆ	356
ԿԱՐԱՊԵՏ ՍԱՐԳԻՍԵԱՆ	358
ՂԱԶԱՐ ՏՕՆԱՊԵՏԵԱՆ	359
ԼԵՒՈՆ ՏԻԼԻՄԵԹԻՆԵԱՆ	360
ԿԱՐԱՊԵՏ ԱՆԱՆԵԱՆ	361
ԳԵՈՐԳ ՍՐԱՊԵԱՆ	363
ԼԵՒՈՆ ՊԱՅԵՆՑ	364
ԿԻՐԱԿՈՍ ԶԱԳԱՐԵԱՆ	366
ՄԱՐՏԻՐՈՍ ՀԱՅԱԳՈՐԾԵԱՆ	368
ՄԵՍՐՈՊ ԿԱՐՈՅԵԱՆ	376
ՍԵՂԻԱԿ ՀԱՅԱԳՈՐԾԵԱՆ	377
ԳԱՍՊԱՐ ՆԱՀԻԿԵԱՆ	379
ԿԱՐՊԻՍ ՀԱՅԿԱԶԵԱՆ	380
2. Եգիպտոս	
ԿԱՐԱՊԵՏ ԳՐԻԳՈՐԵԱՆ	381
ՏՈՔԹ. ՄԻՍԱԿ ԺԱՄԿՈՉԵԱՆ	382
ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ԶԱՐԲԵՐԴԵԱՆ	383
ԿԱՐԱՊԵՏ ԺԱՄԿՈՉԵԱՆ	384
3. Լիբանան	
ՄԱՐԿՈՍ ԺԱՄԿՈՉԵԱՆ	385
ՊԵՏՐՈՍ ՏԵՐ ՅՈՎՀԱՆՆԷՍԵԱՆ	386

4.	Կիլիկիա	
	ԼԵԻՈՆ ՓԱՓԱԶԵԱՆ	388
	ՊԵՏՐՈՍ ԱԴԱՄԵԱՆ	390
5.	Ֆրանսա	
	ՍԱՐԳԻՍ ԱԴԱՄԵԱՆ	392
	ՔԵՐՈՎԲԷ ԷԼՄԱՅԵԱՆ	393
	ԱԻԱԳ ԿՕՇԿԱՐԵԱՆ	394
	ԱՐԱՄ ՃԻԽՊԻՇԵԱՆ	395
	ԳԵՈՐԳ ՆԱՃԱՐԵԱՆ	396

ՓՈԽԱՆ ՎԵՐՋԱԲԱՆԻ

1.	Շնորհաւորագիր Խաժակ Արք. Պարսամեանէ	397
2.	Շնորհաւորագիր Վաչէ Արք. Յովսէփեանէ	400
3.	Շնորհաւորագիր Հայկական Ուսումնասիրութիւններու եւ Հետազոտութեանց Հայկական Ըկերակցութենէն	401
4.	Շնորհաւորագիր Ս. Ներսէս Ընծայարանէն	402
5.	Հատուածներ Գրախօսականներէ	403
6.	Գնահատական Գիրեր	420
7.	Շնորհահանդէսներ	423
8.	Նուիրատուութիւններ	425

**ՌԱՄԿԱՎԱՐ
ԱԶԱՏԱԿԱՆ
ԿՈՒՍԱԿՅՈՒԹԻՒՆ
(1921-1931)**

Ա. ԲԱԺԻՆ

ՄԻՈՒԹԵՄԱՆ
ԻՐԱԳՆՈՐԾՈՒՄԸ

ՆԱԽԱՊԱՏՐԱՏԱԿԱՆ ԱՇԽԱՏԱՆՔՆԵՐ

Կ. Պոլիս, Սեպտեմբեր, 1921

1907-ին սկսեալ աշխատանք կը տարուէր ողջմիտ ընկերներու կողմէ նոյն դաւանանքն ու գաղափարախօսութիւնը բաժնող հայկական քաղաքական կազմակերպութիւններու միութիւնը իրագործելու համար:

Հանգրուանային կերպով իրագործուեցան միութեան աշխատանքները:

Այսպէս՝ 1919 Դեկտեմբերին Հայ Սահմանադրական-Ռամկավար Կուսակցութեան (ՀՍՌԿ) Հայաստանի Խորհուրդը իր Շրջանային Պատգամաւորական Ժողովով որդեգրած էր Ազգային Ռամկավար Կուսակցութիւնը: 1918-1919 թուականներուն Կ. Պոլսոյ մէջ վերակազմուեցան Վերակազմեալ Հնչակեանները Ազատական անունին տակ: Փարիզի մէջ կազմուեցաւ Հայ Ազգային Ազատական Միութիւնը ջանքերովը հայ մտաւորականներու, որոնք կը ձգտէին իրականացնել հայ ազգայնական կուսակցութիւններու միութիւնը:

Պէտք է նշենք նաեւ որ Ամերիկայի մէջ 1918ին ՀՍՌԿ-ը իրեն միացուցած էր խումբ մը մտաւորականներ՝ կոչուելով Ազգային Ռամկավար Կուսակցութիւն: Արձանագրենք նաեւ որ կուսակցութեան մէջ միաձուլուեցան Կովկաս ապաստանած արեւմտահայ փախստականներէն շատեր Զօր. Անդրանիկին Նախաձեռնութեամբ եւ Լեւոն Թիֆլինճեանի ու Վահան Թոթովենցի մասնակցութեամբ կազմուած «Հայաստանական շարժում»ը (1917 Մայիս 1ին հիմնուած «Հայաստան» պաշտօնաթերթին անունով):

Ու 20-ականներու անորոշութեան օրերուն, այլեւս իրատապ հարց դարձած էր ժողովրդավարական ու ազատական գաղափարը որդեգրած ազգայնական խմորումներու միասնութիւնը: Եւ այս առնչութեամբ ալ ՀՍՌԿ-ի Կ. Պոլսոյ եւ Եգիպտոսի մարմինները լուրջ քայլեր առած էին արդէն:

1919 Սեպտեմբեր 7ին Հայ Ժողովրդական Կուսակցութեան ղեկավարները, որոնք կը գոր-

ծակցէին արդէն ՀՍՌԿ-ի հետ, նկատի առնելով երկու կուսակցութիւններու հայեացքներու նոյնութիւնը, սկզբունքով կ'ընդունին երկու կուսակցութիւններու միացումը:

Վերջապէս եկան Առաջին Համաշխարհային Պատերազմի զինադադարն ու Սեւրի դաշնագիրը եւ 1920ի Սեպտեմբերին, երկու կուսակցութիւնները իրենց Ընդհանուր Պատգամաւորական Ժողովները գումարեցին Կ. Պոլսոյ մէջ, եւ որոշեցին միանալ: 1921ին երկու պատգամաւորական Ժողովներու Համագումար հանդիսաւոր Ուխտին մէջ հիմը դրուեցաւ Ռամկավար Ազատական Կուսակցութեան:

Միութեան իրականացումը յաջողցուցին Վահան Թեքեան, Աւետիս Թերզիպաշեան, Լ. Գույումճեան, Արտակ Դարբինեան, Ա. Սաֆրաստեան, Մեթր Ա. Ծիւմպիշեան, Գրիգոր Պեօզիկեան, Տոքթ. Վ. Ալթունեան, Շ. Յակոբեան, Փրոֆ. Մ. Անանիկեան, Տ. Ա. Տիքիճեան, Հ. Երուանդ, Կ. Սրապեան, Շ. Յակոբեան, Տոքթ. Էնֆիէճեան, Ա. Ինճիճեան, Պետրոսեան, Մուշեղ Սերոբեան, Տոքթ. Յ. Թօփճեան, Ասլան, Մ. Սվազլեան եւ Պ. Եղիայեան:

Բայց այս միութիւնը եղաւ ամեն բանէ առաջ արդիւնք միատեսակ ուղեգիծ ու գործելակերպ ունեցող հատուածներու միաձուլման անհրաժեշտութեան՝ միահամուռ ջանքերով կազմակերպելու համար հայ սփիւռքը եւ զօրացնելու նորաստեղծ հայրենիքը՝ Խորհրդային Հայաստանը, որովհետեւ «... կը փակուէր թուրքին դէմ ինքնապաշտպանութեան կռիւի շրջանը» եւ Հայաստանի մէջ հայ պետականութեան հիմնումով, իսկ սփիւռքի մէջ գաղութներու գոյացումով նոր խնդիրներ կը դիմագրաւէր արեւմտահայը:

Այս միութեան համաձայնութիւնը պարզապէս *անունի փոփոխութիւն մըն էր՝ բայց ոչ սկզբունքի:*

Սեպտեմբեր 1921ի համաձայնութիւնը ազատականներու եւ ռամկավարներու միջեւ եղաւ

Մեծ երազի ճամբուն ուղեորները

վերջին միաձուլումը եւ միութիւնը մինչ այդ կատարուած միութեան փորձերուն:

*Պոլիս, Պէքեար Փողոց թիւ 22, ուր սկսան միութեան
բանակցութիւնները*

ԴԷՊԻ ՄԻՈՒԹԻՒՆ

Երկար եղաւ ՌԱԿԻ միութեան իրագործման ճանապարհը: Բաղկացուցիչ զանազան կազմակերպութիւններուն մէկ դրօշի տակ մէկտեղումը ունեցաւ տարիներու երկա՛ր բանակցութեանց շրջան մը հասնելու Զոկտեմբեր 1, 1921 թուականը: Ինչ որ արխիւային նիւթ մնացած է միութեան բանակցութիւններէն՝ ընկեր Դոկտ. Վաչէ Ղազարեան հարազատութեամբ իր աշխատակցութեան մէջ յանձնած է:

Կ'արձանագրենք զանոնք բոլորը այս հատորին մէջ որպէս տուեալներ դէպի վերջին միութիւնը առաջնորդող ճանապարհին:

ՊԱՏՃԷՆ ՌԱՄԿԱՎԱՐ ԵՒ ԱԶԱՏԱԿԱՆ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԵԱՆՑ ՄԻՈՒԹԵԱՆ ԲԱՆԱԿՑՈՒԹԵԱՆՑ

Բանակցութեանց երկու նմանօրինակ պատճեններէն կու տանք Զրաչ Երուանդի ձեռագրով գրուածը (ՌԱԿ Կեդրոնական արխիւ):

ՆԻՍՏ Ա.

Ռամկավար եւ Վերակազմեալ Զնչակեան կուսակցութեանց կողմէ միացման մասին յայտնուած բռն լիափաթով՝ երկու կուսակցութեանց ընդհանուր պատգամաւորական ժողովներու կողմէ ընտրուած երեքական լիազօրներու, թուով վեց, պաշտօն յանձնուած ըլլալով սոյն նպատակին իրագործման համար սկսիլ բանակցութիւններու, Լիազօրներու առաջին ժողովը տեղի ունեցաւ 1921 Յունուար 1ին (Նոր տոմար) ժամը ճիշդ 3ին «Պէքեար» փողոց, 22 թիւ, Տոքթ. Գոյումճեանի սենեակը եւ կատարուեցան հետեւեալ նախապատրաստական աշխատութիւնները:

Ա. Միաձայնութեամբ ատենապետ ընտրուեցան Տիարք Միհրան Սըվազլը եւ Ա. Թերզիպաշ-

եան, սոյն պաշտօնը փոխն ի փոխ վարելու համար:

Բ. Նոյն պայմանով ատենադպիր ընտրուեցան Տիարք Գրիգոր Պեօզիկեան եւ Միհրան Վ. Գալֆայեան:

Գ. Որոշուեցաւ շաբաթը երեք գիշերային ժողով ունենալ՝ Գշ., Եշ., եւ Շբ. օրերը ժամը ճիշդ 9ին:

Դ. Լիազօրութեան հարցը բարձրացուելով, որոշուեցաւ ընդհանուր պատգամաւորական ժողովներու կողմէ փոխանակուած պաշտօնական նամակները ընդունիլ որպէս լիազօրութեան գիր:

Հաստատուեցաւ թէ երկու կողմի լիազօրները բացարձակ իրաւասութիւն ունին միութիւնը կնքելու եւ յայտարարելու: Թէեւ Վեր. Զնչակեան Կուսակցութեան Ընդհ. Պատգմ. ժողովը դեռ կը շարունակուի, բայց այս խնդրոյ շուրջ իր վերջնական որոշումը տուած եւ իր ներկայացուցիչները լիազօրած է:

Վերոյիշեալ խնդիրները քննուելէ եւ որոշուելէ վերջ կազմուեցաւ հետեւեալ աշխատութեանց ծրագիրը.-

ԾՐԱԳԻՐ ԱՇԽԱՏՈՒԹԵԱՆՑ

Ա. Զննութիւն ծրագրի եւ սկզբունքներու,

Բ. Գործելակերպ,

Գ. Զննութիւն կազմական կանոնագրի,

Դ. Միացման ձեւակերպութիւնները:

Ժողովը փակուեցաւ ժամը 4:20ին, յառաջիկայ ժողովը տեղի պիտի ունենայ Գշ. Գիշեր ժամը 9ին, Ֆերիտիէ թիւ 48, Տիար Արամ Ինճիճեանի բնակարանը:

Ներկաներ՝

Ռամկավար Կուսակցութեան կողմէ

Տիար Ա. Թերզիպաշեան

Տիար Ա. Ինճիճեան

Տիար Գ. Պեօզիկեան

Վերակազմեալ Հնչակեան. Կուսկց. կողմէ
Տիար Պ. Տէրոյեան
Տիար Մ. Գալֆայեան

Ծանօթութիւն.- Այս ժողովին ատենապետն էր
Տիար Ա. Թերզիպաշեան, ատենադպիրը Մ. Վ.
Գալֆայեան, Տիար Մ. Սըվազլը կը բացակայէր
հիւանդութեան պատճառաւ:

Ներկաներ՝
Ռամկ. Կուսակց. կողմէ
Տիար Ա. Թերզիպաշեան
Տիար Ա. Ինճիճեան
Տիար Գ. Պեօզիկեան
Վեր. Հնչ. Կուսկց. կողմէ
Տիար Մ. Սըվազլը
Տիար Պ. Տէրոյեան
Տիար Մ. Գալֆայեան

ՆԻՍՏ Բ.

Ժողովը բացուեցաւ ժամը 9:15ին Պ. Արամ
Ինճիճեանի բնակարանը: Ատենապետը Տիար Ա.
Թերզիպաշեան, ատենադպիրը՝ Տիար Մ. Գալ-
ֆայեան:

ՈՐՈՇՈՒՄՆԵՐ

Ա. Ատենագրութիւնը երկու օրինակ պիտի
ըլլայ, մէկ-մէկ օրինակ իւրաքանչիւր կողմին
տրուելու համար:

Բ. Աշխատութեանց ծրագրին առաջին մասը
թողլով յառաջիկայ ժողովին, որոշուեցաւ սկսիլ Բ.
մասը կազմող «Գործելակերպ»ի վիճաբանութեան:

Գ. Ներքին հարցերու շուրջ յեղափոխութիւն
չենք ընդունիր, օրինակ՝ պետական հարուած եւ
այլն. ապաստանաւորական միջոցներով:

Միացեալ կուսակցութիւնը ի նկատի առնելով
Ռուսիոյ եւ Կովկասահայաստանի ներկայ քա-
ղաքական անորոշ դրութիւնը՝ ինք կը ստանձնէ
նախաձեռնութիւնը հետապնդելու թրքահայ
ժողովրդի ֆիզիքական գոյութիւնը եւ Սեւրի
դաշնագրով անոր ճանչցուած քաղաքական
իրաւունքները, միշտ վերջնական նպատակ ունե-
նալով Միացեալ, Անկախ Հայաստանը:

Միացեալ կուսակցութիւնը կ'ընդգրկէ կիլիկ-
եան քաղաքականութիւն մը, ունենալով որպէս
նուազագոյն նպատակ կիլիկեան ինքնավարու-
թիւն՝ ֆրանսական մանտայի տակ, համաձայնելով
տեղական տարրերու հետ, ըստ կարելոյն պահե-
լով տեղւոյն հայկական բնոյթը:

ՆԻՍՏ Գ. 1921 Յունուար 6

Ժողովը սկսաւ ժամը 10ին ընդ ատենապե-
տութեամբ Տիար Թերզիպաշեանի, ատենադպիրն
էր Գ. Պեօզիկեան

Օրակարգ

1.- Քննութիւն ծրագրի, սկզբունքի եւ կազմա-
կան կանոնագրի:

ՈՐՈՇՈՒՄՆԵՐ

1.- Կարդացուելով Ռամկավար Կուսակցու-
թեան ծրագիրն ու կազմական կանոնագիրը,
տեսնուեցաւ որ անոնց ընդհանուր գիծերու մէջ
երկու կուսակցութիւններն ալ համամիտ են:

Եւ որովհետեւ Վեր. Հնչակեան Կուսակցու-
թեան ծրագրի պատրաստութիւնը վերջնականա-
պէս աւարտած չէր, կարդացուած ծրագրէն մէկ
օրինակ յանձնուեցաւ Վեր. Հնչակեան լիազօր-
ներուն, ուսումնասիրելու համար անոր մանրա-
մասնութիւնները եւ յառաջիկայ Գշ. օրուան
նիստին բերելու իրենց դիտողութիւնները:

Յաջորդ նիստը որոշուեցաւ ընել յառաջիկայ
Կիրակի իրիկուն, 9 Յունուար 1921, ժամը 9ին,
Տիար Ա. Թերզիպաշեանի բնակարանը:

**ՆԻՍՏ Դ. ԵՒ Ե.
9 Յունուար 1921 Կիրակի
11 Յունուար 1921**

Ատենապետ Ա. Թերզիպաշեան
Ատենադպիր Մ. Գալֆայեան
Տիար Ա. Թերզիպաշեանի բնակարանը:

Նիստը բացուեցաւ ժամը 10ին:

Օրակարգն էր Ազգ. քաղաքականութեան
Նկատմամբ միացեալ կուսակցութեան դիրքը հան-
դեպ միւս կուսակցութեանց:

Երկար վիճաբանութիւններէ վերջ, վերջ-
նական որոշումը յետաձգուեցաւ յաջորդ ժողովին,
որ տեղի ունեցաւ 11 Յունուար 1921, Գշ. գիշեր
ժամը 9ին, Տիար Թերզիպաշեանի բնակարանը,
վեց լիազօրներու ներկայութեան, եւ տրուեցաւ
հետեւեալ որոշումը:

1.- Միացեալ կուսակցութիւնը իբրեւ հարա-
զատ թարգմանը հայ ազգային իրականութեան՝ կը
ստանձնէ առաջնորդող դեր ազգ. քաղաքակա-
նութեան մէջ, եւ միւս կուսակցութիւններու հետ կը
գործակցի այն պարագային միայն, երբ ազգ.
գերագոյն պահանջները կը պարտադրեն զինք:

Ընկեր Սըվազլը ի դիմաց Վերակազմեալ
Հնչակեան լիազօրներու յայտարարեց թէ իրենք
համամիտ են Ռամկավար լիազօրներու հետ
սկզբունքային խնդիրներու նկատմամբ եւ առա-
ջարկեց նախապատուութիւն տալ միացեալ
կուսակցութեան անունը որոշելու խնդրոյն: Ընկեր
Սըվազլը-ի յայտարարութիւնը ընդունուելով
որոշուեցաւ օրակարգի անցընել միացեալ կուսա-
կցութեան անունը որոշելու հարցը:

Օրակարգ
ԱՆՈՒՆԻ ԽՆԴԻՐԸ

Ընկեր Գալֆայեան.- յայտնեց թէ իրենց
Պատգմ. Ժողովը որոշած ըլլալով բոլորովին Նոր
անուն տալ միանալիք կուսակցութեանց. առա-
ջարկեց մկրտել միացեալ կուսակցութիւնը «Ազա-
տական Ժողովրդապետական» անունով:

Ասոր ի պատասխան ընկեր Ինճիճեան յայտ-
նեց թէ Ռամկավար Կուսակց. Պատգմ. Ժողովը
իբրեւ միակ պայման միութեան, բացորոշապէս
յայտնած է որ միանալիք կուսակցութեան անուն
մէջ Ռամկավար բառը պիտի պահուի. հետեւաբար
ինք կը կարծէ, թէ Ռամկավար բառին քով ուրիշ
յարմար բառ մը աւելցնելով արդէն Նոր անուն մը
ստեղծուած կ'ըլլայ, քանի որ մեր կուսակցութիւնը,
արդէն իսկ փոխած է անունը՝ Ռամկավար բառին
հետ կցուած միւս բառերուն ջնջումով:

Ընկեր Թերզիպաշեան.- Ազատական անունը
Նոր անուն չի կրնար ըլլալ, քանի որ Վեր. Հնչակեան
Կուսակցութեան Պոլսոյ շրջանակը երկու տարիէ ի
վեր զայն պաշտօնապէս կը գործածէ իբր սե-
փական անուն:

Ընկեր Գալֆայեան.- Յայտնեց թէ Պոլսոյ շրջա-
նակի կողմէ առանձնապէս գործածուած Ազատա-
կան բառը, կուսակցութեան պաշտօնական
անունը չէ. եւ չի կրնար ալ ըլլալ: Մեր կուսակցու-
թեան պաշտօնական անունն է «Վերակազմեալ
Հնչակեան Կուսակցութիւն», եւ ինչպէս որ ամենուս
ծանօթ է, կուսակցութեան մը անունան փոփոխու-
թիւնը մի միայն Ընդհանուր Պատգամաւորական
Ժողովին իրաւասութեան սահմանին մէջ է, եւ ան է
որ կրնայ Նոր անուն մը որոշել:

Ընկեր Թերզիպաշեան.- Անգամ մը եւս շեշտեց
թէ Ազատական անունը պաշտօնապէս գոր-
ծածուած է:

Ընկեր Սըվազլը.- Յայտնեց թէ իրենք չեն
պնդեր Ազատական բառին վրայ, այլ կ'ուզեն որ
երկու անուններն ալ վերցուին, եւ աւելցուց թէ
Ռամկավար բառը չի մարմնացներ իւր մէջ մեր
ընդգրկած սկզբունքները, այլ Ազատական բառն է
որ որոշապէս կ'արտայայտէ այս դաւանանքը:

Ընկեր Պեօզիկեան.- Առաջարկեց, քանի որ
Ռամկավար անունը բացորոշապէս կը մարմնացնէ
երկու կուսակցութիւններու ալ սկզբունքները,
ինչո՞ւ այդ բառը ջնջուի: Եթէ Ժողովրդապետական
բառը պետք է գործածել, աւելի լաւ չէ՞ որ ասոր
հոմանիշ բառը եւ ընդհանրացած Ռամկավար
բառը գործածուի:

Ընկեր Գալֆայեան.- Համաձայն մեր Պատգա-

մաւորական ժողովէն մեզի տրուած հրահանգներուն՝ կ'առաջարկեմ երկու կողմի անունները մէկ կողմ թողլով բոլորովին նոր անունով մը դուրս գալ. ես կը կարծեմ թէ ասիկա միակ լուծումն է, որ կրնայ գոհացնել երկու կողմերը:

Ընկեր Ինճիճեան.– Շեշտած ըլլալով Ռամկավար բառին քով ուրիշ բառ մ'ալ աւելցնելով նոր անուն մը կազմութիւնը, ընկեր Թերզիպաշեան հետեւեալ կերպով արտայայտուեցաւ, որուն համամիտ գտնուեցաւ նաեւ ընկեր Պեօզիկեան. «Անձամբ ներկայ չըլլալով մեր Ընդհ. Պատգամաւորական ժողովի նիստերու ամբողջութեան, որոշապէս չեմ յիշեր թէ Պատգմ. ժողովը Ռամկավար բառը պահել ուզելով անոր կցութիւնը ուրիշ ոեւէ յարմար բառի մը գործածութեան համար առարկութիւն ըրա՞ծ է թէ ոչ»: Ուստի վիճաբանութեանց շարունակութիւնը առաջարկեց յետաձգել յառաջիկայ նիստին, որպէսզի իրենք պատեհութիւնը ունենան կարողալու Պատգամաւորական ժողովի ատենագրութիւնները այդ մասին:

Ժողովը փակուեցաւ ժամը 12ին. յառաջիկայ ժողովը տեղի կ'ունենայ Ուրբաթ օր, ժամը 3ին, Տոքթ. Գալֆայեանի Սուրբերգի փողոց թիւ 2 գործատեղին:

ՆԻՍՏ 2.

Ուրբաթ 11 Յունուար 1921

Ժողովը սկսաւ ժամը 9ին, Տոքթ. Գալֆայեանի գործատեղին, Սուրբերգի փողոց թիւ 2, ատենապետութեամբ ընկեր Սըվազլըի: Ատենադպիրներն էին Գ. Պեօզիկեան եւ Մ. Գալֆայեան:

Ծանօթ.– Ժամը 3ի ժողովը տեղի չունեցաւ ընկեր Սըվազլըի բացակայութեան պատճառաւ:

ՕՐԱԿԱՐԳ

1. Շարունակութիւն «Անուան խնդրոյ» օրակարգին:

Ընկեր Թերզիպաշեան.– յայտնեց որ կարդացած լինելով իրենց Պատգմ. ժողովի ատենագրու-

թիւները, կը կարծէ որ անկարելի չի գտներ յարմար բառ մը կցել Ռամկավար անունին:

Ընկեր Սըվազլը.– յայտնեց թէ այդ անունի խնդիրը փորձաքար մը կրնայ նկատուիլ միութեան խնդրոյն շուրջ. Վերակազմեալները կ'ուզեն հատուածական ոգին արմատախիլ ընել ապագայ կուսակցութեան մէջ:

Եթէ երկու անունները յիշուին, որոնցմէ մէկը յիշեցնէ մէկ կուսակցութիւնը եւ երկրորդը՝ միւս կուսակցութեան անունը, այսպիսով շինիչ նպատակի մը չ'պիտի կրնանք հասնիլ:

Մենք հոս հաւաքուած ենք իբրեւ երկու կուսակցութեանց լիազօրներ հաւասար իրաւունքներով, ընդգրկելու անուն մը, որ անցեալ անունները մոռացութեան թողու: Եթէ՝ օրինակի համար, միացեալ կուսակցութիւնը կոչենք Ռամկավար եւ Վեր. Հնչակ. անունով, այդպիսի բարերար արդիւնքի չ'պիտի կրնանք հասնիլ: Առաջարկը ինչպէս բերուած է Ռամկավար լիազօրներու կողմէ, կը ցոլացնէ միութեան գաղափարը ո՛չ թէ երկու կուսակցութեանց ձուլումով, այլ միայն ազգայնական կուսակցութեան միացումով Ռամկավար անունին տակ. եւ այս չէր բանակցութեանց նպատակը: Ռամկավար լիազօրներուն տրուած լիազօրութիւնը իրենց Պատգմ. ժողովին կողմէ կը հաստատէ այս կերպ ոգի մը, որ տրամագծօրէն հակառակ է այն ըմբռնումին՝ որ պետք ենք ունենալ միութեան իրագործման համար:

Ընկեր Թերզիպաշեան.– արտայայտուեցաւ հետեւեալ կերպով. «Ռամկ. Կուսակցութեան միութեան ջերմ փափաքը մեր կարծիքով առաջնութեան իրաւունքը կը վայելէ, քանի որ Ռամկավար Կուսակցութեան նախաձեռնութեամբ էր որ Բարիզի մէջ հիմը դրուեցաւ միութեան գործին (*) եւ յետոյ իրենց Պատգամաւորական ժողովն է որ առաջին քայլը կ'առնէ դէպի իրականացում Բարիզի մէջ եղած յղացումին: Ռամկավար Կուսակցու-

(*) *Հրաչ Երուանդին ձեռագրով արտագրուած օրինակին մէջ կայ փակագծեալ հետեւեալ արձանագրութիւնը. «Խտելաթիրում մը. Ազատական Միութեան կը վերաբերի նախաձեռնութիւնը եւ միջնորդութիւնը այդ գործին»:*

թիւնը «Ռամկավար» բառին պահպանման մէջ այն հիմնական տեսակետը ունեցած է, որ այդ բառն է որ կրնայ իր մէջ բովանդակել, գերազանցապէս, այն ոգին՝ որ կը պարունակէ իր ընդգրկած ծրագիրը, ինչ որ միանալու կոչուած համախոհ կուսակցութեանց ծրագիրը եղած է. Ռամկավար Կուսակցութիւնը չանտեսելով հանդերձ համախոհ կուսակցութեան յարաբերական ոյժերը, չէ մերժած ուրիշ յարմար անուն կրելու հաւանականութիւնը: Բազմաթիւ են օրինակներ ազգային թէ օտար կուսակցութեանց տարեգրութեանց մէջ, ուր մեր վերել յիշուած պատճառաբանութիւններով՝ առանց պետք ունենալու նոր անունի՝ ստեղծուած է միացուած կամ պատշաճեցուած անուններով միութիւն:

Պատգամ. Ժողովը, իր խորհրդակցութեանց մէջ անշուշտ աչքի առաջ ունեցած է զանազան հաւանականութիւններ: Օրինակի համար, չէ՞ք խորհիր որ, մեր կուսակցութենէն կամ գուցէ եւ ոչ-կուսակցական չեզոքներէ մաս մը մարդիկ Ռամկավար անունը, որպէս արդէն ռէքլամ գտած անուն, գործածեն նոր կուսակցութիւն մը առաջ բերելու համար: Ես դեռ չեմ խօսիր այն թեքնիքական անհնարաւորութեան մասին, որպիսին անցեալ նիստին մէջ ընկեր Ինճիճեան յայտնեց, եւ որուն համաձայն, Պատգ. Ժողովին որոշումով կաշկանդուած ենք մենք եւ որոն մասին կը փափաքէինք լսել բանակցող միւս կողմը, թէ արդեօք ինքն ալ չ'գտնե՞ր որ մեզմէ անկարելին է որ կը սպասուի»:

Ընկեր Ինճիճեան.– Խօսք առնելով ըսաւ. «Ես ներողամտութիւնը խնդրելով ընկեր Սվազըի, պիտի բողոքէի իր խօսքերուն մէջ դրած այն ձեւին՝ որով իբր թէ մենք կ'ուզենք պարտադրել մեր կամքը միւս քոյր կուսակցութեան, տրուած ըլլալով որ մենք միութեան ջերմ փափաքով է որ եկած ենք հոս»:

Ընկեր Սըվազը հարցուց ընկեր Ինճիճեանի, թէ որ մենք առաջարկէինք Վերակազմեալ Հնչակեան անունը պահել՝ ի՞նչ պիտի ըսէիք:

Ընկեր Ինճիճեան պատասխանեց. «Նկատի առնելով մեր Պատգ. Ժողովէն մեզի տրուած որոշ հրահանգները, չպիտի ընդունէինք: Եւ կը ցաւիմ որ

միութիւնը յաջողցուցած ըլլալու պատիւը ներկայ պայմաններու մէջ ձեզի է որ պիտի պատկանի, որովհետեւ մենք կարող չենք ձեր փափաքին ընդառաջ երթալու, կաշկանդուած ըլլալով Ընդհ. Պատգամաւորական Ժողովի ծանօթ որոշումով»:

Ընկեր Տէրոյեան.– Այնքան մըն ալ տրամաբանական չեն երեւիր ինձ տրուած փաստարկութիւնները. օրինակի համար ընկեր Թերզիպաշեան կը յիշեցնէ մեզ թէ իր կուսակցութիւնն է որ նախաձեռնարկ եղած է եւ այս՝ Նոյն կուսակցութեան անկեղծութիւնն է որ կը ցոլացնէ: Մենք հաւատալով իր կուսակցութեան անկեղծութեանը՝ պիտի յիշեցնէինք թէ միութեան բուռն բաղձանքը եղած է երկուստեք, եւ այս՝ տարիներու պատմութիւն մ'ունի իր ետեւ եւ թէ միացման քանի մը փորձեր եղած են, թէեւ անյաջող ելքով: Այդ ծախողուած փորձերուն մէջ կը տեսնենք որ կազմուելիք Նոր կուսակցութեան անուան հարցին ամենամեծ կարեւորութիւններէն մին տրուած է եւ ճիշդ այդ փորձուած վտանգաւոր կէտէն զգուշանալու համար է որ իմ կուսակցութիւնս որոշած է երկու կուսակցութեանց անուններն ալ չգործածել կազմուելիք կուսակցութեան անուան մէջ եւ որով նոր կուսակցութիւնը ներքին շփոթ վիճակ մը պիտի չունենայ: Այսպիսով, կարծեմ որ կուսակցութիւնս նախ ժխտելով իր անունը եւ պահանջելով Նոյնը իր քոյր կուսակցութենէն՝ միութեան համար իր անկեղծութեան ապացոյցներէն մին տուած կը լինի: Ժողովրդավար ոգին ուրիշ անունով մըն ալ կարելի է արտայայտել: Դարձեալ ընկեր Թերզիպաշեան դիտել կու տայ ի միջի այլոց, թէ արդէն ռէքլամ եղած անուն մը երբ նոր կուսակցութեան անունին մէջ չգործածուի, հաւանաբար ուրիշ կուսակցութիւն մը կամ խմբակ մը պիտի օգտուի անկէ: Ինձի այնպէս կը թուի որ ճիշդ մտածած կ'ըլլամ եթէ նկատել տամ թէ այդ հարցը հնարուած է մէջտեղ նետուած է հաւանաբար ըլլալիք միութեան հաշուոյն խոչընդոտ մը յարուցանելու նպատակով եւ հեղինակը կամ կուսակցութիւն մըն է եւ կամ ռամկավար ոչ-միութենական անհատ մը: Այսօրինակ պատմութիւններ յաճախ շրջան առած են միութեան անցեալ փորձերու ատեն: Անունը չէ

որ միայն կուսակցության մը ոգին կը հայելիացնէ, այլ աւելի անոր ապրած կեանքն ու գործերը: Իսկ ընկեր Ինճիճեանի արտայայտութեան կը պատասխանեմ թէ երբ միութեան ջերմ բաղձանքովն է որ այստեղ երկու կուսակցութիւնները կը խօսին, մեզ կը մնայ մեր փոխադարձ գերագոյն զոհողութիւնը մէջ բերել եւ հնարաւոր դարձնել ակնկալուած միութեան իրագործումը: Բոլորին ալ պարտադրելի է այդ, - որպէսզի մեր այս բանակցութիւնով հասնինք բաղձալի նպատակին:

Ընկեր Գալֆայեան.- «Ես կը մերժեմ ընկեր Թերզիպաշեանի այն գաղափարը՝ թէ իրենք մենեւ աւելի զօրաւոր են, որովհետեւ ո՛չ ոք գիտէ թէ ի՞նչ է մեր զօրութիւնը ճշգրիտ կերպով, այլ կարծիքներ կան, ինչպէս որ մենք ալ ունինք կարծիքներ թէ այս կամ այն մասին մէջ մենք ենք աւելի զօրաւոր եւ ուրիշ մասին մէջ անոնք, հետեւաբար, ես ընկեր Թերզիպաշեանի խօսքերը կ'ընդունիմ որպէս կարծիք, ինչպէս մեր կարծիքը. բայց ոչ ամբողջ կուսակցութեան, այլ շրջանակներու հաշուոյն, հետեւաբար՝ կը կրկնեմ անգամ մը եւս ընկերներուս ըսածը՝ թէ մենք հոս եկած ենք բանակցելու հաւասար իրաւունքներով եւ միմիայն այդ պայմանաւ է որ կրնանք շարունակել բանակցութիւնները: Կը մերժեմ նոյնպէս այն գաղափարը՝ թէ իրենք են (Ռամկավարներ) եղած առաջին անգամ միացման փափաքողը Բարիզի մէջ. այլ կ'ըսեմ թէ՝ մեր կուսակցութիւնը մէկէ աւելի անգամներ փորձած է միացման: Գալով «Ռամկավար» բառի պահպանման մասին ցոյց տրուած պատճառներուն եւ պատճառաբանութեանց, պարտաւոր եմ ըսել թէ երբ մենք ամենքս ալ գիտենք թէ երկու կուսակցութիւնները իրարմէ բաժնող ո՛չ մէկ ծրագրային տարբերութիւն գոյութիւն ունի եւ միակ տարբերութիւնը որ կայ՝ այն ալ կուսակցութեանց անունն է, հետեւաբար չեմ կարծեր որ ոեւէ պատգամաւորական ժողով որ անկեղծօրէն միացման փափաքող է, ինչ որ կը վկայեն մեր Ռամկավար լիագործները իրենց Պատգմ. Ժողովի մասին, նկատողութեան չ'առնէ այն միակ տարբերութիւնը, որ գոյութիւն ունի եւ որ անուան տարբերութիւնն է, որ գուցէ շատ մը միացման

փորձերու ծախողութեան պատճառներէն մէկը եղած է ժամանակին: Նոյնպէս կը զարմանամ միացման անկեղծօրէն փափաքող կուսակցութեան մը Պատգամաւորական Ժողովին՝ որ որոշում մը տուած պահուն նկատողութեան չ'առնէր թէ տրուած որոշումը թէեւ ըստ ինքեան խիստ լայնախոհ, բայց անգործադրելի է միւս կուսակցութեան անուան որոշ վարդապետութիւն մը չ'ատկանշելուն պատճառաւ, թէեւ ան հաւատացող մըն է ազգայնական, ազատական որոշ վարդապետութեան: Հետեւաբար, արդէն ըսի եւ անգամ մը եւս կը կրկնեմ թէ մեր կուսակցութեան անունն է Վեր. Հնչակեան Կուսակցութիւն, հետեւաբար ըստ Ռամկավարներու Պատգմ. Ժողովի տուած հրահանգին եւ ձեր յայտարարութեան, անիկա յարմար բառը չէ, եւ հակառակ որ ես այս խօսքերը հոս կ'ըսեմ՝ ի պատասխան ձեր յայտարարութեան՝ եւ ոչ թէ որպէս առաջարկ, տրուած ըլլալով որ վիճաբանութեան ո՛չ մէկ իրաւունք եւ արտօնութիւն ունիմ այդ մասին: Հետեւաբար առանց ուզելու ոեւէ հետեւութիւն հանել Ռամկ. Կուսակցութեան կողմէ տրուած այն որոշ պայմանէն, որը միակ տարբերութիւնը եղող անունի հարցը կը դժուարացնէ, ես անձնապէս նոյնիսկ կարելիութիւն չեմ տեսներ մեր Պատգամաւորական Ժողովին դուռը ափ առնելու»:

Ընկեր Ինճիճեան.- յայտնեց. «Ես դիտել պիտի տայի մեր ներկայ բոլոր ընկերներուն որ եթէ մեր Պատգմ. Ժողովը Ռամկավար բառը անպայման միացեալ կուսակցութեան անունին մէջ պահել որոշած է, նոյնը անկարելի չ'ըներ նաեւ մեր համախոհ կուսակցութեան, որուն անունը գոնէ Պոլսոյ մէջ այս պահուս գումարուած Ընդհանուր Պատգամաւորական Ժողովին տպագրեալ պաշտօնական նամակաթուղթերու վրայ «Վերականգնեալ Հնչակեան Ազգայնական Ազատական» է: Հետեւաբար քանի որ դուք չէք առարկեր, ինչպէս մենք կը սպասեինք, ես կ'առաջարկեմ, զոր օրինակ Ազատական բառը առնել ձեր անունէն եւ կցելով զայն մեր Ռամկավար բառին՝ նոր կուսակցութիւնը անուանել «Ազատական Ռամկավար»:

Ժողովը փակուեցաւ ժամը 12ին. յառաջիկայ

Ժողովը տեղի կ'ունենայ ընկեր Ինճիճեանի բնակարանը, Դժ. Ժամը 9ին, հնարաւորութիւն տրուելու համար Վեր. Յնչակեան լիազօրներուն՝ սոյն առաջարկը իրենց Պատգմ. Ժողովին ներկայացնելու:

ՆԻՍԵ.

22 Յունուար 1921

Պ. Ինճիճեանի բնակարանը

Ներկայութիւն ամբողջական:
Ժողովը բացուեցաւ Ժամը 9ին
Ատենապետ ընկեր Թերզիպաշեան
Ատենադպիր Գալֆայեան

Ընկեր Տէրոյեան ի դիմաց իր ընկերներուն հետեւեալ յայտարարութիւնը ըրաւ. «Ուրախ եմ յայտարարելու որ մեր Պատգմ. Ժողովը, նկատելով որ քոյր կուսակցութեան Պատգմ. Ժողովը վերջացած է եւ թէ անոր կողմէ տրուած անփոփոխելի պայմանին վերաբնութիւնը անհնարին է, ուստի մեր Պատգմ. Ժողովը ինքզինքին յաղթեց չվիժեցնելու համար բոլորիս կողմէ բաղձալի միացման հարցին իրականացումը: Ընդունեց որ միացեալ կուսակցութեան անուան մէջ պահուի Ռամկավար բառը: Բայց այս ուրախառիթ լուրը ձեզ հաղորդելու խնդրութիւնը շատ կարճ եղաւ դժբախտաբար եւ մենք այսօր կը գտնուինք ցաւալի հարկին տակ հետեւեալ յայտարարութիւնը ընելու.

«Ռամկավար Կուսակցութեան պաշտօնաթերթը «Ժողովուրդի Ձայն»ը իր Յունուար 18ի խմբագրականով արհամարհոտ եւ վիրաւորիչ ակնարկութիւն մը ըրած էր մեր կուսակցութեան մասին: Այդ ակնարկութիւնը չէր կրնար բղխիլ բարեկամական տրամադրութենէ, գործածելով ամենամեղմ բացատրութիւն մը:

«Որպէսզի միութեան բանակցութիւնները յառաջ տարուին հիմ ունենալով երկու կողմին բացարձակ հաւասարութիւնն ու փոխադարձ յարգանքը եւ անկեղծութիւնը, կը պահանջենք որ Ռամկ. Կուսակցութիւնը իւր պաշտօնաթերթին մէջ

յայտարարէ թէ խմբագրականի այդ արտայայտութիւնը չի ներկայացներ կուսակցութեան կարծիքն ու զգացումը, որոնք բոլորովին յարգալի են դէպի Վերակազմեալ Յնչակեան Կուսակցութիւնը»:

Այս յայտարարութեան առթիւ Թերզիպաշեանը ըսաւ.

Ես ինծի պարտք կը համարեմ իմ եւ իմ ընկերներու կողմէ գոհունակութիւն եւ ուրախութիւն յայտնել, որ այս առթիւ անգամ մ'ես երեւան կու գայ երկուստեք միութեան ջերմ փափաքը, ինչ որ վստահ եմ շուտով պիտի հասցնէ զմեզ միութիւնը հռչակելու բարեբաստիկ գործին: Գալով երկրորդ հարցին, Ռամկավար լիազօրներ հաւատացած են թէ իրենց բացարձակ համոզումն այն է, որ ակնարկուած յօդուածը անկարելի է որ մեր քոյր կուսակցութիւնը ոեւէ կերպով վիրաւորելու դիտումով եղած ըլլայ, իրենք այնպէս կը կարծեն թէ յօդուածագիրը Զաղաքական Ժողովոյ հանդէպ իր պաշտպանած թեզը աւելի ուժեղ ընելու համար ըրած է գրիչի վրիպում մը: Իրենք կը գնահատեն նաեւ թէ քոյր կուսակցութիւնը կրնայ արդար ըլլալ իր վրդովումին մէջ, գուցէ լաւ չ'գիտնալով ոչ միայն Ռամկավար ընկերներու իւրաքանչիւրին տածած յարգանքը հանդէպ քոյր կուսակցութեան, այլ նաեւ Նոյնիսկ յօդուածագրին Նոյն զգացումներն: Այսու հանդերձ Ռամկավար լիազօրները յայտարարեցին թէ իրենք չեն ուզեր նկատել թէ վերջերս «Առաւօտ» թերթին մէջ երեւցող կարգ մը յօդուածներուն պատասխանելու մտքով կրնայ գրուած ըլլալ ակնարկուած պարբերութիւնը: Միեւնոյն ատեն Ռամկ. լիազօրները խնդրեցին որ պատեհութիւն տրուի իրենց, աւելի խորապէս ուսումնասիրելու «Առաւօտ»ի խմբագրականները, փափաքուած լուծումը տալու համար այդ միջադէպին բարձման խնդրոյն:

Ժողովը փակուեցաւ Ժամը 12ին. յառաջիկայ Ժողովը տեղի պիտի ունենայ Ռամկավարներու կեդրոնատեղին, Շիտակ ճամբայ, թիւ 42:

ՆԻՍ Ը.
27 Յունուար 1921

Ժողովը տեղի ունեցավ Ռամկ. Զիւլպին մէջ.
Ժամը 9:30ին, ներկայ էին ընկերներ Ս. Սըվազը, Ա.
Թերզիպաշեան, Ինճիճեան, Տէրոյեան, Գալֆայեան:
Ատենապետն էր Թերզիպաշեան:
Ատենադպիրն էր Գալֆայեան:

Երկար վիճաբանութիւններէ վերջ, տրուած
ըլլալով որ Ռամկավար լիազօրները պնդեցին
«Ազատական Ռամկավար Կուսակցութիւն» անու-
նը, Վերակազմեալ լիազօրները ընդունեցին «Ազա-
տական Ռամկավար» անունը վերապահութեամբ:
Բացուած լրագրական վեճի համար
որոշուեցաւ հրատարակութիւնը հետեւեալ շրջա-
բերականին (յայտարարութեան), ստորագրուած
հինգ լիազօրներու կողմէ:

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆ

Տրուած ըլլալով որ երկու կուսակցութեանց
միութեան բանակցութիւններուն յաջող ելքը մեր
ընկերներուն եւ հայ ժողովուրդին ամենաջերմ
փափաքն ու ակնկալութիւնն է, մենք լիազօրներս
պարտք կը համարենք յայտարարելու թէ վերջերս
մեր Պոլսոյ օրկաններուն մէջ իրարու հանդէպ
երեւցած կարգ մը արտայայտութիւնները չեն
ներկայացներ երկու կուսակցութեան[ց] ոգին եւ
տեսակետը եւ չեն կրնար խախտել անոնց փոխա-
դարձ յարգանքն ու համակրանքը:

Օգտուելով այս առիթէն՝ պարտք կը հա-
մարենք հրաւիրել մեր բոլոր ընկերներն ու օրկան-
ները զգոյշ ըլլալ կուսակցական արժանապա-
տութիւն վիրաւորելու հանգամանք ունեցող
հրատարակութիւններէ եւ արտայայտութիւններէ:

Ծանօթութիւն. Կը խնդրուի երկու կուսակցու-
թիւններու բոլոր օրկաններէն արտատպել:

Հայ Ռամկ. Կուսակց. Լիազօրներ
Ազգ. Ազատ. Վեր. Հնչակեան Կուսակց.
Լիազօրներ

ՆԻՍ Թ.
30 Յունուար 1921

Նիստը սկսաւ Հայ Ռամկավար Կուսակցու-
թեան քիւլպին մէջ: Կ'ատենապետեր Պ. Սըվազը եւ
ատենադպիրն էր Գ. Պեօզիկեան:

ՕՐԱԿԱՐԳ

1.- Շարունակութիւն նախորդ նիստի խնդրոյն:
Պ. Գալֆայեան յայտնեց թէ քանի որ նախորդ
ժողովին մէջ որոշուած էր Պոլսոյ թերթերուն մէջ
հրատարակել յայտարարութիւն մը՝ թէ երկու քոյր
կուսակցութիւնները յարգանք ունին իրարու դէմ եւ
լրագրական հրատարակութիւններ չեն ցոլացներ
կուսակցութեանց հայեացքները, ինք կը պնդէ այս
որոշման գործադրութեան վրայ:

Գ. Պեօզիկեան յայտնեց թէ ինքը համակարծիք
չէ լրագրութեանց միջոցաւ այդպիսի յայտարարու-
թիւն մը ընելու, նիւթ չ'տալու համար խժժանք-
ներու:

Ընկեր Տէրոյեան յայտնեց թէ այդպիսի յայ-
տարարութեամբ մը ցրուած կ'ըլլան արդէն եղած
թիւրիմացութիւնները:

Թերզիպաշեան. «Ժողովուրդի Ձայն»ի
Յունուար 18ի խմբագրականին մէջ Վեր. Հնչակ.
Կուսակց. հանդէպ եղած ակնարկութեան համար,
համաձայն Վեր. Հնչակեան Կուսակցութեան
լիազօրներու պահանջումին, նոյն թերթի Յունուար
24ի թիւին մէջ լիովին բաւարարութիւն տրուած
լինելով, անցեալ նիստին մէջ ապագային նմանօրի-
նակ միջադէպներ չ'ստեղծելու կանխահոգու-
թեամբ որոշուած էր յատուկ շրջաբերականով
ակումբներուն եւ կուսակցականներուն ուշադրու-
թիւնը հրաւիրել զգոյշ մնալու համար այդպիսի
միջադէպեր յառաջ բերելէ: Այս որոշումը հաւասար
յանձնառութեան իմաստով տրուած ըլլալով՝
կուսակցութիւններէն եւ ոչ մէկին կողմէ մասնաւոր
պարտադրութիւն չ'էր ենթադրեր: Հետեւաբար այս
որոշման գործադրութեան ձեւի փոփոխման
մասին եղած առաջարկը միւս կողմէ դիտողութեան
տեղի չ'պետք է տար:

Ընկեր Ինճիճեան հետեւեալը աւելցուց վերի յայտարարութեան վրայ. «Կարծեմ փափաքելի էր որ այս խնդիրը նկատողութեան առնուէր «Առաւօտ»ին մէջ երեւցած չորս յօդուածներու մասին պետք եղած ճշդումը կատարուելէ յետոյ»:

Պ. Սըվազլըն կը յայտարարէ հետեւեալը. «Բանաձեւը ընդունուած է երկու կողմի լիազօրներու կողմէ երկար վիճաբանութիւններէ վերջ. եւ սոյն դիտողութիւնները, որոնք այսօր կ'ըլլան, արդէն եղած եւ նկատի առնուած էին եւ առնուելէ վերջ միաձայնութեամբ քուէարկուեցաւ յիշեալ բանաձեւը, պայմանաւ որ հրատարակութեան տրուէր երկու կուսակցութեանց օրկաններուն մէջ:

Ներկայացուած վերջին դարմանը հրատարակութեամբ է որ պիտի գտնուէր: Հրատարակութիւնը բանաձեւին բուն հոգին էր եւ սիրտը: Իսկ ներկայացուած նոր ձեւը ո՛չ միայն նպատակայարմար չէ, այլ լիազօրներու իրաւասութենէն վեր. հետեւաբար կը պնդեմ որ այս յայտարարութեան գործադրութեան մերժումը մեղանշում մըն է հանդէպ տրուած որոշումին:

Յիշեալ յայտարարութիւնը երկու կուսակցութեանց թէ՛ արժանապատուութիւնը եւ թէ հմայքը կը պաշտպանէր եւ նպատակ ունէր ստեղծելու աւելի սրտազին յարաբերութիւններ երկու կուսակցութեանց շարքերուն մէջ, ինչպէս նաեւ աւելի նպաստաւոր մթնոլորտ մը ստեղծել այս երկու կուսակցութեանց միջեւ տիրող փոխ յարաբերութիւններու մասին հասարակութեան մէջ»:

Ընկեր Գալֆայեան.- Կը կարծեմ թէ նպատակայարմար չ'պիտի ըլլար մէկ ժողովի մէջ տրուած որոշումները յաջորդ ժողովին փոխել, նամանաւանդ երբ նկատողութեան առնենք թէ Ռամկավար Կուսակցութեան օրկանին մէջ երեւցած ծանօթ հրատարակութեան մասին տրուած բացատրութիւնը նոյն թերթին մէջ՝ բացարձակ կերպով անբաւարար գտնուեցաւ մեր կողմէ: Եւ որպէսզի խնդիրը փակուած ըլլայ առանց քոյր կուսակցութեան արժանապատուութիւնը վիրաւորելու, որոշուեցաւ վերոյիշեալ յայտարարութեան հրատարակութիւնը եւ նոյնիսկ հոն աւելցուեցաւ

հետեւեալ պարբերութիւնը. «Կը խնդրուի երկու կուսակցութեանց բոլոր օրկաններէն արտատպել»:

Այս պայմաններուն մէջ ինձ համար անկարելի է ընդունիլ քոյր կուսակցութեան լիազօրներուն կողմէ յայտնուած գործադրութեան բարեփոխութեան ձեւը, նամանաւանդ տրուած ըլլալով որ նոյն յայտարարութիւնը մեր օրկանին՝ «Առաւօտ»ի մէջ եւս «Ժողովուրդի Ձայն»էն արտատպելու մասին տրուած որոշումը կուսակցութեան շրջանակներուն յայտնուած է: Հետեւաբար չ'պիտի ուզէի այս խնդրոյն շուրջ ներկայ ժողովին մէջ վերջնական ձեւ մը տալ:

Պ. Թերզիպաշեան.- Պ. Սըվազլընի այն առարկութեան՝ թէ միաձայնութեամբ տրուած է որոշումը, ինչպէս կը յիշեն ընկերները, մեր ընկերներէն բացակայ էր Պ. Գ. Պեօզիկեան, որուն համար ես ըսի որ յաջորդ առաւօտ անոր հաւանութիւնը առնելէ վերջ հրատարակութեան պիտի դրկեմ: Իսկ յաջորդ առաւօտ Պ. Պեօզիկեան հրատարակութեան մասին իր անհամամիտ լինելը եւ թերթերու խմբագիրներուն եւ կուսակցութեան ակումբներուն դրկելով բաւականանալու կողմը ըլլալը յայտնեց: Նաեւ Պ. Գալֆայեանի խօսքերուն ի պատասխան, հարկ կը համարեմ յայտնել որ մենք պատրաստ ենք միշտ, ինչպէս անցեալ նիստին յայտարարեցինք, ժիւրիի մը ենթարկել «Ժողովուրդի Ձայն»ի մէջ եղած արտայայտութեան առթիւ եղած դարմանումը բաւական է թէ ոչ:

Տերոյեան.- Ես ստիպուած եմ յայտարարել թէ «Ժող. Ձայն»ի 18 թիւ խմբագրականին մէջ ծանօթ ակնարկութեան մասին մեր պահանջին բաւարարութիւն տալէ շատ հեռու կը մնայ նոյն թերթին թիւ 24 խմբագրականի ձեր գրութիւնը, եւ այս պարագան նկատի ունենալով ես ներկայացուցի բանաձեւ մը եւ առաջարկեցի զայն Ռամկավար լիազօրներու կողմէ ստորագրուելով հրատարակութեան տալ: Ռամկավար ընկերներէ մերժուելէ յետոյ, նոյնիմաստ յայտարարութիւն մը հրատարակութեան տալուն համաձայնեցան Վեր. Հնչակեան լիազօրները, որ պիտի ստորագրուէր երկուստեք: Այսպէս ալ որոշուեցաւ եւ բանաձեւը ստորագրուեցաւ երկուստեք եւ ընկեր Պեօզիկեանի բացակա-

յութիւնը նկատի ունենալով, հարցուցի ներկայ եղող Ռամկավար լիազօրներուն, Թերզիպաշեանի եւ Ինճիճեանի, թէ կարո՞ղ են ստորագրել եւ թէ ընկեր Պեօզիկեան համակարծի՞ք էր: Ինձ պատասխանուեցաւ թէ կը կարծեն որ համամիտ է յիշեալ ընկերը եւ եթէ համակարծիք ալ չ'ըլլայ, Ռամկավար լիազօր ընկերներու մեծամասնութեան պիտի համակերպի ան:

Գալով անունի հարցին՝ Ռամկավար լիազօրներ հարցուցին թէ ի՞նչ կարելի է ընել այդ հարցին շուրջ, եւ ի՞նչ է Վեր. Յնչակեաններու վերջին խօսքը:

Ընկեր Գալֆայեան ի դիմաց իր ընկերներուն յայտնեց հետեւեալը. «Մեր կողմէ վերապահութեամբ ընդունուած անունը ներկայացնելով մեր Պատգամաւորական Ժողովին, անիկա որոշեց թէ չ'կրնար իր առաջուան որոշումը, այն է «Ռամկավար Ազատական Կուսակցութիւն» փոխել եւ եթէ Ռամկավար լիազօրներ համաձայն չ'գտնուին այս ձեւով անուան հարցին, Վերակազմեալ լիազօրները համաձայն իրենց Պատգամ. Ժողովին տուած որոշումին, կը յայտարարեն թէ անհամաձայն չ'պիտի գտնուին նոյն հարցին մինչեւ «Ժողովրդական Կուսակցութեան» լիազօրներու ժամանումը յետաձգուելուն:

Ատոր ի փոխարէն Ռամկավար լիազօրները յայտնեցին թէ չեն կարծեր թէ Ժողովրդական Կուսակցութիւնը քաղաքական ներկայ հանգամանքներու մէջ ի վիճակի ըլլայ իր լիազօրները դրկել կարենալու. հետեւաբար յետաձգելու չէ անուան խնդրոյն վերջնական լուծումը: Իրենք բացարձակապէս յայտնեցին թէ Վերակազմեալ Յնչակեաններու կողմէ վերապահութեամբ ընդունուած «Ազատական Ռամկավար» անունէն զատ ուրիշ անուն չեն ընդունիր:

Վերակազմեալ լիազօրները պատասխանեցին թէ որքան ատեն որ Պ. Պապաճանեան երկու կուսակցութեանց լիազօրներու կողմէ ստորագրուած պաշտօնական նամակին չէ պատասխանած, Ռամկավարներու վերոյիշեալ կարծիքը կը մնայ ենթադրութիւն եւ վաղաժամ է այդ մասին արտայայտուիլ:

Ծանօթ. Այս վերջին նիստը երկարած լինելով մինչեւ գիշերուայ ժամը երկուքը, առանց եզրակացութեան բաժնուեցանք, այն հասկացողութեամբ որ պիտի սպասէինք Ժողովրդականներու մասնակցութեան:

ՌԱՄԿԱՎԱՐ ԱԶԱՏԱԿԱՆ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԵԱՆ ՄԻՈՒԹԻՒՆԸ

Կ. Պոլիս, Հոկտեմբեր 1, 1921

1921 Յոկտեմբեր 1ին ՀՍՌԿ-ին պաշտօնապէս եկաւ միանալ Վերակազմեալ Հնչակեան (Ազատական) կուսակցութիւնը: Ժողովրդականներու եւ Փարիզի միութենականներու սկզբունքային միաձուլումը կատարուած էր եւ ազատականները եւս 1920ի Սեպտեմբերէն վճռած էին միաձուլուիլ: Միութիւնը յաջողցնող դայեակները, այնուհետեւ Յոկտեմբեր 1ին անցան Կ. Պոլսոյ Իշխանաց այդ փոքր կղզին գումարելու իր Անդրանիկ Ընդհանուր Պատգամաւորական ժողովը, նոյն սեղանին շուրջ բոլորուած եւ նոյն գաղափարական համոզումները բաժնող հեռաւոր

շրջանակներէն Կ. Պոլիս ժամադրուած բոլոր ղեկավար ընկերներուն ներկայութեամբ:

Որդեգրուելիք անունի մը հարցն էր մնացած պարզապէս. այդ ալ վերջնականապէս յստակացաւ 1921 Յոկտեմբեր 1ին եւ 24 օր ետք, 1921 Յոկտեմբեր 25ին, բոլոր ազգայնական, ազատական ու ժողովրդավարական կազմակերպութիւններուն միացումովը ուռճացած Ռամկավար Ազատական Կուսակցութիւնը Կ. Պոլսոյ մէջ հանրութեան յայտարարեց իր գոյառումը, Յոկտեմբեր 1ը յայտարարելով միութեան օրը:

Հայ Սահմանադրական Ռամկավար Կուսակցության Ընդհանուր Պատգամաւորական Ժողովի մասնակիցները Պոլիս, 1920

ՊԼՇՏՈՆԱԿԱՆ ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆ

ՌԱՄԿԱՎԱՐ ԵՒ ԱԶԱՏԱԿԱՆ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԵԱՆՅ ՄԻՈՒԹԵԱՆ

Ազգայնական երկու կուսակցություններու միացումին համար յառաջ տարուած բանակցությունները յաջողութեամբ վերջացած ըլլալով այսօր կը հռչակենք անոնց անպայման ու վերջնական միութիւնը՝

ՌԱՄԿԱՎԱՐ ԱԶԱՏԱԿԱՆ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԻՒՆ

անունին տակ:

Այս իրողութիւնը ծնունդ է ուժերու տնտեսումին, կեդրոնացումին ու ազգային ծառայութեան մասին ամենախորունկ համոզումներու եւ կամեցողութեան: Երկու կուսակցությունները կը միանան աւելի ուժգին թափով նուիրուելու համար իրենց կոչումէն քիսած պարտաւորութիւններուն եւ աւելի ներուժ կեանք տալու համար ազգայնական ու ռամկավարական այն սկզբունքներուն, որոնցմով ժողովուրդի մը քաղաքական գոյութիւնը կը դառնայ առողջ, զօրաւոր, ապահով, եւ ազատութեան ու խաղաղութեան մթնոլորտի մը մէջ բոլոր ուժերը հնարաւորութիւն կ'ունենան իմացական ու տնտեսական անկաշկանդ զարգացումի ու բարգաւաճումի:

Երկու կուսակցություններու միութիւնը հաւատարմութեան վերանորոգուած ուխտ մըն է նոյն ատեն դէպի հայ ժողովուրդի քաղաքական, տնտեսական ու մտաւորական լաւագոյն շահերը ու դէպի ազգային հաստատութիւնները, սեփականութիւններն ու բնորոշ յատկութիւնները, լայնախոհ տրամադրութիւններով. եւ յանձնառութիւն մը՝ միշտ գերծ մնալու հատուածային, դասակարգային ու աղանդամուլական միտումներէ եւ նեղմիտ անջատողականութենէ:

Հայ ժողովուրդի գերագոյն շահերուն մտահոգութիւնովը կայացուած այս միութիւնը վստահ ենք թէ ո՛չ միայն սիրագեղ զգացումներով ու խանդավառութեամբ իրարու կողքի պիտի նետէ երկու կուսակցություններուն բոլոր հետեւորդները, աշխատելու բոլոր եռանդովը լեցուած, այլ ժողովուրդէն պիտի գնահատուի իբր շինարար գործ, եւ իրեն հրաւիրէ բոլոր այն ուժերը որ քաղաքական կեանքի մէջ նետուելու համար այս տեսակ միութեան մը բաղձանքն ունենին:

Այս հասկացողութիւններով ու այս յառաջադրութիւններով հայ իրականութեան կը յանձնենք

ՌԱՄԿԱՎԱՐ ԱԶԱՏԱԿԱՆ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԻՒՆԸ:

Ռամկավար Կուսակցութեան միութեան լիազօրներ

Ա. ԹԵՐԶԻՊԱՇԵԱՆ

ԱՐԱՍ ԻՆՃԻՃԵԱՆ

Գ. ՊԵՕԶԻԿԵԱՆ

Ազատական Կուսակցութեան Կեդրոնական Վարչութիւն

ՄԻՋՐԱՆ ՍՎԱԶԼԵԱՆ

ՀՐԱԶ ԵՐՈՒԱՆԴ

ԼՈՒԹՖԻԿ ԳՈՒՅՈՒՄՃԵԱՆ

Կ. Պոլիս, Յոկտեմբեր 1, 1921

ՊԼՇՏՆԱԿԱՆ ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆ

ԱՄԵՐԻԿԱՅԻ ՄԱՍՆԱԾԻՂԵՐՈՒՆ ԵՒ ԱԿՈՒՄԲԵՐՈՒՆ

ՀԱՅ ՌԱՄԿԱՎԱՐ ԵՒ ԱԶԱՏԱԿԱՆ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԵԱՆՑ ԱՄԵՐԻԿԱՅԻ ՄԱՍՆԱԾԻՂԵՐՈՒՆ ԵՒ ԱԿՈՒՄԲԵՐՈՒՆ

Սիրելի ընկերներ,

Հոկտեմբեր երեքին անհուն հրճուանքով մըն էր որ Հայ Ռամկավար եւ Ազատական Կուսակցու-
թեանց կեդրոններէն ստացանք հետեւեալ հեռագիրը.-

«Միութիւնը ստորագրուեցաւ եւ հռչակուեցաւ ...»
ԹԵՐԶԻՊԱՇԵԱՆ, ՀՐԱԶ ԵՐՈՒԱՆԴ

Այս հեռագիրը անսահման ուրախութիւն պատճառեց մեզի եւ առիթ տուաւ որ երկու կուսակցու-
թեանց ծովումի գործը փութացնենք:

Ազատական եւ Ռամկավար Կուսակցութեանց Ամերիկայի Շրջանակի Նահանգային Վարչու-
թիւններէն կազմուած խառն ժողովս՝ ծովումի բոլոր կարգադրութիւններն ըրած, այժմ հաճոյքն ունի ձեզ
հաղորդելու թէ Հոկտեմբեր 18ին լոյս տեսնելիք Միացեալ Կուսակցութեան այս շրջանակի պաշտո-
նաթերթին մէջ պիտի յայտարարուի երկու կուսակցութեանց միութիւնը:

Զուլումի գործը օրինական հիմքերու վրայ դնելու համար անհրաժեշտ կը նկատենք ձեր ուշա-
դրութեան յանձնել հետեւեալ կետերը.-

1. ՆԱԶԱՆԳԱՅԻՆ ՎԱՐՉՈՒԹԻՒՆ

Միացեալ Կուսակցութեան Նահանգային Վարչութիւնը կազմուած է երկու կուսակցութեանց
վարչութեանց միացումով – իննական հոգի: Շրջանակային ընթացիկ գործերը վարելու համար կազմուած
է 10 հոգինոց Գործադիր Մարմին մը – հինգական հոգի:

2. ՄԱՍՆԱԾԻՂԵՐՈՒ ԵՒ ԱԿՈՒՄԲԵՐՈՒ ՄԻԱՑՈՒՄ

ա. *Վարչութիւններ.*– Ակումբներու կամ մասնաճիւղերու վարչութիւնները կը կազմուին՝ իւրաքանչիւր
կողմի վարչութենէն առնուած հինգական ընկերներով, ընդամենը 10 հոգի: Այն վայրերուն մէջ ուր մէկ
կամ միւս կողմը մասնաճիւղ կամ ակումբ չունի, գոյութիւն ունեցող մարմինը կը պահէ իր կազմը եւ կը
յարաբերի Նահնգ. Վարչութեան հետ իբր մէկ մասնաճիւղը կամ ակումբը միացեալ կուսակցութեան այս
շրջանին:

բ. *Զըլպներու միացում.*– Զըլպները պետք է միացնել՝ ընտրելով այն վայրը որ ամէն յարմարութիւն
ունի, թէ՛ դիւրամատչելիութեան եւ թէ՛ կեդրոնական վայր մը ըլլալու տեսակէտէն: Հոն ուր միայն մէկ թըլպ
կայ, անիկա կը դառնայ միացեալ մասնաճիւղին կամ ակումբին թըլպը:

գ. *Հրապարակային ժողովներու պատրաստութիւններ.*– Միացեալ մասնաճիւղերու կամ ակումբներու
վարչութիւնները նախօրօք պատրաստուելու են հրապարակային ժողովներու, այնպէս որ միացեալ
վարչութեան առաջին շրջաբերականը ստանալուն պէս կարող ըլլան առանց դժուարութեան ժողով
սարքել:

Սիրելի ընկերներ,

Ձուլումի գործը լաւագոյն եւ յաջող կերպով գլուխ հանելու համար անհրաժեշտ է որ մեր ընկերները իրարու հանդէպ տածեն բացարձակ յարգանք, անվերապահ համակրանք եւ եղբայրական սէր:

Երկար ատենէ ի վեր բաղձացուած միութիւնը գեղեցիկ իրականութիւն մ'է այսօր որ կը խօսի մեր բոլորին սրտին ու հոգիին հետ, կը հրապուրէ, կը խանդավառէ մեզ, եւ մեզի կը ներշնչէ այն անսահման հաւատքը թէ Ռամկավար Ազատական Կուսակցութիւնը հայ իրականութեան մէջ պիտի կատարէ առաջնորդողի դեր մը, պիտի հանդիսանայ միակ հուժկու պաշտպանը հայ աւանդական սրբութեանց եւ պիտի առաջնորդէ մեր ազգը դէպի ազատութեան հանգրուանը:

Օ՛ն ուրեմն, ընկերներ, նորոգենք սրբազան պարտականութիւն մը կատարելու մեր ուխտը, կանգնինք պատնէշին վրայ զինուորի մը համայն յատկութիւններովը օժտուած, պրկենք մեր ջիղերը, եւ անգամ մըն ալ անձնատուր ըլլանք փրկարար վճռականութիւններու:

Հայ ազատագրութեան այս աղօտեալ վաղորդայնին եւ հայ յուսալքումի խաւարին մեջէն, երկու քոյր կուսակցութիւններու այս միութիւնը շողշողուն ճառագայթի մը պէս պիտի փայլի հայ իրականութեան մէջ, եւ ո՛վ գիտէ, թերեւս անիկա պիտի ըլլայ հայ ազատագրութեան նախալոյսը, անկախութեան ռահվիրան եւ հետեւաբար հայ համայնքին յաւերժական օրհնութիւնը:

Ահաւասիկ առիթը, ընկերներ, գօտեպնդուելու եւ իրականացնելու հայ ժողովուրդին ստուար մեծամասնութեան մեզմէ սպասուած ակնկալութիւնը:

Ընկերական ջերմ բարեւանքով

ԱԶԱՏԱԿԱՆ ԿՈՒՄ. ԱՄԵՐԻԿԱՅԻ
ՆԱԶԱՆԳԱՅԻՆ ՎԱՐՉՈՒԹԻՒՆ

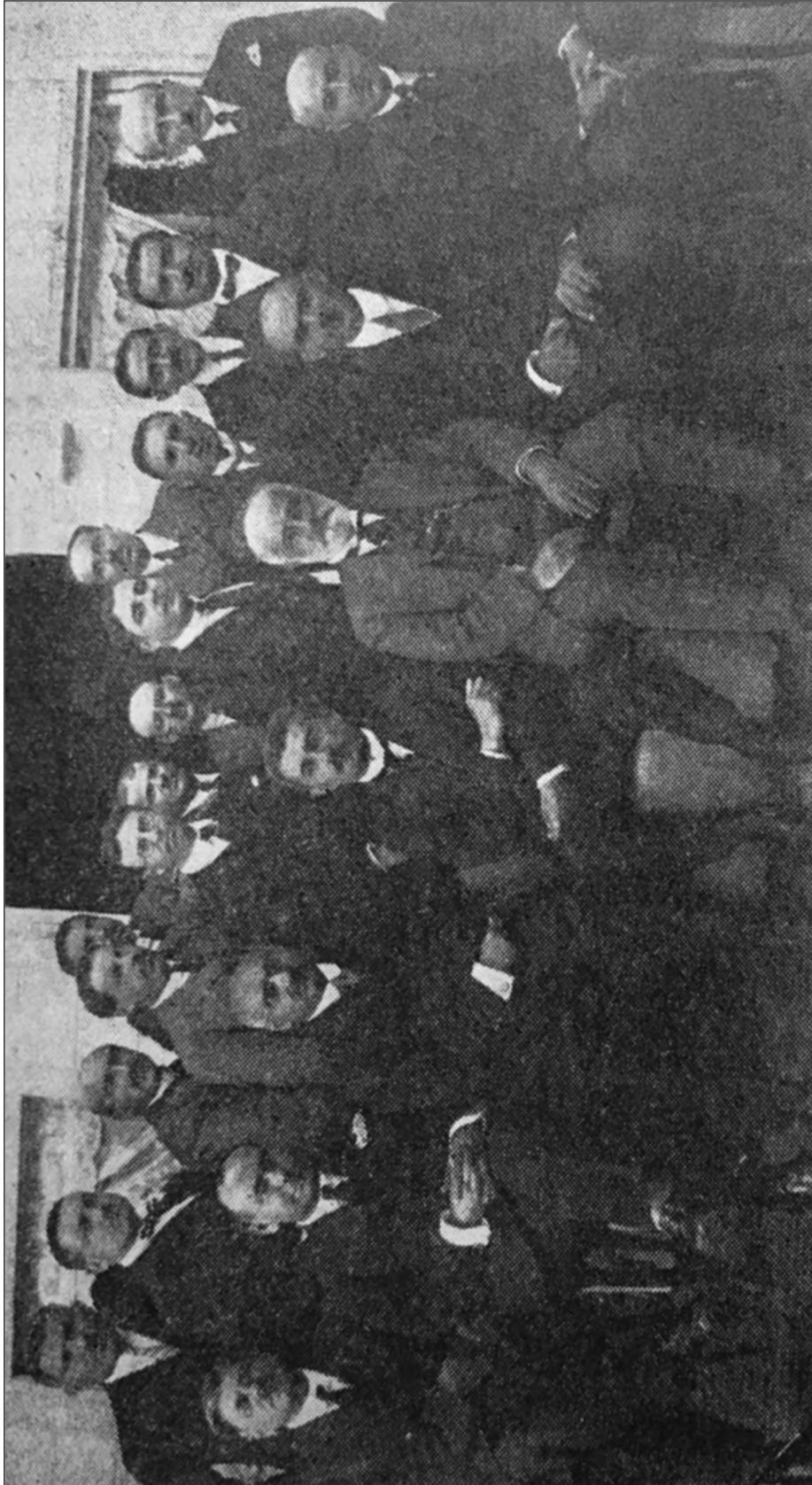
ՀԱՅ ՈԱՄԿ. ԿՈՒՄ. ԱՄԵՐԻԿԱՅԻ
ՇՐՋԱՆԱՅԻՆ ՎԱՐՉՈՒԹԻՒՆ

ՏԶ. Յ. ԾՈՎԻԿԵԱՆ
ՏԶ. Ա. Տ. ՄԱՐԿՈՍԵԱՆ
Ե. ՄԵՍԻԱԵԱՆ
ՏԶ. Լ. ԿԻԼԷՉԵԱՆ
Յ. ՉԱՐԻՖԵԱՆ
Մ. ԿԻՐԵՂԵԱՆ
ՎԱՅԷ-ՀԱՅԿ
Մ. ՓԵՐԵՑԵԱՆ
Տ. Յ. ՊՕՅԱՃԵԱՆ

Մ. Յ. ԱՆԱՆԻԿԵԱՆ
Ա. ԳԵՈՐԳԵԱՆ
ՏԶ. Կ. ԳԱԼՈՒՍՏԵԱՆ
ՏԶ. Հ. ԶԷՊԱՊԵԱՆ
Ս. ՄԱԼԵՍԵՉԵԱՆ
Ս. ԱԴԱՍԵԱՆ
Կ. Յ. ՓԱՓԱՉԵԱՆ
Մ. ԳՈՆՏԱՉԵԱՆ
Վ. ՄԱԼԹՕՍ

Հոկտեմբեր 12, 1921

Պոստոն

Ռամկավար Ազատական հյուսանցության առաջին ընդհանուր պատգամաւորական ժողովի մասնակիցները, Պոլիս, 1922

ԴԱՎԱՆՆԵՐ ԵՒ ՈՒՂԵՂԻԾ

ՌԱՄԿԱՎԱՐ ԱԶԱՏԱԿԱՆ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹՅԱՆ

Ա. ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

Ռամկավար Ազատական Կուսակցությունը հարազատ ծնունդը եղած է հայ ժողովուրդին եւ հաւատարիմ արտայայտիչը անոր ազգային վերապրումի հզօր տենչին, նուիրուած հայկական պատմական հայրենիքի ամբողջական վերականգնումին:

Ան կը դաւանի, որ այս վսեմ նպատակին իրագործումը հնարաւոր է հայ ժողովուրդի ֆիզիքական զօրացումով եւ համադրուած ճիգերովը բոլոր խաւերուն, առանց դասակարգերու խտրութեան:

Ռամկավար Ազատական Կուսակցութեան աշխարհահայեացքը հիմնուած է ժողովրդային կամքի գերիշխանութեան, անհատական ու հաւաքական բնական իրաւունքներու կիրարկումին եւ ընկերային բարեշրջումի սկզբունքներուն վրայ:

Ռամկավար Ազատական Կուսակցութիւնը կը հաւատայ, որ ամեն քաղաքացի հաւասար է օրէնքի առջեւ, եւ անոր անձն ու քաղաքային ազատութիւնները անբռնաբարելի պէտք է մնան եւ երաշխաւորուին խմբական ու կառավարական ոտնձգութիւններու դէմ:

Տնտեսական կեանքի մէջ ձգտելով արդար եւ արագ յառաջդիմութեան՝ Ռամկավար Ազատական Կուսակցութիւնը հակառակ է, որ մեծ դրամատերերը տիրապետեն հրապարակին մենաշնորհներու միջոցով եւ գործատերեր ոտնակոխեն աշխատաւորներու շահերը: Ան կը ջատագովէ կազմութիւնը համագործակցական ընկերութեանց, որոնց շնորհիւ կրնան առաւելագոյն չափով նպաստաւորուիլ անհատական տնտեսութիւնները: Ան կը քաջալերէ կազմակերպումը աշխատաւորական միութեանց, իրենց իրաւունքներու պաշտպանութեան համար: Այս ուղեգիծով Ռամկավար Ազատական Կուսակցութիւնը կը հաւատայ թէ հնարաւոր կը դառնան *աշխատանքի*,

դրամագլուխի եւ տաղանդի կամաւոր ընկերակցութիւնն ու գործակցութիւնը, մեծագոյն բարիքները պարգեւելով ընկերութեան:

Ռամկավար Ազատական Կուսակցութիւնը գերազանցօրէն ազգային կազմակերպութիւն մըն է: Եւ ինչպէս անցեալին, զինք բաղկացնող յեղափոխական ու քաղաքական հոսանքներուն՝ նոյնպէս ներկայիս, իր գոյութեան հիմնական նպատակները եւ գործունեութեան հզօր շարժառիթներն են հայ ժողովուրդին գերագոյն շահերը: Իրատես ու հայրենասիրական իր քաղաքականութեամբն էր որ Ռամկավար Ազատական Կուսակցութիւնը խորապէս գնահատեց հայ պետութեան վերածնունդը Հայաստանի մէջ, սկսեալ առաջին օրերէն: Եւ հաւատարիմ ու ամբողջական նուիրումով ինքզինք տրամադրեց հայկական նորաստեղծ հայրենիքի վերականգնումին ու զօրացումին, զայն դաւանելով մեր ազգային ապահովութեան եւ պատմական իրաւունքներուն իրականացման հաստատուն խարիսխը:

Ռամկավար Ազատական Կուսակցութիւնը մօտէն կը շահագորգռուի Մայր Հայրենիքի յարաճուն բարգաւաճութեամբ, կը ջանայ խանդավառել Գաղթահայութիւնը Հայաստանի մշակութային եւ տնտեսական վերելքով, եւ կը ջատագովէ հայ ժողովուրդին ազգահաւաքը Մայր Հայրենիքին մէջ:

Ռամկավար Ազատական Կուսակցութիւնը իր այս իրապաշտ ու հայրենասիրական կեցուածքով կը հանդիսանայ ազգային միասնականութեան ախոյեանը՝ Գաղթահայութեան եւ Մայր Հայրենիքի ժողովուրդին միջեւ:

Մեր կազմակերպութեան դրական եւ բարեկամական վերաբերումը հանդէպ Սովետական Հայաստանին չի նշանակեր որ ան կը իրաժարի բարեացակամ դիտողութիւններ եւ ի հարկին քննադատութիւններ ընելէ:

Գաղթահայության ինքնապահպանումի եւ ազատ բարգաւաճումի նոյն մտահոգութեամբն է նաեւ, որ Ռամկավար Ազատական Կուսակցութիւնը կը հետամտի հայ զանգուածները հաւատարիմ քաղաքացիներ պահել զիրենք հիւրընկալող երկիրներուն ու պետութեանց:

Բ. ՆՊԱՏԱԿ

Ա. Հետապնդել ազատագրումը Թուրքիոյ բռնագրաւման տակ գտնուող Հայոց պատմական հողերուն՝ որոնց կցումովը ներկայ Հայաստանին, պիտի իրականանայ հայ ժողովուրդին դարաւոր երազը:

Բ. Կիրարկել ժողովրդային կամքի գերիշխանութիւնը եւ ռամկավար ազատական սկզբունք-

ները հայ հանրային կեանքի մէջ:

Գ. Սատարել Հայաստանի ընդհանուր զարգացումին եւ բարգաւաճումին:

Դ. Ջատագովել արտասահմանի հայ զանգուածներու ազգահաւաքը Մայր Հայրենիքին մէջ:

Ե. Ամրացնել մշակութային յարաբերութիւնները Հայաստանի եւ գաղութներուն միջեւ:

Զ. Հետապնդել Թուրքիոյ մէջ Հայոց ունեցած նիւթական իրաւունքները:

Է. Չարկ տալ արտասահմանի Հայոց ազգապահպանումին, հայկական մշակոյթի զարգացման ու տնտեսական յառաջդիմութեան:

Ը. Աշխատիլ որ Սփիւռքահայութիւնը ըլլայ հաւատարիմ եւ մնայ օրինապահ այն երկիրներուն մէջ, ուր բնակութիւն հաստատած է:

ԾՐԱԳԻՐ

ՌԱՄԿԱՎԱՐ ԱԶԱՏԱԿԱՆ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԵԱՆ - 1922

ՅԱՌԱՋԱԲԱՆ

Ռամկավար Ազատական Կուսակցության ծրագիրը հասարակության ներկայացնելու առիթով կ'ուզենք մեկ քանի տողերու մեջ խտացնել ռամկավարական կարգուսարքերու եւ ժողովուրդի վեհապետության ըմբռնումին վրայ հիմնուած այս Կուսակցության աշխարհայեացքն ու ուղղութիւնը:

Ազգին անհատականութիւնն ու անոր օրինաւոր շահերն ու իրաւունքները պաշտպանելու ձգտումը՝ ուրիշ ժողովուրդներու իրաւունքներուն եւ շահերուն հանդէպ տածած յարգանքին հետ կը բնորոշեն այս կուսակցության ազգայնականութիւնը:

Ազատականութեան մեջ կ'ըմբռնուին անհատներու եւ հաւաքականութիւններու ֆիզիքական, մտաւորական եւ բարոյական կարողութիւններու ազատ կիրարկման իրաւունքն ու հայ հայրենիքի քաղաքական եւ տնտեսական պայմաններուն պատշաճող եւ անոնց մղում տուող ամեն տեսակ նոր եւ յառաջդիմական գաղափարներ որդեգրելու պատրաստակամութիւնը:

Քաղաքական, տնտեսական ու ընկերային բարեփոխութիւնները՝ բարեշրջման (évolution) եղանակով:

(1922)

Ծանօթ.-

Հետագային կը կատարուին փոփոխութիւններ կամ յաւելումներ, որոնցմէ միայն ներածական այս բաժինը կու տանք որպէս օրինակ, վերապահելով ամբողջացած վերջնագոյն ՌԱԿԻ ծրագիրը այս հատորաշարի վերջին հատորին:

ՆԵՐԱԾՈՒԹԻՒՆ

Ռամկավար Ազատական Կուսակցութիւնը, հարազատ ծնունդ հայ ժողովուրդի եւ թարգման անոր տոհմիկ ինքնապահպանման բնագոյն, ազգային ազատագրութեան կը ծագի ֆիզիքական գոյութեան եւ տնտեսական ու մշակութային զարգացման ճամբով ու համերաշխ ճիգերով, ու այդ պատճառով եւս կը մերժէ եւ հայ իրականութեան ալ խորթ կը նկատէ դասակարգային պայքարները կամ այլ խտրութիւնները:

Այդ ճամբուն վրայ, Ռամկավար Ազատական Կուսակցութիւնը իր ճշգրիտ արժեքով կը գնահատէ, դարեր ամբողջ ակնկալուած քաղաքական ներկայ թանկագին իրողութիւնը որ գոյութիւնն է Հայ Պետութեան, Հայ Հողին վրայ, հոծ հայ ազգաբնակչութեամբ: Ներկայի այս իրականութիւնը կը պահանջէ համապատասխան գիտակից քաղաքական ըմբռնում եւ քաղաքացիական դաստիարակութիւն:

Հաւատարմօրէն եւ բոլորանուէր ծառայելով Հայկական Պետութեան զօրացման եւ զարգացման, Անոր մեջ հայ ազգը պարտի փնտռել իր գոյութեան ապահովութեան եւ ազգային մեր պատմական եւ անշիջելի իրաւունքներուն իրագործման քաղաքական խարխիւը, որուն գուրգուրանքով պարտինք կառչած մնալ:

Ռամկավար Ազատական Կուսակցութիւնը հետապնդելով հանդերձ այս քաղաքական դրապաշտ եւ հայրենասիրական ուղղութիւնը, չի հրաժարիր ազատ քննադատութեան իր իրաւունքէն հանդէպ այն ընկերային իրաւակարգին, որ Հայ Պետութեան սահմաններուն մեջ կը կիրարկուի այժմ:

Մեր կուսակցության ընկերային աշխարհայեացքը կը հիմնուի ժողովուրդի վեհապետութեան սկզբունքին վրայ, անհատական ու հաւաքական

բնական իրաւունքներու կիրարկումով եւ բարե-
շրջման եղանակով:

Ռամկավար Ազատական Կուսակցութիւնը չի
բաժներ գաղութահայութիւնը հայրենի հողին
կառչած հայութենէն, ու կապելով գաղութահայու-
թիւնը Հայ Պետութեան եւ Հայրենիքին, միեւնոյն
ժամանակ կը ծառայէ թէ՛ մէկին եւ թէ միւսին
զօրեղացման ու ինքնապահպանման, փոխադարձ
ներշնչումներով եւ օժանդակութեամբ:

Գաղութահայութեան ինքնապահպանումի եւ
ազատ բարգաւաճումի նոյն մտահոգութեամբ է
նաեւ որ Ռամկավար Ազատական Կուսակցու-
թիւնը գաղթաշխարհի մէջ կը ձգտի հայ զանգուած-
ները հաւատարիմ պահել հիւրընկալ օտար
երկիրներու եւ պետութեանց օրէնքներուն եւ
շահերուն:

(1935)

ՆՊԱՏԱԿ

Ռամկավար Ազատական Կուսակցութեան
Նպատակն է՝ ապահովել եւ պահպանել Միացեալ
Հայաստանի անկախութիւնը, պաշտպանել Հայ
Ազգին քաղաքական, տնտեսական եւ քաղա-
քակրթական-մշակութային շահերը, ու աշխատիլ
անոնց բարգաւաճման:

ԳԼՈՒԽ Ա.

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՍԿԶԲՈՒՆՔՆԵՐ

Յօդուած 1. - Կուսակցութիւնը հիմնուած է ժո-
ղովրդային վեհապետութեան եւ քաղաքացիական
հաւասար իրաւունքներու սկզբունքին վրայ եւ չի
ճանչնար դասակարգային ոեւէ խտրութիւն:

Յօդուած 2.- Հայաստանի կառավարութեան
ծէւ կ'ընդունի Ռամկավարական Հանրապետու-
թիւնը: Օրէնսդրական, Դատարանական եւ Գործա-
դիր Իշխանութեանց բաժանումներով:

ԳԼՈՒԽ Բ.

ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԵՐԱՇԽԱԴՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Յօդուած 1.- Հայաստանի ամէն քաղաքացի
բացարձակապէս հաւասար է օրէնքին առջեւ:

Յօդ. 2.- Հայաստանի ամէն քաղաքացի կը
վայելէ քուէարկութեան հաւասար իրաւունք սահ-
մանադրութեամբ որոշուած տարիքէն սկսեալ,
առանց սեռի խտրութեան:

Յօդ. 3.- Ներկայացուցչական բոլոր մարմին-
ներու ընտրութիւնը կը կատարուի ընդհանուր,
հաւասար, ուղղակի եւ գաղտնի քուէարկութեամբ:

Յօդ. 4.- Չինուորական կրթութիւնը պարտա-
ւորիչ է Հայաստանի բոլոր արու բնակչութեան
համար, ինչպէս նաեւ, ի հարկին զինուորական
հաւասար ծառայութիւնը:

Յօդ. 5.- Բանակը քաղաքականութիւնով չի
զբաղիր, որով կ'արգիւտուի այդ նպատակով բրո-
բականտն եւ անոր վրայ փորձուած ազդեցութիւն-
ները: Խաղաղ ժամանակներու մէջ միայն, խոր-
հրդարանի մասնաւոր քուէով, զինուորը ազատ կը
թողուի գործադրելու իր քաղաքացիական իրա-
ւունքը, մինչ պատերազմի եւ ուրիշ անբնական
ժամանակներու մէջ, անոր այդ իրաւունքը առ-
կախուած է:

Յօդ. 6.- Հայերէնը պետական պաշտօնական
լեզուն է:

Յօդ. 7.- Նախակրթութիւնը ընդհանուր, ծրի եւ
պարտաւորիչ է: Երկրորդական եւ համալսարա-
նական կրթութեան համար՝ պետութեան կողմէ կը
հայթայթուին դիւրութիւններ ընդունակ աշակերտ-
ներուն:

Յօդ. 8.- Ազատութիւն խօսքի, մամուլի, խընդ-
րագրի (petition), հանրագրութեան, հաւաքումնե-
րու, ընկերակցութեան եւ ճամբորդութեան:

Յօդ. 9.- Ազատութիւն խղճի, կրօնքի եւ պաշ-
տամունքի:

Յօդ. 10.- Անձեռնմխելիութիւն անձի, անբռնա-
բարելիութիւն բնակարանի, ստացուածքի եւ
նամակի:

Յօդ. 11.- Հրապարակային դատավարութիւն

եւ երդուեալ դատաւորներու դրութիւն:

Յօդ. 12.- Վարչական ապակեդրոնացում՝ պետութեան հիմնական օրէնքներուն համաձայն:

ԳԼՈՒԽ Գ.

ԸՆԿԵՐԱ-ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՍԿԶԲՈՒՆՔՆԵՐ

Յօդ. 1.- Հրատարակում օրէնքներու, որ կ'ընծայեն զարգացման հաւասար պատեհութիւն բոլոր քաղաքացիներուն եւ կ'ապահովեն արդարութեան գործադրութիւնը պետութեան ընկերա-տնտեսական կեանքին մէջ:

Յօդ. 2.- Հիմնարկութիւն պետական դրամատուներու՝ ընծայելու համար դիւրամատչելի վարկ քաղաքացիներուն:

Յօդ. 3.- Կանոնաւորում՝ օրէնսդրական միջոցներով՝ աշխատութեան եւ դրամագլուխի փոխադարձ յարաբերութիւններու:

Յօդ. 4.- Արդար եւ համերաշխ գործակցութիւն եւ շահակցութիւն դրամագլուխի եւ աշխատութեան միջեւ, հաշտարար ատեաններու միջոցաւ:

Յօդ. 5.- Պետական վերահսկողութիւն աշխատանքի ժամերու, վարձատրութեան չափի եւ գործավայրերու առողջապահական պայմաններու:

Կանանց եւ անչափահասներու աշխատութեան պայմաններու մասին մասնաւոր օրէնսդրութիւն:

Յօդ. 6.- Հաստատում պետական գրասենեակներու (պիւրօ)՝ իբրեւ միջնորդ գործատիրոջ եւ գործաւորի միջեւ, անգործներու աշխատանք հայթայթելու համար:

Յօդ. 7.- Պետական ապահովագրութիւն՝ պաշտպանելու համար ամեն կարգի աշխատաւորներ՝ ընդդէմ անգործութեան, հիւանդութեան, արկածի, ծերութեան եւ մահուան:

Պետական ապահովագրութիւն նաեւ ընդդէմ բնական պատահարներու, ինչպէս՝ երաշտ, հեղեղ, կարկուտ, եւն.:

Յօդ. 8.- Օրէնսդրական մասնաւոր միջոցներով քաջալերել եւ պաշտպանել երկրագործութիւնը եւ

առտնին ճարտարարուեստը:

Յօդ. 9.- Պետութեան կը պատկանի հանքերու, անտառներու, ջուրերու եւ ուրիշ բնական հարստութիւններու արդիւնագործումը:

Կառավարութիւնը կրնայ՝ իր վերահսկողութեան տակ՝ անոնց շահագործումը տալ անհատներու կամ ընկերութեանց, որոշ ժամանակաշրջանի համար:

Յօդ. 10.- Պետականացում թղթատարութեան, հեռագրի, հեռախօսի եւ երկաթուղիներու:

Կառավարութիւնը կրնայ՝ իր վերահսկողութեան տակ՝ երկաթուղիներու, հեռագրի եւ հեռախօսի մենաշնորհը տալ անհատներու կամ ընկերութեանց, որոշ ժամանակաշրջանի համար:

Յօդ. 11.- Քաղաքապետութեան կը պատկանի հանրակառքերու, լոյսի ու ջուրի մատակարարութիւնը:

Քաղաքապետութիւնը կրնայ անոնց մենաշնորհը տալ անհատներու կամ ընկերութեանց, որոշ ժամանակաշրջանի համար:

Յօդ. 12.- Քաջալերում գործակցական (cooperative) ընկերակցութիւններու կազմակերպումին եւ ծաւալման:

Յօդ. 13.- Պետական հասոյթի հայթայթում՝ տուրքի արդար բաշխումով, որպէսզի չջլատուին անհատական ու ընկերակցական ձեռներեցութիւնը եւ երկրին արդիւնաբերական եւ առեւտրական գործունեութիւնը:

Յօդ. 14.- Յառաջատուական տուրք եկամուտի եւ ժառանգութեան վրայ, իսկ համեմատական միօրինակ տուրք՝ հողի եւ կալուածի արժեքին վրայ:

Յօդ. 15.- Աստիճանական ջնջում անուղղակի տուրքերու:

ԳԼՈՒԽ Դ.

ՀՈՂԱՅԻՆ ՀԱՐՑ

Յօդ. 1.- Կուսակցութիւնը կը ճանչնայ հողային սեփականութեան իրաւունքը:

Յօդ. 2.- Հողին անհատական սեփականությունը կը սահմանաւորուի խորհրդարանին կողմէ քուէարկուած հողային օրէնքներու համաձայն:

Յօդ. 3.- Սեփականատիրութեան ընդհանուր պայմանն է հողին մշակութիւնը եւ արդիւնագործումը:

Ներկայ հողային սեփականատիրութեանց իրաւունքները կը ճշդուին այս սկզբունքին կիրառութեամբ:

Յօդ. 4.- Հողագուրկ եւ սակաւահող գիւղացիներու ծրագրաւ հող կը տրուի պետական տնօրինութեամբ, հողային ընդհանուր օրէնքի համաձայն:

Յօդ. 5.- Հողին բաշխման չափանիշը (նօրմա) կ'որոշուի տեղական պայմաններու, հողին որակին եւ աշխատութեան չափին համեմատ:

Յօդ. 6.- Պետութիւնը իրաւունք ունի գրաւելու անհատներու եւ ընկերութիւններու սեփական հողերը, երբ անոնք օրէնքով սահմանուած չափանիշէն աւելի են, նաեւ այն հողերը եւ անշարժ ստացուածքները, որոնք անհրաժեշտ են հանրագոտ նպատակներու համար, արդար հատուցում ընելով անոնց տերերուն:

Յօդ. 7.- Գրաւման ենթակայ չեն՝

Ա. Այն հողերը, որոնք թէւ չափանիշէն աւելի, բայց կը ծառայեն հանրային, մշակութային եւ բարեգործական հաստատութեանց պահպանման:

Բ. Այն հողերը, որոնք իբր պարտեզ, այգի, մրգաստան, փորձադաշտ, բուծարան են., իրենց վրայ կը կրեն մասնաւոր աշխատանքի եւ դրամագլուխի արդիւնքը:

Գ. Գործարաններու եւ այլ ճարտարարուեստական հիմնարկութիւններու պատկանող հողերը, որոնք անհրաժեշտ են անոնց գործածութեան համար:

Յօդ. 8.- Ընդհանուր հայ ժողովուրդին նուիրաբերութեամբը գոյացած վանքերու եւ եկեղեցիներու սեփական հողային ստացուածքները ենթակայ չեն գրաւման: Պետութիւնը կը հսկէ սակայն անոնց արդիւնաւոր եւ նպատակայարմար գործածութեան վրայ:

Յօդ. 9.- Գիւղերու համար սահմանել հասարակաց գործածութեան յատուկ արօտատեղիներ եւ անտառներ, եւ ապահովել անոնց անձեռնմխելիութիւնը:

Յօդ. 10.- Հողային օրէնքները կը գործադրուին աստիճանաբար, բնակչութեան թիւին, մշակման պահանջներուն եւ տեղական պայմաններուն համեմատ:

ԳԼՈՒԽ Ե.

ԿՐԹՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ՄՇԱԿՈՅԹ

Յօդ. 1.- Մղում տալ հայ ժողովուրդի զարգացման եւ անոր ինքնատիպ մշակոյթին, դպրոցներու, համալսարաններու, լսարաններու, հանրային ծրի դասախօսութիւններու եւ գրադարաններու հաստատումով:

Յօդ. 2.- Հաստատել երկսեռ վարժապետանոցներ:

Յօդ. 3.- Պաշտպանել եւ քաջալերել գեղարւեստները:

Յօդ. 4.- Փնտռել, հաւաքել եւ պահել հայկական ամեն կարգի հնութիւնները:

Յօդ. 5.- Քաջալերել գիտական խուզարկութիւնները:

Յօդ. 6.- Փութացնել երկրագործական վարժարաններու հաստատումը:

ՎԵՐԱՔՆՆՈՒԹԻՒՆ

Ներկայ ծրագիրը վերաքննելի է Կուսակցութեան Ընդհանուր Պատգամաւորական ժողովին կողմէ՝ Հիմնական Կանոնագրի տրամադրութեան համաձայն:

ՀԻՄՆԱԿԱՆ ԿԱՆՈՆԱԳԻՐ

ՌԱՄԿԱՎԱՐ ԱԶԱՏԱԿԱՆ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԵԱՆ - 1922

ՀԻՄՆԱԿԱՆ ԿԱՆՈՆԱԳԻՐ Ռ.Ա.Կ.-Ի

Ռամկավար Ազատական Կուսակցության կազմակերպական բաժանումներն են՝

Ա. Տեղական ակումբներ եւ իրենց վարչութիւնները.

Բ. Շրջանակներ եւ շրջանային վարչութիւններ.

Գ. Կեդրոնական վարչութիւն.

Ե. Ընդհանուր Պատգամաւորական Ժողով:

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԿԱՆՈՆՆԵՐ

Յօդուած 1.- Իւրաքանչիւր շրջանակ ինքնավար է ներկայ կանոնագրով ճշդուած իրաւասութիւններու սահմանին մէջ. ունի տեղական պայմաններու յարմարցուած ներքին կանոնագիր մը, որ հիմնական կէտերու մէջ կը համաձայնի այս կանոնագրի տրամադրութիւններուն:

Յօդ. 2.- Կուսակցութեան բոլոր պաշտօնական մարմինները Ակումբէն մինչեւ Ընդհանուր Պատգամաւորական Ժողով պէտք է պահեն իրենց որոշումներուն եւ յարաբերութեանց արձանագրութիւնները, դիւանէն ստորագրուած:

Յօդ. 3.- Պաշտօնական մարմիններու դիւանները աւանդապահն են կուսակցութեան տոմարներուն, թղթակցութիւններուն, պայմանագրութիւններուն եւ կնիքին:

Յօդ. 4.- Բոլոր վարչական մարմիններու եւ դիւաններու ընտրութիւնը կը կատարուի գաղտնի քուէարկութեամբ:

Անդամները վերընտրելի են, երբ օրինական արգելք չկայ:

Ծանօթ.- Բարեփոխեալ յօդուածները – երբեմն մէկէ աւելի անգամներ – իրենց վերջնական ձեւով կը հրատարակենք մեր հատորաշարի վերջին հատորին մէջ:

Յօդ. 5.- Ընտրութիւններու ատեն մինչեւ վերջըներ ամիսը իր անդամատուրքը առանց ակումբի վարչութենէն ընդունուած բանաւոր պատճառի չվճարող անդամ մը ընտրող եւ ընտրելի ըլլալու իրաւունք չունի:

Յօդ. 6.- Ընտրութիւններու հիմք կը ծառայէ անդամներու ամբողջական թիւը, զանց չառնելով չվճարողները, որոնց անունները օրինաւորապէս դուրս ձգուած չեն անուանացանկէն:

Յօդ. 7.- Անվստահութեան քուէները եւ կախակայման որոշումները ո՛րեւէ մարմնի անդամներու ամբողջութեան թիւին մեծամասնութեամբ միայն կը տրուին, իսկ արտաքսումի վերաբերեալ դատական վճիռները՝ երեք չորրորդին քուէով:

Յօդ. 8.- Կուսակցութիւնը իր սովորական պիւտճէն զատ, պէտք է ունենայ իր հիմնադրամը, որմէ գոյացած տոկոսին եւ ի հարկին մայրգումարին գործածութիւնը կ'որոշուի Ընդհանուր Պատգամաւորական Ժողովին կողմէ:

Յօդ. 9.- Կուսակցութեան բոլոր պատասխանատու մարմինները կը ստորագրեն երդմագիր մը, որուն բանաձեւը կը խմբագրուի իւրաքանչիւր շրջանակի Պատգամաւորական Ժողովի կողմէ:

ԳԼՈՒԽ Ա. ԱՆԴԱՄԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Յօդ. 1.- Ռամկավար Ազատական Կուսակցութեան կրնայ անդամակցիլ, առանց սեռի խտրութեան, 18 տարեկանէն վեր Զայաստանի ամէն քաղաքացի, եւ օտարահպատակ ամէն Զայ, որ կ'ընդունի այս կուսակցութեան սկզբունքները:

Յօդ. 2.- Նոր անդամ կ'ընդունուի ակումբի վարչութեան ժողովին մեծամասնութեան որոշումով, համաձայն այդ մասին շրջանակի ներքին կանոնագրի տրամադրութեան:

Ընդունուած անդամը պետք է ստորագրէ խոստմագիր մը:

Յօդ. 3.- Իւրաքանչիւր անդամ կ'ունենայ կեդրոնական վարչութենէն պատրաստուած միատեսակ անդամաքարտ մը, իր լուսանկարը կրող:

Յօդ. 4.- Իւրաքանչիւր անդամ բարոյական պարտաւորութեան տակ կը գտնուի ընկերական համակրանքի եւ սիրոյ վերաբերում ցոյց տալու կուսակցութեան բոլոր անդամներուն հանդէպ: Այս պարտաւորութենէն շեղումն եւ ուրիշ անդամներու հանդէպ վարկաբեկող վարմունքը պատասխանատուութեան կ'ենթարկեն անդամ մը:

Յօդ. 5.- Կուսակցութեան անդամ չեն ընդունուիր անոնք, որ ա) Ուրիշ հայ կուսակցութեան մը անդամ են. բ) Ոճիրով եւ զեղծումով դատապարտուած են. գ) Ծանօթ են իբր յոռի նկարագրի տէր անձեր:

Յօդ. 6.- Կուսակցութեան այր անդամները կը վճարեն տարեկան անդամատուրք մը, որուն նուագագոյն քանակը կ'որոշուի շրջանակին Պատգամաւորական Ժողովին կողմէ, եւ ամբողջովին կը դրուի շրջանակին կեդրոնական մետուք:

Տեղական ծախքերու հայթայթման համար շրջանակներու կանոնագիրները կ'ունենան անհրաժեշտ տրամադրութիւնները:

Կիներէ եւ ուսանողներէ կազմուած ակումբները իրենք կ'որոշեն անդամատուրքի քանակը, եւ կը մատակարարեն այս յօդուածի տրամադրութիւններու համաձայն:

Յօդ. 7.- Նոր անդամները, յօդուած 6-րդի մէջ յիշուած անդամատուրքէն զատ, պարտին վճարել նաեւ մուտքի տուրք մը, որուն քանակը իրենք կ'որոշեն:

Յօդ. 8.- Անդամատուրքէ զերծ են այն անդամները, որոնց նիւթական անձկութիւնը կը հաստատուի իրենց ակումբին վարչութեան կողմէ:

Յօդ. 9.- Բնակութեան հետեւանքով անդամ մը իր պատկանած ակումբէն կրնայ ուրիշ ակումբ մը փոխադրուիլ, վարչութեան գրաւոր յանձնարարականով:

Յօդ. 10.- Իւրաքանչիւր անդամ միայն մէկ ակումբի կրնայ մասնակցիլ եւ միայն մէկ ձայնի

իրաւունք ունի:

Յօդ. 11.- Ամէն անդամ պարտի յարգել կարգապահութեան օրէնքները:

Յօդ. 12.- Ոեւէ անդամ որ չի հնազանդիր իր ակումբին որոշումներուն կամ չի վճարեր իր տուրքերը եւ կամ կ'ոտնակոխէ կուսակցութեան օրէնքները, ազդարարութիւն կը ստանայ, եւ եթէ ազդարարութիւնը ապարդիւն մնայ, պատժոյ կ'ենթարկուի շրջանակին ներքին կանոնագրին տրամադրութեանց համաձայն:

Յօդ. 13.- Ոեւէ անդամ որ՝

Ա. Կուսակցութեան սկզբունքներուն դէմ կը գործէ,

Բ. Կարգապահութեան օրէնքները չի յարգեր,

Գ. Իրեն դէմ տրուած վճիռի դէմ ներքին օրինական միջոցներէ տարբեր միջոցներու կը դիմէ,

Դ. Ուրիշ հայ կուսակցութեան մը եւս կ'անդամակցի,

Իր ակումբին անդամակցական ժողովին վճիռով կը կախակայուի եւ կը կորսնցնէ իր անդամական իրաւունքները որոշուած ժամանակի մը համար եւ ի հարկին կ'արտաքսուի յետ դատավարութեան:

Յօդ. 14.- Ոճիրով եւ զեղծումով դատապարտուած անդամ մը կ'արտաքսուի կուսակցութենէն իր ակումբի վճիռով:

Յօդ. 15.- Արտաքսուած անդամի մը անունը կը հաղորդուի կուսակցութեան բոլոր ակումբներուն՝ գերադաս մարմիններու միջոցաւ:

Յօդ. 16.- Տրուած վճիռէ մը դժգոհ ո'ւնէ կողմ կրնայ ակումբին անմիջական գերադաս մարմին բողոքել, վճիռին թուականէն մինչեւ մէկ ամիս:

Յօդ. 17.- Բոլոր պատասխանատու մարմինները, սկսեալ ակումբի վարչութիւններէն մինչեւ կեդր. վարչութիւնը, պարտաւոր են ներկայ կանոնագրի տրամադրութիւններուն հակառակ գործող կամ թերացող անհատ անդամներու եւ իրենցմէ ստորադաս մարմիններու հանդէպ անմիջական ազդու տնօրինութիւններ ընել: Այս մասին զանցառութիւնը ծանր պատասխանատուութիւն կը հրաւիրէ վերոյիշեալ իրաւասու մարմիններու վրայ, կուսակցական կարգապահութեան եւ կուսակ-

ցական վերին շահերուն դեմ մեղանշում մը նկատելով:

ԳԼՈՒԽ Բ. ԱԿՈՒՄՔՆԵՐ

Յօդ. 1.- Նուազագոյն հինգ անդամներու խմբաւորում մը կը կազմէ ակումբ մը:

Յօդ. 2.- Նորակազմ ակումբի մը գոյութիւնը օրինաւոր կը ճանչցուի այն ատեն միայն, երբ իր կազմութիւնը կը վաւերացուի շրջանային վարչութեան կողմէ:

Յօդ. 3.- Տեղական պայմաններու համեմատ՝ կիները կրնան առանձին ակումբներ ունենալ՝ առանձին վարչութիւններով:

Յօդ. 4.- Իւրաքանչիւր ակումբ կ'ունենայ 3-7 անդամներէ բաղկացած վարչութիւն մը, որ կը պաշտօնավարէ մէկ տարի եւ մինչեւ իր յաջորդին ընտրութիւնը:

(Ծանօթ- Յիսունեն վեր անդամ ունեցող ակումբները իրենց վարչութենէն զատ կրնան ունենալ նաեւ տասնեակներու բաժանում մը. իւրաքանչիւր տասնեակի պետը կը նշանակուի վարչութենէն, եւ իր պաշտօնն է իր տասնեակի տուրքերը գանձել եւ հոգ տանիլ որ անդամական ժողովներու յաճախեն:)

Յօդ. 5.- Ակումբի մը վարչութեան պակսած կամ հրաժարած անդամներուն յաջորդներն ընտրելու իրաւունքը կը պատկանի անդամական ժողովին:

Յօդ. 6.- Թէ՛ ակումբի վարչութեան եւ թէ՛ անդամական ժողովին որոշումները կը տրուին ձայներու մեծամասնութեամբ:

Յօդ. 7.- Ակումբի վարչութիւնը կը վարէ ակումբին գործերը եւ կը գործադրէ իր գերադաս մարմինն որոշումները եւ հրահանգները:

Յօդ. 8.- Ակումբի վարչութիւնը համարատու է թէ՛ անդամական ժողովին եւ թէ՛ իր գերադաս մարմին:

Յօդ. 9.- Ակումբի վարչութիւնը պարտաւոր է կանոնաւորապէս եռամսեայ տեղեկագրով իր գերադաս մարմինը իրազեկ պահել ակումբի

անդամներուն թիւին, ելմտական կացութեան եւ ընդհանուր գործունեութեան մասին:

Այս կանոնաւոր տեղեկագիրներէն զատ՝ ակումբներու վարչութիւնները պարտաւոր են նաեւ իրենց գերադաս մարմինը տեղեկ պահել, անմիջական տեղեկագիրներով, այնպիսի խնդիրներու մասին, որոնց ծանօթութիւնը կարելոր է օգտակար է կուսակցութեան:

ԳԼՈՒԽ Գ. ԱՆԴԱՄԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎ

Յօդ. 1.- Առնուազն ամիսը մէկ անգամ տեղի կ'ունենայ անդամական կանոնաւոր ժողով, որուն հրաւերը գրաւորապէս կամ մամլոյ միջոցաւ կը հաղորդուի բոլոր անդամներուն, ժողովէն առնուազն երեք օր առաջ:

Յօդ. 2.- Ակումբի մը անդամական ժողովը օրինաւոր է, երբ անդամներուն կեսէն մէկ աւելի ներկայ է:

Յօդ. 3.- Երբ առաջին հրաւերով ժողովը մեծամասնութիւն չունենայ, վարչութիւնը կրնայ նոյն ամսուան մէջ երկրորդ հրաւեր մը ուղղել նոյն օրակարգով: Երկրորդ ժողովին ներկաներուն թիւը օրինական կը նկատուի եւ տրուած որոշումները պարտաւորիչ են բոլոր անդամներուն համար:

Յօդ. 4.- Վարչութեան ատենապետը, եւ իր բացակայութեան՝ փոխ-ատենապետը, անդամներու մէկ երրորդի դիմումին վրայ՝ պարտաւոր է արտասովոր նիստի հրաւիրել անդամական ժողովը:

Յօդ. 5.- Ակումբի տարեկան ժողովը կը գումարուի Շրջանակի Պատգամաւորական ժողովին գումարման թուականէն առնուազն մէկ ամիս առաջ:

Յօդ. 6.- Ակումբի վարչութիւնը տարեկան ժողովին մէջ կը կատարէ ակումբի մէկ տարուան համարատուութիւնը, որ կը տեղեկագրուի Շրջանակի Պատգամաւորական ժողովին:

Յօդ. 7.- Ակումբի տարեկան ժողովին մէջ կ'ընտրուին Շրջանակի Պատգամաւորական ժողովին

պատուիրակները, ներքին կանոնագրի տրամադրությանց համաձայն:

Յօդ. 8.- Կանանց ակումբները, եթե հարկ համարեն, կրնան տեղւոյն այրերու ակումբին հետ խառն ժողով գումարել եւ միասին ընտրել իրենց պատուիրակները:

Յօդ. 9.- Ակումբի մը մէջ ծագած ո'նէ վեճ երբ իր լուծումը չի գտներ տեղւոյն վրայ, անմիջական գերադաս մարմինը կը միջամտէ եւ իր վճիռը պարտաւորիչ է բոլոր կողմերուն համար, մինչեւ Շրջանային Պատգամաւորական Ժողով, ուր կատարուած դիմումի վրայ վճիռը կը քննուի:

Յօդ. 10.- Իր գերադաս մարմինն որոշումներուն եւ կարգադրութեանց դէմ անսաստող ակումբի վարչութիւն մը կը հրաժարեցուի նոյն գերադաս մարմինն կողմէ: Հրաժարեցուցեալ վարչութեան անդամները վերընտրելի չեն:

Յօդ. 11.- Ակումբ մը լուծուած կը համարուի, երբ իր անդամներուն թիւը որոշուած նուազագոյն թիւէն պակաս է:

Յօդ. 12.- Ակումբի մը լուծման պարագային իր գոյքերը կը յանձնուին իր անմիջական գերադաս մարմինն:

ԳԼՈՒԽ Դ. ՇՐՋԱՆԱԿՆԵՐ

Յօդ. 1.- Կուսակցութիւնը կը բաժնուի շրջանակներու՝ աշխարհագրական կամ վարչական յարմարութիւններու համեմատ:

Յօդ. 2.- Շրջանակ մը կը կազմուի մէկ կամ անելի ակումբներէ, պայմանաւ որ առնուազն 100 անդամ ունենայ եւ վաւերացուի Կեդրոնական Վարչութեան կողմէ:

Յօդ. 3.- Իւրաքանչիւր շրջանակ տարին անգամ մը կ'ունենայ Շրջանային Պատգամաւորական Ժողով, որ կը կազմակերպուի ակումբներու պատուիրակներէն, որոնց համեմատական թիւը կ'որոշուի իւրաքանչիւր շրջանակի ներքին կանոնագրութեան համաձայն:

Յօդ. 4.- Շրջանային Պատգամաւորական Ժողովին պատուիրակ կ'ընտրուին անոնք միայն,

որոնք առնուազն մէկ տարի անդամ եղած են կուսակցութեան: Նորակազմ ակումբները բացառութիւն կը կազմեն:

Յօդ. 5.- Շրջանային Պատգամաւորական Ժողովը կը պատրաստէ նոյն շրջանակին կանոնագիրը, որ պետք չէ հակասէ կուսակցութեան սկզբունքներուն եւ հիմնական կանոնագրին եւ որ պետք է վաւերացուի Կեդրոնական Վարչութենէն:

Յօդ. 6.- Շրջանային Պատգամաւորական Ժողովը կը զբաղի շրջանակին վերաբերեալ խնդիրներով, կը սահմանէ տարեկան պիւտճեն եւ կ'ընտրէ Շրջանային Վարչութիւնը:

Յօդ. 7.- Իւրաքանչիւր շրջանակ կուսակցութեան կեդրոնական գանձին կը վճարէ տարեկան տուրք մը, որուն քանակը կ'որոշուի Ընդհանուր Պատգամաւորական Ժողովին կողմէ, հիմնուած շրջանակին կացութեան եւ նոյն շրջանակի պատգամաւորներու տեղեկատուութեան վրայ:

Յօդ. 8.- Շրջանային վարչութիւնը կը բաղկանայ առնուազն հինգ անդամներէ, կ'ընտրուի մէկ տարուան համար եւ կը պաշտօնավարէ մինչեւ յաջորդին ընտրութիւնը:

Յօդ. 9.- Շրջանային Վարչութեան անդամ կ'ընտրուին անոնք միայն, որոնք առնուազն երկու տարի անդամ եղած են կուսակցութեան:

Նորակազմ շրջանակները բացառութիւն կը կազմեն:

Յօդ. 10.- Շրջանային Վարչութիւնը կ'ընդունի եւ կը գործադրէ Կեդրոնական Վարչութեան հրահանգները եւ Շրջանային Պատգմ. Ժողովի որոշումները: Կրնայ ի հարկին թղթակցիլ միւս շրջանային վարչութիւններու հետ, տեղական բնոյթ կրող կազմակերպական եւ այլ հասարակական հարցերու շուրջ:

Յօդ. 11.- Շրջանային Վարչութիւնը պատասխանատու է իր շրջանակի Պատգմ. Ժողովին, որուն պարտի ներկայացնել իր տարեկան տեղեկագիրը եւ հաշիւը:

Յօդ. 12.- Շրջանային Վարչութիւնը երեք ամիսը անգամ մը պարտաւոր է ղրկել Կեդրոնական Վարչութեան՝ իր շրջանակին վիճակագրական, ելեւմտական եւ բարոյական տեղեկագիրը: Ասկէ

զատ Շրջանային Վարչութիւնը յաճախակի թղթակցութիւններ կը կատարէ Կեդրոնական Վարչութեան հետ:

Յօդ. 13.- Շրջանակին շարժուն եւ անշարժ ստացուածքները մատակարարելու վերին իրաւասութիւնը կը պատկանի Շրջանային Վարչութեան:

Յօդ. 14.- Շրջանային Վարչութեան հսկողութեան եւ պատասխանատուութեան տակ կը հրատարակուի շրջանակին պաշտօնաթերթը եւ ուրիշ հրատարակութիւնները:

Յօդ. 15.- Շրջանակները, ըստ տեղական պայմաններու, կրնան ունենալ մէկ կամ աւելի ենթաշրջանակներ՝ համապատասխան վարչութիւններով, որոնք կը վարեն ենթաշրջանակին վերաբերեալ ընդհանուր գործերը եւ պատասխանատու են Շրջանային Վարչութեան:

Յօդ. 16.- Շրջանային Վարչութիւնը պետք է նախապէս Կեդրոնական Վարչութեան հաւանութիւնը ստանայ բոլոր այն ձեռնարկներուն, որոնք կուսակցութեան ընդհանուր քաղաքականութեան հետ կապ ունին եւ որոնք տեղական հանգամանք չունին:

Յօդ. 17.- Շրջանային Վարչութիւնը պարտի Կեդրոնական Վարչութեան քննութեան եւ դիտողութեան ենթարկել իր տարեկան պիւտճէն, եւ պիւտճէին մէջ չնախատեսուած այն ձեռնարկներն ու ծախքերը, որոնք կրնան մեծապէս խանգարել պիւտճէին հաւասարակշռութիւնը:

ԳԼՈՒԽ Ե.

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՊԱՏՊԱՄԱՒՈՐԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎ

Յօդ. 1.- Ընդհանուր Պատգամաւորական Ժողովը կուսակցութեան Գերագոյն, Օրէնսդիր եւ Զամարառու մարմինն է:

Յօդ. 2.- Ընդհանուր Պատգամաւորական Ժողովը կը կազմուի կուսակցութեան բոլոր շրջանակներէն ընտրուած պատգամաւորներէն:

Կեդրոնական Վարչութեան անդամները կը մասնակցին Ընդհանուր Պատգամաւորական Ժողովին առանց քուէի իրաւունքի:

Յօդ. 3.- Կուսակցութեան բոլոր շրջանակները պատգամաւոր կը ըրկեն հետեւեալ համեմատութեամբ.

100-250 անդամ 1 պատգամաւոր
251-500 անդամ 2 պատգամաւոր
501-750 անդամ 3 պատգամաւոր
751-1000 անդամ 4 պատգամաւոր
1001-1500 անդամ 5 պատգամաւոր
1501-2000 անդամ 6 պատգամաւոր

Եւ այսպէս իւրաքանչիւր յաւելուածական հինգ հարիւր կամ նուազ անդամի համար մէկ պատգամաւոր աւելի:

Յօդ. 4.- Պատգամաւորներու ընտրութիւնը կը կատարուի Շրջանային Պատգամաւորական Ժողովներու կողմէ՝ նոյն ժողովին համար ընտրուած պատուիրակներուն թիւին մեծամասնութեամբ:

Այն պարագային, երբ անկարելի ըլլայ Շրջանային Պատգամաւորական Ժողով գումարել, Շրջանային Վարչութիւնը իրաւասութիւն պիտի ունենայ նշանակելու պատգամաւորները, Կեդրոնական Վարչութենէն նախապէս առնուած հաւանութեամբ:

Յօդ. 5.- Ընդհանուր Պատգամաւորական Ժողովը կը գումարուի երկու տարին անգամ մը Զայաստանի մէջ: Զարկեցուցիչ պարագաներու մէջ, ուրիշ վայր մը՝ Կեդրոնական Վարչութեան որոշումով, նիւթական եւ այլ յարմարութիւններ նկատի առնուելով:

Յօդ. 6.- Արտասովոր Ընդհանուր Պատգամաւորական Ժողովը կը գումարուի.

Ա. Երբ Կեդրոնական վարչութիւնը պետք տեսնէ, իր անդամներու երկու երրորդին քուէով: Այս պարագային՝ հրաւիրագիրը պետք է կրէ Կեդրոնական վարչութեան անդամներուն երկու երրորդին ստորագրութիւնը:

Բ. Երբ կուսակցութեան բոլոր շրջանակներուն երկու երրորդը գրաւորապէս կը պահանջէ, միեւնոյն առաջարկով:

Գ. Երբ Կեդրոնական Վարչութիւնը կը կորսնցնէ իր մեծամասնութիւնը:

Արտասովոր Ընդհանուր Պատգամաւորական Ժողովը իր մասնաւոր նպատակը իրագործելէ յետո՛ւ:

տոյ, կրնայ ուրիշ խնդիրներով ալ զբաղիլ, պատգամաւորներու մեծամասնութեան հաւանութեամբ:

Յօդ. 7.- Կեդրոնական Վարչութիւնը պարտաւոր է հրաւիրագիր դրկել, խնդիրներու ցանկով միասին, բոլոր շրջանակներուն, Ընդհանուր Պատգամաւորական Ժողովի գումարման թուականէն չորս ամիս առաջ:

Օրակարգին պիտի ընկերանայ շրջանակներու նիւթական, բարոյական եւ վիճակագրական տեղեկատուութիւնը սահմանաւորող հարցարան մը, որուն պատասխանը Շրջանային վարչութիւնները պարտաւոր են Ընդհ. Պատգամաւորական Ժողովի գումարումէն մէկ ամիս առաջ հասցնել Կեդր. Վարչութեան:

Յօդ. 8.- Իւրաքանչիւր շրջանակ պատգամաւոր կ'ընտրէ իր շրջանակի անդամներէն եւ կամ ի հարկին ուրիշ շրջանակի պատկանող ընկերներէն, պայմանաւ որ ընտրելիութեան հանգամանքը ներկայացնեն:

Յօդ. 9.- Կեդրոնական վարչութեան անդամները չեն կրնար ո՛րեւէ շրջանակի ձայնը ներկայացնել Ընդհ. Պատգմ. Ժողովին մէջ:

Յօդ. 10.- Իւրաքանչիւր պատգամաւոր կրնայ ներկայացնել միայն մէկ ձայն:

Յօդ. 11.- Ընդհ. Պատգմ. Ժողովը օրակարգի անցնելէ առաջ՝

Ա. Կ'որոշէ իր ժողովավարական կանոններն ու ժողովի տեւողութիւնը:

Բ. Կը գծէ կուսակցութեան ներքին եւ արտաքին քաղաքականութիւնը, որոշելով գործելակերպի ընդհանուր գիծերը:

Գ. Կը պահանջէ, կը քննէ եւ կը վաւերացնէ Կեդրոնական վարչութեան, ինչպէս նաեւ շրջանակներու, տեղեկագիրները եւ հաշիւները:

Դ. Կը քննէ, կը դատէ եւ կը պատժէ Կեդրոնական վարչութեան ամբաստանեալ անդամները, եթէ կան:

Ե. Կ'ընտրէ Կեդրոնական վարչութիւնը:

2. Կ'ընտրէ Կեդրոնական վարչութեան համար երեք փոխ-անդամներ:

Ե. Կը վերաքննէ Կեդրոնական վարչութեան դատական վճիռները, եթէ բողոքարկու կողմը

գրաւորապէս ներկայացնէ իր բողոքը:

Ը. Կը քուէարկէ կուսակցութեան պիւտճէն եւ կ'որոշէ շրջանակներու մասնակցութեան չափը:

Թ. Կը վերաքննէ ի հարկին ծրագիրը եւ հիմնական կանոնագիրը:

Յօդ. 12.- Ընդհ. Պատգմ. Ժողովը օրինաւոր է, երբ շրջանակներուն երկու երրորդը ներկայացուած է եւ ըստ Յօդ. 3ի տրամադրութեան՝ ընտրուելիք պատգամաւորներու ամբողջական թիւին կէսէն մէկ աւելի ներկայ է:

Յօդ. 13.- Ընդհանուր Պատգամաւորական Ժողովի պատգամաւոր կ'ընտրուին անոնք միայն, որոնք առնուազն երկու տարի կուսակցական անդամ եղած են:

Նորակազմ շրջանակները բացառութիւն կը կազմեն:

Յօդ. 14.- Ընդհանուր Պատգամաւորական Ժողովի որոշումները կը տրուին ներկաներու մեծամասնութեամբ՝ ի բաց առեալ հետեւեալ խնդիրները, որոնց համար անհրաժեշտ է վաւերացուած պատգամաւորներու մեծամասնութեան քուէն:

Ա. Ծրագրի եւ հիմնական կանոնագրի փոփոխութիւն:

Բ. Դատական վճիռներ:

Գ. Պիւտճէի քուէարկութիւն:

Դ. Ընդհանուր քաղաքականութեան հարցեր:

Յօդ. 15.- Ընդհանուր Պատգամաւորական Ժողովի ատենագրութիւններուն ամփոփումը տպագրուած կը դրկուի շրջանակներու պատասխանատու մարմիններուն՝ ակումբներուն բաժնուելու համար:

ԳԼՈՒԽ 2.

ԿԵԴՐՈՆԱԿԱՆ ՎԱՐՉՈՒԹԻՒՆ

Յօդ. 1.- Կեդրոնական վարչութիւնը կ'ընտրուի Ընդհանուր Պատգամաւորական Ժողովէն, երկու տարուան համար, պատգամաւորներու բացարձակ մեծամասնութեամբ, եւ կը պաշտօնավարէ մինչեւ յաջորդին ընտրութիւնը:

Յօդ. 2.- Կեդրոնական վարչութեան անդամները թէ՛ անհատապէս եւ թէ՛ հաւաքաբար պատաս-

խանատու են Ընդհանուր Պատգամաւորական Ժողովին:

Յօդ. 3.- Կեդրոնական վարչութիւնը կը բաղկանայ առնուազն հինգ անդամներէ:

Երբ կեդրոնական վարչութեան անդամներէն մէկ կամ աւելին հրաժարին կամ պակսին, անոնց կը յաջորդեն Ընդհանուր Պատգամաւորական Ժողովին կողմէ ընտրուած փոխ անդամները՝ առաւելագոյն քուէի կարգով:

Երբ հրաժարող պակսած անդամը կամ անդամները վճարեալ են, Կեդրոնական վարչութիւնը համապատասխան թիւով եռապատիկ ցանկ մը կը դրկէ Շրջանային վարչութիւններուն, քուէարկելու համար:

Իւրաքանչիւր շրջանակի վերջին ընդհանուր ժողովի պատգամաւորներու թիւը հիմ կը կազմէ քուէարկութեան, եւ առաւելագոյնով կ'ընտրուին թեկնածուները:

Եռապատիկ ցանկ կազմելու համար նախապատուութիւն կը տրուի վարչութեան ոչ-վճարեալ անդամներուն, եթէ կան եւ փոխ-անդամներուն, երբ անոնք տրամադիր են վճարեալ դառնալու եւ իրենց ամբողջ ժամանակը յատկացնելու վարչութեան գործերուն:

Յօդ. 4.- Կեդրոնական վարչութեան անդամակցութեան թեկնածու են անոնք միայն, որոնք առնուազն երեք տարի կուսակցութեան անդամ եղած են:

Յօդ. 5.- Կեդրոնական վարչութեան կեդրոնավայրը Ջայաստանի մէջ է:

Հարկեցուցիչ պարագաներու բերումով՝ Ընդհ. Պատգամաւորական Ժողովի որոշումով առժամապէս ուրիշ վայր:

Յօդ. 6.- Կեդրոնական վարչութիւնը ինքը կ'ընտրէ իր դիւանը:

Յօդ. 7.- Կեդրոնական վարչութիւնը, երբ հարկ դատէ, կը նշանակէ լիազօրներ, յանձնաժողովներ եւ կը վարձէ քարտուղարներ, գործիչներ եւ ուրիշ պաշտօնեաներ, իր որոշումները գործադրելու եւ կուսակցութեան ընդհանուր գործերուն ընթացք տալու համար:

Յօդ. 8.- Կեդրոնական վարչութիւնը կը վերա-

քննէ շրջանակի մը պատգամաւորական ժողովին դատական վճիռները, պայմանաւ որ բողոքարկուն գրաւորապէս ներկայացնէ իր բողոքը, տրուած թուականէն մինչեւ երեք ամիս:

Յօդ. 9.- Կեդրոնական վարչութեան հսկողութեան տակ կը հրատարակուին կուսակցութեան կեդրոնական պաշտօնական հրատարակութիւնները:

Յօդ. 10.- Կեդրոնական վարչութեան պաշտօնն է՝

Ա. Գործադրել Ընդհ. Պատգմ. Ժողովին կողմէ քուէարկուած օրէնքներն ու որոշումները եւ վարել կուսակցութեան ընդհանուր գործերը:

Բ. Կանոնաւոր յարաբերութեանց մէջ ըլլալ բոլոր շրջանակներուն հետ եւ անոնց հրահանգ տալ կուսակցութեան ներքին եւ արտաքին քաղաքականութեան նկատմամբ:

Գ. Տնօրինել բրոքականտի միջոցներ՝ կուսակցութեան սկզբունքները եւ քաղաքականութիւնն ընդհանրացնելու համար:

Դ. Ճշդել ներշնչուելով Պատգմ. Ժողովի որոշումներէն եւ կուսակցութեան հիմնական սկզբունքներէն՝ կուսակցութեան տեսակետն ու դիրքը հանդէպ պետական հարցերու:

Ե. Առնուազն միամսեայ շրջաբերականներով շրջանակները տեղեակ պահել կուսակցութեան ընդհանուր գործունեութեան եւ պետական խնդիրներու շուրջ, իսկ եռամսեայ նիւթական տեղեկատուութիւն մը ընել:

2. Թելադրութիւններ ներկայացնել Ընդհ. Պատգմ. Ժողովին, յաջորդ շրջանի ընդհանուր պիւտճէին համար:

Յօդ. 11.- Կեդրոնական վարչութիւնը իրաւասութիւն ունի բեկանելու շրջանային վարչութիւններու որոշումները, երբ զանոնք կուսակցութեան սկզբունքներուն հակառակ գտնէ:

Յօդ. 12.- Կեդրոնական վարչութիւնը իրաւասութիւն ունի լուծելու Շրջանային վարչութիւն մը, երբ անոր ընթացքը, յետ ազդարարութեան, կը շարունակէ մնալ հակառակ կուսակցութեան սկզբունքներուն եւ ընդհանուր քաղաքականութեան: Այդ պարագային Կեդրոնական Վարչութիւնը կը

հրաւիրե արտասովոր Շրջանային Պատգամաւորական Ժողով, որ կ'ընտրէ Նոր Շրջանային Վարչութիւն:

Լուծուած Շրջանային Վարչութեան անդամները վերընտրելի չեն:

Յօդ. 13.- Կեդր. վարչութեան անդամներն ու Ներկայացուցիչները իրաւասութիւն ունին իրենց գտնուած շրջանակներու բոլոր պաշտօնական մարմիններու խիստերուն մասնակցիլ խորհրդակցական ծայնով:

Յօդ. 14.- Կուսակցութեան սեփական շարժուն եւ անշարժ ստացուածքներու մատակարարութեան վերին իրաւասութիւնը կը պատկանի Կեդրոնական վարչութեան:

Շրջանային վարչութիւնները փոխանորդաբար կը վայելեն իրենց շրջանակներուն սեփական շարժուն եւ անշարժ ստացուածքները մատակարարելու իրաւասութիւնը:

Յօդ. 15.- Կեդրոնական Վարչութեան անդամները պարտին ուխտել հաւատարմութիւն կուսակցութեան սկզբունքներուն եւ շահերուն, եւ ստորագրել երդմագիր մը:

ԵՐԴՈՒՄ

Հիմնական կանոնագրին «Կեդրոնական Վար-

չութիւն» հատուածին վերջին յօդուածին տրամադրութեան համեմատ Կեդրոնական Վարչութեան անդամները կ'երդնուն հետեւեալ բանաձեւով եւ անոր մէկ օրինակը կը ստորագրեն յատենի ժողովոյ:

ԵՐԴՄՆԱԳԻՐ

«Ստանձնելով Ռամկավար Ազատական Կուսակցութեան անդամակցութիւնը՝ կ'երդնում պատուոյս վրայ եւ հայրենիքիս անունով հաւատարիմ մնալ Ռամկավար Ազատական Կուսակցութեան սկզբունքներուն, պահպանել եւ գործադրել անոր ծրագիրն ու կանոնագիրը, խղճմտօրէն կատարել Պատգամաւորական Ժողովին որոշումները եւ իր կողմէ ինծի վստահուած պաշտօնը, աչալոջօրէն հսկել Ռամկավար Ազատական Կուսակցութեան շահերուն վրայ եւ ջանալ անոր քաղաքական նպատակներուն իրագործման, հայ ազգին եւ հայրենիքին բարիքին համար:»

ՎԵՐԱՔՆՆՈՒԹԻՒՆ

Ներկայ հիմնական կանոնագիրը վերաքննելի է Կուսակցութեան Ընդհանուր Պատգամաւորական Ժողովին մէջ:

Բ. ԲԱԺԻՆ

ԱՌԱՋԻՆ
ՔԱՅԼԵՐ

ԱՌԺԱՄԵԼՅԱՆ ԿԵԴՐՈՆԱԿԱՆ ՎԱՐՉՈՒԹԻՒՆ

Երկու կուսակցություններուն միութեան բանակցությունները վարող յանձնախումբերուն պայմանաւորութեան համաձայն, կողմերը պետք է երեքական անդամ ներկայացնէին առժամեայ Կեդրոնական Վարչութեան կազմէն ներս:

Ռամկավար կուսակցութեան կողմէն Կեդրոնական Վարչութեան հինգ անդամներէն երեքը, քուէի կարգով, նշանակուեցան առժամեայ Կեդրոնական Վարչութեան անդամներ. Վահան Թէքեան, Աւետիս Թերզիպաշեան եւ Գաբրիէլ Փափագեան: Վերջինին բացակայութեան պարագային, անդամակցելու էր Արտակ Դարբինեանը:

Ազատական կուսակցութեան կողմէն նշանակուեցան Միհրան Սըվազլեանը, Զրաչ Երուանդը եւ Լուսինիկ Գույումճեանը: Մ. Սըվազլեանի բացակայութեան պարագային՝ անդամակցելու էր Մ. Ռաֆայէլեանը:

Առժամեայ Կեդրոնական Վարչութեան անդրանիկ նիստը տեղի ունեցաւ միութեան մասին պաշտօնական հաղորդագրութենէն հինգ օր վերջ Զոկտեմբեր 6, 1921ին: Վահան Թէքեան վիճակահանութեամբ ընտրուեցաւ ատենապետ՝ առաջին եռամսեայ շրջանի համար, իսկ Միհրան Սըվազլեանը փոխ ատենապետ: Ատենադպիր՝ Զրաչ Երուանդը եւ փոխ ատենադպիր Արտակ Դարբինեանը:

Առաջին նիստին մէջ որպէս գլխաւոր մտահոգութիւն արծարծած են մամուլի հարցը: Երկու կուսակցություններն ալ Կ. Պոլսոյ մէջ ունէին իրենց թերթերը.՝ ազատականները՝ «Առաւօտ»ը եւ ռամկավարները՝ «Ժողովուրդի Ձայն»ը: Ծախսերը նուազեցնելու համար կ'որոշեն անոնք տպագրել մէկ տպարանի մէջ: Սակայն տպարանատերը սուղ գին կը պահանջէ: Այնուհետեւ կ'որոշեն ցնոր կարգադրութիւն շարունակել նախկին ձեւով:

Նոյնպէս որոշում կ'առնուի պատրաստել նորակազմ կուսակցութեան կնիքներ, հաւաքել հին

պաշտօնական տոմարները եւ անոնց փոխարէն գործածել նորը: Դիմել Ամերիկայի Շրջանային Վարչութեան որպէսզի փութացնեն իրենց դրամական առաքումը. ինչպէս նաեւ՝ ուղարկել «տպագրական մամուլ մը իր պարագաներով եւ «ինքնատիպ ձեռքի մեքենայ մը»:

Որոշուեցաւ շրջաբերականով ակումբներուն յայտնել միութիւնը: Նամակներու համար անգլիական նամակատան մէջ տուփ վարձել: Ունենալ սեփական հեռախօս: Մ. Պապաջանեանին եւ Փրոք. Կ. Աղաջանեանին հաղորդել միութիւնը: Երկու կուսակցություններու Պոլիս գտնուող անդամներն իրարու ծանօթացնելու համար կազմակերպել թշնամեղան մը, ծախսերը հոգալ Կեդրոնական Վարչութեան գանձէն:

Առաջին իսկ այս նիստին, գլխաւոր մտահոգութիւնը նիւթականի ապահովութիւնը եղաւ. կարելոր մտահոգութիւն մը, որ կուսակցությունը շարունակեց ունենալ միշտ: Եւ պատահական չէ որ Կեդրոնական Վարչութեան առաջին իսկ շրջաբերականը, զանազան հարցերու կողքին, բաւական փափկանկատ կերպով կը շօշափէ կուսակցութեան տնտեսական վիճակը կոչ ուղղելով շրջանակներուն, ակումբներուն եւ անդամներուն հոգ տանիլ այդ մասին:

Զոկտեմբեր 14, 1921ին ատենապետ Վահան Թէքեան եւ ատենադպիր Զրաչ Երուանդ կը ստորագրեն Ռամկավար Ազատական Կուսակցութեան անդրանիկ շրջաբերականը:

Գործունեութեան սկիզբէն Կեդրոնական Վարչութիւնը, բնականաբար, կը շարունակէ զբաղիլ նախորդ շրջանի երկու կուսակցություններու Կեդրոնական Վարչութիւններէն ժառանգութիւն մնացած որոշ հարցեր: Բայց գրեթէ անմիջապէս ձեռնամուխ կ'ըլլայ ազգին ճակատագրին հետ առնչուող եւ ընդհանրապէս օրուայ կենսական խնդիրներուն:

Ա. Խորհրդային Հայաստանի նկատմամբ վերաբերմունքը

Արդեն Հայ Ռամկավար կուսակցության Գ. Ընդհանուր Պատգամաւորական Ժողովին ընտրած Կեդրոնական Վարչութիւնը, ինչպէս շրջաբերականին մէջ տեսանք, բանաձեւ մը ընդունել է, ուր հիմնական հարցը համարած է ժողովուրդի ֆիզիքական գոյատեւութեան խնդիրը, երկրորդական նշանակութիւն տալով, այս սկզբնական հանգրուանին, գաղափարախօսական կարգի երեւոյթներուն:

Առժամեայ Կեդրոնական Վարչութիւնը իր երկրորդ նիստին իսկ՝ Զոկտեմբեր 12ին, օրակարգի վրայ կը դնէ Հայաստանի հետ յարաբերութիւններու հարցը: Ատենագրութենէն ամբողջովին կը մէջբերենք այդ կէտը:

«4. Հայաստանի հետ յարաբերութեան հարց.

Ընկեր Ա. Դարբինեան զեկուցում մը տուաւ այն տեսակցութիւններուն մասին, որ ունեցած է Հայաստանի տնտեսական ներկայացուցիչ Պրն. Շահվերդեանի հետ: Ընկեր Դարբինեանի հասկացողութիւնն է թէ կառավարութիւնը յենարան գտնելու իր փնտռողութիւն մէջ պիտի ուզէ օգտուիլ կուսակցութենէն:

Կեդրոնական Վարչութիւնը հակառակ չէ որ գործակցութեան եզրեր գտնուին, միայն պէտք է ապահովուիլ, թէ կառավարութիւնը աւելի ազատութիւն պիտի տայ առեւտուրին, անհատական ձեռներեցութեան եւ պիտի ճշդէ իր քաղաքական վերաբերումը Արեւմտեան Հայաստանի մասին»:

Հայաստանի նկատմամբ վերաբերմունքի խնդիրը կը դառնայ Հայ Յեղափոխական Դաշնակցութեան հետ (ՀԶԴ) ՌԱԿի յարաբերութիւններուն, որոնց աւելի ուշ պիտի անդրադառնանք: Հայաստանի տնտեսութեան վերականգման գործին բերելիք օժանդակութեան, թոյլտուութեան եւ ազատութեան նկատմամբ Հայաստանի ղեկավարութեան տրամաբանութիւնը հասկնալու համար Կեդր. Վարչութիւնը կ'որոշէ ունենալ տեսակցութիւն Հայաստանի Օգնութեան Կոմիտէի (ՀՕԿ) նախագահ Յովհաննէս Թումանեանի հետ, որ այդ օրերուն Պոլիս ժամանած էր ՀՕԿի գործերով: Ասոր

զուգահեռ լսելով Հայաստանէն Նոր վերադարձած ռամկավար Օգսէն Սարաճեանի զեկուցումը կ'որոշէ. *«Հարունակել Հայաստանի վերականգնումին համար աշխատութիւններուն ուժ տալու ուղղութիւնը հետզհետէ աւելի զօրաւոր թափով, եւ ընել ձեռնարկներ ու մարդ դրկել, եւ այլն – աւելի սերտ հաղորդագրութիւն պահելու եւ աւելի իրազեկի գիտակցութեամբ շարժելու համար»:*

Յովհ. Թումանեանի պատուին կը տրուի թեյասեղան, որուն կը նախագահէ Վահան Թէքեանը: *«Թէյասեղանը առիթ մը պիտի նկատուի յարգանք մը մատուցանելու բանաստեղծին եւ համակրանք՝ Հայաստանի օգնութեան իր առաքելութեան»:*

ՀԶԴ պատուիրակութեան հետ բանակցութիւններու ընթացքին նկատի առնուելու է ներկայ ժամանակի ամենակենսական հարցը՝ հայութեան ֆիզիքական գոյապահպանութիւնը:

1921 Թուականի Նոյեմբերի կեսերուն ՀԶԴն այն եզրակացութեան յանգած էր թէ *«Ռուսաստան քայքայումի ճամբուն մէջ է եւ նկատի առնուելիք ազդակ մը չէ այլեւս»:*

Այդ պահուն Ռուսաստան իրապէս ներքին ծանր տագնապ մը ունէր: Քաղաքացիական պատերազմը եւ արտաքին զինուորական ներխուժումները կը կարծուէր թէ շուտով պիտի յանգէին Նոր իշխանութեան տապալումին: Արեւմուտքի մամուլը գրեթէ ամէն օր գուշակութիւններ կ'ընէր խորհրդային վարչակարգի մօտալուտ կործանման մասին: ՌԱԿի Կեդրոնական Վարչութիւնը այդ բացառիկ իրավիճակին կ'ընդունի բացառիկ որոշում, որ հետագային պիտի մնար կուսակցութեան քաղաքականութեան վարքագիծը:

Կեդրոնական Վարչութիւնը կ'արձանագրէ. *«Ռուսաստան քայքայումէ աւելի ամրանալու նշաններ ցոյց կու տայ. իր որդեգրած չափաւորութեան հակամէտ ուղղութեան իբր հետեւանք. եւ հետեւաբար՝ ոչ միայն հաշուի առնուելիք ազդակ մըն է, այլ Ռուսահայաստանի վերաբերմամբ գոնէ իր բարեկամութիւնը վերջին ծայր կենսական է»:*

Յունուար 18, 1922ի նիստին որոշում կ'առնուի Արտակ Դարբինեանին գործուղել Հայաստան. *«Տեղի դրութեան եւ Խորհրդային կառավարու-*

թեան նպատակներուն հետ ծանօթանալու եւ հնարաւոր չափով կազմակերպական կապը վերահաստատելու համար Հայաստան եւ Վրաստան գտնուող ընկերներու հետ»։ Ծիշդ մէկ շաբաթ ետք Կեդրոնական Վարչութիւնը կը քննարկէ նոր կուսակցութեան քաղաքական դիւանագիտական գործունեութեան համար էական հարցը՝ յարաբերութիւններու ստեղծում Մոսկուայի հետ։

Յունուար 25, 1922ին կայացած ԻԴ. Նիստին օրակարգի առաջին հարցը խորագրուած է «Մոսկուայի հետ խօսելու հարց»։ Արձանագրուած է հետեւեալը. «Նկատի ունենալով այն նոր իրականութիւնները որ կը ձգտին Ռուսաստանը վերահաստատել քաղաքականապէս եւ իրեն տալ տեղ մը միջազգային գործերու տնօրինութեան մէջ՝ ժամանակը հասած դատուեցաւ, որ հայ դիւանագիտութիւնը որոշ աշխատութիւն յառաջ տանի Մոսկուայի մօտ. մասնաւորապէս Անգլիոյ գիտակցութեամբ. խուսափելու համար նոր բարդութիւններէ որ կրնան յառաջ գալ նոր օրինաւորութիւնի պատրուակով։ Յարմար դատուեցաւ նոյնպէս որ այս ուղղութեամբ յառաջ տարուած ռելէ աշխատանք երեւանի պետերու կռնակէն կատարուած ձեւը չառնէ եւ անոնք տեղեակ պահուին»։ Վերջին նկատառումը իրագործելու առաքելութիւնը ինկաւ Ա. Դարբինեանի ուսերուն, որ 250 ոսկի ճանապարհածախս ստանալով Փետրուարի սկիզբները մեկնեցաւ Հայաստան ու վերադարձաւ երկուքուկէս ամիս յետոյ։

«ԱԶԳԱՅԻՆ ՕԾԱԽ»

Արտակ Դարբինեանի առաքելութիւնը ուներ նաեւ անելի կարելորդ ու էական խնդիր մը հետապնդելու, որ թէեւ չէ արձանագրուած Կեդր. Վարչութեան ատենագրութեան էջերուն մէջ, սակայն մնայուն կերպով արծարծուած է ՌԱԿի ղեկավար շրջանակներու մօտ։

Դաշնակից պետութիւններու Գերագոյն Խորհուրդի Լոնտոնի ժողովէն ի վեր հրապարակ կը նետուէր հայութեան համար «Ազգային օճախ» մը յատկացնելու գաղափարը։ Մեր զոյգ պատուիրակութիւնները՝ Պօղոս Նուպարի գլխաւորած Ազգա-

յին Պատուիրակութիւնը եւ Աւետիս Ահարոնեանի՝ Հայաստանի Հանրապետութեան Պատուիրակութիւնը, Լոնտոնի խորհրդաժողովէն այն տպաւորութեան տակ մնացած էին, ինչպէս այդ տեսանք Ա. Հանըմեանի հաշուետուութենէն, թէ հարցը պետք է լուծուի ի նպաստ հայութեան։ Գոնէ որոշակի յոյսեր կային այդ ուղղութեամբ։ Այդ օրերու սփիւռքահայ մամուլը շատ աշխոյժ կերպով կը քննարկէր «Ազգային օճախ»ի հնարաւոր վայրը, կը բերուէին զանազան առաջարկութիւններ։ Յառաջիկային կը սպասուէր (նոյն տարուան՝ 1922ի տարեվերջին) Լոզանի խորհրդաժողովի գումարման։

ՌԱԿ եւ ՀՀԴ կը վճռէին, մինչեւ հարցին վերջնական լուծումը, հարցադրում (sondage) մը ընել խորհրդային Հայաստանի կառավարութեան մօտ, հասկնալու համար վերջինիս դիրքորոշումը, եւ անոր միջոցաւ իմանալ Մոսկուայի կարծիքը հետեւեալին մասին թէ Մոսկուան կը համաձայնի՞ որպէսզի յառաջիկային ակնկալուող «Ազգային օճախ»ը եւ խորհրդային Հայաստանը միաձուլուին եւ ստեղծուի անկախ Հայաստան մը Ռուսաստանի հովանաւորութեան տակ։

Դարբինեան հետեւեալ կերպով կը ներկայացնէ իր առաքելութեան իմաստը.

«Հայ ժողովուրդի քաղաքական ուղղութեան մասին խորհրդային Ռուսիոյ կասկածը փարատելու նպատակով լուսաբանել մասնաւորապէս թրքահայ քաղաքական շրջանակներու այն համոզումը, թէ հայ ազգային հարցին լուծումը մեծ չափով խորհրդ. Ռուսիայէն կախուած է։

Հնարաւոր չափով թափանցել խորհրդ. Ռուսիոյ քաղաքական տրամադրութիւններուն մեր հարցին նկատմամբ իմանալու համար թէ նպաստաւոր պարագային ի՞նչ ձեւի լուծում մը ձեռնտու է ռուս քաղաքական շահերուն։

Այբի առջեւ ունենալու է հետեւեալ ձեւերուն լուծումը.

1. Արդեօք խորհրդ. Ռուսիա կրնայ՞ կամ պիտի՞ ուզէ՞ իր ազդեցութեամբ կամ նախաձեռնութեամբ գրաւել Հայաստանի մնացեալ մասը եւ ամբողջութեամբ առնել իր հովանաւորութեան տակ։

2. *Խորհրդ. Ռուսիա պիտի ուզէ՞ իր կողմէ հրաժարիլ Կովկասեան Հայաստանէն եւ Դաշնակիցներու համաձայնութեամբ հարկադրել Թուրքիան որ ան եւս պարպէ թրքական նահանգները ամբողջացնելու համար Հայաստանը: Այս պարագային արդեօք Խորհրդ. Ռուսիա պիտի ուզէ ստանձնել Հայաստանի հովանաւորութիւնը:*

Արդեօք Խորհրդ. Ռուսիա իր քաղաքական շահերուն համապատասխան կը նկատէ՞ չիօսիլ կովկասեան Հայաստանի մասին, այլ աջակցիլ միայն «ՅՕՄ»ի (անգլերէնով home «տուն» բառէն) «Հայ Ազգային Տան» կազմակերպութեանը:

Ա. Դարբինեան կը յայտնէ թէ այս հրահանգները մշակուած էին երկու կուսակցութիւններու կողմէն համատեղ:

ՀՀԴի Վերին Պատասխանատու Մարմինն կողմէ նշանակուեցան անոր երկու անդամները (Հայաստանի Հանրապետութեան նախկին երկու նախարարները) Ա. Գիւլիսանդանեան, Ս. Արարատեան եւ Կ. Պոլսի Կեդրոնական Կոմիտէի անդամներէն Յ. Ամատունի: Իսկ ՌԱԿի Կեդրոնական Վարչութեան կողմէ՝ իր անդամներէն Հրաչ Երուանդ, Ա. Թերզիպաշեան եւ Ա. Դարբինեան:

ՌԱԿի ղեկավարութիւնը կը գիտակցէր, որ նման կարգի դիմում մը ուշացած էր, բայց որոշուեցաւ փորձ մը ընել: Կար նաեւ ուրիշ ազդակ մը եւս. Ա. Դարբինեանի առաքելութեան հիմնական նպատակը ծախողելու պարագային, կ'ակնկալուէր որ Խորհրդային Հայաստանի կառավարութիւնը գոնէ հնարաւորութիւն կու տայ անապաստան գաղթականներուն Հայաստան տեղաւորելուն: ՀՀԴի Վերին Պատասխանատու Մարմինը ՌԱԿի Կեդրոնին այս դիտաւորութեան մասին տեղեկացած ըլլալով, կ'առաջարկէ համերաշխութիւն մը գոյացնել եւ միասնաբար ընել այդպիսի դիմում մը: Երկու կուսակցութիւնները յոգնած էին, ծայրայեղութեան հասած, եւ մեծ մասով ապարդիւն դարձած կուսակցական պայքարէն:

ՌԱԿի Կեդրոնը լաւատեսութեամբ չէր որ պիտի մօտենար ՀՀԴի կողմէ եկած առաջարկին: Անցեալին մեջ նմանօրինակ փորձերը դրական արդիւնք մը տուած չէին: Բայց եւ այնպէս ան

չուզեց մերժողական պատասխանով նոր առիթ մը տալ իր ընդդիմադիրներուն՝ հանրային կարծիքը շփոթութեան մատնելու: ՌԱԿի Կեդրոնին տուած դրական պատասխանէն անմիջապէս յետոյ նշանակուեցան երկու կողմերու բանագնացները:

Ժողովները հեզասահ չ'ընթացան միշտ: Որոշումները ձեւակերպելու համար երբեմն նուազ, երբեմն աւելի մեծ դիւրութեամբ կարելի կ'ըլլար համաձայնութեան գալ: Բայց ՌԱԿի կողմէ եկած մէկ առաջարկը պատճառ դարձաւ որ բանակցութիւնները երկու շաբաթ երկարաձգուին եւ եղաւ պահ մը, երբ Խորհրդակցութիւնները անյաջող ելքով մը պիտի վերջանային: Բայց երկու կողմէ եղած զիջումներով կարելի եղաւ կերպով մը համաձայնութեան եզր մը գտնել:

Գայթակցութեան պատճառը Աւետիս Ահարոնեանի պատուիրակութեան հարցն էր: Ռամկավար ազատականները առաջարկեցին որ Ահարոնեանի պատուիրակութիւնը լուծուի: Անոնց տեսակետով, Հայաստանի Խորհրդայնացումով իրապէս արդէն լուծուած է Ա. Ահարոնեանի պատուիրակութիւնը: Խորհրդ. Ռուսիա, որուն աջակցութեան կ'ուզէնք դիմել այսօր, անունն անգամ չ'ուզեր լսել այդ պատուիրակութեան:

Դաշնակցականներ կ'առաջարկէին՝ իրաւական կամ սկզբունքային հարցեր չարուցել: Դաշնակիցները կը ճանչնան Ա. Ահարոնեանի պատուիրակութեան իրաւական հանգամանքը, որովհետեւ մեր ազգային հարցը դեռ չէ լուծուած, խաղաղութեան դաշնագիրը դեռ կնքուած չէ:

Ռամկավար ազատականները կը պնդէին թէ Ազգային Պատուիրակութիւնը, որուն իրաւական հանգամանքը նոյնպէս ճանչցուած է դաշնակիցներու կողմէ, կրնայ աւելի մեծ դեր կատարել: Խորհրդ. Ռուսիա Ազգային Պատուիրակութեան դէմ ունէ առարկութիւն չի կրնար ընել:

Վերջապէս կարելի եղաւ համաձայնութիւն գոյացնել այս պայմանով. – Ա. Ահարոնեանի պատուիրակութիւնը պաշտօնական ունէ ելոյթ պիտի չունենայ, մինչեւ որ ուղարկելիք պատուիրակները իրենց առաքելութիւնը վերջացնեն:

Մօտ մեկուկէս ամիս տեւող բանակցութիւն-

ները յաջող ելքի յանգեցան: Վերել նշուած են ընդունուած որոշումներուն գլխաւոր կէտերը:

Այդ օրերուն Պոլիս կը գտնուէին Խորհրդային Յայաստանի երկու ներկայացուցիչներ՝ Դանուշ Շահվերդեանը եւ Արտաշէս Կարինեանը: Կը մնար դիմել Խորհրդ. Յայաստանի առեւտրական ներկայացուցիչներուն ընտրուած երկու պատուիրակներուն (մէկը դաշնակցական, միւսը՝ ռամկավար-ազատական) համար յանձնարարագիրներ ստանալու:

Եղած դիմումին պատասխանուեցաւ. «Իրաւունք չունինք ունէ դաշնակցականի մը յանձնարարագիր տալու»:

Այդ հարցն ալ հետեւեալ կերպով լուծուեցաւ. Վարչաւայի առաքելութիւնը անհրաժեշտ չէ. ծանրութեան կեդրոնը Երեւանն է. ուղարկել միայն մէկ պատուիրակ Յայաստանի Խորհրդային իշխանութեան քով: Երկու պաշտօնագիր տալ Երեւան գացող պատուիրակին, մէկը ազգային իշխանութեան, այսինքն՝ Կ. Պոլսոյ Յայոց Չաւէն պատրիարքին կողմէ, իսկ միւսը ՌԱԿ Կեդրոնական Վարչութեան կողմէ: Պաշտօնագիրները պիտի ուղղուէին Ժող. Գործավարներու նախագահ Ա. Միասնիկեանին: Վերջին պաշտօնագրին մէջ պիտի յիշուի թէ երկու կուսակցութիւններու համախոհութեամբ ընտրուած է պատուիրակը:

Միջկուսակցական մարմինը իր աշխատանքը վերջացնելէ յետոյ՝ անոր արդիւնքը զեկոյցով փոխանցուեցաւ Պատրիարք Յօր եւ ստացաւ որոշուած պաշտօնագիրը իր միակ պատուիրակին՝ Արտակ Դարբինեանի համար:

ԱՐՏԱԿ ԴԱՐԲԻՆԵԱՆԻ ՊԱՇՏՕՆԱԿԱՆ ԱՅԶԸ ԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆ

Կարինեանի յանձնարարական նամակով Ա. Դարբինեանը առաջին տեսակցութիւնը ունեցաւ Խորհ. Յայաստանի վարչապետ Ալ. Միասնիկեանի հետ 1922 Մարտի վերջը, Թիֆլիսի կայարանին մէջ: Հետագայ հանդիպումները տեղի ունեցան Երեւանի մէջ: Ա. Դարբինեան այսպէս կը գրէ Ալ. Միասնիկեանի պատասխանին մասին.

«Բուն իսկ այդ իրողութիւնները կը թելադրեն

ինձ որ ես սկիզբէն յստակ կերպով պատասխանեմ ձեր բերած առաջարկին: Այսօր Խորհրդ. Յայաստանը տաճկահայ հարցում որեւէ միջնորդութիւն չի կարող անել Մոսկուայի Խորհրդային իշխանութեան մօտ եւ ոչ էլ կարող է Խորհուրդ տալ որ այդպիսի մի դիմում լինի այնտեղ ... Քեմալական Թուրքիան կամովին կամ խաղաղ բանակցութիւններու ճամբայով այսօր այլեւս թիզ մը հող չի տար հայերուն՝ Լոնտոնի, Փարիզի կամ Մոսկուայի միջամտութեամբ: Խորհրդ. Ռուսիան այդ խնդրով չի կրնար եւ չի համարձակիր զենքի դիմելու»:

Ալ. Միասնիկեանի հետ զրոյցի ընթացքին Խորհրդահայ պետական դէմքը իր դժգոհութիւնը կը յայտնէ թէ ինչո՞ւ «Իրատես» ռամկավարները Դաշնակցութեան հետ գործակցութեամբ հանդէս կու գան: Եւ քաղաքական իրատեսութենէն մեկնելով ան հետաքրքրական դրուագ մը կը պատմէ 1922ի սկիզբը տեղի ունեցած: Դարբինեանի բառերով.

«Անցեալները, իրիկուն մը, մեր սպայական կազմին առաջարկութեամբ իմ քովս զինուորական արտակարգ հաւաքոյթ մը տեղի ունեցաւ: Այնտեղ զեկոյցներ տրուեցան, որոնց նպատակն էր հաստատել թէ թուրքերը մեր սահմանին վրայ զինուորական ուժ չունին: Այդ օրերուն յոյները դեռ Սաքարիայի ճակատամարտը կորսնցուցած չէին: Մեր հրամանատարական կազմին տուած վիճակագրական տեղեկութիւնները կ'ապահովէին թէ ունեցած խղճով ուժերով եւ միջոցներով եթէ ձեռնարկէնք գրաւել 1914ի մեր սահմանները, պիտի յաջողինք առանց դժուարութեան: Առաջարկեցին ինձ որ ես հաւանութիւնս տամ այդ ձեռնարկին, որմէ անմիջապէս յետոյ իրենք գործի պիտի ձեռնարկէին: Ես ալ համոզուեցայ որ արագ շարժումով մը կարելի էր իրագործել անոնց պատրաստած ծրագիրը:

Բայց ես մերժեցի այդ առաջարկը: Ինչո՞ւ: Պիտի պատասխանէք թէ Մոսկուա դիմել հաւանութիւնս ստանալու համար, իսկ Մոսկուան պիտի մերժէր: Նախ ըսեմ թէ, ինչպէս դուք ալ կը տեսնէք, դեռ Խորհրդ. Յայաստանը կը պահէ իր «անկախ»ութեան տիտղոսը: Թէ ինչ բնոյթ ունի այդ տիտղոսը

դեռ ճշդուած չէ: Բայց թողունք այս հարցը: Եթէ մենք այդ օրը որոշէինք տիրանալ 1914ի մեր սահմաններուն եւ նախագծուած արագութեամբ գործադրէինք մեր որոշումը եւ հրապարակ բերէինք կատարուած իրողութիւն մը, պիտի կարենայինք թէ մեր իրաւական հանգամանքով եւ թէ ուրիշ փաստերով արդարացնել մեր առած քայլը Մոսկուայի խորհրդային իշխանութեան առջեւ:

Բայց ես մերժեցի բերուած առաջարկը, որովհետեւ մեր ըրածը պարզ արկածախնդրութիւն մը պիտի ըլլար, մենք տեղեակ էինք այն յարաբերութիւններուն, որ իրարմէ գաղտնի Լոնտոն, Փարիզ եւ Յռովմ կը մշակէին Էնկլիքիի հետ. ակներեւ էր դարձեր մեզ համար Լոնտոնի կողմէ ոտքի հանուած Վենիզելոսի ձախողանքը: Այդպիսի ձախողանք մը պիտի գինովցներ թուրքերը, որոնք առանց մեծ ուժի, բայց նոր վրէժխնդրութեամբ գինուած կայծակի արագութեամբ երրորդ անգամ ըլլալով պիտի յարձակէին մեր վրայ եւ գրաւէին այս անգամ ամբողջ Հայաստանը եւ Մոսկուա չէր որ մեզ օգնութեան պիտի կրնար գալ, այլ կատարուած իրողութեան հանդէպ պիտի գտնուէր նորէն եւ խորունկ վրդովումի պիտի մատնուէր:

Բայց եթէ վրդովուած Մոսկուան պիտի չկարենար մեզ օգնութեան հասնիլ, խանդավառուած Անգլիան թեւ ու թիկունք պիտի դառնար յաղթական թուրքերուն: Եւ մեր ողբուկոծը որեւէ արժէք պիտի չունենար, ինչպէս որեւէ արժէք չէին ունեցեր քառասուն տարուան ձախողած փորձարկութիւններուն ողբուկոծները»:

Արտակ Դարբինեանի հաղորդածը ամբողջութեամբ կը հաստատուի Տոքթ. Հայկ Գալճեանի անտիպ յուշերուն մէջ: Գալճեանը միայն աւելի մանրամասնութիւններ կը բերէ եւ կը յայտնէ թէ Միասնիկեանի հետ զրոյցին այդ մասը «խորհրդապահաբար» էր: Ճիշդ նոյն ժամանակներուն Գալճեանը կը գտնուէր Երեւան Կարմիր Խաչի կողմէ որպէս առաքուած պատուիրակ: Ան Միասնիկեանի հետ ունեցեր է բարեկամական յարաբերութիւններ, եւ վերջինս անոր պատմեր է Ա. Դարբինեանի առաքելութեան մասին: Այդ պատմութիւնն

ալ հիմնական գիծերով կը համընկնի Ա. Դարբինեանի արձանագրած յուշագրութեան էջերուն:

Դարբինեան Թիֆլիսի մէջ, ուր երեք օրեր անցուց, առաջին առթիւ տեսնուեցաւ Խորհրդ. Հայաստանի Վրաստանի մօտ լիազօր ներկայացուցիչն՝ Ա. Սուրիսաթեանին, որ պէտք եղած ժամադրութիւնը կրցաւ կազմակերպել Միասնիկեանի հետ, որ այդ օրերուն եկած էր Թիֆլիս Անդրկովկասեան «Ֆետերացիա»ի գործերով: Դարբինեան կը ներկայացնէ իր առաքելութիւնը եւ կը յանձնէ Կարինեանի յանձնարարագիրը: Ան հետեւեալ կերպով կ'արտայայտուի ռամկավարներուն մասին.

«Դեռ մինչեւ այս համաշխարհային պատերազմի սկիզբները, մենք Թիֆլիսի եւ առ հասարակ Անդրկովկասի մէջ կը կարծէինք թէ դաշնակները մէն-մինակ իշխեր են ամբողջ Թրքահայերու վրայ. բայց Վանի մեծ գաղթով, երբ այդ շրջանի հայութիւնը այս կողմը փոխադրուեցաւ, ռամկավարները սկսան Թիֆլիսի մէջ վերահրատարակել իրենց Վան-Տոսպ շաբաթաթերթը, որմէ առաջին անգամ իմացանք որ անոնք (նախկին արմենականները) ընդդիմադիր մեծ ոյժ մը եղած են Վանի մէջ դաշնակներուն դէմ: Կարելի է նոյնիսկ ըսել թէ այդ ընդդիմադիր ուժին շնորհիւ է որ Վանի հայութիւնը ազատուեցաւ այն սեւ ճակատագրէն, որուն ենթարկուեցան Մուշի, Սասունի, Էրզրումի, Տրապիզոնի եւ ամբողջ Անատոլիոյ հայերը»:

Դարբինեան նաեւ կը տեսնուի ռամկավար ընկերներու, նախկին Ժողովրդային Կուսակցութեան ղեկավար անդամներէն, ինչպէս նաեւ՝ դաշնակցականներէն, համայնավարներէն ոմանց եւ անկուսակցական խաւերուն հետ, ծանօթանալու համար անոնց մտածումներուն խորհրդային կարգերուն մասին:

Արձանագրենք որ Արտակ Դարբինեան իր այցելութեան օրերուն վերահասու կը դառնայ Խորհրդային Հայաստանի իրա՛ւ պատկերին փոխանցելու զայն ՌԱԿի Կեդրոնական Վարչութեան:

Դարբինեան Հայաստանի հետ ունեցած էր անցեալի փորձառութիւններ՝ երկու անգամ՝ ցարական իշխանութեան միապետական օրերուն, անգամ մը՝ փետրուարեան յեղափոխութեան հռչա-

կաժ ժողովրդապետական վարչաձեւի ալեկոծ եւ վաղանցիկ շրջանին եւ չորրորդ՝ Հայաստանի Հանրապետութեան օրերուն. ու այս անգամ ան կ'ունենայ հինգերորդ փորձառութիւնը՝ Խորհրդային կարգերու ընդգրկումովը Հայաստանին:

Երեւանի մէջ կ'ունենայ երեք հանդիպումներ Ալ. Միասնիկեանի հետ. ան յաճախ կ'ուզէր իրազեկ դառնալ Նորակազմ ՌԱԿի ծրագիրներուն: Կ'ունենայ հանդիպումներ Նաեւ Ա. Մռավեանի, Զրային տնտեսութեան գործավար Լուկաշինի, Գործադիր Կոմիտէի Տոբթ. Ս. Համբարձումեանին, Առողջապահական գործավար Ս. Լազարեանի, Պոլսէն ժամանած Տոբթ. Հայկ Գալճեանի, Խորէն Արք. Մուրադբէկեանի, Գեորգ Ե. Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսին, ՀՕԿի պատասխանատուներու, դաշնակցականներու, ինչպէս Նաեւ կարգ մը բժշկական հաստատութիւններու հետ:

Կ. Պոլիս վերադառնալով, Մայիս 15, 1922ի Կեդրոնական Վարչութեան նիստին, Ա. Դարբինեան կը զեկուցէ իր ուղեւորութեան արդիւններուն մասին. *«Իր երկու գլխաւոր եզրակացութիւններն են. թէ Խորհրդային Հայաստանի կառավարութիւնը ամէն ջանք կը թափէ երկիրը պարենաւորելու եւ սովին առաջը առնելու համար: Թէ Խորհրդային Հայաստանի կառավարութիւնը չ'ուզէր շեղիլ Մոսկուայի վարած արտաքին քաղաքականութենէն ինչպէս ամէն հարցի այնպէս ալ Արեւմտեան Հայերուն հարցին մասին, որ ներկայ կացութեան մէջ բոլորովին ստորադասուած է Ռուս-Թուրք բաբեկամութեան եւ քաղաքական յարաբերութիւններուն»:*

Այս բերուած է ՌԱԿ Կեդրոնական Վարչութեան արձանագրութիւններէն: Ասոր վրայ Ա. Դարբինեան կ'աւելցնէ խնդիր մը եւս: Գաղթականներուն ներգաղթի հարցով Միասնիկեանը իրեն բացատրէր է երկրին ծանր կացութիւնը՝ արդէն իսկ գաղթականներով եւ որբերով ծանրաբեռնուած, բայց ըսեր է. *«Եթէ արտասահմանէն կը հոգան քնակարաններու շինութեան եւ ներգաղթին հետ կապուած միւս ծախսերը, թող ղրկեն մեզ գաղթականներ. մենք տեղ կու տանք եւ հնարաւոր ամէն աջակցութիւն կ'ընենք»:*

Կարելոր է արձանագրել Նաեւ Ա. Դարբինեանի մէկ դիտումը եւս, որ ան, անշուշտ, փոխանցած է ՌԱԿի Կեդրոնական Վարչութեան. *«Բացառութեամբ անհատներու, քոմիւնիստ ղեկավար համարուած խաւերու մէջ, անտարբերութիւն մը կայ դէպի գաղթահայութիւնը»:*

Այդ ամէնը զեկուցուեցաւ Յունիսի սկիզբներուն բացուած Ա. Ընդհանուր Պատգամաւորական Ժողովին: Պատգամաւորներուն կրած տպաւորութիւնը աւելի քան մռայլ էր: Եղան երկարատեւ եւ սուր վիճաբանութիւններ: Ի վերջոյ, սակայն, յաղթանակեց Ռամկավար Ազատական Կուսակցութեան հիմնարար սկզբունքը՝ հայ ժողովուրդի ֆիզիքական գոյատեւութեան մտահոգութեան գերակայութիւնը ուրիշ ամէն ինչի նկատմամբ: Եւ ժողովը միաձայնութեամբ քուէարկեց Խորհրդային Հայաստանի կառավարութեան աջակցութիւն ցոյց տալու բանաձեւը:

Յունիս 21, 1922ին իր 17րդ նիստին Պատգամաւորական Ժողովը կ'անցնի «Խորհրդային Հայաստանի հանդէպ մեր կուսակցութեան վերաբերումը» հարցին: Ելոյթ ունեցողներու շարքին Արշակ Սաֆրաստեան Հայաստանի ժողովուրդին օգնելու հիմնական միջոցը նկատեց գոյութիւն ունեցող կառավարութեան օգնութեան հասնելու հրամայականը: *«Արդի կառավարութիւնը միակն է որ տրուած պայմաններուն մէջ Հայաստանի ժողովուրդին ֆիզիքական գոյութիւնը կրնայ ապահովել»:*

Երեք գլխաւոր առաջարկներ եղան իբրեւ բանաձեւի Նախագիծ: Հեղինակներն էին Ա. Ինճիճեան, Տ. Տիքիճեան եւ Փրոֆ. Մ. Անանիկեան (երեքն ալ Ամերիկայէն): Ժողովի ատենապետին առաջարկով երեք բանաձեւերու հեղինակները միաւորեցին ներկայացուած Նախագիծերը եւ Նոյն օրը կայացած յաջորդ նիստին ընդունուեցաւ հետեւեալը.

«Նկատելով որ Խորհրդ. Հայաստանի մէջ հայ ժողովուրդին գոյութիւնը ապահովուած է օրուան կառավարութեան քաղաքական կապերով, Պատգմ. Ժողովը կուսակցութեանս համար կ'որոշէ.

Ա. Արեւմտեան Հայաստանի դատին անկախ

օրկանով մը հետապնդման հետ միաժամանակ աջակցիլ եւ մեր ուժերը տրամադրել Յայկ. Կառավարութեան Յայաստանի տնտեսական եւ բարոյական վերաշինութեան, ինչպէս նաեւ հայ ժողովուրդի ֆիզիքական պահպանումի աշխատանքին համար:

Բ. Աշխատիլ արգիլել ամէն արկածախնդրական ձեռնարկ, որ կրնայ վտանգել ժողովուրդին ու պետութեան գոյութիւնը»:

Բ. Յարաբերութիւններ 3.3. Դաշնակցութեան հետ

Ռամկավար Ազատական Կուսակցութեան գործունեութեան սկզբունքներէն մեկը, ի տարբերութիւն հայ քաղաքական մտքի միւս բոլոր հոսանքներուն, իր ունեցած հանդուրժողականութիւնն էր իրմէ դուրս գտնուող ուրիշ քաղաքական ուժերու եւ կուսակցութիւններու նկատմամբ:

Ռամկավարները կը մերժէին «կամ մեզ հետ, կամ մեր դէմ» սկզբունքը (Դաշնակցութեան լոգունգը), գտնելով որ քաղաքական յարաբերութիւններու մէջ ինչպէս եւ առօրեայ կեանքին մէջ, առ հասարակ, հնարաւոր են ոչ միայն վառ արտայայտուած գոյները, այլեւ ենթագոյներ եւ երանգներ: Իբրեւ կանոն, սակայն, բոլոր կարգի երկխօսութիւններն ու բազմախօսութիւնները ուրիշ հասարակական քաղաքական ուժերու հետ կը ստորադասուին հիմնական սկզբունքին հայ ժողովուրդի գոյատեւութեան գործին համար՝ ըլլա՛յ այդ Յայաստանի մէջ թէ սփիւռքի: Կուսակցութեան առժամեայ Կեդրոնական Վարչութեան կարճատեւ գոյութեան ընթացքին, յաջող ընթացաւ ՌԱԿի հանդուրժողական վարքագիծը: Այդ, բնականաբար, արտայայտուելու էր գաղթաշխարհի մէջ, այդ օրերու ամենագորեղ ուժի՝ ԶՅԴի յարաբերութիւններու հարցով:

Հոկտեմբեր 19, 1921ին, Վահան Թէքէեանի առաջարկով կը քննարկուի «Դաշնակցութեան մասին լրագրական ուղղութիւն» հարցը, որ դուրս կու գայ հարցադրման նեղ սահմաններէն եւ կը

վերածուի կուսակցութեան գործունեութեան ոճի ու մեթոտի հարցի: Կեդրոնական Վարչութիւնը կը գտնէ որ կուսակցութիւնը միշտ ձգտելու է շինարար ուղղութեան. իսկ ուրիշ ուժերու նկատմամբ իր քննադատութիւնները ըլլալու են հանրային գործը եւ կեանքը բացասական արարքներու դէմ պաշտպանելու մտահոգութեամբ, խուսափելով անըսկզբունք վեճերէն: Ատենագրութեան տեսարակին մէջ կը գրուի. «Վարչութիւնը կ'ընդունի նոյնպէս մեր քաղաքական անկայուն վիճակին մէջ մեզ շրջապատող վտանգներուն ու մեզ սպասող անակնկալներուն առջեւ, բոլոր ուժերու գործակցութիւնը անհրաժեշտ ու կենսական պէտք մըն է, եւ այդ գործակցութեան հնարաւորութիւնը ստեղծել՝ մտքէ պէտք չէ հանել եւ պէտք է աշխատիլ անոր համար, որքան ալ աննպաստ ու ընդվզեցուցիչ հանգամանքներէ անցնիլ հարկ ըլլայ արդիւնքը ձեռք բերելու ջանքերուն մէջ»:

Այս բանաձեւումին մէջ շարադրուած է սկզբունքային հարցադրումը՝ գործակցութիւն բոլորի եւ ամենքի հետ յանուն հայութեան շահերուն:

Եիշդ այդ առիթով ալ Կեդր. Վարչութիւնը հնարաւոր կը գտնէ ուղղակի խօսակցութիւն ունենալ Զ.Յ.Դաշնակցութեան հետ՝ հասկնալու համար անոր դիրքը մեր ազգային դատին հանդէպ եւ մտածել գործակցութեան մասին. «Երբ այդ կուսակցութիւնը վերջ տայ սխալ ուղղութեան հանդէպ արեւմտահայ հարցին եւ դիրքին տարտամութեանն ու անորոշութեանը»:

Իրապէս ալ, խօսակցութիւն կը սկսի Ա. Թերզիպաշեանի (ՌԱԿ) եւ Արարատեանի եւ Գիւլիսանդանեանի (ԶՅԴ) միջեւ: Առաջին իսկ առիթով, որ դժբախտաբար Կիլիկիոյ պարպումն էր, Կեդրոնական Վարչութիւնը Կիլիկիոյ հայութեան ապահովելը պաշտպանելու նպատակներով, կ'որոշէ գործակցիլ բոլոր ուժերու, ներառեալ Զ.Յ.Դ.ի հետ: Երկու կուսակցութիւններու միջեւ համաձայնութիւն հաստատուելու համար իբրեւ հիմնական կետեր Կեդր. Վարչութիւնը Հոկտեմբեր 31, 1921ին իր բանագնացներուն կը յանձնարարէ առաջադրել հետեւեալը.

«Ա. Երկրին մէջ ուժ տալ այն աշխատանքներ»

որոն որ կը կատարուին տնտեսութիւնը վերականգնելու եւ ֆիզիքական ապահովութիւն ձեռք բերելու համար: Ֆիզիքական եւ տնտեսական ուժեղացումի համար անհրաժեշտ է ապահովել բանաւոր թոյլտուութիւնն ու ազատութիւնը ներկայ կառավարութենէն:

Բ. Ստեղծել այն տեսակ տրամադրութիւն եւ համաձայնութիւն, որ Հայաստանի մէջ ոչ մէկ ատեն տեղ չունենան քաղաքացիական կռիւներ, իշխանութիւնը սոսկ իշխանութեան համար բռնութեամբ ձեռք անցընելու նպատակով, թէ արտաքին քաղաքական յեղաշրջումներու բերումով:

Վերը գծուած ուղղութենէն շեղելու համար պէտք է տեղի ունենայ միասին քննութիւն՝ փոփոխութիւն մը անհրաժեշտ դարձնող խնդիրներուն եւ պատճառներուն շուրջ:

Այս երկու հիմնական տեսակետներուն շուրջ Դաշնակցութեան համամտութիւնը ստանալէ ետք միայն մտածել կառավարութեան հետ այդ տեսակ հասկացողութեան մը գալու ձեռնարկին մասին»:

Ի պատասխան՝ Հ. Յ. Դաշնակցութիւնը, որ այդ պահուն եկած էր մէկ եզրակացութեան, թէ արեւելեան հարցերու մէջ գերակայութիւնը անցեր է Ֆրանսայի կողմը, անհրաժեշտ կը գտնէ հետագայ գործերը վարել Փարիզի մէջ, Յունիս 10, 1921ին ստորագրուած համաձայնութեան հիման վրայ: Այդ համաձայնագիրը կամ «դաշինքը» կնքուած էր Հայաստանի, Վրաստանի, Ատրպէյճանի եւ Հիւսիսային Կովկասի նախկին հանրապետութիւններու վտարանդի ներկայացուցիչներու միջեւ, որով ստորագրող կողմերը կը վերահաստատեն իրենց անկախ պետութիւնները եւ տրամադրութիւն կը յայտնեն բարի դրացիութեան յարաբերութիւններ հաստատել դրացի պետութիւններու՝ Ռուսաստանի, Թուրքիոյ եւ Պարսկաստանի հետ:

Յունիս 10ի համաձայնագրի լուրը վրդովմունքով ընդունուեցաւ սփիւռքի մէջ: Մասնաւորապէս նաեւ այն պատճառով որ փաստաթուղթի 7րդ յօդուածով Հայաստանի սահմանը որոշուած էր 1914 թուականի ռուս-թրքական սահմանագիծը: Այսպիսով, 1919 թուականի Մայիսին «Միացեալ եւ Անկախ» Հայաստանի հռչակումէն յետոյ, Հայաս-

տանի Հանրապետութեան պատուիրակութիւնը ստորագրեր է «դաշնագիր» մը, որով կը հրաժարի Թրքահայաստանէն: Իսկ հայութիւնը այդ պահուն դեռ վարդագոյն յոյսեր կը փայփայէր Սեւրի դաշնագրի գործադրման կամ, առ նուազն, Լոնտոնի խորհրդածողովի առաջադրած «Հայկական օճախ»ին հետ:

1921ի Յունիսին արդէն Հայ Ռամկավար Կուսակցութիւնը, Փարիզի Շրջանային Վարչութեան անունով խստօրէն բողոքած էր այդ համաձայնագրին դէմ: Բողոքը ուղարկուել էր Պօղոս Նուպարի գլխաւորած Ազգային Պատուիրակութեան, կանխելու համար վերջինիս գործակցութիւնը Ա. Ահարոնեանի գլխաւորած Հայաստանի Հանրապետութեան Պատուիրակութեան հետ, խնդրոյ առարկայ հարցով: Բողոքին մէջ կան այսպիսի դրոյթներ.

«Կովկասեան այս դաշնագրութիւնը հիմնուած է թրքահակամետ քաղաքականութեան վրայ, յայտնապէս հակառուսական ձգտումով»:

«Մենք ընդհակառակն, կ'ընդունինք որ մեր ուղղութիւնը պարտի ըլլալ չէ՞գործութիւն, առաւելապէս բարեացակամ՝ Սովիեթական Ռուսիոյ հանդէպ, որուն իշխանութեան տակ կը գտնուի այժմ ռուսական Հայաստանը. անկեղծ ու յարգալիր հանդէպ այն Ռուսիոյ, որ վերակենդանացած պիտի որոշէ վաղը ռուսական հողամասերու եւ իր բոլոր ժողովուրդներու ճակատագիրը եւ որ անտարակոյս պիտի ըլլայ նաեւ շատ ազդեցիկ գործօն մը թրքահայ դատին արդար լուծման մէջ:

Համակովկասեան յայտարարութեան 7րդ յօդուածն է որ կը ճշդէ թրքական օրիենթասիոն մը ընդդէմ Ռուսիոյ»:

Հ.Յ. Դաշնակցութեան առաջարկութիւնը հակադարձ համեմատական ըլլալով քննարկման դրուած դրոյթներուն նկատմամբ, բնականաբար, չընդունուեցաւ Ռ.Ա.Կուսակցութեան Կեդրոնական Վարչութեան կողմէն: Բանակցութիւնները շարունակուեցան. գտնուեցաւ փոխգիշումային տարբերակ: Գլխաւորը այդ պահուն, ակնկալուող «Ազգային օճախ»ն էր, որուն հնարաւորութեան յոյսը դեռ չէին կորսնցուցած բանակցող կողմերը: Ստորա-

գրուած համաձայնութիւնը հիմնականին մէջ կը նախատեսէր միասնական գործունեութիւններ «Ազգային օճախ»ի իրականացմամբ եւ ստեղծման ուղղութեամբ:

Համատեղ քննարկուած եւ ընդունուած հարցերէն հետաքրքրութիւն կը ներկայացնեն հետեւեալներ.

1. Պոնտոսի խնդիրը

Ըստ ՀՅԴ-ի ստացած տեղեկութիւններուն, Պոնտոսի յոյները, համոզուած ըլլալով թէ Պոնտոսի Հանրապետութեան ծրագիրը ամբողջովին խաթարուած է, որուն հետեւանքով իրենք պետք է մնան թրքական լուծի տակ, համոզուած ըլլալով նմանապէս, որ քեմալականները պիտի ձգտին Թուրքիոյ բոլոր հողերը մաքրել ոչ թուրք տարրերէն եւ մինչ տրամադրութիւն յայտնած են որ Պոնտոսը մտնէ Ուիլսընեան սահմանագիծին ենթարկուող Հայաստանի մէջ, իսկ հետագային հայերու հետ համաձայնութեամբ առանձին վարչաձեւ մը ստեղծուի այդ շրջանի համար:

ՌԱԿի Կեդրոնական Վարչութիւնը կու գայ այն եզրակացութեան որ «Հայկական շահերուն հակառակ չէր ըլլար, եթէ յոյները նախաձեռնութիւնը ստանձնէին այդ տեսակ աշխատութեան մը»:

2. Հայ Երկրապահ Բանակ

Հայաստանի Հանրապետութեան Պատուիրակութիւնը, կանխատեսելով որ «Ազգային օճախ»ի իրականացումով, թուրքերու կողմէ մեր հողերու պարպումէն անմիջապէս յետոյ անհրաժեշտ պիտի ըլլար բանակի ներկայութիւնը այդ հողերուն վրայ, Զօրավար Ղորղանեանին յանձնարարեց արտասահմանի մէջ զօրահաւաքի ծրագիր պատրաստել: Ըստ այդ ծրագրին զանազան գաղութներէն պետք է կազմուէր 8-10 հազար մարդոցմէ բաղկացած երկրապահ բանակ մը: Չինուորներու տարիքը 21-25 տարեկան: Առայժմ միայն մարդոց արձանագրութիւնը պիտի կատարուէր, իսկ յատուկ սպաներ պիտի զբաղուէին կազմակերպական եւ զինավարժութեան նախնական աշխատանքներով: Այդ աշխատանքներու ծախսը նախա-

տեսուած էր ամսական 30 հազար ֆրանկ:

Կեդրոնական Վարչութիւնը *«Այս հարցին շուրջ լուրջ խորհրդակցութենէ մը ետք եկաւ այն եզրակացութեան, որ սկզբունքով համաձայն է ժանդարմէի (ոստիկանական) տրամադրութիւն յայտնող հայ երիտասարդներու արձանագրութեան»:*

3. Սահմաններու Հարց

«Իբր ընդհանուր սկզբունք ընդունուեցաւ որ սահմաններու խնդիրը պետք չէ պատճառ մը դառնայ ՀՕՄի («Ազգային Տան») ձախողման, բայց նոյն ատեն աշխատութիւնները թափով յառաջ տարուելու են ծովի վրայ ելք ու մօտ ապագային առնուազն երկու միլիոն բնակչութեան բաւող եւ ռազմականօրէն դիրքաւ պաշտպանելի հողամաս մը ձեռք բերելու համար»:

Թեպէտ Կեդրոնական Վարչութիւնը յատուկ շրջաբերականով բոլոր Շրջանակները տեղեակ պահած էր համաձայնագրին մասին եւ անհրաժեշտ նիւթական հասոյթներ ապահովելու հրահանգներ տուած էր, բայց զանազան շրջաններէն բողոքներ եկան: Ամերիկայի Շրջանային Վարչութիւնը հեռագիր մը յղած էր ըսելով. Agreement unfavorable, postpone execution (համաձայնութիւնը՝ աննպաստ, յետաձգեցէ գործադրութիւնը): Եգիպտոսի «Արեւ»ը յօդուածներ կը հրատարակէ, չանսալով Կեդրոնական Վարչութեան տրուած հրահանգներուն, որուն համար Կեդրոնական Վարչութիւնը կ'որոշէ. *«Դիտողութիւն ներկայացնել Դաշնակցութեան հետ կատարուած համաձայնութեան շուրջ «Արեւ»ի ըրած հրատարակութիւններուն մասին, որոնք բացորոշ շեղում մըն էին շրջաբերականով տրուած հրահանգէն»:*

Հարցն այն է որ ռամկավարները եւ Կեդրոնական Վարչութիւնը կասկածներ ունէին թէ ՀՅԴ կը հետապնդէր միայն Կովկասեան Հայաստանի շահերը, արհամարհելով Արեւմտեան Հայաստանն ու Կիլիկիան: Այդ կասկածները յատկապէս ամրապնդուեցան, երբ 1919 թուականին Հայ Ռամկավար Կուսակցութեան պատուիրակութիւնը, Վահան Թեքեանի գլխաւորութեամբ, ժամանեց

Երեւան՝ բանակցելու համար Հայաստանի Հանրապետության իշխանութիւններուն հետ: Պատուիրակութիւնը կ'առաջարկէր 1919ի Մայիսին հռչակուած Անկախ Հայաստանի կառավարութեան վարչապետ ունենալ Պօղոս Նուպար փաշան, որ պիտի մար արտասահման ու պիտի գլխաւորէր Հայաստանի պատուիրակութիւնը՝ լուծելու համար արեւմտեան հողերու հարցը: Առաջարկութիւնը մերժուեցաւ: Կասկածներ կային նաեւ Լոնտոնի խորհրդաժողովին Ա. Ահարոնեանի դիրքորոշման առթիւ. «Յունիս 10ի» համաձայնագրին կապակցութեամբ եւ այլն:

Ստորագրուած համաձայնագիրը, ըստ երեւոյթին, յաճախ կը խախտուէր, որուն պատճառով Ապրիլ 5, 1922ի նիստին Կեդրոնական Վարչութիւնը հետեւեալ որոշումը կը կայացնէ.

«3. Խորհրդակցութեան ենթարկելով քաղաքական ստեղծուած Նոր կացութիւնն ու Դաշնակցութեան հետ կայացուած համաձայնութիւնը՝ որոշուեցաւ՝

(ա) Փաստացի նամակով մը Դաշնակցութեան Պատասխանատու մարմնի ուշադրութեան ներկայացնել այն շեղումներն ու թերացումները, որ մինչեւ հիմա գործուած են իրենց պատուիրակութեան (իմա Հայաստանի Հանրապետութեան Պատուիրակութեան) կողմէ Համաձայնութեան տրամադրութիւններուն մէջ:

(բ) Կիլիկիոյ հարցը վերաբանալ աւելի շեշտուած ձեւով, եւ ստուգել Դաշնակցութեան դիրքը այդ մասին, քանի որ Բարիզի Խորհրդաժողովը մեր հարցի լուծման այդ դուռը բոլորովին չէ փակած, եւ իբր երկրորդ հաւանականութիւն ու կարելիութիւն՝ պէտք է անպայման իր տեղն ունենայ հայկական քաղաքականութեան մէջ»:

Հ.Յ. Դաշնակցութեան հետ կնքուած համաձայնագիրը բոլորն վիճաբանութիւններու առարկայ կը դառնայ աւելի ուշ, Կուսակցութեան Ա. Ընդհանուր Պատգամաւորական Ժողովի 1922 թուականի Յունիսի 4ի եւ Յունիսի 14ի նիստերուն մէջ: Հինգ հոգիէ բաղկացած յանձնաժողով մը կ'ընտրուի պարզելու համար, թէ արդեօք Կեդրոնական Վարչութիւնը իրաւասո՞ւ էր նման համաձայնագիր

կնքելու:

Պատգամաւորական Ժողովի ընթացքին եղած քննադատութիւնը ատենապետ Մուշեղ (Արք.) Սեփեանը հետեւեալ կէտերու մէջ կ'ընդհանրացնէ.

«1. Դաշնակցութեան հետ այդպիսի համաձայնութեան մը ստիպողականութիւն չկար, քանի որ երկրի հայութեան ֆիզիքական գոյութիւնը անմիջական վտանգի տակ չէր:

2. Թէ Դաշնակցութիւնը միշտ դրժած է իր յանձնառութիւններուն եւ ոեւէ երաշխաւորութիւն չի տար թէ ան պիտի յարգէր իր Նոր յանձնառութիւնները:

3. Թէ այդ համաձայնութիւնը ոեւէ դրական եւ շօշափելի օգտակարութիւն մը չէր ներկայացնէր ազգային-քաղաքական տեսակէտով:

4. Թէ ընդհակառակն, այդ համաձայնութիւնը կրնար իբր պատուանդան ծառայել Դաշնակցութեան խախտուած վարկը ամրապնդելու գոնէ իր շարքերուն մէջ:

Երկարատեւ վիճաբանութիւններէն յետոյ, այնուամենայնիւ, Ժողովը միաձայնութեամբ (Արշակ Ալաօյաճեանի ձեռնպահութեամբ) քուէարկեց բանաձեւ մը, որուն մէջ. «Բ) Կը գտնէ անոր (Կեդրոնական Վարչութեան) Հ.Յ. Դաշնակցութեան հետ կնքած համաձայնութիւնը մեր ազգային շահերուն համապատասխան, Գ) Կը յանձնարարէ որ Կեդր. Վարչութիւնը չեղեալ հռչակէ սոյն համաձայնութիւնը այն պարագային, երբ Դաշնակցութիւնը, իր արդէն ըրած շեղումներէն զատ Նոր շեղումներով զայ համոզելու զինքը թէ Հ.Յ. Դաշնակցութիւնը եւ իր պատուիրակութիւնը անհաւատարիմ կը գտնուին համաձայնութեան տրամադրութեանց եւ ոգիին դէմ եւ հետեւաբար անօգուտ է այլեւս անոր շարունակութիւնը»:

Ատենագրութեան մէջ արձանագրուած է նաեւ Ամերիկայի Շրջանային պատգամաւոր Անանիկեանի հետեւեալ առաջարկութիւնը. «Կեդր. Վարչութիւնը կարելոր որոշում մը տալէ առաջ պէտք է որ Շրջանակներուն կարծիքը առնէ: Մեծամասնութեան ձայնով որոշուեցաւ որ խիստ կարելոր խնդիրներու եւ ուրիշ կուսակցութեանց հետ ունեցած յարաբերութեանց մասին Կեդր. Վարչութիւնը

*օրը օրին Շրջանակներուն իրազեկ պահե անցու-
դարձերուն մասին»:*

Հ.Յ. Դաշնակցութեան հետ ռամկավարներու տարակարծութիւնները ի սկզբանէ եղեր են միայն հայ ժողովուրդի գոյատեւութեան, ազգային նպատակներու եւ այդ նպատակներուն հասնելու ճանապարհներու շուրջ տարբեր, երբեմն նոյնիսկ ամբողջութեամբ հակառակ հայեացքներու բախման արտայայտութիւններ: Հետագային ալ փորձեր կատարուեցան համագործակցութեան ընդհանուր յայտարար գտնելու համար, մասնաւորապէս երեսունական թուականներու սկիզբին եւ վերջերուն, բայց դարձեալ արդիւնք չտուին: Այնուամենայնիւ, երբեմն յաջողուած է համաձայնութիւն գոյացնել յստակ գաղափարի մը շուրջ, ինչպէս օրինակ Մեծ Եղեռնի ոգեկոչման կազմակերպումը տարբեր գաղութներու մէջ, կամ դրական չեզոքութեան քաղաքականութեան հաստատումը Լիբանանի քաղաքացիական կռիւներու ժամանակ 1975էն ի վեր, երբ հնարաւորութիւն ստեղծուեցաւ համաձայնութիւն ձեռք բերել հայ քաղաքական բոլոր ուժերու եւ հոսանքներու միջեւ:

Գ. Հրատապ խնդիրներ

1921 թուականի գարնան Լոնտոնի Խորհրդածողովին Ֆրանսայի ներկայացուցիչ Պերթլուն փաստօրէն յայտնեց, որ Կիլիկիոյ բախտը կը լուծուի օտարներու ցանկութեան համաձայն, իսկ արդէն նոյն թուականի աշնան պաշտօնապէս յայտնուեցաւ Կիլիկիան թուրքերուն զիջելու որոշումը: ՌԱԿի առժամեայ Կեդրոնական Վարչութեան Հոկտեմբեր 17ի Գ. Նիստը նուիրուեցաւ այդ հարցին քննարկման: Որոշուեցաւ գրել կուսակցութեան բոլոր շրջանակներուն, որպէսզի բոլոր գաղութներու հայութեան անունով դիմումներով յեղեղեն Ազգերու Լիկայի անդամ պետութիւններու կառավարութիւններուն, թէ ինչ վտանգներ կը սպառնան հայ ժողովուրդին Ֆրանսայի կողմէ Կիլիկիան պարպելու եւ երկրամասը թուրքերուն յանձնելու հետեւանքով: Միաժամանակ Կեդրոնական Վարչութիւնը կը հրահանգէ Կիլիկիոյ Շրջանային Վարչութեան *«որպէսզի կուսակցութեան*

արխիւներու համար հարկ եղած նախազգուշութիւնները ձեռք առնուին»:

Հոկտեմբեր 31ի Է. Նիստին դարձեալ կը քննարկուի Կիլիկիոյ պարպումին հարցը: Հետեւեալ որոշումները կ'առնուին.

«1. Կիլիկեան հարց. – Կիլիկիան պարպումի որոշումը այլեւս անվիճելի իրողութիւն մը նկատելով մտածուեցաւ այն միջոցներուն մասին, որոնք պէտք է ձեռք առնուին Կիլիկիոյ հայ ժողովուրդի պաշտպանութեանը համար եւ ընդունուեցան հետեւեալ եզրակացութիւնները, յետոյ աւելի հասունցած վիճակի մը վերածելու որոշումով:

Ա. Բոլոր տարրերու գործակցութիւնը յառաջ բերել Կիլիկիոյ շուրջ եւ այս մասին առաջին պատեհութեամբ շարունակել դաշնակցական երկու պետերու հետ սկսուած խօսակցութիւնը: (Բանակցութիւնները յառաջ պիտի երթային Արարատեանի եւ Գիւլիսանդանեանի հետ):

Բ. Կիլիկիոյ անունով Ազգային Պատուիրակութեան եւ Ամերիկայի Կիլիկեան յանձնախումբին մօտ գտնուած գումարները դիմել որ անմիջապէս փոխադրուին Կիլիկիա:

Ուղղակի Կիլիկիա փոխադրելու անպատեհութիւնները նկատի առնելով՝ գրել Եգիպտոս, որ ընկեր Տամատեան յանձն առնէ Կիպրոս կամ Իսկենտերուն փոխադրուիլ առժամապէս եւ խորհրդակցութեան գիծ մը դառնալ ընդմէջ Կիլիկիոյ ժողովուրդին եւ արտասահմանի:

Գ. Եթէ ոչ տեղացի հայերու հեռացումը անխուսափելի դառնայ, օտար տերութեան մը միջոցով Կիլիկիայէն ապահով հեռացումին աշխատիլ, նախապատուութիւն տալով նախ զանոնք հոն պահելու եւ անոնց կեանքի ապահովութիւնը երաշխաւորելու միջոցներուն:

Դ. Ուժ տալ որ Ազգային Իշխանութեան կողմէ մէկ քանի լուրջ մարդիկ ղրկուին Ատանա, պարպումի ատեն հայ ժողովուրդը պահելու համար լուրջ, արթուն եւ շրջափայեաց ուղղութեան մը մէջ»:

Եւս տասը օր անց, Նոյեմբեր 9, 1921ին, Ժ. Նիստին որոշում կ'ընդունուի.

«1. Կիլիկեան խնդիր. – Նոր տեղեկութիւններու լոյսին տակ վերաքննուելով այս հարցը, որոշուե-

ցաւ որ մէկ կողմէ յառաջ տարուին ֆիզիքական ապահովութեան համար կանխամտածուած երաշխիքներու ձեռք բերումի աշխատութիւնները, միւս կողմէ ուժ տրուի այն բողոքներուն ու պահանջներուն, որ կ'ուղղուին ու պետք է ուղղուին օտար տէրութիւններու, մատնանշելով պարպումին յաջորդող անխուսափելի աղետները»:

Բոլոր այս քայլերով, դժբախտաբար, կարելի չէր կանխել հայութեան Կիլիկիայէն պարպումը, բայց շնորհիւ տեղափոխութեան ծրագրեալ աշխատանքին, գաղթը ընթացաւ համեմատաբար նուազ կորուստներով:

Կիլիկիոյ պարպումով կը տեսնուէր ամբողջ երկրամասի մը հայաթափութիւնը, որ իրապէս մեծ աղետ էր: Գաղթաշխարհի ամբողջ մամուլը կը գումարէր այդ դժբախտութիւնը: Բայց հազուադէպ չէին, միւս կողմէ, նաեւ ցաւալի չափազանցութիւնները, որոնք կու գային նուազեցնելու կատարուածին ահաւոր լրջութիւնը: Փարիզի «Ապագայ»-ին մէջ, օրինակ, Արշակ Զօպանեանը յօդուած մը կը հրատարակէ Լորտ Պրայսի մահուան առթիւ, զայն կոչելով հայ ժողովուրդի հայրիկը: Ան կը յայտարարէ պաշտօնաթերթի Յունուար 28, 1922 համարով. «Կիլիկիոյ հապշտապ պարպումին աղետէն յետոյ, ահա նոր աղետ մը – կարելի է ըսել Նոյնքան մեծ – որ կը հարուածէ հայութիւնը – Լորտ Պրայսը վախճանած է»: Անշուշտ այս կարգի չափազանցութիւնները չէին բնութագրական տեսակէտը կուսակցութեան գործունեութեան համար:

Թէ՛ հորհրդային Յայաստանի նկատմամբ վերաբերմունքի, թէ՛ Կիլիկիոյ պարպումի պարագաներուն ցայտուն կերպով դրսեւորուեցաւ ՌԱԿի հիմնական սկզբունքներէն մէկը՝ հայ ժողովուրդի ֆիզիքական ապահովութեան պահպանման հիմնախնդրին կարեւորութիւնը, որ եղաւ կուսակցութեան ամբողջ գոյութեան համար գլխաւոր նշանաբանը:

Ռ.Ա. Կուսակցութեան առժամեայ Կեդրոնական Վարչութեան համար առանձնայատուկ կը դառնայ անոր դիւանագիտական-լուսավարական գործունեութեան կազմակերպումը «Ազգային օճախ»-ի խնդրին յաջող լուծման նկատմամբ: Ա.

Դարբինեանի առաքելութենէն բացի կը կազմակերպուի Զրաչ Երուանդի ուղեւորութիւնը Վարչապա հորհրդային Ռուսաստանի ներկայացուցիչ Կարախանի հետ հանդիպման նպատակով. Ինչպէս նաեւ՝ ճենովայի հորհրդաժողովի ընթացքին հորհրդային Ռուսաստանի Արտաքին գործերու նախարար Զիչերինի հետ տեսակցութիւններ կը կազմակերպուին:

Ուշադրութեամբ հետեւելով օրուայ միջազգային անցուդարձին ՌԱԿը կը փորձէ օգտագործել պատեհ առիթները համապատասխան գործունեութիւն ծաւալելու համար: 1921ի աշնան Ուաշինկթընի մէջ տեղի ունեցած «Զինաթափութեան համագումարը» տուեալ պահուն լրջօրէն ազդեցութիւն ունէր հանրային կարծիքին վրայ: Կեդրոնական Վարչութիւնը կը հրահանգէ Ամերիկայի Շրջանային Վարչութեան, որպէսզի ան «*ջանայ բուն բրորականոր մը ստեղծել բուն իսկ ամերիկեան ազդեցիկ մամուլին մէջ. եւ գործի մղէ ամերիկեան յանձնախումբը համաձայն այն ծրագրին, որ Ազգային Պատուիրակութիւնն ունի*»: Իսկ բուն համագումարին մասնակցութեան համար կը թելադրէ որ Փարիզէն Ուաշինկթըն մեկնի կա՛մ Գ. Նորատունկեանը, կա՛մ հակառակ պարագային՝ Մ. Պապաջանեանը:

Արտաքին աշխարհի հասցեագրուած փրփականտի արշաւը աստիճանաբար թուլացաւ եւ աշխարհի մեծերու ժողովներու օրակարգէն դուրս մնաց Զայ Դատի հետապնդումը: Միայն վաթսուական թուականներու կեսերուն միջազգային ժողովներու օրակարգերու մէջ վերահաստատուեցաւ այդ օրակարգը շնորհիւ սփիւռքահայ քաղաքական հոսանքներուն, ներառեալ ՌԱԿի, ծաւալած քարոզարշաւին:

Առաջին օրէն ՌԱԿը ուշադրութիւն դարձուց փրփականտի աշխատանքներու միջազգային հանրային կարծիք ստեղծելու առաջադրութեամբ: Արտակ Դարբինեան եւ Զրաչ Երուանդ յանձնարարութիւն ստացան որպէսզի իւրաքանչիւրը անոնցմէ ներկայացնէ իր առանձին տեսակէտը փրփականտի աշխատանքին համար: Նոյեմբեր 14, 1921ին Կեդրոնական Վարչութիւնը անդրա-

դարձաւ ներկայացուած առաջադրութիւններուն:

«Ընկեր Դարբինեանի տեսակետով.- Ժողովրդի ներկայ տրամադրութիւններուն մէջ ուղղակի կազմակերպչական փրոփականտի համար թափուելիք աշխատութիւններն ու կատարուելիք գոհողութիւնները չպիտի տան համապատասխան արդիւնք: Զետեւաբար, պէտք է ուժեղացնել Ազգային Պատուիրակութեան եւ Ազգային իշխանութեան մօտ մեր դիրքը եւ աստիկա պիտի ըլլայ ամենէն ազդու փրոփականտը կուսակցութեան համար:

Ընկեր Զրաչ Երուանդի տեսակետով ինչ ալ ըլլան ժողովրդի ներկայ տրամադրութիւնները, պէտք է ստեղծել եւ զօրացնել կուսակցութեան ուղղակի փրոփականտին շարժումը: Իզմիր, Ռումանիա, Պուլկարիա եւ Եգիպտոս պէտք է նկատել երեք շրջանակներ, ուր ստեղծուելու է փրոփականտի աշխատանքը: Կեդրոնական Վարչութիւնը կրնայ իր գործերը այնպէս դասաւորել, որ իր անդամներէն ոմանք յատկացուին փրոփականտի գործին. այդ կերպով պիտոճէին վրայ խոշոր նոր յաւելում չ'ըլլար:»

Կեդրոնական Վարչութիւնը կ'որդեգրէ այս երկու տեսակետներու միաձուլումը:

ՌԱԿի ղեկավար մարմինները միշտ իրենց ուշադրութեան կեդրոնը դարձուցած են կուսակցական մամուլը որպէս քարոզչական եւ կուսակցական կազմակերպչական գործունեութեան տիւնամօն:

Միութենէն յետոյ նախկին կուսակցութիւններու օրկանները շարունակեցին հրատարակուիլ իբրեւ միասնական կուսակցութեան թերթեր եւ հիմնուեցան մի քանի նոր հրատարակութիւններ: 1921-1922 թուականներուն լոյս կը տեսնէին Պոլսոյ «Ժողովրդի Ձայնը» եւ «Առաւօտ», Եգիպտոսի «Արեւ», Փարիզի «Ապագայ», Ամերիկայի «Ազգ-Պահակ», «Պայքար», «Նոր Կեանք-Արօր» եւ «Նոր Օր», Ատանայի «Կիլիկեան Սուրհանդակ», Իզմիրի «Արեւելեան Մամուլ» թերթերը:

Կեդրոնական Վարչութեան գրեթէ բոլոր նիստերուն քննարկուելու են կուսակցական մամուլին հետ առնչուող նիւթական, կազմակերպչական, գաղափարական կարգի զանազան հարցեր: Եւ

այդ շրջանին ալ մշակուած են որոշ կանոններ, որոնք ունէին սկզբունքային նշանակութիւն եւ որոնք փոխանցուեցան սերունդէ սերունդ ու արտացոլացին կուսակցութեան հետագայ տարիներու գործունեութեան մէջ:

Կեդրոնական Վարչութեան արդէն իսկ առաջին նիստերէն մէկուն (Նիստ Դ.) մէջ քննարկուած է պատմաբան Արշակ Ալայօյաճեանի մէկ յօդուածը. «որ այնքան ծանր ու վարկաբեկիչ յարձակում մըն է կուսակցութեան դէմ»: Որոշում կ'ընդունուի հրաւիրել Ալայօյաճեանը եւ բացատրել իրեն, որ «կուսակցական գրողներ պարտաւոր են նկատի ունենալ կուսակցութեան կարգապահութիւնը եւ իրենց դժգոհութիւնները եւ քննադատութիւնները ընելու են ներքին խողովակով. պատկանեալ մարմինն մօտ»: Այս նիստի արձանագրութիւնը ստորագրուած է ՌԱԿի ռաիվիւրներ Վ. Թէքեանի եւ Զրաչ Երուանդի կողմէ: Ի դէպ, Ա. Ալայօյաճեան նման անկարգապահութեան պատճառով 1930ին, շրջանի մը համար, հեռացուած է կուսակցութենէն:

Անդրադառնալով «Ժողովրդի Ձայն» թերթի որդեգրած սկզբունքներուն, Կեդրոնական Վարչութիւնը կը գտնէ որ քաղաքականութեան եւ ուղղութեան հետ առնչուող խմբագրականները պէտք է բխին Կեդրոնական Վարչութեան ցուցմունքներէն, եւ Կեդրոնական Վարչութեան նշանակած երեք ընկերները գրելու են թերթին խմբագրականները: Որոշում կ'ընդունուի նաեւ, որ թերթի գլխաւոր խմբագիրը ենթակայ է Կեդրոնական Վարչութեան, որ ունի հրատարակութիւններու նկատմամբ վեթոյի իրաւունք:

Խնդրոյ առարկայ ժամանակահատուածին Ռամկավար Ազատական Կուսակցութեան Ուսանողական Միութիւնը պաշտօնապէս կը դիմէ ՌԱԿ Կեդրոնական Վարչութեան ուղիղ գիծով իրեն ենթարկուելու խնդրանքով: Կեդր. Վարչութիւնը կ'ընդունի որպէս սկզբունքային որոշում, որ դարձեալ կողմնորոշիչ նշանակութիւն կարող էր ունենալ կուսակցութեան հետագայ գործունեութեան ընթացքին: Կեդր. Վարչութիւնը կ'որոշէ. «պատասխանել, թէ այդ տեսակ կարգադրութիւն մը կը հակասէ կազմակերպչական կանոններուն. թէ

իրենք պետք է մնան կապուած Շրջանային Վարչութեան, բայց խորհուրդներու եւ թելադրութիւններու համար ոեւէ ատեն կրնան դիմել Կեդր. Վարչութեան, որ ուսանող երիտասարդութիւնը քաջալերելու իր փափաքին մէջ միշտ պատրաստ պիտի ըլլայ հարկ եղած խորհուրդները եւ թելադրութիւնները տալու»:

Ուրիշ առիթով մը Կեդրոնական Վարչութիւնը կը կանոնաւորէ Շրջանային Վարչութեան հետ իր յարաբերութիւնները: Անշուշտ դիւրին չեղան միութենէն ետք միաձուլման աշխատանքները տարբեր շրջանակներու եւ Կեդր. Վարչութեան միջեւ: Դեկտեմբեր 24, 1921 ի Ե. Նիստին այսպիսի որոշում մը կ'ընդունի:

«4. Պատասխան Պոլսոյ Շրջանային Վարչութեան.- Որոշուեցաւ գրել թէ Կեդրոնական Վարչութիւնը ներկայացուցիչի միջոցով Շրջանային Վարչութեան Նիստերուն կը մասնակցի, երբ երկու մարմինները շահագրգռող հարցի մը շուրջ խորհրդակցութիւն կատարել հարկ է, թէ Կեդրոնական Վարչութիւնը ի պաշտօնէ միշտ իր իրաւունքին մէջն է Շրջանային Վարչութիւններու ժողովներուն մասնակցելու, եթէ հարկ տեսնէ, ինչպէս Շրջանային Վարչութիւնը կը գործադրէ Նոյն իրաւունքը իր իրաւասութեան ենթակայ ակումբներուն հանդէպ»:

Նման կարգի ուրիշ հարց մը եւս ծագեցաւ երբ Կիլիկիոյ տագնապի օրերէն, Ամերիկայի Շրջանային Վարչութիւնը որոշէր եր հինգ հոգի ուղարկել Կիլիկիա, Նախապէս հանգանակութեան ձեռնարկելով անոնց ծախսերը հոգալու համար: Կեդրոնական Վարչութիւնը կ'որոշէ պատասխանել. «*թէ այդ տեսակ ընդհանուր բնոյթ կրող հարցերու իրաւասութիւնը Կեդրոնական Վարչութեան կը վերաբերի*»:

ՌԱԿԻ մէջ միաւորուած երկու կուսակցութիւններու կողմէ նշանակուած Կեդրոնական Վարչութեան հիմնական առաքելութիւնն էր Ընդհանուր Պատգամաւորական Ժողովի Նախապատրաստումը եւ հրաւերը: Արդէն Դեկտեմբեր 12ին Կեդրոնական Վարչութիւնը կ'որոշէ Ընդհանուր Պատգամաւորական Ժողովը գումարել Ապրիլ 15-

30, 1922ին սահմաններուն մէջ, Ռումանիոյ Կոնստանցա քաղաքին մէջ: Կը սկսին գործնական Նախապատրաստական աշխատանքները: Ամերիկա եւ ուրիշ հեռաւոր Շրջանակներ կ'ուղարկուին Պոլսոյ գործիչներու անուններ, որպէսզի ընտրուին պատգամաւորներ: Դեկտեմբեր 28ի Նիստին Արտակ Դարբինեանի առաջարկութեամբ կը փոխուի ակնարկուող ժողովի վայրը: Նախապատրաստութիւնը կը տրուի Փարիզին: Բայց մէկ պայմանով, որ Եդիա Կարիկեանը 150 հազար ֆրանքի նուիրատուութիւն ընէ: Փետրուարի սկիզբներուն Կարիկեանը Նամակով կը յայտնէ Թերզիպաշեանին, որ դրամը կրնայ տրամադրել միայն փոխատուութեամբ: Ժողովի գումարումը կը յետաձգուի Մայիս 20ին, դարձեալ Կոստանցայի մէջ գումարուելու: Վերջապէս Մայիս 15ին, ԼԸ. Նիստին որոշում կ'ընդունուի:-

Նկատելով որ Ամերիկայի պատգամաւորներուն մեծագոյն մասը Պոլսէն ընտրուած է եւ անոնցմէ ոմանք հնարաւորութիւն չունին Ռումանիա մեկնելու. Նկատելով որ Նոյն անպատեհութիւնը գոյութիւն ունի Պոլսէն ընտրուած պատգամաւորներուն համար ալ եւ ժամանակ չկայ Նոր պատգամաւորներու ընտրութեան. որոշուեցաւ Ժողովը գումարել Պոլիս, կղզիներէն մեկուն մէջ կամ արուարձան մը առանձնանալով:»

Ռամկավար Ազատական Կուսակցութեան Ա. Ընդհանուր Պատգամաւորական Ժողովը կը բացուի Յունիս 2, 1922ին, կ'ունենայ 32 Նիստ եւ կ'աւարտի Յունիս 23ին:

Մինչ այդ, սակայն, շրջանակներու մեծ մասը արդէն ունեցած էր Շրջանային Պատգամաւորական Ժողովներ, որոնք ի մի հաւաքած էին շրջանակներու գործունեութեան վիճակը եւ երբեմն կարելոր թելադրութիւններ պատրաստած էին գալիք Ընդհանուր Պատգամաւորական Ժողովին ներկայացնել հիմնական շրջանակներու վիճակին:

Արեւմտեան Եւրոպայի Շրջանակ

1922 թուականի սկիզբներուն Արեւմտեան Եւրոպայի շրջանակէն Ներս կը գործէին երեք ակումբներ՝ Փարիզի, Մարսելի եւ Պրիւքսէի, որոնք

սակայն չէին կրնար ապահովել հայաբնակ միւս վայրերուն մէջ անհրաժեշտ աշխատանքներ կատարելու խնդիրը: Միութենէն յետոյ Փարիզի Շրջանային Վարչութեան անդամ Եղիա Կարիկեան մի քանի անգամ կը դիմէ Կեդրոնական Վարչութեան, խնդրելով կարող անձնաւորութիւններ ուղարկել Փարիզ: Կեդրոնական Վարչութիւնը իրաւացի կը գտնէ պահանջը, սակայն նիւթական դժուարութիւններու պատճառով հարցը կը մնայ անպահ:

Մինչդեռ Փարիզի վարչութիւնը ուներ շատ կարեւոր դեր մը կատարելիք: Այդ պահուն ան էր Պոլիս գտնուող Կեդրոնական Վարչութեան եւ Եւրոպայի մէջ գտնուող Ազգային Պատուիրակութեան միջեւ կապի միակ խողովակը: Անբաւարար կապը շատ անգամ յարուցած է Կեդրոնական Վարչութեան դժգոհութիւնը:

Պատահական չէ որ Ա. Շրջանային Պատգամաւորական ժողովի առաջնահերթ որոշումներէն մէկն էր «Շրջանային շրջուն գործիչ մը ունենալը», ինչպէս կ'արձանագրէ Շրջանայինի ատենագրութիւնը:

Ծանր կացութիւն ստեղծուած էր Շրջանային Վարչութեան օրկան «Ապագայ» թերթին համար: Նիւթական միջոցներու բացակայութեան պատճառով, թերթը ժամանակաւոր կերպով կը յանձնուի Ե. Կարիկեանին: Եւ ան կը սկսի հրատարակել իբրեւ անձնական թերթ: Շուտով Կարիկեանը կը հրապարակէ հետեւեալ յայտարարութիւնը.

«Ռամկ. Ազատ. Կուսակցութեան Եւրոպայի Շրջ. Վարչութիւնը իր 8 Ապրիլի նիստին մէջ նկատելով որ կուսակցութեան եւ ազգին ստուար մեծամասնութեան հայեացքներն ու քաղաքականութիւնը համանման են. նկատելով որ կուսակցութիւնը առանձին շահեր ու տեսակետներ չի հետապնդեր, այլ իր ձգտումը հայրենիքի փրկութիւնն է, ինչ որ ընդհանուր ազգին փափաքն է:

Որոշեց «Ապագայ»ն կուսակցական հանգամանքէն հանել, որպէսզի ընդհ. ազգին քաղաքականութեանը ծառայէ:

«Ապագայ»ի վարչութիւնը կը շարունակէ թերթին ձեւն ու ուղղութիւնը պահել նոյնութեամբ,

ինչ որ էր առաջ, տալով անոր աւելի ասպարեզ եւ անկախութիւն, յօգուտ ազգ. ընդհ. շահերուն»:

Այս յայտարարութիւնը Պոլսի «Վերջին Լուր»ը կը հրապարակէ ամբողջութեամբ եւ կու տայ իր մեկնաբանութիւնը:

«Ասիկա ոչ միայն շառաչուն պատասխան մըն է Պոլսոյ Ռամկավար օրկանին մեր անկախ ուղղութեան դէմ մղած ցաւալի պայքարին, այլ նաեւ խոստովանութիւն մը, թէ ազգ. ընդհ. շահերուն օգտակար ըլլալու համար անկախութիւնը ամենալայն չափով պայման մըն է:

Վերին յայտարարութեան տրամաբանութեամբ բոլոր միւս Ռամկավար թերթերն ալ, մէջ ըլլալով «Ժողովուրդի Ձայնը», պետք է թօթափեն իրենց կուսակցական շապիկը: Եւ աւելի առաջ երթալով միշտ հետեւելով Ռամկավար Ազատական կուսակցութեան Եւրոպայի Շրջանային Վարչութեան տրամաբանութեան, քանի որ կուսակցութիւնը իր կարգին առանձին շահեր ու տեսակետներ չի հետապնդեր», ինքզինքը լուծուած եւ «ազգին ստուար մեծամասնութեան» մէջ պետք է ձուլուած յայտարարէ»:

Կարիկեանի յայտարարութիւնը եւ կուսակցութենէն դուրս գտնուող շրջանակներու կողմէ անոր օգտագործումը ՌԱԿԻ դէմ պայքարի նպատակներով բողոքներ բարձրացուցին կուսակցութեան մէջ եւ ձգտուածութիւն յառաջացուցին Կարիկեանի եւ Կեդրոնական Վարչութեան միջեւ: «Ապագայ»ն վերադարձուեցաւ Շրջանային Վարչութեան, իսկ Կարիկեան Ապրիլ 30, 1924ին ներկայացուց իր հրաժարականը:

Ընդհանուր պատկերացում տալու համար, թէ ինչ պայմաններու տակ կուսակցութեան կարգապահութիւնը կը պահպանուէր, կու տանք Ե. Կարիկեանի բացատրագիրը, որ հասցեագրուած էր այդ պահուն Աթէնք գտնուող ՌԱԿԻ Կեդրոնական Վարչութեան:

«Սիրելի հայրենակիցներ,

Ստացայ ձեր ամսոյս 20 թուակիր պատասխանը. պարտք կը համարեմ ձեր տուած մեկնաբանութիւնները ուղղել.

Ա. Ես կուսակցութենէն չեմ հեռացած, այլ

անոր անդամակցութենէն:

Բ. Կեդրոնիդ ինծի դրկածը դիտողագիր չէր, այլ պարսաւագիր. եւ աւելի ազդեցիկ ու հրապարակային դարձնելու համար, անցուցած էք զայն պաշտօնական խողովակէ:

Գ. Կարգապահութիւնը դուք նիւթական իմաստով կ'անէք. որով ամէն Ռամկ. ընկեր իր ծառայելու նախաձեռնութենէն կը զրկէք եւ կը պարտադրէք սպասել Աթենքի հրամաններուն իւր շարժումները կատարելու համար:

Այլ կերպ ըսենք. դուք կ'անգիտանաք կուսակցութեան որդեգրած սահմաններուն մէջ ամէն ընկերոջ ազատ կամքով ու ազատ նախաձեռնութեամբ ծառայելու կարգապահութիւնը: Դուք կը տարուիք ընկերները անշուք իրերու, հրաման սպասող կոյր զինուորներու կամ դպրոցական մանուկներու վերածել:

Յարգելի Կեդրոնդ կ'անտեսէ նաեւ, որ ես բացի Ռամկավար մը ըլլալէս, Պատուիրակութեան խորհրդական մըն եմ ալ, ԶՕԿ-ի գլխաւոր վարչութեան անդամ. Զայաստանի Խ. Կառավարութենէն արտօնուած բանագնաց մը, այս ամէնուն վրայ աւելցնեմ թէ հայ ընտանիքին մէկ անդամն եմ ալ: Ունիմ ամէնուն հանդէպ պարտականութիւններ եւ պատասխանատուութիւններ. չեմ կրնար ամէնը ոտնակոխ ընել Կեդրոնիդ ձեւակերպած, անիմաստ եւ ապարդիւն կարգապահութեան սիրոյն կամ թելերս ծալած նստիլ, լոկ հաճելի ըլլալու համար, եւ իրաւունք ունիմ, ինչպէս Կեդրոնդ, նմանապէս ալ ես փոխադարձ յարգանք սպասելու:

Քանի հոս դժուար պիտի կարողանանք գիրար հասկնալ, անհրաժեշտ է [որ] կուսակցութեան անդամակցութենէս առ այժմ զրկուած մնամ, որպէսզի վրաս ծանրաբեռնուած պարտականութիւններուն չհարկադրուիմ թերանալ, վստահեցնելով պատուարժան Կեդրոնդ, որ միշտ իր տրամադրութեան տակն եմ ամէն անգամ որ կարող ըլլամ կուսակցութեան որդեգրած նուիրական նպատակին ծառայել:

Մնամ անկեղծօրէն. Ե. Կարիկեան»:

Այսօր, դժուար է դատել ըսելով թէ այս վեճին մէջ որ կողմն էր իրաւացի: Սակայն այդ դատումը

կարելոր չէ կատարել: Կարիկեանի նամակը մէկ կողմէն կը վկայէ թէ որքան բարդութիւններու դէմ յանդիման կը գտնուէր ՌԱԿԻ Կեդրոնական Վարչութիւնը միութեան առաջին տարիներուն, պահպանելու կուսակցութեան կարգապահութիւնը, միւս կողմէ պետք է ըսել որ երբեմն նոյն մարմինները «կարգապահութիւն» ըսելով կը մնային նեղ սահմաններու մէջ: Եւ հաւանաբար ալ ասով պետք է բացատրել որ հետագայ տարիներուն կարգապահութեան խախտումի ամբաստանութեամբ զանազան տեսակի կուսակցական պատիժներու ենթարկուեցան կուսակցութեան ծանօթ ու վաստակաւոր գործիչներ՝ Միհրան Տամատեան, Վահան Թեքեան, Արշակ Զօպանեան, Աւետիս Թերզիպաշեան եւ շատ ուրիշներ:

Արեւմտեան Եւրոպայի Շրջանային Պատգամաւորական ժողովը կայացաւ Ապրիլ 22, 1922ին, ատենապետութեամբ՝ Ա. Զօպանեանի: Ընտրուեցաւ Շրջանային Վարչութիւն հետեւեալ կազմով. Պօղոս Էսմերեան (Ատենապետ), Լեւոն Կիւմիւշկերտան (ատենադպիր), Վաղարշ Թագւորեան, Եսայի Կարիկեան, Մագսուտ Միհրդատեան, Միքայէլ Պապաջանեան, Արշակ Զօպանեան, Զայկ Պերպերեան, Չարեհ Տէր-Ներսեսեան:

Ժողովին կողմէ Ընդհանուր Պատգամաւորականին տրուած թելադրանքներէն մէկ մասը կեդրոնացած է նիւթական մտահոգութիւններու վրայ: Կ'առարկուի սատարել Ազգային Պատուիրակութեան եւ չճանչնալ Զայաստանի Զանրապետութեան Պատուիրակութիւնը, ջամբել ռամկավարական գաղափարախօսութիւնը ազգային վարժարաններու մէջ, ստեղծել ուսանողական հիմնադրամ եւ այլն: Առաւել հետաքրքրականը, սակայն, այն թելադրութիւններն են, որոնք տրուած են Միքայէլ Պապաջանեանի «Ազգային քաղաքականութեան մասին» զեկուցումը լսելէն յետոյ:

«ա. Գտնելով որ հայկական դատի այժմեան քաղաքական դրութիւնը բնաւ պատճառ չի տար յուսահատութեան, որ ընդհակառակն, հայկական հարցը Փարիզի (Մարտ 22-27) երեքներու ժողովին մէջ աւելի լաւ ճամբու մէջ դրուած է քան նախընթաց շրջանին մէջ, ժողովս անհրաժեշտ կը համարէ

որ ներկայ պատասխանատու պարագաներուն մէջ Ռամկ. Ազատական կուսակցութիւնը կրկնակի խանդով աշխատի Տաճկահայաստանի մէջ Ազգային Տան հաստատման համար:

բ. Աշխատիլ հաստատել Ազգային Տունը բացարձակապէս անկախ թրքական տիրապետութենէ, բարձր Հայաստանի մէջ, անպատճառ ելք ունենալով Սեւ Ծովու վրայ, կամ Կիլիկիոյ մէջ, բաց թողլով միացեալ Հայաստանի խնդիրը, որ չէ ընդունուած Սովիեթական Ռուսաստանի կողմէ: Հակառակ պարագային, եթէ Ազգային Տունը Բարձր Հայաստանի մէջ ստեղծուած Սեւ Ծովու վրայ ելք մը պիտի չունենայ, բացարձակապէս առաւելութիւն տալու է Կիլիկիոյ:

գ. Աշխատիլ մօտենալ Սով. Ռուսաստանի եւ անոր աջակցութեամբ, ինչպէս նաեւ մեր դաշնակիցներու միջոցաւ վերջնական հաշտութիւն կնքել Տաճկաստանի հետ Ազգային Տան իրականացման հողին վրայ եւ ջանալ անոր հետ հաստատել դրացիական լաւ յարաբերութիւններ:

դ. Ի նկատի առնելով այդ ուղղութիւնը եւ ընդունելով որ Սովիեթական կառավարութիւնը առողջ յարաբերութիւններ ստեղծեր է Հայաստանի դրացիներու հետ, ջանք թափել սովամահի հայ ժողովուրդին օգնել եւ կը պատրաստէ հայկական զօրք՝ ժողովուրդին ֆիզիքականը ապահովելու համար. պէտք է աջակցիլ անոր այդ գործունեութեանց մէջ:

ե. Ի նկատի ունենալով որ դաշնակցական կառավարութիւնը երեք տարուայ ընթացքին անընդհատ կռիւներ մղած է Հայաստանի դրացիներուն հետ, նկատելով որ կովկասեան նախկին կառավարութիւնները համաձայնութեան են եկած ...Փարիզի մէջ, երբ իրենց ժողովուրդը ներկայացնելէ դադրած են. նկատելով, որ այդ կառավարութեանց ներկայացուցիչներուն Յունիս 10, 1921ի յայտարարութիւնները սխալ հիմունքներու վրայ տրուած են եւ յիշեալ կառավարութեանց պատուիրակութիւններու կողմէ Յունուար 11, 1922 Քանի ժողովի ներկայացուցած Նօթան՝ անբացատրելի նոյնիսկ դաշնակցականներու տեսակետով, հակառուսական բնոյթ ունի. նկատելով որ

այդ Նօթան բացարձակ ազգամնաս քաղաքականութեան մը հիմքը դրած է, ժողովս կը գտնէ, որ մեր կուսակցութիւնը պէտք է բոլոր ջանքն ի գործ դնէ որպէսզի այդ Նօթայի ծրագրեալ նպատակները Ռուսիոյ դէմ չիրագործուին. ոչ ռազմական, ոչ տնտեսական եւ ոչ ալ ֆինանսական տեսակետով: Աշխատիլ գործօն միջոցներով խանգարել ամեն տեսակ ապստամբութիւններ հայ սովիեթական կառավարութեան դէմ, տեսնելով որ այդ ապստամբութիւնները կը պատրաստուին դաշնակցականներու կողմէ եւ աղետալի արկած մը կը ներկայացնեն հայ ժողովուրդին համար:

զ. Չմիանալ կովկասեան նախկին կառավարութեանց պահանջներուն, որ Սովիեթ Ռուսիան պարպէ Հայաստանը. իսկ եթէ Ռուսիան, Ազգ. Տան կազմուելէն յետոյ համաձայնի միացնել Ռուսահայաստանը եւ պարպել մեր երկիրը, խնդրել անկէ ինչպէս եւ դաշնակիցներէն, որ ապահովեն Հայաստանի ֆիզիքական գոյութիւնը: Յամենայն դէպս չյարուցանել Միացեալ Հայաստանի խնդիրը, առանց նախապէս Ռուսաստանի հաւանութիւնը առնելու:

է. Ընդունակել յատկապէս աշխատիլ ինչպէս առաջ Ֆրանսայի մէջ, անոր վերջերս բռնած քաղաքականութիւնը համարելով ժամանակաւոր եւ ջանալով որ հայ դատին շուրջ հասարակական կարծիքը հետզհետէ աւելի համակրական դառնայ:

ը. Աջակցիլ Ազգ. Պատուիրակութեան յիշեալ քաղաքականութիւնը իրագործելու համար:

թ. Նկատելով որ այժմ անհրաժեշտ է ազգային ուժերու քաղիսիոնը, աշխատիլ մէկ ճակատ կազմել հայ պոլշէիք, Սոցիալ-Ժողովրդական եւ Սոցիալ-Ռեւոլուսիոններ եւ դաշնակցականներու հետ, պայմանաւ որ այս վերջինները տիրական դիրք չունենան:

ժ. Ի նկատի ունենալով յիշեալ քաղաքականութիւնը, որ չափազանց տարբեր տարրեր կը դարձնէ մեր կուսակցութեան եւ դաշնակցականներու վերաբերմունքը դէպի Երեւանի այժմեան կառավարութիւնը, դէպի Ռուսաստանը առհասարակ եւ մանաւանդ Ազգ. Տունն ու Կիլիկեան հարցը, ժողովս կը գտնէ որ մեր եւ դաշնակցականներու

միջեւ անցեալ Յունուարին ստորագրուած համաձայնութիւնը կարելի չէ կեանքի մէջ անցնել եւ մեր ընկերներու ըստիւնքեան ուղիղ միտումները իրագործել, ժողովս կը կարծէ թէ պատշաճ առիթէն օգտուելով պէտք է ոչնչացնել համաձայնութիւնը, որ այնքան կը պաշտպանուի դաշնակցականներէ, որպէսզի մեզ մեղսակից ընեն իրենց արկածախնդրութեանց եւ ունենալ այդ կուսակցութեան հետ շփում եւ համաձայնութիւն ըստ պարագայի (ad noi):»

Արեւմտեան Եւրոպայի Շրջանակի գործունէութիւնը մանաւանդ Ընդի. Պատգամաւորական ժողովին փոխանցուած թելադրութիւնները հիմնական գիծերով բնութագրական են միւս շրջանակներուն համար:

Միւս Շրջանակները

Ամերիկայի Շրջանակէն ներս կուսակցութիւններու միութեան պահուն կը գործէին 79 ակումբներ: Այդ թիւը աստիճանաբար սկսաւ նուազիլ, որովհետեւ երկրին անսահման տարածութիւնները, ցրուած ակումբները եւ նիւթական սահմանափակ հնարաւորութիւնները կը դժուարացնէին Շրջանային Վարչութեան աշխատանքները: Սակայն վարչութիւնը այս երեւոյթը կը բացատրէ այլ հանգամանքներով. քաղաքական անսպաստ պայմաններու ազդեցութեամբ եւ կուսակցութեան անգործունէութեամբ: Այս վերջին հանգամանքը Շրջանային Վարչութիւնը կը բացատրէ ըսելով որ կուսակցութիւնը տուեալ ժամանակահատուածին մէջ չի յառաջադրեր «գործուն եւ ներշնչեալ շարժում մը»: Այսինքն ամենօրեայ կազմակերպչական քարոզչական աշխատանքը չէր կրցած բաւարարել ամերիկեան հոգեբանութեան տէր մարդոց, որոնց ամեն առիթով անհրաժեշտ էր յստակ, թափանցիկ մեծ մասշտապով գործունէութիւն եւ շարժում:

Կուսակցական աշխատանքը շատ աւելի բարդ իրավիճակի մէջ էր Միջին Արեւելքի երկիրներուն եւ Յունաստանի մէջ. ուր մեծ թիւով գաղթականներ հաստատուած էին եւ հայեր ամեն օր ստիպուած էին մաքառիլ նիւթական ծանր կացու-

թեան, սովի, հիւանդութիւններու, համաճարակներու եւ անորոշութեան սպառնալիքներու դէմ. անգործութեան եւ ուրիշ արհաւիրքներու դէմ:

Համեմատաբար աշխոյժ վիճակ կը պարգէր Եգիպտոսի Շրջանակը, որ բաւական լուրջ մտաւորական կորիզ մը ունէր եւ մանաւանդ կուսակցական կառոյց ու նիւթական բաւարարութիւն:

Պուկարիայի եւ Ռումանիայի կուսակցական մարմիններուն համար մնայուն երեւոյթ էր ռամկավար շրջուն գործիչներու պակասը: Նորաստեղծ կուսակցութեան հմայքը Արեւելեան Եւրոպայի մէջ բաւական զօրեղ էր: Շատերոյ յաճախ կը գրաւէր զուտ ազգային խնդիրներու շուրջ համախմբուելու հեռանկարը: Կ'արժէ արտատպել Նամակ մը, որ ստացեր էր Արտակ Դարբինեանը իր շրջագայութեան ժամանակ: Պուքարեստի մէջ ան կազմակերպեր էր կուսակցութեան (դեռ միութենէն առաջ) ընդհանուր ժողով մը: Նամակագիրը Ա. Աղնարեան չէր կրցած մասնակցիլ այդ ժողովին եւ իր խոհերը յանձնած էր Օգոստոս 4, 1921 թուակիր իր նամակով:

«Գիտէք որքան պիտի զարմանայիք եթէ նոյն օրը հանդիպէիք ինծի, որքան արմատական փոփոխութիւններ պիտի տեսնայիք գաղափարներուս մէջ: Ամբողջ քանի մը օրեր ձերդ Ռամկավար ծրագիր-կանոնագիրը վիճաբանութեան դրած էի բաւական լուրջ բարեկամներուս, եւ բաւական բուռն թեր-դէմ վիճաբանութիւններէ վերջ սա հասկացողութեան եկանք թէ քաղաքական եւ տնտեսական արդի պայմաններու տակ Հայ Ռամկավար կուսակցութեան ծրագիր-կանոնագիրը, անոր սկզբունքն ու գործունէութիւնը Հայրենիքի անկախութեան, անոր զարգացման ու յառաջդիմութեան ամենանպաստաւոր, օգտակար եւ տրամաբանականն է:

Եւ այս համոզումով այդ օրուրնէ իսկ պատրաստ եմ, կատարեալ համոզումով, առանց վերապահութեան ստանձնել գործուն դեր մը Ձեր Ռումանիոյ Շրջանակի ռամկավար գործունէութեան մէջ, իբր նամկ. ընկեր»:

Թէեւ այս նամակը գրուած է կուսակցութիւններու միութենէն երկու ամիս առաջ, բայց անով

Մեծ երազի ճամբուն ուղեւորները

արտայայտուած միտքերը բաւական բնորոշ էին շատ մը շրջանակներու թէ՛ կուսակցութեան անդամներու եւ թէ՛ համակիրներու համար ՌԱԿԻ Ա.

Ընդհանուր Պատգամաւորական Ժողովի նախօրէին:

ՇՐՋԱՆԱԿԱՆ ԹԻԻ 1

ՌԱԿԻ ԲՈՂՈՐ ՇՐՋԱՆԱԿՆԵՐՈՆ ԵՆ ԱԿՈՒՄՆԵՐՈՆ

Սիրելի ընկերներ,

Ռամկավար Ազատական կուսակցության Կեդրոնական վարչության համար իսկական բաղ-դաւորութիւն մը եւ անխառն հրճուանքի առիթ մըն է իր առաջին շրջաբերականն ուղղել կուսակցու-թեան բոլոր անդամներուն:

Ոգեւորուած ու սրտապնդուած ենք մենք այս միութիւնով, եւ գործի ձեռնարկած ենք՝ վայելելով եղբայրական մթնոլորտի մը անուշութիւնը: Տարա-կոյս չունինք թէ մեր բոլոր շրջանակներն ու ընկերները անխտիր նոյն զգացումներն ունին, եւ լեցուած են միութիւնը արմատացնելու եւ կուսա-կցութիւնը զօրացնելու բուռն կամեցողութիւնով:

Ընկերներ՝, միութիւնը չկայացաւ միայն հոգեկան վայելքի եւ գոհունակութեան համար, կայացաւ, որպէսզի աւելի մեծ ուժերով ու աւելի զօրաւոր թափով գործենք. եւ այդ կերպով արժեցնենք այն առողջ սկզբունքները, ուղղութիւնն ու ոգին, որ, ինչպէս անցեալին, նոյնպէս ալ հիմա կը նկատենք անհրաժեշտ ու եական՝ մեր ժողովուրդի փրկութեան ու վերածնունդի գործին մէջ:

Այս միութիւնը, ուրեմն, մեր բոլորին համար պէտք է նշանակէ աւելի մեծ գործունեութիւն, եւ աւելի բուռն նուիրում՝ մեր հայրենասիրական կո-չումին ու նպատակին, առանց յոգնութեան ամենա-փոքր նշանի, եւ առանց խանդավառութեան թուլացումի:

Ռամկավար Ազատական Կուսակցութիւնը պէտք է յայտնուի եւ գործէ հայ կեանքին մէջ միշտ իբր կենսունակ, առողջ ու լրջախոհ կազմակեր-պութիւն, իր մէջ խտացնելով իր բոլոր անդամնե-րուն գիտակցութիւնը, նախանձախնդրութիւնն ու զոհաբերութեան պատրաստակամութիւնը:

Մեր վիրախոց, բզբտուած ժողովուրդը, մեր կուսակցութիւնը, ինչպէս անցեալին մէջ, պիտի ձգտի այդ ձեռքն ըլլալ, ամէն առիթով, ու հասարա-

կական ամէն գործի մէջ, երեւան բերելով այդ դրական յատկանիշը:

Ասիկա նշանաբանն է, որ մեր բոլոր ընկերները պէտք է իրենց մտքին մէջ տպաւորեն եւ արթուն պահեն զայն միշտ, անոր ձգտելու եւ անոր հասնելու համար:

* * *

Ընկերներ՝, Կեդրոնական վարչութիւնը խղճմիտ ու անխոնջ աշխատութեան յանձնառու՝ մեր բոլոր ընկերներէն կը սպասէ նիւթական ու բարոյական բոլորանուէր աջակցութիւն, որպէսզի հնարաւորութիւն ունենայ լիովին գլուխ հանելու իր վրայ դրուած բոլոր պարտականութիւններն ու պսակելու բոլոր ակնկալութիւնները:

Մեր կուսակցութեան գործունեութիւնը պէտք է ընդարձակուի եւ տարածուի ամէն կողմ: Անոր համար նիւթական միջոցներ անհրաժեշտ են. մեր բոլոր ընկերներուն միութեան առթիւ զգացած խանդավառութեան ու գոհունակութեան գործնա-կան մէկ չափանիշը պիտի ըլլայ այն անյետաձգելի զոհողութիւնը, որ այս օրերուն պէտք է յայտնուի եւ կուսակցութիւնը օժտէ անկաշկանդօրէն ու լայ-նօրէն շարժելու ու գործելու միջոցներով:

Ընդհանուր ու արդիւնաւոր հանգանակութիւն մը ամենէն անկեղծ ու սիրալի ցոյցը պիտի ըլլայ միութեան աթոյն եւ կուսակցութեան բարձր նպա-տակներուն հանդէպ:

Մենք պարտաւոր ենք մտածել վաղուան վրայ ալ, երբ քաղաքական փոխուած ու աւելի ձեռնտու պայմաններ շատ աւելի պիտի ընդարձակեն գոր-ծունեութեան մեր դաշտը: Վաղուան համար *Յիւ-նադրամ*-ը իր տեղն ունենալու է մեր ընկերներուն մտքին մէջ, եւ անոր գոյացումին համար ալ յար-մար առիթներով յարմար ձեռնարկներ կատարուե-լու եւ ջանքեր թափուելու են:

* * *

Ընկերներ, Կեդրոնական վարչութիւնը մինչեւ Ընդի. Պատգամաւորական Ժողովի գումարումը, որ տեղի պիտի ունենայ վեցէն ինը ամիս ժամանակաշրջանի մը մէջ, պիտի գործէ եւ առաջնորդի երկու սեւեռուն մտածումներով – մոռցնել տալ բոլորովին թէ երկու կուսակցութիւններ էին որ միացած են մէկ կազմակերպութեան մէջ, եւ աշխատիլ որ այս Ժողովուրդը փնտռէ այս կուսակցութիւնը այնպէս, ինչպէս Նաւաբեկութեան բռնուած մարդիկ լաստը կը փնտռեն:

Այս յառաջադրութեան մէջ ինքնաբաւութիւն չենք զգար. պէտք ունինք մեր բոլոր ընկերներուն Նման մտածումներուն եւ համապատասխան ոգիին ու ջանքերուն: Պէտք չէ ձգել որ ամպի ամենափոքր կտոր մը մթազնէ կուսակցութեան պայծառ հորիզոնը. հինէն բերուած թէ Նոր արծարծուած անհամաձայնութիւններով, Կեդրոնական վարչութիւնը պիտի ըլլայ անաչառ ու անկողմնակալ իրաւարարը՝ ամէն անհամաձայնութեան:

Մենք վստահ ենք, թէ բոլոր ընկերներու գիտակցութիւնը, կարգապահութիւնն ու Նախանձախնդրութիւնը, եւ վարչութիւններու անաչառութիւնն ու հոգածութիւնը կուսակցութեան համար պիտի երաշխաւորեն խաղաղ գործունեութեան շրջան մը, ուր ամէն մարդ հանգիստ սրտով պիտի Նուիրուի շինարար աշխատութեան:

Կեդրոնական վարչութիւնը յաճախ պիտի գրէ Շրջանային վարչութիւններուն եւ անոնց միջոցով տեղեակ պահէ մեր ընկերները ազգային կենսական խնդիրներուն եւ մեր դատին ազդող միջազ-

գային երեւոյթներուն մասին, որպէսզի ամէն կողմ մեր ընկերները ունենան տեսակետի ու հասկացողութեան խոյնութիւն:

Գործի, ուրեմն, սիրելի ընկերներ, մշտավառ խանդավառութեամբ եւ ընկերական սիրազեղ զգացումներով:

Ընկերական սիրալիր բարեկներով

Ռամկավար Ազատական Կուսակցութեան

Ատենադպիր
ՀՐԱԶ ԵՐՈՒԱՆԴ

Ատենապետ
ՎԱՀԱՆ ԹԵՔԵԱՆ

Կ. Պոլիս 14 Հոկտեմբեր 1921

Կեդրոնական վարչութեան հասցէ՝

ՆԱՍԱԿԻ ՀԱՄԱՐ
MR. A. VARJABEDIAN
Boite Postale 120
Pera, Constantinople

ՀԵՌԱԳԻՐԻ ՀԱՄԱՐ
VARJABEDIAN
“Joghovourti Tzaine”
Constantinople

Ծանօթ.– Ուղղագրութիւնը պահուած է ընագրին օրինակով

Գ. ԲԱԺԻՆ

ՊԱՏՈՒՄԱՐԱՌԱՎԱՆՆԵՐ
ԵՒ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ
ԳՈՐԾՈՒՆԷՈՒԹԻՒՆ

ՌԱԿ Ա. ընդհանուր պատգամաւորական ժողովի մասնակիցները, Պոլիս, 1922:
 Ջախէն աջ, Նստած՝ Շաւարշ Յակոբեան, Արտակ Դարբինեան, Հրաչ Երուանդ, Մուշեղ Սերոբեան,
 Արամ Ինճիճեան, Աւետիս Թերզիպաշեան, Վահան Թէքէեան:
 Բ. շարք՝ Արամ Ճիւմպիւշեան, Լուիսֆիկ Գույումճեան, Փրոֆ. Մարտիրոս Անանիկեան,
 Արշակ Պապիկեան, Ս. Սրապեան:
 Գ. շարք՝ Արշակ Սաֆրաստեան, Տիրատուր Տիքիճեան, Գրիգոր Պէօգիկեան, Օգսէն Սարաճեան,
 Տոքթ. Տիգրան Էնֆիէճեան, Տոքթ. Գալուստ Ասլանեան:

Ա. ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՊԼՏԳԱՄԱՌՈՐԵԿԱՆ ԺՈՂՈՎ

Կ. Պոլիս, 1922

Ռամկավար Ազատական Կուսակցության 1921ի միութենէն ետք Առաջին Ընդհանուր Պատգամաւորական Ժողովը կը գումարուի Յունիս 2, 1922ին մասնակցութեամբ 17 պատգամաւորներու ներկայացնելով Ամերիկայի, Արեւմտեան Եւրոպայի, Եգիպտոսի, Յունաստանի (Իզմիրի եւ Աթենքի), Պուլկարիոյ, Ռումանիոյ եւ Կ. Պոլսոյ շրջանակները:

Յուրտ մթնոլորտի տակ կը բացուէր ժողովը: Երկու գլխաւոր շրջանակները՝ Հայաստան եւ Կիլիկիա կը բացակայէին: Հայաստան խորհրդայնացած ըլլալով՝ դադրած էր այնտեղ մեր կուսակցութեան գործունեութիւնը: Կիլիկիան ալ պարպուած էր: Ժողովուրդին հետ տեղահան եւ ցիր ու ցան եղած էին նաեւ մեր ակումբներուն անդամները: Թէեւ Ալեքսանտրէթի մէջ կարելի եղած էր «Առժամեայ Շրջան. Վարչութիւն» մը կազմել, բայց պատգամաւորներ ընտրելու համար կարելի եղած չէր տրուած կարճ ժամանակի ընթացքին Շրջան. Պատգ. Ժողով գումարել: Առժամեայ Շրջան. Վարչութեան կողմէ ներկայացուած չորս ընկերները ժողովին մասնակցեցան խորհրդականի հանգամանքով:

Ընդհանուր ժողովը բացաւ առժամեայ Կեդրոնական Վարչութեան ատենապետը՝ Վահան Թէքէեան: Եգիպտոսի պատգամաւոր Տոքթ. Էնֆիաճեան, որպէս երիցագոյնը, պետք էր առժամեայ դիւանի ատենապետը ըլլար, բայց ֆիզիքական տկարութեան պատճառով փոխարինուեցաւ Կ. Պոլսոյ պատգամաւոր Մուշեղ Արք. Սերոբեանով: Իսկ կրտսերագոյն պատգամաւոր Արշակ Պապիկեան, դարձեալ Կ. Պոլսէն, հրաւիրուեցաւ ժամանակաւոր կերպով ատենադպրութիւնը կատարելու: Ի վերջոյ մայրուն դիւանը ընտրուեցաւ հետեւեալ կազմով. Ա. ատենապետ՝ Մուշեղ սրբազան, Բ. ատենապետ Փրոֆ. Մարտիրոս Անանիկեան՝ Ամերիկայէն, Ա. ատենադպիր՝

Արշակ Պապիկեան եւ Բ. ատենադպիր՝ Միսակ Պետրոսեան՝ Ռումանիայէն:

Վահան Թէքէեան առաջարկեց որ ժողովը ըլլայ դռնբաց, հրաւիրելով այլ կուսակցութիւններու, մամուլի, ազգային պատկան իշխանութիւններու ներկայացուցիչներ. ժողովը մերժեց ընդունիլ այդ առաջարկը ձայներու մեծամասնութեամբ: Սակայն ընդունուեցաւ Թէքէեանի ուրիշ մէկ առաջարկը, յաջորդ նիստին բոլոր պատգամաւորները կատարեալ գաղտնապահութեան խոստում տալու: Իբրեւ ռամկավարական կանոն կ'որոշուի որեւէ խնդրի շուրջ, բացի ներկայացուած տեղեկագրէն, իւրաքանչիւր պատգամաւոր կրնայ հանդէս գալ միայն երկու անգամ եւ առաւելագոյն կրնայ խօսիլ 5 վայրկեան:

Միւս կողմէ, ինչպէս արձանագրուած է երկրորդ նիստի ատենագրութեան մէջ. «Ժողովուրդի Ձայնը» իր խմբագրականով ժողովը դռնբաց ընելու օգտին յայտարարած է:

Ժողովը գործնական քննադատութեան մթնոլորտին մէջ մանրամասն անդրադարձաւ շրջանակներու գործունեութեան: Յատկապէս ուշադրութեան առարկայ դարձան այն շրջանակները, որոնք կուսակցութեան Կեդրոնական Վարչութեան հրահանգները իրենց շրջանակներէ ներս ժամանակին չէին իրականացուցած. այս առումով քննադատուեցաւ Ամերիկայի շրջանակը:

Արտակ Դարբինեանի Հայաստան առաքելութեան մասին կարդացուած տեղեկագիրը, որուն եական կետերուն տեղեկ էին արդէն շրջանակները, չէր կրնար հաճելի տպաւորութիւն ձգել պատգամաւորներուն վրայ:

Ա. Միսանիկեան յստակ կերպով պատասխանած էր իրեն տրուած դիմումներուն. «Թուրքերը առանց արիւն թափելու թիզ մը հող չեն զիջիր հայերուն: Խորհրդային Ռուսիան չի կրնար միջամտել թրքահայկական հարցին, որովհետեւ իր

որդեգրած արեւելեան քաղաքականութեամբ դաշնակցած է Թուրքիոյ հետ եւ բարեկամ է անոր: Գաղթականներով ծանրաբեռնուած Հայաստանը ի վիճակի չէ ներկայիս նոր գաղթականներ ընդունելու»:

Պատգամաւորներէն ոչ մէկը ի հարկէ կրնար սփոփիչ կէտ մը փնտռել Միասնիկեանի այդքան ցուրտ եւ վճռական պատասխանին մէջ: Ընդհակառակն այդ ժխտական պատասխանը կը ստեղծէր ժողովի մթնոլորտին մէջ հոգեբանական վիճակ մը, որ պատգամաւորներու մտքին մէջ եւ աչքին առջեւ կը խտացներ ուրիշ հիմնաւոր կամ անհիմն անախորժ իրողութիւններ եւ ըսի-ըսաներ. – Հայաստան բռնատիրական վարչաձեւի տակ, Հայաստան չեքիստներու քմահաճոյքին ենթակայ, Հայաստանի ժողովուրդին խորթ եւ օտարոտի ձեւեր եւ կարգեր: Հայաստան քառսի վերածուած, անօթի, մերկ, մուրացկան, դուրսի եւ օտարներու օգնութեան կարօտ: Աւելցնելով ասոնց վրայ գաղթահայութեան մէջ իշխող այն վրդովումը որ առաջ եկած էր Հայաստանի մէջ կրօնի, եկեղեցիի եւ եկեղեցականութեան հանդէպ ցոյց տրուած «պոլշելիկեան» վերաբերումէն:

Եւ երբ օրակարգի վրայ եկաւ Հայաստանի հանդէպ ժողովին դիրքը ճշդելու հարցը, վիճաբանութիւնները երբեմն եւլաճախ բուռն կերպարանք ստացան:

Ամենաշօշափելի իրողութիւնը, որուն հանդէպ ընդդիմադիրները կը մեղմացնէին իրենց քննադատութիւնները, այն էր որ վերապրող հայութեան մէկ խոշոր զանգուածը հայրենի հողին մէկ անկիւնին վրայ ապահոված էր իր ֆիզիքական գոյութիւնը եւ կը վայելէր կարգ մը ազգային ինքնավարական իրաւունքներ ռուսական նորակազմ խորհրդային ընտանիքին մէջ:

Ընդդիմադիրներու ձայնը աւելի կը թուլնար, երբ հակառակ կողմէն կը թուէին իրարու ետեւէ այն փաստերը, որոնք կը հաստատէին թէ Արեւմուտքի պետութեանց կողմէ վերջին յիսնամեակի ընթացքին եղած խաբեպատիր խոստումներուն զոհն է հայ ժողովուրդը:

Թէեւ Լօզանի խորհրդածողովը հինգ վեց

ամսով հեռու էր, թէեւ «Ազգային Օճախ»ի մասին կային պատգամաւորներ, որոնք տակաւին աղօստ յոյս մը կը պահէին, բայց ընդհանուր յոռետեսութիւն մը կը տիրէր ժողովականներուն մտքին վրայ:

Ահա այս մթնոլորտին տակ էր որ կարելի եղաւ գոյացած երեք հոսանքներուն – աջակողմի, կեդրոնի եւ ձախակողմի – միջեւ համաձայնութիւն մը ստեղծել եւ միաձայնութեամբ քուէարկել հետեւեալ բանաձեւը.

«Նկատելով որ խորի. Հայաստանի մէջ հայ ժողովուրդի գոյութիւնն ապահովուած է օրուան կառավարութեան քաղաքական կապերով, Պատգմ. ժողովը կուսակցութեանս համար կ'որոշէ՝

1. Արեւմտեան Հայաստանի դատէն անկախ օրկանով մը հետապնդման հետ միանգամայն աջակցիլ եւ ՄԵՐ ՈՒԺԵՐԸ ՏՐԱՄԱԴՐԵԼ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹԵԱՆ, Հայաստանի տնտեսական եւ բարոյական վերաշինութեան, ինչպէս նաեւ ժողովուրդի ֆիզիքական պահպանման աշխատանքին համար:

2. Աշխատիլ արգիլել ամէն արկածախնդրական ձեռնարկ, որ կրնայ վտանգել ժողովուրդին եւ պետութեան գոյութիւնը»:

Ժողովին օրակարգին մէջ մտնող միւս կարեւորագոյն հարցերէն յիշենք այստեղ հետեւեալները. Կուսակցութեան վերաբերումը Ազգային Պատրիարքարանի եւ Ազգ. Պատուիրակութեան հանդէպ. Ազգային Տան հարցը. Կուսակցութեան դիրքը արտաքին քաղաքականութեան մարզին վրայ, ինչպէս նաեւ անոր վերաբերումը մեր միւս քաղաքական կազմակերպութիւններուն հանդէպ:

Ազգ. իշխանութեան հանդէպ.– Այս մասին ընդունուած բանաձեւը կը թելադրէր գոյութիւն ունեցող թրքահայ սահմանադրական մարմինները նկատել իբր ազգ. իշխանութիւններ, որոնց աջակցելու համար կուսակցութիւնը պիտի տրամադրէ իր ուժերը:

Յարանուանութիւններու կողմէ կազմուած Համազգային մարմնի գործունեութեան մասին տրուած զեկոյցը լսելէ յետոյ ժողովը յանձնարարեց Կեդր. Վարչութեան, աշխատիլ ազգային գերագոյն

շահերի թելադրուած համագործակցութեան օրինական հիմքերը ամրապնդելու:

Մեր վերաբերումը Ազգ. Պատուիրակութեան հանդէպ.– Ժողովը լսելէ ետք Կեդր. Վարչութեան տեղեկութիւնը իր եւ Ազգ. Պատուիրակութեան յարաբերութեանց մասին, հետեւեալ բանաձեւին մէջ խտացուց իր վերաբերումը:

«Ազգ. Պատուիրակութեան եւ Ռամկ. Ազատ. Կուսակցութեան յարաբերութեանց մասին տրուած տեղեկութեանց եւ կայացած խորհրդակցութեանց իբր արդիւնք՝ Ընդհ. Պատգ. Ժողովը կ'որոշէ նամակով մը յայտնել Ազգ. Պատուիրակութեան իր համակրութիւնը անոր գործունէութեան համար, եւ իր փափաքը, որ կուսակցութիւնը աւելի մօտէն անոր օգնելու վիճակին մէջ գտնուի, ինչպէս նաեւ կը յանձնարարէ Կեդր. Վարչութեան որ Ազգ. Պատուիրակութեան հետ մեր յարաբերութիւնները աւելի ամուր հիմերու վրայ դնելու ազդու միջոցներ ձեռք առնէ թէ՛ Փարիզի Շրջանակին եւ թէ՛ Պատուիրակութեան անդամ ընկերներուն միջոցաւ, որոնցով ի հարկին պատուիրակ մը այնտեղ եւ եթէ կարելի է ներկայացուցիչ մը նշանակել Ազգ. Պատուիրակութեան բով»:

Հայ Ազգային Տան մասին.– Ժողովը յանձնարարեց Կեդր. Վարչութեան ուշի ուշով հետեւիլ քաղաքական իրադարձութեանց եւ ջանալ դաշնակից պետութեանց եւ Ռուսաստանի քաղաքականութեան եւ շահերուն զուգահիւսող եղանակով մը դիւրացնել Ազգ. Տան իր պատմական սահմաններուն մէջ զետեղումը, նախասիրութիւն ցոյց տալով այն վայրին համար որ աւելի մեծ հաւանականութիւններ կը ներկայացնէ անոր կազմակերպութիւնը փութացնելու եւ զարգացումը ապահովելու տեսակէտէն:

Արտաքին քաղաքականութեան շուրջ.– քննելով հայկական հարցը իր ներկայ վիճակին մէջ եւ իր բոլոր կողմերովը, Պատգ. Ժողովը հասաւ այն եզրակացութեան թէ ցորչափ Ազգ. Պատուիրակութիւնը Համազգային Երեսփոխան. Ժողովէն իր

ստացած պաշտօնով եւ Համազգային Ժողովին հետ հաղորդակցութեամբ կը շարունակէ դէպքերու եւ պատեհութեանց համաձայն հետապնդել հայ ազգին իրաւանց պաշտպանութիւնը, Ռամկ. Ազատ. Կուսակցութիւնը անոր զօրավիգ պիտի մնայ առանց ուրիշ ռելէ կուսակցական տեսակետներէ առաջնորդուելու:

Այս առիթով Հ. Հ. Պատուիրակութեան մասին եղած վիճաբանութիւններէն յետոյ ընդունուած բանաձեւին մէջ կ'առաջարկուէր որ այդ Պատուիրակութիւնը «իր միջազգային յարաբերութիւնները ի սպաս դնէ Ազգ. Պատուիրակութեան վարած քաղաքականութեան: Համաձայն չէ որ ան անջատապէս գործէ յանուն Արեւմտահայութեան»:

Մեր վերաբերումը միւս կուսակցութիւններու հանդէպ.– Պատգ. Ժողովը թեր ու դեմ վիճաբանութիւններէ յետոյ եզրակացուց թէ «Կուսակցութեան հիմնադրին մասը կը կազմէ այն սկզբունքը թէ, երբ ազգային գերագոյն շահերը կը պահանջեն, Կեդրոն. Վարչութիւնը իրաւասու է ուրիշ հայ կուսակցութեանց հետ համաձայնելու»:

Կուսակցութեան վերաբերումը Խորհրդային Հայաստանի եւ Հ.Յ.Դաշնակցութեան նկատմամբ, թեւեւ առանձին բաժինով մը արձանագրած էինք նախորդ էջերուն մէջ, սակայն անհրաժեշտ կը նկատենք տալ դարձեալ Ժողովին ընդունած մի քանի վաւերագրերը, որոնց բովանդակութիւնը ուղեցոյց ծառայեց կուսակցութեան հետագայ յարաբերութիւններուն եւ գործունէութեան ընթացքին: Այսպէս, օրակարգի 8րդ կէտի՝ «Կուսակցութեան ուղեգիծ եւ գործունէութիւն յառաջիկային» հարցին առթիւ ընդունուեցաւ Մուշեղ սրբազանի առաջարկած բանաձեւը.

Ա. Կուսակցութեան յառաջիկայ գործունէութեան, անոր ներքին զօրացման, կազմակերպական ծաւալումի եւ կարգապահութեան համար անհրաժեշտ կը նկատենք ուշադրութեանը հրաւիրել մեր բոլոր Շրջանակներու Վարչութիւններուն, ակումբներուն եւ մեր անդամներուն հետեւեալ կէտերը.

1. Նոր կորովի թափով մը աշխատիլ ստուա-

րացնելու շարքերը եւ նոր ակումբներու կազմութիւնը հետապնդել իբր կուսակցական անմիջական նպատակի իրագործում:

2. Ոյժ տալ ուսանողական եւ գեղարուեստական Միութիւններու կազմութեան գործին, մեր կուսակցութեան հովանաւորութեան տակ. նպատակ ունենալով նորահաս երիտասարդութիւնը առաջնորդելու ընկերական համեմատաբար մաքուր կեանքի, եւ այդ ուղղութեամբ անմիջական կերպով ազդելու անոր վրայ, ընկերական, քաղաքական եւ ազգային մշակոյթի տեսակետով:

3. Ոյժ տալ տիկնանց եւ օրիորդաց միութիւններու կազմութեան, հայ իգական սեռն ալ մասնակից ընելու համար մեր քաղաքական եւ ընկերական ըմբռնումներու եւ սկզբունքներու շուրջն տակ, ազգային հասարակական շարժումներու:

4. Շեշտել կուսակցական կարգապահութեան ոգին, իրականացնելու համար զայն իսկապէս անհատական եւ կուսակցական կեանքի մէջ, առանց որու կազմակերպական դրութիւնը պիտի վրիպեր իր նպատակներէն: Սա կետը կը շեշտենք արգիլելու համար թուլացումի եւ անկարգապահութեան պահանջները:

5. Մեր տեղական բոլոր ակումբները պէտք է ուշադրութեամբ հետեւին ազգային տեղական գործերու եւ խնդիրներու մասին կուսակցութեանս Կեդրոնական Վարչութեան կողմէ գծուած ուղղութեան եւ իրենց գործունեութեան ընթացքին նպաստաւոր գետին պատրաստեն անակնկալ ձախողութիւններու չմատնուելու համար:

6. Ստեղծել միջոցներ- լսարան, մարմնամարզական, դարմանատան, դասախօսութիւն եւ այլն – որոնցմով կարելի ըլլայ անկուսակցական զանգուածը մօտեցնել մեր կուսակցական սկզբունքներուն. եւ այսպիսով հասնիլ քաղաքական նպատակներու իրագործման:

7. Կազմակերպել արհեստակցական միութիւններ եւ ոյժ տալ արդէն գոյութիւն ունեցողներուն, դաստիարակելով կեանքի մրցումի մէջ իրենց սեփական շահերը պաշտպանել:

Բ. Մեր կուսակցութիւնը իր գոյութեան առա-

ջին օրէն սկսեալ իրեն սկզբունք ըրած է յարգել Ազգային իշխանութիւններու հեղինակութիւնը, քաջալերել անոնց օգտակար ձեռնարկները եւ հսկել Ազգային գործերու ընթացքին վրայ: Մեր գոյութիւն ունեցող սահմանադրական մարմինները կը նկատենք Ազգային իշխանութիւններ, որոնց օգտակար գործունեութեանը պիտի տրամադրենք մեր ոյժերը: Այս ամէնը ապահովելու համար մեր շարքերը կը մասնակցին ընտրական պայքարներու, ամենուրեք եւ մասնաւորապէս Կ. Պոլսոյ մէջ:

Գ. Կ'ընդունինք թէ մինչեւ անկախ հայրենիքի մը եւ պետութեան մը ստեղծումը կարելի չէ գործնականացնել կրթական եւ տնտեսական հարցերու շուրջ գաղափարուած մեր սկզբունքները իրենց ուղղութեանը մէջ: Մինչեւ այդ սակայն, չենք կրնար անտեսել մեր վարժարանները, որոնցմէ դուրս կու գան մեր վաղուան սերունդները: Եւ նկատելով թէ ընկերական ծայրայեղ վարդապետութիւններու հետամուտ քաղաքական կազմակերպութիւններ շահ ունին դպրոցական սերունդը ապազգայնացնելու ջանքերուն մէջ, ուստի անհրաժեշտ է, որ մեր կազմակերպութիւնը մօտենայ կրթական հաստատութիւններուն, կարելոր կեդրոններու մէջ տեղաւորել ջանալով մեր ընկերներէն կարող ուսուցիչներ, եւ աշխատիլ միեւնոյն ժամանակ արդէն իսկ պաշտօնավարող ուսուցիչներ լծելու մեր կուսակցական համոզումներուն: Այս տեսակ ուղղութեամբ մը նախ փրկած կ'ըլլանք մեր կրթական գործը իրեն սպառնացող վտանգէն եւ միւս կողմէն, նոր սերունդը մարգելով մեր ապագայ ազգային ուղղութեան մէջ, աշխատիլ Ուսանողական ֆոնտ մը կազմելու ձեռնարկին, մասնաւոր օժանդակութիւններով պատրաստելու համար ապագայ ուսանողներ մեր ուղղութեամբ:

Կրթական ծրագիրը կազմել այնպէս՝ որ քաջալերուի ազգային արհեստագիտական եւ մասնագիտական դպրոցներու հիմնարկութիւնը եւ տարածումը մեր կեանքին մէջ:

Այս ներկայացուած ծրագիրը կարելոր նշանակութիւն կը ներկայացնէ. այսպէս՝ գաղթահայու-

թեան մը գոյութեան համար ասոնք անհրաժեշտ քայլեր են նախ ազգապահպանման ի խնդիր ցրուած հայութեան բեկորները ի մի բերելու ամենօրեայ ազգային կեանքէն ներս: ՌԱԿը չունեցաւ երիտասարդական կազմակերպութիւն մը մինչեւ 1930ական թուականները ստեղծումովը ԶԲԸՄի 3այ Երիտասարդաց Ընկերակցութեան (սկիզբը՝ Կիլիկեան Աթոռի հովանաւորութեամբ), ուր ռամկավարներ ունեին մեծ ներդրում ու մանաւանդ՝ ներկայութիւն կազմակերպութեան ղեկավարութեան մէջ, վայելելով յարգանքը ոչ կուսակցականներու:

Այս ծրագիրը գտաւ լայն ընդունելութիւն տարուէ տարի նախաձեռնելով մշակութային, մարզական եւ ընկերային նոր յայտագիրներ: Իսկ աւելի ուշ, դարձեալ ԶԲԸՄի հովանիին ներքեւ, ծնունդ առաւ կրթական գործը՝ արհեստագիտական ու մասնագիտական դպրոցներու ստեղծումով եւ աւելի վերջ՝ ամենօրեայ վարժարաններու հաստատումովը:

Այսպէս ուրեմն, Ա. Ընդհանուր Պատգամաւորական Ժողովին Մուշեղ սրբազանին առաջադրած ծրագիրները սկսան շօշափելի արդիւնքներու հասնիլ միայն տասնեակ մը տարի ետք:

Դիւանը նաեւ օրակարգի վրայ դրաւ կուսակցութեան ծրագիրը, որ կարճ քննարկումէ ետք ընդունուեցաւ Ընդհանուր Պատգամաւորական Ժողովին կողմէ: Թեր ու դեմ վիճաբանութիւններէ յետոյ ընդունուեցաւ նաեւ Կուսակցութեան 3իմնական Կանոնագիրը: Այս երկու փաստաթուղթերն ալ հետագային ենթարկուեցան փոփոխութիւններու կուսակցութեան հերթական Ընդհանուր Պատգամաւորական Ժողովներու ընթացքին: 1922ի ընդունուածը եւ թէ հետագային փոխուածները հրապարակուեցան 1988ին Պէյրութի մէջ Դոկտ. Վաչէ Ղազարեանի կազմած եւ լոյս ընծայած ժողովածուին մէջ:

Հետագային կատարուած փոփոխութիւններու ընթացքին, սակայն, արմատապէս վերախմբագրուեցաւ Ա. Ընդհանուր Պատգամաւորական Ժողովի ընդունած ծրագրի «Յառաջաբան»ը, որ հակիրճ, այլեւ տարողունակ կերպով կը բնութագրէ

կուսակցութեան կողմէ «ազգայնականութիւն» եւ «ազատականութիւն» սահմանման ըմբռնումները: («Յառաջաբան» կարդալ էջ ...):

Կուսակցութեան առաջին տարիներուն հաւատոյ հանգանակի դեր ունեցաւ այս «Յառաջաբան»ը, որ լաւագոյնս կը բնորոշէ ազգայինը, միւս կողմէ մերժելով ազգայնամոլութիւնը. կը հաստատէ անհատին եւ հաւաքականութեան իրաւունքներու վրայ հիմնուած հասարակութեան յառաջդիմական շարժընթացին մէջ կուսակցութեան պաշտպանութիւնը՝ բարեշրջման եղանակով զարգացման ճանապարհով: Այս փաստաթուղթը տասնեակ տարիներ ետք ալ կը պահպանէ իր տեսական, քաղաքական եւ գործնական արդիական հնչեղութիւնը:

Ժողովը 18րդ նիստին, Յունիս 11, 1922ին կը քննարկէ կուսակցութեան անունին հարցը. Պոլսոյ Շրջանային Վարչութեան առաջարկութեամբ: Միաձայնութեամբ նուիրագործուեցաւ Ռամկավար Ազատական անունը: «*Ժողովը միաձայնութեամբ եւ յոտնկայս «Կեցցէ՛ Ռամկավար Ազատական Կուսակցութիւնը» գոչելով ու ծափերով իբր նուիրագործուած եւ իբր նոր անուն ընդունեց Ռամկավար Ազատական անունը հետեւեալ բանաձեւով. «Պոզմ. Ժողովը նկատի առնելով Կ. Պոլսոյ Շրջ. Պոզմ. Ժողովի թելադրութիւնը կուսակցութեանս անունով զբաղելու մասին.*

Նկատելով որ երկու նախկին կուսակցութեանց միութիւնը անբաժանելի եւ վերջնական կերպով կատարուած իրողութիւն մըն է,

Նկատելով որ կուսակցութեան անունը կազմող երկու բառերը այլեւս երկու նախկին կուսակցութեանց անունները չէ որ կը յայտնեն, այլ հարազատ եւ լրիւ ցոլացումն են նոր կուսակցութեան հիմնական սկզբունքներուն,

Հանդիսաւորապէս կը նուիրագործէ ՌԱՄ-ԿԱՎԱՐ ԱԶԱՏԱԿԱՆ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԻՒՆ անունը եւ կը յանձնարարէ բոլոր ընկերներուն անոր մէջ տեսնել զինքը անձնապէս ոգեւորող եւ առաջնորդող վերոյիշեալ սկզբունքները միայն»:

Ժողովը ընտրեց Կեդրոնական Վարչութիւն հետեւեալ կազմով՝ Ա. Թերզիպաշեան (15) քուէ, Վ.

Թեքեան (13), Հրաչ Երուանդ (11), ինչպես նաև երկրորդ գաղտնի քուեարկութեամբ՝ եւս երկու հոգի. Տ. Յակոբեան (12 քուե), Տոբթ. Յ. Թովհեան (10 քուե): Ժողովը մերժեց Վ. Թեքեանի հրաժարականը: Նորընտիր Կեդրոնական Վարչութեան անդամները վերջին նիստի ընթացքին ստորագրեցին հետեւեալ երդմնագիրը:

«Երդմնագիր

Ստանձնելով Ռամկավար Ազատական Կուսակցութեան Կեդրոնական Վարչութեան անդամակցութիւնը կ'երդնում պատուոյս վրայ եւ Հայրենիքիս անունով հաւատարիմ մնալ Ռամկավար Ազատական կուսակցութեան սկզբունքներուն. պահպանել եւ գործադրել անոր ծրագիրն ու կանոնագիրը: Խղճմտօրէն կատարել Պատգամաւորական Ժողովին որոշումները եւ անոր կողմէ ինծի վստահուած պաշտօնը. Աջալրջօրէն հսկել Ռամկավար Ազատական կուսակցութեան շահերուն վրայ եւ ջանալ անոր քաղաքական նպատակներուն

իրագործման. հայ ազգին եւ հայրենիքին բարիքին համար:

Ստորագրութիւն

23 Յունիս 1922

Բերա

Ուրբաթ օր, Ընդ. Պատգ.

Ժողովի վերջին նիստ

Վ. Թեքեան իր ստորագրութիւնը կը դնէ հետագային, Կեդրոնական Վարչութեան առաջին նիստի ժամանակ: «Երդմնագրի» բովանդակութիւնը առաջին անգամ մշակուած էր Հայ Ռամկավար կուսակցութեան Ընդի. Պատգամաւորական Ժողովին 1920 թուականի Յունուարին: Ներկայ բովանդակութիւնը անոր բարեփոխուած տարբերակն է: Աւելի ուշ եւս այդ բովանդակութիւնը որոշ խմբագրութիւններու ենթարկուած է: Նորընտիր Կեդրոնական Վարչութեան առաջին նիստի, Յունիս 26, 1922ին Վահան Թեքեանը ընտրուած է ատենապետ, Հրաչ Երուանդը՝ ատենադպիր:

Բ. ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՊԱՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ԺՈՂՈՎ

Փարիզ, 1924

Բ. Ընդհանուր Պատգամաւորականը գումարուեցաւ Փարիզ, Յունուար 14էն մինչեւ Փետրուար 5, 1924ին: Կը մասնակցէին Ամերիկայի, Եգիպտոսի, Յունաստանի, Պուլկարիոյ, Ռումանիոյ, Արեւմտեան Եւրոպայի եւ Սուրիոյ Շրջանակներու 12 պատգամաւորներ: Կը մասնակցէին նաեւ Կեդրոնական Վարչութեան անդամներ Վահան Թեքէեան, Զրաչ Երուանդ, Աւետիս Թերզիպաշեան եւ Տիգրան Յակոբեան: Կեդրոնական Վարչութիւնը նախապէս որոշեր էր հրաւիրել արտակարգ ժողով 1923ի Սեպտեմբերին: Բայց քանի որ Յունուարէն յետոյ մինչեւ կանոնադիրով նախատեսուած ժամկետը կը մնար ընդամենը չորս ամիս եւ Կեդրոնական Վարչութիւնը ներկայացուցած էր իր հրաժարականը, պատգամաւորները հաստատեցին, որ այս ժողովը ունի հերթական Պատգամաւորական ժողովի բոլոր իրաւասութիւնները:

* * *

Նախապէս արդէն, տարբեր գլուխներու տակ, անդրադարձած եղանք Բ. Ընդհանուր Պատգամաւորական ժողովի նախապատրաստութեան շրջանի գործերու վիճակին. Փարիզի խորհրդակցական ժողովի եւ շրջանակներու մտածումներուն եւ խնդրանքներուն, որովհետեւ այս ժողովի պատմական ժամանակաշրջանը որոշապէս կը տարբերէր Ա. Ընդհանուր Պատգամաւորական ժողովին նախորդող շրջանէն: Ստեղծուած քաղաքական խորհրդածութիւնները խոր խնդիրներ կ'առաջադրէին եւ Ռամկավար Ազատական Կուսակցութիւնը կանգնէր էր խոր դիրքորոշումներու եւ մարտահրաւերներու առջեւ, վճռելու համար իր դերն ու տեղը կարեւորագոյն հարցի՝ հայ ժողովուրդի ֆիզիքական գոյութեան պահպանումը սատարելու գործին՝ Հայաստանի մէջ թէ՛ գաղթաշխարհի:

Եթէ Ա. Ընդհանուր Պատգամաւորական ժողովի դերը պատմականօրէն կայացաւ երկու նախկին կուսակցութիւններու միաւորումը հաւաքականօրէն սահմանադրելու մէջ, ապա Բ. Ընդհանուր Պատգամաւորական ժողովը շատ ակտիւ կարեւոր դեր խաղաց: Երկրորդ Պատգամաւորականը ըստ էութեան լիցքաւորեց կուսակցութիւնը այս նոր փուլին մէջ՝ յետլուծանեան ժամանակաշրջանին հայութեան առջեւ ծագած նոր խնդիրներուն ընդառաջելու ներուժով: Եթէ Ա. ժողովէն ելած ՌԱԿը փաստօրէն տակաւին նախկին Հայ Ռամկավար եւ Ազատական ինչպէս նաեւ ժողովրդական կուսակցութիւններու մշակած ծրագիրներուն հաւատարմօրէն հաւաքական կազմակերպութիւն էր, ապա Բ. ժողովէն յետոյ ՌԱԿը դրսեւորեց ինքզինք որպէս նոր որակ: Բ. ժողովի բոլոր սկզբունքային հարցադրումները տասնեակ ու տասնեակ տարիներ առաջնորդեցին կուսակցութիւնը, մնալով անոր հետագայ Ընդհանուր թէ՛ Շրջանային պատգամաւորական ժողովներու տրամադրութեանց հիմք. եղան կարեւոր ուղեցոյցներ թէ՛ գաղթաշխարհի սփիւռքեան կազմութեան եւ զարգացման փուլերուն մէջ, թէ՛ Հայաստանին սատարելու, հայրենիքի հայութեան գոյապահպանութեան եւ թէ՛ զարգացման նպաստելու գործին մէջ:

* * *

Ժողովին պաշտօնական բացումը կատարելով, Վ. Թեքէեան ըսաւ որ ժողովը սովորական պայմանաժամէն ակտիւ կանուխ կը գումարուի, որովհետեւ քաղաքական կացութիւնը կը պահանջէր խորհրդակցութեան անհրաժեշտութիւնը: Ան կացութիւնը կը բնութագրէ իբրեւ շրջան մը, երբ **«Ազգային օջախի յոյսը անհետացաւ, մնալով միայն Երեւանի մէջ ծագում առած հայկական**

պետութեան սփոփանքը։ Իսկ գաղթահայութեան հոծ զանգուածները ցրուած են աշխարհով մէկ։ Եւ այս կացութիւնը քննարկելով պետք է որոշել մեր ընելիքը։

Մենք խոստացած չենք, իբրեւ կուսակցութիւն, բաներ որոնք կարելիութիւններուն մէջ չէին եւ կրնային պատրանքներ տալ։ Եթէ յուսախաբութիւններ ունեցանք, պատասխանատուն մենք չենք՝ ոչ մեր գործունեութեամբ, ոչ ալ մեր խոստումներով։ Եթէ աւելի ուժ ունենայինք, կրնայինք աւելի մեծ չափով ներգործել դէպքերուն վրայ ... Դեպքերը այնպէս եկան, որ արգիւեցին մեր ուժերուն զարգացումը։ Այն համոզումը թէ մենք մեր ժողովուրդին բաղձանքներուն խտացած ներկայացուցիչներն ենք, մեզի զօրավիգ եղաւ եւ մղեց գործունեութեան»։ Վ. Թէքեան կուսակցութեան սեպուի պարտականութիւնը «ատկէ ետք» կը տեսնէ հակասել «յուսախաբութեանց եւ թուլացումի»։ «Այն ատեն միայն կրնանք իբրեւ ազգ վերնալ երբ հաւատքը պակսի»։ (Տեղեկագիր ՌԱԿ Բ. Ընդհանուր ժողովի)։

Պատգամաւորականը քննարկեց Կեդրոնական եւ Շրջանային Վարչութիւններու գործունեութիւնը եւ զատ-զատ չձանրանալով Շրջանակներու վրայ, ուշադրութիւնը կեդրոնացուց դեկավար մարմին՝ Կեդրոնական Վարչութեան ուժեղացման հարցերու վրայ։ «Շեշտուեցաւ Կեդրոնական Վարչութեան հեղինակութիւնը աւելի զօրացնելու պետքը, ինչպէս նաեւ ընդունուեցաւ աւելի խստապահանջ ըլլալ դէպի կարգապահական կանոններու գործադրութիւնը, ինչպէս կուսակցական անհատներու, նոյնպէս եւ բոլոր պատասխանատու մարմիններու նկատմամբ» - ինչպէս ըսուած է Շրջանային Վարչութիւններուն ուղարկուած տեղեկագրին մէջ։

Առանցքայինը, անշուշտ, եղաւ կուսակցութեան քաղաքական ուղեգիծի խնդիրը։ Վերը յիշատակուած տեղեկագրին մէջ այդ հարցին առթիւ ընդունուած բանաձեւը հետեւեալ կերպով կը ներկայացուի.

«Ա. Արտաքին

Ժողովը քննելով Լոզանի ժողովով ստեղծուած

կացութիւնը, միաժամանակ վերագնահատութեան ենթարկելով Արեւելքի մէջ երեւան եկող քաղաքական գոյավիճակը. ինչպէս նաեւ Հայաստանի Հանրապետութեան միջազգային դիրքը. թեր ու դեմ երկար վիճաբանութիւններէ յետոյ ընդունեց յանձնաժողովի ներկայացուցած եւ ժողովին կողմէ մասնակի փոփոխութեան ենթարկուած բանաձեւը։

Ա. Աշխարհագրական, քաղաքական եւ տնտեսական պայմանները Արեւելքի ազգերուն մէջ կը դասաւորեն Հայ ազգը. ատկէ անհրաժեշտօրէն կը հետեւի պետքը արեւելեան քաղաքականութեան մշակումին (Յանձնաժողովին ներկայացուցած տարբերակը նախապէս կը կրէր «Յարաբերութիւն Սովետական տերութիւններու Միութեան հետ» խորագիրը, որ վերախմբագրուելով դարձաւ «Վերաբերում խորհրդային Ռուսաստանի հանդէպ»։ Նախնական տարբերակի մէջ «ատկէ անհրաժեշտօրէն կը հետեւի»-ի փոխարէն գրուած էր «ատկէ կը բխի անխուսափելիութիւնը ...» որ նոյնպէս վերախմբագրուեցաւ), որուն առանցքը կը կազմէ Ռուսիան եւ որուն ձգտումն է հաշտ ու համերաշխ ընթացքը դրացի բոլոր տերութիւններու եւ ժողովուրդներու հետ. ինչ որ արդէն հիմքը կը կազմէ խորհրդային Հայաստանի Հանրապետութեան ընդգրկած ներկայ քաղաքականութեան։

Բ. Արտասահմանի Հայութիւնը չի հետապնդեր առանձին քաղաքականութիւն մը եւ չի կատարեր դիւանագիտական դիմումներ անկախաբար Հայաստանի կառավարութեան քաղաքականութենէն եւ դիւանագիտութենէն։

Գ. Հայ գաղութները իրենց գտնուած երկիրներուն մէջ ոեւէ քաղաքական նպատակ չեն հետապնդեր. ընդհակառակն, տեղական բնակչութեանց եւ կառավարութեանց հետ կը մշակեն հաշտ ու սիրալիր յարաբերութիւններ, ջանալով իրենց գտնուած երկրէն քաղել բարոյական եւ նիւթական կարելի օգուտը Հայ ժողովուրդին համար։ (Յանձնաժողովի տարբերակին մէջ այս երկու կետերը դրուած են «Յարաբերութիւն Արեւմտեան եւ առհասարակ բոլոր տերութիւններու հետ» խորագրի տակ։ Տարբերակին մէջ կան նաեւ այսպիսի կետեր.

2) Հաւատարիմ քաղաքացիութեան ապացոյցներ

տալ իւրաքանչիւր երկրի, 3) խուսափիլ այդ երկիրներու ներքին հոսանքներուն մէկին կամ միւսին հետ շեշտուած կերպով յարաբերել, 5) Մահմետական երկիրներու մէջ գտնուող հայերը մղել որ բարեկամական յարաբերութիւններ մշակեն այդ ժողովուրդներու հետ, առանց թոյլ տալու, որ «կրօնքը միջամտէ եւ արգիլէ այդ յարաբերութեան մշակման»):

Բ. Ներքին

Ա. *Ճանչնալ Հայաստանի կառավարութիւնը եւ օգնել իրեն իր ազգապահպանման եւ շինարարական գործին մէջ:*

Բ. *Հակառակիլ Հայաստանի խաղաղութիւնը վրդովող ներքին կոռիւնտերու եւ ամէն տեսակ արկածախնդրութիւններու:*

Գ. *Հայաստանի նիւթական եւ բարոյական օժանդակութիւնը դարձնել մեր գլխաւոր առաջադրութիւնը:*

Պետք է նշել, որ յանձնաժողովի ներկայացուցած տարբերակին մէջ կար նախադասութիւն «հայ սովետական կուսակցութեան» հետ յարաբերութեան մասին: Անով Ռ. Ա. Կուսակցութիւնը կը շեշտէր իր ընդդիմադիր վերաբերմունքը արտասահմանի հայ համայնավարներու նկատմամբ:

Երկու բանաձեւերուն մէջ կայ մէկ եական նուրբ տարբերութիւն մը եւս: Յանձնաժողովի տարբերակին մէջ արձանագրուած է բովանդակ հայ ժողովուրդին «իւր հայրենի հողերուն» (ընդգծուած է հեղինակներու կողմէն) վրայ» հաւաքելու եւ անոր ֆիզիքական ու ազգային գոյութիւնը ապահովող պայմաններ ստեղծելու գաղափարը: Աւելին կայ նաեւ կարեւոր յաւելում մը: «Բովանդակ հայ ժողովուրդին իւր հայրենի հողերուն վրայ» բառակապակցութենէն առաջ դրուած «ամրապնդում» բառը: Առանց վարանելու կարելի է պնդել, որ ՌԱԿի գործիչները նման կարգի խմբագրութիւններ կ'ընէին նկատի ունենալով համաթուրանականութեան ծրագիրը եւ իրական վտանգը:

Ընդհանուր Պատգամաւորական ժողովը քննութեան նիւթ դարձուց նաեւ Սփիւռքի մէջ գործող ուրիշ քաղաքական հոսանքներու հետ

յարաբերութեան խնդիրը: Դաշնակցութենէն զատ միւս հոսանքներու հետ յարաբերութեան իրաւասութիւնը տրուեցաւ Կեդրոնական Վարչութեան, որ հարցը պիտի լուծէր ամէն անգամ ելլելով տեղական պայմաններէն ու հանգամանքներէն: Որովհետեւ ՌԱԿի համար հիմնախնդիրը Հայաստանի ապահովութիւնն էր եւ հայութեան ֆիզիքական գոյատեւումը: Պատգամաւորականը ընդունեց տրամաբանական որոշում Հ. Յ. Դաշնակցութեան հետ յարաբերութիւններու հարցին մէջ:

«*Նկատի ունենալով Հ. Յ. Դաշնակցութեան Վիեննայի համագումարին (1923 թուականին Վիեննայի մէջ տեղի ունեցաւ ՀՀԴ խորհրդաժողով մը, որու բանաձեւին մէջ կը բացակայէր հակաթրքական ոեւէ արձանագրութիւն) մէջ տուած վերջին որոշումը, որ է պայթարիլ Հայաստանի կառավարութեան դէմ. պայթար՝ որ իսկապէս կը մղուի արտասահմանի մէջ անոր կողմէ. եւ նկատելով որ այդ կազմակերպութիւնը կը պահէ իր դաւադրական արկածախնդրական ուղղութիւնը, մեր կուսակցութիւնը չի կրնար գործակցիլ անոր հետ, ցորքան ան կը յարատեւէ իր այս ուղղութեան մէջ*»:

Նոյն տրամաբանութեամբ ալ որոշում կ'ընդունուի Հայաստանի Հանրապետութեան Պատուիրակութեան մասին: Ժողովը յստակացուց, որ այսուհետեւ, երբ խօսքը վերաբերի այդ մարմնին, պետք է զայն անուանել «Հայաստանի նախկին կառավարութեան պատուիրակութիւն»: Միւս կողմէ որոշեց. «*Չճանչնալ անոր իրաւասութիւնը. նկատելով որ զինքը պաշտօնի կոչող կառավարութիւնը գոյութիւն չունի. իսկ ներկայ կառավարութեան դէմ ինք բռնած է բոլորովին ըմբոստ դիրք մը եւ նկատելով որ Լոզանի դաշնագրով ջնջուած է Սելրի դաշնագիրը: Անցագիր տալու իր իրաւունքը, որ դեռ ճանչցուած է տէրութիւններէն, չի ժխտուիր մեր կողմէ, բայց ատիկա երբեք համագոր պիտի չնկատուի քաղաքական եւ դիւանագիտական գործունէութիւն շարունակելու իրաւասութեան: Սելրի դաշնագրին ջնջումէն ետք այդ իրաւունքը աննորմալ երեւոյթ մըն է որ կրնայ ոեւէ վայրկեան վերջ գտնել տէրութիւններու մէկ որոշումով*»:

Ընդհանուր Պատգամաւորականի նախապատրաստութեան ընթացքին շրջանակներէն շատեր նպատակայարմար գտեր էին որ ճշդէն իրենց վերաբերմունքը Ազգային Պատուիրակութեան նկատմամբ: Բ. Պատգամաւորականը նոյնպէս պարտաւորուած էր արտայայտուիլ այդ հարցին շուրջ: Մանաւանդ որ լուրջ բողոքներ կային Պատուիրակութեան նախագահ Գաբրիէլ Նորատունկեանի ինքնազլուխ գործունեութեան դէմ նոյն պատուիրակութեան անդամներ Ս. Պապաջանեանի եւ Գ. Սինապեանի կողմէն, որոնք, ի միջի այլոց այս Ընդհանուր Պատգամաւորական Ժողովի պատգամաւորներ էին:

Թեպետ Շրջանակներու թելադրութիւններու մէջ շէտը դրուած էր որ Ազգային Պատուիրակութիւնը այսուհետեւ պիտի տաներ ինսամատարի դեր, Ընդհանուր Պատգամաւորական Ժողովը կ'որոշէ հայ գաղթականներու ու որբերու վիճակի բարելաման եւ Հայաստանի վերաշինութեան գործին մէջ անոր կարեւոր դերին սատարելու համար, *«ուժ տալ անոր եւ զօրացնել անոր կազմը ի հարկին յաւելմամբ նոր ուժերու պայմանով որ իր գործունեութիւնը համաձայն ըլլայ Պատգմ. Ժողովի որոշումներուն»:*

Կարեւոր տեղ գրաւեց համագաղութային համագումարի հրաւիրման խնդիրը: Պետք է նշել, որ Սփիւռքի կազմաւորման սկզբնական պահերէն ի վեր պարբերաբար ու բազմիցս հրապարակ բերուած է համագաղութային կեդրոնի մը ստեղծման անհրաժեշտութեան հարցը: Յաճախ այս հարցը բերուած է, մասնաւորապէս, ՀՀԴԻ կողմէ: Եւ եթէ նախաձեռնող կուսակցութիւնը գրեթէ վստահ էր, որ նման կեդրոնի մը մէջ ինքը կ'ունենայ իշխող դիրք, միւս քաղաքական ոյժերը նման ինքնավստահութիւն չունէին: Աւելի ուշ, տարբեր ժամանակաշրջաններուն զանազան հարցադրումներու առիթով, լայնօրէն կ'անդրադառնանք այս նիւթին:

Ներկայ պարագային Պատգամաւորականը փաստօրէն մերժեց համագաղութային համագումարի գաղափարը հետեւեալ ձեւակերպումով.

«Նկատի ունենալով որ համագումարը նպա-

տակ ունի միատեսակ քաղաքականութիւն մը ստեղծելով կեդրոնացնել արտասահմանի ազգային ուժերը եւ զանոնք ի սպաս դնել հայ գաղթականներու եւ որբերու հոգատարութեան ու Հայաստանի վերաշինութեան գործին, նկատի ունենալով նաեւ Դաշնակցութեան բռնած թշնամական դիրքը եւ յատկապէս սա իրողութիւնը, թէ Դաշնակցութենէն բխած Հայաստանի Հանրապետութիւնը կը պահէ իր գոյութիւնը եւ կը գործէ Հայաստանի ներկայ կառավարութեան դէմ, նկատելով որ այս պատճառաւ անհնար կը դառնայ արտասահմանի բոլոր ազգային ուժերու համախմբումը. Պատգմ. Ժողովը հարկ կը համարէ առայժմ յետաձգել Համագաղութային Համագումարի հրաւիրումը:

Բայց սկզբունքով համաձայն գտնուելով համագումարի անհրաժեշտութեան, կը յանձնարարէ նորընտիր Կեդրոնական Վարչութեան այս հարցը հետապնդել այն ժամանակ, երբ բաւարար ապահովութիւն կ'ունենայ ներկայացած դժուարութեանց անհետացման մասին, շրջաններու հետ նոր խորհրդակցութենէ մը յետոյ»:

Ժողովը քաջալերեց որբերու փոխադրութիւնը Հայաստան, ինչպէս նաեւ գաղթականներու փոխադրութիւնը Հայաստան, Կովկաս եւ Ռուսաստան՝ նախապատուութիւնը տրուած կարգով: Դարձեալ հայրենի տարածքներու մէջ Ժողովուրդը ամրացնելու մտահոգութեամբ. արձանագրուեցաւ. *«Աշխատիլ որ այս ներգաղթը միջոց մը դառնայ Հայաստանի պետական (նախնական տարբերակին մէջ՝ ռուսական) հողերը հայերէ իւրացուելու եւ բնակուելու համար»:*

Յաջորդ բանաձեւը կը հետապնդէ գաղթահայութեան պահպանութեան խնդիրը: *«Արտասահմանի հայութիւնը նկատելով մշտական ու կարեւոր պահեստ մը Հայաստանի քաղաքական ու տնտեսական վերականգնումին եւ մշակութային ու քաղաքակրթական զարգացումի պէտքերուն. մամուլի, գրականութեան, գեղարուեստի եւ կրթական շարժումներու տրուած մղումներով մեծ կարեւորութեամբ հետապնդել գաղութներու քաղաքական, ընկերային եւ ազգային դաստիարակութեան գործը»:*

Պատգամաւորները մեծապէս կարեւորութիւն տուին այն հարցին, թէ ուր պէտք է գտնուի Կեդրոնը: Որոշուեցաւ ընտրել հայաշատ վայր մը: Այդ պահուն Յունաստանի մէջ կեդրոնացեր էր բազմա-հազար հայութիւն, որ կը կրէր ընկերային կարգի լուրջ տառապանքներ: Պատահական չէր, որ Աթենքը ընտրուեցաւ որպէս Կեդրոնական Վարչութեան նստավայր:

Ժողովը վաւերացուց ծրագիրն ու կանոնադրութիւնը մասնակի փոփոխութիւններով: Նախորդ Ա. Ընդհանուր Պատգամաւորականին ընդունած ծրագրի մէջ հակիրճ կերպով էր բնորոշուած **«Նպատակ»** բաժինը: Բ. Ժողովը ընդլայնեց եւ աւելի սերտօրէն կապեց այդ բաժինը տուեալ փուլի խնդիրներուն հետ, մասնաւորապէս իր ընդունած Բ. Գ. եւ Դ. Կետերով: Ահա այդ փոփոխութիւնները.

«Ռամկավար Ազատական Կուսակցութեան նպատակն է»

Ա. Ժողովրդային կամքի գերիշխանութիւնը եւ ռամկավար ազատական սկզբունքներու կիրարկումը Հայ հանրային կեանքին մէջ:

Բ. Ազատ Հայաստանի ընդհանուր բարգաւաճումը եւ զարգացումը:

Գ. Գաղութներու մէջ հայկական մշակոյթի պահպանումն ու զօրացումը:

Դ. Հայաստանի եւ գաղութներու միջեւ յարաբերութեանց ամրապնդումը»:

Հիմնական Կանոնադրութեան մէջ եւս տեղի ունեցան որոշ փոփոխութիւններ: Նախորդին մէջ գրուած էր, որ կուսակցութեան կրնան անդամակցիլ 18 տարեկանէն վեր **«Հայաստանի ամէն քաղաքացի եւ օտարահպատակ ամէն հայ»**: Անոր փոխարէն արձանագորուեցաւ **«18 տարեկանէն վեր ամէն հայ»**: Աւելցաւ նաեւ կարեւոր յօդուած մը.

«Յօդ. 23 – Ուել անդամ որ կուսակցութեան մէկ ուրիշ անդամը հրապարակով կը զրպարտէ, զրպարտուած անդամին դիմումին վրայ յետ քննութեան կը պատժուի, յարմար տեսնուած պատիժով մը. որ կրնայ ըլլալ մինչեւ կախակայում եւ արտաքսում ըստ աստիճանի»:

Ընդունուեցան նաեւ մի քանի ուրիշ սրբագրու-

թիւներ թէ՛ Ծրագրի եւ թէ՛ Կանոնագրի գրութիւններուն մէջ:

«Յօդ. 23»ի յաւելումը հաւանաբար կապուած է միջադէպի մը հետ, որ տեղի ունեցաւ Ընդհանուր Պատգամաւորական ժողովի ընթացքին: Ինչպէս կ'երեւի Կեդրոնական Վարչութեան Սեպտեմբեր 10, 1924 թուակիր նամակէն, որ հասցեագրուած է Եգիպտոսի Շրջանային Վարչութեան, Վահան Թէքէեան Յունուար 25, 1924ին նամակ յղած է Պատգամաւորականի անունով, որուն մէջ մեղադրանքներ կը յարուցանէ Յովհաննէս Պօղոսեանի դէմ: Երբ ժողովը չ'ընդունիր այդ ամբաստանութիւնները, Վահան Թէքէեան կը հրաժարի կուսակցութենէն: Ստորեւ՝ որոշումը, որ Ընդհ. Պատգամաւորականը քուէարկեր է միաձայնութեամբ:

«1. Պատգամաւորական ժողովը լսելով յանձնաժողովոյ տեղեկագիրն ու լուսաբանութիւնները, որոնք կը հաստատեն թէ ընկեր Թէքէեան, ինչպէս իր կողմէ նշանակուած ու լսուած վկաները չեն կրցած ապացուցանել իր կողմէ Պ. Պօղոսեանի վերագրուած արարքը, միաձայնութեամբ կը վճռէ, թէ ընկեր Թէքէեանի կողմէ ընկեր Պօղոսեանի մասին եղած վերագրումը բոլորովին անհիմն է, եւ ընկեր Թէքէեանի նամակին եզրակացութիւնը կը մերժէ, անընդունելի գտնելով զայն:

2. Պատգամաւորական ժողովս մտածելով, որ ընկեր Թէքէեան սխալ հասկացողութեամբ մը միայն կրնար ըրած ըլլալ իր վերագրումները, կը մերժէ ընկեր Թէքէեանի հրաժարականը կուսակցութենէն եւ կը հրաւիրէ զայն, որպէսզի ցաւ յայտնելով իր 25 Յունվ. թուակիր նամակին մէջ ըրած վերագրումներուն մասին, ետ առնէ իր հրաժարականը»:

Թերեւս պատահական չէ որ Բ. Ընդհանուր Պատգամաւորականը Վ. Թէքէեանը չընտրեց Կեդրոնական Վարչութեան կազմին մէջ:

Ինչպէս միշտ, այս անգամ ալ հիմնական հարցերէն մէկը եղաւ կուսակցութեան համար նիւթական միջոցներ հայթայթելու խնդիրը: Հաստատուեցաւ Կեդրոնական Վարչութեան համար պիւտճէ, որ աննախադէպ էր նուազագոյն եւ առաւելագոյն մակարդակներով: Առաւելագոյն մակար-

դակի պիտոճեն պետք էր կազմեր նախորդ շրջանի պիտոճեին միայն կեսը, իսկ Նուազագոյնը՝ մեկ քառորդը: Ժողովը ընդգծեց տնտեսական խիստ քաղաքականության անհրաժեշտությունը: Բացառիկ որոշումով մը Բ. Պատգամաւորականը դիմեց կուսակցութեան անդամներուն արտակարգ հանգանակութիւն կատարելու առաջադրանքով:

«Բարիզ, 2 Փետրուար, 1924

Յարգելի ընկերներ,

Ռամկ. Ազատ. Կուսակցութեան Բ. Ընդհանուր Պատգամաւորական ժողովը կուսակցութեան գործունեութեան համար կարեւոր ուրիշ հարցերու կարգին իր սեղանին վրայ ունէր նաեւ բացառիկ հանգանակութեան մը շնորհիւ Նիւթական ուժ հայթայթելու կենսական խնդիրը: Յայտնի է ձեզ, որ վերջին աղետներէն ետք ինչպէս ամբողջ հայ ժողովուրդին, մեր կուսակցութեան համար ալ ստեղծուած էր անձուկ կացութիւն մը, որ դժուար էր ռէ անկարելի կը դարձներ մեր ստանձնած գաղափարի գործին կանոնաւոր ու արդիւնաւոր կերպով հետապնդումը: Այս օրերուն մանաւանդ, ուր մեր առջեւ դրուած է Հայաստանի վերաշինութեան եւ արտասահմանի մէջ ցանցնուած հայ գաղթականներուն ու որբերուն փոխադրութեան ու տեղաւորման եւ գաղութներու կազմակերպութեան անյետաձգելի հարցերը, մեր կուսակցութիւնը ունի կատարելիք դեր մը, այս ուղղութեամբ մղելու համար մեր ազգային մարմիններն ու մանաւանդ ժողովուրդին հասարակաց կարծիքը, զոր շփոթեցնելու եւ վարանումի մատնելու համար ամէն ջանք ի գործ կը դնէ հայ կազմակերպութիւն մը:

Այդ պայմաններու մէջ ընտրուած Նոր Կեդրոնական Վարչութեան համար կայ նաեւ կուսակցական բոլոր շրջանակները Նոր ու կորովի գործունեութեան մը մղելու անմիջական գործը: Պատգմ. Ժողովը որոշելով որ Կեդրոնը հաստատուի Աթէնքի մէջ, նպատակ ունէր կուսակցութեան վարիչ ջիղը դնել բուն իսկ հայ ժողովուրդին զանգուածներուն հետ սերտ շփումի մէջ: Կեդրոնը թէ՛ ընդհանուր ազգային եւ թէ՛ մասնաւոր կազմակերպական տեսակետով շարժելու ի վիճակի

դնելու համար Պատգմ. Ժողովը հարկ տեսաւ ձեռնարկելու բացառիկ հանգանակութեան մը. նկատելով որ կուսակցութեան սովորական աղբիւրներէ գոյացած միջոցները բոլորովին անբաւարար են ուժեղ եւ ընդարձակուելու կարօտ գործունեութեան մէջ:

Այս բացառիկ հանգանակութիւնը պիտի կատարուի առաւելապէս կուսակցական շրջանակներէ դուրս. միայն համակիր չէզոքներու մէջ, որոնց անգամ մըն ալ հարկ պիտի ըլլայ յիշեցնել մեր անցեալ գործունեութեան դրական կողմերը եւ մանաւանդ անոնց լուրջ ուշադրութեան յանձնել սա պարագան թէ իրենց անհատական թէ ընդհանուր շահերուն համապատասխան է որ մերինին նման չափաւոր գաղափարներով եւ ռամկավար ազատական սկզբունքներու կռթնած կուսակցութիւն մը զօրանայ եւ առաջքը առնէ Նորանոր արկածախնդրութեանց եւ յախումն ընթացքներու, որոնք ըլլայ ընդդէմ ներկայ Հայաստանի, ըլլայ գաղութներու մէջ այս ու այն երկրին դէմ կը գործուին կարգ մը արկածախնդիր հոսանքներու կամ անհատներու կողմէ:

Այս բացառիկ հանգանակութիւնը կատարելու համար Պատգմ. Ժողովը ընտրած է, մեր հեղինակաւոր ընկերներու մէջէն ելեւմտական յանձնախումբ մը, որուն պաշտօնը պիտի ըլլայ հանգանակուած գումարները դնել Կեդրոնի տրամադրութեան տակ եւ որուն դերը պիտի վերջանայ հանգանակութեան հետ»: Այնուհետեւ կը նշանակեն յանձնաժողովի անդամներու անունները՝ ըստ երկիրներու, ընդամենը 22 ընկեր:

Ընդհանուր Պատգամաւորական ժողովը կ'ընտրէ Կեդրոնական Վարչութիւնը հետեւեալ կազմով՝ Արտակ Դարբինեան, Հրաչ Երուանդ, Տոթթ. Էնֆիէճեան, Յովհաննէս Պօղոսեան եւ Միհրան Սըվազլեան: Կեդրոնական Վարչութիւնը կը հաստատուի Աթէնք եւ կը ձեռնարկէ իր աշխատանքներուն:

Պաշտօնական տեղեկագիրը, որմէ հիմնականին մէջ առնուեցան Բ. Ընդհանուր Պատգամաւորական ժողովի որոշումներու մէջբերումները հրապարակման ենթակայ չէր: Համապատասխան կոչ

մը տեղեկագրին վերջին էջին վրայ դրուած էր ձեռագիրով: Մամուլի համար Կեդրոնական Վարչութիւնը 1924ի Մարտին հրատարակութեան կը յանձնէ կոչ մը ուղղուած հայ ժողովուրդին: Թէպէտ կոչին մէջ ըստ էութեան կը կրկնուին ընթերցողին արդէն ծանօթ որոշումները. բայց խիստ շահեկան է տեսնել, թէ ինչ մեկնաբանութիւններ կու տայ կուսակցութեան ղեկավար մարմինը նոյն որոշումներուն: Կոչին մէջ ըսուած է.

«Կուսակցութեան Բ. Ընդհ. Պատգամ. Ժողովի աշխատութիւնները վերջ գտան եւ մենք պարտաւոր կը զգանք հայ ժողովուրդին ծանօթացնելու տրուած որոշումներուն ու որդեգրուած ուղղութեան ուրուագծումը:

Որքան ծանր էր թուէն, որուն մէջէն կ'անցնի հայ ժողովուրդի գոյութեան եւ քաղաքական իրաւունքներու հարցը, այնքան հնարաւոր էր այդ հարցին վերաբերմամբ ճշդել նոր ըմբռնումը եւ գծել անոր պատշաճոյ գործունէութեան ուղեգիծը:

Պատգամ. Ժողովը այդ էր որ ըրաւ եւ այդ է որ քանի մը պարզ բառերով կ'ուզէնք տալ հայ ժողովուրդին:

Նախ ի՞նչ իրականութիւն կը ներկայացնէր այդ հարցը:

Ա. Հայ ժողովուրդի հոծ համախմբումը իր ընաշխարհին մէկ անկիւնին մէջ:

Բ. Հայ կառավարութիւն մը ներքին վարչային բոլոր իրաւունքներով եւ Անդրկովկասեան սովետական հանրապետութեան միջոցով անդամ մը խորհրդային Հանրապետութիւններու Միութեան:

Գ. Ընաշխարհի միւս մասերու հայութիւնը գրեթէ ամբողջութեամբ ցրուած զանազան երկիրներու մէջ:

Դ. Լոզանի մէջ ստորագրուած եւ իր վաւերացումին սպասող դաշնագիր մը, որ իր լռութեամբ կը ժխտէր այդ ցրուած հայութեան՝ իր Հայրենիքին մէջ ապրելու եւ միջազգային աքերով ընդունուած ինքնորոշուելու իրաւունքը:

Այս ամբողջ ու միակ իրականութիւնը, որ դիմագրաւել կը հրաւիրէ մեր կուսակցութիւնը, եւ Պատգամ. Ժողովը այդ աշխատութեան մօտեցաւ միտքը դրած, թէ կուսակցութեան մը գաղափար

րական ձգտումներն ու սկզբունքները պէտք չէ արգիլեն անհրաժեշտին ու գործնականին ճանաչումն ու անոնց ծառայելու պատրաստակամութիւնը. թէ բոլոր բարձր իտեալներն ու սկզբունքները պէտք է անպայման իրենց կապը պահեն իրականութեան գնահատութեան եւ անոր բնական ու աստիճանական զարգացումին հետ:

Այս հասկացողութեամբ շատ որոշ ու յստակ կը դառնար հայ իրականութեան յիշեալ կետերուն հանդէպ մեր կուսակցութեան վերաբերումը, որ հետեւեալ կերպով կ'ամփոփուի:

Ա. Հնարաւոր բոլոր միջոցներով օժանդակել Հայաստանի մէջ համախմբուած հայութեան տնտեսական, մշակութային եւ ֆիզիքական վերականգնումի գործին, եւ աշխատիլ որ հնարաւորութիւն ստեղծուի աստիճանական ներգաղթի մը իբր մասնակի դարման գաղթականութեան ծանր հարցին եւ իբր մղիչ ազդակ մը երկրի տնտեսութեան զարգացումին:

Բ. Ընդունիլ այն բնական հանգամանքը, որ Հայաստանի կառավարութիւնը կը դասէ Անդրկովկասեան եւ ընդհանուր Սովետական պետականութեան մէջ, նկատելով որ սովետական երկիրներու հետ կապակցութիւնը եւ Արեւելքի բոլոր ժողովուրդներուն հանդէպ խաղաղասիրական քաղաքականութեան հետապնդումը բնական հետեւանքն է մեր աշխարհագրական դիրքին եւ տնտեսական ու քաղաքական պահանջներուն: Ընդունիլ թէ միջազգային ըմբռնումներու եւ փոխյարաբերութիւններու ներկայ վիճակին մէջ ատիկա կը ներկայացնէ միակ երաշխիքը, որ Հայաստանի ժողովուրդը ներքնապէս վայելէ խաղաղ ու ազատ աշխատանքի պատեհութիւն ու ֆիզիքական ապահովութեան երաշխիք: Այս ըմբռնումով ալ Հայ կառավարութեան ընձեռել հնարաւոր ամէն օժանդակութիւն՝ դիւրացնելու համար կառավարութեան պարտականութիւններու կատարումը:

Գ. Չանագան երկիրներու մէջ ցրուած հայութեան համար կը ներկայանան մէկ կողմէ իր ապրած երկրին կառավարութեան եւ ժողովուրդին հետ յարաբերութեան եւ միւս կողմէ ազգային ինքնապահպանումի եւ մշակութային զարգացումի

կրկնակ խնդիրները:

Առաջինին համար Պատգմ. Ժողովի տեսակետն այն էր, թե հայ գաղութները չափազանց զգոյշ եւ լրջախոհ պետք է ըլլան չընդհարելու համար այն ընդհանուր ջղագրգռութեան եւ դիւրազգացութեան, որ գրեթէ ամէն երկրի մէջ կը տիրէ տնտեսական եւ քաղաքական պատճառներով եւ թէ քաղաքացիական պարտականութիւններու կատարումն ու սկզբունքային համակրութիւնները երբեք մոռցնել տալու չեն. թէ իրենք հիւրընկալուած են երկրին ու Ժողովուրդին կողմէ եւ ոչ թէ այս ու այն հոսանքին կողմէ:

Երկրորդ կետին համար Պատգմ. Ժողովին տեսակետը այն եղաւ թէ աւելի մեծ չափով մղուժ պետք է տալ բոլոր այն ձեռնարկներուն ու շարժումներուն, որոնք հայ մտքին եւ հոգիին համար կը ստեղծեն ընտանի ու տաք մթնոլորտ մը եւ գոհացում կու տան անոնց պահանջներուն, զարգացնելով ու հրահրելով ազգային գիտակցութիւնը: Հայ գաղութները պետք է ունենան այն հասկացողութիւնը, թէ Հայրենիքէն հեռու ապրիլը զիրենք զերծ չի ձգեր երկրին եւ պետութեան հանդէպ լաւ քաղաքացիութեան պարտաւորութիւններէն. ինչպէս նաեւ իրաւունքներէն. եւ պետք է իրենք Հայաստանի ընդհանուր բարգաւաճումին ծառայեն իբր մտաւորական, տնտեսական եւ ֆիզիքական պահեստ:

Դ. Լոզանի դաշնագրին դեմ այս Ժողովուրդին անհրաւուածի շատ արդար զգացումը պետք չէ մոռցնել տայ իրեն իր ուժերուն շատ համեստ վիճակը եւ այն դժնդակ հանգամանքները, որ զինքը կը հարկադրեն կեանքի մէջ հանդիպելու եւ գործ ունենալու զանազան պետութիւններու հետ, եւ հետեւաբար որդեգրելու համապատասխան պատշաճ ուղղութիւնը:

Միւս կողմէ սակայն, Ժողովը գտաւ թէ հին գիծերու վրայ քաղաքական ու դիւանագիտական գործունեութեան շրջանը փակուած է եւ պետք է բռնուիլ միջազգային քաղաքականութեան նոր խաղերուն մէջ եւ իյնալ մոլորեցնող ու տատամեցնող ակնկալութիւններու փորձութեան մէջ:

Այս առնչութեամբ շատ բնական էր որ Պատգմ.

Ժողովը անդրադառնար եւ ճշդէր, թէ ինչպէս կ'ըմբռնէ գոյութիւնը Ազգային պատուիրակութեան, որուն այս կուսակցութիւնը իր բոլորանուէր օժանդակութիւնը տրամադրած էր Հայկական հարցի հետապնդման գործին մէջ:

Պարզ էր եզրակացութիւնը այս մասին ալ: Լոզանի դաշնագրին ստորագրութիւնն ու սպասուած վաւերացումը այդ մարմինը կը զրկեն քաղաքական եւ դիւանագիտական բնոյթ կրող ամէն տեսակ գործունեութեան եւ ձեռնարկի իրաւունքէն: Բայց կան զանազան երկիրներու մէջ գտնուող հայ գաղթականներու եւ որբերու վերաբերած ոչ անկարելի խնդիրներ. եւ Հայաստանի վերաշինութեան արտաքին օժանդակութիւններով իրագործելի ծրագիրներ, որոնց համար անհրաժեշտ է որ ազգային այդ օրկանը պահէ իր գոյութիւնը եւ շարունակէ իր գործունեութիւնը, մինչեւ որ այդ գործերը ներկայացուցչական նոր մարմնի մը փոխանցելու հնարաւորութիւն ստեղծուի:

Նկատի առնուեցաւ այդ հնարաւորութիւնն ալ, որ Ազգ. Ընդհանուր Համագումարի մը գաղափարով կը ներկայացնէր արտասահմանեան բոլոր արտաքին քաղաքական գործունեութիւնը հաշուեյարդարի ենթարկելու եւ ամբողջ Ժողովուրդը վերաշինական ու ինքնապահպանման ծրագրի մը շուրջ համախմբելու գաղափարը:

Հարցին սկզբունքային մասը ընդունելի էր առաջին վայրկեանին. բայց խոչընդոտ մը կար, որ անոր գործնականացումին մէջ յետաձգումը անխուսափելի կը դարձնէր:

Համագումարով առաջադրուած այդ երկու արդիւնքներու մասին կարելի չէր ապահովուիլ, քանի որ արտասահմանեան իրականութեան մէջ Հայաստանի Հանրապետութեան կառավարութեան պատուիրակութիւնը նոյն իսկ ներկայ գործունեութիւնով ոչ մէկ նշան ցոյց կու տայ թէ պատրաստ է ձեռնաթափ ըլլալու եւ հաշուեյարդարի ենթարկուելու. իսկ այդ մարմինին օժանդակող կուսակցութիւնը կը շարունակէ Հայաստանի վերաբերմամբ իր բացասական դիրքն ու արտայայտութիւնները: Երբ պատճառ կայ մտածելու թէ Համագումարէ ետքն ալ պիտի շարունակուի մարմնի մը

քաղաքական անջատ ու անպատասխանատու գործունեությունը եւ կուսակցության մը թշնամական փրոփականտը մաս մը ժողովուրդ հեռու պիտի պահէ հաւաքական ու կեդրոնացեալ ջանքերու ծրագրէն. եւ Համագումարը եթէ տեղի ունենայ այդ հանգամանքներու մէջ, մասամբ պիտի վրիպի իր կոչումէն:

Յետաձգումը գուցէ տայ այն արդիւնքը, որ մտքերը հասուննան առաջադրուած երկու նպատակներուն մասին եւ պետք չի մնայ մեր կողմէ Համագումարի մը առանձին նախաձեռնութեան. բան մը որ անխուսափելի պիտի դառնայ դէպքերու տարբեր զարգացումովը:

Արտասահմանեան լոյսովը ըմբռնելի այդ տեսակետը կը ճշդէ նաեւ նոյն ատեն, մեր վերաբերումը Դաշնակցության մասին, որուն հետ ոեւէ ընդհանուր գործակցութիւն պայմանաւորուած է Հայաստանի ներկայ կառավարութեան եւ Հայաստանի վերաշինութեան գործի հանդէպ իր որդեգրելիք դրական կեցումաձեւովը:

Կազմակերպական ուրիշ ուժերու հետ գործակցութեան հարցին մէջ մենք պիտի առաջնորդուինք այն էական հասկացողութիւնով թէ միջազգային քաղաքականութեան այս անստոյգ ու մթին շրջանին մէջ մեր երկրին եւ ժողովուրդին անեղծ պահպանման մտահոգութիւնը պետք է առաջնութիւն ստանայ վարդապետական տարբերութիւններէ եւ քաղաքացիական իրաւունքներու մասին ըմբռնումներէ: Շատ պարզ է այս տեսակետով մեր վերաբերումը Հայաստանի կոմունիստական կուսակցութեան նկատմամբ:

Ընդհ. Պատգմ. Ժողովը այսպէս ընելով իր գնահատութիւնը եւ ճշդելով իր տեսակետները հայ իրականութեան եւ անոր մէջ ապրող գործօններուն մասին. անգամ մըն ալ վերանորոգեց հայ ժողովուրդին ծառայելու իր սէրն ու պատրաստակամութիւնը. եւ իր վստահութիւնը, թէ ինքնամիտի, ներդաշնակ, խանդավառ եւ յարատեւ աշխատութիւնը միացած հայ ժողովուրդի բնածին առաքիւնութիւններուն եւ կենսունակութեան՝ պիտի տանին զայն դէպի լաւագոյն օրեր»: («Պայքար», թիւ 54, Մարտ 3, 1924):

ԹԷ՛ Բ. Ընդհանուր Պատգամաւորականի որոշումները եւ թէ այս մեկնաբանութիւնները կը նկատուին քաղաքական իրատեսութիւն: ՌԱԿը իր իտեալներն ու սկզբունքները կը ստորադասէ իրականութեան գործնական պահանջներուն եւ առաջադրած խնդիրներուն դիմաց:

Լոզանի ձախողութենէն յետոյ իրապէս միայն եղածը պահպանելու խնդիր էր եւ այդ մնացածն ալ զօրացնելու հեռանկարն ալ կար: Թէպէտ Խորհրդային Հայաստանը այդ պահուն արդէն սկսեւ երկարել գաղթահայութենէն անկախ քաղաքականութիւն մը, որ քանի մը տարի անց պիտի ստանար բաւական յստակ դրսեւորումներ, Ռամկավար Ազատական Կուսակցութիւնը արտասահմանի հայութիւնը կը դիտէր իբրեւ երկրի կենսական ոյժերու համար պահեստ՝ միշտ նկատի ունենալով ապագայի քաղաքական անակնկալ անցուդարձերը:

Ընդհ. Պատգամաւորական ժողովէն աւելի քան տարի մը ետք ՌԱԿի Ամերիկայի օրկան «Նոր Օր» իր Նոյեմբեր 14, 1925ի համարով կը գրէ. «Հայաստանի կառավարութեան անմիջական եւ մեծ պարտականութիւններէն մէկն է ուրեմն գնահատել հեռաւոր գաղութներու բոլոր ուժերը եւ նկատել զանոնք Հայաստանի վերածնութեան ամէնէն էական եւ հիմնական տարրերը: Արտասահմանի հայութիւնը բազմակարօտ Հայաստանի համար անսահման հարստութեանց հանք մըն է զոր գնահատելու եւ ի նպաստ Հայաստանի վերականգնումին օգտագործելու իմաստութիւնը պետք է ունենայ հայ կառավարութիւնը»:

Պատրաստակամութիւն յայտնելով ամէն կերպ սատար կանգնելու Խորհրդային Հայաստանին, ՌԱԿը, սակայն, սկզբունքային մէկ կէտով կը հակադրուէր երկրէն եկող պաշտօնական քաղաքականութեան եւ քարոզչութեան: Յայտնի է, որ Հայաստանի Կոմկուսի ղեկավարութիւնը քսանական թուականներուն գաղթահայութեան առջեւ խնդիր դրած էր որ ամբողջովին եւ գործօն մասնակցութիւն բերեն համաշխարհային յեղափոխական շարժումներուն: Այսինքն՝ հայ աշխատաւորը պետք է մասնակցէր բոլոր երկիրներու դասակար-

գային-քաղաքական պայքարներուն, ուր ան կ'ապրէր, յանուն տիրող կարգերու տապալման: Բ. Ընդհանուր Պատգամաւորականը շատ շեշտուած կերպով արձանագրեց թէ գաղթահայութիւնը, ընդհակառակն, պէտք է ձեռնպահ մնար նման արկածախնդրութիւններէն:

Պատահական չէ որ Գահիրէի «Արեւ» իր Մարտ 2, 1925ի համարով, անվարան կը պաշտպանէր Խորհրդային Չայաստանը Չայ Յեղափո-

խական Դաշնակցութեան յարձակումներէն, բայց եւ միաժամանակ հանդես կու գար Խորհրդային Չայաստանէն թափանցող պահանջներուն դէմ: *«Այդ միեւնոյն տեսակետով, չենք կրնար հանդուրժել, որ արեւմտահայութեան բեկորները մղուին ուրիշ գոյնի արկածախնդրութեան մը մէջ եւ զանոնք դնեն աննախընթաց աղետի մը եւ մինչեւ իսկ վերջնական քնաջնջման առջեւ»:*

Գ. ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՊԵՏԱԿԱՆԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎ

Փարիզ, 1926

Գ. Ընդհանուր Պատգամաւորական ժողովը տեղի ունեցաւ Փարիզի մէջ, Մարտ 6-էն մինչեւ 11, 1926ին: Ինչպէս կը սպասուէր ժողովը լայնօրէն անդրադարձաւ վերջին տարիներուն կուսակցութեան առջեւ գտնուած զանազան դժուարութիւններուն, տուաւ առաջադրուած շարք մը կնճռոտ հարցերու պատասխանները: Կեդրոնական Վարչութեան համարատուութեան մէջ, որուն տակ դրուած են Զրաչ Երուանդի, Արտակ Դարբինեանի եւ Յովհաննէս Պօղոսեանի ստորագրութիւնները. նշմարելի էր ինքնաքննադատական եւ վերլուծական ոգին:

«Թեթեւ սրտով չէ որ կը ձեռնարկենք կուսակցութեան Գ. Ընդհ. ժողովին ներկայացնել մեր պաշտօնավարութեան երկու տարիներուն համարատուութիւնը. տեղեկագիր մը որ իր մէջ պիտի պարփակէ ոչ միայն Կեդրոնական Վարչութեան գործունէութիւնը, այլ նաեւ կուսակցութեան ընդհանուր վիճակին պատկերացումը. կը վախճանք թէ պիտի ըլլայ դժնդակ աշխատութիւն մը ներկայացնողներուն եւ նեղիչ պարտականութիւն մը ունկնդիր համարատուներուն համար:

Կը ձեռնարկենք, սակայն, այս դժնդակ աշխատութեան ձեւական եւ կանոնական պարտք մը կատարելէ աւելի համոզումով, թէ մեր կուսակցութեան ճշգրիտ ախտազննումը պիտի նպաստէ որ այս ժողովին մէջ առնուին մեր կուսակցութեան ազատագրումին եւ վերագարթնումին անհրաժեշտ քայլերն ու որոշումները»: (Տեղեկագիր ՌԱԿ Կեդր. Վարչութեան, Փետրուար 1924-էն մինչեւ Մարտ 1926):

Համարատուութեան մէջ կը հաստատուի որ կուսակցութիւնը չէ հասած իր առջեւ դրուած խնդիրներու իրագործմանը:

«Ռամկավար Ազատական տեսաբանութիւնը չունեցաւ սպասուած զարգացումը. ու ատիկա, մեր համոզումով, այն գլխաւոր պատճառով, որ մեր

շրջանակներուն փրփականտի օրկանները չի կրցան անեղծ պահել տեսաբանութեան եւ գործնական քաղաքականութեան բաժանման գիծը եւ շատ յաճախ՝ առաջինը զոհեցին վերջինին»:

Հեղինակները ակնկալուած տոկուն եւ դրական արդիւնքներու բացակայութիւնը կը բացատրեն անով, որ անհրաժեշտ գնահատականի արժանի չեն գտներ կուսակցութեան գործունէութիւնը Հայաստանի իշխանութիւններուն մօտ որու քաղաքականութիւնն ալ զորս ան կը պաշտպանէ եւ կը ջատագովէ: Ընդհակառակը Հայաստանի ղեկավարութիւնը եւ պատասխանատու գործիչները ՌԱԿի հանդէպ կ'ունենան *«անբարոյական, նոյնիսկ թշնամական արտայայտութիւններ եւ վարմունք»:* Հայաստանի ղեկավարութիւնը ոեւէ տարբերութիւն չի դնէր արտասահմանի մէջ գործող հայ քաղաքական հոսանքներու միջեւ. *«ազգայնական կուսակցութիւնները մէկ ջուրով լուարու»* այդ քաղաքականութիւնը անդարմանելի հարուած կը հասցնէ Հայաստանի վերաշինութեան գործին:

Համարատուութեան մէջ ներկայացուած յաջորդ կարեւոր հարցը տնտեսական խնդիրն է, որ *«պէտք է գրաւէ այս ժողովին ամենալուրջ ուշադրութիւնը»:* Ուրիշ այլեւայլ հարցերու վերլուծութենէն ետք, տեղեկագիրը կու տայ որոշակի եզրակացութիւններ եւ թելադրութիւններ, որոնցմէ կարելոր է յիշատակել հետեւեալները:

«Ուղղութեան հարց.- Մեր խոր համոզումով պէտք է ընդունինք թէ գոյութեան պայքարը ոչ թէ երկու, այլ երեք ճակատի վրայ կը մղուի եւ մեր զենքերը պէտք է սրենք ու գործածենք անոր համաձայն: Մենք մեր դէմ չունինք միայն Դաշնակցութիւնը, այլ ունինք Համայնավարութիւնն ալ, որ իր կեդրոնէն, Հայաստանէն ստացուած սնունդով սկսած է խաղաղ, բայց բաւական կորովի եւ յամառ թափով տարածուիլ արտասահմանեան գաղութ-

ներուն մէջ:

Հանրութեան եւ նոյնիսկ մեր ընկերներէն ոմանց մտքին մէջ արթնցած շփոթը, թէ մեր գոյութիւնը շատ ալ հասկնալի չէ, քանի որ պարզ երկրորդող մըն ենք Համայնավարութեան, պետք է փարատի վերաշինութեան եւ քաղաքականութեան հասարակաց հարցէն դուրս Համայնավարներուն դէմ մեր ուժգին ընդդիմութեան անվերապահ եւ անսթող ցուցադրութեամբը, ամէն առիթով:

Մեր ուղղութիւնը երեք ճակատներու այդ պայթարին մէջ պէտք է ըլլայ աւելի ակրեսիւ, քան որ եղած է մինչեւ հիմա»:

Համարատութեան մէջ եզրակացութեան կը տրուի թէ կուսակցութեան «Պայթարի մեքենան» շատ թոյլ է: Հակառակորդ ուժերը ունին ամենուրեք զօրաւոր մամուլ, գործիչներ. իսկ ՌԱԿը տեղ-տեղ միայն շաբաթաթերթեր: Այդպէս է Ֆրանսայի մէջ, իսկ աւելի վատ՝ Սուրիոյ, Պուկարիոյ, Յունաստանի մէջ: Ամերիկայի մէջ նոյնպէս հակառակորդ մեքենան աւելի զօրաւոր է: Ծանր է նիւթական-տնտեսական վիճակը: Կ'առաջարկուի հրաժարիլ Կեդրոնական Վարչութեան վարձատրուող անդամներու կարգէն եւ ունենալ մէկ վարձատրուող Ընդհանուր Քարտուղար, որ կը դառնայ նաեւ Կեդրոնի տնօրէնը:

Տեղեկագիրը կը նախատեսէ այն «աղետալի հետեւանքները որ այս ժողովուրդին վրայ պիտի իյնան, եթէ ռամկավար եւ ազատական սկզբունքներու տէր այս ազգին միակ ազգայնական կուսակցութիւնը իր տկարութեան եւ միջոցներու անբաւականութեան պատճառով ունենայ շատ անուժ գոյութիւն մը եւ անտպաւորիչ գործունէութիւն մը եւ հրապարակը ձգէ ընկերվարական ու համայնավարական կուսակցութիւններուն»:

Գ. Ընդհ. Պատգամաւորականը թեր եւ դէմ վիճաբանութիւններէն յետոյ ընդունեց շարք մը որոշումներ, որոնցմէ մի քանին կը ներկայացնենք այս հատորին մէջ:

«4. Հաճոյթով կը հաստատէ, որ կուսակցութեան թերթերը.- «Պայթար», «Արեւ», «Ապագայ» եւ աստիճան մը «Նոր Ալիք», ըստ կարելոյն կը կատարեն իրենց պարտականութիւնը, ապահովելով

նիւթական հաւասարակշռութիւնը եւս, դիտել տալով սակայն յիշեալ թերթերուն որ այսուհետեւ խստօրէն ուշադիր ըլլան իրենց հրատարակութիւնները պատշաճեցնելու կուսակցութեան ընդհանուր ուղղութեան»:(Տեղեկագիր ՌԱԿ Գ. Ընդհ. Պատգմ. Ժողովի - էջ 2):

«Քաղաքական ուղեգիծ» բաժնին մէջ ժողովը անփոփոխ թողեց Բ. Պատգամաւորականի բանաձեւը աւելցնելով.

«Ժողովս հաստատելով հանդերձ, որ հայ ազգի անկախութեան սկզբունքը յարգուած է իւ. Հ. Միութեան Սահմանադրութեան [անընթեռնելի], որով Միութեան մաս կազմող անդամները. հետեւաբար եւ Հայաստանը, կրնան ուզած ատեն քաշուիլ Միութենէն, կը շեշտէ ան (անընթեռնելի) եւ կը հաւատայ թէ տուեալ պայմաններու մէջ Հայաստանի անդամակցութիւնը իւ. Հ. Միութեան մէջ ամենէն դրական երաշխիքն է իւր ինքնուրոյնութեան եւ ապահովութեան, առանց որուն կը վտանգուի ժողովուրդին ֆիզիքական գոյութիւնն իսկ: Կը յանձնարարէ

1. Կուսակցութեան բոլոր անդամներուն աւելի մեծ ճիգով եւ անվերապահօրէն աջակցիլ Հայաստանի վերաշինութեան, ազգահաւաքման գերազանցօրէն հայրենասիրական ձեռնարկներուն:

2. Առանց կուսակցութեանս հիմնական սկզբունքներէն ոեւէ զիջում ընելու, գործնականին մէջ մեր հայրենասիրական ըմբռնումներուն համապատասխան կը գտնենք աջակցիլ Հայաստանի ներկայ կառավարութեան այն բոլոր ձեռնարկներուն, որոնց նպատակն է հայ ժողովուրդի ֆիզիքական գոյութեան փրկութիւնը եւ ապահովութիւնը, ազգային եւ պետական կեանքի ստեղծում, ամրապնդում եւ զարգացում: Այս պարագան ի հարկէ չի կաշկանդեր մեզ, որ մենք գործադրենք նաեւ Հայաստանի կառավարութեան այս կամ այն արարքը քննադատելու իրաւունքը, պայմանով որ այդ քննադատութիւնները Հայաստանի պետական շէնքը չվտանգեն եւ չխանգարեն անոր շինարարական ու մշակութային աշխատանքը:

3. Կը յանձնարարէ նաեւ կուսակցութեանս սկզբունքները աւելի լայնօրէն բացատրել եւ տա-

րածել գաղութներուն մէջ չեզոքացնելու համար ընկերային ծայրայեղ վարդապետութեանց փրփակականորդ»:

Քսանական թուականներու կէտերուն որոշ լարուածութիւն յառաջացած էր ՌԱԿի առանձին մարմիններու եւ Հայկական Բարեգործական Ընդհանուր Միութեան Կեդրոնական Վարչական Ժողովին միջեւ, մասնաւորապէս «Ապագայ»ի Նախկին արտօնատէր Եղիա Կարիկեանի՝ Բարեգործականի դէմ գրած յօդուածներուն հետեւանքով: Ընդհանուր Պատգամաւորականը «Ներքին քաղաքականութիւն» բաժնին մէջ բանաձեւ մը կը նուիրէ Զ. Բ. Ը. Միութեան նկատմամբ կուսակցութեան վերաբերմունքի խնդրին:

«Ժողովը վերանկատելով իր վերաբերումը դէպի Զ. Բ. Ը. Միութիւնը կը հաստատէ, թէ այդ հաստատութիւնը իր բարեսիրական եւ վերաշինական գործունեութեամբ եւ վաղուան աւելի մեծցած հնարաւորութիւններով՝ մասնաւորապէս Հայաստանի մէջ՝ կը պահէ իր կարեւորութիւնը. կուսակցութիւնս կ'որոշէ շարունակել այն բարեացակամ եւ բարեկամական վերաբերումը եւ քաջալերութիւնը, որ սկիզբէն ի վեր ցոյց տուած է այդ հաստատութեան հանդէպ: Այս առթիւ սակայն ցաւով կը պարտաւորուի արձանագրել, թէ մէկերկու շրջաններէ հասած տեղեկութիւնները ցոյց կու տան, որ բարեկամական նոյն ոգիով չի փոխադարձուիր մեր վերաբերմունքը. ընդհակառակն, նոյնիսկ զգալի է տեսակ մը անբարեացակամութիւն եւ չկամ վերաբերում. ինչ որ կը դժուարացնէ մեր եւ Բարեգործականի գործակցութիւնը եւ օժանդակութիւնը հասարակաց գործունեութեան մէջ: Ուստի կ'որոշէ մասնաւոր պատուիրակութիւնով մը Զ. Բ. Ը. Միութեան Կեդրոնական Վարչութեան պարզել մեր դիրքը եւ աշխատիլ, որ վերջ գտնեն այն թիրիմացութիւնները եւ խնդիրները, որոնք կրնան գործակցութիւնը (խաթարել)»:

Նկատի ունենալով Պատգամաւորականին Նախորդող շրջանին ԶՕԿերու շուրջ ստեղծուած մթնոլորտը, սկզբունքային նշանակութիւն ստացաւ «Մեր վերաբերումը դէպի ԶՕԿ» բանաձեւը, ուր կ'ըսուի.

«Ժողովը կ'որոշէ շարունակել իր աջակցութիւնը ԶՕԿ-ին, պայմանով, որ անիկա գործիք չդառնայ քաղաքական եւ կուսակցական նկատումներու: Կը յանձնարարէ մասնաւորաբար ԶՕԿ-ի Փարիզի Կեդրոն. Վարչութեան անդամ-ընկերներուն շարունակել իրենց աշխատակցութիւնը»:

Ժողովը որոշում կ'առնէ նաեւ շարունակել «անողոք պայքարը» Դաշնակցութեան դէմ. իսկ հնչակեաններու հետ՝ յարաբերութիւններ պահպանել տեղական մակարդակով եւ ըստ հանգամանքներու:

Որոշ փոփոխութիւններ կատարուեցան Ծրագիր-Կանոնագրին հետ կապուած:

Կեդրոնական Վարչութեան անդամներ ընտրուեցան Աւետիս Թերզիպաշեան, Արշակ Զօպանեան, Արամ Ինճեճեան, Միքայէլ Բաբաջանեան, Արտակ Դարբինեան: Նորընտիր վարչութեան առաջին նիստին ատենապետ ընտրուեցաւ Արշակ Զօպանեան եւ ատենադպիր՝ Արտակ Դարբինեան, որ միաժամանակ պիտի վարէ Պատգամաւորականի կողմէ նոր սահմանուած Ընդհանուր Քարտուղարի պաշտօնը:

Պատգամաւորականի աւարտէն քիչ յետոյ, ինչպէս ընդունուած աւանդութիւն դարձեր է, հրապարակուեցաւ խօսք «Հայ ժողովուրդին», որուն մէջ հանրութեան մատչելի լեզուով ներկայացուած են Գ. Ընդհանուր Պատգամաւորական ժողովի որոշումները:

Ըստ այդ խօսքին, իր աշխատանքները աւարտած ժողովը կը գնահատէ Նախորդ՝ Բ. Ընդհանուր Պատգամաւորականը որպէս մնայուն ժամանակի համար կուսակցութեան գործունեութեան հիմնական ուղին գծած ժողով: «Հանգամանքները եւ իրողութիւնները կը հաստատեն թէ կուսակցութիւնս իր այդ որոշումները տուած պահուն կրցեր է ըմբռնել հայ ժողովուրդին (համար) ստեղծուած բացառիկ պայմաններու արժէքն ու թելադրանքը:

Մեր որդեգրած քաղաքական ուղղութիւնը, որ կ'ընդունէր ռուսական օրինելթասիոն եւ Հայկական պետութեան անդամակցութիւնը հորհրդային Միութեան, մեր տեսակետը Հայաստանի վերածնունդի եւ ապագայի մասին, մեր վերաբերումը գաղու-

թահայ դեպի Հայաստանի կառավարությունները, մեր ըմբռնումները գաղութահայ ինդիւրներու.- ազգային, բարեգործական կազմակերպութեանց – վերաբերմամբ վերաքննութեան ենթարկելով լրացուցիչ բանաձեւերով վերահաստատուեցան:

Այսպէս վերջին երկամեայ շրջանին համար գծուած ուղեցոյցը իր ընդհանուր գիծերուն մէջ պիտի ըլլայ նաեւ ուղեգիծը մեր յառաջիկայ գործունեութեան համար»: («Ապագայ» - Ապրիլ 17, 1926):

Դ. ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՊԵՏԱԿԱՆԱՅԻՆ ԺՈՂՈՎ

Փարիզ, 1929

Դ. Ընդհանուր Պատգամաւորական ժողովը կայացաւ Յուլիս 20-31, 1929, Փարիզի Սոսիեթե Սավանթի սրահին մէջ, վեց շրջանակներու 10 պատգամաւորներու եւ Կեդրոնական Վարչութեան անդամներու ներկայութեամբ: Ժողովը յանգեցաւ ծայր աստիճան ճշգրիտ որոշումներու, որոնք կը բխէին թէ՛ ընդհանուր իրադրութեան խոր վերլուծութիւնէն եւ առաջադրած պահանջներէն, թէ՛ Շրջանակներու տրամադրութիւններէն եւ առաջ քաշած խնդիրներու հաշուառումէն, եւ թէ՛ առանձին գաղթածախներուն մէջ տիրող կացութեան իմացութենէն:

Կուսակցութեան Ծրագրին «Նպատակ» բաժնին մէջ ժողովը կատարեց փոփոխութիւն եւ վաւերացուց հետեւեալ կէտերը. «1. Հայաստանի պետութեան զարգացումը ու բարգաւաճումը ազատ դաշնակցային կապերով իրարու կապուած եւ ռուսական քաղաքականութեան օրհանթասիոն ունեցող պետութեանց խմբաւորումի մը մէջ: 2. Հայոց Թուրքիոյ մէջ ունեցած իրաւունքներուն եւ շահերուն հետապնդումը»: Այսպիսով ի տարբերութիւն Բ. Ընդհ. Պատգամաւորականի ընդունած Ծրագրին, այս խմբագրութեան մէջ շեշտուեցաւ քաղաքական կողմնորոշման հանգամանքը եւ արձանագրուեցաւ Թուրքիոյ նկատմամբ հայոց իրաւունքներու հարցը: Այսպէս այս վերջին պարագային վրայ կը պնդէր Ամերիկայի Շրջանակը իբրեւ կուսակցական կազմակերպութեան զօրացման հիմնախարիսխներէն մէկը:

Ռ. Ա. Կուսակցութեան պատմութեան մէջ երիտասարդութեան հետ աշխատանքի խնդիրը երբեք չէր դարձեր կուսակցութեան բարձրագոյն մարմնի յատուկ քննարկման առարկան: Ամերիկայի մէջ նախաձեռնեցին կազմակերպուած համակարգով երիտասարդութեան հետ աշխատանքի առաջին փորձերը՝ «Երեւան» Միութեան ստեղծման միջոցով: Եւ այդ փորձառութիւնը նպաստեց,

որպէսզի Դ. Ընդհ. Պատգամաւորականը ընդունէր հետեւեալ բանաձեւը.

«Երիտասարդ ուժերու պատրաստութեան խնդիրը»

Կուսակցական երիտասարդ ուժերու պատրաստութեան համար ժողովը կը յանձնարարէ Կեդր. Վարչութեան եւ Շրջ. Վարչութիւններուն, որ աշխատին երիտասարդութիւնը մօտեցնել մեր կուսակցութեան, ըստ կարելւոյն ձրի դրկելով մեր թերթերը եւ այլ հրատարակութիւնները օժտեալ եւ յուսատու պատանիներու եւ ուսանողներու, ջանալով որ դպրոցներու մէջ մեր ընդհանուր սկզբունքները քարոզուին եւ ժամանակակից պատմութիւնը մեր ուղղութեամբ մեկնաբանուի: Պէտք է նաեւ մեր երիտասարդ անդամները կապուած պահել կուսակցութեան, գործ ստեղծելով անոնց եւ այդ երիտասարդ անդամներու ամենէն օժտուածներէն մէկ քանին կուսակցութեանս կամ համակիրներու ծախքով ... դնել իրաւագիտութեան, քաղաքական գիտութեանց կամ գրականութեան համալսարան, շրջանաւարտ ըլլալէ յետոյ ազգին եւ կուսակցութեան ծառայելու համար»:

Ռ. Ա. Կուսակցութեան զանազան Շրջանակները գրեթէ միշտ հարց կու տան, որպէսզի կուսակցական մամուլը միօրինակ հայեացքներ քարոզէ սկզբունքային հարցերու շուրջ, քանի որ յաճախ մէկ թերթի կարեւոր հարցադրումներուն կը հակասեն կուսակցական ուրիշ թերթի մը հրապարակումները: Ժողովը այս խնդրով ընդունեց բաւական խիստ որոշում, պահանջելով կուսակցական մարմիններուն հակակշռին տակ դնել կուսակցական մամուլի գործունեութիւնը:

«Պատգամ. Ժողովը նկատի առնելով մեր կուսակցական մամուլը զօրացնելու հարցը, տուաւ հետեւեալ որոշումները.

1. Կարգադրել բոլոր թերթերու խմբագրու-

թեանց, հետեւողական մնալ կուսակցութեան ընդհանուր ուղղութեան, ինչպէս գծուած է ան Պատգամաւորական ժողովոյս կողմէ, եւ մանաւանդ խմբագրական էջերը գերծ պահել կուսակցութեանս Պատգմ. ժողովի որոշումներուն հակասող ոեւէ արտայայտութենէ:

2. Կատարել փոխադարձ աշխատակցութիւն գանազան խմբագրութեանց միջեւ:

3. Կուսակցական գործիչներէ պահանջել կանոնաւոր եւ շարունակական աշխատակցութիւն բերել գէթ իրենց Շրջանակներու թերթերուն»:

«Պատգամաւորական ժողովը նկատելով, որ կուսակցական մամուլի մէջ երբեմն կը հրատարակուին այնպիսի թղթակցութիւններ, որոնք ազգային տեղական հարցերու մասին անճիշդ տեղեկութիւններ առաջ կը բերեն, կը յանձնարարէ թերթերու թղթակցներուն, որ պարտականութիւն զգան այդպիսի հարցերու մասին իրենց տեղական կուսակցական մարմիններուն հետ համաձայնութեամբ գրել իրենց թղթակցութիւնները. ինչպէս եւ կը յանձնարարէ խմբագրութիւններու, որ ի հարկին պահանջեն անոնց վրայ նոյն մարմիններուն վաւերացումը»:

Հետաքրքրական է արձանագրել որ նման հարց քննարկեր է Եգիպտոսի Շրջանակի Թ. Պատգամ. ժողովը Ընդի. Պատգամաւորականին ներկայացուելիք իր առաջարկներու շարքին մէջ: Միքայել Նաթանեան իր ելոյթին մէջ նշեր է թէ Կեդրոնը կամ ուրիշ Շրջանակներ երբեմն դիտողութիւն ըրած են այս կամ այն յօդուածին առիթով: «Այդ տեսակ յօդուածները անհատական արտայայտութիւններ են եւ ոչ-պաշտօնական, եւ պետք է, կ'ըսէ Նաթանեան, կուսակցական օրկաններ այդքան մը ազատութիւն տան ընկերներու եւ ուրիշներու ալ որ անկախօրէն յայտնեն իրենց անհատական կարծիքը»: Ժողովը համամիտ կը գտնուի Ս. Նաթանեանի հետ եւ կ'որոշէ «ԱԶԱՏ ՍԻՒՆԱԿ»ներու մէջ հիւրընկալելու այդ տեսակ յօդուածները»:

Դ. Պատգամաւորականը մերժեց Ամերիկայի Շրջանակին առաջարկութիւնը՝ Հայաստանի վերաշինութեան համար կուսակցութեան անունով ընդհանուր հանգանակութիւն ձեռնարկելու մա-

սին, բայց միաժամանակ հնարաւոր համարեց նման միջոցառումներու կազմակերպումը Շրջանակներու մակարդակով:

Թիւ 16 շրջաբերականի ոգիով խմբագրութեան կուսակցութեան դիրքի մասին բանաձեւերը Հայաստանի կառավարութեան եւ Խորհրդային Միութեան հանդէպ: Հայաստանի կառավարութեան արարքներուն նկատմամբ իրեն վերապահած քննադատութեան իրաւունքը համապատասխան բանաձեւում գտաւ իր յստակ դրսեւորումով: «Ժողովը դժգոհութեամբ արձանագրեց այն թոյլտուութիւնը, որ Հայաստանի մէջ եղած է տկարացնելու համար Հայ եկեղեցւոյ կրօնական ու բարոյական հեղինակութիւնը, որմէ մասնաւորապէս կը տուժէ Էջմիածնի ազդեցութիւնը արտասահմանի մէջ, ուր գտնուող հայութեան կապը Մայր Աթոռին հետ կարելոր ազդակ մըն է Հայաստանի վերաշինութեան եւ անոր քաղաքական ուժեղացման համար»:

Կարելոր փոփոխութիւն արձանագրութեան Արեւմտեան պետութիւններու նկատմամբ ՌԱԿի դիրքորոշման մէջ: Նախորդ պատգամաւորականները սահմանած էին, որ արտաքին յարաբերութեան հարցերը Հայաստանի քաղաքականութենէն անկախ ՌԱԿը պետք չէ հետապնդել: Սկզբունքօրէն վերահաստատելով այդ դրոյթը, Դ. Պատգամաւորականը աւելցուց. «Սակայն իրեն կը վերապահէ ի հարկին Հայաստանի կառավարութեան գիտութեամբ Ազգաժողովին (Ազգերու Լիկային) կամ պետութեանց ներկայացնել մեր ազգային պահանջները, յարմար մեթոտներով»:

Վերջին տարիներուն հայ գաղթօճախներուն մէջ աշխուժացող համայնավարական շարժումին դեմ պայքարի տրամադրութեամբ էին թելադրուած հետեւեալ երկու բանաձեւերը:

Մեր դիրքը Համայնավար կուսակցութեան հանդէպ

«Կուսակցութիւնս համայնավար կուսակցութեան ընկերային վարդապետութեանց հակառակ է եւ իր հակախոհութիւնը որոշապէս կ'արտայայտէ իր մամուլով ու բեմով: Հայաստանի մէջ այդ կուսա-

կցութեան գործունէութեան հակազդելու համար ոեւէ ձեռնարկ չ'ընեն, նկատելով որ Հայաստան համայնավար Ռուսիոյ պաշտպանութեան կը պարտի իր ասպահովութիւնն ու խաղաղութիւնը: Բայց իս. Միութեան սահմաններէն դուրս հայոց մէջ Համայնավար կուսակցութեան տարածումը մեր գաղութներուն համար վնասակար կը նկատէ»:

ՀՕԿի մասին

«Նկատի ունենալով ՀՕԿի եւ մեր ներկայ յարաբերութիւնները եւ այն մասնաւոր մթնոլորտը, որով ատենէ մը ի վեր շրջապատուած է ՀՕԿը, կը վաւերացնէ ընթացքը զոր Կեդր. Վարչութիւնը ունեցած է ցայսօր ՀՕԿի համար, եւ նորընտիր Վարչութեան նախաձեռնութեան ու շրջահայեցութեան կը թողու ապագայ յարաբերութիւնները ճշդելու խնդիրը»:

Եգիպտոսի Շրջանակի, յատկապէս «Արեւ»ի խմբագրութեան հետ որոշակի փոխզիջումային տարբերակ էր Հ. Յ. Դաշնակցութեան մասին բանաձեւը, որ մէկ կողմէն կը հաստատէր նախորդ Ընդհանուր Պատգամաւորականի մերժողական դիրքորոշումը, եւ միւս կողմէ որոշակի սահմաններու մէջ հնարաւորութիւններ կու տար անոր հետ գործակցելու:

Մեր դիրքը Հ. Յ. Դաշնակցութեան հանդէպ

«Պատգամաւորական ժողովը քննութեան ենթարկելով Հ. Յ. Դաշնակցութեան հանդէպ Ռ. Ա. Կուսակցութեան վերաբերման խնդիրը, կը պահէ նախորդ Պատգմ. Ժողովին որոշումը, ըստ որում Դաշնակցութեան հետ գործակցութիւնը կարելի չէ, որքան ատեն որ ան կը շարունակէ իր անցեալի վնասակար ուղղութիւնը Հայաստանի հանդէպ եւ գաղութներու մէջ:

Բայց միանգամայն ազատութիւն կու տայ Կեդր. Վարչութեան, որպէսզի անհրաժեշտ բոլոր երաշխաւորութիւնները ստանալով՝ աստիճանաբար կարելի դարձնէ գործակցութիւնը ազգային որոշ եւ ստիպողական խնդիրներու շուրջ. այն պարագային որ՝

Ա. Դաշնակցութիւնը ուղղամիտ քննադատի

դիրքին մէջ սահմանափակուի, հրաժարելով Հայաստանի եւ իս. Միութեան դէմ պայքարէն եւ դրապէս աջակցի վերաշինութեան գործին:

Բ. Հրաժարի գաղութներու մէջ իր գործադրած ապօրինի եւ դատապարտելի միջոցներէն, որոնք մինչեւ ահաբեկում առաջ կ'երթան:

Գ. Հրաժարի Թուրքիոյ հանդէպ իր սնամէջ եւ արկածախնդիր քաղաքականութենէն, որ շեշտուած է իր վերջին ժողովի յայտարարութեան մէջ:

Եւ այս ամէնուն համար գործնական ապացոյցներ տայ»:

Հ. Յ. Դաշնակցութեան հանդէպ վերաբերումի մասին բանաձեւի վերջին «Գ.» կետը անմիջապէս առնչուած է «Մեր դիրքը փոխտեղում հանդէպ» բանաձեւին հետ, քանի որ այդ օրերուն Դաշնակցութիւնը շփումներ հաստատած էր քրտական ապրտամբական շարժումին հետ: Այդ փաստաթուղթին մէջ ՌԱԿը ազգային իրաւունքներու եւ պահանջներու ընդհանուր գետին չի գտներ փոխտեղում հետ, եւ քաղաքական գործակցութեան կարելիութիւն չի տեսներ:

Համագործակցութեան եւ գաղութներու կազմակերպութեան հարցը

«Պատգամ. Ժողովը համագաղութային մարմնի մը կազմութիւնը կը գտնէ անգործնական եւ անկարելի: Գալով ներքին կազմակերպութեան, կը յանձնարարէ Կեդր. Վարչութեան հետապնդել զայն իւրաքանչիւրին ազգային տեղական պայմանները նկատի առնելով եւ ուղեցոյց ունենալով ազգային զանազան կազմակերպութեանց հանդէպ մեր դիրքը ճշդող որոշումները»:

Դրօշակի խնդիր

«Այս խնդրի մասին պատգամաւորական ժողովը կ'որոշէ, որ իւրաքանչիւր հայ գաղութ իւր գտնուած երկրին դրօշակը պարզէ հանդիսաւոր առիթներուն. իսկ զուտ հայկական հաւաքոյթներուն առանձին զինանշան գործածելու հարցը (իս. Հայաստանի խորհրդանշանը եղող Մասիսները եւ մէջտեղը արեւ) կը յանձնէ Կ. Վարչութեան նկատառման»:

Ապրիլ 24-ի սգահանդես

«Ապրիլ 11/24ի սգատօնը առանձին կատարելու մասին Պատգմ. Ժողովը կու տայ հետեւեալ որոշումը. Այն բոլոր առիթներուն եւ հաւաքոյթներուն, որոնց Դաշնակցութիւնը կ'ուզէ իր կուսակցական ձգտումներուն ծառայող բնոյթ տալ, մեր կուսակցութիւնը կը հրաժարի այդ կուսակցութեան հետ մէկտեղ եւ միեւնոյն բեմին վրայ երեւնալէ»:

Զսանական թուականներուն արդէն, տարբեր գաղթօճախներու մէջ, մասաւանդ արեւմտեան քաղաքակրթութիւններու պայմաններուն մէջ հաստատուած հայկական համայնքներուն մէջ նկատելի էր ծայր առած ուժացման շարժընթացը, որ շատերը կոչեցին «Սպիտակ ջարդ»: «Ի՛նչ օգուտ հայ ըլլալով» հարցը աւելի եւ աւելի յաճախ կը լսուէր ամերիկահայ եւ ֆրանսահայ երիտասարդներու որոշ խաւերուն մօտ: Ազգապահպանման համար հրատապ հարց էր այս արդէն եւ դարձաւ ամերիկահայ թատրոնի եւ ֆրանսահայ գրականութեան նիւթ: Քաղաքական բոլոր հոսանքներէն ներս անխտիր, կը զգային տագնապը եւ կը ջանային միջոցներ գտնել ազգային կրթութեան պահպանման համար:

Ռ. Ա. Կուսակցութեան Դ. Ընդհանուր Պատգամաւորական Ժողովը նոյնպէս քննարկեց այդ խնդիրը եւ ընդունեց Գաղութներու օտարացման հարց զլուխով հետեւեալ բանաձեւը:

«Ժողովը քննելով գաղութներու հայութեան օտարացման հրատապ հարցը, կ'որոշէ.

Ա. Իր կուսակցական միջոցներով հիմնել, ուր որ հնարաւոր է, օտար կրթական հաստատութիւններէ ելած երկսեռ պատանիներու համար մայրենի լեզուի, ազգային պատմութեան եւ գրականութեան ուսուցման ձեռնարկներ, ինչպէս նաեւ օգնել փոքրիկներու համար նախակրթարաններու հաստատման:

Բ. Իր մամուլի միջոցով յիշեցնել ծնողներուն ընտանի յարկին տակ մայրենի լեզուն կենդանի պահելու պարտականութիւնը:

Գ. Սարքել հանրօգուտ նիւթերու վրայ հայ լեզունով բանախօսութիւններ, ինչպէս եւ ազգային տօնակատարութիւններ ու հաւաքոյթներ:

Դ. Առաջնորդական հաստատութիւնները եւ Բարեգործականը մղել հիմնելու նախակրթարաններ, գիշերային դասընթացքներ եւ սարքելու բանախօսութեանց շարքեր»:

Ինչպէս կ'երեւի նախորդ էջերէն, թէ՛ Կեդրոնական Վարչութիւնը իր թիւ 16 շրջաբերականով, թէ՛ Ամերիկայի, Եգիպտոսի, ինչպէս նաեւ միւս Շրջանակները անհանգստացած էին յատկապէս Սուրիոյ եւ Յունաստանի գաղութներուն ճակատագրով. Յունաստանի մէջ խմբուած էին շուրջ 50 հազար գաղթական հայեր, որոնց գերակշռող մեծամասնութիւնը ծանր պայմաններու մէջ էր: Այդ օրերուն երկիրը ընդունած էր նաեւ Արեւելեան Անատոլիայէն բռնի աքսորուած տասնեակ հազարաւոր յոյներ եւ կառավարութիւնը ի վիճակի չէր հոգալու բոլորին հոգերը, անընդհատ կը պահանջէր հայերու փոխադրութիւնը այլ վայրեր: Սուրիա (Լիբանանը ներառեալ) կուտակուած հայերու թիւը շատ աւելին էր, որոշ աղբիւրներ կը նշեն մինչեւ 200-250 հազար մարդ: Կենցաղային պայմանները պարզապէս անմարդկային էին: Պէյրութի, Զալէպի եւ այլ քաղաքներու մէջ վրաններու տակ պատսպարուած՝ սովը, անգործութիւնը, ապառաջ միջավայրը կը սպառնային մարդոց ֆիզիքական գոյութեան: Քաղաքապետարանները յաճախ ահագանգ կը հնչեցնէին վրանաքաղաքները վերացնելու իրենց վճռականութեան մասին՝ ճանապարհներ, հանրօգուտ շինութիւններ կառուցելու պատրուակով: Գաղթականներով կուտակուած հայերու տեղաւորման հարցը իր վրայ վերցուցած էր Ազգերու Լիկայի գաղթականական գրասենեակը, որուն կ'աջակցէ Զ. Բ. Ը. Միութիւնը:

Զսանական թուականներու սկիզբէն ի վեր գաղթական հայերու տեղաւորման խնդիրին մէջ միջամտել սկսաւ ուրիշ զօրաւոր գործօն մը: Թուրքիան կը ջանար թոյլ չտալ Սուրիոյ մէջ հայերու տեղաւորումը, անոր մէջ իր սահմաններուն վրայ վտանգ տեսնելով: Թրքական ծառայութիւնները ամէն միջոցի կը դիմէին հրահրելու արաբները հակահայ տրամադրութիւններ ստեղծելով արաբական աշխարհին մէջ: Արդէն 1919ին կազմակերպեց հայերու ջարդը Զալէպի մէջ. 1926ին՝ նոր

ջարդ մը Դամասկոսի մէջ: Թրքական կառավարութեան համար հակահայ նոր քաղաքականութիւն մը սկսած էր՝ հայաթափել Թուրքիան շրջապատող բոլոր տարածքները:

Հակառակ Դ. Ընդհանուր Պատգամաւորականի բանաձեւումին, որ ստորեւ տրուած է, թէ արտագաղթը Սուրիայէն դադրած է, իրականին մէջ կը շարունակուէր եւ հետագային աւելի մեծ ծաւալ կը ստանար: Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսին յատուկ Կոնդակը, որուն միտք բանին դադրեցնելն էր սուրիահայերու արտագաղթը դէպի Հարաւային Ամերիկա, պէտք եղած արդիւնքը չունեցաւ: ՌԱԿը խնդրին արմատական լուծումը կը տեսներ Յունաստանի եւ Սուրիոյ ծայրայեղ ծանր կացութեան մէջ յայտնուած հայութեան ներգաղթին մէջ դէպի Հայաստան: Սակայն, միւս կողմէ, Հայաստանը կ'ակնկալէր նիւթական յատկացումներ, որոնց միջոցով միայն կարելի պիտի ըլլար իրականացնել ներգաղթողներու փոխադրութեան, կեցութեան եւ աշխատանքի խնդիրները: Ահա այս պայմաններու բերումով, Դ. Ընդհ. Պատգամաւորականը ընդունեց հետեւեալ բանաձեւը:

Գաղութներու ցրուումի եւ գաղթականներու տեղաւորման հարց

«Տողովը Սուրիոյ եւ Յունաստանի հայ գաղութներուն ցրուումի հարցը, ինչպէս նաեւ անոնց վրանաքննակ մասին տեղաւորումի խնդիրը քննելէ յետոյ, պահելով հանդերձ իր հիմնական տեսակետը՝ ընդհանուր հայութեան Հայաստան հաւաքման մասին, գոհունակութեամբ կ'արձանագրէ անոնց Սուրիոյ մէջ տեղաւորման մասին Սուրիոյ Շրջանակին պատգամաւոր ընկեր տողթ. Պօղոսեանի տուած տեղեկութիւնները, ըստ որում այդ երկրէն Հարաւ. Ամերիկա արտագաղթի հոսանքը, որ արդէն չափազանցութիւններով ներկայացուած էր. այժմ նուազած է. եւ կ'որոշէ որ կուսակցութիւնս իր բոլոր բարոյական ազդեցութիւնը ի գործ դնէ արտագաղթի նոր շարժումներուն առաջքը առնելու համար:

Յունաստանի վրանաքննակ գաղթականներուն մասին լաւագոյն լուծումը կը նկատէ անոնց մաս

առ մաս փոխադրութիւնը Հայաստան եւ ասորի համար հարկաւոր կը նկատէ շարունակել իր դիմումները Հայաստանի կառավարութեան եւ ԶԸՄի քով:

Նկատելով որ Սուրիոյ վրանաքննակ գաղթականներուն Ազգաժողովի, հոգատար եւ տեղական իշխանութեանց աջակցութեամբ տեղաւորման ծրագիրը, դաշնակցական յոռի խորհրդատուներու ցուցմունքներուն պատճառով, իր գործադրութեան ինչ-ինչ մասերուն մէջ վնասաբեր ու ցաւալի արդիւնքներ տուած է, կ'որոշէ յանձնարարել Կեդր. Վարչութեան՝ մղել Բարեգործականը, որ այդ գործին նիւթապէս կ'աջակցի, աւելի աջալուրջ կերպով հսկելու անոր բարութիւն իրականացման. ասորի մէջ դեկավար դեր ունենալու կոչուած հայերու ընտրութեան համար պատկան իշխանութեանց նպատակայարմար թելադրութիւններ ընելու. եւ պարտք կը դնէ Կեդր. Վարչութեան, մեր Սուրիոյ Շրջանակին ու Սուրիոյ մեր բոլոր ընկերներուն վրայ այդ գործին մօտէն հետեւիլ եւ անոր տալ իրենց բովանդակ աջակցութիւնը»: (Այստեղ խօսքը կ'երթայ գաղթական հայերուն նախկին եւ նոր կառուցուող հայկական գիւղերուն մէջ տեղաւորելուն մասին):

Ռ. Ա. Կուսակցութեան համար միշտ առաջնակարգ կարեւորութիւն ունեցած է հայ եկեղեցւոյ բարձր հեղինակութիւնը, անոր միասնութեան պահպանումը, անոր կառոյցներու արդիւնաւոր գործունեութեան ապահովումը, որպէս ազգի գոյապահպանութեան խարիսխներէն մէկը: Պատահական չէ, որ կուսակցութեան Շրջանակները պարբերաբար կ'անդրադառնան այդ խնդրին, մանաւանդ Հայաստանի մէջ սկսած անաստուածութեան արշաւի եւ եկեղեցւոյ նկատմամբ ծայր առած հալածանքներու առիթով: Կուսակցութեան համար նուազ կարեւորութեան հարցեր չէին Ֆրանսայի, Եգիպտոսի, Ամերիկայի, Պալքաններու մէջ եկեղեցական թեմերու կազմակերպման խնդիրները: Թեմական կառոյցներու յստակ, բազմակողմանի եւ արդիւնաւոր գործունեութիւնը ապահովելու ճամբով էր որ ՌԱԿը կը տեսներ ծրագրին երկրորդ մասի՝ գաղթահայութեան ֆիզիքական եւ ազգային

կեցութեան խնդրին իրականացումը: Բնական էր, ուրեմն, որ Դ. Ընդի. Պատգամաւորականը անհրաժեշտ գտաւ անդրադառնալու այդ խնդրին հաստատ պայմաններէն ելլելով: Ստորեւ՝ այդ բանաձեւը.

Կրօնական հաստատութեանց մասին

«Ժողովը նկատի ունենալով որ Էջմիածնի գահակալին յաջորդին ընտրութեան ինչ ձեւով տեղի ունենալը դեռ յայտնի չէ, թէ Կիլիկիոյ Աթոռին Սուրբոյ մէջ վերակազմութեան յաջողապէս սկսած գործը շատ դանդաղ կը քալէ, եւ թէ Երուսաղէմի Աթոռին քաղաքական նոր կացութեան պատշաճեցուած կանոնադրութեան եւ հաստատման անհրաժեշտ աշխատանքը դեռ չէ կատարուած, կը յանձնարարէ Կեդր. Վարչութեան.

1. Էջմիածնի հարցի մասին՝ կատարել հարկաւոր դիմումները ապահովելու համար նոր Հայրապետի ընտրութեան աւանդական եւ Ժողովրդական եղանակին պահպանումը: (Գեորգ Ե. Կաթողիկոսը վախճանեցաւ 1930ին: Յաջորդ կաթողիկոսի ընտրութիւնները տեղի ունեցան 1932ին, եկեղեցւոյ բոլոր կանոններուն համաձայն):

2. Երուսաղէմի Աթոռի հարցի մասին ընել հարկ եղած թելադրութիւնները, ձեռք ձգելու համար արդի պայմաններու համապատասխան կանոնագրի մը յորինումը:

3. Աջակցիլ Կիլիկիոյ կաթողիկոսական Աթոռին եւ անոր յարակից ընծայարանին Սուրբոյ մէջ լուրջ եւ ապահով կերպով կազմակերպման»:

Դ. Ընդիանուր Պատգամաւորական ժողովը ընդունեց նաեւ շարք մը որոշումներ Բարեգործականի, Գաղթականաց Յանձնաժողովի, հայրենակցական միութիւններու, Հայ Մարմամարգական Ընդհանուր Միութեան – ՀԱՄՄ (որ տակաւին որեւէ կուսակցական մականի տակ չէր) եւ այլ հարցերու մասին:

Բարեգործականի մասին ընդունուած բանաձեւին մէջ Պատգամաւորականը ուշադրութեան կը հրաւիրէ Նուպարաշէնի ձեռնարկին ձգձգումը: Բանակցութիւնները Հայաստանի կառավարութեան հետ իրապէս ձգտուած վիճակ կը ներկայացնէին,

եւ ՌԱԿը կը թելադրէ Բարեգործականին վստահիլ Հայաստանի կառավարութեան, որպէսզի արագաւար ծրագրին իրագործումը: Յատկանշական է Բարեգործականին ներկայացուող յաջորդ առաջադրանքը.

«Բարեգործականի պարտականութիւնն է որբանոցներու եւ դպրոցներու նպաստ յատկացնելէ զատ, հայ երիտասարդութեան ջանքուած կրթութեան որակի մասին հոգածութեան պատասխանատուութիւն ստանձնել: Հետեւաբար կը պահանջուի որ Բարեգործականի կրթական հաստատութեանց մէջ պաշտօնի կոչուին միայն ազգային ուղղութեան հաւատարիմ եւ աշակերտութիւնը հատուածական աղանդամոլութենէ զերծ պահող անհատներ»:

Երիտասարդ սերունդի ընդհանուր դաստիարակութեան արդիւնաւետութիւնը բարձրացնելու տեսակէտէն շահեկան է մարզական միութեան վերաբերող հետեւեալ հատուածը. *«Կուսակցութիւնս կ'որոշէ ջերմօրէն քաջալերել ՀՍԸՄի կազմակերպութիւնը, օգնել անոր տարածման ու գործունէութեան: Մեր կուսակցական մամուլին միջոցով բացատրել միշտ այդ կազմակերպութեան բարերար դերը երիտասարդութեան ֆիզիքական առողջութեան եւ բարոյական շինիչ յատկութեանց զարգացման տեսակէտէն եւ թոյլ չտալ որ անոր մէջ սպորդին հատուածամոլ ազդեցութիւններ»:*

Ընդունուած կարգին համաձայն, կուսակցութիւնը կոչ հրապարակեց «Հայ Ժողովուրդին» ամփոփելով Դ. Ընդիանուր Պատգամաւորականի աշխատանքները: Այս հրապարակումին մէջ նոյնպէս, ի տարբերութիւն նախորդներուն, կը նշուի երիտասարդ սերունդին հետ տարուող աշխատանքի անհրաժեշտութիւնը:

Կոչը յատկանշական է այն տեսակէտէն, որ անով անվերապահօրէն կ'ընդունուին նախորդ պատգամաւորականներուն մշակած սկզբունքները: *«Ռ. Ա. Կուսակցութեան նախորդ ժողովները իրենց որոշումները տուած պահուն կրցած են ճշգրտօրէն ըմբռնել մեր եւ մեզ շրջապատող պայմանները, ըսուած է յայտարարութեան մէջ, հետեւաբար ժողովը որոշեց կարգ մը լրացումներով*

*շարունակել կուսակցությանս ցարդ որդեգրած
ուղղությունը հիմնական հարցերու շուրջ»:*

Դ. Ընդհանուր Պատգամաւորական ժողովը
կ'ընտրէ Նոր Կեդրոնական Վարչութիւնը հետեւեալ
կազմով. անդամներ՝ Յովսէփ Գույումճեան, Աւետիս
Թերզիպաշեան, Արշակ Զօպանեան, Միքայէլ
Պապաջանեան, Յովհաննէս Պօղոսեան, փոխ
անդամներ՝ Վահան Թէքեան եւ Արամ Ինճիճեան:

1929ի տարեվերջին դէպի Հայաստան կատարած
առաքելութեան ժամանակ յանկարծամահ կ'ըլլայ
Միքայէլ Պապաջանեան եւ Կեդրոնական Վար-
չութեան կազմին մէջ զինք կը փոխարինէ Վահան
Թէքեան: Կեդրոնական Վարչութեան ատենապե-
տութիւնը հինգական ամիս ժամանակով փոխն ի
փոխ կը վարեն մարմնի անդամները:

ՌԱՄԿԱՎԱՐ ԱՂԱՏԱԿԱՆ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԵԱՆ ԳՈՐԾՈՒՆԵՐՈՒԹԻՒՆԸ

1922-1931 ՏԱՐԻՆԵՐՈՒՆ

ՅՈՒՆԻՍ, 1922 - ՅՈՒՆՈՒԱՐ, 1923

ԾՆՈՒՆԴԸ ԵՂԱՒ ԵՐԿՈՒՆՔՈՎ ԼԵՑՈՒՆ

Ռամկավար Ազատական Կուսակցության համար կը սկսեր դժուարին եւ ապագային նայող անստոյգ կեանք մը, հաւանաբար իր գոյութեան ամբողջ գործունեութեան պատմութեան մէջ ամենածանր շրջաններէն մէկը: Կիլիկիոյ պարպումով Սուրիա փոխադրուած զանգուածը մեծ դժուարութիւններու դէմ յանդիման կը գտնուէր օտար միջավայրին յարմարուելու համար: Սուրիոյ եւ ընդհանրապէս Միջին Արեւելքի հայաթափութեան թրքական ծրագիրը արդէն սկսեր էր մշակուիլ եւ գործադրութեան մէջ մտնել: Տեղացի ժողովուրդը յաճախ կ'ենթարկուէր թրքական հալածանքներուն եւ կարգ մը շրջաններու մէջ թշնամական վերաբերմունք մը կար հայութեան նկատմամբ: Գրեթէ կազմալուծուած էր կուսակցութեան Սուրիոյ Շրջանակը եւ փաստօրէն դադրեցաւ գոյութիւն ունենալէ Կիլիկիոյ Շրջանակը: Ահաւոր վիճակ մը կը պարզէր Յունաստան ապաստան գտած հայութիւնը: Որբեր ամեն տեղ, որոնք հայկական կազմակերպութիւնները կը դնէին ծանր պատասխանատուութեան առջեւ:

ԻԶՄԻՐԻ ԳՐԱԴՈՒՄԸ

Սեպտեմբեր 1922ի քեմալականներու կողմէ Իզմիրի գրաւումէն եւ հայերու ու յոյներու կոտորածներէն յետոյ, Պոլսոյ հայութիւնը սկսած էր անապահով զգալ՝ տեսնելով զալիք մեծ վտանգը: Հայկական շատ մը կազմակերպութիւններ եւ բազմաթիւ ընտանիքներ ստիպուած էին աստիճանաբար հեռանալ քաղաքէն. 1923ի Լոզանի Խորհրդաժողովի աւարտէն ետք Պոլիսը կ'անցնէր վերջնականապէս քեմալականներուն ձեռքը:

Լոզանի Խորհրդաժողովը (1922-1923), որ կոչուած էր վերջնականապէս եղծելու Սեւրի Դաշնագիրը, աւարտեցաւ հայութեան համար ցաւալի պարտութեամբ: Դաշնակից պետութիւնները ի սպառ մոռցան իրենց հայանպաստ յայտարարութիւնները եւ խոստումները փոքր դաշնակիցին՝ հայութեան ի նպաստ: Խորհրդաժողովի որոշումները բերին դառն նոր ժամանակաշրջան մը բովանդակ հայութեան համար: Ազատութեան եւ անկախութեան մեծ երազը փուլ սկսած էր գալ: Նոր պայմաններու մէջ տնտեսապէս հիմնաւորուելու, հոգեբանական առումով տեղական նոր պայմաններուն յարմարուելու, ֆիզիքական եւ ազգային առումով նոր ուղիներ որոնելու եւ հաստատուելու անորոշութեամբ՝ սփիւռքահայութիւնը ծանր հոգեվիճակ մը կ'անցնէր:

Ինչպէս գաղթահայութեան հասարակական ու քաղաքական միւս կազմակերպութիւնները, Ռամկավար Ազատական կուսակցութիւնը եւս պարտաւորուած էր ընդունելու ժամանակաշրջանի մարտահրաւերները:

Արդէն Սեպտեմբեր 14, 1922ին տեղի ունեցած ԺԱ. Նիստին, այսինքն՝ Իզմիրի անկումէն 5 օր վերջ, Կեդրոնական Վարչութիւնը այսպէս կ'արձանագրէ իր ատենագրութեան տետրակին մէջ.

«Ընկնելով Իզմիրի անկումով յառաջ եկած արտասովոր եւ տագնապալից կացութիւնը եւ կանխատեսելով հաւանականութիւնները Պոլսոյ մէջ ստեղծուելիք կացութեան, որոշուեցաւ որ Կեդրոնական Վարչութիւնը Պոլիս մնայ մինչեւ հնարաւոր վերջին վայրկեանը եւ ապա մեկնի Պուլկարիա՝ հոն մնալու համար ժամանակաւորապէս, երբ դէպքերը անդիմադրելիօրէն անհրաժեշտ դարձնեն այդ քայլը: Նոյն ատեն որոշուեցաւ որ զգուշութեան համար կուսակցութեան արխիւները անմիջապէս

Պուկարիա ղրկուին: Այս տազնապալի շրջանին Վարչութիւնը առանց տարակարծութիւն ունենալու պիտի աշխատի որ ժողովուրդը անտեղի խուճապի չմատնուի»:

Ասոր անմիջապէս կը հետեւի գործնական քայլ մը: Վարչութեան համար յայտնի կը դառնայ որ Պուլսոյ Ազգային իշխանութիւնները մտադիր են պատուիրակութիւն մը ուղարկել Երեւան՝ ստեղծուած կացութեան ելք գտնելու համար. եւ վարչութիւնը կ'որոշէ Ա. Թերզիպաշեանը նոյնպէս ուղարկել պատուիրակութեան կազմով. *«համոզուելով որ Երեւան Մոսկուայի միջամտութիւնով կրնայ դէր մը կատարել. առնուազն ներս ընդունիլ մեծ թիւով հայեր, երբ Պուլսէն ելքը աւելի խոշոր համեմատութիւններ ստանայ»:* Յաջորդ նիստին՝ Զոկտեմբեր 15ին, յայտնի կը դառնայ որ պատուիրակութեան մեկնումը ձախողած է. այնուամենայնիւ ՌԱԿ Կեդրոնական Վարչութիւնը կը վճռէ Թերզիպաշեանը գործուղել Զայաստան:

Պատկերը, թերեւս աւելի զգացական, բայց վստահաբար՝ ստոյգ, գծուած է նամակի մը մէջ, որ Կեդրոնական Վարչութիւնը յղած է Ամերիկայի Շրջանային Վարչութեան.

«... Կ'երեւի այդտեղ դժուար ըլլայ կացութեան վրայ գաղափար մը կազմել եւ հասկնալ թէ ինչ է դրութիւնը Պուլսոյ մէջ, մասնաւորապէս Իզմիրի աղետէն ետք. եւ եթէ այս տեսակ ատեն ալ շրջանակներ ոչինչ պիտի ընեն իրենց Կեդրոնին համար, կարողագնէնու համար զայն որ իր գոյութիւնը արժեցնէ, չենք կրնար ըմբռնել թէ այդ շրջանակները ինչպէս կ'ըմբռնեն իրենց պարտաւորութիւնները կազմակերպութեան հիմնական եւ նուիրական նպատակներուն հանդէպ: Կեդր. Վարչութիւն մը այս տեսակ օրերու մէջ ապահովութեան որոշ ազդակ մը նկատուելու է խուճապահար ժողովուրդին համար: Բայց ինչո՞վ, երբ կաշկանդուած ենք ամենէն ճնշող պայմաններով: Յետոյ, ընկերներ կան, որոնց հեռացումը կարելոր է – եթէ ամենէն գէշը պիտի պատահի – եւ պէտք պիտի ըլլայ որ վերջին պահուն Կեդր. Վարչութիւնն ալ հեռանայ, երբ այլեւս հոս ոչինչ կը մնայ ընելիք: Ինչո՞վ պիտի ընել այս բոլորը, կուսակցութեան անունով բարոյա-

կան յանձնառութիւններ առնելէ ետք ամէն ոք իր բախտին պէտք է ձգել այս գէշ անստգութեան եւ թերեւս վաղուան աւելի գէշ վտանգին մէջ»: (ՌԱԿ Ամերիկայի Շրջանակ: Շրջաբերական թիւ 8, Զոկտեմբեր 24, 1922, Պոստոն):

ՀԱՅԵՐԵՆ ԼԵՃՈՒԻ ՈՐՂՈՎԳՐՈՒԹԵԱՆ ՀԱՐՑ

Թեպէտ տազնապալի կացութեան մէջ Կեդրոնական Վարչութիւնը, գրեթէ միշտ ոչ լրիւ կազմով, զբաղէր է շարք մը լուրջ խնդիրներով:

Օգոստոս 11ի Ը. նիստին կը քննարկուի Խորհրդային Զայաստանի կատարած ուղղագրական փոփոխութիւններու հարցը, որ թէ՛ այդ օրերուն եւ թէ՛ հետագային բաւական զբաղեցուցած է սփիւռքահայ մտաւորականութիւնը, լուրջ տազնապալներ յարուցանելով հայրենիքի հետ գաղթահայութեան կապերու ճակատագրին հետ կապուած: Որոշումին մէջ ըսուած է.

«Կեդր. Վարչութիւնը քննութեան ենթարկելով Զայաստանի կառավարութեան հայ լեզուի ուղղագրութեան մէջ ներմուծած կարգ մը փոփոխութեանց խնդիրը. եւ նկատելով որ մինչեւ հիմա հայ գաղութներու մէջ այդ հարցին շուրջ լոյս տեսած քննադատականներն, գրեթէ առանց բացառութեան, պետական ոչ մէկ արժէք կ'ընծայեն կատարուած փոփոխութեան. նկատելով որ այս պայմաններուն մէջ գաղութային եւ Զայաստանի հայութիւնները պիտի ունենան ուրոյն ուղղագրութիւններ. նկատելով որ Զայաստանի կառավարութիւնը պարտաւոր էր գաղութային հայութեան կարծիքը եւս ստանալ փոփոխութեան ենթարկելու համար անոր լեզուն. նկատելով որ գաղութային հայութեան պղատոնական վերաբերմունքը կրնայ հաւանութեան նշան համարուիլ Զայաստանի կառավարութեան համար. նկատելով, վերջապէս, որ եղած փոփոխութեանց շարունակութիւնը վիճի մը պիտի բանայ որքան երկու հատուածներու՝ նոյնքան մեր նոր սերունդին եւ հին գրականութեան միջեւ. Կեդրոնական Վարչութիւնը կ'որոշէ ջանալ իր բոլոր միջոցներով, որպէսզի այդ փոփոխութիւնը եթէ անհրաժեշտ իսկ է, յետաձգուի աւելի նորմալ օրերու եւ պատեհ առիթի: Իսկ յետաձգումի

անհնարաւորութեան պարագային ջանալ զայն վերաքննութեան ենթարկել մասնակցութեամբ այս անգամ հայ եւ օտար լեզուագէտներու»։ (Արծաճաճութիւն ՌԱԿ Կեդրոնական Վարչութեան նիստերուն – 30կտեմբեր 6, 1921)։

ԹՈՒՐԵՒԱ ՎԵՐԱԴԱՌՆԱԼ ՓԱՓԱՔՈՂՆԵՐՈՒ ԽՆԴԻՐ

Յունիս 10ին կը քննարկուի Թուրքիա մնացող հայերու եւ վերադառնալ ուզողներու խնդիրը։ Վերադառնալ փափաքողներու մէջ կային մարդիկ, որոնք կ'ուզէին օգտուիլ իրենց կալուածներէն, անշարժ գոյքէն եւ ունեցուածքներէն։ Լոզանի Խորհրդաժողովի որոշումները, որոնք կը յանձնարարէին Թուրքիոյ հոգ տանիլ փոքրամասնութիւններուն, սակայն անոնք չէին երաշխաւորեր վերադարձողներու կամ մնացողներու ապահովութիւնը։ Կեդրոնական Վարչութիւնը եզրակացուցած է որ դաշնակիցները միայն ապահովութիւն կրնան տալ փոքրամասնութիւններուն։ Բայց այդ օրերուն հայ թերթերէն շատեր, որոնց շարքին ՌԱԿի օրկաններէն մի քանին, դաշնակիցներու դէմ կը գործածէին «յարձակողական լեզու»։ Կեդրոնական Վարչութեան կարծիքով թէ՛ նման վերաբերմունք կրնար զրկել մեր ժողովուրդը օտարին պաշտպանութենէն եւ թէ՛ «աստանդական հայութեան տեղաւորումի գործին մէջ» օգտակարութենէն։ Կեդրոնական Վարչութիւնը շրջաբերական մը կը յղէ բոլոր շրջանակներուն անոնց ուշադրութեան հրաւիրելով այդ «անպատեհութիւնը»։

Կեդրոնական Վարչութեան դիրքորոշումը եւ համապատասխան շրջաբերականը հետաքրքրական միջադէպի մը առիթ կու տայ, որով յստակ կը դառնայ թէ մի քանի Շրջանակներ քաղաքականութեան հարցերուն մէջ աւելի արմատական դիրքերէ մեկնած՝ յստակօրէն կը հակադրուին Կեդրոնի մեղմ զգուշաւորութեան։

Բաւական կարծր պատասխան կը ստացուի Ամերիկայի Շրջանային Վարչութենէն, Յուլիս 17, 1923 թուակիր նամակով։

«Գաղթականութեան Թուրքիա վերադարձի հարցը, որուն մասին Կեդրոնական Վարչութիւնը

իր երկու շրջաբերականներուն մէջ – թիւ 5 եւ 7 – կարելոր շեշտ մը կը դնէ եւ կը պարտադրէ Վարչութիւնս, որ մեր շրջանակի մամուլը արտայայտուի ի նպաստ վերադարձին, կը կարծենք որ ատիկա սխալ առաջադրութիւն մը պիտի ըլլայ մերիները կրկին ենթարկելով թուրք բռնութեան՝ տեղեակ ըլլալով անոր հայաջինջ քաղաքականութեանը, մանաւանդ Լոզանի ժողովէն ստացած սանձարձակ ազատութենէն ետք ... Մեր մամուլին մէջ երեւցած ռեւէ արտայայտութիւն դէպի Թուրքիա վերադարձը ջատագովող, համազօր է այդ գաղթականութիւնը սպանդանոց առաջնորդելու իրողութեան եւ մենք այս տեսակ ծանր պատասխանատուութիւն ստանձնել բացարձակապէս կը մերժենք»։

Օգոստոս 10ին Կեդրոնական Վարչութիւնը կը քննարկէ Ամերիկայի Շրջանային Վարչութեան յիշեալ նամակը եւ կը գտնէ որ վերջինս թիւրմբռնողութեան պատճառով աճապարեր է պատասխանել։

Ինչ կը վերաբերի դաշնակիցներու նկատմամբ զուսպ «լեզուի» պահանջին, ապա այստեղ ալ Կեդրոնական Վարչութեան հետ հակադրութեան մէջ կը մտնէ Եգիպտոսի շրջանակը։

ԼՈԶԱՆԻ ԽՈՐՀՐԱԺՈՂՈՎԸ

Լոզանի Խորհրդաժողովը բացուեցաւ Նոյեմբեր 20, 1922ին։ Նոյեմբեր 22ի նիստին մէջ սեղանի վրայ բերուած էր փոքրամասնութիւններու հարցը։ Լորտ Զըրզըն ակադեմական ճառով մը պիտի կարդար հայկական դատին դամբանականը, իբրեւ ապացոյց Անգլիոյ «համակրանք»ին, որ ունեցեր է միշտ հայ ժողովուրդին հանդէպ։ Թուրք պատուիրակութեան Նախագահ Իսմէթ փաշային ուղղելով իր խօսքը, Լորտ Զըրզըն, ի միջի այլոց, կ'ըսէ.

«Այժմ պիտի յիշեմ ծանօթ առաջարկը, որով կ'ուզուի ստեղծել Հայ Ազգային Օճախ մը։ ... Եթէ առարկուի թէ արդէն գոյութիւն ունի Երեւանի Հանրապետութիւնը, պիտի պատասխանուի թէ այդ շրջանը ոչ միայն թշուառ եւ բազմամարդ է, այլեւ այնտեղ կը տիրէ վարչաձեւ մը, որմէ հայեր պժգանք կը զգան։ Ինչպէս յաճախ բացատրուե-

ցաւ, հայեր կ'ուզէն որ Թուրքիա իրենց հաւաքավայր մը տայ իր ասիական հողերուն հիւսիս-արեւելեան կողմը կամ Կիլիկիոյ եւ Սուրիոյ մէջ»:

Իսմէթ փաշա մինչեւ այդ ատեն ճանչցուած էր Անգլիոյ արտաքին գործոց նախարար Լորտ Զըրզընի կողմէ «իբր բախտաւոր զօրավար մը եւ կամ կարող դիւանագետ մը», իսկ այժմ իր «դասախօսութեամբ» կը ներկայանայ իբր «պատմութեան փրոֆեսէօր», պատմականը կ'ընէ այն «շնորհներուն» որ Ֆաթիհ Մեհմետ Բ.էն սկսեալ օսմանեան կայսրութեան բոլոր սուլթանները ցոյց տուած են հայերուն մինչեւ այն օրերը, երբ ապերախտ հայեր գործիք դարձան ուրիշներուն:

Լորտ Զըրզըն կը շարունակէ իր ողորփչ խօսքը, յայտարարելով թէ ինքը երջանիկ պիտի ըլլայ, եթէ իմանայ թէ թուրք կառավարութիւնը տրամադիր է հայերուն հետ բարեկամաբար վարուելու, գոհացում տալով անոնց «Ազգային Օճախ»ի պահանջին, անկիւն մը տալով Սուրիոյ սահմանին մօտ կամ ուրիշ տեղ մը: Բայց Իսմէթ փաշան անդրդուելի մնաց նաեւ Յունուար 9ի նիստին մէջ, երբ կրկին խօսք բացուեցաւ «Յայկ. Օճախ»ին մասին:

Լոզանի խորհրդաժողովի Փոքրամասնութեանց Յանձնաժողովին մէջ անպաշտօն կերպով լսուեցան Աւետիս Ահարոնեանի եւ Գաբրիէլ Նորատունկեանի ելոյթները: Զ.Յ.Դաշնակցութիւնը, որ Լոնտոնի ժողովի օրերէն ի վեր անդադար քարկոծած էր Ռամկավար Ազատական Կուսակցութիւնը, որ «հրաժարելով Միացեալ եւ Անկախ Հայաստանի պահանջէն՝ ստրկօրէն գոհացած էր Ազգային Օճախով», այժմ իր ներկայացուցիչները՝ Ա. Ահարոնեանը եւ Ա. Խատիսեանը Լոզան ուղարկելով, յանձնարարած էր անոնց խնդրել խորհրդաժողովէն հայերուն համար Ազգային Օճախ մը Ուիլսընեան Հայաստանի հողամասին վրայ կամ Կիլիկիոյ մէջ:

Գ. Նորատունկեան նոյնպէս Ազգային Տան մասին խօսեցաւ եւ բացատրականով մը փորձեց հաստատել թէ Ազգային Ուիլսոն չի հակասեր հայերուն Ազգային Օճախ մը տալու սկզբունքը:

Իր մեծաւորէն, Իսմէթ փաշայէն աւելի ամբար-

տաւանացած էր Փոքրամասնութեանց Ենթա-յանձնախումբին անդամը Րիզա Նուր, որ հակառակ նախապէս Ֆրանսայի ներկայացուցչին կողմէ իրեն տրուած հաւաստիքին, թէ իրենց խօսելիքները միայն ձեւականութիւն մը կատարելու պիտի ծառայեն, չի հանդուրժեր եղած շաղակրատութիւնները, կ'արտայայտէ իր արհամարհանքը ժողովին հանդէպ բռն լեւորով:

Այստեղ կը հրատարակենք Փարիզի «Տեպա» թերթին թղթակիցին խօսքը, ուր ան նկարագրած է այդ նիստին գերազանցապէս պատմական անցուղարձերը:

Նախապէս դաշնակիցները իրենց միջեւ որոշած էին որ վերջացնեն Հայ Ազգային Տան դժբախտ խնդիրը եւ պարզապէս զիջին թուրքերուն՝ նոր միջադէպերու տեղի չտալու համար: Բայց որովհետեւ պետք էր երեւոյթը փրկել, քանի որ դժուար էր ակնթարթի մը մէջ ուրանալ այս անբախտ ժողովուրդին եղած այնքան հանդիսաւոր խոստումները եւ հրապարակային յայտարարութիւնները, ուստի որոշուած էր որ Ենթայանձնախումբին նախագահը Պ. Մոնթանա նախապէս համաձայնի Րիզա Նուրի հետ, անոր բացատրէ Դաշնակիցներուն դժուարին դիրքը եւ խնդրէ անկէ որ թոյլ տայ Դաշնակիցներուն ընել սկզբունքային յայտարարութիւն մը, որով անոնց խիղճը պիտի հանդարտի: Միեւնոյն ատեն թուրք պատուիրակութեան կը հասկցնէր թէ սխալ ենթադրութիւններու տեղի չկայ, երբ ըսուելիքները միայն խօսքեր պիտի ըլլային, քանի որ անոր վճռական հաւաստիքներ տրուած էին թէ Դաշնակիցները այս խնդրին վրայ պայքար պիտի չընեն եւ պատրաստուած դաշնագրին ծրագրին մէջ Հայոց Ազգային Տան վերաբերեալ ոեւէ պայման պիտի չդնեն, բաւականանալով միայն հրապարակով Թուրքիոյ ուղղուած քանի մը վախկոտ յանձնարարութիւններով...: (Եւրոպական դիւանագիտութիւն...):

Րիզա Նուր հաճեցաւ հաւանիլ ստեղծուած մթնոլորտը եւ ամէն ոք գոհ էր: Պ. Մոնթանա բացաւ նիստը յայտարարութեամբ մը որ լեցուն էր նրբութիւններով, եւ ուր փոխն ի փոխ անդրադարձ կ'ըլլար թուրքերու ազնուարտութեան եւ ընդհա-

Նուր տեսութիւններ կը պարզուէին քաղաքակիրթ ժողովուրդներու պարտականութեանց մասին:

Անգլիական պատուիրակը իր կարգին խօսք առաւ նոյն իմաստով: Յետոյ ֆրանսացի պատուիրակը ոտքի ելաւ նմանօրինակ յայտարարութիւն մը ընելու համար, որովհետեւ սովորութիւն էր որ երեք դաշնակիցները միշտ ցոյց տային իրենց համաձայնութիւնը: Բայց ան հազիւ պատրաստուած էր խօսելու, Բիզա Նուր մէկէն ոտքի ելաւ եւ բռնն արտայայտութեամբ մը խօսք ուզեց: Պ. Մոնթանա ջանաց անոր բացատրել թէ պէտք էր իր կարգին սպասել, բայց Բիզա Նուր ոչինչ կ'ուզէր մտիկ ընել եւ օտարատեսացութեան նուազի մը մէջ ըսաւ, թէ այլեւս չի կրնար հանդուրժել իր լսածներուն եւ ձանձրացած է Դաշնակիցներու մեքենայութիւններէն, որոնք եթէ շարունակուին պիտի թողու խիստը եւ մեկնի ...: Բիզա Նուր ինքզինքէն ելած, մերժեց որ Ֆրանսայի պատուիրակը խօսի: Պ. Մոնթանա տկարութիւնն ունեցաւ տեղի տալու: Բիզա Նուր այն ատեն թափ տուաւ իր զայրոյթին եւ Դաշնակիցները ամբաստանեց որ կ'ուզեն Թուրքիոյ մէջ պահել փոքրամասնութիւններ, որպէսզի անոնց միջոցով շարունակեն իրենց միջամտելու քաղաքականութիւնը: Բիզա Նուր ուրիշ խօսքեր ալ ըսաւ որոնք չիշեց «Տեպա»ի թղթակիցը (ինչպէս՝ «փոքրամասնութիւնները ոչ թէ թուրքերու, այլ օտար պետութիւններու զոհերն են» ...) եւ իր թուրքերը ծրարելով դուրս ելաւ:

Այս փոթորիկին մէջ ֆրանս. Պատուիրակը կարդաց իր յայտարարութիւնը, որ ոչինչ ուներ տհաճոյ Պ. Ֆրանքլին Պուլտոնի բարեկամներուն համար: Այս յայտարարութեամբ կոչում կ'ըլլար թուրքերու ազնուասրտութեան, աւանդական իմաստութեան եւ ընտիր յատկութիւններուն եւ զգուշաւոր խոհեմութեամբ կը խնդրուէր որ թոյլ տրուի Ֆրանսայի հաշտեցնել Թուրքիոյ հանդէպ իր դարաւոր բարեկամութիւնը արդարութեան եւ մարդասիրութեան նոյնքան դարաւոր աւանդութեանց հետ: Դժբախտաբար Բիզա Նուր հոն չէր որ լսէր այս երջանիկ բանաձեւը:

Ահա այսպէս վերջացաւ այս միջադէպը:

Իսկ «Տեպա»յի խմբագրապետ Օկիւսթ Կովէն

իր թերթին Յունուար 9ի թիւին մէջ այս միջադէպին մասին խօսելով կը գրէր հետեւեալը.

«Լոզանի խորհրդաժողովին վեց շաբաթ է ի վեր մեզի առթած դառնութեանց մէջ ամենէն սրտաճմլիկը այն կատակերգութիւնն է, որ կը խաղցուի ի վնաս հայոց: Պատերազմի ընթացքին եւ անկէ վերջ այնքան հանդիսաւոր խոստումներ ընելէ եւ անկախ հայկական պետութեան մը գոյութիւնը ճանչնալէ ետք, դաշնակից կառավարութիւնները հայերը կը թողուն զիրենք հալածողներուն ձեռքը: Անոնք կը ջանան իրենց դէմքը ծածկել գեղեցիկ խօսքերու ետին: Բիզա Նուր իր սովորական գոռոզութեամբ պատռեց վարագոյրները: Թերեւս աւելի լաւ որ այսպէս ըլլայ, որովհետեւ երկու կողմին ալ կեղծաւորութիւնը քողագերծուած էր»:

Ուրիշ տեղեկութիւն մըն ալ կ'աւելցնէր թէ յաջորդ օրերը Բիզա Նուր նամակով մը հաղորդեց Յանձնաժողովին նախագահ Մոնթանայի թէ ինքը չ'ուզէր մասնակցիլ այն ժողովին, ուր հայ պատուիրակներ, (որոնք ոեւէ հանգամանք չունին), պիտի լսելի դառնան:

Այսպէս թէ այնպէս խորհրդաժողովին մասնակցող անգլիական, ֆրանսական, իտալական եւ ամերիկեան ներկայացուցիչները իրենց «ճառերով» կատարած ըլլալով իրենց պարտականութիւնը, կը փակեն «Հայ Ազգային Տան» հարցը:

Թէեւ խորհրդաժողովի օրակարգին վրայ եղող ուրիշ «աւելի կարելոր» մէկ երկու հարցեր իրենց վերջնական լուծումը չգտած՝ ժողովը փակուեցաւ, առանց դաշնագիրը վաւերացուելու, բայց հայկական հարցը արդէն «լիքիտասիոն»ի կ'ենթարկուէր: Դաշնակիցներու կողմէ յետոյ վաւերացուելիք դաշնագրին 42րդ յօդուածով կ'ընդունուէր թուրք կառավարութեան «յանձնառութիւնը» պաշտպանութիւն ցոյց տալու Թուրքիոյ փոքրամասնութեանց, աղօթարաններուն, գերեզմանոցներուն եւ կրօնական միւս հաստատութիւններուն ...:

Կ. ՊՈԼԻՍ ԴԱՐՁԱԾ ԵՐ ԱՆՇՆՉԵԼԻ

Լոզանէն յետոյ «յաղթական» պետութիւնները պէտք էր պատրաստուէին պարպելու Կ. Պոլիսը:

Հայ քաղաքական կազմակերպություններու ղեկավար ղեմքերու, պոլսահայ ազգային կեանքի մէջ աչքառու դեր կատարող անձերու ներկայութիւնը Կ. Պոլսոյ մէջ վտանգուած համարուելով, հարկադրուեցան հեռանալ: Հեռացան հետզհետէ Նաեւ հարիւրաւոր ընտանիքներ, որոնք ոեւէ դեր չէին ունեցեր օրուան ազգային անցուդարձերուն մէջ, կը հեռանային վախճալով բարբարոսներու վրիժառուութենէն:

Ռամկավար Ազատական Կուսակցութեան կեդրոնն ալ հեռացաւ Կ. Պոլսէն եւ առժամապէս Պոլկարիա ապաստանելէ յետոյ անցաւ Փարիզ:

ԿԵԴՐՈՆԸ ԴԵԿՏԵՄԲԵՐԻ ՍԿԻԶԲԸ ԺՈՂՈՎՆԵՐ ԿԸ ԳՈՒՄԱՐԷ ՎԱՌՆԱՅԻ ՄԷՋ

Սակայն արձանագրութեան մը մէջ Հրաչ Երուանդի ձեռագիրով կայ յաւելում մը. *«Այս թուականէն մինչեւ Պոլսէն մեկնումը Նոյեմբերի վերջին օրերուն, Պոլսոյ արտակարգօրէն վրդովուած կացութեան հետեւանքով՝ տեղի ունեցած են խմբադրատան մէջ հանդիպումներ եւ խորհրդակցութիւններ միայն: Դեկտեմբերի սկիզբը Վարչութեան դիւանը եւ ընկեր Յակոբեան Բ. ատենապետ) Վառնայի մէջ Նիստ գումարելով հրահանգներ ու տեղեկութիւններ դրկած են շրջանակներուն»:*

ԼՈՉԱՆԻ ՆԱԲԱԲԵԿՈՒԹԵՆԵՆ ԵՏՔ ԽՈՐՀՐԴԱԿՑԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎ ՓԱՐԻԶԻ ՄԷՋ

Այս Նոր իրադրութեան մէջ յստակ կը դառնայ որ անհրաժեշտութիւնը կը զգացուի հրաւիրել շրջանակները արտահերթ Ընդհանուր Պատգամաւորական Ժողովի մը: Արդէն Մայիս 20ին Կեդրոնական Վարչութիւնը, Նկատի ունենալով, որ Լոզանի Խորհրդաժողովը կ'երթայ ոչ ի նպաստ հայութեան շահերուն, կ'որոշէ Խորհրդաժողովէն անմիջապէս յետոյ հրաւիրել Կուսակցութեան երկրորդ Ընդհանուր Պատգամաւորական Ժողովի: Իսկ Օգոստոս 1ին աւելի յստակ կերպով կ'որոշուի Սեպտեմբեր 15, 1923ին Փարիզի մէջ «գումարել Կուսակցութեան արտակարգ Ընդհանուր Պատգամաւորական Ժողովը, քննելու համար փոփոխուած քաղաքական դրութիւնը եւ ըստ այնմ

որոշելու համար Կուսակցութեան Նոր ուղեգիծը»: Բայց Ամերիկայի Շրջանակէն ստացուած խընդրանքի հիման վրայ, Ընդհանուր Ժողովը կը յետաձգուի Յունուար 1, 1924ին: Ակնկալուող Պատգամաւորականը նախապատրաստելու նպատակով Հոկտեմբեր 3, 1923ին շրջանակները կը հրաւիրուին Փարիզ խորհրդակցական Ժողովի մը նմանատիպ օրակարգով:

Հայութիւնը Նոր իրավիճակի մը դեմ յանդիման կը գտնուէր եւ Խորհրդակցական Ժողովը պիտի գար Կուսակցութեան դիմակայելիք Նոր մարտահրաւերներու մասին խորհրդակցելու. այսպէս՝ գաղթահայութեան կրթամշակութային գործի կազմակերպումը ու զարգացումը, ազգային աւանդութիւններու պահպանումը, ի վերջոյ ձեւաւորուող Սփիւռքի մը ազգային պահանջներուն հասնելու համար: Եւ այդպէս ալ Ժողովը ծանրացաւ Կուսակցութեան «ներքին ուժեղացում» բանաձեւին վրայ «իր մամուլով եւ փրփակական տի միջոցներովը պէտք է մասնաւոր ուշադրութիւն դարձնել Ազգային մշակոյթի զարգացման գործին. անոր մղիչ եւ ղեկավար ուժը դառնալ, խրախուսել Նոր տաղանդները եւ ատով դէպի իրեն գրաւել երիտասարդութիւնը: Պէտք է հայ դպրոցին ու հայ ընտանիքին մէջ իր սկզբունքները տարածել ջանալ, հայ ուսուցիչները եւ հայ կիներ իրեն աջակից դարձնելով», ինչպէս այս բոլորը ՌԱԿ Ամերիկայի Շրջանակի շրջաբերական թիւ 3ով (Դեկտեմբեր 8, 1923) կը հաղորդուէր:

Խորհրդակցական այս Ժողովը կը պահանջէ յատկապէս մեծ շրջանակներէն ամրապնդել Կուսակցական կարգապահութիւնը՝ «տառապէս գործադրել Կազմական Կանոնագրի տրամադրութիւնները»:

Ժողովի քննարկման կարեւորագոյն Նիւթը կը դառնայ Լոզանի պարտութենէն յետոյ, երբ այլեւս մարեր էր շրջանի մը համար հայրենիքէն հողեր վերստանալու յոյսը, քաղաքական ինչ ուղղութիւն դաւանելու է Կուսակցութիւնը ներկայ ժամանակներուն: Ժողովը այլընտրանք չունենալով որոշեց. **«Բոլոր շրջանակներն ալ համամիտ են այսօրւան Հայաստանը, իր ոռոսական հովանաւորու-**

թեամբ, ընդունիլ իբր հիմ մեր քաղաքական գոյութեան եւ անվերապահ կերպով օգնել Հայաստանի վերաշինութեան գործին»:

Խորհրդակցութիւնը եկաւ այն եզրակացութեան, որ Թուրքիա մնացող հայերը պիտի չմիջամտեն «մեր քաղաքական հարցին»։ Եւ պետք է մտահոգուին միայն իրենց գոյութեամբ։ Իսկ դաշնակից երկիրներու տարածքներուն վրայ գտնուող հայերը պետք է զգուշանան այդ երկիրներուն դէմ արտայայտուելէ։

Այդ օրերուն հասունցած հարց կը համարուէր գաղթահայութիւնը համազգային համագումար հրաւիրելու խնդիրը։ Հ.Յ.Դաշնակցութիւնը կը պնդէր, որ անհրաժեշտ է ունենալ համագաղութային մարմին մը որ ընտրուէր այդ համագումարի կողմէն։ ՌԱԿը մասնաւոր հարցումներով շրջանակներու կարծիքին կը դիմէր. թէ կարելի՞ է արդեօք նման համագումար մը կազմակերպել եւ ի՞նչ ուժեր կրնան շահիլ ընտրութիւններուն եւ ինչե՛ր կարելի է թելադրել համագումարին. հետեւաբար նաեւ ապագայ համագումարի մարմինն։

Եզրակացութիւնը այն եղաւ որ նման համագումար մը նպաստաւոր պիտի չըլլայ ներկայ պայմաններու մէջ, կանխահաս է եւ ՌԱԿը կ'որոշէ առայժմ հրաժարիլ համազգային համագումար մը հրաւիրելու գաղափարէն. փոխարէնը թելադրել Ազգային Պատուիրակութեան գումարել գաղութները ներկայացնող մարմիններու ժողով մը, որ կ'ընդունի Ազգային Պատուիրակութեան հաշուետուութիւնը եւ կը մշակէ նոր ուղեգիծ մը անոր համար։

Խորհրդակցական ժողովի աշխատանքները պայմանաւորեցին յառաջիկայ Երկրորդ Ընդհանուր Պատգամաւորական ժողովին առնելիք քայլերն ու դիրքորոշումները։

Մինչ այդ Լոզանի խորհրդաժողովով յուսախաբութիւնը յուսահատեցուց բոլոր գաղութներու հայութեան քաղաքական թէ ընկերային շրջանակները։ Բոլորին համար հարց էր այլեւս թէ ինչպէս պետք էր շարունակել ազգային կեանքն ու պահանջատիրութիւնը։ Ինչպէ՞ս ապահովել գաղթական հայութեան ֆիզիքական գոյութիւնը եւ ընդհան-

րապէս ազգապահպանումը։ Եւ այդպէս ալ խորհրդաժողովէն ետք հայկական երեք կուսակցութիւնները՝ ՄԴՀԿ, ՀՅԴ եւ ՌԱԿ, ունեցան իրենց Ընդհանուր ժողովները, քննելու համար նոր մարտահրաւերները, որոնք դէմ յանդիման կը գտնուին հայութեան ճակատագրին հետ։

Անշուշտ որ ՌԱԿի բոլոր շրջանակներուն համար լայնօրէն ու իրապաշտօրէն կը քննարկուին նոյն հարցերը՝ ազգապահպանումն ու Հայաստանին զօրավիգ կանգնելու անյետաձգելի անհրաժեշտութիւնը։ Այս հարցի մասին այլեւս դադրած էին տարակարծութիւնները եւ ռամկավար մամուլը նոյն տեսակետները կը բաժնէր իր շարքերուն եւ ընթերցողներուն հետ։ Այսպէս, օրինակ մը տալով, Ֆրեզնոյի «Նոր Կեանք-Արօր»ը կը գրէր իր Մարտ 29, 1922ի համարով. «Ներկայ փափուկ ու ճգնաժամային թուականներուն մէջ հայ ժողովուրդին միակ նպատակը պետք է ըլլայ հայուն եւ Հայաստանի փրկութիւնը»։ Մինչ այդ, Գահիրէի «Արեւ»ն իր կարգին կ'արձանագրէ իր Ապրիլ 21, 1926 թիւով «Մեր փրկութեան ուղին Երեւանէն կը սկսի եւ վստահ ըլլանք թէ այդ ուղին միակն է, որովհետեւ ուրիշ ելք չկայ»։ Փարիզէն Արշակ Զօպանեան կը հաւաստիացնէ. «Օգնել Արարատեան Հայաստանին, կազմակերպենք մեր գաղութները – այս է առայժմ մեր եական ընելիքը» («Ապագայ», Մարտ 17, 1923)։ Արդէն ՌԱԿը Լոզանի խորհրդաժողովի վաղորդայնին ընդունած էր որ այլեւս մեր յոյսը կապելու էինք խորհրդայնացած Հայաստանին։

Պոստոնի «Պայքար»ը 1923ի տարեփակին (Դեկտեմբեր 14ին) վերլուծական հայեացք նետելով պատմական իրադարձութեանց կը գրէ. «Մենք իբրեւ ազգ ու պետութիւն չենք կրնար ըլլալ, ինչ որ կը ցանկանք, այլ ինչ որ թոյլ կու տան մեր աշխարհագրական դիրքը. մեզ շրջապատող պայմանները. մեր նիւթական ու բարոյական ուժն ու տարողութիւնը»։ Մինչ այդ թերթը կը դատապարտէ այն ժողովուրդները, որոնք փորձութիւններէն ու փորձանքներէն չեն գիտեր խրատ ստանալ, եւ չեն գիտեր գնահատել փոխուած քաղաքական կացութիւնը եւ չունին ճկունութիւնը օրուան պահանջներուն յարմարուելու։ Անշուշտ, փոխուած պայման-

ները Լոզանին յաջորդող կացութիւնը բնորոշող պայմաններն էին: Եւ այդ նոր պայմաններու մէջ է, որ թերթը կը պահանջէ. «Այսօր պարագաները հիմնովին փոխուած են եւ կը հարկադրեն մեզ որ մեր բոլոր ոյժն ու յոյսը կեդրոնացնենք ներկայ Հայաստանի մէջ, հոն աճինք, զօրանանք, թուով, մտաւորական արժէքով ու տնտեսութեամբ, որպէսզի կարենանք պաշտպանել մեր գոյութիւնը իբրեւ ազատ ազգ եւ աւելի վստահութեամբ նայիլ ապագային»:

Մինչեւ Բ. Ընդհանուր Պատգամաւորական ժողովը Շրջանակներու մեծ մասը ունեցան իրենց Շրջանային Պատգամաւորական ժողովները եւ մշակեցին Ընդհանուր Պատգամաւորականին ներկայացուող առաջարկութիւնները, կամ Շրջանային Վարչութեան կողմէ ուղղակի կատարեցին համապատասխան թելադրութիւններ:

ՅՈՒՆՈՒԱՐ, 1923 – ՄԱՐՏ, 1926

ԴԺՈՒՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՒ ԴԵՍ ՅԱՆԴԻՄԱՆ

Բ. Ընդհանուր Պատգամաւորական ժողովը չունեցաւ սպասուած արդիւնքը: Կեդրոնական Վարչութեան Աթէնք փոխադրուելէն անմիջապէս յետոյ յայտնի դարձաւ որ Նիւթական անձուկ պայմանները կրնան զրկել զինք գործօն աշխատանք ծաւալելու հնարաւորութենէ: Նորընտիր Կեդրոնական Վարչութեան ատենապետ Հրաչ Երուանդի, եւ անդամներ՝ Արտակ Դարբինեանի եւ Յովհաննէս Պողոսեանի շարք մը յաջորդական առաքելութիւնները դէպի Եգիպտոսի, Սուրիոյ, Պուկարիոյ, Ռումանիոյ, Ֆրանսայի, Ամերիկայի Շրջանակները ունեցան միայն տեղական նշանակութիւն. այսինքն աջակցեցան միայն տուեալ Շրջանակի գործերու որոշ բարելաւման: Եւ այս դժուար պայմանները աւելի բարդացուցին աշխատանքը Կեդրոնական Վարչութեան անդամներուն երբ ստացան Միհրան Սվազլիի հրաժարականը Կեդրոնական Վարչութենէն:

Արդէն առաջին օրէն երբ Աթէնք կը հաստա-

տուէր կեդրոնը, Յունաստան դէմ յանդիման կը գտնուէր անմիջապէս վիճակի մը: Կուսակցութեան դժուարութիւնները երեք բնագաւառներու մէջ էին. տնտեսական, կազմակերպական եւ գաղափարական: Տնտեսական վիճակը բարելաւելու նպատակով պահ մը կ'որոշէն խոշոր վիճակահանութիւն մը կազմակերպել. բայց, զանազան երկիրներու մէջ նման գործի առջեւ ցցուող խոչընդոտներու դիմաց, ստիպուած կ'ըլլան հրաժարիլ:

Մանրավէպ մը տալով կը ներկայացնենք Կեդրոնական Վարչութեան անդամներուն օրուան անբարունակ կեանքը Աթէնքի մէջ: Ա. Դարբինեան եւ Յ. Պողոսեան կ'ապրէին պանդոկի մը նոյն սենեակը: Անոնցմէ մէկուն բացակայութեան (առաքելութեամբ Շրջանակներ մեկնելու) պարագային, սենեակին մէջ գտնուող երկրորդ մահճակալը կը տրուէր ուրիշ վարձակալի մը: Բայց հոն կը գտնուէին կուսակցութեան արխիւները, որոնք կարելի չէր վտանգել: Ուստի Կեդրոնական Վարչութիւնը որոշում կու տայ. «Տակաւին Նիւթական միջոցները թէեւ թոյլատու չեն Վարչութեան համար գրասենեակ մը վարձելու, բայց միեւնոյն ժամանակ հնարաւոր չէ Վարչութեան արխիւը օտար սենեակի մը մէջ պահել, երբ ընկ. Յ. Պողոսեանի բացակայումով Ա. Դարբինեան հարկադրուի ուրիշի մը հետ սենեակակից ըլլալ: Ուստի իբր առժամեայ կարգադրութիւն, որոշուեցաւ որ Վարչութեան երկրորդ գործօն անդամը եթէ այցելութեան ելլէ շրջանները, անոր մահճակալի վարձքը Կեդր. Վարչութիւնը վճարէ՝ իբր գրասենեակի վարձք, որով կարելի պիտի ըլլայ նաեւ այդ սենեակը իբր ժողովատեղի ալ գործածել» Արձանագրութիւն ՌԱԿԻ Կեդրոնական Վարչութեան – 25-2-1924 եւ 24-10.1925:

Բ. Ընդհանուր Պատգամաւորականէն քանի մը ամիս յետոյ Կեդրոնական Վարչութիւնը իր Է. Նիստին, Յունուար 17ին, կ'արձանագրէ որ Ամերիկայի եւ Եգիպտոսի շրջանակները իրենք իրենց կը համարէին ոչ թէ կուսակցական մասնաճիւղեր, այլ առանձին միութիւններ: Այս շրջանակները ոչ միայն դրամական միջոցներ չեն տրամադրեր Կեդրոնին, այլ եւ թոյլ կու տան շռայլօրէն ծախսել տեղական նպատակներու համար: Ժամանակին չեն ներկա-

յացներ իրենց տեղեկագիրներն ու հաշուեկշիռները:

Ամերիկայի Շրջանակը շրջանցելով Կեդրոնը, կ'որոշէ ինքնուրոյն կերպով կազմակերպել հանգանակութիւն Հայաստանի Համալսարանին համար: Կեդրոնը անհրաժեշտ կը գտնէ ուղղել, թէ «Կուսակցութիւնը անհրաժեշտ կը համարէ նախ ինքզինքը ամրագնել»: Հակառակ ատոր, Շրջանային Վարչութիւնը կը ձեռնարկէ այդ գործին, քանի որ համոզուած էր, թէ կուսակցութեան թուացումը Ամերիկայի Շրջանակէն ներս առաջին հերթին հետեւանք էր խոշոր ձեռնարկի մը նախաձեռնութեան պակասին որ կրնար իր շուրջ համախմբել կուսակցութեան անդամներն ու համակիրները: Այդ առթիւ Ամերիկայի Շրջանային Վարչութիւնը կը գրէ Կեդրոնական Վարչութեան:

«Ուրախ ենք ըսելու թէ Շրջ. Վարչութիւնը այս ազգօգուտ ձեռնարկը մէջտեղ դնելով յաջողեցաւ իր ակնկալութիւններուն մէջ: Նախ մեր բոլոր ընկերները անվերապահօրէն լծուեցան որոշ եւ դրական աշխատանքի մը, ձեռք բերելով անհատական նուէրներ, նոյն իսկ տեղ-տեղ կատարելով հաւաքական ձեռնարկներ սոյն կարելոր նպատակին համար: Երկրորդ՝ քաղաքական վերջին դէպքերու հետեւանքով յուսալքումի մատնուած այս գաղութին մէջ կարելի եղաւ մասամբ արթնցնել զոհողութեան ոգին եւ արծարծել Հայաստանի հանդէպ տածուած սերը, համաձայն կուսակցութեանս որդեգրած քաղաքական ուղղութեան եւ այդպիսով նաեւ ապահովել ժողովուրդին համակրանքը հանդէպ կուսակցութեանս: Երրորդ՝ Հայաստանի կառավարութեան առջեւ շահեցանք վարկ մը ցոյց տալով անոնց թէ կուսակցութիւնս հակառակ իր ունեցած վարդապետական եւ սկզբունքային տարբերութիւններուն, քաղաքական եւ վերաշինական գետնի վրայ համաձայն է իրեն եւ պատրաստ գործակցիլ դրականօրէն»:

Ինչպէս կ'երեւի Կեդրոնական Վարչութեան արձանագրութիւններէն, ամիսներ ետք ալ ընդհանուր կացութիւնը բարելաւման նշաններ ցոյց չի տար: ԺԳ. Նիստին, Յունիսի 15, 1924ին արձանագրուած է հետեւեալը. «Ա. Ելեւմտական Յանձնա-

ժողովը տակաւին չէ կրցած գործնական աշխատանքի ձեռնարկել ...: Բ. Ամերիկայի Շրջ. Վարչութիւնը իր տուրքի հաշուոյն ունէ գումար չդրկելէ զատ թերացած է նոյնիսկ կանոնաւոր թղթակցութիւն պահել Կեդրոնի հետ: Գ. Փարիզի Շրջ. վարչութիւնը կը շարունակէ պահել իր անուանական գոյութիւնը. թղթակցութիւն չունի Կեդրոնի հետ: «Ապագայ» շաբաթաթերթը նիւթական աննախանձելի վիճակի մէջ կը գտնուի»: Կեդրոնական Վարչութիւնը կը մտածէ նոյն տարուան Սեպտեմբերին հրաւիրել ընդհանուր ժողով, ներկայացնելու համար «ստեղծուած անել կացութիւնը»: (Արձանագրութիւն ՌԱԿի Կեդրոնական Վարչութեան տոմարին մէջ 25-02-1924 եւ 24-10-1925):

Կերոնշեալ ժողովը տեղի չ'ունենար, սակայն կացութիւնը կը մնայ նոյնը: Սեպտեմբեր 9ին տեղի կ'ունենայ ԻԱ. Նիստը, որ կ'ընդունի հետեւեալ կարեւոր որոշումը.

«1. Կուսակցութեան ընդհանուր կացութիւնը. – Ժողովը նկատելով որ 1. Ամերիկայի Շրջ. Վարչութեան վերոյիշեալ նամակը ունէ չափով չէ բաւարարած Կեդր. Վարչութեան պահանջները. 2. Եգիպտոսի Շրջ Վարչութեան նամակը տեսակ մը շրջանակային ինքնակամութեան դրոշմ կը կրէ. 3. Եւ վերջապէս Փարիզի Շրջ. Վարչութեան ծայրայեղօրէն անտարբեր ընթացքը, ինչպէս նաեւ Ելեւմտական Յանձնաժողովի գործունէութեան ապարդիւն մնալը – մանրամասն քննութեան ենթարկեց կուսակցութեան տնտեսական-մատակարարման, գաղափարական եւ կարգապահական կացութիւնը եւ խնդիրները եւ ընդունեց հետեւեալ բանաձեւը:

Ընդունելով Ամերիկայի, Եգիպտոսի եւ Արեւմտ. Եւրոպայի Շրջանակներուն մասնաւոր առաքելութիւններ դրկելու վերջին փորձ մ'ընելու անհրաժեշտութիւնը, ժողովը կը գտնէ, որ առաքելութիւնները պէտք է կեդրոնանան հետեւեալ երեք կետերու վրայ:

Ա. Տնտեսական կացութեան լրջութիւն. – Ժողովը կը գտնէ, թէ կուսակցական ներկայ վիճակը աւելի շատ արդիւնք է տնտեսական ամենագէշ մատակարարութեան, քան թէ զոհողութեան ոգիի տկարացումին. թէ այս վիճակին մէջ ամենամեծ

դեր մ'ունի այն իրողությունը, որ իւրաքանչիւր շրջանակ ինքզինքին համար կը նկատէ եւ իր տնտեսական մատակարարութեան մէջ հաշուի չ'առնէր կուսակցութեան ընդհանուր վիճակն ու պահանջները:

Այս վիճակի փոփոխութեան անհրաժեշտ պայման է որ ամենախիստ խնայողութիւն կիրարկուի եւ բացարձակապէս յարգուի ընդհանուր Կանոնագրի այն տրամադրութիւնը, որ Կեդր. Վարչութեան հակակշռին կ'ենթարկէ շրջաններու պիւտճէները եւ արտասովոր ձեռնարկները:

Շրջանակներուն մօտ գացող ներկայացուցիչները լիազօրուած պիտի ըլլան այս ուղղութեամբ Կեդր. Վարչութեան անունով ընելու ամէն տեսակ թելադրութիւններ եւ գործնական տնօրինութիւններ:

Բ. Գաղափարական տկարացումը.- Ոչ մէկ տարակոյս կայ, որ Հայաստանի Խորհրդային Կառավարութեան հանդէպ մեր զանազան օրկաններու վերջին հաճոյակատար եւ փառաբանող ընթացքը եղած է գաղափարական տկարութեան աղբիւր մը մեր կուսակցութեան համար: Վերաշինութեան օժանդակութիւնը կամ օժանդակութեան փափաքը (անընթեռնելի, հաւանաբար՝ տուած է) տեսակ մը հաւանութեան եւ հիացումի դրոշմ այն բոլոր գործերուն համար, որոնց հեղինակը պոլշեւիկներն են եւ այլեւս դժուար է տեսնել շատ անգամ՝ թէ ի՞նչ են գաղափարներու եւ վարդապետութիւններու տարբերութիւնները անոնց եւ մեր միջեւ: Ընդդիմադիր կուսակցութիւն մը, ինչպիսին մերն է, ոչ մէկ ատեն թոյլ պէտք է տայ, որ ժամանակաւոր անհրաժեշտութեան մատուցուած հարկը գաղափարական ընդդիմութենէն զինաթափութեան ձեւն առնէ: Խափանարարութեան եւ թշնամութեան տեղ քննադատող, գնահատող եւ իւր տեսաբանութեան վրայ անդրդուելի մնացող կուսակցութեան մը ուղղութիւնը պէտք է ըլլայ մերը:

Կեդրոնի ներկայացուցիչները մեր շրջանակներու մամուլին եւ բեմին պէտք է այդ տեսակ թոն տան:

Գ. Կեդր. Վարչութեան անզօրութիւնը. – Շրջանային Վարչութիւններու վերաբերումը Կեդր. Վար-

չութեան հանդէպ՝ ըլլայ Կեդրոնէն սահմանուած պիւտճէի, ըլլայ Կեդրոնէն տրուած հրահանգներուն, թելադրութիւններուն եւ եղած դիտողութիւններուն մէջ, ոչ մէկ տարակոյսի տակ կը ձգեն, թէ Կեդր. Վարչութիւնը կը նկատուի պարզ պերճանք մը մեր օրկանիզմին մէջ, որուն ենթարկուելու պարտաւոր չեն զգար մեր շրջանակները:

Կեդր. Վարչութեան ներկայացուցիչները ամենապարզ եւ կտրուկ ձեւով պիտի հասկցնեն շրջանակներուն, թէ պէտք է լիովին յարգուի Կեդր. Վարչութեան հեղինակութիւնը եւ ասոր ապացոյցը պիտի ըլլան պիւտճէին իրականացումը եւ զանազան առիթներով տրուած եւ մինչեւ հիմա չգործադրուած հրահանգներուն տառ առ տառ գործադրութիւնը: Կեդր. Վարչութիւնը ոչ մէկ ատեն պիտի համակերպի անուանական եւ պերճանքի մարմին մը մնալու դատապարտութեան:

Շրջանակներու մօտ դրկուելիք ներկայացուցիչներու ջանքերը եթէ չյաջողին երեւան բերել իրական փոփոխութիւն մը այս երեք կէտերուն մէջ, Կեդր. Վարչութիւնը պիտի հրաւիրէ արտակարգ Ընդհ. Պատգամ. Ժողովը եւ անոր յանձնէ կուսակցութեան գոյութիւնը շարունակելու կամ վերջացնելու համար»:

Ռ.Ա. կուսակցութեան նիւթական, կազմակերպական եւ գաղափարական գործունեութեան մէջ կարեւոր հարցը միայն շրջանակներու եւ ակումբներու ենթակայական դիրքորոշման, Կեդրոնի նկատմամբ պարտազանցութեան հետեւանք չէր: Պէտք է նշել որ այդ ժամանակաշրջանին ճգնաժամային երեւոյթներ կը նկատուէին նաեւ գաղթաշխարհի միւս քաղաքական հոսանքներու գործունեութեան մէջ: Լոզանէն յետոյ ստեղծուած նոր կացութիւնը կ'առաջադրէր բոլորովին նոր խնդիրներ, որոնց լուծման ընթացքին կը ձեւաւորուէր գաղթահայութեան նոր որակը, որ տարիներ յետոյ պիտի ստանար Սփիւռք անուանումը: ՌԱԿԻ Բ. Ընդհանուր Պատգամաւորականը ճիշդ բանաձեւած էր գաղթահայութեան հետագայ զարգացման բազմերակը եւ հիմնականին մէջ գծած էր գալիք ընթացքի ուղին: Բայց ժամանակը շատ կարճ էր, որպէսզի գաղթապայրերուն մէջ յստակ կերպով

ըմբռնելն ամբողջ կատարուածին իմաստը, հետեւաբար լոջօրէն ընկալելու համար Բ. Պատգամաւորականի բերուած հարցերը, եւ մանաւանդ համապատասխան կերպով լուծելու համար զանոնք: Այնպէս որ ճգնաժամային երեւոյթները առարկայական արդիւնքն էին ժամանակահատուածի մը, որ կրնանք սահմանել անցումային շրջան:

Կեդրոնական Վարչութեան վերլուծութեան մէջ յատկանշական է Բ. կետի «գաղափարական տկարացումի» գոյութիւնը: Նման «տկարացումը» նոյնպէս առարկայական հետեւանքն էր քաղաքականութեան եւ գաղափարաբանութեան հակադրութեան, երբ կուսակցութիւնը քաղաքական գետնի վրայ կը հաստատէ ու կը պաշտպանէ Խորհրդային Չայաստանը, ուրեմն եւ՝ Խորհրդային Միութեան իրականութիւնը. իսկ գաղափարաբանական գետնի վրայ ուղղակի կը հակադրուի վարչակարգին: Այս վիճակը որոշակիօրէն չփոք կը յառաջացնէ բոլորին միտքերուն մէջ: Մանաւանդ քաղաքական հակառակորդներէն Խորհրդային Չայաստանի պաշտպանութեան անհրաժեշտութիւնը, որ ՌԱԿ-ը կը համարէր իր գործունեութեան հիմնական դաշտերէն մէկը, քանի որ անոր համար հայութեան ֆիզիքական գոյութիւնը հայրենի հողի վրայ աւելի կարեւոր էր քան ամէն ինչ: Կուսակցութեան անդամներուն մօտ յաճախ մոռացութեան կը տրուէր գաղափարական տարբերութիւններու իրողութիւնը: Պատահական չէ որ ՌԱԿի ամբողջ պատմութեան ընթացքին բազմաթիւ անգամներ անոր անդամներէն շատեր մատնութեան ենթարկուած են որպէս պոլշեիկներ, զանազան երկիրներու ապահովութեան սպասարկութիւններու կողմէ:

Սեպտեմբեր 9, 1924 թուակիր նամակով մը որ կրէ «Իսիստ մտերմական» պիտակը, Կեդրոնական Վարչութիւնը կը բացատրէ Ամերիկայի Շրջանային Վարչութեան. «Աւելորդ անգամ մը ըլլալով շէշտենք թէ Պոլշեիկներու հետ հասարակաց երկու խնդիրներ միայն ունինք.

ա. Ռուսական օրիենթասիոնը

բ. Պատերազմական վիճակէն խուսափելու շրջահայեցութիւնը

Անոնցմէ դուրս կայ վերաշինութիւնը, որուն մեր բերելիք օժանդակութիւնը ոչ մէկ ատեն պոլշեիկեան վարիչներու փառաբանութեան ձեւը առնելու է: Համոզուելու ենք որ երեք տարուան մէջ այդ գետնի վրայ կատարուածը հրաշք մը չէ եւ քիչ մը խելքը գլուխը սովորական կառավարութիւն մը պիտի ընէր այդ բանը, իր աշխատասիրութեամբ հռչակաւոր հայ ժողովուրդի ստեղծագործութեամբը»: (ՌԱԿ Ամերիկայի Շրջ. Վարչութեան նամակը Պոստոն, Սեպտեմբեր 9, 1924):

Կուսակցութիւնը միշտ ջանացեր է կարգի բերել նման շեղումներ, եւ ոչ միայն Կեդրոնական Վարչութեան մակարդակով: 1924 թուականի աշնան Արեւմտեան Եւրոպայի Շրջանային Դ. Պատգամաւորական ժողովը, օրինակ, քննարկելով Շրջ. Վարչութեան փոխատենապետ Արշակ Զօպանեանի զեկուցումը, միաձայնութեամբ որոշեց. «Մասնաւոր ջանք թափել կուսակցութեան գաղափարաբանութիւնը ծաւալելու եւ անոր վարած քաղաքականութիւնը հրապարակաւ բացատրելու գործին մէջ ... Ժողովը համամիտ գտնուեցաւ որ Չայաստանի կառավարութեան վերաշինական աշխատանքին մէջ ամէն տեսակ օգնութիւն ընձեռնելով հանդերձ, կուսակցութիւնը պէտք է գործուն դեր մը ունենայ վերջերս գաղութներու մէջ ցոյց տրուած կոմունիստական պրոպագանդին հանդէպ»: (Տեղեկագիր ՌԱԿ Արեւմտեան Եւրոպայի Դ. Շրջանային Պատգամաւորական ժողովի – Նոյեմբեր 15, 1924):

1925 թուականի ամրան վերջաւորութեան ընդհանուր կացութեան մէջ որոշ բարելաւում արձանագրուեցաւ, եւ Կեդրոնական Վարչութիւնը այլեւս յարմար չտեսաւ արտակարգ Ընդհանուր Պատգամաւորական ժողով հրաւիրել: Մանաւանդ, որ կը մօտենար հերթական Ընդհանուր Պատգամաւորականի ժամկետը: Շրջանակներու մեծ մասին պնդումով Փարիզը կ'ընտրուի իբրեւ յառաջիկայ Ընդհ. Պատգամաւորականի վայր: Ըստ Էութեան կը կանխորոշուի նաեւ ապագայ Կեդրոնական Վարչութեան նստավայրը՝ դարձեալ Փարիզ: Կեդրոնական Վարչութիւնը նախապէս յարմար կը գտնէ Գ. Ընդհանուր Պատգամաւորականը գումա-

րել Փետրուար 1ին, ապա կ'որոշէ Փետրուար 15ը: Գ. Ընդհանուր Պատգամաւորական ժողովը, սակայն, անհրաժեշտ կազմակերպական աշխատանքներու կարգաւորման համար կը սկսի Մարտ 6, 1926:

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՕԳՆՈՒԹԵԱՆ ԿՈՄԻՏԵՆ (Հ.Օ.Կ.) ԵՒ Ռ.Ա.Կ.-Ը

ՀՕԿ-ը հիմնադրուած է Սեպտեմբեր 13-18, 1921ին, Երեւանի մէջ եւ օրինականացած՝ պետութեան կողմէ (ՀՍՍՀ Ժողովմիտրիի) Սեպտեմբեր 15, 1921ի հրամանագրով: Հիմնադիր ժողովին քննարկուած են ՀՕԿ-ի խնդիրները, նպատակը, կանոնադրական, կազմակերպչական եւ այլ հարցեր: Ընտրուած է ՀՕԿ-ի նախագահութիւնը բաղկացած 9 հոգիներէ (Յ. Թումանեան, Ե. Թադիանոսեան, Ա. Պապովեան, Լեւ, Ա. Երզնկեան ...), իսկ Կեդրոնական Վարչութեան նախագահ՝ Ա. Երզնկեան:

ՀՕԿ-ի աշխատանքը պիտի ըլլար օգնել Հայաստանի սովեալ բնակչութեան, օժանդակել երկրի շինարարութեան, սերտ կապ հաստատել գաղութահայ աշխատաւորներու եւ Խորհրդային Հայաստանի միջեւ, զանոնք մասնակից դարձնել սոցիալիստական շինարարութեան: 1922 Յունուարին պետութիւնը կը հաստատէ ՀՕԿ-ի մշակած ծրագիրները, որով նուիրատուութիւններ (դրամ, հագուստ, մթերք) հաւաքելու իրաւունք կը վերապահէ, ինչպէս Խորհրդային Հայաստանէն, Նոյնպէս եւ սփիւռքէն:

ՀՕԿ-ի հիմնադիր ժողովէն ետք ստեղծուեցան տեղական մասնաճիւղեր մասնաւորապէս Խորհրդային Միութեան հայաշատ քաղաքներու մէջ, 1924-25ին՝ Յունաստան, Պոլկարիա, Ռումանիա, Ֆրանսա, Անգլիա, Ամերիկա, Պարսկաստան, Գերմանիա, Ալճերիա եւ այլուր: ՀՕԿ-ի 200 մասնաճիւղերուն մէջ կը գործէր 10 հազար անդամ: ՀՕԿ-ի վարչութիւնը յատուկ կոչով կը դիմէ տարբեր երկիրներու մէջ ապրող հայերուն՝ հասնիլ օգնութեան: 1923-27ին ՀՕԿ-ը նպաստեց Ալեքսանտրապոլի հիւսուածեղէնի գործարանին հիմնադրման, Ղափանի պղնձահանքերը վերականգնելու, Երեւանի եւ Արարատի երկաթուղային կայարանները

կառուցանելու, Շիրակի ու Էվջելարի ջրանցքները կառուցելու գործին, հանրապետութեան մշակութային կեանքի զարգացումին:

ՀՕԿ-ի եւ անոր սփիւռքահայ մասնաճիւղերու օգնութեամբ 1922-38ին Խորհրդային Հայաստան ներգաղթեցին շուրջ 60 հազար հայեր: Արտասահմանեան մասնաճիւղերը մեծ գումարներ տրամադրեցին Նոր աւաններ հիմնադրելու, ներգաղթողներուն համար բնակարաններ կառուցելու գործին:

Խորհրդային Հայաստանի մասին սփիւռքահայութեան ճշմարիտ տեղեկութիւն եւ «պուրժուազգայնական» կուսակցութիւններուն հակահարուած տալու գործով «կարեւոր դեր» կատարեցին ՀՕԿ-ի պարբերականներն ու այլ հրատարակութիւնները, մշակութային միութիւնները, գրադարանները, ակումբները, թատերական եւ ինքնագործ խումբերը:

ՀՕԿ-ը լուծարքի ենթարկուեցաւ կառավարութեան որոշումով Դեկտեմբեր 3, 1937ին, այն լուծուելով որ Խորհրդային ժողովուրդներու եղբայրական ընտանիքէն ներս Խորհրդային պետութիւնը յաղթահարած էր նիւթական-տնտեսական դժուարութիւնները եւ վերածուած՝ զարգացած ճարտարարուեստական հանրապետութեան եւ այլեւս դուրսի օգնութեան կարիքը չէր զգար:

Հակառակ Խորհրդային Հայաստանի յայտարարած աժան լոզունգներուն, «պուրժուազգայնական» որակումին, եւ հակառակ տիրող շատ դժուար պայմաններուն, Ռամկավար Ազատական Կուսակցութիւնը այդ օրերուն կրցաւ գործնական օգնութիւն ցուցաբերել արտասահմանի ՀՕԿ-ի մասնաճիւղերու ստեղծման գործին, իսկ շատ մը պարագաներու ՌԱԿ-ի մասնակցութիւնը եղաւ վճռական:

Մինչեւ 1924 թուականը ՀՕԿ-ը գաղթօճախներու մէջ իր գործունեութիւնը ծաւալեց Հայկական Բարեգործական Ընդհանուր Միութեան խողովակով, դարձեալ «պուրժուազգայնական» ...: Արդէն այդ ժամանակ զգալի էր ռամկավարներու մասնակցութիւնը: Անկէ յետոյ էր որ սկսան կազմակերպուիլ ՀՕԿ-ի ինքնուրոյն մասնաճիւղերը: Շուրջ 200 մասնաճիւղեր, որոնք ունեցան ամենասերտ գոր-

ծակցութիւն ՌԱԿ-ի անդամներու եւ կառոյցներուն հետ:

Այդ իրողութիւնը նոյնիսկ առիթ ծառայեց Հայ Յեղափոխական Դաշնակցութիւն կուսակցութեան մամուլին դժգոհութեան ու քննադատութեան: Աթենքի ՀՅԴ «Նոր Օր» թերթը, օրինակ, կը պնդէ թէ ՀՕԿ-ի մասնաճիւղերը Յունաստանի մէջ դարձեր են «ռամկավար կուսակցութեան որջերը»: («Նոր Օր» - Օգոստոս 13, 1925):

Ռամկավար ազատականներու մասնակցութիւնը ՀՕԿ-ի գործունեութեան կը կատարուէր ծրագրուած կերպով. Կեդրոնի անմիջական ցուցմունքներով ու ղեկավարութեամբ: Սեպտեմբեր 15, 1924ի ԻԲ. Նիստին Կեդրոնական Վարչութիւնը կը քննարկէ «ՀՕԿ-ի կազմութեան հարցը» եւ կ'ընդունի հետեւեալ որոշումը. «Հայաստանի վերաշինութեան գործին աջակցելու համար որոշուեցաւ որ Կեդր. Վարչութիւնը հնարաւոր աջակցութիւն եւ նախաձեռնութիւն ցոյց տայ Յունաստանի մէջ ՀՕԿ-ի մասնաճիւղեր բանալու»: Կեդրոնական Վարչութիւնը տարբեր առիթներով նման կարգի հրահանգներ տուած է նաեւ զանազան այլ շրջանակներու:

ՌԱԿ-ի Եգիպտոսի Շրջանակի քսանական թուականներու կարեւոր դէմքերէն՝ պատմաբան Արշակ Ալպոյաճեան առիթով մը գրած էր թէ Լոզանի ծախողութենէն յետոյ գաղթահայութիւնը հայ ազգի գոյութեան միակ կռուանը կը սկսի տեսնել Խորհրդային Հայաստանի մէջ. «Դժբախտաբար Հայաստանի վարիչները բաւականաչափ հասունութիւն չունեցան այս բացառիկ հոգեբանական պահէն օգտուելու, կամ առաջադրուած սխալ տեսութիւններէն, կամ բոլորովին կամքէ անկախ պատճառներով, ամրապնդելու համար Խորհրդային Հայաստանի դիրքը եթէ ոչ իբր բաղաձայնական հովանաւորող ուժը Հայաստանի անձուկ սահմաններէն դուրս հայոց, այլ գէթ իբր անոնց բարոյական առաջնորդը, եւ Երեւանը դարձնել ընդհանուր միութեան կեդրոն մը»: (Թեոդիկ - Ամենուն Տարեցոյցը ԺԸ. տարի, 1924):

Կատարուեցաւ ճիշդ հակառակը: Խորհրդային Հայաստանի պաշտօնական քաղաքականութիւնը

ծրագրուած էր ոչ թէ ազգային միասնութեան այլ դասակարգային շերտաւորման հիմամբ, նոյնը նաեւ՝ գաղթաշխարհին մէջ: Եւ այդ ծրագրին իրականացման հիմնական միջոցն ու թատերաբեմը ընտրուեցաւ ՀՕԿ-ը: Երեւանէն ստացուած հրահանգներու հիման վրայ ՀՕԿ-ի մասնաճիւղերը աստիճանաբար վերածուեցան համայնավարական բարոյչութեան եւ դասակարգային շերտաւորման օճախներու: Հայաստանի մէջ սկսած քննադատութիւնը, որուն թիրախն էր Սփիւռքի ազգային կուսակցութիւններու գործունեութիւնը, նոյն հարթակի վրայ դնելով հակառակորդ թէ բարեկամ ոյժերը, դժուար կացութեան մատնեց ՀՕԿի մասնաճիւղերը, նոյնիսկ շուարումի մատնելու աստիճան:

ՀՕԿ-ի քաղաքականացման առիթը, իր հերթին, դեմ յանդիման կը գտնուէր բնական հակադեցութեան մը անդամներուն կողմէ, որ ի վերջոյ ինքնապաշտպանութեան բնոյթ մը կը կրէր: Օրինակ, Ամերիկայի Շրջանակը 1924 թուականի կատարած աշխատանքներու մասին եղած զեկուցումին մէջ կը նշէր թէ Շրջանային Վարչութիւնը վարանած է ոեւէ քայլ առնել ՀՕԿ-ի մասնաճիւղեր կազմելու նախաձեռնութիւնը վերցնելու հարցով. «մանաւանդ վախճալով որ ասիկա Ամերիկայի Շրջանակին կենսունակութիւնը պիտի սպառէ» (Տեղեկագիր ՌԱԿ Ամերիկայի Շրջանակին - Փետրուար 10, 1926):

Պատահական չէր ՌԱԿ-ի Ամերիկայի նման կարեւոր Շրջանակի մը եզրակացութիւնը. որովհետեւ Ամերիկայի մէջ ծախակողմեանները կը պահանջէին ՀՕԿերը դարձնել քաղաքական գործունեութիւններու կազմակերպութիւններ: Յայտնի համայնավար Պատրիկ Սելեան այնպէս յամառօրէն կը պնդէր, որ նոյնիսկ ամերիկեան «բանուորական կուսակցութեան» ղեկավարութիւնը ստիպւած եղաւ զայն ազատել «Նոր Աշխարհ» թերթի խմբագրի պարտականութիւններէն: (Տեսնել Կարլեն Դալլաքեան, «Ակնարկներ Սփիւռքահայ հասարակական մտքի պատմութեան», Երեւան, 1994):

Հայաստանի մէջ չափազանց դժգոհ էին արտասահմանէն ստացուած միջոցներու հետզհետէ նուազած գումարներէն: ՀԲԸՄը մինչեւ 1926

թուականի Ապրիլ ամիսը Հայաստանի կարիքներուն տրամադրեր էր ընդամենը 160 հազար տոլար: («Հայաստանի Կոչնակ» - Ապրիլ 24, 1926): Եւ այդ դժգոհութեան հետեւանքով քննադատութեան կիզակէտը ուղղուած էր թէ Բարեգործականին եւ թէ ռամկավարներու հասցէին:

Ահա նման քննադատութեան օրինակ մը, վերցուած «Խորհրդային Հայաստան» օրաթերթի մէջ տպագրուած «Բուրժուական բարեգործութիւն փարիսեցիական քղամիդով» վերտառութեամբ յօդուածէն:

«Մեզ թւում է, որ այս հարցերի պատասխանը պարտաւոր են կտրուկ կերպով տալ ռամկավարների այն ջոշերը, որոնք անդադար ճառում են իրենց «հայրենասիրութեան մասին»: Արշակ Չօպանեանը, Արտակ Դարբինեանը, Հրաչ Երուանդը, Թերզիպաշեանը, ինքը՝ Նորատուփեանը պատասխանատու են բարեգործական կոչուող անպատասխանատու օրկանի բոլոր այն գործողութիւնների համար, որոնք ուղղուած են հայ ժողովրդի դէմ» «Խորհրդային Հայաստան» - 18 Փետրուար 1926):

ՌԱԿ-ի մամուլը անհրաժեշտ պարզաբանումներ կ'ընէ. յատկապէս քննադատութեան թիրախ դարձնելով դասակարգային բաժանման քաղաքականութիւնը: Պոստոնի «Պայթար» թերթը այդ կը համարէ չափազանց վտանգաւոր փորձ մը, որովհետեւ արտասահմանի հայութեան շահագրգռութիւնը Հայաստանի նկատմամբ երբեք դասակարգային շահերէ չէ թելադրուած, այլ միայն ունեցած է ազգային եւ հայրենասիրական բնոյթ: («Պայթար» - Յունիս 19, 1926):

Փարիզի «Ապագայ»-ին մէջ հանդէս կու գայ Արշակ Չօպանեան Նոյն քաղաքին մէջ հրատարակուող «Երեւան» (ծախակողմեան) թերթի հարցադրման դէմ, որ կը քարոզէր դասակարգային շերտաւորման պահանջին մասին: Ըստ Չօպանեանի, ՀՕԿ-ի խնդիրը արտասահմանի մէջ ոչ միայն դրամահաւաքն է, այլ գաղթահայութեան մէջ ազգային կեանքը վառ պահելը, ազգասիրութեան քարոզչութեան համար միջոց մը ըլլալը: Ան կը գտնէ որ ՀՕԿ-ը ընդհակառակը, պէտք է ըլլայ բոլոր դասակարգերը հայրենիքի գաղափարին շուրջ

միաւորողը: («Ապագայ» - Սեպտեմբեր 4, 1926):

Ըսենք նաեւ որ, Չօպանեանի այս ելոյթը բնաւ չգոհացուց Ամերիկայի Շրջանակի ղեկավարութիւնը, որ ցաւալի անհասկացողութեան արդիւնք է Կեդրոնական Վարչութեան եւ Շրջանակներու միջեւ ՀՕԿ-ի գնահատութեան հարցին մասին: «Ապագայ»-ի Նոյն թիւին մէջ կը կարդանք նամակով մը. «*Ընկեր Ա. Չօպանեան «ՀՕԿ-ն ու Երեւանը» յօդուածով ՀՕԿ-ի դերի մասին կարգ մը արտայայտութիւններ կ'ընէ, որոնք բնաւ չենք կրնար բաժնել եւ կը զարմանանք որ այդ տեսակ յօդուած մը կը գրուի Կեդրոնական Վարչութեանդ ատենապետին կողմէ»*. (Այդ շրջանին, Գ Պատգամաւորական Ընդհանուր Ժողովով Չօպանեան ընտրուած էր Կեդրոնական Վարչութեան ատենապետ): «*Հինգ տարիներէ ի վեր այս Կուսակցութիւնը կը կատարէ ճիշդ այն դերը, որ չենք կրնար հասկնալ ի՞նչ մտայնութեամբ, այսօր ՀՕԿ-ին դերը, ՀՕԿ-ին գործը ըլլալը կը պարզուի ականաւոր ընկերոջ մը կողմէ: Կրնա՞նք հասկնալ թէ մեր դերը ի՞նչ է արտասահմանի մէջ»*: Չայրացած հարց կու տայ նամակով Շրջ. Վարչութեան քարտուղար Կ. Սուշեղեանը):

«Կը զարմանանք, որ ինչպէ՞ս կրցեր էր ՀՕԿ-ճիւղերուն բաժին հանել այնպիսի դեր մը, որուն գործադրութեանը ոչ ատակ են եւ ոչ ալ միջոց եւ հնարաւորութիւն ունին եւ Նոյն իսկ իրենք ալ կոչումը ունենալուն մասին անտեղեակ են: Ի բացառեալ, եթէ մենք մեր Կուսակցութեան գործերը լքելով լծուինք ՀՕԿ-ի գործերուն եւ անոր տրամադրենք մեր բեմն ու մամուլը, կամ աւելի ճիշդ պիտի ըլլար ըսել՝ լուծուինք անոր մէջ լմնանք, քանի որ մեզի ընելիք բան չի մնար այլեւս»: (Նամակ ՌԱԿ Կեդրոնական Վարչութեան - Սեպտեմբեր 24, 1926, Պոստոն):

ՀՕԿ-երուն տրուած Նոր առաքելութիւնը յանգեցուց անոր, որ արդէն 1929 թուականէն սկսեալ Կուսակցութեան անդամները, որոնք մեծ թիւով կը մասնակցէին ՀՕԿ-ի գործունեութեան, շուրջ 80 տոկոսով դուրս ելան այդ կազմակերպութենէն: («Ապագայ» - Մայիս 22, 1929): ՀՅԴ արդէն իսկ ընդդիմադիր դիրքորոշում ուներ, իսկ Սոցիալ

Դեմոկրատ Յնչակեան Կուսակցութիւնը (ՄԴԿ) Նոյնպէս մերժեց ԶՕԿերուն Նոր քաղաքականութիւնը: ՄԴԿի Ամերիկայի շրջանակի 43րդ պատգամաւորական ժողովը 1928 թուականին միաձայնութեամբ որոշում առաւ ԶՕԿերու հետ բոլոր կարգի յարաբերութիւնները խզել: («Մշակ» - Յուլիս 27, 1928):

ԶՕԿ-ը Հայաստանի կառավարութեան որոշումով վերջ տուաւ իր գործունէութեան 1937 թուականին: Այդ կազմակերպութեան եւ անոր արտասահմանեան մասնաճիւղերուն աշխատանքը, առանց Նկատի ունենալու ծայրայեղութիւններն ու խեղաթիւրումները, մեծապէս նպաստեց Սփիւռքի զաղթածախներու, հայրենակցական եւ բարեսիրական միութիւններու, անհատ ազգայիններու Նիւթական միջոցները Հայաստանի վերաշինութեան տրամադրելու, հայրենադարձութեան իրականացման, Հայրենիք-Սփիւռք յարաբերութիւններու սկզբնաւորման ու զարգացման գործին: ՌԱԿ-ը որոշ թիւով Ներկայացուցիչներ ունէր, որոնք մինչեւ վերջ ալ իրենց մասնակցութիւնը բերին ԶՕԿ-ին, պարզապէս օգտակար ըլլալու հայրենիքին ու հայրենաբնակ ժողովուրդին:

Նոյնիսկ պայքարի շիկացած մթնոլորտին մէջ ԶՕԿ-ի աշխատանքներուն ՌԱԿ-ի մասնակցութիւնը ունէր երկու սկզբունք. առաջինը՝ որ կուսակցութեան հաւատոյ հանգանակն էր, հայութեան ֆիզիքական գոյութեան ապահովութիւնն էր հայրենիքէն Ներս, իսկ ԶՕԿ-ի միջոցով իր առաւելագոյն ջանքերը կը Ներդնէր Հայաստանի տնտեսութեան զօրացման գործին մէջ: Ապա ՌԱԿ-ը մինչեւ վերջ ալ կը պայքարէր որպէսզի ԶՕԿ-ը կարելի եղած չափով հեռու պահէ համայնավարական քարոզչութեան վերածուելու վտանգէն: Ամէն պարագայի, գէթ կամովին չէր կրնար զիջիլ ԶՕԿ-ի կառոյցներուն մէջ իր ունեցած դիրքերը համայնավարներուն:

Ինչպէս պիտի տեսնենք հետագայ բաժիններուն մէջ, ԶՕԿի Նկատմամբ պայքարը անընդհատ կը սրէր եւ ակնյայտ կերպով կուսակցութիւնը իր որոշումը պիտի առնէր ՌԱԿ-ի Գ. Ընդհանուր Պատգամաւորական ժողովէն ետք:

Ռ.Ա. ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԻՒՆԸ ԵՒ ՀԱՅ-ՔՐՏԱԿԱՆ ԳՈՐԾԱԿՑՈՒԹԵԱՆ ՀԱՐՑԸ

Հայ եւ թուրք գործակցութեան համար լուրջ քայլ մը առնուեցաւ զինադադարէն տարի մը յետոյ, Անգլիոյ քաջալերութեամբ, երբ Զեմալական շարժումը Թուրքիոյ մէջ Նկատելի ոյժ մը դարձած էր արդէն ու սկսած էր մտահոգութիւն պատճառել:

Ազգ. Պատուիրակութիւնը, Հայաստանի այն ատենուան կառավարութեան գիտակցութեամբ ու հաւանութեամբ, Եւրոպա գտնուող քիւրտ պետերու հետ ստորագրեց համաձայնութիւն մը, որու համեմատ երկու ժողովուրդները կը հաստատէին իրենց իրաւունքը թրքական տիրապետութենէն ազատելու համար, կը խոստանային այս նպատակով գործակցիլ ու օժանդակել իրարու եւ յանձն կ'առնէին Ազգերու Դաշնութեան իրաւարարութեան յանձնել հողային եւ այլ վիճելի խնդիրները, որոնք կրնային ծագիլ իրենց միջեւ: Այս համաձայնութիւնը մշակուելով կրնար յանգիլ հայ եւ քիւրտ սերտ դաշնակցութեան մը եւ ամէնէն ամուր երաշխաւորութիւնը կազմել երկու ժողովուրդներու ազատութեան եւ իրաւունքներուն պաշտպանութեան:

Թուրք շրջանակներն ու կառավարութիւնը, մտահոգուիլ սկսան, եւ քիւրտերու կրօնական զգացումներուն եւ ուրիշ միջոցներու դիմելով ջանացին խանգարել հայ եւ քիւրտ գործակցութիւնը: Անոնց օգնութեան հասան Հայաստանի Նախկին կառավարութեան խումբէն բանի մը անհեռատես դաշնակցական վարիչներ, որոնց գլուխը կը գտնուէր Գարեգին Փաստրմաճեան, Ուաշինկթընի Նախկին դեսպանն ու Ազգային Պատուիրակութեան դեր-Նախագահը, որ մեծադողոր բողոք մը հրատարակեց այդ համաձայնութեան դեմ, պնդելով որ ատիկա հայկական իրաւունքներ կը զոհէ քիւրտերու եւ կը վտանգէ Հայաստանի շահերը: Համաձայնութիւնը, հետեւեալ, մնաց թուղթի վրայ՝ առանց գործնական հետեւանքի, ի վերջոյ բոլորովին լքուեցաւ ու մոռցուեցաւ:

Այնուհետեւ, շուտով Նոյն խումբն է, որ հրապարակ իջաւ հայ եւ քիւրտ գործակցութեան անուսով. այդ ջատագովելով իբրեւ փրկութեան լաստակ:

Արդեն այս ուշ էր եւ անպատեհ այդ օրերու քաղաքական պարագաներուն տակ:

«Ժողովուրդներու գործակցութեան մէջ նպատակի ու շահերու նոյնութիւնը, ցեղակցութիւնը, նոյնիսկ զգացումները, կարեւոր դեր կը կատարեն, բայց ամենէն էականն ու հիմնականը փոխադարձ օգնութիւնն է ու օգուտը, զոր անոնք կրնան մատուցանել իրարու, կամ կ'ակնկալեն իրարմէ: Ասկիւ շատ աւելի ճշմարիտ է հայերու եւ քիւրտերու համար, որոնք՝ մանաւանդ քիւրտերը, հազիւ կ'ըմբռնեն թէ դարաւոր դրացիներ ու ցեղակիցներ են. նոյն շահերն ունին եւ պարտին բարեկամներ ըլլալ ու փոխադարձաբար թիկունք կանգնիլ իրարու» ինչպէս կը գրէր այդ օրերուն Պոստոնի «Պայքար» օրաթերթը:

Արդ, զինադադարէն անմիջապէս յետոյ, թերեւս մինչեւ Լոզանի դաշնագիրը, այնպիսի կացութիւն մը ու պայմաններ կը տիրէին, որ հայեր ու քիւրտեր գործակցութեամբ կրնային մեծապէս օգտակար ըլլալ իրարու եւ փոխադարձաբար զօրացնել իրենց դատերը: Այդ օրերուն Հայկական Խնդիրը տակաւին շատ կարեւոր տեղ կը գրաւէր թէ՛ դիւանագիտական սեղանին վրայ եւ թէ՛ քաղաքակիրթ աշխարհի հանրային կարծիքին մէջ, եւ հայոց աջակցութիւնն ու գործակցութիւնը քիւրտերուն հետ, կրնար բարձրացնել Զրտական Դատին քաղաքական արժէքը եւ նպաստել անոր լուծման: Քիւրտեր ալ կրնային օգնել հայոց, բուն իսկ տեղւոյն վրայ՝ Հայաստանի մէջ, վերջ դնելու համար թրքական ոտնձգութիւններու եւ թոյլ չտալով որ Թուրքիոյ իսլամ քիւրտ ժողովուրդն ու քրտական իրաւունքները շահագործեն ընդդէմ հայոց: Այս բոլորէն յետոյ կար մանաւանդ շատ կարեւոր իրողութիւն մը. Մեծն Բրիտանիա իր շահերուն յարմար կը նկատէր հայ եւ քիւրտ դաշնակից պետութեան մը կազմութիւնը եւ ոչ միայն կը քաջալերէր, այլեւ ի հարկին կրնար գործնականապէս հովանաւորել զայն:

Արդեն կացութիւնն ու պայմանները հիմնովին փոխուեցան: Հայկական Դատը, քաղաքական ու դիւանագիտական տեսակետով, իր նշանակութիւնը կորսնցուցած եղաւ Արեւմտեան երկիրներու մէջ, հանրային կարծիքն ալ գրեթէ չգբաղեցաւ այդ

հարցով: Եւ ասկէ մեկնելով այդ ուղղութեամբ հայեր չկրցան օգտակար ըլլալ քիւրտերու, եւ քիւրտերն ալ անշուշտ տեղեակ էին այս իրողութենէն: Աւելորդ է ըսել թէ հայեր տնտեսական, զինուորական եւ ուրիշ ոեւէ կերպ օգնութիւն ալ չէին կրնար ընել քիւրտերու, այդ օրերուն: Միւս կողմէ քիւրտերն ալ իրենց կարգին չէին կրնար նպաստ բերել Հայկական Դատին: Այդպիսի հակում ու տրամադրութիւն ալ չէին կրնար ցուցաբերել: Զրտական վերջին շարժումներու ընթացքին, քիւրտ մտաւորականութիւնն ու հարազատ ազգայնական տարրերը, Հայկական Դատին ոեւէ ակնարկութիւն չըրին, հայերը չփնտռեցին: Եւ արդէն Էնկիւրիի դատաւարութեան ընթացքին եղած յայտարարութիւններն ալ հաստատեցին թէ քրտական վերջին շարժումները հակաթրքական ըլլալէ աւելի հակաքեմալական էին, եւ իրենց շարժառիթը աւելի կրօնական էր քան թէ ազգայնական, իսկ գաղտնի թելերը կ'երկարէին մինչեւ Պոլիս ու կը գտնուէին Իթթի-հատական պետերու ձեռքին մէջ:

Կայ նաեւ շատ կարեւոր իրողութիւն մը: Մինչեւ Մուսուլի շուրջ Անգլեթուրք համաձայնութիւնը այնպէս կը խորհուէր թէ Անգլիա կը գրգռէ ու կը հովանաւորէ Զրտական շարժումը: Այդ համաձայնութեամբ Մեծն Բրիտանիա յանձն առաւ ոչ միայն չքաջալերել քիւրտերը, այլ ի հարկին օգնել Էնկիւրիի՝ Զրտական ոեւէ շարժում զսպելու համար: Զիչ մը իրատեսութիւն կը բաւէ նաեւ ըմբռնելու համար թէ հայ եւ քիւրտ գործակցութիւն մը, այդ օրերուն, ոչ թէ համաձայն, այլ հակառակ էր Անգլիոյ շահերուն ու Թուրքիոյ եւ Անգլիոյ միջեւ գոյացած համաձայնութիւնը, ընդդէմ քիւրտերու, բոլորովին կը կնճռոտէր ու կը դժուարացներ անոնց գործը եւ Զրտական Դատը կը մատներ անհնարութեան:

Բնականաբար, իբրեւ բախտակից ժողովուրդ կը համակրինք Զրտական Դատին, զիտնալով որ գործակցութիւն մը յարմար ատենին, յարմար միջոցներով ու պարագաներու տակ օրինաբեր պիտի ըլլայ երկու ժողովուրդներու եւ Մերձաւոր Արեւելքի խաղաղութեան ու բարգաւաճման համար: Բայց, այդ խնդիրներու մասին խօսելու ժամանակը չէ, կանխահաս է: Եղան հայ կուսակցական

ղեմբեր, որոնք փորձեցին Զրտական Հարցը դրամագլուխի վերածել եւ վնաս հասցնել հայ եւ քիւրտ յարաբերութեանց:

* * *

Այսպէս ուրեմն, քսանական թուականներու սկիզբը Թուրքիոյ տարածքին քրտական շարժումը սկսած էր ցոյց տալ անօրինակ եռուզեռ մը: Հայկական քաղաքական կազմակերպութիւնները անշուշտ որ այս շարժումին նկատմամբ որոշակի հետաքրքրութիւն ցուցաբերեցին: Մասնաւորաբար ՀՀԴ տասնամեակի աւարտին յարաբերութիւններ հաստատեց քրտական ազատագրական պայքարի ղեկավարութեան հետ:

ՌԱԿ-ի պատմութեան մէջ եւս կայ շրջան մը, որուն յիշատակումը անհրաժեշտ է որ արձանագրուի, որպէս պատմական տուեալ: Թէեւ Բ. Ընդհանուր Պատգամաւորական ժողովը սկզբունքային որոշում առած էր Հայ Դատի հետագայ ճակատագիրը ամբողջովին թողուլ Խորհրդային Հայաստանի կառավարութեան իրաւասութեան սահմաններուն մէջ, սակայն, այնուամենայնիւ, կուսակցութեան Կեդրոնական Վարչութիւնը չիրաժարեցաւ ներկայացուած առիթէն որոշ շփումներու մէջ մտնելու քրտական ոյժերու հետ, առանց աղմուկի պահելով հանդերձ տրամաբանական զգուշաւորութիւն մը իր յարաբերութեանց մէջ:

Մարտ 1925ին Կեդրոնական Վարչութեան անդամ Յ. Պօղոսեան (Հրաչ Երուանդ եւ Արտակ Դարբինեան տեւական կուսակցական առաքելութեան մէջ ըլլալով) տեսակցութիւն ունեցաւ «Զիւրտ Թեալի ճեմիէթի» կազմակերպութեան ընդհանուր քարտուղար եւ նախկին ծովային նախարար Համտի փաշայի հետ: Վերջինս դրամական օժանդակութիւն կը խնդրէր դէպի ապստամբած շրջանները իր ուղեւորութիւնը դիւրացնելու համար. «*Խոստանալով աշխատիլ ի նպաստ հայոց եւ քիւրտ շրջանակներու մէջ տրամադրութիւն ստեղծել ապագայ հայ եւ քիւրտ գործակցութեան մը համար*»: (Արձանագրութիւն ՌԱԿ Կեդրոնական Վարչութեան – Մարտ 25, 1924 եւ Հոկտեմբեր 24,

1925):

Դրամ յատկացնելու համար նամակ կը գրուի Փարիզի վարչութեան, Մարտ 26, 1925 թուագիր:

«Այստեղ կը գտնուի «Զիւրտ Թեալի ճեմիէթի» ընդհանուր քարտուղար եւ նախկին ծովային նախարար Համտի փաշա: Յիշեալ ընկերութիւնը, որուն ծրագիրը եղած է Զիւրտիստանի անկախութիւնը, վերջերս փոխադրուած է Հալէպ եւ այժմ անոր անդամները, բացի յիշեալ Համտի փաշայէ, անցած են ապստամբած շրջաններու մէջ եւ միացած քրտական ուժերուն: Այժմ Համտի փաշա կը փափաքի անցնիլ Թոյ շրջանը ուր կը գտնուի Սմիթ եւ ըստ իր տուած տեղեկութեան մինչեւ մէկ ամիս, երբ եղանակը թոյլատու ըլլայ, Սմկոյի ուժերն ալ – իր տուած թիւը 8000 է – կ'անցնին յարձակողականի: Համտի փաշա ըլլալով իշխանական ընտանիքէ. մեծ ազդեցութիւն ունենալ կը թուի. միայն թէ հիմա նիւթական միջոցներէ բացարձակապէս զուրկ է կարենալ ճամբորդելու համար. դէպքերու բերումը խզած ըլլալով զինք իր միւս ընկերակիցներէն: Ինք առաջարկած է մեզ որ նիւթական դիւրութիւններ տանք, փոխարէն յանձնառու ըլլալով աշխատիլ, երբ Զիւրտիստանի ներկայ շարժումը յաջողի ի նպաստ հայոց:

Այս մասին մեր տեսութեանց արդիւնքը հետեւեալն է. Զրտական ներկայ շարժումը յաջողութեան յոյսեր ունի եւ արդէն զսպումի դժուարութիւնն ալ ցոյց կու տայ թէ ապստամբութիւնը լաւ կերպով կազմակերպուած է: Ներկայ շարժումին նպատակն է Զիւրտիստանի անկախութիւնը եւ խալիֆայի վերահաստատումը Կ. Պոլսոյ մէջ: Զիւրտիստան պիտի ճանչնայ խալիֆան իբրեւ կրօնական պետ: Համտի փաշա Զիւրտիստանի զօրացումին եւ ապահովութեան տեսակէտով անհրաժեշտ կը նկատէ Հայաստանի տարածումը Կարսէ Էրզրում գծով եւ ծովու վրայ Ելքով մը:

Կը կարծենք Համտի փաշա ազդակ մըն է, որմէ կարելի է օգտուիլ, զայն մեզի կապելով՝ դրամական օժանդակութեան մը փոխարէն: Հինգ հազար ֆրանկի գումար մը – մեր տեսակէտով – պիտի գոհացնէր զինք: Որքան ալ մեր ներկայ քաղաքականութիւնը կապած ըլլանք Սովետական Ռուսիոյ,

չենք կրնար անտես ընել նման ազդակներ, որոնք մեզի համար նիւթական պզտիկ զոհողութիւն մը պիտի արժէին եւ յաջողելու պարագային միայն չնչին գումարի մը կորուստը պիտի ունենայինք, փոխանակ մարդկային եւ այլ կորուստներու: Եթէ դուք ալ նպատակայարմար կը գտնէք, կարելի է Բարիզի մէջ գտնել այդ գումարը, դիմելով մեր դատով հետաքրքրուող անձերու կամ մարմիններու»: (ՌԱԿ Արեւմտեան Եւրոպայի Շրջանային Վարչութեան, Բարիզ – ՌԱԿ Կեդրոնական Վարչութիւն – Մարտ 26, 1925):

Այսպիսով, 5000 ֆրանկի դիմաց՝ Հայաստանի տարածքը պիտի հասներ մինչեւ Էրզրում՝ ծովու վրայ ելքով մը: Երուանդ Օտեանի գրիչին արժանի այս պատմութիւնը կ'ունենայ բանական ու բնական ելք: Փարիզի Վարչութիւնը կը մերժէ, իսկ Կեդրոնական Վարչութիւնն ալ իր Ապրիլ 23, 1925ի նիստին կ'որոշէ:

«Նկատելով որ քրտական շարժումը կորսնցուցած է իր թափը, միւս կողմէ Փարիզի Շրջան. Վարչութեան առաջարկին հիման վրայ որոշուեցաւ փակուած համարել Համտի Բաշայի նիւթական օժանդակութիւն մը ընելու հարցը»:

Շատ ուշ միայն Խորհրդային Հայաստանը իր տարածքէն ներս օգտակար պիտի ըլլար քիւրտերուն՝ զարկ տալով անոնց մշակութային եւ կրթական տոհմիկ ժառանգութեանց:

ԿԵԴՐՈՆԱԿԱՆ ՎԱՐՉՈՒԹԵԱՆ ԿԱՐԳ ՄԸ ՈՐՈՇՈՒՄՆԵՐԸ

Բ. եւ Գ. Ընդհանուր Պատգամաւորական ժողովներու միջեւ ինկած ժամանակամիջոցին Կեդրոնական Վարչութիւնը, հակառակ նիւթական իր անձուկ պայմաններուն, առաւ շարք մը նշանակելի որոշումներ, որոնք կուսակցութեան հետագայ զարգացումներուն համար կարելորդ էին:

1. Ըստ Բ. Ընդհանուր Պատգամաւորական ժողովի որոշումին հրապարակուեցան միասնական անդամաքարտեր:

2. Մտաւորական ոյժերու պակասումով, հրաւեր դրկուեցան մտաւորականներու աշխատակցելու համար կուսակցական մամուլին: Կը կազմուի

ընդհանուր ցուցակ եւ Կեդրոնական Վարչութիւնը հրաւեր կ'ուղղէ անոնց իւրաքանչիւրին:

3. Կուսակցական կարգապահութիւնը ամրապնդելու անհրաժեշտութենէն մեկնելով, կուսակցական պատիժներ կը տրուին շարք մը ականաւոր ընկերներու: Այսպէս՝

Միհրան Սվազլեանը առանց Կեդրոնական Վարչութեան գիտութեան կը սկսի աշխատակցիլ Աթենքի ՀՅԴ «Նոր Օր» թերթին: Անոր յօդուածներուն հրատարակութիւնը բողոքի կ'արժանանայ քանի մը ակումբներու կողմէ: Կեդրոնական Վարչութիւնը կ'ընդունի անոր հրաժարականը Կեդրոնական Վարչութեան կազմէն:

ՀՐԱՄԵՐ ԿՈՒՍԱԿՑԱԿԱՆ ՄԱՄՈՒԼԻ ԱՇԽԱՏԱԿՑՈՒԹԵԱՆ

Ոչ կուսակցական մամուլի մէջ ՌԱԿի սկզբունքներուն անյարիր ելոյթներու համար կուսակցութենէն կը հեռացուին Մուշեղ Եպիսկոպոս Սերոբեանը, որ Ա. Ընդհանուր Պատգամաւորական ժողովի ատենապետն էր, Նաեւ՝ Վահէ Հայկ, Լ. Լիւլեճեան եւ ուրիշներ:

1. Կեդրոնական Վարչութիւնը իր ԺԹ. Նիստին, Օգոստոս 17, 1924 թուականին կուսակցական կարգապահութիւնը ամրապնդելու նախանձախնդրութեամբ, որոշեց «արգիլել ընկերներու աշխատակցութիւնը կուսակցութեանս հակառակորդ եւ թշնամի կուսակցական եւ ոչ կուսակցական թերթերուն»: Նոյն հարցով Օգոստոս 27ին թիւ 5 շրջաբերականով տեղեակ պահեց այս որոշումը բոլոր շրջանակներուն: Իսկ Մարտ 25, 1925ին կ'արձանագրէ:

«Նկատելով որ Եգիպտոսի Շրջ. Վարչութեան քարտուղար ընկ. Ա. Ալպոյաճեան կը շարունակէ իր աշխատակցութիւնը Կ. Պոլսոյ «Վերջին Լուր» թերթի յաջորդող թերթերուն («Ժամանակ «5 Նոյ.-«Նոր Լուր» 9 Յունիւլ.) յիշեալ Շրջ. Վարչութեան գրուած է 22 Յունիւլ. թուականով, որ ազդարարէ ընկ. Ալպոյաճեանը՝ կուսակցական կարգապահութիւնը յարգելու համար»: (Ատենագրութիւն ՌԱԿ Կեդրոնական Վարչութեան, Փետրուար 25, 1924 եւ Հոկտեմբեր 24, 1925):

2. Էական նշանակություն ունեցավ Կեդրոնի նախաձեռնությունը մամուլին աշխատակցող մտավորականներուն պատուագիներ վճարելու հարցով: Ատով ենթահողը կը կազմուէր հեղինակութիւն վայելող շրջանակներու ընդլայնման: Մարտ 12, 1924ին ընդունուած այդ որոշումը հետեւեալ պատկերը կը ներկայացներ.

«Գրել կուսակցական մամուլի վարչական մարմիններուն, մասնաւորապէս «Արեւ»ին եւ «Պայքար»ին, որպէսզի չբաւականանան միայն ձրի աշխատակիցներով եւ թղթակիցներով, այլ միջոցներ գտնեն վարձատրուող աշխատակիցներուն՝ մնայուն քատր մը ապահովելու համար»:

Բոլոր այս որոշումները, որոնց մէկ մասը առաջին հայեացքով կրնար թուիլ ազատական մտածողութեան ձեւին ու բովանդակութեան անյարիր, կոչուած էին կուսակցութեան անդամներու վարքագծի կարգ ու կանոնը սահմանել, յատկապէս ուրիշ մամուլի օրկաններու հետ յարաբերութեան խնդրով: Վերջին հաշուով Կեդրոնի նպատակն էր ամրապնդել կուսակցութեան մամուլը եւ բարձրացնել անոր մակարդակն ու որակը:

ԿՈՄԱԿՑԱԿԱՆ ԳԱՂԱՓԱՐԱԽՕՍՈՒԹԵԱՆ ՏԱՐԱԾՈՒՄ

Գ. Ընդհանուր Պատգամաւորական ժողովի նախորդեցին շրջանակներու պատգամաւորական ժողովները, որոնց քննարկած զանազան եւ այլեւայլ հարցերու շարքին կը մնար մնայուն մտահոգութիւն մը՝ կուսակցութեան գաղափարական հիմունքները ամրապնդելու հարցը: Ամերիկայի Շրջանային Գ. Պատգամաւորական ժողովը ընդունեց հետեւեալ բանաձեւը.

«Ա. Մեր կուսակցութեան Հայաստանի մատուցած օժանդակութեան բնոյթը այնպէս մը ճշդել, որ մեր վերաշինական նպատակները չներկայանան լոկ բարեգործական հանգամանքի տակ, այլ կրեն քաղաքական դրոշմ, ուրիշ խօսքով, պէտք է որոշ ու գործնական ծրագիր մը ունենալ Հայ ժողովուրդին ու Հայաստանին օժանդակելու համար. ծրագիր մը՝ որ լիովին համապատասխան ըլլայ

քաղաքական կուսակցութեան մեր հանգամանքին:

Բ. Մեր մամուլին ու հրապարակային ժողովներուն մէջ կուսակցութեանս այժմու կառավարութեան հանդէպ ըրած գնահատանքին պէտք է դնել ինքնուրոյն դրոշմ եւ խուսափիլ այն տպաւորութիւնը ձգելէ թէ մենք կ'իւրացնենք անոնց տեսակետները ազգային լեզուի, հաստատութիւններու եւ պատմութեան վերաբերեալ»: (Տեղեկագիր ՈԱԿ Ամերիկայի Շրջանակին Գ. Պատգմ. ժողովին, Պոստոն – Օգոստոս 30- Սեպտեմբեր 2, 1924):

Շատ աւելի յստակ է արտայայտուիլ Եգիպտոսի Շրջանային Ե. Պատգամաւորական ժողովի մասին, որ տեղի ունեցաւ Գ. Ընդհանուր Պատգամաւորականին ինն ամիս առաջ: Քննարկումներու տարողութեանը, վիճաբանութիւններու յաճախ զգացական բնոյթը ընդհանուր առմամբ ունին նոյնութիւն միւս շրջանակներու կայացած քննարկումներուն հետ: Ուստի հարկ կը տեսնենք մանրամասնութեամբ ներկայացնել այդ պատկերը.

«Կուսակցութեան ընդհանուր քաղաքականութիւնը» հարցի քննարկման ընթացքին ելոյթներ ունեցան գրեթէ բոլոր պատգամաւորները:

«Ընկ. Միք. Նաթանեան ըսաւ թէ մեր քաղաքականութիւնը նպաստաւոր եղած է Հայաստանի Կառավարութեան այն պատճառաւ որ մենք համակիր ենք կատարուած շինարարական աշխատանքին եւ ազգահաւաքման ճիգերուն: Սակայն, ըսաւ, մեր բրոքականտը չափազանց սահմաններու հասած է: Պէտք է, ըսաւ, ցոյց տալ թէ մենք դեմ ենք համայնավար կառավարութեան ընկերական տեսակետին եւ պէտք է հանդիսաւոր կերպով արտայայտենք մեր այս տեսակետը, որպէսզի ուրիշներ եւ հակառակորդ կուսակցութիւններ չարամտօրէն չխեղաթիւրեն մեր այս բարեացակամութիւնը, մեզի վերագրելով համայնավար հակումներ»:

Այնուհետեւ, անմիջապէս հանդէս կու գայ «Արեւ»ի խմբագրապետ Յ. Յակոբեան. «Իրական եւ արդար չէ այդ տպաւորութիւնը: Մենք մեր տեսակետները պարզած ենք եւ համայնավարներն ու կառավարութիւնը գիտեն արդէն մեր տեսակետները: Հայաստանէ դուրս մեր դիրքը որոշ է. եւ մենք պէտք է զգուշաւոր ըլլանք նաեւ անոր համար որ

մեր հակառակորդ կուսակցությունը կը ջանայ խեղաթիւրել Հայաստանի հանդէպ մեր բռնած դիրքը եւ մեզ ներկայացնել համայնավարներ, ինչ որ պարզ բրոյդքասիոն մըն է, մեզ վարկաբեկելու համար ի գործ դրուած»:

«Ընկեր Ա. Ալպօյաճեան կը հաստատէ ընկ. Նաթանեանի կողմէ մատնանշուած տպաւորութիւնը, որ ոչ թէ երեւակայական, այլ իրական է, ըսաւ: Այդ տպաւորութիւնը ոչ միայն ուրիշներունը, այլ եւ մերինն է, ըսաւ, մինչեւ անգամ Կեդրոնական Վարչութեանը, որ տուած է մասնաւոր հրահանգներ թերթի ուղղութեան մասին: Ու այդ հրահանգները հաղորդուած ըլլալով հանդերձ թերթի խմբագրութեան, անոր ուղղութիւնը մնացած է անփոփոխ եւ այս պատճառով ալ անհրաժեշտ է խիստ հսկողութիւն կատարել եւ չափաւոր ուղղութեան մը մէջ դնել թերթը:

Թէ՛ ընկեր Նաթանեան եւ թէ՛ ընկեր Ալպօյաճեան պէտքը շեշտեցին կուսակցութեան ընկերային տեսակետներուն տարածման եւ բրոքականտին ոյժ տալու անհրաժեշտութեանը:

Ընկեր Յակոբեան ըսաւ թէ անտեղի ըսիրտսաներու պատճառ չդառնալու համար պէտք է զարկ տալ սկզբունքային քարոզչութեան»:

«Ընկեր Հաճնլեան ըսաւ թէ Հայաստանի վերաշինութեան յարիւ եւ օժանդակելը գերագոյն պարտք մըն է: Հայաստանի կառավարութիւնը, ըսաւ, համայնավար ըլլալով կը քարոզէ իր սեփական սկզբունքները, ու մենք որ դէմ ենք այդ վարդապետութեանը պէտք է քարոզենք մեր սկզբունքները: Հարկ չկայ բնաւ որ ներփողենք անոնց գործելակերպը. ընդհակառակն, պէտք է մինչեւ անգամ թշնամական դիրք բռնենք անոնց հանդէպ. տարփողենք մեր ռամկավար սկզբունքները. մեր կուսակցական ինքնութիւնը զգալի ընենք իրենց ու մնանք գաղափարական հակառակորդի դիրքին վրայ: Ասիկա պատճառ պիտի ըլլայ որ, ըսաւ, յարգել տանք ինքզինքնիս իրենց, մինչդեռ այժմ անոնք չեն թերանար մերձ ընդ մերձ զմեզ քննադատելու եւ նախատելու գործին մէջ»:

«Ընկեր Էօժեն Բաբազեան «Արեւ»ի ուղղութիւնը լաւ գտաւ: Օգնութեան եւ կապի ուժեղացում

մը կը հետապնդէ, ըսաւ, մարդոց հետ, որ տարօրինակ թիփեր են: Պահենք սակայն արժանապատուութիւննիս, ուժերնիս զգալի ընենք, բայց չմանրանանք մեր դաւանական խնդիրներուն վրայ»:

«Ընկեր Ծ(աւարշ) Մելօնքեան կը գնահատէ խմբագրութեան ուղղութիւնը, միայն թէ, կ'ըսէ, թերթը պէտք եղածին չափ չի զբաղիր կուսակցական կեանքով: Եւ ինք ալ պէտքը կը շեշտէ չափաւորելու թերթին համակրական արտայայտութիւնը հանդէպ համայնավար կառավարութեան գործունէութեան»:

«Ընկեր Յակոբեան յուզուած շեշտերով պատասխանեց եղած ընդհատութեանց, եւ ըսաւ թէ ոչ մի առեւ թերթը փառաբանութիւն ըրած է համայնավարական տեսակետներուն: Ոչ մի փաստ տրուեցաւ. կ'երեւայ թէ երբեմն լաւ չեն հասկցուած մեր ըսածները: «Արեւ» լոյսի ճառագայթ մը ներարկեց հայ սիրտներուն, երբ անոնք իզմիրեան աղետէն վերջ պատած էին յուսահատութեամբ: Եւ այդ ժամանակ ամենքը կ'ըսէին թէ անկրօն, բարբարոս ու թշուառական մարդիկ էին Հայաստանի վարչութեան գլուխ կանգնողները: «Արեւ» լուսաբանեց իրողութիւնները եւ հետաքրքրութիւն արթնցնելով արտասահմանի հայութեան մէջ, խանդավառեց զայն: Մենք իրաւունք ունէինք, որովհետեւ այդ թշուառականները վերջ տուին կռիւներուն, սովին, ու սկսան շինարարական աշխատանքներ կատարել ու զարկ տալ երկրագործութեան ...: Պէտք չկայ որ թշնամական դիրք բռնենք Հայաստանի վարիչներուն հանդէպ, քանի որ հոն ունինք մէկ միլիոն հայութիւն մը: Կ'առաջարկեմ, ըսաւ, նոյնութեամբ շարունակել ներկայ քաղաքականութիւնը եւ բնաւ համակարծիք չեմ արմատական փոփոխութեանց»:

«Ընկեր Քարբերդեան ըսաւ, թէ ընկեր Յակոբեան յուզուած էր ու նեղուած: «Արեւ» ռամկավար թերթ մը ըլլալով նկատելի է որ չափէն աւելի տարուեցաւ Հայաստանի վերաշինութեան գործով. եւ այս պարագան մէկ կողմէ բրոքականտ եղաւ պոլշեւիկներուն համար, եւ միւս կողմէ մոռացութեան տրուեցաւ մեր կուսակցական բրոքականտը: Մեղմացնենք այդ ուղղութիւնը. ըսաւ ...»

Տեսական ու բուռն վիճաբանություններն յետոյ ժողովը միաձայնութեամբ կը քուէարկէ հետեւեալ բանաձեւը.

«Ի մասին կուսակցութեանս ընդհանուր աշխարհահայեացքին, ժողովը կ'որոշէ շարունակել վերջին Պատգ. Ընդհ. ժողովին մէջ ընդգրկուած ուղղութիւնը, եւ անդրադառնալով, այս առթիւ, Շրջանակիս օրկան «Արեւ»ի այս մասին բռնած դիրքին, կը գնահատէ անոր հայրենիքի վերաշինութեան գործին մէջ ունեցած ընթացքը, եւ կը թելադրէ միանգամայն նոր Շրջան. Վարչութեան՝ աւելի լայն տեղ տալ ռամկավար սկզբունքներուն բրորականտին, ընդդէմ ընկերվարական-համայնավարական եւ այլ տարբեր սկզբունքներուն»: (ՌԱԿ Եգիպտոսի Շրջանային Պատգամաւորական Ե. ժողով - Յունիս 6-7, 1925):

ՄԱՐՏ, 1926 – ՅՈՒՆԻՍ, 1929

ՆԻԹԱԿԱՆ ԱՆՁՈՒԿ ՎԻՃԱԿ

Գ. Ընդհանուր Պատգամաւորական ժողովէն յետոյ ալ կուսակցութեան նիւթական վիճակը գրեթէ փոփոխութիւն չունեցաւ: Բաւական տխուր է պատկերը: Տանք ինքնաբացատրական մէկ օրինակ միայն: Ժողովի աւարտէն քանի մը ամիս ետք, Օգոստոս 28ին, Կեդրոնական Վարչութիւնը կ'որոշէ հեռագիրով դրամ պահանջել Ամերիկայի Շրջանակէն. «Բայց հեռագրի համար պատրաստի դրամ չըլլալու պատճառով հեռագրի առաքումը յետաձգուեցաւ» (Ատենագրութիւն ՌԱԿ Կեդրոնական Վարչութեան – Մարտ 15, 1926- Յունիս, 1929): Իսկ մէկ շաբաթ յանց, նման պարագայով մը Եգիպտոս առաքուելիք հեռագրի ծախսը յանձն կ'առնէ այդ օրերուն Փարիզ գտնուող Լեւոն Կոկանեանը ... Ի՞նչ տխուր պատկեր:

Տխուր նիւթական վիճակը պատճառ եղաւ շարք մը շրջանակներու կազմակերպական աշխատանքի թուլացման: Օրինակ՝ Պուլկարիան քայքայման եզրին կը կանգնի, հիմնականին մէջ գործիչ չունենալու պատճառով: Կը շարունակուի Նուազիլ

Ամերիկայի Շրջանակի ակումբներուն թիւը: Գալիֆօրնիոյ Շրջանակը նոյն օրերուն կ'ունենայ 9 հազար տոլարի պարտք: Փակման վտանգի առջեւ կը գտնուի Յունաստանի «Նոր Ալիք» թերթը: Պատգամաւորականի որոշումը Փարիզի «Ապագայ» թերթի ծաւալը մեծցնելու եւ պարբերականութիւնը յաճախակի ընելու համար, ինչպէս նաեւ Սուրիոյ մէջ թերթ բանալու նախաձեռնութիւնը կ'իրագործուի շատ աւելի ուշ: Սուրիոյ մէջ կը սկսի հրատարակուիլ «Եփրատ» թերթը:

ՌԱՄԿԱՎԱՐ ԱԶԱՏԱԿԱՆ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԻՒՆԸ ԵՒ ՄԱՐԴԱՎԱՅԻՆ ԻՐԱՎԱՆՑ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԼԻԿԱՆ

Խատիսեանի կողմէ, յանուն «Մարդկային Իրաւանց Հայկական Լիկայի»-ն, որ բաղկացած էր իրմէ եւ ուրիշ երկու-երեք դաշնակցականներէ, Մարդկային Իրաւանց Միջազգային Լիկայի Խորհուրդին մօտ կատարուած դիմումին ի պատասխան Ռամկավար Ազատական Կուսակցութեան Կեդրոնական Վարչութիւնը Մարդկային Իրաւանց Միջազգային Լիկայի Խորհուրդին ընդհանուր քարտուղարուի Տիկին Միւսար Սորիանին ուղղած է հետեւեալ նամակը.

«Տիկին,

Հայ Ռամկավար Ազատական Կուսակցութեան Կեդրոնական Վարչութիւնը, ծանօթացած ըլլալով այն որոշման գոր Մարդկային Միջազգային Իրաւանց Խորհուրդը քուէարկած է, իրեն պարտք կը համարէ ձեր եւ Մարդկային Իրաւանց Միջազգային Լիկային ուշադրութիւնը յարգանքով հրաւիրել անոր Հայաստանի վերաբերեալ հատուածին վրայ, որ հայ ժողովուրդին շահերուն վնասաբեր քննոյթ ունի:

Մենք կը հաւատանք թէ Հայ ժողովուրդին ինքնորոշման իրաւունքը չ'է ջնջուած Հայաստանի Հանրապետութեան Խորհրդային Միութեան մէջ մուտքով, քանի որ Հայաստան, ըստ Խորհրդային Միութեան սահմանադրութեան, կը վերապահէ իր իրաւունքը Միութենէն քաշուելու՝ երբ որ ուզէ: Իր մուտքը Խորհրդային Միութեան մէջ՝ հետեւանքն է այն դէպքերուն որ զինադադարէն ի վեր տեղի ունեցան եւ այն դիրքին գոր խաղաղութեան հա-

մաժողովները բռնեցին Հայ ժողովուրդին նկատմամբ: Հայաստանի յարումը Խորհրդային Միության՝ անոր խաղաղության եւ ապահովության երաշխաւորեց հինգ տարիէ ի վեր, ազգային կեանքն եւ մշակոյթը պահպանելով հանդերձ Երեւանի Հանրապետութեան մէջ:

Մեր Կուսակցութիւնը, որ ռամկավար-ազատական հայրենասերներէ կազմուած է, այս մասին համաձայն՝ արտասահմանի հայութեան ստուար մեծամասնութեան հետ որ անկուսակցական է, համայնավարութեան, ընկերվարութեան վարդապետութիւններուն համախոհ չըլլալով հանդերձ՝ կը համակրի եւ կ'աջակցի հայ կառավարութեան անձնուէր ջանքերուն՝ որ յատկացուած են երկիրը վերաշինելու, ազգային կեանքի օրկանները վերահաստատելու, օտար երկիրներ ցրուած գաղթականները հայրենիքի ծոցը հաւաքելու, եւ խաղաղութիւնն ու ապահովութիւնը պահպանելու այդ միակ ապաստանին մէջ զոր մեր ժողովուրդն ունի աշխարհիս վրայ՝ իր ազգային կեանքը ապահովելու համար:

Մենք կը մտածենք թէ մղել Արեւմուտքի ազգերը իրենց ելեւմտական օգնութիւնը մերժելու Հայաստանին՝ որովհետեւ ան անդամ է Խորհրդային Միութեան,- միևնույն ակներեւ է որ ան ինքզինքը շատ վտանգներու պիտի ենթարկէ եթէ քաշուի համադաշնութենէն,- համարժէք է վտանգելու յաջողութիւնը Նանսէնեան ծրագրին, որուն իրականացումը բարերար պիտի ըլլար մեր ժողովուրդին, զրկել է Հայաստանը աջակցութենէ մը որուն ան իրաւունք ունի այնքան կորուստներէ եւ յուսախաբութիւններէ յետոյ եւ որ անհրաժեշտ է հայ գաղթականներուն ցաւագին հարցը գէթ մասամբ լուծելու համար:

Կը յուսանք ուրեմն որ մարդկային իրաւանց միջազգային Լիկային անդամները, որ միշտ այնքան ազնիւ համակրութիւն մը ցոյց տուած են հայ ժողովուրդին, պիտի հաճին լրջօրէն նկատողութեան առնել այն պատճառները որ մեզ մղեցին այս դիմումն ընելու եւ պիտի քուէարկեն որոշում մը, որ պիտի խրախուսէ Հայաստանի համար Արեւմուտքի ազգերուն նիւթական օգնութիւն ստանալ ուզող

ազնիւ մարդիկը»:

Այս մտքով նամակ մըն ալ Պրիւքսէի Ռամկավար Ազատական Ակումբը յանձնած է Մարդկային իրաւանց պեւծիքական լիկայի նախագահ Վ. Վիլմորին:

ԱՐԵՎԱԿ ԶՕՊԱՆԵԱՆԻ ԵՒ ՀՐԱՉ ԵՐՈՒԱՆՈՒ ԱՅՑԵՐԸ ԱՄԵՐԻԿԱ

Այս պայմաններուն տակ Կեդրոնական Վարչութիւնը կը կազմակերպէ Կեդրոնական Վարչութեան ատենապետ Արշակ Զօպանեանի ուղեւորութիւնը 1926 Հոկտեմբերի սկիզբը դէպի Ամերիկա, որ կը տեւէ ինն ամիս: Թէ՛ քաղաքական եւ թէ՛ կազմակերպական առումներով այդ առաքելութիւնը կը պսակուի յաջողութեամբ: Զօպանեան կ'այցելէ գրեթէ բոլոր ակումբները, տալով տասնեակ դասախօսութիւններ քաղաքական եւ մշակութային զանազան նիւթերով, կը կազմակերպուին իր այցին առթիւ կուսակցական ժողովներ ու հաւաքներ: Անոր Ամերիկա գտնուիլը օգտակար կ'ըլլայ նաեւ 1927ի Լենինականի երկրաշարժի պատճառով տուժած բնակարաններու ի նպաստ կազմակերպուած դրամահաւաքի համար եղած մեծ աշխատանքներուն:

Իր հանդիպումներու ծիրէն ներս Զօպանեան հանդիպեցաւ Ամերիկայի Հայոց Առաջնորդ Տիրայր Արքեպիսկոպոսին, Տոթթ. Ճեյմս Պարթընի, որուն հետ ունեցաւ երկար ու շահեկան տեսակցութիւն մը հայութեան հետ կապ ունեցող կարեւոր խնդիրներու վրայ, նաեւ՝ Ալիս Սթոն Պլէքուէի հետ:

Զօպանեանէն յետոյ, կուսակցութեան գործիչի հանգամանքով Ամերիկա կը մեկնի Հրաչ Երուանդը, որուն համար Ամերիկան ծանօթ կուսակցական շրջանակ էր: Այդ երկու ուղեւորութիւնները հնարաւորութիւն ստեղծեցին աշխատանքներու հետագայ ծրագիրներուն օգտակար ըլլալու: Շուտով կը փակուի Գալիֆօրնիոյ Շրջանակին պարտքը:

Այդ շրջանին կը սկսին հիմնադրութիւնները երիտասարդական ակումբներուն: Պոստոնի մէջ կը կազմուի «Երեւան» ակումբը, դառնալով առաջինը: Անոր կը հետեւին նմանօրինակ երիտասարդական ակումբներ Ուստըրի, Փրաւիտենսի եւ Նիւ

Երբի մեջ: Եւ այս առթիւ Կեդրոնական Վարչութեան օրկան «Ապագայ»-ն իր խմբագրական սիւնակով կը գրէ. «Մեր Պոսթընի ընկերներուն ամերիկեան քոլեճներէ շրջանաւարտ ելած մանչ ու աղջիկ զաւակներուն հայերէն լեզու, գրականութիւն ու պատմութիւն սորվելու համար հիմնուած «Երեւան» միութիւնը գեղեցիկ երեւոյթ մըն է, որուն հետեւելու եւ ուրիշ գաղութներու հայ պատանիներ ու պատանուհիներ»:(«Ապագայ» - 3օկտեմբեր 15, 1927): Նաեւ կազմուած են կուսակցական տիկնանց ակումբներ:

ԾՐԱԳՐԱՅԻՆ ԿԱՐԳ ՄԸ ՀԱՐՑԵՐՈՒ ՎԵՐԱՆՄԲԱԳՐՈՒՄ

Գ. Ընդհանուր Պատգամաւորականի որոշումները ստանալէն յետոյ Ամերիկայի Շրջանակի ղեկավարութիւնը Կեդրոնական Վարչութեան ներկայացուց կարգ մը հարցեր, որոնց լուսաբանութիւնը կատարեցին Կեդրոնի անդամներ Ա. Զօպանեանն ու Հրաչ Երուանդը, իրենց Ամերիկա կատարած առաքելութեան օրերուն: Այդ կարեւոր հարցերէն մէկն էր Գ. Պատգամաւորականի կողմէն ծրագրային որոշ վերախմբագրման հետ առնչուող խնդիրը:

«Ա. Ազատ Հայաստանի Ընդհանուր բարգաւաճումը եւ զարգացումը:

Բ. Ժողովրդային կամքի գերիշխանութիւնը եւ ռամկավար ազատական սկզբունքներու կիրարկումը հայ հանրային կեանքին մէջ:

Գ. Հայաստանի վերաշինութիւնը եւ ազգահաւաքումը:

Դ. Հայաստանի եւ գաղութներու միջեւ յարաբերութեանց ամրապնդումը:

Ե. Գաղութներու մէջ հայկական մշակոյթի պահպանումն ու զօրացումը»:

Ամերիկայի Շրջանակին հարցը կը վերաբերէր Ա. կետին:

«Շրջանակիս մասնաւոր փափաքն է, որ Կուսակցութեանս նպատակին այդ մասը աւելի պարզաբանուած ու հասկնալի ըլլար թէ ընկերներու եւ թէ ժողովուրդին կողմանէ»: Գրուած է նամակին մէջ: «Մեզի համար դժուար է ըմբռնել, թէ Պատ-

գամաւորականը ի՞նչ նկատումներով չափազանց զգուշաւոր ուզած է ըլլալ, երբ նոյնքան զգուշութիւն չէինք գործածեր յեղափոխութեան շրջանին իսկ, երբ Թուրքիոյ մէջ գտնուող հայ ժողովուրդը կրնար վտանգուիլ մեր արտասահմանեան անպատասխանատու խօսքերէն ու գործերէն:

Մենք կը հաւատանք թէ թրքական Հայաստանի ազատագրման ու թրքահայութեան ոտնակոխ եղած իրաւունքներուն վրայ մեր պարզօրէն չի խօսիլը եւ չի գրելը մասամբ պատճառ եղած է մեր ընկերներու թուլնալուն, յուսահատութեան եւ հեռացումին:

Արտասահմանի թրքահայ զանգուածը հետաքրքրող, խանդավառող եւ զոհողութեան մղող ՄԻԱԿ ԻՏԵԱԼԸ անցեալ երեք-չորս տարուայ ընթացքին քողարկուած պահելով ոչ միայն կարող չեղանք նոր ընկերներ ու նոր ուժեր աւելցնել մեր շարքերուն վրայ, այլ ընդհակառակն, մեր թիւը զգալի չափով մը կոտորակուեցաւ:

Ու եթէ այս սխալը կերպով մը չի դարմանուի, կը վախճանք թէ նորանոր փլուզումներու ականատես պիտի ըլլանք, քանի որ մեր ընկերները պարզօրէն մեզի կ'ըսեն. ի՞նչ նպատակ հետապնդելու համար այլեւս քաղաքական կուսակցութեան մը անդամ մնալու ենք. ի՞նչ որ կուսակցութիւնը ընել կը ջանայ այսօր, Բարեգործականն ալ կ'ընէ, եւ այլն:

Դուք գիտէք թէ մեր ընկերներուն մեծագոյն մասը չունի այն քաղաքական ըմբռնումները, զորս քաղաքակիրթ երկիրներու ժողովուրդները ունին: Այս զանգուածը կարելի է շարժել միայն հայրենիքի ու ազգի ազատագրութեան անունով: Դաշնակցութիւնը միշտ նկատի ունեցած է այս կարեւոր կետը եւ ըստ այնմ գծած իր ուղղութիւնը:

Արդ, Պատգամաւորականի որոշումը փոփոխել այլեւս կարելի չէ, սակայն կարելի է խօսքով ու գրչով աւելի պարզօրէն ընդլայնել ու բացատրել գծուած բանաձեւը ու այդ իտեալով ներշնչել մեր ընկերներն ու ժողովուրդը»:(ՌԱԿ Կեդրոնական Վարչութեան, Փարիզ – Յունիս, 1926):

Նման կարգի հարցադրմանը Կեդրոնական Վարչութիւնը Ամերիկայի Շրջանային Վարչութեան

բացատրական պատասխան դրկած էր տակալին Նոյեմբեր 1924ին, ուր ըստած էր որ ՌԱԿը երբեք չէ հրաժարած «թրքահայ դատեն»: Միայն թե Լոզանի ժողովէն յետոյ ստեղծուած Նոր կացութեան մէջ կուսակցութիւնը կը գտնէ որ Հայաստանի ներկայ կառավարութեան քաղաքականութենէն անջատաբար «թրքահայ դատի հետապնդումը ոչ միայն ազգօգուտ չէ, այլեւ վտանգաւոր է ... *Մեր միակ քաղաքականութիւնը պիտի ըլլայ ներկայ Հայաստանի քաղաքականութիւնը եւ ներկայ Հայաստանի միջոցով պիտի հասնինք թրքահայ նահանգներու ազատագրութեան ...* իտեալին: Այս խնդրին մէջ ներկայ Հայաստանի վարիչներն ալ տարբեր չեն մտածեր կ'ըսեն մենք ալ չաճապարենք սահմանագծի ընդլայնման հարցը դնելու. բաւական է որ հիմա զօրացնենք մեր ձեռքը եղած Հայաստանը. մնացեալը ժամանակը կու գայ կարգադրելու»: (ՌԱԿ Ամերիկայի Շրջանային Վարչութիւն – Նոյեմբեր 6, 1924):

Օգոստոս 7, 1926ի Նիստին Կեդրոնական Վարչութիւնը անդրադարձաւ Նոյն հարցադրումին: Արձանագրութեան մէջ կը կարդանք. «Ամերիկայի յիշեալ նամակի շօշափած խնդիրներէն մէկն ալ կը ներկայանար Հայաստանի սահմաններու ընդարձակման խնդիրը: Թէեւ վարչութիւնս այս մասին Նոյն Շրջանակին կողմէ նախապէս եղած հարցումին պատասխանած էր. այս առթիւ որոշուեցաւ անգամ մ'եւս պատասխանել եւ շեշտել, թէ այս հարցի մասին կարելի է խօսիլ Հայաստանի վարիչ շրջանակներուն հետ, բայց պայմանով որ խնդիրը բնաւ հրապարակի վրայ չելլէ: Այժմ աւելի քան երբեւիցէ մենք պետք է լռութիւն պահենք հրապարակի վրայ, որովհետեւ պատմական դէպքերու դասաւորութիւնը նպաստաւոր կը դառնայ մեզի համար: Մէկ կողմէ Թուրքիոյ տկարացումը կ'արագանայ: Միւս կողմէ՝ բնաշրջումը իս. Միութեան մէջ: Մեր ազգային դատին լաւագոյն ծառայութիւն ըրած կ'ըլլանք առայժմ, եթէ աւելի լայն չափով իրականացնենք Հայաստանի վերաշինութեան, ներգաղթի եւ ազգահաւաքութեան գործը մեր Հայրենիքին մէջ»: (Կեդրոնական Վարչութեան արձանագրութիւն ... Մարտ, 1926 – Յունիս, 1926):

Թէ՛ Ա. Զօպանեան եւ թէ՛ Հ. Երուանդ համբերութեամբ եւ մանրամասն կը բացատրէին իրերու կացութիւնը: Լուսաբանութեան համար պիտի վկայակոչենք Հրաչ Երուանդի հրապարակային բանախօսութիւնը, որ ան կարդացեր էր Պոստոն, Սեպտեմբեր 2, 1928ին, Ամերիկայի Շրջանային Պատգամաւորական Ցրդ ժողովի առթիւ կազմակերպուած հանդիսութեան: Բանախօսութեան նիւթն էր «Ռամկավար Ազատական կուսակցութիւնը ինչպէս եղած է եւ պիտի ըլլայ»:

Այսպէս. 1920 թուականէն յետոյ, երբ բոլորը նետեցին իրենց դիմակները, ՌԱԿը եղաւ իրատես, յաղթահարեց ամէն կարգի ենթակայական եւ հոգեբանական պատնէշները, կանգնելու համար խորհրդային Հայաստանի կողքին: Ինչո՞ւ: Որովհետեւ Հայաստանը փրկուեցաւ. մեր ժողովուրդը պաշտպանուեցաւ եւ սկսաւ զարգանալ, իր թիկունքին ունենալով խորհրդային Միութեան հովանաւորութիւնը: «Այդ թուականէն ետք այլեւս անմտութիւն էր ուրիշ քաղաքական ուղեգծի հետապնդումը»: «Հայաստանի կեանքը կը նախընտրենք մեր նախասիրութիւններէն, մեր զգացումներէն. այդ կեանքը կը տեսնենք երաշխաւորուած մեր ներկայ քաղաքական ուղեգծին մէջ եւ այդ պատճառով ալ ամուր եւ անսասան կը մնանք զայն պաշտպանելուն մէջ»:

Հրաչ Երուանդ կը յայտնէ, որ Հայաստանէն յաճախ կը քննադատեն ՌԱԿը: Եւ իրապէս ալ, ինչպէս ստորեւ կը տեսնենք, քսանական թուականներու երկրորդ կեսը կ'անցնի ՌԱԿի (նաեւ միւս կուսակցութիւններու) բոլոր դատաւիտման պայմաններու մէջ: Բայց ՌԱԿը, կ'ըսէ բանախօսը, չի շեղիր իր ճանապարհէն: Արտասահմանի մէջ եւս քիչ չէին այլ կերպով մտածողներ: Հրաչ Երուանդ անոնց հարցերուն ալ պատասխանելով կը յայտարարէ. «Արտասահմանի մէջ կան մոլորուածներ, որ դեռ հիպոսացած են Ռուսերու հետ կապերը խզելու եւ փոխարէնը Թեքսասի համագումարին կամ Ժընեւի մէկ ժողովին մէջ բառ մը, բանաձեւ մը մուրալու յիմար քաղաքականութիւնով»: «Ռուսերուն հետ խզումին երկընտրանքը Երեւանի դուռներուն ալ թշնամիներու առջեւ քացուիլն է»: (Հրաչ

Երուանդ – բանախօսութիւն – Պոստոն, 1928):

Դեպի Ֆրանսա Ամերիկայէն վերադարձի ճանապարհին, Majestic նաւուն վրայ Յունիս 27-28, 1927ին, Արշակ Զօպանեան կը գրէ նամակ մը ՌԱԿի Ամերիկայի Շրջանակի անդամներուն: Զօպանեանին պատուիրանները կոչուած են զօրացնելու կուսակցական կազմակերպութիւններու աշխատանքները: Ժամանակին այդ նամակը հրատարակուեր է շրջաբերականի մը մէջ ընդամենը քանի մը տասնեակ օրինակով, որոնք այսօր անգտանելի են: Ամբողջութեամբ այս հատորով կը հրատարակենք այդ հետաքրքրական փաստաթուղթը:

«Սիրելի ընկերներ,

Հիմա որ վերջացուցած ըլլալով իմ առաքելութիւնս Ամերիկայի մէջ, կը դառնամ իմ Փարիզի աշխատանոցս. շոգենաւուն մէջ, որ զիս Ֆրանսա կը տանի՝ միտքս անբաժան կը մնայ ձեր ամենբեղ, որոնց հետ ինն ամիս ես գործեցի յօգուտ մեր ազգին եւ յօգուտ անոր շահերուն մեծագոյն պաշտպան ուժերէն մին եղող մեր կուսակցութեան. եւ կ'ուզեմ այս պարապոյ ժամերս յատկացնել ձեզի ուղղուած նամակով մը ձեզի հետ վերջին խօսակցութիւն մը ունենալու:

Նախ, պէտք է յայտնեմ ձեզի ամենուր, անգամ մը եւս, իմ սրտագին շնորհակալութիւններս այն սիրալիր բարեկամութեան համար, որով զիս պաշարեցիք եւ այն ազնիւ անձնուիրութեան համար, որով ինծի օգնեցիք այդ ծանր գործին մէջ: Յիշատակը այդ ամիսներուն, ուր ես ձեր մէջ ու ձեզի հետ աշխատեցայ, սրտիս մէջ պիտի միշտ մնայ անջնջելի:

Պէտք չեմ տեսներ կրկնել հոս այն բոլոր լուսաբանութիւնները զոր ես տուի ձեզի մեր ազգին ներկայ կացութեան իրական նշանակութիւնը ձեզի բացատրելու եւ այս պատմական բախտորոշ շրջանին մէջ մեր կուսակցութեան կատարած ու կատարելիք դերին կարեւորութիւնը մատնանիշ ընելու համար: Համոզուած եմ, որ այդ լուսաբանութիւնները զոր ես ձեզի ներկայացուցի, ձեր ամենուր մտքին մէջ յստակօրէն ու խորապէս դրոշմուած կը մնան: Պարտք կը զգամ միայն հակիրճ կերպով

ձեզի յիշեցնել մէկ քանին այն էական պատուերներէն զոր ձեզի տուի իբր անհրաժեշտ մեր կուսակցութեան զօրացման. եւ անոնց վրայ աւելցնել քանի մը լրացուցիչ թելադրութիւններ:

1. Ընկերներէն իւրաքանչիւրը պէտք է որ իրեն սրտի ու պատուոյ պարտքը նկատէ իր ուժերը էն առաջ մեր կուսակցութեան նուիրել: Կան մեր ընկերներուն մէջ այնպիսիներ, որ ուրիշ ազգային կազմակերպութեանց ու հաստատութեանց շատ աւելի կը ծառայեն, քան մեր կուսակցութեան: Ատիկա սխալ մըն է, որովհետեւ մեր ազգին գերագոյն շահերուն պաշտպանութեան համար մեր կուսակցութիւնը ամենէն մեծ ու ամենէն արդիւնաւոր կազմակերպութիւնն է որ ունինք արտասահմանի մէջ. եւ հայ ազգասէր մը անոր միջոցով է որ լաւագոյն կերպով ծառայած կ'ըլլայ Ազգին ու Հայրենիքին: Եւ ատիկա մեղանչում մըն ալ է այն ուխտին դէմ, զոր իւրաքանչիւր ընկեր ըրած է այս կուսակցութեան մէջ մտած առեւ: Ես պիտի գնահատեմ մտքի ու սրտի լայնութիւնը, որով մեր ոեւէ մէկ ընկերը, կուսակցամոլութենէ հեռու պահելով ինքզինքը, պիտի ուզէր, կուսակցութեան հանդէպ իր պարտականութիւնը լիովին կատարելով հանդերձ, իր ուժերուն մէկ մասը նուիրել նաեւ ուրիշ ազգօգուտ կազմակերպութեանց գործունեութեան մասնակցելու: Մենք ունինք ընկերներ, որ այդպէս կը վարուին: Բայց մենէ անոնք որ գաղջ վերաբերմունք ունին կուսակցութեան նկատմամբ, անոր հանդէպ իրենց պարտականութեանց կատարումը ետքի ձգուելիք բան մը կը համարեն եւ իրենց ժամանակին ու բարոյական եւ նիւթական ուժերուն մեծագոյն մասը կը յատկացնեն ուրիշ ազգային կազմակերպութեանց, կը տկարացնեն մեր կուսակցութիւնը՝ առանց մեծ նպաստ մը բերելու ազգային գերագոյն շահերը պաշտպանելու նուիրուած մեր ընդհանուր քաղաքական գործունեութեան: Անհրաժեշտ է որ այսուհետեւ մեր բոլոր ընկերները նախանձախնդիր ըլլան իրենց ուխտին լրջօրէն ու լիովին հաւատարիմ մնալու, իրենց ուժերուն լաւագոյն ու մեծագոյն մասը նուիրեն մեր կուսակցութեան ու խորապէս համոզուած մնան, թէ մեր կուսակցութեան միջո-

ցով ծառայելը ամենէն արմատական ու բազմաբնույթ կերպով ծառայել է Ազգին:

2. Մեր կուսակցութեան զօրացման էական պայմաններէն մին՝ մեր ընկերներէն իւրաքանչիւրին կուսակցութեան հանդէպ ունեցած նիւթական պարտականութեանց արագ ու լիալիր կատարումն է: Այս հիմնական ճշմարտութիւնը մոռացման տրուած է մեր բաւական թուով ընկերներուն կողմէ, մէկ քանի տարիէ ի վեր: Չինուորական տուրքերը (անդամավճարները) կը վճարուին շատ ուշ, այդ տուրքէն զատ՝ որ պարտաւորիչ է. կամաւոր նուէրներ խոստացող մեր ընկերներէն շատեր իրենց խոստումը կատարելու համար ամիսներ կը սպասեն. ուրիշ հանգանակութեանց արդէն մասնակցած ըլլալու անընդունելի առարկութիւն ընելով: Կան ալ ընկերներ, որ անուանապէս անդամ կը մտնեն կուսակցութեան, ու ոչ զինուորական տուրքով, ոչ նուէրով կը կատարեն իրենց պարտականութիւնը հանդէպ կուսակցութեան: Ատոր հետեւանքով, կուսակցութեանս ընդհանուր գործունէութիւնը կը կաղայ ու մերթ ինչ-ինչ կարելորդ կետերու վրայ բոլորովին կ'անդամալուծուի, քանի որ Շրջանային Վարչութիւնը, շատ ուշ եւ կտոր բրդուն գումարներու ստացումով, անկարող կ'ըլլայ ատենին ու լիովին դրկել Կեդրոնական Վարչութեան այն տարեկան գումարը զոր մեր Ընդհ. Պատգամաւորական ժողովին մէջ Ամերիկայի Շրջանակը յանձն առած է հասցնել Կեդրոնին: Շատ մը էական ծրագիրներու գործադրութիւնը յետաձգուած է կամ մասնական ձեւով միայն կատարուած է տարիներէ ի վեր մեր ակումբներուն այս անկանոն, անկարգապահ, թոյլ վերաբերմունքին պատճառով: Անհրաժեշտ է որ մեր ակումբները աւելի փութոտ ու կանոնաւոր կերպով կատարեն այդ պարտականութիւնը: Ժամանակին վճարուած զինուորական տուրքը կամ նուէրը աւելի արժէք ունի, քան ամիսներ յետոյ տրուած գումար մը նոյնիսկ կրկնապատիկ: Կը յուսամ որ Ամերիկայի բոլոր ակումբները ամէն ջանք կ'ընեն իրենց շրջանակի յառաջիկայ պատգամաւորականէն առաջ իրենց **քոթան** լրացնելով գումարը Շրջ. Վարչութեան դրկելու: Իսկ յառաջի-

կայ շրջանին համար, անհրաժեշտ է որ պատգամաւորականէն ամիս մը կամ էն ուշը ամիս ու կես յետոյ ակումբները իրենց վրայ դրուած գումարը հաւաքելով փութան հասցնել Շրջ. Վարչութեան: Կուսակցութեան գործը կենսունակ պահել ու պատիւը բարձր բռնել ցանկացող ոեւէ ընկեր այս էական անհրաժեշտութիւնը պէտք է ըմբռնէ այժմ աւելի քան երբեք – քանի որ մեր կուսակցութիւնը կատարելու վրայ է դեր մը այնքան բարձրօրէն ազգօգուտ – եւ պէտք է վարուի ըստ այնմ:

3. Ուրիշ կարելորդ պարտականութիւն մը զոր մեր ընկերները պէտք է մշտապէս եւ եռանդով կատարեն. մեր կուսակցութեան գաղափարներն ու ազդեցութիւնը տարածելու աշխատիլն է. ինչ որ կարելի է գլխաւորապէս նոր ընկերներ եւ ընկերուհիներ գտնելով, ու մեր ուծացած ու հեռացած հին ընկերները նորէն կուսակցութեան ծոցը բերելով: Այդ պարտականութիւնը մեր ընկերներէն շատ քիչերն են որ կը կատարեն: Ատիկա սակայն շատ դիւրին բան մըն է ու զոհողութիւն ալ չի պահանջեր: Կամք պէտք է միայն, կուսակցութեան համար ջերմ սեր, առաքելական զգացում: Ատոր կրնան ու պարտին աշխատիլ ակումբներու վարչութիւնները՝ հաւաքաբար, բայց նաեւ ու մանաւանդ իւրաքանչիւր ընկեր անհատապէս կրնայ այդ գործը կատարել աւելի եւս արդիւնաւոր կերպով: Կը խնդրեմ որ մեր ընկերներն ու ընկերուհիները այսուհետեւ աւելի հոգածու ըլլան այս պարտականութեան կատարման:

4. Մեր բոլոր ընկերներուն միջեւ պէտք է որ սեր ու համերաշխութիւն գոյութիւն ունենայ. Կուսակցութեան բարձր խտելին կապովը կապուած եղբայրներ նկատելու են անոնք զիրար: Եթէ կան իրենց մէջ այնպիսիներ որ անցեալին մէջ անձնական վեճերու պատճառով դժգոհութիւն կամ քէն ունին այս կամ այն ընկերոջ հանդէպ, պէտք է ընդմիջտ մոռնան այդ անցեալի բաժնող ու տկարացնող յիշատակները, կուսակցութեան սիրոյն մէջ հալեցնեն իրենց անձնական հակակրօնութիւնները, եւ ընկերային ժողովներուն գան իբրեւ իրենց բաղաժանան ընտանիքին մէջ, ուր գաղափարակիցներ ու սրտակիցներ միայն պիտի գտնեն:

Ընկերական ժողովներուն մէջ, անձնիւր ընկեր կուսակցութեան շահը եւ ազգային շահը, որ կը նոյնանան արդէն, իր անձնական բոլոր նկատումներէն ու կրթերէն վեր պետք է դասէ: Կուսակցական կեանքի մէջ իրարու հետ համերաշխօրէն գործակցելէ զատ, մեր ընկերները պետք է իրարու նեցուկ ու օգնական ըլլան իրենց անհատական կեանքին մէջ ալ իրար տեսնել, իրարու հետ խորհրդակցիլ, իրար սրտապնդել ու զօրացնել: Հաճոյք մը եւ կազդուրում մը ըլլալու է ամէն մէկ ընկերոջ համար:

5. Մեր կուսակցութեան զօրացման էական պայման մըն է նաեւ կարգապահութիւնը: Կուսակցութիւն մը բանակ մըն է, որ կը կռուի գաղափարի մը համար, առանց կարգապահութեան բանակ մը չի կրնար գոյութիւն ունենալ: Իւրաքանչիւր ընկեր ուշադրութեամբ ծանրանալու է կուսակցութեանս ծրագրին եւ պատգամաւորական ժողովներով տրուած որոշումներուն, եւ միշտ ջանադիր ըլլալու է իր վարմունքը համաձայնեցնել կուսակցութեան ծրագրին եւ պատգամաւորականներու որոշումներուն: Մեր ընկերներէն ոմանք եթէ ունենան արարքներ, յայտնեն տեսութիւններ կամ գրեն յօդուածներ որ համաձայն չեն կուսակցութեանս ուղղութեան, հակասական դէմք մը կ'ընծայեն մեր կուսակցութեան, անոր միութիւնը կը խախտեն եւ անոր վարկին կը վնասեն: Ակումբներու վարչութիւնները, ինչպէս եւ Շրջանային վարչութիւնները աչալիջօրէն հսկելու են որ այդպիսի զարտուղութիւններ տեղի չունենան իրենց շրջանակին մէջ: Մեր ոեւէ ընկերը կուսակցութեան պատասխանատուութիւնը խնդրոյ առարկայ ընող կարելոր նախաձեռնութիւն մը առնելու չէ առանց իր Ակումբի Վարչութեան հաւանութեան. ոչ ալ Ակումբի վարչութիւնները առանց իրենց Շրջանակի Վարչութեան հաւանութեան, ոչ ալ Շրջանային վարչութիւնները առանց Կեդրոնական Վարչութեան հաւանութեան: Կարգապահութեան դէմ մեղանչում է նաեւ, երբ ընկեր մը իր Ակումբի Վարչութեան կողմէ իրեն յանձնուած գործ մը ժամանակին չի կատարեր. իրեն ուղղուած հարցման մը կամ նամակի մը պատասխանը չի փութացնել:

Ինչպէս եւ երբ Ակումբի վարչութիւնները նոյն դանդաղութիւնը կամ անտարբերութիւնը ի յայտ կը բերեն Շրջանային Վարչութեան հանդէպ ու Շրջանային Վարչութիւնը Կեդր. Վարչութեան հանդէպ: Կարգապահութեան գլխաւոր պայմաններէն մին ալ գաղտնապահութիւնն է. ամէն ընկեր որ կը տարածայնէ կուսակցական ժողովներու մէջ ինչ որ կը խօսուի եւ կ'որոշուի կամ ինչ որ իր Ակումբի Վարչութենէն, Շրջանային Վարչութենէն կամ Կեդր. Վարչութենէն հաղորդուած է ընկերներու շրջանակին մէջ միայն մնալու պայմանով. ծանր յանցանք կը գործէ կուսակցութեան դէմ:

7. (Փաստաթուղթի մէջ ճիշդ կետի նշում չկայ): Մեր Ամերիկայի բոլոր ընկերները ոչ միայն պարտաւոր են բաժանորդ գրուիլ մեր կուսակցութեան Ամերիկայի պաշտօնաթերթ «Պայքար»ին, այլեւ ջանադիր ըլլալու են զայն տարածել իրենց ծանօթ չէզոքներու մէջ: Մեր ընկերներէն անոնք որոնք բարեկեցիկ են, ստանալու են նաեւ Կեդր. Վարչութեան պաշտօնաթերթ «Արեւ»ը, ինչպէս եւ Հայաստանի պաշտօնաթերթ «Խորհրդային Հայաստան»ը: Իսկ մեր Ամերիկայի բոլոր ակումբները պետք է անպատճառ «Պայքար»էն զատ բաժանորդագրուին նաեւ «Ապագայ»ին, «Արեւ»ին եւ «Խորհրդային Հայաստան»ին, որպէսզի մեր իւրաքանչիւր ընկերը, որ կ'ուզէ կուսակցութեան գաղափարներուն եւ արարքներուն ամբողջական պատկերացման ծանօթանալ, ինչպէս եւ ինքզինք տեղեակ պահել Հայաստանի պետական, ժողովրդական եւ մտաւորական կեանքին բոլոր մանրամասնութեանց. կարենայ այդ նպատակին հասնիլ՝ իր տրամադրութեան տակ ունենալով Հայաստանի եւ արտասահմանի մեր կարեւորագոյն թերթերը:

8. Մեր ակումբներու վարչութիւնները ջանադիր ըլլալու են իրենց ընկերական ժողովները հրապուրիչ ու շահեկան դարձնել, որպէսզի ընկերները մղուին միշտ ներկայ ըլլալու: Անձնական վեճերը, սնոտի բանակռիւները վտարուելու են անոնցմէ: Կուսակցական ու ազգային հարցերու վրայ գաղափարաց փոխանակութենէ զատ, այդ ժողովները պետք է ոգեւորել նաեւ ազգային երգեր երգելով,

հայ գրականության եւ արուեստի, ինչպէս եւ ազգային կեանքի առօրեայ կարեւոր դէպքերուն վրայ իրազեկ ընկերներուն կողմէ միասնորոն տեղեկութիւն տրուելով:

9. Մեր իւրաքանչիւր Ակումբի Վարչութիւնը պէտք է ջանայ նախաձեռնութիւններ առնել տեղւոյն գաղութին մէջ Ազգային մշակոյթը կենդանի պահելու եւ ծաղկեցնելու համար: Պէտք է Ամերիկայի Ակումբներու վարչութիւնները հետեւին օրինակին Շրջանային Վարչութեան, որուն նախաձեռնութեամբ կազմուեցաւ Պոսթոնի Ռամկ. Ազատական Երիտասարդաց «Երեւան» միութիւնը (այս մասին Շրջանային Վարչութիւնը պիտի գրէ մանրամասնօրէն): Պէտք է մեր ակումբներու վարչութիւնները հոգածու ըլլան այդ երկրին մէջ ծնող Հայ տղոց հայերէն լեզուն սորվեցնելու համար միջոցներ ստեղծելու կամ օգնելու այդ նպատակով արդէն իսկ կատարուած ձեռնարկներուն: Պէտք է ջանալ Հայ պատմութիւնը, գրականութիւնը, արուեստը իրենց գաղութին ծանօթացնելու համար դասախօսութիւններ եւ հայ երաժշտութեան համերգներ կազմակերպել, կուսակցութեանս ուղղութիւնը տարածել ձգտող հրապարակային ժողովներէ եւ բանախօսութիւններէ զատ: Ազգային կեանքը, ազգային մշակոյթը մեր գաղութներուն մէջ վառ պահելու գործը մեր կուսակցութեան ծրագրին էական կէտերէն մին է. Ամերիկայի կարեւոր գաղութին բոլոր հատուածներուն մէջ այդ գործը պէտք է մեր ձեռքով կամ ցուցմունքով կատարուի. մեր Ակումբներու վարչութիւնները, համաձայն Շրջանային Վարչութեան հետ, որ այդ ուղղութեամբ արդէն իսկ սկսած է գեղեցիկ ջանքեր ընել, պէտք է որ հետզհետէ աւելի եռանդով ու մեթոտիկ աջակցութիւն մը բերեն այդ գործին: Ցանկալի է նաեւ, որ մեր Ակումբներու վարչութիւնները, գէթ այն քաղաքներու մէջ ուր բազմահայ գաղութներ կան, նախաձեռնութիւն առնեն Հայ Ռամկավար Ազատական Մարզական Միութիւններ հիմնելու. ասոնց օգուտը ազգային տեսակետով շատ մեծ կրնայ ըլլալ՝ ներկային եւ ապագային համար:

10. Այս բոլոր պարտականութեանց կատա-

րումը շատ դիւրին կը դառնայ, հոգեկան հաճոյքի ձեւ կ'առնէ, երբ իւրաքանչիւր ընկեր բուն սիրով սիրէ կուսակցութեանս մեծ ու ազնիւ խտեւը:

Մեր ընկերները, ես անձամբ հաստատեցի զայդ, Ամերիկայի հայ գաղութին լաւագոյն տարրերն են, ամենէն ազնիւ, պարկեշտ, լուրջ, ուղղամիտ, անշահախնդրօրէն ազգասէր մարդիկն են, եւ անոնց մէջ կան ամեն ճիւղերու մէջ տաղանդ ցոյց տուող, դիրք ու ազդեցութիւն ունեցող մտաւոր ուժեր. անոնք պէտք է իրենց այդ յատկութիւնները լիովին ի սպաս դնեն մեր կուսակցութեան զօրացման ու տարածման. անոնք պէտք է իրենց լրջութիւնը, անձնուիրութիւնը եւ տաղանդը, զոր յաճախ այլ մարգերու մէջ կ'ապացուցանեն, էն առաջ մեր կուսակցութեան գործունեութեան մէջ կիրարկեն:

Մեր իւրաքանչիւր ընկեր պէտք է միշտ ջանադիր ըլլայ բարձր բռնելու մեր կուսակցութեան արժանապատուութիւնը: Հայկական հոսանքներու հետ անձնական թէ հրապարակային վեճերու մէջ պէտք է երբեք չհետեւիլ մեր հակառակորդներէն ոմանց պայքարի անմաքուր մեթոտներուն. պէտք է կրթոտութիւնը, հայիոյանքը, անուանարկութիւնը բոլորովին վտարել մեր վիճաբանական գործունեութենէն, ուր արդէն իսկ անոնք շատ քիչ անգամ մուտք ունեցած են. ու միշտ պայքարիլ մի միայն փաստերով, ու ձգտիլ մանաւանդ կուսակցութեանս ուղղութեան ճշդութիւնը գործով ապացուցանել:

Մեր Ամերիկայի ընկերներէն շատեր չէին տեսներ մեր ներկայ պատմական թոպէին իրական նշանակութիւնը, ու ըստ արժանւոյն չէին գնահատեր կուսակցութեան դերին կարեւորութիւնը: Ես այն տպաւորութիւնը ունեցայ, որ տրուած լուսաբանութիւնները ամենէն շուարածները, ամենէն դժգոհները գոհացուցին եւ ամենուն մէջ արթնցուցին նոր ոգեւորութիւն մը: Պէտք է պահպանել այդ ոգեւորութիւնը. Պէտք է խոր հաւատք ունենալ մեր ազգային ապագային վրայ. համոզուած մնալ, թէ մեր այժմ ունեցած փոքրիկ Հայաստանը պիտի զօրանայ ու մեծնայ. եւ մեր ոտնակոխ եղած ազգային իրաւունքները աստիճանաբար պիտի իրականան. երբ աւելի նպատակաւոր հանգամանքներ երեւան գան: Պէտք է

հաւատք ունենալ մեր կուսակցութեան յօգուտ Ազգային գերագոյն շահերուն կատարած ու կատարելիք կարելորդ դերին վրայ: Եթէ իւրաքանչիւր ընկեր զգայ, մտածէ ու գործէ այդ ոգեւորութեամբ ու այդ հաւատքով, մեր կուսակցութիւնը կը դառնայ իր նիւթական զօրութեան ստուարութեամբն ու իր գործունէութեան լայնութեամբ ալ ամենամեծ ազգասիրական կազմակերպեալ ուժը արտասահմանի մէջ. եւ Հայաստանի կառավարութեան մեծագոյն գործակիցն ու լրացուցիչը. ինչ որ արդէն իսկ է բարոյապէս, անձուկ միջոցներով 4-5 տարիէ ի վեր իր ունեցած բազմօգուտ գործունէութեամբ:

Ընդունեցէք, սիրելի ընկերներ, իմ սրտագին բարեւներս:

Ա. Զօպանեան»

(ՌԱԿ Ամերիկայի եւ Գալիֆորնիոյ Շրջանակներու Ակումբներուն - շրջաբերական - Պոստոն, Յուլիս 14, 1927)

Յ.Օ.Կ.-Ի ՀԵՏ ՅԱՐԱԲԵՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ Գ. ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՊԱՏՃԱՍՄՈՐԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎԵՆԵՏՔ

Վահան Թեքեանի առաջադրած համերաշխութեան ձեռք բերումները, սակայն, միայն գաղթահայ քաղաքական ոյժերու կամեցողութեան խնդիր չէր: Խորհրդային Հայաստանէն եկող քաղաքականութիւնը եռանդուն կերպով կը ջանար ձախողցնել նման համերաշխութիւն եւ միասնութիւն՝ բացայայտ կերպով հասկնալով, որ այդպիսի արդիւնքի մէջ արտասահմանեան համայնավարներու տեղն ու դերը չափազանց նուազ պիտի ըլլար: Այդ առաքելութիւնը նոյնպէս դրուեցաւ ՀՕԿի ուսերուն վրայ:

ՀՕԿի Ֆրանսայի շրջանի երկրորդ համագումարը կոչ ուղղեց գաղթահայութեան, որուն կը յորդորէր թոյլ չտալ գաղթահայութեան մէջ ազգային գերագոյն իշխանութիւն ստեղծել, քանի որ այդ ուղղութեամբ լուրջ ջանքեր թափող ուժերու նպատակը, իբր «Խորհրդային Հայաստանի դէմ ճակատ յարդարելն» էր:

ՀՕԿը սկսեւ էր կատարել ուղղակի քաղաքական միջամտութիւններ. ինչպէս՝ համայնավա-

րական քարոզչութիւն գաղութներէն ներս: Ափիւռքահայ զանազան կազմակերպութիւններ կը նկատէին եւ կը մատնանշէին ՀՕԿի իսկական առաքելութեան հետ ոեւէ առնչութիւն չունեցող անոր այդ առաքելութիւնը:

ՀՕԿի կոչը նկատի ունենալով «Արեւ»ը գրեց. «ՀՕԿի ի՞նչ գործն է զբաղիլ այդ խնդրով եւ յայտարարել, օրինակ թէ «դպրոց բանալու կամ հայ մշակոյթին զարկ տալու համար արտասահմանեան ընդհանուր կեդրոնի մը ստեղծման հարկ չկայ»: «ՀՕԿը Հայաստանի՞ թէ Արտասահմանի համար ստեղծուած մարմին է: Եթէ, ինչպէս կ'ըսէ իր անունը, իր միակ նպատակն է արտասահմանի օգնութիւնը տանիլ Հայաստան. ան պէտք է ի սպառ ձեռնպահ մնայ գաղութահայութեան վերաբերող խնդիրներուն ու վեճերուն մէջ, որոնց խառնուիլը իր գործը չէ» («Արեւ», Դեկտեմբեր 5, 1928):

Խնդրոյ առարկայ ժամանակահատուածը կարելորդութիւն ստացաւ, անով որ Խորհրդային Հայաստանէն բուռն արշաւ սկսաւ արտասահմանի մէջ եղած բոլոր կտակները եւ մանաւանդ Բարեգործականի միջոցները անմիջապէս Հայաստան փոխադրելու պահանջը իրականացնելու նպատակով: Յատկապէս մեծ աղմուկ բարձրացաւ այսպէս կոչուած «Մելգոնեան կտակի» շուրջ: Հայաստանի մէջ այս գործը այնպէս կը ներկայացուէր, թէ Բարեգործականը թալանէր է Հայաստանին պատկանող այդ եւ ուրիշ միջոցները:

Արշակ Զօպանեան իր մէկ յօդուածին մէջ կը ներկայացնէ ՀՕԿի հետեւեալ որոշումը. «Նկատի առնելով գաղթականութեան հարցին սրութիւնը գաղութներուն մէջ եւ այն որ, շնորհիւ նիւթական միջոցներու սղութեան Խորհրդային Հայաստանի կառավարութիւնը ի վիճակի չէ այդ հարցի լուծման համար մեծաքանակ ծախսեր ընել, առաջարկեր է ՀՕԿ-ի արտասահմանի բոլոր ծիւղերուն ընել համապատասխան որոշում, որ արտասահմանի մէջ կուտակուած բոլոր հասարակական ազգային գումարները եւ կտակները պիտի յատկացուին գերազանցօրէն գաղթականական հարցի լուծման եւ և. Հայաստանի հիմնական շինարարութեան, որ

հնարաւորութիւն կու տայ լուծելու եւ ստեղծելու անոնց համար տնտեսութիւն ...:

Նկատի առնելով որ զանազան մեքենայութիւններու շնորհիւ Մելգոնեան կտակը խլուած է իր իսկական տիրոջմէն՝ Խորհրդային Յայաստանէն, ԶՕԿի ծիւղերուն առաջարկել որոշումներ կայացնել պահանջելով անմիջապէս յանձնել այդ գումարները իր իսկական տիրոջը՝ Խորհրդային Յայաստանի մէջ կիրառելու զայն» («Ապագայ» - Յունիս 12, 1926):

Այս առթիւ բաւական աշխուժութիւն ցուցադրեց նաեւ ԶՅԴ-ի Եգիպտոսի օրկան «Յուսաբեր»ը, յարձակումներ գործելով Բարեգործականի եւ ՌԱԿի դէմ: Այսպէս, «Յուսաբեր»ին կը պատասխանէ «Մելգոնեան կտակի» հեղինակներէն մէկը՝ Կարապետ Մելգոնեանը, որ բնականաբար պատասխան էր նաեւ Յայաստանէն եկող պահանջներուն:

«Գոյութիւն ունի Մելգոնեան կտակ,- կը գրէ ան,- այլ գոյութիւն ունի Մելգոնեան նուիրատուութիւնը (ընդգծումները Կ. Մելգոնեանին են): Եւ ան ուրիշ բան չէ, բայց եթէ նախախնամութեան անհասանելի կամքը դեռ այսօր ապրող եւ իր գիտակցութիւնն ու դատողութիւնը պահած մարդու մը կողմէ իր ամբողջ ունեցածին փոխանցումը երէկ Կ. Պոլսոյ Ազգային Պատրիարքարանին եւ այսօր այս վերջնոյս հաւանութեամբ Զ.Բ.Ը. Միութեան, որպէսզի նպաստաւոր կերպով հաշուեյարդարութեան ենթարկուելէ ետք՝ զոյացած հնչուն դրամը ի պահ դրուի արտասահմանի ամենէն ապահով պետական դրամատուներուն մէջ եւ միայն եկամուտը յատկացուի զանազան կանխորոշ ազգային նպատակներու, ոմանք արտասահմանի եւ ոմանք Յայաստանի մէջ»:

Այնուհետեւ, Կ. Մելգոնեան կը յայտնէ, որ նախապէս ինքը որոշէր Եր Յայաստանի կառավարութեան յանձնել, բայց յետոյ փոխեր Եր մտադրութիւնը: «Ծիշդ է որ ես ինքս նախ որոշած եմ նուերընկալ ընել Յայաստանի կառավարութիւնը, բայց Յայաստանի մէջ պատահած դէպքերը պատճառ եղած են, որ ասկէ վեց տարի առաջ արդէն, այսինքն 1920ին (ընդգծումը հեղինակի) եւ ոչ թէ

այսօր, դիտաւորութիւնս փոխեմ եւ նուիրատուութիւնը միշտ յօգուտ հայ ժողովուրդին պահելով հանդերձ նուերընկալը ուրիշ հաստատութիւն մը ընեմ»: Վերջաւորութեան նուիրատուն կը յայտարարէ. «Ազգը կրնար իմ նուերս մերժել, բայց կարծեմ չէր կրնար ինծի պարտադրել նուիրատուութեանս այս կամ այն ձեւը» («Արեւ» Մայիս 22, 1936):

ԶՕԿը 1928ին Մոսկուայի մէջ կը հրատարակէ գիրք մը «Հայ ժողովրդական հարստութիւններն արտասահմանում» խորագրով, որու մէջ հեղինակ Կարեն Միքայելեան ուղղակի կը մեղադրէ Բարեգործականը, որ իր հասոյթներու միայն 8.4 տոկոսը կը տրամադրէ Յայաստանի, իսկ մնացեալը՝ Հայաստանէն դուրս որբերու, վարժարաններու, աղետեալներու: Այս «յանցանքին» համար ան կը յայտարարէ. «*Խորհրդային Յայաստանը իրաւունք ունի դրանց ուղղելու իր հարցումը*. «*Ինչ էք անում իմ անունով հաւաքուած գումարը եւ որտեղ էք ծախսում*» (Կարեն Միքայելեան - «Հայ ժողովրդական հարստութիւնները, արտասահմանում» - Մոսկուա, 1928, էջ 52):

Միհրան Գարակէօզեան Փարիզի արուարձաններէն մէկուն մէջ բացած Եր որբանոց մը ընդունելով 102 հայ երախաներ: Կ. Միքայելեան այդ առթիւ կը նկատէ. «Գարակէօզեան որբանոցը այն չափով, ինչ չափով որ գտնուում է Խորհրդային Յայաստանի սահմաններէն հեռու լաւագոյն ծուլարանն է հայ մանուկներից ֆրանսական բուրժուազիայի համար օրինակելի ծառաներ պատրաստելու» (Նոյն տեղը էջ 59):

Յիշեալ գրքոյկը հրատարակուած էր, ինչպէս հեղինակը կը գրէ «հասարակական կարծիքի յստակ ու կտրուկ արտայայտութեանը նպաստելու համար», եւ Նոյն այդ հասարակական կարծիքը ձեւաւորելու համար, ան դառնութեամբ կը նշէ այն փաստը, թէ ինչպէս «*Կիպրոսի կէսամայի կղզու վրայ կանգնեցնում են մի հոյակապ ապարանք որբերի համար, որը նստում է 500-600 հազար ռուբլի*» (Նոյն տեղը էջ 39):

Հեղինակը անիմաստ կը գտնէ Մելգոնեան նուիրատուութեան նման կարգի գործադրումը եւ

առ հասարակ ըստ իրեն. «Այս նշանաւոր նուիրատուութեան խոցելի կողմը բարոյական եւ քաղաքացիական տեսակետից այն է, որ չնայած այն հանգամանքին, որ նա իր սկզբնական շրջանում ունեցել է ուժեղ տրամադրութիւն Յայաստանի մէջ գործադրուելու. վերջերը ընդունել է գաղութային բարեգործական բնոյթ» (Նոյն տեղը էջ 41):

ՅՕԿերու նոր առաքելութեան դեմ գաղթահայ մամուլով լոյս տեսած յօդուածները աստիճանաբար կը սկսին ընդունիլ բացայայտ բնոյթ: Անշուշտ այդ չի վրիպիր Յայաստանի եւ անոր խօսափող մամուլի ուշադրութենէն: Փարիզի «Երեւան»ը կը մեղադրէ, ինչ որ անհիմն է, ամերիկահայ ռամկավարներուն, թէ անոնք կը խոչընդոտեն ՅՕԿերու աշխատանքները: Այս առիթով Արշակ Զօպանեան համաձայն կը գտնուի գրելով թէ իրապէս նման հարց գոյութիւն ունի, սակայն այդ խոչընդոտը կը յարուցուի ՅՕԿերու ունեցած այնպիսի առաքելութենէն, որ բնաւ կապ չունի ՅՕԿերու եութեան հետ, որ ՅՕԿերուն վզին կը փաթթուի «Երեւան»ի ու իր նման մտածողներու քաղաքական շահերը ապահովելու նպատակներով: «Եթէ ՅՕԿը պիտի ըլլայ զէնք Ռամկ. Ազատական կուսակցութեան ու Բարեգործականի դեմ ուղղուած, այդ տեսակ ՅՕԿին աջակցելու տրամադրութիւն չեն զգար, որովհետեւ անիկա «Յայաստանի Օգնութեան Կոմիտէ» չէ այլեւս, այլ ուրիշ բան» («Ապագայ», Օգոստոս 28, 1926):

Այդ նոր քաղաքականութիւնը Ա. Զօպանեան կ'անուանէ «Աշոտաբոյր» ոգի, նկատի ունենալով որ Աշոտ Յովհաննիսեանն էր որ կ'ուզէր արմատապէս փոխել ՅՕԿի առաքելութեան եութիւնը: Եթէ ՅՕԿը վերածուի նման ոգիով ներծծուած մարմնի մը կը շարունակէ ՌԱԿ Կեդրոնական Վարչութեան ատենապետը՝ Ա. Զօպանեան ապա պիտի դառնայ «նեղ հեռոտ խմբակցութիւն մը, որ գաղութներու մէջ պառակտումի նոր տարր մը պիտի աւելցնէր արտասահմանի հայոց եւ նոյնիսկ աշխատաւորութեան (որոնք մեծամասնութիւնը ազգասէրներէ կը բաղկանայ եւ ոչ թէ դասակարգային կուսակցամուկներէ) համակրութիւնը, պիտի ըլլար ճղճիմ, սահմանափակ անուժ մարմին մը, որ

Յայաստանի ոեւէ իրական ծառայութիւն մատուցանել չկարենալէն զատ՝ ուրիշ տեսակետով գաղութահայութեան վնասակար պիտի ըլլար» («Ապագայ» - Սեպտեմբեր 11, 1926):

ՅՕԿի խողովակով տարուող քաղաքականութենէն մտահոգուած, Ռ.Ա.Կուսակցութեան Կեդրոնական Վարչութիւնը իր ամբողջ կազմով Ապրիլ 2, 1926ին տեսակցութիւն կ'ունենայ Խորհրդային Միութեան Փարիզի ներկայացուցչութեան խորհրդական Ս. Փիրումեանի հետ: «Որո՞ւ ընթացքին մեր ցաւը յայտնեցինք իւ. Թերթերու կողմէ մեր կուսակցութեան եւ առհասարակ գաղութահայութեան հանդէպ եղած անարդար յարձակումներու մասին, որոնք մեծապէս կը վնասեն Յայաստանի օգնութեան գործին եւ գաղութահայութիւնը կը սառնեցնեն Յայաստանէն – արձանագրուած է: - Ի պատասխան Ս. Փիրումեան յայտնեց. համոզուած եմ որ ակնարկուած յարձակումները ձեր եւ գաղութահայութեան հասցէին մեծագոյն մասով անարդար են: Բայց դուք զանազանելու էք լրագրութիւնը կառավարութենէն: Յայաստանի մէջ ալ կան ծայրայեղներ, որոնք կողմակից են այդ կարգի հրատարակութեանց: Դուք իրաւունք ունիք մամուլի միջոցով պատասխանելու այդ յարձակումներուն: Ի մօտոյ ես Կովկաս պիտի երթամ եւ պիտի ջանամ լուսաբանել իրողութիւնները եւ պարզել թիրիմացութիւնները» (Ատենագրութիւն – Մարտ 1926- Յունիս 1929)

Զանի մը ամիս ետք լոյս կը սկսի տեսնել Եգիպտոսի նորակազմ ՅՕԿ-ի մասնաճիւղի «ՅՕԿ» պարբերաթերթի առաջին համարը «Որով փողոցային հայիոյանքներու տոպրակ մը բացուած է մեր կուսակցութեան, Բարեգործականի եւ բարեգործներու հասցէին»: Եգիպտոսի Շրջանային Վարչութեան ատենապետ Յաճընլեանը կը յայտնէ թէ ակելորդ է ՅՕԿ-ի գոյութիւնը Եգիպտոսի մէջ, նոյնիսկ՝ վտանգաւոր, եթէ անոր ղեկավարութիւնը պիտի առաջնորդուի համայնավարական ձգտումներով: ՅՕԿերու բացայայտ համայնավարական գործունեութեան դեմ բողոքներ ստացուեցան Նաեւ Ֆրանսայէն, Ամերիկայէն, Յունաստանի տարբեր ակումբներէն: (Այս բոլորը քաղուած են ՌԱԿ

Կեդրոնական Վարչութեան ատենագրութիւններէն):

Թէպէտ, Կեդրոնական Վարչութիւնը Օգոստոս 7, 1926ին յատուկ շրջաբերականով անդրադարձաւ ԶՕԿերու հետ յարաբերութեան խնդրին, որոշում կ'առնէ, թէ գաղութներուն համար անհրաժեշտ է պահպանել եւ զօրակցիլ ԶՕԿ-ի գոյութիւնը եւ կազմը. Սակայն, դրութիւնը աստիճանաբար կը սրուէր: ԶՕԿի Կեդրոնական Վարչութեան պատուիրակութիւնը, գլխաւոր քարտուղար Գրիգոր Վարդանեանի գլխաւորութեամբ Ամերիկա եւ Ֆրանսա կատարած ուղեւորութենէն վերադարձաւ դժգոհ: Անոր հետ տեղի ունեցած տեսակցութեան ընթացքին Արտակ Դարբինեանն ու Յրաչ Երուանդը գոյութիւն ունեցող սառնութիւնը բացատրեցին Խորհրդային Ռուսաստանի մամուլի կողմէն ՌԱԿ-ի «հասցէին եղած անարդար յարձակումներով» (Ատենագրութիւն էջ 45):

Կարելոր է ընդգծել, որ ԶՕԿ-ի դերին եւ դիրքին մասին տարբեր ըմբռնումներ եւ տեսակետներ կային գաղութահայ կազմակերպութիւններու եւ Ռուսաստանի մէջ: ԶՕԿը արտասահմանի մէջ կ'ընդունուի իբրեւ Ռուսաստանի կառավարութեան պաշտօնական ներկայացուցիչը. հոսկէ ալ կը սպասուի ամենալուրջ ակնկալութիւններն ու սպասումները ԶՕԿէն: Սակայն, Ռուսաստանի մէջ ԶՕԿին կը տրուի շատ երկրորդական իմաստ ու դեր: Այդ թերեւ, կը բացատրուի գաղութահայութեան նկատմամբ լրջօրէն մտածուած ու մշակուած քաղաքականութեան բացակայութեամբ: Այս կացութիւնը, արտասահմանի մէջ յաճախ կը գնահատուի որպէս «արհամարհանք» գաղութահայութեան նկատմամբ: Ակնկալիքներու եւ գործնական արդիւնքի միջեւ գոյութիւն ունեցող լայն խրամատն ալ հոն էր, որու վրայ լրացուցիչ կը դառնային անհասկացողութիւններն ու երբեմն ալ թիրիմացութիւնները:

Ռուսաստանի ժողովուրդի (Ժողովրդական տնտեսական խորհուրդի) նախագահ Արսէն Եսայեանի հետ տեսակցութեան մը առիթով, որ տեղի ունեցաւ Փարիզի Փիկալ ճաշարանին մէջ, Նոյեմբեր 14, 1928ին, ՌԱԿ Կեդրոնական Վարչու-

թեան անդամները լուսաբանուեցան այդ հարցին առթիւ: Ա. Եսայեան «*յայտարարեց թէ ԶՕԿ-երուն մեծ արժէք կու տաք հոս. այդպէս չէ: Ռուսաստանի մէջ այդպիսի հասկացողութիւն գոյութիւն չունի ԶՕԿ-երու շուրջ. շատ երկրորդական արժէք ունի ԶՕԿ*» (Ատենագրութիւն էջ 122):

Անշուշտ որ այդ երեւոյթը իր ընդհանուր տեսքով արդէն իսկ յայտնի էր կուսակցութեան ղեկավար կազմին: Եւ այդ պատճառով ալ արդէն 1926 թուականին ՌԱԿի Կեդրոնական Վարչութիւնը քննարկեց Ռուսաստանի կառավարութեան հետ ուղղակի գործակցութեան հարցը, նկատի ունենալով մանաւանդ, որ ԶՕԿը դարձեր էր համայնավար քարոզչութեան խողովակ:

Բայց արդէն այդ հանդիպման պահուն Կեդրոնական Վարչութեան կարգ մը անդամներ կասկած կը յայտնեն թէ արդեօք հնարաւոր է հաւասարե-հաւասար գործակցութիւն կառավարութեան եւ կուսակցութեան միջեւ: Հետաքրքրական է արձանագրել քննարկումը ատենագրութեան մէջ.

«*Այս ժողովն անցաւ օրակարգի վրայ գտնուող գործակցութեան հարցին: Նորէն տեղի ունեցաւ փոխանակութիւն գործակցութեան սկզբունքին շուրջ: Միքայէլ Պապաջանեան յայտնեց՝ Ս. Փիլիպեան տրամադիր կ'երեւի գործակցութիւն մատուցելու Ռուսաստանի կառավարութեան եւ մեր միջեւ. պետք է փութացնել գործակցութիւնը փոխադարձ պարտականութեան եւ զիջումի սկզբունքին վրայ: Թերզիպաշեան կ'առաջարկէ ոչ թէ գործակցութիւն ստեղծել, այլ առաջարկել կառավարութեան, որ օգտուի մեր եւ մեզ հետեւող տարրերու աշխատակցութենէն: Զօպանեան կը ջատագովէ գործակցութեան գաղափարը եւ կը պաշտպանէ գործակցութեան սկզբունքը փոխադարձ համաձայնութեան սկզբունքին վրայ: Ա. Դարբինեան կը գտնէ որ գործակցութեան համար ուշ ենք մնացեր. մանաւանդ եղած է առանց պահանջի. միւս կողմէ Ռուսաստանի կառավարութիւնը ըլլալով գերազանցօրէն կուսակցական կառավարութիւն, իր որդեգրած ուղղութեամբ անզիջող դիրք ունի մեր կուսակցութեան հանդէպ, որ*

առանց ատոր ալ անհրաժեշտ ոյժն ու հեղինակութիւնը չունի: Նախքան գործակցութեան ձեռնարկը պէտք է աշխատինք ներքնապէս զօրացնել այդ կուսակցութիւնը: Ա. Զօպանեան կը մերժէ թէ մեր կուսակցութիւնը տկար է եւ գործակցութեան համար զուրկ է անհրաժեշտ հեղինակութենէ: Ապա ժողովը կը գծէ գործակցութեան հետեւեալ հիմունքները:

Արտաքին քաղաքականութեան վերաբերեալ խնդիրներու մասին մենք իրաւունք ունենանք առաջարկներ ներկայացնել Հայաստանի ու Սոսկուայի կառավարութեանց քով:

Մեր մամուլն ու գրականութիւնը ազատ մուտք ունենան Հայաստանի մէջ:

Գաղութներու մէջ ՀՕԿ-ի ղեկավարութիւնը մեզ յանձնուի:

Ռ.Ա. կուսակցութիւնը իր արտաքին քաղաքականութիւնը պէտք է պատշաճեցնէ Հայաստանի եւ Սոսկուայի արտաքին քաղաքականութեան:

Ռ.Ա. կուսակցութիւնը պէտք է պայքարի անոնց դէմ, որ բռնի ոյժով կը փորձեն տապալել Հայաստանի և. Կառավարութիւնը:

Ռ.Ա. կուսակցութիւնը պիտի օժանդակէ Հայաստանի վերաշինութեան եւ ներգաղթի գործին» (Ատենագրութիւն – էջ 33):

Թեպետ Ս. Փիրումեանը Հայաստանի կառավարութեան յանձնեց գործակցութեան մասին առաջարկութիւնը, բայց խնդիրը մնաց առկախ: Հետագայ արձանագրութիւնները ոեւե պատասխան չեն պարունակեր:

ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԵԱՆ ՔԱՅԼԵՐԳԸ, ԶԻՆԱՆՇԱՆԸ

Ամերիկայի Շրջանային Վարչութեան խընդրանքով հերթական Ընդհանուր Պատգամաւորական ժողովը յետաձգուեցաւ մէկ ամիսով Յուլիս 16, 1928ին: Մինչ այդ տեղի ունեցան շարք մը իրադարձութիւններ, որոնք արժանի են կուսակցութեան պատմութեան մէջ արձանագրուելու:

Նոյն Ամերիկայի Շրջանակին (Որոշումը ընդունուեւ է ՌԱԿ Ամերիկայի Ը. պատգամաւորական ժողովին- Սեպտեմբեր 1928) ընդառաջելով Կեդրոնական Վարչութիւնը որոշեց Ռ.Ա. Կու-

սակցութեան քայլերգը եւ խորհրդանիշը:

Յուլիս 16, 1928ին ճԵ. Նիստին Ա. Զօպանեան «ներկայացուց իր պատրաստած կուսակցական երգը եւ նախագիծը կուսակցական խորհրդանիշին» (Ատենագրութիւն – Մարտ 1926-Յունիս 1926, էջ 110): Հետաքրքրական է իմանալ, որ 1926ին Կեդրոնական Վարչութիւնը հրահանգեր էր շրջանակներուն ժողովրդական հաւաքներու ընթացքին իբր ազգային երգ ընդունիլ «Բամբ որոտանը» (Ատենագրութիւն – էջ 79): Իսկ Յուլիսի 30ի Նիստին արձանագրուած է հետեւեալը. «կուսակցական երգը համարուեցաւ յարմար. միայն պէտք տեսնուեցաւ տողի մը մէջ մտցնել այն միտքը թէ մեր կուսակցութիւնը կը ձգտի իր ազգայնականութիւնը հաշտեցնել ազգերու համերաշխութեան, եղբայրութեան գաղափարներուն: Ա. Զօպանեան յարմարեցուց այդ տողը եւ որոշուեցաւ երաժիշտի մը յանձնել երգը եղանակ պատրաստելու համար: Իսկ խորհրդանշանի համար յետ խորհրդակցութեան որոշուեցաւ հետեւեալը. «Ֆոն»ը՝ ըլլայ ծիածան-խաղաղութիւն, վրան գրիչ մը՝ պետութիւն, բառ մը՝ երկրագործութիւն, կարկին մը՝ գիտութիւն եւ խուրձ մը՝ ազգային միութիւն» (Ատենագրութիւն էջ 112): (Ընդգծումները՝ Կեդրոնական Վարչութեան):

Վերջապէս Հոկտեմբեր 14ի Նիստի արձանագրութենէն կ'իմանանք, որ խորհրդանիշի գծագրութիւնը կատարեր է Նկարիչ Երուանդ Զոչարեանը, իսկ երգի երաժշտութիւնը գրեր է Արա Պարթեւեանը (Ատենագրութիւն – էջ 120), որու համար վերջինիս վճարեր են 760 ֆրանկ (Ատենագրութիւն – էջ 135). հետագային կը նշէ Էօժէն Բաբագեանը, երբ ծանրութեան կեդրոնը փոխադրուեցաւ «Նոր Հայաստան», կուսակցութիւնը կը հաստատէ Նորը, ուր կան այսպիսի տողեր:

Ընկերներ, Ռամկավար եւ Ազատ,
Հայրենի զաւակներ հարազատ,
Զրահուած հայրենեաց հաւատքով,
Անվեհեր կը քալենք քովէ քով:

Դարերով սեւ օրեր ապրեցանք,
Ալ բաւ է լաց ու կոծ, տառապանք:
Օ՛ն, ուխտենք աչքերնիս վերյառած,
Դժառայել ձեզ Մասիս, Արագած:

Բանաստեղծութեան հեղինակն էր Յովհաննէս Պօղոսեան, իսկ երաժշտութիւնը յօրինել է Էօժէն Բաբազեան:

ԿՈՒՍԱԿՑԱԿԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ ԵՒ ԳՐԱԿԱՆ ԶԱՆԴԵՍ

Կարելոր էին նաեւ կուսակցական գրադարան հիմնելու եւ կուսակցութեան գրական ամսագիր հրատարակելու մասին որոշումները: Առաջին հարցի առթիւ Նոյեմբեր 6, 1926ին տրուած է հետեւեալ արձանագրութիւնը. «Ա. Դարբինեան բացատրելով կուսակցական կեդրոնական գրադարանի մը անհրաժեշտութիւնը, առաջարկեց որ Կ. Վարչութիւնը հիմնէ այդպիսի գրադարան մը, ուր մասնաւորապէս կարելի ըլլայ հաւաքել Զայաստանի անցեալին ու ներկային, մեր ազգային հին ու նոր պատմութեան եւ հայկական դատին վերաբերեալ հրատարակութիւններ. ինչպէս նաեւ զանազան կուսակցութիւններու հրատարակութիւնները: Ժողովը որոշեց հիմնել այդ գրադարանը եւ այդ նպատակին համար տրամադրեց առայժմ 500 ֆրանկ» (Ատենագրութիւն – էջ 45):

Գրական հանդէս ունենալու առաջարկութիւնը կը բերէր Ամերիկայի Շրջանակը (Ամերիկայի Շրջանային Վարչութեան նամակ Կեդրոնական Վարչութեան ուղղուած – Սեպտեմբեր 20, 1928): Նիւթական միջոցներու անբաւարարութեան պատճառով Կեդրոնական Վարչութիւնը որոշեց ընդառաջել Ա. Զօպանեանի անձնական նախաձեռնութեան վերհրատարակելու իր «Անահիտ» հանդէսը: Կեդրոնական Վարչութիւնը այդ լուրը հաղորդեց Ամերիկայի Շրջանակին: «Եթէ Ամերիկայի Շրջանակը յանձնառու ըլլայ հանդէսին բացը գոցել եւ իբր գործնական ապացոյց սկիզբէն գումար մը դրկել այդ հաշուոյն, հանդէսը կը համարուի կուսակցութեան սեփականութիւն. հակառակ պարագային Ա. Զօպանեանին կը մնայ

գործին պատասխանատուութիւնը: Երկու պարագային ալ հանդէսին խմբագիրը Ա. Զօպանեան կ'ըլլայ. իսկ վերջին պարագային կուսակցութիւնը նիւթական ոեւէ յանձնառութիւն իր վրայ չվերցնելով հանդերձ բարոյապէս պիտի աջակցի հանդէսին տարածման» (Ատենագրութիւն – Մարտ 1926- Յունիս 1929, էջ 125): Ամերիկայի Շրջանակը իր վրայ վերցուց ակնկալուած նիւթական աջակցութիւնը: 1929 թուականէն սկսեալ, ինչպէս յայտնի է, «Անահիտ»ը սկսաւ վերահրատարակուիլ իբրեւ Ա. Զօպանեանի անձնական ամսագիրը:

Յ. Յ. ԴԱՇՆԱԿՑՈՒԹԵԱՆ ԴՅՏ

ՅԱՐԱԲԵՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՒ ՆԿԱՏՄԱՍԲ ԿԱՐԳ ՄԸ ՈՐՈՇՈՒՄՆԵՐ ԵՒ ԶԱՓԱՅԱՍ ՈՐԲԵՐՈՒ ՄԻՈՒԹԻՒՆԸ (Զ.Ո.Մ.)

Այդ տարիներուն Կեդրոնական Վարչութեան նիստերուն օրակարգի նիւթ եղան Մայիս 28ի անկախութեան տարեդարձի նշումն ու ԶՅԴի յարաբերութիւնները Խորհրդային Զայաստանի եւ արտասահմանի հայ համայնավարներու հետ: ՌԱԿը միանշանակ որոշեց, որ Մայիս 28ը նշուելու է կուսակցութեան մամլոյ օրկաններուն կողմէ, զայն նկատելով ոչ թէ Դաշնակցութեան կողմէ իւրացուած օր, այլ որպէս ազգային պատմութեան կարելոր տարեթիւերէն մէկը, որ կը պատկանի ամբողջ ժողովուրդին:

Ապրիլեան սգահանդէսի համար 1928ին տրուեցաւ հետեւեալ որոշումը, որ ուժի մէջ մնաց նաեւ հետագայ տարիներու ընթացքին: «Նկատի առնելով Դաշնակցութիւն կուսակցութեան վերջերս որդեգրած մեթոտները – ոճիրներ (Պետրոս Ադամեան), մատնութիւններ (Յունաստան եւ Եգիպտոսի մէջ) – իբր բողոքի ցոյց չմասնակցիլ ապրիլեան սգահանդէսին հոն, ուր յիշեալ կուսակցութիւնն հրաւիրուած կ'ըլլայ: Ուր որ կարելի չէ միւս քաղաք. եւ ազգ. կազմակերպութեանց հետ կատարել այդ պաշտօնը, պէտք է կատարել միայն մեր կուսակցութեան անունով:

Որոշուեցաւ այս որոշումը հաղորդել մեր բոլոր շրջանակներուն (Կ'ուղարկուի թիւ 11 շրջաբերական Նոյն բովանդակութեամբ: ՌԱԿ Ամերիկայի

Շրջանային Վարչութեան շրջաբերական թիւ 1, Ապրիլ 12, 1928): Ա. Զօպանեան ձեռնպահ մնաց, ինքը կողմակից էր որ մենք մասնակցինք սգահանդէսներուն առանց նկատի առնելու թէ դաշնակցականները կը մասնակցին կամ ոչ» (Ատենագրութիւն – Մարտ 1926-Յունիս 1929, էջ 99):

Յաջորդ, 1929 թուականի ապրիլեան տարեկիցին կատարուեցաւ հետեւեալը: Զափահաս Որբերու Միութիւնը (ԶՈՄ), որ կը գտնուէր ԶՅԴ մականին տակ, նախապէս թռուցիկներ տարածեր էր: ԶՈՄը բողոքեր էր, որ ՌԱԿը չէր պատասխանած իրենց հրաւերին եւ յայտնած էր, թէ «սգահանդէսը կատարելու իրաւունքը միայն իրենց կը վերագրուի. յայտարարած է թէ պիտի չթողու որ ապրիլ 23-ին կատարուի Ռամկ. Ազատականներու եւ Զնչակեաններու կազմակերպելիք սգահանդէսը: Որոշուեցաւ «Ապագայ»ի մէջ պատասխանել դաշնակցական այս գրգռութիւններուն եւ սադրանքներուն եւ յանձնարարել Կազմ. Յանձնաժողովին, որպէսզի նախագոյնութեանց դիմեն ոեւէ անկարգութեան առաջքը առնելու համար»:

Ապրիլ 23ին ԶՈՄի երիտասարդները իրապէս փորձեցին խանգարել սգահանդէսը: Եղաւ ծեծկռտութիւն, որու ընթացքին յարձակեցան նաեւ ժողովի նախագահ Արշակ Զօպանեանին վրայ: Զնչակեան «Նոր Երկիր» թերթի խմբագիր Յ. Թիւրապեան ձեռքէն վիրաւորուեցաւ: Ոստիկանական միջամտութենէն յետոյ խանգարողները դուրս հանուեցան եւ հանդէսը շարունակուեցաւ: Այս խնդիրը քննարկուեցաւ Կեդրոնական Վարչութեան նիստին:

«Այս պայմաններու մէջ կատարուած սգահանդէսին շուրջ ժողովը ըրաւ հետեւեալ դիտողութիւնները: Կազմ. Յանձնաժողովը գէշ կատարած էր իր պաշտօնը. փոյթ չէր տարուած ժողովուրդը բերելու: Կազմ. Յանձնաժողովը նոյնպէս հոգածու չէր եղած որ անպատեհութեանց առաջքը առնէր: Պէտք էր որ ժողովին նախագահը ոստիկանին յանձնէր առաջին առթիւ Պուռնազեան կոչուած դաշնակցականը երբ, երկրորդ անգամ ան սաստելով նախագահին կամքը, շարունակեց խանգարել սգահանդէսը (Ա. Զօպանեան հետագային ըսած է, թէ

ինքը չէր ուզեր հայ երիտասարդը ֆրանսացի ոստիկանին յանձնել): Մեր ընկերները առհասարակ բացակայ էին: Ներկայ եղողներէն ոմանք պէտք է միջամտէին կռիւին, մանաւանդ երբ յարձակում եղաւ նախագահին վրայ. բայց չեղաւ այդ» (Ատենագրութիւն էջ 136):

Արեւմտեան Եւրոպայի Շրջանային Վարչութիւնը շրջաբերական մը կը դրկէ իր բոլոր ակումբներուն, որպէսզի, եթէ ԶՈՄի մէջ կան ՌԱԿի անդամներ, դուրս գան անոնցմէ եւ պայքարին անոր դէմ: Միաժամանակ կը խնդրէ Կեդրոնական Վարչութիւնը այս որոշումը հաղորդել միւս շրջանակներուն: Առաջարկուեցաւ նաեւ որ Բարեգործականը դադրեցնէ նիւթական օգնութիւնը ԶՈՄին. ինչպէս նաեւ միջամտել ֆրանսական որբապաշտպան ընկերութեան, ամերիկեան Նիւ Իսթ Ռիլֆի եւ Բարեգործականի մօտ կապ չունենալ ԶՈՄի հետ:

Կեդրոնական Վարչութեան այս ընդունած որոշումը հետաքրքրութիւն կը յառաջացնէ: «Յրահանգել Շրջանակներուն որ տեղական պայմաններու համեմատ պայքարին այդ կազմակերպութեան դէմ: Իսկ Կեդր. Վարչութիւնը ոչ թէ Չ. Ո. Միութեան, այլ բուն իսկ Դաշնակցութեան դէմ պէտք է մղէ իր պայքարը, որքերը անոր ապդեցութենէն ապատելու նպատակով» (Ատենագրութիւն – էջ 139):

Ռ.Ա.Կ.-Ի ՏԵՍԱԿԵՏԸ ՆՈՅՆՄԲԵՐ 29-Ի ՏՕՆԱԿԱՏԱՐՈՒԹԵԱՆ ՆԿԱՏԱՄԲ

Լուրջ վերապահութիւններ կային նաեւ Նոյեմբեր 29ը նշելու կարգի եւ բովանդակութեան նկատմամբ: ՌԱԿը կը ձգտէր այդ օրը նշել որպէս Զայաստանի պետականութեան օր, այլ ոչ թէ գոյութիւն ունեցող վարչաձեւի տարեդարձը. Շեշտը դնելով պետականութեան զգացման դաստիարակութեան վրայ: «Ապագայ» պաշտօնաթերթի խմբագրականներէն մեկուն մէջ այսպիսի միտք մը արտայայտուած է. «Եթէ չգիտենք զանազանել կառավարութիւնը՝ անոր ներկայացուցած պետականութենէն եւ շփոթելով զանոնք, մեկին զանցառութիւններու պատճառաբանութեամբ խուսափելու

ճգնիւնք միւսին հանդէպ մեր ունեցած պարտականութենէն» («Ապագայ», թիւ 3- Նոյեմբեր 27, 1926):

Թե՛ Զայաստանի պաշտօնական քարոզչութիւնը, թե՛ արտասահմանի հայ համայնավարական մամուլը ՌԱԿԷՆ կը պահանջէն վարչաձեւի նկատմամբ անվերապահ խոնարհում «կամ մեզ հետ, կամ մեր դէմ». այլամերժ բանաձեւի սահմաններուն մէջ: Ահա թէ ինչ կը գրէր օրինակ Ամերիկայի «Նոր Աշխարհ»ը:

«Ռ.Ա. կուսակցութիւնը իր մասնակցութիւնը բերելով Խորհ. Զայաստանի տօնակատարութեան, ինչ ըսելիք ունի՝ չէ որ պիտի խօսի իր քաղաքական «սկզբունքներու» տեսակէտէն. չէ որ այդ ուղղութեամբ մօտենալով «օրուան իմաստին» կամ իր գոյութիւնը պիտի ժխտէ կամ պիտի դառնայ դասակարգային իմաստին եւ կամ, առաւել, քաղաքական կեղծիքի տակ պիտի բաւականանայ քանի մը ընդհանուր, անորոշ, անիմաստ խօսքեր ու գովեստներ ընելով Զայաստանի «շինարարութեան», «խաղաղութեան» մասին, որոնք դարձեալ ռամկավարներու բերնին մէջ հակասութիւններ են, եթէ ոչ քաղաքական դրամագլուխ իրենց գոյութեան պահպանման համար» («Նոր Աշխարհ», թիւ 32, Յունուար 29, 1927):

Այդ պայմաններուն մէջ կուսակցութեան շրջանակները իրենք կ'որոշէին Նոյեմբեր 29ի տօնակատարութեան բովանդակութիւնն ու յայտագիրը: Երբեմն կը մասնակցէին ընդհանուր միջոցառման, եւ յաճախ կը նշէին միայն մամուլով: Բնութագրական է այդ տեսակէտէն ՌԱԿի Ամերիկայի Շրջանակի ղեկավարութեան շրջաբերականը՝ ուղղուած տեղական ակումբներուն:

«Սիրելի ընկերներ,

Կուսակցութիւնս սրտագին կը փափաքի ամեն տարի խանդավառօրէն տօնել Զայաստանի տարեդարձը: Նկատի ունենալով սակայն անցեալի փորձառութիւնը, որ Զայաստանի բարեկամ ուրիշ կազմակերպութիւններու նախաձեռնութեամբ սարքուած տօնակատարութիւններու առթիւ – վարդապետական «բրորականտ» ըրած են, այլ եւ ապագային գաղափարներ արտայայտած, հակա-

ռակ նախապէս կայացած հասկացողութեան եւ.

Նկատի ունենալով որ Ռամկ. Ազատ. Կուսակցութիւնը ամէն բանէ աւելի ազգայնական կազմակերպութիւն մըն է, չի կրնար հանդուրժել իր ներկայութեամբ տեղի ունեցած ապագային բրորականտը. Շրջան. Վարչութիւնս որոշած է, որ մեր ակումբները չի մասնակցին հրապարակային տօնակատարութեանց:

Ռամկ. Ազատ. Կուսակցութեան Ամերիկայի Շրջանակը, Զայաստանի տարեդարձին առթիւ, իր անխառն զգացումները պիտի արտայայտէ իր մամուլով:

Ընկերական սիրալիր բարեկներով,

Ռամկ. Ազատ. Կուսակցութեան Ամեր. Շրջան. Վարչութեան ատենապետ՝ Տոթթ. Կ. Գալուստեան, ատենադպիր՝ Գ. Մովսէսեան:

Նոյ. 19, 1927

Պոսթըն»

(Շրջաբերական Ռամկավար Ազատական Կուսակցութեան Ամերիկայի Շրջանակի ակումբներուն: Նոյեմբեր 19, 1927, Պոսթըն):

Ռ.Ա. Կուսակցութեան դիրքորոշումը կը բխէր իր որդեգրած հիմնական սկզբունքներէն: Անոր համար եականը առաջին օրէն եղած է հայութեան ֆիզիքական գոյութեան ապահովումն ու զօրացումը պատմական հայրենիքէն մնացած այդ փոքրիկ հողամասի վրայ: Պատահական չէ, որ քաղաքական կողմնորոշման հարցին մէջ ալ ճիշդ նոյն սկզբունքը կը կիրարկէր՝ «Ռուսաստան, անկախ անոր վարչաձեւէն»: 1926 թուականի խմբագրականներէն մեկուն մէջ ՌԱԿի պաշտօնաթերթը կը գրէր. «Մեր օրիենթասիոնը խորհրդային չէ եղած, այլ ռուսական, բաւական է որ այդ Ռուսիան ճանչնայ մեր ինքնորոշութեան եւ ազատութեան իրաւունքը: Եւ որովհետեւ ներկայ Ռուսաստանը ճանչցած է մեր այդ իրաւունքը, մենք եւս որդեգրած ենք անոր օրիենթասիոնը եւ անոր քաղաքականութեան ուժեղացման մէջ կը գտնենք Զայաստանի բարգաւաճումը, որուն օգնած ենք անկեղծօրէն» («Ապագայ», թիւ 10, Յունուար 16, 1926):

ԱԶԳԱՅԻՆ ՀԵՐՈՍ ԱՆԴՐԱՆԻԿԻ ՄԱՅՐ

1927 թուականի Օգոստոս 31ին Ամերիկայի մեջ կը մահանար ազգային հերոս Անդրանիկ:

Երեք օր ետք, Պոստոն գումարուող ՌԱԿԻ Ամերիկայի Շրջանային Է. Պատգամաւորական ժողովը կը հեռագրէ.

«Տիկին Նուարդ Անդրանիկ,

Սան Ֆրանսիսկո, Զալիֆ.

Ռամկ. Ազատական կուսակցութեան Ամերիկայի Շրջանի Պատգմ. Ժողովը գումարուած Պոսթըն, կու գայ ձեզ հետ ողբալու ձեր եւ ամբողջ հայութեան անգին կորուստը յանձին Ձօր. Անդրանիկի: Խորունկ կսկիծով կը բաժնենք ձեր եւ ազգին սուգը: Ի նշան սգոյ եւ յարգանքի, ժողովս իր աշխատանքներուն 15 վայրկեան դադար առաւ»:

Նոյն Պատգամաւորականին էր, որ ընդունուեցաւ որոշում Անդրանիկի աճիւնները Հայաստան փոխադրելու մասին: *«Պատգմ. Ժողովը ջերմապէս կը յանձնարարէ նորընտիր Շրջ. Վարչութեան, որ հերոս Ձօր. Անդրանիկի աճիւնները Հայաստան փոխադրելու համար նախաձեռնութիւն ստանձնելով անմիջապէս դիմէ անհրաժեշտ միջոցներուն: Բանակցութեանց լրացումէն ետք այս իրողութիւնը պաշտօնապէս յայտարարուի մեր մամուլին մէջ»* (ՌԱԿ Ամերիկայի Շրջանակ: Ատենագրութիւն Է. Պատգամաւորական ժողովի – Սեպտեմբեր 3, 4, 5, 1927, Պոսթըն):

Այդ նախաձեռնութեան մասին Շրջանային Վարչութիւնը Սեպտեմբեր 6 թուակիր նամակով տեղեակ կը պահէ Կեդրոնը, որպէսզի Կեդրոնական Վարչութիւնը բանակցութիւններ վարէ Հայաստանի կառավարութեան հետ: Արտակ Դարբինեան կը պատասխանէ թէ *«այս խնդիրը շատ փափուկ եւ կնճռոտ է. պէտք է հրապարակային արտայայտութիւններ ընել այդ մասին: Կեդր. Վարչութիւնը, երբ Ս. Փիրումեան Փարիզ հասնի, պիտի խօսի անոր հետ պատշաճ եղանակով»:* Կեդրոնական Վարչութիւնը կը թելադրէ, որ Տիկին Անդրանիկին ալ թելադրէ. *«որ ան ալ զգուշանայ հրապարակային արտայայտութենէ, ինչպէս նաեւ Հայաստանի կառավարութեան ուղղակի դիմում ընելէ»* (Ատենագրութիւն – Մարտ

1926-Յունիս 1929, էջ 85):

Մինչ Փիրումեանը Հայաստանէն Փարիզ կը վերադառնար, Կեդրոնական Վարչութիւնը կը ստանար ուրիշ նամակ մը Ամերիկայի Շրջանային Վարչութեան կողմէ:

«Զալիֆորնիոյ մէջ հանրութեան վստահութիւնը չի վայելող քանի մը անձեր, ինչպէս Ձօր. Սմբատ, Զեփթըն Պոնափարթեան, «Ասպարէզ»ի խմբագիր Արսէն Միքայէլեան եւ «Մշակ»ի խմբագիր Լեւոն Լիւլեճեան, յայտնապէս ներշնչուելով Դաշնակցութենէն՝ ժողովրդական հանգանակութեան պիտի սկսին Ամերիկայի մէջ, թերեւս ամեն տեղ, իբր թէ զինուորական ակադեմիա մը հիմնելու համար Հայաստանի մէջ ողբացեալ զօրավար Անդրանիկի յիշատակին նուիրուած:

Հասկնալի պատճառներով Դաշնակցութիւնը բացէ ի բաց հրապարակ չի կրնար գալ այդ տեսակ ձեռնարկի մը գլուխը անցնելու համար եւ դիմած է անուղղակի միջոցներու:

Հայաստանի դրապէս օգտակար ըլլալու միեւնոյն ժամանակ Անդրանիկի յիշատակը յաւերժացնելու համար, Շրջան. Վարչութիւնս պարտք կը զգայ որ մեր կուսակցութիւնը նախաձեռնութիւնը ստանձնէ օգտակար նկատուած եւ այժմեական ձեռնարկի մը:

Պատ. Կեդրոն. Վարչութիւնդ աւելի դիւրութիւններ ունի հաղորդակցելու Հայաստանի կառավարութեան հետ եւ կը հաւատանք թէ անոր վստահութիւնը կը վայելէ աւելի քան ոեւէ ուրիշ արտասահմանեան մարմին:

Կը խորհինք թէ Հայաստանի կառավարութեան հաճելի պիտի ըլլայ երբ իրեն թողունք որոշել՝ թէ ինչ տեսակ հաստատութիւն մը հիմնել օգտակար պիտի ըլլայ եւ պահանջ մը պիտի լրացնէ մեր հայրենիքին մէջ. միեւնոյն ժամանակ յաւերժացնէ Անդրանիկի յիշատակը ու այդպիսի հիմնարկութեան համար որքա՞ն գումար հարկաւոր է:

Երբ Անդրանիկի աճիւնները Հայաստան փոխադրելու եւ անոր յիշատակը յաւերժացնելու նախաձեռնութիւնը մեր կուսակցութիւնը ստանձնելով պատուաւոր կերպով կարենայ գլուխ հանել, կասկած չի կայ թէ մեծ վարկ մը պիտի ստանայ

ժողովուրդին թե ընկերներու առջեւ:

Յաջողութեան համար մեթոտիկ եւ անխոնջ աշխատութիւն անհրաժեշտ է: Մենք մեր բաժինը լիովին կատարել կը խոստանանք, եթէ Պատ. Վարչութիւնդ իւրացնելով գաղափարը, յանձն առնէ ղեկավարել զայն եւ կատարել հարկ եղած բանակցութիւնները:

... Պէտք է հասկցնել Հայաստանի կառավարութեան թէ Անդրանիկի աճիւնը Հայաստան փոխադրելու ժողովրդական արդար բաղձանքին համար իր հաւանութիւնը եւ այդ առթիւ տրուած դիւրութիւնները մեծապէս պիտի զօրացնեն իր դիրքը արտասահմանի հայութեան մէջ. եւ այդ հաւանութենէն բացարձակապէս կախում ունի միւս ձեռնարկին՝ Անդրանիկի յիշատակը յաւերժացնելու ձեռնարկին լիակատար յաջողութիւնը: Հակառակ պարագային Դաշնակցութեան ձեռքը զօրաւոր զէնք մը տրուած պիտի ըլլայ՝ թէ ահա հայ

կառավարութիւնը, որ կը մերժէ ազգին սիրեցեալ հերոսին աճիւնը ամփոփելու հայրենի հողին վրայ» (Ամերիկայի Շրջ. Վարչութեան Նամակը ուղղուած Կեդր. Վարչութեան: Հոկտեմբեր 7, 1927):

Ա. Փիրումեանի հետ հանդիպման մասին արձանագրուած է «Անդրանիկի մարմնի փոխադրութեան հարցին առթիւ ըսաւ թէ Վռամշապուհ եպս.ը կրնայ հեռագրով եւ ապա Նամակով Հայաստանի կառավարութենէն թոյլտուութիւն խնդրել: Ինքս ալ կը ներկայացնեմ խնդիրը եւ կը յուսամ թէ պատասխանը դրական ըլլայ» (Ատենագրութիւն – Մարտ 1926-Յունիս 1929, էջ 89):

Ա. Դարբինեանի զգուշաւորութիւնը երբեք անհիմն չէր: Ուրիշ արձանագրութիւն չկայ. արդեօք Փարիզի առաջնորդ եպիսկոպոսը հեռագրե՞ց Հայաստան, կամ Փիրումեան «ինքն ալ ներկայացո՞ւց» խնդիրը: Հետք չկայ Նաեւ Հայաստանի ժխտական կամ դրական պատասխանի մասին: Իրերու ընթացքը կը յուշէ իրական պատասխանը:

1928 թուականի Յունուար 20ին Անդրանիկի մարմինը կը հասնի Փարիզ: Թաղումը տեղի կ'ունենայ Յունուար 29ին Փեր Լաշեզի գերեզմանատունը:

Արշակ Զօպանեան «Ապագայ»ի մէջ կը հրապարակէ իր տեսակցութիւնը Տիկին Անդրանիկի հետ: Ան ըսած է թէ. «Ողբացեալ հերոսը իր մահէն առաջ ոեւէ խօսք չէ ըրած իր մարմինը Հայաստան կամ ուրիշ ոեւէ տեղ փոխադրելու մասին. ինչպէս ամերիկահայ թերթերը գրեցին սխալ լուրի մը արձագանգ ըլլալով: Զօր. Անդրանիկ չէր կրնար այս մասին ոեւէ խօսք ընել, որովհետեւ մինչեւ իր յանկարծահաս մահը գիտակցութիւն չէ ունեցած իր մօտալուտ վախճանի մասին:

Գալիֆորնիոյ մէջ ցանկութիւն յայտնուած է որ հոն թաղուի Զօր. Անդրանիկ, բայց Տիկին Ն. Անդրանիկ Նախընտրած է Փարիզ, ուր որոշած է հաստատել Նաեւ իր բնակութիւնը: Այս կարգադրութիւնը աւելի Նպատակայարմար է. Ֆրանսա աւելի մօտիկ է մեր բնակավայրին, ուր իր դիւցազներգութիւնը ապրեցաւ Անդրանիկ: Օր մը, լաւագոյն պայմաններու մէջ, աւելի հեշտ կ'ըլլայ հայ ժողովուրդին համար՝ իր Ազգային Հերոսին աճիւնը

տանիլ ու ամփոփել հայրենի հողին ծոցը» («Ապագայ», թիվ 12, Յունուար 28, 1928): Յանձնարարութեամբ անոր ատենապետ Արշակ Զօպանեան կը տեսնուի Վռամշապուհ եպիսկոպոսին հետ եւ կ'առաջարկէ յուշարձան կանգնեցնել Անդրանիկի դամբանին վրայ: Կը պայմանաւորուին յանձնախումբ մը կազմել այդ նպատակով: Անոր իսկ առաջարկով «Ապագայ» թերթի սուղ միջոցներէն 300 ֆրանկ նուէր կը տրուի յուշարձանի ֆոնտին: (Ատենագրութիւն – Մարտ 1926-Յունիս 1926, էջ 95-96):

Իր մահէն առաջ, Ֆրեզնոյէն Զօր. Անդրանիկ նամակ մը կը յղէ Հայաստանի պատուիրակութեան, իր խնդակցութիւնը կը յայտնէ Հայաստանի վերաշինութեան համար, Ամերիկահայութեան ցուցաբերած շահագրգռութեան առթիւ, եւ Եգիպտահայ գաղութին կողմէ իրեն նուիրուած պատուոյ սուրը կը նուիրէ Հայաստանի թանգարանին: Այս սուրը կը յանձնուի ՀՅԴ-ի պատուիրակներուն Հայաստան տանելու համար:

* * *

ԱՆԴՐԱՆԻԿ ԵՒ ԴԱՇՆԱԿՑԱԿԱՆ ՄԱՍՈՒԸ

«Նոր Օր», Դաշնակցութեան Յունաստանի պաշտօնաթերթը Հինգշաբթի, Սեպտեմբեր 8, 1927 թուականով եւ 1207 թիւին մէջ կը հրատարակէ հետեւեալ խմբագրականը.

ԶՕՐ. ԱՆԴՐԱՆԻԿ

1917ին, բարոյապէս մեռաւ ան, ոտնատակ ընելով այն արժէքները, որոնք իր մէջ մարդը եւ հայրենասէրը կը բնոյթագծէին:

Այսօր կը թաղենք անոր մարմինը, - մարդուն այն մասը, որ փոշիանալու եւ անհետ կորսուելու դատապարտուած է:

Մարդու մը հողէնէն կազմը չէ որ անոր դիրք ու համբաւ կու տայ ընկերութեան մէջ, այլ՝ պահուած բարոյական թաքուն հարստութիւնները, որոնցմէ առաւել կամ նուազ «քանակութեամբ» ունի ամէն մահկանացու:

Երանի անոր որ իր կեանքը կը յատկացնէ բարոյական հարստութիւններու շահագործման, յօգուտ ընկերութեան:

Բայց բաւական չէ բարոյական հարստութիւն ունենալը, պէտք է գիտնալ զայն արժէտորելը եւ ունենալ կարողութիւն ու միջոցը զայն ծառայեցնելու բարձր նպատակներու:

Զօր. Անդրանիկ ունէր թէ՛ «հարստութիւն» եւ թէ՛ միջոց. իրեն կը պակսէր սակայն գիտակցութիւնը: Իր «հարստութիւնը» արժէքի վերածելու համար, ան պէտք ունէր միշտ արտաքին օժանդակութեան եւ այդ օժանդակութիւնը չպակսեցաւ իրեն կեանքին մէջ:

Դեռ համեստ գիտուոր, կրթուած ու մարզուած էր Դաշնակցութեան մէջ: Անդրանիկը կը դառնայ «քաջ», առասպելական կերպարանք կը ստանան անոր գործերուն պատմութիւնները:

Դաշնակցութիւնը, որ համբաւներ եւ տաճարներ կերտելու մէջ այնքան ժլատ է, շռայլ գտնուեցաւ Անդրանիկի հանդէպ, անոր համեստութիւնը վիրաւորելու աստիճան:

Դաշնակցական գրիչը անոր չըրած հերոսութիւնները անոր վերագրեց. դաշնակցական ճառախօսը աստուածացուց անոր քաջութիւնը, յանդգնութիւնը եւ թշնամիին վրայ անոր ունեցած ազդեցութիւնը մեծ ու անիրական չափերու հասցուց:

Հասկնալի է թէ ինչո՞ւ այսպէս եղաւ:

Ժողովուրդներու կեանքին մէջ շրջաններ կան, երբ հաւաքականութենէ աւելի անհատներ դեր կը կատարեն: Անդրանիկի գործած օրերուն ֆէտիշները այսօրուան չափ վնասակար չէին: Ընդհանուրին շահին համար, մէկին աստուածացուիլը, յանցանք չէր նկատուեր երկրտասնեակ տարիներ առաջ:

Դաշնակցութեան ղեկավարները չէին կրնար չնախատեսել յօգուտ հայութեան, բայց ի վնաս կուսակցութեան պատրաստուող խմորը: Գերազանցապէս հայրենանուէր եւ ժողովուրդին համար ապրող կուսակցութիւն, Դաշնակցութիւնը առաջինն զոհեց երկրորդը:

Անդրանիկ հռչակուեցաւ ազգային հերոս: Եր-

բոր տիրացաւ այդ հռչակին, ան քիչ դաշնակցական էր արդէն: Քիչ դաշնակցական ըլլալը, քիչ հայ ըլլալուն հաւասար էր: Եւ Անդրանիկ, ժամանակի ընթացքին, կորսնցուց նաեւ իր հայու յատկանիշները, քանի որ կորսնցուցած էր հայութեան ծառայելու ու իր անձը անոր շահերուն ստորադասելու առաքիւնութիւնը:

Անոր մէջ առաքիւնութիւն եւ բարոյական հարստութիւնը հում նիւթեր էին, որոնց մասին գաղափար անգամ չունէր ինք: Դաշնակցութիւնը օգտագործեց, լոյսին հանեց այդ արժէքները:

Ու երբ դժբախտ օր մը, իրեն յենարան դարձած ուժին վրայ թքնելու չափ ամբարտաւան եղաւ ան, թոպէի մը մէջ վերածուեցաւ այն ածուխին, որ իր մէջ աղամանդի անտեսանելի փշուրներ պարունակելով հանդերձ, կը մնայ խոնաւ ու մզլոտած անկիւններու մէջ. կամ հողի շերտերու տակ, լքուած ճարտար եւ գիտութեամբ մարզուած ձեռքերէ:

* * *

Հիմա Դաշնակցութեան Ամերիկայի թերթերուն ու վարիչներուն կը մնայ բացատրել թէ ի՞նչ է արժէքն ու նպատակը Անդրանիկի, Դաշնակցական «Նոր Օր»ի համեմատ, այդ «բարոյապետ մեռած», «Հայութեան յատկանիշները կորուսած» եւ «թոպէի մը մէջ ածուխի վերածուած» մարդուն, դագաղին վրայ, իրենց երկոտասաներորդ ժամուն արտայայտած սուգին ու ցաւակցութեան: Արդեօք, երբ ներքնապէս այսպէս կը խորհին, քանի որ այս խնդրին մէջ Դաշնակցութեան անկեղծ արտայայտիչը ապահովաբար Աթենքի «Նոր Օր»ն է ոչ թէ Պոստոնի «Հայրենիք»ը, կամ Ֆրեզնոյի «Ասպարեզ»ը, անելի լաւ չէ՞ն ըներ եթէ լուռ մնան ու չվրդովեն հանգիստը Ազգին ողբացեալ Հերոսին:

(Զօր. Անդրանիկի մասին կարդալ Գ. Հատոր 759-766)

ԱՐՏԱՇԵՍ ԿԱՐԻՆԵԱՆԻ ԶԵԿՈՅՅԻՆ ԱՌԹԻ

Հայաստանի Կեդր. Գործ. Յանձնախումբի նիստին մէջ, նախագահ Արտաշէս Կարինեան

կարդացած է ընդարձակ ճառ մը, որուն մէկ հատուածը Ռամկավար Ազատական մամուլը հրատարակեց Հոկտեմբեր-Նոյեմբեր 1927ին, արտասահմանի հայութեան եւ մասնաւորաբար Ռամկավար Ազատական Կուսակցութեան վերաբերմամբ ունեցած շահեկանութեան համար:

Հայրենիքի եւ գաղութներու Հայութեան յարաբերութիւնը շատ կարեւոր ու կենսական խնդիր մըն է, մէկէ անելի տեսակետներով, եւ թէեւ տակաւին փափաքուած չափոյ ճամբան հարթուած չէ ու սերտ կապեր հաստատուած չեն, սակայն ուրախալի է որ այդ ուղղութեամբ զգալի յառաջդիմութիւն կ'ըլլայ ամէն օր, թիւը եւ տարտամ ըմբռնումներ կը շտկուին ու կը պարզուին, եւ ջանքեր կ'ըլլան անելի յստակ տեսնելու եւ խոհականութեամբ ու աննախապաշար ոգիով դատելու համար: Ա. Կարինեանի զեկոյցը, որու մէջ թերի ծանօթութիւններ ու առարկելի կետեր կան անշուշտ, կրնայ օրինակ ու փաստ համարուիլ ասոր, եւ վստահաբար կարելի է ըսել թէ ընդհանուր առումով լաւ տպաւորութիւն պիտի թողու արտասահմանի մէջ:

Արդարեւ, Ա. Կարինեան իր այս ճառին մէջ ալ, ըստ սովորութեան, կը զբաղի նախկին կառավարութեան փախստական նախարարներուն արտասահմանեան գործունեութեամբ ու ձգտումներով՝ ներկայ Հայաստանի դէմ յենարան մը ստեղծելու համար գաղութներուն մէջ, եւ ամենեւին կամ շատ քիչ կարեւորութիւն կու տայ հայ տարագիրներու ներքին գործերուն, պետքերուն եւ Հայաստանէն բանաւոր ակնկալութեանց: Ասիկա բնական է, որովհետեւ, Ա. Կարինեան, դատելով իր մինչեւ այդ պահը ունեցած արտայայտութիւններէն, Հայաստանի վրայ կը նայի անելի դասակարգային պետութեան ակնոցով, եւ անոր ազգային հանգամանքը, եթէ բոլորովին չի ժխտեր, շատ ալ չ'ուզեր տեսնել ու շեշտել: Բայց, արիւնը, ըսուած է, անելի թանձր է քան ջուրը, եւ Ա. Կարինեանի խօսքերը ցոյց կու տան, որ ինք ունի հետաքրքրութիւն գաղութներու անցուդարձերուն նկատմամբ, անոնց հետեւած ու կարգ մը կետերու մէջ սրբագրած է իր նախկին կարծիքները, եւ իր դիտողութիւնները հիմա անելի ճշգրիտ են ու հիմնաւոր: Վերջապէս, իր ճառը,

իբրեւ ամբողջութիւն, ցոյց կու տայ թէ գաղութներու Յայութեան կեանքն ու գործունէութիւնը կապ ու առնչութիւն ունի Յայաստանի հետ եւ կ'ազդէ դէպքերու ընթացքին վրայ: Ասկէ անդին քայլ մը կը մնայ ընդունելու համար, թէ անհրաժեշտ է սերտ գործակցութիւն Յայրենիքի ու Գաղութներու միջեւ եւ թէ անոնք փոխադարձ իրաւունքով ու պարտականութիւններով կապուած են իրարու հետ, եւ ամբողջութիւն մը կը կազմեն, որ կը կոչուի Յայ Ազգութիւն:

Ըստ Ա. Կարինեանի, Ռամկավար Ազատականներ դրական վերաբերմունք ցոյց կու տան խորհրդային Յայաստանի հանդէպ, առանց կոմունիստ ըլլալու, որովհետեւ անոր կը նային իբրեւ «ազգային պետական մարմին» *«ուրոյն ռոմանդիկական – վիպական – զգացումներով»*: Մենք չենք ժխտեր թէ մեր, ինչպէս նաեւ արտասահմանի հայութեան ազգային հայրենասիրութիւնը կը բղխի Յայաստանի հանդէպ, եւ ոչ երբեք դասակարգային շարժառիթներէ: Մեզի համար տնտեսական ու ընկերական բոլոր խնդիրներն ու սկզբունքները կը ստորադասուին ազգային պահպանութեան ու զարգացման առողջ ընթացքին: Մենք գիտենք նաեւ որ Ա. Կարինեանի եւ իր ամենէն չափաւոր գաղափարակիցներուն համար իսկ, դասակարգայինը ամէն ինչ է, եւ ազգային շարժառիթներ շատ ու շատ ետքը կու գան: Բայց մենք *կը պաշտպանենք խորհրդային Յայաստանի ուղեգիծը եւ կը գտնենք որ իր արտաքին, ներքին եւ տնտեսական – շինարարական – քաղաքականութեամբ խորհրդային իշխանութիւնը փրկարար ոյժ է Յայ ժողովուրդին համար, եւ իբրեւ այդ պէտք է պաշտպանուի բոլոր այն տարրերուն կողմէ, որոնց սրտին մօտ է Յայ ժողովուրդի ապահովութեան ու խաղաղութեան դատը*: Մենք զոհ ենք, որ Ա. Կարինեան շիտակ կ'ըմբռնէ, եւ ինքն իսկ, իբրեւ նախագահ, կը յայտարարէ այս կէտը Յայաստանի Կեդր. Գործադիր Յանձնախումբի նիստին մէջ: Աւելցնենք նաեւ թէ մենք, Յայաստանի պէս երկրի մը մէջ՝ որու բնակչութեան 90 տոկոսը, եւ թերեւս ավելին, գիւղացիներէ եւ պարզ արհեստաւոր ու բանուորներէ կը բաղկանայ, չենք վրդովուիր ինքզինք անոնց

շահերուն պաշտպանութեան ու ծառայութեան նուիրած կառավարութեան մը տնտեսական քաղաքականութենէն ու կարգադրութիւններէն, եթէ նոյնիսկ անոնց մէջ ծայրայեղութիւններ գտնուին, ցորչափ այդ կարգադրութիւնները կը գործադրուին անկեղծութեամբ եւ չեն դաչիր ազգութեան հիմերուն: Զանգի գիտենք որ ողջմտութիւնը, գործակցութիւնն ու փորձառութիւնը, վերջ ի վերջոյ, կը սրբագրեն ու կը շտկեն, ինչ որ չափազանցութիւն է եւ զուրկ ապրելու ու տեսելու իրաւունքէն: Աւելին կայ: Մենք երբեք չենք փափաքիր որ Յայաստանի հողը, հանքերը, բնական հարստութիւնները ռեւէ չափով մասնաւորներու շահագործման առարկայ ըլլան, երբեք չենք ուզեր որ ռեւէ ձեւով Յայաստանի մէջ ալ ստեղծուին այն տնտեսական չարիքները, որոնք յատուկ են ճարտարարուեստական երկիրներէ շատերուն: Այս տեսակ խնդիրներու մասին, թերեւս մենք նուազ նախանձախնդիր չենք եւ նուազ ու ազատական մտածումներ չունինք, քան անոնք որ ամէն օր աշխատաւոր բառը կը հոլովեն: Դէպքերը ցոյց պիտի տան թէ մեր այս խորհուրդներն ու ուղղութիւնը *ռոմանդիկական* – վիպականութիւն – են, թէ իրատեսութիւն, մինչեւ այն ատեն արգելք չկայ որ մենք դրական ու ջերմ վերաբերմունք ցոյց չտանք Յայաստանի եւ չաշխատինք ամէն կերպով զօրացնելու անոր շիտակ ու շինարար քաղաքականութիւնը:

ԵՐԱՅՐԱԿՑՈՒԹԻՒՆ ՄԸ -

ԴԱՇՆԱԿ-ՀԱՄԱՅՆԱԿԱՐ ԽԱՉԱԿՐՈՒԹԻՒՆ

Յ. Բ. Ը. ՄԻՈՒԹԵԱՆ ԴԵՄ

Մայիս 1928էն ի վեր պայքար կը մղուի այնքան անխղճօրէն ՅԲԸՄի դէմ եւ ուշագրաւ եղբայրակցութեամբ մը դաշնակցական եւ համայնավար թերթերու մէջ՝ մոռնալով տարիներէ ի վեր, ազգին անօրինակ դժբախտութեանց ընթացքին, անոր մատուցած անգնահատելի ծառայութիւնները եւ գիտակցօրէն հարուածել ուզելով մեր ազգային վերաշինութեան եւ բարձրացումին նուիրուած այդ միակ լուրջ հաստատութիւնը:

Պայքարը Յ. Բ. Ը. Միութեան դէմ նոր չէ ազգին

ճակատագրին վարչութիւնը մենաշնորհի համարող մեր երկու ծայրայեղական կուսակցութիւններուն կողմէ: Մէկ կողմէ՝ ան գոյութիւն առած է այն օրէն երբ արտասահմանի մէջ հիմը դրուեցաւ ԶՕԿ-երու: Միւս կողմէ ան սկսած է 1906էն ի վեր – Բարեգործականի հիմնադրութեան օրէն - երբ դաշնակցականները անոր մէջ իրենց սանձարձակ գործունէութեան եւ ժողովուրդը կթելու ձեռնարկներուն հարուած մը տեսան:

Բայց անոնք այս օրերուն դիտումնաւոր շեշտ մը եւ խստութիւն մը դրին իրենց հակաբարեգործական մոլուցքին մէջ՝ զայն մասնաւորելով Միութեան համար աշխատող անձնաւորութեանց դէմ: Ամենաաղտոտ պայթարը ուղղուած կը մնայ Բարեգործականի էութեան դէմ, մանաւանդ անոր կեդրոնի վերջին վերակազմութեան առթիւ:

Դժբախտաբար այդ սիւսթեմը նոր չէ թէւ, բայց տգեղ ըլլալէ չի դադրիր: Հանրօգուտ մարմինի մը վրայ ուղղակի յարձակիլը – երբ մանաւանդ ան Յ. Բ. Ը. Միութեան նման ծանօթ եւ բազմարդիւն հաստատութիւն մըն է – ոչ միայն նպատակին պիտի չծառայէր, այլ ընդհակառակն յարձակողներուն դէմ պիտի գործէր հանրութեան զայրոյթը: Ուստի հանրօգուտ գործը պէտք է հարուածել անուանարկելով անոր վարիչ դէմքերը, որովհետեւ ինչե՛ր ալ ըսուին այդպիսիներու դէմ՝ ժողովուրդը – կը խորհին անոնք – թերեւս այնքան ալ պիտի չընդունուի, որքան եթէ ատոնք ուղղուած ըլլային ուղղակի գործին: ...Եւ ատով, մէկ քարով երկու թռչուն զարնելու պէս՝ թէ՛ գործը հարուածած կ'ըլլան եւ թէ՛ անոր գործիչները:

Բարեգործականը, որ արդէն նոր ոգեւորութեամբ մը եւ լաւագոյն կարգադրութիւններով լծուած է թէ՛ Հայաստան եւ թէ արտասահման գտնուող հայ ժողովուրդի վերածնութեան ջանքերուն, այդ պատճառաւ ալ անհանգիստ ընել կը թուի՝ մի միայն իր տկարութենէն բաներ մը յուսացող մեր գոյգ կուսակցութիւնները:

Որպէսզի ցոյց տանք թէ արդի պայթարը արդիւնք չէ Պօղոս Նուպար փաշայի անձնական միջամտութեան, հետեւաբար Բարեգործականի զարգացման համար եղած Փարիզի կեդրոնին

վերակազմութեան եղանակին, յիշենք թէ ՊՊ Մալեգեանի եւ Զօպանեանի դէմ սկսուած դաշնակ-համայնավար կռիւը միաժամանակ սկսաւ նաեւ Ամերիկայի մէջ՝ Վահան Զիւրթեանի դէմ, որ նոր պաշտօնեայ մը չէր եւ տարիներէ ի վեր այնքան ձեռնհասութեամբ ծառայած էր այդ հաստատութեան:

Հայ համայնավար կուսակցութեան թերթերը, ինչպէս «Նոր Աշխարհ» (Ամերիկա) եւ մասնաւորապէս «Երեւան» (Փարիզ), որոնք Յ. Բ. Ը. Միութեան եւ անոր մեծ ու փոքր վարիչներուն հանդէպ իրենց յարձակումներովը բնաւ վար չեն մնար, իրենց դաշնակցական պաշտօնակիցներէն, ունին իրենց յատուկ ցաւը:

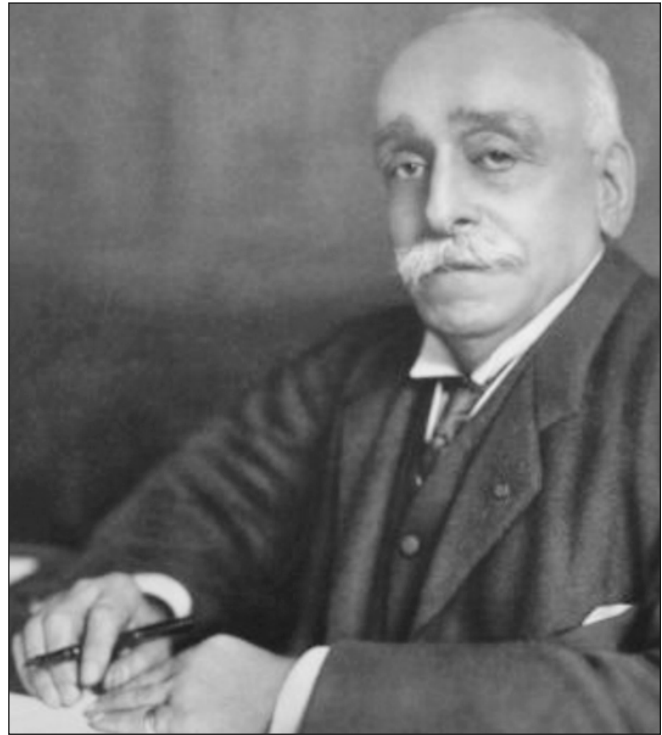
Անոնք եւ իրենց համախոհները չեն կրնար հանդուրժել որ Միութիւնը, իր քսաներկու տարիներու բեղմնաւոր կեանքին ներշնչած վստահութեամբը, հետզհետէ իր մէջ կեդրոնացնէ ազգային եկամուտները ու կարողանայ անկախօրէն փայլիլ իրենց կարմիր հորիզոնին դիմաց ... երբ իրենք ունին իրենց ԶՕԿերը: «Երեւան» եւ իրենները զայրացած կը թուին որ Բարեգործականը աւելի համակրութիւն կը վայելէ քան իրենց մարմինները:

ՆՈՐԷՆ ԴՐՈՇԱԿԻՄԱՍԻՆ

Եռագոյնը կը դառնայ խորհրդային Հայաստանի հակադրուելու խորհրդանիշ: Գաղթահայութեան մէջ նոր ալեկոծումներու դուռ բանալով, դարձեալ կը բորբոքին հի՛ն վերքեր, մանաւանդ Մայիս 1928ին: Սակայն որպէս վերջին խօսք ՌԱԿ մամուլը այսպէս կ'արտայայտուի. «Ազգի մը դրօշը պէտք է պաշտօնապէս ճանչցուի եւ ընդունուի օտարներէն: Կը ճանչցուի՞ եւ կ'ընդունուի՞ կարմիր-կապոյտ-նարնջագոյնը իբրեւ Հայաստանի դրօշակ: Ո՛չ: Ուրեմն տղու խաղ է հոս օտարութեան մէջ պարզելը»:

ՌԱՄԿԱՎԱՐՆԵՐՈՒՆ ԴԻՐՔԸ ՊՕՂՈՍ ՆՈՒՊԱՐԻ ՀԱՆԴԵՊ

Յիշեցումի համար կ'արձանագրենք թէ Աւետիս Ահարոնեան Երեւան գրած իր նամակներով ի՛նչ գոյներով կը ներկայացնէր Ազգային Պատուի-

րակութեան պետ Պօղոս Նուպարը: «Յամառ ծերունի, վտանգաւոր մարդ, ազգը պառակտող, ընդունակ մեծամեծ չարիքներ գործելու, վատ քաղաքագետ, եգիպտացի» եւն., եւն.:

Արտասահմանեան դաշնակցական մամուլին լեզուն Նուազ անվայել չէր Ազգ. Պատուիրակութեան պետին հասցէին: Բայց դաշնակցականները չէին գոհանար միայն Պօղոս Նուպարին հեղինակութիւնը տկարացնել ձգտելով: Անոնք կ'ուզէին այդ ճամբով վարկաբեկել նաեւ Ռամկավար կուսակցութիւնը: Դաշնակցականները իրենց բեմերէն եւ թերթերուն էջերէն յաճախ կը կրկնէին.- Պօղոս Նուպար ռամկավարներուն փաշան է, անոր հրամանները պատգամներ են անոնց համար, որոնք օրն ի բուն կը փառաբանեն իրենց փաշան:

Ռամկավարները շատոնց վարժուած էին դաշնակցական ամբոխավարութեան, պաղարիւնութեամբ կը պատասխանէին իրենց ընդդիմադիրներուն հայհուհներուն:

Ի՞նչ էր բուն իրողութիւնը: Ի՞նչ էր ռամկավարներուն վերաբերումը Պօղոս Նուպարի հանդէպ:

Ռամկավար ղեկավար շրջանակները Պօղոս Նուպարը կը ճանչնային իբր ազնիւ, բարեմիտ եւ

ժողովուրդին վստահութիւնը վայելող անձ մը: Անոր քով չէին տեսներ իր ստանձնած դերին ձեռնհասութիւնը: Զաղաքական-դիւանագիտական մարզին վրայ ոչ թէ միայն չունէր իր հօրը՝ Նուպար փաշայի տաղանդը, այլ բնաւ հակում չունէր դէպի այդ ասպարէզը: Բայց ազգին կողմէ իրեն ցոյց տրուած վստահութիւնը պարտականութիւն մը դրած էր իր վրայ եւ ինքը պատիւ կը համարէր իրեն համար այս կամ այն կերպ կատարել այդ պարտականութիւնը:

Եւ որովհետեւ հրապարակի վրայ չկար աւելի ձեռնհաս եւ Պօղոս Նուպարի այս կամ այն առաւելութիւնն ունեցող ուրիշ դէմք մը, ռամկավարները կը ջանային անոր հեղինակութիւնը բարձր պահել, եւ իրենց դիտողութիւնները անոր սխալներուն մասին մտերմաբար իրեն ընել: Ռամկավար Կեդրոնը Պօղոս Նուպարի մէջ կը տեսներ չափազանց հակամիտութիւն դէպի համերաշխութիւն: Ան յաճախ կը հակէր համոզուելու թէ՛ Ահարոնեանի հետ եթէ համերաշխաբար գործէ, մեր գործերը իրենց յաջողութեան լաւագոյն ճամբան կը գտնեն:

Երբ ՌԱԿԻ Գ. Ընդհանուր Պատգամաւորական ժողովը քուէարկեց իր վստահութեան քուէն

Պօղոս Նուպարի հասցեին, միեւնոյն ժամանակ ճշդեց թէ կուսակցութիւնը պատասխանատու չէ Ազգային Պատուիրակութեան գործած սխալներուն, ցորչափ իր կողմէ ներկայացուցիչ չունի անոր կազմին մէջ եւ առաջարկեց որ ամէն կուսակցութիւն իր ներկայացուցիչն ունենայ Ազգ. Պատուիրակութեան մէջ:

Ռամկավարները հրապարակով չէին քննադատեր Պօղոս Նուպարի գործած այս կամ այն սխալները, ատոր փոխարէն բերանացի կամ գրաւոր կ'ընէին իրենց թելադրութիւնները եւ դիտողութիւնները:

Պօղոս Նուպար, յանուն համերաշխութեան, երբեմն եւ յաճախ կ'իյնար Ահարոնեանի լարած ծուղակին մէջ: Լոնտոնի խորհրդաժողովին երթալէ առաջ այդպիսի թակարդի մը մէջ ինկած էր, ազդուելով փետրուարեան խռովութիւններուն առիթով դաշնակցականներուն բարձրացուցած աղմուկէն եւ համաձայնած էր որ Ա. Ահարոնեանի հետ միեւնոյն ելոյթն ունենային այդ խռովութիւններուն մասին, այսինքն Պօղոս Նուպարն ալ յայտարարէր Ահարոնեանի պէս թէ պոլշեւիկները վրնտուած են Հայաստանէն եւ իշխանութիւնը անցած է Նորէն Նախկին կառավարութեան ձեռքը: Ռամկավար Կեդրոնը բաւական մեծ դժուարութեամբ կրցաւ Պօղոս Նուպարը ետ կեցնել այդ համերաշխութենէն:

Լոնտոնի ժողովին օրերէն կը յիշենք Ահարոնեանի այն յայտարարութիւնը թէ «պոլշեւիկները վրնտուած են Հայաստանէն», ծառայած էր միայն պատեհութիւն տալու ժողովի մեծամեծներուն՝ իրենց փաղաքշանքները Մուսթաֆա Բեմալի պատուիրակներուն վերապահելու:

Դաշնակցականները կը յարձակէին ռամկավարներուն վրայ, որ անոնց թելադրութեամբ Պօղոս Նուպար հլութեամբ Լոնտոնի խորհրդաժողովին մէջ ընդունած է դաշնակիցներու առաջարկը «Ազգային Տան» մասին: Ո՛չ Պօղոս Նուպար եւ ոչ ալ ռամկավարները «հլութիւն» ցոյց տուած էին այդ առաջարկին հանդէպ: Ռամկավարները, ճիշդ է, զոհ պիտի ըլլային եթէ մեզի Միացեալ եւ անկախ Հայաստան խոստացողներուն գոնէ Օճախ մը

տային: Բայց անոնք ատոր ալ չէին հաւատար, որովհետեւ Լոնտոնի խորհրդաժողովի օրերուն շատ մը գաղտնիքներ վարագոյրի տակէն երեւան ելած էին, դաշնակից պետութիւններէն իւրաքանչիւրին կողմէ՝ Մուսթաֆա Բեմալին շռայլուած սիրաբանութիւններուն մասին:

Ռամկավարները գիտէին թէ Լոնտոնի մէջ խոստացուած Ազգային Տունն ալ պիտի չտրուէր մեզ, բայց չէին ուզեր դաշնակիցներուն պատրուակ տալ, ինչպէս ռուսական հարցին անորոշութիւնը պատրուակ եղած էր թրքական Հայաստանի հարցին լուծման ձգձգումին:

Դ. ՊԱՏՃԱՄԱՌՈՐԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎԻ ՅԵՏԱԶԳՈՒՄ

Դ. Պատգամաւորական ժողովը մէկ տարիով յետաձգելու կապակցութեամբ Կեդրոնական Վարչութիւնը մշակեց ծաւալուն փաստաթուղթ մը եւ Յունիս 30, 1928ին զայն յղեց շրջանակներուն որպէս թիւ 16 շրջաբերական: Փաստաթուղթին մէջ ընդհանուր յայտարարի տակ բերուած է Գ. Ընդհանուր Պատգամաւորականէն յետոյ անցած ժամանակաշրջանին կուսակցութեան գործունեութիւնը, ինչպէս նաեւ առաջադրուած են յառաջիկայ տարուայ համար աշխատանքի ուղեգիծեր: Այսպիսով Կեդրոնական Վարչութիւնը կը խորհրդակցի Շրջանակներու հետ, Նախապատրաստելով Դ. Ընդհանուր Պատգամաւորական ժողովը:

Այդ շրջաբերականէն կը ներկայացնենք հատուածներ:

«... Վարչութիւնս անհրաժեշտ կը համարէ ներկայ Շրջաբերականով Շրջանակներուն ներկայացնել հետեւեալ տեղեկութիւնները, առաջարկներն ու թելադրութիւնները:

Վարչութիւնս իր պաշտօնավարութեան առաջին օրերէն գտաւ ինքզինք նիւթական դժուարութեանց հանդէպ Գ. Ընդհ. Պատգմ. ժողովին որոշումները գործադրելու համար: Յանձնառու Շրջանակները չկրցին վճարել իրենց համար նշանակուած տուրքը: Ամերիկայի Շրջանակը չկրցաւ վճարել իր տուրքին նոյնիսկ կէսը: Եգիպտոսի Շրջանակը, որ վերջին տարին գրեթէ կիսակազմալոյծ վիճակ մը կը ներկայացներ, չկրցաւ տալ իր

տուրքին նոյնիսկ մեկ չորրորդը: Արեւմտեան Եւրոպայի Շրջանակը տուաւ միայն 1000 ֆր.:

Այս իրողութեան հանդէպ Կեդր. Վարչութիւնը չկրցաւ օգնել Ռումանիոյ, Պուլկարիոյ, Սուրիոյ Շրջանակներուն ...:

Իսկ Սուրիոյ, Յունաստանի, Պուլկարիոյ եւ Ռումանիոյ Շրջանակները երկու տարի շարունակ խնդրեցին Կ. Վարչութեան օգնութիւնը գործիչ եւ թերթ ունենալու համար, բայց չկրցինք գոհացում տալ: Այժմ այդ Շրջանակներէն երկուքը՝ Պուլկարիա եւ Ռումանիա կազմալուծ վիճակի մը մէջ կը գտնուին, չունին Շրջանային Վարչութիւն:

Հաւանաբար ի մօտոյ Պուլկարիոյ Շրջանակն ունենայ իր Շրջ. Պատգմ. Ժողովը եւ Շրջ. Վարչութիւնը, ինչպէս նաեւ իր օրկանը, որուն համար Շրջանակը յանձնառու եղած է գոյացնել 50,000 լեվայի չափ գումար մը: Կեդր. Վարչութիւնն ալ գումարով մը կ'աջակցի իրեն:

Յունաստանի Շրջանակն ալ վերջերս ունեցաւ իր Շրջ. Պատգմ. Ժողովը: Թէ՛ Աթէնքէն եւ թէ՛ Սելանիկէն կը շարունակուին դիմումներ՝ թերթ ունենալու մասին: Սելանիկի անկուսակցական խաւերը կը խոստանան գումար մը գոյացնել, եթէ կուսակցութիւնը ձեռնարկէ անկուսակցական պիտակով թերթի մը հրատարակութեանը:

Սուրիոյ Շրջանակը այս Յուլիսին կ'ունենայ իր Շրջ. Պատգմ. Ժողովը, որմէ յետոյ կը յուսանք, որ ներքին կազմակերպական աշխատութիւնները աւելի զօրանան: Հոն այս վերջին տարին Շրջ. Վարչութիւնը յաջողեցաւ համակիր անկուսակցականներու գործակցութեամբ հրատարակել «Եփրատ» եռօրեայ թերթը: Կը հաւատանք թէ ապագային «Եփրատ»ը պիտի կրնայ կուսակցութեան սեփականութիւնը դառնալ: Այժմ ալ արդէն թերթին ծանրութիւնը մեր ընկերները կը կրեն:

Եգիպտոսի Շրջանակն ալ վերջին տարին չկրցաւ ակնկալուած հաւաքական եւ մեթոտիկ գործունէութեամբ աւելի մեծ կենսունակութիւն ցոյց տալ: Հոն ալ պէտք է այս Յունիսի կէսին գումարուէր Շրջան. Պատգմ. Ժողով, որմէ յետոյ, ինչպէս կը հաւաստիացնեն մեզ շրջանակէն ստացուած մասնաւոր տեղեկութիւնները, պիտի

ունենանք հոն եռանդուն եւ քեղմաւոր գործունէութիւն:

Ազգային ծախող դէպքերու բերումով Ամերիկայի Շրջանակը նոյնպէս եւ բնականաբար չէ պահած իր նախկին ծաւալն ու կորովը: Բայց եւ այնպէս Ամերիկա լաւագոյն եւ օրինակելի է մեր Շրջանակներուն մէջ: Թէեւ այդ ընդարձակ եւ ծաւալուն Շրջանակն ալ պէտք եղած կերպով վարելու համար պէտք կայ աւելի մեծ թիւով գործիչներու եւ աւելի մեծ զոհողութեանց:

Կեդրոն. Վարչութիւնը եթէ նիւթական միջոցներու չգոյութեան պատճառով չկրցաւ լիովին իրմէ ակնկալուածը ընել, ատոր փոխարէն ջանաց հսկել, որ կուսակցութիւնը ընթանայ Պատգամ. Ժողովին գծած ուղիով:

Հայաստանի հանդէպ պահեցինք մեր ուղղութիւնը ...:

Մեր մամուլը ընդհանուր գիծերով կրցաւ մնալ իբր արտայայտիչը Ընդհ. Պատգմ. Ժողովի որոշումներուն: «Արեւ»ը իր հին շրջանին երբեմն եւ յաճախ դէպի ծախ չափազանցութիւններու մէջ ինկաւ. նոր շրջանին ալ թէեւ հազուադէպօրէն հակառակ ուղղութեամբ չափազանցուած արտայայտութիւններ կ'ըլլան, բայց ատոնք չազդեցին մեր ընդհանուր եւ հիմնական ուղղութեան վրայ, որ կը մնայ տիրական եւ եական գիծերուն մէջ:

Վարչութիւնս վերջերս բաւական շատ զբաղեցաւ մեր ազգային քաղաքականութեան հարցով եւ մշակեց բանաձեւ մը այդ մասին: Ընդհ. Պատգմ. Ժողովը յետաձգուած ըլլալով, այդ բանաձեւը Շրջանակներուն կը ներկայացնենք եւ կ'ուզենք լսել իրենց կարծիքը այդ մասին: Եթէ համամիտ գտնուիք, կ'ունենանք զայն իբր լրացուցիչ ուղեցոյց Ընդհ. Պատգմ. Ժողովին հիմնական որոշումին մինչեւ յառաջիկայ Ընդհ. Պատգմ. Ժողովը: Աւելորդ չըլլայ թերեւս յիշել, թէ այս բանաձեւը ընդունուած է Կեդր. Վարչութեան Ժողովին մէջ միաձայնութեամբ, բացի Ա. Թերզիպաշեանէ որ հետեւեալ մակագրութիւնը կատարած է. «Կը ստորագրեմ ՀՕԿի նկատմամբ եղած բանաձեւին մասին վերապահութեամբ»: Ահաւասիկ այդ բանաձեւը:

«Գ. Ընդհ. Պատգմ. Ժողովը որոշեց, որ մեր

կուսակցությունը, վերապահելով հանդերձ թուրքերու ձեռքը մնացած Օսմանեան եւ Կովկասեան Յայաստանի հողամասերուն վրայ մեր ազգին ունեցած իրաւունքները, պիտի խուսափէր ներկայ շրջանին մէջ միացեալ եւ անկախ Յայաստանի ծրագիրը հետապնդելէ. պիտի հակառակէր այժմեան Յայաստանը իս. Միութենէն անջատել ձգտող հոսանքներուն. պիտի ընդունէր Յայաստանի ժողովուրդի եւ անոր ինքնավար պետութեան ապահովութեան, խաղաղութեան եւ նոյնիսկ գոյութեան համար իբր միակ երաշխիք այդ Յայաստանին իս. Միութեան մէջ մնալը. պիտի ճանչնար արդի հայ կառավարութիւնը իբր Յայաստանի միակ օրինաւոր կառավարութիւնը եւ առանց անոր ընկերային հայեացքներէն բխող արարքներուն հաւանութիւն տալու, նոյնիսկ այդպիսի արարքները քննադատելով հանդերձ, անոր պիտի օգնէր հայրենիքի վերաշինութեան եւ ներգաղթի գործերուն մէջ, ինչպէս եւ Յայաստանի ապահովութիւնն ու խաղաղութիւնը պահպանել ձգտող անոր քաղաքականութեան մէջ:

Մենք կը գտնենք, որ Ռ. Ա. Կուսակցութիւնը պէտք է այս ուղեգծին վրայ մնայ մինչեւ որ իս. Միութեան մէջ ռեժիմի արմատական բարեփոխումներ անհրաժեշտ դարձնեն վերաքննել մեր ուղեգիծը եւ նոր կացութեան պատշաճեցնել. եւ այն ատեն, նկատի ունենալով մեր ժողովուրդին թիւը եւ տնտեսական կացութիւնը, մեր երկրին աշխարհագրական դիրքը եւ մեզ շրջապատող պայմանները, մեր կուսակցութիւնը այդ պատշաճեցումն պիտի կատարէ հաստատ մնալով ռուսական օրինաբասիրոյն վրայ եւ Ռուսիոյ շուրջ համախմբուած ժողովուրդներու միութեան հետ ֆետերատիֆ կապը պահպանելով:

Մեր կուսակցութիւնը երբեք չէ ծածկած, թէ ինքը խորհրդային ռեժիմին մեր ազգին նպաստաւոր կողմերը (գլխաւորապէս իբր մեր ցեղին մշակութային ինքնուրոյնութիւնը պահպանող) գնահատելով հանդերձ, զայն իր ընդհանուր աշխարհահայեացքին համաձայն չի նկատեր եւ կը ցանկայ օր մը ռամկավարական իրաւակարգի մը փոխակերպուած տեսնել: Մենք կը նախընտրենք,

որ այդ բարեփոխութիւնը կատարուի ոչ թէ արտաքին զինեալ միջամտութեամբ կամ ներքին բռնու յեղափոխութեամբ, այլ կեանքի հիմնական օրէնքներու ճշման տակ ներքին բնական ու աստիճանական բարեշրջութեամբ եւ կը հաստատենք, թէ արդէն այդպէս ալ սկսած է ըլլալ եւ համոզուած ենք, որ իրերը այդ ձեւով պիտի շարունակեն ընթանալ մինչեւ ազատական եւ ռամկավարական սկզբունքներուն տիրապետումը իս. Միութեան. ուրեմն եւ Յայաստանի մէջ, երբ Միութեան այժմեան ղեկավարն եղող հոսանքը ռամկավարական ազատական հոսանքներուն գործակցութիւնը պիտի ուզէ»:

Ինչպէս ըսինք – անհրաժեշտ է որ Շրջանակները հաղորդեն այս բանաձեւի մասին իրենց տեսակետները եւ որքան կարելի է շուտ:

Համայնավարներու հանդէպ պէտք է պահենք մեր որդեգրած ուղղութիւնը – պէտք է պահենք մեր ընդդիմադիրի դիրքը. մասնաւորապէս պէտք է շեշտենք մեր ընդդիմութիւնը գաղթահայութեան մէջ համայնավարական շարժման տարածմանը:

Արտասահմանեան ՅՕԿ-երու մասնաճիւղերու մէջ գտնուող համայնավար անդամներ վերջին երկու տարուան ընթացքին երեւան հանեցին ՅՕԿ-ի բուն նպատակին եւ գաղութահայութեան վնասող կուսակցական նկատումներ: Այդ իրողութեան հանդէպ մեր ՅՕԿ-ի անդամ-ընկերները, ուր որ կարելի է, պէտք է դիմադրեն կուսակցական այդ հակումին, քանի որ այս կազմակերպութիւնը ըստ իր կանոնագրի քաղաքականութեամբ պիտի չգբաղուի. հակառակ պարագային մեր ընկերները պէտք է հեռանան ՅՕԿ-երէն, առանց վեճի եւ առանց հրապարակային արտայայտութեան:

Նկատելով որ Յ. Յ. Դաշնակցութիւնը իր գործելակերպին մէջ ռեւէ բարեփոխութիւն չմտցնելէ զատ այս երկու տարուան ընթացքին որդեգրեց պայքարի աւելի ստորին միջոցներ – մատնութիւն, զրպարտութիւն, ոճրագործութիւն եւ այլն – նկատելով նաեւ որ այդ կուսակցութիւնը ներկայ Յայաստանի եւ անոր կառավարութեան հանդէպ ոչ թէ միայն չէ փոխած իր թշնամական դիրքը, այլ համամիտ է արտաքին զինեալ միջամտութեամբ,

ինչպես նաեւ արտաքին օգնութեամբ ու ներքին շարժումներով խռովութիւններ եւ ապստամբութիւններ յարուցանել Հայաստանի մէջ, պետք է շարունակենք մեր Գ. Ընդ. Պատգմ. Ժողովին որոշած՝ ուղղութիւնը այս կուսակցութեան հանդէպ:

Պիտի շարունակենք մեր աջակցութիւնը Հ. Բ. Ը. Միութեան ...

Պետք է ջանալ նախաձեռնութիւն ստեղծել տեղական-ազգային հանրային եւ մշակութային ձեռնարկներու մէջ եւ չթողուլ որ տարբեր կուսակցութիւններ բաց ասպարէզ գտնելով կուսակցական օժախներու վերածեն այդ կարգի անկուսակցական ձեռնարկները:

(Շրջաբերականին մէջ այնուհետեւ կը տրուին հաստատ խնդիրներ, որոնք անպայմանօրէն պիտի իրականացուին օգնելու համար Յունաստանի, Սուրիոյ, Ռումանիոյ Շրջանակներուն, Փարիզի «Ապագայ» թերթին եւ այլ հերթական ընելիքներու):

«Վերջացնելով մեր խօսքը, կը խոստանանք չիսնայել մեր կողմէ ոեւէ ջանք կուսակցութեանս առաջադրուող գործունեութիւնը արդիւնաւորելու համար եւ կը հաւատանք, թէ նոյն ձգտումներով տողորուած մեր բոլոր Շրջան. Վարչութիւնները եւ Ակումբները նոր եռանդով մը պիտի փարին իրենց կոչումին եւ պարտականութեան՝ արդիւնաւոր հունձքով մը ներկայանալու յառաջիկայ Ընդի. Պատգմ. Ժողովին»:

Այս տարողութեամբ փաստաթուղթը կը պարունակէ կուսակցութեան գործունեութեան ամբողջական ծրագիրը եւ պատահական չէ, որ ան դրուեցաւ Դ. Ընդի. Պատգամաւորական Ժողովի օրակարգին թէ՛ քննարկումներու եւ թէ՛ որոշումներու հիմքով: Մինչեւ Դ. Ընդի. Պատգամաւորականը Շրջանակները ըստ եւութեան դիտողութիւններ չունեցան առաջարկուած գաղափարներուն եւ ծրագիրներուն նկատմամբ: Աւելի ուշ կարծիքներ փոխանցուեցան հիմնական քաղաքականութիւն մշակելու թոյլ կամ կազմալոյծ շրջանակներուն օգնելու համար, յատկապէս առանձնացնելով Յունաստանի եւ Սուրիոյ պարագան, ուրկէ արդէն ծայր առած էր արտագաղթը դէպի Հարաւային Ամերիկա:

Եգիպտոսի Շրջանային Պատգամաւորական Ժողովը Ընդհանուր Պատգամաւորականի նկատողութեան յանձնեց նաեւ մի քանի հարցեր: Անոնք են. Հայաստանի մէջ ազգային եկեղեցւոյ նկատմամբ անսանձ պայքարի դէմ բողոքելու անհրաժեշտութեան խնդիրը եւ քրտական շարժումին նկատմամբ ձեռնպահ մնալու առաջարկութիւնը: Եգիպտոսի Շրջանակը մեծապէս մտահոգող հարց է նաեւ «օտարացման վտանգը»: Շրջանակը ուժացման դէմ պայքարի հիմնական միջոցը կը տեսներ ազգային կեանքը վառ պահելու մէջ այն բոլոր գաղութներէն ներս, ուր գոյութիւն ունէր նման սպառնալիք:

ՅՈՒԼԻՍ, 1929 – ՕԳՈՍՏՈՍ, 1931

Դ. Ընդհանուր Պատգամաւորական Ժողովէն յետոյ կուսակցական կեանքը բոլոր բնագաւառներէն ներս կը սկսի վերելքի նոր շարժում մը: Աշխուժութիւն ցոյց կու տան Սուրիոյ Շրջանակը, ուր Կեդրոնական Վարչութեան կողմէ ուղարկուել էր Սեդրակ Կեպեկեանը իբրեւ գործիչ եւ «Եփրատ»ի խմբագիր. Հալէպի, Պէյրութի, Դամասկոսի ակումբներէն գատ կը սկսին գործել նաեւ չորս ակումբներ Ալեքսանտրէթի եւ Գրըգիսանի մէջ: Որոշ աշխուժութիւն կը նկատուի նաեւ Յունաստանի (մասնաւորապէս Հին Յունաստանի) եւ Պուլկարիոյ մէջ:

1930 թուականի գարնան գրուած շրջաբերականէն կ'իմանանք Պուլկարիոյ Շրջանակին մասին. «Այս շրջանակն ալ թէեւ անհամբեր գործիչին կը սպասէ, բայց արդէն շնորհիւ «Փարոս» թերթին սկսած է վերակենդանանալ: Պուլկարահայ վերջին թաղ. Ընտրութիւններուն Դաշնակցութիւնը կարեւոր եւ հայակեդրոն շրջաններուն մէջ (Ֆիլիպէ-Վառնա եւն) պարտուեցաւ մեր թերթի փրոփականտին շնորհիւ: Ընտրութեանց այս յաջող ելքէն յետոյ Ֆիլիպէի մէջ 40 անդամէ բաղկացած նոր Ակումբ մը կազմուել է: Ուրիշ Ակումբ մըն ալ՝

Հասքովոյի մէջ»: (ՌԱԿ Ամերիկայի Շրջանակ. Շրջաբերական թիւ 5, Ապրիլ 1930):

Ամերիկա

Հետզհետէ ամրանալով Ամերիկայի Շրջանակը կրցաւ յաջողութեան հասնիլ Նիւ Եորքի եւ մի քանի այլ համայնքներու մէջ ազգային իշխանութիւններու ընտրութիւններուն: Տակաւ ուշադրութեան կ'արժանանան իրենց գործունեութեամբ ակումբները. մինչեւ իսկ հեռաւոր Հաւանան (Զուպա) մասնակցութիւն կը բերէ կուսակցութեան ընդհանուր այս կեանքին: Առաջին անգամ ըլլալով ՌԱԿի պատմութեան մէջ, Ամերիկայի Շրջանային Վարչութիւնը կը սկսի տարածել լաւագոյն ակումբներու կուսակցական աշխատանքի փորձը իբրեւ օրինակելի՝ միւսներուն համար: Առաջին առիթով կ'ընտրուի Զըլսիի Ակումբը:

Արեւմտեան Եւրոպա

Միւս կողմէ, որոշ կայունութիւն կը ցուցաբերէ Արեւմտեան Եւրոպայի շրջանակը: Այստեղ ալ որպէս նորութիւն կ'արժէ արձանագրել «Ապագայ» շաբաթաթերթի եւ Շրջանային Վարչութեան նախաձեռնութիւնը եղող ֆուլթայի եւ թենիսի մրցումներու կազմակերպումը: Ֆուլթայի մրցաշարքը թէեւ լուրջ նիւթական բաց կը թողու, սակայն կարեւորը երիտասարդութեան համախմբումն էր նախաձեռնող մարմիններուն շուրջ:

Եգիպտոս

Այս խանդավառ շարժումը սակայն, ոչ բոլոր շրջանակներէն տեւական դրական արդիւնք տուաւ: Արդէն 1930ի կեսերուն յստակ կը դառնար, որ կուսակցական աշխատանքները ծախսողած էին Եգիպտոսի մէջ:

«Յաւ ի սիրտ պիտի ըսենք. Որ մեր տալիք տեղեկութիւնները Եգիպտոսի շրջանակի մասին քաջալերիչ ըլլալէ հեռու պիտի մնան: Այս Շրջանակը չկրցաւ իր մասին եղած ակնկալութիւնները արդարացնել: Չկրցաւ ներքին կազմակերպութեան զօրացման եւ «Արեւ»ի համար անհրաժեշտ կարգադրութիւններ ընել: Անյաջող ելքի յանգեցան նաեւ իր աշխատութիւնները Գահիրէի թեմական

ընտրութեանց մէջ, որով եւ դաշնակցականները, ժողովրդային միութեան անուն չեզոքներու հատուածի մը հետ միանալով, իրենց յաջողութիւնը ապահովեցին եւ առաջին անգամ ըլլալով Գահիրէի թեմականին մէջ մտան: Հոս պէտք է յիշել նաեւ այն զգուելի դերը զոր կատարեց մեր նախկին ընկեր՝ Ա. Ալպոյաճեան: Ան կիրքէ եւ անձնական նկատումներէ մղուած կուսակցութենէն քաշուեցաւ եւ անոր դէմ պայքարեցաւ ընտրութեանց ատեն մեր հակառակորդներուն միանալով»: (ՌԱԿ Կեդրոնական Վարչութիւն: Շրջաբերական թիւ 7, Յուլիս 28, 1930):

Անկասկած, որ մեծ հեղինակութեան տէր մտաւորականին՝ պատմաբան Արշակ Ալպոյաճեանի հեռանալը կուսակցութենէն, կրնար եւ պէտք է որ բացասաբար անդրադառնար գործերուն վրայ: Բայց այդ վճռական ըլլալ չէր կարող: Արդէն որոշ ժամանակ մը առաջ դադրած էին գործելէ Ատիս Ապեպայի, Չակագիկի, Թանթայի եւ ուրիշ շրջաններու ակումբները: Ըստ էութեան կը գործէին միայն Գահիրէի, Ադէքսանդրիայի եւ Հելիոպոլսոյ ակումբները: Ընդհանուր այս տխուր վիճակին մէկ վկայութիւնն է Ա. Ալպոյաճեանի մէկ նամակը ուղղուած ՌԱԿ Կեդրոնական Վարչութեան. *«Կեդրոնական Վարչութիւնդ ոչ թէ իմ անձովս զբաղելու, այլ Գահիրէի Ռամկավար բարոյական մթնոլորտը տիրող ապականութենէն փրկելու համար եթէ կ'ուզէ շահագրգռուիլ այն անցքերով, որ իմ հրաժարմանս տեղի տուին եւ ուրիշներու ալ ուժացումին, եւ քայքայեցին այս կուսակցութիւնը, որուն անդամներուն թիւը երկու տարուան մէջ 180էն 80ի իջաւ, կրնայ մասնաւոր քննութիւն քանալ»:* (Ա. Ալպոյաճեան. նամակ Կեդրոնական Վարչութեան, Մարտ 11, 1930):

Սուրիա

Տխուր է նաեւ Սուրիոյ Շրջանակը. Կեդրոնական Վարչութեան Նոյեմբեր 5, 1930ի նիստին կը հրապարակուին հետեւեալ տեղեկութիւնները. *«Կարդացուեցաւ ընկ. Ս. Կեպէլեանի նամակը. որով կը հաղորդուէր թէ Սուրիոյ Բարձր. Կոմիտեութեան կողմէ հրամայուած է իրեն 24 ժամէն ձգել*

Ֆրանս. Հոգատարութեան ենթակայ երկիրը եւ հեռանալ»: Շրջանային Վարչութենէն ստացուած նամակը եւ «Եփրատ»ի ստացուած համարը կը հաստատեն եղելութիւնը. աւելին, յայտնի կը դառնայ որ արդէն ձեռնարկուած էին որոշ քայլեր, սակայն ապարդիւն: Կեպէնլեանը կը հեռանայ Հալէպէն: Կեդրոնական Վարչութիւնը այնուհետեւ կ'արձանագրէ. *«Թէ՛ նամակներէն, թէ՛ «Եփրատ»ի ըրած յայտարարութիւններէն կը պարզուէր, որ ընկ. Կեպէնլեանի հեռացումը դաշնակցականներու սադրանքներու արդիւնքն է»:*

Սադրանքներու գոյութեան մասին կը խօսի նաեւ տարբեր երկիրներու ռամկավարական մամուլը: Ռ.Ա. Կուսակցութեան Ամերիկայի Շրջանային Վարչութիւնը առանձին շրջաբերականի նիւթ կը դարձնէ այս խնդիրը: Թեպէտ չի տրուիր հակառակորդի անունը, բայց գրութենէն յստակ է, թէ որու մասին է խօսքը:

«Այսօր հիւլէի չափ կասկածի տեղ չէ մնացած, թէ այդ մարդիկը մատնեցին մեր ընկերը. սխալ, չարափոխուած հանգամանք տալով անոր կուսակցական գործունեութեան եւ լրագրական ու բեմական արտայայտութիւններուն»:

«Մատնեցին սարսափ ձգելու եւ Սուրիոյ հայութիւնը իբրեւ մշակելի դաշտ իրենց սեփականութիւնը դարձնելու համար: Մատնեցին յենարան ունենալով ԶԱՅՐԵՆԻՔԻՆ ԴԵՄ ԴԱԻՃԱՆՈՒԹԻՒՆԸ, որ այս պահուն օտարներէն քաջալերութիւն կը գտնէ պոլշեիկեան շարժումին եւ խորհրդային Միութեան գոյութեան դէմ ընդհանուր հակակրանքին շնորհիւ»: (ՌԱԿ Ամերիկայի Շրջանակ – Շրջաբերական թիւ 3, Դեկտեմբեր 20, 1930):

Հարցը, սակայն, աւելի խոր էր: Դեռեւս մինչեւ Սուրիոյ Շրջանակ իբրեւ գործիչ մեկնիլը, Կեպէնլեան «Պայքար»ի մէջ սկսեր էր հրատարակել հակաթրքական բաւական զօրաւոր յօդուածաշարք: Նոր պաշտօնի նշանակուելու առնչութեամբ Կեդրոնական Վարչութիւնը զգուշացուցած էր զինք դադրեցնել յօդուածաշարքի տպագրութիւնը, նոյն պահանջով դիմելով նաեւ «Պայքար»ի խմբագրութեան: Յօդուածաշարքը, սակայն, շարունակուեցաւ տպագրուիլ, երբ արդէն ամիսներ շա-

րունակ Կեպէնլեանը կը գտնուէր Սուրիա: Սուրիոյ մէջ կուտակուող հայութեան դէմ թրքական քաղաքականութիւնը, որ արդէն սկսեր էր լուրջ դրսեւորումներ գտնել այդ տարիներուն, պիտի չհանդուրժէր Կեպէնլեանի նման կարող կազմակերպող ուժի մը ներկայութիւնը այդ երկրէն ներս: Այսպէս, թրքական զանազան սպասարկութիւններու ձեռքի գործն էր Կեպէնլեանի վտարումը ֆրանսական հոգատար իշխանութիւններու միջոցով: Պատահական չէ, որ ամիսներ շարունակ տարբեր մակարդակներով միջամտութիւնները – թէ՛ Փարիզի մէջ արտաքին գործոց նախարարութեան մօտ, թէ՛ Տանն Կիլիկիոյ կաթողիկոսի կողմէն՝ Սուրիոյ մէջ, եւ շարք մը ուրիշ բարեխօսութիւններ – որեւէ արդիւնքի չյանգեցան: Եթէ Կեպէնլեանի վտարումը ըլլար միայն Դաշնակցութեան սադրանքի արդիւնք, ֆրանսական կողմը այդպիսի անյաղթահարելի վճռականութիւն չէր դրսեւորեր:

Գործիչին հեռացումով կուսակցական աշխատանքը Սուրիոյ Շրջանակէն ներս գրեթէ անմիջապէս վատթարացաւ: 1931 Փետրուար 3ին Կեդրոնական Վարչութեան հասցեագրուած նամակով Սուրիոյ Շրջանային Վարչութեան ատենապետ Տոքթ. Պօղոսեան կը գրէր. *«Ընկ. Ս. Կեպէնլեանի հեռացումէն ի վեր Սուրիոյ մեր շարքերուն մէջ տիրող արգահատելի վիճակը ցոյց տալու համար ձեզի կը դրկենք Պէյրութի մեր եռանդուն ընկերներէն Յ. Բարեջանեանի նամակը, որ յուսահատութիւն կը բուրէ: Նոյն ոգին կը տիրէ նաեւ ուրիշ ակումբներու մէջ, որոնք նպաստ եւ գործիչ կ'ուզեն կանգուն մնալու համար»:*

* * *

Եգիպտոս

Եգիպտոսի Շրջանակի վիճակը շտկելու նպատակով 1930ի տարեվերջին կուսակցութեան Կեդրոնական Վարչութեան որոշումով հոն կ'ուղարկուի Վահան Թեքեանը որպէս Կեդրոնական Վարչութեան լիազօր ներկայացուցիչ եւ «Արեւ»ի խմբագրապետ: Յաջորդ տարուան սկիզբին Կեդրոնական Վարչութիւնը տեղեկատուութիւն կը հրապարակէ

շրջանակներուն. «Ուրախ ենք այժմ հաղորդելու ձեզ, թէ մեր ընկերը արդէն անցած է իր կրկնակ պաշտօններուն գլուխը եւ ձեռնարկած է իր աշխատանքներուն. «Արեւ» ի մօտոյ պիտի մեծցնէ իր ծաւալը եւ պիտի հրատարակուի մաքուր տպագրութեամբ: Գահիրէի եւ Դելիուպոլիսի ակումբները շարժման մէջ մտած են. Աղեքսանդրիա ալ պիտի հետեւի անոնց: Թէեւ տեղւոյն Թեմական կազմալոյծ վիճակը մեծապէս ազդած է հոն մեր ընկերներու տրամադրութեան վրայ, բայց կը յուսանք որ ընկ. Թէքէեանի ջանքերը հոն ալ տակաւ պիտի արդիւնաւորուին: Գահիրէի մէջ ընկ. Թէքէեանի աջակցութեամբ Շրջան. Վարչութիւնը ձեռնարկած է նոր շարժումի մը – բարեկամական կապակցութիւն մը ստեղծել տեղւոյն անկուսակցականներու եւ մեր Շրջանակին միջեւ եւ ապահովել անոնց գործուն աջակցութիւնը մեր կուսակցութեան»: (ՌԱԿ Կեդր. Վարչութիւն – Շրջաբերական թիւ 10 – Փետրուար 27, 1931):

Վ. Թէքէեանի նամակները, որոնք ուղարկուած են Եգիպտոսէն Կեդր. Վարչութեան հասցեով, կը ներկայացնեն իրերու վիճակի եւ կացութեան ճշգրիտ պատկերը: Ստորեւ հատուածներ այդ նամակներէն:

«Սիրելի ընկերներ,

Յունուար 1ին Մարսէլէն նաւ նստելով 7ին Եգիպտոս հասած էի եւ 5 օր վերջ ձեռնարկած խմբագրական աշխատութեան: Շրջ Վարչութեան մէկ նիստին եւ Գահիրէի անդամական ժողովին ներկայ գտնուելէ 5 օր ետք մեկնեցայ Աղեքսանդրիա, ուր հասած օրս միայն կրցայ քանի մը այցելութիւն տալ եւ երեկոյեան անդամական ընդհանուր ժողովին մէջ խօսիլ. հետեւեալ չորս օրը հիւանդութեամբ մնացի եւ երեկ վերադարձայ կէս հիւանդ վիճակով:

Շատ բան կայ ծած ու խանգարուած, դժուար է ուղղել՝ մանաւանդ քիչ ժամանակի մէջ: Ակումբները զուրկ չեն ոգեւորութենէ. գէթ աւելի ոգեւոր են քան՝ ինչ որ կը սպասուէր այնքան ձախողութիւններէ վերջ, որոնք ունեցած ենք ազգ. տեղական գործերու մէջ, – յայտնի ձախողութիւն Գահիրէի, սքողուած բայց ծանրագոյն ձախողութիւն (բարո-

յական) Աղեքսանդրիոյ մէջ: Գահիրէի հոգեւոր իշխանութեան պետին հետ տեսակցեցայ քանի մը անգամ. կը յուսամ որ ապարդիւն պիտի չըլլան այդ տեսակցութիւնները: Գալով Աղեքսանդրիոյ, կացութիւնը աւելի բարդ է. ժողովներ չկան. Զադ. ժողովոյ ընտրութեան համար միջոց մը թերեւս գտնուէր եւ ընդունիլ տրուէր ամէնուն՝ եթէ կարենայի մարդերը տեսնել: Անյոյս չեմ ձեւի մը մասին: Պիտի տեսնեմ Առաջնորդ Ս.-ը (որ շուտով Աղեքս. կ'երթայ) եւ պիտի թղթակցիմ մեր ընկերներուն եւ մեր վշտացած բարեկամներուն հետ:

«Արեւ»ի գործը մեզի եւ ինծի համար մասնաւորապէս աւելի կարեւոր է: Թերթը պէտք ունի լուրջ բարութեան որպէսզի կարենայ իր կորսնցուցած տեղը գրաւել: Իսկ լուրջ բարութեամբ կը պահանջէ իմ ամբողջական նուիրումս անոր՝ որ դեռ անբաւական է»: (Վահան Թէքէեանի նամակը Կեդր. Վարչութեան – Յունուար 29, 1931):

«Այստեղ կը յուսամ թէ գործերը պիտի կրնան շտկուիլ՝ բայց ոչ շատ շուտով: Ձեզի 20-25 ոսկի մը դրկելու համար գերագոյն ճիգեր ըրինք. քանի մը օրէն արդիւնքը պիտի ստացուի եւ դրկուի ձեզ. Զանի մը ընկերներէ փոխառութիւն մըն է որ կը կատարուի յանուն Գահիրէի եւ Դելիուպոլիսի Ակումբներուն, որոնք միանալով հանդէս մը պիտի տան գոցելու համար այդ պարտքը: Ընկերները նոր զոհողութեանց տակ մտած են «Արեւ»ի ծաւալին յաւելման առթիւ եւ ամէնքն ալ տագնապէն մեծապէս ազդուած՝ (խօսքը համաշխարհային տնտեսական ճգնաժամի մասին է) կարող չեն առաջուան պէս բացառիկ նուէրներ ընելու: Աղեքսանդրիայէն լաւ լուրեր չկան. ընդհակառակն, տեղական ազգային գործերուն անել վիճակը երթալով պէտք է ազդէ նաեւ մեր կուսակցական գործին վրայ: «Արեւ»ի հանդէպ իրենց վերջին յանձնառութիւններն անգամ ընկերները դեռ չեն գործադրած: Ես՝ հազիւ ապաքինած՝ չեմ կրնար նորէն հոն երթալ, մանաւանդ թէ այստեղ ուրիշ կարեւոր գործի մը ձեռնարկող ենք. բարեկամ կարեւոր չէզոքներու հետ այս շաբաթ պիտի ունենանք խորհրդակցութիւն մը: Մենէ՝ պիտի գտնուին Էօժէն Բաբազեան, Կոկանեան եւ ես

միայն: Մնայուն աջակցություն մը մեզի, բարոյական եւ նիւթական, պիտի պահանջենք ու կը յուսամ թէ պիտի կրնանք ստանալ: Ասով է որ Առաջնորդն ալ պիտի հրաժարի ոչ թէ իր չէզոք՝ այլ ծածկաբար մեզի դէմ իր ընթացքէն»: (Վ. Թէքէեանի նամակը Կեդր. Վարչութեան – Փետրուար 14, 1931):

«Եթէ առաջին առթիւ հոս հասնելէս վերջ շատ լաւատես եղած եմ Ձեզի տուած տեղեկութիւններու մէջ (ինչ որ չեմ կարծեր), պէտք է յայտնեմ թէ հիմա չեմ այլեւս: Ձանացի ամէն բանէ առաջ Ձեզ 20-25 ոսկի մը դրկել՝ ինչպէս գրած էի: Երեք ընկեր խոստացան 5-ական ոսկի փոխ տալ, երբ կարգը գործադրութեան եկաւ՝ յետաձգում յետաձգումի վրայ: Չեմ մեղադրեր, որովհետեւ իրապէս նեղուած են ամէնքն ալ:

Իսկ չէզոքներէն օգնութիւնը կը յապաղի եւ յայտնի չէ թէ բան մը պիտի տամ մեզի: Հոտ ալ երկու շաբաթ յետաձգում ունենալէ վերջ հազիւ առջի օրը ընկ. Է. Բաբազեանի հետ տեսնուեցանք անոնց գլխաւորին հետ, որմէ ստացանք միայն որձեւեզ պատասխաններ»: (Վ. Թէքէեանի նամակը Կեդր. Վարչութեան – Փետրուար 28, 1931):

Ինչպէս կ'երեւի այս նամակներէն, Կեդրոնական Վարչութեան գնահատականը, թէ շարժում մը սկսեր է անկուսակցականներուն հետ գործակցութիւն հաստատելու ուղղութեամբ, վաղաժամ էր արդէն: Հարցը այն է, որ նման գործակցութիւն տուեալ պահուն խիստ անհրաժեշտ էր, քանի որ ազգային իշխանութիւններու ընտրութիւններու ժամանակ հակառակորդ քաղաքական ուժի յաղթանակը ճիշդ նման գործակցութեան շնորհիւ էր ձեռք բերուած: Ամէն պարագայի այդ փորձառութիւնը դրական դեր խաղաց, որպէսզի հետագային կուսակցութիւնը շատ անելի ուշադրութիւն դարձեր անկուսակցական եւ չէզոք տարրերու շրջանակէն ներս իր աշխատանքներու աշխուժացման համար:

1931 թուականի սկիզբները Թէքէեանի գործունեութեան հետ կապուած մէկ էջը ժամանակին բաւականին աղմուկի առիթ ծառայեց: «Արեւ»ի մէջ Թէքէեանը հրապարակեց յօդուածաշարք մը հայ եւ թուրք յարաբերութիւններու մասին, որ դատելով

Դաշնակցութեան մամուլի հակազդեցութենէն նոր հայեացք կը պարունակէր այդ յարաբերութիւններու իրական վիճակին եւ հետագայ բարելաւման հնարաւորութիւններուն շուրջ: Թեպէտ Վ. Թէքէեան նախագուշացուցած էր, թէ այդ գրած էր միայն ու միայն իր անձնական տեսակետը յայտնելով. սակայն յօդուածաշարքը ընդունուեցաւ ու մեկնաբանուեցաւ իբրեւ Ռ. Ա. Կուսակցութեան նոր դիրքորոշում:

Հարցը կը քննարկուի Կեդրոնական Վարչութեան Ապրիլ 1, 1931ի նիստին եւ կ'որոշուի նամակով մը դիտողութիւն ընել ընկեր Վ. Թէքէեանի: Մի քանի օր յետոյ «Ապագայ»ին մէջ Կեդրոնական Վարչութեան ստորագրութեամբ լոյս կը տեսնէ «լուսաբանութիւն» մը, որուն մէջ կ'ըսուի. ««Արեւ»ի Մարտ 6, 9, 11, 13, 16 եւ 18 թիւերուն խմբագրական սիւնակներուն մէջ հրատարակուեցաւ յօդուածաշարք մը թուրք եւ հայ յարաբերութեանց մասին: Հարկ կը համարենք յայտարարել թէ, ինչպէս յօդուածաշարքին սկիզբն էւս ըսուած է. թերթին խմբագրապետ ընկ. Վ. Թէքէեան իր անձնական հայեացքներն է որ արտայայտած է շօշափուած հարցին մասին: Այս յօդուածաշարքին հիմնական կէտերը ճշդուած են Ռ. Ա. Կուսակցութեան Ընդհ. Պատգ. Ժողովներուն եւ պարզաբանուած անոր օրկաններուն մէջ»: («Ապագայ», թիւ 41, Ապրիլ 4, 1931):

Զանի մը օր անցած, Կեդր. Վարչութիւնը կ'ուղարկէ բոլոր շրջանակներուն շրջաբերական մը, որուն մէջ կ'ըսուի.

«Ընկեր Վ. Թէքէեան «Արեւ»ի մէջ թուրք եւ հայ յարաբերութեանց մասին խմբագրական յօդուածաշարք մը հրատարակած էր, որուն հիմնական կէտերը կը հակասէին կուսակցութեան ծրագրին մէջ դրուած հիմնական նպատակին (յօդուած Բ.): Թեւ ընկեր Վ. Թէքէեան յիշեալ յօդուածաշարքին սկիզբը յայտնած էր թէ իր անձնական տեսակետն է որ կը պարզէ, բայց թիւրիմացութեանց տեղիք չտալու համար անհրաժեշտ համարուեցաւ «Ապագայ»ի Ապրիլ 4 թիւին մէջ այդ առթիւ կարծ լուսաբանութիւն մը հրատարակել: Մասնաւոր նամակով մը էւս դիտողութիւն եղաւ ընկեր Վ.

Թեքեանի»: (ՌԱԿ Կեդրոնական Վարչութեան Շրջաբերական, թիւ 13, Ապրիլ 10, 1931):

Շրջաբերականի ակնարկած Բ. յօդուածն էր. Զայոց Թուրքիոյ մէջ ունեցած իրաւունքներուն եւ շահերուն հետապնդումը: Կուսակցութեան Դ. Ընդհանուր Պատգամաւորականի հաստատած այս հիմնական ուղղութեան հակասելու ամբաստանութիւնը բաւական ծանր էր: «Ապագայ»ի վերոյիշեալ «լուսաբանութիւնը» մեղմ էր, եւ Վ. Թեքեան բողոքեց Կեդրոնական Վարչութեան գրութեան դէմ: *«Կարդացուեցաւ ընկ. Վ. Թեքեանի Ապրիլ 21 թուականի նամակը Գահիրէէն,- գրուած է Ապրիլ 29ի նիստի արձանագրութեան մէջ,- որով պատասխանելով Կեդրոնի Ապրիլ 9ի նամակով իրեն եղած դիտողութեանց «Թուրք եւ հայ յարաբերութիւններ» խմբագրական յօդուածաշարքին առթիւ, ընկ. Թեքեան կարգ մը բացատրութիւններ կու տար իր յիշեալ գրուածքին մասին եւ կը յայտարարէր, թէ կը բողոքէ Շրջաբերականին պարունակութեան դէմ եւ պիտի բողոքէ Ընդհ. Պատգմ. Ժողովին ...:*

Որոշուեցաւ պատասխանել ընկ. Թեքեանի, թէ իր նամակին մէջ կան զարմացում պատճառող ենթադրութիւններ. իր յօդուածաշարքը կը վերցնէ շատ մը մեկնութիւններ, որոնցմէ սակայն չի փոխուիր բուն իմաստը այն կէտերուն, որոնց մասին դիտողութիւն ըրած է Կեդր. Վարչութիւնը, որ իր պարտականութիւնը կատարած է այդ դիտողութիւններով»: (Ատենագրութեան արձանագրութիւն – 1929-1931 էջ 162-163):

* * *

Սփիւռքի գաղութներէն ներս ներքաղաքական պայքարի բնոյթը կը պարտաւորեցներ կուսակցական խիստ կարգապահութեան պահանջը ոչ միայն Ռ. Ա. Կուսակցութեան, այլեւ Զ. Յ. Դաշնակցութեան եւ Ս. Դ. Զնչակեան կուսակցութեան համար: Զսանական թուականներու երկրորդ կեսերուն արդէն որոշակի այլախոհ տրամադրութիւններ երեւան եկան վերջին երկու կուսակցութիւններու ղեկավար շրջանակներու հեղինակաւոր

ներկայացուցիչներու մօտ: Շահան Նաթային «Ազատամարտ»ի հրապարակումով պայքար սկսաւ ԶԶԴ բիւրոյի քաղաքականութեան դէմ, որ, վերջին հաշուով, յանգեցաւ երեսնական թուականներու խոշոր երեւոյթին՝ «Մարտկոցական» շարժումին: Վարազդատը (Թիւրապեան) ամբողջութեամբ հակառակ ուղղութեամբ տարաւ Փարիզի «Նոր Երկիր» թերթը, ըմբոստութեան դրօշ պարգելով Ս. Դ. Զնչակեան կուսակցութեան Աթենքի համագումարին (1924) ընդունած ուղղութեան դէմ: Երկու այս երեւոյթներն ալ յանգեցան զոյգ կուսակցութիւններու Արեւմտեան Եւրոպայի ղեկավար մարմիններու մեկուսացման եւ անոնց ղեկավարներուն՝ կուսակցական շարքերէն հեռացման:

Ռ. Ա. Կուսակցութեան մէջ նման ծայրայեղ դրսեւորումներ տեղի չունեցան: Թէ՛ Կեդրոնական, թէ՛ Շրջանային Վարչութիւնները բաւական խանդով կը հետեւէին Ընդհանուր Պատգամաւորականներու որդեգրած ուղղութեան անաղարտութեան, որեւէ բացառութիւն չհանդուրժելով նոյնիսկ վաստակաւոր եւ անուանի կուսակցութիւններու համար:

Վահան Թեքեան, ՌԱԿի ամենահեղինակաւոր եւ երեւելի ղեկավարներէն մէկը, ժամանակին քննադատուէր էր համերաշխութեան մասին իր առաջ քաշած տեսութեան համար եւ, ինչպէս տեսանք վերեւ, հայ եւ թուրք յարաբերութիւններու շուրջ հրապարակած խմբագրականներու համար: Երկու պարագային ալ արձանագրուած էր շեղում Ընդհ. Պատգամաւորականի տրամադրութիւններէն: Զսանական թուականներու վերջերուն Զ. Յ. Դաշնակցութեան նախաձեռնութեամբ գաղթօճախներուն մէջ կը նշուէր «Մշակոյթի Օր»ը: «Յարդգող» գրական ընկերակցութիւնը 1929 թուականի ձեռնարկին մասնակցելու համար հրաւիրած էր Վահան Թեքեանը: Այս առթիւ Կեդրոնական Վարչութիւնը, որուն փոխ անդամն էր Թեքեանը, կ'որոշէ «դիտողութիւն ընել ընկ. Թեքեանի «Յարդգող»ի սարքած «մշակոյթի օրուան» առթիւ բանախօսութիւն ընելու դէմ»: Կը յանձնարարուի Ա. Թերզիպաշեանին այդ, եւ մի քանի ուրիշ հարցերով,

խօսիլ Վ. Թեքեանի հետ: Միայն կուսակցական ղեկավար չէր Վ. Թեքեանը, այլև մշակոյթի մեծ գործիչ եւ արդէն իսկ հանրածանօթ մեծ բանաստեղծ: Անսպասելի չէր, որ Կեդրոնական Վարչութեան յաջորդ նիստի (Հոկտեմբեր 23, 1929) ատենագրութեան մէջ կ'երեւար հետեւեալ արձանագրութիւնը: «Ընկ. Թերզիպաշեան տեղեկութիւն տուաւ ընկ. Վ. Թեքեանի հետ իր ունեցած տեսակցութեան մասին, որմէ կը հասկցուէր, թէ «Յարդգողի» սարքած «մշակոյթի օրուան» համար քանախօսելու մտադրութենէն ետ կ'եցնէլ ընկ. Թեքեանը կարելի չէ եղած»: (Ատենագրութիւն – 1929.1931 – էջ 18-20):

Քննադատութիւնէն զերծ չէր նաեւ Արշակ Զօպանեանը:

Թուրքիոյ մէջ ծայր առած նոր տեղահանութիւններու հետեւանքով հազարաւոր հայ ընտանիքներ ստիպուած էին օթեւան եւ ապրուստ փնտռել Սուրիոյ մէջ: Հայկական Բարեգործական Ընդհանուր Միութիւնը կը կազմէ յանձնախումբ տարագիրներուն ի նպաստ հանգանակութիւն կազմակերպելու նպատակով, որուն մաս կը կազմէ Արշակ Զօպանեան: Դաշնակցութեան յայտնի դէմքերէն մէկը՝ Ալեքսանտր Խատիսեան, անձնապէս դիմելով Բարեգործականին մաս կը կազմէ այս յանձնախումբին: Խատիսեանի կողքին Զօպանեանի ներկայութիւնը զայրոյթ կը պատճառէ ՌԱԿի որոշ շրջանակներու մօտ:

Ամերիկայի Շրջանակը Յունուար 31, 1930ի նամակով կը յայտնէ իր անհանգստութիւնը որ Ա. Զօպանեան Ա. Խատիսեանի հետ միասին կ'անդամակցի Նոյն յանձնախումբին: Կեդրոնական Վարչութիւնը կը պատասխանէ թէ Զօպանեանի մասնակցութիւնը կը կրէ անհատական հանգամանք: Այդ չգոհացուց Ամերիկայի Շրջանակը: Մարտ 31ի նամակով կը կարդանք. «Ձեզի ատենին գրեցիք եւ պատասխանեցիք Հանգանակիչ կեդրոնական յանձնախումբին մեր ընկեր Զօպանեանի ներկայութեան մասին, Խատիսեանի հետ: Թող տուէք, որ ըսենք թէ մեր ակումբներէն լսեցինք լուրջ դիտողութիւններ այդ մասին: Մեր ընկերները չեն կրնար համոզուիլ, թէ «անհատական հանգա-

մանքը» բաւական է ծածկելու համար պատահարը եւ չեզոքացնելու համար հակասութիւնը, որ կայ կուսակցութեան որդեգրած ընդհանուր եւ հիմնական ուղղութեան հետ:

Այս «անհատական հանգամանքը» դժբախտաբար սկսած է վտանգաւոր դառնալ եւ խանգարել կուսակցութեան մէկ շատ էական եւ անհրաժեշտ յատկութիւնը – կարգապահ ներդաշնակութիւնը: Այստեղ ընկերներ ունեցանք որ անհատական հանգամանքով մասնակցութիւն տուին «Ահարոնեան Յոբելեանին»: Մեր կարծիքով՝ ասիկա ցաւ մըն է, որ պէտք է ամենալուրջ ուշադրութեան առարկայ դառնայ եւ միջոցներ ձեռք առնուին խափանելու նման երեւոյթներու կրկնութիւնը մեր բոլոր Շրջանակներուն մէջ»: (Ամերիկայի Շրջանակին Վարչութեան նամակը Կեդր. Վարչութեան – Մարտ 31, 1930):

Հետագային ալ, ինչպէս պիտի արձանագրենք հետագայ էջերուն մէջ, Ա. Զօպանեան արժանացեր է լուրջ յանդիմանութիւններու: Ինչ կը վերաբերի «Ահարոնեան Յոբելեան»ին, որուն կ'ակնարկէ յիշեալ գրութիւնը, ապա այդ առթիւ Նոյնպէս հեղինակաւոր անձեր՝ ինչպէս, օրինակ, Միհրան Տամատեանը, արժանացան լուրջ դիտողութեան:

1929-30 թուականներուն Հ. Յ. Դաշնակցութիւնը կը կազմակերպէ Աւետիս Ահարոնեանի 40ամեայ գրական գործունեութեան յոբելեանը: Նոյեմբեր 20ի նիստին, որուն կ'ատենապետէր Ա. Զօպանեանը, Կեդրոնական Վարչութիւնը կ'որոշէ իր սկզբունքային դիրքորոշումը եւ համապատասխան հրահանգներ կու տայ շրջանակներուն: «Ահարոնեանի յոբելեանի մասին թեր ու դեմ վիճաբանութիւններէ ետք որոշուեցաւ, որ յոբելեանի մասին արտայայտուի մեր մամուլը ըսելով, թէ Ահարոնեանի զուտ գեղարուեստական մասը կը գնահատենք. բայց հակառակ ենք իր գրականութեան այն մասին, որ ծառայած է իր կուսակցութեան քաղաքական փրօփակաստին ... Չենք կրնար թող տալ որ այդ յոբելեանը նոր պատրուակ մ'ըլլայ Դաշնակցութեան ռեքլամին եւ դրամահաւաքութեան»: (Ատենագրութիւն – 1929-1931 – էջ 29):

Մեր մամուլը իրապես ալ հանդես կու գայ նոյն ոգիով: «Ապագայ»-ն կը հրապարակէ նաեւ նամակ մը, որու հեղինակը Յ. Յ. Դաշնակցութեան կազմած յոբելեանական յանձնախումբի քարտուղար Ա. Յանըմեանն է: Յանըմեանը այդ օրերուն գրեր է իր մէկ բարեկամին: «Մեր կատարածը Ահարոնեանական ձեռնարկ մը չէ, այլ դաշնակցական ձեռնարկ մը, որ ռամկավարները շատ լաւ հասկցած են այդ բանը եւ «Ապագայ» շատ լաւ գիտէ թէ ինչ կ'ընէ, երբ կը գրէ, որ իրենք դեմ են եւ չպիտի մասնակցին, որովհետեւ կատարուածը Դաշնակցական գործիչ Ահարոնեանի յոբելեանն է եւ անելի ճիշդը կ'աւելցնէ՝ Դաշնակցութեան փառաբանութիւնը»: («Ապագայ», թիւ 48 – Ապրիլ 30, 1930):

Փարիզի «Յառաջ» թերթին մէջ որպէս լուր կը հրապարակուի թէ Ա. Ահարոնեանի յոբելեանին պիտի բանախօսէ Արշակ Սաֆրաստեանը: Այս լուրը կը դառնայ Կեդրոնական Վարչութեան քննութեան առարկայ: «Որոշուեցաւ դիտողութիւն ընել ընկ. Սաֆրաստեանի Ահարոնեանի յոբելեանին բանախօսելու դէմ եւ զարմանք յայտնելով ազդարարել, որ ճշդէ իր դիրքը եւ հրաժարի բանախօսելէ յոբել. երեկոյին մէջ»: (Ատենագրութիւն – 1929-1931 – էջ 56): Ա. Սաֆրաստեանը, այնուամենայնիւ, հանդես կու գայ: Փաստօրէն սկիզբ կ'առնէ Սաֆրաստեանի եւ կուսակցական ղեկավար մարմնի միջեւ որոշակի հակասութիւն, եւ ի վերջոյ, այլեւայլ ուրիշ պատճառներու բերումով, Կեդրոնը կը յանգի Սաֆրաստեանը կուսակցութենէն հեռացնելու որոշումին:

Այս առթիւ, հետաքրքրական է Կեդրոնական Վարչութեան շրջաբերականներէն մէկուն հետեւեալ պարբերութիւնը.

«Կեդրոն. Վարչութիւնը յաճախ դիտողութիւններ ըրած է ընկեր Ա. Սաֆրաստեանի «Մասիս» թերթին մէջ մեր կուսակցութեան հայեացքներուն եւ տեսակետներուն հակառակ հրատարակութեանց առթիւ: Միւս կողմէ նկատուած է, որ ընկեր Սաֆրաստեան յաճախ տեսակցութիւններ կ'ունենայ մեր հակառակորդներու եւ անկուսակցական շրջանակներու հետ եւ հոն իր արտայայտած անյարիր եւ հակասական արտայայտութիւններով

այն տպաւորութիւնը կը ձգէ անոնց վրայ, իբր թէ մեր կուսակցութեան տեսակետներն է որ կը յայտնէ: Վարչութիւնս այս պարագան նկատի առնելով որոշեց հրահանգել մեր բոլոր թերթերուն, որպէսզի տեղ չի տան ընկեր Սաֆրաստեանի յօդուածներուն: Հաճեցէք մեր այս որոշումը հաղորդել Շրջանակիդ թերթին խմբագրութեան: Այս կերպով կը յուսանք թէ յիշեալին յաւակնութիւնները վերջ պիտի գտնեն եւ թերեւս տեսնելով մեր թերթերը դադրած են զինք քաջալերելէ, հարկադրուի հաւասարակշռութիւն մը դնել իր արտայայտութեանց մէջ: Վարչութիւնս այս փորձէն յետոյ գուցէ ստիպուի պատշաճ առիթով հրատարակել «Ապագայ»ի մէջ, թէ Ա. Սաֆրաստեան մաս չի կազմեր Ռ. Ա. Կուսակցութեան»: (ՌԱԿ Կեդր. Վարչութեան Շրջաբերական թիւ 10 – Փետրուար 27, 1931):

Կեդրոնական Վարչութեան դիտողութեան կ'արժանանայ Եգիպտոսի Շրջանային Վարչութիւնը այն բանի համար, որ Գահիրէի եւ Աղեքսանդրիոյ մէջ որոշ երեւելի կուսակցականներ գործուն մասնակցութիւն ունեցեր են Ահարոնեանի յոբելեանին եւ կատարեր են դրամական նուիրատուութիւններ յոբելեանի ֆոնտին: (Ատենագրութիւն – 1929-1931 – էջ 69):

1930 Մարտ 26ի նիստին կը հաղորդուի, որ Սուրիոյ Շրջանային Վարչութիւնը որոշեր է «ազդարարագիրներ ուղղել ընկերներ Մ. Տամատեանի եւ Յ. Թովմեանի, որոնցմէ առաջինը ստանձնած է Ահարոնեանի Յոր. Յանձնաժողովին նախագահութիւնը, իսկ երկրորդը ծառ արտասանած է Դաշնակցական ճեմարանի բացման առթիւ»: (Խօսքը Պէյրութի Փալանճեան ճեմարանի մասին է): (Ատենագրութիւն – 1919-1931 – էջ 64) –Այս նիստին նախորդեր է Սուրիոյ Շրջանային Վարչութեան նամակը, (Սուրիոյ Շրջ. Վարչութեան նամակը Կեդր. Վարչութեան – Փետրուար 3, 1931), որու մէջ ըսուած էր. «Ընկ. Տամատեանի եւ Թովմեանի հարցերը խորին են. հակառակ մեր հրահանգին, անոնք մասնակցեցան Ահարոնեանի հանգանակութեան եւ դրամական նպաստներ ըրին: Օգուտ չունի ոչ պարսաւանք, ոչ ալ դիտողութիւն: Պետք է կարգապահական պատիժներ

տնօրինուին անոնց հանդեպ, ու ասիկա ուղղակի
Կեդրոնեն»:

Վերջապես, յատկանշական գրառում մը եւս,
քաղուած Դեկտեմբեր 3, 1930 թուականի Նիստի
արձանագրութենէն: «Նկատի առնուեցաւ Պէյրութ
հրատարակուող «Որբաշխարհի Աստղ» Մերձաւոր
Արեւելքի Որբերու Ընդի. Միութեան օրկանին մէջ
հրատարակուած ընկ. Մ. Տամատեանի ճառը կու-
սակցութեան մասին, որ անպատիւ նկատուեցաւ
թէ ընկ. Տամատեանի անցեալի գործունեութեան եւ
թէ ներկայի մեր կուսակցութեան մէջ վայելած
դիրքին տեսակետով: Որոշուեցաւ հրահանգ տալ
Սուրիոյ Շրջան. Վարչութեան եւ Պէյրութի Ակումբի
միջոցով յայտնէ ընկ. Տամատեանի եւ եթէ ճիշդ է
յիշեալ թերթին մէջ ընկ. Տամատեանի վերագրուած
մտքերը, հասկցուի եւ յայտարարուի Տամատեանի
կուսակցութեան անդամ չըլլալը»: (Ատենագրու-
թիւն – 1929-1931 – էջ 125): Նման հրապարակում
չէ եղած: Տամատեանը կը մնայ յարգարժան դեմ-
քերէն մէկը եւ հետագային, Է. Ընդիանուր Պատ-
գամաւորականի որոշումով կը տօնակատարուի
իր յորելեանը:

* * *

1930 թուականի աշնան «Ապագայ»ին մէջ կը
կարդանք յօդուածաշարք մը «Դաշնակցութեան
քառասնամեակը» վերտառութեամբ, որու մէջ
գնահատական փորձ մը կատարուած է այդ կու-
սակցութեան անցած ուղիին վրայ: Զարցադրում-
ները գրեթէ նոյնն են տուեալ ժամանակա-
հատուածի համար բնութագրելով խորհրդային
պատմագրութեան հիմնական եզրայանգումները,
համաձայն որոնց հայ ժողովուրդի ողբերգու-
թիւններուն համար մեղաւոր էր ոչ թէ Թուրքիան,
այլ ինքը հայութիւնը, աւելի ճիշդ՝ ազատագրական
շարժումի գաղափարախօսութիւնը, որ ներ-
մուծուեր էր դուրսէն:

«Ինչպէս տեսանք այս յօդուածաշարքին սկիզ-
բը, թրքահայերի դրութիւնը անցեալ դարու երկ-
րորդ կեսին վարդազոյն ըլլալէ հեռու էր, բայց հեռու
էր նոյնպէս այն յուսահատական եւ ճգնաժամային

կացութենէն, որ մղեր էր ժողովուրդը «Մահ կամ
Ազատութիւն» բերող ապստամբութեան. այդ օրե-
րուն, նոյնիսկ Զամիտի իշխանութեան առաջին
տարիներուն, թէեւ գաւառներու մէջ գանգատներ
կային հարստահարութեանց շուրջ, բայց հայ
ժողովուրդին առջեւ բացուած էին տնտեսական եւ
մշակութային վերելքի ճամբաներ, որոնք տարբեր
հեռապատկեր կը խոստանային: Ուրեմն ապստամ-
բական շարժման թելադրանքը ներքին իրակա-
նութեան հարկադրանքէն չէր որ բխեցաւ, այլ ներ-
շնչուեցաւ արտաքին մթնոլորտէն»: Ըստ թերթին,
կովկասահայութիւնը ազատագրութեան շեփորով
թրքահայութիւնը նետեց ազատագրական շարժ-
ման յորձանուտը: («Ապագայ», թիւ 4 – Նոյեմբեր 26,
1930):

Յօդուածաշարքի հեղինակը Դաշնակցութեան
պատմութիւնը կը բաժնէ երեք փուլի: Առաջին
փուլով Զնչակեան եւ Դաշնակցական կուսակցու-
թիւններու, իսկ վերջին երկու փուլերու մէջ Դաշ-
նակցութեան մեղքով է որ ամայացաւ պատմական
Հայաստանը, - կը հաստատէ թերթը: Առաջին Հա-
մաշխարհային պատերազմի ժամանակ Դաշնակ-
ցութեան կազմակերպած կամաւորական խում-
բերու պատճառով իթթիհատականները «վայրա-
գօրէն խզեցին իրենց գործակցութիւնը Դաշնակ-
ցութեան հետ, գործադրութեան դրին թրքահայու-
թիւնը բնաջնջող վանտալական ծրագրերը»:

Թերթի հիմնական եզրակացութիւնն է.
«Այսպէս ուրեմն, արտասահմանէն ղեկավարուած
թրքահայ ազատագրական շարժումը, կամ ինչպէս
իր ժամանակին կոչուեցաւ՝ Հայկական հարցը, իր
երկրորդ շրջանի (1908-1915) վախճանին, որ կը
գուգարիպէր Զ. Յ. Դաշնակցութեան գործունեու-
թեան բասնիկնաւանակին, յանգեցաւ թրքահայու-
թեան բնաջնջումին»: («Ապագայ» - թիւ 3 – Նոյեմ-
բեր 22, 1930):

Պատմութիւնը կուսակցամոլութեան այլա-
մերժ ակնոցով դիտելու այս երեւոյթը, դժբախտա-
բար, յատուկ է հայոց քաղաքական մտքի այլազան
հոսանքներուն վերջին հարիւր տարիներու ըն-
թացքին, իր դրսեւորումները գտնելով տարբեր
ժամանակահատուածներու մէջ, երբ օրակարգի

հարց կը դառնայ քաղաքական հակառակորդները ամեն կերպ ոչնչացնելու խնդիրը: Եւ դժբախտաբար կը զոհաբերուի պատմական իրողութիւնն ու ճշմարտութիւնը, որ այդ ճամբով առատ ջուր կը լեցնէ թրքական պատմագրութեան ջրաղացին. փաստօրէն կանխաւ կ'արդարանայ համաթրքականութեան տակաւին ընթացքի մէջ գտնուող հայատեաց ծրագիրը:

Ռ. Ա. Կուսակցութեան Կեդրոնական Վարչութիւնը յանձնարարեր էր կուսակցական մամուլի միւս օրկաններուն՝ արտատպել «Ապագայ»ի վերոյիշեալ յօդուածաշարքը: Ստորեւ Ամերիկայի Շրջանակէն ստացուած պատասխանը:

« ... ինչ կը վերաբերի ձեր շրջաբերականով յանձնարարուած «Ապագայ»ի չորս խմբագրականներուն, մեր ընկերները այն կարծիքին են, թէ ատոնք գրուած են հայ յեղափոխութիւնը ըստ էութեան դատապարտելու ձեւովն ու ձգտումովը. ինչ որ հիմնապէս անհամապատասխան է յեղափոխական անցեալ ունեցող կուսակցութեան մը, ինչպիսին մերն է, մտածումներուն եւ զգացումներուն:

Դաշնակցութիւնը յանցապարտ ընելու անհամար եւ անհունապէս ծանրակշիռ փաստեր շատ կան 1918-1930. եւ նախընտրելի է ատկէ անդին մնացած շարժումը առհասարակ ձգել պատմութեան գնահատութեան, որովհետեւ այն ատեն ձեւն ու գործունէութեան եղանակն էր որ մեզ կը զանազանէր եւ ոչ թէ էութիւնը յեղափոխութեան սկզբունքին կամ իրաւունքին: Մինչդէռ հիմա էութեան հարցն է մեզ բաժնողը. եւ եթէ պիտի զբաղուինք այդ կուսակցութիւնով – եւ կ'երեւի խուսափում չի կայ այդ անբաղձալի հարկադրութենէն – ամենէն աւելի ներկայի խոցելի կէտերուն վրայ կեդրոնանալու են մեր հարուածները»: (ՌԱԿ Ամերիկայի Շրջ. Վարչութեան նամակը Կեդր. Վարչութեան – Դեկտեմբեր 25, 1930, Պոստոն): Նամակը ստորագրեր է Շրջանային Վարչութեան ատենապետ Ս. Մալեմեզեան:

* * *

1929 թուականի ապրիլեան սգահանդէսը ԶՈՄԻ երիտասարդներու կողմէն խանգարելու փորձառութեամբ Ռ. Ա. Կուսակցութեան Կեդրոնական Վարչութիւնը 1930ին կ'որոշէ ընդունիլ նման ձեռնարկներ այլեւս չընել զուտ կուսակցական մակարդակով, որպէսզի զանազան կուսակցութիւններու ներկայացուցիչները եղեռնի զոհերու յիշատակի նշումը չվերածեն կուսակցական քարոզչութեան առիթ: Հիմնական ձեւ որպէս կ'ընդունուի ազգային մարմիններու հովանիին տակ կազմակերպել ձեռնարկները: (Ատենագրութիւն – 1929-1931, էջ 52):

Այդ որոշումը յաջորդ տարի կը կրկնուի. փաստօրէն դառնալով սկզբունք: Փետրուար 25, 1931ի նիստին մէջ կ'արձանագրուի հետեւեալը.

«Ապրիլեան ազգ. սգահանդէսի մասին ժողովը յետ խորհրդակցութեան հաստատեց նախորդ տարի տրուած որոշումը եւ՝ հրահանգեց Շրջանակներուն որ ջանան եկեղ. Իշխանութիւններուն թելադրել որ սգահանդէսներ կազմակերպեն եկեղեցիէն դուրս. եթէ այդ կարելի չէ՝ եկեղեցիին մէջ, հրաւիրելով հոն նաեւ խօսողներ: Իսկ եթէ մեր Շրջանակները կը փափաքին կազմակերպել իրենց անունով յարգանքի հաւաքոյթներ, կրնան, պայմանով, որ անոնք տեղի ունենան միայն կուսակցական շրջանակի մէջ, ընկերներու եւ համակիրներու մասնակցութեամբ միայն»: (Ատենագրութիւն – 1929-1931, էջ 148):

Այս որոշումը նոյնպէս կը բխեր ՀԶԴԻ հետ Ռ. Ա. Կուսակցութեան լարուած յարաբերութիւններէն, որոնց բարելաւման համար անսպասելի միջնորդութիւն ըրաւ ռուսական նախկին դիւանագետ, միջազգային իրաւունքի դոկտոր Անտրէյ Սանտելշտամը, որ ճիշդ այդ շրջանին գրեր էր Զարեմանդի «Թուրքիան եւ համաթուրանիզմը» աշխատութեան ռուսերէն հրատարակութեան յառաջաբանը (լոյս տեսաւ Փարիզի մէջ, 1930ին):

1931 թուականի Մայիսին Ա. Սանտելշտամը առաջարկած է Ա. Զօպանեանին հանդիպում ունենալ դաշնակցականներու հետ ազգային խնդիրներու համար: Հարցը կը քննարկուի Կեդրոնական Վարչութեան նիստին մէջ եւ կ'որոշուի՝

հասկնալ, թե ուրկե՞ եկած է Մանտեշտամի առաջարկությունը: Աւելի գործնական դարձնելով խնդիրը, Մանտեշտամը նամակով մը կ'առաջարկէ Չօպանեանին ներկայ գտնուիլ Գ. Նորատունկեանի կողմէ կազմակերպուող թեյասեղանին, ուր հրաւիրուած էին Նաեւ Ա. Խատիսեան, Ա. Ահարոնեան եւ Լ. Բաշալեան: Կեդրոնական Վարչութիւնը, երկարատեւ վիճաբանութիւններէ յետոյ, հարցը կը դնէ քուէարկութեան. եւ համաձայնութիւն կու տայ Չօպանեանի մասնակցութեան՝ պարզ քաղաքավարական պարտականութիւն կատարելու համար: Թեյասեղանի ժամանակ Ա. Մանտեշտամը «շեշտած է հայկական փրոփականտի համար մարմնի մը անհրաժեշտութիւնը»:

Վերը յիշատակուած Չարեւանդի գիրքին յառաջաբանին մէջ Ա. Մանտեշտամ կը ցուցադրէ, թե ինք որքան խոր կ'ընկալէր եւ կը զգար համաթուրանականութեան ապագայ վտանգը բուն Ռուսաստանի համար: Յետեւաբար, միանգամայն հասկնալի էր անոր շահագրգռուածութիւնը հայկական լուրջ փրոփականտ կազմակերպելու հարցին մէջ: Այդ պահուն, սակայն, հայկական զոյգ կուսակցութիւններն ալ գրեթէ կ'անգիտանային համաթուրանականութեան գոյութիւնը:

Հ. Յ. Դաշնակցութիւնը պաշտօնապէս փոխեր էր Հայ Դատի բովանդակութիւնը: Անոր համար Հայ Դատը Հայաստանի ազատագրումն էր պոլշեփկեան լուծէն: Թիւ մէկ թշնամին այլեւս Թուրքիան չէր, այլ խորհրդային վարչակարգը:

Ռ. Ա. Կուսակցութեան գործունեութեան մէջ Նոյնպէս որեւէ անհանգստութիւն չէր դրսեւորուեր համաթուրանական ծրագիրներու առթիւ: Շշմարիտ է, Սուրիոյ հայութեան գոյութեան դէմ թրքական քարոզչութեան եւ տարբեր սպասարկութիւններու աշխուժութիւնը կը նկատէին, բայց յաճախ սխալ աղբիւրներու կը վերագրէին, ինչպէս, օրինակ, եղաւ Սուրիայէն Կեպէնլեանի վտարման պարագային: Աւելին, 1927 թուականին Արշակ Սաֆրաստեան, տակաւին կուսակցութեան հեղինակաւոր դեմքերէն մէկն էր, գրախօսական մը կը տալէ ճիշդ Չարեւանդի գիրքին առթիւ. «Համաթուրանականութիւնն ու մենք» խորագիրով, որու մէջ

կը մերժէր համաթուրանականութեան վտանգը:

Այդ վտանգը երեւակայական է, կը պնդէր ան: Թուրքիան այժմ անդամահատուած է. անոր բնակչութեան քառորդն է մնացեր՝ տնտեսութեան՝ մէկ երրորդը: *«Այժմ պէտք է նշաւակել այդ հիւանդոտ մտածողութիւնը եւ մեր նոր սերունդը դաստիարակել յստակ մտածելակերպով: Թուրք պետական մարդիկ շատ աւելի հեռատես ու իմաստուն են, քան ինչ որ պատրաստ են ընելու հայ որոշ մտքեր»*.- կը շարունակէ դատել Ա. Սաֆրաստեանը: *«Ենթադրել որ թուրք պետական մարդիկ երբեւիցէ կարող են արդիական բանակ մը քալեցնել Արեւելեան գաւառներու անապատէն ի խնդիր թուրանական ծրագրի իրագործման ... սա մի արկածախնդրութիւն է, որ չի կրնար թուիլ ախորժելի թուրք գործնական մտքի համար»*: («Ապագայ» թիւ 43 – Սեպտեմբեր 3, 1927):

Այս մթնոլորտին մէջ տարօրինակ չէ, որ զոյգ կուսակցութիւններու ներկայացուցիչները անուշադրութեան կը մատնեն Ա. Մանտեշտամի մտայնացումը:

Թեյասեղանի շուրջ ծաւալած զրոյցի ընթացքին, զգուշացնելով որ ինք անձնական կարծիք է միայն որ կը ներկայացնէ, Ա. Չօպանեան դիտել կու տայ, թե երկու կուսակցութիւններու երկխօսութեան համար միջնորդութեան հարկ չկայ: Խատիսեանն ու Ահարոնեանը յայտնեցին որ իրենց ընկերներուն պիտի հաղորդեն հանդիպման մասին. *«Վիսփաք յայտնելով, որ երկու կուսակցութեանց միջեւ համերաշխութիւն մը գոյանայ»*: (Ատենագրութիւն – 1929-1931):

Նոյն թուականի Օգոստոսին «Յառաջ»-ի խմբագիր Շաւարշ Միսաքեանի նախաձեռնութեամբ տեսակցութիւններ տեղի ունեցան իր եւ Արտակ Դարբինեանի միջեւ: Զննարկման նիւթը դարձեալ համագործակցութեան հարցը եղած է: Կեդրոնական Վարչութեան նիստերու արձանագրութեան համաձայն, Ա. Դարբինեան ներկայացուցած է *«այն հիմնական պայմանները, առանց որոնց Ռամկ. Ազատ. կուսակցութիւնը չի կրնար գործակցիլ Դաշնակցութեան ոեւէ խնդրոյ մէջ ... Դաշնակցութեան թշնամական դիրքը Հայաստանի*

խորհրդային իշխանության հանդեպ ... եռագոյն, Մայիս 28, ներգաղթի հարցը, թուրքահայ հարցը, «Դաշնակ-Հոյակուն» գործակցությունը, Սուրիահայ գաղութին կացությունը եւ այլն»։ Կը յանձնարարուի Ա. Դարբինեանին յայտնելու Շ. Միսաքեանին, որ մի քանի օրէն կը սկսի ՌԱԿի Ընդհ. Պատգամաւորական ժողովը, եւ միայն նորընտիր Կեդրոնական Վարչութիւնը կարող է տալ իր պաշտօնական պատասխանը։ (Ատենագրութիւն – էջ 180, 181, 183)։

Ըստ ելութեան կը սկսի Ռ. Ա. կուսակցութեան եւ Զ. Յ. Դաշնակցութեան միջեւ բանակցութիւններու երկրորդ փուլը վերջին տաս տարիներու ընթացքին։

* * *

Ռ. Ա. կուսակցութեան յարաբերութիւնները Զ. Բ. Ը. Միութեան ղեկավարութեան հետ միշտ եղած են բաւական բարդ ու խճողուած զանազան հակասութիւններով։ Բարեգործականի Կեդրոնական Վարչական ժողովը տարեր է անկախ քաղաքականութիւն, թելաւտ անոր գործադիր մարմնի ղեկավարը՝ վարիչ-պատուիրակը եղեր է կուսակցական ղեմքերէն մէկը՝ Վահան Մալեգեան։ Այդ յարաբերութիւններու շրջագիծէն դուրս գտնուողներու տպաւորութիւնը եղեր է, ընդհակառակն, միանգամայն վարդապոյն։ Այն իմաստով, թէ ՌԱԿը տէր ու տիրական է Բարեգործականին։ Զ. Յ. Դաշնակցութեան մամուլը, օրինակ, յաճախ կ'օգտագործէր «Ռամկավար Բարեգործական» յայտարարութիւնը։ Ճիշդ նոյն կարգի էր խորհրդային Զայաստանի ղեկավարութեան տպաւորութիւնը։ Անոնք համոզուած էին, որ ռամկավարներուն ձեռքն է Բարեգործականի թէ՛ ղեկը եւ թէ՛ անոր զանձարկղի բանալին։ Բարեգործականէն ակնկալուած օգնութեան նուազ հատուցումները, կը յարուցանէին Զայաստանի ղեկավարութեան դժգոհութիւնը, որ իբրեւ կանոն կ'ուղղուէր Ռ. Ա. կուսակցութեան դէմ։ Այդ երեւոյթը, մասնաւորապէս, ի յայտ եկաւ Նուպարաշէնի շինարարութեան մասին Բարեգործականի եւ Զայաստանի միջեւ

բանակցութիւններու քաշքշուկի կապակցութեամբ։

Բարեգործականի անկախ քաղաքականութենէն դժգոհ էին նաեւ Ռ. Ա. կուսակցութեան կեդրոնական եւ շրջանային ղեկավար մարմինները։ Քննադատութեան առիթ յատկապէս կու տար Բարեգործականի քաղաքականութիւնը, որու բերումով զանազան համայնքներէ ներս ԶԲԸՄի հովանաւորութեան տակ գործող կազմակերպութիւններէն (օրինակ՝ դպրոցներ) աշխատանքի կ'ընդունուէին ուրիշ կուսակցութիւններու պատկանող եւ «ծայրայեղ ընկերային դաւանանք» ունեցող մարդիկ։ Քսանական թուականներու վերջերուն եւ երեսնականներու սկիզբին գաղթահայ մամուլի մէջ յաճախ գրուած էր Բարեգործականի Կեդրոնական Վարչութեան աշխատակազմի նիւթական առատաձեռն վարձատրութեան մասին։

Ռ. Ա. կուսակցութեան Կեդրոնական Վարչութիւնը միշտ կ'աշխատէր զսպել ու կարգի հրաւիրել շրջաններէն եկող դժգոհութիւններն ու քննադատութիւնները, որոնք երբեմն ալ կը յայտնուէին կուսակցական մամուլին մէջ։ Կեդրոնական Վարչութիւնը կը պահանջէր հաւատարիմ մնալ Ընդհանուր Պատգամաւորական ժողովներու բանաձեւերուն, որոնք խնամքով կը խմբագրուէին Բարեգործականի համար նպաստաւոր դրոյթներով։ Ինքը՝ Բարեգործականը, սակայն, չէր ղեկավարուէր այդ բանաձեւերով։ ՌԱԿի Դ. Ընդհանուր Պատգամաւորականի բանաձեւը, օրինակ, ամիսներ շարունակ պաշտօնապէս չդրուեցաւ Բարեգործականի Կեդրոնական Վարչական ժողովի քննարկման։

Կացութիւնը լուսաբանած ըլլալու համար՝ ստորեւ մէկ օրինակ։

1930 թուականի Մարտի 31ին ՌԱԿի Ամերիկայի Շրջանային վարչութիւնը Կեդրոնական Վարչութեան ուղղուած նամակին մէջ կը գրէ.

Բարեգործականը

Ձեզի, ինչպէս բոլորիս, յայտնի է թէ ժողովուրդի մոքին, եւ հակառակորդներու դիտումնաւոր հասկացողութեան մէջ այդ Զաստատութիւնը զուգորդուած կը պահուի մեր կուսակցութեան հետ եւ

մեզի կը վերագրուի անոր գործերուն մէջ ղեկավարութեան այն տեսակ բաժին մը, որ բոլորովին հակառակ է իրականութեան:

Այդ հանգամանքը, ինչպէս նաեւ մեր կողմէ ցոյց տրուած դրական վերաբերումի անհամար փաստերը՝ իրաւունք եւ պարտականութիւն կու տան մեզի տեսնելու, թէ ինչպէ՞ս կ'ընթանան այդ Հաստատութեան գործերը եւ զգացնելու որոշ սահմանի մէջ, մեր տեսակետներուն եւ մտածումներուն ուժը:

Արդար չէ, որ շալկենք մեղադրանքները, տանք ամէն օժանդակութիւն, իսկ մեր հայեացքներն ու զգացումները ոեւէ արժէք չունենան այդ Հաստատութեան մօտ:

Սա քանի մը կետերը կը զբաղեցնեն մեր միտքը.

Ա. Նուպարաշէնի գործը առած է մռայլ ընթացք մը. այստեղ հանգանակութեան գործը կիսախեղդ եղած է. այդ կողմը բանակցութիւններու խնդիրը շփոթ ամպով մը ծածկուած:

Ինչ է ճշմարտութիւնը: Ինչ են այս բանակցութիւն ըսուածները. երեք տարին բաւական չէր: Ըսենք անվերապահօրէն, թէ այստեղ հանգանակութեան գործը յաջողած նկատել՝ սխալ է. իսկ զայն վերակենդանացնելու միակ յոյսը գործին իրական սկզբնաւորութեան մէջ է եւ ոչ թէ բանակցութիւններու օրը օրին կրկնութեան մէջ:

Մեր կուսակցութիւնը, որ պաշտպանած է այդ ծրագիրը եւ այդ ծրագրին անունով՝ Բարեգործական միութիւնը ամէն յարձակումի դէմ, հիմա ինքզինք պէտք է գտնէ չափազանց նեղ դրութեան մէջ. շօշափելիին տեղ հետզհետէ մաշող եւ աներեւութանալու վախը ներշնչող այս կացութեան առջեւ:

Իբր քաղաքական կուսակցութիւն մեզ պէտք է նեղէ ուրիշ մտածում մըն ալ.՝ պետական հասկացողութեան բոլորովին հակառակ է հանդիսատես ըլլալ եւ լռութեամբ քաջալերել սոսկական Հաստատութեան մը կողմէ ցուցադրուած այդքան խոշոր յաւակնութիւն մը: Եթէ կը ծանչնանք կառավարութիւն, թոյլ տալու չենք որ հին, անպետական ըմբռնումով վերաբերում գոյութիւն ունենայ եւ

բարեգործական մարմին մը փորձէ ծունկի բերել այդ կառավարութիւնը, իր ուզած պայմանները հարկադրելով անոր: Անունն անգամ լուրջ արգելք ու պատճառ ըլլալու չէր բանակցութիւններու երկարածումին մէջ (խօսքը «Նուպարաշէն» անունին մասին է), իսկ ատոր մէջ կառավարութիւնը իր դիրքը յայտնի ընելէ ետք մանաւանդ՝ Բարեգործականը ոչ մէկ արդարացում կրնայ գտնել բանակցութիւնները շարունակելու իր ճիգերուն մէջ:

Բ. Կեդրոնի վերջին փոփոխութիւնները որքան ձեռնտու են յուսալու, թէ այդ Հաստատութեան վերին վարչութեան դիմագիծը աւելի յստակ ու յառաջդիմասէր բնոյթ պիտի ստանայ եւ ոչ թէ աւելի պիտի եղծանի ... Ո՛վ, որո՞նք են որ անպայման «վսեմաշքութեան» ետեւէ են այդ հաստատութեան ղեկավար դիմագիծը նկատի ունենալու ատեն:

Գ. Հալէպի մեր ընկերները, որ իրազեկ են Սուրիոյ եւ Կիպրոսի բարեգործական գործերուն եւ հաստատութիւններուն, դժգոհ են ընդհանուր ուղղութիւններէն: Գիտակցօրէն թէ ակամայ ճամբայ կը հարթուի ուրիշներու առջեւ. Մելգոնեան Հիմնարկութենէն սկսած մինչեւ նոր տարագիրներու հոգածման գործը:

Ինչ են Կեդրոնական Վարչութեան տեղեկութիւններն ու տպաւորութիւնները՝ այս ուղղութեամբ:

Դ. Բարեգործականը հետզհետէ ինքզինք կը վերածէ արհստոկրատիկ կազմակերպութեան մը. այն տեսակ ծախքերով, որ երբեք արդարանալի չեն: Վերջին հաշուեցոյցը կը հաստատէ, թէ մէկ տարուայ մէջ մօտ յիսուն հազար տոլար ծախսուած է փրոփականտի եւ պաշտօնէութեան համար: Ասիկա չափազանց խոշոր գումար մըն է Բարեգործական հաստատութեան համար եւ արդէն թիւերը ցոյց կու տան, թէ այդ ծախքը աւելի է քան սովորական, ընթացիկ եկամուտը ...:

Հաստատութիւն մը, որ մենք կը պաշտպանենք, պէտք է այդքան աչք ծակող հակադրութիւն մը ներկայացնէ իր շռայլութեամբ. ոչ միայն իր կոչումին, այլեւ հայկական խեղճ իրականութեան հետ»: (ՌԱԿ Ամերիկայի Շրջանակի նամակը Կեդր.

Վարչութեան – Մարտ 31, 1930):

Այս նամակը քննարկուած է Կեդրոնական Վարչութեան նիստին: Կեդրոնական Վարչութիւնը ռեւէ առարկութիւն չէ ունեցած: Տուած է որոշ բացատրութիւններ, մասնաւորապէս, Նուպարաշէնի շուրջ բանակցութիւններու աւարտի մասին, եւ մի քանի յատկանշական կէտեր արծանագրած է.

«Ընդհ. Պատգ. Ժողովին կողմէ պատրաստուած յիշատակագիրը յանձնուած է Բարեգործականի Կեդր. Վարչութեան. բայց ցարդ պաշտօնապէս ժողովի չէ դրուած (պէտք է նկատի առնել, որ Դ. Ընդհ. Պատգամաւորական Ժողովը աւարտած էր 1929 թուականի Յուլիսին, իսկ Կեդրոնական Վարչութեան սոյն նիստը տեղի ունեցաւ 1930 թուականի Ապրիլ 16ին): Միւս կողմէ Պատգ. Ժողովէն ետք բերանացի կերպով հաղորդուած է յիշատակագրին պարունակութիւնը Վարչութեան անդամներէն ոմանց, որմէ յետոյ Բարեգործականի վարիչ-պատուիրակը կարգ մը հրահանգներ տուած է, նկատի առնելով եղած դիտողութիւնները: Այնուհանդերձ պէտք է հետապնդենք յիշատակագրին պարունակած կէտերուն գործադրութիւնը:

Բարեգործականի Կեդրոնը՝ ինքն ալ նամակներ կը ստանայ Սուրիոյ մասնաժողովներէն, գանգատներ կը լսէ. նոյնիսկ պ. Մազլումեան, Զալէպի մասնաժողովին ատենապետը, գանգատ կ'ընէ դաշնակցականներու ցոյց տուած գործունեութեան դէմ»: (Ատենագրութիւն – 1929-1931 – էջ 74):

Հետաքրքրական է, որ Ամերիկայի Շրջանակը, հետեւողականօրէն հետապնդելով ինդիորը, համապատասխան դրոյթներ ներկայացուց յառաջիկային սպասուող Ե. Ընդհանուր Պատգամաւորական Ժողովին: Այդ առթիւ Շրջանային Պատգամաւորական Ժողովը քննադատած է կուսակցական մամուլի եւ, մասնաւորապէս, Փարիզի «Ապագայ»ի գործունեութիւնը, որոնք շայլ գովեստներ կու տան «կուսակցական մամուլին ոչ վայել ռճով» այս կամ այն նուիրատուին: Պահանջ կը ներկայացուի զօրացնել «հանրային կեանքին վրայ հակակշիռ գործադրողի» Ռ. Ա. կուսակցութեան դերը:

«Ամերիկայի Շրջանակը այնպէս կը հաւատայ, թէ Կուսակցութիւնս ոչ միայն պէտք է պահպանէ իր անկախութիւնը այս հաստատութեանց հանդէպ, հապա նաեւ զգացնէ անոնց, թէ մենք պարտաւոր ենք մեր մամուլով եւ բեմով մեր գնահատանքը կամ պարսաւանքը անաչառ կերպով յայտնելու իրենց: Զարկ է մանաւանդ Բարեգործականին հասկցնել, թէ ինք պէտք է Զայաստանի հանդէպ հետեւողականօրէն բարեացակամ դիրք մը բռնէ եւ ներդաշնակ գործունեութիւն մը ունենայ մեզի հետ: Մասնաւորաբար կարելոր է ազդեցութիւն բանեցնել անոր Վարիչ մարմնոյն վրայ, իրենց դպրոցները մաքրագործելու Դաշնակցական տարրերէ»: (ՌԱԿի Ամերիկայի Շրջանակի նամակը Ե. Ընդհանուր Պատգմ. Ժողովի դիւանին: Սեպտեմբեր, 1930):

Յ. Բ. Ը. ՄԻՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ՌԱՄԿ. ԱԶԱՏ. ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԻՒՆ

Յոյց տալու համար Ռ. Ա. Կուսակցութեան եւ իր անդամներուն մասնակցութիւնը Յ. Բ. Ը. Միութեան վերելքին եւ գործունեութեան, ստորեւ կու տանք «Պայքար» Օրաթերթի առաջնորդող Մայիս 30, 1931 թուակիր, նուիրուած Բարեգործականի Արծաթեայ Յոբելէականին առթիւ:

Ռամկավար Ազատական Կուսակցութիւնը կ'աջակցի Բարեգործականին իր կարող ընկերներուն աշխատութեամբ, իր բեմով ու մամուլով:

Եթէ Բարեգործականի իւրաքանչիւր մասնաճիւղին արծանագրութիւնները քննուին, պիտի հաստատուի որ անոնցմէ շատերուն կազմութեան նախաձեռնարկ եղած են Ռամկավար Ազատական ընկերներ, երբեմն նոյն իսկ ակումբներ, եւ այնուհետեւ ալ միշտ անոր արդիւնաւետ գործունեութեան մէջ կարելոր բաժին ունեցած են՝ յաճախ կուսակցութեան հանդէպ իրենց պարտականութենէն խնայելով: Յ. Բ. Ը. Միութեան հակառակորդ կուսակցութիւնն ու իր թերթերը, հակառակ միշտ տրուած բացարձակ ու փաստացի հերքումներու, աչքերու փոշի փչելու համար, շարունակ կ'ըսեն թէ Յ. Բ. Ը. Միութիւնը նիւթապէս կ'օժանդակէ Ռամկավար Ազատական Կուսակցութեան: Բարեգոր-

ծականի 25 տարուան տեղեկագիրները տպուած եւ բարեկամ թէ հակառակորդ ամենուն տրամադրուած են: Այդ տեղեկագիրները կը պարունակեն բոլոր հաշիւները՝ ամենէն աննշան մանրամասնութիւններով: Այդ այդ հաշիւներուն մէջ կարելի չէ ցոյց տալ միլլիմ մը, սանթիմ մը, բէննի մը կամ սէնթ մը, որ ուղղակի կամ անուղղակի Ռամկավար Ազատական Կուսակցութեան տրուած ըլլայ ռուէ ժամանակ: Ընդհակառակը, եթէ 25 տարուան ընթացքին գործաւորէն մինչեւ առետրական, Ռամկավար Ազատական ընկերներու Բարեգործականին տուած տարեկան տուրքերուն ու բացառիկ գումարներուն հաշիւը կազմուէր, տարակոյս չկայ թէ ատիկա պատկառելի գումար մը պիտի ներկայացնէր: Մեր ձեռնհաս ու կարող ընկերներն ալ իրենց շահաւետ ասպարէզը թողելով ինքզինքնին Բարեգործականին տրամադրած ու մեծ ծառայութիւններ մատուցած են անոր: Այս պարագան, եւ ոմանց բեղուն ու խղճամիտ պաշտօնավարութեան փոխարէն ստացած տարեթոշակն իսկ, խժքանքի նիւթ եղաւ ու կ'ըլլայ այնպիսի տարրերու կողմէ, որոնք այս կամ այն անունով ու առթիւ իրենց ժողովուրդէն առած հսկայ գումարներուն մաքուր մէկ հաշիւը չեն ուզած եւ չեն կրցած տալ մինչեւ այսօր:

Նոյնքան մեծ ու կարեւոր եղած է նաեւ Ռամկավար Ազատական մամուլին ու բեմին մատուցած ծառայութիւնը Բարեգործականին: Մեր թերթերը միշտ, Եգիպտոս, Ֆրանսա ու Ամերիկա, եւ ամենուրեք, իրենց էջերը լայն բացած են Բարեգործականի փրոփականտին, գործունէութեան, ժողովներու նկարագրութեան ու ամէն տեսակ տեղեկատուութիւններուն վերաբերեալ գրութիւններու հրատարակութեան համար: Անոնք շատ անգամ իրենց խմբագրական տեսութիւններով ալ Բարեգործականի դերն ու ծառայութիւնները պարզած եւ յարձակումներու ու ոտնձգութեանց դէմ ազդուօրէն պաշտպանած են զայն, ինչ որ Բարեգործականն ինքը ու Բարեգործականի վարիչները չէին կրնար ընել, եւ պատշաճ չէր որ ընէին՝ Միութեան հետեւած սկզբունքներուն, ուղղութեան ու շահուն եւ իրենց դիրքին պատճառաւ, եւ ինչ որ

սակայն պէտք էր ու անհրաժեշտ էր որ ըլլար, Բարեգործականի դէմ եղած յարձակումներու տակ ծածկուած յետին միտքերը երեւան հանելու, թիւրիմացութիւնները փարատելու ու միտքերը պայծառացնելու համար: Ռամկավար Ազատական բեմն ալ շատ անգամ մեր թերթերուն պէս նուիրուած է Զ. Բ. Ը. Միութեան ջատագովութեան ու պաշտպանութեան, եւ մեր բանախօս ընկերները անխտիր գացած են, երբ հրաւեր ստացած են, Բարեգործականի բեմէն ալ խօսելու եւ արդիւնաւորելու անոր ձեռնարկներն ու զանազան նպատակներով գումարած ժողովները:

Զ. Բ. Ը. Միութեան Արծաթեայ Յորբելեանին եւ Պոսթըն գումարուած խորհրդակցական Զամաժողովին առթիւ մենք անպատեհ չգտանք վերոյիշել այս իրողութիւնները, քանզի եթէ Զ. Բ. Ը. Միութիւնը այսօր բարգաւաճ ու փայլուն կացութիւն մը ունի, ատոր մէջ Ռամկավար Ազատական Կուսակցութիւնն ալ իր բաժինն ունեցած է, մինչեւ այն աստիճան որ շատ եռանդուն ընկերներ երբեմն դիտել կու տան որ Բարեգործականին մատուցուած ծառայութիւնները, կուսակցութեան իր անդամներէն ակնկալած եւ իրաւունք ունեցած ծառայութիւնները կը կրճատեն: Մենք սակայն չենք եղած, եւ այսուհետեւ ալ պիտի չըլլանք կազմակերպութիւն մը, որ իր պատեանին մէջ փակուիլ, ինքնիրեն համար միայն ապրիլ կ'ուզէ: Մենք տողորուած ենք այն հաւատքով ու համոզումով, որ ամէն հայրենաշէն հաստատութիւն ու ձեռնարկ մեր նպատակին կը ծառայէ, եւ այս է հիմն ու շարժառիթը Զ. Բ. Ը. Միութեան եւ նման հաստատութիւններու հանդէպ մեր բռնած ու յարատեւած ուղղութեան: Զետեւաբար, մենք ալ այսօր ուրախութեամբ ու գոհութեամբ կը նայինք կատարուած գործին վրայ: Կը շնորհաւորենք Զ. Բ. Ը. Միութիւնը իր Արծաթեայ Յորբելեանին առթիւ եւ վստահ ենք որ անիկա իր Յիսնամեակին աւելի բարգաւաճ եւ Ազգին ու Զայրենիքին աւելի կարեւոր ու հիմնական ծառայութիւններ մատուցանելու դիրքին ու վիճակին հասած պիտի ըլլայ, եւ արդիւնաւորութիւն կը մաղթենք խորհրդակցական Զամաժողովի աշխատութեանց:

Դ. ԲԱԺԻՆ

ՄԱՍՆԱԶԻԻՆԵՐ

Ռ.Ա.Կ. ՄԻԱՅԵԱԼ ՆԱԿԱՆՈՒՄՆԵՐ

ՄԱՍՈՒԼԸ ՄԻՈՒԹԵՆԸ ԱՆՄԻՋԱՊԵՍ ԵՏԶ

ՄԷԼ տարուան բանակցութիւններէ ետք, Վերակազմեալ (Ազատական) եւ Ռամկավար պատուիրակներու միջեւ, երկու հոսանքները որ մԷԼ էին 1908ԷՆ առաջ, դարձեալ վերամիացան 1921ի Յոկտեմբեր 1ին, Կ. Պոլսոյ մէջ, եւ անոնց համաձուլումէն կազմուեցաւ ներկայ Ռամկավար Ազատական Կուսակցութիւնը: Իբրեւ բնական հետեւանք, Ամերիկայի Արեւելեան շրջանին մէջ «Ազգ» (Ռամկավար) եւ «Պահակ» (Վերակազմեալ) օրկանները վերածուեցան «Պայքար» օրաթերթի: Իսկ Գալիֆորնիոյ մէջ «Նոր Կեանք-Սիսուան»ը (Ռամկավար) միացաւ «Արօր»ին (Վերակազմեալ) եւ դարձան նախ «Նոր Կեանք-Արօր» եւ 1922ին եղան «Նոր Օր»: «Նոր Կեանք-Սիսուան»ի վերջին թիւը լոյս տեսաւ 1921 Յոկտեմբեր 18ին, որմէ ետք, յաջորդ համարը կոչուեցաւ «Նոր Կեանք-Արօր»:

Հայաստանի եւ Սփիւռքի տարածքին ստեղծուած նոր պայմաններուն, ՌԱԿը, իր նոր միացեալ ծրագիրով ու գործելակերպով՝ աւելի լայնօրէն ծաւալեց իր ժողովրդականութիւնը Ամերիկայի մէջ: Ան գաղութահայ ընդհանուր յուսահատութեան եւ ոգեկան քայքայումին դէմ յամառ ու յարատեւ պայքարի լծուեցաւ իր մամուլով, բեմով ու կազմակերպութեամբ՝ տիրապետող յուսալքումի եւ անկումային այդ մտայնութեան հակադրելով Սովետական Հայաստանի մէջ իրականացած ազգային ու պետական վերականգնումը: Եւ սփիւռքահայ արմատախիլ զանգուածներուն մէջ արծարծեց ու զրահեց փրկարար հաւատքը՝ մայր երկրին մէջ վերածնող հայ ժողովուրդին ու կառուցող հայրենիքին պայծառ ներկային եւ լուսաւոր ապագային համար:

Այս ուղեգիծը, հիմնուած անսակարկ հայրենասիրութեան եւ քաղաքական իրապաշտ իմաստութեան վրայ՝ հետզհետէ փարատեց տարագիր հայութեան հոգեկան մղձաւանքը եւ

ամրացուց անոր վերականգնելու կամքը:

Ռամկավար Ազատական Կուսակցութեան եւ անոր թերթերուն վճռական դեր մը վիճակուած էր այս նոր ու վտանգալի առաքելութեան մէջ, որ ան կատարեց անընկճելի կորովով եւ անվարան հաւատարմութեամբ: Մինչ անոր խմբագիրներն ու վարիչները յաճախ օտար իշխանութեանց մօտ կը զրպարտուէին որպէս «համայնավար» կամ «Մոսկուայի գործակալ»: 1920ին յաջորդող քանի մը տարիներուն, Միացեալ Նահանգներ ունեցաւ տնտեսական բարգաւաճման շրջան մը: Այն ատեն «Նոր Օր»ը սկսաւ իրատարակուիլ շաբաթը երեք անգամ, մԷԼ թիւը չորս էջերով, իսկ միւս երկու համարները 8ական էջերով, ճոխ բովանդակութեամբ եւ ծանուցումներու արտակարգ առատութեամբ: Եւ թերթը ոչ միայն ինքնաբաւ այլ նաեւ շահաբեր դարձաւ: «Նոր Օր»ը եղաւ Գալիֆորնիոյ հայութեան մեծագոյն թերթը, խմբագիրներ ունեւնալով Արամ Ամիրխանեանը եւ Վահէ Հայկը, իսկ որպէս ելեւմտական բաժնի վարիչներ՝ Չարեհ Թաթարեանը եւ Ատուր Եագուպեանը:

ՄԻՈՒԹԵԱՆ ԱՌԹԻՒ ՍՏԱՑՈՒԸ ՇՆՈՐՀԱՌՈՐԱԳԻՐՆԵՐ

Վարչութեանդ տարւոյ 21, Համար 3 գրութիւնը որով ի պաշտօնէ հաղորդում է մեզ նախկին երկու կուսակցութիւնների Ռամկավար եւ Ազատական քաղաքական բաժինների միաձուլումը՝ մեր հոգին եւս ճշմարիտ ու ջերմ ուրախութեան զգացումով համակեց, իբրեւ կատարուած իրողութիւն տեսնելով բաժան բաժան եղած հայութեան երկու, նոյնչափ Հայ, մասերը ի մի եկան, մի մարմին կազմած եւ մի ոգով զօդուած:

Անցեալի մէջ եւս Հայութիւնը ունեցել է իւր անխուսափելի կուսակցութիւնները, որոնք երբեմն եւս բռն երկրի ներքին պահանջների ծնունդ են եղած: Անցեալի փորձերն եւս մեզ զօրեղ պատմա-

կան անմոռանալի դասն են տուած, թէ Հայի ոյժը, կարողութիւնը ու գորութիւնը Միութեան մէջ է, եւ մեր պատմական անցեալի էջերից փառաւորագոյններն են, երբ տարրալուծուած ու իրար ջլատող, շատ անգամ նոյն նպատակին տարբեր ուղիներով հասնելու ձգտող, ոյժերն ի մի ձուլուած են:

Կը սիրեմք հաւատալ որ Միութեան գիտակցութիւնը բոլորի մեծ թելադրութիւնը լինելով հանդերձ, ընդ երկար եւ միշտ շարունակուելու պայմանը պիտի լինի:

Կ'օրհնեմ այդ գիտակցութեան Ոգուց բղիսած նոր Միութեան գործը կատարեալ յուսով, որ առաւել մեծագոյն Միութիւնը պիտի ծագէ, մեր լաւագոյն իղձերի որքան Սուրբ Եկեղեցու հետ, յօգուտ միայն այն տառապած, վշտակիր ու յանուն ժողովրդի, որ Հայ է կոչուած:

Տիրայր Եպիսկոպոս Առաջնորդ Թեմին Հայոց Ամերիկայի

Քաղաքական կուսակցութիւնները, պէտք է ձգտին գաղափարի մը գործադրման, ոչ թէ ծառայեն անհատական եւ խնամիական շահերու:

Հայ ազգը, որ բաւական զարգացած է, բնական է որ ունենայ իր քաղաքական կուսակցութիւնները, բայց որովհետեւ ներկայ տագնապալից եւ բազմակարօտ կացութեան մէջ իր բոլոր ուժերն ու միջոցները միացնելու եւ խնայելու պէտք ունի, անհրաժեշտ եւ օգտակար է, որ գէթ առ այժմ կուսակցութիւնները բազմաթիւ չըլլան եւ համասման ծրագիր ունեցողները իրարու քով գան, աւելորդ ծախքերու եւ ուժի վատնումի տեղի չտալով:

Կարծեմ թէ ազգի մը յառաջդիմութեան համար երկու կուսակցութիւններ կը բաւեն, ինչպէս եղած է Անգլիոյ մէջ, ուր ի սկզբանէ հոն գոյութիւն ունեցած են երկու կուսակցութիւններ. «Ուիք» եւ «Թօրի». Վերջին տարիներուն է միայն որ կազմուեցաւ «Լէյպըր Բարթի»ն: Մենք ալ կրնանք հետեւիլ Անգլիոյ նման մեծ ազգի մը օրինակին եւ երկու կուսակցութեանց իրարմէ տարբերութիւնը, մեր մէջ ալ, այն պիտի ըլլայ, որ մէկը աւելի չափաւոր ու խոհական նկատուի քան միւսը:

Հետեւեալքար, կը շնորհաւորեմ տեղի ունեցած

միութիւնը եւ կը մաղթեմ որ, ազգը իր ամէն ուժերը խնայողութեան եւ միութեան ըմբռնումը յատկանշող գործելակերպի մը մէջ ամփոփէ:

Գաբրիէլ Նորատունկեան
Բարիզ, 10 Հոկտեմբեր 1921

Ստացած ենք ձեր Հոկտեմբեր 21 թուակիր երկտողը՝ ձեր երկու կուսակցութեանց միութիւնը եւ նոր անունը ծանուցանող:

Ուրախ ենք կատարուած իրողութեան համար եւ կը խնդրենք որ ընդունիք մեր շնորհաւորութիւնները:

Յարգանքներով

**Հ.Յ.Դ. Ամերիկեան Կ. Կոմիտէի
Քարտուղարութիւն**

ՄԻՈՒԹԵԱՆ ՀԵՏԵՄԱՆՔՈՎ ՅԱՌԱՋԱՑԱԾ ԽԱՆԴԱՎԱՌՈՒԹԻՒՆ

Ամերիկայի ակումբներու մէջ հարիւրաւոր անդամներու ներկայութեան փայլուն հանդէսներ տեղի ունեցան: Այդ նկարագրութիւնները այս հատորի սահմանափակ էջերուն մէջ դժուար է որ տեղ գտնեն. սակայն, անկարելի է միւս կողմէ անտարբերութեամբ կարդալ զանոնք: Մասնաւորապէս նկատելի է որ իգական սեռն ալ կը վերաբերուի միեւնոյն եռանդով: Այս միութիւնը հաւաստիք մը եղած է միեւնոյն ատեն որ երկու կուսակցութեանց անդամները ազգային միութեան եւ համերաշխութեան իրական ջատագովներն են, երբ միեւնոյն շրջանակներու մէջ գոյութիւն ունեցող ուրիշ քաղաքական կուսակցութիւններ կը բաժնուին ու կը ճիւղաւորուին իրենց մէջ Աշխատաւորական են. անուններով:

Բ. ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՊԱՏՃԱՍԱՌՈՐԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎԻ ՆԱԽՕՐԷԻՆ

Ռամկավար Ազատական Կուսակցութեան Ամերիկայի Շրջանակը Կուսակցութեան Բ. Պատգամաւորականէն առաջ կ'անցնէր հոգեբանական տագնապալի շրջանէ մը:

Կը շարունակուէր ակումբներու թիւին նուազումը:

Պաշտոնական տուեալներով 1923ի տարեվերջին անոնց թիւը նուազած էր 64ի, ըստ Պոստոնի գրասենեակէն ներկայացուած տեղեկագիրներուն՝ Մարտ 10, 1922 եւ Դեկտեմբեր 3, 1923ի: Ըստ Ամերիկայի Շրջանային Վարչութեան՝ պատճառը միշտ նոյն էր. «Կուսակցութեան ցոյց տուած անգործունեութիւնը»:

Կեդրոնական Վարչութեան հասցեագրուած նամակ մը 3, 1923), ստորագրուած՝ ատենապետ Տոքթ. Յովհաննէս Ծովիկեանի եւ ատենադպիր Գ. Փափագեանի կողմէ, բաւական յստակ կը նկարագրէ կուսակցական կեանքին օրուան պատկերը:

«Կացութիւնը, որուն ենթարկուած է այս Շրջանակը, կ'ուզենք որ շատ յստակ ըլլայ ձեզ. քաղաքական ներկայ հանգամանքները խորապէս ազդած են ամբողջ ժողովուրդին վրայ եւ տեսակ մը կասկած ստեղծած են շատերու մտքին մէջ, թէ Զայաստանի անունով աշխատանք կատարելը տեսակ մը աւելորդ վատնում է:

Անդրադառնալով կուսակցութեանս այս Շրջանակի ընկերներու մտածումին, կ'ուզենք որ անոնց միտքը պարզօրէն յայտնենք ձեզ: Ամէն տեղի մէջ միեւնոյն հարցումը կ'ընեն. ի՞նչ պիտի ընէ այս կուսակցութիւնը: Այս հարցումին վերլուծումն ընելով այն եզրակացութեան կը յանգինք, որ բոլոր ընկերներն ալ զոհողութեան պատրաստ են, եթէ իրենց ներկայացուի չափուած, ձեւուած ծրագիր մը: Օրինակ, եթէ Զայաստանի պիտի օգնենք, ասիկա վերացական կերպով շահագրգռութիւն երեւան չի բերեր իրենց մէջ: Բայց եթէ Այսինչ բանին համար արդէն իսկ պատրաստուած ծրագիր մը ներկայացուի, մեր համոզումն է, որ բոլոր ընկերներն ալ իրենց կարելին պիտի ընեն կուսակցութեան անունով սկսած այդ ՌՐՈՇ ՁԵՌՆԱՐԿԸ յաջողցնելու:

Քաղաքական աննպաստ հանգամանքէն զատ մեր ընկերներու մէջ անտարբերութիւն եւ անհոգութիւն ստեղծող երկրորդ պատճառն ալ կուսակցութեան անունով ձեռնարկի մը պակասն է: Այս տեսակ ծրագիր մը ոչ միայն մեր ընկերները պիտի մղէր ... գործի, այլ ժողովուրդին ալ կը ցուցնէինք, թէ այս կուսակցութիւնը երբ Զայաստանի

«կողմնակից ենք» կ'ըսէ, զայն դրապէս ալ կը կատարէ»:

ԾՐՋԱՆԱՅԻՆ Բ. ՊԱՏՊԱՄԱՌՈՐԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎ

Օգոստոս 31, 1923էն Սեպտեմբեր 3 տեղի ունեցած Ամերիկայի Շրջանային Բ. Պատգամաւորական ժողովը ընդունեց շարք մը բանաձեւեր, որոնք առնչուած են ՌԱԿի ընդհանուր քաղաքականութեան հետ եւ բնականաբար, յանձնուած են Ընդհանուր Պատգամաւորական ժողովին ուշադրութեան:

Քաղաքականութեան բանաձեւի մէջ կ'ըսուի.

«Նկատելով որ միջազգային բոլոր դէպքերը, կարգադրութիւններն ու դաշնագրերը աննախընթաց անհրաւրեամբ մը ժխտեցին Զայկական հարցին միջազգային դաշնագրերով եւ յանձնառութիւններով խոստացուած լուծումը եւ Զայկական հարցն ու Զայ ժողովուրդին գոյութեան խնդիրը փոխադրեցին Զայաստանի ներկայ հողամասին վրայ:

Նկատելով որ այս ժողովուրդին քաղաքական, տնտեսական, մշակութային եւ քաղաքակրթական զարգացումը կախում ունի վայրէն, արդէն իսկ գոյութիւն ունեցող թիւէն եւ անոր վրայ համախմբումներու կարելիութիւններէն եւ այն քաղաքական կապակցութիւններէն, որ Արեւելքի մէջ այս ժողովուրդին տեղը անհրաժեշտ կը դարձնեն:

Մեր կուսակցութիւնը այդ իրականութիւնը զարգացնելու եւ ուժեղացնելուն մէջ կը փնտռէ միջոցը Զայ Ազգի բոլոր իրաւացի բաղձանքներուն եւ իրաւունքներուն ամէն գնով իրականացման, եւ ինքզինքը կը նուիրէ այդ գործունեութեան. իր սրբազան նպատակին պահանջած պայքարներու յանձնառութեամբ:

Մեր կուսակցութիւնը նաեւ իր միջոցներու ներած չափովը պիտի աշխատի պահել ու պահպանել Զայ ժողովուրդի հոգին – անոր մշակոյթը, լեզուն եւ ազգային աւանդոյթները»:

Գոյութիւն ունեցող Զայաստանը բազմակողմանիօրէն զօրացնելու մասին - տրուած այս բանաձեւին տրամադրութեամբ, Շրջանային Պատ-

գամալորական ժողովը ուղղակի կը թելադրէ յառաջիկայ Ընդհանուր պատգամաւորականին. «... պատշաճ միջոցներով յարաբերութիւն հաստատել Հայաստանի կառավարութեան հետ արտասահմանեան գաղութներու դրական գործակցութիւնը ապահովելու համար յօգուտ վերաշինական եւ հայրենաշէն ծառայութեան: Հայաստանի օգնութեան գործին համար ընդհանուր հայ գաղութներուն մէջ համահայկական մեծ կազմակերպութիւն մը յառաջ բերելու միջոցներուն մասին մտածել»:

Գործնական թելադրութիւններ յառաջիկայ Պատգամաւորականին ներկայացուող - Շրջանային Վարչութիւնը մի քանի գործնական թելադրութիւններ եւս կ'ընէ, որոնցմէ կ'արձանագրենք.

- 1 Կեդրոնական Վարչութեան նստատեղին. ըստ Շրջանային Վարչութեան կարծիքին, պէտք է ըլլայ «Հայկական գործունեութեան կեդրոն տեղ մը»:
- 2 Կը պահանջուի բարձրացնել կարգապահութիւնը: Այս հարցը ժողովի ուշադրութեան կը յանձնուի որպէսզի հրապարակային արտայայտութիւններու համանմանութիւն ըլլայ բոլոր Շրջանակներէն ներս:
- 3 Կը պահանջուի Կեդրոնէն՝ քաղաքական փոփոխութիւններու պարագային արագ կերպով տեղեակ պահել ու կողմնորոշել շրջանակները, Կեդրոնական Վարչութեան կարծիքն ու մտածումները հաղորդելով:
- 4 Հրատարակութիւններ իրականացնել կուսակցութեան **«գաղափարականին շուրջ, ինչպէս նաեւ գործունեութեան նկատմամբ»:**

Պատգամաւորական ժողովը չանտեսեց նաեւ Թուրքիա գտնուող Հայոց դառն վիճակը. եւ համակրանք ու հոգածութիւն յայտնելով հանդերձ անոնց կեանքի եւ ինչքի ապահովութեան մասին, նկատեց թէ հայ ժողովուրդին ճակատագիրը տնօրինելու իրաւունքը կը պատկանէր այժմ

Թուրքիայէն դուրս գտնուող հարիւր հազարաւոր հայերու մեծամասնութեան, որուն զանգուածային Թուրքիա վերադարձը պիտի չքաջալերէ Ռամկավար Ազատական կուսակցութիւնը:

Այս հարցերը եւ որոշումները, որոնք տրուեցան ներկայացուելու համար Հոկտեմբերին Փարիզ գումարուելիք Ընդհանուր Պատգամաւորական ժողովին, իրենց մէջ կը խտացնեն Ամերիկայի շրջանակին մտածումը, եւ կ'որոշեն անոր դիրքը մեր ներկայ կեանքին ամենէն հրատապ ու կարեւոր քաղաքական եւ ազգային խնդիրներու մէջ:

Պատգամաւորական ժողովը իր աշխատանքը աւարտեց որդեգրելով կարգախօս մը՝ **«Դէպի գործ»**. ընկերներու հաւատքը՝ ազգային բաղձանքներու վերջնական իրականացման մասին աւելի բոցավառ, հայկական իրաւունքներուն համար յաւետ պայքարելու եւ պատնէշին վրայ հսկելու կամքը աւելի քան երբեք հզօր ու պողպատեայ՝ կուսակցութեան խանդավառութիւնը աւելի ուժգին թափ մը ստացաւ այն պայծառ գիտակցութենէն՝ թէ Ռամկավար Ազատական կուսակցութեան պիտի պատկանի ապագան, որուն պէտք է դիմել կորովով, աննկուն եւ անվախ, աջակից ունենալով ամբողջ ազգայնական, ազատական եւ ռամկավարական հայ ժողովուրդին համակրանքն ու վստահութիւնը:

ԴԱՇՏԱՅԱՆԴԵՍՆԵՐՈՒ ՄԻՋՈՑՈՎ ԺՈՂՈՎՐԴԱՅԻՆ ՀԱՄԱՔՆԵՐ

Շրջանային Վարչութիւնը ակումբները քաջալերեց ամառնային օրերուն կազմակերպել դաշտահանդէսներ, նպատակ ունենալով հոծ թիւով հայերու կարենալ փոխանցել կուսակցութեան նպատակներն ու ծրագիրները եւ զանոնք մասնակից դարձնել ազգային կեանքին՝ ընկերական մթնոլորտ մը ստեղծելով:

Նիւ Եորքի Ակումբին անդրանիկ դաշտահանդէսը տեղի կ'ունենայ Յուլիս 6, 1924ին «Փլէզընտ Փարք»ի կանաչ դաշտագետնին վրայ: Թէեւ օդը աննպաստ էր: Կերուխումէն յետոյ խօսք կ'առնէ Ակումբի ատենապետ Ն. Էժտահարեան օրուան նպատակին եւ յետոյ Հայաստանի ներկայ կա-

ցութեան շուրջ տեղեկութիւններ տալով: Այնուհետեւ Ս. Սուրենեան երկարօրէն խօսեցաւ հայուն, հայրենիքին եւ Հայաստանի Համալսարանին շուրջ: Այս աւանդութիւնը գրեթէ հայահոծ մեծ շրջանակներէ ներս մնաց երկար տարիներ մինչեւ Նօսրացումը կուսակցական շարքերուն:

**ԱՍԵՐԻԿԱՅԻ Ռ. Ա. ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԵԱՆ ԵՒ
«ՊԱՅՔԱՐ»Ի ՆԻԹԱԿԱՆ ՕԳՆՈՒԹԻՒՆԸ
ԵՐԵՒԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻՆ**

Ռամկավար Ազատական Կուսակցութեան Ամերիկայի Շրջանային Վարչութիւնս խորհրդակցութեան ենթարկելով Հայաստանի կրթական գործը եւ կրթական հաստատութիւններու ներկայ վիճակը.

Նկատի ունենալով, որ այդ հաստատութեանց մէջ կարելոր տեղ մը գրաւող Հայաստանի Համալսարանը կոչուած է կարելոր դեր մը կատարելու հայրենիքին մէջ,

Նկատի ունենալով, որ տիրող պայմաններուն հետեւանքով, Հայաստանի կրթական այդ կարելոր հաստատութիւնը չունի պահանջուած արդիական բոլոր առաւելութիւնները,

Նկատի առնելով, որ Հայաստանի Համալսարանին ուսանողութիւնը պէտք է դաստիարակուի գործնական մեթոտներով,

Եւ նկատի ունենալով, որ Հայաստանի ժողովուրդը ներկայիս տնտեսապէս ի վիճակի չէ իր կրթական հաստատութիւնները մէկ օրէն միւսը նախանձելի դրութեան մը մէջ դնելու,

Որոշեց Կուսակցութեանս այս շրջանակի պաշտօնաթերթին՝ «ՊԱՅՔԱՐ»ի անունով ֆընտ մը գոյացնել եւ դրկել Հայաստանի Լուսաւորութեան Գործավարին, յատկացնելու համար Համալսարանի մնայուն մէկ պէտքին:

Այս պաշտօնականով կոչ կ'ընենք ամբողջ Ամերիկահայ հասարակութեան, որ իրենց սրտաբուրդիս նուէրներով օժանդակ հանդիսանան Հայաստանի կրթական այդ բարձրագոյն հաստատութեան եւ միջոց ընծայեն վարիչ մարմնոյն, զայն հասցնելու, եթէ կարելի է, Ամերիկեան եւ Եւրոպական համալսարաններու դիրքին:

Հայաստանի Համալսարանին նպաստող «ՊԱՅՔԱՐ»ի Յանձնախումբը Շրջ. Վարչութեան վերահսկողութեան տակ պիտի վարէ այս գործը, որոշ ժամանակաշրջանի մը համար, եւ հաշուեկշիռը պիտի ներկայացնէ հասարակութեան իր ատենին:

Խորապէս համոզուած ենք որ այս շրջանակի Ռամկավար Ազատական ընկերները մասնաւորապէս եւ Ամերիկահայ հասարակութիւնը ընդհանրապէս պիտի ըմբռնեն այս ձեռնարկին արժէքը եւ պիտի փութացնեն իրենց նուէրները Յանձնախումբին:

Հայրենակիցներ,

Հայաստանի համալսարանը դարձնենք Հայաստանի գիտութեան տաճարը, զօրացնենք զայն, ուրկէ դուրս գան Հայաստանի հարազատ զաւակները՝ գրահուած գիտութեան ուժերով, պաշտպանելու Հայ Հայրենիքը իր դարաւոր թշնամիներուն դէմ եւ զայն վերածելու դրախտի մը:

ՌԱՄԿ. ԱԶԱՏ. ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԵԱՆ
ԱՍԵՐԻԿԱՅԻ ՇՐՋ. ՎԱՐՉՈՒԹԻՒՆ
(Կնիք)

Հայաստանի Համալսարանին համար «Պայքար»ի բացած հանգանակութեան սիւնակը ակնկալուած չափով ու աւելի հետաքրքրութիւն ստեղծեց Ամերիկայի գաղութին մէջ: Այս հետաքրքրութիւնը այնքան գեղեցիկ եւ սրտապնդիչ իրողութիւն մըն է, որքան զոյացած նիւթական արդիւնքը, որ շուտով կոկիկ գումար մը դարձաւ, որովհետեւ անիկա ցոյց տուաւ թէ դառն յուսախաբութիւնը ու բազմապիսի աղետներ ու հոգեր, որոնք կը շրջապատեն հայութիւնը, չկրցան արմատախիլ ընել, մեր ժողովուրդի սրտէն, Հայրենիքի սերը ու հաւատքը Հայութեան ապագային համար, եւ թէ Ամերիկայի հայ գաղութը պատրաստ է սիրալոյսով եւ լիաբուռն ընդառաջելու, երբ Հայաստանի Վերածնութեան անունով մեծ ու ընդարձակ զոհողութեանց համար դիմում ըլլայ իրեն:

Այս առթիւ «Պայքար»ի խմբագրութիւնը ստացաւ գեղեցիկ եւ գործնական թելադրութիւններ, ինչպէս նաեւ տեղեկութիւններ այլեւայլ գաղութ-

ներու մէջ Հայաստանի Համալսարանին ի նպաստ եղած ձեռնարկներու մասին, որոնց կը հետեւին ուրիշ համայնքներ եւս:

Անոնցմէ կ'արժէ մասնաւորաբար յիշել Շիբակոյէն ընկեր Պօղոս Նորիատի թելադրութիւնը՝ «Հայրիկ» ֆոնտի գոնէ տարեկան տոկոսը Հայաստանի Համալսարանին երկրագործական ճիւղին յատկացնելու համար: Այս ֆոնտը հիմնուած էր Խրիմեան Հայրիկին ի յիշատակ երկրագործական վարժարան մը հիմնելու Վասպուրականի մէջ, նպատակ մը՝ որ թերեւս բաւական երկար ժամանակի համար անիրագործելի է որոշեալ տեղւոյն մէջ, բայց կրնայ մասամբ իրագործուիլ Հայաստանի մէջ, ուր Վասպուրականի Հայութիւնն ալ ապաստանած է եւ անշուշտ կ'օգտուի Համալսարանէն: Վստահաբար կրնանք ըսել թէ, ինքն Հայոց Հայրիկը ողջ ըլլար պիտի օրհներ, ո՛չ, Նոյնիսկ պիտի պարտադրէր այսպիսի կարգադրութիւն մը:

«Պայքար»ի նուիրատուութեան սիւնակէն ինչ արդիւնք որ եկաւ դրկուեցաւ Հայաստանի լուսաւորութեան ժողովրդական կոմիսարութեան, յատկացուելու համար Հայաստանի ոչ թէ տարեկան պիւտճէին, այլ մնայուն մէկ անհրաժեշտութեան՝ շէնք, գրադարան, գործիք, աշխատանոցի կազմածք, վերջապէս բան մը, որ մնայ միշտ: «Պայքար» սակայն յարմար չտեսաւ, ընելու ընտրութիւն մը. այդ Համալսարանի տեսչութեան իրաւունքը նկատելով:

Վերջապէս այս նախաձեռնութիւնը առնելով իբրեւ արտասահմանի հայութիւն, իր դերին ծառայած պիտի ըլլայ՝ օժանդակելով Խորհրդային Հայաստանի մէկ հաստատութեան:

Բոլոր նուիրատուներուն ցանկերը ամէն շաբաթ Հինգշաբթի օրերուն հրատարակուեցան «Պայքար»ի էջերուն մէջ եւ դրամը առաքուեցաւ Երեւան, ի տարբերութիւն ուրիշ քաղաքական կազմակերպութեան, որ դժբախտաբար սովորութիւն չունի ժողովուրդէն հաւաքուած գումարներուն հաշուետուութիւնը ընել ...: Յուլիս 10, 1924ին առաջին փոխանցումը 10,000 տոլարի կը կատարուի:

Պետական Համալսարանէն «Պայքար»ի

խմբագրութեան ուղղուած նամակը լոյս կը տեսնէ պաշտօնաթերթին մէջ. «Ստացանք Մոսկվայի Արդիւնաբերական Բանկի միջոցով 8131 ռուբլի 65 կոպեկ, որը ըստ Մոսկվայի Փետրուար 4 եւ 5ի կուրսի անում է 4170 դոլար եւ 51 սենտ:

Յայտնում ենք այս առթիւ մեր շնորհակալութիւնը Ամերիկահայութեան աշխատակողմութեան:

Հ. Խ.Ս. Հ. Պետ. Համալսարանի Խորհուրդի Վարչք.

Նախագահ՝ Յ Յովհաննեսեան
Խորհրդի եւ Վարչութեան քարտուղար՝ Վ.
Թորոպէնց

Նշենք որ ՌԱԿՆ ու «Պայքար»ը այլ առիթներով եւս ձեռնարկած են դրամահաւաքի հայրենիքին օգտակար ըլլալու համար, ինչպէս անցեալ դարու սկիզբը՝ սովի տխուր օրերուն, ճահիճներու չորացման, Լենինականի երկրաշարժին, «Տուներ շինենք Խ. Հայաստանի մէջ», ջրանցքներու շինութեան ... եւ այսպէս այդ աւանդական ծառայութիւնը իր հետ տարաւ 1899էն սկսեալ մինչեւ մեր օրերը, ամբողջ 110 տարիներ:

ՇՐՋԱՆԱՅԻՆ Գ. ՊԱՏՎԱՍՏՈՐԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎ

Ամերիկայի Տարեկան Շրջանային Պատգամաւորական ժողովին առթիւ, նախաձեռնութեամբ Պոստոնի եւ շրջակայ քոյր ակումբներուն, տեղի ունեցաւ հրապարակային ժողով Օգոստոս 31, 1924ին «Ֆրենքլին Իւնիըն Հօլ»ին մէջ, ուր ատենախօսեցին հեռաւոր տեղերէ եկող պատգամաւոր ընկերներ: Իսկ Երկուշաբթի «Լէյպըր տէյի» երեկոյեան, Պատգամաւորական ժողովի առթիւ տեղի ունեցաւ ճաշկերոյթ, «Ուեսթմինիստըր» պանդոկին մէջ:

ՀԱՅ ԳԱՂՈՒԹՆԵՐՈՒ ԱՊԱԳԱՆ

«Պայքար» պաշտօնաթերթի Սեպտեմբեր 10, 1924ի առաջնորդող գրութիւնը կ'արտատպենք ամբողջութեամբ նուիրուած հայ գաղութներու ապագային եւ համեմատութիւն մը ընելու մեր ներկայ իրավիճակին հետ, ընթերցողին թողելով ամէն եզրակացութիւն:

Արտասահմանի մեջ, Հայաստանի վերաշինության ի նպաստ եղած ձեռնարկներու առթիւ, ոմանց կողմէ դիտողութիւն կ'ըլլայ թէ այդ կերպով տարագիր Հայերու կացութիւնն ու պետքերը մոռացութեան կը մատնուին եւ անոնց մասին խորհող ու հոգացող չգտնուիր:

Անոնք մանաւանդ, որ Հայաստանի ներկայ դրութենէն դժգոհ են զանազան պատճառներով, կը պնդեն որ Հայութիւնը փրկելու միակ կերպ մը կայ, այն է կազմակերպել հայ գաղութները եւ միջոցներ հնարել, որպէսզի անոնց մեջ մշակուին, զարգանան ու անկորուստ պահուին, ազգային ոգին, լեզուն, բարքեր ու աւանդութիւններ: Անոնց հաշիւով Հայաստանէ եւ խորհրդային ուրիշ երկիրներէ դուրս, մօտաւորապէս 800,000 գաղթական Հայեր կան որոնք ցրուած են աշխարհի զանազան մասերուն մեջ: Արդ կ'ըսուի թէ իմաստութիւն չէ այս Հայերը հաւաքել Հայաստանի մեջ, եթէ Նոյնիսկ միջոց ու տեղ գտնուի, որովհետեւ Նախ Հայաստան ստուգապէս վտանգէ զերծ ու ապահով տեղ մը չէ, եւ երկրորդ՝ տիրող խորհրդային կարգելու տակ յարմար միջավայր մը չներկայացներ ազգային կեանքի զարգացման համար: Այսպէս խորհողներու կարծիքով, ուր որ Հայ կայ, պետք է հոն ստեղծել հաստատութիւններ, մամուլ, գրականութիւն, գեղարուեստ – ազգային ինքնուրոյն ու սեփական կեանք մը պահպանելու համար եւ ապա առանձին գաղութները յարաբերութեան մեջ դնել իրարու հետ ու ամենքը կապել կեդրոնի մը որ պիտի ըլլայ գերագոյն իշխանութիւն ու ներկայացուցիչը այս անհայրենիք պետութեան: Ըստ իրենց այս կերպով միայն կարելի պիտի ըլլայ պահել Հայութիւնը, որովհետեւ եթէ Հայաստանի գլխուն փորձանք մը գայ, եւ Հայ կեանքը աղճատի պոլշեւիկներու ձեռքին տակ, տակաւին Հայութիւնը կանգուն պիտի մնայ ու պիտի ծաղկի այս գաղութներու մեջ:

Ոմանք աւելի յառաջ կ'երթան ու կ'ըսեն թէ Հայաստանի աշխարհագրական դիրքն է որ սկիզբէն ի վեր աղետ ու դժբախտութիւն եղած է Հայ ժողովուրդին համար, եւ հիմա ալ եթէ մեր փափաքներուն համաձայն ազատ ու անկախ պետութիւն մը հիմնուի հոն, ամեն վայրկեան երկու

հզօր ազգերու, Ռուսին ու Թուրքին միջեւ ջախջախուելու վտանգին ենթակայ է: Հետեւաբար անոնք կը թելադրեն որ պետութեանց դիմում ընենք, ամեն դուռ բախենք ու խնդրենք որ աշխարհի մեջ, Հայաստանէն դուրս, իրենց գաղութներուն մեջ – Ամերիկա, Ափրիկէ կամ հեռաւոր կղզիներ – անկիւն մը ցոյց տան մեզ, ուր բոյն մը շինենք մեզ համար: Ասիկա կ'ըսեն լրջութեամբ եւ մինչեւ անգամ կը մեղադրեն ուրիշները, որ պետք եղած կարեւորութիւնը չեն տար իրենց խելացի ու հեռատես խորհուրդներուն Հայկական Խնդիրը միանգամ ընդ միշտ արմատապէս լուծելու եւ վերջ դնելու համար Հայ ժողովուրդի տառապանքին:

Այս խօսքերէն ու խորհուրդներէն եւ ոչ մէկը կը դիմանայ լուրջ վերլուծման: Նախ անգործնական ու անկարելի է Հայ գաղութներու մեջ ստեղծել դրութիւն մը, ուր Հայ ժողովուրդը կարենայ ապրիլ իբրեւ ուրոյն ազգութիւն եւ ունենայ ու պահէ իրեն յատուկ ազգային վարչութիւն ու մշակոյթ: Անգործնական է, որովհետեւ այն բոլոր երկիրներու մեջ ուր այժմ կը գտնուին Հայ գաղթականներ, գրեթէ եւ ոչ մէկ տեղ հաստատ ու մնայուն բնակչութիւն կը կազմեն, այլ առժամանակեայ հիւրեր կը համարուին եւ մէկ օրէն միւսը կառավարական կարգադրութեամբ կրնան ուրիշ տեղ գաղթելու հարկի տակ գտնուիլ, ինչպէս պատահեցաւ Յունաստանի մեջ: Անկարելի է որովհետեւ, եթէ Հայ գաղթականներ ունէ տեղ հաստատուին իսկ, ոչ մէկ պետութիւն կը յօժարի որ Հայեր իր երկրի մեջ առանձնաշնորհեալ դիրք մը ունենան, պահեն իրենց ազգութիւնն ու ազգային կեանքը, առանձին ու ինքնավար ազգային վարչութեամբ ու հաստատութիւններով: Այսօր, երբ ամենէն ազատական երկիրներու մեջ իսկ թունդ ազգայնական ոգի մը արթնցած է, օտար տարրեր խորթ աչքով կը դիտուին, եւ շատ տեղ դժներ կը փակուին մեր երեսին. գաղութներու մեջ Հայկական կեանք մը ստեղծելու եւ պահելու հնարաւորութեան մասին խորհիլ ու խօսիլ իսկ միամտութիւն է: Պետք է վստահ ըլլալ որ այդպիսի պայմանով ու հաւանականութեամբ եւ ոչ մէկ երկիր Հայ գաղթական կ'ընդունի ու Նոր հոգեր ու խնդիրներ կը ստեղծէ ինքն իր մեջ:

Յետոյ գաղութային կազմակերպութիւն, կեդրոն, ազգային վարչութիւն ու հաստատութիւններ խօսքով չեն դառնար, այլ դրամով, եւ այդ դրամին հայթայթումը անհնար է Հայ ժողովուրդին համար, որ ոչ իսկ իր Ազգային Պատուիրակութեան ծախքերը կրցաւ հոգալ: Առնենք, օրինակի համար, Ամերիկայի Հայ գաղութը, որ ամենէն ապահովն ու բարեկեցիկը կը համարուի: Կարելի՞ է այս երկրին մէջ հիմնել ու շարունակել հայ դպրոցներ, որպէսզի հայ տղաք փոխանակ Ամերիկեան վարժարանի հոն յաճախեն եւ պահեն իրենց լեզուն ու ազգութիւնը: Եթէ կարելի ըլլայ, Հայ ծնողք կրնա՞ն իրենց զաւակները, Նիւ Եորքի, Պոսթոնի, Ֆիլատելֆիոյ, Շիքակոյի, Նոյն իսկ Ուստըրի ու Փրաիտենսի մէջ, քաղաքին մէկ ծայրէն միւսը Հայ դպրոցներ դրկել, փոխանակ իրենց տունէն մէկ քանի քայլ անդին Ամերիկեան վարժարան դրկելու, որ ամէն առաւելութիւններով օժտուած է: Աւելի կամ նուազ այսպէս է ուրիշ երկիրներու մէջ ալ, ինչպէս Ֆրանսա, Իտալիա, Յունաստան, Նոյն իսկ Եգիպտոս եւ Սուրիա:

Իսկ բոլորովին անհեթեթ է պահանջել որ պետութիւններէն մէկը կամ միւսը անկիւն մը յատկացնեն մեզ, որպէսզի Նոր Հայաստան մը հիմնենք ու շէնցենք հոն, թող այսպիսի ձեռնարկի մը ահագին ու անյաղթելի անպատեհութիւններն ու դժուարութիւնը, պարզ այն պատճառաւ որ մեր ճանչցած պետութիւններէն եւ ոչ մէկը այդպիսի գոհողութիւն մը կ'ընէ մեզ համար:

Ի՞նչ պէտք է ընել ուրեմն:

ԼՈՎԷԼԻ ԱՎՈՒՄԲԻ ԲԱՅՄԱՆ ՀԱՆԴԻՍՈՒԹԻՒՆ

ՌԱԿ Լովելի (Մեսէչուսէց) Ակումբին բացման հանդէսը տեղի ունեցաւ Յունուար 5, 1925ին, Նոր Տարուան առթիւ՝ իր սեփական *քլըպ*ին մէջ, ներկայութեամբ կոկիկ բազմութեան մը: Ընկեր Վահագն Ժիրեան վարեց օրուան հանդիսութիւնը բացատրելով այս հաւաքավայրին օգտակարութիւնը համայնքէն ներս: Գործադրուեցաւ գեղարուեստական յայտագիր մասնակցութեամբ Ժիրեան ընտանիքի անդամներուն եւ «Գօգօ» նուագախումբին:

Օրուան ատենախօսն էր ընկեր Տիգրան Պոյաճեան, որ շեշտեց այս հաւաքավայրին դերը Լովելի հայ համայնքին մէջ ըսելով. «Ինչ գեղեցիկ զուգահիւսում մը, Նոյն օրը տօնել թէ՛ Ամանորը եւ թէ՛ ակումբին բացումը, որ յիշել կու տայ մեր հօրենական տուններուն մէջ կատարուող խրախճանքը, եւ այդ Նոյն հանդիսաւորութիւնը այսօր հոս ՌԱԿԻ Լովելի ակումբին մէջ եւ ես կը հաւատամ թէ, քանի դեռ կ'ապրի մեր մէջ հայրենասերի անմար հուրը, ու անոր պաշտելի գաղափարականը, այս ազգը յաւիտեան կ'ապրի»:

ՈՒԱՇԻՆԿՈՐՆԻ ՄԷՋ ՀԱՄԱՔ

Նոյն օրերուն, ՌԱԿ Ուաշինկթընի Ակումբը օգտուելով ընկեր Մ. Պ. Փերեցեանի մայրաքաղաք այցելութենէն, ընկերական ժողով մը տեղի ունեցաւ ընկեր Մ. Պալասանեանի տան մէջ, պատեհութիւն ունենալով լսելու կուսակցական գործիչ ընկերը, որ տուաւ ՌԱԿԻ ներքին եւ արտաքին կեանքէն լրացուցիչ տեղեկութիւններ, ինչպէս նաեւ կարգ մը ազգային խնդիրներու վերաբերեալ հարցերու պատասխաններ:

Ընկերներ, խանդավառուած ստեղծուած տաքով մթնոլորտէն, գեղեցիկ որոշումը տուին՝ ամիսը փոխան մէկի, երկու ընկերական ժողովներ ունենալ, որպէսզի ամէն շուտ տեղեկ ըլլան ազգային եւ կուսակցական անցուդարձերէ:

ԱՐՇԱԿ ԶՕՊԱՆԵԱՆԻ ՅՈՐԵԼԵԱՆԸ ՊՈՍՏՈՆԻ ՄԷՋ

Մայիս 24, 1925ին «Ֆրանքլին Իւնիըն Հօլ»ի մէջ տեղի ունեցաւ ընկեր Արշակ Զօպանեանի 35 տարուան գրական գործունեութեան յօբելեանական հանդէսը:

Հակառակ օդի աննպաստ վիճակին եւ Նոյն ժամուն ուրիշ հաւաքոյթներու, ակնկալուածէն շատ ամէն բազմութիւն մը եկած էր պատուելու մեր ժողովուրդին արժանաւոր զաւակը եւ գնահատելու իր մէջ եղած այն կարելիութիւնները, որոնք տրամադրած էր ազգային գոյապայքարին:

Յօբելեանական Յանձնախումբի ատենապետ Ս. Մալեմեզեան ժողովին նպատակն ու Յօբել-

եարին գրական եւ ազգային հայրենասիրական ծառայութիւններուն արժէքները յիշեցնելով, յայտնեց որ Զօպանեան արժանի է մեր ամենուն գնահատութեան ու յարգանքին:

Գեղարուեստական յայտագրով ելոյթ ունեցան Լեւոն Վարդանեան՝ դաշնակ, Նուարդ Շաղոյեան՝ ճիւղիկեան՝ երգ, Սիրարփի Գոնտայեան՝ ջութակ, ընկերակցութեամբ դաշնակի՝ Զապէլ Պայեց, Թաթուլ Չուլալեան՝ ասմունք:

Առաջնորդ Տիրայր Արք. Յովհաննեսեան, որ պարտաւորուած էր Պոստոնէն բացակայի, Յորելեանական Յանձնախումբին իր հայրական խօսքը ուղղած էր:

«ՊԱՅՔԱՐ»Ի ՆՈՐ ՇԵՆՔԻՆ ՆՈՒԻՐՈՒԾ ԶԱՄԱՔ

Մայիս 30, 1925ին Պոստոնի ճորտըն Զօյի մէջ տեղի ունեցաւ շքեղ գեղարուեստական հաւաքոյթ մը, նախաձեռնութեամբ «Պայքար»ի Շենքի յանձնախումբին, զոր իր տեսակին մէջ, Պոստոնի եւ շրջակայքի հայութեան համար նորութիւն մը կարելի է համարել: Այս ձեռնարկին յաջողութեան համար սիրայօժար կերպով իրենց մասնակցութիւնը բերին համայնքին սիրուած արուեստագետները:

«Պայքար» մեր ժողովուրդի ազգային ու քաղաքական կեանքին հարազատ արտայայտիչը՝ տարիներով կրցած է պաշտպանել անոր իրաւունքները եւ զօրացնելով անոր կենսունակութիւնն ու հաւատքը դէպի պայծառ ապագայ: Ան դարձաւ թերթ մը, որ ժողովուրդին շահերուն ծառայելու կոչում ունեցաւ եւ կը սպասէ ժողովուրդէն որ իր կարգին տրամադրէ իր միջոցները մամուլին: Պէտք է խոստովանիլ թէ «Պայքար»ն էր որ այդ մութ օրերուն հնչեցուց վիստրութեան դէմ շեփորը եւ յոյս ներշնչեց բոլոր տկար հոգիներուն:

Պէտք չէ մոռնալ որ Հայաստանի ընթացիկ վիճակին մասին «Պայքար» լայն ու հասկնալի բացատրութիւններ տուաւ իր ընթերցողներուն: Ժողովուրդը ի տես Լոզանի տխուր դաշնագրին երբ դասալքութեան մատնուած էր, դարձեալ «Պայքար»ն էր որ ժողովուրդին մէջ արթնցուց յեղափոխական կորովն ու ազգային առնականութիւնը:

«Պայքար» գնած էր իր սեփական շէնքը Պոստոնի Շումրթ պողոտային վրայ, ուր պիտի փոխադրուէր քանի մը ամիսէն եւ որ պիտի դառնար պոստոնահայութեան կեդրոնավայրը:

ՀՐԱՉ ԵՐՈՒԱՆԴ ՖՐԵՉՆՈՅԻ ԶԱՄԱՔԻՆ ԳԼԽԱՄՈՐ ԲԱՆԱԽՕՍ

Յունիս 7, 1925ին Ֆրեզնոյի հայութիւնը հրաւիրուած էր հրապարակային ժողովի մը, նախաձեռնութեամբ ՌԱԿի տեղւոյն Ակումբին: Օրուան ատենապետ ընկեր Գրիգոր Օհանեան՝ շրջանի ծանօթ, սիրուած ու յարգուած փաստաբան ընկերը, ժողովը բացաւ եւ քանի մը իմաստալից եւ պատշաճ խօսքերէ վերջ հրաւիրեց չորս տարեկան փոքրիկն Օրիորդ Թաշճեան սահուն հայերէնով ու մաքուր անգլերէնով երգելու: Ելոյթ ունեցաւ նաեւ յայտնի երգչուհի Զարուհի Ալմասեան:

Օրուան գլխաւոր բանախօսն էր ընկեր Հրաչ Երուանդ: Ան համառօտ նկարագրականներ ըրաւ հայ գաղթականներու կեանքէն եւ ապա ակնարկ մը նետելով անցեալին, ցոյց տուաւ մեր կուսակցութեան քաղաքական եւ ազգային ըմբռնումները: Ներկայացուց Հայաստանի մէջ կատարուած շինարար աշխատանքները եւ հրաւիրեց ներկաները նեցուկ դառնալ մեր հայրենիքի վերաշինութեան գործին: Հայ ժողովուրդի եւ հայրենիքի սերը պէտք է մեր մէջ այնչափ զօրաւոր դառնայ, որ վարդապետական եւ վարչական եղանակներ երկրորդական համարուին:

Խօսելով այն մանրամասնութեան մասին, որ ամէն գաղթավայրի մէջ ուր հայրենիքին օգտակար ըլլալու կոչ կը կատարուի, գաղթական հայուն գրպանը կը բացուի:

Խոստացաւ այս թեմայով յօդուածաշարք մը լոյս ընծայել «Պայքար»ի էջերուն մէջ:

ՇՐՋԱՆԱՅԻՆ ԵՊԱՏԳԱՄԱԽՈՐԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎ

Օգոստոս 30, 1925ին, Շաբաթ կեսօրէ յետոյ, գումարուեցաւ Ռամկավար Ազատական Կուսակցութեան Ամերիկայի Շրջանակին Ե. Պատգամաւորական ժողովը Պոստոնի մէջ, ու տեւեց մինչեւ Սեպտեմբեր 2 Երեքշաբթի երեկոյեան եւ

խորհրդակցութիւններ կատարելով իր օրակարգի վրայ գտնուող եւ այլեւայլ ակումբներէ եկած խնդիրներու շուրջ, կարելոր որոշումներ տուաւ կուսակցութեան այս շրջանակին յառաջիկայ տարուան գործունեութեան համար:

Մեծ էր ոգեւորութիւնը պատգամաւոր ընկերներու մէջ, որոնք մինչեւ հազարաւոր մղոն հեռու տեղերէ փութացած էին մասնակցելու համար այս ժողովին, որ կը գումարուէր Կուսակցութեան Բ. Ընդհանուր Պատգամաւորական ժողովէն յետոյ, ուր հայկական խնդիրն ու դիրքը վերագնահատութեան ենթարկուած էր եւ ըստ այնմ գործունեութեան նոր ուղեգիծ մը որդեգրուած էր կուսակցութեան համար:

Այս ուղեգիծը, զուտ հայրենասիրական շարժառիթներէ ու ծառայութեան ոգիէ ներշնչուած եւ հիմնուած Լօզանի գօնֆերանսին հետեւանքով ստեղծուած հայկական իրականութեան վրայ, հետեւեալ գլխաւոր կէտերը կը պարունակէր:

Ա. Ազատ Հայաստանի զօրացումն ու բարգաւաճումը իբրեւ կռուանն ու երաշխիքը հայ ժողովուրդի գոյութեան եւ հայութեան իտեալներուն ու բոլոր արդար բաղձանքներուն իրականացման, եւ այս նպատակաւ զօրավիգ կանգնիլ Հայաստանի ներկայ կառավարութեան նիւթապէս եւ բարոյապէս ուժ տալով անոր հետապնդած իրատես ու խաղաղասէր քաղաքականութեան եւ կատարած շինարար աշխատութեանց, առանց նկատի ունենալու գաղափարի եւ սկզբունքներու տարբերութիւնը, որ կայ ու կը մնայ Հայաստանի ներկայ կառավարութեան եւ մեր ընկերական ըմբռնումներուն միջեւ:

Բ. Հայ գաղութներուն մէջ մշակել ու պահպանել հայ ազգային ոգի, աւանդութիւններ, գիտակցութիւն, հայ արուեստ ու գրականութիւն, վառ ու անշէջ պահել միշտ սերը հանդէպ հայրենիքին եւ հաւատարմութիւնը ազգային իտեալին ու իրաւունքներուն, մղել զանոնք արդիւնաւոր զոհողութեան եւ իբրեւ առաջնորդող կազմակերպութիւն համադրել ու կեդրոնացնել անոնց ջանքերը ի նպաստ հայրենիքի վերականգնումին եւ այսպէս հաստատել ամուր կապ մը արտասահմանի

Հայութեան եւ Հայաստանի միջեւ:

Նշանակելի էր զգացումներու եւ մտածումներու ներդաշնակութիւնը, պէտք է ըսել նոյնութիւնը, պատգամաւոր ընկերներու մէջ, երբ իրենց պատկանած ակումբներուն տեսակետները կը պարզէին այս կէտերուն վերաբերմամբ, այնպէս որ վիճաբանութիւնը դարձաւ աւելի գործունեութեան կերպերու ու միջոցներու շուրջ: Ամէն կողմէ եղած արտայայտութեանց մէջ որոշապէս կը տեսնուէր այն խոր գիտակցութիւնը թէ հայկական այս բախտորոշ շրջանին, մեծ ու շինարար դեր մը վերապահուած է Ռամկավար Ազատ. Կուսակցութեան: Ամէն ոք նմանապէս գնահատած էր թէ կուսակցութիւնը Ընդհանուր Պատգամաւորական ժողովէն յետոյ անոր որդեգրած ուղեգիծին համաձայն կարելոր քայլեր առած էր, թէ՛ Ամերիկայի մէջ եւ թէ՛ միւս շրջանակներու մէջ, ի նպաստ Հայաստանի Համալսարանին, ճահիճներու չորացման եւ վերաշինութեան հանգանակութեանց ձեռնարկելով ու մղում տալով: Հաստատապէս յոյս յայտնուեցաւ որ այս կարգի ջանքեր յառաջիկայ շրջանին նոյն թափով յառաջ պիտի տարուին ու հիմնաւոր կերպով պիտի ծառայէն Հայաստանի տնտեսական եւ քաղաքական վերականգնումին:

Պատգամաւորական ժողովին մէջ մասնաւոր խորհրդակցութեան առարկայ եղաւ բնականաբար կուսակցութեան Ամերիկայի շրջանակին զօրեղացումը: Կասկած չկայ թէ Հայ ժողովուրդին ստուար մեծամասնութիւնը իր գաղափարներով ու ձգտումներով ինչպէս նաեւ՝ իր համակրութեամբ Ամերիկայի մէջ եւ ամենուրեք, Ռամկավար Ազատական Կուսակցութեան հետ է եւ ասոր ապացոյցը տուած է յաճախ Կուսակցութեան առաջադրած նպատակներուն լիւս իրագործման համար, սակայն պէտք է որ ժողովրդական այս համակրութիւնը աւելի գործնական ու արդիւնաւոր ձեւ մը ստանայ: Ակումբները յառաջիկայ շրջանին յատուկ ջանքեր պիտի ընեն իրենց շուրջ գտնուող համակիրներու շրջանակէն լայն չափերով օգտուելու եւ թիւով ու որակով աւելի զօրանալու համար, այն յոյսով որ ժողովուրդը միշտ պիտի գնահատէ ՌԱԿի ողջմիտ ու անշահախնդիր ուղղութիւնը, ոչ թէ

ՌԱԿ-ը բաղկացնող կազմակերպություններու երախտաւոր ղեմերով 1925 տարուան օրացոյցը

պիտի սպասէ, այլ ինքը ընդ առաջ պիտի երթայ անոր կոչին ու ջանքերուն եւ այսպէս ի վիճակի պիտի ընէ զայն իրմէ սպասուած ծառայութիւնը լիովին չափերով կատարելու, թէ՛ Հայաստանի եւ թէ՛ գաղութներու մէջ:

Չորս օրուան արդիւնաւոր աշխատանքէ յետոյ պատգամաւորներ բաժնուեցան իրարմէ գօտեպնդուած հաւատքով ու խանդավառութեամբ եւ վերադարձան իրենց ակումբները, նոյն հաւատքն ու խանդավառութիւնը ա՛լ աւելի արծարծելու համար, ամբողջ շրջանակին մէջ:

ԱԶԳԱՅԻՆ ԶԵՐՈՍ ԱՐՄԵՆԱԿ ԵԿԱՐԵԱՆԻ ՅԻՇԱՏԱԿԻՆ

Սգահանդէս տեղի ունեցաւ Նիւ Եորքի շրջա-

նակէն ներս նախաձեռնութեամբ ՌԱԿ Նիւ Եորքի եւ շրջակայ քոյր ակումբներուն եւ բարձր հովանաւորութեամբ հոգեւոր մարմիններու եւ բարեհաճ մասնակցութեամբ ազգային եւ քաղաքական կազմակերպութեանց Adams Memorial եկեղեցւոյ մէջ, Փետրուար 7, 1926ին: Բացմն խօսքը կատարեց Գ. Պ. Մովսէսեան, յարգանքի խօսք ՀՅԴի կողմէ՝ Տոքթ. Ղ. Աճեմեան, ուղերձ՝ Տոքթ. Մ. Յովսէփեան, յարգանքի խօսք՝ Ճիմ Չանգալեան, յարգանքի խօսք ՀԲԸՄ կողմէ՝ Վահան Զիրքեճեան, գլխաւոր բանախօս՝ ՌԱԿի կողմէ՝ Վահրամ Գրիգորեան:

Գործադրուեցաւ գեղարուեստական յայտագիր:

ՇՐՋԱՆԱՅԻՆ 2. ՊԱՏՃԱՄԱՆՈՐԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎ

Հոկտեմբեր 10-12, 1926ին տեղի ունեցավ ՌԱԿ Ամերիկայի 2. Պատգամաւորական Ժողովը-Պոստոն, «Պայքար»ի շէնքին մէջ: Ժողովի ամբողջ ընթացքին մասնակցեցաւ Կեդրոնական Վարչութեան ատենապետ ընկեր Արշակ Զօպանեան, որ յատուկ առաքելութեամբ կը գտնուէր Ամերիկա:

Ոգեւորութիւնը ընդհանուր էր, օրակարգի խնդիրներու շուրջ թեր ու դեմ կարծիքներու արտայայտութեան մէջ, որոշակի կը տեսնուէր որ բոլոր ժողովականները մէկ գերագոյն նպատակ ու մտահոգութիւն ունէին – Հայաստանի վերածնունդն ու հայ ժողովուրդի կենսական շահերուն պաշտպանութիւնը:

Ներկայացուած տեղեկագիրներէն կարելի է գոհութեամբ հաստատել, թէ Ռամկավար Ազատական Կուսակցութեան չորս տարիէ ի վեր հետապնդած առողջ ու ազգաշէն քաղաքականութիւնը, արդէն իսկ տիրական հանդիսացած կարելի է համարել գաղութներու մէջ, քանի որ ամենուրեք՝ Ամերիկա, Եւրոպա, Պալէստինա, Յունաստան, Սուրիա եւ Եգիպտոս, ժողովուրդը յայտնապես սկսած է այդ ուղղութեամբ խորհիլ ու շարժիլ, եւ աններդաշնակ ձայներ եւ քայլեր, եթէ բոլորովին չեն դադրած, իրենց կարեւորութիւնը կորսնցուցած են մեծ չափով:

Այս իրողութիւնը, ՌԱԿի վերջին Ընդհանուր Պատգամաւորական Ժողովին կողմէ ալ նկատուած եւ ըստ այնմ վերագնահատութեան ենթարկուած էր նախորդ Ընդհ. Պատգամ. Ժողովին մէջ, երեք տարի առաջ գծուած քաղաքական ուղեգիծը եւ որոշուած էր իր հիմնական կետերուն մէջ անփոփոխ պահել զայն ու շարունակել ներկայ պայմաններու յարմար պատշաճեցումներով:

Այս ուղեգիծին համաձայն, ՌԱԿը առանց հրաժարելու ազգային ոգիէն ու ՌԱԿի սկզբունքներէն, յարեալ կը մնայ Հայաստանի կառավարութեան ներկայ քաղաքականութեան, որու շնորհիւ դաշնակցային կապեր հաստատուած են Վրաստանի եւ Ատրպէյճանի հետ, Անդրկովկասեան Հանրապետութեան կազմութեամբ, եւ Հայաստան կ'անդամակցի Խորհրդային Միութեան: ՌԱԿը այս

քաղաքականութիւնը կը նկատէ փրկարար հայ ժողովուրդին գոյութեան ու ապահովութեան եւ Հայաստանի խաղաղութեան ու զարգացման համար, եւ ըստ առաջնոյն ոյժ պիտի տայ անոր՝ շարունակ այդ մասին լուսաբանելով արտասահմանի հայութիւնը, նիւթապէս ու բարոյապէս օժանդակելով Հայաստանի կառավարութեան ու ժողովուրդին հայրենաշէն աշխատութեանց եւ հայրենիքի զօրացման ու պաշտպանութեան նուիրուած ջանքերով, եւ ի հարկին, պայքարելով հակառակ քայլերու ու շարժումներու դէմ, ինչպէս ըրած է մինչեւ հիմա արդիւնաւոր կերպով: Ռամկավար Ազատական Կուսակցութիւնը, հետեւաբար, կը ջանայ, արտասահմանի մէջ իր քաղաքական գործունեութեան ու ձեռնարկներուն ընթացքին, ոչ միայն չխանգարել Հայաստանի կառավարութեան այս իմաստուն քաղաքականութիւնը, այլ դիւրացնել ու զօրացնել զայն ամէն կերպով:

Պատգամաւորական Ժողովը լուրջ շահագրգռութեամբ լսեց ընկեր Արշակ Զօպանեանի բացատրութիւններն ու լուսաբանութիւնները Կեդր. Վարչութեան՝ Ազգային Շահերու եւ Իրաւունքներու պաշտպանութեան համար մշակած ծրագիրներուն եւ ըրած ձեռնարկներուն նկատմամբ, թէ՛ Հայաստանի կառավարութեան ու Խորհրդային իշխանութեան մօտ եւ թէ՛ ուրիշ տեղեր: Ժողովը կարեւոր որոշումներ առաւ այս ձեռնարկներուն ու ծրագիրներուն հետապնդումն ու յաջողութիւնը հետապնդելու համար:

Խորհրդակցութեանց մէջ կարեւոր տեղ մը գրաւեցին նաեւ հայ գաղութներու մէջ ազգային ոգիի վառ պահպանութիւնն ու մշակոյթի ու ողջմտութեան զարգացումը, եւ այս ուղղութեամբ ալ Պատգամաւորական Ժողովի եզրակացութիւնները վստահաբար պիտի ունենան շինիչ եւ օգտակար արդիւնքներ:

Որոշուեցաւ առաջարկել Կեդր. Վարչութեան, որպէսզի ամէն տարի Ապրիլը Հայ Նահատակաց Ամիս հռչակուի, եւ այդ առթիւ նուիրատուութիւններ հաւաքուին գերի հայ կիներու եւ որբերու ազատագրութեան ու պատսպարման համար,

գործ մը զոր այնքան ազնուութեամբ կը հետապնդէ Դանիացի Օրիորդ Եփփէ՝ իբրեւ գործակատար Ազգաց Դաշնակցութեան: Միեւնոյն ժամանակ Ռամկավար Ազատական Կուսակցութիւնը պիտի շարունակէ իր բարեացակամ վերաբերմունքը բոլոր այն հաստատութեանց հանդէպ, - Զ. Բ. Ը. Միութիւն, Հայաստանի Կարմիր Խաչ, Հայաստանի Օգնութեան Կոմիտէ, - որոնք ազգային գործ կը կատարեն, վերապահելով ի հարկին դիտողութեան եւ քննադատութեան իրաւունքը, անոնց գործունեութեան մասին:

Անոնցմէ զատ Պատգամաւորական Ժողովը քուէարկեց նաեւ որոշումներ, որով իր սիրալիր ողջոյնները կը դրկէ Հայաստանի Ժողովուրդին ու կառավարութեան՝ յանձն առնելով աջակցութիւն անոնց ազգօգուտ գործերուն, ՌԱԿի Կեդր. Վարչութեան, խոստանալով ըստ ամենայնի զօրավիգ ըլլալ անոր, որ գործունեութիւնը յաջողութեամբ յառաջ տանելու համար, Զ. Բ. Ը. Միութեան, յաջողութիւն մաղթելով անոր անդամագրութեան եւ հանգանակութեան մրցանքներուն:

ՊՈՍՏՈՆԻ ՄԵՋ ՃԱՇԿԵՐՈՅԹ Ի ՊԱՏԻՄ ԱՐՇԱԿ ԶՕՊԱՆԵԱՆԻ

ՌԱԿի Ամերիկայի Շրջանակի 2. Պատգամաւորական Ժողովի աշխատանքները լրանալէն անմիջապէս ետք, Հոկտեմբեր 12, 1926ին-Երեքշաբթի երեկոյեան Պոստոնի «Լէնօքս» պանդոկի սրահին մէջ տեղի ունեցաւ Ամերիկայի Շրջանային Վարչութեան սարքած ճաշկերոյթը ի պատիւ ընկեր Արշակ Զօպանեանին: Ներկայ էին զանազան ակումբներու պատգամաւորներ, Պոստոնի հովիւ Շահէ Ծ. Վրդ. Գասպարեան եւ հայ գրականութեան քաջածանօթ Միս Էլիս Սթօն Պլէթուէլ: Ընթրիքէն յետոյ Կուսակցութեան Ամերիկայի Շրջանային Վարչութեան ատենապետ ընկեր Գ. Ս. Փափագեան գեղեցկօրէն պարգեց մեծարեալ հիւր ընկերոջ այլազան բարեմասնութիւնները եւ անոր ներկայութիւնը այս հաւաքին մէջ նկատեց իսկական վայելք մը:

Յայտագրին մասնակցեցան սիրուած դաշնակահար 2ապէլ Պայենց, ապա՝ ընկեր Վահրամ

Գրիգորեան խօսք առաւ ծանրանալով Զօպանեանի ազգային գործիչի հանգամանքին: Անդրադարձաւ ազգային կեանքի կացութեան եւ կոչ ըրաւ հետեւիլ Զօպանեանի թելադրանքներուն եւ խորհուրդներուն: Անգուգական երգչուհի Բօզ Չուլալեան ծափերով դիմաւորուեցաւ. ան ի պատիւ հիւրին երգեց Զօպանեանի «Օրօր»ը եւ «Պսակ»ը: Այնուհետեւ Պլէթուէլ անգլերէնի թարգմանուած Զօպանեանի քերթուածներէն մին կարդաց, որմէ ետք անկեղծ հայասերը արտայայտուեցաւ Արշակ Զօպանեանի մասին: Ընկեր Վահկացի զգացուած արտասանեց հեղինակին «Մօրս» քերթուածը:

Խօսք առաւ ընկեր Տոքթ. Յովհաննէս Ծովիկեան որ ծանրացաւ Զօպանեանի ՌԱԿի գործիչի հանգամանքին վրայ, գործիչ կուսակցութեան մը որ հայ Ժողովուրդի ամենէն վստահելի մարմինն է՝ սկիզբէն մինչեւ օրս: Թէպէտ շատ մը տրամադրելի խօսողներ կային, սակայն ժամանակի սղութիւնը ստիպեց որ օրուան հիւրը խօսք առնէ:

Զօպանեան դրուատիքը ըրաւ յայտագրին մասնակիցներուն ու անցաւ գլխաւոր ըսելիքին եւ վերջիչեց անցեալը եւ որոշակի յայտարարեց այն դրդապատճառը որ զինք նետած էր ազգային ծառայութեան ասպարեզին մէջ: Թէեւ սկիզբէն արուեստի եւ գրականութեան սիրահար հետեւող մը, սակայն հայու գլխուն պայթած անգթութիւններն ու խժոժութիւնները զինք նետեցին քաղաքական գործին: Ըսաւ թէ տեսած ըլլալով իր ազգին արժանիքները կը նուիրուի այդ հանճարը բեղմնաւորել եւ մասնաւոր ճանչցնել քաղաքակիրթ ազգերու: Խօսեցաւ նաեւ Հայաստանի արդի շրջանի մարտահրաւերներու մասին նշելով Նանսէնի այցը Հայաստան եւ անոր օգնութիւնը մեր հայրենիքին՝ շինարարական ծաւալումով կատարուած աշխատանքը երբ ան հիացումով կը խօսի հայոց մասին ազգերու Դաշնակցութեան առջեւ:

Ան կ'ըսէ «Հայրենասերի մը պարտքն է սիրել ու ծառայել իր հայրենիքին» եւ պատիւ կը համարէ որ անդամն է Ռամկավար Ազատական Կուսակցութեան: Գնահատանքով կ'արտայայտուի ամերիկահայութեան նուիրաբերումին հորհրդային Հայաս-

Արշակ Չոպանեանի ի պատիւ ճաշկերոյթը, Պոսթըն, 1926

տանին: Փակման խօսքը կ'արտասանէ Շահէ Ծ. Կրդ. Գասպարեան:

ՈՒՎԿԻ ԶՊՊԱՆԵԱՆ ՆԻՒ ԵՈՐՔԻ ՄԷՋ

ՈՒՎԿԻ ՆԻՒ ԵՈՐՔԻ Ակումբը Նոյեմբեր 7, 1926ին կազմակերպեց հրապարակային ժողով, ուր ներկայ գտնուեցան մօտ երկու հազար խումներամ բազմութիւն մը, որ եկած էր լսելու ընկեր Ա. Չոպանեանը եւ մօտէն ճանչնալու գրագետն ու կուսակցական գործիչը:

Օրուան առեւտապետն էր ընկեր Երուանդ Մեսիանեան: Հիւրին բանաստեղծութիւններէն ասմունքեց Արտեմիս Տարսօն: Նաեւ Էլիզ Գապուլեան երգեց Զամառ Զաթիպայի «Մայր Արաքս»ին:

Առաջին բանախօսն էր ընկեր Տիրատուր Տիքիճեան, որ նկարագրեց Հայաստանի վերջին աղետի՝ Լեւինականի երկրաշարժին յաջորդող կացութիւնը. ներկաներուն սրտերը պատրաստեց օգնութիւն հասցնելու աղետեալներուն մասնակցելով ՈՒՎԿԻ կողմէ արդէն բացուած նուիրատուութեան:

Ժողովուրդը յոտնկայս եւ բռն ծափահա-

րութիւններով բեմ ընդունեց հիւրը, յայտնելով իր սերն ու գնահատութիւնը: Ընկեր Չոպանեան մէկ ժամի չափ խօսեցաւ հայկական վերջին կէս դարու պատմութեան մասին, վեր առնելով մեր յոյսերուն եւ ակնկալութիւններուն անիրականացումը եւ գաղութահայութեան յուսալքումը. սակայն յոյսերուն եւ հրեաներուն պատմութիւնը օրինակ բերելով՝ հրաւեր կարդաց մեր ազգայիններուն որ աւելի եւս գօտեպնդուին, որովհետեւ ըսաւ, մենք եւս ունինք Հայաստան մը մեր սրտին մօտիկ, սակայն ամէն հայու գուրգուրանքին եւ օժանդակութեան արժանի է: Այս Հայաստանը, աւելցուց, մեր դարերէ ի վեր ունեցած յոյսերուն եւ ակնկալութեանց մասնակի իրականացումն է: Կոչ ըրաւ ժողովուրդին որ օգնեն Հայաստանին իր ներկայ ճգնաժամին մէջ:

Ընկերներ քանի մը վայրկեանի մէջ հաւաքեցին ժողովուրդին ինքնաբոլոյս նուէրները Հայաստանի աղետեալներուն տրամադրելի, որ մօտաւորապէս 600 տոլարի հասաւ: Նուիրատուներուն անունները լոյս տեսան «Պայքար»ի մէջ:

Չոպանեան գրաւեց բոլորին սրտերը եւ անոնք

մեկնեցան ամելի եւս յուսադրուած Հայաստանի ապագայի նկատմամբ:

«ՊԱՅՔԱՐ»Ի ՇԵՆՔԻ ՀԱՆԴԻՍԱՒՈՐ ԲԱՅՈՒՄԸ

Յունուար 16, 1927ին, Կիրակի օր 500Է ամելի բազմութիւն մը լեցուած էր «Պայքար»ի գեղեցիկ սրահը, որ զարդարուած էր պատշաճ կերպով, Պոստոնի 296 ½ Shawmut Avenueի վրայ: Հանդիսաւոր բացումը կը վայելէր ընկեր Արշակ Զօպանեանի բարձր ներկայութիւնը:

Կարգադիր յանձնախումբի ատենապետ Գ. Ս. Փափագեան համառօտ կերպով, իր ընդհանուր գիծերուն մէջ ներկայացուց շէնքին արժէքը որպէս մտաւորական կեդրոն մը որ կոչուած է ուղիղ կերպով առաջնորդելու հայ ժողովուրդը ազգային ու քաղաքական բաղձանքներուն հասնելու աշխատանքին մէջ:

ՌԱԿ Ամերիկայի Շրջանային Վարչութեան ատենապետ ընկեր Տոքթ. Կ. Յ. Գալուստեան գնահատելով ընկերներու եւ համակիրներու մասնակցութիւնը եւ զոհողութիւնը, շնորհակալութիւն յայտնեց եւ ծանրացաւ փրօփականտի աշխատանքին, այլասերման վտանգին դէմ պայքարի եւ յարաբերական կապերու կարեւորութեան վրայ:

Մօտակայ ակումբները դրկած էին իրենց ներկայացուցիչները: Գործադրուեցաւ հարուստ գեղարուեստական յայտագիր մը մասնակցութեամբ՝ երգչուհի Ռոզ Չուլալեանի եւ Չապել Պայենցի: Ընկեր Գ. Յ. Վահկացի արտասանեց Արշակ Զօպանեանի «Գեղօն ի պատիւ հայ լեզուի»ն:

Ապա խօսելու հրաւիրուեցաւ ընկեր Ա. Զօպանեան, որ յայտնելէ ետք թէ խորունկ յուզումով մը կը մասնակցի շէնքին հանդիսաւոր բացման արարողութեանց, ըսաւ. «Ռամկավար Ազատական Կուսակցութիւնը իբր հայ ժողովուրդին ծառայող կուսակցութիւն, ինքն էր որ վերագնահատման մը ենթարկեց մեր ազատագրական պայքարին նուիրուած բոլոր աշխատանքները, վեր առաւ պատերազմէն ետք տիրող ընդհանուր կացութիւնը, սրբագրեց կատարուած սխալները եւ որդեգրեց այսօրուան ուղին:

«Պէտք է շիտակը խօսիլ ժողովուրդին եւ զայն չառաջնորդել երեւակայական ցնորքներու:

«Ռամկավար Ազատական Կուսակցութիւնը պիտի շարունակէ իր բոլորանուէր աշխատանքը Հայաստանի մէջ ու անկէ դուրս, հասնելու համար այն բաղձանքներուն, որ հայ ժողովուրդը ունի իր հոգիին խորը»: Խլացուցիչ ծափերու մէջ վերջացուց ընկեր Զօպանեան իր ուղերձը:

Ընկեր Մալեմեզեան, անդրադառնալով հին օրերու դժուարութեանց, իր գնահատութիւնը յայտնեց բոլոր ընկերներու եւ համակիրներու ցարդ կատարած աշխատանքին եւ ըսաւ. *«Եթէ այսօրը կը համեմատենք երեկին եւ հպարտ կը զգանք մեր ունեցածով, կը պարտինք այն ողջմիտ ազգային ու քաղաքական սկզբունքներուն, որով ծառայած ենք ժողովուրդին: Որպէսզի ամելի կարենանք ընել, բնականաբար պէտք ունինք մեր ուղղութեան հաւատացողներու քաջալերանքին»:*

Ներկաները գնահատելու համար «Պայքար»ի մատուցած ու մատուցանելիք ծառայութիւնները, բացուած հանգանակութեան մասնակցեցան 200ով, 100ով, 75ով, 50ով, 25ով, եւ արդիւնքը կարճ ժամանակի մէջ եղաւ ամելի քան 2,500 տոլար:

Հանդեսին այս մասը, որ տեւեց 4 ժամ գեղեցիկ վայելք մը եղաւ բոլորին համար: Ներկաները յետոյ իջան Պոստոնի Ակումբին Գըլըպը, ուր հիւրասիրուեցան:

Տարակոյս չկայ որ այս նոր կեդրոնով ՌԱԿը ամելիով պիտի կատարէ իր ծառայութիւնը իր ազգին եւ հայրենիքին: Արդէն երիտասարդ նոր անդամներու ներկայութիւնը հանդիսութեան գրաւականն է այդ ծառայութեան:

ՊՈՍՏՈՆԻ ՆՈՐԱՍՏԵՂԾ «ԵՐԵՄԱՆ» ԱԿՈՒՄԲ

Յունուար 27, 1927ին Պոստոնի «Պայքար» շէնքին «Անի» սրահին մէջ տեղի ունեցած հաւաքոյթը ամերիկահայ կեանքէն ներս գեղեցիկ ու սրտայոյզ նորութիւն մըն էր: Նոյն օրը կատարուեցաւ պաշտօնական բացումը երկսեռ երիտասարդ ակումբի մը, որ կազմուած էր Սեպտեմբեր 1926ին ՌԱԿ Շրջանային Վարչութեան որոշումով, նորա-

հաս սերունդին մեջ ազգային ոգին արծարծելու ու մշակելու նպատակաւ:

Ընկեր Արշակ Զօպանեան, որ այդ օրերուն կը ժամանէր Ամերիկա, ներկայ գտնուեցաւ առաջին ժողովներէն մէկուն: Երիտասարդները իրմէ խնդրեցին անուն մը գտնել նորակազմ միութեան: Զօպանեան Զինգաբթի, Յունուար 27ին իրիկունը կատարեց իրեն յանձնուած պաշտօնը, եւ ներշնչող յորդորականով մը զանոնք կոչեց ԵՐԵՒԱՆ ԱԿՈՒՄԲ:

Առաջին անգամ չէր որ Ամերիկայի Զայ գաղութին մէջ ձեռնարկներ կ'ըլլային, ի մի բերելու համար նորահաս սերունդը: Այս ուղղութեամբ տարիներէ ի վեր գնահատելի գործ կը տեսնէ Ամերիկահայ Ուսանողական Միութիւնը, որուն սակայն կ'անդամակցին ոչ միայն երիտասարդներ, այլ չափահասներ ալ անխտիր: Տեղ տեղ կան նաեւ պատանեկան ու օրիորդաց միութիւններ, որոնք անշուշտ համակրելի ձեռնարկներ են, բայց չունին որոշ մակարդակ ու գործունեութիւն: Երեւան Ակումբը, որ կը բաղկանայ մօտաւորապէս 30 անդամէ, ամէնքն ալ գրեթէ Ռամկավար Ազատական ընկերներու ու համակիրներու զաւակներ են երկրորդական վարժարանի եւ համալսարանի ուսանողներ եւ ընթացաւարտներ, նախ դրած է տարիքի որոշ սահման մը 17էն 30, եւ յետոյ կը հետապնդէ որոշ նպատակ մը – պահել ու զարգացնել Զայութիւնը իր անդամներուն մէջ, եւ ամէնէն գործնական եղանակով մը, Զայերէն լեզուի ու պատմութեան ուսումով: Շրջանային Վարչութիւնը անոնց տրամադրած է «Պայքար»ի շէնքին մէջ տեղ եւ ամէն դիւրութիւն ու միջոց, եւ երեք ընկերներ Գ. Վահկացի, Գ. Ս. Փափագեան եւ Ա. Նազար, իբրեւ կամաւոր ուսուցիչ ստանձնած են դասաւանդութիւնները, որոնք կը շարունակուին չորս ամիսէ ի վեր կանոնաւոր եւ արդիւնաւոր կերպով:

Ամերիկայի Զայ գաղութներուն մէջ, ուր որ յարմարութիւն ու հնարաւորութիւն կայ, Զայերէնի ուսման համար ձեռնարկներ ու փորձեր կ'ըլլան, առաջին անգամ է սակայն, որ աւելի չափահաս ու գիտակից երիտասարդներ ու օրիորդներ այսպէս հաւաքաբար ձեռնարկ կ'ընեն եւ ակումբ կը կազ-

մեն հայեցի ուսմամբ իրենց ազգային նկարագիրը պահելու, մշակելու ու զարգացնելու համար: Երեւան Ակումբի չորս ամսուան փորձը ի յայտ բերաւ նաեւ շատ կարեւոր եւ սրտապնդիչ իրողութիւն մը, այն է թէ Ամերիկայի հայ նորահաս սերունդը անպատճառ իր ազգութենէն ուժանայու եւ իր հայութիւնը կորսնցնելու դատապարտուած չէ, թէ տոհմային զգացումներ, հայութեան ոգին ու Զայաստանի սերը, ենթադրուածէն շատ աւելի խորարմատ եւ վառ ու կենդանի են անոնց հոգւոյն մէջ: Այդ չորս ամսուան միջոցին Երեւան Ակումբի անդամները դասերու ու ժողովներու յաճախեցին այնպիսի ճշդապահութեամբ մը, որ կրնայ մեր չափահաս սերունդին օրինակ ըլլալ բազմաթիւ տեսակետով: Անոնք Զայերէնի ուսման հետեւեցան ոչ միայն հետաքրքրութեամբ, այլ նաեւ գիտակցութեամբ ու զուարթութեամբ, ըմբռնած ըլլալով որ իբրեւ Զայու զաւակներ, եւ զաւակները այնպիսի հայրերու ու մայրերու, որոնք ազգային ծառայութեան ճամբուն կը հետեւին տարիներէ ի վեր, իրենց ալ պարտքն է Զայերէն սորվիլ, հայ մնալ եւ շարունակել անոնց ճամբան դէպի նոյն նպատակը:

Ասիկա ցոյց կու տայ թէ որքան թանկագին ոյժ մըն է Ամերիկայի հայ նորահաս սերունդը, որ յարմար ջանքերով եւ շիտակ առաջնորդութեամբ, վստահաբար կրնայ շատ կարեւոր ու հայրենաշէն ազդակ մը ըլլալ ու սատարել ազգային վերածնութեան, պահելով իր հայեցի նկարագիրն ու անոր լծորդելով այս երկրին մէջ իր ստացած դաստիարակութիւնը, գիտական ու ճարտարաւեստական հմտութիւնն եւ Ամերիկեան ձեռներեցութիւն ու մեթոտներ, որոնցմով այնքան ազդուարդին կրնան դառնալ ազգին ու հայրենիքին ի սպաս դրուած ծառայութիւնն ու զոհողութիւնները:

Երեւան հետագայ տարիներուն կատարեց ազգային, քաղաքական, կուսակցական եւ մշակութային շնորհալի գործունեութիւն:

ԹՈՒՐԵ ԵՒ ԱՐՎԲ ԶԱՐԵՄՆԵՐՈՒ ՄԷՋ ԳՏՆՈՒՈՂ ԶԱՅՈՒՅԻՆԵՐՈՒ ԱԶԱՏԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ԶԱՄԱՐ

ՌԱԿ Ամերիկայի շրջանակը նախաձեռնեց

Նիւթական Նուիրահաւաք ազատագրելու թուրք եւ արաբ հարեմներու մէջ գտնուող որբերու եւ կիներու համար մասնաւոր ֆոնտ մը: 1927ի սկիզբէն ամերիկահայեր ու ընկերներ «Պայթար»ին առաքեցին իրենց Նուէրները, որոնց անունները պարբերաբար լոյս տեսան «Պայթար»ի էջերուն մէջ: Ամերիկահայութենէն շատ բան կը սպասուի այդ օրերուն եւ կարողութեան սահմանին մէջ անոնք կը հասնին ամէն խնդրանքի: Նուիրահաւաքի այս արշաւը տեղի ունեցաւ Նաեւ զանազան հայաշատ աւաններէն Ներս, ինչպէս՝ Փութաբէթ եւ այլուր:

ԸՆԿԵՐ ԱՐՇԱԿ ԶՕՊԱՆԵԱՆ ՖՐԷՉՆՈՅԻ ՄԷՋ

Գալիֆորնիոյ Շրջանակի ՌԱԿԻ Նախաձեռնութեամբ, Մարտ 20, 1927ին, Կիրակի կէսօրէ ետք տեղի ունեցաւ ՌԱԿԻ հրապարակային ժողովը:

2000Է աւելի հոծ բազմութիւն մը ժամանակէն շատ կանուխ եկած գրաւած էր ընդարձակ սրահին աթոռները: Օրուան գլխաւոր ատենախօսը՝ Զօպանեան ընկերակցութեամբ փաստաբան ընկեր Օհանեանի երբ սրահ մտաւ, Ներկաները յոտնկայս

եւ դողդազին ծափերով ողջունեցին զինքը:

Երաժշտագետ Ռուբէն Տիգրանեանի երգչախումբի քառաձայն երգեցողութեամբ բացուեցաւ ժողովը: Ժողովին ատենապետը ընկեր Պ. Գոլումճեան հակիրճ կերպով բացատրեց ժողովին Նպատակը, եւ խօսելու հրաւիրեց ընկեր Ա. Ամիրխանեան, որ Նիւթ առնելով «Անհատը եւ Տունը, Ազգն ու Հայրենիքը» գեղեցիկ կերպով վերլուծումն ըրաւ ընտրած Նիւթին, եւ փակեց իր խօսքը թէ առանց հայրենիքի ազգ մը չի կրնար կանգուն մնալ, եւ պահել իր ցեղային մշակոյթը, ճարտարարուեստը եւ տոհմային զանազան առաքինութիւններն ու բարքերը:

Երկրորդ բանախօսն էր ընկեր փաստաբան Օհանեան, որ ուղիղ կերպով պարզեց իտեալի մը կատարած դերը՝ մարդկային քաղաքական կեանքին մէջ, վեր հանելով իտեալական դէմքերուն կատարած օգտակարութիւնը մարդկութեան համար:

Ընկեր Մ. Յովհաննեսեան կարճ եւ ամփոփ տեսութիւն մը ըրաւ գրական հին եւ Նոր դէմքերու մասին, եւ թուեց Զօպանեանի մատուցած դրական ծառայութիւնները: Շնորհալի էր երգչախումբին բերած մասնակցութիւնը գեղարուեստական բա-

մինն մեջ՝ որ գեղեցիկ երգերով գրաւեց ներկաներուն բարձր գնահատանքը:

Վերջին եւ գլխաւոր խօսողն էր ընկեր Չօպանեան, որ մէկ ժամ տեւող բանախօսութեամբ համառօտ ակնարկ մը ձգեց Հայ ազատագրութեան վերածնութեան շրջանին վրայ եւ մի առ մի թուեց Հայկական Դատին ձախողութեան հիմնական պատճառները, ծանրանալով քաղաքակիրթ պետութեանց կեղծ ու անարդար վերաբերմունքին եւ Հայոց հանդէպ ցոյց տուած անտարբերութեան վրայ. մատնանշեց ներկայիս իսկ հատուածի մը (Դաշնակցութեան) սխալ քայլերը եւ արկածախնդրական ձեռնարկները ի վնաս մեր վերածնող հայրենիքին՝ կոչ ըրաւ Հայ ժողովուրդին որ անցեալի դառն փորձառութենէն օգտուելով, իր ոյժն ու ուշադրութիւնը դարձնէ մեր նորակազմ հայրենիքին վրայ:

Իր այս պատկառալից բանախօսութիւնը վերջացնելէ առաջ ընկեր Չօպանեան թուեց Ռամկ Ազատ. Կուսակցութեան կատարած փայլուն դերը Հայաստանի հանդէպ՝ կոչ ըրաւ ներկաներուն որ բոլորուին այդ դրօշակին շուրջ աւելի ուղիղ եւ օգտակար կերպով ընծայելու իրենց ծառայութիւնը մայր հայրենիքին հանդէպ:

ԶՕՊԱՆԵԱՆ ՍԱՆ ՖՐԱՆՍԻՍԵՐՅՈՅԻ ՄԵՐ ԾՐՋԱՆԱԿԻՆ ՀԵՏ

Մարտ 22-24ը յիշատակելի օրեր եղան Սան Ֆրանսիսքոյի եւ շրջակայքի հայութեան համար: Երեքշաբթի կեսօրէ ետք կայարան փութացած էին ՌԱԿԻ Սան Ֆրանսիսքոյի Ակումբի անդամները, ինչպէս նաեւ Չօր. Անդրանիկ, դիմաւորելու համար մեր ազգին տաղանդաւոր զաւակներէն ընկեր Արշակ Չօպանեանը ժամի մը չափ պանդոկին մէջ կարգ մը ազգայիններու հետ տեսակցելէ յետոյ, Ակումբին անդամները ընկեր հիւրը իրենց ինքնաշարժներով պտտցուցին Ամերիկայի այս գեղեցիկ քաղաքի շրջակայքը: Եզակի է Սան Ֆրանսիսքոյի դիրքը իր բլուրներով, լեռներով, իր նեղուցով դէմը ունենալով Միլ Վելին, կողքին ունենալով տիրող Մաունթ Թամալքէյզը ...:

Նոյն իրիկունը Չօր. Անդրանիկ իր տան մէջ

հիւրասիրեց ընկեր Չօպանեանը:

Չորեքշաբթի իրիկուն Ակումբի կողմէ տեղւոյն համբաւաւոր ճաշարաններէն States-ի մէջ հիւրասիրութիւն մը տրուեցաւ ի պատիւ ՌԱԿ Կեդր. Վարչութեան ատենապետ ընկեր Չօպանեանի ի պատիւ: Հաւաքուած էին Չօր. Անդրանիկ, քաղաքի եւ շրջակայքի աչքառու մտաւորականները, առեւտրականները, որոնք եկած էին իրենց յարգանքը եւ համակրանքը յայտնելու օրուան հիւրին եւ անոր ջատագոված գաղափարներուն:

Սեղանապետը՝ ընկեր Չարեհ Թաթարեան, քանի մը խօսք ըսելէ յետոյ պատեհութիւնը տուաւ ներկաներուն: Խօսք առին Տոքթ. Վահան Արմէն, Մ. Հացեան, Տիկին Պեթարիս Նշիկեան, Տոքթ. Վայկունի, Տիկին Զ. Թաթարեան, Ա. Մեխակեան, Յ. Պօղոսեան, Ն. Գալֆայեան, Բարնի, Աղան Ենկոյեան, Ամերիկահայոց տաղանդաւոր երգչուհի Չապել Արամ, Փոլ Գոյումճեան (յատկապէս Ֆրէզլոյէն եկած) Փրոֆ. Մ. Մինասեան եւ Չօր. Անդրանիկ:

Այս ուղերձներէն վերջ ընկեր սեղանապետը ներկայացուց օրուան հիւրը: Իր յատուկ պերճախօսութեամբ ան կը սկսի տալ իր պատգամը: Նոր ոգեւորութեան, խանդավառութեան եւ լաւատեսութեան պետքն էր որ կը շեշտէր ու լուրջ տրամաբանութեամբ բացատրեց այն պատճառները, որոնց վրայ հիմնուելով հայութիւնը իրաւունք ունի լաւատես ըլլալու: Ան խօսեցաւ աւելի քան կէս ժամ: Յիշատակելի երեկոյ մը եղաւ Սան Ֆրանսիսքոյի Հայութեան համար, դժուար թէ մոռցուի այդ երեկոն:

Հրապարակային ժողովը տեղի ունեցաւ Հինգշաբթի երեկոյ Մարտ 24ին YMCAի սրահը լեցուած է խումն բազմութիւն մը, հակառակ որ լուր օր էր ու ժողովն ալ հապճեպով կազմակերպուած:

Ատենապետ ընկեր Թաթարեան ժողովին նպատակը պարզելէ յետոյ հրաւիրեց Պր. Գ. Գոուզեան ջութակի վրայ նուագելու, որմէ յետոյ ասմունքեց Օր. Արփինէ Նշիկեան՝ Չօպանեանի հեղինակութիւններէն: Օր. Յովսէփեան դաշնակի վրայ նուագելէն յետոյ Չօպանեանի «Առ Մայր Հայաստան»ը արտասանեց Տիկին Զ. Թաթարեան:

հրաքանչիւրը իրենց կարգին գնահատուեցան:

Ֆրեզնոյի ընկերներէն Փոլ Գոյունմեան որ ընկերացած էր ընկեր Զօպանեանին՝ ներկայ էր ժողովին, ատենապետին հրաւերով բեմ բարձրացաւ ու տասը թուի չափ խօսեցաւ մեր ներկայ պետներուն մասին եւ հրաւիրեց ներկաները, որ իրենց լաւագոյնը ընեն ազգին յառաջդիմութեան ու զարգացումին համար:

Կարգը եկաւ հիւր բանախօսին. առողջ գաղափարներ, ճոխ բառերու մթերք, սահուն լեզու՝ սկսած Վարդանանցէն, հասնելու այդ օրերու կեանքին, որ պատկերացուց ու բաղդատութեան դրաւ եզրակացնելով. «Հայ ազգը այսօր աւելի փայլուն, պատուաբեր դիրք մը ունի քան երբեք»: Գոհունակութեամբ յիշեց Խորհրդային Հայաստանի վարիչներու կատարած շինարար դերը եւ թելադրեց ներկաներուն զօրավիգ ըլլալ Հայաստանին եւ անոր յառաջդիմութեան համար պետք եղած զոհողութիւնները ուրախութեամբ ընել:

«Հայ ազգը այսօր ամէն անգամէ աւելի իրաւունք ունի խանդավառուելու, ոգեւորուելու. մենք իրաւունք ունինք զայրանալու, բողոքելու, բայց ոչ երբեք յուսահատելու, ընկճուելու»:

Լաւատեսութեան եւ նոր շարժումի մը ոգին էր որ ստեղծեց ընկեր Ա. Զօպանեան այդ ժողովին մէջ: Ժողովուրդին ծափերը անվերջ էին: Հրապարակային ժողովէն յետոյ ընկերական եւ համակրական ժողով մը տեղի ունեցաւ եւ նորեր միացան ՌԱԿի շարքերուն:

ԶՕՐ. ԱՆԴՐԱՆԻԿԻ ԱՅՑԵԼՈՒԹԻՒՆԸ «ՊԱՅՔԱՐ»Ի ԽՄԲԱԳՐԱՏՈՒՆԸ

Յունիս 8, 1927ին Զորեքշաքթի օր, կէսօրէ յետոյ «Պայքար»ի խմբագրատունը այցելեց Զօր. Անդրանիկ ընկերակցութեամբ Ժիրայր եւ Սարգիս Կիրեղեաններու, որոնց հիւր կը մնայ Պոստոն գտնուած միջոցին:

Ուրախալի է որ ամբողջ ազգին սիրելի հերոսը, ապաքինած ու կազդուրուած իր վերջին հիւանդութենէն, զոր անցուց իր Պոստոն ժամանումէն անմիջապէս յետոյ, ստացած է քաջառողջ երեւոյթ մը: Զօր. Անդրանիկ կը պահէ միշտ իր աշխոյժն եւ

անսպառ ու անընկճելի կորովը, եւ ազգային կեանքի ու գործերու նկատմամբ իր յստակ ու առողջ տեսութիւններն զորս կ'արտայայտէ իր ինքնուրոյն եւ սրամիտ ձեւով: Անողոք անցեալի սխալներուն եւ սայթաքումներուն մասին իր սրտցաւ քննադատութեանց մէջ, գուրգուրանքով կը խօսի Հայաստանի ու անոր ապագային նկատմամբ, եւ ջերմապէս կը ջատագովէ այն ուղղութիւնը, որուն արդէն յարած է ազգին մեծամասնութիւնը, եւ մանաւանդ ոչինչ զեղչած ու կորուսած է իր հաւատքէն թէ վերջապէս անհրաւեալ արդարութիւնը իր տեղը պիտի գտնէ եւ հայ ժողովուրդը լրիւ տէր պիտի ըլլայ իր հայրենի անկապտելի ժառանգութեան, Թուրք իշխանութեան անխուսափելի անկումով ու Հայաստանի վերածնութեամբ:

Զօրավարը երկու ժամի չափ մնաց «Պայքար»ի խմբագրութիւնը, պտղտեցաւ շէնքին բոլոր մասերը. «Անի» սրահը, տպարանը եւ օգտակար եւ գործնական թելադրութիւններ ըրաւ, եւ հրաժեշտ առաւ պաշտօնեութեան հետ շահեկան տեսակցութենէ մը յետոյ, ազգային եւ այլ խնդիրներու շուրջ:

ՈՂՋԵՐԹԻ ԹԵՅԱՍԵՂԱՆ Ի ՊԱՏԻ ԶՕՊԱՆԵԱՆԻ

ՌԱԿ Նիւ Եորքի, Եունիքն Սիթիի եւ Նիուըրքի Ակումբներուն կողմէ սարքուած ողջերթի թեյասեղանը, ի պատիւ ՌԱԿ Կեդր. Վարչ. Ատենապետին՝ Ա. Զօպանեանին տեղի ունեցաւ Յունիս 21, 2017ին, Երեքշաքթի երեկոյեան Նիւ Եորքի Ակումբի սեփական սրահին մէջ 114 Lexington Avenue, ներկայութեամբ բազմաթիւ ընկերընկերուհիներու:

Ընկեր Ն. Էժտահարեան, օրուան հանդիսավարը, մի քանի խօսքով թեյասեղանին նպատակը բացատրելէ վերջ հրաւիրեց հետեւեալ ընկերները տալու իրենց տպաւորութիւնները ղեկավար հիւրին առաքելութեան մասին:

Ընկեր Միհրան Սվազը, շատ կարճ եւ ազդու կերպով շեշտեց թէ ընկեր Ա. Զօպանեանի ներկայութիւնը նոր ոգի եւ եռանդ արթնցուցած է մեր կուսակցութեան մէջ եւ հրաւիրեց ընկերները

որպեսզի սկսուած գործը շարունակեն նոյն թափով:

Ընկեր Տ. Տիրատուրեան՝ Նիւրքի Ակումբին ատենապետը պարզեց իր ակումբին ներկայ վիճակը, որ շատ քաջալերական էր եւ շէշտեց թէ այս կերպարանափոխութիւնը տեղի ունեցաւ ընկեր Չօպանեանի այցելութեամբ: Ան եւս յայտարարեց որ իր Ակումբը միշտ պատնէշի վրայ պիտի գտնուի:

Ընկեր Պ. Թերզեան ըսաւ. «Մենք լսած եւ կարդացած էինք ընկեր Ա. Չօպանեանի մասին իբրեւ գրագետ, բանաստեղծ եւ կ'ակնկալէինք տեսնել զինք սոսկ երեւակայական տեսութեանց տէր իտալապաշտ մը, սակայն անոնք որ իր հետ յարաբերութեան մէջ մտան, անմիջապէս հասկցան թէ ընկեր Չօպանեան սուր երեւակայութեան հետ գործնական ոգի մըն ալ ունի. այս գործնական ոգին, հիմնուած տարիներու փորձառութեանց վրայ՝ մեծ եռանդ եւ նոր ոգի մը ստեղծած է Ամերիկայի ՌԱԿի շարքերուն մէջ:

Ընկեր Ս. Սուրեն խօսք առնելով ըսաւ. «Թէեւ ընկեր Չօպանեան Ամերիկա եկած էր միայն ՌԱԿի համար գործելու, սակայն իր ներկայութենէն օգտուեցաւ ընդհանուր ամերիկահայութիւնը»: Ան շատ կարճ բայց ազդու կերպով պարզեց ամերիկահայութեան երեկի յուսալքումը եւ այժմեան ոգին, որ մասամբ արդիւնք է սիրելի ընկերոջ անխոնջ աշխատութեան:

Ընկեր Տիգրան Սմսարեան, Եունիքն Սիթիի ատենապետը, շնորհակալութիւն յայտնեց ընկեր Ա. Չօպանեանի այցելութեան համար եւ վստահեցուց որ սկսուած գործը նոյն եռանդով յառաջ պիտի տարուի իր մեկնելէն վերջն ալ:

Ընկեր Երուանդ Մեսիաեան ըսաւ որ ընկեր Ա. Չօպանեանի կեանքի պատմութիւնը եղած է հայ ազգային պատմութիւնը: Անոր կեանքի միակ նպատակը եղած է հայ ազգին պատմութիւնը ծանօթացնել օտար ժողովուրդներու: Ան հային պատիւը բարձր բռնած է ուրիշ որեւէ բանէ աւելի: Ազգեր ապրած են եւ կ'ապրին շնորհիւ իրենց կարող եւ տաղանդաւոր զաւակներու ոգորումներուն: Ընկեր Ա. Չօպանեան այդ եղած է մեր ազգին

համար: Մենք – ըսաւ – ընկերը Ա. Չօպանեանի «երթաս բարով» չենք ըսեր, այլ՝ «ցտեսութիւն», որովհետեւ կը սիրենք զինքը եւ կը յուսանք որ ան նորէն պիտի գայ մեզի, մինչեւ որ հասնիք մեր իտեալներու իրականացման:

Ընկեր Էժտահարեան մէկ քանի խօսքով ներկայացուց ընկեր Յայկ Խօճասարեանը որ ներկայացուց ընկեր Ա. Չօպանեանը Նախ իբրեւ գրագետ, յետոյ իբր պաշտպան Յայ Դատին Ֆրանսայի մէջ եւ հուսկ ուրեմն՝ իբրեւ հայ կարող եւ լրջախոհ քաղաքագետ եւ աւելցուց թէ ան իբրեւ քաղաքագետ չէր կրնար ընդգրկել ոեւէ ուրիշ քաղաքական համոզում, եթէ ոչ Ռ. Ա. Կուսակցութեան հետապնդած բարձր եւ վսեմ նպատակը:

Վերջին խօսողը եղաւ հիւրը ընկեր Արշակ Չօպանեան: Ան խօսեցաւ իր այցելութեան նպատակին եւ ձեռք բերուած արդիւնքներուն մասին. շատ հետաքրքրական եւ քաջալերական տեղեկութիւններ տուաւ մեր այլ ակումբներու մասին, եւ մի առ մի պարզեց իր ունեցած տպաւորութիւնները:

«Երբ Ամերիկա եկայ, ըսաւ, շատեր տարակոյսի հարցումներով կը մօտենային ինձ տեղեկութիւն ստանալու համար Յայաստանի ներկայ կացութեան շուրջ: Սակայն այժմ կը տեսնեմ որ այդ տարակոյսը մասամբ փարատած է, եւ ամէն կողմ թէ՛ ընկերներ, թէ համակիրներ եւ թէ չէզոքներ կը խոստանան օգնել Յայաստանի»:

Ան ազդուօրէն հրաւիրեց մեր ընկերները, որ նոր ոգիով ու եռանդով լեցուին՝ գործելու եւ պաշտպանելու համար հայ պետութիւնը, որուն կառավարութիւնը հայկական է, եւ կը մաքառի ամէն անոնց դէմ որոնք կը դաւաճանեն անոր գոյութեան եւ բարգաւաճումին: Ընկեր Չօպանեան իր այս խրախուսիչ ուղերձը վերջացուց «մնաք բարով»ի յուզիչ խօսքերով:

Թէեւ ժամանակը շատ ուշ էր եւ օդն ալ հեղձուցիչ, այնու ամենայնիւ ընկերներ հաճելի ժամանց մը ունեցան ստեղծուած ընկերական մթնոլորտին մէջ եւ ցաւով բաժնուեցան մեր պատուական ընկերէն:

Այս ողջերթի հանդիպումէն առաջ, Յունիս 18ին ընկեր Ա. Չօպանեան ընկերական հաւաքոյ-

թով մը կը հանդիպի Եունիքըն Սիթիի (Նիւ Ճըրզի) ՌԱԿ ակումբի վարչութեան հետ ընկեր Բրուտ-եանի տան մէջ: Այդ երեկոյ ներկայ ընկերներ վայելեցին հիւրին հաճելի ընկերակցութիւնը: Ընկեր Յայկ Խօճասարեան բացաւ հաւաքոյթը անցեալէն մէքբերումներ ընելով թելադրեց՝ երբեք չվիատիլ այլ հաստատ քալել գաղափարի ճամբով: Ապա ընկեր Չօպանեան խօսեցաւ ամերիկահայ գաղութին պահպանման գործին մէջ Ռ.Ա. Կուսակցութեան ընկերներու վերապահուած մեծ դերին շուրջ եւ կոչ ըրաւ որպէսզի ամէն ընկեր գործօն բաժինը բերէ այսօրուան ապրող սերունդին հայրենասիրական գաղափարները անվտանգ կերպով փոխանցելու նոր սերունդին:

Կարգը եկած էր զոհողութեան. ընկերներ կարճ ժամանակի մէջ կոկիկ գումար մը նուիրեցին կուսակցութեան:

Ընկերներ ճիմ Չանգալեան, Գ. Գաբրիէլեան եւ Գ. Մովսէսեան ողջերթի կարճ ուղերձներ ըրին Ա. Չօպանեանի, շեշտելով անոր օգտաշատ ծառայութիւնները՝ իր ամերիկահայ գաղութին տուած այցելութեամբ:

Նիւ Եորքէն մեկնումէն յետոյ Արշակ Չօպանեան նաւուն վրայ գրեց իր յուշերն ու խոհերը Ամերիկա կատարած իր կուսակցական առաքելութեան մասին ու Փարիզ հասնելէն յետոյ ուղարկեց ՌԱԿի Ամերիկայի Շրջանային Վարչութեան:

**ՌԱԿ-Ի ԱՄԵՐԻԿԱՅԻ ՇՐՋԱՆԱՅԻՆ
ՎԱՐՉՈՒԹԵԱՆ ՅՈՒՇԱԳԻՐԸ ԼՈՉԱՆԻ
ԴԱՇՆԱԳՐԻՆ ԸՆԴԴԻՍԱԴԻՐ ԱՄԵՐԻԿԵԱՆ
ԳԸՄԻԹԻ ԸՆԴԱՄՆԵՐՈՒՆ (Թարգմանութիւն)**

Սիրելի Տէր

Մեր պարտականութիւնը կը նկատենք դիտել տալ ձեզ թէ Լոզանի Դաշնագրին դէմ պայքարը, որ սկզբունքով օրինաւոր բողոք մըն է թրքական հարստահարութեանց դէմ, Լոզանի Դաշնագրին Ընդդիմադիր Ամերիկեան Գըմիթիի եւ անոր հետ կապ ունեցող Հայոց կողմէ հետապնդուեցաւ այնպիսի եղանակաւ մը, որ կերպով մը ուղղուած էր նաեւ ներկայ Երեւանի Հայկական Հանրապետութեան դէմ:

Ինչպէս գիտեք, այս Հանրապետութիւնը վեց տարիէ ի վեր կ'անդամակցի Սովիեթ Հանրապետութեանց Դաշնակցութեան, որուն կարեւորագոյն անդամն է Ռուսիա:

Եւրոպացի ու Ամերիկացի ուղեւորներ, որոնց մէջ կը գտնուին Տոքթ. Ֆրիտեոֆ Նանսէն եւ Մեր-ձաւոր Արեւելքի Նպաստամատոյցին բազմաթիւ պաշտօնեաները, որոնք այցելած են Հայկական Հանրապետութիւնը, գովեստով կը խօսին կատարուած յառաջդիմութեանց մասին, որոնք ժողովուրդին ու կառավարութեան ջանքերով արդէն իսկ ձեռք բերուած են երկրագործութեան, հանրային կրթութեան, ճարտարարուեստի, առողջապահութեան, գիտութեանց ու արուեստից մարզերուն մէջ: Այս հանրապետութիւնը ունի աւելի քան 12,000 քառ. մղոն տարածութիւն եւ մօտաւորապէս 1,000,000 բնակիչ, որուն 85%ը Հայ է: Աւելի քան 800,000 Հայեր հաստատուած են նաեւ դրացի Կովկասեան Հանրապետութիւններու եւ Սովիեթ Հանրապետութեանց Դաշնակցութեան ուրիշ երկիրներուն մէջ:

Հայ Ռամկավար Ազատական Կուսակցութիւնը, որու անունով կը գրենք, կը հաւատայ ռամկավարութեան ու ազատութեան տիեզերական սկզբունքներուն, եւ չի հաւատար Գօմիւնիզմի ընկերային վարդապետութեանց, բայց կատարելապէս գիտակ է այն իրողութեան թէ՝ մինչդեռ դաշնակից եւ ընկերակից պետութիւնք չկրցան կատարել Հայաստանի տրուած խոստումները, Սովիեթ Ռուսիա (1921ի թրքական յարձակումէն յետոյ) փրկեց Հայկական Հանրապետութիւնը հաւանական կործանումէ եւ այժմ առատաձեռնութեամբ կ'օժանդակէ անոր: Երեւանի Հանրապետութեան եւ դրացի Կովկասեան երկիրներու մէջ ապրող Հայութիւնը միահամուռ, -որոնց մէջ Գօմիւնիստներու թիւը 4,000է աւելի չէ, - եւ Պալքաններու, Սիւրիոյ, Եգիպտոսի, Եւրոպայի ու Ամերիկայի մէջ գտնուող Հայոց ստուար մեծամասնութիւնը, որոնք ոչ գօմիւնիստ են եւ ոչ ալ ընկերվարական, Եւրոպայի եւ Ամերիկայի մէջ հաստատուած հայ հասարակութեան հոգեւոր ու իմացական առաջնորդները եւ բազմաթիւ կարեւոր

հայրենասիրական կազմակերպություններ, ինչպես Յ. Բ. Ը. Միությունը, որուն անդամներուն թիւը Միացեալ Նահանգաց մէջ միայն 8,000-ի կը հասնի, Նիւ Եորքի մէջ Հայ Կրթական Հիմնարկութիւնը, Դստերք Հայաստանի Ընկերութիւնը, Հայաստանի Օգնութեան Կոմիտէն, Բարիգի Հայ Տիկնանց Միութիւնը, ամէնքն ալ լիովին կը համակրին Երեւանի Հայկական Հանրապետութեան, եւ սրտագին կ'աջակցին իր վերաշինութեան գործին եւ տարագիրներու ներգաղթին համար եղած ջանքերուն:

Ստուգապէս, այս կազմակերպութեանց եւ անհատ Հայերու գրեթէ ամբողջութեան համար որոշ ու յայտնի է թէ Հայաստան, իր աշխարհագրական դիրքին բերումով, պէտք է կռթնի Ռուսիոյ, եւ այս իրողութեան կատարեալ ըմբռնումով էր որ Միացեալ Նահանգաց Նախկին պետական քարտուղար Պէյնպրին Գօլպի ծանուցագրի մը մէջ հաստատեց թէ՝ Հայկական պետութիւնը չի կրնար ապրիլ առանց Ռուսիոյ բարեհաճութեան:

Տոքթ. Ֆր. Նանսէն Ազգաց Դաշնակցութեան եօթներորդ համաժողովին իններորդ նիստին առջեւ խօսած իր ճառին մէջ ըսաւ. «Երեւանի Հանրապետութիւնը նոր ազգային տունէ պակաս բան մը չէ, ամէն դասակարգի ու կուսակցութեան պատկանող Հայոց համար, ուր որ ալ գտնուին: Անոնք ներկայ կառավարութեան կողմնակից ըլլան կամ ոչ, հարուստ թէ աղքատ, իրենց աչքերը չեն յառած Սիւրիոյ, Անատոլիոյ, կամ հարաւային Ամերիկայի, այլ միայն Երեւանի, յաւիտենապէս ձիւնապատ Արարատի ստորոտը գտնուող երկրին վրայ, իբրեւ վայր մը, ուր իրենց ազգային ճակատագիրը պիտի կերտուի ապագային»:

Այս իրողութեանց լոյսով, մենք մեր ազգային բաղձանքներուն աստիճանական լրացումը կ'ակնկալենք Երեւանի Հայկական Հանրապետութեան բարգաւաճումէն ու զարգացումէն: Մենք վտանգաւոր կը նկատենք ոեւէ գործողութիւն, որ կ'անտեսէ ներկայ Հանրապետութեան գոյութիւնը կամ կը պզտիկցնէ անոր կարեւորութիւնը: Մենք չենք կրնար խրախուսել ոեւէ ձեռնարկ, որ անբարեացակամ կ'երեւի այս Հանրապետութեան շահերուն: Մենք չենք կրնար թոյլ տալ որ անհատ Հայեր,

որոնք արդէն պաշտօն ստացած չեն եւ ոչ իսկ Հայ ժողովուրդին մեծամասնութեան ընդունած քաղաքականութիւնը կը ներկայացնեն, սխալ առաջնորդեն մեր Ամերիկայի բարեկամներուն:

Մենք խորապէս երախտապարտ ենք ձեզ Հայկական Դատին ձեր ցոյց տուած համակրութեան համար: Մենք կը կրկնենք թէ մեր համոզումով պայքարը Լոզանի Դաշնագրին դէմ ճիշդ է ու արդար, մենք վստահ ենք որ կարելի չէ գտնել մէկ հատ իսկ պատուաւոր հայ, որ ուզէ հրաժարիլ այն իրաւունքներէն, զոր մեր ազգը հազարաւոր տարիներէ ի վեր ունի մեր երկրին այն շրջանակին վրայ, որ այժմ թրքական տիրապետութեան տակ կը գտնուի: Մենք կը հաւատանք որ պիտի գայ ժամանակը, երբ այս իրաւունքները պիտի պաշտպանուին: Մենք ուրախ ենք, որ դուք կը յայտարարէք թէ անոնք անկորնչելի են, ուրախ ենք, երբ կը պահանջէք որ վերադարձուն Հայոց թուրք կառավարութեան կողմէ բռնագրաւեալ անձնական ու ազգային ստացուածքը ու գործադրուին Լոզանի Դաշնագրին Թուրքիոյ փոքրամասնութեանց իրաւունքներուն վերաբերմամբ պարունակած տրամադրութիւնները, եւ Թուրք կառավարութեան կողմէ ճանչցուի բնիկութեան իրաւունք ստացած (naturalized) Հայոց քաղաքացիութիւնը: Բայց կը պնդենք որ Լոզանի Դաշնագրին դէմ մղուող պայքարը պէտք չէ որ վնասէ կամ վարկաբեկէ Հայկական ներկայ Հանրապետութիւնը, որ միակ իրականութիւնն է, որուն տիրացած ենք մեր հսկայ կորուստներէն եւ յուսախաբութիւններէն յետոյ:

Այս գրութեան պատճենը դրկուած է Լոզանի Դաշնագրին ընդդիմադիր Ամերիկեան Գըմիթիի բոլոր անդամներուն:

Յարգանքներով Ձերդ
ՌԱՄԿ. ԱԶԱՏ. ԿՈՒՍԱԿՅՈՒԹԵԱՆ
ԱՄԵՐԻԿԱՅԻ ՇՐՋ. ՎԱՐՉՈՒԹԻՒՆ

ՇՐՋԱՆԱՅԻՆ Է. ՊԱՏՊԱՄԱՌՈՐԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎ

Ռամկավար Ազատական Կուսակցութեան Ամերիկայի Շրջանակին Է.րդ Պատգամաւորական

Ժողովը գումարուեցաւ Պոստոն, Կուսակցութեան սեփական շէնքին «Անի» սրահին մէջ, Սեպտեմբեր 3-5, 1927ին եւ զբաղեցաւ Շրջանակին միամեայ կազմակերպական ու քաղաքական գործունեութեամբ, ընտրեց Նոր Շրջանային Վարչութիւն եւ անոր յանձնեց յառաջիկայ տարուան համար մշակուած ուղեգծին հետապնդումը:

Պատգամաւորական Ժողովի բացումէն անմիջապէս յետոյ, սրտայոյզ ցոյց մը տեղի ունեցաւ ողբացեալ Զօր. Անդրանիկի համար: Ատենապետը զգացուած շեշտերով ծանոյց ազգին անգուգական հերոսին մահը: Վաստակաւոր ընկերներէն Միհրան Սվազը եւ Ա. Նազար յուզիչ ու ներշնչող ուղերձներ ըրին: Պատգամաւորական Ժողովը յոտնկայս ու խոռ լռութեան մէջ իր յարգանքը յայտնեց ապա նիստը դադրեցաւ ի նշան սգոյ: Նոյն երեկոյին իսկ Պատգամաւորական Ժողովի դիւանին կողմէ ցաւակցական հեռագիր մը դրկուեցաւ Ֆրեզնօ, Այրի Տիկին Անդրանիկի, եւ կարգադրութիւններ եղան, պատշաճ կերպով մասնակցելու համար մեծանուն հանգուցեալի յուղարկաւորութեան:

* * *

Իր երեք օրուան աշխատութեանց ընթացքին Ժողովը գոհունակութեամբ տեղեկացաւ այն բեղուն գործունեութեան, զոր Ամերիկայի շրջանակը ունեցած էր անցեալ մէկ տարուան միջոցին: Այս ոգեւորութեան մէջ շատ կարեւոր դեր մը ունեցած էր Կեդրոնական Վարչութեան ատենապետ ընկեր Արշակ Զօպանեանի այցելութիւնն ու եօթն ամսուան շինիչ ու արդիւնաւետ գործունեութիւնը Ամերիկայի մէջ, թէ կուսակցական եւ ազգային, եւ թէ նոյնիսկ Ամերիկեան շրջանակին մէջ: Մասնաւորաբար ուրախալի էր տեսնել թէ ոչ միայն վերջին տարիներու տխուր յուսաբեկութիւնը հետզհետէ կ'անհետանար Ամերիկայի Հայ գաղութին մէջ, այլ նաեւ գործնական հանգամանք մը կը ստանար Ժողովրդական ողջմիտ զանգուածներու յայտնի ու յարաճուն համակրութիւնն ու հակումը դէպի Ռամկավար Ազատականութիւն:

Այսպէս, վերջին տարուան միջոցին կազմուած էին շարք մը ակումբներ, եւ այլեւայլ տեղեր ալ կարեւոր յաւելումներ եղած էին ընկերներու թուոյն վրայ, ինչ որ բացառիկ երեւոյթ մը պէտք է համարուէր տուեալ պայմաններուն տակ:

Ամերիկայի շրջանակին համար նշանակալից էր նաեւ «Պայքար»ի շէնքին Նորոգութեան աւարտումը, «Անի» սրահով միասին, որ կուսակցութեան համար կեդրոն մը ըլլալուն չափ, պիտի ըլլար նաեւ իմացական զարգացման ու հայեցի դաստիարակութեան վայր մը Պոստոնի ու շրջակայից Հայութեան համար:

Ասոր ցայտուն ապացոյցներէն մէկն էր «Երեւան» Ակումբին կազմութիւնն ու գործունեութիւնը, զոր գնահատեց Պատգամաւորական Ժողովն ու որոշեց ոյժ տալ այդ խոստմնալից ձեռնարկին:

Զաջալերական էր նաեւ Գալիֆօրնիոյ Նորընտիր Շրջանային Վարչութեան պաշտօնագիրը, որ տեղեկութիւններ կը հաղորդէր տեղւոյն կուսակցական գործերուն ու գործունեութեան մասին, եւ անգամ մըն ալ կը հաւաստէր թէ Արեւմուտքի մեր պատուական ընկերները ոչ մէկ ջանք ու զոհողութիւն զանց պիտի ընէին կատարելու համար իրենց պարտականութիւնները Ազգին ու Ռամկավար Ազատական Կուսակցութեան հանդէպ:

Ինչպէս ՌԱԿի միւս շրջանակները, Ամերիկան ալ անցեալ մէկ տարուան ընթացքին անշեղ հետեւած է Կուսակցութեան Ընդհանուր Պատգամաւորական Ժողովէն ընդունուած ազգային ու քաղաքական ուղեգծին, ընդունելով որ Հայաստանի դիրքն ու կապակցութիւնները Խորհրդային Միութեան հետ բնական են ու անհրաժեշտ Հայութեան ապահովութեան, զարգացման եւ ապագայ արդար յոյսերուն իրականացման համար: Ռամկավար Ազատական Կուսակցութիւնը հաւատարիմ ու փարած մնալով իր հարազատ ազգայնական ոգիին, առանց անտեսելու այն տարբերութիւնը, որ կայ իր տնտեսական ու ընկերային սկզբունքներուն եւ Հայաստանի մէջ տիրող կուսակցութեան դաւանանքին միջեւ, պարտականութիւն կը սեպէ սակայն, պահելով շինարար քննադատութեան իրաւունքը, սրտեռանդն ոյժ տալ կառավարութեան

հայրենաշեն ջանքերուն ու ձեռնարկներուն, եւ հաշտ ու խաղաղ քաղաքականութեան՝ Անդրկովկասեան քոյր հանրապետութեանց ու ժողովուրդներու հանդէպ: Միեւնոյն ժամանակ կ'ըմբռնէ թէ իր գլխաւոր դերն ու առաքելութիւնը պետք է ըլլայ կապեր ստեղծել ու ամրապնդել Արտասահմանի ու Երկրի միջեւ, առանց ազդուելու աջէն ու ձախէն յարուցուած խոչընդոտներէ:

Այս ուղղութեամբ վեց տարիէ ի վեր շատ կարեւոր ու գնահատելի գործ մը տեսնուած է արդէն: Պատգամաւորական ժողովը գտաւ որ Հայութեան եւ Հայաստանի լաւագոյն շահերը կը պահանջեն անշեղյարատեւել այս ուղղութեան մէջ, եւ կրկնապատկել եռանդն ու ջանքերը արտասահմանի մէջ աններդաշնակութիւնները խափանելու, ջլատիչ գործունեութիւնները չեզոքացնելու եւ կուռ ու միաբան ազգային ոյժ մը ստեղծելու համար, կոչ ընելով միշտ Հայ ժողովուրդին բնատուր ողջմտութեան ու հայրենասիրական զգացումներուն, ոյժ տալով ազգային ու բարենպատակ բոլոր հաստատութեանց եւ պաշտպանելով գաւնոնք այլասերող ու յետին միտքերու ծառայեցնելու նպատակաւ եղած ոտնձգութիւններու դէմ, միշտ դիմելով բանականութեան ու համոզումներու, որ շիտակ եւ ապահով միակ ճամբան է ըստ մեզ:

Մենք վստահ ենք որ ամբոխավարութենէ ու երազներէ զերծ այս կերպ իրատես եւ իմաստուն ուղեգծով մը, լաւագոյնս պիտի կրնանք պաշտպանել Թուրքիոյ Հայութեան անկորնչելի իրաւունքներն ու ծառայել Ազատ Հայաստանի զօրացման ու զարգացման եւ անոր Լուսաշող Տեսիլքին, որու վրայ յառած ու սեւեռուած կը մնան միշտ անքթիթ, աչքերը բոլոր հայրենասեր Հայերու եւ ի գլուխ անոնց Ռամկավար Ազատական Կուսակցութեան:

* * *

Սեպտեմբեր 4, 1927ին, տեղի ունեցաւ հրապարակային ժողովը Պոստոնի Ֆրանքլին Եունիըն Յոլի մէջ, Շրջանակին Եօթներորդ Պատգամաւորական ժողովին առթիւ: Խուռն բազմութիւն մը լեցուցած էր սրահը, լսելու համար օրուան բանա-

խօսները, որոնք իրենց խօսքերուն հմայքովը պիտի խանդավառէին բոլոր ունկնդիրները եւ հայ իրականութեան մէջ երեւցող յուսատու երեւոյթներու պատմութիւնով նոր կեանք ու հաւատք պիտի ներշնչէին թերահաւատ հոգիներու:

Ժողովին ատենապետն էր Միհրան Սվազլըն որ ներկաները հրաւիրեց երկու վայրկեան յոտնկայս յարգելու Չօր. Անդրանիկի յիշատակը: Պոյաճեան քոյրերու կրկնակի նուագէն ետք խօսք առաւ ընկեր Հայկ Խօճասարեան, որ դրուատիքը ըրաւ ցեղին՝ որ միշտ ալ, իր պատմութեան տեւողութեան Անդրանիկներ ծնած է, եւ ըսաւ անոնք կը ծնին ու երբեք չեն մեռնիր:

Աննման երգչուհի Ռօզ Չուլալեան դաշնակի ընկերակցութեամբ Չապել Պայենցի երգեց Չօպանեանի «Օրօր»ը եւ ապա՝ «Ո՛վ մեր հայրենիք»ը: Երրորդ խօսք առնողը ընկեր Տիրատուր Տիքիճեանն էր, որ դրուատեց Չօր. Անդրանիկի ողջմիտ դատողութիւնը եւ գործնական իմաստութիւնը, որուն մարմնացումն է ՌԱԿը այսօրուան հայ կեանքին մէջ:

Վերջին ատենախօսն էր դէպի Հայաստան, Հնդկաստան եւ այլ հայաշատ գաղութներ ըրած ուղեւորութենէն վերջերս Ամերիկա վերադարձած յայտնի հռետոր ընկեր Հրաչ Երուանդ: Ան ամփոփ տեղեկութիւններ տուաւ Հայաստանի կացութեան մասին: Ան մանրամասնօրէն նկարագրեց Հայաստանի մէջ կատարուող վերաշինական եռուն գործունեութիւնը եւ ականատեսի հիացմունքը յայտնեց այդ խոշոր ճարտարարուեստական աշխատութեանց մասին, որոնք ծրագրած եւ անոնց մարմին տուած է ներկայ հայ մեծագոյն միտքերէն Լուկաշինը:

Անդրադարձաւ գիւղատնտեսութեան եւ քաղաքաշինութեան վրայ, ըսելով որ Երեւան եւ Լենինական մի քանի տարիէն սիրուն քաղաքներու պիտի վերածուին եւ գիւղեր քաղաքներու մօտենալով զարգանալու մեծ պատեհութիւններ պիտի ունենան: Երկիրը ելեքտրականացնելու եւ ճարտարարուեստը արդիական հիմերու վրայ դնելու ծրագրեալ աշխատանքները հսկայական փոփոխութեան ենթարկած են արդէն փոքր Հայաստանը: Այս

աշխատանքին ցցուն արտայայտիչները կարելի է նկատել Շիրակի ջրանցքը եւ Լենինականի հիւսուածեղէնի գործարանը:

Հայաստանի ընկերային կեանքը նոյնպէս հսկայական փոփոխութեան ենթարկուած է, այնպէս որ բնակչութիւնը երեկի սովամահ եւ արիւնի ճամբաներէն քալող ժողովուրդը չէ, այլ ան կը ինդայ, կ'երգէ եւ ծիծաղոտ դէմքով ու ապահով կը շրջի փողոցներուն մէջ: Հայաստան կը պահէ իր հայկական դիմագիծը՝ բոլոր մանրամասնութիւններով: Հոն հայ զինուորն է որ կը պահպանէ երկրին սահմանները: Վերջապէս Հայաստան, ազատ իր ներքին գործերուն մէջ եւ արտաքին յարաբերութեանց մէջ օգտուելով հորհրդային Միութեան ընծեռած օժանդակութիւններէն եւ պաշտպանութենէն, օր ըստ օրէ կը ծաղկի, կը գեղեցկանայ եւ կը դառնայ հայ ժողովուրդի յոյսերուն պսակումը:

Ընկեր ատենախօսը ամենայն ուժգնութեամբ եւ ազդուօրէն յայտարարեց թէ կա՛յ Հայաստան, որ ազատ է, որ հայկական է, եւ անոնք որոնք կ'ուրանան այս գեղեցիկ իրողութիւնը եւ ամէն օր Հայաստանը ռուսական ծայրագաւառ մը կը յայտարարեն, մեծագոյն ուրացողները եւ քաղաքական կոյրերն են:

Ընկեր Հրաչ Երուանդ Հայաստանի նկատմամբ իր այս ամփոփ եւ սակայն կուռ ու ոգեւորող տեղեկութիւնները հաղորդելէ յետոյ, խօսեցաւ Ռամկավար Ազատական Կուսակցութեան այսօրը եւ վաղը նիւթին շուրջ: Ժողովրդական վերլուծումի մը ենթարկեց ՌԱԿի դաւանանքները, որոնք են ազգայնականութիւն, ռամկավարութիւն եւ ազատականութիւն: Ան հասկնալի ընծայեց ՌԱԿի բարեացակամ դիրքը Հայաստանի ներկայ կառավարութեան հանդէպ եւ ձաղկեց բոլոր այն տարրերը որոնք կը ձգտին ժողովուրդին մէջ մեռցնել պետական հասկացողութիւնը եւ երկրին իշխանութիւնը յարգելու եւ անոր օժանդակելու ըմբռնողութիւնը: Ան յստակ ու մեկին ընծայեց թէ ինչո՞ւ ՌԱԿը չի կրնար համագործակցութեան եզրեր գտնել Համայնավար Կուսակցութեան եւ Դաշնակցութեան հետ՝ արտասահմանի մէջ:

Որպէսզի Հայութիւնը կարենայ վաղուան

պատրաստուիլ եւ ոյժ ամբարել, ան խօսեցաւ պատերազմի եւ խաղաղութեան նիւթին շուրջ եւ յայտարարեց թէ թէեւ Հայը խաղաղասեր է եւ սակայն ազգին վիճակը ձգուած է պատերազմին եւ ոչ թէ խաղաղութեան: Կը խորշինք պատերազմէն, բայց ոյժի փիլիսոփայութեան տիրապետութիւնը եւ պատուաւոր ապրելու հնարաւորութիւնը՝ պատերազմի պիտի ստիպեն մեզ, ուրկէ յաղթական տուն վերադառնալու համար այժմէն իսկ պետք է պատրաստուինք:

Վաղը, իրականացած տեսիլքն է, ըսաւ ընկերը, տեսիլքը շնորհագեղ հայ ժողովուրդին, հայ մտքի ու բազուկի մշակին, որ կ'ուռեցնէ կուրծքերը գոհունակութեան եւ հպարտութեան յուզումներով: *Վաղուան այդ տեսիլքի իրականացման նուիրուած աշխատաւորն է ՌԱՄԿԱՎԱՐ ԱԶԱՏԱԿԱՆ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԻՒՆԸ:*

Ներկաները մօտ երկու ժամ լուռ մտասեւեռումով ունկնդրելէ յետոյ, բուռն ողջունեցին Հրաչ Երուանդի հոյակապ բանախօսութիւնը:

ՀԱՄԱԳԱՂՈՒԹԱՅԻՆ ՄԵԾ ՍԳԱՅԱՆԴԵՍ ՉՕՐ. ԱՆԴՐԱՆԻԿԻ ՅԻՇԱՏԱԿԻՆ

Նախածեռնութեամբ Շապին Գարահիսարի եւ Շրջանի «Ռազմիկ» Հայրենակցական Միութեան եւ մասնակցութեամբ՝ Սոցիալ Դեմոկրատ Հնչակեան Կուսակցութեան, Հայ Յեղափոխական Դաշնակցութեան, Ռամկավար Ազատական Կուսակցութեան, Հայ Առաքելական եւ Բողոքական Եկեղեցիներու, Հայկական Բարեգործական Ընդհանուր Միութեան, Պետական եւ Հայ Կարմիր Խաչերու եւ Հայ Մարմնամարզական Ընդհանուր Միութեան տեղի ունեցաւ համագաղութային մեծ սգահանդէսը նուիրուած Ազգային Հերոս Չօր. Անդրանիկի:

Սգահանդէսը տեղի ունեցաւ Հոկտեմբեր 9, 1927, Կիրակի օր կէսօրէ ետք ժամը 2ին, Նիւ Եորքի «Գարնըկի Հօլ» համերգասրահին մէջ, նախագահութեամբ Առաջնորդ Տիրայր Սրբազանի: Ատենապետեց Տ. Ասլանեան: Եղան պատշաճ խօսքեր:

Կազմուեցաւ զինուորական Թափօր զինուորական նուագախումբի առաջնորդութեամբ:

Աննախընթաց համագաղութային սգահան-

COUNTY OF BUTTE
 25 COUNTY CENTER DRIVE
 BUTTE, CALIFORNIA 95901

PLACE OF DEATH: Butte, California
 COUNTY: Butte
 DECEASED: Antwanik Ozanian
 DATE OF DEATH: August 31, 1927
 TIME OF DEATH: 10:30 AM
 CAUSE OF DEATH: Angina pectoris
 FULL NAME: Antwanik Ozanian
 SEX: Male
 RACE: White
 MARRIED: Yes
 BIRTH: February 12, 1894
 PLACE OF BIRTH: Armenia
 OCCUPATION: Farmer
 RESIDENCE: Butte, California
 DECEASED'S SIGNATURE: Antwanik Ozanian
 WITNESSES: Frank Moore, Frank Moore
 PHYSICIAN'S SIGNATURE: Richard S. Spencer
 BURIAL: Yes
 PLACE OF BURIAL: Fresno, California
 DATE OF BURIAL: August 31, 1927
 TIME OF BURIAL: 10:30 AM
 CAUSE OF BURIAL: Angina pectoris
 BURIAL SIGNATURE: Richard S. Spencer
 COUNTY CLERK'S SIGNATURE: [Signature]
 CERTIFIED COPY OF VITAL RECORD
 #002150326

Զորավար Անդրանիկի մահուան հաստատագիրը

դես մը. իր մահով Զոր. Անդրանիկ ի մի բերած էր ազգին մեծագոյն քաղաքական, եկեղեցական եւ բարեսիրական կազմակերպութիւնները:

Ռ.Ա.Կ. «ՎԱՍՏԱԿԱՌՈՐՆԵՐՈՒ ՖԸՆՏ»

Այս ֆընտը սկսած է ընկեր Գառնիկ Նաւասարդեանի Նախաձեռնութեամբ՝ Նպատակ ունենալով ընկերական եւ նիւթական օժանդակութիւն հասցնել վաստակաւոր ընկերներու: «Պայքար» իր սիւնակները լայն բացաւ, տարիներ ամբողջ, պատեհութիւն տալով ընկերներուն եւ բարեկամներուն իրենց մեծ ու փոքր մասնակցութեամբ աճեցնելու այս ֆընտը՝ օգնելու Նպատակով վաստակաւորներու եւ մահացած վաստակաւորներու կարօտեալ ընտանիքներուն եւ հարազատներուն:

ԱՆԿԱՆ ԱՌԱՋՆՈՐԴՈՒԹԻՒՆ ԳԱԼԻՖՈՐՆԻԱ

Սեպտեմբեր 18, 1927, Կիրակի օր Գալիֆոր-

նիոյ Հայ Առաքելական Եկեղեցւոյ Ներկայացուցիչներն ու եկեղեցականները ժողով գումարեցին, *անկախ* Առաջնորդութիւն յայտարարելով Գալիֆորնիան:

Նոր Առաջնորդ քուէարկուեցաւ Գարեգին Եպս. Խաչատուրեան (Տրապիզոնի): Գարեգին Սրբազան քաջածանօթ է անգլերէնի եւ հմուտ է ֆրանսերէն, գերմաներէն եւ իտալերէն լեզուներուն: Թարգմանած է «Նարեկ»ը աշխարհաբարի: Արմաշական մըն է: Հեղինակն է «Շողակաթ» անուն հրատարակութեան:

ՇՆՈՐՀԱՌՈՐԱԿԱՆ ՀԵՌԱԳԻՐ

Ռամկավար Ազատական Կուսակցութեան Ամերիկայի Շրջանային Վարչութիւնը եւ «Պայքար» Օրաթերթը Նոյեմբեր 29, 1927ին, շնորհաւորական հեռագիր առաքեցին Երեւան, Հայկական Հանրապետութեան Հայաստանի Գործադարներու Խորհուրդի Նախագահ Սազո Համբարձումեանին. «Շնորհաւորութիւն Խորհրդային Հայաստանի եօթներորդ տարեդարձին համար»:

ՓԱՆՈՍ ԹԵՐԼԵՄԵՉԵԱՆ ՊՈՍՏՈՆԻ ՄԷՋ

Կու տակը Լ. Գազանճեանի յանուն վանեցիներուն խօսած ճառը Պոստոնի վանեցիներու ճաշկերոյթին: Մինչ այդ, Զոր. Անդրանիկի գունատիպ պատկերը, Նկարուած՝ ընկեր Թերլեմեզեանի կողմէ, կը զարդարէր Պետական Կարմիր Խաչի 1928ի հայերէն օրացոյցներուն ճակատը:

Վանեցիական սոյն համագումարը իր սիրագեղ եւ համակրալիք արտայայտութեամբ ձեզ բարիգալուստ եւ ողջերթ կը մաղթէ միանգամայն, իսկ ես իմ կարգին առիթ կ'ունենամ վերոյիշում մը ընելու:

Պատանեկան մատաղ մտքիս մէջ դրոշմուած էր միայն ձեր «չարութիւնը» եւ ես ահաբեկած այդ անունէն՝ հազիւ թէ համարձակէի ձեր տան դիմացէն արագ անցնելու: Ես չգիտէի թէ այդ «չարութիւնը» որքա՞ն գնահատելի էր՝ թուրք լամուկները դողացնելու մէջ:

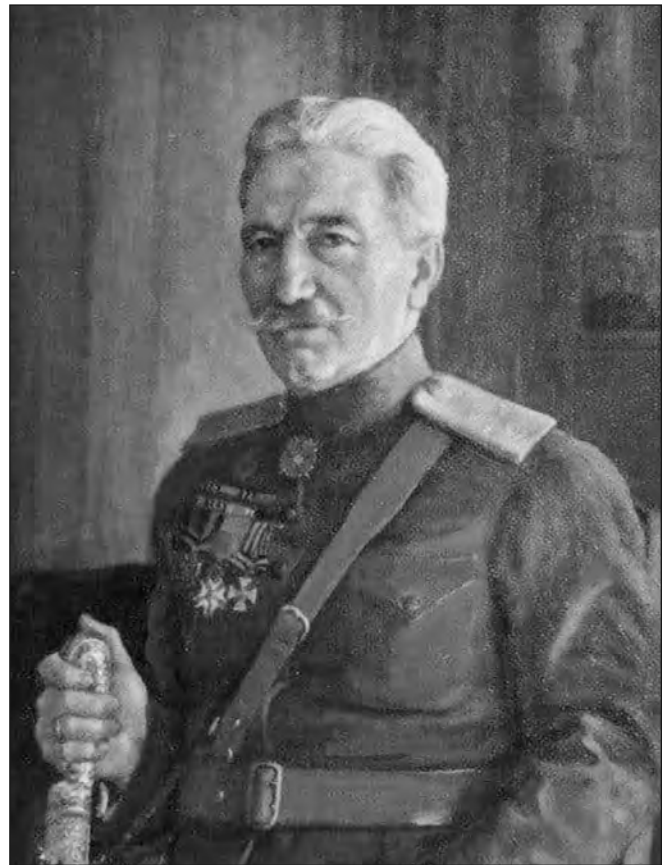
Այդ, ձեր հայրենասիրական ոգին եւ վեհ ու յանդուգն գործերը, ո՛չ թէ միայն պատմութեան մէջ իրենց բարձր տեղը գրաւած են, այլ եւ ձեր հայրե-

Նակիցների մտքի եւ սրտի խորերը սեւեռուած ու գնահատուած են:

Մեր հայրենակից Վրթանէս Փափագեանը կ'ըսէ. «Սիրում եմ կռիւը, սիրում կռուարարին, սիրում երկա՛ր եւ ամուր եղջիրները դեմ տուող խոյին, ծուարող պատռտող յովագին, Նոյն իսկ ճանկատող ճչացող կապիկին, բայց երբե՛ք լուռ ու մունջ արածող ոչխարին: Սիրում եմ ես Նրան, որ հոսանքի դեմ է լողում, հոսանքն ի վեր է գնում, ջարդուելով ալիքների դեմ ...»:

Հոս է աշխատողների գաղափարականն ու գործը որ կը գրգէ զիրենք հոսանքն ի վեր լողալու մարտնչումին, մինչեւ յաղթանակը, եւ միթէ մեր անմահ հերոսը՝ մի այլ Թերլեմեզեան (Մկրտիչ Աւետիսեան) այդ միեւնոյն *գաղափարականով* չէ՞ր որ կատաղի եւ փրփրադէզ ալեաց դեմ կռուելով ու կուրծք տալով կ'ազատեր ճիւղալ թիւրքի ժանիքէն եւ ինքզինք Մարսիլիա ձգելով կը շարունակէր իր հայրենասիրական վսեմ գործն եւ ի վերջոյ իբրեւ յառաջապահ արի զինուոր կը Նահատակուէր 96ին, Բարդուղիմէոսի վանքին մօտերը մեզ օրինակ տալով:

Եւ դուք Տիար Փ. Թերլեմեզեան, յեղափոխութեան դժուարակիր տանջանքէն ազատուելէն վերջ, կը շարունակէիք ձեր կռիւ, ձեր տքնաջան աշխատութիւնը *արուեստի* ասպարեզին մէջ: Թիւրք բռնակալութենէն վտարանդի, դուք ջանացիք ձեր յամառ աշխատութեամբ ինքզինքնիդ Արուեստի եւ Գիտութեան տաճարին Նուիրել, Կովկասի մէջ Բաշինճաղեանի եւ Փարիզի Ժիւլիէնի Ակադեմիայի մէջ Ժան Փոլ Ատանի վարժ ձեռքերին Ներքեւ դուք Նկարչութեան վսեմ արուեստին տիրացաք, երիցս «Ա. մրցանակով»: Այդ պատանի «չար Փանոսը» այսօր մեր մէջն է իբր *արուեստի ախոյեան*: Ահա աշխատութեան արդիւնքը: (Ինչպէս մեր մէջն ունենալու մեծ պատիւն ունինք այլ մեծ արուեստագետ Տիար Արշակ Ֆեթվաճեան, որի բազմարդիւն գործունեութիւնը կը ցաւինք ըսելու թէ շատ արժանւոյն չէ պսակուած): Շատ երկար կը լինէր թուումն մասանց ընելու, այս կարգի արուեստագետներու որոնք ի տղայ տիոց գուցէ անպէտ ալ Նկատուած են, եւ սակայն իրենց չարաչար

Ձոր. Անդրանիկ. գործ՝ Թերլեմեզեանի

աշխատութեամբ դիրք մը գրաւած են այսօր ի պատիւ իրենց եւ Հայութեան: Վասի մէջ ես ունէի աշակերտ մը շատ «չարածճի եւ անյոյսներէն», դասական առարկաների մէջ անյոյս, եւ սակայն մշտակայ *մատիտ* եւ *թուղթ* ձեռքին, հանդիպողին հանդիպակաց կեցած «աչք, ձեռք, ոտք, դէմք կը գծեն» կ'ըսէր եւ ահա մի րոպէի մէջ լման կերպարանք մը, եւ այդ չարածճի տղան, Հայկ Բաթիկեան, այսօր Գալիֆորնիոյ մեծ արձանագործների մէջ առաջին տեղը կը գրաւէ եւ կը գնահատուի: Մենք դժբախտաբար արուեստէն չենք հասկնար եւ սակայն կ'իմանանք որ մեր պատուական հիւրը Տիար Փ. Թերլեմեզեան *դաշտանկարների «Անթերի»* գործեր ունի. եւ ինչպէս բանասեր մը կը դրուատէ, կանաչուտ եւ մամռապատ սարէն վար՝ ջուրը կը կաթկթէ կաթնային ճերմկութեամբ, կը հիանա՛ս, կը փորձուիս ձեռքդ *երկարել խմելու* համար. մի այլ տեղ, հանդարտ գլզլանքով ջուրը

կ'իջնէ գայլախաղերի վրայ ուր տարիներ փոսեր շինած են, եւ որ այդ քարերը կ'երեւին գերթ շողշողուն ադամանդներ, եղեգնուտին, սեզերին, վայրի մասրիների պահանգին մէջ ագուցուած հրաշքով, եղնիկ մը կիսախուկ աչքերով, երագո՛ւն, կճղակները ջուրին մէջ, ու ձագուկները գրգանքով հաւաքած, դունչը ջուրին՝ խմում է հեշտանքով, եւ կը թուի թէ իր *սրտին սէրն է* որ կ'ըմպէ այնքան անոյշ, այնքա՛ն լիառատ ... կաքանների խմբերգը կը կոծկոծի սարէ սար, եղեգնուտի մէջէն ծայր տալով ...:

Իմ ալ սիրտս վայրի եղնորդ մ'է սիրակարօտ, սիրտս ովկիան մը տալիքներով կատաղած վա՛րդը, այնքա՛ն կենսունակ բաղձանքներով ...:

Աւելի վերագնահատումը ձեր զանազան գործերին հայրենակից, պիտի լսենք, երբ անոնք շուրջ բոլորը կը գետեղուին Հայաստանի մէջ կանգնած արուեստից տաճարի բարձրութեանը եւ որոնք իբրեւ կոթող եւ գրաւական պիտի կենան առ յաւետ ձեր աշխատութեանց յաղթանակին: Հոն, գիտութեանց եւ արուեստից կաճառը իր վերջին խօսքը պիտի ըսէ վերագնահատման, եւ մենք վտարանդի անբախտ հայրենակիցներս լսելով ձեր մեծարժէք գործերի վարձատրութիւնը պատիւ եւ պարծանք պիտի սեպենք մեզ համար ինչպէս եւ ձեզի վաստակաւորիդ՝ որ կ'երթաք շարունակելու ժիր գործը: Առ այս ջերմագինս կը բաղձանք ձեզ բարի ողջերթ, եւ փութով ժամանումն ի սիրելի Հայաստան՝ ուր տիրող իշխանութեան հետ եւ կը սպասեն ձեզ գրկաբաց ընդունելու մեր եւ ձեր սիրատոյժոր հայրենակիցք, առ որս կ'ուղարկենք մեր սիրոյ ջերմ համբոյներն ձեր միջոցաւ:

ՌԱԿ ԻՆԻԸՆ ՍԻԹԻԻ ԱԿՈՒՄԲԻՆ ԹԱՏԵՐԱԽՈՒՄԸ

Մշակութային աշխատանքներու ծիրին մէջ թատրոնով հետաքրքրուողներու համար ՌԱԿի Եունիըն Սիթիի (Նիւ Երրգի) Ակումբը «Նոր Այգ» թատերախումբով նախաձեռնեց թատերական ներկայացում Ապրիլ 15, 1928ին բաղաձի «Սէյնթ Շոգէֆ» սրահին մէջ, ուր ներկայացուեցաւ Բաֆֆիի «Սամուէլ»ը:

ՏՈՔԹ. ՆԱՆՍԵՆԻ ԺԱՄԱՆՈՒՄԸ ՆԻԻ ԵՈՐՔ

Տոքթ. Ֆրիտիոֆ Նանսեն, ծանօթ հայասերը, Նիւ Եորք ժամանեց Մայիս 4, 1928ի իրիկունը:

Վանտըրպիյթ պանդոկին մէջ, ուր իջեւանեցաւ, տեսակցութիւն մը ունեցաւ ընկեր Միհրան Սվազլիի հետ, որ ՌԱԿ Ամերիկայի Շրջանային Վարչութեան յանձնարարութեամբ, յանուն Կուսակցութեան բարի գալուստ մաղթեց իրեն:

Տեսակցութիւնը կարճ եղաւ. իր կարծիքով Խորհրդային Միութիւնը լաւ տրամադրութիւններ ունի Հայերու հանդէպ, անմիջական եւ անհրաժեշտ կը նկատէ Հայաստանի ջրաբաշխման ձեռնարկներու լրացումը, որուն հետեւանքով կարելի պիտի ըլլայ 100 հազար գաղթականներ ընդունիլ հոն:

Այդ ծրագրի գործադրութիւնը գլխաւորապէս կախում ունի Հայերէն, Հայ Բարեգործականէն, որ այնքան յարատեւօրէն կ'աշխատի վերաշինական գործը յառաջ տանելու համար: Ազգերու Լիկան ալ բարի տրամադրութիւններ ունի, ըսաւ Նանսեն, բայց դժուար է զանոնք շարժման մէջ դնել: Շատ քիչ բան ըրած է Փոքր Ասիոյ եւ Իզմիրի տարագրեալներուն խնդիրը լուծելու, հակառակ Լօզանի դաշնագրի տրամադրութիւններուն:

Տոքթ. Նանսեն անմիջապէս Գլխավորն սեկ-նեցաւ ներկայ գտնուելու համար Նախագահ Գուլիքի կողմէ հրաւիրուած համաժողովի մը, իբրեւ Նորվեկիոյ պատուիրակ:

ՅՈՐԵԼԵԱՆԱԿԱՆ ՀԱՆՂԵՍ ԸՆԿԵՐ ՄԻՅՐԱՆ ՍՎԱԶԼԻԻ Ի ՊԱՏԻ

Իր բազմամեայ ազգային եւ կուսակցական անձնուէր գործունեութեան համար Ռամկավար Ազատական Կուսակցութեան Ամերիկայի Շրջանային Վարչութեան նախաձեռնութեամբ Մայիս 27, 2018ին տեղի ունեցաւ յորելեանական հանդէս Պոստոնի «Պայքար»ի «Անի» սրահին մէջ: Ուղերձներ կարդացին ընկերներ Տոքթ. Արշակ Տէր Մարկոսեան, Տիգրան Յ. Պոյաճեան եւ Ա. Ն. Նազար: Գեղարուեստական յայտագիրով հանդէս եկաւ երգչուհի Օրիորդ Էլմասեան:

ԱՌԱՋԻՆ ՆԱԽԱՅԻՆ ՊՏՈՅՏԸ ՆԻՒ ԵՌՐՔԻ ՄԵՋ ԴԵՊԻ ՌՈԹՈՆ ՓՈՅՆԹ

Նախաձեռնությամբ Ռամկավար Ազատական Կուսակցության Նիւ Եորքի Ակումբին առաջին անգամ ըլլալով նաւային պտոյտ մը կը կազմակերպուի Յունիս 17ին դէպի Ռոթոն Փոյնթ: 1500 հոգիի տարողութեամբ նաւ մը, Նուագախումբով, անակնկալներով եւ ճաշարանով ու պարով: Յայտագիր՝ պարող զոյգերու համար:

Այս ամէնը Նիւ-եորքահայութեան մէջ ստեղծելու կուսակցական գաղափարախօսութեան եւ դաստիարակչութեան կողքին նաեւ ընկերային մթնոլորտ մը: Տոմսակի գին՝ 1.50 տոլար:

ՄԱՍՈՒՆՈՎ ՍՈՒՐ ՊԱՅՔԱՐ ՌԱՄԿԱՎԱՐՆԵՐՈՒ ԵՒ ԴԱՇՆԱԿՑԱԿԱՆՆԵՐՈՒ ՄԻՋԵՒ

Նմոյշ մը կու տանք այդ օրերուն Ռամկավար եւ Դաշնակցական մամուլի մէջ եղող ցեխարծակումներէն, ցոյց տալու համար այն անհանդուրժողականութիւնը իրարու հանդէպ, որ ունեցած են, մանաւանդ երբ նախայարձակը եղած են Դաշնակցութիւնն ու իր մամուլը՝ «Հայրենիք»ը:

«Հայրենիք»ի խմբագրութեան,

Ձեր 4814 թիւին մէջ Ալիքեան ստորագրութեամբ եւ «Ռամկավար Հերոսը» վերնագրով գրութիւն մը հրատարակած էք:

Այդ գրութեան մէջ տողեր կան, որ մինչեւ ծուծը թրքական բարբերով եւ ախտերով լեցուած մէկը միայն կրնար գրել եւ ատոնց հակամիտութեամբ թաթխուած թերթ մը միայն կրնար տեղ տալ ատոնց:

Անուն չէք տար, հասկնալի է վարպետութիւնը, բայց այդ տեսակ քրեական եւ պիղծ անուանարկութիւն մը չենք կրնար թոյլ տալ որ փախցնէք մաքսանենգութեան պէս:

Մենք կը յայտարարենք թէ՝ Պատերազմի շրջանին Պոլսէն «կանացի լաչակով ծպտուած» ՓԱԽԶՈՂ ԳՈՐԾԻԶ ԿԱՄ ԸՆԿԵՐ ԶԵՆՔ ՈՒՆԵՑԱԾ:

ԱՅՍ ԶԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆԸ ԿԸ ՎԵՐԱԲԵՐԻ ՌԱՄԿԱՎԱՐ ԱԶԱՏԱԿԱՆ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԵԱՆ ՆԱԽԿԻՆ ԵՐԿՈՒ ՀԱՏՈՒԱԾՆԵՐՈՒՆ ՀԱԲԱՍԱՐԱՊԷՍ:

Կը պահանջենք որ անունը տաք, իսկ մենք մեր

յայտարարութեան կը միացնենք, թէ՝

Պատրաստ ենք ՓԱՍՏԱԳՐՈՎ ապացուցանելու թէ «լաչակ» չէ ինկած մեր ո՛րեւէ մէկ ընկերոջ զխումս վրայ, եւ այդ ապացուցումին փոխադարձ բարոյական պայմանն է, թէ «լաչակ»ը իրենց «ծննդավայր»էն մինչեւ Ամերիկա, թրքական ամբողջ հոգեկան եւ բարոյական ախտաւորութեամբ՝ կը վերաբերի այդ տողերը գրող Ալիքեանին, զանոնք հրատարակող թերթի խմբագրութեան եւ այդ տեսակ գրութիւններու հանդուրժող եւ թոյլատրող դաշնակցական ղեկավար մարմիններուն:

Տուէք անուն, համաձայնեցէք կազմութեանը ո՛րեւէ մարմնոյ, որուն առջեւ ներկայացուի ԱՊԱՑՈՅՏԸ, եւ այն ատեն հասարակութիւնը պիտի տեսնէ մեր ընկերոջ *ՏՂԱՅ ՄԱՐԴՈՒ* գլուխը, իսկ ձեր զլուխները՝ կանացի լաչակին տակ, որովհետեւ այդ տեսակ պիղծ եւ գարշելի տողեր՝ *Ֆէրէճէ* հազնող՝ լաչակ կրող եւ թրքական ախտաւոր հոգին կրող մարդիկ միայն կրնան գրել:

ԿԸ ՍՊԱՍԵՆՔ:

Կ. ՄՈՒՇԵՂԵԱՆ

ԵՐԶԱՆԱՅԻՆ Ը. ՊԱՏՊԱՄԱՌՈՐԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎ

Ռամկավար Ազատական Կուսակցութեան Ամերիկայի Շրջանակին Ութերորդ Պատգամաւորական Ժողովը, որ 1928 Սեպտեմբեր 1-3ին գումարուեցաւ «Պայքար»ի «Անի» սրահին մէջ, արդիւնաւոր աշխատութեամբ ու խորհրդակցութիւններով լրացուց իր օրակարգի խնդիրները, ու պատգամաւոր ընկերներն ու ընկերուհիները, որոնք եկած էին Միացեալ Նահանգներու զանազան կողմերէն, բացի Գալիֆօրնիայէն, որ առանձին շրջանակ կը կազմէ, մեկնեցան իրենց ակումբները, միասին տանելով մէկ տարուան բեղուն գործունեութեան հաշիւը, եւ նոր ու ազգաշէն առաջադրութիւններ յառաջիկային համար:

Պատգամաւորական Ժողովը գոհունակութեամբ հաստատեց թէ այս մէկ տարուան ընթացքին կազմուած էին 7 արանց եւ 4 կանանց, ընդամենը 11 նոր ակումբներ, իսկ արդէն գոյութիւն ունեցող ակումբներ առ հասարակ ակելի եռանդուն գործունեութիւն մը ցոյց տուած էին, եւ շատ տեղ

Նշանակելի թիւով Նոր յաւելումներ եղած էին մեր ընկերներուն վրայ: Հագիւ երկու կամ երեք ակումբներ թոյլ գտնուած էին, Նախորդ տարուան հետ բաղդատմամբ, այն ալ պարտաճանաչութեան պակասէն աւելի արդիւնք էր տեղական աննպաստ պայմաններու, որոնք մեծ մասամբ տնտեսական պատճառներէ յառաջ կու գային:

Իսկ աւելի կարեւոր իրողութիւն մը սա էր, որ Ռամկավար Ազատական Կուսակցութեան ջատագոված ազգայնական սկզբունքներն ու քաղաքական շիտակ գաղափարները այս տարի ալ շարունակած էին թափանցել ու արմատանալ արտասահմանի Հայութեան մէջ, եւ շատ տեղ ազգային հաստատուն ուղղութեան մը հանգամանքն ստացած էին: Վերջին տարիներու ընթացքին, թերեւս ոչ մէկ ժամանակ այսքան շեշտուած էր ասիկա, եւ հակազգային ճամբու հետեւող տարրերու գործունեութիւնն ալ այսքան թոյլ ու քայքայեալ եւ շուարման ու շփոթութեան մատնուած վիճակ մը կը պարզէր:

Կարդացուեցաւ Կեդրոնական Վարչութեան Նոյն օրը հասած մէկ հեռագիրը որ կ'ողջունէր Պատգամաւորական Ժողովը, ինչպէս նաեւ յատկապէս այս ժողովին համար պատրաստուած ու Նախապէս ստացուած յայտագիր մը, Կեդրոնական Վարչութեան վերջին Ընդհ. Պատգամաւորական Ժողովոյ որոշմանց համեմատ վարած քաղաքականութեան եւ ընթացիկ խնդիրներու հանդէպ տեսութեանց մասին: Այս առթիւ եղած արտայայտութիւններ որոշապէս ցոյց տուին որ Ռամկավար Ազատական Կուսակցութեան բոլոր ակումբներուն ու ընկերներուն մէջ կը տիրէր տեսակէտներու կատարեալ Նոյնութիւն այդ հիմնական խնդիրներու շուրջ: Յայտնուած տեսութիւնները ոչ իսկ վիճաբանութեան մը ձեւն ու հանգամանքն ստացաւ, այլ եղան աւելի մտքերու փոխանակութիւն եւ մէկն զմիւսը լրացնող բացատրութիւններ: Պատգամաւորական Ժողովը միաձայնութեամբ համամիտ գտնուեցաւ Կեդր. Վարչութեան տեսակէտներուն, եւ հետեւաբար, Ռամկավար Ազատական Կուսակցութեան ներկայ դիրքին եւ ուղղութեան անփոփոխ ու անշեղ շարուն-

ակութեան թէ հիմնական քաղաքականութեան եւ թէ ընթացիկ խնդիրներուն մէջ:

Պատգամաւորական Ժողովը խորհրդակցութիւններ կատարեց նաեւ այն միջոցներուն շուրջ, որով Ռամկավար Ազատական Կուսակցութեան Ամերիկայի շրջանակը մասնաւորաբար պիտի աշխատի ծառայել այս գաղութին, ջանադիր ըլլալով ազգային ոգւոյ ու աւանդութեանց պահպանութեան անոր մէջ: Յատուկ գնահատութեամբ Նկատի առաւ Նորահաս սերունդին հայեցի դաստիարակութեան համար առնուած քայլերը, այդ նպատակաւ «Երեւան» ակումբներու կազմութիւնը, եւ որոշեց քաջալերել այդ ձեռնարկներն ու յառաջիկային ալ աւելի ոյժ տալ անոնց: Ատոնցմէ զատ, զբաղեցաւ Ներքին կազմակերպական գործերով: Գնահատեց 1927 Սեպտեմբերէն 1928 Օգոստոս 31 Շրջանային Վարչութեան արդիւնաւոր գործունեութիւնն ու մշտական ծրագիրները կուսակցութեան ուժաւորման, մամուլին տարածման ու «Պայքար»ի շէնքին համար շահաւետ կարգադրութեանց շուրջ, որոնք արդէն գործնականութեան ճամբան մտած են: Գծեց ու վաւերացուց յառաջիկայ տարուան ելեւմտացոյցը, ընտրեց Նոր Շրջանային Վարչութիւն, որու ուղղեալ գեղեցիկ ու ոգեւորիչ ուղերձ մը խօսեցաւ վաստակաւոր ընկեր Միհրան Սվազը:

Պատգամաւորական Ժողովի առթիւ, ըստ սովորութեան, տեղի ունեցաւ հրապարակային Ժողով Սեպտեմբեր 2ին «Ֆրէնքլին Իւնիըն» սրահին մէջ, ուր բացման խօսքը արտասանեց ընկեր Ս. Մալեմեզեան եւ խօսեցան, զանազան քաղաքներէ եկած մտաւորական ընկերներ ու պատգամաւորներ. այսպէս՝ ընկերներ Միհրան Սվազեան, Նիւ Եորքէն Հայկ Խօճասարեան, Շիքակոյէն Տոթթ. Լեւոն Մուղալեան: Գլխաւոր ատենախօսն էր ընկեր Հրաչ Երուանդ, որ Ամերիկայի դուն ուրեք լսուած հոյակապ ճառով մը, պարզեց Ռամկավար Ազատականութեան կատարած անձնուէր, ու հաւատարիմ ու շիտակ դերը ազգային կեանքի եւ իրականութեան մէջ:

Գործադրուեցաւ բացառիկ գեղարուեստական յայտագիր մը մասնակցութեամբ Օր. Ռօզ

Զագարեանի եւ Օր. Ս. Էլմասեանի, դաշնակի ընկերակցութեամբ՝ Օր. Անսպիկեանի:

ԵՐԵՒԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ ՏՆՕՐԷՆՈՒԹԵՆԷՆ ԸՆՈՐՀԱՎԱԼԱԳԻՐ

Մարտ 13, 1929 թուակիր նամակով մը «Պայքար» օրաթերթի խմբագրութեան ուղղուած Համալսարանի Ռեկտոր Յակոբ Յովհաննէսեան շնորհակալութիւն կը յայտնէ խմբագրութեան, ամերիկահայ գաղութը թերթին միջոցով ուղարկած ըլլալով 10,000 տոլար (18,613 ռուբլի) հորհրդային Հայաստանի Պետական Համալսարանին կից կաթնատնտեսական աշխատանոցի շէնք կառուցելու համար:

Աշխատանոցի շէնքին կից է նաեւ անասնապահական ագարակը, ուր ուսանողներու գործնական աշխատանքներու համար կը պահուին քսանի չափ ազնուացեղ կովեր: Ծախսուած գումարներու հաշուետուութիւնն ու բոլոր արդարացուցիչ փաստաթուղթերը կը գտնուին Պետական Համալսարանի Հաշուապահական բաժնին մէջ եւ մատչելի են ամէն մէկ քաղաքացիի համար, որ կը կամենայ ծանօթանալ անոնց:

«Ամիթից օգտուում ենք յայտնելու Համալսարանի Վարչութեան եւ ամբողջ ուսանողութեան շնորհակալութիւնը նուիրատու քաղաքացիներին եւ մասնաւորապէս յարգելի խմբագրութեանդ, որ հնարաւորութիւն տուիք սկսելու եւ աւարտելու Համալսարանի կարեւորագոյն ուսումնա-օժանդակ հիմնարկներից մէկի կառուցումն, որ անելի եւս արդիւնաւետ եւ օգտակար պէտք է դարձնէ գիւղատնտեսական ճիւղին հետեւող մեր ուսանողների աշխատանքները»:

Գրութեան հետ ուղարկուած է աշխատանոցի յատակագիծը եւ շէնքի երկու լուսանկար պատկերներ:

ՅՈՒՍԱԴՐԻՉ ԵՐԵՒՈՅԹՆԵՐ

Ռամկավար Ազատական կուսակցութեան բացած անդամագրական «Զեմփէյն»ը (արշաւը) յուսադրիչ եւ խանդավառ երեւոյթներէն մին էր Ապրիլ 21, 1929ին Փրավիտենսի Ակումբին սար-

քած մէկ ճաշկերոյթ-պարահանդէսը, ուր ներկայ կը գտնուէին Պոստոնի մեր ղեկավար ընկերներէն ոմանք: Այս հաւաքին նշանակութիւնը պատկերացնել, այն է թէ գաղութին մէջ ինչպէ՞ս ընդունուած է ՌԱԿի դերն ու նպատակը, եւ ի՞նչ կերպով ժողովուրդը սկսած է գնահատել իր եւ իր հայրենիքի շահերուն անշահախնդրօրէն նուիրուած ճշմարիտ հայրենասէր կուսակցութիւնը: Ա՛յն է հորհրդային Հայաստանին օգնելու վճռակամութիւնը բարոյապէս, տնտեսապէս, շինարարութեամբ, համալսարանին օգնութեամբ, երկրաշարժի համար բացուած հանգանակութեամբ եւ այլ միջոցներով:

Ռամկավար Ազատական Կուսակցութիւնը միակը եղաւ իր դրական գործունեութեամբը հեգնող այն վարկածին թէ կուսակցութեանց այլեւս ընելիք մնացած չէ, հետեւաբար իրենց գոյութիւնն ալ անելորդ է այլեւս, այլ ներշնչելով գաղութահայութեան հաւատք՝ իր ապագային վրայ, յոյս՝ լաւագոյն օրերու եւ սեր՝ ներկայ Հայաստանի հանդէպ, որով այսօր ո՛չ միայն անհետացած են այն յուսալքումի դառնութիւնները, այլ նաեւ յաջողած է գաղութահայութեան սիրտն ու հոգին կապել ներկայ Հայաստանի, ըլլալով հանդերձ անոր վարչա-ծելին սկզբունքային հակառակորդ մը, ի սպաս ղնելով իր բոլոր մամուլի եւ բեմական միջոցները:

Իր այս անշահախնդիր երեւոյթը կը պարտի ՌԱԿը այս վերջերս վայելած անսովոր ժողովրդականութիւնը եւ համակրանքի այն հոսանքը որ իր շուրջը կը տիրէ: Եւ այսպէս Փրավիտենսի մէջ կատարուած հոգաբարձական ընտրութեան մը առթիւ, Փրավիտենսի հայ եկեղեցւոյ գոյութենէն ի վեր իր նախընթացը չունեցող քուէներու պատկառելի թիւով հայ ժողովուրդը կանգնեցաւ ՌԱԿի կողքին, հակառակ բոլոր խափանարար աշխատանքներու, որ տմարդի հակառակորդներ ուզեցին յարուցանել, խաթարելու համար ողջամիտ ժողովրդեան արդար դատողութիւնը: Սակայն ժողովուրդը այդ ամէնը ոտնահարելով, իր քուէի անբռնաբարելի իրաւունքը գիտցաւ յարգել տալ, ցոյց տալով այնպիսիներուն թէ հոս ո՛չ Յունաստան է, եւ ոչ ալ Եգիպտոս կամ Սուրիա:

Երկրորդ համակրանքի արտայայտության զօրաւոր թափը ի յայտ կու գայ կատարուած կուսակցական անդամագրական արշաւով, ուր պատուական ոյժեր գունդ-գունդ կը դիմեն, Ռամկավար Ազատական շարքերը ստուարացնելու համար:

Ուրախալի պարագայ տեսնելով Փրավիտենսի Ակումբին ճաշկերոյթին մէջ 7 երիտասարդներու ինքնաբերաբար տուած ուխտը ծառայելու այս հայրենաշէն կուսակցութեան սրբազան դրօշին տակ:

Ահա այսպէս կը վարձատրէ հայ ժողովուրդը իր դատին խղճմտօրէն ծառայող իր հարազատ կուսակցութիւնը: Ու փոխադարձաբար կուսակցութիւնն ալ արդար հպարտութեամբ կրնայ պարծիլ թէ՝ հայ ժողովուրդը վերջապէս գիտցած է սնուցանել ու զարգացնել, եւ ի պահանջեալ հարկին գործածել իր հաւաքական ոյժը – *հանրային կարծիքը*, որու շնորհիւ միայն իր շահերը պիտի կարող ըլլան պաշտպանուիլ, շահախնդիր մութ ուժերու դէմ:

ՈԱԿ ԱՄԵՐԻԿԱՅԻ ՇՐՋԱՆԱԿԻ Թ. ՊԱՏՃԱՄԱՒՈՐԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎ

ՈԱԿ Ամերիկայի Շրջանակին Թ. Պատգամաւորական Ժողովը գումարուեցաւ Օգոստոս 31-էն՝ Սեպտեմբեր 2, 1929, երեք օր, Պոստոն, Պայթարի «Անի» սրահին մէջ, մասնակցութեամբ Ամերիկայի Արեւելեան ու Միջին Նահանգներու եւ Քուպայի ակումբներուն ներկայացուցիչներուն ու յատկապէս հրաւիրեալ ընկերներու, եւ կանոնաւոր աշխատութեամբ աւարտեց իր օրակարգի ինդիրները, որոնք մեծ մասամբ վարչական ու կազմակերպական էին, քանի որ Կուսակցութեան ազգային ուղղութեան եւ ընդհանուր գործունեութեան մասին հարկ եղած է վերազնահատումն ու խորհրդակցութիւնները կատարուած եւ որոշումները տրուած էին Փարիզ գումարուած Դ. Ընդհանուր Պատգմ. Ժողովին մէջ:

Պատգամաւորական Ժողովը ստացաւ Նախորդ Շրջանային Վարչութեան, «Պայթար»ի եւ Շէնքի Յանձնախումբին բարոյական ու նիւթական

համարատուութիւնը, եւ պատշաճ դիտողութիւններէ եւ խորհրդածութիւններէ յետոյ, գոհունակութեամբ հաստատեց որ Շրջանակս բեղուն ու արդիւնաւոր գործունեութիւն մը ունեցած է մէկ տարուան միջոցին եւ խոստմնալից կացութեան ու ճամբու մէջ կը գտնուի ամէն տեսակետով: Ժողովը ընտրեց Նոր Շրջանային Վարչութիւնը, գծեց ելեւմտացոյցը, եւ կարեւոր որոշումներ տուաւ յառաջիկայ տարուան աշխատութիւնները աւելի եռանդով ու արդիւնաւորութեամբ յառաջ տանելու եւ Ընդհ. Պատգմ. Ժողովին գծած ծրագիրները իրականացնելու համար:

Ընդհանուր Պատգամաւորական Ժողովին մէջ Շրջանակի պատգամաւորներէն ընկեր Տոքթ. Զրանդ Ս. Քէպպաճեան, որ Նոր վերադարձած էր Փարիզէն, ինամեալ ու մանրամասն տեղեկագրով մը պարզեց Ընդհանուր Պատգամաւորական Ժողովին կատարած աշխատութիւնները, կուսակցութեան հետեւելիք ազգային քաղաքականութեան մասին պատրաստած ուղեգիծն եւ թէ՛ Զայաստանի, թէ՛ գաղութներու վերաբերմամբ առաջադրած ձեռնարկներուն մասին եղած կարգադրութիւնները, որոնք ոգեւորութեամբ ունկնդրուեցան: Ժողովը որոշեց հեռագրով շնորհաւորել Նորընտիր Կեդրոնական Վարչութիւնը, եւ յայտնել թէ Շրջանակը պատրաստ է նիւթական ու բարոյական ամէն աջակցութիւն տրամադրել, Ընդհ. Պատգամաւորական Ժողովի գծած ծրագիրներուն յաջող ու լոյս թափով գործադրութեան համար: Կեդրոնական Վարչութեան կողմէ յատուկ յայտագրով մը պիտի հրատարակուին Ընդհ. Պատգամաւորական Ժողովի որոշումներուն այն մասերը, որոնք շահեկանութիւն ունին հանրութեան համար:

Ընկեր Տոքթ. Զ. Ս. Քէպպաճեան կարեւոր տեղեկութիւններ տուաւ Նաեւ Կուսակցութեան Եւրոպայի Շրջանակին եւ մասնաւորաբար Ֆրանսայի ակումբներուն մասին, որոնց անձամբ այցելած էր եւ իր տպաւորութիւնները գոհացուցիչ ու քաջալերական էին, ինքն առիթ ունեցած է Նաեւ երկարօրէն տեսակցելու Սուրիոյ, Յունաստանի եւ Եգիպտոսի Շրջանակներուն պատգամաւորներէ:

րուն հետ, այդ գաղութներուն կացութեան եւ գործերուն, ինչպէս նաեւ ժողովուրդին Ռամկավար Ազատական Կուսակցութեան, եւ անոր ջատագոված սկզբունքներուն եւ ուղղութեան հանդէպ ունեցած տրամադրութիւններուն մասին: Պատգամաւորական ժողովը հետաքրքրութեամբ լսեց իր տուած տեղեկութիւններն ու տեսութիւնները անոնց շուրջ, որոնք ցոյց կու տային թէ ամենուրեք զնահատուած է Ռամկավար Ազատական Կուսակցութեան ազգասիրական ու հայրենաշինական գործունեութիւնը, որուն պէտք էր աւելի զարկ ու մղում տալ յառաջիկայ շրջանին, հիմնուելով ժողովրդական ընդհանուր վստահութեան վրայ:

Պատգամաւորական ժողովները միշտ առիթ եղած են, որպէսզի այլեայլ կողմերէ ու ակումբներէ եկած ընկերներ անձնական ծանօթութիւն ու շփում ունենան իրարու հետ, եւ ասիկա յաճախ պաշտօնական խորհրդակցութեանց չափ շինարար ու օգտակար ազդեցութիւն կ'ունենայ: Այս անգամ ալ գաղափարով, զգացումներով ու նպատակաւ իրարու կապուած ընկերներ ի մի եկան կուսակցութեան յարկին տակ եւ ընկերական տաքուկ մթնոլորտի մը մէջ սրտէ ի սիրտ խօսակցութիւններով կարծիքի փոխանակութիւններ ունեցան: Սովորականէն աւելի էր նաեւ ունկնդիր ընկերներու թիւը, որոնք Պոստոնի արուարձաններէն ու մօտիկ քաղաքներէ, մինչեւ Ուստըրէն ու Փրավիտընսէն, փութացած էին ներկայ գտնուելու ու հետեւելու Պատգամաւորական ժողովի խորհրդակցութեան:

Ժողովը փակուեցաւ Երկուշաբթի կեսօրէ վերջ, նորընտիր Շրջանային Վարչութեան ուխտէն յետոյ, բազմավաստակ ընկեր Միհրան Սըվազլիի ներշնչող ու տպաւորիչ մէկ ուղերձով:

ՄԵՐ ԴԻՐՔԸ

ՌԱՄԿԱՎԱՐ ԱԶԱՏԱԿԱՆ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԻՒՆԸ, անփոփոխ բարեացակամ դիրք կը բռնէ Հայաստանի ներկայ Կառավարութեան հանդէպ եւ առանց իւրացնելու տիրող կուսակցութեան դաւանած տնտեսական ու ընկերային սկզբունքները, կը զնահատէ գործի գլուխ գտնուողներու անկեղծու-

թիւնը, շինարար գործունեութիւնն ու քաղաքական շիտակ ուղղութիւնը:

Ռամկավար Ազատական մամուլը յաճախ կ'արտայայտուի այս մտօք, ի վեր կը հանէ թէ հայ ժողովուրդին համար որքա՞ն մեծ ու անփոխարինելի բարիք մըն է Հայաստանի անդամակցութիւնը Անդրկովկասեան Հանրապետութեան, եւ Խորհրդային Հանրապետութեանց Միութեան: Վերջապէս, ամէն ոք գիտէ թէ Ռամկավար Ազատականութիւնը ի՞նչ մեծ դեր կատարեց գաղութներու մէջ, յուսահատութիւնը փարատելու, Հայաստանի մասին տիրող թիւրիմացութիւնները շտկելու եւ բոլոր ողջմիտ հայրենասէրներու սիրտը տաքցնելու համար վերածնող Հայրենիքին հանդէպ:

Ասիկա սակայն, երբեք չ'ենթադրեր թէ մենք որոշած ենք լռել, երբ սխալներ ու թերութիւններ տեսնենք Հայաստանի Կառավարութեան գործերուն ու ընթացքին մէջ: Ընդհակառակը, դիտողութիւններ ըրած ու քննադատած ենք ազգային շահերու տեսակետով: Մեր դիտողութիւններն ու քննադատութիւնները սակայն, երբեք չեն եղած կառավարութիւնը վար զարնելու ու վարկաբեկելու ամենադոյզն դիտաւորութեամբ, երբեք հետամուտ եղած չենք սխալներ ու թերութիւններ գտնել եւ կամ հնարել, խօսք մը ըսելու յետին մտքով: Ամէն խնդրոյ մօտեցած ենք ազգասիրական ոգով, առանց ոեւէ ակնկալութեան, եւ կրցած ենք միշտ չափ ու համեմատութիւն պահել՝ Եականին ու երկրորդականին միջեւ:

Ռամկավար Ազատական Կուսակցութիւնը անվերապահ բարեկամ է նաեւ բոլոր ազգային հաստատութեանց, - եկեղեցի, դպրոց, բարեգործական ու մշակութային կազմակերպութիւններ, որոնք Հայութեան կը ծառայեն, հայ ոգին ու աւանդութիւնները կը պահեն, հայ առաքիւնութիւնները կը պայծառացնեն ու մշակոյթը կը զարգացնեն: Այս պատճառաւ սակայն, մենք երբեք չենք փակած ու չենք փակեր մեր բերանը, երբ տեսնենք որ այս հաստատութիւնները արդիւնաւոր կացութեան ու ճամբու մէջ չեն գտնուիր եւ կը թերանան իրենց պարտականութիւններուն ու դերին մէջ: Հայ թերթերէն եւ ոչ մէկը թերեւս Ռամկավար Ազա-

տական մամուլին չափ ազդուօրեն ու յաճախակի շեշտած է Հայ եկեղեցւոյ բարեկարգութեան ու արդիականացման պէտքը, անկեղծ պահելով իր ազգային ու պատմական արժէքները: Մենք գնահատած ենք միշտ մեր եկեղեցականութեան մաքուր ու վաստակաւոր դէմքերը, բայց չենք վարանած ծաղկելու անարժանները: Նոյն ոգւով շարժած ենք ազգային բոլոր կազմակերպութիւններու, Հ. Բ. Ը. Միութեան, Հայրենակցականներու, ժողովներու, ժողովականներու ու ձեռնարկներու հանդէպ: Չենք ըսեր թէ միշտ եւ անպայման անսխալ գտնուած ենք, բայց, գիտենք որ ամէն առթիւ անկեղծ եղած ենք, եւ մեր նպատակակետը եղած է ոչ ուրիշ բան, բայց եթէ ազգային հաստատութեանց ու կազմակերպութիւններու պայծառութիւնն ու արդիւնաւորութիւնը, եւ ամէն բանէ վեր՝ հանրութեան շահն ու օգուտը:

Ռամկավար Ազատականութիւնը նոյնպէս չէ թերացած գնահատելու պարտաճանաչութիւնը, առանց խտիր դնելու դիրքերու ու դասակարգերու մէջ: Ռամկավար Ազատական մամուլը յաճախ մատնանիշ ըրած ու մեղադրած է որ հայ ունեւորներու ստուար մասը անկարեկիր կը մնայ ազգային պէտքերու ու պարտականութեանց հանդէպ, կամ իր կարողութեան համեմատութեամբ աննշան մասնակցութիւն մը միայն կ'ունենայ: Բայց, գտնուած են միշտ բացառութիւններ, թէեւ սակաւաթիւ, ու զանոնք ալ յարգած ու գնահատած է պատշաճ կերպով: Ռամկավար Ազատական մամուլին մէջ կարելի չէ տող մը իսկ չափազանցութիւն գտնել մէկ կամ միւս տեսակետով: Հաւատարիմ մեր ոգւոյն ու դաւանած սկզբունքներուն, մենք հեռու կը մնանք ծայրայեղութենէ ամէն խնդրոյ մէջ, բայց համարձակ ու անվերապահ կը յայտնենք մեր տեսութիւնները, մեր խիղճէն ու դատողութենէն առաջնորդուելով, եւ առանց մէկուն հաճելի եւ ուրիշի մը անհաճոյ ըլլալու դիտաւորութեամբ:

Ռամկավար Ազատական մամուլին այս դիրքը շատ լաւ կը հասկնան շիտակ ու ողջմիտ Հայեր, չեն հասկնար ու կը զարմանան մարդիկ, որոնք շիւտաձումներ ունին, եւ առանց նկատումներու,

ճղճիմ հաշիւներու ու յետին միտքերու, խօսք մը չեն արտասաներ, տող մը բան չեն կրնար գրել, եւ հետեւաբար անընդունակ են ուղղամտութիւնը ըմբռնելու ու գնահատելու: Այդպիսիները Հայաստանի ներկայ կառավարութեան, ազգային հաստատութեանց ու պարտաճանաչ անձնաւորութեանց հանդէպ մեր գնահատութիւնը կը ներկայացնեն՝ իբրեւ «ստրկամտութիւն», «վախկոտութիւն», «ծառայական ոգի» եւայլն, իսկ երբ օր մը դիտողութիւններու կամ քանի մը սուր խօսքերու հանդիպին մեր թերթերուն մէջ, զանոնք ալ ցոյց կու տան իբրեւ «ըմբռստութիւն», եւ չեն կրնար խորհիլ որ այդ կերպով իրենք իսկ վկայած ու հաստատած կ'ըլլան մեր մտածումներուն անկախութիւնը, մեր անշահախնդրութիւնն եւ Ռամկավար Ազատականութեան անաչառ ու շիտակ կեցուածքը ամէն խնդրոյ մէջ ու ամէն առթիւ:

«ՊԱՅԶԱՐ» Օրաթերթ
Պոստոն, Սեպտեմբեր 22, 1929

Հայկական Բարեգործական Ընդհանուր Միութիւնը նախաձեռնարկ եղաւ հայրենիքի մէջ հիմնարկելու նոր աւան մը ու զայն կոչելու Միութեան Հիմնադիր-Նախագահին Պօղոս Նուպար Փաշայի անունով: Նուիրահաւաքի աշխատանքին մասնակից դարձաւ ամերիկահայ գաղութը եւ իր անվերապահ աջակցութիւնը բերաւ ՌԱԿՆ ու «Պայքար» Օրաթերթը: Ստորեւ կը հրատարակենք այս առթիւ մեր պաշտօնաթերթին մէջ լոյս տեսած զոյգ կոչերը Պօղոս Նուպարէն ու ընկեր Վահան Մալեգեանէն:

**ՊՕՂՈՍ ՆՈՒՊԱՐԻ ԿՈՉԸ Հ. Բ. Ը. Մ.-Ի
ԱՄԵՐԻԿԱՅԱՅ ԱՆԴԱՄՆԵՐՈՒՆ
ՆՈՒՊԱՐԱՇԵՆԻ ՀԱՆԳԱՆԱԿՈՒԹԵԱՆ ԱՌԹԻ**

Սիրելի հայրենակիցներ,

Թէեւ իմ յառաջացած տարիքս եւ առողջական վիճակս զիս հարկադրած են, ինչպէս գիտէք անշուշտ, հրաժարիլ Միութեան նախագահութեան գործօն պաշտօնէն՝ բացարձակ հանգիստի պէտք ունենալով, պարտք կը համարեմ ինծի սակայն լռութիւնս խզել մեր Վարիչ-Պատուիրակ Տ. Վ.

Մալեգեանի Ամերիկա առաքելութեան առթիւ:

Որքան ուրախ պիտի ըլլայի անշուշտ, եթէ կարենայի անձամբ գալ, պատասխանելով այն բազմաթիւ հրաւերներուն, զոր ուղղած են ինծի Միացեալ Նահանգներու բարեկամներէ շատերը: Մասնաւորապէս երջանիկ պիտի ըլլայի շնորհակալութիւն յայտնելու անոնց այն թանկագին աջակցութեան համար զոր ինծի նուիրեցին տագնապալից վայրկեաններու, մանաւանդ երբ մեր ազգային դատին պաշտպանութիւնը ինծի յանձնուեցաւ, եւ ընդհանուր առմամբ ամէն անգամ որ կոչ ըրած եմ անոնց հայրենասիրութեան իրագործելու համար բարեգործութեան եւ ազգային վերաշինութեան նպատակները, զոր կը հետապնդէ Միութիւնը:

Բայց ինչ որ անձամբ չեմ կրնար ընել, համոզուած եմ որ իմ տեղս եւ ինձմէ լաւագոյն կերպով պիտի կրնայ ընել մեր Վարիչ-Պատուիրակը Պ. Վ. Մալեգեան, որ մեր Ընկերութեան (իմա՝ Միութեան) նուիրուած է անոր հիմնարկութենէն ի վեր, նախ իբր ընդհանուր քարտուղար Գահիրէի մէջ, եւ այժմ իբր Վարիչ-Պատուիրակ, պաշտօն՝ զոր կը վարէ անձնուիրութեամբ եւ ոգեւորութեամբ, առանց խնայելու իր ժամանակն ու յոգնութիւնը: Ան պիտի կրնայ ձեզի արտայայտել իմ զգացումներս, որոնց ունիցէ մէկէ մը լաւագոյն կերպով ծանօթ է:

Ձեզի պիտի ըսէ թէ չեմ կրնար երբեք մոռնալ այն անձնուիրութիւնը, հայրենասիրութիւնը եւ խանդավառութիւնը, որոնց ապացոյցը տուած էք միշտ: Եւ մարտութիւն մը միայն յայտարարած պիտի ըլլամ, եթէ հռչակեմ թէ մեր Ընկերակցութիւնը մեծ մասամբ ձեր ջանքերուն կը պարտի իր բարգաւաճումը, որ թոյլ տուած է իրեն հասնիլ մեր աղետեալներուն, տարագիրներուն, գաղթականներուն եւ որբերուն կարիքներուն, զարգացնել ազգային կրթութիւնը, օգնել գործաւորին եւ հողագործին, սատարել մեր հայրենիքի վերաշինութեան, Հայաստանի, որուն պետք է յառին մեր յուսալից աչքերը:

Հաստատապէս համոզուած եմ որ Ամերիկայի բարեկամներս պիտի շարունակեն իրենց ազգասիրական նուիրատուութիւնները միեւնոյն եռան-

դով, որպէս զի Հայկական Բարեգործական Ընդհանուր Միութիւնը ի վիճակի ըլլայ իրականացնելու իր ծրագրին նպատակներէն ոմանք, յօգուտ Հայ Ժողովուրդին եւ մեր Մայր-Հայրենիքին:

Ամենամեծ ուրախութեամբ է որ պիտի տեղեկանամ, կեանքիս այս հանգրուանին, այն օժանդակութեան զոր Տ. Մալեգեան պիտի գտնէ Նիւ Եորքի եւ Գալիֆորնիոյ Շրջան. Յանձնաժողովներուն, Մասնաճիւղերուն եւ Միութեան բոլոր անդամներուն մօտ, եւ կանխաւ կը յայտնեմ ձեզի ամենաջերմ երախտագիտութիւնս, բոլոր այն ջանքերուն եւ զոհողութեանց համար, զոր պիտի ընէք, որպէս զի յաջողութեամբ պսակուի իր առաքելութիւնը:

Պօղոս Նուպար
Ժընեվ, 9 Օգոստոս, 1929

ՆՈՒՊԱՐԱՇԵՆԻ ԱՌԹԻ ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆ ԱՄԵՐԻԿԱՅԱՅ ՓԱՂՈՒԹԻՆ

Այս պահուս երբ ինծի վիճակուած է պատիւը մեր սիրելի Միութեան Ամերիկայի յարգոյ անդամներուն, վարիչներուն եւ նուիրատուներուն անձամբ բերելու Կեդր. Վարչ. Ժողովի եւ անոր պատկառելի Հիմնադիր-Նախագահին համակրանքի ու գնահատանքի ողջոյնն ու պատգամները, ինքզինքս չափազանց բախտաւոր կը սեպեմ որ՝ Հայաստանի կառավարութիւնը եւս իր բարեհաճ պատգամով կու գայ նուիրագործել ներկայ առաքելութիւնս, արտօնելով զիս, ինծի ուղղուած հեռագիրներու համաձայն, որ յայտարարեմ Ամերիկահայ գաղութին թէ՝ Նուպարաշէնի կառուցման համար հիմ բռնելով 500,000 տոլարի նուազագոյն գումար մը, որուն 250,000ը Ամերիկայի մէջ եւ 150,000ը Ամերիկայէն դուրս եթէ լրիւ հանգանակուի (մինչեւ 15 Ապրիլ 1931), Պօղոս Նուպար Փաշայի տրամադրած 100,000 տոլարն ալ վրան բարդուելով, կառավարութիւնը սիրայօժար պիտի յատկացնէ նոյնքան գումար մը – 500,000 տոլար – որով կարելի պիտի ըլլայ Նուպարաշէնը կառուցանել մէկ միլիոն տոլարով եւ հոն փոխադրել աւելի մեծ թիւով գաղթականներ: Երեւանէն կը հաւաստուի նաեւ որ՝ Կառավարութիւնը պիտի ընծայէ

«բարոյական եւ նիւթական ամեն օժանդակութիւն», որով եւ կը թելադրուի «հանգանակութիւնը շարունակել խանդավառութեամբ»:

Ահա՛ բարձրօրէն յղացուած պատգամ մը որ կու գայ անգամ մը եւս հաստատել թէ՛ կարելիութեանց սահմանին մէջ Կառավարութիւնը կը շահագրգռուի գաղթականներու ճակատագրով եւ դրականօրէն կը գնահատէ հայրենաշէն ձեռնարկները. պատգամ մը, որ միեւնոյն ատեն կը հաստատէ այն համակրական ու քաջալերական վերաբերումը զոր անիկա ցոյց կու տայ Հայկ. Բարեգ. Ընդհ. Միութիւնը, որուն Նուպարաշէնի համար տրամադրած է Փոքր Սարտարապատի բարեբեր մէկ հողամասը, անոր ոռոգման համար ահագին ծախքեր ընելէ վերջ:

Մեր սիրելի Հիմնադիր-Նախագահին թելադրական մրցանակէն յետոյ, այս 500,000 տոլարի պետական մեծարժէք մրցանակը աներկբայօրէն պիտի ստեղծէ նոր ոգեւորութիւն մը եւ պարտականութեան աւելի հզօր զգացում մը, ոչ միայն մեր Միութեան շարքերուն մէջ, այլ ամբողջ գաղութահայութեան մէջ, եւ ես այլեւս տարակոյս չունիմ թէ Ամերիկայի պատուական գաղութը, որ իր անսպառ հայրենասիրութեան փայլուն ապացոյցները տուած է ամեն առթիւ, պիտի փութայ կատարել իր պարտականութիւնը, անմիջապէս լրացնելով 250,000 տոլարի իր բաժինը, որուն 160,000ը արդէն ստորագրուած է, եւ, համաձայն վերջին Համաժողովի որոշման, մինչեւ 1 Նոյեմբեր 100,000 տոլարի բարձրացնելով գանձումները, որ ցայսօր 70,000 տոլարի յանգած են:

Երբ ոեւէ սրտցաւ եւ ազգասէր հայ նկատի ունենայ որ Մայր-Հայրենիքին մէջ կատարուած վերաշինական հսկայ աշխատանքին շատ աննշան եւ գրեթէ ճղճիմ մասնակցութիւն մը միայն բերած են գաղութները, ու երբ աչքի առջեւ ունենայ որ սոյն համազգային հանգանակութեան բարեյաջող արդիւնքէն կախեալ է Կ. Պոլսի, Բիւրեայի եւ Պէյրութի նաւահանգիստները ակնկառոյց շոգենաւի սպասող հազարաւոր թշուառ եւ հայրենաբաղձ գաղթականներու Հայաստան փոխադրումը եւ Նուպարաշէնի մէջ տեղաւորումը, կարելի չէ որ լայն

չի բանայ իր սիրտն ու քսակը, եւ, ինքնաբերաբար, առանց սպասելու որ իրեն դիմեն, չարձանագրուի հանգանակութեան տոմարներուն մէջ: Այսու, անիկա, անգամ մը եւս ցոյց տուած պիտի ըլլայ իր զոհողութեան չափը, բարձրագոյն հայրենասիրութեամբ մը այս երկրին մէջ ծրագրուած սոյն նպատակին յաջողութեանը համար, ապահովելով Նուպարաշէնի վաղընդփոյթ կառուցումը, ի փառս Ամերիկահայութեան:

Հ. Բ. Ը. Միութեան

Վարիչ-Պատուիրակ եւ Ընդհ. Տնօրէն

Վ. Մալեգեան

Նիւ Եորք, 5 Սեպտ. 1929

ԴԵՊԻ ՀԱՅՐԵՆԻՔ ԱՌԱՋԻՆ ԿԱՐԱՒԱՆԸ

Սեպտեմբեր 25, 1929ին, Նիւ Եորքէն Մաւրիտանիա շոգենաւով Հայաստան մեկնեցան քսանեւեց ազգայիններ: Անոնք կը կազմեն Ամերիկայի Հայութեան առաջին խումբը կամ կարաւանը, որ հայրենիք կը վերադառնայ իոն հաստատուելու եւ իր աշխատութեամբ երկրին շինութեան մասնակցելու համար: Խումբին մեկնումը քանի մը շաբաթ յապաղած էր ֆրանսա սակայն վիզայի ձեւակերպութիւններէն ծագած դժուարութեանց պատճառաւ: Ստորեւ կը հրատարակենք «Պայքար»ի խմբագրականը առաջին կարաւանին մեկնումին առթիւ գրուած՝ Հոկտեմբեր 2, 1929:

Այս խումբին մեկնումէն երկու օր յետոյ, «Հայրենիք» (ՀՅԴ Արեւելեան Ամերիկայի պաշտօնաթերթ – Պոստոն) հրատարակեց խմբագրական մը «Ազդարարութիւն» վերնագրով, որ կը զգուշացնէ Հայաստան մեկնիլ ուզողները, քանզի. 1. Անոնք որ կ'ուզեն Հայաստան մտնել պէտք է ըլլան միայն բանուորներ, 2. Այնպիսի բանուորներ՝ որ կամք չունին, այլ իրենք զիրենք պատրաստ են յանձնելու Չեկայի մտրակին, 3. Իրենց ունեցած գոյքերը եւ դրամները կը մտնեն «բանուորական իշխանութեան» գանձարանը:

Եւ «Հայրենիք» կ'եզրակացնէ.

«Ատկէ յետոյ ով որ զոհը դառնայ արկածներու, պատասխանատուն միայն ինք կ'ըլլայ»:

Այն պահուն, ուր կ'ըսուի թէ Հայաստան մեկ-

Նոր առաջին կարաւանին ուրիշներ պիտի հետեւին, եւ Ամերիկայի Հայ գաղութին մէջ, շնորհիւ Յ. Բ. Ը. Միութեան վարիչ-պատուիրակ Տիար Վահան Մալեգեանի ներկայութեան, Նոր թափ կը տրուի Նուպարաշէնի հանգանակութեան, որուն վերջնական նպատակն է 5,000էն 10,000 հայ տարագիրներու Հայաստան փոխադրութիւնը, «Հայրենիք»ի այս խմբագրականին տակ ծածկուած չարամտութիւնը անպարտկելի է:

Կարծէ յիշել թէ մօտաւորապէս երկու շաբաթ առաջ ալ, միեւնոյն «Հայրենիք»ի մէջ հրատարակուեցաւ պիտակաւոր Կ. Խաչի (Կարմիր Խաչ) անունով կոչ յայտարարութիւն մը, որով հանգանակութիւն կը բացուէր Սուրիոյ ու Միջագետքի տարագիրները տեղաւորելու համար: Հարկ չկայ ըսելու թէ այս կոչն ալ Նուպարաշէնի ձեռնարկին դէմ խափանարարութեան անմեղ դիտաւորութեամբ կ'ըլլար:

Ինչ յատկանշական ու պերճախօս օրինակ՝ մաքրու շարժառիթներու եւ տիպար հայրենաշինութեան, որով հետզհետէ հռչակաւոր կը դառնան Հայաստանի ուխտեալ հակառակորդները:

Եթէ իրօք պէտք մը կայ, - եւ այդ պէտքը մինչեւ երէկ ուրիշ բան չէր, բայց եթէ «տարագիր մտաւորական»ի դիմակին տակ ծածկուած կարգ մը մակարոյծներու հոգատարութիւնը, - պիտակաւոր Կ. Խաչը դեռ երէկ կը խոստովանէր որ իր գանձին մէջ 14,800 տոլարէ աւելի պատրաստ գումար մը կայ: Թող այդ գումարը գործածեն: Չէ՞ որ իրենք գործի մարդ են, թոյլ չեն տար որ դրամը ժանգոտի, եւ միշտ գործածութեան մէջ կը պահեն, ինչ որ իրենց ձեռքն անցնի, ալ ի՛նչ երեսով ժողովուրդին կը դիմեն: Արդեօք «դիր զմեղս ի վերայ մեղամք» ընել կ'ուզեն:

Ուրիշ կարելոր կետ մը, այս մարդիկ ամէն օր եօթը բերանով կը ճչեն, կը պահանջեն որ Հայաստանի դռները գոց են հայ տարագիրներու դէմ եւ պէտք է բացուին՝ լայն, կռնակի վրայ, իսկ հիմա երբ խուժք մը տարագիրներ Հայաստան կը մեկնին, եւ հազարաւորներու փոխադրութեան համար ձեռնարկներ կ'ըլլան, եւ Հայաստանի կառավարութիւնն ինքը Բարեգործականի միջոցաւ

գոյանալիք 500,000 տոլարին վրայ, 500,000 ալ կը խոստանայ աւելցնել, իրենք, բացէք Հայաստանի դռները պոռացողներ են, որ ելեր բարեխղճութիւն կը կեղծեն ու կը պոռան թէ Հայաստան մի երթաք, Չեկայի մտրակը կայ, ձեր գոյքերն ու դրամները կը գրաւուին: Ինչ պէտք է կոչել այս կոյր ու անհաշտ ոգին, եթէ ոչ մաղձոտ թշնամութիւն ու հայրենատեսութիւն:

Անոնք որ Հայաստան կ'երթան, հարկաւ գիտեն թէ հոն խորհրդային իշխանութիւն եւ տնտեսական ու ընկերական տարբեր կարգեր կը տիրեն, թէ առեւտուրը, շահադիտութիւնը ազատ չէ՝ այն խմաստով որ կ'ըմբռնուի դրամատիրական երկիրներու մէջ, բայց գիտեն նաեւ թէ անոնք որ երկրագործութեամբ, արհեստով ու աշխատութեամբ կ'ուզեն զբաղիլ ու խաղաղ վաստակով ապրիլ, ատոր համար միջոց ու ասպարէզ, Նոյն իսկ պետական քաջալեր ու օժանդակութիւն կրնան գտնել, եւ ոչ միայն չեն զղջար, այլ գոհ կը մնան: Սուտ է թէ իրենց տարած գոյքն ու դրամները կը գրաւուին, սուտ է թէ Չեկայի մտրակը ամէն վայրկեան կը շաչէ իրենց գլխուն վերեւ: Անոնք որ ինքզինքնին երկրին շինութեան ու զարգացման կը նուիրեն, ինչ կերպով որ կրնան, եւ քաղաքական կնճռոտութիւններէ հեռու կը մնան, անոնք որ դաւադրութիւններու հետամուտ չեն ըլլար, Չեկայի ստուերն անգամ չեն տեսներ, իսկ խառնակիչներն ու դաւադիրները ամէն երկրի մէջ կը բռնուին ու կը պատժուին: Չէ կարելի ըսել թէ Հայաստանի մէջ տիպար կառավարութիւն մը ու կարգեր կ'իշխեն, ինչ կայ որ պէտք է փոխուի ու բարեշրջուի, բայց խաղաղ աշխատողներ եւ իրենց աշխատութեան արդիւնքով գոհացողներ ալ, կրնան հանգիստ ապրիլ, եւ մինչեւ անգամ բարեկեցութիւն վայելել:

Մինչեւ հիմա Հայաստան մեկնող մտաւորականներ, ինչպէս Բաջազնունի, Յակոբեան, Նաւասարդեան, այսպէս կը վկայեն: Միջագետքէն, Յունաստանէն ու Հին Արաբկիրէն Հայաստան փոխադրուած գաղթականներն ալ գոհ են: Աւելորդ է ըսել թէ այս ամէնուն մօտ «Հայրենիք»ի «ազդարարութիւն»ը անիմաստ կը մնայ ու կուտ մը չարժէր:

ՅԱՐԳԱՆՔԻ ՍԳԱՅԱՆԴԵՍ ՄԻՔԱՅԷԼ ՊԱՊԱԶԱՆԵԱՆԻ

Փետրուար 16, 1930ին «Պայքար»ի «Անի Սրահ»ին մեջ Պոստոնի ու շրջանակներու Ռամկավար Ազատական ակումբները սգահանդեսով մը յարգանք մատուցանեցին իրենց անմոռաց ընկերոջ, ողբացեալ Միքայէլ Պապաջանեանի, որ յանկարծամահ եղաւ Թիֆլիսի մէջ Դեկտեմբեր 1929ի աւարտին:

Գործադրուեցաւ բարձրորակ յայտագիր մը. մահերգով դաշնակի վրայ նուագեց Չապէլ Պայենց:

Բացման խօսքը կատարեց Շրջանային Վարչութեան ատենապետ ընկեր Ս. Մալեմեզեան: Գեղարուեստական յայտագրին մասնակցեցան Սիրարփի Գօնտալեան (ջութակ) եւ Ռօզ Չուլալեան (երգ): Ատենախօսեցին ընկերներ Գ. Ս. Փափագեան, Երուանդ Զեպապճեան, Տոքթ. Յ. Շուլիկեան, Տոքթ. Յ. Ս. Զեպապճեան եւ Հրաչ Երուանդ:

Այս առթիւ ընկերոջ մասին գրուեցան յուշագրութիւններ եւ քաղաքական ու կուսակցական կեանքի մասին տասնեակ յօդուածներ. Սակայն կը բաւարարուինք տալու «Պայքար»ի խմբագրականէն ստորեւ տրուած բաժինը.

Սուգը ամբողջ Հայութեան կը պատկանի: Միքայէլ Պապաջանեան ոչ միայն ազգին արժեքաւոր գաւակներէն մէկն էր, այլ նաեւ մէկն էր սակաւաթիւներէն, որոնց թողուցած պարապը դիւրաւ չի լեցուիր, եւ մեր ներկայ պայմաններուն տակ: Միքայէլ Պապաջանեանի կորուստով յառաջ եկած պարապին համար կարելի է ըսել թէ երբեք չի լեցուիր:

Միքայէլ Պապաջանեան Կովկասի Հայոց այն ընտիր դասակարգին կը պատկանէր, որ ողջմտութեամբ ու խոհականութեամբ կը շարժէր ազգային խնդիրներու մէջ ընդհանրապէս եւ Թուրքիոյ Հայոց խնդրոյն հանդէպ մասնաւորապէս:

Չգուշաւոր եւ վերապահ՝ բոլոր այն քայլերու ու պարագաներու մէջ, որոնք կրնային իբրեւ առաջնորդութիւն ու միջամտութիւն մեկնուիլ, անկկա վճռական ու անվարան էր խօսքով ու գործով՝ աջակցութեան ու օգնութեան մէջ, եւ այդ բոլորը կ'ընէր անաղմուկ ու անշշուկ, խուսափելով

միշտ ցոյց եւ համբաւ: Իբրեւ Պետական Տիւմայի անդամ, գլխաւորաբար իր ըրած դիմումներուն ու անձանձիր հետապնդումներուն շնորհիւ, Ռուս կառավարութիւնը պատերազմի տարիներուն Կովկաս ապաստանած հայ փախստականներուն յատկացուց աւելի քան 30,000,000 ռուբլի, - 15,000,000 տոլար - առանց որու Վասպուրականի անվերջ նահանջներուն պատճառաւ, եւ ուրիշ կողմերէ Անդրկովկաս ինկած հարիւր հազարաւոր Հայերէ թերեւս ոչ իսկ բեկորներ պիտի մնային այսօր:

Ռուսական այս նպաստին առթիւ կազմուած «Եղբայրական Օգն. Մարմնոյն» միջոցաւ Հատեր պատուրւեցան, Հատեր եպիսկոպոսներէ սկսեալ մինչեւ հանրային գործիչներ, իրենց բախտը շինեցին, Պապաջանեան չուզեց, թոյլ չտուաւ որ իր անունը, իր կատարած դերը շեշտուի, եւ տարակոյս չկայ թէ այսօր ողջ ըլլար, պիտի նեղուէր, երբ այս տողերը կարդար:

Պետական կարող ու ազդեցիկ անձնաւորութիւն, Միքայէլ Պապաջանեան կը յարաբերէր բարձրագոյն շրջանակներու հետ, բայց միեւնոյն ժամանակ դիւրահաղորդ ընկերականութեամբ մը կը շփուէր ժողովուրդին հասարակ համարուած խաւերուն հետ: Մօտաւորապէս քառորդ դարէ ի վեր ունեցաւ բեղուն ու կարկառուն ազգային գործունեութիւն մը, մանաւանդ պատերազմի շրջանին, ուր քաղաքական բոլոր խորհուրդներու ու ձեռնարկներու մասնակցեցաւ արդիւնաւոր կերպով: Ինքն եղաւ հիմնադիրներէն մէկը Ժողովրդական Կուսակցութեան եւ անոր կողմէ մասնակցեցաւ Խատիսեանի առաքելութեան ի Պոլիս 1918ին եւ ապա Ահարոնեանի առաքելութեան ի Փարիզ:

Երկու առթիւ ալ կարեւոր ծառայութիւններ մատուց, ուշադիր հսկելով ազգային Հայերու վրայ, եւ երբ Դաշնակցական կառավարութեան 1919 Մայիս 28ի ձախող քայլէն յետոյ, Ժողովրդական Կուսակցութիւնը Հայաստանի Խորհրդարանէն քաշուեցաւ եւ խզեց իր գործակցութիւնը այդ կառավարութեան հետ, Պապաջանեան ալ Հանրապետութեան Պատուիրակութենէն քաշուե-

ցաւ ու գործեց Ազգային Պատուիրակութեան հետ, եւ քիչ յետոյ ալ իբրեւ Ժողովրդական Կուսակցութեան ներկայացուցիչ Ռամկավար Ազատական Կուսակցութեան միացաւ, ուր առաջին օրէն գրաւեց հեղինակաւոր ու առաջնորդող դիրքը:

Միքայէլ Պապաջանեան ամուր ու հաւատարիմ կուսակցական մըն էր եւ թունդ ու անզուգական հայրենասէր, եւ այս երկուքը այնպէս ներդաշնակուած էին իր մէջ, որ զիրար կը լրացնէին, եւ ընդունակ կ'ընէին զինք ամենամիափուկ ու բարձր պարտականութիւններ կատարելու: Համակրելի ու ակնածելի էր իր Ժողովուրդին, նոյն իսկ իրեն տարակարծիք ու հակառակորդ հոսանքներու, եւ վստահութիւն կը ներշնչէր օտարներուն ու կը յարգուէր անոնցմէ, մանաւանդ Ռուս շրջանակներու կողմէ: Իր ռուսերէն լեզուի ու մթնոլորտի ընտանութեամբ, իր ընդարձակ ու թանկագին ծանօթութիւններով Ռուս ու Խորհրդային վարիչ շրջանակներու հետ, Միքայէլ Պապաջանեան կարելի է ըսել թէ միակ անձնաւորութիւնն էր, որ կրնար արտասահմանի Հայութեան պէտքերն ու ակնկալութիւնները բացատրել ու հասկցնել Մոսկուայի մէջ եւ հասկնալ անոնց խորհուրդներն ու տեսակետները:

Ինքն էր նաեւ յարմարագոյն անձը, որ կրնար սրտբաց կերպով խօսիլ Հայաստանի Խորհրդային կառավարութեան հետ, լուսաբանել երկրի վարիչները արտասահմանի ողջմիտ Հայութեան դիրքին ու տեսութեանց վերաբերմամբ ու ամրապնդել կապերը երկուքին միջեւ: Ռամկավար Ազատական Կուսակցութեան Չորրորդ Ընդհանուր Պատգամաւորական Ժողովը, որ անցեալ տարի գումարուեցաւ ի Փարիզ, քաջ գնահատելով Ընկ. Միքայէլ Պապաջանեանի կարողութիւններն ու առաւելութիւնները, յատուկ առաքելութեամբ մը ճամբայ հանեց զինք դէպի Մոսկուա եւ Երեւան: Պապաջանեան սիրով ընդունեց այդ կարեւոր պաշտօնը, զնաց մինչեւ Երեւան, եւ երբ կը վերադառնար, կաթուածահար ինկաւ Թիֆլիսի մէջ, իբրեւ զինուոր պատնէշի վրայ, կիսատ ձգելով գործ մը որու մասին այնքան յուսալից ու խանդավառ էր, երբ կը մեկնէր:

Այսպիսի պատուական ընկեր մը, որու սուգը կը պահենք այսօր: Իր թողուցած բացը երկարատեւ զգալի պիտի ըլլայ, ոչ միայն Ռամկավար Ազատական Կուսակցութեան, այլ ամբողջ Հայութեան մէջ:

Յարգանքով կը խոնարհինք քու թարմ հողակոյտիդ առջեւ, թանկագին ընկեր, քու առողջ խորհուրդներդ, հայրենանուէր իղծերդ, քու անմոռաց յիշատակդ, այսուհետեւ ալ պիտի շարունակեն առաջնորդել մեզ, եւ դժուար, ինչպէս ի կենդանութեան կը քաջալերէիր, կը սրտապնդէիր մեզ, յետ մահուդ ալ պիտի ներշնչես յառաջ քալելու այն ճամբուն մէջ, որու անձնուէր զինուորը եղար մինչեւ վերջին շունչդ:

ՅՈՐԵԼԵԱՆԱԿԱՆ ՏՕՆԱԿԱՏԱՐՈՒԹԻՒՆ ԱՒԵՏԻՍ ԱՅԱՐՈՆԵԱՆԻ

Մարտ 2, 1930ին Պոստոնի «Ֆրենքլին Իւնիըն» սրահին մէջ տօնուեցաւ Ա. Ահարոնեանի յոբելեանը: Կազմակերպողները ջանացած էին կուսակցական տարազ չտալ ձեռնարկին եւ իրավիճակ բովանդակ պոստոնահայութիւնը յարգանքի բաժինը բերելու հայ գրագետին ու հասարակական գործիչին: Գործադրուեցաւ գեղարուեստական բարձրորակ յայտագիր մը մասնակցութեամբ՝ Ռօզ Չուպլեանի, Հերմինէ Երուանդի, Սիրարփի Գոնտայեանի, Չապէլ Պայենցի: Արտասանեցին՝ Ս. Գալուբճեան եւ Ն. Կեչիճեան: Ուղերձներ կարդացին Շահէ Ծ. Վրդ. Գասպարեան եւ Տոթթ. Ն. Ս. Ս. Լաշճեան:

Մովսիսի վրայ երեւցաւ յոբելեանը, որ տուաւ ներկաներուն իր խօսքը:

ՂԵՒՈՆԴ ԵՊՍ. ԴՈՒՐԵԱՆ ԱՌԱՋՆՈՐԴ ԱՄԵՐԻԿԱՅԻ ՀԱՅՈՑ

Ամերիկայի Երեսփոխանական Ժողովը 1931, Յունուար 31-Փետրուար 1ին գումարուած Նիւ Եորքի մէջ՝ եռապատիկ ցանկի մը վրայէն ուր կ'երեւէին Դուրեան, Խաչատուրեան եւ Փերտահճեան եպիսկոպոսներու անունները, գաղտնի քուէարկութեամբ առաջնորդ ընտրեց Ղեւոնդ Եպս. Դուրեանը: Քուէարկութեան մասնակցեցան 51 երես-

փոխաններ եւ քուէները տրուեցան հետեւեալ կարգով – Դուրեան՝ 37, Խաչատուրեան՝ 13, Փերտահճեան՝ 1:

Ժողովը ընտրեց Կեդրոնական Վարչութիւնը հետեւեալ կազմով – Տիգրան Սմաթեան, Խ. Բաշկեան, Արամ Ճերահեան, Խոսրով Պապեան, Ոսկան Յարութիւնեան: Փոխ-անդամներ՝ Պօղոս Կելճիք եւ Յովհաննէս Տօնէլեան:

Սահմանադրութեան փոփոխութիւններու թելադրութիւններ յանձնուեցան Կեդր. Վարչութեան անելի ընդարձակ ուսումնասիրութիւններու համար:

Առաջնորդարանի մէջ տարուայ պիտոճէ քուէարկուեցաւ 11,700 (մէջն ըլլալով կաթողիկոսական պատուիրակներու ճանապարհածախսը, որ մէկ անգամի համար է եւ շրջիկ հովիւի մը պաշտօնը, որ նորութիւն պիտի ըլլայ այս թեմին մէջ, երբ կիրարկուի:

Ժողովի դիւանը կազմուած էր՝ Պետրոս Կելճիք, ա. ատենապետ, Լեւոն Պապեան, ք. ատենապետ, Չաւեն Պաթարեան՝ ա. ատենադպիր, Սիսակ Նալպանտեան՝ ք. ատենադպիր:

ԸՆԿԵՐ ՏՈՔԹ. ԱՐՇԱԿ ՏԵՐ ՄԱՐԿՈՍԵԱՆԻ ՄԵԾԱՐԱՆՔ

Մարտ 24, 1931ին Փրավիտենսի հայ գաղութէն կազմուած յանձնախումբի մը նախաձեռնութեամբ, պատուոյ ճաշկերոյթ մը տրուեցաւ «Նարեկէսըթ» հիւրանոցին մէջ, գնահատելու երեսնամեայ բժշկական ծառայութիւնը ընկեր Տոքթ. Տեր Մարկոսեանի: Փրավիտենսն իրը նկատած է Տոքթ. Արշակը եւ շատ բնական էր որ գաղութը զինք պատուած ըլլար: Կուսակցական Ակումբները այս առթիւ շնորհաւորական խօսքեր ուղղեցին ղեկավար ընկերոջ:

ԸՆԿԵՐ Ա. ՆԱԶԱՐ ԿԸ ՎԵՐԱԴԱՌՆԱՅ ՊՈՍՏՈՆ

«Պայքար»ի խմբագրապետ ընկեր Ա. Ն. Նազար, որ ատենէ մը ի վեր այցելաբար Գալիֆօրնիա գացած էր, իր վերադարձին Նիւ Եորք հանդիպելով, շահեկան տեղեկութիւններ հաղորդեց Գալիֆօրնիոյ հայութեան եւ մեր կուսակցութեան աշխատանքներուն մասին: Անոր Նիւ Եորք գտնուած օրերուն կուսակցական պատասխանատուներ թեյասեղանով մը պատուեցին զինք:

Ռ.Ա.Կ. ԱՏԱՆԱՅԻ ԱԿՈՒՄԲ

ՈՍԿԵԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ

Կը հրատարակենք Ատանայի «Ժողովրդային Սրահ»ի վարչութեան կողք, ուր Ոսկեան անունով գրադարանի մը հիմնադրութեան առթիւ կը խնդրուի նիւթական օգնութիւն:

Ազնիւ Հայրենակիցներ, Ռամկավար Ազատական Կուսակցութեան Շրջանային Վարչութեան Ժողովրդային Սրահի Վարչութիւնը որ իր կարելին կ'ընէ օգտակար հանդիսանալու համար հասարակութեան, այս անգամ տեղացի ընկերներու զոհողութեամբը նախաձեռնարկը եղաւ նոյն սրահին մէջ կազմակերպելու գրադարան մը, որմէ պիտի օգտուին ամէնքը, առանց ոեւէ խտրութեան:

Այս գրադարանը, որ կ'ուզենք ճոխ եւ բազ-

մատեսակ ընել, համաձայն Կուսակցութեանս Կիլիկիոյ Շրջանային Վարչութեան մէկ որոշման պիտի ձօնուի Կիլիկեցի բանաստեղծ եւ հրապարակագիր ողբացեալ Մարտիրոս Ոսկեանի յիշատակին եւ պիտի կոչուի իր անունով:

Հայրենակիցներ, Կիլիկեցի Հայն ալ, ինչպէս ամէն տեղի Հայը, իր կեանքի ապահովութիւնը ձեռք բերելէ անմիջապէս յետոյ, կը մտածէ իր ինքնազարգացման միջոցներուն վրայ: Հարկ կ'ա՛յ հոս անգամ մըն ալ յիշելու թէ վերջին համաշխարհային երկարատեւ վերիվայրումները ինչքան վնասեցին մեր յառաջդիմութեան գործին: Մեր պատանեկութիւնն ու երիտասարդութիւնը որուն մէջ ահա նորէն կը վերընծիւղի իբր հայ մարդ

ՌԱԿ Ատանայի Ակումբի խումբ մը ընկերներ

ապրելու փափաքը, ծարաւի է մտաւոր սնունդի: Ո՛ր մէկ հայը չի պիտի ուզեր նպաստել այդ ձգտումին: Բացարձակապէս վստահ ենք որ Կիլիկեցիին օգտակար հանդիսանալ ուզող ամէն մէկ հայ անհատը պիտի փափաքի իր մէկ նուէրովը (գիրք, պարբերաթերթ եւլն.) քաջալերել մեզ մեր այս ձեռնարկին մէջ, յիշեալ գրադարանը դնելու համար օգտակար ըլլալու դիրքի մը մէջ:

Կը խնդրենք բոլոր հեղինակ, թարգմանիչ եւ հրատարակիչներէն ինչպէս նաեւ տարաբաղդ Մ.

Ռսկեանի ամէն տեղի համակիրներէն (Եգիպտոս ...), իր քազմաթիւ աշակերտ աշակերտուհիներէն մանաւանդ որ իրենց նուէրներովը ճոխացնեն մեր գրադարանը որ ինչպէս ըսինք տրամադրելի պիտի ըլլայ բոլորին:

Ժողովրդային Սրահի Վարչութիւն
Հասցէ՝

Ռսկեան Գրադարան
Նամակատուփ թիւ 62
«Ատանա, Կիլիկիա»:

Ատանան թողլքեալ, 2017...

Ռ.Ա.Կ. ԱՐԵՎՄՏԵԱՆ ԵՒՐՈՊԱՅԻ ՇՐՋԱՆԱԿ

ՓԱՐԻԶԻ ՄԵՋ ՀՐԱՊԱՐԱԿԱՅԻՆ ԱՌԱՋԻՆ ԺՈՂՈՎ

1921ի Նոյեմբերի կիսուն «Էնժենիօր Սիվիլ»-ի սրահին մեջ հրաւիրուած էր խօսելու Արշակ Չօպանեան Ռամկավար եւ Ազատական կուսակցութեանց միութեան առթիւ: Ներկայ էին Ռամկավար Ակումբի եւ Փարիզի Ազատական Միութեան անդամներն ու համակիրները: Ժողովին կը նախագահէր Միքայէլ Պապաջանեան, որ յայտնեց թէ Ժողովրդական Կուսակցութեան ալ պաշտօնական միացումը ժամանակի խնդիր է միայն, որովհետեւ այս կուսակցութիւնը դեռ 1917էն ի վեր որոշած է միութիւնը, որ ըստ եութեան, կարելի է կատարուած համարել:

Ընկեր Չօպանեան խօսք առնելով ըսաւ թէ՝ միացումը կարելոր դեպք մըն է եւ տրամաբանական արդիւնք մը երկու Նոյնանման ծրագիրներ ունեցող երկու կուսակցութեանց միջեւ: Այնուհետեւ ան բացատրեց թէ ինչո՞ւ «կուսակցական» բառը յոռի տպաւորութիւն մը դարձած է մեր մէջ՝ մինչ բոլոր մեծ ազգերու մէջ ամէն գաղափարի եւ դասակարգի մարդիկ պատիւ կը համարեն իրենց կուսակցութեան մը պատկանիլը: Չօպանեան ծանրացաւ յետոյ մեր երկու յեղափոխական կուսակցութեանց վրայ, որոնք սկիզբէն Հայոց ազատագրութեան դատը նպատակ ունենալով հանդերձ, վերջէն ընդգրկեցին միջազգային եւ համամարդկային նպատակներ, շնորհիւ իրենց վարիչներուն, որոնք Եւրոպայի ընկերվարական շրջանակներուն հետ շփումի մտնելով՝ իրենց հետեւորդներուն պարտադրեցին մեր կեանքին համար օտար եղող գաղափարները: Եւ իբրեւ օրինակ յիշեց Կիլիկիոյ մէջ իր տեսած Դաշնակցականները, որոնք Նոյն իսկ ընկերվարական «վերնի» մը իսկ չունին: Չօպանեան վեր հանեց նաեւ սա կետը թէ մեր բոլոր կուսակցութիւնները, ինչ աշխարհահայեացք ալ որ ունենան կը ձգտին

միեւնոյն նպատակին. այն է Հայոց ազատագրութիւնը թրքական լուծէն, այնպէս որ այս կուսակցութեանց անջատ գործունեութիւնը երբեք զիրար չի խաչաձեւեր: Ընկերվարական եւ ծայրայեղական գաղափարներով կուսակցութեանց գոյութիւնը կրնայ մեր մէջ ալ խթան մը ըլլալ յառաջդիմութեան, սակայն ազգին դէպք պէտք է մնայ չափաւոր եւ ազատական տարրերու ձեռք, ինչպէս Ֆրանսայի, Անգլիոյ եւ Ամերիկայի նման երկիրներու մէջ, մինչդեռ Ռուսիոյ օրինակը ցոյց կու տայ թէ՝ ծայրայեղներու ձեռքը ինչ կ'ըլլայ երկիր մը: Չօպանեան եզրակացնելով կոչ ըրաւ որ բոլոր չափաւոր գաղափարներով Հայերը գան բոլորուելու միացեալ Նոր Կուսակցութեան շուրջը, որպէսզի անիկա կարելոր ոյժ մը դառնայ ատկէ ետք:

Արտաշէս Կարինեան խօսք առնելով բացատրեց կուսակցութեանց գոյութեան պէտքը. ըսաւ թէ կուսակցութիւնները չափանիշն են ազգի մը քաղաքակրթութեան. այնպէս որ որքան իջնենք այդ չափանիշներէն վար, կուսակցութիւններն ալ այնքան կը նսեմանան, մինչեւ կը հասնինք ափրիկեան վայրենիները, որոնք կուսակցութիւն չունին:

Վաղինակ Թերզեան խօսք ուզելով ըսաւ, թէ ինք ազգային կեանքին ու քաղաքականութեան մօտէն ծանօթացած է կարդալով «Անահիտ»-ի թիւերը եւ խորհած է որ Չօպանեան կրնար հիմը դնել քաղաքական կուսակցութեան մը: Այսօր պարագաներու բերումով Չօպանեան կը գտնէ իբրեւ Ռամկավար Ազատական Կուսակցութեան առաջնորդներէն մին, այն կուսակցութեան, որուն ինք անդամագրուած է:

Չօպանեանի կոչին անսալով, թէ Հայուհիներն ալ պէտք է անդամագրուին եւ բերեն իրենց գործօն աջակցութիւնը, Տիկին Կարինեան անդամ արձանագրուեցաւ:

Որոշուեցաւ մօտ ատենէն աւելի ընդարձակ սահմանի մը մէջ Նոր Ժողով հրաւիրել, ուր կրկին

խօսք պիտի առնէ ընկեր Չօպանեան: Պետք է արձանագրել Չօպանեանի կատարած մեծ դերը երկու կուսակցութեանց միացման գործին մէջ իբր նախաձեռնարկ եւ հիմնադիր Փարիզի Ազատական միութեան:

ՄԻՈՒԹԵՆԷՆ ԵՏՔ ԵՐԿՐՈՐԴ ՀԱՄԱՔ ՓԱՐԻԶԻ ՄԷՋ

Նոյեմբեր 7, 1922ին «Սօսիէթ Սավանթ»ի սրահին մէջ տեղի ունեցաւ ՌԱԿԻ կազմակերպած երկրորդ հաւաքը: Ժողովը կը բանայ Ա. Կարինեան շեշտելով կուսակցութեանց կարեւորութիւնը կը քննարկէ չեզոքներու առարկութիւնները եւ գանգատները կուսակցութեանց դէմ, իբր մայր ազգային անմիաբանութեան եւ ամենայն չարեաց:

Կարինեանէն յետոյ գլխաւոր բանախօսը՝ ընկեր Արշակ Չօպանեան խօսք կ'առնէ ըսելով.

«Ներկայ բոլոր քաղաքական կուսակցութիւնները իրենց բաժինը ունին մեր ազատագրական շարժումին մէջ: Միայն մեզի կը պակսէր ներկայ դարուն գաղափարականին համապատասխան ընդարձակ գործութիւն մը, տիրական ոյժ մը: Այս ոյժը ստեղծելու առաջադրութեամբ Փարիզի մէջ կազմուեցաւ Ազատական միութիւնը: Թէեւ առաջարկուեցաւ բոլորովին նոր անունով նոր կուսակցութիւն մը հիմնել, սակայն աւելի յարմար գտնուեցաւ արդէն գոյութիւն ունեցող երեք կուսակցութիւնները իրարու միացնել: Ժողովրդականները ամենէն աւելի փութկոտութիւն ցոյց տուին միանալու, մինչդեռ Ռամկավարներն ու Վերակազմեալները սպասեցին որ իրենց պատգամաւորական ժողովները գումարուին: Այս սպասումը եւ յետոյ ծագած անուան խնդիրը քիչ մը ուշացուցին միացումը, որուն գաղափարը խանդավառութեամբ ընդունուած էր ամէն կողմէն»:

Չօպանեան պատմեց թէ ինչպէս Տօրթ Եօլի մէջ երկու կուսակցութեանց ակումբները միացած էին առանց կեղորոնէն հրահանգի սպասելու: Ան ըսաւ թէ միացման հետեւանքը պէտք է ըլլայ այն որ, այս կուսակցութեան վրայ նոր եւ աւելի բազմաթիւ անդամներ աւելնան:

«Քրիստոնէութիւնն ալ, կամաց կամաց եւ ուշ

տարածուեցաւ, սակայն վերջ ի վերջոյ միլիոններու հասնող ժողովուրդները զայն ընդունեցին: Մեր ազգը պէտք ունի ռամկավար ազատական ոգիին տարածման»:

Բանախօսը բացատրեց Ռամկավար Ազատական Կուսակցութեան ծրագրային տարբերութիւնը միւս կուսակցութիւններէն. - Հնչակեան կուսակցութեան վրայ պատուաստուած է՝ միջազգայնական ձգտումը: Դաշնակցութիւնն ալ «բուլլեքթիվիզմ»ի սկզբունքները ընդունած է: Այս կուսակցութիւնները կ'ըսեն թէ ունին մօտաւոր եւ հեռաւոր նպատակներ, բան մը որ ո՛չ մէկ ազգի եւ ո՛չ մէկ կուսակցութեան մէջ տեսնուած է: Մինչդեռ մեր նպատակը մօտաւորն ու հեռաւորը ազգին ազատագրութիւնն է: Ընկերվարական կուսակցութիւններու մեր մէջ ազգին ղեկավարը ըլլալու յաւակնութիւնները մեծապէս վնասած են ազգային դատին: Մեր դատը կախում ունի Եւրոպայէն, որ «բաբիթալիսթ եւ պուրժուա ե»:

«Թուրքերը օգտուած են մեր ընկերվարականներու գոյութենէն եւ բրորականտ ըրած են թէ՛ մենք անիշխանականներու ազգ մըն ենք, որուն կարելի չէ ազատ ասպարէզ տալ Արեւելքի մէջ առանց հոն խաղաղութիւնը խանգարելու: Ամէն անհատ ազատ է իր ուզած վարդապետութեան հետեւելու, ինչպէս Նալպանդեան Քարլ Մարքսի հետեւող մըն էր, բայց այս մեծ հայը երբեք ազգային դատը չէ շփոթած գեղեցիկ երազներու հետ եւ իր քերթուածներուն մէջ վճիտ կերպով կը ցոլանայ ազգային ոգին: Այսպիսի վարդապետութիւններու հետեւողները պարտադրելու չէին իրենց հետեւողներուն, որոնք ընկերվարութենէ բան մը չէն հասկնար եւ միայն ազգային իտեալով մը արձանագրուած են այս ու այն կուսակցութեան մէջ: Այս շէֆերը չեն հասկնար որ աւերակ ու աղքատ Հայաստանի մէջ հող չկայ ընկերվարութեան համար: Լենինի նամակը՝ ուղղուած Միասնիկեանի, կ'արժէ որ կախուի այս առաջնորդներուն սենեակներուն պատին վրայ: Պոլշէիզմը տենդի շրջան մըն է բռնապետութենէ անցնելու համար ռամկավարական ազատ կարգերու շրջանին:

Չօպանեան ըսաւ նաեւ որ եթէ Ռամկավար եւ

Ազատական կուսակցությանը միացումը անելի կանուխ կատարուէր, թերեւս Հայաստանի աղետները մասամբ կ'արգիլուէին եւ Դաշնակցութիւնը իր գլխուն չէր ձգուէր:

Բանախօսը շեշտեց մեր մէջ պահպանողական կուսակցութեան մըն ալ կազմութեան պետքը, որպէսզի աջ, կեդրոն եւ ձախ կուսակցութիւններ գոյութիւն ունենան: Կեդրոնը պիտի կազմէ Ռամկավար Ազատական կուսակցութիւնը: Ձախը՝ այսինքն ծայրայեղները, պէտք է մնան քննադատի դերին մէջ եւ գործեն գործաւորներու շրջանակին մէջ, ջանալով ձեռք բերել վիճակի բարելաւում աշխատաւորներու համար:

ՏԻՐԱՏՈՒՐ ՏԻՔԻՃԵԱՆԻ ԲԱՆԱԽՕՍՈՒԹԻՒՆԸ

Ապրիլ 24, 1922ին «Էնժենիէօր Սիվիլ»ի պզտիկ սրահին մէջ տեղի ունեցաւ ՌԱԿի կողմէ կազմակերպուած բանախօսութիւնը, զոր լսելու եկած էին ընկերներ եւ համակիրներ:

Ժողովը բացաւ Ա. Զօպանեան ներկայացնելով բանախօսը եւ հակիրճ կերպով բացատրելով Ռամկավար եւ Ազատական կուսակցութեանց միութեան նշանակութիւնը:

Ընկեր Տիրատուր Տիքիճեան խօսք առնելով ներկայացուց ամերիկահայ կեանքը ըսելով թէ Միացեալ Նահանգները կարելի է երեք շրջանի բաժնել. Արեւմտեան Նահանգներ, մասնաւորապէս Գալիֆորնիա, ուր հայերը ընդհանրապէս կ'ապրին այգեմշակութեամբ եւ հակառակ ատոր այսօր տիրացած են մեծ հարստութեանց: Միջին Նահանգներու մէջ հայերը մեծ մասով բանուոր են Կեսարիայէն, Խարբերդէն կամ Սվազէն եւ իրենց կեդրոնը կրնայ համարուիլ Շիքակօ եւ Տիթթոյթ: Իսկ Արեւելեան Նահանգներու մէջ հայերը առաւելաբար խմբուած են Պոստոնի եւ Նիւ Եորքի շուրջ, ուր կը զբաղին առեւտրով:

Ընկեր Տիքիճեան յետոյ ներկայացուց ամերիկահայոց ընտանեկան եւ ազգային կեանքը: Հայ ընտանեկան կեանքը առաւելապէս գոյութիւն ունի արեւելեան Նահանգներու մէջ: Ամերիկահայութիւնը ունի կրթասիրաց ընկերութիւն մը, կազմուած 25 հազար տղար ֆոնտով մը, որուն տոկոսով ամեն

տարի փոխատուութիւն կ'ըլլայ թիւով 20-30 ուսանողներու, յետոյ վերադարձուելու պայմանով: Դժբախտաբար ամերիկահայ նոր սերունդը ազգային կեանքէ կ'ուժանայ յաճախելով ամերիկեան վարժարաններն ու համալսարանները եւ ոմանք բոլորովին մոռցած են իրենց ազգութիւնն ու լեզուն: Եկեղեցիները գրեթէ թափուր են: Այս բանին մէջ իրենց դերը ունեցած են կարգ մը կուսակցութեանց կողմէ եղած հակակրօնական բրոքբականտը: Ամերիկահայութեան մէջ կան բազմաթիւ գեղարուեստագետներ, փորձեստներ, որոնք կը դասախօսեն ամերիկեան համալսարաններու մէջ:

Ամերիկահայոց մէջ 10-11 տարիէ ի վեր կը գործէ Հայ Բարեգործական Ընդհանուր Միութիւնը, որուն անդամներու թիւը մինչեւ 10 հազարի կը հասնի: Ազգային մեծագոյն կազմակերպութիւնը կը համարուի ան:

Տիքիճեան յետոյ կ'անցնի ամերիկահայ կուսակցական կեանքին: Ամենէն անելի մտաւորական եւ լաւագոյն տարրերը համախմբուած են Ռամկավար Ազատական Կուսակցութեան շուրջ, որ իր ազգային ուղղութեան հաւատարիմ մնալով՝ շարժիչ ոյժն է բոլոր ազգօգուտ ձեռնարկներու եւ պաշտպան ազգային հաստատութեանց:

Տիքիճեան ըսաւ թէ՝ Ամերիկայի մէջ մէկը կուսակցական կ'ըլլայ իր ազգին լաւագոյն կերպով ծառայելու համար: Ամեն կուսակցական կը խորհի թէ՝ ինչպէս կրնայ իր պզտիկ ծառայութիւնը տրամադրել եւ կ'ընէ ինչ զոհողութիւններ որ կրնայ: Երկու տարի առաջ Գալիֆորնիոյ մէջ ռամկավար հաւաքոյթի մը առթիւ, մէկ անգամէն 20 հազար տղար հաւաքուած է: 15 հազարը կանխիկ տրուելու պայմանով: Ամեն ոք կ'ուզէր որ իր չունեցածէն տալ, որ նոյնինքն ընկեր Տիրատուր Տիքիճեանն էր, որ ստիպուեցաւ հանգանակութիւնը փակուած հռչակել:

Ամերիկահայութիւնը հեռու է Հայաստանէն, ազգային դատի կեդրոնէն, բայց ազգային ոգի մը կայ, որ միշտ կը սաւառնի իր վրայ եւ ամեն անգամ որ յանուն ազգին դիմում կ'ըլլայ իրեն, ջիղերը կը թուլնան եւ քսակը կը բանայ: Այս «ստրկութենէն» շատ լաւ կրցած է օգտուիլ Զ.Յ. Դաշնակցութիւնը, որ

հանգանակած է մեծամեծ գումարներ, որոնք յաճախ իրենց բուն նպատակէն շեղելով գացած են հալիլ տարբեր խողովակներու մէջ: Հակառակ իրենց բոլոր վեճերուն, կուսակցութիւնները վառ կը պահեն ազգային ոգին՝ ամերիկահայոց մէջ:

Տիքիճեան յետոյ կը պատասխանէ զանազան հարցումներու, որմէ ետք ընկեր Ա. Զօպանեան կը փակէ ժողովը, ըսելով որ Ռամկավար Ազատական Կուսակցութեան համակիրները Փարիզի մէջ ալ զան համախմբուելու անոր շուրջ, որպէսզի անիկա զօրանայ յօգուտ ազգային շահերուն:

ՇՐՋԱՆԱՅԻՆ Ա. ՊԱՏՃԱՄԱԽՈՐԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎ

Եգիպտոսի շրջանակին նման, Ռամկավար Ազատական Կուսակցութեան Արեւմտեան Եւրոպայի Շրջանակը նոյնպէս Ա. Ընդհանուր Պատգամաւորական Ժողովի նախօրէին որոշակիօրէն եղաւ սկզբունքային հարցադրումներու, քաղաքական ու կուսակցական ուղիներու որոնման մէջ: 1923ի սկիզբներուն ստորագրուած շրջաբերականի մը մէջ (ատենապետ՝ Կ. Աղաջանեանի կողմէ), որ ուղղուած էր Շրջանակի ակումբներուն, կան կուսակցութեան համար ընդհանուր բնոյթ կազմող այսպիսի տեսական միտքեր:

1. Մեր կուսակցութեան ընդհանուր ուղղութիւնը - Մեր կուսակցութեան անդամները պէտք է հասու ըլլան մեր ծրագրին տրամադրութեանց եւ իւրացնեն մեր հիմնական կանոնագրի ոգին: Ընդհանրապէս անգիտութիւն մը կը նշմարուի մեր ընդհանուր ուղղութեան մասին: Ոմանք կը կարծեն. թէ մեր կուսակցութիւնը գոյութիւն ունի միմիայն այս կամ այն կուսակցութեան դէմ պայքար մղելու համար: Պայքարը, հարկ եղած ատեն կուսակցութեան մը պարտականութիւնն է: Բայց մենք ունինք մանաւանդ դրական գործեր կատարելիք --- գործը կը կայանայ նախ մեր ազգին մէջ ռամկավար ազատական սկզբունքները տարածելու մէջ: Այս սկզբունքները կը մերժեն ամեն ծայրայեղութիւն, եւ չափաւորութեան սահմանին մէջ ու աստիճա-

նական կերպով կ'ընդգրկեն բոլոր յառաջդիմական քայլերը ընկերային եւ այլ մարզերու մէջ: Մեր դրական գործն է նաեւ մեր ակումբները դարձնել մեր մշակոյթի վառարաններ, եւ զարգացումի պատեհութիւն տալ ոչ միայն մեր ընկերներուն, այլ բոլոր մեր ազգայիներուն: Մեր գործն է նաեւ օգնել բոլոր ազգային եւ հայրենաշէն ձեռնարկները: Ուրիշներու ըրածին մէջ սխալ փնտռելը կամ ցոյց տալը բաւական չէ, այլ պէտք է ջանանք աւելի լաւը ընելու: Այն ատեն է որ մեր կուսակցութեան հմայքը կը բարձրանայ:

2. Մեր գործակիցները - Մեր մէջ եւ շուրջ կայ նաեւ սխալ ըմբռնում մը, թէ մենք պահպանողական եւ պուրժուա դասակարգը կը ներկայացնենք: Մենք ժողովրդական եւ ժողովրդական խաւերու կուսակցութիւնն ենք: Դասակարգային մենաշնորհ եւ բռնատիրութիւն կը մերժենք, այս պատճառով անխտիր բոլոր դասակարգի պատկանողներ կրնան մեզի անդամակցիլ: Մենք կը հաւատանք մեր ազգին բոլոր տարրերուն համերաշխ գործակցութեան կարելիութեան եւ օգտակարութեան. եւ մեր կողմէն այդ գործակցութիւնը դիւրացնելու կը ձգտինք: Մեր ակումբները այդ համերաշխ գործակցութեան մարմնացումը պէտք է ըլլան: Ուրեմն մեր գործակիցները պէտք է առնենք բոլոր խաւերու մէջէն: Մասնաւորապէս պէտք է մտնենք համեստ դասակարգի մէջ, ուր կարգ մը ամբոխավարներ կը տարածեն ծայրայեղ եւ վնասակար գաղափարներ. եւ այդ դասակարգը մեզի կապելով արգիլենք զայն վնասակար ճամբաներ երթալէ:

3. Մենք օտար երկրի մէջ - Հայ կուսակցութիւններու գործունէութիւնը օտար հողի վրայ հարկադրաբար սահմանափակուած է մշակութային եւ ազգապահպանման աշխատանքի մէջ: Պէտք է զգուշանանք մեզ հիւրասիրող երկրին քաղաքական

գործերուն միջամտելէ, կառավարութեան հանդէպ օրինապահ եւ ժողովուրդին վերաբերմամբ քաղաքավար գտնուիւնք: Մեր ընկերները այս ուղղութեամբ պետք է «բարի օրինակ ըլլան ուրիշներու» (Շրջաբերական Արեւմտեան Եւրոպայի Շրջանակի ակումբներուն. թիւ 1, հաւանաբար Յունուար 1923ին): Շարունակութեան մէջ շրջաբերականը կը պարունակէ շարք մը գործնական կէտեր, որոնք չեն շօշափեր տեսական սկզբունքներ:

Դեկտեմբեր 25, 1923ին, այսինքն Բ. Ընդհանուր Պատգամաւորական ժողովէն մի քանի օր առաջ տեղի ունեցած Արեւմտեան Եւրոպայի Բ. Շրջանային Պատգամաւորական ժողովը եւս ընդունեց կարեւոր որոշումներ, որոնք յանձնուեցան Ընդհանուր Պատգամաւորականի ուշադրութեանը: Այսպէս՝ **Ազգային Ընդհանուր քաղաքականութեան մասին.**

«Նկատելով որ ներկայիս երեւան եկած հասարակական լքումը աններելի է իր ապագային վրայ հաւատք ունեցող ազգի մը համար, որ, ընդհակառակն, հակառակ իր կրած աննախընթաց կորուստներուն հայ ժողովուրդը իր ապագայ զարգացման համար պատերազմէն եւ ռուսական յեղափոխութենէն յետոյ ստացած է յենարան մը՝ Հայ Հանրապետութիւնը, եւ որ այժմ, մեր ապագայի մէջ, աւելի քան երբեք անհրաժեշտ է Ռամկավար Ազատական Կուսակցութեան գոյութիւնը եւ եռանդուն գործունէութիւնը, կուսակցութեան Արեւմտեան Եւրոպայի Բ. Շրջան. Պատգամաւորական ժողովը կ'որոշէ՝

1. Ամբողջ թափով աշխատիլ ուժով ցնելու կուսակցութիւնը, բազմացնելով նոր շարքերը ընտրեալ տարրերով, չգրաւուելով լոկ քանակութեամբ, հաստատել եւ ամրացնել կուսակցական համերաշխ գործունէութիւնը, կարգապահութիւնը, լաւ գիտակից ըլլալով, որ կուսակցական յաջողութեան ամենաանհրաժեշտ պայմանն է հաւաքական աշխատանքի ոգին:
2. Հետապնդել կուսակցութեան ռամկավար

սկզբունքներուն իրագործումը ազգային ներքին կեանքին մէջ:

3. Արտաքին քաղաքականութեան մէջ հետապնդել խաղաղ ընթացք, ամէն կերպով հաշտ յարաբերութիւններ մշակելով Հայաստանի դրացի ժողովուրդներուն հետ. ինչպէս նաեւ Թուրքիոյ հետ:
4. Համաձայն ըլլալով որ հայ ժողովուրդի տեղը Մերձաւոր Արեւելքի մէջ է, ուր ան մեծ դեր ունի կատարելիք, անհրաժեշտ է գործել այնպէս, որ Հայը ամբողջ Մերձաւոր Արեւելքի ժողովուրդներէն ճանչցուի իբրեւ բարեկամ տարր:
5. Բարեկամական յարաբերութիւններ զարգացնել Մոսկուայի եւ Երեւանի կառավարութեանց հետ. կարելոյն չափով օգնութիւն հասցնելով Հայաստանի՝ անոր վերաշինութեան եւ ուժեղացման համար:
6. Ընդունելով որ Հայաստանը Սովետական հանրապետութիւններու մէջ հաւասար անդամ մըն է, համոզել որ Դաշնակցական կուսակցութեան Վիեննայի համաժողովին մէջ տակաւին ներկայ պայմաններու մէջ հետապնդած Անկախ եւ Միացեալ Հայաստանի քաղաքականութիւնը վտանգաւոր արկածախնդրութիւն է հայ ազգի համար:
7. Հետապնդել Չիչերիսի միջոցաւ Ռուսիոյ ըրած առաջարկին իրականացումը եւ առանց սպասելու որ դրամ գտնուի, ջանալ որ ներկայացուցիչներ ղրկուին Հայ հաստատութիւններու եւ Նիդ Իսթ Րըլիֆի կողմէ ի Մոսկուա, որպէսզի որոշուի գաղթականներուն յատկացուելիք վայրը, նախապատուութիւն տալով Հայաստանի եւ Հայաստանի մօտակայ հողերուն:
8. Հայ որբերը տեղափոխել Հայաստան նախ ապահովելով անոնց նիւթական պէտքերը, նկատի ունենալով որ որբանոցներու մէջ պատսպարուած եւ դուրսը մնացած որբերու թիւը տասնեակ հազարներու կը հասնի, որ հայերը երկրագործ ժողովուրդ են եւ որ լաւագոյն քաղաքականութիւնը

պետք է համարուի այդ որբերը մեծ մասամբ Հայաստանի հողագործ դարձնել. ջանալ Հայաստանի կառավարության հետ համաձայնիլ եւ ստեղծել մասնաւոր ընկերութիւն Նիր Իսթ Րըլիֆի մասնակցութեամբ, նպատակ ունենալով ոռոգել Հայաստանի ամալի դաշտերը, անոնց վրայ բնակեցնելու որբերը:

9. Կետը դարձեալ կը վերաբերի որբերու խնդրին): Բազմահազար որբերու պարագան ստացաւ մեծ կարելորութիւն քսանական թուականներու ամբողջ տեւողութեան: Յատկապէս տազնապ յառաջացած էր երբ օտար խնամատար եւ նպաստամատոյց կազմակերպութիւններ, ինչպէս օրինակ ամերիկեան Նիր Իսթ Րըլիֆը, հարցին կը մօտենային պարզ մարդասիրական տեսանկիւնէն, հաշուի չառնելով որբերու ազգային պատկանելիութիւնը եւ նկարագիրը պահպանելու անհրաժեշտութիւնը:

10. Ժխտել Զ.Հ. Պատուիրակութեան գոյութիւնը, որը սոսկ կուսակցական նշանակութիւն ունի:

11. Իբրեւ հիմ միջկուսակցական քաղաքականութեան մեր եւ Քոմունիստ կուսակցութեան միջեւ համաձայնութեան եզր մը գտնել, նկատի ունենալով ներկայ ճգնաժամային պահուն բոլոր ուժերու կեդրոնացման անհրաժեշտութիւնը, ջանալ գործակցութեան եղանակ մը գտնել բոլոր տարրերուն հետ:

12. Կուսակցական մամուլը ինքնավար ըլլալով հանդերձ զուտ տեղական խնդիրներու մէջ, խիստ կերպով պետք է հետեւի Ընդհ. Ազգային խնդիրներու մէջ Կուսակցութեան ընդունած ուղեգիծին:

13. Նկատելով որ արդի Ազգ. Պատուիրակութիւնը կազմող Համազգային Համագումարը գոյութիւն չունի այլեւս եւ թէ այս վերջնոյն կողմէ պարտականութիւն յանձնուած որոշ գործը Լոզանի Դաշնագրի

ստորագրութեամբ վերջ գտած է, նկատելով նաեւ որ Ազգ. Պատուիրակութեան Նախագահը կը միտի ինքնագլուխ գործել առանց իր երկու պաշտօնակիցներու հետ մշտապէս խորհրդակցելու եւ անընդունելի զիջումներ կ'ընէ յաճախ Զ.Հ. Պատուիրակութեան, անհրաժեշտ կը նկատուի որ մեր կուսակցութեան Ընդհ. Պատգամաւորական ժողովը պահանջէ Ազգ. Պատուիրակութենէն, որ գաղութներու հայոց ներկայացուցիչները հրաւիրէ համագումարի մը, դիտելով այդ Պատուիրակութեան ընտրութեան համար: Գաղութներու օրինական մարմիններու (Առաջնորդութիւն, Հոգաբարձութիւն, Գաղութային ազգային քոմիթէ) այդ համագումարին առջեւ իր համարատուութիւնն ընէ եւ անոր յանձնէ Արտասահմանի Հայութիւնը ներկայացնող եւ անոր շահերուն պաշտպանութիւնը ղեկավարող կեդրոնական մարմնոյ մը ընտրութիւնը»:

ԾՐՋԱՆԱՅԻՆ Բ. ՊԱՏՃԱՄԱԽՈՐԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎ

Կուսակցութեան Եւրոպայի Շրջանային Պատգամաւորական ժողովը գումարուեցաւ Փարիզի մէջ Նոյեմբեր 1923ին. ներկայ էին 20 պատուիրակներ եկած Ֆրանսայէն, Եգիպտոսէն, Պուլկարիայէն, Պելճիքայէն, Յունաստանէն եւ այլ տեղերէ:

Խորհրդակցական ժողովին մէջ նկատի առնուեցան ազգին նոր պայմանները եւ որոշուեցաւ պատշաճ ուղղութիւն եւ գործունեութիւն մը ընդգրկել: Այս առթիւ ժողովը բանաձեւեց կարգ մը առաջարկներ, որոնք պիտի ներկայացուին յառաջիկայ Յունուար 1924ին գումարուելիք Պատգամաւորական Ընդհանուր ժողովին:

Ի միջի այլոց, նկատելով որ այլեւս հայ ազգը իր քաղաքական կեանքը պետք է սահմանափակէ Երեւանեան Հանրապետութեան մէջ, որոշուեցաւ ամէն կերպով ոյժ տալ Հայաստանի արդի կառավարութեան եւ իր երկրաշէն ձեռնարկներուն:

Միւս կողմէ, նկատեց որ Լոզանի դաշնագրով Թրքահայ դատը ջնջուած էր, բայց կը մնար

գաղթականներու հարցը. ուստի, միաձայն կարծիք յայտնուեցաւ որ Թրքահայ քաղաքական ներկայացուցչութեան մը պէտքը չէր մնար այլեւս, մնաց որ Ազգային Պատուիրակութիւնն ալ թէեւ յայտարարած էր թէ քաղաքականութեամբ պիտի չզբաղուի այլեւս, բայց ոեւէ թերիմացութեան տեղի չտալու համար, ժողովը փափաքեցաւ Ազգ. Պատուիրակութեան լուծումը եւ անոր տեղ կազմութիւնը գաղթականներու եւ որբերու խնդրով զբաղող մարմնի մը, գաղթավայրերու ներկայացուցիչներուն մէկ համագումարին միջոցաւ:

Ժողովը համախոհ գտնուեցաւ նաեւ այն տեսութեան թէ՝ այլեւս արտասահմանի հայութիւնը պէտք չէ զբաղի Պոլսոյ եւ Թուրքիոյ հայոց խնդիրներով, եւ թէ ամէն գաղութ պէտք է ազատ թողուի իր ուզած եղանակով վարելու իր ճակատագիրը եւ ճշդելու իր յարաբերութիւնները տեղական իշխանութեանց հետ:

«Նկատելով որ Ռամկավար Ազատական Կուսակցութեան գործունեութիւնը որքան ալ ուղղամիտ եւ խաղաղասէր ըլլայ, կրնայ անախորժ նկատուիլ Թուրք կառավարութեան կողմէ, ժողովը որոշեց դադրեցնել իր աշխատանքն ու գործունեութիւնը Պոլսոյ մէջ»:

Փարիզի Ռամկավար Ազատական Ակումբը Ընդհանուր Պատգամաւորական Ժողովին համար պատգամաւոր ընտրեց Ազգային Պատուիրակութեան համանախագահ ընկեր Գրիգոր Սինապեանը:

Գաղութներէն Փարիզ եկող պատգամաւորներէն մաս մը մեկնեցաւ, իսկ մէկ մասը մնաց մինչեւ Ընդհանուր Պատգամաւորական Ժողովի աւարտին:

ԸՆԿԵՐ Ե. ԿԱՐԻԿԵԱՆԻ ԺԱՄԱՆՈՒՄԸ ՓԱՐԻԶ

Դեկտեմբեր 20, 1923ին, դէպի Զայաստան ըրած իր ուղեւորութենէն Փարիզ վերադարձաւ ընկեր Ե. Կարիկեանը: Ան միայն որպէս ԶԲԸՄի ներկայացուցիչը չէր գացած, իր ոգեւին փարումը Զայաստանի տնտեսութեան վերականգնումի գործին, որուն արտայայտութիւնը բազմիցս երեւցած է կուսակցութեան գրեթէ բոլոր օրկաններուն

մէջ, եւ որ այնքան հետաքրքրութիւն արթնցուցած է գաղութներուն մօտ, եղած էր գլխաւոր մղիչ ոյժը այդ երկար ուղեւորութեան:

Ընկեր Կարիկեան երկու ամիսի չափ մնացած է Զայաստան, շրջած է անոր գլխաւոր քաղաքները, այցելած է զինուորական աշխատանոցներ, մտած է գիւղերը եւ իր գործի մարդու աչքով ուսումնասիրած է Զայաստանի տնտեսութեան պայմանները, եւ շնորհիւ այն հանգամանքին որ Զայաստանի կառավարութիւնը անոր տրամադրած է իր տրամադրութեան ներքեւ գտնուած բոլոր նիւթերը եւ միջոցները, ընկերը կրցած է կատարել խոր ուսումնասիրութիւն Զայաստանի տնտեսական կարելիութիւններու վրայ, ինչ որ թանկագին ազդակ մը պիտի ըլլայ գաղութներու օգնութեան գործին համար: Ըստ ընկերոջ տեղեկատուութեան Զայաստան շատ աւելի տրամադրելի հողեր ունի, քան ինչ որ հաշուուած էր մինչեւ այդ թուականը, եւ այդ հողերը մանաւանդ անոնց ճահճային մասը, շատ աւելի քիչ ծախքով կարելի է մշակելի դարձնել, քան ինչ որ հաշուուած էր ցարդ:

Զայաստանի կառավարութիւնը ընդառաջելով ընկեր Կարիկեանի միջնորդութեանը, այդ հողերէն 10 տեսիլաթին (արտավար) տրամադրած է ԶԲԸՄի որբերուն, զորս որոշած է Զայաստան ընդունիլ, յուսալի է որ Միութիւնը՝ որ իր հետ ունի գաղթահայութեան շահաբերող մասը, օգտուելով ընկերոջ եռանդէն եւ գործունեութենէն շուտով տիպար ագարակի մը կը վերածէ իրեն յատկացուած այդ ամայի տարածութիւնը, որուն կեսը եղած կարգադրութեան համաձայն, պիտի մնայ վերջնապէս զինքը արդիւնաբերող որբերուն:

Ընկեր Կարիկեանի հողագիտական ծանօթութիւններէն երեւցաւ որ Զայաստանի հողերը մեծ յարմարութիւններ ունին երկրագործական բարձր մշակոյթի (բամպակամշակութիւն, այգեգործութիւն, շերամաբուծութիւն, ծխախոտի մշակում) եւ հիմնուած այս իրողութեան վրայ, մեծ հաւատք ունի թէ Զայաստան շուտով կը վերածուի ճարտարաւեստական երկրի մը, ու այս հաւատքով ան մեծ մասնակցութիւն մը ձեռք բերած է ճարտարաւեստական խիստ կարելոր գործի մը, որ

կոչուած է հարստութեան մեծ աղբիւր մը դառնալ Զայաստանի համար:

Ընկեր Կարիկեան մեծ գովեստով կը խօսի Զայաստանի արդի ղեկավարներուն կողմէ երկրի տնտեսութիւնը բարձրացնելու ուղղութեամբ տարուած լուրջ հոգածութեան մասին, կը գովէ այն ուղղամիտ եւ անկեղծ քաղաքականութիւնը, որով անոնք յաջողեցան վերջ դնել միջցեղային ատելութեան, եւ դրացի բոլոր տարրերուն, ներս թէ դուրս, ներշնչել բարի դրացնութեան բոլոր վստահութիւնը:

Շնորհիւ այս հանգամանքին, Զայաստան այդ օրերուն երթեւեկի եւ առեւտուրի ամէն դիրութիւններ կը վայելէ դրացի երկիրներուն հետ, ինչ որ մեծապէս աժանցուցած է սննդեղէնի գիները. ոմանք գրեթէ բոլորն ալ անդրպատերազմեան գիներուն իջած են: Այսպէս հացին բուրձը (16 քիլօն) կ'արժէ 72 կոպէկ (քիլօն 11 սանթիմ ոսկեդրամ):

Ընկեր Կարիկեանի միջնորդութեամբ հարթուած են նաեւ Զայաստանի կառավարութեան եւ Էջմիածնի կաթողիկոսին միջեւ կարգ մը խնդիրներու մասին գոյութիւն ունեցող թիրիմացութիւնները:

Ընկեր Կարիկեանի առաքելութիւնը շօշափելի փաստ մը եղաւ Զայաստանի կառավարութեան համար այն բանով որ գաղութներու միջեւ միջեւ հիմա պղատոնական համարուած համակրութեան եւ հետաքրքրութեան: Այդ տեսակետով եւս շնորհաւորելի յաջողութիւն մըն է այդ առաքելութիւնը, որ կոչուած է ամուր խարիսխ մը ըլլալ այն կամուրջին, զոր հայ գաղութներու անկեղծ եւ անշահախնդիր հայրենասիրութեան տոգորուած մասը կ'ուզէ ստեղծել իր եւ Զայաստանի միջեւ:

ԸՆԿԵՐ ԶՐԱԶ ԵՐՈՒԱՆԴԻ ԴԱՍԱԽՕՍՈՒԹԻՒՆԸ

Դեկտեմբեր 8, 1924, Երկուշաբթի երեկոյեան, Սօսիէթ Սավանթի ամփիթատրոնի մէջ բանախօսեց Զրաչ Երուանդ, Նիւթ ունենալով «Հայ ժողովուրդի քաղաքական ուղեգիծը եւ Ռամկ. Ազատ. Կուսակցութիւնը»: Բանախօսը պարզեց հայ ժողովուրդին հոգեկան վիճակը, շեշտելով անոր մէկ մասին արդարութեան եւ մարդասիրական

ակնկալութեանց վրայ հիմնուած քաղաքական հին ըմբռնումներէն հրաժարելու մասին ցոյց տուած վարանումը. բացատրեց անոր ուրիշ մէկ մասին մէջ տիրող ոգիի յոգնածութիւնը եւ այդ երեւոյթին հետեւանքները, ծանրացաւ այն իրողութեան վրայ, որ Զայաստանի ներկայ վարչութիւնը իր քաղաքական եւ տնտեսական տիքթաթուրայով, հայ ժողովուրդի որոշ զանգուածներուն թոյլ չի տար յստակօրէն տեսնելու հոն տիրող ինքնապահպանումի եւ տնտեսական վերածնունդի իրականութիւնը, եւ անջատօրէն վերադառնալով այս երեք նիւթերէն իւրաքանչիւրին, շեշտեց անհրաժեշտութիւնը միանգամ ընդ միշտ խորհողներէն, այնքան թանկ նստաւ հայ ժողովուրդին, եւ ապագային համար յիմարութիւն համարեց կրկին փորձի ենթարկել այդ հին քաղաքականութիւնը. յիշելով Վրացիներու կատարած փորձը կրկին փորձելու յիմարութիւնը, որ կրնայ դաս մը ըլլալ անոնց որոնք տակաւին յոյսեր ունին Արեւմուտքէն:

Անդրադառնալով ոգիի յոգնածութեան երեւոյթին, բանախօսը՝ յուսապնդիչ եւ ոգեւորիչ խօսքերով բացատրեց ապագայի ճամբան ուժեղ ոգիով եւ յամառ եւ գիտական աշխատանքով հարթելու պետքը, իսկ Զայաստանի ներկայ վարչաձեւին մասին հայ ժողովուրդի որոշ զանգուածին ցոյց տուած քննադատութեանց ի պատասխան, պարզեց թէ՛ ի՞նչպէս Զայաստան ուզէ չուզէ պարտաւոր է հետեւիլ ռուսական յեղափոխութեան փուլերուն եւ թէ ինչպէս ռուսական յեղափոխութիւնը կ'ընթանայ, հպատակելով բարեշրջումի օրէնքին, եւ որպէս օրինակ շեշտեց հողային հարցի եւ անհատական առեւտուրի մէջ անոր ըրած գիշումները:

Յետոյ, դասախօսը՝ գծելու համար հայ ժողովուրդի քաղաքական ուղեգիծը, վերլուծեց մեր գոյութիւնը եւ քննելով մեր ուժերու անբաւականութիւնը մեր աշխարհագրական դիրքին եւ տնտեսական պայմաններու բերմամբ Վրացիներու եւ թաթարներու դաշնակցութեան եւ Ռուսական պաշտպանութեան անհրաժեշտութիւնները պարզեց Ռամկավար Ազատական Կուսակցութեան քոմիւնիստներու եւ դաշնակցութեան հետ

ունեցած տեսակետի տարբերությունը, որ կը կայանայ անոր մէջ որ քովինիստները պոլշեւիկ Ռուսաստանի եւ դաշնակցականները թրքական օրիանթաւի ունին որպէս քաղաքական ուղեգիծ, Ռամկ. Ազատ. կուսակցութիւնը կը հետապնդէ Ռուս ժողովուրդի օրիանթաւի քաղաքականութիւնը, առանց վարդապետութեան նախասիրություններու:

Հրաչ Երուանդ պարզեց յետոյ որ այս հիմնական գործէն է որ կը բխի Ռամկ. Ազատ. կուսակցութեան Ռուսիոյ ներկայ պոլշեւիկ կառավարութեան հանդէպ վարած քաղաքականութիւնը, անոր մէջ տեսնելով ռուս մեծ ու ազնիւ ժողովուրդը:

Չուր տեղ կը ճգնին, ըսաւ ատենախօսը, փաղաքշողի դիրք եւ ականի հոգեբանութիւն տեսնելով մեր վերաբերմունքին մէջ Ռամկ. Ազատ. կուսակցութեան գերագոյն հաւատամքը հայ ժողովուրդի փրկութիւնն է եւ աւելցուց թէ ազատ խօսքի կաշկանդումով Հայաստանի մէջ գոյութիւն ունեցող դասակարգային դիկտաթուրայի դէմ պայքարիլ այս օրերուն հոմանիշ է հայ ժողովրդի գոյութեան դէմ կռիւի, քանի որ այդ գոյութիւնը պայմանաւորուած է պաշտպանութեամբ ռուս ժողովուրդին, որ այսօր քովինիստ է:

Յարգելի ընկերը Հայաստանի քաղաքականութիւնը Հայաստանի մէջ գտնուող ժողովուրդին իրաւունքն է ըսաւ եւ անհեթեթութիւն համարեց որ անոնք՝ որ ենթակայ չեն իրենց վարած քաղաքականութեան հետեւանքները կրելու, խանգարեն հետեւանքը կրելու դատապարտուած զանգուածին քաղաքականութիւնը:

Հետտորին մէկ ժամէ աւելի տեւող այս կուռ բանախօսութիւնը ջերմապէս ծափահարուեցաւ սրահը լեցնող խումն բազմութեան կողմէ:

Ընկեր Թերզիպաշեան երեկոյթը փակելէ առաջ փոքր յիշատակութիւն մը ըրաւ անցեալին մէջ տեղի ունեցած այդ անհեթեթութեան, պարզելով թէ ինչպէս ժընեւ եւ Թիֆլիս նստած խումբ մը մարդիկ Թրքահայութեան գլխուն ստեղծեցին քաղաքականութիւն մը, որուն հետեւանքէն իրենք՝ այդ խումբը՝ ոչինչ չունէին կորսնցնելիք եւ որ Թուրքիոյ պատրուակ ծառայեց բնաջնջելու

Թրքահայութիւնը:

ԲԱՆԱԽՕՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ՓԱՐԻԶԻ ԱԿՈՒՄԲԵՆ ՆԵՐՍ

Նոյեմբեր 21, 1924ին Փարիզի ակումբին մէջ շաբաթական սովորական հաւաքոյթին բանախօսեց Տիգրան Յակոբեան Նիւթ ունենալով «Գաղութային կեանքի կազմակերպութիւնները»: Բանախօսութեան ընթացքին ջատագոված է այն գաղափարը թէ, հայերը պէտք է ջանան համակրելի դառնալ զիրենք հիւրընկալող միջավայրին, եւ փոխադարձ օգնութեամբ բարելաւեն իրենց վիճակը կեանքի ամեն մարգերուն մէջ, խնամքով զարգացնելով հանդերձ ազգային մշակոյթը:

Յակոբեան վերջացուցած է իր բանախօսութիւնը անդրադառնալով այն մեծ դերին վրայ որ վիճակուած է Ռամկավար Ազատական կուսակցութեան ներկայիս, մանաւանդ գաղութներու մէջ:

Բանախօսութենէն վերջ ներկաները կարծիքի փոխանակութիւններ կատարած են օրուան Նիւթին շուրջ:

* * *

Նոյեմբեր 28ին, Միքայէլ Պապաջանեան բանախօսեց ակումբէն Ներս, Նիւթ ունենալով «Ռուսաստանի Խորհրդային Հանրապետութեանց Միութիւնը եւ Հայաստանի ներկայ կազմն ու կացութիւնը»: Բանախօսութենէն վերջ տեղի ունեցաւ խիստ շահեկան կարծիքներու փոխանակութիւն մը:

ԵՐԶԱՆԱՅԻՆ Գ. ՊԱՏՎԱՍՏՈՐԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎ

Իր հերթական տարեկան ժողովը ունեցաւ Արեւմտեան Եւրոպայի շրջանակը 1924 Նոյեմբերի ընթացքին, Փարիզի մէջ, վերազնահատութեան ենթարկելու համար իր անցեալ միամեայ գործունեութիւնը եւ այդ վերազնահատութեան ինչպէս նաեւ դրութեան եւ դէպքերու փոփոխութեան սփռած լոյսին ներքեւ գծելու յառաջիկայ գործունեութեան ուղին:

Կուսակցութեան այս շրջանակին վրայ, անոր գործունեութեան միջավայրին պահանջովը կը ծանրանային մէկէ աւելի ծանր պարտականու-

թիւներ: Այդ միջավայրին մէջ էր որ կը գործէր Թրքահայութեան շահերը ներկայացնող Ազգային Պատուիրակութիւնը, որ դէպքերու բերմամբ զրկուած իր դիրքէն, համազգային ժողովէն, հասարակական կարծիքը՝ մամուլը՝ ունէր որպէս հսկող օրկան: Նոյն միջավայրին մէջն էր նաեւ որ Հայաստանի հանրապետութեան պատուիրակութիւնը՝ Հայկական կառավարութեան փոփոխութենէն վերջ կ'ըմբոստանար, եւ դառնալով կուսակցական օրկան մը սեփական շահերու առաջնորդութեամբ, մէկ կողմէ կը խանգարէր Ազգային Պատուիրակութեան գործունէութիւնը, միւս կողմէ կը տկարացնէր բրեսիժը եւ շահերը Հայաստանի կառավարութեան, որ քաղաքական պայմաններու բերմամբ ի վիճակի չէր զանոնք պաշտպանելու Արեւմտեան պետութեանց քով:

Այս քաոսային դրութեան մէջն էր ահա, որ կուսակցութեան այս շրջանակին վրայ կը ծանրանար գլխաւոր պարտականութիւնը, համաձայն կուսակցութեան հիմնական ուղղութեան, յենարան մնալով հանդերձ Ազգ. Պատուիրակութեան, մէկ կողմէ յարգելով անոր գործելու ազատութիւնը եւ անկախութիւնը, միւս կողմէն դիմագրաւել անոր իրաւասութիւնները կապտելու եւ անոր գործունէութիւնը խանգարելու ձգտող դժուարութիւնները, զոր չդադրեցաւ բնաւ կիրարկելէ Հ. Հ. Պատուիրակութիւնը, եւ որուն վերջին փորձն եղաւ Ժընեւի Հայասիրաց Խորհրդաժողովին մէջ վիժած անոր ծրագիրը:

Այս պարտականութեան հետ զուգընթաց, այս շրջանակին վրայ կը ծանրանար գլխաւոր հոգը՝ մօտէն հետեւելու Ազգ. Պատուիրակութեան, եւ իր օրկանով («Ապագայ») թարգման հանդիսանալով զաղթականական պետքերուն, եւ շահերուն, թելադրանքերով օգնել անոր յաջողութեան առանց երբեք միջամտելու անոր իրաւասութեան, քանի որ ան կը ներկայանար միակ պատասխանատուն Հայ ժողովուրդին առջեւ:

Այս շրջանակին վրայ կը ծանրանար իր միջավայրին կարեւորութեան բերմամբ, ծանօթացնել Հայաստանի վիճակը, անոր տնտեսական դրութիւնը եւ այդ կացութիւնը վերականգնելու ուղղու-

թեամբ հոն տարուած լուրջ ու շինարար աշխատանքը որ անհաշտ կուսակցութիւն մը ոչ միայն կը ջանար ծածկել հայ թէ օտար շրջանակներու աչքերէն, այլ եւ կը ձգտէր այդ միջոցով գաղութներու Հայաստանի վերաշինութեան մասին ունեցած տրամադրութիւնը իր գրպանը պահել, զայն գործածելու համար իր սեփական շահերը Հայաստանի կառավարութեան հետ սակարկելու գործին մէջ՝

Անդրադարձով՝ զոր իրարու քով բերած պատգամաւորները ունեցան կուսակցութեան վրայ ծանրացող պարտականութեանց մասին, տուաւ որ շրջանակը՝ պայմաններու ներած չափովը կատարած էր պարտականութիւնը, եւ արդիւնքն ալ՝ համեստ՝ մեծապէս քաջալերական համարուեցաւ, որպէսզի շրջանակը յառաջիկային աւելի եռանդով եւ ոգեւորութեամբ փարած մնալէ իր վրայ ծանրացող պարտականութեան:

ԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ 6-ՐԴ ՏԱՐԵՂԱՐՁԸ

Դեկտեմբեր 3, 1926ին Փարիզի Սալ Վոկրամի մէջ արժանաւայել հանդիսութեամբ տօնուեցաւ Հայաստանի խորհրդայնացման վեցերորդ տարեդարձը: Նոյեմբեր 29ի առթիւ Փարիզի մէջ երրորդ անգամ ըլլալով կատարուող այս հանդեսը կազմակերպած էր այս տարի ՀԻԿԸ, որուն նախագահը՝ ընկեր Միքայէլ Պապաջանեան կը նախագահէր օրուան հանդեսին:

Օրը անյարմար եւ օդը աննպաստ եթէ չըլլար, սրահը ամբողջութեամբ լեցուն պիտի ըլլար այս տարի ալ, ինչպէս եղաւ անցեալ տարի երբ կազմակերպումի հոգը ստանձնած էին ՀԲԸՄը եւ Տիկնանց Միութիւնը գլխաւորաբար: Այս տարի աւելի լուրջ էր կազմակերպութիւնը, թէեւ նուազ բազմամարդ եղաւ սրահը, զոր լեցնելու համար հարկ է հազար հինգ հարիւրի բազմութիւն մը:

Ընկեր Պապաջանեան ժողովը բանալով, հետեւեալ իմաստայից ճառը խօսեցաւ: *«Երեկ կըիւ էր ամէն ճակատի վրայ, աջ ու ձախ, այսօր շինարարական աշխատանքը կը տիրէ ամէն տեղ: Եղբայրական կապ հաստատուած է Ռուսաստանի*

եւ հարեւան ժողովուրդներու հետ: Եթէ Խորհրդային իշխանութիւնը միայն խաղաղութիւն բերած ըլլար, այդ արդէն բաւական էր իր փառքին համար:

«Մեր երկիրը չորս տարի առաջ իբր հաւասարազօր անդամ մտաւ Խորհրդային Միութեան մէջ եւ այդ թուականէն ի վեր կը վայելենք առաւելութիւններ որոնց շօշափելի արդիւնքը տեսանք Լենինականի մեծ աղէտին առթիւ, երբ Խորհրդային Միութիւնը անմիջական օգնութեան հասաւ»:

Պապաջանեան կոչ ըրաւ բոլորուելու հայրենիքի օգնութեան շուրջ, զարկ տալու համար շինարարական աշխատանքին զոր Լենինականի աղէտը եկաւ պահ մը կասեցնելու, բայց ոչ մեռցնելու:

Պապաջանեան ապա բեմ հրաւիրեց ընկեր Յրաչ Երուանդը, ներկայացնելով իբր Ռամկավար Ազատական գործիչ մը որ նոր վերադարձեր էր իր Հայաստան կատարած ուղեւորութենէն:

Ընկեր Յրաչ Երուանդ իրեն յատուկ պերճախօսութեամբ եւ ազգայնական ոգիով խօսեցաւ հմայելով ներկաները. ան յիշեց թէ երկու տարուան անկախութիւնը խորտակուեցաւ 1920ին որոշ հոսանքի մը սխալ ղեկավարութեան պատճառով, բայց քաջութիւնը չունեցանք խոստովանելու մեր պարտութիւնը: Նոյեմբերեան քաղաքական փոփոխութիւնը մեր ժողովուրդը դրաւ իրական պահանջներու առջեւ: Մենք պէտք է հրաժարինք զգացումի քաղաքականութենէն եւ հետեւինք բանականութեան քաղաքականութեան, մեր ուժերուն եւ կարողութիւններուն համաձայն: Օգնեք նախ մենք մեզի ապա օգնութիւն սպասեք Խ. Միութենէն:

Այս միջոցին ընկեր Յրաչի բանախօսութիւնը ընդհատուեցաւ դեսպան Զրիսթիան Րաքովսքիի մուտքով, որուն կ'ընկերանար Անդրկովկասի հանրապետութեանց ներկայացուցիչ Ս. Փիրումեան: Այս երկու պետական անձերուն մուտքը ողջունուեցաւ ծափերով:

Ընկեր Յրաչ Երուանդ իր ճառը վերջացուց խանդավառ ծափերու տակ:

Խորհրդային Միութեան դեսպան Րաքովսքի բեմ ելլելով խանդավառ ծափերու մէջ հետեւեալ կերպով խօսեցաւ.

«Հայաստան մեծ յառաջդիմութիւններ կատարեց Խորհրդային կարգերու տակ, ամէն ասպարեզի մէջ: Տարի մը առաջ երբ Հայաստանի 5րդ տարեդարձը կը տօնէինք հոս, Խորհրդային Միութեան անունով բաղձանք յայտներ էի որ Հայաստան շարունակէ իր տնտեսական բարգաւաճումը, որ տեղի ունեցաւ այն ատենէն ի վեր իրականացնելով մեր յոյսերը եւ այսօր կատարուած յաջողութիւնները պիտի ողջունէինք անխառն ուրախութեամբ եթէ պատահած չըլլար Լենինականի աղէտը: Հայ ժողովուրդը որ աւելի սարսափելի ողբերգութիւններ ապրած է, վստահ եմ որ այս նոր փորձութենէն ալ յաղթական դուրս պիտի գայ: Հայաստանի վերելքը պիտի կանգ չառնէ աղէտին պատճառով, այլ պիտի շարունակուի»:

Յետոյ Րաքովսքին թիւերով ապացուցեց Հայաստանի յառաջդիմութիւնը եւ աւելի արդիւնաբեր ըլլալուն պէտքը ցոյց տուաւ որպէսզի հոն փոխադրուելիք գաղթականներուն ապրելու հնարաւորութիւն ստեղծուի: Յիշեց թէ Երուանդ եւ Ազգերու Դաշնակցութիւնը չըրին Հայաստանի համար, ինչ որ խոստացեր էին, աւելցնելով որ Սարտարապատի ոռոգման ծրագիրը Խորհրդային Միութիւնը կը յաջողցնէ իր սեփական միջոցներով:

«Խորհրդային երկրամասին վրայ մենք ի նպաստ Լենինականի աղէտեալներուն չորս միլիոն ռուբլի ձեռք բերինք եւ դեռ պիտի շարունակենք մեր օգնութիւնները զանազան ձեւերու տակ»:

Յարգելի դեսպանը հրապարակով իր յարգանքը յայտնեց Հայաստանի Կարմիր Խաչին որ անմիջապէս կազմակերպեց օգնութեան գործը, ինչպէս նաեւ ՀՕԿին որ միացման գիծ եղաւ Հայաստանի կառավարութեան եւ գաղութներու միջեւ:

«Կառավարութիւնը պիտի գիտնայ իր պարտականութիւնը կատարել աղէտի հետեւանքները դարմանելու համար, բայց արտասահմանի հայերը եւս Արարատի ստորոտը գտնուող իրենց հայրենակիցները պէտք չէ մոռնան»:

«Խ. Հայաստանի 2. Տարեդարձին առթիւ յարգանքով լի զգացումներով կը խոնարհիմ Լենինականի աղէտի զոհերուն յիշատակին առջեւ: Հաւատացած եմ որ գալիք տարի աւելի մեծ խանդա-

վառութեամբ պիտի տօնենք Է. տարեդարձը, որովհետեւ վերքը արդէն բուժուած պիտի ըլլայ»:

Յետոյ խօսեցաւ Չուբար կարճ բայց գեղեցիկ ճառ մը, որուն սկիզբը ողջոյնի խօսքը ուղղեց Խ. Զ. Միութեան եւ Խորհրդային Անդրկովկասին, որոնց ներկայացուցիչները ներկայ էին: Ան ըսաւ որ մեր անկախութեան թուականը կը սկսի 1920 Նոյեմբեր 29էն եւ ոչ թէ ուրիշ թուականէ, եւ անարկուծօրէն ըրաւ հայ ազգայնական քաղաքականութեան սնանկացման վրայ:

Պր. Պիլպիլեան «Ռընօ» գործարանին բանուորներուն կողմէ խօսեցաւ համայնավարական շեշտով:

Այս տարի Վրացի եւ Ատրպէյճանցի խօսողներ չկային, ինչպէս՝ անցեալ տարի: Այսպիսի համազգային տօնախմբութեան մը միջոցին արդէն յարմար չէր միայն գործաւորական յաղթանակին վրայ եւ համաշխարհային յեղափոխութենէն ճառել: Ինչպէս տեղի ունեցաւ երկու տարի առաջուան տօնախմբութեան միջոցին:

Այս տեսակետէն ընկեր Զրաչ Երուսաղիմ բանախօսութիւնը լայնօրէն ընդունուեցաւ, որուն համար կ'երեւայ տեղոյն օրաթերթերէն մին տհաճութեան զգացումով անկարկութիւն ըրած էր:

ԿՈՄԻՏԱՍ ՎԱՐՂԱՊԵՏԻՆ ԵՐԱՊՈՆԱԿՆԵՐԸ

Կոմիտաս վարդապետին երգերուն մէկ մասը կրամօֆօնի *բլաթներու* վրայ առնուած ըլլալով 1927ին կ'երգուին արդէն: Այս անգամ իր եկեղեցական եւ այլ երգերն ալ առնելու համար «Հիզ Մասթըր Վոյս» ընկերութիւնը ճարտարագետներ ղրկած էր Պոլիս, որոնք Բերա իտալական սրահին մէջ Կոմիտաս վարդապետի աշակերտներուն կողմէ երգուած երգերը առած են սկաւառակներու վրայ: Եկեղեցական երգերը երգած է Գուսան վարդապետ: Յիշեալ ընկերութիւնը բանակցութիւն կատարած է Փարիզ գտնուող Կոմիտաս վարդապետի խնամակալութիւնը ստանձնող յանձնախումբին հետ, որ իր ծախած սկաւառակներու հասոյթին 100ին 10ը պիտի յատկացնէ Կոմիտաս վարդապետին, որ ասոնց հասոյթով պիտի կրնայ հանգիստ ապրիլ եւ դարմանուիլ: Այս սկաւա-

ռակները մինչեւ երկու ամիս պատրաստ պիտի ըլլան:

ԵՐԵՎԱՆԻ Ի ՊԱՏԻ ԱՐՇԱԿ ԶՕՊԱՆԵԱՆԻ

Ընկեր Զօպանեան՝ Ամերիկայէն վերադարձին առիթով կը զեկուցէ ընկերներու եւ համակիրներու շրջանակին մէջ, որուն սակայն շատեր չէին կրցած ներկայ գտնուիլ եւ մեծապէս ցաւած որ զրկուած էին այդ առիթէն:

Փարիզի Ակումբը գաղափարը ունեցած էր թէյասեղանի մը շուրջ պատեհութիւնը տալ լսելու Զօպանեանի հետաքրքրական տեղեկութիւնները Ամերիկահայ գաղութին մասին: Թէյասեղանը տեղի ունեցաւ Զոկտեմբերին Սոսիէթէ Սավանթի մեծ սրահին մէջ: Ներկաներէն ընկերներ Մ. Պապաջանեան, Փրոֆ. Աղաջանեան, Լը Պրաստօր, Սվաճեան, հանդիսավար Ինճիճեանի բացման խօսքէն վերջ Զօպանեանի մասին գնահատական արտայայտութիւններ ունեցան:

Զօպանեան խօսք առնելով Ամերիկահայ գաղութին եւ իր առաքելութեան մասին տուաւ խիստ հետաքրքրաշարժ տեղեկութիւններ: Այս ճառերը ընդմիջուեցան գեղարուեստական որակաւոր յայտագրով մը. երգով՝ Սիլվա Օվէն (Տէր Կիւրեղեան)՝ ջութակով Էլէն Շոթթէլ՝ դաշնակով եւ Օր. Չառափեան դաշնակի վրայ իր կովկասեան կտորներով եւ թառիսթ Աբգար՝ հայկական եղանակներով: Այնուհետեւ՝ Զոմփսիմէ Զաքըրեան եւ Րուպինա Ալիքսանեան երգով, Տրդատ Նշանեան: ասմունքով Զօպանեանի «Վերյուշում» քերթուածի: Վերջապէս յարգանքի օր մը ղեկավար ընկերոջ համար:

ԾՐՋԱՆԱՅԻՆ Դ. ՊԱՏՊԱՄԱՌՈՐԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎ

Նոյեմբեր 7, 1928ին Լիոնի մէջ գումարուեցաւ Ռամկավար Ազատական Կուսակցութեան Արեւմտեան Եւրոպայի Դ. Շրջանային Պատգամաւորական Ժողովը, Ակումբներու կողմէ ղրկուած 17 պատգամաւորներու մասնակցութեամբ: Ժողովը տեւեց երկու օր: Որոշուեցաւ յաջորդ ժողովը գումարել Վիեննի մէջ:

ՄԱՐՍԵՅԼԻ ՀԱՅ զԱՂՈՒԹԸ

Հայ գաղթականներու միակ ցան է ազգային կազմակերպութեան պակասը, հեղինակութեան, բարոյական իշխանութեան մը բացակայութիւնը: Այս պակասը լրացնել դժուար, անկարելի պիտի ըլլայ, մինչեւ այն օր, ուր կուսակցութիւնները, որոնք ազգին մէջ գործօն միակ կազմակերպութեան ընդունակ տարրը կը կազմեն, չկարենան նախ իրենց արտասահմանեան դիրքին գիտակցութիւնը ունենալ, յետոյ փոխադարձ զիջումով եւ ուղղամիտ վերաբերումով մը հիմերը չդնեն նոր գոյավիճակի մը, որ եկեղեցական-ազգային սահմանադրութիւնը պիտի տայ նոր պայմաններու մէջ, նոր ըմբռնումներով: Եթէ այս բանը անկարելի ըլլայ – եւ դժբախտաբար անկարելի պիտի ըլլայ շնորհիւ գաղութները տագնապեցնող, պառակտող կազմակերպութեան – անհրաժեշտ է մեր ժողովուրդին չեզոք ստուարագոյն մասը դաստիարակել, լուսաբանել, պատրաստել այդ ուղղութեամբ, անոր մէջ իշխանութեան, հեղինակութեան, կարգապահութեան ըմբռնումը զօրացնելով, հակազդելով անիշխանական, քայքայիչ հակումներու, եւ այս ընելը՝ կը վիճակի Ռամկավար Ազատական Կուսակցութեան:

Փորձը Մարսելի մէջ տուաւ դասը անոր, որոնք ինքզինքնին ՄԻՆԱԿԻՆ ընդունակ կը կարծէին գաղութները կազմակերպելու: Մարսել համոզեց, Նոյնիսկ Հ. Յ. Դ.-ի պարագլուխները, որ իրենց տղաքը գործ շինելու անընդունակ են: Մարսելի մէջ կար մատուռ, դպրոց եւ մանկապարտեզ, ՀՀԴԻ ծանօթ «ընտրական» բռնութիւններով, քուէներ ծախու առնելով, իշխանութիւնը (բանկայի, ժամկոչի իշխանութիւնը) ձեռք առաւ: Այսօր մատուռ չի յաճախեր գաղութին ստուարագոյն մասը, դպրոցը փակուած է եւ մանկապարտեզին պիտոճէն բաց կը մնայ: Թաղերը չեն ուզեր հպատակիլ Մարսելի, որ իբր թէ առանձին առաջնորդութիւն կը կազմէ, գլխաւորութեամբ անխորհուրդ եկեղեցականի մը: Եկեղեցին որ այնտեղ սկսեր է բարձրանալ, մեծահարուստ Հայու մը նուիրատուութեամբ, սիրտերը չի խանդավառեր: Ազգային զգացումը կը տուժէ եւ ուժացումը կը դիւրանայ:

Ի՞նչ է դարմանը: Այս վիճակէն դժգոհ է ամէն ոք, Նոյնիսկ ... Փարիզի Դաշնակցական օրկանը, որ չի հասկնար թէ ինչո՞ւ գործերը մինչեւ հոն հասած են, ուր շարքերուն մէկ մասն ալ դժգոհ է: Եւ սակայն Գաւառական կոչուած մարմինը, որ կորսնցուցած է 23 անդամէն 12ը, կը յամառի շարունակել եւ չի հրաժարիր: «Ազգային Վարչութիւն»ը, որ «ընտրութեամբ» նշանակուած Գաւառական ժողովէն բխած չէ, այլ նշանակովի անուանուած, ան ալ ամուր կառչած է տիրացուի աթոռին: Մարսելի տեղական հայ թերթը, ՀՀԴԻ համակրական կապերովը ծանօթ, կ'առաջարկէ ներկայ վարչութեան տեղ զուտ անկուսակցական մարմին մը կազմել: Հին գաղութը – որովհետեւ Մարսել ունի հին Հայ գաղութ մը, որ այժմ գործելէ ձեռնթափ եղած է – իր կարգին կը հարցնէ թէ քանի մը տղոց ձեռք մնացած այս գործերը մինչեւ ո՞ր պիտի հասնին: Հին գաղութը, դժգոհ է այդ՝ հակառակ իր անտարբերութեամբ եւ իր մեղսակցութեամբը նպաստած ըլլալուն այսօրուան կացութեան: Անցած Չատկին կացութիւնը երբ տակաւին ծանրացած չէր, Ռամկավար Ազատական Կուսակցութեան տեղական Ակումբ թռուցիկով մը հրապարակ եկաւ, բողոքի եւ զգուշացման կոչով մը: Դաշնակցականներ յարձակեցան մեր ընկերներուն վրայ եւ յարձակելով չբաւականացան, լուր դրկեցին ոստիկանութեան, ըսելով թէ ... համայնավարներ եկած են եւ կը խանգարեն եկեղեցական արարողութիւնները: Մեր ընկերներէն երկուքը Նոյն իսկ ոստիկանի վրայ հրողներ եղան, որպէսզի ոստիկանին պատրուակ տան զանոնք բանտարկել տալու, իբրեւ ... իր վրայ յարձակողներ: Այս բաները եղան, այո՛, բայց կացութեան դարման մը չբերաւ: Գաղութին հին դէմքերէն մէկուն հետ, որ զգուած էր Դաշնակցութեան այս ընթացքէն, խօսած ատեն հարց կը տրուի թէ ի՞նչ ըրած են օժանդակելու համար ռամկավար ընկերներուն: Ոչինչ: Միայն դժգոհութիւնը բաւարար չէ: Գործելու ջիղը պէտք է դնել այն չեզոք զանգուածին մէջ, որ կ'ընկրկի առաջին ընդդիմութեան մը առթիւ եւ իր հանգիստը չուզեր զոհել փողոցի կռիւներուն համար:

Մարսել 10 հազար Հայութիւն մը ունի եւ ամօթ

պիտի ըլլար, եթէ այս Հայութիւնը շարունակէր խաղալիք դառնալ տասը ստահակին ձեռքը:

ԶՕՐ. ԱՆՂՐԱՆԻԿԻ ՅՈՒՇԱՐԶԱՆԸ

«Զօր. Անդրանիկի Յուշարձանի Շինութեան Յանձնաժողով»-ը ՌԱԿ «Ապագայ» պաշտօնաթերթին ըրած է հետեւեալ յայտարարութիւնը.

Յանձնաժողովս ցարդ ստացած է 25,657 ֆրանք՝ իբր արդիւնք հանգանակութեան, որուն մասնակցող գաղութներուն ցուցակը պիտի հրատարակուի յառաջիկային հարկ եղած մանրամասնութիւններով:

Յանձնաժողովս գնած է գետին մը՝ Pere Lachaiseի գերեզմանատան մէջ 94րդ Divisionի վրայ, եւ անոր փոխարժեքը վճարած է ընդամենը 21,284 ֆրանք՝ Maison Trouvainի միջոցաւ՝ վերոյիշեալ գումարէն:

Յանձնաժողովս ձեռնարկած ըլլալով Նաեւ Դամբարանի (Cavau) շինութեան՝ վճարած է Նաեւ 12,000 ֆրանք՝ Maison Trouvainի միջոցաւ՝ դարձեալ վերոյիշեալ գումարէն: Ամփոփելով՝

Գնուած գետնի արժեք՝	21,281
Դամբարանի շինութիւն	12,000

33,281

Հանգանակուած գումար՝	23,637

Տարբերութիւն	9,644

Ֆրանք, զոր Յանձնաժողովս իր կողմէ վճարած է առ ի չգոյէ տրամադրելի դրամի՝ յետոյ հաշուակցելու պայմանով:

Դեռ կը մնան ողբացեալ Զօրավարին մարմինը առժամեայ արդի դամբարանէն իր սեփական դամբարանը փոխադրելու, ինչպէս Նաեւ յիշեալ դամբարանին վրայ վայելուչ Յուշարձան մը կանգնելու ծախքերը, որոնց համար կը պակսի տրամադրելի դրամը:

Պատեհ առիթ է ուրեմն կրկին խնդրել ողբ. Զօրավարին յիշատակը յարգող հայ պատուական գաղութներէն (որոնց դիմում եղած է արդէն Յանձնաժողովոյս կողմէ), որ հաճին փութացնել իրենց շրջանակին հանգանակութեան արդիւնքը եւ այս

կերպով կարելիութիւն ընծայեն՝ որ առաջ աւարտած տեսնելու Յուշարձանի շինութիւնը:

Ի դիմաց

«Զօրավար Անդրանիկի
Յուշարձանի Շինութեան Յանձնաժողովոյ»
Նախագահ՝
ՎՈԱՄՇԱԴՈՒՅ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ

«ԱՆԱՅԻՏ»Ի ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆԸ

Խմբագրութեամբ Արշակ Զօպանեանի Փարիզէն լոյս սկսաւ տեսնել «Անահիտ» Հանդէս Մտածման եւ Արուեստի Երկամսեայ Հանդէսի Ա. Տարի, Թիւ 1 – Մայիս-Յունիս 1929 համարը, ուր իրենց աշխատակցութիւնը բերած են Արշակ Զօպանեան, Վահան Թէքեան, Կոստան Զարեան, Յովհաննէս Թումանեան, Անայիս, Եղիա Տէմիրճիպաշեան, Զարուհի Գալեմբեարեան, Հայր Արսէն Ղազիկեան, Մանսիկ Պերպերեան, Թորգոմ Արք. Գուշակեան,

Արսեն Երկաթ, Արշամ Տատրեան, Յովհաննես Մահտեսեան, Գառնիկ Ֆետրազեան, Գ. Սայապալեան, Դոկտ. Արսեն Ծ. Վրդ. Ղըլանեան եւ ուրիշներ:

Ռ. Ա. Կ.-Ի Դ. ԸՆԴՀ. ՊԱՏԳՄ. ՄԱՍՆԱԿԻՑՆԵՐՈՒ ԸՆԴՈՒՆԵԼՈՒԹԻՒՆ

ՌԱԿԻ Դ. Ընդհանուր Պատգամաւորական ժողովը բացուեցաւ Յուլիս 20, 1929ին Փարիզի մէջ: ՌԱԿԻ Փարիզի Ակումբը Օգոստոս 3ին թեյասեղան մը սարքեց «Զաֆէ Վոյթեր»ի սրահին մէջ, ի պատիւ շրջաններէ եկած պատգամաւոր ընկերներու: Այս առթիւ խօսք առին Փարիզի Ակումբին, Շրջանային Վարչութեան եւ Կեդր. Վարչութեան ներկայացուցիչները եւ պատգամաւորները, ստեղծելով խանդավառ մթնոլորտ, իւրաքանչիւրը կուսակցական կեանքէ վերոյիշումներ ընելով կամ իր տպաւորութիւնը հաղորդելով: Ժողովի աշխատանքներուն մասին, որոնք գործունէութեան նոր ուղի մը կը բանաս մեր ազգային կեանքին համար:

Բ. ԶՐԱՊԱՐԱԿԱՅԻՆ ԴԱՍԱԽՕՍՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԸՆԿԵՐ ՄԱՐԿՈՍ ՆԱԹԱՆԵԱՆԻ ՎԵՐՋԻՆ ԶԱՆԴԻՊՈՒՄԸ ... ԵՒ ՅՈՒՐԱՐԿԱՌՈՐՈՒԹԻՒՆԸ

Մարտ 28ի Շաբաթ երեկոյեան Փարիզի «Սօսիթէ Սավանթ»ի մէջ սարքուեցաւ Ռամկավար Ազատական Ակումբին երկրորդ հրապարակային բանախօսութիւնը, որուն եկած էր նաեւ ներկայ ըլլալու ընկեր Մարկոս Նաթանեան:

Ընկեր Ա. Զօպանեան «ազգային պատմութեան եւ աւանդամուկներուն վրայ իր բանախօսութիւնը լրացնելէ ետք, ուրիշներու կարգին ընկեր Նաթանեան եւս խօսք առաւ եւ արտայայտուեցաւ ի նպաստ Եղիշէ պատմիչին Վարդանանց պատերազմի ժամանակակից ըլլալուն, մինչդեռ Զայր Ակիսեանի նման Ա. Զօպանեան եւս, աւելի ետքի թուականներուն ապրող պատմիչ մը ըլլալը կը փաստէր:

Բանախօսութեան նախագահող ընկեր Ա. Թերզիպաշեան թէեւ նշմարած էր Նաթանեանի խօսքերուն մէջ թերեւկոտ շեշտ մը, բայց չէր ուզած ընդմիջել՝ զինք չնեղացնելու համար: Երբ Նաթանեան վերջացուց իր խօսքերը եւ նստաւ գլխու

պտոյտ զգալով, մօտիկները քանի մը վայրկեան ետք նշմարեցին որ ան կ'իյնար աթոռին վրայ: Ընկերներ ջուր փութացուցին, սակայն տեսնելով որ ուշքի չի գար՝ անմիջապէս փոխադրեցին «Շարիթէ» հիւանդանոցը, ուր քիչ ետք տունէն եկան կինն ու աղջիկը, որոնց ժամանումէն հազիւ կէս ժամ ետք, զիշերուան ժամը մէկին Նաթանեան աւանդեց հոգին:

Իր մէկ հատիկ մանչ զաւկին մահէն ետք՝ գրեթէ վեց տարիէ ի վեր ընկեր Նաթանեան Փարիզ կը գտնուէր: Զազիւ քանի մը դասաւանդութիւններով կը պարապէր եւ կ'աշխատակցէր «Ապագայ»ի, «Պայքար»ի, «Արեւ»ի եւ «Եփրատ»ի: Վերջին օրը գացած էր Անկէն՝ գործով: Այսպէս ընկեր Նաթանեան իր խոր ծերութեան տարիքին իբր երիտասարդ մը կը մղէր կեանքի պայքարը եւ կ'իյնար պատնէշի վրայ:

Իր ընտանիքն ու ընկերները մտահոգուեցան անոր տալու սեփական հող մը Պանթէօյի գերեզմանատան մէջ, եւ եկեղեցիի Զոգաբարձութիւնը ստանձնեց յուղարկաւորութեան ամբողջ ծախքը: Կատարուեցաւ թաղման արժանավայել հանդէս մը որուն կը մասնակցէին ամէն դասակարգէ զինք սիրողներ եւ յարգողներ:

Եկեղեցին գրեթէ լեցուն էր: Դամբանական խօսեցաւ Առաջնորդ Վռամշապուհ Սրբազան, որ կը նախագահէր կրօնական արարողութեան, իր շուրջ ունենալով բոլոր քահանաները եւ դպիրները: Սրբազանը յիշեց անոր երկարամեայ ուսուցչական պաշտօնավարութիւնը, Միացեալի վարժարաններուն քննչութիւնը եւ Պոլսոյ երեք կրթական տեսուչներէն մին կարգուած ըլլալը:

Սրբազանէն ետք խօսք առաւ Ե. Տէր Անդրեասեան՝ հայ ուսուցչութեան կողմէ յարգանք ընծայելով Նաթանեանի անձին մէջ անշահախնդիր կրթական պաշտօնեային եւ մաղթեց որ հիներու այս անձնութեան օրինակը տարածուի նորերուն վրայ:

Ընկեր Ա. Զօպանեան խօսեցաւ հայ գրագետներու եւ Ռամկ. Ազատ. Կուսակցութեան կողմէ՝ գովելով անոր մէջ ներհուն գրողը եւ ազգային ամբասիր գործիչը:

Վասպուրականի հայրենակիցներուն կողմէ խօսեցաւ ընկեր Ա. Թերզիպաշեան, յիշելով Նաթանեան ընտանիքին ազգին տուած մտաւորականները:

ՎԻԵՆԱ ԶՐԱՊԱՐԱԿԱՅԻՆ ԺՈՂՈՎԸ

Ապրիլ 18, 1931ին տեղի ունեցաւ ՌԱԿի Վիենի Ակումբին հրապարակային ժողովը, ուր բանախօսեց Ընկ. Ա. Թերզիպաշեան: Գործադրուեցաւ գեղարուեստական յայտագիր մը, ուր Օր. Մառի Դաւիթեան երգեց Զօպանեանի «Օրօր Մայր Զայաստանին»ը: Տիրան Տէր Դաւիթեան արտասանեց դարձեալ Զօպանեանէն «Հիւանդանոց»ը:

Ընկեր ատենապետը բեմ հրաւիրեց օրուան բանախօսը, տալով անոր հակիրճ կենսագրականը եւ ներկայացնելով անոր ազգային գործունեութիւնը երկրի թէ արտասահմանի մէջ: Ան նախ պարզեց ՌԱԿի աշխարհայեացքը գաղութահայութեան եւ հայրենիքի նկատմամբ եւ քրտական շարժումին հանդէպ: Ան պարտք համարեց նաեւ յիշել «Ապագայ»ի մարզական զոյգ ձեռնարկները՝ թէնիսի եւ ֆութպոլի, ըսելով. «Մենք երկու նպատակ ունինք. առաջին՝ պատեհութիւն տալ բոլոր մարզիկներու, ծանօթանալ իրարու, եւ երկրորդ՝ բարձրացնել հայ ժողովուրդին ֆիզիքականն ու բարոյականը, որոնցմով կ'ունենանք առողջ բանականութիւն մը որ պիտի տիրապետէ մեր զգացումներուն վրայ»: Յետոյ ընկեր Թերզիպաշեան թելադրեց օգնել մեր հարազատ հայրենիքին՝ վերաշինուող Զայաստանին, որ կ'ուժեղանայ տնտեսապէս, մշակութապէս եւ մանաւանդ քաղաքականապէս:

«Մենք ըլլալով հանդերձ ապադասակարգային կուսակցութիւն մը, կ'օգնենք բարոյապէս եւ նիւթապէս դասակարգային կուսակցութեան մը որ կառավարողն է մեր հայրենիքին եւ այս կը փաստէ մեր ունեցած իրատեսութիւնն ու հեռատեսութիւնը եւ որ իր ետեւէն կը քաշէ գաղութահայ հայրենակարօտ ժողովուրդը, որ շինէ Նոր Եւրոպիա, Նոր Արաբկիր, Նոր Խարբերդ, Նոր Մալաթիա, Նոր Սեբաստիա եւ Նուպարաշենը»: Ընկեր Թերզիպաշեան բաղդատութեան դրաւ 11 տարուան ժամանակա-

շրջանին մէջ կատարուած վերելքը ասկէ առաջուան արինի եւ աւերումի թուականներուն հետ. իսկ քրտական հարցին անդրադառնալով վերջացուց թէ՝ դժուար է այդ կիսակիրթ ժողովուրդին վստահութիւն ներշնչել քանի որ իրենք ալ գիտեն թէ երկու միլիոն հայութիւնը կոշկոճամահ ընողները եղան: Ասկէ զատ պատրուակ կու տանք Թուրքիոյ տեղահան ընելու համար մնացեալ Զայութիւնը:

Բանախօսութենէն յետոյ ընկերահամակրական շրջանակին մէջ աւելի լայնօրէն անդրադարձաւ իր խօսքին: Ժողովի աւարտին երկու համակիրներ անդամակցեցան Ռամկավար Ազատական Կուսակցութեան շարքերուն կատարելով իրենց ուխտը:

ԵՐԶԱՆԱԿԻՆ Է. ՊԱՏՃԱՄԱՌՈՐԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎԸ

Արեւմտեան Եւրոպայի Շրջանակին 7րդ Պատգամաւորական ժողովը տեղի ունեցաւ Մայիս 24 եւ 25, 1931, Կիրակի եւ Երկուշաբթի օրերուն, Փարիզի Ակումբին ժողովասրահին մէջ, Ակումբներու պատգամաւորներուն մասնակցութեամբ:

Ժողովի օրակարգին վրայ դրուած հարցերը ծեծուեցան ընկերական համերաշխ մթնոլորտի մը մէջ եւ աշխատանքները լրացան շրջանակին համար խիստ օգտակար առաջադրութիւններով, որոնց գործադրութիւնը յանձնուեցաւ Շրջանային Վարչութեան:

Կատարուեցաւ ընտրութիւնը կուսակցութեան յառաջիկայ Ընդհ. Պատգմ. Ժողովի համար շրջանակի պատգամաւորներուն:

Այս առթիւ տրուեցաւ ճաշասեղան «Ֆլօրիա»ի սրահին մէջ, ուր ներկայ էին պատգամաւորներէ դուրս բազմաթիւ ընկերներ ալ: Գաշասեղանին կը նախագահէր ընկեր Ա. Զօպանեան: Օրուան խանդավառութիւնը աւելցնող ազդակ մը եղաւ ներկայութիւնը ընկեր Զրաչ Երուանդի, որ խօսեցաւ ջերմ հաւատքով լեցուն Ռ. Ա. Կուսակցութեան կատարած եւ կատարելիք դերին մասին:

Խօսք առին ճաշկերոյթին ներկայ ուրիշ ընկերներ ալ:

Ռ.Ա.Կ. ԵՔԻՊՏՈՍԻ ՇՐՋԱՆԱԿ

ՄԻՈՒԹԵԱՆ ԱՌԹԻ ՅՆԾԱՏՈՆ

Հոկտեմբեր 23, 1921ին Գահիրեի «Հայ Ակումբ»ի սրահին մեջ, ներկաներու հոծ բազմութեան առջեւ, շքեղօրէն տեղի ունեցաւ Ռամկավար եւ Ազատական Կուսակցութեանց միացման հանդէսը: Բացման խօսքը ընկեր Յակոբ Փափագեանինն էր, որ յիշեցնելէ վերջ թէ հաւաքոյթին նպատակն էր առաջին քարը դնել այն միութեան, որուն երկար ատենէ ի վեր կը փափաքուէր, շեշտեց թէ այս դէպքը յիշատակելի պիտի մնայ կուսակցութեան տարեգրութեանց մեջ, եւ աւելցուց. «Ազգը պարտականութիւն ունի ժողովելու իր բեկորները, փրկելու համար ինչ որ կարելի է եւ աշխատելու համար խմբովին ազգային քաղաքական ձեռնարկներու շուրջ»:

Օրուան բանախօսներուն թողելով մանրամասնօրէն բացատրել հանդէսին նշանակութիւնը՝ ընկեր Յ. Փափագեան ընթացք տուաւ գեղարուեստական յայտագրին հրաւիրելով Տիկին Գ. Գլըճեան դաշնակի ընկերակցութեամբ երգելու «Տեր կեցոյ դու գիայս», Լեւոն Հիւրմիւզ ասմունքեց Պ. Աղազարմի «դրօշակ»ը, «Հայրենիքի խորհրդանիշ եռագոյն» ...: Օրիորդ Բելաքոֆին, դաշնակի վրայ նուագեց Փականինիի «Գավալիերա Ռուսթիքանայի «Էնթերմետ»ը:

Խօսք առաւ ընկեր Միհրան Տամատեան, որուն կուռ եւ հոյակապ բանախօսութիւնը խորունկ տպաւորութիւն թողեց: Ընկեր Տամատեան յիշեց թէ Միացեալ այս երկու կուսակցութիւններուն մէջ ալ կը գտնուին ամենահին գործիչներ «որք մրրկաւ էին գատուած»:

Միութիւնը որ երկար ժամանակէ ի վեր մտածուած էր, չկրցաւ աւելի շուտ կատարուիլ, որովհետեւ գործը ամուր բռնելու համար երկու կողմի բանազնացները ամէն կետի վրայ մանրամասնօրէն վիճաբանած եւ հասկացողութեան եկած են:

«Ազգը կը պարունակէ երկու որոշ գաղափարի հոսանքներ. Ազգայնական-Ռամկավարական եւ Ընկերավարական: Ժամանակն է որ անոնք քիւրտեղանային: Տարօրինակ եւ ցաւալի երեւոյթ մըն է սակայն մեր մէջ որ ընկերավարականները աւելի շատ են: Ասկէ կարելի՞ է հետեւցնել որ աշխարհի ամէնէն յառաջադէմ ազգն ենք ...: Պատճառը ուրիշ բան չէ բայց եթէ մեր նորասեր, թեթեւ նկարագիրը, որով կը յարինք իսկոյն՝ ամէնէն նորամուտ վարդապետութիւններուն: Ակնարկելով միւս կուսակցութեանց գոյութեան, մենք մեզմէ դուրս միւս կուսակցութեանց գոյութենէն չենք խրտչիր, պայմանաւ որ պայքարը ազնիւ եւ գաղափարական գետնի վրայ ըլլայ եւ լոյսը ծագի՝ գաղափարաց փոխանակումէն ...: Ցաւալի է որ միութեան առթիւ հակառակ կուսակցութիւն մը չվարանեցաւ ծաղրելու մեր այս ժեսթը»:

Տամատեան այս առթիւ, իրաւամբ դիտել տուաւ թէ անգլիացիք դժբախտ երեւոյթ մը կը նկատեն եթէ կուսակցութիւն մը ատոր հետեւանքով առանց հակակշռի կը մնար: Երբ Կլատսթոն մը կը մեռնի՝ բարեբախտ է որ կը մեռնի պահպանողականներու օրովը, որովհետեւ պահպանողականները իրեն համար «պանթոն» կը քուէարկեն, ինչ որ թերեւս ազատականները պիտի վարանէին ընել. եթէ այսինչ կուսակցութեան չես պատկանիր անպատճառ տգետ, բախտախնդիր եւլն. Կը նկատուիս, այնպէս որ մէկը եթէ ազնիւ ըլլայ եւ չի պատկանի այդ կուսակցութեան՝ պիտի ուզէինք որ անազնիւ եւ խայտառակ ըլլար ան որպէսզի կարենայինք ըսել որ այսինչ կուսակցութենէն դուրս ազնիւ մարդ չկայ:

Ռամկավար Ազատական կուսակցութեան դաւանած սկզբունքներուն ակնարկելով՝ Տամատեան ըսաւ.

«Մենք առանձին աւետարան, սուրբեր տօնախմբութիւն եւն. չունինք: Մեր գործերը հաւա-

բականության գործերն են, մեր հետեւած սկզբունքները ամենուն ըմբռնած եւ նոյնիսկ ինքզինքնին ընկերվարական կարծողներու սրտին մէջ արմատ ձգած սկզբունքներն եւ իտեալներն են: Գերի ենք եւ կ'ուզենք ազատագրուիլ: Դժբախտ ենք եւ կ'ուզենք երջանիկ ըլլալ: Մեր սկզբունքները անձի եւ մտքի զոհողութիւն կը պահանջեն: Անանկ Մարքսիզմ, Պեպել եւլն. չունինք եւ չենք ուզեր ունենալ ...: Եւ սակայն Միութիւնը մեծ բան մը չի ներկայացներ եթէ միացեալ տարրերը կենսունակութիւն ցոյց չտան: Գաղափարական Միութիւնը չի բաւեր: Պետք է կարգապահութիւն, պետք է անձնուիրութիւն եւ պարտաճանաչութիւն: Միութենէն ոգեւորուած՝ կրկնապատկենք մեր ուժը: Ազգը պետք է գիտնայ որ անհրաժեշտ իրողութիւններ են կուսակցութիւնները: Մի հօտ եւ մի հովիւ բանաձեւը հինգած է այլեւս»:

Մեր չէզոք ըստած տարրին գալով Տամատեան այսպէս արտայայտուեցաւ.

«Պետք է գիտնալ որ 10,000 չէզոք նոյն արժէքը չունին որչափ 100 կուսակցական: Ազգին գլխուն պատահածներուն գլխաւոր պատասխանատուն այն անանուն, անձեւ զանգուածն է որ Չէզոքութիւն կը կոչուի, եւ որ պետք է փութայ որոշ շարքի մը մէջ դնելու ինքզինքը: Եթէ հրապարակը խենդերուն ձգուած է՝ ո՛ր եւ անելի խելացիները: Եթէ անելի խելացիները չգործէին, անկարգներն են որ գործի գլուխ պիտի անցնէին: Եւ ո՛վ պիտի ըլլար մեղաւորը:

Տամատեան վերջացնելէ առաջ՝ յոյս յայտնեց որ ժողովուրդը պիտի գիտնայ քաջալերել միացեալ կուսակցութիւնները, որ մօտ ատենէն անելի ուժեղ պիտի ըլլան: Մաղթեց որ յաւերժական ըլլայ այս միութիւնը եւ ակնարկելէ վերջ Կիլիկիոյ մէջ Չանգալեանի եւ Զերեանի պէս գործիչներու, որոնք աշխատեցան միւս կուսակցութեանց հետ, անելցուց թէ Մեծ Զայաստանը չէ մոռցուած եւ անոր մասին Կուսակցութիւնը չունի այն արտառոց գաղափարները զորս իրեն կը վերագրեն իր հակառակորդները: «Կեցցէ՛ Միութիւնը» եղաւ ընկեր Տամատեանի ճառին վերջին բառը:

Այնուհետեւ շարունակուեցաւ գեղարուեստա-

կան յայտագիրը եւ աւարտեցաւ «Տալուրիկ» քայլերգով:

Հանդեսէն քանի մը օր ետք, Զոկտեմբեր 26ին հեռագրով կ'ողջունէ միութիւնը ՌԱԿի Ատիս Ապապայի Ակումբը: Ստորագրութիւն՝ Թեօրեան:

ՍՈՎԱՄԱՅ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԵՐԱՅՅՐԱԿԱՆ ՕԳՆՈՒԹԻՒՆ

Ընթացք տալով ԶՕԿի կոչին, ռամկավար ազատական մամուլը Զայաստանի սովամահ հայրենակիցներուն համար կազմակերպեց օգնութեան հանգանակութեան արշաւ մը, բանալով իր էջերը ընթերցողներուն եւ ազգայիններուն առջեւ՝ բերելու իրենց լուսմաները Զայաստանին: Ազգայիններ վստահելով ՌԱԿին բերին իրենց մասնակցութիւնը:

«Արեւ» եւս իր կարգին բացուած յայտարարեց սովամահ Զայաստանի եղբայրասպան օգնութիւնը եւ արագօրէն, ամենօրեայ թիւերը սկսան հրատարակուիլ:

ԳԱՀԻՐԵԻ ՄԵՋ ԼՍԱՐԱՆ

Երկար ժամանակէ ի վեր, Գահիրէի մէջ զգալի դարձած ըլլալով լսարան-ընթերցարանի մը պակասը, ուր հայ երիտասարդը իր օրուան տաժանքէն ետք երթար մաքուր մթնոլորտի մէջ մտքի ու հոգիի կազդոյրը գտնելու, ազատելով այդ կերպով սրճարաններու ապականած միջավայրէն, ՌԱԿի Գահիրէի ակումբը ընդառաջելով խումբ մը սրտցաւ երիտասարդներու յայտնած փափաքին, տրամադրած է առ այդ սրահը: Կազմուած է վարչութիւն մը, որ կը ջանայ օգտակար եւ հաճելի միջավայր մը ընել տոյն ընթերցարանը, որ այսուհետեւ պիտի կոչուի «Ժողովրդային սրահ»:

Արդէն իսկ տրամադրելի կայ ճոխ գրադարան մը ու կը ստացուին Պոլսոյ եւ արտասահմանի բոլոր թերթերը անխտիր:

Ժամանցի համար պիլիարտ, նարտ, սուրճ, թէյ եւ ըմպելի դիւրամատչելի գիներով:

Վերջապէս եգիպտահայ երիտասարդութիւնը գտաւ իր ազգային տունը:

Գահիրեի Ակումբի ընկերները. կեդրոնը, նստած՝ Չեթունի հերոս Ապահ Պետրոսեան

ՆՈՐԱԳԻՐՆԵՐ ԿԸ ՄԻԱՆԱՆ ՌԱԿ-Ի ԶԱՐԹԵՐՈՒՆ

Փետրուար 1922ի ընդհանուր ժողովին, որուն ներկայ էին 80 ընկերներ, տեղի ունեցաւ անդրանիկ 20 ընկերուհիներու ընդունելութիւնը. առաջին անգամն է որ ՌԱԿի Գահիրեի ակումբը խառն ժողով մը կ'ունենար. բարեբախտաբար ամենքն ալ զարգացեալ եւ համոզուած ընկերուհիներ են: Այդ ժողովին մէջ լսուեցաւ նախորդ Վարչութեան համարատուութիւնը եւ ընտրուեցաւ նոր Վարչութիւն մը:

Վերջին երկու ժողովներուն ներկայ եղան հիւր ընկերներ Բարուսակեան, Իշլեմեճեան, Լիպարեան եւ Բարսեղեան. առաջինը Կիլիկիայէն կու գայ եւ Ամերիկա կը մեկնի: Դոն կը գտնուի Նաեւ Տոթթ. Գույումճեան, որ Ամերիկայէն Կիլիկիա դրկուած էր տարի մը առաջ առողջապահական ձեռնարկներու համար. ան եւս խօսք առաւ ժողովի ընթացքին:

ՇՐՋԱՆԱԿԻՆ ԲՈՂՈՔԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆԴԷՊ ԳՈՐԾՈՒԾ ԴԱԲԱՃԱՆՈՒԹԵԱՆ ԴԵՍ

ՌԱԿի Եգիպտոսի Շրջանային Վարչութիւնը հետեւեալ բողոքի հեռագիրը ուղղեց Ազգերու Լիկայի Նախագահին, Ժընեւ:

«Ռամկավար Ազատական Կուսակցութեան Եգիպտոսի Մարմինը, սրտմտած Բարիզի խորհրդաժողովին Հայաստանի հանդէպ բռնած ընթացքէն՝ ազդուապէս կը բողոքէ Ազգային Տան լքումին դէմ:

Աշխարհի ամէն կողմերը գտնուող հայերը պիտոյ պիտի կառչին իրենց բոլոր պահանջներուն՝ թէ՛ Ազգային Տան հաստատման եւ թէ՛ Կիլիկիոյ մէջ առանձին վարչաձեւի մասին»:

Յիշեալ Վարչութիւնը ասկէ զատ շնորհակալութեան հեռագիր ուղղեց Պարոններ տ'Անունցիօի եւ Լուիճի Լուծծաթիի՝ վերջին անգամ իրենց հայանպաստ ժեսթին համար: Ահաւասիկ պատ-

ճենը այդ հեռագիրներուն:

«Ռամկավար Ազատական Կուսակցութեան Եգիպտոսի Շրջանային Վարչութիւնը մեծապէս զգացուած Ձեր հայանպաստ արարքէն՝ իր խորին երախտագիտութիւնը կը յայտնէ Ձեզի: Իցիւ թէ Ձեր վեհանձն միջամտութիւնը հանրային կարծիքը յուզեր եւ ստիպեր Ձեր կառավարութիւնը արդիւնաւորապէս պաշտպանելու մեր դատը»:

Շրջանային Վարչութիւնը իր այս դիմումներուն մասին հեռագիրով տեղեկութիւն հաղորդեց կուսակցութեան Կեդրոնին եւ Եւրոպայի ու Ամերիկայի Շրջանային վարչութիւններուն, ինչպէս նաեւ Ազգային Պատուիրակութեան:

Վերոյիշեալ հեռագիրները առանձին նամակներով հաղորդուեցան Զավասի, Ռոյթերի եւ Իթալօ-Օրիանթալի Եգիպտոսի գործակալութեանց:

ՊԱՅՔԱՐԸ ԿԸ ՓՈԽԱԴՐՈՒԻ ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ ՂԱՇՏ

ՀՀԴ կորսնցնելէ ետք քաղաքական իր իշխանութիւնը Հայաստանի Հանրապետութենէն ներս, Սփիւռքի մէջ ուզեց իր հեղինակութիւնը պարտադրել, այս անգամ ազգային եկեղեցական կեանքէն ներս: Եւ այդ առաջին փորձը կատարել ուզեց Եգիպտոսի շրջանակէն ներս, որ այդ տարիներուն ամենահեղինակաւոր առաջնորդութիւնն էր Հայ կեանքէն ներս իր ազդեցիկ ազգայիններով ու կարելիութիւններով:

Գահիրէի ազգային երեսփոխանական ընտրութիւնները հանդիսացան առաջին փորձաքարը այդ միջամտութեան: Մարտ 5ին Ազգային Առաջնորդարանի մէջ երկար յետաձգումներէ վերջ տեղի ունեցաւ Գահիրէի Թեմական Խորհուրդին 9 երեսփոխաններուն ընտրութիւնը: Դժբախտաբար ընտրութիւնը վիժեցաւ դաշնակցականներուն առաւօտեան խափանարար եւ կռուազան արարքներուն յաջորդող երեկոյեան կազմակերպուած վայրագ խուժումին եւ յարձակումին հետեւանքով:

Արդէն գաղտնիք մը չէր որ, տեսնելով իրենց ջախջախիչ պարտութիւնը, որովհետեւ ժողովուրդը չէզոք-ռամկավար ցանկին վրայ կեդրոնացուցած էր իր նախընտրանքը, դաշնակցա-

կաններ կը դիմէին ամէն միջոցի խանգարելու այս ընտրութիւնը: Այս նախատեսութիւնը ունենալով հրաւիրուած էին եգիպտացի ոստիկաններ: Հրմշտուք-պոռչտուք առաւօտէն սկսեալ անախորժ տեսարան մը կը պարզեր: Քուէատուփերու մէջ դաշնակցականներ բռնութեամբ կը լեցնէին քուէաթուղթեր: Ի վերջոյ *սուխային* յաղթանակը կիրարկուեցաւ:

Դաշնակցութեան նոր փորձ մը եկեղեցիին միջոցաւ տիրելու գաղթահայութեան ... բան մը որ մինչեւ այսօր կը մնայ ի զօրու:

ՇՐՋԱՆԱՅԻՆ Բ. ՊԱՏՊԱՄԱՆՈՐԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎ

Եգիպտոսի Շրջանային Բ. Պատգամաւորական Ժողովը գումարուեցաւ Մարտ, 18-19 1922ին Գահիրէի մէջ մասնակցութեամբ Գահիրէի, Աղէքսանդրիոյ, Չակագիկի եւ Թանթայի ակումբներէն ղրկուած 14 պատգամաւորներու: Ատիս Ապեպայի ակումբը՝ ժամանակի անձկութեան պատճառով չէր կրցած ուղարկել իր ներկայացուցիչը:

Ժողովի առաջին նիստը տեղի ունեցաւ Մարտ 18ի գիշերը կուսակցութեան ակումբին մէջ եւ տեւեց մինչեւ վաղ առաւօտեան ժամը 2:30:

Ատենական գործողութիւններէն վերջ, ժողովը յարգանքի արտայայտութիւն մը ըրաւ տարեշրջանի ընթացքին վախճանեալ ընկերներու յիշատակին:

Շրջանաւարտ Շրջանային վարչութիւնը ներկայացուց իր տարեկան համարատուութիւնը: Ժողովը գոհունակութիւն յայտնեց վարչութեան ընդհանուր գործունեութեան մասին, պարտազերծ կացոյց զինքը իր միամեայ պաշտօնավարութեան համար եւ զբաղեցաւ ուրիշ զանազան խնդիրներով:

Ժողովին երկրորդ նիստը տեղի ունեցաւ յաջորդ օր առաւօտեան ժամը 9:30ին եւ աւարտեցաւ ժամը 3ին:

Ժողովը ընտրեց Շրջանային նոր Վարչութիւնը, սահմանեց իր տարեշրջանի պիւտճէն, ըրաւ կազմակերպական պատշաճ կարգադրութիւններ, որոնց, ինչպէս նաեւ վարչական կարեւոր հարցերու մասին տրուած որոշումներուն գործադրու-

թիւնը յանձնեց նորընտիր վարչութեան: Հաստատուեցաւ Ընդհանուր Քննիչի պաշտօն մը, պարբերական կանոնաւոր այցելութիւններ տալու համար շրջանակի ակումբներուն:

Ժողովը ընտրեց նաեւ Ընդհանուր Պատգամաւորական Ժողովին ղրկուելիք պատգամաւորները, որոնց հաղորդեց հարկ եղած հրահանգները:

Ժողովը քննեց նաեւ Ընդհանուր Պատգամաւորական Ժողովի օրակարգին վրայ գտնուող հարցերը եւ անոնց մասին իր տեսակետները հաղորդեց Շրջանային Վարչութեան եւ պատգամաւորներուն:

Ժողովը աւարտելով իր աշխատութիւնները նիստը փակուած յայտարարուեցաւ, Հայաստանի հանդէպ տեղի ունեցած համակրանքի սրտայոյզ արտայայտութենէ մը վերջ:

Գահիրէի ակումբին ատենապետը ողջերթի խօսքը արտասանեց պատգամաւորներուն, որոնք մեկնեցան խանդավառ տպաւորութեան մը տակ, եռանդուն հաւատքով մը նուիրուելու համար վաղուան գործունեութեան:

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԹԱՏԵՐԱՆՈՒՄԲԻՆ ԱՌԱՋԻՆ ՆԵՐԿԱՅԱՑՈՒՄԸ զԱՅԻՐԵԻ ՄԵՋ

Գահիրէի գեղարուեստասերները հաճոյքը ունեցան վայելելու Աբելեան-Անդրանիկ թատերախումբին ներկայացումը: Այս խումբը որ Հայաստանէն կու գայ, Իզմիրի մէջ ձմեռնային յաջող եղանակ մը բոլորելէ վերջ, Ադեքսանդրիոյ մէջ տուաւ քանի մը ներկայացումներ որոնք մեծ ընդունելութեան արժանացան:

Սկեպտիկներ, որ ասկէ առաջ յուսախաբութիւններ կրած էին, չէին կրնար հաւատալ թէ հայկական կատարեալ թատերախումբեր ալ գոյութիւն կրնան ունենալ: Իրապէս ալ Արմենեանէ վերջ, Եգիպտահայութիւնը ծափահարած է տաղանդաւոր դերասաններ: Իրապէս ալ Աբելեան-Անդրանիկ թատերախումբին առաջին ներկայացումը, Գահիրէի մէջ, անակնկալ մը եղաւ, յայտնութիւն մը, յաղթանակ մը եղաւ պարզապէս, Մայիս 13, 1922ին:

Լաւագոյն բարենիշը պիտի ըլլայ երթալ ծափահարել Հայաստանի այս տաղանդաւոր դերա-

սանները, որ ահագին զոհողութիւններով մինչեւ Եգիպտոս եկեր են, հայ թատրոնը պանծացնելու համար:

Մայիս 21ին կը ներկայացնեն Կոլտոնիի «Միրրա Էֆռոս Առեւտրական տունը» թատրոն Վերտիի թատերասրահին մէջ:

Այս արդէն առաջին երեւոյթն է Հայաստանի հետ մշակութային յարաբերութիւններու, որ այնուհետեւ շարունակուեցաւ տասնամեակներ ամբողջ, վառ պահելու գաղութահայութեան զգացումները հանդէպ հայրենի ժողովուրդին ու անոր ստեղծագործ տաղանդներուն: Բան մը, որ Դաշնակցութիւնը չկրցաւ ընել այս բովանդակ տարիներուն:

ՄԻՋՐԱՆ ՍՎԱՉԼԸ ԱՂԵՔՍԱՆԴՐԻՈՅ ՄԵՋ

Օգոստոս 30, 1922Էն ի վեր Ադեքսանդրիոյ Հայ Ակումբի սրահին մէջ հաւաքոյթներ իրար յաջորդեցին, եւ ունեցան բացառիկ շահեկանութիւն մը այն պատճառով որ բոլորն ալ թանկագին առիթներ կ'ընծայէին վայելելու համար օրուան մեծ հիւրին եւ կուսակցական մեծ դէմքին՝ ընկեր Միրրան Սվազլի՝ որքան ներհուն նոյնքան կորովի խօսքը:

Այդ օր ան խօսեցաւ կուսակցութեան տեղւոյն ակումբի անդամական ընդհանուր ժողովին մէջ, որուն կը նախագահէր ընկեր Լեւոն Մկրտիչեան, որ ներկայացուց օրուան հիւրը:

Սվազլը աւելի քան ժամ մը խօսեցաւ կուսակցական կեանքի գործունեութեան մասին, կենդանի եւ պատկերաւից ոճով մը, գծեց ասպարեզը որ բացուած է կուսակցութեան առջեւ, մատնանշելով դերը որ վերապահուած է անոր եւ անհրաժեշտութիւնը շեշտեց ներոյժ գործունեութեան մը Եգիպտոսի շրջանակին մէջ, գեղեցիկ թելադրութիւններ ըրաւ այդ մասին, ու ներշնչուած ու պերճախօս բառերով յուզեց եւ ոգեւորեց ներկաները, որոնք գնահատանքով արտայայտուեցան մեծանուն ընկերոջ խօսքերուն մասին:

Սեպտեմբեր 2ին, տեղի ունեցաւ Կիլիկիոյ մէջ նահատակուած Ոսկեանի եւ իր ընկերներու յիշատակին սարքուած հանդէսը, Հայ Ակումբի

սրահին մէջ, ուր փութացած էր հոծ բազմութիւն մը: Օրուան նախագահը՝ ընկեր Յակոբ Փափագեան, հակիրճ բառերով բացատրեց այս հանդեսին նշանակութիւնը՝ ներկայացնելով ընկեր Սվազլի գործունեութիւնը: Խօսք առաւ ընկեր Լեւոն Մկրտիչեան «Երբ որ բացուին դռներն յուսոյ» խմբերգէն ետք:

Ան տուաւ օրուան խորհուրդը պարտականութեան ճամբուն վրայ ինկող ընկերներուն անձնագր-հողութիւնը, որ արժանի է բոլորին յաւերժական յարգանքին: Մինչեւ Սվազլի խօսքը գործադրուեցաւ գեղարուեստական յայտագիր:

Պատմութեան էջերէն քաղելով ներկայացուց հայրենի հողին վրայ մղուող հերոսական պայքարը համաշխարհային պատերազմի ընթացքին: «Այսօր նուազագոյն գործը գոր կրնայ ընել յիշելն է այդ վսեմ գործը, յարգել զայն ու ըսել մեր նահատակներուն, թէ՛ անոնք խաբուած չեն իրենց հաւատքին մէջ, երբ իրենց գիտակից անձնագրհողութիւնը կը հրճուէր այն գաղափարով թէ վերապրողները անվարան պիտի շարունակեն իրենց անձնագրհողութեան գործը, ի կատար հանելու համար Յեղին փրկագործութիւնը, մարմնաւորելու համար մեր ազգային երազը»:

ՄԻՅՐԱՆ ՍՎԱԶԼԸ ԳԱՅԻՐԵՒ ՄԷՋ

Սեպտեմբեր 4, 1922ին, Ազգային Պատուիրակութեան Աթենքի ներկայացուցիչը ընկեր Միհրան Սվազլի իր վերջին դասախօսութիւնը ունեցաւ Գահիրէի Հայ Ակումբի սրահին մէջ: Հանդեսին նախագահեց ընկեր Յակոբ Փափագեան, որ ներկայացուց օրուան հիւր բանախօսը:

Բանախօսը հետեւեալ կերպով արտայայտուեցաւ:

«Քաղաքական կացութիւնը չափազանց անստորգ է ու ծանրակշիռ. դիւանագիտութիւնը, որ դժբախտաբար հարուստ է սխալներով, պարտականութիւն ունի զբաղելու քաղաքական ընդհանուր կացութեամբ, հսկել, եւ աչալուրջ կերպով, իրերուն եւ երեւոյթներուն վրայ, օգտուիլ առիթներէն եւ զանոնք պատրաստել իսկ՝ ի նպաստ իր հետապնդած շահերուն»:

Այնուհետեւ ան կու տայ հայ եւ միջազգային պատմութենէն օրինակներ այս ուղղութեամբ եւ զանոնք կը կապէ այսօրուան իրադարձութիւններուն: Կու տայ մեր վերքերը, մեր ցաւերը եւ մեր մեղքերը: Օրինակ կու տայ. «Հարկ է տալ օրինակներ: Յիշենք Ատանայի մէջ գումարուած կարեւոր հաւաքոյթը, որուն մէջ տրուած որոշումները թէեւ զաղտնի պահել յայտարարուած էր, բայց անոնք ժամ մը յետոյ հաղորդուած էին արդէն օրուան իշխանութեան: Եւ ինչպէ՞ս կարելի է օգտակարապէս գործել այս պայմաններուն մէջ»:

Մեզի համար առաջին ու էական պետքը դարմանելն է մեր այս եւ նմանօրինակ վերքերը, որոնք փտութիւնն իսկ են մեր ազգային նկարագրին եւ ամենէն վտանգաւոր խօսքը՝ մեր գործունեութեան: Հարկ է որ դարմանենք մեր այս վերքը, որ ստեղծած է այսօրուան աննպաստ կացութիւնը, փոխանակ այդ բանին համար քննադատելու ուրիշները:

Արդարեւ մեր ժամանակակից պատմութիւնը ցոյց կու տայ որ մենք աչալուրջ ժողովուրդ մը չենք, եւ լիովին կ'արդարացնեն անգլիական այն գնահատութիւնը, որ կ'ըսէ. «Պետք է փրկել Հայերը հակառակ իրենց կամքին»:

Մենք շատ արհամարհանքով նայած ենք մեր թշնամիին վրայ, որ ճիշդ է թէ, բարբարոս է ու վայրագ, բայց ունի նաեւ պետք եղածն աւելի վարպետութիւն, կեղծաւոր է, շոյել գիտէ, խորամանկ է ու ճարպիկ:

Ու մենք ճիշդ անոր հակառակը ըլլալով չենք գիտեր ինքզինքնիս սիրցնել ուրիշներուն. ու մեր յանկուցիչ երեւոյթին եւ ունեցած արդար դատին հակառակ, հակակրելի ժողովուրդ մըն ենք: Մեր բնութեան մէջ բան մը ունինք որ հեռու կը պահէ զմեզ ուրիշներէն եւ նոյնիսկ հակակրելի կը դարձնէ զմեզ, մինչդեռ մեր դրացի թուրքը գիտէ գերազանց ճարպիկութեամբ մը ինքզինքը սիրցնելու միջոցները»:

Եգիպտոսէն մեկնումէն առաջ Տեր եւ Տիկին Սվազլիներ այցելութիւն տուին Յունաց Ֆոթիոս Պատրիարք հօր, որ սիրալիք ընդունելութեամբ ողջունեց հիւրերը Պատրիարքարանի մեծ դահլիճին մէջ: Պատրիարքը օրինեց հայ ժողովուրդը եւ

մաղթանքներ ըրաւ անոր բարօրութեան եւ երջանկութեան համար:

«ԱՐԵՒ» ՕՐԱԹԵՐԹԻ ԿԸ ՎԵՐԱԾՈՒՒ

Դեկտեմբեր 11էն սկսեալ ՌԱԿ Պաշտօնաթերթ «Արեւ»ը սկսաւ հրատարակուիլ որպէս օրաթերթ: Թերթի վարչութիւնը այս որոշումը կ'առնէ զոհացում տալու իր ընթերցողներուն կողմէ յայտնուած բուռն փափաքին, եւ այդ պահանջը ընդհանուր էր այն պատճառով որ օրուան քաղաքական վիճակը իր լուրերու առատութեամբ եւ շահեկանութեամբ անբաւական կը դարձնէր թերթին ծաւալը եւ երկօրեայ հրատարակումը:

Թերթին վարչութիւնը գիտնալով որ նիւթական մեծ զոհողութիւններ կը պահանջէ, կ'ապաւինի իր ընթերցողներուն նիւթական մասնակցութեան: Այս առթիւ խմբագրական կազմը եւս պիտի ունենայ Նոր անդամներ: «Արեւ»ի վարչութիւնը կը յայտարարէ թէ պիտի ունենայ իր թերթօնը եւ բացի ազգային եւ քաղաքական լուրերու ճոխութենէն, պիտի ունենայ առեւտրական եւ միջազգային քաղաքական կեանքի վերաբերեալ սիւնակներ:

ԵՐԶԱՆԱՅԻՆ Գ. ՊԱՏՊԱՄԱՌՈՐԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎ

Եգիպտոսի Շրջանային Գ. Պատգամաւորական Ժողովը գումարուեցաւ 1923 թուականի Մարտ 31-Ապրիլի 22: Վիճաբանութիւնները ընդհանրապէս կը շօշափէին տուեալ ժամանակահատուածին կուսակցութեան առջեւ ծառացած սկզբունքային հարցերը եւ այդ իսկ պատճառով կ'արժէ կատարել որոշ մեջբերումներ, որպէսզի անոնց լոյսին տակ կարենանք տալ Եգիպտոսի ուժեղ շրջանակին ունեցած ազգային մտահոգութեանց պատկերը:

Ժողովին ատենապետ ընտրուեցաւ ռամկավար ղեկավար ընկեր Լեւոն Մկրտիչեան (Յ. Զրբերդեան՝ փոխ ատենապետ, Օ. Մահտեսեան՝ ատենադպիր, Օ. Թադէոսեան՝ փոխ ատենադպիր): Ատենապետը երկարաշունչ հոյակապ ճառով մը ներկայացուց Եգիպտոսի Շրջանային Վարչութեան քաղաքական ծրագիրը, հետեւեալ կերպով.

«Քաղաքական արդի պայմաններուն մէջ մեր

բռնելիք ուղղութեան մասին տակաւին համախոհ եւ համաձայն չեն ոչ միայն ազգին հատուածները, այլեւ մեր կուսակցական շարքերը. եւ նոյնիսկ մեր Շրջանակը: Պիտի ուզէինք որ մեր այս Պատգամաւորական Ժողովը կատարեալ համոզումով եւ համախոհաբար որոշած ըլլար իր բռնելիք քաղաքական ուղին: Կը հաւատամ որ այդ պարագային պիտի կրնայինք ազգը մեր ետեւէն քաշել, եթէ համոզուած եւ փարած ըլլայինք քաղաքական արդի պայմաններէն ծնունդ առնող քաղաքական նոր սկզբունքներուն:

Հասարակաց կարծիքը համաձայն է սա կետին վրայ, թէ Ռուսիա օգտակար է մեր ազգային դատին: Բայց չկա՞ն ուրիշ պետութիւններ ալ որ օգտակար հանդիսանան անոր. ահա, այս մասին է որ տարակարծութիւն կը տիրէ նոյնիսկ մեր շարքերուն մէջ: Օրինակ մը յիշած ըլլալու համար ըսեմ, թէ ընկեր Չօպանեան կը կարծէ տակաւին թէ հակառակ որ եւրոպական պետութիւնք մինչեւ հիմա օգտակար չեղան եւ լքեցին մեզ, (բայց) որովհետեւ մեր դատը արդար է եւ մենք կոչում ըրած ենք ժողովուրդներու սիրտին, օր մը չէ օր մը այդ ժողովուրդներուն հանրային կարծիքը պիտի ազդէ իրենց կառավարութեանց վրայ, բարուք լուծում մը տալու համար մեր հարցին: Որչափ որ կրցանք իմանալ Ամերիկայի մեր Շրջանակն ալ կը բաժնէ Չօպանեանի տեսակետը, որ կ'ըսէ. քանի որ մեր դատը միջազգային խնդիր մը դարձած է, պէտք չէ ձեռք քաշել միւս պետութիւններէն:

Ուրեմն երկու տեսակետ կայ. ոմանք կ'ըսեն թէ սիսալ է հայկական խնդիրը կապել միմիայն Ռուսիոյ, եւ պէտք է օգտուիլ միւսներէն եւս: Մենք կ'ըսենք, սիսալ է հայ ազգին ճակատագիրը կապել Ռուսիայէն դուրս գտնուող ուրիշ պետութեանց»:

Այնուհետեւ Լ. Մկրտիչեան պատմական օրինակներու վրայ ցոյց տալով արեւմտեան պետութիւններու քաղաքականութիւնը հայկական հարցին մէջ 1878էն ի վեր մինչեւ Լոզանի դաշնագիրը, կը շարունակէ.

Սա ստոյգ է, որ մենք ո՛րեւէ օգուտ տեսած չենք անցելոյն մէջ եւրոպական պետութիւններէն, եւ չի պիտի տեսնենք ապագային եւս, քանի որ Հայաս-

տան կը գտնուի ռուսական ազդեցության շրջանակի մէջ: Ռուսիոյ շահը կը համապատասխանէ մեր ազգային շահերուն: Մենք մեր աշխարհագրական դիրքին բերումով կրնանք ծառայել Ռուսիոյ քաղաքական նպատակներուն, ու աչքի առաջ ունենալով անկլօ-ռուս շահերուն հակամարտութիւնը, մենք չենք կրնար օգտուիլ Ռուսիոյ թշնամիէն: Սա անհերքելի փաստ է, թէ առանց Ռուսիոյ միջամտութեան մէկ հայ իսկ չի պիտի թողուէր Հայաստանի մէջ Գարապէթի արշաւանքէն վերջ: Ռուսիա տուաւ նաեւ ուրիշ ապացոյցներ հայապաշտպան քաղաքականութեան: Յիշենք վերջինը. Գուլպանը տրամադրելու առաջարկութիւնը զոր ներկայացուց Եւրոպայի իբր հայոց ապաստարան»: (Խօսքը Խորհրդային Ռուսաստանի արտաքին գործոց նախարար Չիչերինի առաջարկութեան մասին է՝ զաղթահայութիւնը Հիւսիսային Կովկաս՝ Գուլպան փոխադրելու մասին):

Նշելով ռուս-թրքական բարեկամութիւնը, Լ. Մկրտիչեան կ'ըսէ թէ տուեալ պահուն անհնարին է յուսալ Հայաստանի սահմաններու ընդարձակման մասին: «Բայց ռուս-թուրք բարեկամութիւնը տեւական չի կրնար ըլլալ, եւ մենք պէտք է իմաստութիւնն ունենանք պահելու մեր ֆիզիքական գոյութիւնը ներկայ պայմաններու մէջ, եւ պատրաստուելու վաղուան: Եւ պէտք է խոստովանիլ, թէ Հայաստանի Խորհրդային կառավարութիւնը յոյժ իմաստուն քաղաքականութեամբ մը լաւագոյն ուղին ընտրած է վերջնական յաղթանակի»:

Եզրափակելով իր միտքը, Լ. Մկրտիչեան կը շեշտէ.

«Հայկական քաղաքականութիւնը պէտք է կապուի միայն եւ միայն Ռուսիոյ: Հակառակ ենք մեր ազգային հարցին համար դաշնակիցներու մօտ դիւանագիտական դիմումները շարունակելու քաղաքականութեան»: Իբրեւ տրամաբանական հետեւութիւն այս եզրակացութեան, ան կը գտնէ որ Ազգային Պատուիրակութեան հետագայ գոյութիւնը իր ներկայ քաղաքական նշանակութեամբ կը դառնայ «աւելորդ եւ վնասակար ... Լաւագոյնը պիտի ըլլար զինքը վերածել ինսամատարական մարմնի մը»:

Պատգամաւոր Գուրեանը կը գտնէ. «Թէ կարելի չէ ամբողջովին խզել դաշնակիցներու եւ մանաւանդ Անգլիոյ հետ մեր յարաբերութիւնները եւ կատարելապէս յանձնուիլ Ռուսիոյ, որը դաշնակից եւ համակիր է իսլամական երկիրներու ... Արեւմուտքէն խզուելով, կը կորսնցնենք Կիլիկիոյ վրայ մեր ունեցած պատմական իրաւունքները»: Գուրեանի կարծիքով, քանի որ պոլսահայութիւնը կը գտնուի սպառնալիքի տակ, միայն արտասահմանի հայութիւնը պէտք է վարէ ազգային դատը:

Փրոֆ. Յակոբեան, ընդհակառակն, հարց դրաւ որ երկրի մէջ ապրող հայութիւնը պէտք է վարէ ազգային քաղաքականութիւնը. «այժմ այդ հոգը կը պատկանի եւ պէտք է վստահիլ Հայաստանի կառավարութեան»:

Ընկեր Յ. Փափագեան հետեւեալ հարցերը դրաւ. «Ռուսական հողի վրայ այսօր Հայաստան մը գոյութիւն ունի՞ թէ ոչ ... Հայաստանի պաշտպանութիւնն ընձեռող ոեւէ պետութիւն կա՞ր քացի Ռուսիայէն: Թուրքիոյ մէջ հայ մնացած է այսօր, քացի Պոլիսէն, որ Թրքահայաստանի ազատագրութեան գետինը չէ անշուշտ: Կրնա՞ր Թրքահայաստան մը կազմուիլ: Կիլիկիոյ մէջ հայ մնացած է: Այս հարցերու պատասխանները լիովին կը լուսաբանեն առաջադրուած խնդիրը»:

Ընկեր Գ. Փափագեան կուսակցական տեսակետով անյարմար նկատեց Պոլշէիկեան իրաւակարգ ներկայացնող կառավարութեան մը յարիլ: Ընկեր Յ. Փափագեան պատասխանելով ըսաւ թէ «ռեժիմի նախապատուութեան խնդիր չկայ, այլ Հայաստանի ապահովութեան եւ ժողովուրդի ֆիզիքական գոյութեան հարց: Ու երբ արտաքին ազդակներէ յուսահատած ենք, կա՞ր ներքին ոյժ մը, որ Թուրքիոյ ձեռքէն խլէ Հայաստանը: Կը հաւատա՞նք որ արտասահմանի հայութիւնը Ռուսիայէն անջատաբար եւ Դաշնակիցներուն կռթնած կարենայ պահել Հայաստանի գոյութիւնը»:

Պատգամաւորներէն ոմանք տազնապ յայտնեցին, թէ արդեօք նոր առաջադրութիւններ չե՞ն նշանակել ազգային դատէն հրաժարում: Դարձեալ խօսք առնելով Լ. Մկրտիչեան կ'ըսէ.

«Ընդդիմադիրներու տեսակէտն է, որ այս

ծրագիրը կը լքէ ազգային դարաւոր քաղաքական ուղին, եւ կը ծախէ կուսակցութեան ալ քաղաքական ուղին, եւ կը ծախէ կուսակցութեան ալ քաղաքական իրաւունքները: Ազգ. դատէն հրաժարելու խնդիր չկայ, եւ այս հարցումը անոր համար է, որ նոր ծրագիրը կը թելադրէ հրաժարիլ քաղաքական հին ուղեգիծէն՝ դիմումներ կատարել Եւրոպայի եւ Ամերիկայի մօտ: Բայց պէտք է գիտնալ՝ որ այս կամ այն գործելակերպէն հրաժարիլը չի նշանակեր բնաւ նպատակէն հրաժարիլ: Գործելակերպը կը փոխուի եւ պէտք է փոխուի քաղաքական պայմաններու համաձայն: Ինչ եղաւ արդիւնքը 50 տարիներէ ի վեր մեր հետապնդած քաղաքականութեան, որ մեզ պարտադրեց անհաշիւ զոհողութիւններ ...: Մեր ըրածը սա է պարզապէս. փորձերը ցոյց տուին, որ այս քաղաքական ճամբան սխալ է. այս գիտակցութիւնը կը թելադրէ, որ փոխենք մեր ուղին. բան մը որ չի նշանակեր, թէ պէտք է փոխենք կամ կ'ուզենք փոխել նաեւ հետապնդուած ազգային նպատակը ...:

... Այսօր Հայկական հարցը ներկայ Հայաստանի սահմաններուն ընդարձակուելուն հարցն է: Շփոթութիւն մը կայ Կիլիկիոյ մասին: Կիլիկիոյ հարց մը գոյութիւն ունէր Պատերազմէն անմիջապէս վերջը ...: Գալով Ազգային Տան, խնդիրը ծնունդ առաւ Հայաստանի սովիւթեացումէն յետոյ, երբ Ղաշնակիցները չէին ուզեր Ռուսիոյ ազդեցութեան տակ գտնուող Հայաստանի մը կցել Թրքահայաստանէն հողեր: Ու միշտ կուսակցութիւնն էր որ տրուած պայմաններու հետեւանքով յղացաւ Ազգային Տան հարցը եւ ներկայացուց ծրագիրը, առանձին հողամաս մը բացարձակապէս անկախ Թուրքիայէն, ուր համախմբուէինք, եւ երբ փոխուէր Հայաստանի թեժիմը, անոր միանար...:

... Մեր ծրագիրը կը պահանջէ, որ արտասահմանը դադրի քաղաքական գործունեութենէ ... Մեր ազգային դատին ամբողջացումը պէտք է թողուլ Հայաստանի Կառավարութեան. եւ մենք պէտք է օժանդակենք անոր հնարաւոր ամէն միջոցներով: Նկատի ունենանք որ ազգի մը ապագան մէկ օրէն միւսը չի դարբնուիր: Եզրակացնելով կ'ըսենք արտասահմանի մէջ քաղաքականութիւն

չընել. օգնել Հայաստանի եւ փրկել ազգին ֆիզիքական գոյութիւնը ...»:

Պատգամաւորներ Աճեմեանը եւ Չարդարեանը խօսեցան Ռուսաստանի ապահովութեան մասին, թէ անցեալին բռնած է հայավնաս քաղաքականութիւն: Աճեմեանը, մասնաւորապէս, նաեւ «կասկած յայտնեց որ արտասահմանի հայութեան ընթացքը ի նպաստ Ռուսիոյ մեզի կու տայ ռուսական գործակալներու դիրք մը»:

Վահան Մալեգեանը պատասխանելով Աճեմեանին, բացատրեց երեւոյթի պատճառները եւ շարունակեց. «Ռուսիոյ ներկայ թեժիմը պէտք չէ խրտչեցնէ մեզ: Մեր ծրագիրը տեսակ մը զինահադար պիտի ըլլայ մեր ֆիզիքական եւ տնտեսական վերքերը դարմանելու համար ... Հայաստանի ներկայ թեժիմը պէտք չէ մեզ խրտչեցնէ. ան տեսական չէ եւ պէտք է մենք կառչինք ժողովուրդին ... Ազգին ֆիզիքական գոյութեան պահպանման պէտք է ձգտին մեր լաւագոյն ջանքերն ու զոհողութիւնները ... բայց կայ նաեւ ուրիշ կարելորդ հարց մը՝ մեր քաղաքական գործը թողուլ Հայաստանի կառավարութեան. ահա ինչ որ վիճելի է եւ այնքան ալ պարզ չէ ինծի համար այդ լուծման հնարաւորութիւնը»:

Ժողովի Դ. Նիստին, որ տեղի ունեցաւ նախորդ նիստէն քսան օր յետոյ, Լ. Սկրտիչեան Շրջանային Վարչութեան անունով յայտարարեց. «Անհրաժեշտ է ընդունիլ կամ մերժել բանաձեւի հետեւեալ երկու հիմնական սկզբունքները. Ա. – Ռուսիան պէտք է ըլլայ առանցքը մեր քաղաքականութեան, եւ Բ. – Պէտք է հրաժարինք դաշնակիցներու մօտ դիւանագիտական դիմումներ կատարել: Մին կամ միւս մերժուելու պարագային Շրջանային Վարչութիւնը ետ կ'առնէ իր բերած քաղաքական ծրագիրը, նկատելով որ այդ երկու սկզբունքները իրարու միացած են անբաժանելիօրէն, եւ զիրար կ'ամբողջացնեն անժխտելիօրէն»:

Առաջարկութիւնը կ'ընդունուի քուէներու մեծամասնութեամբ: Գրեթէ միաձայնութեամբ կ'ընդունուին ծրագրի միւս կետերը: Ահա խնդրոյ առարկայ ծրագիրը ամբողջութեամբ.

Քաղաքական Ծրագիր

Ընդունուած բանաձեռն Ռամկ. Ազատ.

Կուսակցութեան Եգիպտոսի Շրջանային Գ.

Պատգամաւորական Ժողովի կողմէ

Ռամկավար Ազատական Կուսակցութեան Եգիպտոսի շրջանային Գ. Պատգամաւորական Ժողովը, գումարուած Գահիրէի մէջ Մարտ 31ին, Ապրիլ 1ին, 2ին եւ 16ին (Բանաձեռն ընդունուած է Ապրիլ 21ին, իսկ ժողովը աւարտեր է Ապրիլ 22ին), լսելէ յետոյ Շրջանային Վարչութեան ընդարձակ զեկոյցը՝ քաղաքական արդի պայմաններու մէջ հայ ժողովուրդի հետեւելիք ներքին եւ արտաքին քաղաքականութեան մասին.

եւ յետ թեր ու դէմ երկար վիճաբանութիւններու, քուէարկեց հետեւեալ բանաձեռնը.

Ա. Նկատելով որ Հայաստանի Հանրապետութեան, Վրաստանի եւ Ազրայճանի մէջ ապրող հայրենակիցներուն ֆիզիքական գոյութեան պահպանութիւնը կախում ունի միմիայն ռուսական պաշտպանութենէ, եւ

Նկատելով որ Հայաստանի Հանրապետութեան քաղաքական գոյութիւնը եւ անոր արդի սահմաններուն ընդարձակումն ալ դարձեալ կախում ունին իր հզօր դրացիէն. Ռուսիոյ բարեացակամութենէն եւ օժանդակութենէն.

Կ'որոշէ.

Իր արտաքին քաղաքականութեան առանցքը Ռուսիան նկատել, ինչ որ ալ ըլլայ այս վերջնոյն պետական ռեժիմը:

Բ. Նկատելով որ Եւրոպական ուրիշ պետութիւններ եւ Ամերիկա իրենց հեռաւորութեան եւ տնտեսական ու քաղաքական հակամարտ շահերուն պատճառով չեն կրնար շահագրգռուիլ հայկական հարցով, եւ եթէ շահագրգռուին իսկ, անկարող են ռեւէ օգտակարութիւն ունենալ մեզի համար առանց Ռուսիոյ հաւանութեան, եւ

Նկատելով որ այս վերջնոց մօտ կատարուելիք դիւանագիտական դիմումները, ռեւէ օգուտ չունենալէ զատ, կրնան իբրեւ գործիք ծառայել տնտեսական եւ քաղաքական մասնաւոր շահերու, եւ նիւթ մատակարարել դիւանագիտական խաղէ-

րու, որոնց առաջին զոհը կրնայ ըլլալ մեր ժողովուրդը.

Կ'որոշէ.

Հրաժարիլ Եւրոպայի եւ Ամերիկայի մօտ վերստին դիւանագիտական դիմումներ կատարելէ:

Գ. Նկատելով որ Հայաստանի սահմաններուն ընդարձակման հարցը, տնտեսական եւ այլ հիմունքներու վրայ, միմիայն Խորհրդային Հայաստանի կառավարութեան իրաւասութեան եւ ձեռնհասութեան կը պատկանի.

Կ'որոշէ.

Որ ուրիշ մարմիններ իրաւասութիւն չունենան այս հարցերով զբաղելու:

Դ. Ժողովը գոհունակութեամբ կ'արձանագրէ Պոլսոյ մէջ հայ եւ թուրք մերձեցման մասին տեղի ունեցած ջանքերը, եւ կը հաւանի, որ արտասահմանի գաղութները իրենց հրապարակային կամ գրաւոր հակառակ արտայայտութիւններով այդ մերձեցումը չի խանգարեն:

Ե. Ժողովը միանգամայն յարմար կը տեսնէ, որ բոլոր մահմետական երկիրներու մէջ ապրող հայերը ամէն բարութեամբ յարաբերութիւններ մշակեն ընդ մահմետական տարրին հետ:

2. Նկատելով որ արտասահման ապաստանած հարիւր հազարաւոր փախստականներու գոյութիւնը փրկելու համար Եւրոպայի մէջ ներկայացուցչական մարմնի մը գոյութիւնը անհրաժեշտ է, որ իրաւասութիւն ունենայ այս նպատակով բանակցելու Ռուսիոյ եւ ուրիշ պետութեանց եւ օտար մարդասիրական հաստատութեանց հետ.

Կ'որոշէ.

Թելադրել որ այդ յոյժ կարեւոր գործը յանձնուի Ազգային Պատուիրակութեան, ի հարկին զայն նոր ուժերով զօրացնելով: Յիշեալ պատուիրակութիւնը կը դադրի քաղաքական գործունէութենէն, որ Խորհրդային Հայաստանի իրաւասութեան կը պատկանի:

Գալով ներքին քաղաքականութեան, Ռամկավար Ազատական Կուսակցութեան Եգիպտոսի Գ. Պատգամաւորական Ժողովը.

Ա. Նկատելով որ Հ. Հանրապետութեան նախկին Պատուիրակութիւնը, այլեւս որեւէ օրինական

հանգամանք չունենալով հանդերձ, կը յամառի պահել իր գոյութիւնը, եւ

Նկատելով որ, ան այլեւս դարձած է Դ. Յ. Դաշնակցութեան Եւրոպայի մէկ ներկայացուցիչ մարմինը, որ իր օրկաններով կ'արտայայտուի ոչ միայն խորհրդային Կառավարութեան, այլ նաեւ Մոսկուայի դէմ, եւ ինչպէս անոր նախագահին՝ Պ. Ահարոնեանի վերջին զեկոյցէն կը տեսնուի, ան կը պատրաստուի նորանոր արկածախնդրութիւններու Զայակական դատը Եւրոպայի մէջ պաշտպանելու պատրուակին տակ.

Կ'որոշէ.

Չի ճանչնալ, ինչպէս արդէն չէ ճանչցած Դ. Յ. Նախկին Պատուիրակութեան իրաւական գոյութիւնը եւ ցորչափ Դ. Յ. Դաշնակցութիւնը կը շարունակէ Զայաստանի խորհրդային Կառավարութեան եւ Մոսկուայի դէմ իր թշնամական ընթացքը, ռեւէ քաղաքական համագործակցութիւն չունենալ յիշեալին հետ:

Բ. Շրջան. Պատգ. Ժողովը ցաւ կը յայտնէ, որ Ազգ. Պատուիրակութիւնը տրուած պայմաններուն մէջ Դ. Յ. Պատուիրակութեան հետ կը գործակցի, եւ չէ կրցած տեսնել այդ համագործակցութենէն յառաջ գալիք վնասները:

Գ. Շրջ. Պատգ. Ժողովը կ'որոշէ եւ հարկ կը տեսնէ յանձնարարել բոլոր քոյր Շրջանակներուն, գործնականապէս օգնելու Զայաստանի բնիկ ժողովուրդին եւ արտասահման ապաստանած փախստականներու վիճակի բարւոքման ամէն ձեռնարկներուն:

Դ. Շրջ. Պատգ. Ժողովը նպատակայարմար կը նկատէ թելադրել որ կուսակցութեան կողմէ ներկայացուցչութիւն մը պահուի Զայաստանի մէջ, պահպանելու համար կապ մը արտասահմանի հայութեան հետ:

Ռամկավար Ազատական Կուսակցութեան Եգիպտոսի Շրջանային Գ. Պատգմ. Ժողովը կ'որոշէ իր այս բանաձեւը անմիջապէս հաղորդել Կուսակցութեան Կեդրոնական Վարչութեան եւ բոլոր միւս շրջանակներու Շրջանային Վարչութեանց եւ հրաւեր ուղղելու, որ կարելիութեան սահմանին մէջ շուտով գումարուի Ընդ. Պատգամաւորական

Ժողովը գծելու համար Կուսակցութեան ներքին եւ արտաքին քաղաքականութեան ուղեգիծը այս բանաձեւի մշակած սկզբունքներու սահմանին մէջ:

Շրջ. Պատգմ. Ժողովը նորընտիր Շրջանային Վարչութեան պաշտօն կու տայ որ ամէն հնարաւոր միջոցներ ձեռք առնէ իրականացնելու համար ժողովիս այդ որոշումները»:

Այս բանաձեւին որոշ տրամադրութիւնները բնաւ հաշտ չէին Կեդրոնական Վարչութեան այն դիրքորոշումին, ինչպէս նշուած էր վերը թէ անհրաժեշտ է «զուսպ լեզու» գործածել դաշնակիցներու նկատմամբ:

Միաժամանակ Կեդրոնը համամիտ չէր, որ Կուսակցութիւնը անվերապահ ընդունէր խորհրդային վարչակարգի իրողութիւնը առանց նկատի առնելու գաղափարախօսական հակադրութիւնները՝

Ստանալով համապատասխան տեղեկագիրը եւ Եգիպտոսի Շրջանային վարչութեան Յունիս 19 թուակիր Նամակը, Կեդրոնական Վարչութիւնը Յունիս 2ին հետեւեալ որոշումը կը կայացնէ. «Եգիպտոսի Շրջ. Վարչութիւնը Յունիս 19 թիւ Նամակով մը կը յայտնէր մտքեր՝ գորոնք կարելի չէր հաշտեցնել ոչ կուսակցական տիսիբլիսի, ոչ Ընդի. Պատգմ. Ժողովի հեղինակութեան եւ ոչ ալ մարդկային բանականութեան հետ. որոշուեցաւ մատնանշել այդ բոլոր տարօրինակութիւնները եւ բացատրութիւն պահանջել»:

Զորս օր անց, Յունիս 6ին, ուրիշ լրացուցիչ որոշում մը կ'ընդունուի. «Եգիպտոսի Շրջ. Պատգմ. Ժողովի որոշումներու հրատարակութեան, ինչպէս նաեւ այդ որոշումներուն կուսակցական միւս շրջաններուն հաղորդելու իրողութեան՝ կուսակցութեան Շրջանակներու մէջ մտքերու շփոթութեան պատճառ չի դառնալու համար, որոշուեցաւ յատուկ շրջաբերականով մը ծանօթացնել իւ. Զայաստանի վարած քաղաքականութիւնը եւ անոր վարիչներու մտորումները»։ (Արձանագրութիւն ՌԱԿԻ Կեդրոնական Վարչութեան նիստերուն Զոկտեմբեր 6, 1921, էջ 62):

Յայտնի չէ, եթէ գոյութիւն ունի ակնարկուած շրջաբերականը: Յայտնի է միայն, որ Եգիպտոսի

Շրջ. Պատգամաւորական ժողովի որոշումները «Արեւ» օրաթերթին մէջ հրատարակուելու առիթով Կեդրոնական Վարչութիւնը *«Լուրջ եւ բազմադիմի անպատեհութիւններ»* էր արձանագրած անոր մէջ: Օգոստոս 16ի նիստին քննարկուած հարցի մասին արձանագրութիւնը որոշ չափով լոյսի կը բերէ *«Եգիպտոսի Շրջանակը ամենէն փութկոտը եղաւ իւ. Հայաստանին համակրութիւն շռայլելու մէջ. բայց այդ համակրութեան շօշափելի արդիւնք մը չտալը՝ նկատելով որ խոր հակազդեցութիւն մը յառաջ պիտի բերէ, որոշուեցաւ յստակ նամակի մը մէջ հրաւիրել Շրջ. Վարչութիւնը, որ քիչ մըն ալ իւ. Հայաստանի փնտռուած գործ ջանայ ցուցադրել իր համակրութեան մէջ»:*

Եւ այսպէս, Բ. Ընդհանուր Պատգամաւորական ժողովի նախապատրաստութեան շրջանէն սկսեալ, Ռամկավար Ազատական Կուսակցութիւնը կը ջանար յստակութիւն մտցնել դէպի Խորհրդային Հայաստան իր կողմնորոշման հարցին մէջ: Կ'որդեգրուի երկու սկզբունքային կէտ: Ա) Քաղաքական գետնի վրայ պաշտպանել Խորհրդային Հայաստանը՝ սատարելով անոր վերաշինութեան աշխատանքին, ժողովուրդի ֆիզիքական գոյապահպանութեան եւ զարգացումին: Բ) Յստակ տարանջատուիլ Խորհրդային վարչաձեւի համայնավարական գաղափարաբանութենէն. անյարիր գտնելով այդ կուսակցութեան դաւանած ռամկավարութեան եւ ազատականութեան սկզբունքներէն:

Բ. Ընդհ. Պատգամաւորական ժողովէն յետոյ Կեդրոնական Վարչութեան առաջին իսկ շրջաբերականներէն մէկը կը շեշտէ այդ հարցը. *«Կ'ուզենք Շրջանային Վարչութիւններու ուշադրութիւնը հրաւիրել սա կարելոր կէտին վրայ – Պէտք է հսկեն որ իրենց շրջաններու մէջ հրատարակուող օրկանները Հայաստանի վերաշինութեան եւ քաղաքական անհրաժեշտութեան ջատագովութիւնը խանդավառութենէ մղուած չի հասցնեն այն կէտին, ուր սկզբունքներ կ'անյայտանան եւ ժխտական ընթացքներ եւ քայլեր առանց նկատողութեան կ'անցնին»* - (Շրջաբերական թիւ 4, Յուլիս 6, 1924, Աթենք):

ԿԱՅԱՆ ԹԵՔԵԱՆ ԿԸ ՎԵՐԱԴԱՌՆԱՅ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԵԱՆ ՇԱՐՔԵՐԸ ԵՒ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՈՅԺԵՐՈՒՆ ՀԱՄԵՐԱՇԽՈՒԹԵԱՆ ԿՈՉ Կ'ԸՆԵ

Գ. Ընդհանուր Պատգամաւորականէն յետոյ կուսակցութեան առջեւ ծառացած դժուարութիւնները, կը բխէին նաեւ այն բանէն, որ խումբ մը հեղինակաւոր գործիչներ, մասնաւորապէս Եգիպտոսի Շրջանակի ղեկավար անդամներէն, փորձեցին վերանայիլ աւարտուած Պատգամաւորականի որոշումները՝ յատկապէս ուրիշ քաղաքական հոսանքներու հետ յարաբերութիւններու գծով:

1925 թուականի վերջերուն կուսակցութեան շարքերը վերադարձած Վահան Թեքեան, որ վերանդամագրուած էր Գահիրէի ակումբին, 1927 թուականէն սկսեալ կը խմբագրէր «Արեւ» պաշտօնաթերթ-օրաթերթը: Ան շեշտակիօրէն կը նկատէր որ գաղութներու մէջ ստեղծուած քառսային վիճակը կը սպառնար գաղութահայութեան իսկ ազգային կեանքին անդորրութեան: «Արեւ»ի էջերուն մէջ ան կուսակցութեան որդեգրած քաղաքական մարտավարութեան սկզբունքներէն տարբեր, ուրիշ նոր տարբերակ մը յառաջ կը քշէր. այդ՝ համերաշխութեան ձգտումն էր գաղութահայ բոլոր քաղաքական ոյժերու միջեւ, ի մասնաւորի գաղութահայ կեանքէն ներս: Վահան Թեքեան այդ կոչեց քաղաքական նոր ուղղութիւն:

Պաշտօնաթերթին մէջ ան սկսաւ լոյս ընծայել խմբագրական յօդուածաշարք մը, որուն միտումն էր վերջ տալ կուսակցութիւններու միջեւ եղած բանավեճերուն եւ աւելի ոյժ տալ դրական բրոքականտին: *«Նուազ բանավեճ եւ աւելի գաղափարատարածում: Այս թող ըլլայ «Արեւ»ի նոր ազդակոչը»:* («Արեւ» Յունիս 16, 1927):

Թեքեան առաւելաբար համադրեց իր միտքերը *«Համերաշխութեան շէնքին անկիւնաքարերը»* վերտառութեամբ խմբագրական սիւնակին մէջ, ուր ան կ'առաջարկէր բոլոր կուսակցութիւններուն *«գիրենք իրարմէ գատող բոլոր խնդիրներու վրայ գինադու ընել (ընդգծումը «Արեւ»ինն է):*

«Մենք որ կը հաւատանք թէ մեր մեծ աղետէն ետք ոչինչ այնչափ աղետալի է մեզի համար որքան

մեր մնացորդ ուժերը ջլատող ու յաճախ փծացնող ներքին պայքարը, կը փափաքինք համերաշխության **գործեն** առաջ համերաշխության **ոգին** ստեղծել յամր բայց ապահով կերպով, առանց խստության եւ առանց տկարության. նախապես սա հաւատքը միայն ունենալով թէ **կարելի** է ան՝ քանի որ վերջի վերջոյ ամենքս ալ կը պատկանինք ազգի մը, որ շատ կորսնցուց եւ շատ պետք է աշխատի իր կորսնցուցածը վերադարձնելու համար»։ (Բոլոր ընդգծումները «Արեւ»ինն են)։

Յօդուածին հեղինակը կ'առաջարկէ գալիք համերաշխության համար հետեւեալ չորս սկզբունքները. «գորոնք չորս կուսակցութիւնները չորս ծայրէն բռնած պետք է տանին ու զետեղեն հայ կեանքին մէջտեղ»։

Առաջին անկիւնաքարը կը յայտարարէ **Փոխադարձ Հանդուրժողութիւնը**. այսինքն իրարու հանդէպ յարաբերելով ցոյց տալ քաղաքավարութիւն եւ ազնուութիւն։

Երկրորդ անկիւնաքարը՝ «Հայաստանի հանդէպ անկասկածելի վերաբերում. այսօր եւ վաղը։ Երկրին հանդէպ որդիական, ժողովուրդին հանդէպ եղբայրական. կառավարութեան հանդէպ՝ ազատ քննադատական, բայց երբեք դաւադրական վերաբերում մը»։

Երրորդ անկիւնաքարը մասնաւորապէս յատուկ է չորս կուսակցութիւններէն այն մէկուն, որ Հայաստանի մէջ կը տիրէ իշխանութեան։ «Ինչպէս արտասահմանի հայութիւնը բարոյապէս պետք ունի Հայաստանի հայ մնալու համար, այնպէս ալ Հայաստան պետք ունի արտասահմանի հայութեան իր ֆիզիքական, տնտեսական եւ նոյնպէս բարոյական զօրացումին համար։ Այդ սկզբունքէն մեկնելով չարհամարիել արտասահմանը»։

Չորրորդ անկիւնաքարը հետեւեալն է։ «Հայ լեզուն, հայ գրականութիւնը, հայ եկեղեցին եւ հայ ընտանիքը մեր ազգութիւնը պահպանող գլխաւոր ազդակներն են. ասոնք խնամքի եւ գուրգուրանքի պետք ունին իրենց կրած հարուածներէն բուժուելու եւ ապրելու համար՝ եւ ոչ թէ նորանոր հարուածներու։ Հարուածները պիտի խնայենք եւ խնամքի ու գուրգուրանքի լաւագոյն միջոցները պիտի

փնտռենք ու պիտի գտնենք»։

Համերաշխութեան շէնքի հիմքերը Թեքեան կը պատկերացնէ այս անկիւնաքարերը եւ կոչ կ'ընէ ազգային քաղաքական ոյժերուն միասին տեղաւորել զանոնք («Արեւ» Յունիս 20, 1927)։

Ուրիշ խմբագրականով մը Վահան Թեքեան հետեւեալ խորհրդածութիւնները կ'ընէ. «Ուրիշ ամէն ձեռնարկի նման թերթ մըն ալ, կուսակցական ըլլայ թէ ոչ, նախ գաղափարի, մը խումբի **համար** կը հրատարակուի ու յետոյ միայն՝ ի հարկին պատահաբար ուրիշ գաղափարի մը, գործի եւ խումբի մը **դէմ**։ Մեր մէջ, ասոր հակառակը։ Դեմը առաջ կ'անցնի **համարէն** եւ կ'աշխատի **համարը** ձեռք բերել **դէմով**»։ Այս առթիւ, ան կը մերժէ սովորութիւն դարձած այն սկզբունքը, ըստ որոս կուսակցութիւնը վեր կը դասուի ամէն բանէ։ «Ըստ մեզ՝ ժամանակը եկած է այս սխալ հասկացողութիւնը շտկելու», կը գրէ Թեքեան։ Մեր կուսակցութիւնները ծնունդ առած են օտարի դէմ կռուելու համար, կը շարունակէ թուղթին յանձնել իր մտորումները, բայց օտարի համար նախատեսուած ամբողջ կիրքն ու թշնամանքը կը գործածեն մեր ներքին կեանքէն ներս։ Նախապէս, օրինակ, ընկերվարութիւնը շատ կը հեռացներ մեզ իրարմէ։ Հիմա մէկը լրիւ մենատիրութիւն հաստատել է ընկերվարութեան նկատմամբ։ Միւսներու մօտ «գրեթէ հետք չենք տեսներ այլեւս ընկերվարական որեւէ վարկածի կամ վարդապետութեան։ Անիրաւ չենք մտածելու թէ միւս կուսակցութիւնները գաղափարական գետնի վրայ մօտեցած են մեզի»։ Բայց հին կիրքը, անհաշտ գործելակերպը կը շարունակէ մեզ բաժան-բաժան ընել։ («Արեւ» Յունիս 245, 1927)։

Այդ յօդուածաշարքին մէջ Թեքեան սկզբունքով կը ճշդէ նաեւ իր դիրքորոշումը խորհրդային Հայաստանի իրականութեան նկատմամբ։ Ան իր գոհունակութիւնը կը յայտնէ, որ հայ ժողովուրդը ձեռք բերած է ֆիզիքական գոյատեւման եւ զարգացման ապահովութիւն. բայց «Աւաղ, սակայն, որ մեր գոհունակութիւնը անխառն չէ. խորհրդային կառավարութիւնը որդ մը ունի իր մէջ, որ **պոլշեւիզմն** է, որդ որ կը ճգնի բազմացնել ու

տարածել հայ ժողովուրդի մտքին ու սրտին մեջ, որոնք չեն կրնար տոկալ անոր, որդ որուն մասամբ **պիտի** հանդուրժենք սակայն, քանի որ այն **փրկանքն** է մեր երկրին այսօրուան վայելած ապահովության՝ ջանալով միայն որ արտասահմանի հայութիւնն անկէ չվարակուի («Արեւ» Յուլիս 1, 1927, բոլոր ընդգծումները «Արեւ»ինն են):

Ընդհանուր Պատգամաւորականի մշակած ուղղութենէն այս հեռացած տարբերակը ընդունուեցաւ սուր քննադատութեամբ: Ամերիկայի Շրջանային Վարչութեան ատենապետ Տոքթ. Գ. Գալուստեանի ստորագրութեամբ Կեդրոնական Վարչութեան հասցեագրուած նամակի մը մէջ կը կարդանք.

«Ստիպուած ենք ձեր ուշադրութեան յանձնել Եգիպտոսի Շրջանակին օրկան «Արեւ»ի յեղակարծ փոփոխութիւնը եւ նոր որդեգրուած ուղղութեան մը հռչակումը առանց Կեդր. Վարչութեանդ խորհուրդին եւ հաւանութեանը եւ առանց քոյր Շրջանակներու գիտակցութեանը: Դաշնակցական օրկանները այդ նոր ուղղութիւնը մատի փաթեթը ըրած ոչ միայն կը ծաղրեն մեզ, եւ իրաւացիօրէն, այլ նաեւ կը դատապարտեն մեզ իբրեւ պատասխանատուն արտասահմանի հայ կեանքի շփոթ ու խառնակ կացութեան, քանի որ առանց Ընդհանուր Պատգամաւորական ժողով գումարելով նոր ուղղութիւն գծելու, Շրջանակ մը անջատօրէն նոր ուղղութիւն կ'որոշէր եւ կը դատապարտէ հինը, որ նաեւ վճռականօրէն դատապարտութիւնը կ'ըլլայ «Արեւ»ի նախկին խմբագիր Յ. Յակոբեանի եւ Եգիպտոսի Շրջան. Վարչութեան:

Արտակեդրոն խմբաւորումներ Էնք, թէ կեդրոնացեալ կազմակերպութիւն մը, որ իւրաքանչիւր Շրջանակ կամ խմբագիր իր ուզած նոր ուղղութեամբ հրապարակ գայ եւ անել կացութեան մը մատնէ Շրջանակներն ու մամուլը: Ժամանակն է որ այս կացութեան վերջ մը տրուի. Ժամանակն է, որ Կեդր. Վարչութիւնը տիրականօրէն վարէ այս կուսակցութեան գործերը:

Ընկեր Վ. Թէքէեանի կուսակցասիրութեանը եւ գրական կարողութեանը ոչինչ ունինք ըսելիք, սակայն կը զարմանանք որ Դաշնակցութեան հետ

համերաշխ գործակցութեան մը առաջարկը իր կողմէ կու գայ, երբ ինքը ամենէն աւելի գէշ կերպով խոշտանգուած է այդ աւագակաքարոյ կազմակերպութեան ձեռքով. Կ. Պոլսոյ մէջ մամուլով ու բեմով ինքն էր որ ամենէն աւելի շատ ստիպուեցաւ պայքարիլ այդ ազգաքանդներուն դէմ. ինքն էր որ դաշնակցական կառավարութեան մօտ պատուիրակ գնաց եւ կարելի չեղաւ համերաշխութեան ռելէ եզր գտնել: Դաշնակցութիւնը այսօր այնքան խորապէս բաժնուած է մեզմէ, որքան էր ռելէ Ժամանակ. եւ մեր Ընդհանուր Պատգմ. ժողովի որոշումը իր ամբողջ ոյժը կը պահէ:

Կը խնդրենք որ այս անախորժութիւններուն վերջ մը դնելու ջանայ Պատ. Վարչութիւնդ եւ փրկել ջանայ կուսակցութեանս վարկն ու հմայքը»: (Նամակ ՌԱԿ Կեդրոնական Վարչութեան Ամերիկայի Շրջ. Վարչութենէն, Պոստոն Օգոստոս 7, 1927):

Կեդրոնական Վարչութիւնը եւս իր կարգին, կ'անդրադառնայ այս խնդրին: Յուլիսի 20ին կը քննարկուի «Արեւ»ի «նոր ուղղութիւնը» հարցը: Նիստը կ'արձանագրէ, որ «Տ. Հաճընլեանի (Եգիպտոսի ՌԱԿ Շրջ. Վարչութեան ատենապետ) «Եգիպտոսէն վերջին անգամ բացակայելուն առիթով Վ. Թէքէեանի յանձնուած էր «պատասխանատու վարիչ» պաշտօնը, որու ընթացքին Վ. Թէքէեան հրատարակած է կարգ մը խմբագրականներ, որոնք կը յայտնէին թէ «Արեւ»ը կարգ մը խնդիրներու շուրջ աւելի յստակօրէն պիտի ճշդէ իր ուղղութիւնը եւ այդ առթիւ կ'արծարծէր կուսակցութեանց համերաշխութեան հարցը, որ արտասահմանի մամուլի մէջ զանազան թիւր մեկնութեանց առիթ տուած էր. ինչպէս նաեւ դժգոհութիւն առաջ բերած էր մեր շրջանակներուն մէջ»: Ժողովը անթոյլատրելի գտաւ երեւոյթը եւ դիտողութիւն տրուեցաւ Շրջ. Վարչութեան: (Արձանագրութիւն ... Մարտ 1926- Յունիս 1929, էջ 77):

Կեդրոնական Վարչութիւնը նոյն խնդրին կ'անդրադառնայ քանի մը անգամ: Օգոստոս 29ի նիստին կ'արձանագրէ. «Արեւ»ը նոր խմբագրականով վերարծարծած է համագաղութային միութեան հարցը, ինչ որ հակառակ է Ընդհ. Պատգմ. ժողովի որոշումներուն: Որոշուեցաւ այս մասին նորէն դի-

տողությունն ընել Եգիպտոսի Շրջ. Վարչության»։ Իսկ ասկէ ամիս մը ետք, Սեպտեմբեր 27ի նիստին ներկայ գտնուող Տիգրան Զաճընլեանը կը յայտնէ որ «Թէքէեանը վերջ տուաւ «Արեւ»ի մէջ իր համերաշխական յօդուածներուն» (Նոյն տեղը էջ 84)։

Մինչ այդ տեղի կ'ունենար ՌԱԿ Եգիպտոսի Շրջանային Է. Պատգամաւորական ժողովը, որու ընթացքին հարցը կը քննարկուէր, բաւական սուր վիճաբանութիւններու առիթ տալով։ Զամապատասխան հատուածը կը բերենք ատենագրութենէն։

«Ընկեր Մկրտիչեան ըսաւ, թէ կուսակցութեան որոշած ուղղութիւնը հանդէպ Դաշնակցութեան շատ յստակ էր՝ պայթարիլ։ «Արեւ» նոր ուղղութեամբ համերաշխութեան առաջարկ մը նետեց հրապարակ՝ որոշ պայմաններու հիման վրայ իրագործելի։ Էական պայմաններէն մէկն էր Զայաստանի դէմ Դաշնակցութեան կողմէ մղուող պայթարին դադրեցումը։ Եթէ Դաշնակցութեան այդ թշնամական ոգին բարձուէր, աւելի ճիշդը՝ կարելի ըլլար բառնալ, կասկած չի կայ որ կուսակցութեան Ընդհ. Պատգմ. Ժողովն ալ պիտի ընդունէր այն համագործակցութիւնը գոր «Արեւ» կը փափաքէր իրագործուած տեսնել, որովհետեւ օտար հորիզոններու տակ համագաղութային գործակցութիւնը մեծ արդիւնքներ պիտի տար եւ Զայաստանի տրամադրուելիք օժանդակութիւնն ալ կը բազմապատկուէր ատոր շնորհիւ։ Ափսոս որ երազ մըն էր այդ փափաքը եւ «Արեւ»ի սխալը այդ գործին մէջ եղաւ իր «միամտութիւնը»։ Ըստ որում կարծած էր թէ կարելի է իրականացնել համագործակցութեան գաղափարը։

Ընկ. Լ. Աճեմեան ըսաւ թէ «Արեւ»ի ըրած փորձը անհատի գործ չէր, այլ կը պատկանէր Շրջ. Վարչութեան։ Պէտք էր սակայն կարծիքը ստանալ ոչ միայն Կեդրոնին, այլեւ միւս Շրջանակներուն։ Տրուած ըլլալով որ, ըսաւ, հայ համայնավարները քառակուսի գլխով մարդիկ են, եւ կարելի չէ որ գործակցիլ ուզեն մեզի հետ, ու արդէն Զնչակեան Կուսակցութիւն չկայ, Դաշնակցութիւնը միայն պատասխանեց «Արեւ»ի առաջարկութեան եւ արդիւնքը մեր կողմէ գործուած սխալ մը եղաւ։

Ընկ. Շ. Սեյժոքեան ըսաւ թէ Ընդհ. Պատգմ. Ժողովին կողմէ Դաշնակցութեան հանդէպ ընդգրկուած ուղղութիւնը թաքթ մըն էր զանոնք դարձի բերելու։ «Արեւ»ի կողմէ հրապարակ հանուած համերաշխութիւնը պայմանաւոր էր եւ յանգեցաւ բոլորիս բաղձած ելքին։ Այդ փորձը, սակայն, կը յապաղեցնէր համագործակցութեան իրականացումը, որովհետեւ հակառակորդները մեր կողմ թարգմանեցին իբր տկարութեան նշան։ Փորձը ձախողեցաւ, որովհետեւ շարքերը պատրաստ չէին եւ պէտք էր նախապէս հող պատրաստել այդ գործին համար։ Վերջին խմբագրականները արդէն կորովի շունչով եւ իմաստնօրէն գրուած էին եւ մեր առաջին առթիւ ունեցած մտահոգութիւնը փարատեցին։ Անդրադառնալով Զայաստանի հանդէպ բռնած ուղղութեան՝ ըսաւ, թէ թերթի հին ուղղութիւնը լաւ էր, պէտք էր ժողովուրդը տաքցնել Զայաստանի հանդէպ, մանաւանդ որ քննադատութիւնը ոչինչ կը փոխէր համայնավար իրականութենէն եւ այդ տեսակ ուղղութեան մը առջեւ ժողովուրդն ալ ինքզինք պիտի կորսնցնէր այլեւս։

Ընկեր Վահան Թէքէեան իր ամփոփ գիծերուն մէջ ներկայացուց «Արեւ»ի նոր շրջանին մէջ հետապնդած ուղղութիւնը։ Մեր ներկայ իրականութեան մէջ ըսաւ, բանավէճն ու պայթարը չեն մեր լաւագոյն ուղին թէ ժողովուրդին բարօրութեան եւ թէ մեր կուսակցութեան զօրացման համար, այլ լայն չափով բրորականտը եւ վեճը իր նուազագոյն սահմանին մէջ։ Մեր պայթարը Դաշնակցութեան դէմ, ըսաւ, կը ծագի անկէ, որ այդ Կուսակցութիւնը թշնամական վերաբերում ցոյց կու տայ Զայաստանի հանդէպ։ Միջոցներ գտնել որ ան դադրեցնէ այդ պայթարը՝ չեմ կարծեր որ հակառակ է մեր ուղղութեան եւ ժողովուրդի շահերուն։ Պէտք չէ մոռնալ որ համերաշխութեան կոչը պայմանադրական էր եւ այդ փորձը, որ պարզապէս թաքթ մըն էր (ինչ որ չէ Ընդհ. Պատգմ. Ժողովով տրուած որոշումը, որ ուղղութիւն է) վերջացաւ մեզի նպաստաւոր կերպով, որովհետեւ ասով ցոյց տուինք թէ մենք դէմ չենք անկեղծ համագործակցութեան, այլ՝ կուսակցական մենատիրութեան, որ վնասակար է մեր հակառակորդ Կուսակցութեան մէջ իսկ, ուր

կան զանազան մտայնություններ կյանքի մեր փորձը տուաւ օգտակար արդիւնք: (ՌԱԿ Պատգամաւորական Է. Ժողով Եգիպտոսի Շրջանակին: 1927 Սեպտեմբեր 10-11, էջ 9-10-11):

Որդեգրուած նոր ուղղութեան դէմ սուր ելոյթ ունեցաւ «Արեւ»ի նախկին խմբագրապետ Յովհաննէս Յակոբեանը: Անոր մէջ ան շեղում տեսաւ այն ուղղութենէն, որ կեանքը ինքը գծեր էր հայ ժողովուրդի համար: «Ընդհանուր պատերազմը եւ անոր յաջորդող քաղաքական դէպքերը, ըսաւ ան, համոզած էին այլեւս մեզ, թէ պետք էր սթափիլ եւ իրատես ուղի մը բռնել: Պետք էր կռնակ դարձնել Արեւմտեան պետութեանց, որոնք պարզապէս շահագործեցին մեզ, եւ փարիլ մեր աւերակ փոքրիկ հայրենիքին: Այս եղաւ «Արեւ»ի ուղղութիւնը հինգ տարի: Ներկայ Շրջ. Վարչութիւնը փոխեց զայն եւ ես վրդոված եմ այդ պատճառով: Ինչ համերաշխութիւն կարելի է, երբ կայ Դաշնակցութեան սխալ քաղաքականութիւնը եւ մտայնութիւնը: Ես պոլշեւիկ չեմ այլ Հայաստան կը քարոզեմ: Կ'ըսեմ՝ Հայաստան Ռուսիոյ կապուած. եւ ով որ ալ ըլլայ անոր տէրը չենք կրնար դէմ ըլլալ: Դաշնակցութիւնը հաճոյքով չէր դիտեր մեր այս իրատես քաղաքականութիւնը, որ ոյժ մըն էր մեզի համար. ու դիմեցին մատնութեան. բայց մենք պետք չէր որ վախճայինք ատկէ: Ընկեր Թէքէեան աւելի բանավեճ ըրաւ, բան ես: Ինքն է որ յղացած է համագաղութային համագործակցութեան գաղափարը եւ համաձայնութեան փորձը հինէն ի վեր իրենն է: Հայաստանի հանդէպ մեր բռնած ուղղութեան փոփոխութիւնը վրդովում կը պատճառէ ինձ: Պետք չէ մոռնալ, թէ «Պոլշեւիկեան որդ»ն է որ տարին 20 միլիոն թուալի կը տրամադրէ Հայաստանի, մինչ կարելի չ'ըլլար 300000 ոսկի գտնել «բարեկամներէ»՝ 12 տոկոսով: Եւ պետք է խորհիլ թէ քննադատութիւնները ոչինչ կրան փոխել կացութենէն: Այս եղաւ իմ ուղղութիւնս եւ ես պոլշեւիկ չեմ, այլ ռամկավար ազատական մը եւ իրատես հայ մը»: (ՌԱԿ Պատգամաւորական Է. Ժողով Եգիպտոսի Շրջանակին: 1927 Սեպտեմբեր 10-11, էջ 11):

Զսանական թուականներու երկրորդ կեսին գաղութահայ կեանքի հասարակական զարգա-

ցումները ունէին երկու կարգի բացասական միտումներ: Մէկ կողմէն, սրած էին ներքին գաղութային ազգային հասարակական յարաբերութիւնները, այն աստիճան, որ քաղաքական ահաբեկչութիւնները դարձեր էին «սովորական» երեւոյթներ. Պէյրութի, Աթէնքի եւ Զալէպի մէջ սպաննուեցան Ռամկավար Ազատական, Սոցիալ Դեմոկրատ Զնչակեան եւ Զ.Յ.Դաշնակցութեան կուսակցութիւններուն պատկանող գործիչներ. տեղական իշխանութիւնները, հայկական իսկ կազմակերպութիւններու մատնութեամբ կը ձերբակալէին, կը բանտարկէին եւ կ'աքսորէին ընդհանրապէս համայնավարներն եւ մասնաւորապէս ռամկավար ազատականները՝ համայնավարութեան յարելու ամբաստանութեամբ: Աքսորուեցաւ, օրինակ, «Նոր Ալիք»ի խմբագիր Գ. Նաւասարդեանը Յունաստանի մէջ:

Միւս կողմէ, Խորհրդային Հայաստանէն եկող քաղաքականութիւնը իր ամբողջական արտայայտութիւնը գտաւ Ա. Միասնիկեանի, Ա. Յովհաննիսեանի աշխատութիւններուն մէջ. Ա. Կարինեանի եւ շարք մը ուրիշ գաղափարախօսներու յօդուածներու եւ ելոյթներու մէջ «Խորհրդային Հայաստան» օրաթերթի եւ յատկապէս Փարիզ հրատարակուող «Երեւան» թերթի գործունեութեան մէջ, առարկայականօրէն կը հետապնդուէր պատմեչի կառուցումը Հայրենիքի եւ գաղթաշխարհի միջեւ: Զննադատութեան սլաքները կ'ուղղուէին ոչ միայն ԶՅԴին, այլեւ ազգային աւանդական միւս կուսակցութիւններուն, մասնաւորապէս ՌԱԿին դէմ: Վերջինս կը յայտարարուէր որպէս «կեղծ բարեկամ». իսկ կեղծ բարեկամը, ինչպէս կը պնդէին այդ քննադատութեան հեղինակները, աւելի վատ էր բացայայտ հակառակորդներէն:

Այս պայմաններու մէջ Ռ.Ա.Կուսակցութեան մէջ տեղ գտած «նոր ուղղութիւններու» որոնումը, ինչպէս հանդէս եկաւ Եգիպտոսի Շրջանակը ի դէմս Վահան Թէքէեանի բնականոն արձագանգն էր նոր, օր ըստ օրէ շիկացող իրավիճակի մարտահրաւերի:

ՌԱԿի Եգիպտոսի Ը. Պատգամաւորական ժողովը, որ տեղի ունեցաւ Յունիս 1928ին միա-

մուռ պաշտպանեց «Արեւ»ի գործունեութիւնը, որ այդ օրերուն ներքին գաղութային պայքարներու մէջ գրեթէ ամբողջովին ուղղուած էր Գահիրէի եւ Աղէքսանդրիոյ ազգային իշխանութիւններու ընտրութիւններուն եւ այլ գաղութային հարցերու, ՌԱԿի դիրքերուն պաշտպանութեան եւ ԶՅԴի մեկուսացման: Ամէն պարագայի, Վահան Թեքեան ստեղծուած կացութենէն ելքեր կը փնտռէր: Դիւրին չէր այդ օրերուն ՌԱԿի համար ենթարկուիլ հալածանքներու թէ՛ արտասահմանի ձախակողմեաններէն, թէ՛ դաշնակցականներէն եւ թէ՛ տեղական իշխանութիւններէն ամբաստանուելով որպէս համայնավարներ:

Նոյն Շրջանակի յաջորդ. Թ. Պատգամաւորական ժողովին, Յունիս 1929ին, Թեքեան դարձեալ շեշտեց ազգային համերաշխութեան գաղափարը: Նախ ան ներկայացուց իր հրաժարականը, բացատրելով թերթի նիւթական անձուկ վիճակով, բայց Նաեւ ըսաւ. *«Ինծի համար կայ Նաեւ ուղղութեան հարց. կուսակցութեան եւ թերթին համար, որուն համար առանձին պիտի խօսիմ»:* (Պատգամաւորական Թ. Ժողով ՌԱԿ Եգիպտոսի Շրջանակին, Յունիս 15-16, 1928 էջ 14):

Այդ առանձին խօսքը կատարեց ժողովի երկրորդ կէսին, Յունիսի 16ին: Թեքեան ըսաւ. *«... ազգին մէջ, որուն համար կ'աշխատինք՝ ամէն ինչ կը քայքայուի, ամէն օր նոր գործունեութիւն մը պէտք է, ընդհանուր շարժում մը՝ որ վերջ տայ հակամարտ ոյժերու սպառումին, որ միաբանութիւն ստեղծէ ազգին մէջ. չէզոքները դրդէ գործունեութեան. գաղութային կազմակերպութիւն մը առաջ գայ, որ հաւաքաբար վարէ մեր նիւթական թէ բարոյական բոլոր գործերը, գոհացում տալով մեր բոլոր պէտքերուն: Ես մեր վարած ներկայ ուղղութեան համաձայն չեմ եւ ասիկա շատ կարեւոր է ինծի համար՝ իմ գործս շարունակելու տեսակետով: Թերթին գոյութիւնը անհրաժեշտ է գաղութին եւ ազգային շահերը պաշտպանելու համար. ու եթէ փակուի բոլորովին կը քայքայուի մեր այստեղի կազմակերպութիւնը:*

Ընկ. Էօժէն Բաբազեան կ'ըսէ, թէ ընկ. Թեքեան իտեալիսը մարդ է եղած սկիզբէն ի վեր. լաւ

է գաղափարապաշտութիւնը, բայց պէտք է Նաեւ խորհիլ, թէ որքան գործնական եւ գործադրելի են գաղափարները: Այժմ Զայաստան պոլշէիկ է եւ մենք հակադաշնակցական ոյժ մը ըլլալով քիչիկ մը կապ ունինք անոնց հետ. եթէ ելլէինք եւ գործակցէինք Դաշնակցութեան հետ, պիտի խզուէր այդ կապը: Կ'առաջարկէ խմբագրապետի խնդիրը թողուլ Ընդհ. Պատգմ. Ժողովին. ու քանի որ ընկեր Թեքեան որոշած է Փարիզ երթալ, զինքը մեր Շրջանակին պատգամաւոր կարգենք, թերեւս հոն կարելի կ'ըլլայ խնդիրը կարգադրել:

... Ընկեր Թեքեան ըսաւ, թէ միայն մէկ պարագայ կրնայ տեղի ունենալ, երբ տեսնեմ թէ համագործակցութեան գաղափարը կ'ընդունուի եւ ինծի բաւական հաւատք կը ներշնչէ, կրնայ ըլլալ որ կարճ ժամանակի մը համար, օրինակ մէկ տարուան, գամ եւ պաշտօնս շարունակեմ:

Ընկեր Թեքեան ըսաւ, թէ գաղութներու պէտքերուն համար պէտք է դադրի պայքարը եւ Զայաստանի հանդէպ ալ Դաշնակցութեան ունեցած հակառակութեան պէտք է վերջ տալ եւ մեր համագործակցութիւնը պէտք է տեղի ունենայ ուսումնասիրուած ամուր հիմքերու վրայ: Եւ մենք կը պահենք մեր ազատութիւնը: Միւս կողմէ այդ գործակցութենէն մենք կ'օգտուինք. չէզոքները մեր կողմը քաշելով: Զայաստանի մէջ ժողովուրդը ճնշուած է. կրօնքի եւ ազգային գաղափարին դէմ պայքար կը մղուի, երբ որ տեսնեն թէ արտասահմանի մէջ միացած ենք՝ հոն կ'առավարութիւնը կ'ազդուի եւ հաշուի կ'առնէ կուսակցութեանց եւ ժողովուրդին համագործակցութեանց այս նոր գործօնը»:

Խումբ մը պատգամաւորներ կտրականապէս դէմ արտայայտուեցան: Զ. Փափազեան, Մ. Թոքաթեան, Փ. Պալունի, Մ. Նաթանեան յատկապէս շեշտեցին Դաշնակցութեան անվստահելիութիւնը: Ի վերջոյ ժողովը սկզբունքով անհրաժեշտ գտաւ «բոլոր գործօն տարրերու համագործակցութիւնը», բայց հարցականի տակ առաւ ուղղակիօրէն Դաշնակցութեան հետ համերաշխութեան խնդիրը, թողելով այդ հարցը Ընդհանուր Պատգամաւորական ժողովին (Պատգամաւորական Թ. Ժողով

ՌԱԿ Եգիպտոսի Շրջանակին, Յունիս 15-16, 1928
էջ 14):

ՇՐՋԱՆԱՅԻՆ Դ. ՊԱՏՊԱՄԱՌՈՐԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎ

Ապրիլ 1924ի կեսին Աղեքսանդրիոյ մէջ գումարուեցաւ ՌԱԿ Եգիպտոսի շրջանակին Դ. Պատգամաւորական ժողովը:

Տարի մը առաջ երբ Շրջանային Գ. Պատգամաւորական ժողովը կը գումարուէր, բոլորովին տարբեր էր քաղաքական կացութիւնը: Տարի մը առաջ հայութիւնը կը գտնուէր աղետի մը առջեւ: Իզմիրի եւ Պոլսոյ դէպքերը ցնցած էին ամբողջ հայ ժողովուրդը, եւ Լոզանի ժողովը վերջին հարուածը տուած էր մեր բոլոր երազներուն եւ ակնկալութիւններուն: Շարունակել քաղաքական հին ուղեգիծը կը նշանակէր աւելի խորացնել մեր վերքերը եւ նոր վտանգներ, նոր աղետներ հրաւիրել հայ ժողովուրդի յուսաբեկ բեկորներուն վրայ:

Նախորդ Շրջանային Պատգամաւորական ժողովը իմաստութիւնը ունեցաւ խորազնին քննութեան ենթարկելու ստեղծուած կացութիւնը: Արեւելքի դէպքերու հետեւանքով յառաջացած փոփոխութիւնները եւ ազգերու փոխ-յարաբերութեանց կրած յեղաշրջումները, եկաւ այն եզրակացութեան թէ մենք պարտական էինք իրատես աչքերով մօտենալու մեր ժողովուրդի գոյութեան պահպանման հարցին, եւ նկատի ունենալով մեր դիրքը, մեր կարելիութիւններն ու մեր ոյժը՝ Արեւելքի ու մեր դրացի ժողովուրդներու բարեկամութեան, համերաշխութեան եւ գործակցութեան մէջ փնտռել թէ՛ մեր ժողովուրդի ֆիզիքական գոյութեան պահպանութեան եւ թէ՛ ինքնավար հայրենիքի մը զարգացման հնարաւորութիւնները:

Այս տեսակետէն առաջնորդուած բանաձեւը, զոր քուէարկեց Շրջանային Պատգամաւորական ժողովը միաձայնութեամբ, անարձագանգ չմնաց թէ կուսակցութեան եւ թէ հայ ժողովուրդին բոլոր խաւերուն մէջ: Երկու ամիս առաջ կուսակցութեան Ընդհանուր Պատգամաւորական ժողովը, գումարուած Փարիզի մէջ, նոյն իրատես տեսակետներն էր որ որդեգրեց իբր ուղեգիծ յառաջիկայ գործունեութեան:

Այդ ուղղութիւնը գնահատուեցաւ Հայաստանի մէջ:

Ներկայ նստաշրջանին կուսակցութեան Շրջանային Պատգամաւորական ժողովը ուրիշ լուրջ ու նուիրական գործ մը ունեցաւ կատարելիք: Իր որոշումին համաձայն ամբողջ տարի մը աշխատանք թափուեցաւ ծանօթացնելու հայութեան՝ Հայաստանի իրական կացութեան եւ ցուցնելու մեր երկրի վերաշինութեան օժանդակելու անյետաձգելի անհրաժեշտութիւնը:

Ուրախալի է, որ կուսակցութեան նախաձեռնութեան շնորհիւ արդէն նախնական քայլեր առնուած են եւ գաղութներու հայութիւնը սկսած է մասնակցութեան բաժինը տալ Հայաստանի վերաշինութեան աշխատանքին:

Այս Պատգամաւորականով օրակարգի գլխաւոր հարցերէն մին եղաւ Հայաստանի վերաշինութեան գործը, եւ ժողովը մշակեց ծրագիրը օժանդակութեան որ ի գործ պիտի դրուի անմիջապէս:

Հետեւելով հայաստանցիներու օրինակին, Կուսակցութիւնը պարտական է այս տարի **«վերաշինութեան տարի»** յայտարարել, եւ իր բոլոր միջոցներով ու կենսունակ տարրերով լծուիլ աշխատանքի:

ՀԱՆՔԱՆԱԿՈՒԹԻՒՆ ՃԱՅԻՃՆԵՐՈՒ ԶՈՐԱՑՄԱՆ ՀԱՄԱՐ

Եգիպտոսի հայ գաղութը շարժման մէջ մտաւ Յունիս 1924էն սկսեալ, իր բաժինը կատարելու համար Հայաստանի վերաշինութեան մէջ: Հանգանակութիւն տեղի ունեցաւ Հայաստանի ճահիճները չորցնելու համար եւ այդ նպատակով կազմուեցաւ յանձնախումբ մը Առաջնորդ Թորգոմ Եպս. Գուշակեանի նախագահութեամբ եւ ռամկավար ազատականներու լայն գործակցութեամբ տրամադրելով իրենց պաշտօնաթերթը՝ «Արեւ»ը այս նուիրահաւաքին: Առաջին իսկ հանգանակութեան գումարը կը հասնի 1200 եգիպտական ոսկիի: Հանգանակութիւնը կը շարունակուի եւ հաւաքուած գումարները ամբողջութեամբ կը փոխանցուին Երեւան:

«ԱՐԵՆ»Ը ԿԸ ՍԿՍԻ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒՄԻ ԳԱՅԻՐԵՑԻ ՄԵՋ

Տասը տարուան կեանք մը ապրելէ ետք Աղէքսանդրիոյ մէջ, Օգոստոս 9, 1924ին «Արեն»ը կը սկսի հրատարակուիլ Գահիրէ, ուր կը հաստատուի իր տունը, դառնալով եգիպտահայ միա՛կ օրաթերթը: Յուլիսին «Արեն»ի Աղէքսանդրիոյ հիմնադիրներէն Յակոբ Փափագեանը ընտանիքով կը մեկնի Հայաստան, վերջնական բնակութիւն հաստատելու հայրենիքի մէջ:

Գահիրէ փոխադրութեան առթիւ լոյս կը տեսնէ յատուկ խմբագրական մը շեշտելով որ «Արեն» պիտի շարունակէ ազգային քաղաքական միեւնոյն ուղեգիծը, խոստանալով անսայթաք շարունակելու իր ճամբան, խոստանալով դատապարտել խեղաթիւրումները, սուտերը, լուտանքները ու անձնական «սեւացումներ»ը: «Արեն» պիտի շարունակէ արձանագրել օրուան դէպքերը վերլուծելով զանոնք իրականութեան լոյսով թողելով ընթերցողին հասնելու եզրակացութեան: Տալ նախընտրութիւն ողջմտութեան, ճշմարտութեան, վանելով իր խմբագրութեան սեղանէն բանբասանքն ու տպագրական սեւ մուրը, որոնք բարբերու ապականութենէն անդին ուրիշ դէր չեն կատարեր:

«Եւ ո՛րքան ժողովուրդը պաշտպան հանդիսանայ ուղղամտութեան, այնքան աւելի պիտի աւելնայ մեր եռանդը ու այնքան պիտի ընդարձակուին մեր միջոցները՝ այս թերթը աւելի զօրացնելու ու աւելի ոգեւորութեամբ նուիրուելու Եգիպտահայութեան ու ամբողջ հայութեան ազգային շահերու պաշտպանութեան»: Այսպէս կ'աւարտէ իր խմբագրականը:

«Արեն»ի նոր հասցեն՝

Journal Arev

B.P. 1060

Le Caire

Egypt

ՀՐԱՊԱՐԱԿԱՅԻՆ ԺՈՂՈՎՆԵՐ

Հրաչ Երուանդի Եգիպտոս գտնուելուն պատեհ առիթով Եգիպտոսի Շրջանային Վարչութիւնը կազմակերպեց հրապարակային ժողովներ նիւթ

ունենալով «Ռամկավար Ազատական Կուսակցութեան Աշխարհայեացքը»:

Այսպէս յաջորդաբար ան դասախօսեց Աղէքսանդրիոյ Հայ Ակումբին մէջ Մարտ 26, 1925ին, Գահիրէի Ժողովրդային Սրահին մէջ Ապրիլ 6ին, Չակագիկի մէջ, Ապրիլ 13ին եւ Թանթայի մէջ Ապրիլ 14ին:

Իսկ Կուսակցական ընկերական ժողովներ տեղի ունեցան Աղէքսանդրիա եւ Գահիրէ:

ՇՐՋԱՆԱՅԻՆ Ե. ՊԱՏՊԱՄԱՌՈՐԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎ

Եգիպտոսի Շրջանային Ե. Պատգամաւորական Ժողովը գումարուեցաւ Յունիս 6 եւ 7, 1925ին՝ Գահիրէի Ժողովրդային սրահին մէջ: Ժողովը բացուեցաւ Շաբաթ օրը մինչեւ յաջորդ օրը արշալոյսին երբ խանդավառ ծափերու եւ համերաշխութեան ու ընկերային ջերմ մթնոլորտի մէջ պատուիրակները բաժնուեցան իրարմէ, իրենց հետ տանելով նոր ոգեւորութիւն եւ հաստատորոշում նուիրուելու համար շինարար եւ արդիւնաւոր գործունեութեան մը յաջորդ շրջանի համար:

Շրջանային Պատգամաւորական Ժողովը Կուսակցական ներքին կազմակերպական խնդիրներով զբաղելէ յետոյ, իր առաջին խորհրդակցութեան առարկան դարձուց գաղութի ազգային գործերը եւ որոշեց աւելի մօտէն հետապնդել անոնց կանոնաւորման եւ զարկ տալ գաղութին ազգային հաստատութեանց յառաջդիմութեան:

Ամենէն աւելի համոզիչ օրակարգը ազգային ինքնապահպանման եւ ընդհանուր միութեան կապի մը ստեղծման հարցն էր: Կան որբերու եւ տարագիրներու տեղափոխութեան ու տեղաւորման եւ հայրենիքի վերաշինութեան խնդիրները, որոնք անմիջական լուծումի կը սպասէն: Այս մասին Կուսակցութեան հետապնդելիք ուղղութիւնը յայտնի է անցեալ Շրջանային եւ Ընդհանուր Պատգամաւորական Ժողովներու որոշումով եւ այն գործունեութեամբ, զոր Կուսակցութեան բոլոր ղեկավար շրջանակները ունեցան վերջին քանի մը տարիներու ընթացքին գաղութահայութեան մէջ:

Կուսակցութեան ջանքն ու աշխատանքը եղած է՝ նախ կապել գաղութահայութիւնը մայր

հայրենիքին հետ, ծանօթացնելով անոր իրական կացութիւնը եւ գոյութիւն ունեցող այն բոլոր հնարաւորութիւնները որոնք հաստատ վստահութիւն կը ներշնչեն մեր երկրի ապագային մասին, եւ ապա, զարկ տալ ու քաջալերել այն բոլոր շարժումները, որոնք ամբողջացնելու հայրենիքի վերաշինութիւնը, որպէսզի կարելի ըլլայ ապաստարան մը ստեղծել թափառական ու թշուառ բնակներուն համար:

Պատգամաւորական ժողովը կ'որոշէ իր բոլոր ուժերն ու միջոցները տրամադրել այն ամէն բարեգործական ու հանրային ձեռնարկներուն, որոնք սահմանուած են հայրենաշինութեան ու ազգահաւաքման նպատակներուն, վստահ ըլլալով թէ այդ ուղղութեամբ միայն վերջ պիտի գտնեն բոլոր տառապանքներն ու պիտի իրականացնեն մեր ժողովուրդին բաղձաւնները: Եւ իբր հետեանք այս որոշման Կուսակցութիւնը պիտի շարունակէ օժանդակել Զ. Բ. Ը. Միութեան, Հայրենիքի Օգնութեան Կոմիտէին եւ այն ամէն անկուսակցական կազմակերպութիւններուն, որոնք ասպարէզ իջած են ծառայելու այն ազգային նպատակներուն, որոնք ամենուս իտեալը եղած են:

Ապա Շրջանային Պատգամաւորական Ե. ժողովը անդրադառնալով գաղութահայութեան միութեան ու ազգային ոգիի պահպանման հարցին, որոշեց իր գլխաւոր ուշադրութիւնը կեդրոնացնել համերաշխութիւն եւ գործակցութիւն ստեղծելու բոլոր ազգային ու ժողովրդավար ոգիով տոգորուած տարրերուն միջեւ, ու մասնաւորապէս հսկել որ զանազան երկիրներու մէջ ցրուած հայութիւնը միշտ հեռու մնայ տեղական գործերու եւ միջազգային պայքարներու միջամուկ ըլլալէ, որպէսզի անելորդ գորգռութիւններ չստեղծուին եւ պատճառ չդառնան նոր դժուարութիւններու եւ դժբախտութիւններու:

Ռամկավար Ազատական Կուսակցութիւնը իր աշխարհայեացքի լրջութեամբ, իր ազգային ձգտումներով եւ իրապաշտ քաղաքականութեամբ կոչուած է այս շրջանին բախտորոշ դեր մը կատարել ազգային կեանքին մէջ՝ պահակ կանգնելով գաղութահայութեան մէջ ամէն խանգարիչ ու

նորամուտ շարժումներու դէմ եւ միութեան կապ մը ստեղծելով հայրենիքի ու արտասահմանի հայութեան միջեւ:

ՇՐՋԱՆԱՅԻՆ 2. ՊԱՏՊԱՄԱՌՈՐԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎ

Եգիպտոսի շրջանակի 2. Պատգամաւորական ժողովը գումարուեցաւ Յուլիս 10-12, 1926ին, Գահիրէի Ժողովրդային Սրահին մէջ, մասնակցութեամբ բոլոր ակումբներու պատուիրակներուն:

Շրջանային Պատգամաւորական ժողովը գոհունակութեամբ արձանագրեց այն իրողութիւնը թէ՛ իր իրապաշտ քաղաքականութիւնը, իր գաղափարական յստակատեսութիւնը եւ ժողովրդական շահերու պաշտպանութեան նուիրաբերումը՝ լայնօրէն ըմբռնուած ու գնահատուած են եգիպտահայ գաղութի ստուար մեծամասնութեան կողմէ, ինչպէս քանի մը ամիս առաջ թէ՛ Գահիրէի եւ թէ՛ Աղեքսանդրիոյ երեսփոխանական ընտրութեանց արդիւնքը ցոյց տուաւ:

Եգիպտահայ գաղութի պատմութեան մէջ աննախընթաց է այն շահագրգռութիւնը, զոր ժողովուրդը ցոյց տուաւ ընտրութեանց ընթացքին՝ յայտարարելով իր իրաւունքներուն ու շահերուն պաշտպանութեան գիտակցութիւն եւ զոհողութեան ոգի:

Եւ եթէ Աղեքսանդրիոյ ազգային իշխանութիւնը տակաւին օրինաւոր հիմքերու վրայ դրուած չէ, եթէ տակաւին փոքրամասնութիւն մը կը յամառի ապօրէն ու անիրաւ կերպով իր ձեռքին մէջ պահել առաջնորդարանը, կուսակցութիւնը վստահ է թէ յանուն օրէնքի ու օրինաւորութեան ժողովուրդին մղած արդար պայքարը պիտի վերջանայ յաղթանակով եւ գաղութը խաղաղ եւ համերաշխ մթնոլորտի մը մէջ պիտի վարէ ու կառավարէ իր գործերը ու պիտի կատարէ իր պարտքը հանդէպ հայ ժողովուրդին եւ հայ հայրենիքին:

Գահիրէի հայ համայնքին գործերուն անդրադառնալով Շրջանային Պատգամաւորական ժողովը միաձայնութեամբ որոշեց կարելի բոլոր միջոցներով աջակցիլ ներկայ քաղաքական ժողովին, իրագործելու համար այն ծրագիրը, որ արդէն արժանացած է Թեմական ժողովի հաւանութեան,

Եւ որ համապատասխան է կուսակցութեան տեսակետներուն ու յայտագրին: Ռամկավար Ազատական Կուսակցութիւնը ոյժ պիտի տայ որ օրինաւոր իշխանութեան միջոցաւ:

Ա. Եգիպտահայ գաղութի շահերուն նպաստաւոր լուծում մը գտնէ հպատակութեան հարցը

Բ. Գաղութը օժտուի կառավարութենէն վաւերացուած կանոնադրութեամբ մը:

Գ. Կրթական գործին խաղաղ ընթացքը յատուկ է ու անոր մակարդակը բարձրանայ:

Դ. Հնարաւորութեան սահմանին մէջ շուտով կատարուի Առաջնորդարանին վերակազմութիւնը:

Ե. Կալուածներու մատակարարութիւնը աւելի բարւոյք վիճակի մը մէջ դրուի եւ աւելի զօրաւոր հակակշիռ մը կատարուի Կալուածոց Հոգաբարձութեան մը կազմութեամբ, եւ

2. Բարենպատակ ու բարեգործական հաստատութեանց վրայ ազգային իշխանութեան կողմէ աւելի սերտ գործակցութիւն եւ աւելի մօտէն հսկողութիւն անոնց վրայ, որոնք կապ ունին Առաջնորդարանին հետ: Ահա՛ մօտաւորապէս այն ծրագիրը, որ պիտի հետապնդուի ներկայ տարուան ընթացքին, որուն գործադրութիւնը մեծապէս պիտի զօրացնէ գաղութին դիրքը:

Հայաստանի վերաշինութեան եւ ներգաղթի մասին Շրջանային Պատգամաւորական Ժողովը վիճաբանելու պէտք չունէր, որովհետեւ այդ մասին շատ որոշ է եւ ճշդութեամբ կուսակցութեան դիրքը իր Ընդհանուր Պատգամաւորական Ժողովին որոշումով՝ եւ այդ ուղղութեամբ իր ցարդ կատարած աշխատանքով:

Եգիպտոսի 2. Պատգամաւորական Ժողովը կը վերջացներ իր նստաշրջանը այն հասկացողութեամբ որ կուսակցութիւնը սիրալիր հետաքրքրութեամբ մը կը հետեւի հայրենիքի մէջ կատարուած շինարար աշխատանքներուն, եւ գաղութներ ուրիշ բան չեն բայց եթէ վերաշինական այդ նուիրական գործին օժանդակներ եւ արդէն իրենց գոյութեան պահպանման համար իսկ անհրաժեշտ է հայրենիքի հայրութեան օրէ օր աւելի զօրացումը եւ աւելի բարգաւաճումը:

ԵՐՈՒԱՆԴ ՕՏԵԱՆԻ ՄԱՅՆ

«Արեւ» կսկիծով հաղորդեց տաղանդաւոր երգիծաբան եւ թերթի աշխատակից Երուանդ Օտեանի մահը, որ տեղի ունեցաւ Հոկտեմբեր 4, 1926ին իտալական հիւանդանոցին մէջ: Ան անցեալ Ապրիլ ամիսէն ի վեր կը տառապէր ներքին քայքայումէ մը: Ոչ մէկ խնամք ու զոհողութիւն խնայուեցաւ անոր կեանքը փրկելու համար:

Ան ծնած է Կ. Պոլիս, Սեպտեմբեր 19, 1869ին: Իր հայրն էր Խաչիկ Օտեան եւ հօրեղբայրը Գրիգոր Օտեան: Նախնական կրթութիւնը ստացած է իր հօրաքոյրին՝ Օր. Եւփիմէ Օտեանի տան մէջ եւ միայն մէկ տարի յաճախած է Պերպերեան վարժարան: Առաջին գրուածքը երեւցած է «Արեւելք»ի մէջ՝ Անտիոքի վրայ պատմական յօդուած մը, Երուանդ ստորագրութեամբ: 1878ին մեծանուն հօրեղբոր հետ Ֆրանսա եւ Իտալիա ճամբորդած է: 1882ին անցած ճորճովա, ուր հայրը հիւպատոս էր: 1888ին Անտիոք ուղեւորուած է: Պոլիս վերադարձին սկսած է աշխատիլ «Արեւելք»ի, «Մանգումէ»ի եւ գլխաւորաբար Հրանդ Ասատուրի «Մասիս» հանդեսին գրելով՝ «Օտեանի ներքին կեանքը», «Ֆիզիքա Պօղոս», Տոքթ. Ռուսինեան», «Ճերենց» եւն. շահեկան յօդուածները: Ապա անցած է «Հայրենիք»ի, ուր ունի շատ մը զուարթախոհ էջեր: 1896ին Պանքայի դէպքէն յետոյ փախած է Աթէնք: Յետոյ Եգիպտոս անցնելով երկու տարի իբր հաշուակալ գործած է Պօղոս Փաշայի մէկ ագարակին մէջ: Անցած է Փարիզ: Գրած է Արփիարեանի Լոնտոնի «Նոր Կեանք»ին մէջ: Եւ այսպէս կարելի է շարունակել ...: Իր մասին երկարօրէն կարդալ այս հատորաշարի Բ. Հատորին մէջ:

Մահուան առթիւ դամբանական խօսեցաւ ընկեր Վահան Թեքէեան: Տեղի ունեցաւ ժողովրդական հանգանակութիւն Երուանդ Օտեանի մահարձանին եւ երկերուն տպագրութեան համար

«ԱՐԵՎ»Ի ՏԵՂԱՓՈԽՈՒԹԻՒՆԸ

Մայիս 21, 1928ին «Արեւ»ի խմբագրութիւնն ու տպարանը տեղափոխուեցան Շարա Չաքի (Թեվֆիքիէ), թիւ 9, առաջին յարկին վրայ, Բարեգործականի շէնքին քովը:

ԹԵՅԱՍԵՂԱՆ Ի ՊԱՏԻ ՎԱՅԱՆ ԹԵՔԵՏԱՆԻ

Յունուար 1931ին խանդավառ համակրանքի հաւաք մը եղաւ մտերմական, լուրջ եւ խորապէս տպաւորիչ, այն հաւաքոյթը որ կազմակերպուած էր Ռ. Ա. Կուսակցութեան Գահիրէի եւ Յելիոպոլիսի Ակումբներու Վարչութեանց կողմէ՝ ի պատիւ ընկեր Վահան Թեքէտանի, անոր Եւրոպայէն վերադարձին առթիւ: Ան արդէն դարձեալ ստանձնած էր «Արեւ»ի խմբագրութիւնը: Վահան Թեքէտան քանի մը շրջաններով բազմած էր «Արեւ»ի խմբագրական աթոռին վրայ. 1915-1920, 1927-1929, 1931, 1938-1945:

Գեղարուեստասիրացի սրահը լեցուած էր ընտիր բազմութեամբ մը՝ մեծ մասամբ մտաւորականներ: Թէյի սպասարկութենէն վերջ, օրուան Նախագահ ընկեր Էօթէն Բաբազեան շնորհակալութիւն յայտնելով բոլոր ներկաներուն որոնք պատուած էին հաւաքոյթը, բարի գալուստ մաղթեց ընկեր Թեքէտանին եւ գնահատանքով յիշեց անոր Գահիրէ թէ այլուր ունեցած ազգանուէր գործունեութիւնը:

«Ան միայն մեր ընկերը չէ, ըսաւ –կուսակցական մը չէ միայն այլ նաեւ ազգային գործիչ մը՝ իբր բանաստեղծ եւ հրապարակագիր՝ եւ հետեւաբար կը պատկանի ամբողջ ազգին, ապացոյց ա՛յն որ մեծ թիւով անկուսակցական ազգայիններ՝ ռամկավար ազատականներու հետ քով քովի՝ այս պահուս շրջապատած են զինքը իրենց ուրախութիւնը եւ համակրանքը յայտնելու անոր՝ իր վերադարձին առթիւ»:

Նախագահը յետոյ խօսք տուաւ ընկեր Յակոբ Փափագեանին որ ընդհանուր ակնարկի մը մէջ ամփոփեց ներկայ ազգային կացութիւնը եւ մատնանիշ ըրաւ այն ուղղութիւնը որուն պէտք է հետեւի գաղութահայութիւնը մէկ կողմէ իր աչքը յառելով Հայաստանի՝ իբր ազգին միակ հաստատուն յոյսն ու միխթարութիւնը եւ միւս կողմէ՝ պահպանելով իր ցեղին գոյութիւնը եւ ազգային արժէքները արտասահմանի մէջ: Ան ըսաւ. «Այդ ուղղութիւնը Ռամկավար Ազատական Կուսակցութեան ընդգրկած ուղղութիւնն է որ արժանացած է ազգին գրեթէ ամբողջութեան համամտութեան ու

համակրանքին: Ազգային քաղաքականութիւնը պէտք է յարատեւէ եւ ազգին բոլոր առողջ տարրերը պէտք է ոյժ տան ու օգնեն անոր բեղմնաւորութեան»:

Խօսք առաւ ընկեր Տոքթ. Վառվառեան, Աթէնքի ղեկավար ընկերներէն մին, որ հիւրաբար Գահիրէ կը գտնուի: Ըսաւ. «Թեքէտանի մէջ ամենէն աւելի գնահատած է գիտակից՝ չափաւոր ու լայնախոհ մարդը եւ այդ ոգին ամենէն օգտակարն է, ամենէն մեծարժէք յատկութիւնը՝ հանրային գործիչի մը համար: Ընկեր Թեքէտանի տուած օրինակը պէտք է վարակիչ ըլլայ եւ բոլորս պարտականութեան գիտակից, մեր գործունեութեան մէջ չափաւոր եւ ուրիշներու հանդէպ ալ լայնախոհ կուսակցականներ եւ ազգայիններ ըլլանք»:

Նախագահի հրաւերին վրայ Շահան Պերպերեան խօսք առաւ եւ յանձին Թեքէտանի գնահատելէ վերջ մեծատաղանդ բանաստեղծը, դաշնակի վրայ նուազեց ու երգեց անոր քերթուածներէն «Պոլիս»ը, որ ինք դաշնաւորած էր: Յետոյ ներկաներու խնդրանքին գոհացում տալով, արտասանեց նաեւ այդ քնքուշ բանաստեղծութիւնը՝ խանդավառ ծափերու մէջ:

Կարպիս Թրեանց զուարթ ոճով մը յիշատակներ պատմեց դպրոցական տարիքէն սկսող իր բարեկամութենէն ընկեր Թեքէտանի հետ, յետոյ իրենց բաժանումը եւ վերստին հանդիպումը Եգիպտոսի մէջ եւ – ինք ըլլալով անկուսակցական մը – Ռամկավար Ազատական Կուսակցութեան մէջ գնահատեց չափաւոր ու խոհական այն ոգին որ ամենէն հարազատ եւ ամենէն ալ օգտակար է հայ ժողովուրդին համար եւ ատո՛ր համար է որ, ըսաւ, ազգին անկուսակցական տարրերը յայտնապէս համակիր են այս կուսակցութեան:

Տոքթ. Ն. Քէչեճեան բարի գալուստի եւ համակրանքի խօսք ուղղելով Թեքէտանին, անոր մէջ մատնանիշ ըրաւ գոհողութեան ոգին, որ պէտք է օրինակ ծառայէ բոլոր հանրային գործիչներուն:

Նախագահին հրաւերին վրայ խօսք առաւ նաեւ Վեր. Հ. Խանդամուր, որ նախ իր յարգանքը յայտնեց բանաստեղծ Թեքէտանին, եւ յետոյ անոր մէջ իբր հանրային գործիչ եւ հրապարակագիր

գնահատեց ուղղամիտ եւ լայնախոհ մարդը որ գիտցած է, ըսաւ, մինչեւ իսկ իր հակառակորդներուն քով գնահատել ինչ որ արժեքաւոր է, մինչդեռ ուրիշներ անտեսած եւ մինչեւ իսկ արհամարհած են իրենց հակառակորդին ուժերը եւ անոնց արժանիքը ուրացած: Մաղթեց որ ուղղամտութեան այս ոգին տիրէ ամենուն մէջ եւ հայ մտաւորականը գիտնայ ինքզինք բարձր պահել ամեն տեսակ հատուածական նկատումներէ եւ գործերէ:

Ամենէն վերջ եւ խանդավառ ծափերու մէջ ոտքի ելաւ ընկեր Թէքէեան որ նախ յուզուած բառերով շնորհակալութիւն յայտնեց իրեն եղած այս պատուասիրութեան համար, շնորհակալութիւն՝ Գահիրէի եւ Զելիպոլիսի ակումբներուն եւ բոլոր ներկաներուն եւ յետոյ վերոյիշումներ ըրաւ հին օրերէն որոնց մէջ ապրած է ինքը եւ իր սերունդին պատկանող մտաւորականները: Ան ըսաւ. «Երբ կը խորհիմ այս օրուան համակրական արտայայտութեանց շարժառիթին վրայ, պէտք կը զգամ ըսելու թէ միայն իմ պարտականութիւնս կատարած եմ ցեղիս հանդէպ եւ ծառայած եմ այնչափ որչափ կը ներէին իմ համեստ ուժերս: Պէտք է գուրգուրանքով պահենք մեր սրտին մէջ հաւատքը դէպի ազգին ապագան եւ կատարենք մեր պարտքը ժողովուրդին բարօրութեան համար»:

Ընկեր Թէքէեանի խօսքերը ջերմ ծափերով ընդունուեցան ինչպէս ընդունուած էին բոլոր անցեալի կատարած իր խօսքերը: Յետոյ կարդացուեցան հեռագրական եւ այլ ուղերձներ զորս ղրկած էին կարգ մը բարեկամներ եւ յիշուեցան անոնք՝ որոնք ցաւ յայտնած էին որ արգելիչ պատճառներով պիտի չկրնան ներկայ գտնուիլ հաւաքոյթին: Ծանօթ ու յարգելի անուններ եգիպտահայ կեանքէն ներս:

ՇՐՋԱՆԱՅԻՆ ԺԱ. ՊԱՏԳԱՄԱՌՈՐԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎ

Եգիպտոսի շրջանակին ԺԱ. Պատգամաւորական Ժողովը գումարուեցաւ 1931 Յունիս 27 եւ 28, Շաբաթ եւ Կիրակի օրերը, Գահիրէի մէջ եւ զբաղեցաւ կազմակերպական, ազգային տեղական եւ ընդհանուր, ինչպէս նաեւ յառաջիկայ Ընդհ.

Պատգմ. Ժողովին առիթով քաղաքական ուղեգիծի վերաբերեալ բազմաթիւ հարցերով:

Խորհրդակցութիւններն ու որոշումները ցոյց տուին՝ թէ բոլոր պատգամաւորները, հաւատարիմ ներկայացուցիչներ գիրենք ընտրող ակումբներուն, տոգորուած են կատարեալ գիտակցութեամբ այն ճիշդ եւ առողջ սկզբունքներուն որոնց վրայ հիմնուած է Կուսակցութիւնը:

Այդ գիտակցութենէն եւ հաւատքէն կը բղխին Պատգ. Ժողովի միահամուռ կամքը՝ աւելի եւս զարկ տալու կազմակերպական աշխատանքներուն, որոնք պահ մը դադարելէ ետք արդէն իսկ վերսկսած են բոլոր ակումբներուն մէջ նոր ընկերներու անդամակցութեամբ եւ գործօն համակիրներու թիւին յաւելումով:

Այս առթիւ, Պատգ. Ժողովը գոհունակութեամբ արձանագրեց որ նախկին ընկեր Արշակ Ալաօյանի տխուր ընթացքը պատճառ եղած է որ անխտիր բոլոր ընկերները աւելի եւս սերտ կերպով փարին կուսակցութեան գաղափարականին ու կարգապահութեան, եւ թէ յիշեալին վերջնական հեռացումը կուսակցութենէն՝ անոնց միջեւ համերաշխութեան կապերը ամրապնդելու միայն ծառայած է:

Շրջանակը կազմակերպական կարգադրութեանց առաջին գծին վրայ կը դնէր «Արեւ» օրաթերթին ընդարձակման որոշումը, զոր Պատգ. Ժողովը վաւերացուց միաձայնութեամբ եւ որ արդէն իսկ կատարուած իրողութիւն մըն է այսօր: Այս քայլը որ արդիւնք է թէ՛ ընկերներու եւ թէ անկախ համակիրներու քաջալերանքին, մեզի դիւրութիւն պիտի տայ հետապնդելու՝ մասնաւորապէս եգիպտահայ կեանքին մէջ՝ մեր ժողովուրդին ստուար մեծամասնութեան փափաքած բարենորոգիչ ուղղութիւնը առանց այլաբանութեան եւ առանց յուզումներու: Բացի այս նպատակէն՝ «Արեւ»ի ընդարձակումը գոհացում կու տայ նաեւ բազմաթիւ ընթերցողներու փափաքին, որ եր աւելի թարմ առատ տեղեկութիւններ գտնել իրենց թերթին մէջ, ազգային, տեղական եւ միջազգային անցուդարձներու վերաբերմամբ:

Պատգամաւորական Ժողովը, ակումբներու

զանազան պետքերուն ու պահանջներուն կարգին, մասնաւոր ուշադրութեան առարկայ դարձուց Չակագիկի, Թանթայի, Երուսաղէմի եւ Ատիս Ապապայի ընկերական շարքերուն պայմաններն ու պետքերը եւ տուաւ առ այդ անհրաժեշտ հրահանգները Նորընտիր Շրջանային Վարչութեան:

Հաւաքոյթներու, գործիչի, կուսակցական հիմնադրամի եւ ուրիշ նմանօրինակ կազմակերպական խնդիրներ առարկայ եղան ժողովին աշխատութեանց եւ որոշումներուն:

* * *

Քաղաքական հարցերու եւ ուղղութեան նկատմամբ՝ Պատգ. Ժողովը, առանց վիճաբանութեան եւ առանց ոեւէ տարակարծութեան, անգամ մը եւս հաստատեց Եգիպտոսի Հայոց այն երկրին հետ հաւատարիմ կապակցութիւնը, մասնաւոր հիմա որ շատեր ըստ օրինի եգիպտական քաղաքացի դարձած կամ դառնալու վրայ են: Այս մասին կուսակցութեան ջանքը պիտի ըլլայ յորդորել հայերը որ մնան միշտ խաղաղ, կարգապահ եւ արդիւնաբերող տարր մը:

Գալով ազգային տեղական գործերուն, ժողովը գոհունակութեամբ հաստատեց որ Ռամկ. Ազատ. ընկերները գոհողութեան եւ աշխատանքի լայն բաժին մը ստանձնած են անոնց մէջ եւ հետապնդած են կարելի յառաջդիմութիւնն ու արդիւնաւորութիւնը մասնաւորապէս վարչական, տնտեսական եւ կրթական մարզերուն մէջ:

Համաձայն կուսակցութեան անշեղ ուղղութեան, Պատգ. Ժողովը չի մերժեր հոսանքներու հետ գործակցութիւնը յօգուտ ազգային շահերու, պայմանաւ որ այդ գործակցութիւնը առաջ տարուի անշահախնդիր եւ ուղղամիտ ոգիով եւ օրէնքի ու ազգ. իշխանութեան հանդէպ իրական յարգանքի ոգիով մը:

Պատգամաւորական Ժողովը դէմ է երեսփոխանական ընտրութիւններու անկեղծութիւնը եղծանող շարժումներու, յարգանք ունի ազատօրէն արտայայտուած ժողովուրդի գերիշխան կամքին հանդէպ ու հպարտութեամբ կ'արձանագրէ որ

Գահիրէի վերջին թեմական ընտրութեանց առթիւ կուսակցութեան ընթացքը եղած է գերազանցապէս ուղիղ եւ անեղծ ու իր հովանաւորած երեսփոխանական թեկնածուներու ցանկը, առարկայ ընդհանուր համակրանքի եւ գնահատանքի, պարտուած է հակառակորդներու մութին մէջ սարքած աննախընթաց ապօրինութիւններու եւ դաւերու բերմամբ միայն:

Աղեքսանդրիոյ մէջ, Նախկին ՀՕԿի գործակից տարրերէն ոմանց անհամաձայն ընթացքին հետեւանք ստեղծուած ցաւալի կացութիւնը քննութեան առնելով, Պատգ. Ժողովը որոշեց յանձնարարել տեղւոյն ընկերներուն՝ որպէսզի ստանձնեն ամէն պատասխանատուութիւն եւ համախոհ տարրերու հետ միասին ըստ օրինի վարեն ազգ. գործերը:

Ընդհանուր կերպով, Պատգ. Ժողովը որոշեց յանձնարարել ազգային զանազան մարմիններու անդամակցող ընկերներուն՝ որ աշխատին փութացնել օրակարգի խնդիրներուն լուծումը, ինչպէս ի մասնաւորի զոյգ Թեմականներու սեղանին վրայ գտնուող ազգային Նոր Կանոնագրի մը կազմութեան հարցը, որ այլեւս անյետաձգելի դարձած է Առաջնորդ Ս. Հօր իբրեւ Երուսաղէմի Պատրիարք մօտալուտ մեկնումին եւ յաջորդը ընտրելու հարկին պատճառաւ:

* * *

Ազգային արտաքին քաղաքականութեան նկատմամբ Կուսակցութեան ուղեգիծը եւ հայեացքները անգամ մը եւս քննելով, Պատգ. Ժողովը միահամուռ արտայայտեց Եգիպտոսի շրջանակին բացարձակ համոզումը թէ Կուսակցութիւնը ընդգրկած է միակ իրապաշտ, առողջ ու ազգաշէն ճամբան:

Հայաստան, ինչ որ ալ ըլլան մեր վերապահութիւնները հոն տիրող ընկերային եւ տնտեսական կարգերուն մասին, հայ Ներկայ իրականութեան մէջ խանդավառող ու թանկագին իրողութիւն մըն է: Ասիկա միակ պետական կռուանն է, որ ո՛չ միայն Ներկայիս փրկարար դեր մը կը կատարէ հայ ցեղին

կարեւորագոյն զանգուածին ֆիզիքական գոյութիւնը ապահովելու տեսակետով այլ եւ կրնայ յառաջիկային, երբ պայմանները ներեն, առանց նոր արիւնահեղութեանց՝ տէր դարձնել հայ ազգը իր պատմական անժխտելի իրաւունքներուն:

Գաղութահայութեան ազգապահպանման հարցին մասին, ժողովը կը խորհի թէ պէտք է մէկ կողմէ աւելի զարկ տալ հայ ժողովուրդին գործօն հետաքրքրութեան դէպի Հայաստանի մէջ կատարուող շինարար գործունեութիւնը եւ միւս կողմէ պահպանել հայ լեզուն, հայ եկեղեցին, եւ հայ մշակոյթը՝ օտարութեան մէջ մեծցող նորահաս սերունդին մէջ: Ընդհանուր գաղութահայ կազմակերպութիւն մը, հիմնուած հոսանքներու բացարձակ անկեղծութեան վրայ, պիտի կրնար պայքարիլ օտարացումի եւ այլասերումի վտանգներուն դէմ:

Պատգ. ժողովը կը գտնէ, դարձեալ, որ գաղութահայութեան կողմէ հայկական դատի անունով կատարուած բռնն արտայայտութիւնները ոչ մէկ օգուտ ունին եւ ընդհակառակն վնասակար են ամէն տեսակետով: Այդ դատին լուծումը կախում ունի մեծ չափով հայ ժողովուրդի մտաւոր, ֆիզիքական եւ տնտեսական ուժէն, որու յաւելումը կարելի է ձեռք բերել մի միայն լուրջ, զգուշաւոր եւ հոծ աշխատութիւնով մը:

* * *

Ռամկ. Ազատ. Կուսակցութեան Եգիպտոսի Շրջանակին Պատգ. ժողովը, ներկայացնելով իր աշխատութեանց այս ամփոփումը, վստահ է որ իրեն հետ ունի ոչ միայն ընկերներու այլ եւ ժողովուրդի ողջախոհ մասին համամտութիւնը:

Համոզուած օգտակարութեանը Կուսակցութեան հետեւած սկզբունքներուն եւ ուղղութեան, կը հրաւիրէ բոլոր ընկերները ինչպէս նաեւ համակիրները, հաւատքով եւ եռանդով շարունակել իրենց անձնուէր ջանքերը յօգուտ բովանդակ հայ

ժողովուրդին՝ աւելցնելով անոր մէջ ազգ. քաղաք. գիտակցութիւնը եւ այդ միջոցով ապահովելով անոր գոյութիւնն ու բարօրութիւնը:

«ԱՐԵՒ» ԸՆԴԱՐՁԱԿ ԾԱԿԱԼՈՎ ԵՒ ՆՈՐ ՏԱՌԵՐՈՎ

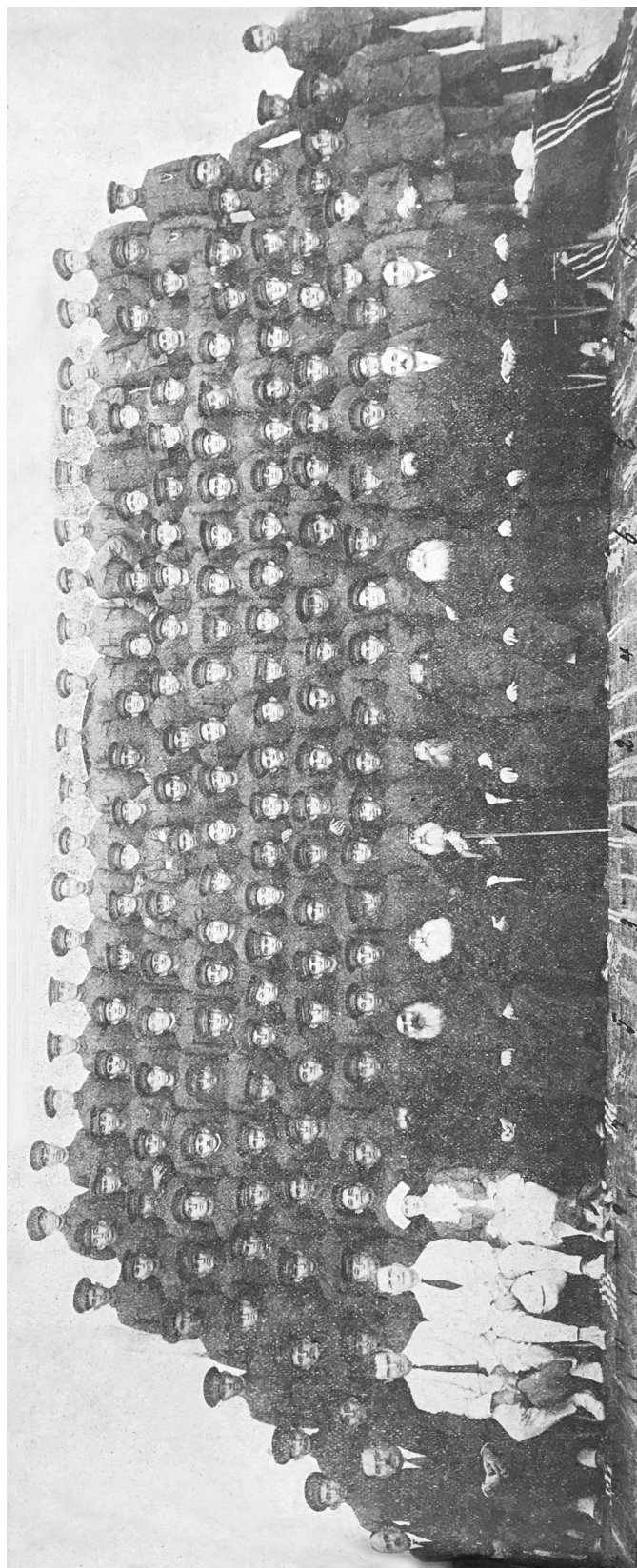
Յուլիս 1, 1931ԷՆ սկսեալ «Արեւ» լոյս տեսաւ ընդարձակ ծաւալով եւ բոլորովին նոր տառերով: Հինգի տեղ ունեցաւ վեց լայն ու երկար սիւնակ, որ հաւասար է ուրիշ թերթերու եօթը սիւնակին: Եղած ծաւալին հետ բաղդատելով՝ մեծածաւալ «Արեւ»ը ունեցաւ հինգ ու կէս սիւնակի տարբերութիւն, աւելի քան ամբողջ եջ մը:

Ծաւալին ընդարձակման հետ՝ թերթը կրեց նաեւ կարեւոր փոփոխութիւններ՝ թէ՛ ձեւով եւ թէ պարունակութեամբ: Պատկերազարդ սկսաւ հրատարակուիլ հին ու նոր աշխատակիցներու շնորհիւ ունենալով բազմակողմ եւ շահեկան բովանդակութիւն մը:

Լուրերու բաժինին լայն տեղ տրուեցաւ, որպէսզի ընթերցողները օրը օրին կարդան տեղական թէ քաղաքական թարմ լուրեր:

Ընդարձակածաւալ «Արեւ»ի առաջին թիւով հրատարակուեցաւ անգլիական մեծ վէպ մը Հոլ Զէյսէն իբր թերթօն, զոր յատկապէս «Արեւ»ին համար բարեհաճած էր թարգմանել Լեւոն Զիրազեան, որուն տուած առաջին թերթօնը «Կղեոպատրա»ն կարդացուած էր գերազանց հետաքրքրութեամբ:

«Վերջապէս, «Արեւ» պիտի շարունակէ կատարել, քիչ մը աւելի լայն միջոցներով, իր տասներեօթը տարիէ ի վեր անխափան կատարած դերը Եգիպտահայ գաղութին մէջ եւ առ հասարակ գաղութահայութեան մէջ մտածումը լուսաւորելու, զայն ուղիղ եւ հայութեան համար կենսունակ պահելու տեսակետէն: Եւ պիտի չընէ այն բոլոր ժխտական արարքները զորս չէ ըրած մինչեւ հիմա», կ'եզրափակէ «Արեւ»ի խմբագրականը:

Խաթանկյար Յ.Բ.Ը.Մ.ի Երրորդ, չորրորդ, հինգերորդ և վեցերորդ խմբերը

Բ.Ա.Կ. Կ. ՊՈԼՍՈՅ ՇՐՋԱՆԱԿ

«ԺՈՂՈՎՈՐԴԻ ԶԱՅՆԸ»Ի ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆԸ ՄԻՈՒԹԵԱՆ ԱՌԹԻԻ

Ռամկավար եւ Ազատական Կուսակցութիւններու միութիւնը կատարուած իրողութիւն մըն է այսօր:

Խոշոր բառերու պէտք չկայ «աքտ»ին մեծ նշանակութիւնը բացատրելու համար:

Անոր վաղուց կը սպասէին ոչ միայն Կուսակցութիւններու հետեւորդները, այլ նաեւ անոնց հասարակաց սկզբունքներուն համակիրները՝ որոնք ստուար մեծամասնութիւնն են մեր ազգին:

Ան կը յայտնէ թէ միևնույն քայքայումի ուժերը, յեղափոխութեան ու չեզոքութեան անուններուն ներքեւ, իրենց աւերը կը գործեն Զայ բարի ժողովուրդին ծոցին մէջ. նոյն այդ ժողովուրդին մէջ ուրիշ ուժեր, կենսագործ եւ դարմանաբար, կը մօտենան իրարու եւ միասին, կազմակերպուած ու կարգապահ ջանքերով կ'ուզեն հակազդել չարիքին:

Եւ, վերջապէս, այն կ'իմացնէ Զայութեան բարեկամներուն եւ թշնամիներուն միանգամայն, թէ խելացի ազգափրկութիւնը որ մեր ազգին յատկանիշն է եղած դարերէ ի վեր եւ զայն կանգուն պահած է բոլոր փոթորիկներու մէջտեղ, կը շարունակէ վարել ստուարաթիւ Զայեր, զանոնք արթուն կը պահէ եւ կը մղէ ամէն զոհողութիւններու՝ ա՛յն միակ նպատակով որ իրենց տառապած ազգին գոյութիւնը ապահով հանգրուանի մը վրայ կանգնի:

* * *

Միութեան կնքումը բեռ մը կը վերցնէ Ռամկավար Կուսակցութեան պատասխանատու մարմիններու վրայէն: Անոնք կրնան, բաց ճակատով, դառնալ հայ ժողովուրդին եւ ըսել հիմա.

«Ինչպէս մեր քոյր Կուսակցութեան՝ մեզի ալ վիճակեցաւ խելացնոր վազքի եւ անոր յաջորդող ահաւոր աղետի օրերուն, քու գիտակցութիւնդ թարգմանել եւ քու խիղճիդ խորէն խօսիլ: Սար-

սափած բայց առանց յուսահատելու ի տես քու կորսնցուցած արիւնիդ անսահմանութեան՝ մենք նախ ուզեցինք որ դուն ա՛լ խնայես քու կեանքդ՝ որպէսզի ապրիլ ու տեւել կարենաս:

«Ուզեցինք, ասոր համար, որ նորէն քու ծոցէդ ծնած բայց շատ անգամ օտար հովերէ տարուած, երբեմն անկեղծօրէն սանձակոծ, եւ մերթ հաշուով արկածախնդիր տարրեր, այլեւս չառաջնորդեն քեզի, ա՛լ տեսնես թէ անոնք ո՛ր կը տանին քեզի եւ փոխանակ հետեւելու՝ ա՛լ մերժես զանոնք:

«Ուզեցինք, մի՛շտ այս նպատակաւ, որ համախմբուիս եւ որքան կրնաս՝ ընդունի՛ս այն կարգապահական լուծը առանց որու քու բովանդակ բարի-կամեցողութիւնդ դատապարտուած էր անգոր մնալու անոնց վաղուց հաստատուած ու փորձուած, կատարելագործուած կարգ-կանոնին դէմ:

«Եթէ չկրցանք, այս մասին, մեր ամբողջ փափաքը իրականացնել, գոնէ կրնանք, ի փոխարէն, հպարտութեամբ խոստովանիլ՝ թէ հակառակ մեծ մասամբ մեր նոր շարքերուն կուսակցական-կարգապահական անպատաստութեան, անոնք չառին, ո՛նէ տեղ, ո՛նէ քայլ մը որմէ իրենք եւ մենք խղճաւարեփնք, որ վնասէր մեր ազգային շահերուն: Անոնք իրենց ժամանակը, իրենց աշխատութիւնը եւ իրենց դրամը զոհեցին՝ այսօր թումը կանգնելու աւերիչ հեղեղին դէմ եւ վաղը անոր ազատ ձգած, անկէ խաղաղած գետին վրայ ազգին նոր կեանքը կառուցելու համար:

«Եթէ կիրք կար, ինչպէս ոմանք ըսին, մեր եւ անոնց այս ջանքին մէջ, դուն գիտես, հա՛յ ժողովուրդ, որ ազնիւ ու անշահախնդիր կիրք մըն էր ան՝ որ ոչ իսկ անձերուն դէմ ուղղուած էր. Զայե՛ր մեզի պէս. այլ սկզբունքներու եւ ուղղութիւններու դէմ, անպատասխանատու դրութեան մը եւ անգիտակից կուրուքեան մը բուժումին համար կը կռուէր:

«Մենք չենք կարծեր որ լրացուցած ենք քեզի

հանդեպ ունեցած պարտականությունը: Ընդհակառակն, հիմա է որ ամբողջ լաւ զայն կատարելու միջոցն ունինք եւ պիտի կատարենք զայն:

«Ինչ փոյթ թէ մինչեւ երեկ՝ ոմանք արգահատանքով խնդացին մեր վրայ եւ ուրիշներ, որոնց գործը կ'աւրէինք, նախատեցին մեզ: Ոչ առաջինները կրցան բարոյալքել եւ ոչ ալ վերջինները յաջողեցան մրոտել մեզ:

«Հիմա, հայ ժողովուրդ, կը դիմենք քեզի, թերեւս այս վերջին անգամ՝ մեր անունով, եւ ցոյց տալով ամենուրեք տարիներէ ի վեր քեզի համար տքնող, քու ցաւերովդ լացող եւ քու փրկութեան յոյսովդ խենդացող սա՛ մեր հաւատաւոր շարքերը, որոնք կը գրկախառնուին միւս զոհաբերող եւ հաւատալից շարքերուն հետ. կոչ կ'ընենք քեզի որ դուն ալ միանաս անոնց եւ անոնց հետ միասին կատարես առնաբար քու շիտակ պարտականութիւնդ:

«Այս կ'ըսենք քեզի, ով մեր սիրեցեալ ազգը ...»:

Հոկտեմբեր 2, 1921

Կ. Պոլիս

ԹԵՅԱՍԵՂԱՆ Ի ՊԱՏԻՄ ՄԻՈՒԹԵԱՆ ՄԱՍՆԱԿԻՑՆԵՐՈՒՆ

Երկու քոյր կուսակցութեանց վերջապէս իրագործուած միութիւնը ինչպէս ամենուրեք, թրքահայ կեդրոններու ընկերական շրջանակներուն մէջ եւս մեծ ոգեւորութիւն եւ խանդավառութիւն յառաջ բերած: «Ժողովուրդի Ձայնը» կը հրատարակէ մաս մը այն շնորհաւորական եւ խնդակցական հեռագիրներէն զորս Ռամկ. Ազատական կուսակցութեան կեդրոնը ստացած է եւ կը ստանայ արտասահմանի ակումբներէն եւ երեք կուսակցութեանց (Ռամկավար, Ազատական, Ժողովրդական) պատկանող գործիչներէ:

Իզմիրի մէջ՝ այս բարեբաստիկ Միութեան առթիւ՝ սարքուած է հրապարակային ժողով մը՝ ատենապետութեամբ Մուշեղ Սրբազանի եւ Միհրան Սվազլի:

Կ. Պոլսոյ մէջ միեւնոյն առթիւ Հոկտեմբեր 9, 1921ին՝ տրուած է թեյասեղան մը՝ Ռամկավար Ազատական կուսակցութեան կեդրոնատեղիին

մէջ, Բերա, ուր հաւաքուեր են 100է ամէլի հին ու նոր ռամկավարներ, ազատականներ, ինչպէս նաեւ Կովկասի Ժողովրդական կուսակցութեան Պոլիս գտնուող ներկայացուցիչներն ու անդամները: Անհանգստութեան պատճառով՝ իր բացակայութիւնը ծանուցած է Վահան Թեքեան:

Թեյասեղանէն վերջ Հրաչ Երուանդ, որ կը նախագահէր, բացուած հռչակեց Ռամկավար Ազատական Կուսակցութեան այս առաջին համախմբումը:

Տոքթ. Վ. Ալթունեանի կողմէ ներկաներու անունները կարդացուելէ եւ իրարու ծանօթացուելէ յետոյ, Հրաչ Երուանդ կարգով խօսք տուաւ նախ այս միութեան համար աշխատող եւ զայն յաջող ելքի մը յանգեցնող ընկերներուն:

Նախագահին հրաւերով խօսք առաւ նախկին Ռամկավար կուսակցութեան լիազօրներէն Արամ Ինճիճեան, որ իր կարգին յայտնեց, թէ միացման աշխատութիւնները երկու կողմէն հաւասար բարեացակամութեամբ առաջ տարուեցան եւ թէ այսպիսի միութեան մը յաջողութեան ու հաստատման համար տեղի ունեցող բանակցութիւններուն մէկ տարուան ժամանակամիջոցը մեծ անջրպետ մը պէտք չէ համարուի, նկատելով անոր գոհացուցիչ վախճանը եւ օգտաշատ արդիւնքը:

«Այս միութիւնը ոչ թէ երկու, այլ երեք գաղափարակից հոսանքներու միութիւնն է, յարեց յարգելի բանախօսը, որովհետեւ որոշուած է նաեւ Ժողովրդական Կուսակցութեան մասնակցութիւնը որուն լիազօրուած ներկայացուցիչները դժբախտաբար չկրցան մեր մէջը գտնուիլ՝ միայն հռչակելու համար այս միութիւնը (ծափեր): Միութիւնը իրարու քով բերաւ մտաւորականները, բայց անձերու ոյժը չէ որ հիմը դրաւ այս միութեան, այլ ոյժը անոնց գաղափարներուն»

Ժողովրդական Կուսակցութեան անդամներէն Գ. Տէր Ռուքիսեան՝ որ երկու օր առաջ հասած էր Հայաստանէն, հետեւեալ կերպով արտայայտուեցաւ. «Ես մեծապէս բարեբախտ կը համարեմ ինքզինքս որ Ժողովրդական Կուսակցութիւնը իր հաւանութիւնը յայտնած է միացման այս աթիւն եւ կը վստահեցնեմ թէ անկաշառ ու անդաւաճան

ընկեր պիտի ըլլայ ձեզ: Այդ կուսակցութիւնը կարճ միջոցի մը մէջ ցոյց տուաւ իր գործունէութիւնն ու հարազատութիւնը: Անիկա մակաբոյժ չէր, այլ գիտակից մասն էր ժողովուրդին: Ժողովրդական Կուսակցութեան անդամները անհատաբար կը շարունակէն ծառայել հայ ժողովուրդին:

Ռամկավար եւ Ազատական կուսակցութեանց այս բարեդէպ միութեան առթիւ, իմ անձնական անկեղծ ողջոյնս տալով իբր Մայր-Երկրի մէջ ապրող ժողովրդական Կուսակցութեան անդամներէն մին, կ'ուզեմ մի քանի բառ աւելցնել Հայաստանի ներկայ վիճակին մասին:

Խորհրդային Հայաստանը երկիր մ'է որ ինկած էր եւ դեռ նոր ոտքի կ'ելլէ. եթէ անոր օգնութիւններ չըլլան, մեծ չարիքներ առաջ պիտի գան ձմեռը եւ սովը պիտի տարածուի: Խորհրդային բառը պէտք չէ որ խրտչեցնէ ձեզ, ածականները չեն որ պիտի որոշեն երկրին իրական վիճակը: Վերջին 4-5 տարիներու միջոցին Հայ ժողովուրդը չ'է եղած այնքան խաղաղ ու անդորր, որքան հիմա: Եւ այն խաղաղ վիճակը մենք կը պարտինք այսօրուան ողջմիտ ու լուրջ կառավարութեան:

Այն միութիւնը զոր այստեղ կայացուցած են երեք կուսակցութիւններ, պէտք է՝ որ խոր արմատ ձգէ Հայ ժողովուրդին եւ մասնաւորապէս գիւղացիական զանգուածներուն մէջ, որ թերեւս պէտք պիտի ունենայ այսպիսի միացեալ կուսակցութիւն մը»:

Նախկին Ազատական կուսակցութեան անդամներէն Պետրոս Տեփոյեան հետեւեալ կերպով արտայայտուեցաւ.

«Բաւական մեծ գործ էր դիւրացնել նախնական քայլերը Միութեան որ նուիրագործուեցաւ այսօր: Այդ գործը մեզ կը պարտադրէ յամառ ու անձնուէր աշխատութիւն: Մեր մէջ գտնուող ձեռնհաս ու հեռատես անձեր պիտի վարեն ու առաջնորդեն այս նորաստեղծ Միութիւնը, օգտագործելով անոր յառաջդիմութեան եւ ուժեղացման սատարող բոլոր ազդակները: Նախնական աշխատանքէն յետոյ կայ գործը. – Դէպի գործ ուրեմն»:

Փրոֆ. Յովհաննէս Յակոբեանի սրտի խօսքը. «Իբրեւ մէկը Միութեան համար խանդա-

վառուողներէն չափազանց ուրախ եմ, բայց ոչ խանդավառ, եւ ատիկա ոչ թէ Միութեան ուշանալուն համար՝ այլ որովհետեւ այս միութիւնը մեր Հայրենիքին, մեր Պետութեան ծառայելու համար է որ կազմած ենք, եւ այսօր խանդավառուած չենք՝ որովհետեւ արեւմտեան Հայաստանը չ'է ազատագրուած դեռ: Արեւելեան Հայաստանը սովահար է եւ մեր քնավայրի ուրիշ մէկ մասին վիճակը նոյնպէս անորոշ է: Թող որոշուի նախ մեզի համար հաստատուն կայան մը, եւ յետոյ աստիճանաբար պահանջենք մեր իրաւունքները»:

Նախկին Ազատական կուսակցութեան անդամներէն Գիմ Զանքալեան, որ 1915էն մինչեւ 1921 Սեպտեմբեր ամէնուրեք իր պարտքը կատարած է քաջութեամբ, յայտնեց թէ «ինք գինուոր ըլլալով, չի կրնար եւ չ'ուզեր խօսիլ, այլ կ'ուզէ մնալ միայն գինուոր եւ երթալ հոն ուր կը հրաւիրէ գինքը պարտականութիւնը եւ ազգին շահն ու երկրին օգուտը»:

Նախկին Ռամկավար Կուսակցութեան անդամներէն Աւետիս Թերզիպաշեան նախ յիշեցուց ողբացեալ դերասանապետ Մարտիրոս Մալկեանի կողմէ շատ տարիներ առաջ թշուառութեան մէջ մեռնող դերասանի մը դագաղին վրայ արտասանուած այն խօսքը թէ՝ եթէ այսքան բազմաթիւ յուղարկաւորներ մեյմէկ փոքրիկ օգնութիւն ընէին, խեղճ մարդը չէր մեռներ անօթութեան եւ թշուառութեան մէջ: Ընկեր Թերզիպաշեան հետեւցուց որ հայ ժողովուրդին կեսը չէր կոտորուէր ու մեռներ՝ եթէ 8-10 տարի առաջ անիկա միացած ըլլար ազատութեան եւ անկախութեան նաւահանգիստը հասնելու համար:

«Ես կը զարմանամ որ այսպիսի ճգնաժամային րոպէներու մէջ իսկ դեռ կը գտնուին մարդիկ որոնք կուսակցութեանց ցրուումը, քայքայումը կը պահանջեն՝ երբ ամենէն աւելի պէտք կայ անոնց գոյութեան եւ միաբան գործակցութեան:

«Մենք շա՛տ գործ ունինք կատարելիք. բարեբախտաբար 12 կամ 72 հոգի չենք միայն այլ բազմաթիւ առաքեալներ, եւ փափաք ունինք աշխատելու մեր տառապեալ ժողովուրդին շահուն համար»:

Ռամկավար Կուսակցութեան Իզմիրի ակում-

բին անդամներեն Յ. Տերենց, որ որբերու փոխադրութեան գործով մայրաքաղաք կը գտնուի, իր ջերմագին շնորհաւորութիւնն ու շնորհակալութիւնը յայտնեց պատգամաւորական ժողովներէն լիազօրութիւն ստացող մարմիններուն՝ թէեւ քիչ մը ուշ, կրցան յաջողցնել այս վաղուց ի վեր բաղձացուած միութիւնը: Ընկեր Տերենց իր սիրուն անէքթօտներով թէ՛ զուարթացուց եւ թէ յուզեց ներկաները: Յիշելով այն պատմութիւնը՝ որուն համաձայն Կրետոսի համր որդին խօսած է ա՛յն ատեն երբ իր հայրը իր բոլոր փառքերէն ու հարստութենէն զրկուած եւ իր կեանքն ալ վտանգի ենթարկուած էր. յորդորեց բոլոր ընկերները որպէսզի հասկցնեն ինքզինքնին չէզոք դաւանողներուն թէ՛ օր մը իրենք ալ պիտի բարբառին, բայց ատիկա տեղի չունենայ ա՛յն օրը՝ երբ ազգը ամեն բան կորուսած ըլլայ:

Հայ ժողովրդական Կուսակցութեան կարկառուն դէմքերէն Փրոֆ. Կարապետ Աղաջանեան, որ վերջերս ճիվանջիդ Պեհպուր խանի սպանութեամբ ամբաստանեալ Միսաք Թորլաքեանի հիւանդագին վիճակին մասին վկայութիւն տուաւ անգլիական պատերազմական ատեանին առջեւ, ջերմագին բառերով ու գոհութեամբ դրուատեց այս միութիւնը որ եւս աւելի պիտի հաստատուի ու ամրապնդուի, ըսաւ ժողովրդական Կուսակցութեան ալ միացումով:

Նախկին Ռամկավար Մարկոս Նաթանեան յիշեց «Ժողովուրդի Ձայնը»ի խմբագրականներէն մէկուն մէջ գրուած այն խօսքը թէ՛ երկու քոյր կուսակցութիւններն ալ ազգայնական ըլլալով պէտք էր որ միանային: Նաթանեան ազգայնականութեան սահմանը գծելով ըսաւ թէ իրենները իրենց այդ ըմբռնումով է որ չորս հազար տարիէ ի վեր պահած են իրենց կրօնքն ու ազգութիւնը, եւ տեղ տեղ ալ իրենց լեզուն, հակառակ իրենց կրած անլուր չարչարաններուն ու հալածանքներուն: Եւ դեռ մինչեւ այսօր ալ, աւելցուց, իրեայ ազգին ամենէն աղքատէն սկսեալ ամենէն հարուստ դասակարգին պատկանող անձեր եւ մտաւորականներ ամեն ուրեքաթ իրիկուն Երուսաղէմի Սողոմոնեան տաճարին պատերուն առջեւ երթալով կու լան,

ուխտելով հաւատարիմ մնալ այդ յիշատակին եւ իրենց ազգայնական սկզբունքներուն:

Առաքել Պետրոսեան յայտնեց թէ բաւական չէ միայն ձեռք բերել միութիւն, այլ պէտք է նաեւ զօրաւոր կերպով պահել ու պահպանել զայն լաւագոյն աշխատանք թափելով այս մասին:

Յովսէփ Գույումճեան ըսաւ թէ մենք նախապէս երբ իրարմէ զատ էինք՝ փոքր էինք, բայց այժմ այս միացումով մեծցանք: Յետոյ իր շնորհաւորութիւններն ու մաղթանքները յայտնելով, ըսաւ թէ այս միացման յարող բոլոր կարգապահ ու անձնուրաց գինուորները պատրաստ են իրենց աշխատակցութիւնը բերելու, անոր ազգայնական ու մարդկայնական սկզբունքներուն տարածման ու ծաւալման համար:

Արտակ Դարբինեան փափաք յայտնեց որ այս Միութիւնը չսահմանափակուի միայն Պոլսոյ մէջ: *«Ես բոլորովին խանդավառ չեմ, ըսաւ յարգելի բանախօսը, այլ կը զգամ ներքին գոհունակութիւն միացման այս աթոյսն առթիւ որ պիտի տայ տհասներուն հասունութիւն: Մեզմէ իւրաքանչիւրն աւելի գիտակից ու ներուժ կերպով այժմ թո՛ղ լծուի աշխատանքին»:*

Հրաչ Երուանդ խօսելով ամենէն վերջ, խանդավառ բառերով յայտնեց իր զգացումները եւ ըսաւ թէ ինչպէս ասկէ առաջ հաւատարմութիւն ուխտած է Ազատական Կուսակցութեան, միեւնոյն հաւատարմական զգացումները կը բերէ այս միութեան առթիւ Նոր Կուսակցութեան իր բոլոր ընկերներուն հետ: Յարգելի բանախօսը վերջացնելով իր խօսքը յայտնեց թէ միացեալ Կուսակցութեան գործունեութիւնը պիտի կայանայ մասնաւորապէս իրական ռամկավարական սկզբունքներու համաձայն պայքար մղել Հայաստանի հայ ժողովուրդին ազատագրութեան համար եւ ոչ թէ տիրապետական ձգտումներով: Միացման գաղափարն ու աշխատութիւնները հիմնուած են ժողովրդային ուժի եւ ազգայնական սկզբունքներու վրայ:

Ընկեր Հրաչ Երուանդի բանախօսութենէն յետոյ խօսեցան նաեւ Միսաք Մալումեան եւ բանաստեղծ Նշան Պեշիկթաշեան:

Բոլոր բանախօսներն ալ խանդավառ կերպով

ծափահարուեցան: Ապա ներկաները իրենց անձնական շնորհաւորութիւններն յայտնելէ յետոյ վարիչ ընկերներուն, ակամայ վերջ տուին մօտ չորս ժամ տեւող այս սիրալիր հաւաքոյթին, անկեղծ բարեմաղթութիւններ ընելով Միութեան արդիւնաւորման համար:

ՏԵՍԱԿՑՈՒԹԻՒՆ ԱՐՏԱՇԵՍ ԿԱՐԻՆԵԱՆԻ ԴԵՏ

ՌԱԿԻ «Ժողովուրդի Ձայնը»-ի խմբագիրներէն մին դիմելով Խորհրդային Հայաստանի տնտեսական ներկայացուցչութեան Նախագահ Արտաշէս Կարինեանի՝ որ Պոլիս ժամանած էր, տեղեկութիւններ խնդրած է հայրենի հիւրէն երկրի տնտեսական կացութեան եւ ուրիշ զանազան խնդիրներու մասին: Կարինեան պատասխանելով խմբագրին հարցումներուն հետեւեալ յայտարարութիւնները ըրած է:

- *Ի՞նչ է ձեր առաքելութեան նպատակը*

= Խորհրդային Հայաստանի պատգամաւորութիւնը բացառապէս տնտեսական միսիա ունի: Տնտեսական մեր ներկայացուցչութիւնը արտասահմանում բաղկացած է երեք հոգուց իմ Նախագահութեամբ (Կարինեան, Շահվերտեան, Փիրումեան) եւ նպատակ ունի առեւտրա-տնտեսական յարաբերութիւններ հաստատել Եւրոպայի եւ Ամերիկայի առեւտրական եւ «կօօբերադիֆ» ընկերութիւնների հետ: Հայաստանի տնտեսական միսիան պիտի ծանօթացնէ հայ գաղութները Հայաստանի տնտեսական կացութեան հետ երկրին օգնելու համար: Հայ գաղութների կողմից հասած օգնութիւնը կ'ունենայ թէ՛ նիւթական եւ թէ՛ բարոյական մեծ արժէք: Հաւանական է որ այստեղ կը մնայ տնտեսական ներկայացուցչութեան անդամներից մէկը միայն: Մեր գործունեութեան ամենագլխաւոր վայրերը պիտի լինեն Եւրոպան եւ Ամերիկան:

- *Նահր-էլ-Օմարի գաղթականներու Հայաստան փոխադրութիւնը կարելի՞ է:*

= Միջազգետքի (Նահր-էլ-Օմար ու Պաքուպա) գաղթականութեան Հայաստան փոխադրելու հարցը չափազանց բարդ խնդիր է: Ձեզ յայտնի է, որ Հայաստանում պարենաւորում շատ քիչ կայ:

Հայաստանի Խորհրդային կառավարութիւնը դեռ վերջերս Պարսկաստանից տեղեկութիւններ է ստացել Պաքուպայի գաղթականների ծանր կացութեան մասին: Սակայն Նա չէր վստահում խնդիրը իսկոյն որոշել – քանի որ յայտնի չէր Պաքուպայի գաղթականների ճիշտ թիւն ու քանակը: Այս գաղթականներին անհրաժեշտ են բնակավայրեր, եւ գէթ մի քանի Նուազագոյն յարմարութիւններ: Հայաստանում ձմեռը խիստ ծանր է եւ այդտեղ վրանների մէջ չի կարելի ապրել: Մեզ թուած է որ բոլոր այդ դժուարութիւնների առաջն առնելու համար հարկաւոր է որոշել՝ նրանց բնակութեանց վայրը եւ թէ՛ նիւթական այն անհրաժեշտ միջոցները, որ պիտի տրուին հայ գաղութների կողմից այդ գործի համար:

Ես եւ Շահվերտեանը մանրամասն զեկուցում ենք ուղարկել կառավարութեան, որպէսզի համապատասխան կարգադրութիւններ ըլլան:

- *Ի՞նչ է Հայաստանի տնտեսական վիճակը: Սովի վախ կայ:*

= Հայաստանի տնտեսական վիճակը խիստ ծանր է: Ալեքսանդրապոլի գաւառը ինչպէս ձեզ յայտնի է, աւերուած է: Այդտեղ սով է: Նոյնպիսի դրութիւն է տիրում Շամշադինի գաւառում, ուր շնորհիւ երաշտի գրեթէ ամբողջ այրուել է հացը: Համեմատաբար լաւ է կացութիւնը մնացեալ վայրերում՝ Դարալագեազի, Լոռոյ եւ Նոր-Բայազիտի գաւառներում: Կառավարութիւնը ձեռք է առել մի շարք միջոցներ ժողովրդին պարենաւորում հասցնելու համար: Ամենից շատ հաց ստանում է Պարսկաստանից. Թավրիզում բացի առանձին տնտեսական կազմակերպութիւնից գործում է Նաեւ Հայկօօպը: Թավրիզից ստացուել են մեծ քանակութեամբ լծկաններ, որոնք բաժնուել են հայ գիւղերի մէջ: Հայաստանը հաց է ստանում Նաեւ Բաթումից: Իմ գալուց երկու օր առաջ պաշտօնական հեռագրով հաղորդուել էր Մոսկուայից, որ Ռուսիան եւս իր կողմից պիտի տայ Հայաստանին ամսական 25,000 փութ հաց:

Սակայն այդ բոլորը քիչ է ժողովրդին սովից ազատելու համար: Գաղութների օգնութիւնը խիստ անհրաժեշտ է:

**ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԵԱՆ ԱՐՏԱԿԱՐԳ ՀԱՄԱՔՈՅԹԸ՝
ՊԱՏՃԱՄԱՌՈՐԱԿԱՆ Ա. ԺՈՂՈՎԻՆ ԱՌԹԻՒ**

Յունիս 18, 1922ին Պոլսոյ Ազգային Մատենադարանին մէջ (Բերա) տեղի ունեցաւ Ռամկավար Ազատական Կուսակցութեան կողմէ տրուած հաւաքոյթ մը, որ աննախընթաց է մեր ազգային կեանքին մէջ: Կուսակցութիւնը իր միութեան թուականէն վերջ – 1921 Հոկտեմբեր 1 – Առաջին Պատգամաւորական ժողովն է որ կը գումարեր Պոլսոյ մէջ, ուր հաւաքուած էին բոլոր շրջաններու ներկայացուցիչները:

Եղած հրաւերին պատասխանելով հաւաքոյթին ներկայ գտնուեցան կուսակցական եւ անկուսակցական բազմաթիւ ներկայացուցիչներ, որոնց կարգին Հայ Բողոքականաց Ազգապետ Փրոֆ. 2. Պէզճեան, Մխիթարեան հայրերէն Վ. Հացունի, Հայաստանի Հանրապետութեան դիւանագիտական ներկայացուցիչ Թահթաճեան, Նախկին Նախարար Ս. Արարատեան եւլն.:

Հաւաքոյթին Նախագահեց Մուշեղ Արք. Սերոբեան, որ իր խօսքին մէջ ըսաւ.

«Մենք այսօր ձեզի պիտի ներկայացնենք մէկ ամփոփումը մեր պատգամաւորական ժողովի աշխատութեանց: Մենք որդեգրեցինք հրապարակային համարատուութեան այս սկզբունքը, որով հետեւ այս ազգը չափազանց տուժած է իր ծոցին մէջ կատարուած կուսակցական գաղտնի գործունեութիւններէ, եւ անոնց ծնունդ տուող դրդապատճառներէն: Գաղտնի գործունեութիւն մը անպատասխանատուութիւն կ'ենթադրէ, եւ մեր կուսակցութիւնը իր այս հրապարակային համարատուութեամբ կը ստանձնէ բովանդակ պատասխանատուութիւնը իր մշակած ծրագրին եւ հետեւելիք ազգային, ընկերական եւ քաղաքական ուղղութեան՝ ազգին ու մարդկային խղճմտանքին առջեւ ...»:

Բացման խօսքէն ետք ընկեր Վահան Թէքեան գրաւոր ներկայացուց Պատգամաւորական Ա. Ընդհանուր Ժողովի ատենագրութիւններէն քաղուած հետեւեալ ամփոփումը:

«Կուսակցութեանս Պատգամաւորական Ա. Ընդհ. Ժողովը

1. Վերագնահատած եւ հաստատած է հանդէպ Ազգ. Իշխանութեան որդեգրուած վերաբերումը, յարգելու եւ յարգել տալու անոր հեղինակութիւնը:

2. Գնահատած է Կեդր. Վարչութեան վերաբերումը հանդէպ Խորհրդային Հայաստանի, անոր տրամադրելու համար Կուսակցութեան ուժերը հայ ժողովուրդի ֆիզիքական գոյութիւնը պահպանելու, երկրի տնտեսութիւնը վերականգնելու եւ հակապետական արկածախնդրութիւններ արգիլելու նպատակով:

3. Համակրութիւն յայտնած է Ազգ. Պատուիրակութեան գործունեութեան համար եւ յանձնարարած է Կեդր. Վարչութեան աւելի մօտ յարաբերութիւններ մշակել անոր հետ, եւ շարունակել զօրավիզ ըլլալ անոր գործունեութեան, ցորչափ ան Համազգային Ժողովի հետ հաղորդակցութեամբ կը շարունակէ դէպքերու եւ պատեհութեանց համաձայն հետապնդել հայ ազգին իրաւանց պաշտպանութիւնը:

4. Օգտակար համարելով հանդերձ որ Բարիգի Հ. Հ. Պատուիրակութիւնը իր միջազգային յարաբերութիւնները ի սպաս դնէ Ազգ. Պատուիրակութեան վարած քաղաքականութեան, իր անհամեմատութիւնը յայտնած է որ անմիջապէս գործէ յանուն Արեւմտահայութեան:

5. Վերագնահատած է Ազգ. Գերագոյն շահերու պահանջած պարագային ուրիշ հայ կուսակցութեանց հետ համաձայնելու մասին Կուսակցութեան որդեգրած սկզբունքը եւ այս հիման վրայ Հ. Հ. Դաշնակցութեան հետ կնքուած համաձայնութիւնը եւ յանձնարարած է Կեդր. Վարչութեան ուշադիր հսկել կայացած համաձայնութեան ճշգրիտ եւ անկեղծ գործադրութեան վրայ:

6. Յանձնարարած է Կեդր. Վարչութեան նկատի առնել Կիլիկիոյ ժողովուրդին ապաստանած վայրերու տեղական պայմանները եւ առաւելապէս աշխատիլ ֆիզիքապէս պահպանելու եւ բարոյալքումէ ազատելու այդ տարաբախտ ժողովուրդը:

7. Յանձնարարած է Կեդր. Վարչութեան ուշի ուշով հետեւիլ քաղաքական իրադարձութեանց եւ ջանալ դաշնակից պետութեանց եւ Ռուսաստանի

բաղաբականության զուգադիպող եղանակումը դիւրացնել Ազգ. Պատուիրակության ջանքերը, իր մասին Հայ Ազգային Տան ստեղծումին իր պատմական սահմաններուն մէջ, նախասիրութիւն ցոյց տալով այն վայրին համար, որ աւելի մեծ հաւանականութիւններ կը ներկայացնէ՝ Ազգ. Տան կազմութիւնը փութացնելու եւ անոր տեւականութիւնը եւ զարգացումը ապահովելու տեսակետէն:

8. Եւ վերջապէս յանձնարարած է Կեդր. Վարչութեան, որ ինչպէս անցեալին մէջ նոյնպէս եւ յառաջիկային Կուսակցութեան որդեգրած սկզբունքներուն եւ ուղղութեան յաջողութիւնը փնտռէ որքան կուսակցական շարքերու նոյնքան հայ ժողովուրդի լայն խաւերու համակրութեան եւ աջակցութեան մէջ, լուրջ դատողութեան եւ չափաւոր ու ողջմիտ ըմբռնումներուն հարազատ եւ կազմակերպուած ներկայացուցչութիւնն ալ դաւանի ինքզինքը»:

Այս տեղեկութենէն վերջ, նախագահին հրաւերով խօսք կ'առնէ Բողոքականաց Ազգապետ Փրոֆ. Պեգնեան որ լսելէ ետք թէ ինք ոեւէ կուսակցութեան չի պատկանիր եւ պատրաստուած ալ չէր խօսելու՝ հետեւեալ ուղերձը ըրաւ.

«Ուրախ եմ տեսնելով որ ազգին մէկ կարեւոր հատուածը լրջօրէն կը զբաղի մեր ամենամեծ պետքերովը,, եւ ես, այդ ուղղութեամբ կատարած իր աշխատանքին մէջ շատ գնահատելի գտայ մանաւանդ լայնամտութիւնը, որով այս կուսակցութիւնը ազգին ընդհանուր շահը ամենանուիրական շահը նկատած է, որ իրապէս բարձր է հատուածական ամէն կարգի խնդիրներէ: Այս տեղեկագրին մէջ, որ մեզի կարդացուեցաւ, այդ բարձր ուղին կ'արտացոլար: Պէտք է մենք առօրեայ մակր հոգերէն, խնդիրներէն վեր բարձրանանք ու վերէն՝ նայինք մեր ընդհանուր ցաւերը եւ այնպէս խորհինք այդ ցաւերուն դարմանը:

«Շատ ուրախ եմ որ հոս եկայ տեսնելով որ մենք ալ վերացականութենէ, գաղափարականութենէ գործնականի անցած ենք, մինչ ասկէ առաջ չափազանց շատ գաղափարապաշտներ եղած ենք ու ասկէ չափազանց շատ տուժած ենք ազգովին: Պարագանքը մեզի աւելի գործնական դարձուցին,

İSTANBUL'UN NÜFUSU			
استانبول نفوسى			
استانبول شهرينك ۱۹۲۵ سني نهائىته نفوس عموميهسى			
İstanbul şehrinin 1925 senesi nihayetinde nüfus-ı umumiyesi			
نفوس عموميه			
Kadın قادی	Nüfus-ı umumiye	اركانك Erkek	
445226 ۴۴۵۲۲۶		۵۷۷.۲۷۰ 577270	
YEKUN-I UMUMİ			
يكون عمومى			
1022496		۱.۰۲۲.۴۹۶	
İstanbul mikdar-ı nüfusunun din ü mezhep üzerine tasnif ve taksimi			
استانبول مقدار نفوسنك دين ومذهب اوڤريه تصنيف وتقسيمى			
Kadın قادی		Erkek اركانك	
İslam ۲۹۴۳۴۴	294344	۳۹۷۹۸۹	397989
Rum ۷۸۰۰۵	78005	۱۰۳۱۵۳	103153
Ermeni ۳۴۶۷۳	34673	۳۵۴۲۴	35424
Musevi ۲۹۴۰۹	29409	۲۹۴۸۶	29486
Rum Katolik ۱۹۶	196	۱۹۴	194
Ermeni Katolik ۴۹۸۳	4983	۵۲۶۴	5264
Protestan ۵۵۶	556	۷۵۹	759
Bulgar ۸۱۵	815	۲۳۹۰	2390
Latin ۱۸۱۹	1819	۱۷۱۵	1715
Süryani ۲۰۳	203	۴۷۸	478
Keldani ۱۷۸	178	۳۹۳	392
Ulah ۴	4	۲	2
Kipti ۲۱	21	۲۱	21
Katolik ۱۶	16	۲	2
Rus Ortodoksu ۲	2	۱	1
Alman Ortodoksu ۲	2	۰	0

Պոլսյ 1925 տարուան «պաշտօնական» մարդահամարը, որուն համաձայն յոյները կը կազմեն 78,000, մինչ հայոց համար, երեք յարանուանութիւնները միասնաբար, կը նշուի որպէս հազիւ 40,000

որով այս կազմակերպութիւնն ալ գիտցած է ժողովուրդի շահերը լրջօրէն ըմբռնել եւ զանոնք պաշտպանել գործնական եղանակով:

«Լրջախոհութեան եւ չափաւորութեան արժեքը, որ ըմբռնուած է այս կուսակցութեան կողմէ՝ նոյնպէս գնահատելի է:

«Պէտք է յիշենք որ Արեւելքի եւ Արեւմուտքի միջեւ մենք իբր ախոյեան նկատուած ենք Արեւմուտքը ներկայացնելու եւ անոր բաղաբակրթութեան լոյսը տարածելու Արեւելքի մէջ: Այդ դերը

շարունակելու համար՝ բարոյապես բարձրացած, կորովի եւ ուղղամիտ կերպով ու ազնիւ ջանքերով օժտուած, բարոյապես բարձր ազգ մը ըլլալու ձգտելու ենք:

«Մեծ եւ արիւնալի աղետներէ անցանք եւ պէտք է միացած ուժերով մեր վերաշինութեանը աշխատինք եւ քանի որ վերաշինութեան ազդակները թէ՛ արտաքին են թէ ներքին, պէտք է գիտնանք որ քաղաքական նպատակներու հետապնդման հետ միաժամանակ ներքին վերակազմութեամբ միայն մենք արժանի կ'ըլլանք քաղաքական ազատութեան:

«Ես միշտ մեր ազգի ապագային մասին մեծ յոյսեր ունեցած եմ ու հիմա ասկէ կը մեկնիմ աւելի զօրացած իմ յոյսերուս մէջ»:

Յետոյ կը հրաւիրուի Վենետիկի Մխիթարեան Միաբանութեան անդամ Հայր Վարդան Հացունի՝ որ մօտաւորապէս հետեւեալ կերպով կ'արտայայտուի:

«Ես ալ ռուէ քաղաքական կուսակցութեան չեմ պատկանիր եւ միայն համակրութենէ մը մղուած հոս եկած եմ. պիտի դառնամ այս սրահէն՝ աւելի լեցուած այդ համակրութեամբ:

«Զիչ առաջ մեզի կարդացուած տեղեկութենէն դատելով կը տեսնեմ թէ այս կուսակցութիւնը շիտակ կերպով կը ծառայէ Հայ ազգին շահերուն, ու իր դերը լաւ հասկցած է:

«Ես նախապէս կը կարծէի թէ մեր մէջ քիչ մը վաղահաս են քաղաքական կուսակցութիւնները: Զանի դեռ մենք քաղաքական ազատութիւն չունէինք, ինծի համար անըմբռնելի էր կուսակցութիւններու դերը: Հիմա կը տեսնեմ որ Ռամկավար Ազատական Կուսակցութիւնը մեր ամենուս բաղձանքներուն համապատասխան գործունէութիւն մը ունի, որուն համար կը յայտնեմ իմ խնդակցութիւնս, մաղթելով միեւնոյն ժամանակ որ հայրենիքի փրկութեան գաղափարին ծառայող բոլոր կուսակցութիւնները կարենան գտնել համերաշխ գործունէութեան գետին մը»:

Ի վերջոյ նախագահ Մուշեղ Արքեպիսկոպոս հաւաքոյթը փակեց հետեւեալ խօսքերով. «Կը փափաքիմ որ այս հաւաքոյթէն ձեզի հետ տանիք սա երեք հիմնական սկզբունքները: 1. Ազգային գերագոյն շահը ամէն բանէ վեր. 2. Կուսակցութեան գաղափարին հանդէպ սեր եւ յարգանք. 3. Ատենութիւն կուսակցամոլութեան ոգիին դէմ»:

Ռ.Ա.Կ. ՅՈՒՆԱՏԵՆ

ՊԱՏՊԱՄԱՌՈՐԱԿԱՆ ԸՆՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՒՆ ՌԱԿ.Ի ՅԱՂԹԱՆԱԿԸ

Կորսնցնել է տալ Յայաստանի Հանրապետության իշխանությանը, Հայ Յեղափոխական Դաշնակցությունը կեդրոնացուցած էր իր ոյժերը գրավելու գաղութահայ կառույցները եւ առաջին առթիւ թեմական եկեղեցական հաստատությունները: Սկսած Եգիպտոսէն, ապա Յունաստան, Ամերիկա եւ այլուր դաշնակցական կոմիտեներ լծուեցան այս նոր «բաղաբական» արշաւին, երբ տակաւին ժողովուրդին յիշատակին մէջ թարմ էր Արամի եւ իր ընկերներուն կատարած մարդասպանությունը Ախթամարի վանահօր եւ վանքին կողոպուտը:

Հ. Յ. Դաշնակցությունը, որ ամիսներէ ի վեր հրապարակը կ'աղմկէր Յունաստանի հայութեան մէջ ընտրություն կատարելու պատգամաւորական ժողովի մը համար, որ գաղութային կազմակերպութեան մը կանոնագիրը քննելու եւ վաւերացնելու պաշտօնը պիտի ունենար, ջախջախիչ պարտութեան մը մատնուեցաւ, ընտրութեանց համար որոշուած թուականին՝ 1924 Յուլիսի կիսուն: Ռամկ. Ազատ. Կուսակցությունը նկատի ունենալով տեղական փափուկ պայմանները, ընտրութեանց համար պայքարը անժամանակ նկատած էր, սակայն դաշնակցականներու յոխորտանքը՝ թէ ժողովուրդը իրենց հետ է եւ այս բանը գիտնալով է որ ՌԱԿը կը խուսափի ընտրություններէ անհրաժեշտ դարձուց որ ռամկավար ազատականներ ընդունին նետուած ձեռնոցը եւ իջնեն հրապարակ: Զուեարկութեան արդիւնքը ցոյց տուաւ: Յայաստանէն վնասուելէ ետք, հիմա ալ կը ջանան գաղութները յուզել ու պառակտել:

Ահաւասիկ կատարուած ընտրութեանց մէջ ձեռք բերած արդիւնքները: Ընտրուած պատգամաւորներու թիւն է 18. պատգամաւորները հետեւեալ կերպով կը դասաւորուին.

ՌԱԿ՝ 7, ՌԱԿ-ՍԴՀԿ՝ 7- ՀՅԴ՝ 2, ՀՅԴ-ՍԴՀԿ՝ 1, ՌԱԿ-ՀՅԴ՝ 1

Դաշնակցականները եւ Հնչակեանները յաջողութեամբ Զոր. Թորգոմ արկածախնդրին ընտրությունը Զոքիսիայի մէջ: Մասնաւորապէս դաշնակցականները, որոնք մինչեւ վերջ մասնաւոր գրքոյկով թէ մամուլի մէջ խափանած էին այս մարդը իբրեւ «շանթաժ»ի մարդ եւայլն, զարմանալի մտայնութեամբ մը միացան այս մարդուն, «նման զնմանն սիրէ» առածը արդարացնելու համար կարծես:

Դաշնակցականներ չգիտցան թէ ինչպէս պէտք է պարտկեն իրենց ամօթալի պարտությունը, հետեւաբար սկսան սկզբունքի հարցեր խառնել ըսելով թէ բողոքական եւ կաթոլիկ հայեր ալ մասնակցելու էին քուէարկութեան ...: Դաշնակցությունը մասնաւորապէս շփոթած է այն անտարբերութեան առջեւ, զոր ցոյց տուաւ Աթենքի հայությունը:

«Լուսարձակ» այս առթիւ այսպէս արտայայտուեցաւ տիրող կացութեան նկատմամբ. «Այս իսկ կը ցուցնէ թէ ՌԱԿը որքան իրաւացի էր ընտրութեանց համար ժամանակը անպատեհ համարելու, բայց բանի որ դաշնակցականները պնդեցին, հիմա թող դասերնին առնեն եւ նստին»:

ԸՆԿԵՐ ՊԵՏՐՈՍ ԱՂԱՄԵԱՆԻ ՍՊԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

Նոյեմբեր 4-5, 1926ի երեկոյեան ուշ գիշերին Սելանիկի «Նոր Ալիք» թերթի վարչական տնօրէն Պետրոս Աղամեան յարձակման ենթարկուելով զոհ կ'երթայ ահռելի եւ քստմնելի ոճիւրի մը, զլուխէն վիրաւորուելով 7 հարուածներու տակ: Ընկերը ինքզինք կը նետէ հայաբնակ Պէշ Հիւսար թաղի բնակարաններէն մին ու ապա կը փոխադրուի հիւանդանոց, ուր հոգին կ'աւանդէ: Այս դէպքը յաջորդ օր արձագանգ կը գտնէ յունական եւ ֆրանսական թերթերուն մէջ:

Դէպքը յայտնապէս դիտումնաւոր կերպով

չարափոխուած ձեւով այդ թերթերուն տեղեկատուութիւն հայթայթողները եղած էին հայեր, ինչպէս կը ստուգուի յետոյ: Ասիկա անսպասակալ էր, այլ պարզապէս ոստիկանութեան եւ արդարութեան պաշտօնեաները մոլորեցնելու եւ անոնց ուշադրութիւնը ուրիշ կողմեր կեդրոնացնելու ջանք մը որ, սակայն, ընդհակառակն խնդիրին լուսաբանութեան պիտի ծառայէր:

Պետրոս Աղամեան հեզ, բարի ու անձնուէր բնաւորութեամբ մէկը, հայրենասէր ու ընկերասէր ու միշտ պատրաստակամ ձեռքէն եկած օգնութիւնը ընելու իր ազգակիցներուն, անձնական հակառակորդ ու թշնամի չունէր: Ո՛չ գինեմով էր եւ ոչ ալ հաճոյասէր: Այս կէտերը ստուգուելէ վերջ ոստիկանութեան համար խնդիրը աստիճան մը եւս կը պարզուէր, եւ ինչպէս Սելանիկի եւ Աթենքի մամուլը կը գրէր, կը հասկցուէր ոճիրին քաղաքական բնոյթ մը ունենալը:

Ոստիկանութիւնը եւ կառավարական շրջանակները այսպէս խնդիրն ներքին կողմին թափանցելէ վերջ, ոճրագործները պիտի չկարենային խուսափիլ արդարութեան ձեռքէն:

Արդարեւ, ոստիկանութիւնը լրջօրէն ձեռք առաւ այս սպանութեան խնդիրը եւ հետապնդման ճիւղին տնօրէն Նիքիֆորաքիս ինք անձամբ վարեց գործը ու ջանաց հետքը գտնել ոճրագործներուն: Անոր այս ջանքերն ու հետապնդումները շուտով յաջողութեամբ պսակուեցան: *Առաջին ձերբակալուողը Թարբողեան Գրիգոր, արդէն իսկ խոստովանեցաւ ոճիրը եւ տուաւ իր մեղսակիցներուն անունները: Անոր խոստովանութեան եւ ցուցմունքին հիման վրայ ձերբակալուեցան այլ երկու անձեր ալ, որոնք նոյն պահուն «Աթթիկի» շոգեճաշով կը պատրաստուէին խոյս տալ դէպի Մարսիլիա: Անոնք շոգեճաշէն հանուելով արգելափակուեցան, իսկ միւս ընկերներուն ձերբակալութիւնն ալ շուտով կատարուեցաւ: Ոճրագործներու ամբողջական ձերբակալութենէն վերջ, հարկաւ կարգը եկաւ ոճիրը յղացող կազմակերպողներուն՝ Դաշնակցութեան վարիչներուն:*

Պետք կա՞յ ըսելու թէ ոճիրը գործողներէն աւելի կազմակերպող տիպի արարածները արժանի են

օրէնքին խստութեան ենթարկուելու: Պետք է եղբայրասպան ու ազգադաւ այդ որջը քանդուի: Առանց ատոր միշտ ալ դիւրին պիտի ըլլայ մէկ քանի անգիտակից ողորմելիներու հիւանդ ուղեղը գրգռել ու մղել զանոնք ոճրագործութեան:

Մինչ այդ, Նոյեմբեր 5ին հարիւրաւոր հայրենակիցներ խմբագրատունը հանդիպելով իրենց ցաւն ու զայրոյթը յայտնեցին այս քստմնելի ոճիրին հեղինակներուն դէմ: Յուդարկաւորութիւնը, Նոյեմբեր 6ին տեղի ունեցաւ խումներամ բազմութեան մը ներկայութեան: Բազմաթիւ ծաղկեպսակներ ԶՕԿի Կեդրոնական Վարչութեան, Ժողովրդային Միութեան, «Նոր Ալիք»ի եւ «Աշխատանք»ի խմբագրութեանց եւ այլ մարմիններու կողմէ: Թափօրը ուղղուեցաւ դէպի Օտօս Էկնատիա, առաջնորդութեամբ Մր. Զէնսընի, Միս Զէնսընի եւ Միս Եփսընի:

Գերեզմանատան մէջ ուրիշներու կողքին խօսք առաւ ընկեր Նշան Գալֆայեան յանուն ՌԱԿին:

ԴԱՇՆԱԿՑԱԿԱՆՆԵՐ ԿԸ ԽՈՍՏՈՎԱՆԻՆ ԻՐԵՆՑ ԱՐԱՐՔՆԵՐԸ

Աթենքէն եկած Յունիս 15, 1927 թուակիր սեփական թղթակցութենէ մը քաղելով հոս լոյս կ'ընծայենք այդ օրերու ազգային կեանքի բախումները եկեղեցական հարցին հետ կապուած կամ այլապէս ցոյց տալու համար ցեղասպանութենէն ետք գաղթականութեան տխուր վիճակը:

«Մասնաւորաբար տարի մը առաջ դաշնակցականներ կէս գիշերին ծպտեալ յարձակում մը գործեցին Աթենքի Առաջնորդարանին վրայ: Անորակելի սրբապղծումներ կատարեցին Զայաստանեայց Եկեղեցիին մէջ. անդին հոգեւորականի մը դէմ զէնք բարձրացուցին եւ վատաբար անպատուեցին հայ կղերական մը:

Դէպքին յաջորդող օրերուն Դաշնակցութիւնը ուրացաւ այս դէպքին հեղինակը ըլլալը: Բայց հազիւ թէ Ժողովրդային զայրոյթը մեղմացեր եւ խռովայոյզ մտքերը հանդարտեր էին, դաշնակցական գրչակներ սկսան յոխորտալ Առաջնորդարանի վրայ կատարուած յարձակման համար եւ չքաշուեցան ըսելու թէ՝ Դաշնակցութիւնը միջոցներ

ունի իրեն հակառակորդ Մազլումեան Եպիսկոպոսները զսպելու: Այդ միջոցը այն փողոցային յարձակումն էր զոր կատարած էին «մուք գիշեր» մը:

Այդ օրերուն որպէս համայնավար ամբաստանուած եւ աքսորուած էին քանի մը հայեր: Յունահայերը շատ լաւ գիտէին թէ որոնք էին ամբաստանողները, Ռամկավար Ազատական թերթի մը՝ «Նոր Ալիք»ի խմբագիր Գառնիկ Նաւասարդեանը խռովարար ներկայացնողները:

Նաեւ անծանօթ չէր թէ որոնք կրնային գործած ըլլալ այդ տեսակ եպերելի *քաջագործութիւններ*, որոնք կրնային հաշտուիլ մատնութեան եւ ժողովարարութեան հետ իրենց գաղափարի հակառակորդները լռեցնելու համար: Միայն դաշնակցականներու վրայ կասկած կար, թէեւ իրենք կրկին կ'ուրանային եւ ուրիշ տեղեր ցոյց կու տային:

Բայց դէպքերը չ'ուշացան ցոյց տալու համար թէ այս ողբերգութեան տխուր դերակատարները ուր կը մարզուէին, իրենք խոստովանեցան՝ թէ իրենք են հերոսները, ահա դաշնակցական «Ալիք»ին խոստովանութիւնը, որ լի է սնափառութեամբ:

Դաշնակցական թերթը աքսորուածներու մասին լրատուութիւն մը ընելէ վերջ կը յարէ. «Մազլումեան Եպիսկոպոսին ի նպաստ հայ փանջունիներու ծրագիրը ջուրը ինկած է այլեւս իրենց աքսորանքով ...»:

Դաշնակցութիւնը այս տողերով ըսել կ'ուզէ թէ՝ իրենք արգիլեցին Մազլումեան Սրբազանի Սելանիկ գալու ծրագիրը եւ իրենք էին որպէս խռովարար աքսորել տուողները, վերջապէս դաշնակցականներն են հայ ժողովուրդին ներքին խնդիրները անհարկի կերպով, պետական դռներ փոխադրողները, իրենք են Յունահայոց զրպարտիչներն ու ժողովարարները:

ԸՆԿԵՐ ՊԵՏՐՈՍ ԱՂԱՍԵԱՆԻ ՍՊԱՆՈՒԹԵԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹԻՒՆԸ - ՊԱՇՏՊԱՆ ՓԱՍՏԱԲԱՆԻՆ ԾԱՌԸ - ՅՈՒՆՈՒՄԱՐ, 1928

Ընկեր Աղամեանի պարագաներուն կողմէ փոխանորդ կարգուած Պ. Սիրոզ, որ Սելանիկի փաստաբանական կաճառին նշանաւոր դէմքերէն է՝ խօսեցաւ իր ճառը որ տեւեց մէկ ժամ: Ամփոփ

կերպով կը ներկայացնենք.

Ընդհ. Դատախազ Պ. Խարեզօ իր պերճախօս եւ արդարադատ ճառովը պարզեց սոյն ոճիրին բոլոր ծախքերը, բացատրեց անոր բոլոր դրուագները, մատնանիշ ըրաւ ոճիրին բուն հեղինակները, պէտք զգացուց ամբաստանեալ Արշակէն զատ, արդարութեան ճիրաններուն յանձնել նաեւ դրոյիչները, յակնաւ անուանէ յիշելով Դաշնակցական պետերը, Մալաթեան քահանան, Տոքթ. Պարեանը, Գազանճեանը, Կարօ Գեորգեանը եւայլ եւայլն:

Մեծ է իմ հաւատքս մեր դատաւորներուն կորովամտութեանը վրայ, անոնք պիտի չուշանան իջեցնել արդարութեան լախտը ոճրագործներուն ճակտին, արձակելով իրենց արդար վճիռը:

Ուստի ինձի կը մնայ խնդրոյն պատմականէն աւելի բարոյական տեսակետին վրայ հրաւիրել յարգելի դատաւորներուն ուշադրութիւնը:

Կանխամտածութեամբ գործուած սոյն ոճիրը յղացողներ ու գրգռողներ եղած են դաշնակցական պետերը:

Հանրապետական մեր երկրին մէջ սեւ ձեռքեր կան, որոնք կը պատկանին Հայ կուսակցութեան մը, որ ինչպէս դատավարութեան ընթացքին յայտնուեցաւ խտիր չի դնել միջոցներու մէջ:

Աղամեան Պետրոս սպաննուած է անոր համար որ անիկա կը պատկանէր Ռամկավար Ազատական Կուսակցութեան, որ միակ կազմակերպութիւնն է դաշնակցութեան մեղապարտ արշաւանքներուն խոչընդոտ հանդիսացող:

Աղամեան Պետրոսը սպաննողներուն գլխաւոր նպատակն է սարսափ ազդել Հայ ազգին երեւելիներուն վրայ, որպէսզի անոնք չհամարձակին միջամտել Հայ Առաջնորդարանի գործերուն, որ հինգ տարիէ ի վեր Դաշնակցութեան ձեռքը կը գտնուի եւ ուր որքերու եւ գաղթականներու անունով արտասահմանէն հասած միլիոնաւոր տրախմիները մսխուած են յիշեալ կուսակցութեան քմահաճ կարգադրութիւններովը. ո՛ր են այդ միլիոնաւոր տրախմիներուն հաշիւները. ո՛չ մէկ հաշիւ կը համարձակին հանել ու պարզել ժողովուրդին, քանզի ահագին զեղծումներ ծածկելու միջոց նկատած են ոճրագործութիւնը:

Այս ոճիրին հետ առնչակից մանրամասնություններ կան, որոնց պետք է տեղեակ ըլլան մեր դատական ու վարչական իշխանությունները:

Դաշնակցականներ մոլորեցուցին վարչական իշխանությունը եւ ապահովութեան պաշտօնեաները, շահագործեցին անոնք մեր կառավարութեան հանդէպ համայնավարներուն ունեցած դիրքը, իբր համայնավար ներկայացնելով կարգ մը պատուաւոր հայեր, յաջողեցան աքսորել տալ զանոնք, որոնց մէջ էր Պ. Գառնիկ Նաւասարդեան, որ խմբագրապետն էր «Նոր Ալիք» թերթին եւ որուն համայնավարական գաղափարներէ ի սպաս գերծ թերթ մը ըլլալը ապացուցուեցաւ ջախջախիչ վկայություններով:

Դարձեալ այդ Դաշնակցական պետերն էին որ իրենց զուխը ունենալով Մալաթեան քահանան, իբր համայնավար ներկայացուցին իրենց կրօնապետ Մազլըմեան եպիսկոպոսը ու խաբեցին կառավարությունը:

Նոյն պախարակելի զրպարտությունները իբր զէնք գործածեցին նաեւ Զայոց ԶՕԿ անունով մէկ քարեգործական միությունը վարկաբեկելու համար: ԶՕԿ յունական կառավարութենէն վաւերացուած օրինական միություն մըն է, անոր նպատակն է Զայերը փոխադրել իրենց երկիրը՝ Զայաստան: ԶՕԿ գործադրելով իր նպատակը գործակցած կ'ըլլայ մեր կառավարութեան հետ, որուն եւս նպատակը Զայերը Զայաստան դրկելն է: Ինչպէս տեսաք Պ. Դատաւորներ, այն բոլոր մանրամասնությունները պատուաւոր վկաներու միջոցաւ հաստատուեցան նաեւ Մալաթեան քահանայի արարքները եւ մանաւանդ իր խօսքերը թէ՛ պետք է սպաննել Նաւասարդեանը եւ մանաւանդ Աղամեանը:

Պ. Սիրօզ վերջացուցած է իր ճառը, որ կը պարունակէր դեռ շատ մը զգայացունց յայտնություններ, որոնք խոր տպաւորություն թողած են դատական եւ վարչական իշխանություններու վրայ:

Զետեւեալները եւս կարելոր են:

Ոճրագործին պաշտպան փաստաբանը ակնարկելով ընդհ. Դատախազի այն խօսքին թէ՛ Դաշնակցութեան պետերը եւս ամբաստանեալին

կարգին պետք էր գտնուէին, ըսած է իր ճառին մէջ քանի անոնք չեն բազմած ամբաստանեալի կարգին կը նշանակէ թէ անմեղ են: Ատոր ի պատասխան ընդհ. Դատախազը պատասխանած է. յառաջիկային պիտի խորհինք անոնց համար եւս:

Երդուեալներուն տրուած հարցումներ.

- Ոճիրը կանխամտածութեամբ գործուած է.

- Այո:

- Ամբաստանեալը ուրիշներէ դրդուա՞ծ է այս ոճիրը գործելու համար.

- Այո:

ԿԵՆՈՒՆ ԲԱՆԱԶԵԻԸ

Դաշնակցական Արշակ Ենովթեան իբր մեղսակից իր կուսակցութեան կողմէ սպաննուիլ տրուած Պետրոս Աղամեանի վրայ գործադրուած ոճիրին. կը դատապարտուի միաձայնութեամբ 4 տարուան տաժանակիր աշխատութեան եւ 15,000 տրախմի դատական ծախքի:

ԱԹԵՆՔԻ Զ.Յ.Դ. ՕՐԿԱՆ «ՆՈՐ ՕՐ»Ի

ՆԵՐՈՂԱԳԻՐԸ ԸՆԿԵՐ ԼԵՒՈՆ ՄԿՐՏԻՉԵԱՆԻՆ

Աթենքի «Նոր Օր» իր Դեկտեմբեր 4, 1928ի համարին (թիւ 1588) առաջին էջին վրայ նոյնութեամբ հրատարակելով ընկեր Լ. Մկրտիչեանի կողմէ իր Արտօնատիրոջ եւ Պատասխանատու Տնօրէնին՝ Գաբրիէլ Լազեանի ուղղուած նամակը, անոր տակ կ'աւելցնէ հետեւեալը.

«Մեր պատասխանը – ինչպէս գրած ենք խմբագրական սիւնակներու մէջ ալ, մենք երբեք նպատակ ունեցած չենք Պ. Լեւոն Մկրտիչեանի անձը վարկաբեկել, ծանր ամբաստանութեան մը տակ դնելով զինք:

«Իր նամակով Պ. Լ. Մկրտիչեան կը պահանջէ ետ առնել մեր ամբաստանությունները: Պատճառ չունինք անոր վրայ պնդելու ու ընդառաջ երթալով իր պահանջին, ետ կ'առնենք մեր ամբաստանությունները եւ ցաւ կը յայտնենք իրեն, աւելցնելով անոր Պ. Լ. Մկրտիչեանի գոհացում տալը կը նկատենք լրագրական պարկէշտություն:

Խմբ. «Նոր Օր»ի»

Դաշնակցական «Նոր Օր»ի հրատարակած այս ներողագրին ամբողջ նշանակությունը ըմբռնե-

լու համար կ'արտատպենք ընկեր Լ. Մկրտիչեանի հասցէին իր ըրած ամբաստանութիւնները 1928 Նոյեմբեր 8ի համարին մէջ (թիւ 1565):

«Բուն յանցաւորները Ռամկավար կուսակցութիւնն է. ռամկավար լիտըրներ, Մուշեղ Սերոբեան, Լեւոն Մկրտիչեան եւ ուրիշներ որոնք ոճիր գործել տալու համար, դրամական միջոցներ տրամադրեցին Արմէն Սասունիի, յօգուտ իրենց սեփական քսակին եւ շահերուն:

«Ռամկավար կուսակցութիւնը որոշեր է մահափորձի ենթարկել հայ հարուստ մը: Իր հիմնադիրներէն Մուշեղ Սերոբեանի եւ Լեւոն Մկրտիչեանի պարտականութիւն տուած է դաւադրութիւնը սարքելու: Բանակցութիւններ եղած եւ համաձայնած են Արմէն Սասունիի հետ ...:

«Կարելորդ դաւադրութեան գործադրութիւնը չէ այլ անոր սարքումը ռամկավար լիտըրներու կողմէ, յանուն իրենց ստամոքսին եւ շահերուն ...:

«Այս դաւը սարքուած է դրամի համար, որպէսզի Սերոբեանները եւ Մկրտիչեանները իրենց աւա-

րառութեան ախորժակը յագեցնեն (Ստորագծումները մեզմէ): Այս որոշ ամբաստանութիւններուն համար է ահա՛ որ «Նոր Օր»ի խմբագրութիւնը կ'ըսէ թէ զանոնք գրելով «երբեք նպատակ ունեցած չէ Պ. Լեւոն Մկրտիչեանի անձը վարկաբեկել, ծանր ամբաստանութեան մը տակ դնելով զինք»:

Չենք գիտեր դաշնակցական «Նոր Օր» լրագրի խմբագրութեան ո՞ր մէկ կարողութեանը վրայ մեր զգուանքը յայտնել,- իր զրպարտելու ձիրքի՞ն, իր ըրած ամենածանր ամբաստանութեանց ամբաստանութիւններ ըլլալը չգիտնալ ձեւացնելու կեղծիքի՞ն՝ թէ դատի խօսք լսելուն պէս փախուստ տալու իր մեծ «բաջութեանը»: Եւ այս մարդիկը դեռ «պարկեշտութենէ» կը խօսի՛ն: Ինչո՞ւ զրպարտեցին երբ ոեւէ փաստ չունէին, զոր եթէ ունենային՝ անշուշտ պիտի հրատարակէին եւ պիտի չվախնային նաեւ դատարանին ցոյց տալ: «Նոր Օր» ինքզինք բարոյապէս սպաննեց իր այս արարքով եւ ոչ ոք կրնայ իր ո՛ւրէ մէկ գրածին կարելորութիւն տալ այսուհետեւ:

Գոգինիոյ հայկական վրանաբաղաքը...

ՍԵԼԱՆԻԿԻ ՀԱՅ ԳԱՂԹԱԿԱՅԱՆԸ ԿԸ ՓԼՑՆԵՆ

Սելանիկի մեջ Պէշ Զինար թաղին մեջ 1922Էն ի վեր հաստատուած էին 350 հայ գաղթական ընտանիքներ, որոնք իրենց ցոյց տրուած հողին վրայ սեփական միջոցներով կառուցած էին տաղաւարներ: Այս թաղը կը գտնուի Սելանիկի նաւահանգիստին մեջ հաստատուած ազատ գօտիին վրայ, որուն վարչութիւնը պահանջած է այդ՝ տրամադրելով մէկ միլիոն տրախմի:

Պէշ Զինարի գաղթակայանը ուներ ամեն յարմարութիւն առողջապահական եւ լուսաւորման

տեսակետով եւ ունեցած է ազգային դպրոց մը, ուր կը յաճախէին 150 աշակերտներ:

Սելանիկի Ազգ. Վարչութիւնը յիշատակագիր մը պատրաստած է ներկայացնելու համար տեղւոյն կառավարութեան, որպէսզի նկատի առնուին գաղթականներու շահերը եւ անոնց զետեղումի խնդրին նպաստաւոր լուծում մը տրուի:

Նման գաղթակայաններ, վրանաքաղաքներ եւ «քեմբ»եր, յետ տեղահանութեան, կազմուեցան Սուրիոյ եւ Լիբանանի մեջ եւս ... արժանանալով նոյն ճակատագրին:

Ռ.Ա.Կ. ՊՈԼԿԱՐԻՈՅ ՇՐՋԱՆԱՅ

ՌԱԿը Պոլկարիոյ մէջ կը սկսի գործել 1920ական թուականներուն ունենալով ազդեցութիւն գաղութի շարք մը ազգային հասարակական եւ բարեսիրական կազմակերպութիւններու (ՅԲԸՄ, ՀՕԿ) վրայ:

Համագործակցած է հայ կոմունիստներու եւ հնչակեաններու հետ, 1944ի վերջերուն մասնակից դարձած է «Երեւան» մշակութային միութեան ծնունդին եւ շուտով ՌԱԿի շարքերը անցած են ստեղծուած միութեան անդամակցութեան:

ՌԱԿ Պոլկարիոյ Շրջանային Վարչութեան կազմէն ներս, տարբեր տարիներուն մաս կազմած են Արտաշէս Չաքարեան, Պարոյր Մազմանեան, Սարիկ Աստուածատրեան, Տիգրան Մարտիրոսեան եւ ուրիշներ:

Որպէս պաշտօնաթերթ լոյս ընծայած են «Լուսարձակ» եւ «Փարոս» թերթերը:

ՍԻՈՒԹԵԱՆ ԱՏԵՂԾԱԾ ԽԱՆՂԱՎԱՌՈՒԹԻՒՆԸ

Կուսակցութիւններու միութիւնը Պոլկարիոյ մէջ ալ կու տայ օգտակար արդիւնքներ: Այսպէս, Վառնայի մէջ սկսաւ հրատարակուիլ «Լուսարձակ» պարբերաթերթը եւ ուրիշ քաղաքներու մէջ ալ սկսան կազմուիլ միացեալ ակումբներ:

Վառնայի Ռամկավար Ազատական Հայուհեաց ակումբը, Հայաստանի թշուառ եղբայրներուն համար հագուստ հաւաքելու կը ձեռնարկէ: Այս պարագան տեղւոյն հայութեան գնահատման առարկայ ըլլալով, պատուաբեր վերաբերում ցոյց կը տրուի կուսակցութեան հանգանակիչ մարմնին նկատմամբ:

ԸՆԿԵՐ ՀՐԱՉ ԵՐՈՒԱՆԴԻ ԱՅՅԸ ՊԱՆՔԱՆԵԱՆ ԵՐԿԻՐՆԵՐ ԵՒ ՏԵՍԱԿՑՈՒԹԻՒՆ ԱՅՍ ԱՌԹԻ

Ընկեր Հրաչ Երուանդ, որ Յուլիս-Օգոստոս 1931ին Ամերիկայէն եկած էր ՌԱԿի Ընդհանուր Պատգամաւորական Ժողովին առթիւ, ամիսի մը

չափ շրջապտոյտ մը ըրաւ Պաթանեան երկիրներու մէջ, այցելելու եւ խօսելու համար զանազան հայ գաղութներ, որ միշտ կարօտը ունի հայրենասէր անձնաւորութիւններու խանդավառիչ խօսքերուն՝ ազգային իրադարձութեանց իրական պարզումին:

Այս տեսակետէն՝ ընկեր Հրաչի այցելութիւնը ունեցաւ իր օգտակարութիւնը եւ մեր հռետոր ընկերը Օգոստոս 8ին վերադարձաւ Աթէնքէն, հետը բերելով խրախուսիչ լուրեր:

Ահաւասիկ ղեկավար ընկերոջ խօսքերը բառ առ բառ, իր տեսածներու եւ գտած ընդունելութեան մասին:

Ռումանիոյ գաղութը. Հանրային աշխատաւորներուն եղած ընդունելութիւնը չափանիշն է գաղութի մը ազգային հետաքրքրութեան եւ ոգեւորութեան: Այդ ըմբռնումով շատ բարձր կարելի է գնահատել Ռումանիոյ նոր գաղութին չափանիշը:

Իմ տպաւորութիւնս այն է թէ՛ իր ազգ. դիմագիծը պահելու համար այդ գաղութը եռանդուն հոգածութիւն մը ցոյց կու տայ ազգային-մշակութային գիտական հիմնարկութիւններու եւ շարժումներու հանդէպ:

Տեսայ նոյնպէս թէ՛ իր հետաքրքրութիւնը վառ է Հայաստանի վերածնունդին շուրջ եւ իր ձգտումները առաւելապէս ուղղուած են հայ քաղաքական հարցի իրական գնահատութեան:

Ռումանահայ կեանքի ներկայ պատկերին այս բնորոշումէն դժբախտաբար պետք է անջատել հին գաղութը, որ մեծ աշխատանքով եւ շփումով միայն պիտի ունենայ իսկական վերազարթնում մը, մոռցնել պիտի տայ հինի եւ նորի տարբերութիւնը ազգային ոգիի եւ գիտակցութեան տեսակետէն: Այդ աշխատութիւնը եւ շփումը այս պահուս գործի վրայ են որոշ չափով եւ ո՛չ առանց արդիւնքի:

Պոլկարահայ գաղութը. Պոլկարահայ գաղութը ամուր արմատ կապած եւ հաստատուն գաղութ

մըն է. հինի եւ նորի տարբերութիւնը այնտեղ զգալի չէ, որովհետեւ հայերը միշտ ալ զօրաւոր կերպով պահած ու մշակած են իրենց ազգային ոգին եւ գիտակցութիւնը: Այդ յաջողութեան մէջ պարտականութիւն է կարելոր բաժին մը հանել այն շատ բարեացակամ եւ թոյլատու վերաբերումին զոր պուկար կառավարութիւնը եւ ժողովուրդը միշտ ալ ցոյց տուած են՝ իրենց հողին վրայ ապաստանած հայ փոքրամասնութեան: Վարդավառի տօնին օրը Ֆիլիպէն՝ Մուշի կամ Վանի զուտ հայկական միջավայրին ու մթնոլորտի տպաւորութիւնը պիտի տար հայ անցորդին:

Միակ անախորժ եւ ցաւալի տպաւորութիւնը, որ տեղ տեղ առաջ կու գայ, սուր ու շեշտուած կուսակցամոլութեան մը տգեղութիւնն է: Պատահած է որ պուկար այս ու այն քաղաքական հոսանքին եւ կառավարութեան ազդեցութիւնը փնտռուի, առարկելի նպատակներու եւ հակառակորդներու դէմ անարդարանալի ճնշումներու համար:

Յունահայ գաղութը. Յունաստանի մէջ շատ

քիչ մնացի: Այնտեղ մեր գաղութը պէտք է առնել երկու բաժանումով, հին եւ նոր Յունաստաններու բաժանումով:

Ամենէն սուր հարցը տնտեսական տաճնապն ու մնալու չմնալու անորոշութիւնն է, որմէ ամենէն աւելի կ'ազդուին նոր Յունաստանի որոշ շրջաններուն մէջ ապրողները: *Քանի մը հազարներու ներգաղթ մը դէպի Հայաստան* բարերար փոփոխութիւն մը պիտի յառաջացնէ յունահայ գաղութի տնտեսական ու արտաքին կեանքին դէմ:

Այդ անմիջական՝ մտահոգութենէն անկախ՝ յունահայ գաղութն ալ կ'աշխատի վառ պահել իր ազգային մշակութային շարժումները:

Ընկեր Հրաչ Երուանդի այցելութիւնը որքան կուսակցական, նոյնքան ազգային հանգամանք ունէր, որմէ որքան մեր կուսակցական շրջանակները նոյնքան ալ օգտուեցան ժողովրդական խաւերը՝ լսելով իր հայրենասիրական եւ ազգասիրական հմայիչ խօսքը:

Ռ.Ա.Կ. ՍՈՒՐԻՎ-ԼԻԲԵՆԸ

ՇՐՋԱՆԱՅԻՆ Բ. ՊԱՏՈՒՄԱՆՈՐԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎ

Սուրիոյ Շրջանակի Բ. Պատգամաւորական ժողովը, գումարուած 30, 1923ին, ինչպէս Շրջանակի Վարչութիւնը, առաջարկութիւններ բերաւ Ընդհանուր Պատգամաւորականին, որոնց մէջ շեշտուած էր իմացական զարգացման կարեւորութիւնը:

Առաջին հերթին առաջարկ կը դրուի իրականացնել Ռ.Ա.Կուսակցութեան ծրագրի եւ կազմական կանոնագրի հրատարակութիւնը, քանի որ կուսակցութեան անդամները եւ հասարակութիւնը «մնացած է անտեղեակ»: Հարց կը դրուի Սուրիոյ Շրջանակին նիւթական լայն օգնութիւն ցոյց տալու մասին, որպէսզի «կարող խմբագրական կազմով մը օժտուած թերթ մը հրատարակեն, ինչպէս նաեւ ունենան «ֆրանսագետ եւ ճարտարախօս գործիչ մը», քանի որ գաղութը, իր ստուար հայութեան բերումով, դարձեր է «ամենակարեւոր գործունեութեան վայր»:

Առաջարկութիւններու թիւին մէջ կան համակուսակցական կարգի կարեւոր հարցադրումներ. նշենք մի քանիսն –

«Գ. – Ռամկավար Ազատական բոլոր օրկաններն ալ պէտք է որ մասնաւոր սիւնակներ յատկացնեն ռամկավարական ազատականութեան սկզբունքներու գերադասութիւնը ապացուցանող եւ ինչպէս ուրիշ ազգերու նմանապէս հայ ազգին համար, ամենայարմար վարդապետութիւնը ըլլալը հաստատող ինստիտուտներու հրատարակութեան համար:

Դ. – ՌԱ Կուսակցութեան մտաւորական ուժերը բազմապատկելու համար կարեւոր կը նկատենք գրական գեղարուեստական հանդէսի մը հրատարակութիւնը:

Ե. – Մեր բոլոր թերթերը պէտք է որ մէն մի տարուան վերջերը ի լոյս ընծայեն տարեցոյցներ, որոնց մէջ մեծ տեղ տրուի կուսակցութեան գաղա-

փարին վերլուծման նիւթ տուող կտորներու եւ կարկառուն դէմքերու եւ դրուագներու նկարներուն: Այս վերջինները մեծ ազդեցութիւն կը բանեցնեն ժողովրդային հոգեբանութեան վրայ:

2. Դարձեալ մեծ կարեւորութիւն մը ստացած է Ռ.Ա. Կուսակցութեան պատմութեան հրատարակութիւնը, քանզի թէ մեր ընկերները եւ թէ հասարակութիւնը մինչեւ ցարդ գրեթէ անծանօթ են անոր: Վստահ ենք թէ այս տեսակ հրատարակութիւն մը մեծ ընդունելութիւն պիտի գտնէ թէ շարքերու, թէ տարբեր կուսակցութեանց պատկանողներու եւ թէ կուսակցական հասարակութեան մէջ, որով նիւթական ոչ թէ կորուստ, այլ շահ իսկ կարելի է ակնարկել»:

Արձանագրենք հոս որ Սուրիոյ Շրջանակը մինչեւ 30ական թուականներ կ'ընդգրկէր Լիբանանը եւս, ֆրանսական հոգատարութեան ենթակայ ըլլալով, Ա. Համաշխարհային պատերազմէն ետք:

Այնուհետեւ խնդրանք կը ներկայացուի, որպէսզի Կեդրոնը կողմնորոշուի թէ արդեօք պէ՞տք է ընդունիլ կամ ոչ սուրիական քաղաքացիութիւն:

Վերջապէս Շրջանակը իր կարծիքը կը յայտնէ գաղութային համաժողովի մը մասին: Ըստ անոր պէտք չէ ընտրութիւններ կազմակերպել, թէեւ նման գաղափար մը կը հակասէ ռամկավարութեան սկզբունքներուն, այլ նախընտրելի է որ ներկայացուցչական խառն ժողովի կողմէ նշանակուին պատուիրակները, ինչպէս Դեկտեմբեր 22, 1923 նամակը՝ յղուած ՌԱԿ Կեդրոնական Վարչութեան, կ'արտայայտէ Շրջանակին տեսակետը: Անշուշտ այս մտահոգութիւնը ուներ իր պատճառները, քանի որ վստահութիւն չկար, թէ ռամկավար ազատականները կրնային յաղթել ընտրութիւններուն: Ընդհանուր Պատգամաւորականն ալ, ինչպէս պիտի արձանագրենք, մտահոգուած էր նոյն խնդրով:

**ՏՈՔԹ. ԽԱՉԻԿ ՊՕՂՈՍԵԱՆԻ ԴԵՐՆ ՈՒ
ՄԱՍՆԱԿՑՈՒԹԻՒՆԸ ՍՈՒՐԻՈՅ ՌԱԿ-Ի
ՇՐՋԱՆԱԿԵՆ ՆԵՐՍ**

1918ին հիմնադիրներեն է, Ռուբեն Էճգաճեանի եւ Մերթ Լեւոն Թամզարեանի հետ, Հալեպի Սահմանադիր Ռամկավար Կուսակցութեան, իսկ 1922էն սկսեալ տասնամեակ մը ամբողջ եղած է ՌԱԿի ակումբներուն վարիչն ու ղեկավարը:

1926ին դարձեալ իր նախաձեռնութեամբ եւ Վեր. Ա. Շիրանեանի, Տոքթորներ Բարսեղ Սեւեանի եւ Յ. Հրեշտակեանի գործակցութեամբ հիմը կը դրուի Հայ Ազգային Կարմիր Խաչի դարմանատան:

1927ին իր եւ Արմեն Մազլումեանի, Տոքթ. Ա. Ալթունեանի, փաստաբաններ Նազարեթ Ֆըստըզճեանի, Լեւոն Թամզարեանի, Համբարձում Պերպերեանի, ղեղագործ-քիմիագետ Վահան Սեմերճիպաշեանի եւ Մագսուտ Ապաճեանի ջանքերով հիմը կը դրուի «Եփրատ» օրաթերթին, որուն պատասխանատու տնօրէնը կ'ըլլայ Տոքթ. Խ. Պօղոսեան մինչեւ թերթին խափանումը, 1949 Ապրիլին, Հիւսնի Չայիմի օրով:

1930ին կը հիմնէ Պօղոսիկ Կիւլպէնկեան Վարժարանը եւ Արհեստանոցը, շնորհիւ ազգային բարերար Պատրիկ Կիւլպէնկեանի, որուն անվերապահ վստահութիւնն ու անձնական բարեկամութիւնը կը վայելէր ան:

Եղած է Բերիոյ Թեմին Զաղաքական Ժողովի ատենապետ, Արտաւազդ Եպիսկոպոսի Առաջնորդութեան շրջանին: Մնայուն եւ Պատուակալ նախագահը Կիւլպէնկեան Մայրանոցի, Հոգաբարձութեան ատենապետն ու նախագահը Պօղոսիկ Կիւլպէնկեան Վարժարանի:

**Ռ. Ա. Կ.-Ի ԼԻՔԱՆԱՆԻ ՇՐՋԱՆԱԿԻ
ԿԱԶՄՈՒԹԻՒՆԸ**

Հիաստատուող տուեալներով, ժամանակակից Լիբանանի տարածքին ՌԱԿի առաջին ակումբը հիմնուած է Թրիփոլի մէջ, բայց փաստերը խիստ սակաւ են:

Պէյրութի եւ արուարձաններուն մէջ փաստերը կը հաստատեն, թէ Մեծ Եղեռնէն, եւ մանաւանդ Կիլիկիոյ վերջին պարպումէն ետք, Պէյրութ եւ

շրջակայքը բնակութիւն հաստատելու կու գան ՌԱԿը բաղկացնող կուսակցութիւններու անդամներ, մանաւանդ՝ ռամկավարներ եւ ազատականներ, որոնք Սեպտեմբեր 10, 1922էն առաջ կը հիմնեն կուսակցութեան երեք մասնաճիւղեր՝ Սին Էլ Ֆիլի, Անթիլիասի եւ Պէյրութի մէջ ու կը կազմեն առժամեայ վարչութիւններ, որոնց մասին շրջանի պատասխանատու կուսակցականներէն Յ. Բարեջանեան կը տեղեկագրէ Կիլիկիոյ եւ Սուրիոյ Շրջանային Վարչութեան:

Տակաւին սաղմնային վիճակի մէջ գտնուող այս ակումբները չեն կրնար կանոնաւոր շրջան մը բոլորել, թէեւ, այսուհանդերձ անմիջապէս ճանաչում ստանալով, նոյն տարուան շրջանին պատգամաւորական ժողովին կ'ունենան իրենց պատգամաւորները յանձինս Միքայէլ Նաթանեանի (Պէյրութի եւ Սին Էլ Ֆիլի ակումբներէն) եւ Ն. Տէր Պետրոսեանի (Անթիլիասի ակումբէն):

Լիբանանի նկատմամբ լուրջ հետաքրքրութիւն ունենալով Դամասկոսի ակումբի ատենապետ Յակոբ Գապպենճեանին պատասխանատուութիւն կը տրուի վերակազմակերպելու ակումբները եւ Մայիս 1923ին Պէյրութ կ'այցելէ այդ առաքելութեամբ:

Գապպենճեանի ջանքերով, Պէյրութի կուսակցականներէն Ներսէս Շիրինեանի եւ Նշան Սաաթճեանի բնակարաններուն մէջ կայացած վերոյիշեալներուն, ինչպէս նաեւ Նշան Մատթէոսեանի, Յակոբ Չամսարեանի եւ Կարապետ Հայրապետեանի ներկայութեամբ խորհրդակցական զոյգ հանդիպումներուն արդիւնքը կ'ըլլայ Կազմակերպիչ Յանձնախումբի մը ծնունդը ատենապետութեամբ Յ. Չամսարեանի, ատենադպրութեամբ՝ Ն. Շիրինեանի եւ գանձապահութեամբ՝ Կ. Հայրապետեանի՝ Մայիս 15-28, 1923ին:

Յանձնախումբը կ'որոշէ երեք ակումբներու միաձուլումը եւ Յունիս 3, 1923ին խորհրդակցական հանդիպումին 13 ընկերներու ներկայութեամբ, Ներսէս Բրուտեանի բնակարանին մէջ կ'որոշուի կազմել ՌԱԿ Պէյրութի մասնաճիւղը եւ ընտրել համապատասխան վարչութիւն մը, միաձուլուած համարելէ ետք գոյութիւն ունեցած երեք

ակումբները: Ժողովականները կը կազմեն ցանկը Պեյրուֆ եւ շրջակայքը ապրող ռամկավար ազատական ծանօթ շարքայիներու (41 անուն) եւ կ'որոշեն գրաւոր հաղորդել անոնց՝ վարչական ընտրութեան թուականն ու վայրը, վերջնականապէս կազմակերպելու համար ՌԱԿ Պեյրուֆի շրջանակը:

Յունիս 10, 1923ին, դարձեալ Ն. Բրուտեանի տան մէջ, տեղի կ'ունենայ ընկերա-անդամական ժողով, ուր ներկաները՝ մեկնելով վարչութեան մը գոյութեան անհրաժեշտութենէն, կ'ընտրեն միամսեայ առժամեայ վարչութիւն մը հետեւեալ կազմով. Յակոբ Զամսարեան՝ ատենապետ, Ներսէս Շիրինեան՝ ատենադպիր, Կարապետ Զայրապետեան՝ գանձապահ եւ խորհրդականներ՝ Պետրոս Գոլմպոսեան, Չաքարիա Գոյումճեան, Ներսէս Բրուտեան եւ Տոքթ. Տիրան Պեգիրճեան:

Վարչութիւնը իր գոյութիւնը կ'իմացնէ ՌԱԿ Շրջանային Վարչութեան, կուսակցութեան քոյր մասնաճիւղերուն, ԶՅԴին եւ ՍԴԴԿին, Առաջնորդարանին, Ազգային Պատուիրակութեան եւ յայտնի կուսակցական գործիչ Միհրան Տամատեանին:

Պեյրուֆի Զայոց Առաջնորդ Սուրէն Վրդ. Զեմխաճեանի, ՍԴԴԿ եւ ԶՅԴ Պեյրուֆի վարչութիւններուն, Դամասկոսի եւ Զալէայի քոյր ակումբներուն եւ ՌԱԿ Կիլիկիոյ եւ Սուրիոյ Շրջանային Վարչութեան ուղղուած Մայիս-Յունիս 1923 թուակիր Նամակները կը բանաձեւեն ՌԱԿ Պեյրուֆի մասնաճիւղի նպատակները, ուղեգիծը, գործելակերպը. «... Մասնաճիւղս պիտի ջանայ օգտակար ըլլալ ամեն կերպով ազգային բոլոր գործերուն մէջ եւ պարտականութիւն կը զգայ զօրավիգ ըլլալ ազգօգուտ ամեն տեսակ ձեռնարկներուն եւ կազմակերպութիւններուն ... Մասնաճիւղս կը փափաքի միմիայն սիրով եւ համերաշխաբար գործակցիլ իր քոյր կուսակցութեանց հետ տառապեալ ազգիս ցաւերը ամոքելու եւ անոր ա՛լ անելի օգտակար հանդիսանալու համար ... ունենալով հանդերձ զօրաւոր կամք, անընկճելի ոյժ եւ մնայուն եռանդ ...», կը կարդանք Առաջնորդ Զեմխաճեանի ու ՍԴԴԿ Պեյրուֆի վարչութեան ուղղուած Նամակներուն մէջ:

Մասնաճիւղի ամենէն յանձնառու խօսքը ուղղուած է Զայ Ազգային Պատուիրակութեան ներկայացուցիչ Տոքթ. Պաղտասար Մելքոնեանին, որուն ի միջի այլոց կը յայտնուի թէ՛ «... Մասնաճիւղին իտեալն է միմիայն աշխատիլ իր կարելի միջոցներով օգտակար հանդիսանալու համար ազգային բոլոր գործերուն մէջ: Ու կը շարունակուի,- Մասնաճիւղը կը յարգէ բոլոր յարանուանութիւնները, պարտականութիւն կը զգայ համախորհուրդ գործակցիլ իր քոյր կուսակցութիւններուն հետ ազգօգուտ բոլոր տեսակի ձեռնարկներուն»:

Վարչութիւնը կը լծուի կազմակերպական աշխատանքի եւ ժողովատեղի մը ունենալու հարցին լուծման համար կ'առնուին քայլեր:

Յունիս 15ին, միամսեայ պաշտօնավարութիւնը աւարտած առժամեայ վարչութիւնը իր հրաժարականը կը ներկայացնէ ընդհանուր անդամական ժողովին, 17 անդամներու ներկայութեան: Ներկաները համոզուած ըլլալով մասնաճիւղին կայունացման հանգրուան թեւակոխելու փաստին, կ'ընտրեն Նոր վարչութիւն մը. Կարապետ Զայրապետեան՝ ատենապետ, Ներսէս Շիրինեան՝ ատենադպիր, Գարեգին Զաքարապետեան՝ գանձապահ, Միսաք Տազեսեան, Ներսէս Բրուտեան՝ խորհրդականներ: Վարչութիւնը կանոնաւորաբար կը սկսի ստանալ ՌԱԿի մամուլը:

ՎԱՅԱՆ ԹԵՔԷԱՆԻ ԱՅՅԸ ՊԵՅՐՈՒԹ

Օգտուելով Վահան Թեքեանի Պեյրուֆ ժամանումէն, Նորընտիր վարչութիւնը ժողովուրդին «բարոյական-մտաւոր» զարգացման համար ստեղծեց լսարանային դրութիւն մը եւ առաջին առթիւ հրաւիրեց Վահան Թեքեան Սեպտեմբեր 2, 1923ին Զայ Ազգային Վարժարանի սրահին մէջ հրապարակային դասախօսութեան մը: ՄԷԿ ու կէս ժամ տեւող իր զեկոյցով պարզեց ազգային վիճակը, ըրաւ խոհուն վերլուծումներ անցեալին մասին, ճշգրիտ գոյներով նկարագրեց ներկան եւ ազդու շեշտերով յոյս ներշնչեց ապագայի համար:

Թեքեան Պեյրուֆ ժամանած էր տեղւոյն որբանոցները շրջելու եւ պատկան մարմիններուն

այցելութիւն տալու պաշտօնական առաքելութեամբ, որուն կցուած էր կուսակցական պարտականութիւն մը՝ շօշափել Սուրիա-Լիբանանի ՌԱԿ պատասխանատու կուսակցականներու միտքերը՝ ի պատրաստութիւն ՌԱԿ Բ. Ընդհանուր Պատգամաւորական Ժողովին, որ պիտի կայանար Փարիզի մէջ:

ՌԱԿ Բ. Ընդհանուր Պատգամաւորական Ժողովին, Պէյրութի մասնաճիւղը իր քուէի եւ ակումբի պատգամաւորականի իրաւունքները կը վստահի փարիզաբնակ Ուրֆալեանին, եւ իր քառամսեայ տեղեկագիրը կը յղէ անդ, ուր կը յիշուին մասնաճիւղին վաթսուն անդամները մէկ-տեղելու լուրջ դժուարութիւնները, կազմակերպչական այլ խոչընդոտներ, ակումբի վայրի չգոյութիւն, որու հետեւանքով նաեւ՝ անդամներուն հետ կապ հաստատելու դժուարութիւնները:

Եթէ կուսակցութեան ներքին ճակատի վրայ մասնաճիւղին կազմակերպչական աշխատանքները որոշ խոչընդոտներու կը հանդիպին, ապա լուրջ դժուարութիւններ կը յարուցուին նաեւ արտաքին՝ միջկուսակցական ճակատին վրայ, երբ մրցակցութիւնը կը սրի ՍԴՀԿի եւ ՀՅԴի Պէյրութի ակումբներուն միջեւ: Գրգռութեան առիթ կը դառնայ Ազգային վարժարանի տնօրէն Արծրունիի հրաժարեցումը հոգաբարձութեան կողմէ եւ նորի մը շտապ նշանակումը: Նաեւ՝ Ազգային Պատուիրակութեան Ներկայացուցիչին կողմնակալ կեցուածքը: ՌԱԿը կ'ուզէ միջնորդութեան դեր մը ստանձնել, սակայն արդիւնքը կ'ըլլայ ապարդիւն: Ազգային Միութեան ՌԱԿի անդամակցութիւնը կ'ըլլայ կարճատեւ, արդէն հնչակեաններու ներկայացուցիչը կը բացակայէր: Ըստ երեւոյթի գաղութը պառակտուած էր եւ իրարու հակադրուած ոյժեր կը խանգարէին գաղութին բարօր ընթացքը:

Այսպէս գաղութը խմորման մէջ էր այդ օրերուն, բազմաթիւ երեւոյթներու, վիճակներու եւ կացութիւններու սահմանումը կը մնար թերի:

ՀՐԱԶ ԵՐՈՒՄՆԴԻ ԱՅՅԸ ԼԻԲԱՆԱՆ

1923ի աւարտին կ'ընտրուի Պէյրութի ակումբին նոր վարչութիւնը ատենապետութեամբ Տոթթ:

Ամերիկեան Նպաստամատոյցի կեդրոնատեղին
Պէյրութ, 1925

Մ. Զեչիշեանի եւ կը ստանձնէ կազմակերպումը: Մեծ կշիռով կը մասնակցի Կիլիկիոյ Սահակ Կաթողիկոսի հովանաւորութեամբ կազմակերպուած Եղեռնի Նահատակներուն նուիրուած սգահանդեսին՝ Ապրիլ 26, 1924ին:

Մայիս 2ին Պէյրութ կը ժամանէ ՌԱԿ Կեդր. Վարչութեան ատենապետ Հրաչ Երուանդ, որուն ի պատիւ կը կազմակերպուի բարիգալուստի անդամական հաւաք, ներկայութեամբ 35 շարքային ընկերներու: Ան կ'ունենայ երկու հրապարակային բանախօսութիւններ Ազգային վարժարանի եւ Զեմփի եկեղեցիին մէջ:

ԿԱԶՄԱԿԵՐՊԱԿԱՆ ԱՇԽԱՏԱՆՔՆԵՐ ԼԻԲԱՆԱՆԻ ՄԵՋ

Առժամեայ այս վարչութեան օրով կարելի կ'ըլլայ իրականացնել սեփական ակումբ մը ունենալու ծրագիրը. կը հաւաքուի կոկիկ գումար

մը եւ կը վարձուի «Նոր Զեմփ»ին մէջ՝ Բրուտեանի եւ Խ. Ֆեներճեանի անուամբ: Ու դարձեալ Նոր վարչական ընտրութիւն ...:

Նոյեմբեր 2, 1924ին կը գումարուի ընդհանուր անդամական ժողով, ընտրելու համար Նոր վարչութիւն- դարձեալ առժամեայ (երկամեայ): Տոքթ. Մ. Զեշիշեան կ'ընտրուի ատենապետ: ՌԱԿ Սուրիոյ Շրջանային Վարչութեան ուղղած տեղեկագրական իր նամակին մէջ, Նորընտիր վարչութիւնը կը սահմանէ իր գործունեութեան ծիրը.- ա) ներքին կազմակերպութիւն, բ) երկրորդ կամ օժանդակ մասնաճիւղերու կազմութիւն, գ) ընկերական տոմսերու բաշխում, դ) գործադիր յանձնախումբի կազմակերպում, ե) գանձումներու, անդամավճարներու դիւրացում: Վարչութիւնը, գործնական նկատառումներէ ելլելով, շարքայիներու հետ համախորհուրդ, կը կատարէ կուսակցականներու շրջանաբաժանում՝ դիւրացնելով առանձին գօտիներու մէջ եղած անդամներու միջեւ հաղորդակցութիւնը:

Սակայն անշուշտ այս շրջանաբաժանումը ունէր այլ դրոյապատճառներ եւս, որոնցմէ մատնանշելի է այն, որ աւելի քան հարիւր անդամ հաշուող Պէյրութի եւ շրջակայքի կուսակցական շրջանակը ամբողջութեան մէջ պէտք էր աշխուժ եւ գործօն պահել: Առ այդ, Պէյրութ եւ արուարձանները կը բաժնուին կուսակցական գօտիներու, համապատասխան պատասխանատու շարքայիներու գլխաւորութեամբ.- Սին Էլ Ֆիլ՝ Տոքթ. Տիրան Պեզիրեան, Զեմփ՝ Ներսէս Բրուտեան եւ Ս. Աշճեան, Նահիր՝ Համբարձում Բաշալեան, Զադաքի Կեդր. մաս՝ Տոքթ. Մ. Զեշիշեան եւ Մ. Մուրատջանեան, Բաս Պէյրութի շրջան՝ Գարեգին Հագարապետեան եւ Համբարձում Պարսամեան: Այս շրջանակներուն Նուիրականացումը կը դանդաղի:

Յունուար 11, 1925ին դարձեալ անդամական ժողով ու անդամները գոհ մնալով շրջանաւարտ վարչութեան գործունեութենէն կը վերընտրեն նախորդ վարչութիւնը միաձայնութեամբ: Մասնակցութիւն կը բերէ խորհրդային Հայաստանի առաջին նախագահ Ալեքսանտր Միասնիկեանի մահուան Նուիրուած սգահանդեսին: Մինչ այդ

ակումբը կ'ունենայ իր երիտասարդական բաժինը՝ «Յառաջդիմասիրաց Միութիւն» անունով:

Վարչութեան եւ առհասարակ մասնաճիւղին հաւաքական աշխատանքը կ'արդիւնաւորուի եւ, ի տես ստեղծուած ուժականութեան, վարչութիւնը այդ թափին կու տայ արտաքին ճակատի հարցեր կարգաւորելու արեւելում՝ թերթ եւ երեսփոխանական ընտրութիւններ: Եւ եթէ թերթի հրատարակման հարցով կուսակցական վերին մարմիններ նախապատուութիւն կու տան Հալէպին, ապա երեսփոխանական ընտրութիւններու խնդրով, մասնաճիւղը կը ծրագրէ առաջ քաշել Միհրան Տամատեանի թեկնածութիւնը՝ Սուրիոյ երեսփոխանական ընտրութիւններուն, իսկ յետ խորհրդակցութեանց եւ շփումներու՝ կ'որոշէր թեկնածութիւնը Խանըմ Օղլուի, Էտմոն Պշարայի եւ Ա. Սարաֆեանի:

ՂԵԿԱՎԱՐ ԸՆԿԵՐՆԵՐՈՒ ԱՅՅԸ ԿԸ ՅՈՒՍԱԴՐԷ ՈՐ ԼԻԲԱՆԱՆ ՇՈՒՏՈՎ ՊԻՏԻ ՈՒՆԵՆԱՅ ԿԱՐԵՒՐ ԴԵՐ ՄԸ ԿՈՒՍԱԿՑԱԿԱՆ ԿԵԱՆՔԵՆ ՆԵՐՍ

Վարչութիւնը կը շարունակէ իր յարաբերութիւնները սերտացնել շրջանի քոյր ակումբներուն հետ, փոխօգնութեան եւ խորհրդակցական կապեր կը հաստատէ Եգիպտոսի ՌԱԿ Շրջանային Վարչութեան հետ, ջանալով առաւելագոյնս օգտուիլ քոյր ակումբներու եւ վարչութիւններու թէ անհատ կուսակցականներու փորձառութենէն եւ ներդաշնակել իր հրապարակային գործունեութիւնը, կանխաւ տեղեկանալով ղեկավար կուսակցականներու, ինչպէս՝ Հրաչ Երուանդի եւ Յովհաննէս Պողոսեանի Պէյրութ այցելութեան մասին:

1926 Յունուար 29 թուակիր ատենագրութեան օրակարգի հարցերուն նշումն իսկ բաւարար է հաստատելու մասնաճիւղին ձեռք բերած որակը եւ՝ արտացոլացնելու անոր ու շրջանակի կուսակցական-հասարակական-ազգային գործունեութեան ծիրն ու խորքը: Վարչական այս ժողովին հիւրաբար ներկայ է ՌԱԿ Կեդրոնական Վարչութեան Ատենապետ Հրաչ Երուանդ:

Ժողովը կը քննարկէ ՀՀԴԻ կողմէ ՌԱԿ Պէյ-

րուքի շրջանակին հանդեպ ցուցաբերած մերձեցումը, ՀՕԿի Պեյրուքի անդամներուն կազմը, Պեյրուքի մէջ ՌԱԿի տպարանի մը հիմնումի գործնական քայլերն ու հարցերը, եւ բարեպատեհ նկատելով երկու ղեկավարներու՝ Հրաչ Երուանդի եւ Դոկտ. Յակոբ Թովմեանի ներկայութիւնը, կ'որոշէ բանախօսութեան հրաւիրել ընկեր Յ. Թովմեանը՝ ազգային-քաղաքական այժմեական խնդիրներու վերաբերեալ՝ Փետրուար 7, 1926ին:

ՍՈՒՐԻՈՅ ԵՐԶԱՆԱՅԻՆ ՎԱՐՉՈՒԹԵԱՆ ՆԱԽԱՁԵՐՆՈՒԹԻՒՆԸ

Հետագայ ատենագրութեանց մէջ աւելի որոշակի ու շօշափելի կը դառնայ կուսակցական տպարան մը հիմնելու հարցը: Արդարեւ, Սուրիոյ Շրջանային Վարչութիւնը, Հալեպէն ետք կը լծուի Պեյրուքի մէջ եւս տպարան մը հիմնելու աշխատանքին, մասնաճիւղին հետ գործակցաբար, եւ այս առընչութեամբ Պեյրուք կը ժամանէ Ռուբէն Դեղունի-Էնզաճեանը, Հալեպէն, իբրեւ ծանօթ եւ փորձառու անձ մը այս կալուածին մէջ:

ՄԻՋԿՈՒՍԱԿՑԱԿԱՆ ՆՈՐ ԽԱՈՆԱԿՈՒԹԻՒՆ

Միջկուսակցական նոր խառնակութեան տեղիք կու տայ ՀՕԿի պարագան՝ 1926 Փետրուարին: ՀՀԴՆ «իր օրկանով, կարգ մը անվայել յարձակումներ կը գործէ» անոր դէմ, ՍԴՀԿը կը փարի ՀՕԿի աշխատանքներուն, իսկ Պեյրուքի ՌԱԿ վարչութիւնը, մեկնելով ՌԱԿ Ընդհանուր Պատգամաւորական վերջին ժողովի որոշումներէն ու թելադրութիւններէն, կ'որոշէրէ ՀՕԿի վարչութեան կազմութեան համար աշխատելու որոշումը: Սակայն, նկատի առնելով երկրին քաղաքական դիրքորոշումը, սոյն որոշումը չի պաշտօնականացներ, այլ ազատ կը թողու ՌԱԿ Պեյրուքի անդամները՝ անհատական հանգամանքով գործնապէս մասնակցելու ՀՕԿի կազմութեան աշխատանքին եւ եւ ընդգրկուելու անոր կազմին:

Եթէ ՀՕԿի կապակցութեամբ ակումբը պաշտօնապէս զգուշաւոր կեցուածք կ'որոշէրէ, ապա Ազգային Մարմինն անբաւարար գործունեութեան խնդրով, ան լուրջ քայլեր կ'առնէ այդ կաղացումին

պատճառներուն վերացումին, Մարմինն վերաշխուժացման միջոցներուն համար եւ հանդիպումներ կ'ունենայ Վեհափառ Հայրապետին, Միհրան Տամատեանի, Տոքթ. Պ. Մելքոնեանի, յարանուանութեանց ներկայացուցիչներու եւ կուսակցական պատասխանատուներու հետ, դժբախտաբար՝ սահմանափակ արդիւնքներով:

ՊԵՅՐՈՒՔԻ ԹԵՄԱԿԱՆ ԳԱՄԱՌԱՅԻՆ ԺՈՂՈՎԸ

Կուսակցական պայթարը արդէն իր առաջին դրսեւորումը ցոյց սկսած էր տալ Պեյրուքի մէջ: Լիբանանահայութեան համար 1926 Յուլիսը մասնաւոր կարեւորութիւն ունեցող թուական մը դարձաւ, որովհետեւ չորս երկար տարիներու անկազմակերպ եւ անգլուխ վիճակի մը մէջ տատանելէ ետք, առիթ տրուեցաւ ընտրելու համար թեմական գաւառային ժողով մը, ազգային իրաւասու մարմին մը մէջտեղ բերելու համար:

Այս հարցը նախորդ տարիէն սկսեալ Սահակ Բ. Կաթողիկոսի կողմէ մէջտեղ բերուած էր, սակայն դժբախտաբար, պարագաները եւ հակամարտ շահերը այնպէս բերին որ ընտրութիւնը անյաջող վերջանայ եւ ճիշտ այդ պատճառաւ ալ անվաւեր մնաց ընտրուած մարմինը:

Այդ թուականէն ի վեր մօտ տարի մը անցած է, եւ Յուլիս 18ին պիտի ընտրուի գաւառական ժողովը Պեյրուքի ամբողջ հայութեան մասնակցութեամբ: Պեյրուք պիտի տայ 14 երեսփոխաններ, իսկ շրջակայքը 4 եւ երեք կրօնականներ ալ վեհափառին կողմէ պիտի նշանակուին, կազմելու համար ազգային գերագոյն մարմինը, կամ երեսփոխանական ժողովը:

Մեր եւ հակամարտ դաշտի վրայ գտնուող մամուլը յաճախ անդրադարձան այս ընտրութիւններուն մասին: Արդէն մեծ եռուզեռի մէջ են ազգային շրջանակները, ամէն կուսակցութիւն եռանդուն կերպով կ'աշխատի, իր թեկնածուներու ցանկը յաջողցնելու համար: Հնչակեանները Ռամկավար Ազատական կուսակցութեան հետ Ազգային պլոք մը կազմած են չեզոքներու միացումով, ընդդէմ Դաշնակցութեան, եւ այդ ուղղութեամբ աշխատանքները յաջող կը տարուին, կը յուսացուի թէ

յաղթությունը Ազգային Պլոթին պիտի վիճակուի, երբ Դաշնակցությունը իր *քրեսթոն* եւ վարկէն շատ բան կորսնցուցած է, միանգամ ընդ միշտ կորսնցնելով ժողովրդականությունն ու համբաւը: Այս խնդրոյն նպաստեց նաեւ Դաշնակցական գործիչ Շահան Նաթալիի գայթակղալից մէկ շահատակութիւնը, որուն մանրամասնութիւնը աւելի ուշ տրուեցաւ հանրութեան:

Գաւառական ընտրութենէն ետք կը կարծուի թէ Կիլիկիոյ Կաթողիկոսը Յալէպ պիտի հաստատուի՝ այդ վայրն աւելի յարմար դատելով իբրեւ Կաթողիկոսական Աթոռի մը ամէն յարմարութիւն ներկայացնող:

Այս եր պատկերը եւ կը սպասուէր դրական լուծումով մը աւարտէր այնքան սպասուած ընտրութիւնները:

Պէյրութի վրանաքաղաքին մէջ տեղի ունեցած ցաւալի ընդհարումն ու կռիւները յանգեցան եղբայրասպանութեան: Սպաննուեցաւ Վահան Վարդապետեան դաշնակցական մը, գաւառական ժողովի նիստին մէջ իսկ, ուրիշ ժողովականներ ալ կը վիրաւորուին: Ինչպէս յայտնի է, տարի մը առաջ ալ Գաւառական ժողովի ընտրութիւններ կատարած էին Պէյրութի մէջ, վերջ դնելու համար, «օրէնքի», «ժողովրդական իրաւունքներու» անունով եղած դիտումնաւոր ու թափանցիկ պահանջներու: Զուէարկութեան պահուն դաշնակներու կողմէ ի գործ դրուած ընտրական խարդախութիւնները, զեղծումներն ու ապօրինութիւնները այնքան բացայայտ եւ ակներեւ էին որ իրաւացի էր բուն ժողովուրդին յուզումն ու տհաճութիւնը, Սահակ Կաթողիկոս արդար նկատեց բեկանել ընտրութիւնը եւ միեւնոյն ժամանակ խոհեմութեամբ նոր ընտրութիւններու ալ հրահանգ չտուաւ, խափանելու համար այն անպատեհութիւնները, որոնք տեղի կ'ունենան: «Օրէնքի», «Իրաւունքի» հետամուտները սակայն, խելամուտ չեղան կամ չուզեցին ըլլալ, Յայաստանի մէջ ամէն բան կործանելէ յետոյ, անպատճառ գաղութներու մէջ տիրելու յամառութեամբ, տարի մը ամբողջ աղմկեցին, յայտնի ու գաղտնի գործեցին, մինչեւ որ ընտրութեանց ձեռնարկուեցաւ, որոնք նոյն պայման-

ներու տակ եւ միեւնոյն միջոցներով բնականաբար նոյն արդիւնքը տուին: Այս ընտրական յաղթանակը շեփորուեցաւ աշխարհի չորս կողմը իբրեւ թէ մեծ դէպք մը պատահած ըլլար հայ իրականութեան մէջ: Լիբանանի Գաւառականը կը կազմուի ու գործի կը ձեռնարկէ:

Եւ հոս կը սկսի ողբերգութիւնը:

Այսպէս կ'արձանագրէ Ռամկավար Ազատական մամուլը այս ժողովին մասին.

Այնպէս կը թուի թէ Լիբանանի գաւառներէն ընտրուած քանի մը ընդդիմադիրներ՝ հնչակեաններ չեն ուզած ընդունիլ ու համակերպիլ յայտնի ապօրինութիւններով ընտրուած մեծամասնութեան յոխորտանքին ու յաւակնութեանց, մտքերնին դրած են շարունակել խանգարել ժողովին նիստերը եւ ամլութեան ու քայքայման դատապարտել զայն: Առաջին նիստին իսկ, խափանարար դեր կը կատարէ Միհրան Աղազարեան, որ ժողովէն դուրս ելլելու պահուն, կը ծեծուի ու կը խոշտանգուի դարանակալ դաշնակցականներէ: Այս դէպքը նոյն օրը տեղի կու տայ արիւնալի բախումներու Յայոց թաղին մէջ: Ոստիկանութիւնը կը միջամտէ, ձերբակալութիւններ տեղի կ'ունենան, բայց խնդիրը հոս ալ չի վերջանար:

Յաջորդ նիստին – Դաշնակցական թերթերու պատմութեան համեմատ – դարձեալ նոյն խափանարարութեան կը դիմէ եւ կարգ մը սպառնալիքներ ընելէ յետոյ կը մեկնի միեւնոյն Աղազարեանը: Զիչ յետոյ 5-10 զինեալ անձանօթներ կը մտնեն ժողովասրահը, լոյսերը կը մարեն, դաշոյնները կը քաշեն ու բռնի կը ցրուեն ժողովը: Այս խառնաշփոթութեան մէջ մէկ քանի ձեռք զէնք կը պարպուի: Յարձակողներէ եւ ժողովականներէ մարդիկ կը վիրաւորուին ու կը սպաննուի տարաբախտ Վահան Վարդապետեան:

Այս ողբալի դէպքին օտարներու վրայ ըրած տպաւորութիւնը ոչինչ է, բաղդատմամբ իբրեւ հայ մեր զգացած ամօթին ու նուաստացումին:

Եպերելի է յարձակողներու ընթացքը, ոչ մէկ պատրուակ ու շարժառիթ չ'արդարացներ զանոնք: Ոչ մէկուն համար գաղտնիք է թէ մեր մէջ «ընտրութիւն» պահանջողներու նպատակն ի՞նչ է, եւ

ինչպիսի ստորերկրեայ միջոցներու եւ աշխատութեան կը դիմեն, ժողովրդական կամքի անկաշկանդ ու շիտակ արտայայտութիւնը խափանելու համար: Անոնց դէմ պետք է պայքարիլ, պետք է կտրել իրենց գործունէութեան թելերը ընտրութիւններէ առաջ, ընտրութիւններէ յետոյ ալ կարելի է երեւան հասնել զեղծումները, բայց բռնութեան, արիւնահեղութեան դիմել, ոեւէ պարագայի տակ, ի սպառ աններելի է:

Բայց պետք չէ մոռնալ, որ, եթէ Լիբանանի Գաւառական Ժողովի մեծամասնութիւնը ուրիշ կուսակցութենէ բաղկացած ըլլար ու յարձակում գործողները դաշնակցականներ ըլլային, իրենց մամուլը միաբերան պիտի դրուատէր անոնց ընթացքը, իբրեւ ժողովրդական դժգոհութեան ու զայրոյթի արտայայտութիւն: Ասոր թարմ օրինակն է Յունաստան, ուր «ժողովուրդ»ը խոշտանգեց Առաջնորդ Մազլըմեան Սրբազանն, ու Դաշնակցութիւնը հանրագրութիւն մը պատրաստեց ամբաստանելով առաջնորդը թէ Գոմիւնիստ է ու Զայց. Եկեղեցւոյ բեմը Գոմիւնիստ փրոփականտի միջոց կը դարձնէ:

Կ'արժէ յիշել թէ Պէյրութի ողբերգութեան մէջ ալ, որ զուտ տեղական հանգամանք ունի, Դաշնակցական թերթեր չեն վարանիր, «կոմունիստ»ութեան խնդիր յուզելու եւ ըսելու թէ ոճիրը կատարուած է վերէն տրուած հրամանով, եւ այդ հրամանը ապահովաբար գացած է «խորհրդային գլխաւոր կեդրոններէ»:

Այս արտայայտութեանց նպատակը ինքնին յայտնի է: Իրողութիւնը սակայն այն է, որ Պէյրութի եղբայրասպանութիւնը Դաշնակցութեան ցանած թունաւոր սերմերուն պտուղն է, իրենք են որ բռնութիւնը, բիրը, դաշոյնը մտցուցին մեր ժողովներուն ու ազգային գործառնութեանց մէջ, եւ հիմա ատիկա իրենց դէմ կը դառնայ, դժբախտաբար արատաւորելով ամբողջ հայ ազգին անունը ու վրդովելով գաղութի մը հանդարտութիւնը:

Ուշագրաւ է, որ դաշնակցական թերթեր ոստիկանական հսկողութեան, դատի ու դատապարտութեան պետքը կը շեշտեն, բայց չէ՞ որ երեկ իրենք այդ միջոցներուն խօսքը ընողները կը քարկոծէին՝

թէ օտար միջամտութիւն կը ջատագովեն մեր ազգային ներքին կեանքին ու գործունէութեան մէջ: Խելքերնին նոյն տուն կը կանչեն:

Սակայն խնդիր մը որ կայ, եւ որ ժողովուրդին անծանօթ կը մնայ այն ալ փոխադրութեան պատճառն է, քանի որ Պէյրութը աւելի կեդրոն տեղ մըն է եւ ֆրանսական ներկայացուցիչին բնակավայրը, ըստ շատերու կարծիքին, լաւ պիտի ըլլար որ Վեհափառը անգամ մը եւս խորհրդածութեան առարկայ դարձնէր այս պարագան եւ աւելի ետք իր որոշումը տար:

Մինչ այդ գաղթականներու նոր ալիքներ Պէյրութի վրայով կու գան ու կ'երթան ..., եւ որբանոցներու կեանքը նոր մարտահրաւերներ կը կարդայ Ամերիկեան Նպաստամատոյցին եւ թէ տեղւոյն հայութեան համար:

ՊԵՅՐՈՒԹԻ ՎԱՐԺԱՐԱՆՆԵՐԸ

Պէյրութի հայութիւնը երկու դպրոց ունի, մէկը քաղաքին մէջ, իսկ միւսը գաղթակայանին մէջ:

Առաջին դպրոցը, որ կը կոչուի Ս. Նշան վանքի վարժարանը, հիմնուած է 1921ին: Ունի մանկապարտեզ եւ նախակրթարան՝ վեց դասարանով: Տնօրէնն է Պր. Վարդան Գեորգեան: Ունի վեց այցելու եւ 15 մնայուն ուսուցիչ-ուսուցչուհի: Տարեկան պիւտճէն 1000 օսմանեան հնչուն ոսկի, կը գանձուի հետեւեալ աղբիւրներէ – աշակերտներու թոշակներ, տարեկան 1000 սուրիական ոսկի Ֆրանսական կառավարութենէն, տարեկան 30 սթերլին՝ Երուսաղէմէն: Մնացեալը կը գանձուի գանազան ձեւերով:

Դպրոցի կրթական վիճակը գոհացուցիչ է:

Գաղթակայանի դպրոցը երկու տարուան կեանք ունի: Ունի մանկապարտեզ, եւ նախակրթարանի հինգ կարգ: Տնօրէնն է Պր. Ղազար Զարըք: Ուսուցչական կազմը 27 հոգիէ կը բաղկանայ: Աշակերտներուն թիւը 1200 է, բայց յոյս կայ 1500ի բարձրացնելու: Ֆրանսական կառավարութիւնը կու տայ տարեկան 400 սուրիական ոսկի, իսկ Բարեգործականը՝ 100 սթերլին տարեկան:

Աշակերտներէն տարեկան կը գանձուէր 1,2 ոսկի: Այս տարի 5 ոսկի պիտի առնուի:

Դարոցին վիճակը գոհացուցիչ է, նիւթապէս թէ քարոյապէս:

ՌԱՄԿԱՎԱՐ ԱԶԱՏԱԿԱՆ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԻՒՆԸ ԵՒ ՈՐԲԱՅԱՐԱՔԻ ԳՈՐԾԸ

1927ին ՌԱԿԻ Ամերիկայի Շրջանային Վարչութիւնը յղացաւ «Կենդանի Նահատակներ»-ու սիւնակ մը բանալ «Պայքար»ի մէջ, թուրքերու եւ արաբներու մօտ գտնուած հայ վտարանդի բեկորները ազատագրելու եւ հաւաքելու համար: Ազգաց Դաշնակցութեան Սուրիոյ ներկայացուցիչ Օր. Զարէն Եփփէի միջոցաւ: Այս նպատակին համար հանգանակուած դրամէն 1000 տոլար ՌԱԿԻ Կեդրոնին միջոցաւ դրկուած էր Հայկի ՌԱԿԻ Ակումբին, որուն ատենապետը՝ Տոքթ. Յ. Պօղոսեան, Նազարէթ Ֆընտըզեանի հետ Օր. Եփփէի բնակարանը երթալով կը յայտնեն Ամերիկայի Ռամկավար Ազատականներու դրկած դրամական օգնութիւնը եւ կը խնդրեն որ իր նախագահութեան տակ հինգ տարիէ ի վեր հետապնդած որբահաւաքման գործը շարունակէ: Օր. Զարէն Եփփէ գոհունակութեամբ կ'ընդունի եւ կը պատասխանէ. «Ուրախ եմ, շատ ուրախ, որ Հայոց մէջ գտնուած է կուսակցութիւն մը, որ որբահաւաքման ամենակենսական նպատակին համար դրամ հաւաքած է»:

Այս առաջին տեսակցութենէն վերջ, երկրորդ տեսակցութիւն մը տեղի ունեցաւ Յունուար 16, 1928ին կրկին Օր. Եփփէի բնակարանին մէջ: Այս անգամ հինգ հոգիէ կազմուած յանձնախումբի մը կողմէ. Թեմի Առաջնորդ Արտաւազդ Ծ. Վարդապետի, Տոքթ. Պօղոսեանի, Ն. Ֆընտըզեանի եւ Ն.Կ.Տ. Պետրոսեանի մասնակցութեամբ: Տոքթ. Պօղոսեան խնդրեց Օր. Եփփէէն որ որբերու ազատագրութեան ծախքը այս դրամէն հոգացուի, իսկ անոնք ազատագրութենէն վերջ ընդունուին եւ պատսպարուին որբանոցին մէջ:

Եփփէ կը պատասխանէ. Իմ որբահաւաքի գործս լրացաւ 1927ին եւ ես ներկայիս Ազգաց Դաշնակցութեան ներկայացուցիչը չեմ, ես նպաստ կը ստանամ Գերմանական, Անգլիական եւ Նորվեգեան Հայանպաստ ընկերութիւններէ. կը ցաւիմ որ մանչ որբերու համար ծախսելու ոչ մէկ

Հայ որբերու մայրիկ հռչակուած Զարէն Եփփէ հայ որբուհիներու հետ

դրամ ունիմ, հետեւաբար անկարելի է զանոնք պահել. ամէն մէկ որբի համար տարեկան 12 օսմանեան ոսկի ծախք կ'ըլլայ, եթէ վճարէք կ'ընդունիմ: Ժողովը յարմար տեսաւ ամէն ազատագրուած որբի համար վեց ամիսը 6 ոսկի վճարել, եւ արդէն երկու տղաներ կարգ մը միջոցներով ազատուած են:

Օր. Եփփէի թելադրութեամբ որոշուեցաւ ճարապետի, Արաք Փունարի, Բասուլայի մէջ մէկական հաւատարիմ անձ որոշել, եւ անոնց խոստանալ փոքր նուէր մը ամէն մէկ ազատուողի համար: Առաջնորդը հակառակ իր ծանրաբեռնուած զբաղումներուն, յանձն առաւ ինք անձամբ մասնակցիլ որբահաւաքի յանձնախումբի աշխատանքներուն նկատի ունենալով, նոյնպէս Օր. Եփփէ սիրով ընդունեց այս որբահաւաքման օգտակար հանդիսանալ իր տարիներու ընթացքին ձեռք բերած փորձառութեամբը: Հետեւաբար այս յանձնախումբը պիտի ջանայ կարելի ջանքերով Ամերիկահայութեան ՌԱԿԻ միջոցաւ ըրած գոհողութիւնները արժեցնել: Այս դրամով արդէն երկու հայորդիներ ազատուած եւ կոչուած են «Ռամկավար Ազատ. Կուսակցութեան Ամերիկայի շրջանին որդեգիրներ»:

Ասկէ յետոյ որչափ ազատուին նոյն անունով պիտի կոչուին: Օրը օրին ազատուածներու անունները իրենց նկարներով պիտի դրկուին «Պայքար»ին: Գնահատելի է ՌԱԿԻ այս ձեռնարկը եւ արժանի բոլոր հայրենասէր Հայերու օժանդակութեան:

Ռ. Ա. Կ.-Ի ՇՐՋԱՆԱԿԸ ՆԱՅԱՆՋ Կ'ԱՐՁԱՆԱԳՐԷ

Մեկնելով 1927-1928ի ատենագրութեան տուեալներէն ՌԱԿ Պէյրութի շրջանակը լուրջ նահանջ մը կ'արձանագրէ իբրեւ կազմակերպուած ուժ՝ հրապարակ հանդէս գալէ, հետեւեալ եւ այլ պատճառներով.

Ա. Պէյրութ գտնուող երեց, փորձառու, ղեկավար անդամներու յարաբերաբար կրաւորական գործակցութիւնը ՌԱԿ շրջանակին հետ – թերեւս իրենց ունեցած համազգային պարտաւորութիւններու ծանրաբեռնուածութեան հետեւանքով:

Բ. Ուժերու տարտղնում. արդարեւ, կարգ մը գործօն անդամները կը մտնեն ազգային թէ այլ մարմիններու կազմին մէջ (Տոբթ. Մ. Զեյիշեան, Գ. Զաքարապետեան եւայլն), անուղղակիօրէն պատճառ դառնալով կուսակցական շրջանակի տկարացումին:

Գ. Շրջանակը եւ գաղութը առհասարակ հեռու է կայուն ըլլալէ. շատեր տակաւին վերջնականապէս չեն հաստատուած հոն, իսկ ուրիշներ գործի բերմամբ փնտռտուքի մէջ են՝ տնտեսապէս աւելի յարմար վայրի մը խնդրով (Կ. Զայրապետեան կը փոխադրուի Զալէայ): Այլ խօսքով, Պէյրութ տակաւին կը ծառայէ նաեւ իբրեւ կամուրջ:

Դ. Մեծ ճիգերէն ծնած փոքր արդիւնքները, մեզ կը մղեն ենթադրելու հաւաքական աշխատանքին հանդէպ շարքայիներու թէ վարչականներու թերահաւատութեան գոյութիւնը, անոնց ձեռնհասութիւնը, բայց մանաւանդ կուսակցական լայն գործունեութեան ենթահողի եւ առողջ ու արդիւնաւոր ազդակներու բացակայութիւնը: Բոլոր մը մարդիկ էին անոնք, որոնք գիտակցելով հանդերձ կուսակցութեան գոյութեան էականութեան, դժբախտաբար կը կաղային գործնական արդիւնաւորման մէջ, չկարենալով կողմնորոշուիլ թէ ինչ ուղղութեամբ եւ ինչպէս պէտք է ծառայել կուսակցական հաւաքական գործը՝ առաւել չափով սատարելու գաղութին բարօրութեան: Որոշումի եւ պատշաճումի գործընթացը կը խլէր աշխատանքային ճիգին մեծ մասը, առհասարակ:

Ե. Եղեռնէն ետք, Նորահաստատ հայ գանգուածները դեմ յանդիման գտնուեցան խիստ

սահմանափակ ոյժ եւ կարողութիւն ունեցող ազգային հաստատութեանց եւ հետեւաբար ստիպուած էին ոչինչէն ձեռնարկել, գրեթէ առանց կարենալ օգտուելու տեղական հայ գաղութի աւանդներէն:

Եւ ահա վարչութիւնը, վերագնահատումի ենթարկելով իր գործունեութիւնը, կ'որոշէ ամփոփուիլ, մեկտեղուելով ծաւալել բջիջային աշխատանք սառեցնելով արտաքին գործունեութիւնները, վաճառել ակումբի վերածուելու համար իր ձեռք բերած սրճարանը ...: Այս բոլորին մասին տեղեկագրելէ ետք պատկան մարմիններուն, վարչութիւնը կը կրճատէ նաեւ իր կազմը՝

Ս. Աշճեան՝ Ատենապետ, Յարութիւն Բարեջանեան՝ Ատենադպիր, Ներսէս Շիրինեան՝ Գանձապահ, Խաչիկ Ֆեներճեան՝ խորհրդական եւ Կարապետ Ալակեօզեան՝ խորհրդական

Այն մտածումով, որ հետագային վարչութենէն Ներս կը ներգրաւուին Յ. Գափանճեան եւ Զ. Բաշալեան:

* * *

ՌԱԿ Պէյրութի մասնաճիւղի եւ համակիր շրջանակի վերաշխուժացման ու ազգային կեանքին մէջ իր ունեցած կարելոր մասնակցութեան էականութեան պարագան կը մղեն Պէյրութի գիտակից կուսակցականներ՝ մեկտեղուելու Նորերս Պէյրութ հաստատուած փորձառու կուսակցական Ռութեն Դեղունիի շուրջ, որ նախապէս շրջան մը ստանձներ էր Սուրիոյ Շրջանային Վարչութեան ատենապետութեան պաշտօնը: Արդարեւ, Յունուար 8, 1928ին, շուրջ վեցամսեայ դադարէ մը ետք, խումբ մը ռամկավար ազատականներ խորհրդակցական հանդիպումով մը կը փափաքին որ դարձեալ կուսակցութիւնը վերսկսի կանոնաւոր ընկերային ժողովներու: Կը կազմուի եռամսեայ պաշտօնավարութեան մը համար ընտրուած վարչութիւնը, կը կազմէ իր դիւանը՝ Ռութեն Դեղունի՝ Ատենապետ, Զայկ Ուղուրլեան՝ Ատենադպիր եւ Ներսէս Շիրինեան՝ Գանձապահ:

ՌԱԿ Սուրիոյ Շրջանային Վարչութիւնը գոհունակութիւն կը յայտնէ մասնաճիւղը վերակազմելու

«կորովի փորձերուն» առթիւ, կոչ կ'ուղղէ «Եփրատ»ի շուրջ հարիւրեակ մը բաժանորդներ գտնելու եւ կը հրաւիրէ մասնաճիւղը՝ պատրաստուելու Շրջանային Պատգամաւորական Ժողովին:

Կ. Կեօջերեանի շնորհիւ կապ կը հաստատուի վարչութեան եւ «Չափահասներու (որբերու) դաստիարակութեան միութեան» միջեւ: Վերջինս՝ միութիւն մը, որ նպատակ կը հետապնդէր առողջ հիմքերու վրայ դնել գաղթական ու որբ երիտասարդներու դաստիարակութեան հարցը: Ի վերջոյ անոնցմէ շատեր կը միանան կուսակցութեան շարքերուն: Ապրիլ 22, 1928ին ընդհանուր անդամական ժողովին, 42 անդամներու ներկայութեամբ կ'ընտրուի ՌԱԿ Պէյրութի մասնաճիւղի 1928-1929 տարեշրջանի նոր վարչութիւնը ատենապետութեամբ՝ Ռուբէն Դեղունիի:

ՄԻՋԿՈՒՍԱԿՑԱԿԱՆ ԼԱՐՈՒԱԾՈՒԹԻՒՆ ԳՎՐՈՒԹՆԵՐՈՒ ԵՒ ՊԵՅՐՈՒԹԻ ՄԷՋ

Արտասահմանի մէջ միջկուսակցական մթնոլորտը դարձեալ կը շառագունի: Սելանիկի մէջ, ռամկավար ազատական Պետրոս Ադամեան զոհ կը դառնայ եղբայրասպան գնդակի, Աթենքի «Նոր Ալիք» թերթի խմբագիր Գ. Նաւասարդեան դաշնակցութեան կողմէ յոյն կառավարութեան քով կ'ամբաստանուի իբրեւ համայնավար ու կ'աքսորուի երկրէն: Եգիպտոսի մէջ ալ՝ «նոյն կուսակցութեան ղեկավարները իրենց մենատիրութիւնը ապահովելու մտօք, ընդդիմադիրները եւ գաղութին հոգեւոր պետը զրպարտած են զագիր եւ ազգադաւամբաստանութիւններով»:

Թունալից այս մթնոլորտին մէջ, ՌԱԿ Պէյրութի վարչութիւնը յետոս կը կոչէ Ապրիլ 24, 1928ը «կարելի եղածին չափ շուքով եւ ընդհանուր ազգին կողմէ» տօնուելու Քաղաքական Ժողովին կատարած իր առաջարկը, եւ այս՝ հակառակ անոր որ վարչութիւնը 24 Ապրիլը կը ճանչնայ իբրեւ համագային սգատօն: Պէյրութի շրջանակը, ի հետեւումս Սուրիոյ Շրջանային Վարչութեան ուղղած հրահանգին, կը հրաժարի իր ներկայացուցիչները բեմ բարձրացնել դաշնակցական ներկայացուցիչին կողքին: Եւ այսպէս, ազգային սգահանդէսը կարելի

չէ եղած միասնականօրէն նշել Ապրիլ 24ին, եւ թէ, ՌԱԿ Պէյրութի վարչութիւնը կուսակցական կարգապահութեան հրաւիրելով Պէյրութի Համալսարանական Հայ Ուսանողներու Միութեան ատենապետ Միսաք Տազետեանը, թելադրած է չմասնակցիլ Միութեան Ապրիլ 29ի համար կազմակերպած սգահանդէսին եւ չբանախօսել «ծանօթ դաշնակցականի մը կողքին»:

ԳՈՐԾԱԿՑՈՒԹԻՒՆ Ս. Դ. Հ. ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԵԱՆ ՀԵՏ

Տիրող ժխտական տրամադրութիւնները մասնակի ու միակողմանի բարելաւում կ'արձանագրեն Նոյեմբերին, երբ ՄԴՀԿ Պէյրութի մասնաճիւղի վարչութիւնը պաշտօնապէս կ'առաջարկէ «միջկուսակցային մարմին»ի մը գոյառումը: ՄԴՀԿ-ՌԱԿ միջկուսակցական առաջին հանդիպումը կը կայանայ Նոյեմբեր 30, 1928ին, ՌԱԿ Պէյրութի ակումբին մէջ, երկութեան ներկայացուցիչներու ներկայութեամբ:

Վարչութիւնը արտաքին ճակատի վրայ կը շարունակէ սերտ գործակցութիւն հնչակեաններուն հետ, մասնակցելով Սարգիս Տիրունիի ի պատիւ տրուած թէյասեղանին եւ պաշտօնապէս ցաւակցելով Սապահ-Գիւլեանի մահուան:

Իսկ ներքին ճակատի վրայ կը լծուի ներքին կանոնագրի պատրաստութեան Սուրիոյ եւ Եգիպտոսի վարչութիւններու ներքին կանոնագրի օրինակով: Կ'որոշէ Հմայեակ Գրանեանը նշանակել «Եփրատ»ի եւ «Արեւ»ի կուսակցական եւ պաշտօնական թղթակից ու վարչական գործակատար եւ այս հարցը պաշտօնապէս կը տեղեկագրուի պետական պատկան մարմիններուն: Կ'որոշուի անդամարշաւ կատարել:

Ռ. ԴԵՂՈՒՆԻԻ ՄԵԾ ԴԵՐԸ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԵՆԵՆ ՆԵՐՍ

Ի պատիւ վարչութեան ատենապետ Ռ. Դեղունիի, պետք է ըսել թէ ան ձեռնհասօրէն ամեն հասկացողութիւն կը ցուցաբերէ եւ լծակային դեր կը ստանձնէ վարչութեան ներքին եւ արտաքին խոչընդոտները ողջմտօրէն եւ ամենայն հանդար-

տուրքամբ շրջանցելու: Ան կը դառնայ կեդրոնական մագնիսը, որով մարմին կ'առնէ «մէկ ճակատ» վարչութիւնը, որ կը յաջողի աշխոյժ եւ առոյգ պահել ու գործնապէս կազմակերպել կուսակցական ամբողջ շրջանակը Պէյրուֆի մէջ:

Վարչութիւնը իր պաշտօնավարութեան շրջանին կը գումարէ երեք ընդհանուր անդամական ժողովներ եւ անդամներուն ընդհանուր թիւը կը հասցնէ 80ի: Կը կազմէ Զիւլալի վարչութիւն, գրադարանի յանձնախումբ, թատերախումբի մարմին, պատանեկան միութեան եւ փրոբականտի մարմին: Վերոյիշեալ յանձնախումբերը պաշտօնապէս կեանքի կը կոչուին Զոկտեմբեր 7, 1928ի ընկերական ժողովին: Վարչութիւնը կը ձեռնարկէ նաեւ գործազուրկ դիմորդներու գործ հայթայթելու, իսկ այլոց՝ բարոյական նեցուկ ըլլալու շնորհակալ գործերուն, ուղղութիւն տալով անոնց՝ իրենց կեանքը շահելու ամենաեական հարցին մէջ:

Դժբախտաբար, արագ եւ անսպասելի կուսակցական այս վերելքին չ'ընկերակցիր կուսակցական գիտակցութեան ու ոգին համապատասխան բարձրացումը, որուն հետեւանքով վարչութեան մէջ մինչեւ այդ փոխհասկացողութեամբ մարուած դիւրագագացութիւնները դարձեալ կը ցցուին, շարքայիններու մէջ եւս ի յայտ կու գան անպատշաճ եւ վիրաւորիչ երեւոյթներ: Այս վիճակին հետեւանքով, վարչութեան աշխատանքը կը կաղայ եւ ապա կ'առկախուի: Եւ Յունուար 1929ին կայանալիք անդամական ժողովին վարչութիւնը կ'որոշէ հրաժարիլ: Ատենապետը հրաժարականը կու տայ ՌԱԿ Սուրիոյ Շրջանային վարչութեան անդամ Նշան Տեր Պետրոսեանին:

Հարկ է նշել, թէ մինչեւ այդ գործող առժամեայ թէ այլ բնոյթի վարչութիւններուն մէջ, Ռ. Դեղունիի վարչութիւնը կը հանդիսանայ ամենէն արդիւնաւետը եւ երկարակեացը՝ Յունուար 8, 1928-Դեկտեմբեր 21- 1928: Ան կը հանդիսանայ նաեւ մինչ այդ գործող վարչութեանց ամենէն կենսունակը, աշխոյժը, ունենալով 21,104 սուրիական դրամի մուտք մը, մինչ նախորդ վարչութեանէն փոխանցուած էր 5,498 սուրիական դրամ:

Սակայն, վարչութիւնը կը ստիպուի գործել

մինչեւ Մայիս 26, 1929, նկատի առնելով Պէյրուֆի մէջ միջկուսակցական յարաբերութեանց գահավեժ ընթացքը, որուն զոհ կ'երթայ նաեւ հնչակեան գործիչ Սարգիս Տիւրունի, Յունուար 17, 1929ին:

ՍԱՐԳԻՍ ՏԵՐՈՒՆԻԻ ՍՊԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

Յունուար 18, 1929ին Պէյրուֆի մէջ եղբայրասպանութեան զոհ կ'երթայ Ս. Դ. Հնչակեան Կուսակցութեան ծանօթ դեմքերէն հռետոր, հրապարակագիր, խմբագիր եւ դաստիարակ Սարգիս Զետերեան (Տիւրունի) 31 տարեկանին: Ան Սիսի երեւելիներէն Յարութիւն Զետերեանի զաւակն էր: Ուսանած է Տարսուսի մէջ եւ վարած է Հնչակեան «Տարոս» թերթին խմբագրութիւնը, իսկ Կիլիկիոյ պարպումէն վերջ, քանի մը տարիներ խմբագրած է «Սուրիական Մամուլ»ը: 1927ին, հակառակորդներու (Դաշնակցականներու) զրպարտութեամբ իբրեւ համայնավար աքսորուած է Քատմոս: Հոն 10 ամիս մնալէ վերջ, մասնաւոր ներումով դարձած է Պէյրուֆ, ուր 1929ին կը պաշտօնավարէր Ս. Խաչ եկեղեցւոյ վարժարանին մէջ իբրեւ աւագ-ուսուցիչ:

Խիզախ ու անձնուէր կուսակցական, իրեն կը վերագրուէր խմբագրութիւնը Մ. Աղազարեանի դէմ սարքուած մահափորձին առթիւ Պէյրուֆի մէջ հրատարակուած երկու թռուցիկ յայտարարութիւններուն, որոնք չափազանց գրգռած էին հակառակորդ կուսակցականները: Վարդապետեանի սպանութեան ատեն Տիւրունի Հալէպ կը գտնուէր, ուր կ'ապրէր ինքն իր մէջ քաշուած, որով կարելի չէր իրեն վերագրել ոճիրին մէջ ոեւէ մեղսակցութիւն:

Կարելի եղած է գիտնալ Տիւրունիի ոճիրին հեղինակը. որպէս հակառակորդ կուսակցութիւն ցոյց կը տրուի Դաշնակցութիւնը: Այս ոճիրը Պէյրուֆի բովանդակ հայ հասարակութեան մէջ անխտիր, խոր տպաւորութիւն մը թողեց երկա՛ր տարիներ: Ոստիկանութեան կողմէ ձերբակալուեցան Խորէն Զերինեան, Յովհաննէս Փափագեան եւ Տոթթ. Խոսրով Թիւրքինճեան՝ սպանուած Տիւրունիի խնդրով: Ձերբակալեալներէն առաջին երկուքը Պէյրուֆի բժշկական համալսարանին մէջ ուսանողներ են: Խուզարկութիւններ ու քննութիւններ կատարուեցան:

* * *

Այս առթիւ Ռամկավար Ազատական մամուլը խմբագրականներով կը դատապարտէ ոճիրը եւ զայն որպէս ազգային դժբախտութիւն կը նկատէ:

Պէյրուքի քստմնելի ոճիրը, որ մեր նկարագրին ու բարքերուն մասին այնքան ողբալի ազդեցութիւն մը ըրաւ օտարներու վրայ, եւ խղճահար ու ամօթապարտ թողուց զմեզ ամէն տեսակետով, որ դարձաւ ազգային դժբախտութիւն մը, եւ որ խորապէս կը խոցէ բոլոր պատուախնդիր Հայոց սրտերը:

Սարգիս Տիւրունի, փայլուն ու խոստմնալից ոյժ մը, հազիւ 32 տարեկան, խմբագիր, հռետոր եւ ուսուցիչ, երեք գնդակով գետին կը փռուի անկէնդան, իր տանը փողոցին մէջ, դարանակալ եղբայրասպանի մը կողմէ: Տեղական իշխանութիւնք առաջին վայրկեանէն իսկ ոճիրը կը վերագրեն քաղաքական վրիժառութեան եւ այդ հիման վրայ խուզարկութեանց ու ձերբակալութիւններու կը սկսին: Բանտ կ'երթան ծանօթ կուսակցութեան մը պատկանող 35 հոգի: Տեղական մամուլը բռնու յարձակումներ կ'ընէ Հայ ժողովուրդին, մասնաւորաբար անոր անհանդարտ տարրերուն դէմ, եւ խօսքեր ու պահանջներ կ'ըլլան խնդիրը արտակարգ դատարանի յանձնելու համար: Հետեւեալ օրը տեղի կ'ունենայ զոհին յուղարկաւորութիւնը, 20,000 հոգւոյ մասնակցութեամբ, յուզումնալից ու տխուր մթնոլորտի մը մէջ: Տեղական թերթեր ու շրջանակներ իրենց յարգանքը կ'ընծայեն մասնաւոր ներկայացուցիչներով: Գերեզմանը կը փակուի, Պէյրուքի Հայութիւնը կը մնայ սգակիր՝ իր վիրաւորեալ արժանապատուութեամբ:

Թէ տարաբախտ Տիւրունիի սպանութիւնը հասարակ ոճիր մը չէ, այդ մասին տարակոյս չկայ, ոճրագործն ու ոճիրին կազմակերպիչները, որ անմեղ մը կռնակէն կը զարնեն ու կը փախչին, վատերու մէջ վատ են, այդ մասին ալ խօսք չի կրնար ըլլալ, ճիշդ է նաեւ թէ շատ անգամ երբ օրինական հետքեր ու փաստեր պակսին, հանրային խիղճն ինքը անսխալ մատնանիշ կ'ընէ ոճրագործը, ինչպէս պատահեցաւ, երբ պատերազմէն երկու

տարի առաջ Վանի մէջ սպաննուեցաւ քաղաքապետ Պետրոս Գափամաճեանը, այսու հանդերձ, ցորչափ ոստիկանական հետապնդումներ ու քննութիւնք կը շարունակուին, եւ վերջնական եզրակացութեան մը չեն յանգած, մենք շիտակ չենք գտներ մեր կողմէն ոեւէ կարծիք յայտնել, եւ կը պահենք մեր խօսքը քննութեանց ելքին, ի սրտանց փափաքելով որ այդ ելքը փարատէ այն կասկածները, որոնք կը ծանրանան Հայ քաղաքական կազմակերպութեան մը վրայ, քանզի, ըստ մեզ, այս եղերական դէպքին մէջ, այնքան ողբալի է հայրենասէր երիտասարդի մը խժդուժ սպանութիւնը, որքան հայ անուան քուլած սեւ արատը, եւ կը մխիթարուինք, եթէ գոնէ այդ արատը սրբուի այս անգամ:

Չենք կրնար, սակայն, չանդադառնալ թէ ինքնարդարացման ճիգերը, որոնք կը թափուին այդ կազմակերպութեան մամուլին մէջ, եւ տարապարտ

աղմուկը, ոչ միայն չեն ծառայեր բաղձացեալ նպատակին, այլ ավելի եւս կը թանձրացնեն կասկածները:

Նախ կ'արհամարհեն, կը վարկաբեկեն զոիդ – մի ոմն Սարգիս Տիտրունի - «համայնավար Սարգիս Տիտրունի», հարկաւ իշխանութեանց հասկցնելու համար թէ սպանեալը ոչ-բաղձալի տարրի մը կը պատկաներ, թէ ոչ մեռած ու թաղուած մէկու մը քաղաքական դաւանանքն ու հակումները կրկին ու կրկին շէտշէտ մէջ ինչ իմաստ ու նպատակ կայ: Կէս բերան կը դատապարտեն ոճիրը, բայց ոչ մէկ խօսք վատ ոճրագործին դէմ, ոչ մէկ ցաւ ու յարգանք տարաբախտ զոհին համար: Ընդհակառակը, Պէյրութի Զայութեան արդարացի յուզումը, եւ ոճրագործը երեւան հանելու համար իշխանութեանց մօտ եղած դիմումներն ու ջանքերը, կը վերագրեն Թրքական ու Պոլշեհիկեան գործակալներու, դիմողներն ու աշխատողները կասկածելի ցոյց տալու յայտնի դիտումով: Կարծես կը դժգոհին որ Պէյրութի իշխանութիւնը լուրջ կարելորութիւն կու տան գործին, եւ զոհ պիտի մնան, եթէ ձեւական քննութեամբ մը փակուի խնդիրը:

Երկրորդ.- Կը փորձեն կասկածելի Դաշնակցականներու հետապնդումն ու ձերբակալութիւնը ներկայացնել, իբրեւ ամբողջ Զայութեան դէմ հալածանք: Պէյրութի բոլոր հայ մտաւորականները, ականաւոր հայերը բանտարկուած են, ըստ իրենց, ու զանգուածային ձերբակալութիւններ կ'ըլլան, մինչդեռ թերթերու տուած տեղեկութեան համեմատ, ձերբակալուածները ոչ թէ հայ, այլ 35 Դաշնակցականներ են միայն, անոնց մէջ ալ մտաւորականներ մատի վրայ կը համրուին, իսկ ականաւոր կոչուելու արժանի մարդ թերեւս մէկ հատ չկայ: Դաշնակցական թերթեր իրաւունք չունին Պէյրութի իրենց ընկերներուն վրայ ծանրացող կասկածով պլշտկելու ամբողջ Զայութիւնը: Գիտենք թէ իրենց սովորութիւնն է, ուր որ ամբողջ ժողովուրդին, նոյն իսկ ուրիշ կազմակերպութիւններու առաջնորդութեամբ կատարուած լաւ գործ մը կայ, իրենք իրենց սեփականացնել ու պարծենալ, իսկ ձախողութիւններն ու պատասխանատուութիւնները փաթթել Զայ ժողովուրդի վզին: Այս խեղճուկ հնարքը չի

զօրեր այլեւս:

Երրորդ.- Դաշնակցական թերթեր Պէյրութի իշխանութեանց դէմ ալ կը գանգատին, որոնք իբրեւ թէ ողբացեալ Վարդապետեանի սպանութեան առթիւ գաղջ շարժած են, եւ հիմա իրենց ամբողջ հնարքն ու եռանդը կը սպառեն, երեւան հանելու համար Սարգիս Տիտրունիի սպանիչն ու ու ոճիրին կազմակերպիչները: Իրենք կ'անդրադառնան արդեօք թէ իրենց այսպիսի արտայայտութիւնները որքան յոռի ազդեցութիւն կը թողուն ու կը ծանրացնեն իրենց ձերբակալեալ ընկերներուն վիճակը: Անմեղ մարդիկ, որոնք յանդիման կասկածներու ենթարկուած են, պատճառ մը չունին զանգատելու որ արդարութիւնը սովորականէն արագ ու եռանդով կը գործէ, քանզի այդ կերպով, իրենց անմեղութիւնը շուտով կը հաստատուի ու կը մաքրուին: Իրական յանցաւորներ միայն կը փափաքին, որ արդարութիւնը մէկ աչքը փակէ եւ կաղն ի կաղ ընթանայ, որպէսզի իրենք օձիքնին ազատեն:

Առ այժմ, մենք օգտակար չենք գտներ ավելի յառաջ տանիլ մեր խորհրդածութիւնները: Խորապէս կը ցաւիմք զոհին համար, նոյնքան խորունկ է մեր ցաւը, որ ոճիրին ստուերները կ'իյնայ Զայ կազմակերպութեան մը վրայ, եւ անգամ մըն ալ Զայութիւնը բարեկամներու արգահատանքին եւ թշնամիներու քամահրանքին նշաւակ կը մնայ:

Ռ. Ա. ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԵԱՆ ՑԱՄԱԿՑԱԳԻՐԸ ՍԱՐԳԻՍ ՏԵՐՈՒՆԻԻ ՍՊԱՆՈՒԹԵԱՆ ԱՌԹԻ

«Աշխարհի զանազան մասերու մէջ, վերջերս կատարուած, հայութեան համար այնքան անպատուաբեր կուսակցական ոճրափորձերու տխուր փորձառութենէն զգոյշ – որոնցմէ միայն այս քաղաքիս մէջ իսկ ընտանիքի հայր պատուական հայու մը վրայ կատարուած ըլլալը երեք տարիէ ի վեր դեռ կ'ողբանք – մենք կը տոկանք մտաբերել ի լուր ձեր ընկեր ողբացեալ Տիտրունիի երէկ երեկոյ այնքան վայրագօրէն սպանութիւնը, եւ անոր կուսակցական ոճիր եղած ըլլալը: Այս վայրագութեան դէմ կ'ըմբոստանայ մեր ճշմարիտ ազատամիտ եւ պատուախնդիր հայու խիղճը:

«Այս տխուր առթիւ, անգամ մըն ալ դատապարտելով ոճիրը, ուրկէ եւ որու դէմ որ գործուած ըլլայ, մենք կրկին, դժբախտաբար այդպիսի ոճիրի մը հանդէպ կը գտնուինք: ... Կը մասնակցինք ձեր սուգին, ինչ որ ալ ըլլայ գաղափարական անջրպետը, որ մեզ կը բաժնէ իրարմէ ...»:

Մայիս 29, 1929ին կ'ընտրուի նոր վարչութիւն ատենապետութեամբ Յարութիւն Բարեջանեանի:

Հայ կուսակցական կեանքի գործունեութեան այլեւայլ պատճառներով ծագում առած սպանութիւնները կը մղեն պետական իշխանութիւնները դադրեցնելու կուսակցութեանց գործունեութիւնը ... Թաղային ոստիկանութեան միջոցով հսկողութեան տակ կ'ամուսնանան կուսակցականներ, քննութեան կ'ենթարկուին հայ կուսակցութեանց ծրագիր-կանոնագրերը առ ի վաւերացում, կը գրաւուին ատենագրութեան տետրերը, վաւերաթուղթեր, կուսակցական կնիքներ եւլն.:

Ահա թէ ինչու ակամայ կաղացում կ'արձանագրէ այս վարչութիւնը քանի անգամ կը թուի ըլլալ ընդատակ, փոխած իր գործունեութեան ոճը եւ կրճատած՝ աշխատանքի ծիրը:

ՊԱՐՏԱՏԻ ԱԶԳԱՅԻՆ ԿԵԱՆՔԻՆ ՇՈՒՐՁ

Թէեւ 1920ականներուն ՌԱԿի կառոյց չկար Պաղտատի մէջ եւ մասնաւորաբար Իրաքի մէջ, սակայն աշխարհագրականօրէն այդ համայնքը իյնալով Միջին Արեւելքի մէջ, ստիպուած այս գրութիւնը կը տեղաւորենք ՌԱԿ Լիբանան.Սուրիա հատուածին հետ: Այդ օրերու պատկերը գրեթէ ամէն տեղ նոյնն էր եւ անոր համար լայն տեղ կը տրամադրենք: Դաշնակցութիւնը՝ կորսնցուցած Հայաստանի Հանրապետութեան իր իշխանութիւնը, որոշեց գրաւել Գաղութահայ ազգային իշխանութիւնները, որու որպէս արդիւնք եղբայրասպան միջոցներու ալ դիմեց: Ու այս դէպքերը շարունակուեցան մինչեւ 60ական թուականները, երբ ՀՀԴ տիրացաւ Անթիլիասի մէջ հաստատուած Կիլիկեան Աթոռին:

Կ. Պոլիս հրատարակուող «Շեփոր» օրաթերթի Հոկտեմբեր 3, 1928ի թիւին մէջ «Հայ Կեանքը Պաղտատի մէջ» խորագրով թղթակցութիւն մը լոյս

տեսած էր *Տարագիր* ստորագրութեամբ, ուր ամէն ինչ խեղաթիւրուած եւ ըստ այնմ ներկայացուած է Հայ հասարակութեան, որուն պատասխանել հարկ դատելով Ռամկավար Ազատական մամուլը կ'անդրադառնայ:

1. Ստոյգ է որ Պաղտատի մէջ երեւութապէս բնիկի եւ եկուորի, իսկ իրականութեան մէջ Դաշնակցականներու եւ Հայութեան միջեւ տեղի ունեցող վեճը սուր կերպով գոյութիւն ունի: Ամէն ողջմիտ ազգային մեզի հետ համաձայն է որ եկուոր Հայութիւնը իր ծայնը ազգային ներքին հարցերու շուրջ բերէ, եւ կը մեղադրենք բոլոր անոնք որ կ'աշխատին բացուած ատելութեան խրամատը լայնացնել տեղւոյն հին եւ նոր Հայ գաղութին մէջ: Միեւնոյն ատեն մենք այս կացութեան պատասխանատու կը նկատենք Միջագետքի նորեկ Հայ գաղութը, անոր համար որ ան չկրցաւ արժեցնել այն պատեհութիւնը, որ իրեն տրուեցաւ նախորդ Առաջնորդական Տեղապահ Գարեգին Եպս. Խաչատուրեանի օրով, ընտրելու համար՝ յանուն Հայ տարագրութեան տեղւոյն գաւառական Երեսփոխանական Ժողովոյ հինգ ներկայացուցիչներ, որոնց միակ առաւելութիւնը ու արժանիքը Դաշնակցական ըլլալն էր: Այս վերջինները (յարգելով բացառութիւնները) ոչ միայն ռեւէ կերպով օգտակար չեղան զիրենք ընտրող Ժողովուրդին՝ այլեւ անոնցմէ մանաւանդ երկուքը իրենց բարոյական *սքանտալներով* Հայ անունն իսկ արատաւորեցին տեղւոյն Հայ եւ օտար շրջանակներու առջեւ:

Վերջին անգամ երբ հրաժարած Գաւառ. Երեսփ. Ժողովոյ տեղ նորի ընտրութիւնն էր որ պիտի կտարուէր, դարձեալ տեղւոյն Դաշնակցական «քիթն էր որ հետամուտ եղաւ անելի աթոռներ ապահովելու իր ընկերներուն, տեղւոյն ազգային իշխանութեանց կազմին մէջ: Եւ որովհետեւ նախկին ընտրութեանց մէջ իրենց խաբէութիւնն ու բարոյական սնանկութիւնը մէջտեղ ելած էր յաչս գաղթական Հայութեան, Դաշնակ աղբարիկները ամէն ճիգ թափեցին վճիտ ջուրը պղտորելու իրենց համար կարելի ըլլար ձուկ որսալ, ստեղծելով Պաղտատցիի ու գաղթականի խնդիր, եւ ամէն ճիգ թափեցին որ հանրութեան այդպէս ցոյց տային:

Իսկ Գաւառականի ընտրութեան ձեռնարկող առժամեայ Զաղաքական Ժողովը, որպէս արտայայտութիւն բնիկ եւ եկուոր ողջմիտ Հայերու կամքին, պարզապէս Դաշնակցականներէ ձերբազատուելու նպատակաւ ընդդիմացաւ գաղթականներու ընտրութեանց մասնակցութեանը, որովհետեւ Եգիպտոսի, Լիբանանի, Մարսիլիոյ եւ Յունաստանի Հայ գաղութներու ազգային կեանքի փոթորկումը՝ այս պատեհապաշտ եւ սնանկացած կուսակցութեան ձեռքովը, ազդու եւ տպաւորիչ դաս մը եղած էր, եւ մանաւանդ Պաղտատի բնիկ Հայութիւնը ոչ մի վստահութիւն կը սնուցանէր դէպի այս ինքնակոչ աթոռաբաղձ տարրը, բնականօրէն պիտի յօժարէր կամովին անոնց ձեռքը յանձնելու իր պապերուն զոհողութեանց արդիւնքը եղող հասութեաբեր եւ փարթամ *վազֆ* կալուածներու մատակարարութեան դէկը, որովհետեւ անիկա դառն փորձով լաւ ըմբռնած էր թէ ինչ պիտի նշանակէր այդ:

Միեւնոյն ատեն աւելի լայն գաղափար մը տուած ըլլալու համար ազգային իրաւանց պաշտպանութեանը հետամտողի դիմակին տակ պահուըտած եւ ինքզինքնին «Ժողովրդային Յանձնախումբ» կոչող քիթին բարոյական արժանիքի մասին, ցանցառ բացառութիւնները յարգելով, կրնանք ըսել թէ այդ մարմինը բացարձակ արշակաւան մըն է, ուր ապաստան գտած են Հայաստանի մէջ մաւգերիստութեան ծանօթ, իսկ հայկական ճգնաժամային մարտնչումներու ատեն մոռցած ամեն նուիրականութիւն, խրամատներու մէջ իրենց վաւաշոտ կիրքերուն յագուրդ տալու հետամուտ եղողներ եւ իրենց դեգերած զանազան վայրերուն մէջ միշտ խաբկանքով նորանոր ամուսնութիւններ կնքողներ, պարբերաբար լքելով անշուշտ հիները: Հոն արձակ համարձակ մուտք գործած են երբեմնի ներկայ Հայաստանի վարիչներու գործակալ եւ ապա քրեական ոճիրով հետապնդուածներ: Հոն պիտի գտնէք դարձեալ Զաւոր Պետրոսի մը սխրագործութիւնները նսեմացնող խաչագողութեան եւ Հայ ելուզակային խումբի վարիչներ: Հոն են դարձեալ կին, երեխայ լքող ցոփակեաց ու ազգային ու կառավարական

դատարաններէ քանիցս դատապարտուածներ, որոնք ոչ միայն գաղութի Հայ համայնքին՝ այլեւ օտար շրջանակներու մէջ իրենց գայթակղեցուցիչ ընթացքովը արհամարհանքի ու պարսաւանքի արժանացած են: Այս ամէնը յանցանքներ չեն նկատուիր անշուշտ, ցորչափ անոնք պատիւ ունին ըլլալու *անդամ մարտական մեծ կուսակցութեան*, չէ՞ որ անիկա *Պրոպատիկէ* մըն է սրբացուցիչ:

Ընդհանրապէս տղերքներէ կազմուած այս յանձնախումբը չի վարանիր իր կամքը պարտադրելու համար *սօփալի* միջոցի դիմելու ալ, եւ իրենց համախոհ չեղողներ խաբկանքով Կելանի քեմբի Դաշնակցութեան «Լոյս» գրադարանը կանչելով, հերոս տղերքների *սօփան*ներու կարգադրութեանց կը յանձնեն:

Փաստերով թուենք մեր ըսածները: Մշեցի Պր. Կարապետ Վարդանեան, Կելանի քեմբի ուսուցիչ Պր. Յարութիւն Ախիկեան, եւ Կելանի քեմբի նախորդ կառավարիչ Պր. Գրիգոր Շահոյեան (այս վերջինը երկու անգամ ըլլալով) գիշերային յարձակման կ'ենթարկուին եւ չափազանց կը խոշտանգուին, իսկ Հընէյտիի քեմբէն Մշեցի Պր. Յարութիւն Մարտիրոսեան, Ուրմի-Կերարաթցի Պր. Արսէն Տէր Պետրոսեան եւ ուրիշներ կը հարկադրուին գիշերանց տեղի ունեցած խիստ սպառնալիքի տակ խօսք տալ ազգային գործերու շուրջ բնաւ կարծիք չյայտնելու եւն, եւն:

Դաշնակցութեան այս սխրագործութիւններու պատճառներով անհամաձայնութիւն կը ծագի նոյնիսկ յանձնախումբին մէջ, անոր անդամակցող պատուաւոր ազգայիններէն Պր. Չատիկ Փափագեան եւ Չէյթունցի Անանիկ աղա Տէր Մովսէսեան, որպէս բողոքի արտայայտութիւն կը ձգեն ու կը հեռանան, եւ այս իսկ պատճառով Դաշնակցութեան այնքան փայփայած *դաւաճան* տիտղոսին կ'արժանանան:

Իսկ տեղական կառավարութիւնը քեմբանակ ժողովուրդի կողմէ եղած բողոքի հիման վրայ միանգամ ընդ միշտ կը փակէ Դաշնակցական դաւադրութիւններու այդ որջ եղող «Լոյս» գրադարանը:

«Ժողովրդային Յանձնախումբ» կոչուած այս ինքնակոչներու մէկ տարիէ ի վեր հետամտած եւ

հետապնդած գործը ազգին համար ունեւ արդիւնք չտալէ զատ, պատճառ դարձաւ որ մեր ազգային ներքին գործերուն միջամտէ տեղական կառավարութիւնն ալ եւ կորսնցնենք ազգային առանձնաշնորհումներէն շատ բան:

Մինչդեռ «Շեփոր»ի թղթակիցը մոռնալով իրական պատասխանատուները կը մեղադրէ ուրիշներ, որպէս թէ անոնք եղած ըլլային օտարը կանչողը մեր ազգային տան ներքին գործերը կարգադրելու համար:

* * *

2. Յիշեալ թղթակիցը Պաղտատի Ազգ. երկսեռ վարժարանի եւ մանկապարտեզի միացեալ հանդէսը նկարագրել փորձած ատեն սրտին թոյնը կը թափէ նաեւ Տոքթ. Վ. Թօփալեանի հասցէին:

Տոքթ. Վարդան Գ. Թօփալեան շատ լաւ ծանօթ է գաղութին ամէն մէկ անհատին, իր ազգային գործունեութեամբը եւ մանաւանդ իր ծանօթ բաւախօսութիւններովը որ լախտի պէտ իջած է Պր. Տարագիրի եւ իր համախոհներու գլխուն. անոր համոզիչ եւ հասկնալի ոճը սուր նշդրակ մը, միշտ երեւան հանելու բնոյթը ունեցած է մեր ազգային կեանքի փտութիւնները, եւ բնական է որ այս փտութեանց պատճառ եղող հերոս ? միբրոպներուն համար Թօփալեաններու ճառը «Տաղտկալի»էն ալ աւելի պէտք էր ըլլար:

Տոքթ. Վ. Թօփալեան հակառակ իր բազմազբաղ լինելուն, սիրով ստանձնած էր Ուսումնական Խորհրդոյ ատենապետի պատասխանատու պաշտօնը եւ մանաւանդ աջակցութեամբ իր պաշտօնակիցներուն, քաջութիւնը ունեցաւ դպրոցի սեմէն շատ հեռու պահել «Շեփոր»ի թղթակից Տարագիրին ակնարկած ողջմիտ մտաւորականները ?, Աղբալեաններու հերոս ? Ձագերը:

Հակառակ իրենց խլուրդային ոտնձգութիւններուն եւ մարտական փորձերուն, Ուսումնական Խորհուրդի կազմը անխորտակելի եւ յաղթական դուրս եկաւ, շատ յաջող դպրոցական տարի մը փառաւոր հանդեսով մը վերջացնելով:

Տոքթ. Վ. Թօփալեանի թափած ջանքերը դպրոցին համար, եւ տեղւոյն աղքատ հիւանդ-

ներուն տուած ձրի բժշկական խնամքը արժանի են լուրջ գնահատութեան:

ՌԱԿը ի սրտէ շնորհաւորելով Տոքթ. Վ. Թօփալեանը իր անկեղծ գործունեութեան համար, կը սիրէինք յուսալ որ «Շեփոր»ի թղթակիցին կռիւնը եւ մարտականներու երբեմնի սեւացրեքները չնեղացնէին զինքը, որպէսզի գաղութը միշտ օգտուէր իր գործունեութենէն:

Մարտականներու սեւացրեքի ճիգէն աւելի ինչ մեծ փաստ կարելի է տալ ենթակային կարողութեան եւ Ազգ. գործերու հանդէպ անկեղծութեան համար:

Ի զուր եւն այլեւս մնանկացած կուսակցութեան մը կամ անոր օրկաններուն կողմէ անտեղի բամբասանքները, ժամանակին թերեւս այդ կերպով կարենային չէզոքացնել շատ մը կարող ազգայիններ որ ասպարեզը իրենք գրաւեն առանց ընդդիմադիր ուժի:

Տոքթ. Վարդան Գրիգորի Թօփալեան ծնած է Ալպսթան (Սուրիա) 1883ին: Արհեստով բժիշկ, եկած էր Հալէպէն 1924ին: Ունէր իր անձնական դարմանատունը, General Practitioner «Թօփալեան» կոչուած թաղամասին մէջ Սինէկ, Պաղտատ:

Մասնակցած է ՀԲԸՄի առաջին շրջանի մարզական գործունեութեան. 1930ական թուականներուն, կազմած է ոտնագնդակի «Նուպարեան» խումբը, որ մարզուած եւ մրցանակներու մասնակցած է ՀԲԸՄ-ՀԵԸի հովանիին տակ:

Համաշխարհային Երկրորդ Պատերազմին ընթացքին 1942ի վերջերը, իր դարմանատան բոլոր սարքերը՝ ընդամենը 20 սնտուկ, ուղարկած է Խորհրդային Հայաստանի կառավարութեան, իբրեւ համակրական զգացումներու արտայայտութիւն:

Ան հայրն է յայտնի օդանաւորդ Սուրէն Թօփալեանին, որ ծնած էր Ալպսթան 1911ին: Երկրագործութեան նախարարութեան պաշտօնէյ օդանաւորդ եղած է եւ երկրագործութեան վերաբերող քիմիական նիւթեր կը սփռէր օդանաւով: Սուրէն Թօփալեան մահացած է օդանաւի արկածով մը, Մուսուլի գաւառներէն՝ Թէքիֆի մէջ, Սեպտեմբեր 16, 1955ին:

Տոթթ. Վ. Թօփալեան մահացած է Յոկոտեմբեր 25, 1965ին, Պէյրուս, Լիբանան:

3. Թղթակիցը իր մաղծը կը թափէ նաեւ տեղացի Յայերու հասցէին:

Ահա թէ ինչ կը գրէ.

«Շատոնց ուծացած են Յայութենէն եւ մեծ անտարբերութեամբ կը նային ազգային ամեն սրբութեան, արաբացած անունով Յայեր, որոնցմէ մէկ երկու սերունդ յետոյ ոչինչ պիտի մնար, եթէ տարագրութիւնը չփութար վերակենդանացնել այս լծացած գաղութը: Տեղացի Յայերը մեծ մասով տարեց ամուրիներ եւ պառաւացած օրիորդներ են: Անոնք ազգային պահպանման հիմնաքարն ու ազդակը եղող ընտանեկան նուիրականութեան տարբեր աչքով կը նային, անկէ կը խորշին ինչպէս հրէշէ մը: Իրենց կեանքն ու հարստութիւնը կը փճացնեն հանրային վայրերու մէջ, թղթախաղերու սեղաններու շուրջ եւն եւն:»

Այս տողերը կը գրուին գաղութի մը հասցէին, որ հակառակ 50-60 տունէ բաղկացած եւ ծայրագոյն գաւառի մը մէկ անկիւնը ինկած ըլլալուն, ոչ միայն տարիներով իր գոյութիւնը կրցած է պահել, եւ այն ալ բարձր մակարդակի վրայ, իր սեփական միջոցներով հիմնելով փառաւոր եկեղեցի եւ անոր առջնութիւնը իր ազգային վարժարանը, ուրկէ ելած աշակերտներ այսօր ընդհանրապէս կարելոր դիրքեր կը գրաւեն տեղական կառավարական եւ դրամատանց հաստատութիւններու մէջ, այլեւ իր եկեղեցիին ու վարժարանին գոյութիւնը գիտցեր է ապահովել գիտակից գոհողութիւններով ահագին հասութեաբեր *վագֆ* կալուածներով օժտելով զանոնք:

Հետեւաբար, կը մնայ հասկնալ թէ ի՞նչ բանն է վերակենդանացուցած «Շեփոր»ի թղթակցին կողմէ *լծացած* անուանուած այս գաղութին մէջ, քանի որ տնտեսապէս եւ մտաւոր զարգացման որակի տեսակետէն ալ տեղացին անհամեմատօրէն աւելի բարձր մակարդակի վրայ կը գտնուի:

Ի գիտութիւն արձանագրենք որ Պաղտատի համայնքէն ներս գոյութիւն ունէր միայն Յայկական

Բարեգործական Ընդհանուր Միութեան Իրաքի մասնաճիւղը հիմնուած 1911ին, կազմուած 41 անդամներով, եւ պետութեան մօտ արձանագրուած իբրեւ տեղական միութիւն: 1924ին Պոլսոյ նախկին Պատրիարք Չաւէն Արք. Տէր-Եղիայեանի նախաձեռնութեամբ Բարեգործականը կը վերակազմակերպուի եւ Նոյեմբեր 1924ին պաշտօնի կը կոչուի հետեւեալ մասնաժողովը. Չաւէն Սրբազան՝ Պատուակալ Նախագահ, Ներսէս Ծ. Վրդ. Սայեղեան՝ Ատենապետ, Սառա Թաղէտեան՝ Փոխ Ատենապետ, Աբգար Յովհաննէսեան՝ Ատենադպիր, Դաւիթ Թաղէտեան՝ Գանձապահ, Սեդրակ Պօղոսեան՝ Հաշուակալ եւ Վարդուհի Թիւրապեան՝ Խորհրդական:

Միութեան վաստակաւոր ռահվիրայ անդամ, բարերար եւ նախկին ատենապետ ընկեր Մարտիրոս Իսկէնտերեան ամբօրէն պատնէշ հանդիսացաւ Դաշնակցութեան ոտնձգութիւններուն դէմ պահելով հայրենասիրութեան ուղեգիծը Իրաքէն ներս եւ եկեղեցին՝ պահեց հաւատարիմ Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնին:

ՂԱՇՆԱԿՆԵՐՈՒ ՈՃՐԱՓՈՐՁԸ ՊԱՂՏԱՏԻ ՄԵՋ

Պաղտատէն ծանօթ անձնաւորութիւն մը կը գրէ ՌԱԿին:

Փետրուար 8, 1931ին երբ Դաշնակցութիւնը յուսահատեցաւ իր հլու կամակատարն ընելէ Պաղտատի հայոց Կաթողիկոսական պատուիրակ Ռութէն Եպիսկոպոսը եւ «Յուսաբեր» իր թունաւոր յօդուածներով կ'որոտար Եգիպտոսէն մինչեւ Իրաք, սպասելի էր հայ արիւնի հոսումը ինքզինքը հայ ճակատագրին տէր ու տիրական դաւանող «Մարտական մեծ կուսակցութեան» ձեռքով: Եւ ահա իրականացաւ այդ տխուր ենթադրութիւնը:

Փետրուար 5, 1931ի, Հինգշաբթի երեկոյեան համար Քաղաքական ժողովը նիստի կը հրաւիրուի: Ժողովին կազմը լրացուած էր նախորդէն հրաժարեցուած դիւանի երկու անդամներ ու վերհրաւիրուով, ինչ որ ժողովի երկու դաշնակցական անդամներուն հաճելի չըլլալով՝ անոնք կը մերժեն ստորագրել օր մը առաջ իրենց ներկայացուած նիստի հրաւիրագիրը, առարկելով թէ

պիտի խորհրդակցին իրենց ընկերներուն հետ:

Եւ արդիւնքը այն կ'ըլլայ որ՝ յաջորդ երեկոյ, ժողովի որոշեալ ժամուն, դաշնակցական տղերքը առաջնորդուած իրենց պետերէն եւ սօփաներով զինուած կը մտնեն եկեղեցւոյ բակը, կազմ ու պատրաստ: Քաղաք. ժողովի Ատենապետ՝ պաղտատահայութեան ծանօթ դէմքերէն՝ Աբգար Յովաննեսօֆ Առաջնորդարանէն իջնելուն՝ հարուածներու տեղատարափի մը տակ կիսամեռ գետին կը փռուի:

«Մարտական» խուժանը կը խուժէ վեր, դէպի Առաջնորդարան, Կաթող. Պատուիրակ Ռուբէն Եպիսկոպոսին ալ պատշաճ դաշնակցականավայել դասը տալու: Եպիսկոպոսը Առաջնորդարանի կից Չապէլեան վարժարանի մէջ ապաստանած ըլլալուն, Առաջնորդարանի մի քանի դռները խորտակելէ յետոյ, վերջապէս կը գտնեն զայն եւ աներեւակայելի նախատինքներու տակ քաշքշելով կը բերեն Առաջնորդարան եւ ծանրապէս վիրաւորելէ վերջ կը պահանջեն որ անմիջապէս հեռանայ Պաղտատէն: Եպիսկոպոսը կը պատասխանէ, թէ ինքը ըլլալով օրինապահ եկեղեցական մը, կրնայ հեռանալ միայն զինքը դրկող Կաթողիկոսարանի եւ իր պաշտօնը հաստատող Իրաքի թագաւորին հրամանով:

Կաթող. Պատուիրակին խոշտանգումէն յետոյ, ամէն ծակ ու ծուկ կը փնտռեն Առաջնորդարանի քարտուղար Սեդրոս Զամբարծումեանը, որ իրենց ձեռքին մէջ գործիք չըլլալով՝ իր պաշտօնեավայել չէզոքութիւնը պահելու յանգանքը գործած է, սակայն յիշեալը ձեռք անցնել չեն յաջողիր այդ երեկոյին:

Շատ ուշ ատեն ոստիկանութիւնը հասնելով տղերքը կը ցրուէ: Յաջորդ առտուն, կառավարութիւնը կը սկսի մի առ մի ձերբակալել դէպքը կազմակերպող դաշնակցական պետերէն բողոքական Տոքթ. Էմերզի Զեթէնճեանը, դեղագործ Արամ Տիւզեանը, կաթողիկացած Տոքթ. Մաքսուտ Թօգաթեանը եւ ուրիշներ, որոնք գործօն մասնակցութիւն ունեցեր են խոշտանգումի գործողութեան մէջ, մօտաւորապէս 10-12 հոգի:

Կը հաւաստուի թէ Տոքթ. Էմերզե գէնքով ալ սպառնացած է Քաղաքականի Ատենապետ Ա.

Յովհաննեսօֆին եւ պահանջած որ անմիջապէս հրաժարի՝ եթէ չ'ուզեր շանսատակ ըլլալ: Կառավարութիւնը չափազանց խիստ է յանցապարտներուն վերաբերմամբ. նոյնիսկ դրամական երաշխաւորութիւն չէ ընդունած՝ առժամապէս բանտէն արձակման համար:

Իսկ շարունակութիւնը ըլլալով այս դէպքին, Փետրուար 7ի Շաբաթ առտուն իր պաշտօնին գացող Առաջնորդարանի քարտուղար Սեդրոս Զամբարծումեան դաշնակներու կողմէ կանխաւ պատրաստուած յարձակումի մը կ'ենթարկուի Առաջնորդարանի դրան առջեւ եւ զլուխէն ծանրօրէն վիրաւոր կը փոխադրուի պետական հիւանդանոց:

Յարձակողը զայն գանկէն հարուածելէ վերջ փախուստ տուեր է, ըստ ոմանց հեծանիւով եւ չէ ձերբակալուած: Մինչ մէկ կողմէ՝ դաշնակցական Գարեգին Սահակեանի միջոցաւ հաշտութիւն կ'աղերսեն՝ միւս կողմէ, տղերքը Կիրակի օր ալ՝ գաղութին բոլոր շրջանակներէն յարգուած Տիկին Սառա Թաղեոսեանի տան առջեւ հաւաքուելով համարձակեր են սպառնական ցոյց մը սարքել: Տիկին Ս. Թաղեոսեան յաջողեր է իրողութիւնը հեռաձայնով զինուորական տնօրէնին տեղեկացնել եւ առանց ծանր հետեւանքի կարելի եղեր է ցրուել խուժանը ու մի քանին ալ ձերբակալել:

Բովանդակ Պաղտատի հայութիւնը եւ բացի դաշնակցականներէ՝ մնացեալ բոլոր տարագիր ժողովուրդը, ցասումով լեցուած, կ'ուզեն դիմել կառավարութեան, յայտնելու իրենց զգուանքը այս տեսակ վայրենաբարոյ արարքներէ եւ պահանջելու յանցաւորներուն վտարումը Իրաքէն եւ դաշնակցական բոյնին քանդումը:

Պարծեալ այս նոյն դէպքերուն մասին թղթակիցէ մը ուղղած գրութենէն կը քաղենք հետեւեալ մասերը, ջնջելով միայն զանոնք պիտակող կարգ մը ծանր որակումներ: Այդ օրերուն, ՌԱԿը ստացած է նոյնպէս Պաղտատի անգլերէն «Իրաք Մէյլ» թերթին մէկ թիւը, ուր երկու սիւնակ յատկացուած է դէպքին նկարագրութեան եւ պատճառներուն:

Ո՞վ կ'ըսէ թէ դաշնակները «անելիք» չունին: Անոնց այս երկու օրուան բարբարոսութիւնները

բաւական են ցոյց տալու տարիներէ ի վեր ցանուած սերմերուն մահաբոյոյ պտուղները:

Ուրբաթ իրիկուն բոլոր դաշնակ փանջունիները գլխաւորութեամբ կոմիտէի անդամ Տոքթ. Էմիրզէի, Արամ Տիւզեանի, Սիւրմէնեանի, Սուլթանեանի, ատամնաբոյժ Գ. Կարապետեանի եւ Տոքթ. Թօքաթեանի կը յարձակին Առաջնորդարանի վրայ այն պահուն երբ Զաղաք. Ժողովը նիստ պիտի գումարէ. նախ կը խոշտանգեն Աբգար Յովհաննէսեանը փայտի, բռնուցքի եւ աքացիի հարուածներ տեղացնելով անոր գլխուն, աչքին, ականջին եւ կողերուն, վիրաւորելով ծանրապէս աչքը, ականջը եւ կոտրելով կողերը. ապա գայլերու վոհմակը կը սլանայ դէպի Առաջնորդը եւ կը տեղան անոր գլխուն ինչ որ կը գտնեն գրասեղանին վրայ, գիրք, գրիչ, կաղամար, մոխրաման վիրաւորելով դէմքը, աչքը եւ լայնօրէն պատռելով ճակատը:

Պաղտատի գայթակղութիւնը դաշնակցական թերթերու հաղորդուած է Փետրուար 5 թուակիր թղթակցութեամբ մը, որ հրատարակուած է «Յուսաբեր»ի Փետրուար 9 եւ «Ազդակ»ի Փետրուար 14 թիւին մէջ: Փարիզի «Յառաջ»ն ու Պոստոնի «Հայրենիք»ը արտատպեցին «Յուսաբեր»էն:

Այդ թղթակցութիւնը գրուած է միեւնոյն անձին կողմէ, նոյն բառերով կը սկսի, նոյն ձեւով կ'ընթանայ ու կը վերջանայ:

Պէյրութի «Ազդակ»ը յապաւած է թղթակցութեան կարգ մը բացատրութիւններն ու խորհրդածութիւնները. բայց պահած է վերջաբանին մէջ շատ «կարեւոր» ու «նշանակալից» նախադասութիւն մը.

«Ամէն լուսաբանութիւն տրուած է մեղապարտներուն մասին եւ կը սպասուի որ կառավարութիւնը ինքը հեռացնէ Իրաքէն վեղարակիր գործակալը», այսինքն Կաթողիկոսական Պատուիրակ Ռուբէն Եպս. Մանասեանը, որ դաշնակցական թերթերու կողմէ կը զրպարտուի՝ իբրեւ համայնավար գործակալ, մի ոմն Աղաբեկովի վկայութեամբ:

«Յուսաբեր», սակայն, ամբողջ թղթակցութիւնը հրատարակած, բայց կրճատած է ճիշդ այս նախադասութիւնը:

Ռամկավար մամուլը հրապարակով ուզեց որ «Յուսաբեր», կամ ուրիշ ոեւէ դաշնակցական թերթ, բացատրէ թէ ինչո՞ւ կրճատուած է այդ անմեղ նախադասութիւնը: Թէ ի՞նչ է այդ խորհրդաւոր *«լուսաբանութիւնը, որուն շնորհիւ Դաշնակցականները կը սպասեն որ «կառավարութիւնն ինքը հեռացնէ Իրաքէն վեղարակիր գործակալը»*:

Ռ. Ա. ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԵԱՆ ՊԵՅՐՈՒԹԻ «ՊԱՅՔԱՐ» ԽՈՒՄԲԸ

Կազմուեցաւ ընկեր Սեդրակ Կեպէլեանի կողմէ, որուն մասին խումբը Ամերիկայի Շրջ. Վարչութեան յղած նամակով մը կը գրէ. «Կեպէլեան Սուրիայէն արտաքսուեցաւ «Յուդա»ներու մատնութեամբ» ...:

Խումբը իր նամակին մէջ կը յայտնէ նոյնպէս, թէ ունի ֆուքպոյի խումբ մը, որ լաւ համբաւ շահած է, ունի երգչախումբ, պասքէթ ասօյի խումբ եւ ձեռնարկած է «Պայքար» գրադարանի կազմութեան:

ԿԻԼԿԻՈՅ ԵՐԿՈՒ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍՆԵՐՈՒՆ ԺԱՄԱՆՈՒՄԸ ՊԵՅՐՈՒԹԻ

Մայիս 10, 1931, Կիրակի, պատմական օր մըն էր լիբանանահայութեան համար, Կիլիկիոյ երկու կաթողիկոսներուն՝ Սահակ Բ. եւ Բաբգէն Ա., Պէյրութ ժամանումը առիթ տուաւ ազգային փառաւոր ցոյցի մը, որուն նմանը երկար տարիներէ ի վեր չէր արձանագրուած:

ՉԱՅԼԷ - Պէյրութէն 55 քիլոմէթր հեռու քաղաք մըն է՝ Հալէպ-Պէյրութ երկաթուղագիծին վրայ: Վեհափառները Շաբաթ օր Հալէպէն մեկնած էին՝ ընկերակցութեամբ տեղւոյն Կաթողիկոսական Փոխանորդ Եղիշէ Սրբազան Կարոյեանի: Համայի եւ Հոմսի ազգայիները դիմաւորած էին զանոնք կայարանին մէջ. տեղւոյն հայերը ընդունելութիւն մը սարքած էին կայարանը: 15ի չափ ինքնաշարժներ եւս Չահլէն դիմաւորած էին: Մեկնումը կատարուեցաւ Չահլէն:

ԱԼԷՅ - Երբ կը հասնին, տեղւոյն հայերը, հաւաքուած ճամբուն վրայ, բարի գալստեան վերտառութիւններով կամար մը շինած էին:

ՖԸՐԸՆ ՇՊՊԷԶ - Պէյրութի մէկ ծայրաթաղը

Պեյրուսի ՌԱԿ Պայքար Ակումբի անդամներ, 1931

կարելի չէ համրել ընկերակցող ինքնաշարժներու թիւը: Դիմաւորումը կատարեալ ցոյցի մը երեւոյթը առած էր: Ճամբու երկու կողմը հաւաքուած ազգայիններու ծափերուն մեջէն կ'անցնին Զայրապետները: Օտարներ եւս կը հետաքրքրուին այս անսահմանօրէն ցոյցով: Ինքնաշարժներու սուլիչներուն ճիչերը եւ փողերուն միահամուռ գոռումը՝ Զայոց Կաթողիկոսներուն յաղթական մուտքը կը ծանուցանեն Պեյրուս քաղաքին:

ՊԷՅՐՈՒԹ – Ս. Նշան եկեղեցիին բակը ցնծութեան իր դօղանջը կը տարածէր քաղաքին վրայ, երբ Զայրապետական հսկայ թափօրը կանգ առաւ Առաջնորդարանին առջեւ Պուրճի հրապարակին վրայէն շրջան մը ընելէ վերջ քաղաքին մէջ:

Մուտքի մեծ դուռը զարդարուած էր ֆրանսական եւ լիբանանեան դրօշներով եւ հրաշափառով առաջնորդութեան եկեղեցի: Կարճ աղօթքներէ

ետք, Նորոժ Բաբգէն Կաթողիկոս Կիւլետերեան իր խոր գոհունակութիւնը յայտնեց Ապրիլ 25էն ի վեր Սուրիոյ եւ Լիբանանի հայութեան այն համերաշխ ոգիին համար զոր ցոյց տուաւ ընտրութեան եւ օծման հանդէսներուն մէջ: Խոստացաւ որ կարելի պիտի ընէ պաշտպանելու ազգին եւ Աթոռին շահերը: Խօսելով Անթիլիասի կալուածին Րըլիֆի կողմէ Աթոռին յանձնուած ըլլալուն, եւ այդ առթիւ տեղւոր շրջած զրոյցներու մասին, Բաբգէն Վեհափառ կրկին ու կրկին ըսաւ թէ այդ խօսքերը բարբաջանքներ են, եւ Կիլիկիոյ Աթոռը ու Սուրիոյ եւ Լիբանանի Զայերը հաւատարիմ հպատակներն են հովանաւորող եւ տեղական կառավարութեանց: Ան հրաւիրեց Զայերը ըլլալ միշտ ջանասեր, բերել՝ ինչպէս ցարդ՝ իրենց մասնակցութիւնը այս հիւրընկալ ու պատուական երկիրներուն տնտեսական բարձրացման: Այս առթիւ յիշեց թէ՛ Բ. Գոմիսէր Պ.

Բոնսո եւ Լիբանանի Հանրապետութեան նախագահը Պ. Տըպպէս, քանիցս իրենց գոհունակութիւնը յայտնած են Հայոց մասին եւ ըսած՝ «Գոհ ենք մենք Հայերէն, որովհետեւ Պէյրութը անոնց կը պարտի այսօրուան յառաջդիմութիւնը եւ բարգաւաճումը»:

Յանուն Լիբանանի Հայութեան խօսք առաւ տեղւոյն Կաթողիկոսական Փոխանորդ Եղիշէ Արք. Կարօեան մանրամասնելով այն գահին վրայ նստող կաթողիկոսին ծանր լուծը եւ Վեհափառը ըսաւ թէ գիտակից է այդ լուծին ծանրութեան:

Եկեղեցիէն ելլելով՝ Մանկապարտեզին մէջ տեղի ունեցաւ ընդունելութիւն: Դաշնակցական եռագոյն դրօշ մըն ալ կախուած էր մուտքին վրայ՝ բարձրէն: Այնպէս որ՝ ամէն մարդու աչքին չէր զարնէր: Այսինքն՝ թէ՛ կախուած էր եւ թէ՛ ոչ:

Շնորհաւորութեան եկած էին Հայ Կաթողիկ Պատրիարքական Տեղապահ Արքիարեան Գերապայծառ, Վեր. Կեօքլեօգեան, Չմմառի Վանահայր Գեր. Պատուհասեան, Չմմառի տեսուչ Պզտիկեան վարդապետ, Ազգային Վարչութեան կողմէ բարի գալուստ մաղթեց ընկ. Յ. Թօփճեան:

Այնուհետեւ ինքնաշարժով մեկնեցան հայաշատ Նահիր թաղամասը, ուր կամար մը կանգնած էր Նոր Մարաշի հայութիւնը: Սպիտակ աղաւնիներ ազատ արձակուեցան ... որպէս բարի գալուստի արտայայտութիւն:

Տխուր պատահար մը պատահեցաւ հակառակ կարգապահութեան հետեւող ոստիկաններուն: Դաշնակցական քանի մը պատանիներ հետեւորդ ինքնաշարժի մը մէջ պարգած էին ֆրանսական եւ դաշնակցական դրօշակներ: Հնչակեան երիտասարդ մը ցատկեց ինքնաշարժի մէջ, դաշնակ եռագոյնը բռնող տղան գետին քաշեց եւ սկսաւ ոտնահարել դրօշը: Կռիւ մը ծայր տուաւ, որ բարեբախտաբար շուտով եւ առանց ծանր միջադէպի վերջ գտաւ՝ ոստիկան-զինուորներու միջամտութեամբ:

Այս թոհուրոհին մէջ ինքնաշարժները շարունակեցին իրենց ճամբան դէպի Անթիլիաս, ուր տեղւոյն փոքրաթիւ հայութիւնը ողջունեց Վեհափառ Հայրերը:

ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՒ ԱՐՏՕՆՈՒԹԻՒՆ ՊԵՏԱԿԱՆ ՊԱՏԿԱՆ ՄԱՐՄԻՆՆԵՐՈՒ ԿՈՂՄԷ ԵՒ ՇՐՋԱՆԱԿԻՆ ՊԱՏԿԵՐԸ

Լիբանանի պետական պատկան մարմիններ միայն Մարտ 1930ին կ'արտօնէն հայ կուսակցութեանց եւ միութիւններու վերերեւումը: Այստեղ, դէպքերու ժամանակագրական ընթացքը խախտելով, գրենք թէ միջկուսակցական «համերաշխական յանձնախումբ»ի մը կազմումին դիմաց, ՌԱԿ Պէյրութի մասնաճիւղը վերապահ կը մնայ իրեն ուղղուած առաջարկին ու կ'որոշէ Նոյնիսկ ներկայացուցիչ չդրկել՝ նկատի առնելով որ «ասկէ առաջ եղած բոլոր համերաշխական ձեռնարկները ապարդիւն մնացած էին եւ հետեւաբար, նման մարմնի մը ձեռնհասութիւնը խիստ կասկածելի դարձուցած»: Իսկ հետագային, Վարչութիւնը կը հետեւի ՌԱԿ Սուրիոյ Շրջանային Վարչութեան հրահանգին՝ միանալով աշխատանքներուն՝ համապատասխան հաւաստիացումներ ետք:

Վարչութեան գործին որոշ դանդաղութիւն կը պատճառէ նաեւ Մ. Տամատեանի եւ Դոկտ. Յ. Թոփճեանի կեցուածքը, որոնք կը ջանան իրենց գործունեութեան դաշտին մէկ ածուն համարել ՌԱԿ Պէյրութի մասնաճիւղը, եւ աւելի լայն ընդգրկում տալ իրենց գործունեութեան՝ այս ձեւով եթէ մէկ կողմէն անուղղակիօրէն տկարացնելով մասնաճիւղը, միւս կողմէ սակայն ՌԱԿի ոգին ու համոզումները շրջանառութեան մէջ դնելով աւելի լայն շրջանակներու մէջ՝ Տամատեան՝ Կիլիկիոյ Վեհափառ Կաթողիկոսին հետ ունեցած իր շփումներով, իսկ Թոփճեան՝ իր նորաբաց ճեմարանով:

Դեկտեմբեր 17, 1929ին, Հ. Ուղուրլեան կը փոխարինէ Կ. Կեօքերեանը վերջինիս բազմազբաղութեան պատճառաւ: Վարչութիւնը ամրացնելու համար կուսակցական օրկաններուն հետ իր ուղղակի կապը «Արեւ»ի եւ «Ապագայ»ի Պէյրութի պատասխանատու թղթակից կը յանձնարարէ Հ. Ուղուրլեանը, միաժամանակ նոր բաժանորդներ արձանագրելով: Ան կապի մէջ կը մտնէ Սուրիոյ Շրջանային Վարչութեան հետ, քայլ պահելու համար շրջանային թէ ընդհանուր պատգամաւորական ժողովներու որոշումներուն եւ կուսակցու-

թեան ուղեգիծին ու ընթացքին, ինչպես նաեւ տեղեկագրելու նոր վարչութեան ընտրութիւնն ու ստանալու համապատասխան վաւերացում:

Ընկերահամակրական հանդիպումներու գծով, վարչութիւնը կը ծրագրէ նոր տարուան առիթով երեկոյթ մը կազմակերպել Յունուար 12, 1930ին, ակումբին մէջ, ուր բանախօսեն Դոկտ. Յ. Թովմեան՝ «Կուսակցութեան ծագումը» եւ Մ. Տազետեան՝ «Ի՞նչ է ՌԱԿը» նիւթերով: Հիւրասիրութեան համար կը յատկացուի 1500 ս.դ.:

Դ. ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՊԱՏՊԱՄԱՌՈՐԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎԵՆ ԵՏՔ

Այդ օրերուն, 1929ին, Փարիզի մէջ գումարուած ՌԱԿ Դ. Ընդհանուր Պատգամաւորական Ժողովի որոշումներու առ ի գործադրում, Ս. Կեպեկեան – իբրեւ Սուրիոյ շրջանի կուսակցական գործիչ – կը ժամանէ Պէյրութ Դեկտեմբեր 31, 1929ին, իր հետ բերելով Փարիզի ժողովին տեղեկագիրն ու նորընտիր կեդրոնի թիւ 2 շրջաբերականը, ինչպէս նաեւ Սուրիոյ Շրջ. Վարչութենէն նամակ մը, ուր կը թելադրուի Պէյրութի մասնաճիւղին՝ «հարկ եղած օժանդակութիւնը» ընել իրեն, որպէսզի տեղական վարչութեան աջակցութեամբ «վերակազմէ ակումբը»:

Յստակ է, որ կուսակցական վերին մարմինները Էական կը գտնեն Պէյրութի շրջանակին «վերակազմութիւնը» եւ ժամանակային սահմանափակում կամ կեցութեան տեւողութիւն չեն ճշդեր հիւրին, ի խնդիր կարելուր առաջադրանքին իրականացման:

Վարչական յաջորդող ժողովներուն, գործիչի հանգամանքով կը մասնակցի նաեւ Կեպեկեան, նոր եռանդ տալով շարքերուն ու նոր համակարգ մտցնելով մասնաճիւղին կազմակերպական կառոյցին ու մանաւանդ շարքերուն մէջ: Ինքն է որ կը ստանձնէ բանախօսութիւնը ամանորեայ երեկոյթին, Մ. Տազետեանի կողքին, երբ Դոկտ. Յ. Թովմեան կը հրաժարի բանախօսել:

Այս երեկոյթին կը յաջորդէ ընկերական ժողով մը՝ Յունուար 26, 1930ին՝ շարքերը տեղեկ պահելու համար Ընդհանուր Պատգամաւորական

Ժողովի տեղեկագրին ու շրջաբերականին բովանդակութեան: Հարկ է նշել, որ առաջին անգամ է որ ընդհանուր պատգամաւորական ժողովի մասնակցող անդամ մը (Ս. Կեպեկեան) այսքան շտապով կը ժամանէ Պէյրութ՝ լուսաբանելու ու բացատրութիւններ տալու տեղեկագրին մասին, նաեւ յարակից հարցերու, ներկայ 41 անդամները դնելով կուսակցութեան գերագոյն Դ. Պատգամաւորականի մթնոլորտին մէջ:

Ընկերական այս ժողովը նոր խթան կը հանդիսանայ վարչութեան եւ անդամներուն՝ աւելի եւս կազմակերպուելու եւ պատեհութիւնը կու տայ «կուսակցական ներքին կեանքի անցուդարձերուն իրազեկ դառնալուն», աւելի որոշակի պատկերացում ունենալու կուսակցութեան կառոյցին եւ գործունեութեան ծիրին ու արծարծած հարցերուն: Առ այդ, կ'որոշուի խմբապետական դրութեան վերահաստատումը:

ԱԶԳԱՅԻՆ ՎԱՐՉԱԿԱՆ ՎԵՐԻՆ ՄԱՐՄԵՆ ՀԱՄԵՐԱՇԽԱԿԱՆ ՅԱՆՁՆԱԽՈՒՄԲԸ ԵՒ Ռ. Ա. ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԻՒՆԸ

Միջկուսակցական համերաշխութեան խնդիրը խորապէս կը յուզէ ՌԱԿի վարչականներն ու անդամները, որոնք լաւապէս գիտակցելով հարցին լրջութեան, չեն բաւարարուիր լոկ վարչական կազմի խորհրդածութիւն-որոշումով, այլ կը դիմեն Հալէպ՝ Շրջանային Վարչութեան, ինչպէս նաեւ խորհրդակցական ժողովներ կը գումարեն ու առանձին հանդիպումներ կ'ունենան փորձառու եւ երեց կուսակցականներու հետ, ինչպէս՝ Տամատեանի, Թովմեանի, Դեղունիի: Լայնածիր այս խորհրդակցութիւններէն ետք, վարչութիւնը կ'որոշէ ներկայնալ համերաշխական ժողովին՝ Յ. Բարեջանեան-Ն. Շիրինեան-Ռ. Դեղունիէ բաղկացեալ յանձնախումբով մը:

Լիբանանի հայոց առաջնորդ Եղիշէ Արք. Կարոյեանի կողմէ նախագահուած Ազգային Վարչական Վերին Մարմին, ՌԱԿ Պէյրութի Վարչութիւնը Յունուար 30, 1930 թուակիր նամակով կը պատասխանէ Մարմին Յունուար 25, 1930 թուակիրին, յայտնելով վարչութեան վերապահու-

թիւները Մարմին կողմէ կուսակցութեան ուղղուած հրաւերին՝ մասնակցելու «համերաշխական յանձնախումբ»ի աշխատանքներուն: Վարչութիւնը նախ կը բանաձեւէ ՌԱԿի կեցուածքը. «Ռ. Ա. Կուսակցութիւնը հինէն ի վեր աշխատած է համերաշխ գործակցութեամբ մը ծառայելու ազգային շահերու պաշտպանութեան եւ եթէ երբեմն ազգավնաս անհամերաշխութիւններ առաջ եկած են, անոն մէջ ինքը՝ ՌԱԿը յանգանքի բաժին մ'ունեցած չէ»։ (Այս եւ յետագայ մէջբերումները՝ ատենագրութեան տետր էջ 117-122), ապա հաստատելէ ետք թէ կը պահպանէ իր վերոյիշեալ կեցուածքը, վարչութիւնը կը մատնանշէ, թէ Ազգային Վարչութեան կարգ մը անդամներու եւ անոնց հոսանքներուն մէջ գոյութիւն առած «թշնամական եւ ատելավար զգացումները» կրնան ձախողութեան մատնել Ազգային իշխանութեան գործերն ու հեղինակութեան վնաս հասցնել, եւ ապա՝ դարձեալ կը սահմանէ իր կեցուածքը, թէ՝ «Մենք կը հաւատանք, որ հայ համայնքին մէջ համերաշխութիւնը ամրապնդելու եւ ազգային գործոց շուրջ ընդհանուր սեր եւ համագործակցութիւն առաջ բերելու լաւագոյն եւ ամենաապահով միջոցն է՝ ո՛չ միայն միջամտել Ազգային Իշխանութեան գործերուն, այլ բարեացակամ եւ համակրական ոգիով մը առաջնորդել, եւ ամէն տեսակ օժանդակութիւններով դիւրացնել ու արդիւնաւորել Անոր ազգանուէր աշխատութիւնները ...» եւ կ'եզրափակէ նամակը նշելով, թէ նման մարմնի մը կազմութիւնը անժամանակ է եւ կրնայ դուռ բանալ հակընդդէմ հոսանքներու ներկայացուցիչներու նորանոր հակաճառութիւններու եւ անհամերաշխութիւններու:

Սակայն, երաշխիքներ, վստահեցումներ ու խոստումներ ստանալէ ետք, եւ դարձեալ երկարատեւ բանակցութիւններէ ետք, մանաւանդ որ ղեկավար դէմքեր հարկ եղած թելադրանքներ ու խորհուրդներ կու տան եւ ի մասնաւորի, երբ նախնական տեսակցութեամբ մը «կը պարզուի» թէ «հնչակեանները եւ դաշնակցականները համերաշխած են եւ հետեւաբար վարչութեան կեցուածքն է, որ անհաշտ կը դառնայու արգելք՝

համերաշխութեան յաջողութեան», Համերաշխական Յանձնախումբին ուղղուած Մարտ 4, 1930 թուակիր նամակով, վարչութիւնը կ'անուանէ «ազգային գործերու գաղափարի լուրջ փոխանակումներ ունենալու համար» ակումբի ներկայացուցիչները:

Սակայն կարճ ժամանակ ետք ի յայտ կու գայ, թէ համերաշխութիւն գոյութիւն չունի ոչ միայն հնչակեաններու եւ դաշնակցականներու միջեւ, այլեւ նոյնիսկ գոյութիւն չունի համերաշխութեան միաձոյլ պատկերացում մը, ինչ որ յաւելեալ դուռ կը բանայ կախակայուած Ազգային Միութիւնը փոխարինած Ազգային Վարչութեան եւ առաջնորդ սրբազան Կարոյեանի միջեւ անհամաձայնութեան եւ վարչութեան հրաժարումին՝ 1930 Մարտի կէսերուն:

ՊԵՅՐՈՒԹԻ ԾՐՋԱՆԱԿԵՆ ՆԵՐՍ ՆՈՐ ՏԱԳՆԱՊ

Չուտ վարչական գործունեութեան առումով, յետ երկարատեւ ճիգերու, վարչութիւնը ինքզինք կը գտնէ ոչ-այնքան բաղձալի վիճակի մը մէջ. այն, որ ան ցարդ հանդիսացած է Նախորդ վարչութեան մշակած եւ գործադրութեան ձեռնարկած ծրագիրներուն հետեւող-շարունակողը, որմէ բացի քիչ բան կրցած է իրագործել, այլ նոյնիսկ նահանջած է իր գործունեութեամբ՝ տիրող կուսակցական անհամերաշխ եւ պետական սեղմումներու մթնոլորտին մէջ:

Եւ տակաւին, հաւանաբար, աւելի սրութեամբ նկատելի դառնար այս նահանջը, եթէ Սուրիոյ կուսակցական ընդհանուր գործիչ Ս. Կեպեկեան մերթ ընդ մերթ չգտնուէր Պէյրութ եւ չաջակցէր վարչութեան: Այսուհանդերձ, վարչութիւնը կը գործէ կուսակցական ներքին ծիրէն դուրս եւս, կը շնորհաւորէ Հալէպի շրջանակին մէջ այդ շրջանին հիմնուած կուսակցական չորս Նոր ակումբները՝ Հերեան, Շամիրան, Ալեքսանտրէթ եւ Ազչայ- որոնք իրենց ծնունդը մեծ չափով կը պարտին ՌԱԿի գործիչ ընկեր Սեդրակ Կեպեկեանին:

Կը մասնակցի Պօղոս Նուպար Փաշայի մահուան համազգային սգահանդէսի կարգադիր յանձնախումբի գործերուն, ուր յանուն մասնա-

ճիւղին ուղերձով մը ելոյթ կ'ունենայ Ռ. Դեղունի (Ռուբէն Էճաճեան) ու 2000 ս.դ. կը նուիրէ Նուպարաշէնի ֆոնտին, Յուլիս 5, 1930ին:

Իբրեւ եզրակացութիւն պետք է ըսել, որ եթէ Ռ. Դեղունիի ատենապետած վարչութիւնը ՌԱԿ Պէյրութի շրջանակի կուսակցական կեանքը եւ վարկը աննախընթաց բարձրութեան հասցուց, ապա յաջորդող վարչութիւնը իր դիմագրաւած դժուարութիւններու եւ հարցերու բնոյթով բացառապէս դարձուց կառոյցին համակարգային անբաւարարութիւնը՝ Պէյրութի կուսակցական խտացեալ շարքերու թէ ազգային-կուսակցական նորաստեղծ հարցերու դիմագրաւման, կարգաւորման ու կարգադրման առումով:

Մայիս 26, 1929էն Օգոստոս 8, 1930 շրջանի պաշտօնավարութեան վերաբերող տեղական ակումբի վարչութեան տեղեկագիրը կ'արձանագրէ 4 ընկերական ժողովներ, 2 ընկերական երեկոյթ, շուրջ 30 պաշտօնական նամակ եւ տեղեկագիր՝ Սուրիոյ ՌԱԿ Շրջանային Վարչութեան եւ Ազգային Իշխանութեանց ուղղուած: Մինչ, ժողովներու նիւթ եղած են գործիչի, թղթակիցի, գանձումներու, վիճակացոյցերու, խմբապետական դրութեան, կուսակցութեան պետական ճանաչման, զօրացման եւ այլ հարցեր ու խնդիրներ ...:

ԿԵԴԵՆԼԵԱՆԻ ԴՐԱԿԱՆ ՄԱՍՆԱԿՑՈՒԹԻՒՆԸ ՊԵՅՐՈՒԹԻ ՄԷՋ

ՌԱԿ Պէյրութի շրջանակի առաջին հանգրուանի ակումբը կը նշանաւորէ Օգոստոս 8, 1930ի ընկերական ժողովը, կուսակցութեան ակումբին մէջ: Վարչութեան ատենապետ Յ. Բարեջանեան ժողովի բացումէն ետք կը հրաւիրէ Ս. Կեպեկեանը, որ իր գործիչի հանգամանքով կատարէ կուսակցական վերին օղակներուն մէջ տեղի ունեցող խորհրդակցութիւններու եւ արծարծումներու տեղեկատուութիւնը:

Կեպեկեան, առաջին առթիւ կ'անդրադառնայ միջկուսակցական համերաշխական աշխատանքներու երկու երեսակներուն՝ ա. ՍԴԿ-ՌԱԿ համագործակցութեամբ ՍԴԿ-ՌԱԿ-ՀՅԴ համերաշխական աշխատանքներուն: Ապա, յատուկ ուշադրու-

թեան կը հրաւիրէ ներկայ անդամները՝ տեղական ազգային թէ միութենական մարմիններու եւ անհատներու մօտ դէպի Լիբանան կատարուող հայկական նոր ներհոսքին հանդէպ եղած աննպաստ կարծիքին բարեփոխման, մանաւանդ որ տեղական «կարգ մը օրաթերթերուն աննպաստ արտայայտութիւնները «... հայ հասարակութեան հիւրի եւ գաղթականի» հանգամանքին, կը սպառնան համապատասխան դժգոհութեան ծաւալուն ալիք մը ստեղծել արաբ բնակչութեան լայն խաւերուն մէջ, որ կրնայ վերածուիլ հակահայ տրամադրութեանց:

Միւս կողմէ, Կեպեկեան կ'անդրադառնայ նորեկ գաղթականներուն նիւթական անձուկ վիճակին, սահմանազուխէն անցնելու եւ այլ տեսակի դժուարութեանց, նշելով այս առընչութեամբ կուսակցութեան տարած աշխատանքը՝ Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան եւ Ազգային Իշխանութեանց թէ արտասահմանի հայութեան հետ ճիգերու ներդաշնակութեան համար: Այնուհետեւ, ան կը ծանրանայ կուսակցութեան գործունեութեան առաւել աշխուժացման ու ծաւալման վրայ՝ յաջողապէս դիմագրաւելու համար շրջանակին ու գաղութին առջեւ ցցուող վերոյիշեալ եւ այլազան խնդիրներ:

Ներկաները, յետ խորհրդակցութեան, մեկնելով վարչութեան գործունեութեան փորձառութենէն, ինչպէս նաեւ մեկնակետ ունենալով Ս. Կեպեկեանի առաջադրած խնդիրները, յարմար կը դատեն Պէյրութի ՌԱԿ շրջանակի մասնաճիւղերու բաժանումը եւ այս առաջադրանքին մշակումն ու գործնականացումը կը վստահին Կեպեկեանին: Նոյն տրամաբանութեամբ կը ծնի նաեւ ժողովին յաջորդ որոշումը: Արդարեւ, ներկաները նոր վարչութիւն ընտրելով հանդերձ, երբ դժուարութեան կը հանդիպին եւ նորընտիր վարչութիւնը բաղկացած Յ. Բարեջանեանէ, Ռ. Դեղունիէ, Պ. Տարագճեանէ, Հ. Ուղուրլեանէ եւ Տոթթ. Յ. Եոզկաթլեանէ նոյն-հետայն կը հրաժարի, անոնք պատշաճ եւ օրինական կը գտնեն նոր վարչութեան մը կազմութեան եւ համապատասխան աշխատանքներու վստահումը Կեպեկեանի, սպասելով անոր «կարգադրու-

թիւներուն», ազատ կացուցուելով որեւէ վարչական պատասխանատուութենէ՝ ցնոր տնօրինում:

Ռ. Ա. Կ.-Ի ՊԵՅՐՈՒԹԻ ՇՐՋԱՆԱԿԻ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ «ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ»Ը

Նոր շրջանի մը սկիզբը կարելի է համարել Յունուար 23, 1931ի ընդհանուր անդամական ժողովով սկսած տարին: Ըստ երեւոյթին, Օգոստոս 8, 1930էն Յունուար 23, 1931 ժամանակահատուածին, Կեպեկեան մինչեւ իր մեկնումը կազմակերպչական կարեւոր ծրագրումներ կատարած է, իսկ կառուցային առումով՝ մասնաճիւղը տրոհած երեք ակումբներու՝ աշխարհագրական եւ տարիքային նկատառումներով: Կը թուի նաեւ, թէ ընդհանուր համախոհութիւն մը գոյացած է մասնաճիւղի անդամներուն միջեւ՝ Պէյրութի «լիազօր կեդրոնական վարչութեան» տարազումին եւ ներկայացուցչական կառոյցին շուրջ:

Այստեղ, հարկ է յիշեցնել, թէ Նախորդ վարչութիւններու մօտ եւս նկատելի է տրոհման միտում մը եւ արդէն տարրականօրէն այդպիսին պետք է նկատել խմբապետական, տասնապետական թէ աշխարհագրական առումներով Նախորդ վարչութեանց օրերուն կատարուած փորձերը:

Եւ ահա, Յունուար 23, 1931ի ընդհանուր անդամական խորհրդակցական առաջին հանդիպումին, քաղաքամասի ակումբին մէջ, 25 անդամներ կը լծուին շրջանակին վերաշխուժացման խնդրին քննարկման:

Այս հանդիպման լոյսին տակ, Փետրուար 1, 1931ին կը գումարուի Ռամկավար Ազատական Կուսակցութեան անդամական ընդհանուր խառն ժողովը, երեք ակումբներու մասնակցութեամբ»: Զետեւաբար, Նոյն ինքն այս ժողովն է, որ անուղակիօրէն կը Նուիրականացնէ մինչեւ այդ չբացայայտուած երեք ակումբներու գոյութիւնը: Այս ակումբներէն երկուքը ունին աշխարհագրական՝ Զաղաքամաս եւ Նահր, իսկ երրորդը՝ տարիքային բնոյթ (իր շարքերուն մէջ կը հաշուէր միայն երիտասարդներ, ուրկէ եւ իր անունը՝ «Պայքար երիտասարդական Ակումբ»): Զարկ է նշել, որ այս ակումբները մեծ բաժանումներն էին, քանի

իւրաքանչիւր ակումբ ուներ նաեւ իրեն կից ճիւղաւորումներ:

Ժողովին ներկայ 43 անդամներ կ'ընտրեն օրուան դիւանը՝ ատենապետ Յ. Բարեջանեան, ատենադպիր՝ Վ. Վարդանեան, ապա անմիջապէս լծուելու Նոր, լիազօր եւ ներկայացուցչական վարչութեան մը ընտրութեան:

Ընդհանուր անդամական այս ժողովին առջեւ դրուած աննախընթաց հարցը՝ ընտրել ներկայացուցչական կազմ մը, որուն անդամները միաժամանակ ստանձնեն ակումբային պատասխանատուութիւններ, կը պսակուի յաջողութեամբ: Նորընտիր կազմը կ'ունենայ հետեւեալ պատկերը. Յարութիւն Բարեջանեան՝ ատենապետ (Նահր, 26 քուէ), Տոքթ. Յովսէփ Եոզկաթեան՝ փոխ ատենապետ (Զաղաքամաս, 30 քուէ), Յովհաննէս Զերոյեան՝ ատենադպիր (Նահր, 24 քուէ), Վ. Վարդանեան՝ փոխ ատենադպիր (Պայքար, 32 քուէ), Կարապետ Կեօչերեան՝ գանձապահ (Նահր, 24 քուէ), Պաղտասար Տարազճեան՝ խորհրդական (Զաղաքամաս, 29 քուէ) եւ Վարդան Գնդունի՝ խորհրդական (Պայքար, 14 քուէ):

Սոյն կազմին մէջ, կարճ ժամանակ ետք, պաշտօնափոխութեամբ մը Վ. Վարդանեան կը ստանձնէ ատենադպրութիւնը, իսկ Վ. Գնդունի՝ փոխ ատենադպրութիւնը, մինչ Զերոյեանի՝ վարչութենէն հրաժարումով, զինք կը փոխարինէ Խ. Ֆեներճեան: Նորընտիր վարչութեան աշխատանքի առաջին քայլերը կ'ուղղուին ակումբներու գործունեութեանց ստեղծումին, համադրումին եւ անոնց բարոյական ու նիւթական թէ այլ ձեւերով աջակցութեան: Կը վերահսկէ Պայքար ակումբի ձեռնարկած «Աւարայրի արծիւը» ներկայացման աշխատանքներուն:

Վարչութիւնը, ներքնապէս զօրացնելու համար շրջանակի երեք ակումբները, գործունեութեան համապատասխան ծրագիր, պիտոճէ եւ ուղղութիւն կը մշակէ անոնց համար: Միւս կողմէ կը վերահաստատէ խմբապետական դրութիւնը՝ նշանակելով հինգ պատասխանատուներ:

Վարչութիւնը կը զբաղի նաեւ ակումբի բարեգարդմամբ, կը հոգայ կարիքները ու կը ջանայ

դառնալ կեդրոնական մոլիշ ոյժը երեք ակումբներուն, հակառակ անոր որ տիրող պայմանները տակաւին պետական անբարեհաճութիւն մը ի յայտ կը բերեն. վարչութիւնը իր նամակները կը ստանայ Տոբթ. Եոզկաթեանի անունով եւ Պ. Տարագճեանի հասցեով ..., մինչ Պէյրութի կառավարական դարակներուն մէջ, կուսակցական ծանօթ անախորժութիւններու պատճառաւ, վարդուած կը մնայ ՌԱԿ Պէյրութի վարչութեան կնիքը, գէթ մինչեւ Ապրիլ 18, 1931:

Խանդավառ՝ ակումբի աշխոյժ կեանքէն, ՌԱԿ կեդրոնը 150 ֆրանքի օժանդակութիւն մը կը կատարէ ակումբին, Զալէպի քոյր ակումբը Պայթար ակումբին կ'ուղարկէ գիրքեր եւ կը կատարէ մէկ օսմանեան ոսկիի նուիրատուութիւն: Կը ստանայ Փարիզէն ուղարկուած 250 ֆրանք արժողութեամբ կուսակցական խորհրդանշան զարդակոճակներ: Վարչութիւնը սերտ կապեր հաստատելով ՌԱԿ Կեդրոնի ու Սուրիոյ Շրջանային Վարչութեան հետ, ամբօրէն իր տեղը կը գրաւէ ՌԱԿի շրջանակներու կառոյցին մէջ:

Միջկուսակցական ճակատի վրայ եւս, վարչութիւնը լծուած է գործակցութեան՝ ՄԴՀԿ տեղւոյն գործադիր կոմիտէին հետ, Գաւառական Ժողովի յառաջիկայ ընտրութիւններուն համերաշխական «հակադաշնակցական պլոք» մը կազմելու մտադրութեամբ եւ կը ձեռնարկէ համապատասխան հանդիպումներու կայացման:

Սոյն վարչութեան հրապարակային-պաշտօնական վերջին ելոյթը կ'ըլլայ Ապրիլ 19, 1931ի երեք ակումբներու խառն անդամական ընդհանուր ժողովը, որ վարչութեան երրորդն է: Անդամական այս ժողովին յարմար կը տեսնուի Սուրիոյ շրջանային պատգամաւորական ժողովին ուղարկել մէկ պատգամաւոր՝ երկու քուէի իրաւունքով, իսկ երրորդ քուէի իրաւունքը վստահիլ Զայկ Ուղուրլեանին) որ շուրջ տարի մը առաջ հաստատուած էր Զալէպ): Ժողովականները պատգամաւոր կ'ընտրեն Պ. Տարագճեանը, իսկ Փարիզի ընդհանուր պատգամաւորական ժողովին ՌԱԿ Սուրիոյ Շրջ. Վարչութեան միակ պատգամաւորի ընտրութիւնը կը թողուն Սուրիոյ Շրջ. Վարչութեան հայեցողու-

թեան, կը քննարկեն ՌԱԿ Կեդրոնէն առաջադրուած կուսակցական հիմնադրամի գոյառման հարցը, այդ առնչութեամբ Սուրիա-Լիբանանի շրջանակին բաժին ինկած 100 տոլարի քոթան, նաեւ Լիբանանի կուսակցական եւ համակիր շրջանակին վստահուած 10 օսմ. ոսկիի գումարը գոյացնելու պարագան:

Ապրիլ 19, 1931ի երեք ակումբներու խառն անդամական ընդհանուր ժողովի ատենագրութենէն ետք, ատենագրութեանց հսկայ բաց մը կայ, որ կ'երկարի մինչեւ Յուլիս 1, 1935:

ՌԱԿ Լիբանանի Շրջանային Վարչութեան արխիւներուն մէջ կատարուած արպտումները դժբախտաբար չարդիւնաւորուեցան, իսկ միակ բարեբախտութիւնը եղաւ այն ատեն միայն, երբ ՌԱԿ Կեդրոնի արխիւներուն Միհրան Տամատեանի վերաբերող թղթապանակներուն մէջէն կրցանք գտնել տեղեկագիր մը, որ կը վերաբերի 1933-1935 շրջանի Լիբանանի շրջանակի գործունեութեան:

(Այս բաժինին համար մեծապէս օգտակար եղաւ Դոկտ. Անդրանիկ Տազեսեանի 1993ին Պէյրութ հրատարակած «Պատմութիւն ՌԱԿ Լիբանանի Շրջանակի - 1922-1937» աշխատութիւնը):

ՊԵՅՐՈՒԹԻ ՄԵՋ ԱՅՅԵԼՈՒԹԻՒՆ ԸՆԿԵՐ ԴԵՂՈՒՆԻԻ ԾԻՐԻՄԻՆ

Ապրիլ 24ի Նահատակաց Սգատօսին առթիւ երիտ. «Պայթար» Ակումբը, ուրիշ շատ մը համակիր երիտասարդներով, Ապրիլ 26 Կիրակի կեսօրէ վերջ այցելեց Զայ Բողոքականաց գերեզմանատունը տեղւոյն ակումբին ամենակարկառուն եւ զոհաբերող ընկերներէն ընկեր Ռուբէն Էճգաճեանի (Դեղունի) շիրիմին իր յարգանքի բաժինը բերելու:

Ակումբին կողմէ նախապէս պատրաստուած ծաղիկները զետեղելէ վերջ ընկերոջ հողակոյտին վրայ, ընկերները՝ ի յարգանս հանգուցեալ ընկերոջ՝ ըրալէ մը լռութիւն պահեցին, ապա, ընկեր Վեր. Բարունակ Թովմասեան սրտաբուխ եւ կարճ աղօթք մը ըրաւ:

Վաղամեռիկ բանաստեղծ Պետրոս Դուրեանի «Իմ ցաւը» երգուելէ վերջ «Պայթար» երգչախում-

քին կողմէ, ընկեր Վեր. Թովմասեան խիստ նշանակալից եւ յուզիչ դամբանական մը խօսեցաւ:

Խօսք առին նաեւ մի քանի ընկերներ, որոնք վեր առին հանգուցեալ ընկերոջ մատուցած 22 տարուան ազգօգուտ գործունեութիւնն ու անոր ամբիժ կենցաղը:

Շիրիմին շուրջ բոլորող բոլոր ընկերները մեծ յուզումով երգեցին Պ. Դուրեանի «Իմ մահը» եւ վերջալոյսին հետ զատուեցան հանգուցեալին ցուրտ շիրիմէն:

Ընկեր Ռ. Էճգաճեան՝ Երիտ. «Պայքար» Ակումբին բոլոր անդամներուն սրտերուն մէջ շատ լայն տեղ կը գրաւէ իր քաղցր յիշատակներով, որուն համար ընկերները տարուէ տարի պիտի գան իր հողակոյտը ծաղիկներով եւ սրտաբուխ խօսքերով պատուել:

«ՊԱՅՔԱՐ» ԱԿՈՒՄԲԻ «ԱՄԱՐԱՅՐԻ ԱՐԾԻԸ» ՆԵՐԿԱՅԱՅՈՒՄԸ

Մարտ 1ին, «Պայքար» Երիտասարդաց Ակումբը Վրանաքաղաքի Ազգային Սահակեան վարժարանի Չօր. Անդրանիկեան մանկապարտեզի ընդարձակ սրահին մէջ, Վարդանանցի տօնին առթիւ մեծ պատրաստութեամբ շքեղօրէն ներկայացուց «Աւարայրի Արծիւը» թատերական խաղը, անգամ մըն ալ պանծացնելով Տղմուտի ակիւրնուն քով պարսիկներու դէմ հերոսաբար մարտնչող Զաքն Վարդանի եւ 68 հազար հաւատարիմ ու հաւատացեալ զինակիցներուն անմահ յիշատակը:

Ընկեր Յ. Բարեջանեան ամփոփ բառերով ներկաներուն բացատրեց Վարդանանցի իսկական իմաստը, ըսելով. «Մենք հայերս, քանի հայ կ'ապրինք, պիտի տօնենք այդ խումբ մը հայրենանուէր-կրօնասէրներու յիշատակը, քանզի անոնք եղան մեր խաչին, մեր կրօնքին պահապանները»:

«Պայքար» Նուագախումբը մէջ ընդ մէջ նուագեց արեւելեան եւ եւրոպական սիրուն կտորներ, որոնք ծափերու արժանացան:

Օր. Չմրուխտ Գալայճեան անոյշ ձայնով մը

երգեց Գամառ Զաթիպայի «Վարդանի երգ»ը, Աւարայրի դաշտին վրայ ինկած դիւցազունները սգող թրթռուն ձայնով:

Ներկայացումը ընդհանուր առմամբ շատ յաջող անցաւ մանաւանդ դերակատարներէն Արսէն Գրիգորեան (Վարդան), Տեօվլէթ Պայքարունի (Վասակ), Յակոբ Սօնունի (Յազկերտ), Շմաւոն Գալթաեան (Ներշապուհ Արծրունի) եւ Օր. Զերոյեան (Շուշանիկ) յաջողապէս կատարեցին իրենց ստանձնած դերերը:

Կարգապահութեան կարեւոր պատասխանատուութիւնը սիրայօժար ստանձնած էին Կիրակոս Կեօչերեան, Վահան Վարդանեան եւ Երուանդ Վիշապազուն, որոնց թափած ջանքերուն շնորհիւ անթերի անցաւ: Ներկայացումը վերջացաւ ուշ գիշերին:

ԴԱՇՆԱԿՑԱԿԱՆ ՅԱՐՁԱԿՈՒՄ «ԼԻՔԱՆԱՆ» ԹԵՐԹԻ ՏՆՕՐԵՆԻՆ ՎՐԱՅ

Յունիս 1931ի առաջին օրերուն, Պէյրութ հրատարակուող «Լիքանան» թերթի խմբագրատուն կը ներկայանայ Դաշնակ Պատանեկան Միութեան եւ Չ. Ռ. Միութեան անդամ, Պէյրութ հրատարակուող «Ազդակ» թերթի գրաշար Բաբգէն անուն 18 տարեկան երիտասարդ մը եւ կը յայտնէ թէ իր քեռայրը կ'ուզէ մասնաւոր տեսակցութիւն մը ունենալ թերթին տնօրէնին հետ, թերթին տրուելիք ծանուցման մը ինկողով: Հակառակ տրուած մերժողական պատասխանին, երիտասարդը քանի մը ժամ կը սպասէ տպարանին նրբանցքին մէջ եւ երբ Տնօրէնը շուկայ կ'ելլէ՝ կը հետեւի անոր եւ Պապ Իտրիսի մօտ փողոցի մը վրայ, կռնակէն կը հարուածէ երկաթէ գաւազանով մը: Մօտիկ վաճառատուներէն կը հասնին եւ կը ձերբակալեն վարձկան չարագործը:

Թերթին տնօրէնը ստացած է ծանր վերքեր: Չարագործը բանտ կը տարուի:

Յարձակման դրդապատճառը եղած է Մայիս 30ի, Շաբաթ օրուան խմբագրականը, ինչ որ խոստովանած է ստահակ որբը:

Ռ.Ա.Կ. ԱԼԷԻՍԱՆԴՐԻԹ-ՏԵՐՐԹ ԵՈՒԻ ԸՆԿԵՐՆԵՐՈՒՄ

ԸՆԿԵՐԱԿԱՆ ՀԱՄԱՔ ՆԱՀԱՏԱԿՆԵՐՈՒ ՅԻՇԱՏԱԿԻՆ

Միութենեն մի քանի շաբաթ առաջ, Սեպտեմբեր 11, 1921ին Տեօրթ Եոյի Հայ Ռամկավար Կուսակցութեան համար նշանակելի օր մը եղաւ: Եկեղեցական արարողութենէն վերջ հոգեհանգիստ կատարուեցաւ եկեղեցւոյ մէջ խումներամ բազմութեան մը ներկայութեան՝ 1920 թուականին Կիլիկեան հայկական շարժումի ընթացքին նահատակուած մեր ընկերներուն հոգւոյն համար եւ ի մասնաւորի Տեօրթ Եոյի մօտ Մեթալիպի մէջ ինկած Մարտիրոս Ոսկեանի եւ իր ընկերներուն անմոռանալի յիշատակին:

Յետ եկեղեցական արարողութեան՝ նախաձեռնութեամբ Տեօրթ Եոյի Բ. Ակումբի ատենապետ Ս. Գարատանայեանի եւ վարչական մարմնոյն, վերոյիշեալ ակումբին պաշտօնատեղւոյն նարնջազարդ պարտեզին մէջ սգահանդեսի տխուր սակայն խորհրդաւոր համախմբութիւն մը կազմուեցաւ: Ա. եւ Գ. ակումբներէն ալ ընկերներ հրաւիրուած էին: Պարտեզին մէջ սուգի սեղան մը պատրաստուած էր, ծաղկեպսակներով զարդարուն եւ սել ժանեակի մը վրայ գրուած՝ «Յարգանք մեր Հայ Նահատակներու սուրբ յիշատակին» վերտառութիւնը: «Յուզիչ էր տեսարանը, ժամադրեալ վայրը կու գային մեր բոլոր ընկերները. խոր լռութիւն մը կը տիրէր, կարծես նահատակներուն սուրբ հոգիները, ներկաներուն գլխուն վրայ ման կու գային ներշնչելու համար անոնց իրենց այն բարձր գաղափարականը որուն համար զոհուեցան անոնք» ինչպէս պիտի գրէր Գալուստ Տէր Միսասեանը:

Հանդեսին ներկայ էր նաեւ ընկեր Տոքթ. Տ. Էնֆիեճեան՝ ՀԲԸՄի Տեօրթ Եոյի մասնաճիւղին լիազօր պատուիրակը: Բացման խօսքէն վերջ, ի յարգանս մեր կտրիճ նահատակ ընկերներուն Ե. Դարբին երգեց Պետրոս Դուրեանի «Եթէ տոճոյն մահու հրեշտակ» երգը:

Ընկեր Յ. Նաշալեան «գոյութեան պայթարը» նիւթին վրայ հակիրճ խօսք ըրաւ, թելադրելով որ ներկաները միասիրտ եւ միակամ ազգային գոյութեան սուրբ պայթարը անսայթաք մղելու համար լիապէս կատարեն իրենց նուիրական պարտականութիւնը: Բեմ հրաւիրուեցաւ ընկեր Ա. Աստուածատուրեան, որ ոգեկոչեց ռամկավար բոլոր նահատակները որոնք ինկան Կիլիկեան հերոսամարտին մէջ եւ ի մասնաւորի Տեօրթ Եոյի եւ շրջակայքի մէջ, ընկեր Մ. Ոսկեանի հետ նահատակուող ընկերներուն միջադէպը նկարագրեց եւ թելադրեց որ նոր սերունդը ընթանայ նոյն ուղիէն, արիւնոտ բայց սրբազան ուղիէն:

Ընկեր Դարբին արտասանեց Ոսկեանի «Ատելութիւն» քերթուածը:

Ընկեր Յ. Նաշալեան սգահանդեսը փակեց հետեւեալ խօսքերով. «Մեր նահատակ ընկերները ինկան մեր ազգային իտեալին համար. անոնք թէեւ մեռած են ֆիզիքապէս, բայց կ'ապրին իրենց գաղափարին ոգիով. ուրեմն անոնց վեհ իտեալովը ներշնչուած, շարունակենք անոնց նուիրական գործը: Պէտք է որ վերապրողներս լճակներու կղզիացած ջուրերուն նմանինք, որոնց մէջ մահ կայ, ժանտատենդի մանրէներ կը վիստան, թունաւոր են եւ ոչ կենդանարար, այլ նմանինք լեռներէն վար թաւալող կարկաչափոս վագուն ջուրերուն որոնց մէջ կենդանութիւն կայ, եւ մաքրութիւն, եւ որոնք շարժում կը ներկայացնեն: Ուր որ շարժում եւ գործունէութիւն կայ, հոն արդիւնք կայ, գաղափարի եւ նպատակի պսակում կայ:

Ուստի ընկերներ ձեռք ձեռքի տուած ու սիրտ սրտի կապած ուխտենք մեր նահատակ ընկերներուն գաղափարական իրագործումը: Օ'ն ուրեմն գործի. ճշմարիտ կեանքը այն է, ազգի մը ճակատագիրը ստրկութիւնը չէ, այլ անոր իրականապէս ազատագրումը, ազգային զօրութիւնը եւ յարատեւ քարգաւաճումը»:

ՍԵՂՐԱԿ ԿԵՊԵՆԵԱՆԻ ԱՅՑԸ ԱԼԵՔՍԱՆԴՐԵՑ

Ապրիլ 15, 1930ին, երկու շաբթուան համար «Եփրատ»ի խմբագիր Ս. Կեպենյան այցելեց Ալեքսանդրեթ եւ որուն ներկայութիւնը ոգեւորութիւն յառաջ բերաւ մասնաւորապէս Տօրթ-Եոլցի (Չորթ Մարգուան) հայրենակիցներուն եւ երիտասարդութեան մէջ:

Առաջին առիթով այցելութիւն տուաւ Մ. Ա. Որբերու Ընդի. Միութեան, որուն շէնքին մէջ շատ սիրալիր ընդունելութիւն մը եղաւ իրեն: Միութեան մօտ 50 անդամուհիներն յոտնկայս երգեցին եւ Օր. Արմատունիի կողմէ կարդացուեցաւ ուղերձ մը, որով բարեգալուստի խօսքերէն յետոյ շնորհակալութիւն կը յայտնուէր «Եփրատ»ի կողմէ Միութեան հանդէպ ցոյց տրուած համակրական եւ քաջալերական վերաբերումին համար: Օր. Արմատունի իր ուղերձը վերջացուց խնամուած տեղեկատուութեամբ մը:

Ընկեր Կեպենյան, շնորհակալութիւն յայտնելէ յետոյ եղած սիրալիր ընդունելութեան համար, խօսքը ուղղեց ներկայ անդամուհիներուն ու պատշաճ յորդորական մը խօսեցաւ:

Միութեան մասնասենեակին մէջ մինչեւ ուշ ատեն շարունակուեցաւ հիւրընկալութիւնը, որուն ներկայ էին սկիզբէն ի վեր, Նուպարեան վարժարանի տնօրէն Մարտիրոս Տէր Ստեփանեան, Տոքթ. Ռ. Արմատունի, Միութեան քարտուղար Պր. Արմատունի, եւ վարչութեան օրիորդ անդամուհիներ եւ պարոն անդամներ: Սպասարկութիւնը ըրին Տօրթ-Եոլցի օրիորդներ եւ ընտիր կտորներ նուագեցին դարձեալ Տօրթ-Եոլցի պատանիներ Յարութիւն Թօրտօլլեան եւ Կեօճեան:

Այս ընդունելութենէն երկու օր յետոյ, Տօրթ-Եոլցիներու Հայրենակցական Միութեան թեյասեղան մը տրուեցաւ ի պատիւ Ս. Կեպենյանի, Նուպարեան վարժարանի սրահին մէջ: Ժամանակէն առաջ սրահը լեցուած էին՝ մանուկ, երիտասարդ եւ պատանի Տօրթ-Եոլցիներ եւ կարեւոր դէմքեր՝ Շաքլեան, Կեօյօլլեան, Պալեան, Թօրտօլլեան, Փելթէկեան, Լեփեճեան, Նաճարեան, Ագիաչերեան եւ այլ յայտնի գերդաստաններէն: Կը նախագահէր Տ. Եոլցի նորընծայ Տ. Յովհ. Թիւյ. Նաճարեան:

Նուագէ մը յետոյ, Հայրենակցականի ատենադպիր Պ. Գեորգ Եափուճեան, գրաւոր ուղերձով մը բացաւ հաւաքոյթը եւ հրաւիրեց հիւր հայրենակիցը բանախօսութիւն մը ընել այս առթիւ:

Ընկեր Կեպենյան, Տօրթ-Եոլցի յիշատակները թարմացնող խօսքերէ վերջ, ծանրացաւ Սուրիոյ մէջ տեղացիները եւ կամ սահմանէն անդիինները դժգոհացնելու բնոյթ ունեցող քաղաքական գործողութիւններէ զգուշանալու անհրաժեշտութեան վրայ, աւելցնելով որ *լաւագոյն քաղաքականութիւնը՝ քաղաքականութեամբ չգրադուիլն է գաղութներու մէջ*: Ընկեր բանախօսը շեշտեց նաեւ եկեղեցիները պայծառ պահելու եւ դպրոցները բարեկարգ եւ արդիւնաւոր դարձնելու, ընտանեկան սրբութիւններն ու հայրենի սովորութիւնները ապրեցնելու կարեւորութիւնը:

Ամենուն կողմէ գոհունակութեամբ ունկնդրուած այս բանախօսութենէն յետոյ, Պ. Կեպենյան եղած հարցումներուն վրայ, բացատրութիւններ տուաւ Անթիլիասի շէնքին համար եղած կարգադրութիւններու, ինչպէս նաեւ համերաշխօրէն աշխատելու ցանկութիւններուն շուրջ:

Յետոյ խօսք առաւ Նուպարեան վարժարանի տնօրէն՝ հայրենակից Պ. Մարտիրոս Տէր Ստեփանեան եւ յորդորեց Հայրենակցականը զօրացնել Տօրթ-Եոլցիներու բոլորանուէր զոհողութիւններով: Պ. Տէր Ստեփանեանի սրտապանդիչ խօսքերէն յետոյ երբ մէկ կողմէն մեծարանքներ կ'ըլլային եւ Տ. Եոլցի պատանիներ եւրոպական կտորներ կը նուագէին, Տօրթ-Եոլցիական տաք եւ սիրալիր մթնոլորտի մը մէջ շահեկան եւ օգտակար խօսակցութիւններ տեղի կ'ունենային:

Ընկեր Կեպենյան մասնաւոր այցելութիւն տուաւ Կիլիկեան կռիւներու մէջ իր հերոսութիւններովը նշանաւոր եւ վիրաւոր ընկեր Մեսրոպ փաշա Փօթուրեանին, որ քաղաքէն ժամ մը հեռուն Ագ-Չայ գիւղը հաստատուած է: Յիշեալ գիւղը ունեցած է իր վարժարանը ընկեր Մեսրոպի եւ ուրիշ ազգայիններու նախաձեռնութեամբ: Ուսուցչուհին է Տ. Եոլցի Օրիորդ Չապէլ Փելթէկեան: Վարժարանը ունի 34 երկսեռ աշակերտ: Գիւղին մէջ հաստատուած են 30 Տ. Եոլցի ընտանիքներ: Բնիկ

5 թուրք ընտանիքներ միայն կ'ապրին գիւղին մէջ:

Ապրիլ 27ին, Յ. Բ. Ը. Միութեան տարեդարձին առթիւ հանդես մը տեղի ունեցաւ, նախաձեռնութեամբ տեղական մասնաժողովին: Խօսեցան ատենապետ Յովի. Նաճարեան, Տէր Ստեփանեան, Անպարճեան եւ Ս. Կեպէկեան: Գործադրուեցաւ գեղարուեստական յայտագիր:

Ալէքսանդրէթ քաղաքին մէջ բաւական բարե-

փոխութիւններ կը նշմարուին: Ընդարձակ տարածութեամբ ճահիճներ չորցուած են, ծովեզերեայ գեղեցիկ ծառուղի մը յարդարուած ու շինուած է, կանոնաւոր ճամբաներ շինուած են եւ շատ մը նոր շէնքեր կառուցուած: Քաղաքին մէջ երկու հայրենակցական միութիւններ կը գործեն. Տէօրթեօլցիներու եւ Յաճընցիներու: Բանուկ ճամբայ է Յալէպ-Ալէքսանդրէթ ճամբան:

Երբեմնի Ալէքսանդրէթը, որ լեցուն էր հայերով...

Ե. ԲԱԺԻՆ

ԿԱՐԵՒՈՐ
ԹՈՒՎԱԿԱՆՆԵՐ ԵՒ
ՂԵՊՔԵՐ

ՄԱՅ ԵՒ ՅՈՒՂԱՐԿԱՌՐՈՒԹԻՒՆ ՄԿՐՏԻՉ ՓՈՐԹՈՒԳԱԼԵԱՆԻ

Արմենական կազմակերպության երեք Մկրտիչներեն՝ Փորթուգալեան կը մահանայ Մարսելի մէջ, Սեպտեմբեր 26, 1921ին, բաց աչքերով տեսնելով Հայաստանի խորհրդայնացումը, որ դարձաւ բարիք մը մեր ազատագրական պայքարին իրաւ հաւատացող ժողովուրդին համար:

Յուղարկաւորութիւնը տեղի ունեցաւ Սեպտեմբեր 28 չորեքշաբթի օր ժամը 2:30ին խումն բազմութեան ներկայութեան, ուր կային նաեւ մեծ թիւով օտար մտաւորականներ, որոնք խմբուած էին հանգուցեալին բնակարանին առջեւ:

Եկեղեցական թափօրը կ'ուղղուի Հայոց եկեղեցին. խումբ մը երիտասարդներ ուսամբարձ կը տանին դագաղը, որ ծածկուած էր հայկական եռագոյն դրօշակով:

Հայ մատրան մէջ հոգեհանգստեան կարգը կատարուելէն յետոյ, Մատթեոս քիւյ. Հեթիմեան կը խօսի դամբանականը վեր հանելով Փորթուգալեանի դերը ուսուցչութեան եւ հրապարակախօսութեան մէջ իր ունեցած ծառայութիւններուն մասին:

Ապա դագաղը կը դրուի եկեղեցիին բակը, ուր դամբանականներ կը խօսին եկեղեցիին հոգաբարձութեան ատենապետ Սաաթնեան, Տ. Միրզայեան՝ ֆրանսերէն լեզուով, Յ. Սելեան, Ժամկոչեան, Հայ Առաքելականներու կողմէ Խաչիկեան, Հայ լեզունականներու կողմէ Խաչիկեան, Տոթթ. Մելքոնեան եւ ամենէն վերջ Չամարեան:

Ապա դագաղը կը փոխադրուի գերեզմանատուն եւ կը գետնադնէ չթաղուած ննջեցեալներու յատուկ վայրը, որպէսզի հետագային փոխադրուի ընտանեկան դամբարան:

Ընտանեկան ծաղկեպսակէն զատ երկու պսակներ դրկեր էին Մարսելի անդամահատ լեզունականներ եւ Վալապրի-Էքսի հայ ուսանողները:

Երեք օրեր ետք արդէն Կ. Պոլսոյ մէջ կայացաւ ՌԱԿԻ միութիւնը:

(Մ. Փորթուգալեանի մասին կարդալ Ա. Հատոր էջ 59-69)

ԶՕՐ. ԱՆԴՐԱՆԻԿԻ ԿՈՉԸ

Զօր. Անդրանիկ, Մանչըսթըրէն (Անգլիա), ուր կը գտնուէր այդ օրերուն, հետեւեալ նամակը ուղղած է ՌԱԿԻ Ֆրանսայի «Ապագայ» օրկանի խմբագրութեան, հրատարակութեան խնդրանքով:

Դաւրեթէն 9 Օգոստոս թուականաւ հասցէիս դրկուած հեռագիր մը կ'ըսէ. «Չանգեզուրի գաղթականներու օգնութեան հասէք»:

Հեռագիրը ստորագրած է Պ. Գեղեոնէ, որ ինձ եւ ի մասնաւորի Կովկասահայ մեծատուներու ծանօթ յարգելի եւ վստահելի անձնաւորութիւն մըն է, որուն գրածին պէտք է հաւատ ընծայել:

Մանչեսթըրի հայ «Զլորինկ ֆոնտ»-ի դրամագլուխը սպառած ըլլալով, այս հեռագիրը կը յանձնեմ արտասահմանի հայ գաղութներու լուրջ ուշադրութեան:

Բայց պէտք է հոս շեշտել, որ ոչ միայն Չանգեզուրի, այլ ամբողջ հայ ժողովուրդը Հայաստանի սահմաններուն մէջ, ենթակայ է աննախընթաց սովի մը վերահաս վտանգին: Հետեւաբար օրուան հրամայական պահանջին համապատասխան չափով մը պէտք է գաղութները անմիջապէս օգնութեան հասնին վտանգեալ հայութեան: Յոյս ունիմ որ մեր ազգ. պաշտօնական մարմինները ձեռք առած են եւ համապատասխան տնօրէնութիւնք եւս ըրած:

ԱՆԴՐԱՆԻԿ

25 Սեպտեմբեր 1921, Մանչեսթըր

ԿԱՐՍԻ ՊԱՅՄԱՆԱԳԻՐ - Հոկտեմբեր 13, 1921

Ստորագրուած է մէկ կողմէն Ատրպեյճանական, Հայկական եւ Վրացական խորհրդային Սոցիալիստական Հանրապետութիւններու եւ միւս կողմէ՝ Թուրքիոյ միջեւ, Ռուսական խորհրդային Ֆետերացիայի Սոցիալիստական Հանրապետութեան (ՌԽՖՍՀ) մասնակցութեամբ: Կարսի Պայմանագիրը գրեթէ նոյնութեամբ կը կրկնէր 1921ի Մոսկուայի Պայմանագրի տրամադրութիւնները: Պայմանագիրը բաղկացած է ներածութենէ մը, 20 յօդուածներէ:

Առաջին յօդուածով ոյժը կը կորսնցնէին բոլոր այն պայմանագրերը, որոնք կնքուած էին պայմա-

Նաևորոշող կողմերու տարածքներուն անցեալին ինքնավարութիւն իրականացնող կառավարութիւններու միջեւ, այսպիսով չեղեալ կը համարուէր Նաեւ 1920ի Ալեքսանդրապոլի Պայմանագիրը: Չեղեալ կը համարուէին այն պայմանագիրները, որոնք կնքուած էին երրորդ պետութեան հետ եւ կը վերաբերէին Անդրկովկասի հանրապետութիւններուն, բայց այդ նկատի չէր ունենար, սակայն, Մոսկուայի ռուս-թրքական պայմանագիրը:

Երկրորդ յօդուածով, որ կարելոր էր Թուրքիոյ համար, կողմերը չէին ճանչնար «բռնի ուժով» պարտադրուած ոչ մէկ պայմանագիր կամ միջազգային այլ աթք: Այս կը նշանակէր, որ Խորհրդային Ռայաստանը չէր ճանչնար Սեւրի Ռաշտութեան Պայմանագիրը (1920):

Երրորդ յօդուածով կը վերցուէր բռնատիրական ռեժիմը: Թուրքիոյ եւ Անդրկովկասի հանրապետութիւններու միջեւ սահմանը կ'որոշուէր 4րդ յօդուածով (սահմաններու աւելի մանրամասն նկարագրութիւնը կը տրուի առաջին եւ երկրորդ յաւելուածներուն մէջ): Յինգերորդ յօդուածով Թուրքիոյ, Ատրպէյճանի եւ Ռայկական Խ.Ս.Յանրապետութիւններու կառավարութիւնները կը համաձայնին, որ Նախիջեւանի մարզը (3րդ յաւելուածի մէջ նշուած սահմաններով) կազմէ ինքնավար տարածք Ատրպէյճանի ինքնակալութեան ներքեւ:

6, 7, եւ 9րդ յօդուածները կը վերաբերին Թուրքիոյ եւ Վրաստանի փոխյարաբերութիւններուն, որոնց համաձայն, Թուրքիան Պաթում քաղաքի եւ մարզի իրաւունքը կը զիջի Վրաստանին՝ պայմանով, որ տեղւոյն բնակչութիւնը օժտուի լայն ինքնավարութեամբ, իսկ Թուրքիոյ իրաւունք վերապահուի օգտուիլ Պաթումի նաւահանգիստէն, առանց անոր համար տուրք վճարելու (յօդուած 6): Թուրքիան եւ Վրաստանը պարտաւոր են դիւրացնել սահմանամերձ շրջաններու բնակիչներու սահմաններու անցումը (յօդուած 7), Սեւ ծովու եւ Նեղուցներու միջպետական կառույցներու մշակումը կը յանձնուէր սեւծովեան պետութիւններու գոնֆերասին (յօդուած 9):

Տասներորդ յօդուածով պայմանադիր կողմերը

կը պարտաւորուին թոյլ չտալ իրենց սահմաններէն ներս այնպիսի կազմակերպութիւններու կամ խումբերու գոյութիւնը, որոնք պայմանաւորուող միւս կողմի դէմ պայքարելու նպատակ ունին:

Մնացած յօդուածներով կ'որոշուին կողմերու քաղաքացիներու իրաւական դրութիւնը միւսի տարածքէն ներս, քաղաքացիներու նկատմամբ առաւելագոյն բարենպաստման սկզբունքի գործադրութիւն, զիջելով տարածքներու բնակչութեան տեղափոխման իրաւունքը. Կը սահմանուին ռազմագերիներու եւ գաղթականներու փոխանակման կարգը, առեւտրական յարաբերութիւններ հաստատելու, տնտեսական ֆինանսական եւ այլ հարցեր կարգաւորելու համար յանձնաժողովներ ստեղծելը, հիւպատոսական համաձայնութիւններ կնքելը եւն:

Կարսի Պայմանագիրը կը վերահաստատէ 1921ի Մոսկուայի պայմանագրի Նախայարձակման Նախաձեռնութիւնները, որոնք կը ոտնահարէին Ռայաստանի կենսական շահերը:

Կարսի Պայմանագիրը կը ստորագրեն ՅԽՍՀ կողմէ արտաքին գործերու ժողովրդական կոմիսար Ա. Մռավեանն ու Ներքին գործերու ժողովրդական կոմիսար Պ. Մակինցեանը, Ատրպէյճանական ԽՍՀ կառավարութեան կողմէ՝ Բ. Շահթախթինսկին, Վրացական ԽՍՀ կառավարութեան կողմէ՝ ռազմածովային գործերու ժողովրդական կոմիսար Շ. Էլիավան եւ արտաքին գործերու եւ ֆինանսներու ժողովրդական կոմիսար Ս. Սվանիձին, Թուրքիոյ կողմէ՝ Արեւելեան ռազմաճակատի հրամանատար Զ. Զարապէթի փաշան, Վելի պէյը, Մուխթար պէյը, Ատրպէյճանի մէջ Թուրքիոյ ներկայացուցիչ Մեմտուհ Շեքէթը, ՌԽՖՍՀ կառավարութեան կողմէ՝ Եա. Կանեցկին:

ԿԻԼԻԿԻՈՅ ՊԱՐՊՈՒՄԸ ԵՒ ԸՆԿԵՐ ՄԻՅՐԱՆ ՏԱՄԱՏԵԱՆԻ ՅԵՌԱԳԻՐԸ

«Տեյի Թելեկրաֆ» վերջին թիւէն կը քաղենք հետեւեալը.

Ա. Ուիլիեմս, Անգլիոյ Խորհրդարանի անդամ, հետեւեալ հեռագիրն ստացած է (Նոյեմբեր 19, 1921 թուակիր) ընկեր Միհրան Տամատեանէն, որ

Հայոց ներկայացուցիչն է Ադեֆասանդրիոյ մէջ եւ որ ասկէ առաջ ալ Ատանայի մէջ նոյն պաշտօնը կը վարէր:

Մենք ստորագրեալներս անձկանօք կը հաղորդենք Ձերոյ Վսեմութեան թէ Ֆրանքո-Թուրք համաձայնութեամբ Կիլիկիոյ պարպումը խիստ մօտալուտ է: Այս սարսափելի իրողութեան առջեւ ամենքս ալ սահմռկած մնացած ենք: Տեղացի բնակչութիւնը, այսինքն Հայերը, Յոյները, Սիւրիացիները, Բաղդէացիները, Արաբները, ինչպէս նաեւ բազմաթիւ հակաքեմալական Թուրքեր սկսած են փախչիլ, լքելով իրենց տուններն ու տեղերը:

Ընդհանուր արտագաղթ մը անխուսափելի կ'երեւի: Խուճապը աննկարագրելիօրէն սարսռազդեցիկ է: Աւելորդ է ըսել թէ ինչ ահարկու վախճան մը կը սպասէ մնացող քրիստոնէաներուն: Անոնք շատ լաւ տորված են իրենց անցեալի փորձառութենէն թէ Թուրքին խոստումներն ու ստորագրութիւնները թուղթի վրայ հաւասար են գերոյի:

Կիլիկեցիներուն տոհմային բաղձանքները ծաւօթ են ամենուն: Անոնք քանիցս արտայայտուած են արդէն այս մասին: Կիլիկիոյ մէջ անկարելի է գտնել մէկ հատիկ Հայ, Յոյն, Արաբ եւայլն որ ուզէ կրկին Թուրքին հպատակութեան վերադառնալ եւ այն ալ Էնկիւրիի արիւնարբու գազան Մուսթաֆա Զեմալի կառավարութեան:

Աւելորդ կը նկատենք դարձեալ այստեղ յիշատակել 1895ի եւ 1909ի կոտորածները, պատերազմի միջոցին տեղի ունեցած տեղահանութիւններն ու զանգուածային ջարդերը եւ վերջապէս Մարաշի, Հաճընի եւ Չէթունի աղէտները, որ 35,000 քրիստոնէայի ջարդով վերջացան, ֆրանսացիներուն գրաւած գօտիին մէջ, անոնց աչքին առջեւ:

Երկու տարիէ ի վեր Մուսթաֆա Զեմալի կառավարութիւնը արիւն-արցունք քամել կու տայ իր տէրութեան մէջ գտնուող հայերուն եւ ուրիշ ոչ-Թուրք փոքրամասնութեանց:

Արդ ինչպէ՞ս պիտի ներէ քաղաքակիրթ աշխարհը որ Կիլիկիոյ անգամ մը ազատագրուած եւ ազատութեան համը առած ժողովուրդ մը դարձեալ եղեռնագործներու վոհմակին քմահաճոյքին ենթարկուի:

Անհեթեթ է Կիլիկիոյ փոքրամասնութեանց պաշտպանութեան վրայ խօսիլ Թուրք վարչութեան տակ, ցորչափ բուն ասոնք ալ քեմալական եւ հակաքեմալական կուսակցութեանց բաժնուած են: Կը խնդրենք որ դիմէք երեսփոխան Պէլէի, հարիւրապետ Բիւր Րըտանի եւ գնդապետ Պրեմօսի պատրաստած վիճակագրութեանց փոքրամասնութիւններու հարցին շուրջ հարկ եղած լուսաբանութիւնը ստանալու համար:

Ուստի նկատելով որ Կիլիկիա առաջին անգամ գրաւուեցաւ Դաշնակից բանակներէն, Բրիտանական հրամանատարութեան ներքեւ, (երջանիկ շրջան մը որու ընթացքին նոյնիսկ կաթիլ մը քրիստոնէայի արիւն չէ թափուած):

Նկատելով որ 150,000 Հայ տարագիրներ անգլիական եւ ֆրանսական կառավարութեանց ջանքով Կիլիկիոյ իրենց երդիքները վերադարձան մասնաւոր երաշխաւորութիւններու եւ պաշտպանութեան խոստումներու ներքեւ:

Նկատելով վերջապէս որ Հայերը պատերազմի սկիզբէն ի վեր հաւատարիմ իրենց որդեգրած ուղղութեան՝ Համաձայնութեան դատին ծառայեցին եւ շատ մը ճակատամարտերու մասնակցեցան, հերոսաբար կռուելով Թուրքերուն դէմ, կազմեցին Հայկական Լեգէոնը եւ զինադադարէ վերջն ալ Կիլիկիոյ մէջ շարունակ ֆրանսացիներուն օժանդակեցին ընդդէմ քեմալականներուն եւ այս պատճառով ալ վերջիններէն ոխերիմ թշնամի ճանչցուեցան եւ փոխ վրէժի անշէջ զգացումը արթնցուցին անոնց սրտին մէջ իրենց դէմ:

Կու գանք, ներկայ աղերսով յարգանօք պահանջել պատերազմի ընթացքին եւ պատերազմէն վերջը քանիցս յեղյեղուած Ազգերու սկզբունքին գործադրութիւնը, այն սկզբունքին որուն համեմատ Թուրքին ձեռքէն ազատած ժողովուրդները անգամ մըն ալ չեն ենթարկուիր անոր լուծին եւ խաչը մտած տեղը Մահիկը չի դառնար այլեւս:

Մենք վստահ ենք թէ Նորին Վեհափառութեան կառավարութիւնը եւ Բրիտանական հանրային կարծիքը չպիտի թոյլատրեն երբեք, որ այս բնակչութիւնները կրկին դահիճներուն ձեռքը մատնուին եւ անոնց վրէժին զոհ երթան չարաչար:

Արդ մենք առաջին անգամ եզիպտոս հասած Կիլիկեցի քրիստոնեաներս իբրեւ հաւատարիմ թարգմաններ ցարդ նոյն հողամասին մէջ ապրող մեր հարիւր հազարաւոր քրիստոնեայ դժբախտ եղբայրներուն (որոնք այսօր լռութեան դատապարտուած են) կրկին եւ կրկին մեր աղերսը կը մատուցանենք Ն. Վեհափառութեան գթառատ կառավարութեան որպէսզի անմիջական կերպով հարկ եղած ազդու եւ կտրուկ միջոցները ձեռք առնէ, փրկելու համար Կիլիկիան ստոյգ եւ անդարմանելի աղետ մը, որ կը սպառնայ անոր՝ մարդկայնական գաղափարի յաղթանակին համար մղուող պատերազմի մը վաղորդայնին:

Ստորագրութիւններ՝

Տոքթ. Մ. Լեւոնեան, Եսայի Պզտիկեան,
Մ. Զէլլերեան, Սամուէլ Պզտիկեան,
Կարապետ Չայլազեան, Ս. Չայլազեան,
Ե. Փափասեանաքիս, Լ. Պզտիկեան,
Յ. Փիլիկեան, Տոքթ. Փափուլաքիս,
Ռուբէն Պզտիկեան, Եռանկիս Թէյօլոյիտիս,
Ս. Թասլաքեան, Ա. Շահրիմանեան,
Լ. Կենճեան

ՍԱՀԱԿ Բ. ԿԻԼԻԿԻՈՅ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԸ ՀՐԱԺԵՇՏ ՏՈՒՄ ՍԻՍԻՆ

Սահակ Բ. Խապայեան Կիլիկիոյ Կաթողիկոսը 1920 թուին աքսորէն Կիլիկիա վերադարձաւ այն յոյսով որ պիտի վերակերտէր իր Աթոռը:

Լման տարի մը մնաց Ատանա, 1920 Նոյեմբերէն 1921 Դեկտեմբեր, եւ ապա անդարձ մեկնեցաւ Կիլիկիայէն, միշտ մնալով իր ժողովուրդին գլուխը երբ արդէն 72 տարիքը լրացուցած էր:

Սահակ Հայրապետ գնաց բնակութիւն գտնելու Հալէպ, իր կարելոր թեմերէն մեկուն մէջ, ուր մեծ թիւով վտարանդի հասած էին նաեւ կիլիկեցիք:

Հայութենէ պարպուած էին Սիսը, Ատանան ու Այնթապը, Մարաշն ու Չէթունը: Վերապրողներ եղած էին գաղթական, անտէր եւ անտուն՝ ցրուած Պաղեստին, Սուրիա, Լիբանան եւ Յունաստան, լքուած իրենց բախտին, իրենց ձեռքերով կերտելու համար իրենց նոր տունը:

ՖՐԵՏԻՈՖ ՆԱՆՍԷՆ՝ ՀԱՅ ԺՈՂՈՎՈՐԴԻ ԲԱՐԵԿԱՍԸ

Մեծ բեւեռախոյզ, գիտնական ու գրագետ Ֆրետիոֆ Նանսէն սիրելի անուն մըն է ամէն հայու համար: Մարդկայնական զգացումներէ մղուած այս մեծ նորվեկիացին, իր բովանդակ ազդեցութիւնը եւ ճիգերը ի գործ դրաւ օգտակար ըլլալու հայ ժողովուրդին: Ազգերու դաշնակցութեան կողմէ նշանակուած յանձնախումբի մը գլուխը անցած, 1923ի ամառը, ան այցելեց Սովետական Հայաստան, տեղւոյն վրայ ուսումնասիրելու ոռոգման պարագային Սարդարապատի (Հոկտեմբերեանի շրջանը) անապատի մէջ 50 հազար հայ գաղթականներ հաստատելու ծրագիրը: Նանսէն պատուով կատարեց իր գործը՝ համապարփակ ուսումնասիրութիւն մը եւ խիստ գործնական առաջարկներ ներկայացնելով: Նանսէնի ծրագիրը չգործադրուեցաւ, որուն համար կարելի չէ դատապարտել զինք: Այս, ինչպէս նաեւ հայ ժողովուրդի արիւնոտ դատի մասին ամենուրեք բարի որոշումներուն ծախողութեան պատասխանատուն արեւմտեան հակահայ քաղաքականութիւնը եղած է միշտ:

Նանսէն դէպի Հայաստան իր ուղեւորութեան տպաւորութիւնները ամփոփեց հատորի մը մէջ՝ «Հայաստան եւ Մերձաւոր Արեւելք», որ լոյս տեսաւ 1927ին: Հայ ժողովուրդին, մեր հայրենիքին ու արիւնոտ հայ դատին նուիրուած հրաշալի յիշատակարան մըն է այս հատորը:

Ֆրետիոֆ Նանսէն ծնած է 1861ին, Օսլոյի մօտերը գիւղաքաղաքի մը մէջ: Անկա իր երիտասարդական տարիներուն հռչակուեցաւ իբր բեւեռախոյզ: 1882-1893 շրջաններուն հետախուզական արշաւներ կատարեց Վիքինկի, Կրոյենլանտ եւ Հիւսիսային բեւեռի շրջաններուն մէջ, ընելով գիտական կարելորութիւն ներկայացնող մեծ յայտնագործութիւններ: Առաջին անգամ ըլլալով ինք խօսած է նորմանտացի հետախոյզներու մասին, որոնք գտած էին Ամերիկան՝ դեռ Գոլոմպոսէն առաջ:

Առաջին աշխարհամարտէն ետք մեծապէս սատար հանդիսացած է Ազգերու Դաշնակցու-

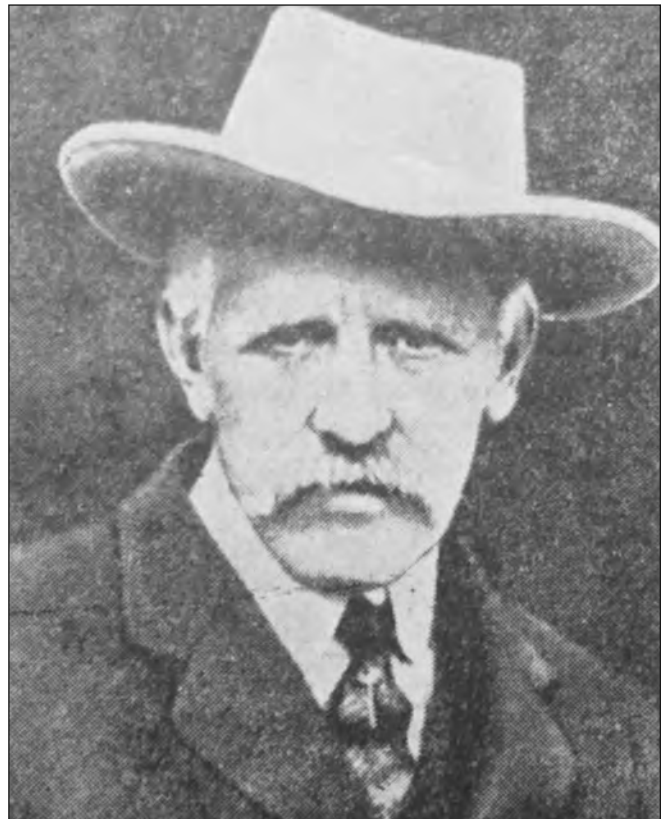
թեան հիմնադրութեան: Յաջողուցած է ռուս, յոյս ու թուրք գերիներու եւ գաղթականներու փոխադրութիւնը: Ան խստագոյնս դատապարտեր է Ապտիւլ Յամիտ Բ. սուլթանն ու երիտթուրքերու կազմակերպած ցեղասպանութիւնը, շեշտելով որ թրքական վայրագութիւնները իրենց չափերով ու դաժանութեամբ հաւասարը չունին պատմութեան մէջ: Յանուն խաղաղութեան իր տարած աշխատանքներուն համար արժանացած է Նոպէլեան Սրցանակին, 1922ին:

Զբաղելով գաղթականներու խնդրով՝ Նանսեն մեծ օգնութիւն ցոյց կու տայ անոնց. բազմահազար հայ փախստականներ կը ստանան «Նանսենեան անձնագիր» (որոնց մէջ նաեւ՝ Արշակ Զօպանեան, որ այդ անձնագիրով ալ կը մնայ մինչեւ իր մահը), ինչ որ որոշ չափով կը թեթեւցնէ անոնց դրութիւնը:

Ան հանդես կու գայ հայ գաղթականներուն Սովետական Հայաստան հայրենադարձելու համար պայմաններու ստեղծման օգտին, գլխաւորելով հայրենադարձութեան յանձնաժողովը (1925-1929):

Հայ ժողովուրդի պատմութեան եւ Հայաստանին ան նուիրած է բազմաթիւ յօդուածներ, զեկոյցներ, ելոյթներ: 1927ին նորվեկերէնով հրատարակած է «Հայաստանի մէջ» ծաւալուն գիրքը, որ աւելի ուշ թարգմանուած է անգլերէն ու ֆրանսերէն լեզուներու՝ «Հայաստանը եւ Մերձաւոր Արեւելքը» խորագրով եւ գերմաներէնի՝ «Խաբուած ժողովուրդը» վերտառութեամբ, ուր Նանսեն կը մեղադրէ հայասպանութեան յանցաւորները՝ ինչպէս թուրք ջարդարարները, այնպէս ալ արեւմտեան պետութիւնները, որոնք հայ ժողովուրդը ներքաշեցին իրենց քաղաքականութեան յորձանուտը:

Ֆրետիոֆ Նանսենի անունը կապուած է նաեւ Մուսա Լերան հետ: Ազգերու Լիկայի գաղթականաց յանձնախումբի նախագահի հանգամանքով, ան ճիգեր ի գործ դրաւ որ շարք մը հայկական գիւղեր շինուին Մուսա Լերան ու Սանճագի հայ գաղթականներուն համար: Սոյն գիւղերէն կարելի է յիշել Նոր Չէթունը, Հայկաշէնը (Սովուզ Սու), Ապտալ Հելիուք, Եւայլն:

Հայ ժողովուրդի անշահախնդիր այս բարեկամը կը մահանայ 1930ին:

Տոքթ. Նանսենի արժանաւոր զաւակը եւս՝ Օլաֆ, Հոկտեմբեր 10, 1964ին, Թեսաղոնիկէի մէջ «Ֆրետիոֆ Նանսեն Տուն»ի բացումին, հետեւելով հօրը օրինակին, կ'ապացուցանէ իր հայասիրութիւնը՝ յայտարարելով. *«Դիւրին է նկատել, թէ ինչո՞ւ այդ մարդը որքան լաւ ճանչցաւ այս ժողովուրդը եւ իր ողբերգական ճակատագիրը, այնքան աւելի ջանաց սթափեցնել աշխարհի խիղճը եւ բանալ անոր աչքերը դարերէ ի վեր այս ժողովուրդին եղած անիրաւութեան եւ այդ անարդարութիւնը գէթ մասամբ դարմանելու վրայ»:*

Բայց իր խօսքերը ուղղուած էին չլսող ականջներու ...:

Երեւանի մէջ Նանսենի անունով կայ փողոց: Սպիտակ քաղաքին մէջ «Նորվեկական գիւղի» տարածքին, որ կառուցած են նորվեկացիները 1988ի կործանիչ երկրաշարժէն յետոյ, բարձրացած է Նանսենի յուշարձանը՝ Կ. Չեռնովի հեղինակութեամբ:

ԼՈՐՏ ՊՐԱՅՍԻ ՄԱՅՐԸ

Լորտ ճեյմզ Պրայսի մահը եղաւ տխուր անակնկալ մը ընդհանուր հայութեան համար, ռամկավարները խոր սուգով մը համակեց, որովհետեւ իրմով կորսնցուցինք հայութեան մեծագոյն բարեկամը: Ան ծնած էր Պելֆաստ Մայս 10, 1838ին եւ կը մահանար Սիտմաութի մէջ Յունուար 22, 1922ին:

Ան խորհրդապաշտ մըն էր նկարագրով, հեռու նիւթապաշտութենէ: «Արեւ»ի խմբագրականը այս առթիւ կը գրէր թէ Դերկոմս Պրայսի համար պետք է «ստորագծել թէ ամբողջ Եւրոպայի եւ Ամերիկայի մէջ չունեցանք ա՛յնչափ սրտցաւ եւ մեծ պաշտպան մը մեր դատին այնքան որքան հոյակապ այդ մեծ մարդասէրը:

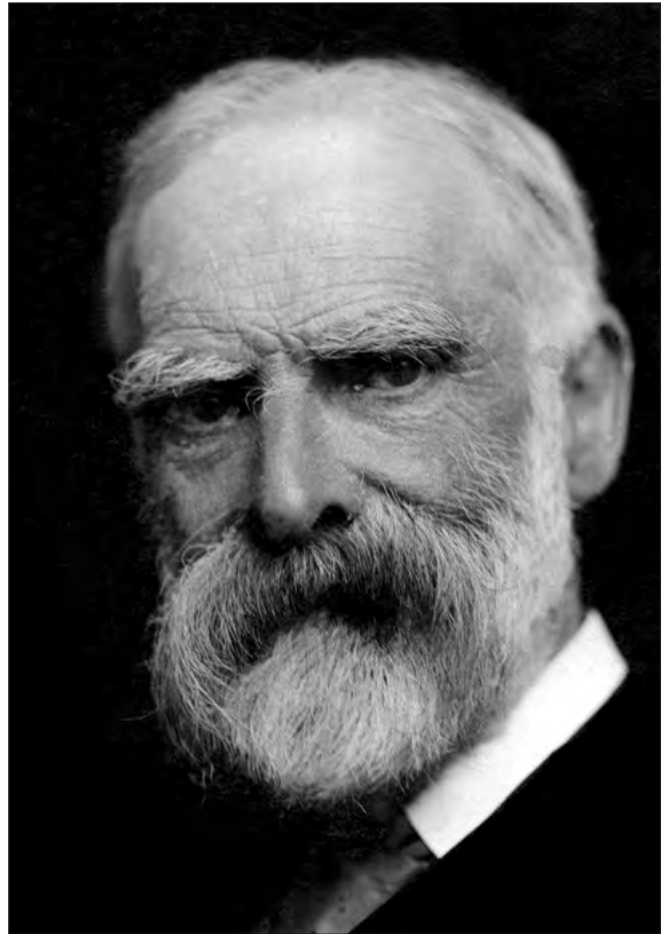
Ազգային Պատուիրակութեան նախագահ Պօղոս Նուպար փաշան կենդանի վկան կը մնայ Լորտ Պրայսի հոգեկան տառապանքներուն զորս իրեն պատճառեցին մեր դժբախտ դատին վերջին անակնկալ դարձուածքները: Ամբողջ թղթակցութիւն մը փոխանակուած է Ազգային Պատուիրակութեան նախագահին եւ Լորտ Պրայսի միջեւ 1912էն մինչեւ Լորտին մահը:

Լորտ Պրայս իր այդ թղթակցութիւններուն մէջ երեւան կու գայ իբրեւ կատարելապէս գործնական միտք մը որ Անգլիոյ քաղաքական իրադարձութիւններուն մօտէն իրազեկ՝ յաճախ կը զայրանայ տիրող անախորժ կացութիւններուն դէմ, բայց երբեք ցնորային յոյսեր չի ներշնչեր մեզի՝ հայութեան:

Պետք է արձանագրել վերջին օրերու Ամերիկայի եւ Մենշըն Զաուզի մէջ իր խօսած հայանպաստ ճառերը եւ Պրիանի մօտ վերջին անգամ կատարած ազդու դիմումը:

Հակառակ իր յառաջացեալ տարիքին՝ Լորտ Պրայս մինչեւ վերջը պատնէշի վրայ մնաց հայկական դատին պաշտպանութեան համար, առանց օր մը օրանց առարկելու թէ ինքը այլեւս հանգիստի կը կարօտի եւ հետեւաբար չի կրնար մեր գործերովը զբաղիլ ...:

«Լորտ Պրայսի կորուստը ազգային սուգի մը համեմատութիւնները կ'առնէ մեզի համար եւ ամէն Զայ իր սրտին խորը խանդաղատանքով պիտի

պահէ անոր օրինեալ յիշատակը», կ'ըսէր «Արեւ»ի խմբագրականը:

ԿԻԼԻԿԻՈՅ ՄԱՅԱԿ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ ԱՅՅԸ ԼԻԲԱՆԱՆ

Սահակ կաթողիկոս Պոլսոյ պատրիարքարանին կը տեղեկացնէ որ Յունուար 5, 1922ին Պէյրութ հասեր է եւ տեղեկութիւն կու տայ թէ Իսկէնտերունի մէջ 15 հազար հայ կը գտնուի եւ Այնթապէն եւ Զիլիսէն հայեր եկած են Զալէպէն եւ որոնք անգործ են հոն եւ Փառէն Ծ. Վրդ. Ամէն ջանք ի գործ կը դնէ հոգալու համար գաղթականներուն պէտքերը: Կաթողիկոսը անոնց օգնութեան պէտքը կը զգացնէ:

Պէյրութի մէջ Կաթողիկոսը այցելութիւն կու տայ Զօր. Կուրոյի փոխանորդին եւ կը յայտնէ թէ իր փափաքն է այցելել հայ գաղթականներուն: Կաթողիկոսը Զահլէի մէջ կ'այցելէ Յոյն Կաթողիկներու

Առաջնորդին եւ շնորհակալութիւն կը յայտնէ որ յատուկ շրջաբերականներով յորդորեր է օգնել հայ գաղթականներուն: Իսկ Ճիպէյի մէջ կ'այցելէ Մարոնիներու Պատրիարքին, նոյնպէս շնորհակալութիւն յայտնելու որ վանքերը տրամադրած է հայ գաղթականներու բնակութեան:

Ծնունդի օրը կ'անցնէ Ամերիկեան որբանոցին մէջ ուր 800 հայ տղաք կան եւ հոգեկան միսիթարութիւն կու տայ անոնց: Ամերիկեան Րիլիֆի եւ Բարեգործականի կատարած գործը մեծապէս կը գնահատէ յայտնելով որ Չմմառ եւ ճուռի փոխադրուած են Բարեգործականի հայ որբերը եւ Սահակ Կաթողիկոս խնդրած է Չօր. Կուրոյի փոխադրուել որ Ատանա ֆրանսացիներու պաշտպանութեան տակ գտնուող հայ որբերն ալ Պէյրութ փոխադրուին: Համաձայն կը գտնուի:

Կաթողիկոսին մտահոգութեան կետը, Լիբանանի մէջ ցրուած ժողովուրդին աղքատութեան գէթ երկրագործական աղքատութեամբ միջոցով իր ապրուստը հոգալու անհնարաւորութիւնն է: Սակայն ժողովուրդը եթէ օգնութիւն մը գտնէ իրեն համար, պիտի միսիթարուի, որովհետեւ իր գոյութիւնը ապահով պիտի զգայ: Արաբական կարգ մը թերթեր կը քաջալերեն ժողովուրդը օգնելու համար հայ գաղթականներուն:

Այս այցելութիւնը նաեւ պատճառ եղաւ մտածելու Կիլիկեան Աթոռին համար Լիբանանը նկատի ունենալ որպէս առժամեայ նստավայր:

ՊԵՅՐՈՒԹԻ ՀԱՅ ԱԶԳԱՅԻՆ ՄԻՈՒԹԻՒՆ

Նախ քան ազգային աւանդական կառոյցներուն հաստատումը Լիբանանի մէջ, ազգանպաստ իր գործունեութիւնը ունէր Պէյրութի Հայ Ազգային Միութիւնը ատենապետութեամբ՝ Աբրահամ Սարաֆեանի, ատենադպրութեամբ՝ Ն. Կերկերեանի եւ գանձապահութեամբ՝ Ա. Գալուստեանի: Կը հրատարակենք Ապրիլ 19, 1922 թուակիր կոչէն բաժիններ ցոյց տալու միութեան կատարած աշխատանքներուն մէկ ամփոփ պատկերը:

«Կիլիկեան հայութիւնը սիրեական ափերը ոտք կոխելէն ի վեր, Միութիւնս ի գործ դրաւ հետեւեալ միջոցները ամփոփելու համար նպաստակա-

րօտ մեր հայրենակիցներուն վիշտը եւ սպեղանի դնելու անոնց վերքերուն:

1. Շուրջ երեք ամսուան շրջանի մը մէջ Միութիւնս յաջողեցաւ ունենալ որպէս մուտք 1250 տուրիական ոսկի եւ զանոնք գործածեց զանազան ձեւերու տակ, որպէս դարման կիլիկեան հայութեան վերքերուն: 2. Մասնաւոր դիմումներով քէմիկ տեղ վրաններ հաստատեց եւ յաջողեցաւ անմիջապէս ստեղծել հայկական քէմիկ դրութիւնը եւ տաք ապուրի ու հացի մատակարարութիւնը իրական կարօտեալներուն համար՝ որոնց թիւը երբեմն մինչեւ 1200ի բարձրացաւ, իսկ այժմ նուազագոյն 775 անձի տաք ապուր եւ 275 անձի ալ հաց կը բաշխուի կանոնաւորապէս: 3. Յաջողեցաւ Ամերիկեան Նպաստամատոյցի որբանոցներու մէջ տեղաւորել հոս հոն դեգերող երկսեռ հայ որբեր, իսկ աշխատելու կարող անգործներու եւ արհեստաւորներու ալ գործ հայթայթել: 4. Բացարձակապէս աննեցուկ եւ ամբողջական նպաստակարօտներուն սատարեց դրամական օժանդակութեամբ: 5. Կոյր, կաղ, այրի, հիւանդ թշուառներուն գոհացում տուաւ իր հնարաւորութեան սահմանին մէջ»:

Ըստ տուեալներու Պէյրութ հասնող 20 հազար գաղթականներէն 17 հազարը իրենց սեփական միջոցներով կը ջանան ճարել չոր հաց մը՝ առանց ազգին բեռ ըլլալու:

Միութիւնը մնայուն կապի մէջ մնաց Ամերիկեան Նպաստամատոյցին, Ամերիկայի Կարմիր Խաչին եւ ՀԲԸՄին հետ լիբանանահայ գաղթականներու բիր կարիքներուն հասնելու հարցով:

Կոչ կ'ընէ հայրենակիցներուն. *«Կատարենք մեր այսօրուան պարտականութիւնը եւ ընդ առաջ երթանք այս հրամայական պահանջին՝ ազատելու համար վաղահաս փճացումէ մը կիլիկեան գաղթականները՝ որոնք մեր պատուական հիւրերը եւ մեր արենակից քոյրերն ու եղբայրներն են»:*

ԱՊՐԻԼ 24-Ը ԱԶԳԱՅԻՆ ՍԳԱՏՕՆ ԿԸ ՀՈԶԱԿՈՒԻ

Այսօր, 24 Ապրիլ, աշխարհի բոլոր հայ եկեղեցիներուն մէջ միաժամանակ հոգեհանգստեան

պաշտօն կատարուեցաւ «բիւրաւոր նահատակաց յընթացս համաշխարհային պատերազմի», ինչպէս կ'ըսէ կաթողիկոսական կոնդակը:

Գահիրէի ՌԱԿ պաշտօնաթերթը «Արեւ» իր խմբագրականով այսպէս կը գրէ ազգային սգատօսին մասին:

Անոնք որ բարեպաշտօրէն մեռան հայրենիքին համար՝

հրաւուրն ունին որ ամբոխը գայ իրենց դագաղին մօտ եւ աղօթէ:

Ամենէն գեղեցիկ անուններուն մէջ՝ գեղեցկագոյնն է իրենց անունը՝

Ամեն փառք իրենց փառքին քով՝ նսեմ է ու վաղանցուկ:

Եւ ինչպէս մայր մը պիտի ըսեր.

«Ամբողջ ժողովուրդի մը ձայնը զանոնք կ'օրորէ իրենց գերեզմանին մէջ»:

Վիքթոր Զիւկո

Գեղեցիկ եւ ծափահարելի է հայրապետական նախաձեռնութիւնը ազգային սուգի եւ պաշտամունքի օր մը յատկացնելու մեր բիւրաւոր դիւցազներուն եւ մարտիրոսներու յիշատակին, որոնք մեծ պատերազմի ընթացքին ինկան քաջաբար կռուելով պիղծ թշնամիին դէմ՝ բարբարոսաբար խողխողուելով անկէ:

Այսօր աշխարհի չորս կողմը ցրուած Զայերը, ինքնամփոփուելով եւ հաղորդուելով ազգային մեծ սուգին մէջ, իրենց ծանրաթախիծ մտածումը երկիւղածօրէն նուիրեցին մեր անմահ ցեղին անմահութեանը համար:

Նոր ժամանակուայ սուրբերն են անոնք, ապագայի վսեմ իտեալի նահատակները: Աւարայրի անմահ քաջորդիներու արժանաւոր եւ որբա՛ն ստուարաթիւ յաջորդները, որոնց յիշատակը դարուց ի դարս պիտի պաշտեն նոր սերունդները, զայն իրարու փոխանցելով սրբազան աւանդի մը նման:

Ու մենք ո'չ միայն պէտք է մեծարենք մեր սուրբ մեռելներուն, մեր ճշմարտապէս *լուսահոգի* նահատակներուն պաշտելի յիշատակը, այլեւ պարտինք հանապազ ներշնչուիլ անձնագոհութեան,

հայրենասիրութեան եւ հաւատքի այն վսեմ դասէն զոր անոնք տուին մեզի իրենց մահուամբը:

Այո՛, եթէ կ'ուզենք արժանի ըլլալ մեր մեծ մեռելներուն, պէտք է որ չգոհանանք զանոնք լալով եւ պանծացնելով, այլ յիշենք միշտ մեր նուիրական պարտականութիւնը ցեղին թշուառ վերապրողներուն հանդէպ, որոնք այսօր, մայր հայրենիքին մէջ ըլլայ թէ աքսորի ու տարագրութեան ճամբաներուն վրայ, մահուան դէմ կ'ոգորին եւ կորսուած են ի սպառ եթէ չօգնենք իրենց:

Եթէ մենք եղբայրական օժանդակութեան ձեռք չկարկառենք վերապրողներուն, եթէ զանոնք քե՛նք իրենց սեւ բախտին, մեր մեռելները կը մեռնին երկրորդ անգամ, որովհետեւ իրենց զոհաբերութիւնը ընդ վայր եղած պիտի ըլլայ, իրենց մահը՝ անօգուտ եւ անարգաւանդ:

Յարգա՛նք մեր նահատակներուն փառահեղ յիշատակին եւ եղբայրական օգնութիւն թշուառ վերապրողներուն, ահա՛ ինչ որ այսօրուան սգատօնը տուն կու տայ հոգիներուն:

ԴԱՇՆԱԿՑԱԿԱՆ ՊԱՌԱԿՏՈՒՄ ԱՄԵՐԻԿԱՅԻ ՄԵՋ

Ձախ թելը կը զատուի ծայրայեղ ընկերվարական նոր կուսակցութիւն մը կը հիմնէ՝ Զայ Աշխատաւորական Դաշնակցութիւն անունով եւ կ'ունենայ իր «Աշխատաւոր» շաբաթաթերթ պաշտօնական օրկանը, Պ. Մնարեանի եւ Չթճեանի գլխաւորութեամբ: Այսպէս, բողոքող եւ դժգոհ դաշնակցական շարքեր 1921ի երկրորդ կիսուն, հիմնած են Ամերիկայի այս նոր կուսակցութիւնը: Արդէն ՌԱԿ մամուլը հրատարակած էր բազմաթիւ անջատուած «կոմիտէներու կոչը ուղղուած «Ամերիկայի դաշնակցական ընկերներուն»:

Շահեկան կը համարենք այս անգամ կարգ մը արտատպումներ ընել «Աշխատաւոր»էն ցոյց տալու համար նոր կազմակերպութեան ոգին եւ ուղղութիւնը եւ այն դիրքը զոր բռնած է հանդէպ Զ.Յ.Դաշնակցութեան:

Թերթին խմբագրութիւնը «Երկու խօսք» տիտղոսուած բաւական երկարաշունչ նախաբանի մը մէջ՝ իբր գլխաւոր եւ անմիջական պատճառներ

«Աշխատաւոր»ի պէս օրկանի մը զօրութեան՝ ցոյց կու տայ հետեւեալները:

«Աշխատաւոր»ի հրատարակութիւնը մէկէ աւելի անմիջական պատճառներ ունի:

Ամերիկայի Դաշնակցութեան պաշտօնական շրջաններու եւ մամուլին մէջ տիրող ոգին, քաղաքականութիւնը եւ դիրքը անխուսփելիութիւն մը կը դարձնեն «Աշխատաւոր»ի երեւան գալը:

Յետադիմական մտայնութեան զոհ գացած Դաշնակցական մամուլը այսօր ողբալի մակարդակ մը կը ներկայացնէ: Ան օրը օրին իր բացարձակ անկարողութիւնը կը ցուցադրէ՝ ընկերային դաստիարակութիւնը առաջ տանելու մեծ գործին մէջ:

Այդ մամուլի աշխատաւոր հայ ընթերցողները շատ տարօրինակ, շփոթ գաղափարներ պիտի կազմեն շատ մը երեւոյթներու մասին: Եւ դժբախտաբար շատերը արդէն կազմած են:

Աշխատաւորական իտեալներ, աշխատաւորի պարտականութիւն, ընկերվարութիւն, յեղափոխութիւն, դասակարգային կռիւ, գիտակցութիւն, այս եւ նման շատ մը երեւոյթներ Դաշնակցական մամուլի հատուածակողմի միջոցով ծաղրանկարային կերպարանքով կը վերատպուին աշխատաւորներու մտքին մէջ»:

Եւ այսպէս բաւական ընդարձակ տեսութիւններով Դաշնակցութեան ծախ թելը հրապարակ կու գայ: Կարելի է եջեր տրամադրել այս պառակտումին մասին:

ՅՈՎՀԱՆՆԵՍ ԲԱԶԱՆՆՈՒՆԻՒՆ ՅՕՐՈՒԱԾԸ.

«ԻՆՉ ՊԻՏԻ ԸԼԼԱՅ ՄԵՐ ՈՒՂԻՆ»

Հայաստանի Հանրապետութեան անդրանիկ վարչապետը առաջին անգամ քաջութիւնը ունեցած է ըսելու ճշմարտութիւններ, որ թէեւ անողոք, բայց անհերքելի են: Անիկա, կարելի է ըսել, կրկնած է ամփոփ ձեւի մը տակ, ինչ որ տարիներէ ի վեր ռամկավար ազատականներ կը քարոզեն, հրաւիրելով իրենց վրայ դաշնակցական մոլեռանդներու եւ աղանդամոլներու անզուսպ զայրոյթի ժայթքումները: Քաջագունիի նման ղեկավարներու չգոյութենէն կամ ազդեցութեան պակասէն շա՛տ վնասուեցաւ այդ կուսակցութիւնը, զոր ամբոխա-

վար հոսանքը բշեց առաւ տարաւ:

ՌԱԿը այդ օրերուն խմբագրականներով թէ յօդուածներով արգանքով ողջունեց իր մէջը նորադարձ առաքեալ մը, որ տգիտութեան եւ կեղծիքի քօղերը տիրականօրէն պատռելով, ճշմարտութիւնը կը քարոզէ մոլորած ու խաբուած հետեւորդներուն: Քաջագունի կը խօսի հաւատքով, խոր համոզումի մը թափանցող շէտերով, որովհետեւ իր ներշնչումները կը քաղէ իրականութեան մէջէն եւ իր նպատակակէտն է հայ ժողովուրդին բարօրութիւնը: Այդ պատճառաւ, անկարելի է որ իր խօսքը, հեղինակաւոր ո՛րքան հնար է, չազդէ *գիտակից* ընկերներուն, որոնց համար սակայն կուսակցութենէն վեր կը մնան հայրենիքը եւ ժողովուրդը:

Քաջագունիին դնելով իր մատը բուն վերքին վրայ կը խոստովանի. *«Փաստ է, որ մօտ անցեալում Դաշնակցութիւնը չկարողացաւ տանիլ իրան վիճակուած ծանր լուծը: Դաշնակցական կառավարութիւնը չկարողացաւ հաստատել ամուր իրաւակարգ ու պետական կանոնաւոր կեանք: Չկարողացաւ լուծել ելեմտական ու տնտեսական տագնապը, չկարողացաւ վերացնել քաղաքական մանր ու խոշոր, ներքին եւ արտաքին խռնոտները. Դաշնակցութիւնը չարդարացրեց իր կոչումը»:* Եւ ասկէ մեկնելով հրատարակեց գրքոյկ մը Պուրբէշի մէջ 1923ին «Հ. Յ. Դաշնակցութիւնը անելիք չունի այլեւս»: Աւելի ուշ այս գրքոյկը վերահրատարակուեցաւ Վիեննա (1923), Թիֆլիս (1923), Գահիրէ (1954) եւ Երեւան (1993):

ՆԻԹԱԿԱՆ ՀԱՇՈՒՇՈՒՄՈՒԹԻՒՆ

Ազգայնական, ռամկավարական եւ ազատական գաղափարներու հաւատարիմ ազգային կազմակերպութիւններու համար մի՛շտ ալ հաշուետոութեան թափանցիկութիւնը մաս կը կազմէ անոնց իւրայատկութեան սկզբունքներուն: Ժողովուրդէն ստացուած եւ հանգանակուած իւրաքանչիւր նուէր անպայմանօրէն օրին լոյս կը տեսնէ մեր մամուլի էջերուն մէջ եւ այնուհետեւ կը ներկայացուի գերագոյն մարմնին պարտագերծ դառնալու իր կատարած աշխատանքին համար:

«Գահիրեի «Արեւ» օրաթերթին (Ապրիլ 27-1923) կ'արտատպենք խմբագրութեան գրութիւնը՝ «Հաշիւ Տուողները եւ Հաշուէ Խուսափողները»:

Մեր առաջին էջին վրայ կը հրատարակենք Ազգային Պատուիրակութեան հաշիւները: Անցեալ օր այս թերթին մէջ հրատարակած էինք «Աղէք-սանդրիոյ Ազգային Իշխանութեան տարեկան հաշիւները: Գահիրեի Առաջնորդարանը տարուէ տարի կանոնաւորաբար կը ներկայացնէ իր հաշուետուութիւնը, եւ ուրախ ենք հաղորդելու որ որոշուած է տարեկան տպագրել հաշիւները եւ հրատարակութեան տալ: Կը տեղեկանանք Նոյն-պէս թէ Գահիրեի ազգային իշխանութիւնները յաջողած են Նախորդ տարիներէն գոյացած եօթը հազար ոսկիի պարտքը վճարելէ յետոյ հասոյթից առաւելութիւն մը ցուցնել: Դ. Բ. Ը. Միութեան պարբերական եւ կանոնաւոր հաշուետուութիւնը հանրածանօթ է:

Այսպէս հայկական բոլոր հաստատութիւնները, ըլլան անոնք ազգային թէ բարեսիրական, թէ հոս եւ թէ ուրիշ տեղեր, միշտ հանրութեան ներկայացուցած են իրենց հաշիւները, միայն Դ. Յ. Դաշնակցութիւնն է որ օր մը օրանց ձանձրոյթը ունեցած չէ հաշիւ տալու այն հանրութեան, որուն դրամներուն մատակարարութեան պատասխանատուութիւնը ստանձնած է զանազան առիթներով:

Մենք չենք պահանջեր, եւ իրաւունք ալ չունինք պահանջելու, որ դաշնակցութիւնը իր կուսակցական հաշիւները հրատարակութեան տայ, բայց իրաւունք ունինք պնդելու՝ որ անոնք պատասխանատու են այն բոլոր գումարներուն համար, զորս ժողովուրդէն հանգանակած են զանազան հանրային նպատակներու յատկացնելու յանձնառութեամբ:

Մենք մեր ձեռքին տակ ունինք Դ. Յ. Դաշնակցութեան Ամերիկայի Կեդր. Կոմիտէին 1920 Յուլիս 1-Դեկտեմբեր 31 վեցամսեայ հաշուեկշիռը, հրատարակուած Պոսթոնի «Ազգ» օրաթերթի 1921 Յունիս 2 թիւին մէջ, եւ թիւրիմացութիւն չստեղծելու համար, հարկ կը համարենք ըսել թէ այս հաշիւները հրատարակուած են Դ. Յ. Դ.ի կամքին հակառակ:

Վեց ամսուան ընթացքին Ամերիկայի Դաշնակցութեան գանձը մտած է 236,078 տոլար, որուն խոշոր մասը հանգանակուած է կարօտեալներու, որբերու, Կարմիր Խաչի, հայկական բանակի եւ ուրիշ հանրային նպատակներու համար, սակայն ելքի բաժնին մէջ կը տեսնուի որ այս գումարները յատկացուած են միմիայն կուսակցական նպատակներու:

Ամերիկայի մէջ Ռամկավար Ազատականներ Զօր. Անդրանիկի առաջնորդութեամբ «փրկութեան» հանգանակութեան ձեռնարկեցին եւ կէս միլիոն տոլար հաւաքեցին: Այս հանգանակութեան մանրամասն հաշիւները հրատարակուեցան առանձին գրքոյկով մը եւ դրկուեցան ամէն կողմ: Միեւնոյն ատեն Դաշնակցականները ձեռնարկեցին հայկական բանակի ի նպաստ հանգանակութեան մը եւ Նոյնպէս մօտաւորապէս կէս միլիոն տոլար հաւաքեցին: Բնչ եղան այս գումարները, եւ ինչո՞ւ հաշիւ չի տրուիր, հակառակ որ երկու տարի է որ հաշիւ կը պահանջուի իրենցմէ: Եւ ինչո՞ւ հաշիւ չի տար Հայաստանի Հանրապետութեան Նախկին Պատուիրակութիւնը իր ստացած հսկայ գումարներուն համար:

Ո՞ր մէկ «ֆոնտ»երուն հաշիւը պահանջենք իրենցմէ, որոնց հաշիւները երբեք տրուած չեն եւ չպիտի տրուին, քանի որ Դաշնակցութիւնը հայ ազգը կը շփոթէ իր կուսակցութեան հետ եւ գումարները կը յատկացնէ միմիայն կուսակցական նպատակներու եւ իրենց կուսակցական ընկերները ապրեցնելու: Եթէ չըլլային այս «ֆոնտ»երը, ի՞նչ պիտի գտնէին այն հսկայ գումարները որ կը վատնեն այսօր եգիպտահայ Թեմական ընտրութեանց առթիւ եւ կը ջանան ոսկիներով քուէներ հաւաքել իրենց ընտրելիները յաջողցնելու համար:

Մենք հաւատք ունինք ժողովուրդի ուղղամտութեան, հայրենասիրութեան վրայ եւ գիտենք թէ ան իր քուէն չի կրնար տալ այնպիսիներուն, որոնք հանրային գումարները կը ծառայեցնեն յաւերժացնելու պառակտումը ազգին մէջ:

ԻԶՄԻՐԻ ՊԱՐՊՈՒՄԸ - Սեպտեմբեր 9, 1922

Սաքարիայի յունական պարտութիւնը իրեն

հետ եւ իր ետեւէն օրը օրին կը բերեր Կ. Պոլիս հայութեան համար յուսաբեկիչ լուրեր: Իզմիրի գրաւման յունական բանակը Ուշաքի շրջանէն այն կողմը անցնելու արտօնութիւն չունէր, բայց քեմալական շարժման բերումով տարածուեցաւ մինչեւ Սաքարիոյ ափերը: Իսկ Կիլիկիոյ պարպումով քեմալական ուժերը օժտուած ռազմական մթերքներով, այս չեթեական ջոկատներէն կանոնաւոր բանակ մը կազմուեցաւ եւ հակայարձակումը ծայր տուաւ: Այդ օրերուն Վենիզելոսի կուսակցութիւնը պարտուեցաւ եւ Կոնստանդինոսի կուսակցութեան կառավարութեան գլուխը անցնիլը եւրոպական կարգ մը մայրաքաղաքներու մէջ լաւ ընդունելութիւն չգտաւ: Վարչապետներու ժողով մը որոշում տուաւ որ յունական բանակի տարածուած վայրերուն մէջ հանրաքուէի դիմով, հասկնալու համար թէ ժողովուրդը թո՞ւրք թէ յոյն տիրապետութեան տակ կ'ուզէր մնալ: Այդ որոշումը շատ անախորժ թուեցաւ յունական բանակի սպաներուն: Երբ կռիւները տեղի կ'ունենային Աֆիոն-Գարահիսարի շուրջ, օր մը յոյն սպաները ներքին համաձայնութեամբ լքեցին բանակը եւ հեռացան: Չօրքը 48 ժամ անտեղեակ այս իրողութենէն քաջաբար կը կռուէր, բայց երբ տեղեկացաւ իրողութեան, նահանջը ծայր տուաւ եւ բանակը կազմալուծուեցաւ:

«1922 Սեպտեմբեր 9ին, ինչպէս կը գրէ ականատես Մ. Վարանդի, քեմալական բանակը մտաւ Իզմիր: Հայութեան հազիւ հարիւրին 20ը կրցած էր հեռանալ Իզմիրէն: Մնացեալ մասը, քաջալերուած Իզմիրի նաւահանգիստին մէջ կեցող 20է աւելի զրահաւորներու ներկայութենէն, վստահութիւն ունեցաւ մնալ քաղաքին մէջ: Դժբախտաբար կոտորածը սկսաւ հայերով եւ հայոց թաղը իրկիզուեցաւ: Հայ ժողովուրդը այս կոտորածին զոհ տուաւ 5000 հոգի երիտասարդ եւ այրերէ բաղկացած: Կը մնային ծերերը եւ կիները.

Իզմիրի համայնապատկերը իրկիզումէն առաջ

անոնք ալ Իզմիրի գրաւումէն մէկ ամիս վերջ ամերիկացիներու օժանդակութեամբ փոխադրուեցան յունական կղզիները եւ Յունաստանի զանազան կողմերը: Ձերբակալուած հայերէն դատուեցան աչքառու արհեստաւորները եւ չոր հացի մը փոխարէն բռնադատուեցան աշխատիլ: Անոնցմէ ոմանք կրցան միջոցներ գտնել եւ փախչիլ: Կ'ըսուի թէ 50ի չափ մնացողներ եղան, որոնց մասին ոեւէ լուր չկրցանք առնել»:

Իզմիրի հայութիւնը միլիառներու հարստութիւն – դրամ, կալուած, առետրական ապրանք, զանազան գոյքեր եւ կահ կարասիներ – թողուց աւարառու թուրքերուն ձեռքը, որոնց բռնկեցուցած իրդեհը 36 ժամ լափեց հայերու եւ յոյներու թաղերը: Հայոց Ս. Ստեփաննոս հոյակապ մայր եկեղեցին կողոպտելէ եւ քարոքանդ ընելէ յետոյ թուրքերը անոր մարմարեայ միակտուր եւ հսկայ սիւները փոխադրեցին Էսկիւրի:

Ձարդի ժամանակ բարբարոսները խժժօրէն սպաննեցին նաեւ Յունաց մետրոպոլիտ Խրիստոթոմոսը, որ դաշնակիցներու զրահանաւերէն մէկուն հրամանատարին կողմէ հրաւիրուած էր իր քով ապաստանիլ, բայց ինքը նախամեծար համարած էր իր ժողովուրդին հետ մնալ:

Չմիւռնիոյ բնակչութիւնը իր արուարձան-

ներով (Գոտիլո, Այա-Թրիատա, Պայրաբը, Պռու-նովա, Պունա, Գարաթաշ, Կեօզ-Թեփե, Գոգարեալը) կը հաշուէր շուրջ 12,000 հայութիւն: Առհասարակ հայերը բարեկեցիկ էին: Հայ վաճառականները հրապարակին վրայ մեծ դիրք ունէին իրենց ներածման եւ արտածման առեւտուրներով: Բոլորն ալ դրամատանց մօտ ունէին մեծ վարկեր եւ անոնց հաստատութիւնները եւրոպական ամէն այժմեութիւններով օժտուած էին: Հայութեան միջին դասակարգը կը բաղկանար արհեստաւորներէ, փոքր առեւտրականներէ եւ պաշտօնեաներէ:

1915ի տեղահանութեան ժամանակ օրուան կուսակալ Րահմէ պէյ, որ սիրուած էր եւրոպացիներէն որպէս ազատական եւ անկախ գաղափարներու տէր, չգործադրեց տեղահանութեան հրահանգները, բայց երեւոյթները փրկելու համար օր մը բոլոր հայ վաճառատանց գլխաւոր պաշտօնեաները եւ զարգացած դէմքերը իրենց ընտանիքներով հաւաքեց եւ հեռացուց մինչեւ Աֆիոն-Գարահիսար եւ Գոնիա: Զանի մը շաբթուան աքսորի կէսնք վայելելէ վերջ հեռացողները կրցան վերահառնալ իրենց տեղերը»:

Իզմիրի պարպումի օրերուն, ֆրանսական մամուլին կողմէ արտայայտուած խանդավառութեան մէջ թուրքերը կը ներկայանային իբր վեհանձն, ազնիւ, ասպետական ժողովուրդ: Յոյներու կարգին եւ նոյնիսկ անոնցմէ աւելի կը պախարակուէին հայերը: Ըստ այդ թերթերուն՝ քաղաքը հրկիզողները, կողոպտողները ոչ թէ թուրքերն էին, այլ յոյներ եւ հայեր: Օրուան կառավարութիւնը եւ խորհրդարանին մեծամասնութիւնը հոգեւին պաշտպանեցին թուրքերը՝ հակառակ ականատես եւ անաչառ ամերիկացիներու, գթութեան քոյրերու եւ շատ մը պարկեշտ ֆրանսացիներու կողմէ տրուած բազմաթիւ վկայութիւններուն: Երեսփոխանական ժողովին մէջ եղած հարցապնդումներուն առիթով վարչապետ Փուանթառէ Պրիանի նախանձը շարժեց թուրքերուն ցոյց տուած իր պաշտպանութեան մէջ:

Զմիւռնիան եղած է հայաշատ քաղաք մը: Մինչեւ 1825 Զմիւռնիան եղեր է Էջմիածնի «տերունի թեմ», որմէ յետոյ անցած է Պոլսոյ Հայոց Պատրի-

արքարանի իրաւասութեան ներքեւ: Ան կարելորդեր խաղացած է նաեւ հայ մշակոյթի զարգացման գործին մէջ, ինչպէս նաեւ՝ հայ քաղաքական մտածողութեան: 1759 հիմնուած է Մահտեսի Մարկոսի տպարանը, որմէ ետք գործած են այլ տպարաններ (Մեսրոպեան, Տէտեան, Մամուրեան): Կրթամշակութային յայտնի հաստատութիւններ էին Ս. Մեսրոպեան (հիմնուած՝ 1789ին), Ս. Հռիփսիմեան (1821) վարժարանները: Մինչեւ 1922 լոյսը տեսած էին 36 հայկական թերթ ու ամսագիր («Արշալոյս Արարատեան», «Միութիւն», «Ծաղիկ», «Արեւելեան Մամուլ», «Մետիորա», «Արշալոյս», «Դաշինք» եւն.):

Իզմիրը պարպուեցաւ իր հայութենէն: ՌԱԿը ուներ իր կառոյցները այս մեծ ու կարելորդ ուստանին մէջ:

Մինչ այդ, Փոքր Ասիոյ զանազան շրջաններէն Պոլիս հաւաքուած 15 հազար հայ որբեր Ամերիկեան Րըլիֆի միջոցաւ կը փոխադրուին Քորֆու: Այս որբերուն հետ Յունաստան կ'անցնին Արշակ Ալաօյաճեան, Թեոդիկ, Յովհաննէս Ասպետ եւ ուրիշ մտաւորականներ: Միւս կողմէ Պուլկարիա կը մերժէ հայ գաղթականներ ընդունիլ խճողումի եւ հայ գաղթային մարմիններու անկազմակերպ աշխատանքին պատճառներով: Նոր գաղթականներ ընդունելու համար պուլկար կառավարութիւնը կը խոստանայ բանալ սահմանը Փետրուար 1923ին: Մինչեւ այդ արդէն Պուլկարիա ընդունած էր 20 հազար գաղթականներ, մեծամասնութեամբ՝ հայ:

Իզմիրի եւ Փոքր Ասիոյ ահաւոր աղէտէն վերապրող եւ օտար ափեր վտարանդի հայրենակիցներուն օգտակար ըլլալու համար եւ ծմբան վերահաս եղանակին առթիւ անոնց մերկ եւ անպատսպար վիճակը տեսնելով Եգիպտոսի շրջանակը հանդերձեղէնի հանգանակութեան արշաւի մը սկսաւ եւ մասնաւոր յանձնախումբ մը կազմեց այս ուղղութեամբ: Կազմուեցան թաղային ենթայանձնախումբեր փութացնելու այս հանգանակութեան արշաւը: Այս առթիւ կոչ ուղղուեցաւ ժողովուրդին եղբայրական օգնութեան հասնելու: Հանգանակութիւնը իր նպատակին հասաւ կարճ ժամանակուան մը ընթացքին:

ՆԱԽԱԳԱՅ ՎՈՒՏՐՈ ՈՒԽԼՈՐՆԻ ՄԱՅՐԸ

Միացեալ Նահանգներու 28րդ նախագահ Թովմաս Վուորտ Ուիլսոն ծնած է Դեկտեմբեր 28, 1856ին Սթուբըն, Վըրմինիա: Յաճախած է ճոն Յոփքինզ համալսարանը հետեւելով փիլիսոփայութեան եւ այնուհետեւ եղած է դասախօս: Մտած է ամերիկեան քաղաքական կեանքին մէջ որպէս Դեմոկրատ կուսակցական: Նախագահ ընտրուած է Մարտ 4, 2013ին եւ երկրորդ շրջանը շարունակած է մինչեւ Մարտ 4, 1921 թուականը:

Առաջին աշխարհամարտին Ուիլսոնի կառավարութիւնը հանդէս կու գայ Անթանթի կազմի մէջ եւ իր ղեկավարութեամբ Ամերիկան կը մասնակցի պատերազմին: 1918 Յունուարին ան աշխատանք կը տանի խաղաղութեան ծրագիրը յաջողցնելու (14 կետերէ բաղկացած)՝ Միացեալ Նահանգներու դերը միջազգային յարաբերութիւններուն մէջ

բարձրացնելու նպատակով:

Կը գլխաւորէ Ամերիկայի պատուիրակութիւնը 1919-1920ի Փարիզի հաշտութեան խորհրդաժողովին, որուն արդիւնքները աննպաստ եղան Ուիլսոնի վարչակազմին եւ ընդհանրապէս Ամերիկայի համար, եւ Ֆրանսայի եւ Անգլիոյ խոր մրցակցութեան պատճառով ձախողեցան:

Հայկական հարցի դրական լուծման եւ անկախ հայկական պետութեան ստեղծման ջատագով եւ խորապէս գաղափարական ամուր սկզբունքներու հաւատարմացող Ուիլսոնը Հայաստանի հոգատարութիւնը 1920ին ստանձնելու պատրաստակամութիւնը ցոյց տուած է:

Ազգային Լիկայի յանձնարարութեամբ Ուիլսոնը յանձն առած էր 1920ի Սեւրի հաշտութեան պայմանագրով ստեղծուող ապագայ հայկական պետութեան սահմանները որոշողի դերը, ծանօթ՝ հայերու մօտ՝ Ուիլսոնեան սահմանները բնութագրումով: Եղած է ամուր բարեկամը հայ ժողովուրդին եւ անոր իրաւունքներուն:

Իր երկրորդ շրջանին, Ամերիկայի Սահմանադրութեան 19րդ յօդուածի յաւելումով՝ կիներուն արտօնուեցաւ քուէարկելու իրաւունք:

Չատագովը եղած է Ազգերու Լիկայի հիմնադրութեան եւ մօտէն հետեւած է անոր աշխատանքներուն: 1919ին արժանացած է Նոպէլեան մրցանակին:

Կը մահանայ Փետրուար 3, 1921ին Ուաշինկթընի մէջ:

ՓՐՈՖ ՄԱՐՏԻՐՈՍ Յ. ԱՆԱՆԻԿԵԱՆԻ ՄԱՅՐԸ

Օգոստոս 3, 1924ին Դամասկոսի մէջ կը մահանայ Սահմանադրական Ռամկավար ընկեր Փրոֆ. Մարտիրոս Յ. Անանիկեան սրտի հիւանդութեան պատճառով: Ան Հարֆթըրտի Աստուածաբանական ճեմարանին կողմէ, ուր կը պաշտօնավարէր իբրեւ ուսուցչապետ Արեւելեան լեզուներու, ղրկուած էր Արեւելք, գիտական հետազոտութեանց, եւ ձեռագիրներ հաւաքելու համար: Այս առթիւ հանդիպած էր Փարիզ, ուր մասնակցած էր Ռամկավար Ազատական Կուսակցութեան Բ. Ընդհանուր Պատգամաւորական Ժողովին իբրեւ

Ամերիկայի պատգամաւոր: Ան ծնած էր Սեբաստիա, Դեկտեմբեր 25, 1875ին:

(Փրոֆ. Մարտիրոս 4. Անանիկեանի մասին կարդալ Գ. Հատոր էջ 397-400)

ԱՄԵՏԻՍ ԶԱՎՈՒՇԻ ՄԱՅՆ

1924 Դեկտեմբերին Աղեքսանտրեթի մէջ «թունաւոր տենդ»ին զոհ կ'երթայ կտրիճ եւ անւնան երիտասարդ ընկեր Աւետիս Զավուշ: Աւետիս Միքայէլեան հերոս մըն էր բառին իսկական առումով: Ան Ամանոսի լեռներու հայաբնակ գիւղերու բնակչութեան կորիւնն էր – կիլիկեցիք զինք կը ճանչնային պարզապէս «Ամանոսի կորիւն» ըսելով: Ամանոսը, երէկի ու այսօրուան Կեափուր Տաղին ու բոլոր ժամանակներու Հայ Լեռը, կը ճանչնայ Նոյնիսկ թուրքը, քիւրտը, սուրիացին, ֆրանսացին: Այդ անունը խորհրդանշիչ մը մնաց ...:

(Աւետիս Զավուշ Միքայէլեանի մասին կարդալ Գ. Հատոր էջ 579-582)

ԿՈՉ ԱՆԴԱՍԱԳՐՈՒԹԵԼՈՒ Հ. Բ. Ը. ՄԻՈՒԹԵԱՆ

Հայկական Բարեգործական Ընդհանուր Միութիւնը, Հայոց համագային Ընկերակցութիւնն է, որ Նուիրուած է Հայրենիքի վերաշինութեան Նուիրական գործին: Անոր գործունեութիւնը կ'ընդգրկէ ԲՈԼՈՐ վերաշինական Նպատակներու համար եղած աշխատանքները, այսինքն, *կրթական, որբախնամ, երկրագործական, բժշկական, գաղթականական, աղետեալներու յատուկ* եւ ուրիշ այս բնոյթը կրող ազգային բոլոր մեծ ու փոքր ձեռնարկները:

Աւելորդ աշխատանք եւ ծախք խնայելու, եւ այդ խնայողութիւնը բուն գործին յատկացնելու Նպատակաւ, միացուր ուժերդ Հ. Բ. Ը. Միութեան, որ վերոյիշեալ Նպատակներու համար ցարդ գործածած է աւելի քան ԵՐԿՈՒ ՄԻԼԻՈՆ տոլար:

Մի գրկեր ինքզինքդ անոր անդամակցելու պատիւէն, որ առանց *սեռի, տարիքի եւ դասնանքի* խտրութեան կրնայ պատկանիլ ոեւէ Հայու, տարեկան 3 տոլարի չնչին անդամատուրքի մը փոխարէն, որ օրական մէկ *սենթէն* պակաս գումար մըն է:

Անդամագրուէ՝ Հ. Բ. Ը. Միութեան: Վճարէ՝

անդամատուրքդ ժամանակին:

Յիշէ՛, մի՛շտ Հ. Բ. Ը. Միութիւնը եւ իր Նպատակները, թէ ուրախ եւ թէ տխուր պարագաներու առթիւ: Յիշէ Նաեւ թէ՛

ՄԻՈՒԹԻՒՆԸ ՉՕՐՈՒԹԻՒՆ Է

Ինչպէս ծանօթ է, այդ տարիներուն, Ռամկավար Ազատականներ աշխարհի ամէն կողմ, ուր ՀԲԸՄը ուներ մասնաճիւղեր, հո՛րն առաջնորդող դիրքերու վրայ գտնուած են:

ԱՄԵՐԻԿԵԱՆ ՆՊԱՍԱՄԱՏՈՅՑԸ

Անարդար պէտք չէ ըլլալ Ամերիկեան Նպաստամատոյցին (Նիր Իսթ Ռիլիֆ) հանդէպ: Կազմակերպութիւն մը որ տասը տարիներէ ի վեր հարիւր հազարաւոր տարագիրներ ու որբեր կերակրած, հազցուցած, պաշտպանած ու ապրեցուցած է, ինչ որ ալ ըսեն, արժանի է հայ ժողովուրդին շնորհակալութեան եւ գնահատութեան: Առանց Ամերիկեան այդ միլիոնաւոր տոլարներու օժանդակութեան, հայ ժողովուրդը ինք իր միջոցներով միևնաձգութեամբ երբեք չպիտի կրնար դարմանել իր վերքերը եւ փրկել տասնեակ հազարաւորներ մահուանէ ու կորուստէ:

Խմբագրական «Արեւ» Օրաթերթի – Սեպտեմբեր 7, 1925

Այս ճշմարտութիւնը ընդունելէ յետոյ միայն կարելի է մօտենալ այն թերիներուն, որ քննադատելի կը դարձնեն Ամերիկեան Նպաստամատոյցին կարգ մը գործերը, եւ մասնաւորապէս հայ որբերու ցրուումին մէջ անոր հետապնդած ուղղութիւնը:

Անտարակոյս ոչ ոք կը սպասէ որ Ամերիկեան Նպաստամատոյցը ընդմիշտ շարունակէ իր մարդասիրական ու բարեգործական աշխատանքը հայոց համար: Այդպիսի ակնկալութիւն մը ունենալը պարզապէս վիրաւորական է մեր ազգային արժանապատուութեան: Յառաջիկայ յաջորդ քանի մը տարիներու ընթացքին Ռիլիֆը հաշուեյարդարի պիտի ենթարկէ իր որբախնամ գործը, եւ տասնեակ հազար չափաւոր որբեր արդէն արձակուած են որբանոցներէ:

Ահա հոս է որ ՌԱԿը տարակարծիք է Ամերիկեան Նպաստամատոյցի ղեկավար շրջանակին

հետ: Ռամկավարները կը փափաքին որ մեր որբերը փոխանակ ցրուելու օտար երկիրներու մէջ, ուր անոնք կ'օտարանան ու կը կորսուին մեզ համար, զանոնք առաջնորդէ այն երկիրը, որուն հողին հետ իր բախտն ու ճակատագիրը կապած է հայ ժողովուրդը: Կուսակցութիւնը կը մատնանշէ այն փաստը թէ միեւնոյն կազմակերպութիւնը վերջին երկու-երեք տարուան ընթացքին աւելի քան տասնեօթը հազար հայ որբեր արձակեց Հայաստանի իր որբանոցներէն եւ այդ տղաք երջանիկ քաղաքացիներ դարձած են հայ երկրին եւ իրենց ճակատի քրտինքով ոչ միայն կը վաստկին իրենց ապրուստը, այլ նաեւ կը մասնակցին երկրի արդիւնաբերութեան ու բարգաւաճման:

Սակայն Ռիլիֆը գիտնալով այս իրողութիւնը եւ տեսնելով մէկտեղ տարբերութիւնը արտասահման ցրուած ու Հայաստանի մէջ մնացած որբերուն, դարձեալ չ'ուզէր զանոնք Հայաստան տանի:

Եւ ասոր պատճառը այն է որ Մր. Ֆաուլ, Մր. Մաքաֆի եւ կամ ուրիշներ «հայակեր» են, հայոց թշնամի, անոնք կ'առաջնորդուին բոլորովին այլ տեսակետներէ: Ֆաուլ ընտանիքը, Մր. Մաքաֆի եւ ուրիշ ամերիկացիներ, որոնք այսօր կարելորդ դերեր ունին Ամերիկեան Նպաստամատոյցին մէջ, ծանօթ էին պատերազմէն առաջ, պատերազմի ընթացքին եւ յետոյ: Անոնք եւ անոնց ընկերակիցները միշտ եղած են ճշմարիտ բարեկամներ հայ ժողովուրդին, մատուցած են բազմաթիւ գնահատելի ծառայութիւններ, եւ անոնցմէ ոմանք ալ ստանձնած են ծանր զոհողութիւններ եւ մինչեւ իսկ կորսնցնելով իրենց կեանքը: Ասիկա անուրանալի է: Բայց դժբախտաբար պարագայ մը կայ որ պետք չէ վրիպի մեր ուշադրութենէն:

Դժբախտաբար աշխարհը այսօր բաժնուած է երկու բանակներու, քաղքենի Արեւմուտքն ու Ամերիկան եւ բանուորական խորհրդային Միութիւնը: Սուր է պայքարը երկու ճակատներու միջեւ: Կամ պիտի պոռթկայ պատերազմը եւ կամ վերջապէս փոխադարձ զիջողութիւններով համաձայնութիւն մը պիտի ստեղծուի:

Հայաստան կը գտնուի խորհրդային Միութեան սահմաններուն մէջ եւ այդ պատճառաւ ալ

քաղքենի պետութիւններ խորթ աչքով կը նային մեր պետութեան վրայ եւ հակառակ շատ մը անկեղծ համակրութիւններու, կը զլանան ոեւէ աջակցութիւն, որ անուղղակի կերպով կրնայ զօրացնել հակառակ ճակատը:

Այս է ամբողջ գաղտնիքը որ չեն ուզէր հրապարակով յայտարարել Ամերիկեան Նպաստամատոյցի եւ կամ այլ մարդասիրական կազմակերպութեանց ներկայացուցիչները, երբ խնդրոյ առարկայ կը դառնայ մեր որբերու ապագան:

Անոնք կը խօսին նաեւ այն դերի մասին, որ պիտի կատարեն մեր որբերը ցրուելով օտար ցեղերու մէջ: Կան դերակատարներ Նպաստամատոյցի շրջանակներուն մէջ, որ կը հաւատան թէ որբերը իրենց ստացած Ամերիկեան դաստիարակութեամբ կրօնն ու բարոյականութիւնը պիտի տարածեն եւ նպաստեն ժողովուրդներու եղբայրութեան, ճիշդ այնպէս ինչպէս Տոթթ. Պարթընը կը հաւատար թէ հարեմներու մէջ արգելափակուած հայ աղջիկները միջնորդ պիտի հանդիսանան Զրիստոնէութիւնը տարածելու թուրքերու մէջ:

Սակայն ամէն պարագայի պատասխանատուութիւն կը ծանրանայ հայ ղեկավար շրջանակներու վրայ: Եթէ մեր պատասխանատու մարմինները հաշուի նստէին Նպաստամատոյցի հետ եւ պատրաստակամութիւն յայտնէին տէր կանգնելու որբանոցներէ արձակուած որբերուն, Ռիլիֆը չէ՛ր որ պիտի մերժէր ընդ առաջ երթալ առաջարկին:

ԱՐՄԵՆԱԿ ԵԿԱՐԵԱՆԻ ՄԱՅՐ

Վանի հարազատ գաւակը եւ Արմենական հերոսը Եկարեան կը մահանայ Գահիրէի մէջ Յոկտեմբեր 19, 1925ին:

Համեստ էր ան իր կեանքով, սակայն մեծ էր իր կատարած դերով, պատմական այն մեծ դէպքին մէջ՝ որ Վանի Հերոսամարտ կ'անուանուի:

Արժանաւոր ու արժեքաւոր մարտիկ մըն էր ան դեռ շատ պատանի տարիքէն, այն հին օրերուն երբ ամբողջ սերունդ մը կը ծնէր բռնութեան ու անիրաւութեան դէմ ըմբոստացումի ու մարտնչումի ոգիով տոգորուած, եւ այն երջանիկ օրերուն երբ արդարութեան եւ իրաւունքի յաղթանակին հաւատքը

անխախտ կը մնար եւ հորիզոնին վրայ ազատութեան արշալոյսը կ'երագուէր:

Այն երջանիկ օրերուն, իննսունական թուականներուն, սնած ու ներշնչուած Խրիմեանի ու Մկրտիչ Փորթուգալեանի շունչով: Մաքուր ու առաքինի սերունդ, որուն նմանը շատ պիտի փնտռենք:

Ան հերոս հանդիսացաւ 1915ի Վանի ապրիլեան կռիւներուն:

Արմենական վերջին ներկայացուցիչներէն եղաւ:

(Ա. Եկարեանի մասին կարդալ Ա. Յատոր Էջ 151-202)

ՄԵԼՂՈՆԵԱՆ ՆՈՒԻՐԱՏՈՒԹԻՒՆԸ

Դեկտեմբեր 28, 1925ին Աղեքսանդրիոյ Խառն Դատարանին նօտարութեան միջոցաւ Յ. Բ. Ը. Միութեան փոխանցուած Մելգոնեան Նուիրատուութեան *աքթը* հետեւեալ կերպով կը սահմանէ անոր գործածութիւնը.

Մելգոնեան գործատան հաշուեյարդարէն (liquidation) ետք, ամբողջ գումարը, որ Նուիրատուութեան դրամագլուխը կը կազմէ, պիտի վերածուի պետական արժեթուղթերու եւ անգլիական ու ամերիկեան դրամատանց մէջ ի պահ պիտի դրուի:

Այս դրամագլուխին տարեկան հասոյթը պիտի յատկացուի հետեւեալ նպատակներուն.

Ա) Կիպրոսի Նիկոսիա քաղաքին մէջ հիմնուած Մելգոնեան զոյգ հաստատութեանց մէջ առաւելագոյն 500 երկսեռ որբեր պիտի պահուին:

Բ) Տարեկան 1000 ոսկի պիտի տրամադրուի Երուսաղէմի Հայոց Պատրիարքարանին, այս դրամով Նուիրատուին անունով աշակերտներ պահելու համար Ժառանգաւորաց Վարժարանին մէջ:

Գ) Տարեկան 1000 ոսկի պիտի տրամադրուի Պոլսոյ Հայոց Պատրիարքարանին, 500 ոսկիով Մելգոնեան Եղբարց անուամբ անկողիններ պահելու համար Ազգային Հիւանդանոցին մէջ եւ մնացեալն ալ կէս առ կէս յատկացնելու համար բարեգործական նպատակներու եւ Պատրիարքարանի պետքերուն:

Դ) Տարեկան 3000 ոսկի պիտի տրամադրուի Հայաստանի Համալսարանին (Երեւան), յատկացուելու համար հայ լեզուի, գրականութեան եւ Հայոց պատմութեան ճիւղերուն ուսուցման:

Այն պարագային երբ Նուիրատուութեան տարեկան հասոյթը վերոյիշեալ նպատակներուն բաւելէ ետք տրամադրելի գումար մը կ'ունենայ, հետեւեալ կերպով կը նախատեսուի այդ գումարի գործածութիւնը:

1. Կիպրոսի Մելգոնեան Հաստատութեանց կողքին բանալ Արուեստից եւ Արհեստից (Arts et Métier) վարժարան մը:

2. Այս հաստատութեանց քով բանալ տպարան մը, հայերէն լեզուով դասագիրք եւ այլ երկեր հրատարակելու համար:

3. Ուսանողներ պահել Եւրոպական համալսարաններու մէջ:

4. Կիպրոսի մէջ կամ այլուր դպրոցական հաստատութիւններ հիմնել եւ կամ օգնել կրթական հիմնարկութեանց:

Մելգոնեան Կրթական Հաստատութեան սկզբնական երեւոյթը

Այս բոլորեն անջատաբար նուիրատուութեան *աթիւ* զումարներ կը յատկացնէ երկու նպատակի համար. ատոնցմէ մին է Աղէքսանդրիոյ Ազգային Վարժարանի կից հողին վրայ Մանկապարտեզի մը շինութիւնը, որուն կը տրամադրէ 5-7000 ոսկի եւ երկրորդը՝ Կիպրոսի Ս. Մակարայ վանքին ճամբուն շինութիւնը որուն կը յատկացնէ 1000 ոսկի:

Ահա իր տեսակին մէջ աննախընթաց այս մեծ նուիրատուութեան ընդհանուր էական մասերը, որոնք, իրաւամբ, կը շահագրգռեն հայ ժողովուրդը, որ երախտապարտութեամբ պիտի յաւերժացնէ անունը Մեծ Բարերարին որ ո՛չ միայն իր ամբողջ հարստութիւնը նուիրեց ազգին, այլ եւ ի գին տառապագին ճիգերու յաջողեցաւ վերջապէս զայն դնել ապահով եւ հաստատուն հիմերու վրայ, զայն յանձնելով Զ. Բ. Ը. Միութեան պէս համազգային մեծ հաստատութեան մը:

ԷԶՄԻԱԾՆԻ ԱԹՈՈՐ ԵՐՈՒՄԱՂԵՍ ՓՈԽԱՂԵՆՈՒ ԱՌԱՋԱՐԿ

Պոլսոյ Պատրիարքական Փոխանորդ Սմբատ Եպս. Գազազեան յիշատակագիր մը ներկայացուցած է Հայ Եկեղեցիի վերաբերեալ կարգ մը խնդիրներ քննելու համար: Պատրիարքի Տեղապահ սրբազանը Եպիսկոպոսի յիշատակած խնդիրներուն կարեւորութիւնը եւ անմիջականութիւնը նկատի ունենալով ժողովի կը հրաւիրէ Պոլիս գտնուող Եպիսկոպոսները, Նախնական խորհրդակցութեան մը համար: Այս մասին բարձրաստիճան եկեղեցականները հետեւեալ շահեկան տեղեկութիւնները հաղորդեցին ՌԱԿին:

«Սմբատ Եպիսկոպոս շատ կարեւոր խնդիր մը կը յուզէ: Անիկա Պոլսոյ հոգեւորական դասուն զգացած խոր վշտին թարգմանը կը հանդիսանայ, ուշադրութեան հրաւիրելով Ամենայն Հայոց Հայրապետին ենթարկուած տաճնապալի կացութեան վրայ, որ առաջ կու գայ Երեւանի վարիչներուն կողմէ վերջերս Հայ Եկեղեցւոյ մասին հրատարակած օրէնքին ազդեցութեամբ:

«Յիշատակագրին սրբազան հեղինակը մատնանիշ կ'ընէ Կաթողիկոսին ընդհանրական հանգամանքը եւ կ'ըսէ թէ խորհրդային Հայաս-

տանի սահմաններէն դուրս գտնուող Հայերն ալ իրաւունք ունին Էջմիածնի հոգեւոր իրաւունքներուն պահպանման Նախանձախնդիր ըլլալուն: Ուստի կ'առաջարկէ բանաւոր ու օրինական միջոց մը խորհիլ, այդ իրաւունքներու պահպանումը ապահովելու համար, եւ, եթէ կարելի է, բովանդակ հայ եկեղեցականութեան անունով բողոք մը ներկայացնել առ որ անկ է: Նոյնիսկ կը խորհուի Էջմիածնի Աթոռը փոխադրել Երուսաղէմ, եթէ համոզում գոյացուի թէ Երեւանի վարիչները անխախտ պիտի մնան իրենց անհաշտ վերաբերումին մէջ»:

Անշուշտ տարիներ ետք, Յուրտ պատերազմի տխուր օրերուն եւս նման հարցականներու տակ դրած եղան կարգ մը ազգայիններ ու մասնաւորաբար ՀԶԴ-ն, որոնք ի վերջոյ հաշտուեցան թէ Մայր Աթոռը կը մնայ անսասան: Այդ մասին աւելի ուշ:

ՆԵՐԳԱՂԹԸ ԵՒ ԲԱՐԵԳՈՐԾԱԿԱՆԸ

1926 Օգոստոսի սկիզբը Շահվերտեան, Փարիզ կու գայ մասնաւորապէս Զ. Բ. Ը. Միութեան հետ բանակցելու համար 1926ին Հայաստան փոխադրուելիք գաղթականներու գործին համար Փիրումեանի ընկերակցութեամբ. անոնք Միութեան կեդրոնական վարչութեան հետ կու գան համաձայնութեան:

Բարեգործականը Խ. Հայաստանի կառավարութեան ներկայացուցիչներուն կը յանձնէ 11,910 անգլիական ոսկի (աւելի քան երկու միլիոն ֆրանսական ֆրանք) որ Բարեգործականի Ամերիկայի անդամներուն կատարած ներգաղթի հանգանակութեան արդիւնքն էր ցարդ:

Շահվերտեանի հաւաստիացումներուն համաձայն, 1926ին մինչեւ 5000 գաղթական պիտի փոխադրուի Հայաստան, եթէ ոչ աւելի, գլխաւորապէս Յունաստանէ: Նախապատուութիւնը պիտի տրուի որակեալ բանուորներու եւ հողագործներու: Սուրիայէն ալ մաս մը որբեր եւ գաղթականներ պիտի փոխադրուին

Այդ օրերուն Յունաստանի, Պուլկարիոյ, Կ. Պոլսոյ եւ Նոյնիսկ Ֆրանսայի մէջ կար առ նուազն

50 հազար գաղթական, չհաշված Միջին Արեւելքի արաբական երկիրները:

ՆՈՐ ՈՃԻՐ ՄԵԸ ԱԼ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԱՐԱՆԻՆ ՄԵՋ

Պեյրուքի մէջ, Սեպտեմբեր 28, 1926ի իրիկունը, Կաթողիկոսարանի մէջ Լիբանանի Գաւառական Ժողովը նիստ գումարած պահուն, խումբ մը զինուած հայեր ժողովարահին դուռը կոտրելով ներս կը խուժեն, որոշապէս ժողովը խանգարելու դիտաւորութեամբ: Ատրճանակներ կը պարպուին եւ ընդհանուր իրարանցումին մէջ կը սպաննուի դաշնակցական ծանօթ գործիչ Վահան Վարդապետեան: Ոստիկանութիւնը միջամտելով կը ձերբակալէ բոլոր հոն գտնուողները, մէջն ըլլալով նաեւ Գաւառականի անդամներ, եւ կ'առաջնորդեն կեդրոնական ոստիկանատուն, ուր կը կատարուին հարցաքննութիւններ: Ձերբակալուած է նաեւ Միհրան Աղազարեան, Գաւառական Ժողովի անդամ մը, որ վերջերս յարձակումի ենթարկուելով միեւնոյն ժողովին մէջ, խոշտանգուած եւ մահամերձ վիճակի մէջ հիւանդանոց փոխադրուած էր: Կիլիկիոյ Վեհափառ Կաթողիկոսը, Ռամկավար Ազատական Կուսակցութեան Պեյրուքի Ակումբը, ինչպէս նաեւ ուրիշներ ցասում յայտնած են կատարուած ոճիրին հանդէպ եւ ցաւակցութիւն՝ Վահան Վարդանեանի սպանութեան առթիւ: Այս է ամբողջ եղելութիւնը:

«Արեւ» իր Յոկտեմբեր 7 համարով կը գրէ.

«Բայց այս եղելութիւնը քստմնելի է թէ՛ իբրեւ զգուելի ոճիր մը եւ թէ՛ իբրեւ զարհուրելի երեւոյթ մը, անպատուաբեր հայ անուան եւ վտանգաւոր տարագիր հայ ժողովուրդին համար:

Մենք որ խստօրէն դատապարտեցինք Լիոնի ոճիրը, որուն զոհը հակադաշնակցական մըն էր, չենք կրնար չդատապարտել նաեւ Պեյրուքի ոճիրը, որուն զոհ կ'երթայ դաշնակցական մը: Մինչեւ ե՞րբ ազատութիւն պիտի տրուի վայրենի բնագոյներուն եւ թոյլ պիտի տրուի որ եղբօր արինսով ներկուին հայ ձեռքերը:

Թափառական, թշուառ ու փուշերու վրայ նստած գաղթական հայը ի՞նչ պատճառներ ունի կիրքերու սանձարձակ գրգռումի, կռիւներու,

եղբայրասպանութեան եւ նման արարքներու, որոնք խաղթ կ'ընեն մեզ աշխարհի աչքին:

Կրնա՞ն պատասխան տալ մեզ անոնք որ առտու իրիկուն կիրքեր կը հրահրեն, ատելութիւններ կը սերմանեն եւ ուրիշներու «եօթը պորտ»ին սպառնալիք կը կարդան:

Կրնա՞ն պատասխան տալ անոնք, որ պաշտպանեցին այն սիկըքորները, որոնք դաշոյնով ու ատրճանակով յարձակում գործեցին Աթէնքի մէջ, Հին Յունաստանի Պատգամաւորական Ժողովին վրայ, եւ այսպէս վատթարագոյն օրինակը տուին ուրիշ սիկըքորներու, որպէսզի համարձակութիւն ունենան յարձակելու Լիբանանի գաւառական ժողովին վրայ եւ գործելու գարշելի ոճիրը:

Կրնա՞ն պատասխան տալ անոնք որ ոճիրը ու ոճրագործութիւնը կը փառաբանեն, ծեծը, խոշտանգումը ու սպանութիւնը հերոսութեան յայտարար կը հռչակեն:

Անտարակոյս ոչ: Չեն կրնար, որովհետեւ անոնք հաւասարապէս դատապարտելի են, մեղաւոր՝ բուն ոճրագործ մարդասպաններուն չափ:

Ոչ մէկ պատճառ կայ տարագիր հայութեան անդորրութիւնը վրդովելու մինչեւ ոճրագործութիւն ու եղբայրասպանութիւն տանելով կուսակցական կռիւները: Ի՞նչ կայ Պեյրուքի, Լիբանանի կամ Սուրիոյ մէջ խմբակցական կիրքերը այդ աստիճան լարելու: Ըսած ենք ասկէ առաջ եւ կը կրկնենք, ո՛չ ազգային հարստութիւններ կան հոն եւ ոչ ալ սեփական հաստատութիւններ, այլ պահանջ մը կայ խաղաղօրէն նուիրուելու ինքնապահպանման աշխատանքին, համերաշխութեան լեզու մը գտնելով տեղացի տարիին հետ: Եւ ասոր համար մարդ չեն սպաններ:

Բայց չենք գիտեր թէ ի՞նչու մարդիկ կան, որ աթոռի համար մինչեւ ոճիր կը քալեն: Պատճառը հաւանօրէն հոգեբանական է: Հաւանօրէն վերջին տասնեակ տարիներու աղետները ծնունդ տուած են հիւանդոտ միտքերու, անտրամաբան ու անուղղայ, որոնք չարն ու բարին չեն գիտեր զանազանել, որոնք իրենց հոգւոյն կուրացած աչքերով չեն տեսներ ոճիրին ահաւորութիւնը:

Պեյրուքի ոճիրը այս երեւոյթին հետեւանքն է:

Մենք խորապես կը ցաւինք որ հայ մը՝ Վահան Վարդանեան զոհ կ'երթայ եղբայրասպան զնդակին: Կը դատապարտենք այն խելագարները որոնք յարձակում գործած են Գաւառական Ժողովի դէմ եւ տեղի տուած այդ անարգ ոճիրին:

Եւ որպէսզի միանգամընդմիշտ վերջ տրուի այս ազգաւեր ու կործանարար երեւոյթին, անհրաժեշտ է որ ամենքը գիտնան կորովով ծառանալ ոճիրին դէմ, որուն կողմէն ալ կատարուի, որուն դէմ ալ ուղղուի: Լիոնի ոճիրը դատապարտողը պարտական է դատապարտել նաեւ Պէյրուքի ոճիրը, իսկ Պէյրուքի ոճիրը դատապարտողները չեն կրնար չդատապարտել նաեւ բոլոր միւս ոճիրները, ուր որ ալ պատահած ըլլան անոնք»:

ԵՐՈՒԱՆԴ ՕՏԵԱՆԻ ՄԱՅԸ

Յոկտեմբեր 3, 1926ին կը մահանայ խմբագիր, երգիծագիր եւ գիրքերու հեղինակ Երուանդ Օտեանը Գահիրէի մէջ: Ան ծնած էր Կ. Պոլիս, Սեպտեմբեր 19, 1869ին: Արշակ Զօպանեան իր «Անահիտ»ի 1901ի համարին մէջ կը գրէ իր մասին. «Երուանդ Օտեան տասը տարիէ ի վեր կը բռնէ առաջին տեղերէն մին Թրքահայոց գրականութեան մէջ իր «Հայրենիք»ին յօդուածները, ինչպէս եւ հեզական բազմաթիւ էջերը, գրեթէ զինք կացուցած էին Պարոնեանի յաջորդը»

(Ե. Օտեանի մասին կարդալ Գ. Հատոր էջ 745-750)

ԼԵՆԻՆԱԿԱՆԻ ԵՐԿՐԱՇԱՐԺԸ

Յոկտեմբեր 2, 1926ին, գիշերը ուշ ատեն երկրաշարժի բուռն ցնցում մը շարժեց ամբողջ Հայաստանը, բազմաթիւ մեռելներ ու վիրաւորներ թողելով ու ժողովուրդը խուճապի մատնելով: «Էսոշիէթըտ Փրես»ի հեռագրալուրը կը գրէ որ շատ մը տուներ փլան, հեռագրի գիծերը քանդուեցան, ծառեր արմատախիլ եղան եւ արջառ մեռաւ:

Կեանքի կորուստ չկայ Ամերիկեան Նպաստամատոյցի պաշտօնէութեան եւ իր խնամքին տակ գտնուող 9000 որբերուն մէջ: Ասիկա եղաւ շնորհիւ ձարական ժամանակի քարաշէն զօրանոցներու ամուր շինութեան, որոնց մէջ կը բնակին որբեր,

ինչպէս նաեւ իրենց Ամերիկացի խնամակալներուն փայլուն կարգապահութեան:

Երկրաշարժին հետեւանքով Լենինականի մէջ 300 հոգի մահացան փլատակներու տակ: Վիրաւորներու թիւը հազարներու կը հասնի: Երկրաշարժը զգալի էր նաեւ Պաթումի եւ Վրաստանի հանրապետութեան ուրիշ մասերու մէջ:

Ամիջապէս Նպաստամատոյցը գործի անցաւ ձեռնարկելով օգնելու աղետեալներուն: Առաջին առթիւ 5000 տոլար հեռագրուեցաւ արկածին վայրը, Նիր Իսթի բոլոր մասնաճիւղերուն հրահանգ տրուեցաւ անմիջապէս ձեռնարկել Նպաստներ հաւաքելու:

Բացի Լենինականէն, շրջակայ բազմաթիւ գիւղեր ալ աւերուեցան: Այս երկրաշարժն ու յաջորդող ցնցումները կործանեցին 60 հազար հաշուող քաղաքը, շրջակայ 12 աւաններով: Մօտ 100 հազար հոգի անտուն է: Ամբողջ Հայաստանը սարսափի մատնուած է եւ նիւթական կորուստը միլիոնաւոր տոլարներու կը հասնի:

Ռամկավար Ազատական Կուսակցութեան Ամերիկայի Շրջանային Վարչութեան Յոկտեմբեր 26ի որոշումով «Պայքար» բացաւ հանգանակութեան սիւնակ մը ի նպաստ Լենինականի երկրաշարժին աղետեալներուն: Նուիրատուութեանց ցանկերը լոյս տեսան թերթին սիւնակներուն մէջ:

Առաջին հերթին 2,000 տոլար ղրկուեցաւ նկատի ունենալով վաղահաս ծմբը եւ նուիրատուներու կողմէ եղած պահանջը անյապաղ հասցնելու համար իրենց նուէրը Հայաստանի աղետեալներուն, Նոյեմբեր 10ին «Պայքար»ի եղբայրական օգնութեան սիւնակին հասած նուէրներէն՝ 2,000 տոլար ուղղակի ու հեռագրով ղրկուեցաւ Հայաստանի կառավարութեան Պոստոնի «First National Bank»ին միջոցաւ:

Այնուհետեւ, շուտով առաքուեցաւ երկրորդ փոխանցմամբ 3,000 տոլար եւս: Այսպէս աս նուիրահաւաքը շարունակուեցաւ ...: Յունուար 4, 1927ի «Պայքար»ի համարով ուշագրաւ էր կարդալ երկար ցանկը ազգայիններու, որոնք մասնակցեցան Լենինականի երկրաշարժի նուիրահաւաքին: Շուտով Մարտին արդէն փոխանցուած գումարը

հասաւ 16,000 տոլարի: Իսկ Յունուարի 11ին սրտառուէ խօսքերով գրեցին, այսպէս՝

Ամէն անգամ որ «Պայթար»ը կը կարդամ խիղճս կը տանջուի: Լուվէլի մէջ հանգանակութեան մասնակցած եմ, բայց 5 տոլար ալ «Պայթար»ի սիւնակին կը դրկեմ: Երանի թէ հարուստ մը ըլլայի մեծ գումարով կը մասնակցէի: Յաջողութիւն կը մաղթեմ:

Մարկոս Թորիկեան
Լուվէլ

Կը գնահատեմ «Պայթար»ի գեղեցիկ ձեռնարկը, կը ներփակեմ 10 տոլարի չէք մը ի նպաստ Շիրակի մեր աղետեալ եղբայրներուն:

Գրիգոր Գրիգորեան
Ռիչմընտ, Վըրժինիա

Հայաստանի աղետեալներուն ի նպաստ ձեր կողին մեր կարողութեան չափով պատասխանելու համար մենք կը դրկենք 15 տոլար – 10ը իմ եւ կնոջս կողմէ եւ 5ը Յակոբ Գլըճեանի կողմէ:

Ա. Տ. Մեսրոպեան
Տէնսիք, Գոլորաստո

Ներփակ 5 տոլար չէքով մը ես կ'ուզեմ իմ պարտականութեանս պզտիկ բաժինը բերել Հայաստանի աղետեալ քոյրերուս եւ եղբայրներուս համար: Միեւնոյն ժամանակ սրտագին յաջողութիւն կը մաղթեմ:

Սիրանոյշ Ազարիկեան
Նիւ Պրիթըն

Այս նոյն օրերուն հայրենասիրական բանաստեղծութիւններ յաճախ երեւցան, որոնցմէ որպէս նմոյշ լոյս կ'ընծայենք Ատրին Լիւմայի այս կտորը.

**ՄԱՅՐ ՀԱՅԱՍՏԱՆ.
ՈՂՋՈՅՆ ՔԵԶ**

Մայր Հայաստան, մայր սիրելի,
Տես, զաւակներդ վըտարանդի –
Երկինքներու տակ օտար
Ցիրուցան –
Քեզ կ'անձկան:

Երկինքներու տակ օտար
Կան հըմայքներ անհամար.
Մայր պաշտելի,

Որոգայթներ գոհարազարդ, ոսկեղէն
Կ'իշխեն կարթել մեր սիրտերը խօլօրէն:

Մայր խնկելի,
Սէրդոյ անբիծ, մայրենի,
Աստուածային, վեհ տառապանքդ անհուն ...
Ա՛, կը դիւթեն ... պահեն յաւետ տըրրփուն
Սիրտերը մեր՝ պաշտումիդ սուրբ խորանին
մէջ ծընրադիր,
Խաչիդ ներքեւ, գողգոթայիդ կողերն ի վեր
ծընրադիր:

Մայր Հայաստան, ողջոյն քեզ:

**ԴԱՇՆԱԿՑԱԿԱՆՆԵՐՈՒ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹԻՒՆԸ
ԵՐԵՒԱՆԻ ՄԵԶ**

Հոկտեմբեր 9 թուակիր Մոսկուայի «Իզվեսթիա» թերթը կ'արձանագրէ.

«Երեկ Հայաստանի Գերագոյն Դատարանը սկսաւ քննել Դաշնակցականներու կատարած ահաբեկչական սպանութիւնը գիւղական խորհրդային գործօն աշխատաւոր եւ հանրային գործիչ Խուշոյեանի, որ Արագածի շրջանի Ներքին Աղճադաշտ գիւղին մէջ խորհուրդի քարտուղար, փոխադարձ օգնութեան կոմիտէի նախագահ եւ գիւղական ուսուցիչ է»:

Ամբաստանութեան տակ առնուած են տասը հոգի. Ստեփանոսեան, Սէնոյեան, Ստեփանեան, Պետոյեան, Մանուկեան, Մկրտիչեան, Ղազարեան, Խաչատրեան եւ Յակոբեան: Ոճիրին տասնըմէկերորդ մասնակից Մովսէսեան փախած է: Անոնք ամենքը կը մեղադրուին որ նախօրօք համաձայնութեամբ սպաննած են խորհրդային իշխանութեան ներկայացուցիչ մը, բացի այդ Ստեփանեան եւ Սէնոյեան կը մեղադրուին հակայեղափոխական գրականութիւն տարածելու եւ «Դաշնակցութիւն» արգիլուած կուսակցութեան պատկանելու ամբաստանութեամբ:

Փետրուար 18ի անյաջող արկածախնդրութենէն ետքը դառնալով գաղտնի, Դաշնակցութեան անդամները փաստօրէն չէին խզած իրենց կապերը Պարսկաստան գտնուող Դաշնակցական Կեդր. Կոմիտէի հետ, կը շարունակէին իրենց աշխատանքը Հայաստանի մէջ, համաձայն Կեդր.

Կոմիտեի հրահանգներուն, կը համախմբէին իրենց շուրջը Նոր ոյժեր եւ կը կազմակերպէին գաղտնի բջիջներ:

1923ի գարնան, Դաշնակցական Կեդր. Կոմիտեի անդամ Սահակ Ստեփանեանը առաջարկեց Սենյոյեանին վերականգնել Դաշնակցութեան կազմակերպութիւնը: Սենյոյեան, որ հին կուսակցական անդամ էր, այդ առաջարկութիւնը ընդունեց եւ 1925ի գարնան ստեղծեց գաղտնի կազմակերպութիւն մը Արագածի շրջանին մէջ: Իսկ ինքը Ստեփանեան պատասխանատուութիւնը առականգնելու Էջմիածնի կազմակերպութիւնը: Արագածի կազմակերպութեան անդամները կը շրջէին գիւղերը, կը հաւաքէին անդամներ Դաշնակցական Երիտասարդական Միութեան մէջ: 1924 Օգոստոսի վրացական արկածախնդրութեան օրերուն դաշնակցական կազմակերպութիւնը ցոյց տուաւ ուժեղ հակախորհրդային գործունեութիւն՝ տարածելով սուտ ու նպատակաւոր լուրեր:

Դաշնակցականներու գործունեութեան կը հակազդէր Խուչոյեանը: Դաշնակցականներն ու համակիրները փորձեցին մէջտեղէն վերցնել Խուչոյեանը՝ մեղադրելով զայն այլեւայլ յանցանքներով եւ նպատակ ունենալով տեղը դնել Սենյոյեանը՝ Դաշնակցականներուն օգնեց Ներքին Աղճադաշտ գիւղի Խորհուրդի Նախագահ Մկրտիչեան, որ սերտ յարաբերութեան մէջ էր Դաշնակցականներու հետ:

Սակայն Խուչոյեանի գործունեութեան կրկնակի քննութիւնը վերջացաւ կատարեալ արդարացումով, որմէ ետք Խուչոյեան դարձաւ ա՛լ աւելի վճռական, Դաշնակցականներու դէմ ձեռք առած միջոցներով: Այն ժամանակ Դաշնակցականները որոշեցին սպաննել Խուչոյեանը: Ստեփանոսեան յանուն Դաշնակցութեան Կեդր. Կոմիտեի առաջարկեց Սենյոյեանին կազմակերպել ահաբեկում: Ստեփանեանի մշակած ծրագրին համաձայն, 1925 Յուլիս 25ին սպանութիւնը կը կատարէ Ստեփանեանը, Յակոբեանը եւ դատարանի ձեռքէն խուսափած Մովսէսեանը:

Նախնական քննութեան փաստերը ցոյց կու տան Դաշնակցականներու ահաբեկչական

գործունեութեան մասին ուրիշ նիւթ: Այսպէս, Խուչոյեանի սպանութենէն շատ առաջ, տակաւին 1921ի աշնան, ահաբեկութիւն պատրաստուած է Նախկին ականաւոր Դաշնակցական գործիչ Զիւրտ Ղազարի դէմ: Զիւրտ Ղազար ծածուկ կերպով եկած է Պարսկաստանէն՝ յանձնարարութիւն ունենալով Կեդր. Կոմիտեին յանձնել 3500 ռուբլի Դաշնակցական յարածուն կազմակերպութեան պետքերուն համար: Սակայն Զիւրտ Ղազար, ապրելով Հայաստանի մէջ եւ համոզուելով, ինչպէս ինքը ցոյց տուաւ, որ Դաշնակցականները Պարսկաստանի մէջ զրպարտութիւններ կը տարածեն խորհրդային իշխանութեան դէմ, մերժեց վերադառնալ Պարսկաստան եւ կատարել իր վրայ դրուած պարտականութիւնը:

Այն ատեն Դաշնակցութեան Կեդրոնական Կոմիտեն որոշեց ահաբեկել Զիւրտ Ղազար: Ինչպէս Խուչոյեանի գործը, Զիւրտ Ղազարի ահաբեկումն ալ կազմակերպուեցաւ Դաշնակցութեան Կեդրոնական Կոմիտեի անդամ Ստեփանոսեանի ձեռքով, բայց մահափորձը վրիպեցաւ:

Սենյոյեան, Ստեփանեան եւ Յակոբեան Նախնական քննութեան ատեն, ընդունեցին, որ յանցաւոր են իբրեւ ահաբեկչական սպանութիւն կատարողներ, իսկ Ստեփանոսեան ընդունեց որ ինքը կազմակերպած է դաշնակցական գաղտնի բջիջներ, յայտնելով միաժամանակ, որ ահաբեկութեան Նախաձեռնութիւնը իրմէ չի բխիր: Սակայն դատավարութեան առաջին օրն իսկ հարցաքննուած Սենյոյեան հաստատեց որ Ստեփանոսեանը յանուն Դաշնակցութեան Կեդրոնական Կոմիտեի առաջարկեց իրեն սպաննել Խուչոյեանը եւ թէ Ստեփանեանը ինքը յանձնեց իրեն մաուզեր ատրճանակ եւ փամփուշտներ: Նախնական քննութեան ատեն Սենյոյեանին տրուած ցուցմունքներուն մէջ, որոնք յայտնուեցան դատարանին կողմէ, Սենյոյեանը կը յայտարարէր թէ Ստեփանոսեան Նոյնիսկ սպառնացած է սպաննել զինքը, եթէ մերժէ կատարել ահաբեկումը:

Դատարանը առաջին նիստին մէջ ամբողջապէս զբաղեցաւ ամբաստանագրի ընթերցանութեամբ, իսկ երկրորդին՝ Սենյոյեանի հարցաքննու-

թեամբ:

Հայաստանի արտակարգ դատարանը վերջացուց Մանուկ Խուչոյեանի սպանության գործով ամբաստանողներու դատը եւ Դաշնակցական Սահակ Ստեփանեանը դատապարտեց գնդակահարութիւնը: Երեւանի կեդրոնական գործադիր Կոմիտէն մահավճիռը՝ 10 տարուան բանտարկութեան կը փոխէ:

ՊԵՅՐՈՒԹԻ ՎՐԱՆԱՔԱՂԱՔԸ Կ'ԱՅՐԵՆ

Լիբանանի Գաւառական Ժողովին մէջ տեղի ունեցած ոճիրէն ի վեր, Պեյրութը եւ մանաւանդ վրանաքաղաքը, խաղաղ կեանք մը ստացեր էին: Երկու հակառակորդ բանակներ կարծես դարանակալ իրենց դիրքին մէջ ինքնապաշտպանութեան եւ կամ յարձակման պատրաստ կը սպասէն դատաւարութեան արդիւնքին:

Հոկտեմբեր 1926ին հնչակ-դաշնակ ղեկավարներէն հինգական հոգի կը կանչուին ֆրանսական պատերազմական ատենաին կողմէ եւ իրենց կ'ազդարարեն թէ, եթէ երբեք նման դէպքերու տեղի տրուի իրենք պատասխանատու պիտի բռնուին:

Ֆրանսա մեկնելու վրայ եղող երեք հաճընցի հայ երիտասարդներ դաշնակցականներու ցուցմունքին վրայ իբր ոճիրին մեղսակից կը ձերբակալուին եւ կը բանտարկուին: Այս բանը բոլոր հաճընցիներուն զայրոյթը կը հրաւիրէ:

Վրանաքաղաքը Հոկտեմբեր 14էն ի վեր բոցերու մէջ կ'այրի:

Ժանտախտ եւ փոխանցիկ հիւանդութիւն մը յառաջ եկած են: Ֆրանսական զինուորները կառավարութեան հրամանով տախտակէ «վարաքա»ները կը վառեն եւ ընտանիքները քարանձինս կը փոխադրեն: Այրուած «վարաքա»ներուն թիւը 200ի կը հասնի եւ հրդեհը կը շարունակուի շաբաթ մը ամբողջ: Այսպիսով հարց կը տրուի թէ ձմեռը ինչպէ՞ս եւ ո՞ր պիտի պատսպարուին անտուն մնացած թշուառ ընտանիքները:

Կը կարծուի թէ ամիսներէ ի վեր շարունակուող կռիւներու եւ վերջերս ալ Կաթողիկոսարանին մէջ տեղի ունեցած ոճիրին հետեւանքով է որ իշխանութիւնները վրանաքաղաքը մաքրագործել ուզե-

ցին:

Այս ամառ վրանաքաղաքէն 800 երեխաներ թաղուեցան Նոր գնուած գերեզմանատունը, բայց այն ատեն մաքրագործումի պէտք չէր տեսնուեր:

Համայնքը կը յուսայ որ հոգատար իշխանութիւնը եւ տեղական հիւրընկալ կառավարութիւնը, յոգուտ գաղթականութեան լաւագոյն միջոցներով պիտի բարելաւեն այդ ազատ միջավայրը: Բարձր Զումիսէր Մ. Բօնսօ իր կարգին այցելած էր Նաեւ վրանաքաղաք:

ՄԼԵՅԻ (ԱՍԱՏՈՒՐ ՏԱՄԿԱՃԵԱՆ) ՄԱՅԸ

Դեկտեմբեր 2, 1926ին Պոստոնի մէջ կը մահանայ Սահմանադիր Ռամկավար ականաւոր գործիչներէն ու ազատամարտիկներէն Մլեհ (աւագանի անունով Ասատուր Տամկաճեան) որ ծնած էր Խարբերդի Հիւսէյնիկ գիւղը, 1883ին:

Յուդարկաւորութիւնը եւ թաղման արարողութիւնը տեղի ունեցաւ Դեկտեմբեր 4ին, Պոստոնի Ս. Երրորդութիւն եկեղեցւոյ մէջ:

Մարմինը ամփոփուեցաւ Mt. Hope գերեզմանատան մէջ:

Պարզ, անուս՝ բայց խորապէս հայրենասէր, համեստ՝ Նոյնքան անձնուէր ու վաստակաւոր հայ մը, որ իր երիտասարդութեան՝ խանդավառ հաւատացող մը եղած է Հայկական Ազատագրութեան շարժման՝ անոր ի սպաս դրած է իր կեանքն ու ապագան, եւ մինչեւ իր ծերացեալ տարիքը չէ դադրած յօժար ու անտրտունջ կատարելէ այն բոլոր ծառայութիւնները, որոնք պահանջուած ու ակնկալուած են իրմէ:

Մլեհին ծօնուած բանաստեղծութիւն մը:

ՄԼԵՀ

Անբասիր մարդ, ճշմարիտ Հայ, տոկուն կամք
Ռազմիկ հզօր, խոնարհ հոգի, սիրոյ հանք:
Մինչեւ կեանքին վերջին շունչը կորովի,
Լոկ պայքարի, սուրբ վրեժի էր ծարաւի:
Երբե՛ք չեղաւ Նա մեծամոլ՝ միշտ պարկեշտ
Հայրենասէր մը անձնուէր, հեզ, համեստ:
Տրտունջ, բողոք ա՛լ չունեցաւ իսկապէս ...
Անթերի պարտաճանաչ մը՝ լուռ ու վէս:

Մերժեց ամեն վայելք ու փառք աշխարհի,
Կեանքին համակ տենչը եղաւ իւրովի
Ազգ, հայրենիք ազա՛տ տեսնել մի՛ միայն ...
Ծիշտ այդ սիրոյն նուիրուեցաւ յաւիտեան:
Եւ Հայ ազգը պիտ' յիշէ միշտ անկասկած
Անունը՝դ եւ յիշատակըդ անմոռաց:
Նուիրուեցա՛ր ցեղիդ կռուին քաջ հերոս,
Ի յաւետ քեզ յարգանքներս սրտահոս:

(Մլեհի մասին կարդալ Գ. Հատոր էջ 583-585)

ԲԻԶԱՆԴ ԲԷՉԵԱՆԻ ՄԱՅՐ

Հայ լրագրութեան վարպետին՝ Բիւզանդ Բէչեանի մահը տեղի ունեցաւ Յունիս 30, 1927ին Պոլսոյ իտալական հիւանդանոցին մէջ, 67 տարեկանին: Մեծանուն հրապարակագիրը 50 տարի անընդմեջ գրիչ շարժած էր, իր վերջին վայրկեանին ալ գրիչը յիշած է ըսելով. «Գրիչի մը ծայրով կաթիլ մը ջո՛ւր տուէք: Շո՛ւնչ, շո՛ւնչ...»: Ան ծնած էր Գումգաբու: Հիմնադիրն էր «Բիւզանդիոն» ազդեցիկ թերթին:

(Բիւզանդ Բէչեանի մասին կարդալ Գ. Հատոր էջ 725-728)

ԱՅՐ ՕՐԵՐՈՒ ՊԱՏՄՈՒԹԵՆԵՆ ԴՐՈՒԱԳՆԵՐ ԱՊԱԳԱՅԻՆ ՉՄՈՌՑՈՒԵԼՈՒ ՀԱՄԱՐ

1.

Ալեքսանդրապոլի խայտառակ դաշնագրից յետոյ, դաշնակցականները յոյսը դրել էին Քարա Պէքիրի վրայ եւ ուզում էին նրա հետ միանալ ու նրա հետ միասին կռուիլ Ռուսաստանի դէմ: Այս եղանակով պիտի կատարուէր Հայաստանի ազատութիւնը:

Դաշնակցութիւնը մեղայական էր կարդում թուրքերի առաջ, դատապարտում եւ նզովում էր իր ամբողջ անցեալը, իր պապերին ու սրբերին, իր հազարաւոր նահատակներին:

«Մենք երեսուն տարի սխալուած էինք, մեզ թշնամի համարելով օսմանցիութիւնը», - կը գրէր «Անկախ Հայաստան» դաշնակցական թերթը, - «մինչդեռ մեր իսկական թշնամին ռուսն է եղել, որից ազատուելու համար մենք պիտի միանայինք

թուրքերի հետ»:

Լեւ - «Անցեալից»

2.

«Խատիսեանը բացատրում է թէ ինչո՞ւ հակասութիւն է թուում Դաշնակցութեան Կուսակցութեան ներկայացուցչի յայտարարութիւնները ժամը 2ին եւ ժամը 10ին: Հայեացքների փոփոխութեան վրայ չպէտք է զարմանալ: Չէ՞ որ այս միեւնոյն դահլիճում երկու շաբաթ առաջ ամենքն էլ երդուեցին մեռնել Հիմնադիր ժողովի համար, իսկ այժմ նրա մասին ոչ ոք չի յիշում: Ընդունում է, որ իր մէջ Ալեքսանդրապոլից գալուց յետոյ տեղի է ունեցել մեծ փոփոխութիւն վերջին դէպքերի պատճառով: Հայերը միշտ եղել են լոյալ: Բայց այժմ ստեղծուել է այնպիսի դրութիւն, որ Ռուսաստան բարձի թողի է արել Անդրկովկասը, որ հարկադրուած է ինքն իր ձեռքով տնօրինել իր գործերը: Բուն Ռուսաստանում, եթէ ոչ այսօր, գուցէ վաղը գլուխ կը բարձրացնի ռեաքցիան: Միեւնոյն ժամանակ Թուրքիայի մէջ ուժեղանում են դեմոկրատական հոսանքները, եւ մօտ է, իցէ թէ, այն ժամը, երբ այդ պետութիւնը կը վերածուի ազատ ժողովուրդների մեծ արեւելեան Ֆետերացիայի: Իսկ ի՞նչ բան կը զսպէ այն ժամանակ հայերին, որպէսզի միանան այդ Ֆետերացիային»:

«Մշակ» - Փետրուար 20, 1918

3.

«Դաշնակցական իշխանութեան շրջանին Թիֆլիսի մէջ որպէս օրկան ՀՀԴ Վրաստանի Կեդրոնական եւ Թիֆլիսի տեղական կոմիտէների կը հրատարակուէր «Աշխատաւոր» - Բանուորական եւ գիւղացիական օրաթերթ - (նմանելու համար պոլշեիկներուն) որուն ծակատը կը զարդարուէր ամեն օր «Աշխատաւորներ՝ բոլոր երկիրների, միացե՛ք» նշանաբանով ՀՀԴ Սոցիալիստական Ինտերնացիոնալի Հայկական հատուած վերտառութեամբ»:

«Այս թերթը բերանն էր «ձախ դաշնակցականներուն», որոնց լիտըրն էր Գահիրէի «Լուսաբեր» թերթին այդ օրերու խմբագիրը: «Աշխատաւոր»ը

1919 Մայիս 1ին կը հրատարակէր կոչ մը որ կը վերջանար հետեւեալ բազմապատկով. - «Կեցցէ՛ Երրորդ Կոմունիստական Ինտերնացիոնալը»:

«Զմոռնանք, որ մի ժամանակ Թիֆլիսում «ձախ» էր եւ «ինտերնացիոնալիստ» անդամ դաշնակցական «Աշխատաւոր»ը, որի 1919 թիւի Մայիս մէկեան համարում զետեղուած կոչը վերջանում էր. «Կեցցէ՛ 3րդ Կոմունիստական Ինտերնացիոնալը» բառերով ...: Այդ չէր խանգարում «ձախ»երի ներկայացուցիչ Վ. Նաւասարդեանին՝ Բ. Իշխանեանի հետ միասին ողջոյնի խօսք ասել նաեւ դեղին ինտերնացիոնալի ներկայացուցիչներին, երբ սրանք Թիֆլիս ժամանեցին 1920 թիւի աշնան»:

«Մարտակոչ» - Մարտ 30, 1927
Թիւ 1230

4.

«Երկարատեւ եւ ապարդիւն ջանքերից յետոյ անկարող լինելով մէն միւսակ դիմադրել քեմալական ուժերին, կտրուած արտաքին աշխարհից եւ լքուած հարեւան դեմոկրատիայից՝ հայ աշխատաւորութիւնը ստիպուած էր հաւատալով Ռուսաստանի վարիչների յայտարարութիւններին՝ ընդունել կարմիր բանակը իբրեւ իրեն օգնող, դաշնակից մի ոյժ»:

«Նոր Աշխատաւոր» - Դեկտեմբեր 14, 1920 -
թիւ 276

5.

Տոթթ. Մեքքալէմ 1920ի գարնան Անդրկովկաս եւ Զայաստան այցելելէ յետոյ, Պոլիս վերադարձին «Ժողովուրդի Ձայնը» օրաթերթի խմբագրութեան կը հաղորդէր թէ՝ ՅԻՍՈՒՆ ԶԱԶԱՐ ԶԱՅԵՐ ԿՈՏՈՐՈՒԱԾ ԵՆ ԱՆԴՐԿՈՎԿԱՍԻ ՄԵՋ ՄԵԿ ՏԱՐՈՒԱՆ ԸՆԹԱՑՔԻՆ:

Եւ ասիկա «սուրը պատրաստ» քաղաքականութեան արդիւնքն էր:

Դաշնակցութեան վտարումէն յետոյ, երբ ժողովուրդներու համերաշխութեան քաղաքականութիւնը մշակուեցաւ, վեց տարիներու ընթացքին ՈԶ ՄԵԿ ԶԱՅ ՍՊԱՆՆՈՒԱԾ Ե ԱՆԴՐԿՈՎԿԱՍԻ մէջ

որպէս հետեւանք ազգամիջեան կռիւներու:

«Արեւ» - 1927

ՏՈՒՆ ԴԱՐՁԻ ԿՈՉԵՐ - ԱՒԵՏԻՔ ԻՍԱԶԱԿԵԱՆԻ ԿԱՐԾԻՔԸ ԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ ԶԱՅԱՍՏԱՆԻ ՆԿԱՏՄԱՍԲ

Ռամկավար Ազատական մամուլը ամէն առիթով ներկայացուց Խորհրդային Զայաստանի բազաւաճումն ու շինարարական աշխատանքները, ապահովութիւնն ու կենցաղային կեանքի բարեշրջումը:

Իսահակեան մաս կազմած է Դաշնակցութեան «Նեմեսիս» գործողութեան նախապատրաստական աշխատանքներուն:

Ան 1926 թուականին այցելեց Խ. Զայաստան, ուր ապրեցաւ մինչեւ 1930 թուականը: Այնուհետեւ դարձեալ գաղթեց եւ վերջնականապէս վերադարձաւ 1936ին:

Օրինակ մը այդ գրութիւններէն գրուած բանաստեղծ Աւետիք Իսահակեանին կողմէ, Երեւանէն առաքուած նամակէն քաղելով.

«Ես կարող եմ գալ Եւրոպա կարճ ժամանակի համար, ես չեմ ուզում Եւրոպայում ապրել, որովհետեւ թէ՛ յոգնած եմ Եւրոպական գաղթականի կեանքից եւ թէ՛ ի՞նչ միտք հայրենիքից միշտ հեռու լինել: Բացի այդ, օրեց օր սիրտս կապւում է երկրի եւ Խորհրդային կարգերի հետ եւ տեսնում եմ որ այստեղ, Զայաստանում միայն կարող եմ ինձ բախտաւոր զգալ եւ նպատակայարմար: Մեր երկրի ապագան այս կարգերի մէջ ե՛ւ ապահովուած է ե՛ւ լաւ: Երկրի այս աւերուած, թաւանուած եւ բնութիւնից աղքատ ու չոր երկրի ամէն անկիւնում տեսնում ես նոր իշխանութեան ստեղծագործ շունչը. անհուն եռանդ է թափւում երկիրը բարձրացնել տնտեսապէս, ջրային աշխատանքները չտեսնուած գործեր են նոյնիսկ ամբողջ Միութեան մէջ: Քանի կանալներ են շինուել եւ շինուում են, հիդրոկայաններ, որոնց վրայ 10-13 միլիոն ռուբլի (5էն 6.5 միլիոն տոլար) փող է ծախսւում: Եւ ուրիշ բազմաթիւ շէնքեր՝ հիւանդանոց, դպրոց, համալսարանի շէնքեր, թատրոն, կայարաններ, ճանապարհներ, գործարաններ եւ ուրիշ շատ

բաներ: Եւ այս ամենը տեսնելով, հրճում է հոգիդ եւ համոզում ես, որ ներկայ իրաւակարգը ամենանպաստաւորն է մեզ համար, եւ ուրիշ մի պետականութիւն չի կարող եւ միտք էլ չունի փոխարինելու սրան:

Հայերիս գլխին թափած զարհուրանքներից յետոյ ներկայ դրութիւնը մի օրինութիւն է, որին պիտի աքացի չտալ եւ պիտի պաշտպանել: Ես այսպէս եմ զգում ու մտածում, եւ այսպէս լինելով՝ ես չեմ կարող երկար ժամանակ հեռու լինել Հայաստանից:

Ճշմարտութիւնը այն է, որ երկրի բախտը ուղիղ ճանապարհի վրայ է եւ ապագան մխիթարիչ: 5-10 տարուայ մէջ չէր կարող երեսի վրայ ձգուած, լքուած մի երկիր Չուիցերիա դառնալ, բայց այդ կարճ միջոցում, դու հիմա կարող ես երկրի մի ծայրից միւսը գնալ, լեռները բարձրանալ, լինել Թուրքերի եւ Քրդերի մէջ եւ ամէն տեղ ապահով, անվտանգ: Սա մի երազ էր, որ առաջ միայն գիշերները քնի մէջ կարող էիր ունենալ: Դու կարող էիր երեւակայել որ Սեւանի լճի վրայ ամէն օր նաւագնացութիւն, շոգենաւակներ լինէին եւ բոլոր ափերը: Հիմա փաստ է:

ԹԵՈՂԻԿԻ (ԹԵՈՂՈՐՈՍ ԼԱՊԺԻՆՃԵԱՆ - Կ. ՊՈԼԻՍ, 1873-ՓԱՐԻՉ, 1928) ՄԱՅՐ

Ան ուներ իր յատուկ տեղը մեր գրականութեան մէջ եւ կը կատարէր այնպիսի դեր մը, որ նոյնպէս էր իրեն եւ կարելոր էր ազգային կեանքին:

Իր «Ամենուն Տարեցոյցներ»ը, - որովհետեւ իր անձնական գրականութենէն աւելի՝ անոնց համար աշխատած եւ անոնցմով ծառայած է հայ մատենագրութեան - իր համբաւը հասցուցած էին աշխարհի ամէն կողմը ո՛ր որ ընթերցող հայ մը կայ եւ իր կազմած քսանէ աւելի պատկառելի հատորներուն միջոցաւ զինք հանդիսացուցած էին հայ գիրին, հայ ընթերցանութեան եւ նաեւ, անուղղակի կերպով, հայ գրականութեան ամենէն մեծ երախտաւորներէն մէկը:

Էապէս պոլսեցի հայ մըն էր ան, չենք ըսեր պոլսահայ գրագետ մը՝ որ չի կրնար ընդհանուր որակումն ըլլալ Պէշկիթաշլեանի, Դուրեանի, Թերգ-

եանի, Տեմիրճիպաշեանի եւ Չօհրապի նման գրողներու: Ան կ'անձնաւորէր անոր բարքերն ու լեզուն եւ որ ուղղակի գրականութեան մէջ փոխադրել ուզած էր իր միջավայրը, իր բարքերն ու իր լեզուն՝ արուեստի անկատար միջոցներով: Աշխատակցած է «Սուրհանդակ»ին եւ «Մանգումե»ի մէջ:

1915-1918 իր ապրած մօտ երեքուկէ տարուան տարագրի կեանքը, որ ամենէն ահաւոր դէպքերն ու զգացումները ճանչցուց իրեն, անշուշտ քիչ մը փոխեցին իր գրականութեան տեսակն ու ոգին, բայց ոչ շատ:

Բայց Թեոդիկի տաղանդն ալ փառքն ալ՝ եղան իր «Տարեցոյց»երը: Հոգ հայերէն լեզուի, հայ կեանքի - հին եւ նոր - եւ նիւթի - ո՛րեւէ նիւթի - համար իր ունեցած սերը, որ հետզհետէ հասցուցած էր մենամոլութեան մը աստիճանին, հոգ, այդ «Տարեցոյցներ»ուն մէջ, կու տար իր ամբողջ չափը՝ ա՛յնքան իր քաղած, հաւաքած եւ արտադրած նիւթերուն, որքան զանոնք դասաւորելու, սրբագրելու եւ ներկայացնելու կերպին մէջ: Այսուհանդերձ, շարունակաբար երկու տասնեակ եւ աւելի տարիներ քանի մը հազար հայերու կարդացուցած ըլլալ գրականութիւն ու գիտութիւն, պատմութիւն եւ լեզուաբանութիւն, եւ ուրիշ շատ մը հրահանգիչ կամ հետաքրքրական գիտելիքներ, միշտ խնամքով ներկայացուած եւ պատկերներով զարդարուած, կը կազմէ Թեոդիկի ամենամեծ արժանիքը, արդիւնք համբերութեան եւ անդու, անվիատ աշխատութեան: Թեոդիկի ժամանակաշրջանը ուսումնասիրող պատմաբանին համար լաւագոյն սկզբնաղբիւր է «Տարեցոյցներ»ը որ ամենուն մատչելի են եւ հետաքրքրութեամբ կը կարդացուին ... մերթ յուզումով եւ շատ անգամ մեծ սիրով:

Յունիս 1928ին ան կը բաժնուէր իր հարազատներէն եւ ապրող մտաւորականներէն եւ Ռամկավար Ազատական մամուլը խմբագրականներով կ'անդրադառնայ Թեոդիկի անմնացորդ գործին մասին լայնօրէն:

ՊԱՇՆԱԿՑՈՒԹԵՆԸ ԿԸ ՀԵՌԱՆԱՆ

Դաշնակցութեան Արեւմտեան Բիւրոյի անդամ

Շահան Նաթալիի հրաժարականն զատ, Դաշնակցութենէն քաշուած է նաեւ Դաշնակցութեան Միջազգեութի ներկայացուցիչ Արսէն Կիտուր, 1928ին: Մինչ այդ, ՀՀԴ Կարպատի Շրջանային ժողովի որոշումով Դաշնակցութեան շարքերէն կ'արտաքսուին Պուրթէշի «Նոր Արշալոյս» թերթին խմբագիր Պարոյր Լեւոնեան եւ Արմէն Սասունի: Նոյնպէս հրաժարած են Ոստանիկ Յովհաննեսեան եւ Արամ Սարգիսեան ... ու այսպէս քայքայումը կը շարունակուի:

ԱՊԱՅԻ ՄԱՅՐ

Եգիպտոսի մէջ Մարտ 6, 1928ին կը մահանայ Ապահ Պետրոսեան (բուն անունով Աւետիս Գմգմեան): Ան ծնած էր Արաբկիր 1872ին: Եղած է զինուոր հայ ազատագրութեան որ վարիչ դեր կատարած է Ելթունի 1895ի ապստամբութեան մէջ: Հաստատուած էր Եգիպտոս եւ եղած էր բազմանդամ ընտանիքի հայր: 1924էն ի վեր կը տառապէր քաղցկեղի հիւանդութեամբ որմէ չէ կրցած ազատիլ, հակառակ երկու անգամ կատարուած բժշկական գործողութեանց: Յուղարկաւորութիւնը կատարուեցաւ Մարտ 7, Զորեքշաբթի պատշաճ հանդիսաւորութեամբ ու մարմինը ամփոփուեցաւ Գահիրէի Մարմինայի գերեզմանատան մէջ:

(Ապահի մասին կարդալ Գ. Հատոր էջ 623-627)

ՆՈՒՊԱՐԱՇԵՆԻ ՁԵՆԱՐԿԸ ՆԻՒ ԵՈՐՔԻ ՄԷՋ - ՀԱՆԳԱՆԱԿՈՒԵՑԱՒ 65,000 ՏՈԼԱՐ

Մարտ 19, 1928ին Նիւ Եորքի Ուոլթըր պանդոկին մէջ ճաշկերոյթի մը շուրջ բոլորուած 25 ազգայիններ, Ա. Գարակեօզեանի եւ Յ. Կիւլաբենկեանի ուղղուած հրաւերին պատասխանեցին:

Ճաշէն վերջ Ա. Գարակեօզեան շնորհակալութիւն յայտնեց ներկայ գտնուող հրաւիրեալներուն, եւ պարզեց այս հաւաքին նպատակը, որ է Նուպարաշէնի հանգանակութեան բացումը Նիւ Եորքի մէջ:

Գարակեօզեան՝ ձեռնարկին պատմութիւնը ըրաւ կոռ ու ազդու ուղերձով մը, եւ իր խօսքը վեր-

ջացուց՝ շեշտելով հետեւեալ երկու կետերու վրայ.

Ա. Թէ Հայաստանի մէջ աւանի մը կառուցման շնորհիւ մեր տնագուրկ գաղթականներուն գէթ մէկ մասը պատսպարան պիտի գտնէ իր հայրենի հողին վրայ:

Բ. Թէ Նուպարի անուան նուիրելով, մենք հատուցած պիտի ըլլանք երախտագիտական պարտականութիւն մը հանդէպ այն Մեծ Հայուն որ տարիներէ ի վեր նուիրուած է ազգին, - մարդ մը՝ որ հիացում կը պատճառէ բոլոր անոնց որ զինք անձամբ ճանչնալու պատեհութիւնը կ'ունենան:

Այս ուղերձէն եւ ուրիշ տեղեկութիւններէ վերջ՝ ներկաները ստորագրուեցան խոստմնագիր քարտերու վրայ: Գումարը հասաւ 5500 տոլարի հաւասար մասերով վճարելի մինչեւ 1931 Ապրիլ: Ատոնցմէ դուրս տրուած են ուրիշ կարելոր խոստումներ ալ: Գարակեօզեան եւ Կիւլաբենկեան տուններէն՝ 20,000-ական հազար տոլար, որ հաւանօրէն բարձրանայ 25,000-ականի: Տիգրան Խան Քելէկեանէն հինգ տան շինութեան համար 6250, իսկ Լեւոն Պապայեանէն (Թորոնթօ), երկու տան շինութեան ծախքը, 2500 տոլար:

Ներկաները անձամբ պիտի դիմեն բացակայ գտնուող ազգայիններէն որոշ բարեկամներու:

ՊՈՒԼԿԱՐԻՈՅ ԵՐԿՐԱՇԱՐԺԸ ԵՒ ՀԱՅ ԳԱՂՈՒԹԸ

Կը ձօնեմ՝

Մօրս՝ Անահիտ Չէլոքեանին, որ ութը տարեկան հասակին ունեցաւ

այս երկրաշարժին տխուր փորձառութիւնը

Ֆիլիպէն կը հաղորդեն թէ Պուլկարիոյ վերջին երկրաշարժէն (1928) նիւթական ծանր վնասներ կրած է տեղւոյն Հայ գաղութը: Զսան մեռելներէն վեցը Հայեր են, բազմաթիւ վիրաւորներ ալ կան: Ամբողջ գաղութը՝ 4000 հոգի, մնացած է անտուն ու անպատսպար: Ատոնցմէ 3000 հոգին անմիջական նպաստի կը կարօտին: Դիմումներ եղած են Հ. Բ. Ը. Միութեան եւ ուրիշ տեղեր: Զանդուած են գերեզմանատան մատուռը, Տոթթ. Օրմանեանի հիւանդանոցը, Թովմասեաններու սիկառի նորաշէն գործարանը եւ ուրիշ հայապատկան շէնքեր: Ծանր վնասներ կրած է Ազգային Խորհրդարանը

եւ բովի դպրոցը: Փերտահճեան Եպիսկոպոսի գլխաւորութեամբ ժողով գումարուեցաւ եւ օգնութեան խնդրանքներ կատարուեցան:

Շարժին գիշերը Հայ տղաք Շիրվանզադէի «Նամուս»ը կը խաղային ու քաղաքապետական թատրոնը լեցուն էր Հայերով:

Ինչպէս յայտնի է, այս ներկայացումը կը սկսի երկրաշարժով, դերասանական խումբը արուեստական երկրաշարժ մը պատրաստած եւ հանդիսատեսներուն ալ ազդարարած է որ չվախնան: Հազիւ թէ վարագոյրը բացուած՝ արուեստականին տեղ պատահած է ... իրական երկրաշարժ: Բարեբախտաբար շէնքը դիմացած է, հակառակ պարագային Ֆիլիպէի Հայ գաղութը պիտի ունենար մեծ սուգ մը:

Հասած ստիպողական դիմումին վրայ Բարեգործականի Կեդրոնական Վարչութիւնը փութացուց իբր նախնական օգնութիւն, հեռագրով 110,000 լէվա փոխանցել այն 3000 Հայ գաղթականներուն, որոնք Ֆիլիպէի մէջ տեղաւորուած էին ասկէ առաջ եւ այժմ բաց օդին տակ կը մնան: Սթարա-Չակօրայի, Եասթօվայի եւ Ֆիլիպէի մէջ բացի հիւներէն, կան 7-8000ի չափ Նոր գաղթականներ:

ՊԱՅՔԱՐԸ Հ. Բ. Ը. ՄԻՈՒԹԵԱՆ ԴԵՍ

Փարիզէն Մայիս 15, 1928 թուակիր թղթակցութենէ մը քաղելով.

Կար ատեն մը, որ Բարեգործականը մոռցուած ըլլար երբ անոր կեդրոնական մեքենան փոխադրուեցաւ Փարիզ: Հակառակորդները բան մը չունէին ըսելիք: Հրապարակի վրայ, իրաւ է, աղմուկ մը կար, բայց այդ աղմուկը երկու պատրուակներ ունէր, մէկը կտակները Հայաստան «փոխադրենք»ի կարգախօսը, միւսը՝ Մելգոնեան

Նուպարաշէնի յատակագիծը՝ Թամանեանի նախագծումով

Նուիրատուութիւնը: Այն օրէն ի վեր, որ թրքսթի հիմը ընդունուեցաւ Բարեգործականի վստահուած գումարներուն համար – կտակ կամ Նուիրատուութիւն որոշ պայմաններու տակ – եւ Բարեգործականի Կեդր. Գրասենեակը վերակազմուեցաւ Նուիրատուներու եւ Բարեգործականի շրջանակներուն ինչպէս մասնաւորապէս Ամերիկայի պահանջումով, այն ատեն պայքարը սկսաւ Բարեգործականի դէմ եւ հետզհետէ աւելի ուժգին թափ մը ստացաւ:

Վերակազմութեամբ, Բարեգործականի Կեդր. Գրասենեակը ի վիճակի կ'ըլլար աւելի զօրացնելու այս մեծ հիմնարկութիւնը, եւ կտակներու ու Նուիրատուութեանց յանձնախումբը կը յանձնուէր այնպիսի վարչական մեքենայի մը, որ համապատասխան էր այդ գումարներուն կարեւորութեան:

Հակառակորդներուն համար պատրուակ մը պետք էր, ժողովուրդին առջեւ իրենց պայքարի յետին միտքը ծածկելու եւ Բարեգործականի շահը կամ անոր վստահուած լումաները պաշտպանելու երեւոյթ մը տալու համար անոր: Այս պատրուակը եղաւ ընդհանուր տնօրէնին յատկացուած ամսականը եւ ՊՊ Մալեգեանի եւ Չօպանեանի անձերը: Ամսականի խնդիրը, իրապէս ճղճիմ մտահոգութիւն եւ չտեսութիւն կը բուրեր: Անիկա քրքրողները ազգային դրամներու խղճամիտ տնտեսներ չէին եղած, ու թաղուած գանձերու կամ խորուած հանգանակութեանց բեռը ունէին իրենց խղճին վրայ: Մասնաւոր որ այս ամսականի քանակը անսախընթաց նորութիւն մը չէր Բարեգործականի նոր ընդհանուր տնօրէնին համար, որ Եգիպտոսի մէջ կէս օր մը զբաղելով միայն ստացած էր արդէն ներկայ թոշակին կէսէն աւելի. օրուան մնացեալ մասով պատեհութիւն ունէր լայնօրէն զբաղելու փաստաբանութեամբ, միեւնոյն ատեն ազատ ասպարեզի հետեւող անկախութիւնը եւ հմայքը կը պահէր: Այսօր ան իր բոլոր ժամանակը կը տրամադրէր գործի մը, ուր իր ձեռնհասութիւնը կասկածէ վեր էր: Բարեգործականի բոլոր բարեկամները գոհ պիտի ըլլային, որ մեր արտասահմանեան ներկայ իրականութեան մէջ միակ խոշոր հիմնարկութեան գլուխը գտնուէր այս պայմաններով պաշտօնի կոչուած մէկը:

Այդ մէկը սակայն գլխաւոր թերութիւն մը ունէր, այն՝ որ Ռամկավար Ազատական էր: Իրաւ է որ այս «թերութիւնը» երբեմն շատ սուղի նստած է ենթակային համար:

Բարեգործականի դէմ պայքարի պատրուակ փնտռողները մատի փաթեցին այս թերութիւնը: Եւ աւելին, կուսակցականի հետ կուսակցութիւնն ալ խնդրոյ առարկայ եղաւ, իբրեւ թէ Ռ. Ա. Կուսակցութիւնը «տեղաւորած» ըլլար իր մէկ ընկերը այդ պաշտօնին մէջ: Եւ հետեւաբար Ռ. Ա. Կուսակցութիւնն ալ... շահաւոր կ'ելլէր գործէն: Պայքարողները, որ մեր կուսակցութիւնը կը ներկայացնէ իբրեւ հաճոյակատար բաշաներու եւ կոյր ջատագով Բարեգործականի, հետեւողական ըլլալու էին իրենք իրենց հետ, չկարծելու համար որ հաճոյա-

կատար մը իր տիրոջ կրնայ պարտադրել այս կամ այն անհատը: Ու եթէ Բարեգործականը մեր ընկերներուն մէջէն մէկը կապեց իր մեքենային, կուսակցական գործունեութենէ հեռու մնալ, անոր մէջ մեր կուսակցութիւնը ո՛չ թէ շահով, այլ վնասով կ'ելլէր: Մալեգեանի անձին մէջ մեր կուսակցութիւնը կը կորսնցնէր պայքարող զինուոր մը:

Քաւութեան երկրորդ նոխազը եղաւ ընկեր Չօպանեան, որ պաշտօնի չէր կոչուած, այլ բրոքականտի յանձնաժողովին անդամ եղած էր, եւ շաբաթը երկու անգամ ժողովի ներկայ ըլլալու եւ աշխատանք կատարելու իբրեւ փոխարինութիւն պիտի ստանար «ներկայութեան հատուցում» մը: Ամիսը հազիւ ուսանողի մը բաւականաչափ գումար մը կը կազմէր այս «հատուցումը», որ հակառակորդներու աչքին մեծցաւ իշխանական գումարի մը համեմատութիւնը առնելու համար: Չօպանեան ալ «հիմնական թերութիւն» մը ունէր, այն է՝ Ռ. Ա. Կուսակցութեան անդամ ըլլալը: Եթէ հակառակորդներուն համար «մսխում» էր Չօպանեանի յատկացուած այդ շատ չնչին հատուցումը, պետք էին բողոքի նոյն աղմուկը բարձրացնել ուրիշներու դէմ ալ, որ Չօպանեանի նման բրոքականտի յանձնաժողովի անդամ են եւ հատուցում կը ստանան: Քանի որ հակառակորդները միայն Չօպանեանը կը տեսնէն եւ անոր մասին «մսխում» կը պոռան, ըսել է անկեղծ եւ անկողմնակալ չեն:

Հակառակորդները գիտնալու են – գիտեն արդէն – որ Բարեգործականի վստահուած գումարներուն տէրերը որոշ ծախսի բաժին յատկացուցած են, այդ գումարները յանձանձելու կոչուած վարչական մեքենային համար: Շատ թափանցիկ կեղծաւորութիւն է ըսել թէ Բարեգործականի անդամներուն լումաները խոշոր ամսականներ վճարելու կը ծառայեն: Եթէ Բարեգործականը Մելգոնեան կտակի պէս հսկայ հարստութիւն մը չունենար ձեռքին տակ, եթէ չըլլային միւս կտակներն ու նուիրատուութիւնները, որոնց գումարը 700,000 սթերլինի կը հասնի, Բարեգործականի գլուխը գտնուող անձերն ալ պիտի չկրնային վարչական մեքենային տալ այսօրուան կատարելիութիւնը: Այդ անձերը մեր ազգին մէջ ամենէն շատ

պատասխանատու գործեր վարողներ եղան եւ առ նուազն Բարեգործականի քննադատներուն չափ ազգասէր են: Բարեգործականի բոլոր անդամները վստահութիւն յայտնելով այդ անձերուն լաւագոյն բանը ըրած կ'ըլլան:

Բարեգործականի Կեդր. Գրասենեակը պարբերաբար մամուլին հաղորդելով իր գործունեութեան յարաճուն համարատուութիւնը՝ կու տայ արդէն պատասխանը իր քննադատներուն: Անգլիա, Պոլկարիա, Կիպրոս եւ ուրիշ երկիրներու մէջ հետզհետէ կը զօրանան մասնաճիւղերը կամ նորեր կը կազմուին: Քննադատողները իրենց անարդար յարձակումներով կը զօրացնեն համակրանքի հոսանքը Բարեգործականի շուրջ: Հալածումը տարածում է միշտ:

ՓԱՐԻՉԻ ԴԱՇԻՆՔԸ

1928 Օգոստոս 27ին, Փարիզի մէջ, 15 գլխաւոր ազգերու ներկայացուցիչներ ստորագրեցին դաշինք մը՝ որուն հեղինակներն էին Ֆրանսայի եւ Միացեալ Նահանգներու արտաքին գործոց նախարարները՝ Արիսթիտ Պըրիան եւ Ֆրենք Բելլով: Այդ օր, կառավարութեան մասնաւոր մէկ կարգադրութեամբ կը ծածանէին աշխարհի բոլոր ազգերու դրօշակները: Անմիջապէս 35 ուրիշ ազգեր եւս փափաք յայտնեցին Նախաձեռնող 15 ազգերուն՝ ստորագրելու դաշինքը: Անոնց առաջինն էր Խորհրդային Ռուսիան: Ամերիկա վաւերացուց զայն եւ անոնց թիւը հասաւ 58ի:

«Ստորագրող պետութիւններ, իրենց ժողովուրդներուն անունով, կը հռչակեն թէ՛ միջազգային վեճերու լուծման համար պատերազմի դիմելը ապօրինի կը նկատեն, եւ կը մերժեն գործածել զայն, իրենց իրարու հետ ունեցած յարաբերութեանց մէջ, իբրեւ ազգային քաղաքականութեան գործիք մը»: Ազգեր՝ ասկէ առաջ, երբեմն համաձայնած են, իրենց վեճերը Նախ՝ իրաւաբան ատենակի մը յանձնել, եւ կամ ժամանակ մը սպասել, պատերազմի դիմելէ առաջ. իբր թէ՛ վերջ ի վերջոյ, լուծումը ատոր մէջ ըլլար: Այս դաշինքով այդ սխալ ըմբռնումը միանգամ ընդ միշտ կը հերքուի:

1916ին՝ երբ Մեծ Պատերազմը իր ահի ու

սարսափի բարձրութեան հասած էր, Շիքակոյէն Սալմոն Օ. Լէվինսըն, առաջին անգամ ըլլալով նշմարեց թէ Եւրոպայի մէջ միլիոնաւորներու մորթատուիլը Ազգերու Միջազգային Օրէնքին թոյլտուութեամբը եւ հաւանութեամբը կ'ըլլար, դարերէ ի վեր, բոլոր չարիքներու համագումարը ճանչցուած եւ աշխարհի ամէն կողմը մարդոց բարոյական խիղճովը շարունակ դատապարտուած այս ճիւղին, պատերազմին, օրինականութեան հանգամանքով: Միջազգային օրէնքը զայն այդպէս կը ճանչնար. կը հաւանէր անոր, եւ կը պաշտպանէր զայն:

Լէվինսըն տեսաւ թէ՛ մեր ամբողջ ընկերական դրութիւնը, պատերազմական դրութիւն մըն էր: Հետեւաբար առաջին եւ ամենակարեւոր բանն է, ըսաւ ան, պատերազմը ապօրէն հռչակել. պետք է ընել, ինչ որ անցեալի մէջ ըրած ենք գերեզմանութեան, ծովահէնութեան, մենամարտի եւ նմանօրինակ ուրիշ անեծքներու համար, պետք է Նախ օրէնքի պաշտպանութենէն զրկենք զայն, պատերազմի դրութիւնը՝ որուն մէջ ապրեր ենք դարերէ ի վեր, պետք է փոխակերպենք խաղաղութեան դրութեան մը: Մինչեւ որ մարդկային հաւաքական կամքը, օրէնքի անդիմադրելի եւ վեհափառ ծանրութիւնը, պատերազմի նժարէն չվերցնէ, եւ չնետէ զայն խաղաղութեան նժարին մէջ, այս ամենամեծ չարիքը, որ կրօնք եւ քաղաքակրթութիւն ծաղր ու ծանակ ըրած է, վերջ պիտի չգտնէ:

Լէվինսըն իր այս խորհուրդները առաջին անգամ հրատարակեց «Տիւ Նիւ Բիքլայիք»ի մէջ 1918ին: Ազգային Լիկայի հաստատումէն մօտ տարի մը առաջ: Իր առաջին հետեւորդը եղաւ Գոլոմպիա համալսարանի դասախօսներէն Փրոֆ. Ճան Տիւյի, անոր յաջորդեցին ծերակուտականներ Ֆայնլէնտըր, Նաթս եւ Ուիլիլմ Պորա: Ասկէ վերջ յառաջդիմութիւնը աւելի արագ եղաւ, եւ 1928 Օգոստոս 27ին, աննախընթաց դաշինք մը ստորագրուեցաւ 15 գլխաւոր ազգերու կողմէ:

Լէվինսըն այս հազուագիւտ բարեբախտներէն է, որ իր սկսած բարեկարգութիւնը՝ իր կենդանութեան ի գլուխ ելած տեսաւ, իր երազը՝ իր օրով իրականացաւ:

ՄԱՅ ԸՆԿԵՐ ԿԱՐԱՊԵՏ Յ. ՓԱՓԱՉԵԱՆԻ

Ռամկավար Ազատական Կուսակցության երիցագոյն ու վաստակաւոր ընկերներէն Կարապետ Յ. Փափագեան կը մահանայ Յունուար 2, 1929ին Նիւ Եորքի մէջ, սրտի կաթուածի հետեւանքով: Հանգուցեալ ընկերը Ամերիկայի Հայ գաղութին ալ ամենէն հին անդամներէն մէկն էր, եւ աւելի քան քառասուն տարի առաջ եկած էր Միացեալ Նահանգներ: Ան ծնած էր Կեսարիոյ մօտ Պալակիսի գիւղը 1850-1860 թուականներուն: Ամերիկա եկած էր 1886ին եւ երկու տարի յաճախած՝ Հարվըրտ Համալսարանը հետեւելով պատմութեան եւ փիլիսոփայութեան դասընթացքներուն: Ամերիկայի մէջ հիմնադիր անդամ եղած է Հնչակեան եւ ապա Վերակազմեալ Հնչակեան կուսակցութեան: 1898ին Եգիպտոսի Ընդհ. Պատգ. Ժողովին Ամերիկայէն որպէս պատգամաւոր՝ անդամ ընտրուած է Կեդրոնական Վարչութեան:

1900-1901 թուականներուն մասնակցած է «Ձայն Հայրենեաց»ի խմբագրութեան: Փորձած է առեւտրական գործով զբաղիլ: Իբրեւ պատուիրակ ՀԲԸՄի, անդամակցած է Ազգային Միութեան, որու քարտուղարութիւնն ալ վարած է 1920էն սկսեալ երկու տարի: Եղած է Ազգային Ռամկավարական Կուսակցութեան Շրջանային Վարչութիւններու անդամ եւ քարտուղար, որու կողմէ Պոլսոյ Պատգամաւորական Ժողովին ալ պատգամաւոր ըրկուած է: Աշխատակցած է Նաեւ «Ազգ»ի, «Ազգ-Պահակ»ի եւ ուրիշ թերթերու:

Իր մահուան առթիւ Օր. Ալիս Սթոն Պլէթուէլ՝ հայասեր մշակը, ցաւակցագիր ըրկած է այրիին՝ Տիկին Պերթա Կ. Փափագեանին.

Դառն կսկիծ եւ ցնցում ունեցայ լսելով սիրելի Պրն. Փափագեանի մահը: Աշխարհ առանց անոր աղբատ կը թուի: Ան իմ առաջին հայ բարեկամներէս մէկը եղաւ, մէկը որ միշտ գնահատեցի: Ան այնքան ազնիւ, կարող, քաջահմուտ, արդարամիտ եւ գծուճ նախանձոտութենէ զերծ անհատականութիւն մըն էր: Ես այսպէս կը զգայի թէ կրնամ շարունակ իրեն դիմել ծանօթութեան համար: Այժմ չեմ գիտեր թէ որով պիտի դիմեմ: Որքան աւելի մեծ

է սակայն ձեր կորուստը: Սիրտս կը խոցուի ձեր առանձնութեան համար:

Կը հարցնէք իր ի վաղուց հաստատած յարաբերութեանց մասին՝Հայաստանի Բարեկամներու Ընկերութեան հետ: Տէր եւ Տիկին Պարրօզ (Եունիթարեաններու «Քրիսչըն Րեճիսթրիի խմբագիրները) իրենց տան եւ գրասենեակին մէջ կ'ընդունէին ընտրեալ մարդիկ՝ բոլոր ազգութիւններէ՝ Պրն Փափագեան անոնցմէ մէկն էր: Տիկին Պարրօզ անկէ էր որ առաջին անգամ ծանօթացաւ Հայկական Հարցին եւ անով հետաքրքրուեցաւ Լայքցիկ երթալէ առաջ: Ան Լայքցիկի մէջ հանդիպեցաւ Օհաննէս Չախամեանի եւ ուրիշ հայ ուսանողներու, որով աւելի եւս հետաքրքրուեցաւ հայերով եւ Օհաննէսը հետապնդեց գալու Ամերիկա իբրեւ ներկայացուցիչ Հայց. Եկեղեցւոյ՝ 1893ին Շիքակօ գումարուած կրօնական համաշխարհային ժողովին մասնակցելու եւ յետոյ շարունակելու իր ուսումը Քէյմպրիճի Եպիսկոպոսական Տիվինիթի դպրոցին մէջ: Ես անոր հանդիպեցայ 1893ի ամառը Քանատայի մէջ եւ հետաքրքրուեցայ Հայկական հարցով եւ միասին կազմակերպեցինք Հայաստանի Բարեկամաց առաջին ընկերութիւնը՝ անտառի քէմքին մէջ: Տիկին Պարրօզ ընտրուեցաւ նախագահ, իսկ ես, կը կարծեմ, քարտուղար: Անկէ յետոյ քաղաք վերադարձանք եւ աւելի մեծ ու ազդեցիկ կազմակերպութիւն մը հիմնեցինք Ժուլիա Ուօրտ Հաուի նախագահութեամբ: Կը խորհիմ թէ Պրն. Փափագեան դեր ունէր այս ընկերութեան կազմակերպութեան մէջ, թէեւ այժմ չեմ յիշեր մանրամասնութիւնները: Գիտեմ սակայն թէ ինքը եւ ես շուտով բարեկամացանք իրարու եւ ան մեծապէս օգնեց ինծի բանաստեղծութեանց թարգմանութեանս մէջ:

Վստահ եմ թէ Պրն. Փափագեան կարելոր դեր մը խաղաց Հայաստանի բարեկամներու լայն շրջանակի մը ստեղծման մէջ՝ շարունակ յարաբերելով ազդեցիկ Ամերիկացիներու հետ: Ամերիկացիներու մէջ Տիկին Պարրօզն էր որ խնդիրը արծարծուած պահեց շարունակ, եւ ան Պրն. Փափագեանի կը պարտի իր առաջին ծանօթութիւնը Հայկական Հարցի մասին:

(Կարապետ Յ. Փափագեանին մասին կարդալ Բ. Հատոր էջ 253-254)

ՄԱՅ ՄԻՆԱՍ ԶԵՐԱԶԻ

Մարտ 24, 1929ին, Մարսելի մէջ կը մահանայ հանրածանօթ ազգային գործիչ Մինաս Զերագ: Ան ծնած է 1852ին Կ. Պոլիս: Նախնական կրթութիւնը կը ստանայ Խասգիւղի Ներսէսեան վարժարանը. այնուհետեւ որպէս մանկավարժ կը դասաւանդէ Կ. Պոլսոյ հայկական վարժարաններուն մէջ: Տիրապետած է եւրոպական լեզուներուն: 1878ին Մկրտիչ Խրիմեանի Ազգային Պատուիրակութեան մաս կը կազմէ որպէս քարտուղար ու թարգմանիչ եւ կը մասնակցի Պերլինի Վեհաժողովին: Եղած է Իտալիոյ, Ֆրանսայի, Անգլիոյ կառավարութիւններու հետ բանակցութիւններուն մէջ եւ այնուհետեւ՝ Պերլինի Վեհաժողովին մէջ Հայկական Հարցի քննարկումներուն մասնակից: Վեհաժողովին մէջ Մկրտիչ Խրիմեան Հայրիկի գլխաւորութեամբ հայ պատուիրակութեան գործունեութեան մանրամասնութիւններու եւ արդիւնքներու մասին Զերագ շարադրած է «Թէ ի՞նչ շահեցանք Պերլինի Վեհաժողովէն» աշխատութիւնը (1878), որ ունի պատմական նշանակութիւն:

Որպէս Կ. Պոլսոյ հայոց պատրիարք Ներսէս Վարժապետեանի մասնաւոր պատուիրակ՝ 1880ին եղեր է Անգլիոյ վարչապետ Կլաւտտոսի մօտ, խնդրած է անոր միջամտութիւնը՝ հայկական գաւառներուն մէջ Պերլինի Դաշնագրով նախատեսուած բարենորոգումները իրականացնելու համար: 1883ին նման առաքելութեամբ կը մեկնի Ֆրանսա եւ Իտալիա:

1886-1889 թուականներուն եղեր է Կ. Պոլսոյ Կեդրոնական Վարժարանի տնօրէնը: 1889ին խուսափելով թրքական հետապնդումներէն, կը հաստատուի Լոնտոն ու կը հրատարակէ “L'Armenie” գրական-քաղաքական թերթը՝ հայ մշակոյթը օտար ազգերուն ներկայացնելու եւ հայ դատի պաշտպանութեան համար Եւրոպայի մէջ բարենպաստ հասարակական կարծիք ստեղծելու նպատակով:

1898ին կը տեղափոխուի Փարիզ, ուր մինչեւ

1906 կը շարունակէ թերթին հրատարակութիւնը: 1908ի երիտթուրքերու յեղաշրջումէն յետոյ կը վերադառնայ Կ. Պոլիս եւ կ'ընտրուի Ազգային ժողովի նախագահ: Նոյն թուականին Նորընտիր կաթողիկոս Մատթէոս Կոստանդնուպոլսեցիին հետ կը մեկնի Փեթերգպուրկ, այցելելով ցարին եւ վարչապետ Ստոլիպինին՝ Ռուսաստանէն խնդրելով Հայ Դատի պաշտպանութիւնը:

1912ին մաս կը կազմէ Պօղոս Նուպարի գլխաւորած Ազգային Պատուիրակութեան : 1914ին կը հաստատուի Փարիզ, շարունակելով իր ազգանպաստ գործունեութիւնը: Զերագ ունի գրական գեղարուեստական եւ հայագիտական ուսումնասիրութիւններ: 1890ին Լոնտոնի «Քինկզ» գոլէճի մէջ կը հիմնէ ու կը ղեկավարէ հայոց լեզուի ամպիոն: Ան ընտրուած է Ֆրանսայի Ասիական թագաւորական, Արեւելքի բանահիւսութեան, Լորիանի, Անվերենի աշխարհագրական եւ այլ ընկերութիւններու անդամ:

* * *

Մահուընէ անմիջապէս առաջ, Պօմօնի իր բնակարանին մէջ զինք խնամող բժիշկին գրի առնել կու տայ իր գոյքերուն մասին իր կամքը, որ տեսակ մը կտակը կը կազմէ: Մարսելի Կեդրոնական Վարչութիւնը կը կազմակերպէ մեծանուն գործիչին ազգային յուղարկաւորութիւնը: Առաջնորդը եւ Վարչութիւնը կը թերանան միայն կնքելու հանգուցեալին գոյքերը, ինչպէս օրինական էր ընել, որովհետեւ Զերագի թողած նիւթական կամ գրեւական գոյքերը ազգային աւանդի արժէք պէտք էին ունենալ եւ անեղծ պահպանուիլ պատկան իշխանութեան կողմէ:

Փարիզէն իր տիկնոջ հետ կը հասնի Զերագի եղբորորդին Ներսէս Զերագ, որդի հանգուցեալ Գասպար Զերագի, որ գուժը հը հեռագրէ Պոլիս Զերագ ընտանիքին: Յուղարկաւորութեան թուական որոշուած ըլլալով Չատկի երկուշաբթի օրը, ժամը 3ին, Մարսելի Հայոց մատուռին մէջ մահաբեմ մը յարդարուած էր, ուր հանգուցեալին մարմինը կը հանգչէր մետաղեայ կնքուած դագաղին մէջ: Ծաղկեպսակներ դրկած էին Հայրենակ-

ցական Միություններ, ՀԲԸՄը, ՌԱԿը, Դաշնակցության Երրորդային Կոմիտեն եւայլն:

Եկեղեցական արարողութեան կը նախագահէր Առաջնորդ Պալաքեան Սրբազան, շրջապատուած ամբողջ եկեղեցական դասէն: Հոծ բազմութիւն մը լեցուած էր մատուռը եւ բակը: Արարողութենէն ետք դագաղը տարուեցաւ բակը ուր դամբանականներ խօսեցան Մարսելի Հայ գաղութին նահապետ Պ. Յ. Սելեան եւ ուրիշներ:

Զորս հազարէ կազմուած թափորը հետեւեցաւ մեռելակառքին վրայ դրուած դագաղին ունենալով հանդիսաւոր շուք մը՝ վայել մեծանուն հանգուցեալին թողելով խոր տպաւորութիւն տեղացի ժողովուրդին վրայ:

ՍԵՆ-ՓԻԷՌԻ ԳԵՐԵԳՄԱՆՍԱՏԱՆ դամբարանին առջեւ կարդացուեցան ցաւակցական հեռագիրները իսկ դամբանականներ խօսեցան ՀԲԸՄի կողմէ՝ ընկեր Ս. Կիւմիւշեան, ՌԱԿի կողմէ՝ ընկեր Լ. Փափազեան, Զ. Ռ. Միութեան կողմէ՝ Պ. Արզումանեան, «Յառաջ»ի՝ Ս. Մելտոնեան: Վերջին դամբանախօսը՝ Պալաքեան Սրբազան Զերազի ազգային ծառայութիւնները գովեստող խօսքով փակեց արարողութիւնները:

ՀԲԸՄը յուղարկաւորութեան համար տրամադրեց 14 հազար ֆրանք. իսկ հանգուցեալը բացի Յոբելեանի հասոյթէն, որ կը գտնուի Բարեգործականի տրամադրութեան տակ կը թողու 120,000 ֆրանքի խնայողութիւն մը:

ՄԻՔԱՅԷԼ ՊԱՊԱԶԱՆԵԱՆԻ ՄԱՅՐ

Թիֆլիսի մէջ Դեկտեմբեր 23, 1929ին յանկարծամահ կ'ըլլայ Հայ Ժողովրդական Կուսակցութեան հիմնադիրներէն, պետական քաղաքական աչքառու անդամ, Ռամկավար Ազատական Կուսակցութեան Միութենէն ետք Կեդրոնական Վարչութեան անդամ ընկեր Միքայէլ Պապաջանեան:

(Միքայէլ Պապաջանեանի մասին կարդալ Ա. Հատոր էջ 373-384)

ԵՂԻՃԷ ԱՐՔ. ԴՈՒՐԵԱՆԻ ՎԱՆՃԱՆՈՒՄԸ

Ապրիլ 27, 1930ին Երուսաղէմի Հայոց Վանքին մէջ կը վախճանի Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ

եւ Հայ կեանքի մեծ դէմքերէն, Սրբոյ Երուսաղէմի Պատրիարք Եղիշէ Արք. Դուրեան:

Ծնեալ 1860 Փետրուար 23, Սկիւտար, Կ. Պոլիս: 1876-78 ուսուցիչ Սկիւտարի ճեմարանին մէջ, 1878 Դեկտ. 9ին սարկաւազ եւ 1879 Մայիս 13ին կուսակրօն քահանայ կը ձեռնադրուի Մատթէոս Եպս. Իզմիրլեանէ: 1880-1890 ուսուցիչ եւ քարոզիչ Պարտիզակի: 1890-1904 ուսուցիչ եւ տեսուչ Արմաշի Դպրեվանքին: 1898ին Եպիսկոպոս կը ձեռնադրուի Խրիմեան Հայրիկէն, 1904-1908 Առաջնորդ Իզմիրի, 1908 Յուլիսին Պատրիարքական Տեղապահ եւ 1909ին Պատրիարք Կ. Պոլսոյ, 1910ին հրաժարեալ, 1911ին ընտրեալ թեկնածու Ամենայն Հայոց Հայրապետութեան, 1921ին Պատրիարք կ'ընտրուի Երուսաղէմի, 1929ին կը կատարուի Քահանայութեան յիսնամեայ Յոբելեանը:

ԳԵՐՐԳ Ե. ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ՎԱՆՃԱՆԱԾ

Մայիս 9, 1930ին Էջմիածնի մէջ կը վախճանի Գերրգ Ե. Սուրենեանց Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը: Ծնած ի Թիֆլիս Օգոստոս 28, 1847, Եպիսկոպոս 1882, Ընտրուած կաթողիկոս Դեկտեմբեր 13, 1911, օծուած Յուլիս 1, 1912: Թաղումը կատարուեցաւ Մայիս 18, 1930ին:

ՏՈՔԹ. ՖՐԵՏԻՈՖ ՆԱՆՍԵՆԻ ՄԱՅՐ

Մայիս 13, 1930ին Նորվեկիոյ մայրաքաղաք Օսլոյի մէջ Նանսեն կը մահանայ: Ան որ ծանօթ է Նաեւ իբրեւ գիտնական, դիւանագետ եւ մարդասեր 69 տարեկան էր: Իր մահուամբ կիսատ մնաց յաջորդ տարի դէպի Հիւսիսային Բելեռ Կրաֆ Զեփինով արշաւանք մը կատարելու ծրագիրը:

Առաջին Համաշխարհային Պատերազմէն ի վեր Տոքթ. Նանսեն իբրեւ Նորվեկեան պատուիրակութեան անդամ Նշանաւոր դեր մը կատարեց Ազգերու Դաշնակցութեան մէջ խաղաղութեան ի նպաստ իր անկեղծ ջանքերով: Ռուսական Յեղափոխութենէն յետոյ, սովի տարիներուն, շատ կարեւոր ծառայութիւն մատուց Ռուս Ժողովուրդին, ինքն ստանձնելով ու վարելով Ազգերու Դաշ-

Նակցութեան կողմէ նպաստի գործը: Ինք նաեւ յատուկ առաքելութեամբ գնաց Հայաստան Ներգաղթի խնդիրը ուսումնասիրելու համար, եւ վերադարձին Ներկայացուց Նանսէնեան ճրագիրը, որուն իրականացումը, հակառակ իր անձնուէր քանքերուն, կարելի չեղաւ, մեծ պետութեանց, մասնաւորաբար Անգլիոյ խուլ չկամութեան ու ընդդիմութեան պատճառաւ: Նանսէն Ազգերու Դաշնակցութեան Խորհուրդին նիստերուն ու Համաժողովին մէջ քանիցս պետութեանց երեսին զարկաւ իրենց դրուժան ընթացքը Հայկական խնդրին մէջ: Իրմով Հայ ժողովուրդը կորսնցուց ազդեցիկ ու անշահախնդիր բարեկամ մը:

ՊՕՂՈՍ ՓԱՇԱ ՆՈՒՊԱՐԻ ՄԱՅՈ

Վերջին երկու ամսուան ընթացքին ազգը տեսաւ երեք մեծ առաջնորդներուն անհետացումը՝ մէկը միւսին ետեւէն – Եղիշէ Պատրիարք Դուրեան, Գեորգ Ե. Սուրենեանց Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս եւ ահա՛ ՀԲԸՄ-ի Հիմնադիր-Նախագահ Պօղոս Փաշա Նուպարը: Անոնք ազգը առաջնորդեցին իր քաղաքական կեանքի ամենէն փոթորկալից ու դժբախտ օրերուն:

Յունիս 25, 1930ին 89 տարեկանին, իր մահկանացուն կնքեց Պօղոս Նուպար, որ որդին էր Նշանաւոր հայ դիւանագետ ու պետական մարդ Նուպար փաշա Նուպարեանի: Ծնած էր Օգոստոս 2, 1851ին, Կ. Պոլիս:

Պօղոս Նուպար իր բովանդակ ազգային ծառայութեան ընթացքին ունեցաւ համերաշխ գործակցութիւն Ռամկավար Ազատական Կուսակցութեան ծանօթ դէմքերուն հետ, ըլլա՛յ Բարեգործականի, ըլլայ Ազգային Դատի կամ Հայաստանի օգնութեան աշխատանքներուն մէջ:

Ան մնաց մնայուն բարեկամը ՌԱԿի, եղաւ յարգալիք մեր մեծ մտաւորականներուն հետ եւ բաժնեց մեր ազգային ուղղութիւնը հաւասարապէս: Պօղոս Նուպարի մահով ՌԱԿը կորսնցուց անկրկնելի բարեկամ մը:

Ստորեւ կու տանք «Արեւ»ի խմբագրականը Յունիս 28 եւ 30, 1930ի թիւերով հրապարակուած.

Ա.

Անակնկալ չէր իր մահը, որովհետեւ ամիսներէ ի վեր իր հիւանդագին վիճակը ծանրացած էր եւ վերջերս արդէն մօտալուտ կը նկատուէր իր վախճանը:

Մեծ է կորուստը ազգին, որովհետեւ յանձին Պօղոս Փաշա Նուպարի ան կը կորսնցնէ իր ամենէն արժէքաւոր, ամենքէն յարգուած, արտակարգօրէն գործունեայ եւ անհաշիւ կերպով զոհաբերող անձնաւորութիւններէն մին եթէ ոչ մեր ներկայ օրերու գերազանց անձնաւորութիւնը՝ որուն կեանքը ամբողջ քառորդ դար մը համակ նուիրում եղաւ ազգին, որուն մատոյց թանկագին ծառայութիւններ:

Պօղոս փաշա, իր ազնուական հօրը՝ Մեծն Նուպարի պէս, մեծ էր իբրեւ մարդ, վեհանձն, ուղղադատ, անաչառ ու ողջմիտ, ազնիւ ու բարեսիրտ: Ազնուական դէմք մըն էր իր ծնունդով եւ դաստիարակութեամբ, բարձր նկարագիր մը՝ որ ամենուն յարգանք եւ հիացում կը ներշնչէր: Դարուս ամենէն մեծ դէմքերը, ինչպէս Զլէմանսօ, Բուանքառէ, Լորտ Կրէյ, Մեսիլ եւ ուրիշներ՝ հանդիսաւոր առիթներու մէջ յարգանքով ու համակրանքով խօսած են իր մասին եւ անկեղծ բարեկամութեամբ կապուած իրեն:

Մեծ էր նաեւ իր բարձր իմացականութեամբ ու տաղանդով: Քաղաքական, գիտական եւ ելեւմտական մարզերուն մէջ յարգուած հեղինակութիւն մըն էր, ամենաբարձր գնահատութիւններով պատուուած: Մտաւորական մեծ ոյժ մըն էր որ անխոնջ աշխատութեամբ արտադրած է մեծ գործեր եւ թանկագին ծառայութիւն մատուցած ազգին:

Իր կենսական գիծերը զորս կը հրատարակենք այս էջերուն մէջ, շատ բան պիտի պատմեն իր մասին, իբր պետական պաշտօնատար, իբր մարդ եւ ազգային գործիչ:

Այսօր, հանրային գործունէութենէն կ'ուզենք մատնանիշ ընել երկու կէտեր միայն, որոնք առանձին բաւական են անմահացնելու զինքը եւ դասելու ազգին մեծագոյն բարերարներու կարգին, անոնց առաջին շարքին վրայ:

Պօղոս Փաշա Նուպար 1906 Ապրիլ 15ին Գահիրէի մէջ, կարգ մը համախոհներու հետ հիմնեց Հայկական Բարեգործական Ընդհանուր Միութիւնը՝ հրեական Ալիանս Իգրաւելիթին նմանողութեամբ, այդ տեսակ կազմակերպութիւն մը անհրաժեշտ դատելով ազգապահպանութեան տեսակետով, եւ իր հեռատեսութեամբ ու խոհականութեամբ ամէն ինչ կանխատեսեց ու կարգադրեց՝ ապահովելու համար անոր կենսունակութիւնն ու տեւականութիւնը: Ու, բարեբախտաբար, Բարեգործականը արդարացուց իր յոյսերը եւ թափած բոլոր ջանքերը: Անոր Հիմնադիր-Նախագահը իր կենդանութեան իսկ, երկար տարիներ տեսաւ անոր մատուցած ծառայութիւնները ազգին ու հրճուեցաւ մանուկի մը պէս: Այդ հրճուանքը, որ տարուէ տարի կը մեծնար Բարեգործականի գործին եւ ունեցած նուաճումներուն հետ, հետզհետէ աւելի խանդավառեց Մեծ Ծերունին, կարելի է ըսել երիտասարդացուց զինքը եւ կրկնապատկել տուաւ իր ջանքերը եւ ըրած Նիւթական եւ բարոյական զոհողութիւնները: Յիշենք անոնցմէ կարեւորները միայն.

Բացի «Մարի Նուպար Ակնաբուժարան»էն (ծախք եւ հիմնադրամ 13,000 ոսկի), զոր կառուցանել տուաւ Երեւանի մէջ ի յիշատակ իր ողբացեալ Տիկնոջ, դարձեալ անոր անունով Բարիզի մէջ հիմնեց «Ուսանողական Տուն»ը, անոր տրամադրելով 3 միլիոն ֆրանք: Միութեան վերջնականապէս նուիրեց 100,000 տոլար՝ Նուպարաշէնի կառուցման համար: Բարիզի մէջ ազգին նուիրեց Մատենադարան մը, որու շէնքն ու հիմնադրամը կ'արժէ 8000 ոսկի: Երեւանի եւ Օքսֆորտի համալսարաններուն մէջ հայագիտութեան համար տրամադրեց 4000 ոսկիի հիմնադրամ մը: Պրիւքսէի մէջ հաստատեց 26,000 ոսկիի հիմնադրամ մը՝ գլխաւորաբար Հայաստանի համար մասնագէտներ հասցնելու նպատակով: Անոնցմէ առաջ Գալուստեան վարժարանին վերաշինութեան յատկացուցած էր 20,000 ոսկի, իսկ Հելիոպոլիսի Նուպարեան վարժարանին եւ տեղւոյն Առաջնորդարանին շինութեան տուաւ 6500 ոսկի: Վերջերս Նուպարեան վարժարանին տրամադրեց, երկու անգամով,

10,000 ոսկիի ֆոնտ:

Այս գլխաւոր նուիրատուութեանց գումարը կ'անցնի 150,000 ոսկի:

Ասոնցմէ դուրս են այն բոլոր անհատական եւ գաղտնի նուիրատուութիւնները, ինչպէս նաեւ Ազգային Պատուիրակութեան իր նախագահած տարիներուն անոր ծախքերուն համար տրամադրած ահագին գումարները «որոնց հաշիւը ինքն ալ չունի, այնքան նուրբ եւ փափկանկատ խորհրդապահութեամբ ըրած է այդ ամէնը, այնքան պիտի չուզէր որ հաշուի առնուէր ատ ալ»:

Պօղոս Փաշա Նուպարի ազգասիրութեան մեծագոյն կոթողն է Բարեգործականը որ տարուէ տարի ծաւալ գտնելով՝ մեր ազգապահպանութեան հզօրագոյն ազդակներէն մին հանդիսացաւ, շնորհիւ իր Հիմնադիր Նախագահին վայելած համագային մեծ ժողովրդականութեան եւ ունեցած անձնական հմայքին ու հեղինակութեան:

Ան, իբր գործ, բաւական էր բացառիկ փառք մը կերտելու համար իրեն:

Անհետացող Մեծ Հայուն հանրային գործունեութեան երկրորդ էջը կը կազմէ Ազգային Պատուիրակութեան իր նախագահութիւնը որուն պիտի անդրադառնանք յաջորդիւ:

Բ.

Պօղոս Փաշա Նուպարի հանրային գործունեութեան երկրորդ փառաւոր էջը կը կազմէ Ազգային Դատին պաշտպանութեան համար իր ընծայաբերած նուիրումը:

Եթէ Փաշան Հ. Բ. Ը. Միութիւնը հիմնելով ու անոր տարածման եւ ուժեղացման աշխատելով ցոյց տուաւ իր անկեղծ շահագրգռութիւնը ազգին ներկայ ցաւերուն եւ ապագային նկատմամբ, որովհետեւ անկէ առաջ, պէտք է ըսել, շատ նշանակելի գործունեութիւն մը ունեցած չէր ազգային մարզին մէջ, ան դարձաւ օրուան մարդը, երբ ազգին Հայրապետը զինք ընտրեց իբր հայ ժողովուրդին ներկայացուցիչը, պաշտօն տալով անոր եւրոպական պետութեանց մօտ պաշտպանել Հայկական Դատը, եւ յատկապէս ալ հետամուտ ըլլալ Պերլինի Դաշնագրին 61րդ յօդուածով ձեռք բերուած իրաւունք-

ներուն գործադրությունը:

Վեհ. Գեորգ Կաթողիկոս 1912 Նոյեմբեր 10 թուակիր Կոնդակով մը Նորին Վսեմութեան ազգասիրութեան կոչ կ'ընէր ստանձնելու այդ փափուկ եւ ծանր պաշտօնը, վստահ՝ որ յանձին Նորին Վսեմութեան լաւագոյն ընտրութիւնն էր որ կ'ընէր:

«Հասեալ է ժամ, զի դուք, Վսեմափայլ Տէր, իմաստութեամբ, հեռատեսութեամբ եւ բարոյական ու հեղինակաւոր ազդեցութեամբ ձերով օգնեսցիք փրկել ՎՏԱԾԿԱԿԱՅ ՎԱԼԱԿՈՒՆԱ մեր ի տանջանաց եւ յողբալի կացութենէ»:

Այսպէս կը գրէր ազգին Հայրապետը որ կը գնահատէր Պօղոս փաշայի իմաստուն եւ հեռատես գործունեութիւնը եւ կ'ուզէր օգտուիլ անոր պաշտօնական եւ պետական շրջանակներու մէջ վայելած մեծ համակրանքէն եւ ունեցած հեղինակութենէն:

Անոր է որ յառած էր, ուրեմն, Հայրապետին ու ամբողջ ազգին նայուածքը, անոր կարողութենէն ու անձնուիրութենէն սպասելով Տաճկահայոց փրկութիւնը:

Պօղոս փաշա լսեց Ազգին Հովուապետին կոչը, լսեց ցեղին ձայնը որ կը բաղխէր իր սրտին դուռները ու զմայլելի անձնուիրութեամբ, քաջութեամբ ու ձեռնհասութեամբ հետեւեցաւ այդ ձայնին որ իր սրտին ալ ձայնն էր:

Քաջութեամբ կ'ըսենք որովհետեւ կը ճանչնար այն բազմադիմի դժուարութիւնները, այն բոլոր խոչընդոտները որ գիտէր թէ պիտի կանգնէին իր առջեւ, «դուրսէն» եւ «ներսէն» ալ, գիտէր մինչեւ անգամ որ ազգին ուժերէն վեր էր իր դատին պաշտպանութեան գործը, բայց եւ այսպէս երբեք չվարանեցաւ այդ բոլորին առջեւ, քանի որ հայրենասիրական պարտականութիւն մը նկատեց լծուիլ այդ տաժանելի աշխատանքին, անոր ի սպաս դնելու համար իր բովանդակ կարողութիւնները՝ նիւթական թէ բարոյական:

Ու այդ ճակատագրական թուականէն սկսեալ Պօղոս փաշայի անձը դարձաւ նուիրական խորհրդանիշը Ազգային Դատին, եղաւ ամենուն սիրելին, ու անոր անունը անջնջելի ակօսներով բանդակուեցաւ հայութեան սրտին մէջ:

Եթէ երբեք այս անգամ եւս արդիւնք չեղաւ

միսիթարական՝ մեղաւորը ինքը չէր: Ձախողութեան պատճառները ծանօթ են արդէն եւ մեր նպատակը այդ կէտին վրայ ծանրանալ չէ երբեք: Գործին «արդիւնք»էն չէ որ պիտի դատուին հանրային գործիչին անձնուիրութիւնը եւ կարողութիւնը, երբ այդ արդիւնքը շատ անգամ կը դաւաճանէ այն ձեռքերուն՝ որոնց յանձնուած է գործը:

Գիտենք արդէն թէ ինչպէս Պօղոս փաշա Նուպար իբրեւ նախագահ Հայ Պատուիրակութեան, անխոնջ եռանդով ու անձնուիրութեամբ առաջ տարաւ իր ստանձնած գործը եւ որքան կարճ ժամանակի մէջ յաջողեցաւ ընդհանուր շահագրգռութիւն եւ նպաստաւոր մթնոլորտ ստեղծել Հայկական Խնդրոյն շուրջ եւ վերջապէս ալ կրցաւ հայաբնակ վեց նահանգներու բարեկարգութեան խնդիրը դնել օրակարգի վրայ ու ձեռք բերել լուծում մը՝ որ տրուած պայմաններուն մէջ՝ մեծ յաջողութիւն մըն էր եւ պիտի կազմէր ապահով հանգրուանը դէպի Յեղին ազատութիւնը, որուն կը ձգտէր ազգը՝ անհուն զոհաբերութիւններով:

Վրայ հասաւ, սակայն Մեծ Պատերազմը ու հայ ժողովուրդը ո՛չ միայն չի կրցաւ տեսնել այլեւս որոշուած բարեկարգութեանց գործադրութիւնը, այլեւ նետուեցաւ համայնակով գեհեմին մէջ, ուրկէ քիչեր միայն պիտի ազատէին ...:

Այդ ահաւոր օրերուն՝ ազգին հովուապետը նոր կոչ մը ուղղեց Պօղոս Փաշային, նոր պարտականութիւններ դրուեցան անոր վրայ. կազմուեցաւ Ազգային Պատուիրակութիւնը, որուն նախագահեց տարիներով, ու Ազգին ընտրեալը պրկեց իր ճիգերը, յամառօրէն մաքառեցաւ ներքին թէ արտաքին բոլոր խոչընդոտներուն դէմ, իմաստութեամբ վարեց Հայ Դատին բրոքականտը, պաշտպանեց անոր իրաւունքները եւ քով քովի բերաւ ազգին արժէքները: Ու եթէ ամէն բան իր ուզածին պէս չեղաւ, ամէն բան չկրցաւ ընել, պատճառներէն մէկն ալ այն էր որ նոյնիսկ այդ ճակատագրական օրերուն մեր մէջ գտնուեցան մարդիկ, գտնուեցաւ հոսանք մը որ յիմարօրէն մաքառեցաւ փաշային «մենատիրութեան» դէմ, «զայն չի կրնալ ծառայեցնելուն համար իրեն» ու մինչեւ իսկ այդ հոսանքին կողմը Ա. Ահարոնեան՝ «Էնթրիկ»ներ լարեց

Նորին Վսեմութեան դէմ, զայն դառնութեամբ եւ յուսախաբութեամբ չեզոքացնելու համար ...:

Ու ազգին այս մեծ Առաջնորդը, տեսաւ այս բոլորը ու դժբախտաբար տեսաւ նաեւ Մեծ Պետութեանց Հայ Դատին հանդէպ ի գործ դրած վերջին դաւաճանութիւնը, ու իր զգացած զայրոյթը խեղդեց իր մեծ սրտին մէջ ...:

Ողբերգութիւնը վերջ գտած էր:

Ու Դաշնակցութիւնն ալ, որ մոլեգին թափով պայքար մղեց անոր դէմ, «ազատեցաւ» անոր «դիկտաթորութիւնէն» ...:

Փաշան անկէ յետոյ ձեռք առաւ Նոր ծրագիրներ: Իր անկեղծ հայրենասիրութիւնը եւ ողջմիտ լայնախոհութիւնը առաջին օրէն իսկ զինքը համակրանքով ու հաւատքով կը կապէր խորհր. Հայաստանին: Ու, հետեւաբար, անոր նուիրեց իր ճիգերը՝ օժանդակելու համար հայրենիքի վերաշինութեան մեծ աշխատանքին: Ըրաւ գեղեցիկ զոհողութիւններ՝ որոնցմէ վերջինը Նուպարաշէնը պիտի ըլլայ, գեղեցիկ կոթող մը՝ կանգնած Հայաստանի սրտին վրայ որ պիտի անմահացնէ անհետացող Մեծ հայրենասէրը:

Ան այլեւս Պատմութեան կ'անցնի: Ազգը յանձին Նորին Վսեմութեան, կը կորսնցնէ իր ամենէն արժէքաւոր, անշահախնդիր, կորովի, անհաշիւ կերպով զոհաբերող հոյակապ առաջնորդը: Կը դառնայ պատմական դէմքը եւ խորհրդանիշը չքնաղ հայրենասիրութեան եւ մեր վերջին բառորդ դարու դժնդակ ոգորումներուն, յոյսերուն եւ յուսախաբութեանց:

Ինկաւ քսաներորդ դարու ամենէն նշանաւոր Հայը, որ մեծ եղաւ իր միտքով ու սրտով եւ մեծ՝ նաեւ ազգին համար ըրած անթիւ ու անհամար զոհողութիւններով:

Օրինեալ ըլլայ իր յիշատակը: Փանք եւ պատիւ հայրենասէր Մեծ Հայուն:

ՄԱՐԿՈՍ ՆԱԹԱՆԵԱՆԻ ՄԱՅԸ

Փարիզի մէջ Ապրիլ 1931ին կը մահանայ կրթական յայտնի մշակ եւ վաստակաւոր ուսուցիչ ընկեր Մարկոս Նաթանեան: Նաթանեան ընտանիքը յայտնի անուն մըն էր Վանի մէջ, որ կրնայ իր

տարեգրութեան մէջ համրել բազմաթիւ մտաւորականներ եւ հանրային գործիչներ: Նիւթական լաւագոյն պայմաններ՝ թոյլ տուած են որ այդ ընտանիքին պետերը ինսամուած կրթութիւն մը ապահովեն իրենց ժառանգորդներուն համար: Ան այդ կրթութիւնը ստանալէն վերջ, առաջին օրէն ինքզինքը նուիրեց հայ պատանիներու դաստիարակութեան: Միացեալ Ընկերութեան դպրոցներուն մէջ եղաւ քննիչ: Ապա Երուսաղէմ ու Վան: Մ. Նաթանեան ՌԱԿԻ կազմութեան առաջին օրէն անոր յարած էր եւ որպէս համոզուած կուսակցական մը՝ մինչեւ իր վերջին շունչը կառչած մնաց հաւատարիմ՝ Կուսակցութեան առողջ եւ իրատես հայեացքներուն: Գրեց ռամկավար ազատական մամուլին: Ան մեռաւ պատնէշի վրայ, զգալով յանկարծական անհանգստութիւն մը Փարիզի ՌԱԿԻ Ակումբին կողմէ կազմակերպուած բանախօսութեան ընթացքին, ուր լսելէ յետոյ Զօպանեանը, ինք ալ խօսք առած էր մասնակցելու համար կարծիքներու փոխանակութեան: Ան շուտով փոխադրուեցաւ հիւանդանոց եւ նոյն գիշերն իսկ աւանդեց հոգին:

(Մարկոս Նաթանեանի մասին կարդալ Ա. Հատոր էջ 235)

ՅԱՐԳԱՆԸ ԶՕՐԱՎԱՐ ՆԱԶԱՐԲԷԿԵԱՆՑԻ ՅԻՇԱՏԱԿԻՆ

Փետրուարի 19, 1931ին կը մահանայ Հայաստանի նախկին սպարապետ Զօր. Նազարբէկեանց, 75 տարեկան հասակին, Թիֆլիսի մէջ: Զօրավարը ընդհանուր պատերազմի ընթացքին եղած է ռուս բանակին մէջ զօրամասի հրամանատար մինչեւ Անդրկովկասեան Սեյմի շրջանը՝ երբ իրեն յանձնուեցաւ Անդրկովկասեան բանակին հրամանատարութիւնը, իսկ Հայաստանի անկախութեան յայտարարութենէն ետք հայ բանակին սպարապետ (Ժեներալ) անուանուեցաւ:

Ռուս կայսերական կառավարութենէն ստացած էր ոսկիէ սուր եւ Ս. Գեորգի ամենամեծ պատուանշանը, ֆրանսական կառավարութիւնը իրեն տուած է Մետայլ Միլիթեր, որ բացառիկ քաջութեան պարագաներու տակ կը տրուի

գորավարներուն:

Կովկասի Փոխարքայ Մեծ Դուքս Նիքոլա ֆրանսական սոյն պատուանշանը Նազարբեկեանցի դրկած էր մասնաւոր նամակով մը, որուն մէջ կը յիշատակէր անոր կարեւորութիւնը եւ կը շնորհաւորէր զգորավարը՝ այդ պատիւին համար:

Չոր. Նազարբեկեանցը մօտէն ճանչցողները մեծ գովեստով կը խօսին անոր իբրեւ զինուորական ունեցած արժանիքներուն, ինչպէս նաեւ իբր հայ անոր ազգասիրական զգացումներուն մասին:

Հայ Սպաներու Միութեան Նախաձեռնութիւնը. Փարիզի մէջ գոյութիւն ունի Հայ Սպաներու Միութիւն մը, որուն նախագահն է Չորավար Կորկանեան: Այս Միութեան նախաձեռնութեամբ Մարտ 1ին տեղի ունեցաւ հայոց եկեղեցիին մէջ հոգեհանգստեան արարողութիւն մը Հայաստանի նախկին սպարապետին համար:

Եկեղեցիին մէջ. Դասին մէջ կեցած էին Չոր. Նազարբեկեանցի քոյրը իշխանուհի Պեհլուրբեան, Հայ Սպայից Միութեան նախագահ Չոր. Կորկանեան, Հայաստանի նախկին վարչապետ Ալ. Խատիսեան, եկեղեցւոյ վարչութեան ատենապետ Տոքթ. Վ. Թորգոմեան եւ զօրավարին մտերիմները, ինչպէս նաեւ Չոր. Կուրոյի ներկայացուցիչ գնդապետ մը: Ներկաներուն մէջ կը գտնուէին գնդապետ Շահխաթունի, հարկւրապետներ Եղիազարեան եւ Իւզպաշեան, Իշխան Ամերաշվիլի, ռուս Կարմիր Խաչէն Չոր. Պարաթով (զօրավարին մօտիկ բարեկամը), Երեւանի նոսաձիգ գունդի հրամանատարը Գնդ. Պրիւնէլի, իշխան Ապաշիցէ (վրացի), Վրաստանի նախկին արտաքին գործոց նախարար Կեկէչկորի եւ վրացի ու ատրպէյճանցի զինուորականներ:

Պատուիրակութիւններ ունէին ֆրանսացի նախկին պատերազմիկներու Փարիզի մասնաճիւղը եւ ընդհանուր Լիկան՝ իրենց դրօշակներով:

Ազգային յայտնի դէմքերէն ներկայ էին ընկերներ Արշակ Զօպանեան, Վահան Մալեգեան, Տոքթ. Ինճեան, նաեւ՝ Տոքթ. Ալլահվերտի Որդի, Չ. Խանզադեան, Ա. Չազըրեան եւ մամուլի ներկայացուցիչներ:

Վռամշապուհ Եպիսկոպոսի դամբանականը.

Պատարագէն ետք, Վռամշապուհ Սրբազան խօսեցաւ հանգուցեալին մասին եւ մասնաւորաբար յիշելով անոր վերջին տարիներու վարած լքուած կեանքը. Փարիզի հոգեւոր հովիւը ըսաւ. «Եպիսկոպոսական կարգ ստանալու համար երբ Էջմիածին կ'երթայի՝ Թիֆլիսի մէջ փնտռեցի Չորավար Նազարբեկեանը, որուն մասին Չորավար Անդրանիկ մեծ գովեստով խօսած էր: Վրացի աղջիկ մը զիս առաջնորդեց զօրավարին տունը, որ համեստ բնակարան մըն էր: Երիտասարդ մը թարգմանի պաշտօն կը վարէր, որովհետեւ զօրավարը շատ քիչ կրնար խօսիլ հայերէն: Չորավարը՝ ո՛չ միայն ցաւ կը յայտնէր իր մեկուսացած վիճակին համար, այլ նաեւ Կովկասի եւ Հայաստանի նեղ դրութեան մասին: Նազարբեկեանց խնդրեց ինձմէ որ Վեհափառ Կաթողիկոսին յայտնեմ իր նիւթական անձկութիւնը, որուն համար կը խնդրէր որ թոշակ մը յատկացուի իրեն»:

«Երբ Էջմիածին գացի՝ Վեհափառին ներկայացուցի Չորավարին խնդրանքը, որուն գոհացում տալու վիճակին մէջ չէր դժբախտաբար կաթողիկոսութիւնը: Սակայն եւ այնպէս Վեհափառը փոքրիկ նուէր մը ուղարկեց Չորավարին»:

Վռամշապուհ Սրբազան յայտնեց թէ՛ որոշուած է մասնաւոր սգահանդէս մը կատարել Չորավարին յիշատակին, որ պիտի ծանուցուի ժողովուրդին:

Սրբազանի խօսքերէն ետք, հոգեհանգստեան արարողութիւնը տեղի ունեցաւ, դպրաց դասին կողմէ որուն կ'ընկերանար Արայ Պարթեւեան դաշնակով:

Փարիզի գաղութը խուռն բազմութեամբ այդ օր եկեղեցիին մէջ արժանաւոր յարգանքը ընծայեց Հայաստանի նախկին Սպարապետին յիշատակին:

ՍՍՈՅ ԱԹՈՒԻ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎԻՆ ԿԱՐԵՒՈՐ ՈՐՈՇՈՒՄՆԵՐԸ

Ապրիլ 1931ին Անթիլիասի մէջ գումարուող Եպիսկոպոսական ժողովը լսեց Սահակ կաթողիկոսին գրաւոր բացման ճառը, որով Վեհափառը թուեց 1924էն ի վեր թափած աշխատանքներն ու ձեռք բերած արդիւնքները որոնք են Անթիլիասի

ստացումն ու Դպրեվանքի հաստատումը, Երուսաղեմի եւ Կաթողիկոսութեան միջեւ գոյութիւն ունեցող երկուութեան վերացումը եւ Պեյրուքի, Լաթաքիոյ եւ Դամասկոսի եկեղեցիներուն եւ իրենց յարակից շէնքերուն փոխանցումը: Վեհափառը յիշեց իր ճառին մէջ նաեւ որ Դպրեվանքի յարատեւութեան համար ազգային բարերար Կարապետ Մելգոնեան տարեկան կանոնաւորապէս 1000 անգլ. ոսկի տրամադրած է:

Վերջը, Վեհափառը ըսաւ. «Դեռ շատ գործեր կան կատարելիք, սակայն 82 տարիներու բեռն տակ կքած՝ անկարող եմ պետք եղած ուժով նուիրուելու. որով պետք զգացի զօրաւոր աջակցի մը եւ շնորհակալ եմ որ Բաբգէն Սրբազան բարեհաճեցաւ այդ ծանրութիւնը ստանձնել, սիրով պատասխանելով հրաւերիս: Վերջին հիւանդութիւնս ինծի թելադրեց որ փութացնեմ անոր Կաթողիկոսացումը, ժամ առաջ օծելով եւ գործի գլուխ անցնելով զայն: Եպիսկոպոսական ժողովիդ կը յանձնեմ քննելու խնդիրը թէ՛ մեր վաղեմի կարգ ու կանոններուն եւ եկեղեցական օրէնքին համաձայն է այս կարգադրութիւնը. մտածեցէք, որոշեցէք եւ արդիւնքը յայտնեցէք ինծի»:

Վեհափառը քաշուեցաւ իր առանձնասենեակը եւ ժողովը աղօթքէ մը վերջ ատենապետ ընտրեց Կարօեան Սրբազանը, իսկ ատենադպիր Շահէ (Գասպարեան) հայր սուրբը: Վեհափառին ձեռք բերած արդիւնքներուն մասին որոշուեցաւ շնորհակալութիւն յայտնել Ն. Ս. Օծութեան. յետոյ յաջորդաբար երեք նիստերու մէջ մանրամասն քննութեան ենթարկուեցաւ ազգովին ընտրուած Կաթողիկոսի մը ընտրութեան հազուադէպ պարագան: Եւ նկատի ունենալով այս մասին պատմութեան մէջ տեսնուած օրինակները, ներկայ քաղաքական կացութիւնը եւ Էջմիածնի Զայրապետութեան ծանօթ վիճակը, համաձայնութիւն գոյացաւ Վեհափառին փափաքները իրականացնելու համար, պայմանաւ որ խնդիրը անգամ մըն ալ քննուի համագումարին մէջ եւ ենթարկուի անոր հաւանութեան:

Եպիսկոպոսական ժողովը իր այս նիստերու ընթացքին հաստատեց եւ հիմը դրաւ եկեղեցա-

կան Սինոտի մը: Ժողովը որոշեց նաեւ յաւելումներ ընել կարգ մը շրջաններու պատգամաւորներու թիւին վրայ: Պեյրուք փոխանակ չորսի, վեց պատգամաւոր պիտի տայ իսկ Զալէպ՝ 8:

Ճշդուած է նաեւ համագումարին իրաւասութիւնը, որմէ կախուած պիտի ըլլայ ամբողջ Սուրիոյ եւ Լիբանանի Ազգային Թեմական եւ Կրթական կազմակերպութեանց բարոյքումը:

ԲԱԲԳԵՆ Ա. ԿԻՒԼԵՍԵՐԵԱՆԻ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԱԿԱՆ ՕԾՈՒՄԸ

Ապրիլ 26ին Բաբգէն Սրբազանի Աթոռակից Կաթողիկոս ընտրութիւնը հռչակուած է Շաբաթ օրը տեղի ունեցած Զամագումարին մէջ եւ կաթողիկոսական օծումը տեղի ունեցած է Կարմիր Կիրակի օրը մեծ շուքով, Քառասուն Մանկանց Աթոռանիստ Մայր Եկեղեցիին մէջ, նախագահութեամբ Սահակ կաթողիկոսին եւ ի ներկայութեան եկեղեցական եւ աշխարհական պատգամաւորներու եւ ծովածաւալ բազմութեան մը:

Օծման արարողութեան ներկայ եղած են նաեւ Թորգոմ Սրբազանը, ֆրանսական եւ տեղական կառավարութեանց բարձրաստիճան ներկայացուցիչներ:

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԱՅԱՒՈՐ ԵՐԿՐԱՇԱՐԺԸ

Նոր աղետ մը եւս կու գայ աւելնալ Զայաստանի բնական դժբախտութեանց վրայ: Դեռ չմոռցուած ասկէ քանի մը տարի առաջ Լեւինականի եւ շրջակայից ահաւոր երկրաշարժին պատճառած անձի եւ նիւթական կորուստները, ահա՛ հեռագիրները ստորեւ, կը գուժեն թէ ծանր երկրաշարժ մը տակնուվրայ ըրած է Զայաստանի կարգ մը վայրերը՝ Չանգեզուրի եւ ինքնիշխան Նախիջեւանի գաւառին մէջ, պատճառելով մահեր եւ վիրաւորումներ:

Այս տխուր պատահարին շուրջ Մոսկուայէն 29 թուակիր հեռագիրը կը գրէ. «*Ահաւոր երկրաշարժ մը տեղի ունեցաւ Անդրկովկասի մէջ, մասամբ քանդելով Նախիջեւան քաղաքը, որ գրեթէ ամբողջովին հայերէ բնակուած է: Մեծ թիւով գիւղեր ի սպառ կործանուած են: Չոհերուն թիւը,*

որ շատ ըլլայ կը վախճուի, դեռ ճշդուած չէ»:

Նաեւ Մոսկուայէն 30 թուակիր հեռագիրը կը գրէ. «Երկրաշարժը, որուն կեդրոնը կը գտնուի Չանգեզուր (Հայաստան), պատճառած է 200 մեռել եւ 205 վիրաւորներ՝ Գորիսի մէջ եւ շրջակայքը: Իսկ Սիսիանի եւ շրջակայից մէջ՝ 192 մեռել եւ

600 վիրաւորներ կան՝ Չանգեզուրի գիւղերէն 80 առ հարիւրը քար ու քանդ եղած է»:

Այս տիւր առթիւ, դարձեալ նախաձեռնութեամբ Ռ. Ա. Կուսակցութեան գաղութներէն նիւթական օգնութիւն հասցուցին աղետեալներուն:

Տեսարան Լենինականի երկրաշարժէն

2. ԲԱԺԻՆ

ԿԱՐԵՒՈՐ
ՌԵՊԵՐ

ԼՈՂԱՆԻ ՊԱՅՄԱՆԱԳԻՐ

Լոգան, 1922-1923

Միջազգային ժողով Մերձաւոր Արեւելքի հարցով՝ Թուրքիոյ դէմ Անգլո-յունական արշաւանքի (1919-22) ձախողութենէն յետոյ, գումարուած՝ 1922ի Նոյեմբեր 20էն մինչեւ 1923ի Յուլիսի 24ը Չուիցերիոյ Լոգան քաղաքին մէջ։ Կը մասնակցին Մեծն Բրիտանիան, Ֆրանսան, Իտալիան, Յունաստանը, Ճաքոնը, Ռումանիան, Զարաւալավիան, Միացեալ Նահանգները եւ՝ որպէս դիտորդ՝ Թուրքիան։ Խորհրդային (Ռուսաստան, Ուքրանիա եւ Վրաստան) միացեալ պատուիրակութիւնը կը մասնակցի միայն սեւծովեան նեղուցներու քննարկումներուն։

Լոգանի ժողովը կ'աւարտի շարք մը փաստաթուղթերու ստորագրութեամբ, որոնց մէջ ամենակարեւորը Լոգանի Զաշտութեան Պայմանագիրն է, ուր կը հաստատուին Թուրքիոյ արդի սահմանները՝ փաստօրէն փոխարինելով 1920ի Սելրի Զաշտութեան Պայմանագիրը։ Կը վերցուին օտար քաղաքացիներու տնտեսական ու քաղաքական արտօնութիւնները Թուրքիոյ մէջ, յատուկ հրամանագրով արտօնութիւն կը տրուի առեւտրական եւ ռազմական նաւերու անցքին սեւծովեան նեղուցներով։

Ժողովին քննարկուեցաւ նաեւ Զայկական Զարցը։ Զայաստանի Զանրապետութեան պատուիրակութիւնը Ա. Ահարոնեանի եւ Ա. Խատիսեանի մասնակցութեամբ արտօնութիւն չստացաւ պաշտօնապէս մասնակցելու ժողովի նիստերուն, որովհետեւ այլեւս ան չէր ներկայացներ Զայաստանը, ուր հաստատուած էր խորհրդային իշխանութիւն։ Այսուհանդերձ, Ազգային Պատուիրակութեան (Գ. Նորատունկեան, Լ. Բաշալեան) հետ միասին ժողովին ներկայացուեցաւ մէկ յուշագիր, որ կ'առաջարկէր Զայկական Զարցի երեք հնարաւոր լուծումներ. «Զայկական Ազգային Օճախի» ստեղծում Ամերիկայի Նախագահ Ուիլսոնի սահմանագծած սահմաններով, Երեւանի

հանրապետութեան՝ Խորհրդային Զայաստանի ընդարձակում անոր կցելով Արեւմտեան Զայաստանի մէկ մասը դէպի ծով ելքով, իսկ հակառակ պարագային՝ հայկական ազգային օճախի ստեղծում Կիլիկիոյ մէջ։

Ազգային փոքրամասնութիւններու հարցով առաջին յանձնաժողովն ու ենթայանձնաժողովը մի քանի նիստերով անդրադարձան Զայկական Ազգային Օճախին։ Դեկտեմբեր 12ի նիստին Նախագահողը՝ Մեծ Բրիտանիոյ արտաքին գործոց Նախարար Լորտ Զըրզընը, անդրադառնալով Թուրքիոյ ազգային փոքրամասնութիւններու պաշտպանութեան հարցին եւ խօսքը մասնաւորելով հայերու վրայ, որոնք «արժանի են յատուկ ուշադրութեան՝ աչքի առջեւ ունենալով ոչ միայն սերունդներու կեանքի ընթացքին անոնց կրած դաժան տառապանքները, որոնք յարուցած են քաղաքակիրթ աշխարհի համակրանքն ու զարհուրանքը, նաեւ նկատի ունենալով ապագայի վերաբերեալ (դաշնակից պետութիւններուն կողմէն) յատուկ երաշխաւորութիւնները», Անքարայի կառավարութենէն ինդրեց այդպիսի «ազգային ոգի ունեցող ու վճռակամութեամբ լեցուն» ժողովորդի համար «ազգային տուն» (օճախ) յատկացնել Թուրքիոյ հիւսիս արեւելեան Նահանգներու մէջ կամ Կիլիկիոյ ու Սուրիոյ հարաւ արեւելեան սահմանագիծին վրայ։

Նոյն ոգիով արտայայտուեցան նաեւ Դաշնակից միւս ներկայացուցիչները՝ Պարրեր, Կարրոնի, Մոնթանա, Վենիզելոս, Չայլտ..., որոնք «մարդասիրական» ճառեր չխնայեցին ի պաշտպանութիւն Զայոց Դատին։ Բայց թրքական պատուիրակութիւնը (Իսմէթ փաշա Ինոնիւ, Ռըզա Նուր պէյ) վճռականօրէն մերժեց Թուրքիոյ տարածքին վրայ որեւէ հայկական ազգային օճախ ստեղծելու գաղափարը՝ պատճառաբանելով թէ Թուրքիան ո'չ իր արեւելեան Նահանգներուն, ո'չ ալ Կիլիկիոյ մէջ

ունի «տարածքի որեւէ պատառ», որու բնակչութեան մեծ մասը թուրքեր չըլլային, եւ որ կարելի ըլլար որեւէ կերպ անջատել իր մայր հայրենիքէն: Եւ բացի այդ, Թուրքիան միջազգային իրաւունքին համապատասխան պայմանագրեր կնքած է (սկստի ունին Մոսկուայի եւ Կարսի 1921ի պայմանագիրները) եւ «բարի դրացիական յարաբերութիւններ» ներկայիս գոյութիւն ունեցող ՀԽՍՀ հետ, եւ անոր հակառակ ըլլալ կ'ըլլար պատկերացնել որեւէ «այլ Հայաստանի գոյութիւնը»: Պատճառաբանութիւններ էին այս բոլորը պարզապէս:

Յաղթական Թուրքիան այսպէս իր կամքը պարտադրեց Դաշնակիցներուն: Անգլիան ու Ֆրանսան, որոնք շահադիտական նպատակներ կը հետապնդէին Թուրքիոյ ու Մերձաւոր Արեւելքի մէջ, քայլ առ քայլ տեղի կու տային թրքական պատուիրակութեան յամառութեան առջեւ՝ զիջումներ կատարելով ի հաշիւ ազգային փոքրամասնութիւններուն (հայեր, յոյներ, Թրակիայի պուլկարներ, եւայլն):

Վերջին անգամ Հայկական Հարցը կը շո-

շափուի առաջին յանձնաժողովի 1923ի Յուլիսի 17ի նիստին, եւ վերածուելով «հայկական գաղթականութեան» հարցի, կը փոխանցուի Ազգերու Լիկային: Եւ արդէն կնքուած պայմանագրին մէջ յիշատակութեան անգամ չ'արժանանար Հայաստանը: Այսպիսով Թուրքիան ոչ միայն կ'իւրացներ Արեւմտեան Հայաստանն ու Կիլիկիան, այլեւ «խնդրայարոյցներէն» պաշտպանուելու պատրուակով կը մերժեր բազմահազար տարագիր արեւմտահայերու վերադարձը հայրենի երկիր:

Պայմանագրի 42րդ յօդուածով թրքական կառավարութիւնը կը պարտաւորուէր «պաշտպանութիւն ցոյց տալ» Թուրքիոյ ազգային փոքրամասնութիւններու աղօթատեղիներուն, գերեզմաններուն ու կրօնական միւս հաստատութիւններուն նկատմամբ:

Լոզանի Ժողովին խորհրդային պատուիրակութիւնը, գլխաւորութեամբ՝ Գ. Չիչերինին, յուշագրով մը պատրաստակամութիւն կը յայտնէր Ռուսաստանի եւ Ռբրանիայի մէջ ապաստան տալու հայ գաղթականներուն:

ՎՅՈՒՄՆԵՐԻ ՕԳՆՈՒԹԵԱՆ ԿՈՄԻՏԷ (ՆՕԿ)

Երեւան, Սեպտեմբեր 13-18, 1921

Կը հիմնուի Երեւանի մէջ, Սեպտեմբեր 13-18, 1921ին, գլխաւոր նպատակ ունենալով օգնել երկրի սովեալ բնակչութեան, օժանդակել շինարարութեան, սերտ կապեր հաստատել աշխարհով մէկ սփռուած հայ գաղթականութեան հետ, զանոնք համախմբել Խորհրդային Ռայաստանի շուրջ: Ծրագիրը կը հաստատուի Ռայաստանի Խորհրդային Սովետական Ռանրապետութեան (ՌԽՍՐ) Ժողկոմխորհուրդի (Ժողովրդական կոմիսարներու խորհուրդ) Սեպտեմբեր 15 (28) 1921ի հրամանագրով:

ՌՕԿի կոչը.

«Աշխարհի ամէն կողմը ցրուած Ռայ Ժողովուրդ

Լսիր,

Քեզ է կանչում Ռայաստանի Օգնութեան Կոմիտէն

Քեզ է կանչում Ռայաստանի մայրաքաղաքում գումարուած ամէն հոսանքի հայ գործիչների եւ գրականագետների ժողովը:

Եւ գուցէ երբեք դու չես լսել նրանց ձայնին այնպէս միացած ու միահամուռ:

Եւ այսքան մեծախորհուրդ մի վայրկեանի:

Լսիր:

Ղարաւոր մաքառումներից յետոյ, համաշխարհային պատերազմի թոհ ու բոհից, լայնածաւալ ալեկոծութիւնների եւ աղետների ծոցից գերագոյն ճիգերով բարձրանում է Ազատ եւ Անկախ Ռայաստանը:

Պատմական այս մեծ օրերին տենդագին իրարանցումով նրա շուրջ են խռնում Ռայութեան կենսունակ տարրերը եւ մի իշխանութիւն տեղի է տալիս միւսին:

Սակայն Ռ.Օ.Կ.ն այսօր գալիս է յայտարարելու ի լուր համայն հայութեան թէ խաղաղութիւնն արդէն հաստատուած է մեր հայրենիքում եւ նա հաշտ ու համերաշխ յարաբերութեան մէջ է իր հին

հարեւան ժողովուրդների հետ:

Եւ արդէն թեւակոխում է իր վերքերը դարմանելու եւ կազդուրուելու շրջանը:

Կառավարութիւնը ոտքի է հանելու իր բոլոր ուժերը՝ ժողովուրդին ազատելու տիրող եւ մանաւանդ յառաջիկայում սպառնացող սովից եւ վերաշինելու քանդուած երկիրը:

Խաղաղութիւն գտնելով՝ գործի է անցել եւ ինքը, մեծ տառապեալը, Ռայաստանի իսկական տերը – հայ գիւղացին:

Սովի սուրն ու աւերածութիւնը չեն ընկճել նրա հանրահռչակ տոկունութիւնն ու շինարար ոգին:

Նա բազմաթիւ գոհեր է տուել եւ տալիս է տակաւին, բայց չի լքում պապենական օճախը, եւ իր գութանի մաճին ապաւինած՝ կանգնած է հայրենիքի դաշտի վրայ, եւ կանգնած էլ պիտի մնայ, ինչքան իշխանութիւններ էլ գան ու գնան:

Եւ երբ հարեւան ժողովուրդները երէկուայ արիւնահեղութեան փոխարէն, այսօր եղբայրօրէն ձեռք են մեկնում հայ աշխատաւոր ժողովուրդին, երբ աւելի մեծ թափով ամերիկեան ժողովուրդը շարունակում է իր օգնութիւնը. – միթէ կարող է պատահել, որ նրա տառապանքների եւ շինարար ճիգերի հանդէպ անտարբեր մնաս միայն դու, նրա տարագիր եղբայր, պանդուխտ հայութիւն, որ հայրենիքից հեռացած ես, բայց աչքդ միշտ ետ – դէպի հայրենիք:

Անկարելի է:

Այո՛, Ռ.Օ.Կ.ն քաջ գիտէ, որ դու էլ ես բաժանուած զանազան կուսակցութիւնների, ինչպէս քաղաքական ու քաղաքացիական կեանքով ապրող ամէն մի ժողովուրդ:

Ահա՛ Կոմիտէն ինքն էլ՝ կազմուած է տարբեր քաղաքական հայեացքի մարդկանցից:

Բայց նա լաւ գիտէ եւ այն, որ Ռայ Ժողովուրդին սովից ազատելու եւ քանդուած Ռայաստանը վերաշինելու գործը վեր է ամէն կուսակցական նկատում-

ներից եւ քաղաքական արկածախնդրութիւններից:

Այսպէս էլ մտածելով՝ ամէնքը եկել են այս վտեմ գործի շուրջը, կազմել են ազատ ու անկուսակցական մի հասարակական կոմիտէ եւ գործակցութեան են հրաւիրում ամէնքին, ամէն կողմից:

Այսպէս է մտածում եւ ինքը Հայաստանի հորհրդային Հանրապետական կառավարութիւնը, որ ոչ միայն գործերու լիակատար արտօնութիւն եւ ազատութիւն է տալիս, այլ եւ աջակցում է ամէն մէկին եւ ամէն մի մարմնի, որ կը ցանկանայ օգնել ինչ ձեւով կ'ուզի, թէկուզ անձամբ գայ, աչքով տեսի եւ տնօրինի իր օգնութիւնը:

Արդ, լսիր հայրութիւն, ուր էլ որ լինիս, Եւրոպայից մինչեւ Ամերիկա, Եգիպտոսից մինչեւ Հնդկաստան եւ ամէնուրեք, լսիր քեզ կանչող հայրենիքի ձայնը, եւ շտապիր օգնութեան ամէն բանով, ինչով կարող ես, որ վաղը ունենաս այն ինչ որ երազել ես դարերով - ազատ ու շէն հայրենիք»:

Հիմնադիր ժողովին կը քննարկուին ՀՕԿի նպատակները, ինդիկները, կանոնադրութիւնը, կազմակերպչական աշխատանքները եւ այլ հարցեր: Կ'ընտրուի ՀՕԿի բարձրագոյն գործադիր մարմին՝ բաղկացած 9 հոգիներէ, նախագահ՝ Յովհաննէս Թումանեան, անդամներ՝ Ա. Երզնկեան, Ե. Թադիանոսեան, Դ. Տէր-Սիմոնեան, Ա. Պապովեան, Յ. Մելիքեան, Գ. Վարդանեան, Կ. Տէր Օհանեան եւ Լեւ:

Հիմնադրութենէն յետոյ անմիջապէս կը ստեղծուին ՀՕԿի տեղական մասնաճիւղեր Թիֆլիսի, Պաթումի, Մոսկուայի, Պաքուի, Զիւլի, Օտեսայի, Հիւսիսային Կովկասի ու Միջին Ասիոյ մէջ, վերջապէս՝ հորհրդային Միութեան գրեթէ բոլոր հայաշատ քաղաքներուն մէջ: Այնուհետեւ՝ 1924-25ին՝ Յունաստանի, Պուլկարիոյ, Ռումանիոյ, Ֆրանսայի, Անգլիոյ, Գերմանիոյ, Ամերիկայի, Պարսկաստանի, Եգիպտոսի, Ալճերիոյ եւ այլ երկիրներու մէջ: ՀՕԿի 200 մասնաճիւղերու կ'անդամակցէր 10 հազար անդամ:

Հայաստանի Օգնութեան Կոմիտէին գործունեութիւնը կարելի է բաժնել երեք շրջաններու:

Առաջին շրջանին (1921-23) աշխատանք կը տարուի հիմնականին մէջ կարիքաւոր բնակչու-

թեան համար պարէն, հագուստ, դեղորայք եւ առաջին օգնութեան այլ ապրանքներ ապահովելու ու զանոնք բաշխելու համար: Այս շրջանին մեծ նշանակութիւն կ'ունենայ Յ. Թումանեանի գլխաւորած պատուիրակութեան այցը Կ. Պոլիս (Նոյեմբեր-Դեկտեմբեր 1921), որ վստահութիւն կը ներշնչէ սփիւռքահայ լայն զանգուածներու, կը կազմակերպուի նիւթական մեծ հանգանակութիւն խորհրդահայ սովետալ բնակչութեան ու գաղթականութեան համար:

Երկրորդ շրջանին (1923-31) ՀՕԿի գործունեութիւնը կը ծաւալի սփիւռքի եւ հայրենիքի միջեւ կապերը ամրապնդելու, հորհրդային Հայաստանի մէջ շինարարական ու մշակութային ձեռնարկութիւններ իրականացնելու ուղղութեամբ:

Երրորդ շրջանին (սկսած 1931-37) կը ստեղծուին հնարաւորութիւններ հայրենադարձութեան կազմակերպման, հայրենադարձներու համար հայրենիքի մէջ նոր աւաններու եւ բնակավայրերու շինարարութեան ուղղութեամբ:

1930ականներուն կը ստեղծուի համագաղութային չափանիշով գործող «Ներգաղթի եւ բնակարանային ֆոնտ», որուն կեդրոնական մարմնի նախագահ կու գայ Ալետիք Իսահակեանը: Հանգանակուած ամբողջ գումարը կը յատկացուի ներգաղթի կազմակերպումի նպատակներուն: ՀՕԿի եկամուտները կը գոյանան անդամավճարներէ, հրատարակութիւններէ, նուիրատուութիւններէ, կտակներէ եւ զանազան այլ աղբիւրներէ:

Խորհրդային Հայաստանի շուրջ սփիւռքահայ զանգուածները համախմբելու գործին մէջ առիծի աշխատանք տարին հայրենասէր կազմակերպութիւնները՝ ՀԲԸՄ, ՌԱԿ, ՄԴՀԿ, յառաջդիմական կազմակերպութիւնները եւ Հայաստանեայց Եկեղեցին, իրենց անդամներով, մամուլով ու գործիչներով: Հակառակ աշխատանք կատարեցին եւ հակափրփականտով ջանացին միտքեր խանգարել դաշնակցականներն ու իրենց մամուլը՝ ներկայացնելով մնացեալները որպէս գործակալներ Մոսկուայի իշխանութիւններու:

Կարելոր դեր կատարեցին ի նպաստ ՀՕԿի

պարբերականները եւ այլ հայրենասեր հրատարակություններ («Հրաւիրակ», Երեւան, 1925-26, «Օգնիր Հայաստանին», «Հայրենաշէն», Թիֆլիս, «Հայաստանի Օգնութեան Կոմիտէի Լրաբեր», Մոսկուա, ռուսերէն լեզուով, եւլն): 1925ին կը հրատարակուի «ՀՕԿի Տեղեկատու» ամսագիրը:

ՀՕԿի Ամերիկայի Կեդրոնական Վարչութիւնը կը հրատարակէ «Շինարար» հանդէսը, Եգիպտոսի մասնաճիւղը՝ «ՀՕԿ» ամսագիրը, Ֆրանսայինը՝ «ՀՕԿ» ամսագիրը, 1925-30ին՝ «Երեւան» թերթը: 1925ին լոյս կը տեսնէ ՀՕԿի գեղարուեստական գրական բաժինը: Հրատարակած է նաեւ գիրքեր, քարտէսներ, նկարներ, ալպոմներ:

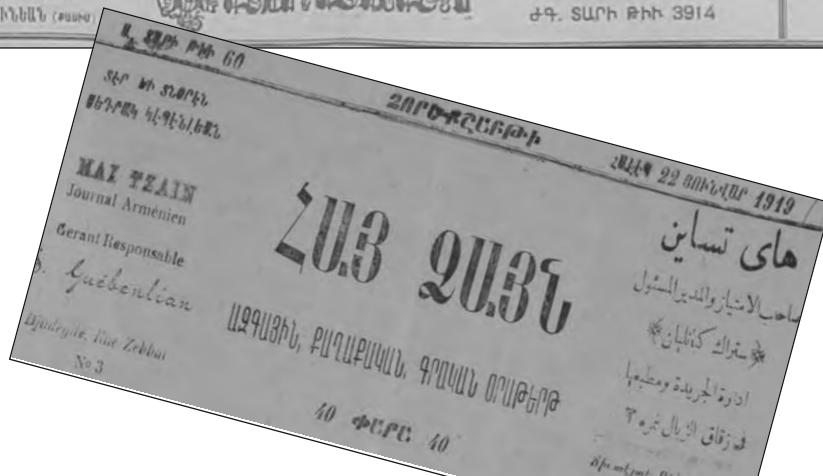
1937ին ՀՕԿը կը լուծարուի՝ որակուելով որպէս օտարերկրեայ գործակալներու եւ լրտեսներու կազմակերպութիւն եւ անոր ղեկավարները որպէս «Ժողովուրդի թշնամիներ» կը բռնադատուին: ՀԽՍՀ Ժողկոմ-խորհուրդի որոշումով Դեկտեմբեր 3, 1937ին ՀՕԿի գործունեութիւնը կը կասեցուի:

ՀՕԿ-ի Գաիիրէ հրատարակուած պարբերականին անուանաթերթը

Է. ԲԱԺԻՆ

ՌԱՄԿԱՎԱՐ
ԱՉՏԱԿԱՆ ՄԱՄՈՒԼԸ

ՀԱՅՐԵՆԵԱՅ ՄԱՍԻՆԻՄ ԲԱԶՆԵԳՐՈՒՄ Տարեկան Արժեքներ <table border="1"> <tr> <td>ԵՐԵՎԱՆ</td> <td>Հ.Ո. 50</td> <td>40</td> </tr> <tr> <td>ԱՐՏԱՍՏԱՆ</td> <td>ՅՐ. 50</td> <td>30</td> </tr> </table> ՏԱՆՈՒՑՈՒՄՆԵՐԻ ՀԱՄԱՐ ԳԻՐՆԵՆ ԵՐԵՎԱՆԻ ԵՐԵՎԱՆԻ ԱՐՏԱՍՏԱՆԻ ԼԵՒՈՆ ՄԱՍԻՆԻՄ	ԵՐԵՎԱՆ	Հ.Ո. 50	40	ԱՐՏԱՍՏԱՆ	ՅՐ. 50	30	ԱԶԳԱՅԻՆ ՀԱՅԵՐՈՒ ՕՐԱԿԱՆ 40 ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԻ ԵՐԱԲԸ ԵՐԵՎ ԱՆԳԱՄ	ԽՐԱՏԱՐԱԿՈՒԻ ԵՐԱԲԸ ԵՐԵՎ ԱՆԳԱՄ 209 E. 334 St., New York City Journal AREV B. P. № 297 Alexandrie, EGYPT ՏԱՆՈՒՑՈՒՄՆԵՐԻ ՀԱՄԱՐ ԳԻՐՆԵՆ ԵՐԵՎԱՆԻ ԵՐԵՎԱՆԻ ԱՐՏԱՍՏԱՆԻ ԼԵՒՈՆ ՄԱՍԻՆԻՄ
ԵՐԵՎԱՆ	Հ.Ո. 50	40						
ԱՐՏԱՍՏԱՆ	ՅՐ. 50	30						

ՌԱՄԿԱՎԱՐ ԱԶԱՏԱԿԱՆ ՄԱՄՈՒԼ ՄԻՈՒԹԵԱՆ ՕՐԵՐՈՒՆ

Ռամկավար Ազատական Կուսակցությունը բաղկացնող մեր կազմակերպությունները ունենին արդեն իրենց մամուլը: 1921ի Միության շրջանին այսպես կը պարզեր մեր մամուլը.

«ԱՐԵՒ» - Սկսած է լոյս տեսնել Մայիս 11, 1915ին, որպէս պաշտօնաթերթ Սահմանադիր Ռամկավար Կուսակցութեան: 1922ին վերածուած է «Ազգային գրական եւ քաղաքական» օրաթերթի, որպէս պաշտօնաթերթ ՌԱԿԻ Եգիպտոսի Շրջանակի: Թերթը մինչեւ 1924 թուականը լոյս տեսած է Աղեքսանդրիոյ մէջ, որմէ ետք փոխադրուած է Գահիրէ: Միութեան օրերուն թերթի խմբագիր եղած է Միքայէլ Կիրճեան:

«ՅԱՅ ԶԱՅՆ» - Ազգային, քաղաքական եւ սոսկապէս ամենօրեայ անկախ հայաթերթ - սուրիահայ մամուլի տպագիր առաջին թերթը -, լոյս տեսած է 1918ին Հալէպ, նախաձեռնութեամբ՝ Սեդրակ Կեպէլեանի. իսկ 1919-1922 թուականներուն իբրեւ պաշտօնաթերթ ՌԱԿԻ Կիլիկիոյ Շրջանային Վարչութեան: Միութենէն ետք խմբագիր եղած է Լեւոն Աճեմեան:

«ԺՈՂՈՎՈՐԴԻ ԶԱՅՆ-ԺԱՄԱՆԱԿ» - Քաղաքական եւ հասարակական օրաթերթ, լոյս տեսած է 1918-1922, Պոլիս, նախ «Ժողովուրդ» անունով եւ ապա կոչուած է «Ժողովուրդի Զայն», հանդիսանալով Հայ Ռամկավար Կուսակցութեան պաշտօնաթերթը (Տէր եւ Տնօրէն ունենալով Սիմոն Ուշաքլեան եւ խմբագրապետ՝ Յովհաննէս Յակոբեան): 1920ին միանալով «Ժամանակ»ին՝ (Հիմնադիր՝ Միսաք Գօշունեան (Քասիմ) -Սարգիս Գօշունեան, 1908) անուանափոխուած է «Ժողովուրդի Զայն-Ժամանակ» (Արտօնատէր՝ Արամ Ինճիճեան): ՌԱԿ կազմութենէն ետք «Ժողովուրդի Զայն-Ժամանակ» դարձած է կուսակցութեան պաշտո-

նաթերթը խմբագրութեամբ՝ Վահան Թէքեանի:

«ԱՊԱԳԱՅ» - Քաղաքական, հասարակական եւ գրական շաբաթաթերթ, լոյս կը տեսնէ Փարիզի մէջ, Նոյեմբեր 11, 1920ին, նախ պաշտօնաթերթ Հայ Ռամկավար Կուսակցութեան եւ ապա ՌԱԿԻ Արեւմտեան Եւրոպայի Շրջանակին, խմբագիր ունենալով Յովհաննէս Պօղոսեանը:

«ԼՈՒՍԱՐԶԱԿ» - Քաղաքական եւ հասարակական շաբաթաթերթ, ապա կիսամեայ: Հրատարակութիւնը ՌԱԿԻ հովանաւորութեամբ: Արտօնատէր՝ Սիմոն Պէնլեան: Լոյս տեսած է 1920-1924ին Վառնա, մեծ ընդմիջումներով: Թերթը փոխադրուած է Սոֆիա (1924-1930), ապա՝ Փլովտիւ (1931-1945) ուր լոյս տեսած է «Փարոս» անունով: Խմբագիր՝ Տիգրան Մարտիրոսեան եւ Բ. Մազլումեան:

«ԼՈՐ ՕՐ» - Վերակազմեալ Հնչակեան Կուսակցութիւնը Ֆրեզնոյի մէջ կը հրատարակէր «Արօր» թերթը, նոյն ատեն՝ Սահմանադրական Ռամկավար Կուսակցութիւնը կը շարունակէր հրատարակել Հայկակ Էկինեանի «Նոր Կեանք»ը, որ 1920ին կը միանար 1918 թուականէն ի վեր լոյս տեսնող «Սիսուան» շաբաթաթերթին՝ անուանափոխուելով «Նոր Կեանք-Սիսուան»ի: ՌԱԿԻ գոյառումով կը միանան նաեւ «Նոր Կեանք-Սիսուան» եւ «Արօր» թերթերը՝ վերածուելով «Նոր Կեանք-Արօր»ի, որպէս պաշտօնաթերթ ՌԱԿԻ Գալիֆորնիոյ Շրջանակի: Թերթը 1922ին կը դառնայ «Նոր Օր», որ լոյս կը տեսնէ շաբաթը երկու անգամ: Առաջին խմբագիր ունեցած է Արամ (Համբարձում) Ամիրխանեան:

«ԿԻԼԻԿԵԱՆ ՍՈՒՐՅԱՆԴԱԿ» - Վերակազմեալ Հնչակեան եւ ապա ՌԱԿԻ Կիլիկիոյ Շրջանակին

պաշտոնաթերթը լոյս տեսած է Ատանայի մէջ, 1920-1921ին որպէս եռօրեայ: Թերթին արտոնատերը եղած է Վ. Մարտիկեան եւ խմբագիրը՝ Կարօ Խապայեանց:

«ՊԱՅՔԱՐ» - Հայկակ Էկինեան եւ Թովմաս Չարշաֆեան 1897ին Նիւ Եորքի մէջ հրատարակած են «Տիգրիս» շաբաթաթերթը: Անհամաձայնութեան պատճառով, Չարշաֆեան առանձին հրատարակած է «Հայրենիք» շաբաթաթերթը (հետագային՝ ՀՀԴ օրկան), իսկ Էկինեան իր թերթը փոխանցած է Վերակազմեալ Հնչակեան դեկավար Գարեգին Չիթճեանին, որ Միս Շահէնի հետ զայն հրատարակած է «Ձայն Հայրենեաց» անունով: Թերթը Նիւ Եորքէն փոխադրուած է Ուստր եւ ապա՝ Պոստոն: Միս Շահէնի հեռանալէն ետք, Չիթճեան թերթը դարձուցած է Վերակազմեալ Հնչակեան Կուսակցութեան պաշտոնաթերթ: Կուսակցական պառակտումներու, ինչպէս նաեւ «Ձայն Հայրենեաց»ի դադարումին պատճառով Վերակազմեալ Հնչակեաններ 1907ին Պոստոնի մէջ հիմնած են «Ազգ» շաբաթաթերթը, զայն նկատելով «Ձայն Հայրենեաց»ի շարունակութիւնը: Թերթը 1908ին լոյս տեսած է որպէս պաշ-

տոնաթերթ Հայ Սահմանադիր Ռամկավար Կուսակցութեան Ամերիկայի Շրջանակի:

1911ին Պոստոնի մէջ լոյս տեսած է Վերակազմեալ Հնչակեաններու «Պահակ» շաբաթաթերթը, որ 1921ին միանալով «Ազգ»ին եւ ժամանակ մը «Ազգ-Պահակ» միացեալ անունով լոյս տեսնելէ ետք 1923ին դարձած է «Պայքար» խմբագիր ունենալով՝ ընկեր Արմենակ Ն. Նազար:

Միութեան շրջանին լոյս տեսած են նաեւ. «Նոր Ալիք» (Սելանիկ, 1924-1927, խմբագիր՝ Յ. Տէր-Նիկողոսեան), «Մասիս» (Գահիրէ, Պաշտոնաթերթ ՌԱԿի Հայ Ուսանողական Միութեան, 1924-1925), «Արարատ» (Աթէնք, 1925, խմբագրական կազմ՝ Զրանդ Մամուրեան, Յովհաննէս Պողոսեան, Յարութիւն Դարբինեան, Վահան Միրազեան), «Եփրատ» (Հալէպ, երկօրեայ 1927, խմբագրական մարմին՝ Տիգրան Փիրանեան, Նազարէթ Ֆրստըքճեան, Տոքթ. Խաչիկ Պողոսեան, Համբարձում Պերպերեան), «Արեւելք» (Սելանիկ, Ազգային ազատական անկախ օրաթերթ, 1930, ապա՝ 1934էն սկսեալ ՌԱԿի պաշտոնաթերթ, խմբագիր՝ Յովհաննէս Պողոսեան):

Ը. ԲԱԺԻՆ

ՅԱՒԷՏ

ԲԱՎԺՆՈՒՄԾ

ԸՆԿԵՐՆԵՐ

ԱՄԵՐԻԿԱ

ՍԱՀԱԿ ՍԵՄԵՐՔԵԼՆ

Բերդակ (Խարբերդ), 1892 - Կ. Պոլիս, Յուլիս 27, 1923

Ճնած է Խարբերդ նահանգի Բերդակ աւանը 1892ին: Բնագրով ըմբոստ եւ նկարագրի խառնուածքով հաւատաւոր եւ արի յեղափոխական մը, չհանդուրժելով թրքական բռնակալ կառավարութեան տակ ապրիլ, կ'որոշէ Ամերիկա գաղթել ու հաստատուիլ Փրաւիտենս: Երբ Ամերիկահայ Ազգային Չինուորական խումբերուն սպայակոյտը իր զինուորները Չանգալեանի ղեկավարութեամբ 1915 Օգոստոսին Կովկաս կը փութացնէր, Սահակ եւս այդ խումբին մաս կազմէր:

Վանի շրջակայքը եւ Շատախ քաղաքի Մուկսի ու Կառկառի կռիւներուն մէջ յանդուգն Չանգալեանի հետ Յեսու Յովսէփեանի աջ բազուկն էր Սահակը: Այդ շրջանի բոլոր կռիւներուն մէջ արիւնքար կը խիզախէր եւ միշտ գրեթէ նուազագոյն զոհողութեամբ, առաւելագոյն արդիւնք ձեռք կը ձգէր: Ան թէ՛ խորհող եւ թէ՛ զարնող էր:

Կամաւորի տաժանքոտ կեանքին մէջ անկալ դուլ ու դադար չունէր: Սահակ իր վրայ դրուած յոյսերն ու ակնկալութիւնները արդարացուց լիովին եւ բան մըն ալ աւելի:

1916ի վերջերը, երբ Կովկասի Ռուսական զինուորական իշխանութիւնը Չայկական մասամբ անկախ գործող խումբերը լուծեց ու խառնեց Ռուս բանակին մէջ, իբրեւ հրացանակիր խումբեր որոնք պիտի ենթարկուէին Ռուսական զինուորական կարգապահութեան, միեւնոյն ատեն Արեւմտահայաստանի ճակատին ընդհանուր հրամանատար Մեծ Դուքս Նիքոլայեւիչի ազդարարութիւն մը կը որկէ հայ խմբապետներուն հետեւեալ իմաստով.

«Ռուսական բանակի կողքին կիսանկախ

զինուորական խումբեր գոյութեան իրաւունք չունին: Եթէ կ'ուզէք կռուիլ հասարակաց թշնամիին դէմ, եկէք եւ լուծուեցէք մեր բանակին մէջ, իբրեւ ռուս զինուորներ»՝

Վերոյիշեալ ազդարարութեան մէջ գետնդրուած էր հետեւեալ երդմնագիրը:

«Կ'ուխտեմ, ծառայել Ռուսիոյ Ձարին ամենահաւատարիմ կերպով մինչեւ պատերազմին վախճանը» եւայլն ...:

Այս հանգամանքներուն եւ արգելքներուն պատճառով ամերիկահայ շատ մը կամաւորներ, եւ որոնց կարգին Սահակ, Ամերիկա վերադարձան 1917ի սկիզբները: 1917ի Ամերիկահայ կամաւորական շարժումին առաջին օրն իսկ Սահակ դարձեալ կամաւոր արձանագրուեցաւ էր եւ կատարեց կամաւորի իր պարտականութիւնը զինուորական ըմբռնումով եւ հաստատակամութեամբ:

1920ին երբ «ասպետական» Ֆրանսսան անտեսեց Չայկական Լեզեոնը Ատանայի մէջ եւ սկսաւ իւրայատուկ դիւանագիտական սիրաբանութիւնները թուրքերու հետ, հազարաւոր կամաւորներ արդէն հաստատուած էին Կիլիկիոյ մէջ : Սահակ եւս իր, բայց 1922ին երբ Ֆրանսսա գործնականապէս սկսաւ պարպել Կիլիկիան, Սահակ եւս հայ ժողովուրդին հետ գաղթեց դէպի Սուրիա: Կարճ ժամանակ մը Պէյրութ սպասեց, յետոյ Կ. Պոլիս անցաւ միանալու եղբորորդոյն՝ կամաւոր Պետրոս Սեմերճեանի:

Կարճատեւ հիւանդութենէ մը ետք Սահակ կը մահանայ Կ. Պոլսոյ Ս. Փրկիչ հիւանդանոցին մէջ:

ԱՄԵՐԻԿԱ

ՏՈՔԹ. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ԳԱՄԳՈՒՐԵԱՆ

Խարբերդ, 1878 – Նիւ Եորք, Փետրուար 1, 1924

Չաւակն է խարբերդցի Յարութիւն Յովհաննեսեանի: Ծնած է 1878ին քաղաքի վարի թաղը: 10 տարեկան հասակին մէջ կը կորսնցնէ իր հայրը: Մայրը՝ այրի տիկին Ճուհար, ամէն նեղութիւն յանձն առնելով, զինքը Եփրատ Գոլէճ կը դրկէ, ուր կ'առնէ իր պատանեկան կրթութիւնը:

Պզտիկ տարիքին մէջ իսկ ժրաջան աշխատող, յառաջադէմ եւ կրակոտ եղած է: 1896ին, 19 տարեկան հասակին մէջ յաջողակ եւ փառաւոր կերպով Եփրատ Գոլէճէն շրջանաւարտ կ'ըլլայ, մէկ տարի Եփրատի մէջ եւ չորս տարի ալ ազգային զանազան վարժարաններու մէջ իբր ուսուցիչ կը պաշտօնավարէ:

1900ին կ'ամուսնանայ Զիւսէյնիկ գիւղէն Պատ. Ասատուր Անդրեասեանի դստեր՝ Եղիսաբեթի հետ (ուսանող Եփրատի):

1901ին Պէյրութ կը մեկնի բժշկութիւն ուսանելու համար:

Տոքթ. Գամպուրեան իր ճարպիկութեամբ եւ տոկունութեամբ ամէն տեսակ դժուարութիւն դիմագրաւելով 1905ին Պէյրութի բժշկական դպրոցէն գնահատութեան արժանի յաջողութեամբ եւ Պսակաւոր տիտղոսով շրջանաւարտ կ'ըլլայ եւ մէկ տարի նոյն դպրոցին մէջ կը պաշտօնավարէ իբրեւ մարդակազմութեան օգնական ուսուցիչ:

1906ին Պէյրութէն Խարբերդ կը վերադառնայ ընտանեօք, ուր 3 տարի իբր բժիշկ կը պաշտօնավարէ:

Ատանայի կոտորածէն յետոյ, հակառակ ժողովուրդի բաղձանքին, Տոքթ. Գամպուրեան կը ձգէ Խարբերդը ու Աֆիոն Գարահիսար կ'երթայ:

1912ին Պալքանեան պատերազմի ատեն Գերմանիա կ'անցնի եւ մէկ տարի բարձրագոյն

ուսման կը հետեւի: Ապա կ'անցնի Պրուսա միանալով կնոջ եւ զաւակներուն՝ Պեթրիս, Անահիտ, Զայկ, Արթին եւ Սօնա:

Աֆիոն Գարահիսարցիներու թախանձագին եւ յարատեւ խնդրանքներուն վրայ Պրուսայէն Ա. Գարահիսար կը փոխադրուի:

1914ին զինուոր կը տարուի Գարահիսարէն, մինչեւ 1919ի ձմեռը: Չինուորական ծառայութենէ ազատուելէ վերջ Պոլիս կու գայ, հոն քիչ մը մնալէ

յետոյ, 1920ին Ամերիկա կը գաղթէ ու կը հաստատուի Նիւ Եորք:

Տոթթ. Գամպուրեան իոն առանց մեծ դժուարութեան եւ շնորհիւ իր լեզուագիտութեան կը կարողանայ նահանգային արտօնագիր ստանալ իբրեւ բժիշկ, իրեն համակրական, ընկերական եւ բարեկամական լայն շրջանակ մը ստեղծելով:

Ան կարելորոյժ մը կը դառնայ ամերիկահայ կեանքէն ներս: Կ'աշխատի Յայաստանի դատին եւ ժողովուրդին համար. ուժական եւ աշխատող անձնաւորութիւն մը եւ հայու ցաւերով տաք հոգի մը: Ան ունէր լայն գթոտ սիրտ մը: Բարեկամ էր բոլոր կազմակերպութիւններու եւ մարմիններու հետ:

Անդամ էր Յայ Գաղթային Միութեան, «Նիւ Արմենիա»ի, ՅԲԸՄի Պրոլէինի մասնաճիւղին, Յայ Բժշկական Միութեան, օտար ընկերութիւններու, ինչպէս նաեւ Ատենապետը Ռամկավար Ազա-

տական Կուսակցութեան Նիւ Եորքի Ակումբին:

Տոթթ. Յովհաննէս Գամպուրեան նուիրուած էր Ակումբին իր սրտով ու հոգիով, նոյնիսկ հիւանդ վիճակին մէջ: Անդու աշխատող մըն էր, առանց տրտունջի, հեզ եւ խոնարհ էր, ընկերական խօսակցութիւններու եւ յարաբերութիւններու մէջ, զուարթ, համբերող եւ քաղցր էր:

Կը մահանայ Փետրուար 1, 1924ին իր բնակարանին մէջ, յետ կարճատեւ հիւանդութեան:

Յուղարկաւորութիւնը տեղի կ'ունենայ Փետրուար 5ին Յայ Առաքելական եկեղեցւոյ մէջ՝ 337 Իսթ 17րդ փողոց Մ. Զինյ Յէքիմեանի ծեռամբ: ՌԱԿի կողմէ դամբանական կը խօսին ընկերներ Էժտահարեան եւ Կեօլճիքեան, Պատուելի Պէն-նէեան իբր իր ուսուցիչը եւ այլ կազմակերպութիւններու ներկայացուցիչներ: Ցաւակցական հեռագիր ղրկած էր ՌԱԿ Շրջ. Վարչութեան ատենապետ ընկեր Տոթթ- Յովհաննէս Ծովիկեան:

ԱՄԵՐԻԿԱ

ԵՐԵՄԻԱ ՏԵՓՈՅԵԱՆ

Խարբերդ, 1888 – Լոս Անջելես, Նոյեմբեր 20, 1924

Մեկ անդամը Տեփոյեան մեծ գերդաստանին, ծնած է Խարբերդի Կարմրի գիւղին մէջ 1888ին:

Իր նախնական կրթութիւնը ստացած է ծննդավայրի բողոքականաց նախակրթարանին մէջ, յետոյ Մ. Ազիզի Գերման վարժարաններուն մէջ: Ամերիկա եկած է 1905ին, մէկ-երկու տարի Փրաւիտենս մնալէ վերջ, հաստատուած է Լոս Անջելէսի մէջ մօտաւորապէս 18 տարիներ:

Ամուսնացած է 1910ին, Օր. Մարիցա Յարութիւնեանի հետ (Գերման վարժարանի ուսանողուհիներէն): Կազմած է երջանիկ ընտանիք մը:

Հինգ երկար ամիսներ անկողնոյ ծառայելէ վերջ, հակառակ բժշկական ամէն հոգածութեան, կը մահանայ Նոյեմբեր 20ի, Ուրբաթ գիշեր, Լոս Անջելէսի «Ճէներըլ» հիւանդանոցին մէջ, իր ետեւ թողելով այրի կինը, երկու եղբայրներ իրենց բազում պարագաներով եւ շատ մը ազգականներ եւ բարեկամներ:

Ան ուներ բարոյական բարձր նկարագիր, ազնիւ բնավորութիւն, ուրախ, զուարթ եւ ժպտուն էր միշտ, ուր որ գտնուէր ժպիտ ու ծիծաղ կը ստեղծէր:

Հաւատացող մըն էր կրօնի եւ անոր բարերար ազդեցութեան, սէր ու յարգանք ուներ կրօնական հաստատութեանց ու կրօնաւորներու նկատմամբ: Նիւթական թէ բարոյական զոհողութեան միշտ պատրաստ էր: Հակառակ այն իրողութեան որ ինք ծնունդով բողոքական էր, այսու հանդերձ, խոր յարգանք ուներ Հայաստանեայց Մայր եկեղեցւոյ հանդէպ եւ տունը բաց էր անոր հոգեւոր հովիւներուն առջեւ: Ձերմ հաւատացող մըն էր Հայ եկեղեցիներու միութեան:

Հաւատարիմ զինուոր եւ հետեւող մըն եղած էր Վերակազմեալ Հնչակեան կուսակցութեան, եւ Նոյն

հաւատքն ու գործօն վիճակը պահեց Ռամկավար Ազատական Կուսակցութեան մէջ, որպէս գործօն եւ աշխոյժ անդամ մը ու հաւատարիմ ուխտաւոր մը: Ազգային բոլոր հաստատութիւններու մէջ ալ իր կարողութեան չափով կը մասնակցէր: Երկարատեւ վարած է նաեւ տեղւոյն Հ. Բ. Ը. Միութեան վարչական գործը:

Յուզարկաւորութիւնը տեղի կ'ունենայ Նոյեմբեր 30, Կիրակի օր տեղւոյն Սրբոց Վարդանանց Հայ Առաքելական եկեղեցւոյ մէջ իսկ թաղմա-

Նական կարգը կը կատարեն պատուելի հայրեր Սեյրմէն, Լօրընսէն եւ Փրաւիտենսէն ժամանելով: Խօսք կ'առնէ Նաեւ Վեր. Տեփոյեան տալով հանգուցեալ ընկերոջ բարեմաղթութիւնները: Ծխատեր քահանան Գաբրիէլ Խաչատուրեան կ'արտասանէ սաղմոս մը:

Յանուն ՌԱԿի եւ գաղափարի ընկերներուն խօսք կ'առնէ ընկեր Տոքթ. Յովհաննէս Ծովիկեան,

ներկայացնելով ողբացեալը որպէս անձնուրաց զինուոր հայ յեղափոխութեան:

Մարմինը ընկերներու կողմէ ուսամբարձ կը տարուի եւ կ'ամփոփուի «Էտսըն» գերեզմանատունը ուր խօսք կ'առնէ «Պայքար»ի կողմէ ընկեր Մ. Փերեցեան: Փոխան ծաղիկի նուիրատուութիւններ կ'ըլլան «Պայքար»ին:

ԱՄԵՐԻԿԱ

ԿԱՐԱՊԵՏ ՍԱՐԳԻՍԵԱՆ

Դատեմ գիւղ (Խարբերդ), 1889 – Ուոթերթաուն (Մեա.), Մարտ 1, 1925

Կարապետ ծնած է Խարբերդի Դատեմ գիւղին մէջ 1889ին:

Իր նախնական ուսումը գիւղին դպրոցին մէջ ստանալէ յետոյ յաճախած է Նաեւ քաղաքին գերմանական դպրոցը, ուր սորված է կօշկակարութեան արհեստը, որով քանի մը տարիներ աշխատած է գիւղին մէջ:

Այս միջոցին կ'ամուսնանայ ու կը կազմէ ընտանեկան խաղաղ իր բոյնը:

Երբ զինուորական տարիքը կը թեւակոխէ, գիտնալով որ հայ զինուորին ինչ վիճակ կը սպասէ թուրք բանակին մէջ, 1911ին կը մեկնի Ամերիկա: ազատուելու համար

Ժամանակ մը կը գործէ Զուտ Րըպըրի մէջ եւ երբ կը պատրաստուէր երկիր վերադառնալ՝ կը ծագի Առաջին Աշխարհամարտը, կը պարտաւորուի մնալ Ամերիկա եւ կը զբաղի անձնական գործով ու դարձեալ՝ գործաւորութեամբ:

Իր ամբողջ ընտանիքը Ամերիկա կը ջանայ բերել, Նոյնիսկ կինը մինչեւ Մեքսիկո կը հասնի, սակայն հնարաւոր չ'ըլլար Ամերիկա անցնել:

Կարապետ Ամերիկա գալէն անմիջապէս յետոյ անդամակցած է Ռամկավար Կուսակցութեան Ուոթերթաունի ակումբին եւ գործօն ու զոհաբերուող ընկեր մը եղած է առաջին օրէն: Յարգուած եղած է իր շրջապատէն:

Կը մահանայ Մարտ 1, 1925ին: Յուղարկաւորութիւնը տեղի կ'ունենայ Ուոթերթաունի ՌԱԿի Գլըպին մէջ, նախագահութեամբ Պոստոնի հովիւ Շահէ Ծ. Վրդ. Գասպարեանի:

Դամբանականներ կը խօսին ընկերներ Տոքթ. Զեպապճեան եւ Տոքթ. Յ. Ծովիկեան, իսկ տեղւոյն ակումբին կողմէ վերջին խօսքը կ'ընէ Յ. Փափազեան:

Մարմինը կը փոխադրուի Սթոնհեմ եւ կ'ամփոփուի տեղւոյն գերեզմանատան մէջ:

ԱՄԵՐԻԿԱ

ՂԱԶԱՐ ՏՕՆԱՊԵՏԵԱՆ

Վարդաթիլ (Խարբերդ), 1882 – Սեյլմ, Հոկտեմբեր 20, 1926

ՌԱԿԻ ՄԵԹԻՆ-ՍԵՅԼԻՄ ԱԿՈՒՄԲԻ սիրուած ընկեր Ղազար Տօնապետեան, որ ժամանակէ մը ի վեր անկողնոյ կը ծառայէր, կը մահանայ Հոկտեմբեր 20, 1926ին:

Թաղման արարողութիւնը տեղի կ'ունենայ Հոկտեմբեր 24ին, Արարատ եկեղեցւոյ մէջ:

Եկեղեցւոյ հովիւ Վեր. Ս. Մխիթարեան կը խօսի յատուկ դամբանական մը:

Նպատակայարմար ուղերձ մը կ'ընէ ՌԱԿ Լորէնսի ընկերներէն Աբել Ահարոնեան: Մարմինը կը թաղուի Սյլմ Տիփոյի գերեզմանատունը:

Ողբացեալը 44 տարեկան էր, ծնած էր Խարբերդի Վարդաթիլ գիւղը:

Անխոնջ աշխատող մըն էր: Առատաձեռնութեամբ կը մասնակցէր ազգային եւ բոլոր բարե-նպաստ ձեռնարկներու:

Գաղութին մէջ առաջին անգամ նախկին Ռամկավար կուսակցութեան Ակումբի հիմնադիրներէն մէկն էր, եւ այն օրէն մինչեւ իր վաղաժամ մահը մնաց հաւատարիմ անդամ կուսակցութեան, գործեց ղեկավարութեան հետ որչափ որ կը ներէին իր կարողութիւններն ու ժամանակը: Անդամ էր նաեւ Բարեգործականի տեղական մասնաճիւղին:

ԱՄԵՐԻԿԱ

ԼԵՈՆ ՏԻԼԻՄԻԹԻՆԵԱՆ

Թոքաս, 1895 – Տիթրոյթ, 1926

Տիթրոյթի Ակումբի պատուական ընկերներեն՝ ազնիւ եւ ուղղամիտ երիտասարդ մըն էր Լեւոնը. պարտականութեանց գիտակից:

Իբրեւ հաւատաւոր զինուոր մը 15 տարիներ է վեր նուիրումով կը ծառայէր կուսակցութեան շարքերուն մէջ, սիրուած եւ յարգուած էր բոլոր ընկերներէն եւ թէ իր ծանօթներէն:

Հազիւ 35 գարուններ բոլորած էր:

Բնիկ Թոքատցի, դեռ պատանի գաղթած էր Պոլիս, 1912ին անցած էր Գահիրէ, եւ 1913ին ընկերոջ մը հետ կը ճամբորդէ Ամերիկա:

Ինչպէս Ամերիկա եկող ամեն հայ երիտասարդ, Լեւոնն ալ ուներ իր երազները, բայց պայմաններու անողոքութենէն յուսախաբ եղաւ եւ վաղաժամ հրաժեշտ տուաւ այս աշխարհին:

Յուդարկաւորութեան արարողութիւնը կատարեց Աթիկ Զիւյ. Շոցիկեան:

Հակառակ գործի օր ըլլալուն, ընկերներու եւ բարեկամներու բազմութիւն մը եկած էր իր վերջին յարգանքը տալու հանգուցեալին:

ՌԱԿԻ Տիթրոյթի Ակումբը դրկած էր ծաղկեպսակ:

Ակումբին կողմէ հրաժեշտի խօսք առաւ Տոքթ. Գ. Անսուր եւ Լեւոն Պէշկեթօթիւրեան, որոնք դրուատեցին ընկերոջ բարեմասնութիւնները:

ԱՄԵՐԻԿԱ

ԿԱՐԱՊԵՏ ԱՆԱՆԵԱՆ

Արաբկիր – Ուոթերթաուն, 1927

1860ական թուականներուն, երբ Հայաստանի գաւառներուն մէջ յեղափոխական գաղափարի սերմերն սկսած էին երեւան գալ, Արաբկիրի մէջ երիտասարդութիւն մը արդէն սկսած էր սաստիկ կերպով խանդավառուիլ եւ կազմակերպուիլ Հնչակեան դրօշին տակ:

Հոն էր Եզնիկ Եպիսկոպոս Ապահունին, որ այդ ատեն Հայաստանի ներքին գաւառները շրջան կ'ընէր: Անիկա որպէս ուսուցիչ Առաքնորդին հրամանով բեմերէն կը քարոզէր եւ գաղտնի ժողովներու մէջ երիտասարդութիւնը դէպի յեղափոխութիւն կը հրաւիրէր, կը խանդավառէր եւ կը յուզէր:

Այդ օրերուն քաղաքի եւ շրջակայ գիւղերուն երիտասարդութիւնը գինովցած՝ չէր գիտեր ինչ ընելիքը:

Ընկեր Կ. Անանեան անոնց մէջ էր եւ գիւղէն քաղաք, քաղաքէն գիւղ հրահանգ կը տանէր, զէնք կը փոխադրէր՝ գիշերը ցերեկին խառնելով. այս ըրած էր իր զբաղումն ու գործը: Անիկա առողջ էր կազմով եւ հուժկու եւ միշտ յառաջապահ խումբի կը պատկանէր:

Եւ ահա պատահեցաւ Արաբկիրի երիտասարդ Հնչակեանութեան առաջին արկածախնդրութիւնը ոստիկանի մը սպանութիւնով, որ կառավարութեան աչքը բացաւ եւ թուրք ազգաբնակչութեան թշնամանքը հրաւիրելով տեղի տուաւ ձերբակալութեանց եւ աքսորանքի:

Այդ օրերուն Կ. Անանեան տեսնելով երկրի կացութիւնն ու իր գլխին գալիքը՝ կը թողու տունը, իր ծերունի հօրը եւ արտասահմանի ճամբան ձեռք կ'առնէ:

Ամերիկա հասնելէ վերջ անիկա աւելի ազատ ասպարեզ կը գտնէ եւ իր ընկերները

գտնելով կը լծուի գործի:

Իր ընկերներուն հետ կը սկսի զինավարժութեան եւ ուժանակ պատրաստելու գործին, եւ ատեն մը ուժանակի պայթումէ մը սրունքն ալ կը վնասէ:

Աւելի վերջ դարձեալ երկիր կը դառնայ Նոյն կորովով ու աշխուժութեամբ եւ հոն իր բազմանդամ ընտանիքով կ'ապրի:

Երբ 1902ին Ուատրէն Վերակազմեալ Հնչակ-

եան մասնաճիւղէն ընկեր Գարեգին Զիթեան յանձնարարագրով մը Ուղթըրթաունի մասնաճիւղին կը ներկայացուի, ընկերներ հարց կու տային ընկեր Անանեանի մասին. ան սիրուած ու յարգուած ընկեր մըն էր բոլորէն:

1908ին դարձեալ Ամերիկա վերադարձաւ ան եւ սակայն իր ուսին վրայ այս անգամ պատասխանատուութիւն կար, բազմանդամ ընտանիքի մը տէր ու հայր էր. աշխատեցաւ զանոնք ապրեցնել, իրեն նեցուկ ունենալով որդին՝ Մկրտիչը՝ եւ բնաւ չյուսահատեցաւ, սակայն աշխարհամարտի աղետը վրայ հասնելով Արաբկիրի մէջ անհկա կորսնցուց իր ծերունի հօրմէն սկսեալ մինչեւ ամենափոքր երեխան, որոնք ճի չափ էին, եւ ահա անկէ վերջն էր որ անհկա կբեցաւ ու հեծեծեց

ծանրածանր ցաւերու մէջ եւ չէր մխիթարուեր:

Մկրտիչ միակն էր ողջ մնացած էր եւ անով էր որ կը մխիթարուէր ու կ'ապրէր, եւ սակայն ցաւը եւ իր յառաջացեալ տարիքը այլեւս ազդեցին իր վրայ եւ ան հրաժեշտ տուաւ ամէն բանի:

Իր մահը սգացին իր գաղափարի բոլոր ընկերները, որոնք այլեւս կը ծառայէին ՌԱԿի դրօշին ներքեւ: Թաղման արարողութիւնը կատարուեցաւ նախ իր բնակարանին, յետոյ «Ֆիլիփս Գանկըրկէշընը» եկեղեցիին մէջ: Ուղթըրթաունի ՌԱԿի Ակումբը դրկած էր փառաւոր ծաղկեպսակ մը: Թաղման հանդեսին ներկայ էին բազմաթիւ ընկերներ: Ընկեր Տոբթ. Յովհաննէս Ծովիկեան հակիրճ բայց ազդու դամբանական մը խօսեցաւ:

ԱՄԵՐԻԿԱ

ԳԵՈՐԳ ՍՐԱՊԵԱՆ

??? - Պոստոն, Փետրուար 8, 1928

Պոստոնի շրջանակի ազգային ծանօթ դեմքերէն ընկեր Գեորգ Սրապեան Ամերիկա ոտք կոխած օրէն, 35 տարիներէ ի վեր գործօն ու հաւատարիմ աշխատող մը եղաւ կուսակցական, եկեղեցական, կրթական բոլոր կազմակերպութեանց համար:

Իր ընկերները կրնային ապահովապէս վկայել թէ անիկա հայրենաստի եւ Հայ քաղաքացիի իր պարտականութիւններուն մէջ մինչեւ իր մահը չէր

թերացած:

Յուդարկաւորութիւնը տեղի ունեցաւ Կիրակի, Փետրուար 12ին, Հայ Առաքելական եկեղեցիին մէջ: Ննջեցեալին դագաղին վրայ հակիրճ ուղերձներ ըրին Յ. Փիլիպոսեան եւ Ս. Մալեմեզեան, առաջինը՝ Համախարբերոցիական Ընկերութեան, իսկ երկրորդը՝ Ռամկավար Ազատական Կուսակցութեան կողմէ:

ԱՄԵՐԻԿԱ

ԼԵՒՆ ՊԱՅԵՆՑ

Կ. Պոլիս, 1867 - Պոստոն, Փետրուար 14, 1928

Պայենցի յանկարծակի մահը խորապես ցնցեց՝ իր ընտանիքն ու ընկերները, որոնք կը դժկամակէին հաշտուիլ դաժան իրականութեան հետ:

Թէեւ 61 տարեկան, բայց դեռ առողջ ու առոյգ էր անիկա:

Գիտէր ամէն հասակի ու կարգի մարդոց հետ վարուելու կերպը, միշտ ժպտադէմ, հեզահամբոյր ու դիւրահաղորդ, ամէնքը կը գրաւէր, ամէնուն սիրելի ու հաճելի էր իր անոյշ արտայայտութեամբ ու վերաբերմունքով:

Պատուական հայ մըն էր անիկա: Հայ՝ իր համակրելի դիմագիծով ու յաղթ կազմուածքով, իր ջերմ զգացումներով, ազգային աւանդութեանց հանդէպ նախանձախնդրութեամբ եւ ծառայելու ու զոհողութեան պատրաստ՝ ամէն առթիւ ու ամէն բարի նպատակի համար:

Միեւնոյն ժամանակ պատուական հայր մըն էր անիկա:

Բնիկ Պոլսեցի, իր պատանեկութեան տասներկու տարիները անցուցած էր Ամասիա:

Ամերիկա եկած էր 1893ին եւ 1904ին ամուսնացած Հերմինէ Պաշեանի հետ, ազնիւ ու շնորհալի հայուհի մը, որու հետ կազմած էր տիպար հայ ընտանիք մը: Կը գուրգուրար իր երեք սիրասուն աղջիկ զաւակներուն վրայ, զորս իր հայրական հոգածութեամբ ու սիրով կը շրջապատէր ամէն տեղ:

«Երեւան» Ակումբի կազմութենէն ի վեր գրեթէ ամէն ժողովի ու հաւաքոյթի կու գար անոնց հետ, եւ պէտք էր տեսնել իր ուրախութիւնն ու հրճուանքը կազմուած հայկական մթնոլորտին ու ամէնուն յառաջդիմութեան համար:

Եւ մանաւանդ պատուական ընկեր մըն էր յաւետ անմոռաց Լեւոն Պայենց:

Ռամկավար Կուսակցութեան անդամակցած էր առաջին օրէն իսկ եւ համոզուած ու նուիրեալ Ռամկավար Ազատական մը եղաւ մինչեւ իր վերջին օրը:

Կուսակցական մոլեռանդութիւն չունէր եւ ոչ ալ ատելութիւն ունէ անհատի ու կազմակերպութեան հանդէպ. արդէն ատելութիւնը օտար էր նկարագրին ու խառնուածքին. բայց ամուր ու հաստատուն էր իր կուսակցական համոզմունք-

րուն ու սկզբունքներուն մէջ, որոնցմէ չշեղեցաւ երբեք, եւ արդար զայրոյթով կը լեցուէր միշտ բոլոր անոնց դէմ որ ազգային շահերու հակառակ վնասակար ուղղութեան մը կը հետեւէին ու գործեր կ'ընէին: Ուղիղ էր ու հաւատարիմ եւ օր մը չթերացաւ իր կուսակցական յանձնառութիւններուն ու պարտականութեանց մէջ:

Թաղումը կը կատարուի մեծ շուքով Ս. Երրորդութիւն եկեղեցւոյ մէջ՝ Նախագահութեամբ Շահե Վրդ. Գասպարեանի: Դամբանականներ կը խօսին Տոքթ. Զ. Ս. Քէպապճեան եւ Զայկ Խօճասարեան: Երգեցողութեան կը մասնակցի յայտնի երգչուհի Ռոզ Չուլալեան: Նուիրատուութիւններ կ'ըլլան ի նպաստ կարօտեալ մտաւորականներու:

ԱՄԵՐԻԿԱ

ԿԻՐԱԿՈՍ ԶԱԳԱՐԵԱՆ

Բալու (Խարբերդ) 1893 – Պոստոն, Փետրուար 24, 1928

Ան ծնաւ, տառապեցաւ եւ մեռաւ, առանց ամենադոյզն չափով իսկ կարենալ վայելելու իր այնքան աշխատութիւններէն յետոյ:

Թրքական բարբարոսութիւնը որբացուց ընկերը իր փոքր տարիքին մէջ: Զազիւ մի քանի տարեկան՝ իր ծննդավայր Բալուէն բերուեցաւ Խարբերդի միսիոնարաց որբանոցը, հոն իր ֆիզիքականին հետ սննդաւորելու նաեւ միտքը: Թէեւ ֆիզիքապէս տկարակազմ, սակայն ցոյց տուաւ բացառիկ ուշիմութիւն եւ անգտանելի աշխատասիրութիւն: Բարձրագոյն կրթութեան տիրանալու մարմանը այնքան զօրաւոր եղաւ իր մէջ, որ չսպասեց լրացնել Եփրատ Գոլէճի ամբողջ ընթացքը, այլ ուրիշ շատերու նման ինք եւս գաղթականութեան ցուպը ձեռքին մեկնեցաւ Ամերիկա՝ իր բարձրագոյն նպատակներու հետապնդման համար:

Ամերիկա գալէն անմիջապէս յետոյ կը հետեւի ուսման: Նախ բարձրագոյն վարժարանի դասընթացքին կը հետեւի եւ կը լրացնէ յաջողութեամբ: Այս նախապատրաստական կրթութիւնը ստանալէ յետոյ իր ասպարէզը կ'ընտրէ փաստաբանութիւնը, որու կը հետեւի յամառ տքնաջանութեամբ:

Նիւթական նեղութիւնը զինքը կը մղէ ցերեկը գործել եւ գիշերը ուսման նուիրուիլ:

Զազիւ մէկ տարի կը շարունակէ, երբ Ամերիկա զենքի կը կանչէ զինքը ծառայելու Ամերիկեան դրօշակին տակ:

Պատերազմը վերջանալէն յետոյ դարձեալ կը շարունակէ իր ընդհատուած դասընթացքը:

Այս առթիւ ցերեկները կը սկսի աշխատակցիլ «Ազգ»ի իբրեւ օգնական խմբագիր եւ իրիկունները կը շարունակէ իր ուսումը:

Երբ այսքան տքնաջան աշխատանքէ ետք եւ

կորովի հետապնդումներէ յետոյ, վերջապէս կը լրացնէ իր ուսումը, ինքզինք կը գտնէ ֆիզիքապէս տկարացած:

Զազիւ քանի մը ամիս իր փաստաբանական գրասենեակը բացած Պոստոնի մէջ, կը ստիպուի հանգիստի դիմել իր կորսուած առողջութիւնը վերագտնելու համար:

Բնութիւնը այս անգամ կը խնայէ տարաբախտ երիտասարդին, եւ ան կազդուրուած դարձեալ կը

Նետուի կեանքի հեւթոտ պայթարին մէջ իր ապրուստին հետ շահելու համար արժանի դիրք մը ընկերութեան մէջ:

Ան այսպէս հազիւ տարի մը սկսած փաստաբանութեան, հակառակ տիրող բուռն մրցումին եւ շնորհիւ իր անշահախնդիր ու պարկեշտ գործելակերպին, իր ասպարեզին մէջ ցոյց տուած ձեռներեցութեան, կը մտնէ յաջողութեան ճամբուն մէջ, որուն համար այնքան տառապած էր եւ խոշտանգած իր մարմինը:

Ջերմը անկողին կը նետէ այնքան զրկանքներու տոկացած ընկերը եւ մի քանի օրուան մէջ Փետրուար 24, 1928ին դէպի յաւիտենական հանգիստի կ'երթայ, հոգին աւանդելով Չըլսիի «Նէյվը» հիւանդանոցին մէջ:

Ընկեր Չագալեան եղաւ ուխտեալ Ռամկավար Ազատական զինուոր մը, հակառակ զինքը շրջապատող դժուար պայմաններուն, ոչ մէկ առիթով թերացաւ իր պարտաւորութեանց մէջ. ընդհակառակը բանիւ եւ գործով լծուեցաւ կուսակցական

գործունեութեան, զոհեց իր նիւթականէն, ժամանակէն ու հանգիստէն եւ մինչեւ վերջ բարձր բռնեց այն գաղափարականը, որու դրօշակին տակ ուխտած էր իր ծառայութիւնը մատուցանել ժողովուրդին:

Մաս կը կազմէր ՌԱԿ Սըմըրվիլի Ակումբին:

Թաղման արարողութիւնը կը կատարուի Փետրուար 26ին Պոստոնի Ս. Երրորդութիւն եկեղեցւոյ մէջ: Շահէ Ծ. Վրդ. Գասպարեան եւ Աշճեան քահանայ կը կատարեն արարողութիւնը:

Ընկեր Չագալեան ամերիկեան զինուոր ըլլալով՝ իրենց զինակիցին վերջին յարգանքը մատուցանելու համար ամերիկեան դրօշակով ծածկուած դագաղին կ'ընկերակցէին տասը ամերիկեան զինուորներ եւ վեց դագաղակիրներ:

ՌԱԿի կողմէ վերջին հրաժեշտի խօսքը արտասանեց ընկեր Մ. Պ. Փերեցեան:

Դագաղը փոխադրուեցաւ Ֆորեսթ Դիլզ գերեզմանը եւ հոն զինուորական արարողութեամբ հողին յանձնուեցաւ ընկերոջ մարմինը:

ԱՄԵՐԻԿԱ

ՄԱՐՏԻՐՈՍ ՎԱՅԱԳՈՐԾԵԱՆ

Արաբկիր, 1870 – Ֆիլատելֆիա, Փետրուար 18, 1928

Ստորեւ ամբողջությամբ կու տանք նիւ երոթաբնակ դեկավար ընկեր Սուրեն Սուրենեանի յուշերը նուիրուած ընկեր Մ. Հացագործեանի կեանքին ու գործին. յուշեր, որ ամբողջ ժամանակաշրջանի մը պատմութիւնը կը ներկայացնեն եւ շահեկանութիւն մը ունի նմեր կուսակցութեան համար:

* * *

Շատ քիչեր ծանօթ են անոր գործունեութեան, որովհետեւ ոչ ոք կը կարծեր թէ այս չափէն աւելի հանդարտաբարոյ ու գերազանցօրէն լուռ ու խաղաղ անձնաւորութիւնը կրնար Հայ ազգին վերազարթնումի օրերուն գործունեութեան որոշ բաժին մը ունեցած ըլլալ:

Բնիկ Արաբկիրցի էր, եղբայրը կտրիճ Դանիէլին ու ազգակիցը բազմահազար Արաբկիրցիներու, որոնք մեր ընդվզումի նախօրերուն՝ նուիրումի ու անձնագոհութեան ամենամեծ բաժինը բերած են:

Իր մեծ եղբայրը՝ Դանիէլ, Արաբկիրի կազմակերպութեան աջ բազուկն էր. խիզախ ու յանդուգն կտրիճի մը բոլոր յատկութիւններովը օժտուած՝ հազիւ հազ սկսեր էր իր հայրենանուէր ընկերներով գալիք վտանգներու դիմագրաւելու նախաձեռնարկներն ընել, երբ ժընեւ հանգիստ ու ապահով նստող մեր գաղափարի արկածախնդիրները՝ յանուն սրբազան *ազիտացիայի* առօք փառօք «Հնչակ»ի էջերուն մէջ թուրքին մատնեցին գաւոնք: Դանիէլ եւ իր ընկերները Շմաւոնը՝ Գաբրիէլ Կաֆեանցը, հետերին առած Տերսիմի «Եղարիա», ուր մեզ պիտի ապահովուէին կեանքի ամբողջ բարիքները:

Այս շատ անուշ երազին ու հմայիչ հեռապատկերին ոչնչութիւնն ու անկարելիութիւնը ցոյց տալու համար, իրաւ է թէ, տեղ տեղ բռնն ճիգեր եղան մեր հարուստ ու եկեղեցական դասակարգին կողմէ, սակայն անոնցմէ շատերուն խոհեմութեան ու զգուշութեան խրատները բիրտ կերպով մերժուեցան ու քանի քանիներն ալ տեղն ի տեղը դաշունահար կամ գնդակահար սպանուեցան: «Տեռոր»ը լռելու հարկադրեց զանոնք:

Պոլիսը խառնարան մըն էր այդ օրերուն:

Մուսա պեյի դատին վերջաւորութիւնը շատ գէշ տպաւորութիւն թողած էր Հայ հասարակութեան վրայ: Օգտուելով Հայ ժողովուրդի հոգեբանութենէն՝ արտասահմանէն եկած Ռուսահայ գրգռիչները՝ Ռուբէն Խանազատեան, Գաբրիէլ Կաֆեանց, Ռոստոմեան, Վարդ Պատրիկով, եւ Յակոբ Մեղաւորեան՝ Հնչակեանութիւնը ու Շնկեր-վարութիւնը ժողովուրդին հռչակելու մարմաջէն տարուած հապճեպով Գում Գաբուի ցոյցը կազմակերպած էին. ցոյցի նախընթացին սակայն, իրենք ձգած հեռացած էին: Համբարձում Պոյաճեանի, Ճանկիւլեանի, Տամատեանի, Կեմ Ալմազ Մանուկի եւ ուրիշ Թրքահայերու խումբի մը թողելով այս չափէն աւելի վտանգաւոր, ափ յափոյ պատրաստուած ու գրեթէ անպատեհ ձեռնարկը:

1890էն մինչեւ 1894 պրոպականտան, ագիտացիան ու տեռորը բռնու կերպով յառաջ տարուեցան Պոլսոյ եւ գաւառներու մէջ, պայմանաւ որ տեռորի զոհերը առ հասարակ Հայեր էին, բացի Արաբկիրի մէջ սպաննուած Եուսուֆ ոստիկանէն: Հերիք էր որ Հայ մը հակառակ արտայայտուէր այս վրան բաց յեղափոխական ձեռնարկներուն՝ մատնիչ էր. պրծաւ:

Փառատենչ ու արկածախնդիր հայեր ալ գտնուեցան, որոնք իրապէս մատնիչի, լրտեսի դերը կատարեցին. ասիկա պատրուակ մը եղաւ որ խոհեմութիւն, զգուշութիւն թելադրող պատուական ու անմեղ Հայեր զոհ երթային տեռորի գնդակին:

Հնչակեան ծրագիրը ինքն իր մէջ հակասական բան մըն էր: Հոն կար ինչպէս թրքական նոյնպէս ռուս եւ պարսկական Հայաստանի ազատութիւնը ու ասոր անմիջապէս կը հետեւէր Սոցիալիզմը ու Կոմունիզմը: Այս վերջինին մանիֆեստը մաս առ մաս հրատարակուած է Հնչակեան «Գաղափար» ամսաթերթին մէջ, «Կոմունիստական Կուսակցութեան Մանիֆեստը» վերտառութեամբ ու ասոնց անմիջապէս կը հետեւէր պրոչիւրներու շարք մը՝ «Մայիսի Մէկը», «Ով ինչով է Ապրում», «Սահմանադրութեան Էութեան մասին», որոնց իբրեւ խորթ եղբայր կ'ընկերանար «Եղեմի Պարտեզը Պղծուած» անգլերէն տետրակը:

Արեւմտահայ երիտասարդութիւնը ծրագրային այս բոլոր թոհ ու բուհերուն մէջ Հայաստանի ազատութեան գաղափարին միայն տարուած էր ու անկէ անդին շատ քիչ բան միայն կը տեսներ: Մարտիրոս Հացագործեան այս երիտասարդներէն մին էր: Հաւասարութիւնը հիանալի բան մըն է կը տրամաբանէր ան, պայմանաւ որ ան ազատ Հայաստանի մէջ ըլլայ: Այսպէս կը հաւատար իրեն հետ երիտասարդներու ստուար բազմութիւն մը: Ու Հայաստանի ազատութեան այս փառաւոր հեռապատկերը զանոնք վտանգէ վտանգ առաջնորդեց:

Տասնապետական կամ խմբապետական դրութեամբ կը կազմակերպէին այդ օրերուն յեղափոխական շարքերը թէ՛ Պոլսոյ եւ թէ՛ գաւառներուն մէջ: Կազմակերպելու հրաշալի ձիրքով մը օժտուած էր Մարտիրոս Հացագործեան: Հակառակ իր ստացած սահմանափակ կրթութեան համոզելու բնատուր տաղանդ մըն էր ան, իր խօսքերը անպաճոյճ չոր տրամաբանութիւն էին, որ ուղղակի մտքին կ'ազդէին. ու գաւառացի երիտասարդութիւնը, անծանօթ բեմական ցուցադրութիւններուն՝ շատ դիւրութեամբ կը հետեւէր Մարտիրոսին: Պոլսոյ բոլոր թաղերուն ու արուարձաններուն ծանօթ էր. անիկա մինակ կապն էր, որ բոլոր խումբերը իրար կը միացներ ու իր պաշտօնին բերումով սքանչելի եւ անվրէպ յիշողութեամբ մը կը ճանչնար բոլոր ընկերները եւ շատ լաւ կերպով ուսումնասիրած էր անոնց իւրաքանչիւրին առանձնայատկութիւնները:

Պոլսոյ մէջ կատարուած ռեւէ տեռորական գործունեութեան մէջ Հացագործեան իր մեծ բաժինն ունեցած է: Գտած է տեռորիստը, ճարած է դրամը, պատրաստած է փախուստի ճամբան ու գրեթէ միշտ յաջողած է ապահով արտասահման հասցնել զանոնք, իր իսկ անձը ենթարկելով տարապայման վտանգներու: Անոր այս ձեռնբերեցութիւնը իր ընկերներուն հիացումին առարկան եղած էր, որ յաւետ կը վերաբերէր մէկ կողմէն իր անզուգական համեստութեան ու միւս կողմէ իր սփինքսային սակաւախօսութեան: Անիկա անոնցմէ չէր որ դեռ գործի մը չձեռնարկած աշխարհի կը հռչակէն «կու գանք կոր», «ճամբայ բացեք» ու

ասոր նման էֆենտիներու յատուկ պոռոտա-խօսութիւններ կ'ընեն: Իր անպաճոյճ կեանքը, լուռ ու մունչ բնաւորութիւնը ու չափէն աւելի անմեղունակ դիմագիծը ոչ ոքին կասկածը կը հրաւիրէին իր վրայ: Լրտեսներն իսկ եթէ հանդիպէին՝ արգահատելով կը նայէին իր վրայ: Իր բոլոր գործունեութեան մէջ տեսակ մը սանկ արուեստակեալ տափակութիւն կը ստեղծէր ու իր այս կամուֆլաժը միշտ զինքը ազատ թողուց ձերբակալութենէ:

Պապը Ալիի ցոյցի կազմակերպութեան մէջ մեծ դեր ունեցաւ ան՝ խումբեր ճարելու մէջ ու ան էր որ գտաւ Քղեցի Կարօն, իրեն նման համեստ ու լուռ երիտասարդ մը, որ Զայոց աղերսագիրը իր ձեռքին մէջ, ցոյցին կ'առաջնորդէր:

Հոս տեղը չէ այս ցոյցին մասին գրել. էջեր հարկաւոր են զայն իր իսկութեամբը ներկայացնելու համար. հակառակ իր մասին եղած շռնդալից հրատարակութեանց, ան շատ ու շատ սուղի նստաւ Զայութեան: Գաւառացի Զայերը մանաւանդ խումբ խումբ քշուեցան ուր իրենց կը սպասէին արիւնկզակ քիւրտ Զամիտիյէները ու Զայ արիւնով գինովցած թուրք մոլեռանդ խուժանը:

Մարտիրոս արտասահման անցաւ ցեղին հասած այս անդարմանելի վտանգէն սարսափած. ան կը զգար թէ այս յեղափոխութիւն կոչուած բոլոր իրադարձութիւններուն մէջ սխալ բան մը կար ու այդ սխալը կարելի չէր վերագրել ներսի պարզամիտ ժողովուրդին ու անկեղծ վստահութենէ ու հաւատքէ առաջնորդուած կազմակերպութեան, որոնք նուիրումի ու զոհաբերութեան գերագոյն ճիգերն ըրին իրենց իսկ կեանքին գնով, միշտ այն համոզումով թէ՝ արտասահմանի իրենց կեդրոնը քաղաքական ու դիւանագիտական լուրջ կապեր հաստատած էր Եւրոպայի կառավարութիւններուն հետ եւ ապահոված էր՝ ուշ կամ կանուխ՝ իրենց տրուելու խոստացուած ու Զամիտէն ալ ստորագրուած վեց նահանգներու բարեկարգութիւնը, որոնք իրականութեան մէջ այնքան ալ մեծ արժէք մը չունէին, հերիք է որ մենք նորէն *րայա* մնայինք, ըլլար ան *շէրի* օրէնքով, ըլլա՛ր բարենորոգութեան օրէնքով:

Կեդրոն, որուն հմայքը թոված էր Պոլիսէն

մինչեւ գաւառի հեռաւոր անկիւնները, որուն հրամանները իբրեւ Դեղփեան պատգամ կ'ընդունուէին, որու դէմ ոեւէ բնադատութիւն ոճիրի հաւասար էր, ուրիշ ոչինչ էր, եթէ ոչ Լոնտոնի հեռաւոր մէկ անկիւնին մէջ անշուք տուն մը, որուն մէջ կը բնակէին երիկ մը ու կնիկ մը, Նազարբէկեան ընտանիքը ու մէկ երկու պատահական յեղափոխական փախստականներ, գրաշարի սեղանին առջեւ իրենց կորովն ու եռանդը գերեզմանելով, կը հեռանային: Մարտիրոս ինքն ալ արժանացաւ այդ գերաշնորհ պատիւին՝ գրաշարութեան: Անոնց համար բացարձակապէս անհնար էր իրենց երեկի ընկերներուն հետ յարաբերութիւն հաստատել ու իրողութեանց իրագել ընել: Զայութիւնը գինովցած էր կեդրոնով, Նոյնիսկ երկնային պատգամ մը չէր կարող այս ապշեցուցիչ խենթութեան առաջքն առնել: Արփիար Արփիարեան Լոնտոն հասնելուն՝ ինձ կ'ըսէր, որ եկած էր Նազարբէկեան ամուսնուն վրայ սանկ աղուորիկ ու սքանչելի վեպ մը գրելու. արժանի են կը պնդէր: Քանի մը շաբաթ վերջ ոչ թէ միայն իր միտքը փոխած էր՝ այլ ձգած ու հեռացած էր ինքզինքը գտնելով անճարակ ու անձեռնհաս զոյգ մի շփացած *խամաճիկ*ներու հանդէպ, ինչպէս ինք կ'ըսէր:

Լոնտոն հասնելէ քիչ յետոյ, Մարտիրոս ճիգ մը ըրած էր՝ երկար նամակով մը իր հիասթափումը յայտնելու Պոլսոյ ընկերներուն: Յարութիւն Շէքերճեան, որ յետոյ Կովկաս հիբնոթիզմի փրոֆեսէօր դարձաւ, նամակը փոխանակ թղթատարին յանձնելու Մարոյին տուած էր, զոր ես եւս անձամբ կարդալու բախտն ունեցայ:

«Արդեօք Զայ ժողովուրդի պատիժը՝ Զամիտը՝ իրեն չէ՞ր բաւեր, որ նախախնամութիւն ըսուածը անխղճօրէն այս երկու շոշորթները, երիկ մը ու կնիկ մը, ընկերվարական շապիկով՝ Կեդրոն անունին տակ՝ մեր ճակատագրին հետ այնքան թեթեւօրէն խաղալու պաշտօնին կանչած է»:

Մարտիրոս Պուկարիա մեկնեցաւ:

Իրեն հետ չէի կրնար ոչ մտերմօրէն խօսիլ եւ ոչ ալ ընկերանալ: Նոր տեսած ու ճանչցած էի զինք, մանաւանդ որ ինք չափէն աւելի անհաղորդ ու առանձնակեաց էր: Ու իր նամակն ալ Նոյն իսկ եթէ

այդ պարագային Պոլիս հասներ՝ կանխահաս էր, որովհետեւ Չեթունը այդ պահուն ոգի ի բռին իր ինքնապաշտպանութեան կռիւը կը մղէր, որուն վրայ Յնչակեան դրոշմը կոխած էին եւ ուր Աւոյի եւ Մարոյի զօրագունները (ի՛նչ այլանդակ կատակերգութիւն) յաղթութենէ յաղթութիւն կը վազէին: Թուրքիոյ ամբողջ Հայութիւնը իր ջախջախուած վիճակին մէջ աչքերը Չեթուն յառած էր: Մարտիրոսը ո՛վ մտիկ պիտի ըներ այդ օրերուն:

Թէեւ այդ պահուն իմ երկու տարուան ուսումնասիրութեանս իբր արդիւնք՝ երկար տեղեկագրութիւն մը պատրաստ ունէի ձեռքիս տակ Կեդրոնի մասին, սակայն ոչ ոքի կը վստահէի զայն: Շատ մօտէն ծանօթ ըլլալով Չեթունի ուժին, գիտէի թէ երկար չէր կրնար դիմանալ ան. ու անձկանօք կը սպասէի, որ գերբնական ձեռք մը օգնութեան հասներ այդ լեռնցի կտրիճներուն եւ գէթ զանոնք ազատէր ջարդի արհաւիրքէն, որուն ենթարկուած էին ուրիշ քաղաքներու իրենց դժբախտ արեւակիցները: Այդ օրը չուշացաւ: Զառասուռ օրուան անհաւասար ու բուռն կռիւներէ վերջ, դեսպաններու միջամտութեամբ Չեթուն գէնքը վար դրաւ, գէթ կեանքի եւ ինչքի ապահովութեան երաշխաւորութեան տակ:

1896, Փետրուար 23ին էր որ ես վերջապէս իմ երկար տեղեկագրութիւնս Պոլիս ղրկեցի, ուր այդ պահուն զիս շատ մօտէն ճանչցող յեղափոխական եռանդուն երիտասարդ մը՝ Անդրանիկ Պարսամեան՝ քարտուղարութեան պաշտօն կը վարէր: Այդ տեղեկագրութեան իբրեւ անմիջական հետեւանք կազմուեցաւ Վերակազմեալ Յնչակեան Կուսակցութիւնը: Մարտիրոս Հացագործեան, ուր տեղէն ո՛ւր, Նորէն երեւան եկաւ: Անիկա ուխտ ըրած էր՝ կեանքի գնով՝ իր ազգին ծառայելու ու իր ուխտը դրժողներէն չէր:

Վերակազմեալ Յնչակեան ծրագիրը իր սրտին այնքան մօտիկ էր, որ հոգւով մարմնով անոր յարեցաւ ու իր կորովն ու եռանդը ի սպաս դրաւ անոր իրականացումին:

Այս օրերուն Նազարբէկի կեդրոնէն աւելի ուրիշ վտանգ մը կը սպառնար Հայ ժողովուրդին. «Հայ Յեղափոխական Դաշնակցութիւն» խոշոր ու

փքուռոյց անունին տակ ծածկուած՝ ընկերական գիտութեանց յաւիտենական ուսանողներու ժընտի խմբակն էր, որուն գլխաւոր ճիւղը՝ «Արեւելեան Բիւրօն» Կովկաս, խմբագրական մարմինը՝ «Արեւմտեան Բիւրօն» Չուիցերիա էր: 1890էն՝ իրենց գոյութիւն առած օրէն սկսած՝ ամէն կարելի միջոցներու դիմած էին անոնք Յնչակեանութիւնը կործանելու ու հրապարակին տիրանալու համար:

Ինչպէս Նազարբէկի խումբը, Նոյնպէս եւ անոնք միեւնոյն կաղապարի անձնաւորութիւններն էին, ոչ մէկ տարբերութիւն կար իրենց ու ինչակեան ծրագիրներու միջեւ: Միեւնոյն յանկերգը՝ «Պրոպականտա, Ազիտացիա, Տեռոր». միակ տարբերութիւնը ան էր որ ասոնք բացարձակ *կեդրոնացեալ* ապակեդրոնացում էին, իսկ Յնչակեանութիւնը *ապակեդրոնացեալ* կեդրոնացում էր: Բառերու հետ կը խաղային ի վնաս արեւմտահայ ժողովուրդին:

Մրցումը հրապարակագրութեան մէջ չէր միայն, այլ տեռորական գործողութիւններու ու ցոյցերու մէջ ալ մրցումներ կային: Ու այդ օրերուն «Յնչակ»ի, «Դիօշակ»ի թիւերը թղթատողներ պիտի գտնեն՝ «Մենք ըսինք, դուք չըրիք»ի անվերջ շարք մը, ու իրարու հասցէին տրուած գերադրական չնաշխարհիկ ածականներ:

Լոնտոն հիասթափ ըրած էր Հացագործեանը, խեղճէն մտքէն չէր անցներ թէ պիտի գտնուէին հայեր, որոնք ստանձնած գործին ծանր պատասխանատուութիւնը ըմբռնելու երբեք տրամադիր չըլլալէ զատ՝ այնքան թեթեւօրէն անխիղճ կերպով պիտի խաղային արեւմտահայութեան ճակատագրին հետ:

Ի՛նչ երջանիկ օրեր էին վերջին քանի մը տարիները երբ ցնցող լուրերով լեցուն «Յնչակ»ը սրբազան մասունքի մը պէս կուրծքին սեղմած՝ Պոլսոյ մէջ թաղէ թաղ, պանդոկէ պանդոկ ու արուարձանէ արուարձն կը վազէր հեւ ի հեւ իրեններն եւս հաղորդակից ընելու այն զգիւնի յուզումին՝ ուր դարերով հալածական ու խոշտանգուած հայ ազգի ազատութեան յոյսը կը փայլէր: Ձերբակալութիւն, բանտերու արհաւիրք, վտանգ ու մահ աչք առած ու գիշերն ցերեկին խառնած իր

սիրեցեալ տասնեակներուն հետն էր, գաւառացի այս պատուական կտրիճներուն հիացումը ու պաշտանքը չափ ու սահման չունէր ազատութեան աւետաբեր Մարտիրոսին վրայ: Ի տես անոր պարթեւ հասակին՝ անմիջական կերպով անոր շուրջ կը բոլորուէին ու ջերմեռանդ հաւատքով մը յափշտակուած՝ կը լսէին իրենց բնագաւառի եղբայրներուն զէն ի ծեռին մարտնչումը բռնութեան դէմ: «Ապստամբութիւն Մշոյ դաշտում», «Կռիւ ու ընդհարում Սասնոյ լեռներում», «Տեռորական յաջող գործողութիւնք Մարգուանում ու Ամասիայում», «Յերոսական մարտնչում Թօթատում», «Ընդվզում Կեսարիայում» ու «Գործը կատարուած է»: «Ելթանը ապստամբած է, վաղը շուտով պիտի ապստամբին Յաճընը, Մարաշը եւ Եդեսիան ...»: Այսպիսի զգլխիչ վերնագիրներու տակ արծաւագրուած ըմբոստութեան լուրերը գլխէ կը հանէին մեր չարքաշ ու կաշմբուռ համալները, յաւետ ճկուն ու անվեհեր թուլումպաճիները, պանդոկներու ու տուններու մէջ ծառայող ուժեղ ու աննկուն սպասաւորները: Գաւառացի այս պանդուխտ տարագիրները՝ իրենց անշուք խշտեակներուն վրայ նստած՝ իբր մէկ անձ, մէկ հոգի, կախուած կը մնային Մարտիրոսի շրթունքներէն, ուրկէ՝ այս հազար ու մէկ գիշերներու յատուկ շահատակութիւնները դուրս կը պոռթկային: Միւս օրն արդէն պարտականութեան ճամբուն վրայ էին, եթէ իրենք անկարող էին անձամբ իրենց եղբայրներուն հետ զինակից կող կողքի ճակատ կազմելու թշնամոյն դէմ, ուրիշ միջոցներով կրնային օժանդակել: Ու շատ չանցած անոնք կը ցցուէին հայ հարուստին եւ վաճառականին առջեւ, ու զենքի սպառնալիքով՝ անկէ կը խլէին քանի մը հարիւր ոսկիներ ու անմիջապէս «կեդրոն» կը փութացնէին՝ այն միամիտ հաւատքով՝ թէ իրենց այս վերին մարմինը վաղօրօք զենք ու վառօդ պիտի հասցնէր իրենց կռուող եղբայրներուն:

Պապը Ալիի ցոյցին իբր հետեւանք Մարտիրոս ականատես եղաւ հարիւրաւորներու եղերական խողխողումին ու բրածեծ սպանութեան: Անոնք դեռ երէկ իրեն հետ էին ու խելայեղ կը պատրաստուէին վաղուան Պապը Ալիի թափօրին միանալու

եւ «հանդարտ ցոյցով» մը ներկայացնելու կարգ մը անհրաժեշտ խնդրանքներ, որոնցմով իրենց իբր թէ պիտի ապահովուէր կեանքի, ընտանիքի ապահովութիւն. բայց աւա՛ղ, այդ թափօրը փոխանակ զանոնք առաջնորդելու դէպի ազատութիւն, կանխաւ պատրաստուած թուրք ու քիւրտ խուժանին կատաղութեան զոհ ըրաւ:

Հնչակեան Պապը Ալիի ցոյցին հակազդելու համար՝ Դրօշակեանները Տրապիզոնի մէջ գնդակահար ընել փորձեցին Վանի կուսակալ Պահրի փաշան, ու գաւառներու իսկական ջարդը այս դէպքէն ծագում առաւ արդէն: Գրեթէ տարի մը վերջ փորձը ըրին գրաւելու Օսմանեան պանթան, այս ցոյցով կարծես Հայաստանը գրաւած պիտի ըլլային, իբր հետեւանք հազարաւորներ ջարդուեցան Պոլսոյ մէջ, որուն սիրտ ծակող մէկ նկարագրութիւնը ըրած է Երուանդ Օտեան՝ իբր ականատես՝ «Նոր Կեանք» թերթին մէջ:

Սակայն այս բոլոր դէպքերու ու մրցումներու մէջ, որոնք «Կեդրոն»ներու ու «Բիւրօ»ներու միջեւ կ'ըլլային մէկը միւսը գերազանցելու ակնկալութեամբ, ոչ ոք կասկածի տակ կրնայ ձգել նոյն ինքն դերակատարներու հայրենասիրական ու ազգանուէր հոգին: Անոնք Հայաստանի կամաւոր զինուորն էին, ադամանդի նման մաքուր ու անարատ զգացումներով, ու իրենց այդ բոլոր գերագոյն նուիրումներուն մէջ անոնք կ'առաջնորդուէին սրբազան առաջադրութենէ մը. անոնց միակ տեսչանքն էր հայ ազգի ազատութեան արշալոյսը ողջունել, նոյն իսկ իրենց արիւնաթաւալ հոգեվարքի հանդեսին մէջ:

Մարտիրոս Լոնտոնէ մեկնելէն ետք աստանդական կեանք մը ունեցաւ. Պուլկարիա, Ռումանիա, Յունաստան եւ Կովկաս թափառեցաւ: Պէթթաշի շէյխի մը անփառունակ երեւոյթով, սակայն, անոր նման անեղծանելի ուխտով ինք երդում ըրած էր իր այնքան տառապակոծ ցեղին ծառայել: Որքան աղետներ ու հալածանքը կը կուտակուէին հայութեան գլխին՝ այնքան ամուր ու անդրդուելի կերպով իր մէջ կ'ամրապնդուէր ծառայելու ոգին:

Իր այս թափառումներուն մէջ անիկա կրցաւ կուսակցութիւններն ու անոնց աչքի ընկնող անձ-

Նաև որոշ փոփոխություններն ուսումնասիրել արտասահմանի մեջ: Կովկասը իրեն յարակից քանի մը թրքական քաղաքներով Դաշնակցականներու *դժուր* էր գրեթե: Ուրիշ կուսակցութեան հետեւող ռեւէ անհատ չէր կրնար ազատ համարձակ պատիլ հոն, գաւազանն ու գնդակը պատրաստ էին իրեն համար: Կը յիշեմ որ «Կունծիկ Աբեղայ» մը ղրկած էինք Տրապիզոն կազմակերպական գործերով: Մարդը հազիւ իր շունչը եզրափակու առաւ Դաշնակցութեան դարանակալ զենքերէն եւ հոն ալ մեռաւ:

Պոլսոյ մէջ Հացագործեան շատ ծանօթ էր դաշնակցական շէֆերու ու անոնց մտայնութեան, գիտէր թէ ինչպէս ներքին եւ աննրքային միջոցներու կը դիմէին հրապարակին տիրանալու համար, հերիք է որ նպատակը միջոցը կ'արդարացներ. իրեն յայտնի էր թէ ինչպէս անոնցմէ մին, օգուտ քաղելով Ռուսական թղթատարութեան մէջ ունեցած պաշտօնէն, «Հնչակ»ի թղթակցութիւնները գողնալով՝ ժընեւ «Դրօշակ»ին կը փութացներ. բայց մտքէն իսկ չէր անցներ թէ արտասահմանի անոնց ղեկավարներուն մտայնութիւնը կը գերազանցէր Պոլսեցիներունը: Անոնց ամբարտաւան կեցուածքը, իրենցմէ դուրս ուրիշներն արհամարհելու գոռոզ ու աններող ոգին, ու տաղտկալիօրէն չարամիտ հպարտութիւնը, որուն հովանւոյն տակ եսն ու մեծամտութիւնը քով քովի կը քալէն եւ ի լոռմն ամենայնի՝ այլամերժօրէն դաշնակցական: Ահա այս առանձնայատկութիւններն էին, որ անոնց գլխաւոր առաքինութիւնները կը կազմէին: Բայց ինչ որ Հացագործեանի հիացումին առարկայ եղած էր, դաշնակցական կոյր կարգապահութիւնն էր. ու առիթը ներկայացած պահուն միշտ կը կրկնէր. «Եթէ, տէ՛ր մի արասցէ, այս մարդիկը իրենց այս մտայնութեամբ ու գործելակերպով ազգին ճակատագրին տիրանան, այն ատեն պետք է այժմէն ըսել, մնաք բարեաւ հայութիւն եւ հայրենիք»:

Իր գոյութեան օրէն սկսեալ՝ Հնչակեան կազմակերպութիւնը ոչ մէկ օրէնքի եւ ոչ ալ կարգապահութեան ենթակայ էր: Ամէն տեղ, ամէն քաղաք, իր խելքին փչած ձեւով գործ մը կ'ընէր ու կեդրոնին

կը տեղեկացներ շնորհալից նամակով մը: Ու «Հնչակ» իր կարգին՝ զայն կը հրատարակէր հպարտ ու յոխորտալից կեցուածքով մը իբր իրեն ծրագրած մէկ գործը: Տաճատ վարդապետին վրայ եղած փորձէն սկսեալ Մարգուլանի, Շապին Գարահիսարի, Թոքատի դէպքերն ալ միասին առած՝ մինչեւ Պոլիս Գարակեօզեանի սպանութիւնը այս բնոյթը ունէր:

Ասոնց հրատարակութիւնը վնասակա՛ր էր թէ օգտակար չէր այդ քաղաքի հայութեան. թէ Հայաստանի ազատութիւնը մագի չափ կ'օգտուէ՛ր անոնց հրատարակութենէն, ասիկա պաշտօնական ոչ մէկ ժողովի խորհրդածութեան առարկայ կ'ըլլար: «Ազիտացիա, Ազիտացիա եւ դարձեալ Ազիտացիա» ասկէ անդին ուրիշ ոչինչ:

Կը պատմուի թէ, երբ Ամասիայի մէջ՝ մէկը միւսին ետեւէն հայերը իբր մատնիչ կը սպաննուէին ու անոնց կը յաջորդէր թուրքերէն յայտարարութիւններու երեւումը մզկիթներու ու հասարակաց շէնքերու պատերուն վրայ անհարկի յոխորտանքներով լեցուն, քաղաքին կառավարիչը, երբեմնի նշանաւոր աւագակ՝ Չերքես Պէքիր բաշա՝ իր քով կանչելով խումբ մը հայեր՝ «Ինծի նայեցէք, կը շեշտեմ, այն տեսակ գործերով դուք ռեւէ ազատութիւն չէք կրնար բերել՝ ունեցած քիչն ալ վրայ կու տաք: Ունեցած առանձնաշնորհումներնիդ ալ վրայ կու տաք: Դուք յիմարաբար վտանգը ձեր վրայ կը հրաւիրէք առանց անոր դիմագրաւելու ամենապզտիկ ուժին տիրացած ըլլալու: Մեղք էք: Գնացէք եւ խելքերնիդ ժողովեցէք: Ձերինը յեղափոխութիւն չէ, այլ անձնասպանութիւն»: Նոյն ինքն այս Պէքիր բաշան էր որ Ամասիան 95ի կոտորածէն ազատեց եւ իբր վարձատրութիւն՝ Համիտ զայն Սինոպ աքսորեց:

Դաշնակցութիւնն իր կազմակերպական մեքենայով հակապատկերն էր Հնչակեանին: Արեւելեան եւ Արեւմտեան բիւրօները բացարձակ տէր էին մեծ ու պզտիկ կոմիտէներուն: Իր այս կարգապահութեամբ սակայն, ան որոշ նպատակ մը միայն ունէր՝ Դաշնակցութեան տիրապետութիւնը: Մեծամասնութեան անբուժելի ախտով վարակուած՝ անոնք մոռցան Հայաստանն ու Հայութիւնը ու մինչեւ վերջ

յամառներն մերժեցին եղբայրաբար իրենց երկարող հայ յեղափոխական ուրիշ կազմակերպություններուն ձեռքերը. «Չէին ուզում պղտորուիլ»: Ու ի լրումն ամենայնի՝ հպարտօրէն եղբայրացան ու ողջագուրուեցան երիտասարդ թուրքերուն հետ, որոնցմէ ստացան նենգամիտ համբոյրներ թուևաւոր շողիքներով լեցուն:

Դաշնակցական այս տնաւեր հոգեբանութիւնը՝ իր արտասահման ելլելէն ի վեր՝ Յացագործեանի համար այլեւս բաց գիրք մըն էր. այս նոր վտանգէն մտահոգ, զայն չէզոքացնող ոյժի մը անհրաժեշտութեան պետքը կը տեսներ:

Իր անկայուն կեանքին վերջ դնելով՝ Յացագործեան Ամերիկա եկաւ եւ գրեթէ հաստատուեցաւ՝ ա՛լ աւելի համոզուած եւ յամառօրէն կառչելով իր ազգայնական գաղափարին: Այս շրջանին Վերակազմեալ Հնչակեան Կուսակցութիւնը՝ իր առողջ գաղափարներով ու հայրենասիրական ոգիով՝ ոչ թէ միայն ինքզինքը զգացնել կու տար, այլ նաեւ ընդդիմադիր տարրը կը դառնար Դաշնակցութեան վնասակար գործունէութեան, որ ուրիշ բան չէր, եթէ ոչ Նազարեկին կրկնութիւնը աւելի մեծ չափով, սիսթեմաթիք կերպով ու զգայնական գրականութեամբ համեմուած: Խանասորէն մինչեւ Երլտըզի պոմպան անոնք խելայեղօրէն երգեցին իրենց բոլոր գործերը առասպելական համեմատութիւններ տալով անոնց ու չափազանցութեան գերադրական աստիճանին հասցնելով, այնպէս որ «Հայդուկին գնդակը օրերով ճամբորդելով կ'երթար, կը գտներ քիւրտը»: Կարծես հին հռոմէական օրերուն մէջ ապրէինք:

Այս միջոցին վրայ հասաւ Վերակազմեալ Հնչակեան կուսակցութեան անակնկալ ու դժբախտ բաժանումը: Մնալով Վերակազմեալ Հնչակեան՝ Մարտիրոս շատ գէշ ազդուած էր այս բաժանումէն, զոր սխալ հասկացողութեան կը վերագրէր: Շատ շատերուն հետ ինքն ալ համոզուած էր թէ՛ եթէ այս բաժանումը չըլլար՝ երիտասարդ թուրքերու ու Դաշնակցութեան միջեւ միացում մը անհնար պիտի ըլլար գրեթէ: Չուտ արեւմտահայերէ կազմուած այս տարրը միացեալ ճակատով մը պիտի ոգորէր այս վտանգաւոր

մերձեցումին դէմ՝ շատ մօտէն ծանօթ ըլլալով աղուեսաբարոյ Ահմետ Բիգայի եւ իր ձագուկներուն նենգամիտ ու թաքուն քաղաքականութեան: 1895ին սակայն ան հեշտութեամբ թովեց ու ծուղակը ձգեց ռուսահայ փառատէնչ շէֆերը, որոնք յետոյ թուրք սահմանադրութիւն կոչուած քաղաքական խաղէն խաբուած՝ Թուրքիա վազեցին հայ ժողովուրդին տանելով ազատութեան, հաւասարութեան եւ եղբայրութեան սնամեջ պատգամներ, որուն իրականացման մէջ՝ ի հարկէ է՛ն մեծ դերակատարը Հայ Յեղափոխական Դաշնակցութիւնն էր: Ողբացեալ Ակնունի (Խաչատուր Մալումեան), իր «Դեպի Երկիր» գրքոյկին մէջ՝ գերագրգիռ ու ապշեցուցիչ երեւակայութենէ մը տարուած՝ սքանչացումով կը խօսի Ազատ Թուրքիոյ վրայ ու անմեղուկ հաւատքով հոն կը հրաւիրէ արտասահմանի հայութիւնը՝ իրեն հետ հաղորդակից ըլլալու ազատութեան այս բոլոր բարիքներուն, որոնք Թուրքիոյ մէջ մէկ ծայրէն միւսը կը տիրէին եւ զայն անսման դրախտի մը վերածած էին, որ քիչ օրէն սակայն իր ու իրեն նման շատ մը հայերու սպանդանոցը եղաւ:

Մարտիրոս Ամերիկայէն սրտի գալարումով կը դիտէր այս անքնական ու թունաւոր ողջագուրումը, որ մինչեւ հայաբնակ գաւառներու խորերը թափանցած էր: Թէ՛ Վերակազմեալ եւ թէ՛ Ռամկավար կուսակցութիւնները ոգի ի բռնին աշխատեցան այս խաբեպատիր ազատութեան քօղը պատռելու ու անոր մահաբեր, թունաւոր շպարը մերկացնելու, բայց շատ ուշ ըլլալէ զատ՝ հիմա իրենց դէմ ունէին երկու ընդդիմադիր ոյժեր, Երիտասարդ Թուրքերը եւ Հայ Յեղափոխական Դաշնակցութիւնը, եղբայրը եղբօր դէմ, որոնք նոյն իսկ ցամեցան իրենց եղբայրական դաշոյնը միտել հայուն սրտին մէջ, երբ Իզմիրի մէջ եկեղեցին թատերասրահի վերածելու իրենց ապիկար ձեռնարկին մէջ ընդդիմութեան հանդիպեցան:

Հացագործեան՝ իրեն յատուկ յամառութեամբ՝ տարիներով աշխատեցաւ Վերակազմեալներու եւ Ռամկավարներու միութեան, լռիկ մնջիկ, քաղաքէ քաղաք պտտեցաւ իր այս անդդողուելի առաջադրութիւնը ի կատար հանելու համար, ու չուշացաւ:

Այն ողջմտութեան յաղթանակն էր եւ իրապէս օրինութիւն մը եղաւ: Երբ Դաշնակցական ծախսեր ու ազգակործան քաղաքականութիւնը մեր նորածին մանուկ Յայաստանը թուրք Սողոքի որկորին մէջ նետելու կը պատրաստուէր Զեազիմ Գարա Պէքիրէն պաշտպանութիւն ապահովելու ականակալութեամբ՝ նախախնամութեան կտորուկ մէկ տնօրինութեամբ Յայ Յամայնավարները տերը դարձան աղածորի Յայաստանին: Անոնց շինարար, առողջ ու հայրենասնուէր քաղաքականութիւնը, Մասիսի շուքին տակ նոր ու փառաւոր հայրենիք մը կառուցանելու յամառ աշխատութիւնը ու մանաւանդ հայութիւնը ապրեցնելու բոլորանուէր ջանքը չվրիպեցաւ Ռամկավար Ազատական կուսակցութեան ուշադրութենէն: Ազգայնական մնալով հանդերձ՝ ան թեւ եւ թիկունք եղաւ անոր եւ գրեթէ միակ կապը դարձաւ ան վերածնող Յայաստանի ու արտասահմանի հայութեան միջեւ:

Հացագործեան հրճուանքով տեսաւ այս իրականութիւնը ու նոր եռանդով ու խանդավառութեամբ սկսաւ իր բաժինը բերել շինարարական այս գործին, լծուելով Նոր Արաբկիրի կառուցման, առանց սակայն վայրկեան մը իսկ թերանալու իր կուսակցական պարտականութիւններուն մէջ, ուր միշտ պատնէշին առաջին գծին վրայ էր գործելու ու պայքարելու պատրաստ:

Իբրեւ տիպար հայրենասէր Հացագործեան ունեցած էր յոյսի ու յուսախաբութիւններու յուզումնալից օրեր, բայց երբեք չէր յուսահատած: Այն հաւատքն ու համոզումը ունէր թէ՝ այսքան ոգորումներէ, ջանքերէ ու զոհողութիւններէ վերջ՝ օր մը տեղէ մը, հորիզոնէ մը պիտի ծագէր մեր ականակալած ազատութիւնը: Բարեբախտ եղաւ այդ արշալոյսը ողջունելու ու իր պարտականութիւնը լիով կատարող մարտիկի մը պէս անիկա ինկաւ միշտ կառչած իր պաշտած դրօշակին: Ու եթէ իրեն չվիճակուեցաւ Ազատ Յայաստանի մէջ ապրելու բախտն ու պատեհութիւնը, իր աճիւնը գէթ պիտի

երթայ խառնուիլ մայր երկրի հողին, ու վստահ եմ որ հայրենասէրի այնքան մաքուր հոգին եւս պիտի սաւառնի այս օտար ափունքներէն դեպի Յայաստան, գորովի ու խանդաղատանքի ոգիով մը, գիրկընդխառնուելու իր այնքան սիրած տառապակոծ բայց հիմա ազատուած Հայ ժողովուրդին հետ:

* * *

Անողորմ ցաւը մայրաքաղաք Ուաշինկթընի Կարֆիլ հիւանդանոցին մէջ երկու ամիս անցնելէ վերջ, Փետրուար 18ի Շաբաթ առաւօտեան կը մահանայ 58 տարեկանին:

Որպէսզի իր արդէն յայտնի Յայաստան երթալու փափաքը իրագործուի, ազգականներ, բարեկամներ ու ընկերներ ընդհանուր իղծով մը մարմինը Ֆիլատելֆիա փոխադրելով իր փափաքին համաձայն հրկիզման ենթարկեցին:

Վերջին անգամ իրենց յարգանքի բաժինը բերելու համար հայրենակիցներ ու ընկերներ փութացած էին Նորթ Ֆիլատելֆիոյ 16րդ Օքսֆորտի եկեղեցին, ուր թաղման արարողութենէն յետոյ խօսեցան Արաբկիրցիներու Միութեան տեղւոյն մասնաճիւղին կողմէն Կ. Եկաւեան, Կեդր. Վարչութենէն՝ Ն. Էժտեհարեան (Նիւ Եորքէն), ՌԱԿ տեղւոյն արանց ակումբէն՝ Ա. Եօրդանճեան, տիկնանց ակումբէն Ա. Յովսէփեան, ՌԱԿ Շրջանային Վարչութենէն՝ Մ. Յովսէփեան, նաեւ եկեղեցւոյ հովիւ Նշան Զին. Փափագեան, որոնք վեր հանեցին հանգուցեալին անաղարտ եւ նուիրուած կեանքը ու դագաղին առջեւ անգամ մը եւս ուխտեցին շարունակել այն նպատակը, որուն ուխտեալ զինուորներէն էր դժբախտ Հացագործեանը:

Ղրկուած էին ծաղկեպսակներ եւ առաքուած: Գաւակցական հեռագիրներ: Յայտնուած փափաքին համաձայն փոխան ծաղկեպսակի նուիրատուութիւններ եղան Նոր Արաբկիրի կառուցման համար:

ԱՄԵՐԻԿԱ

ՄԵՍՐՈՊ ԿԱՐՈՅԵԱՆ

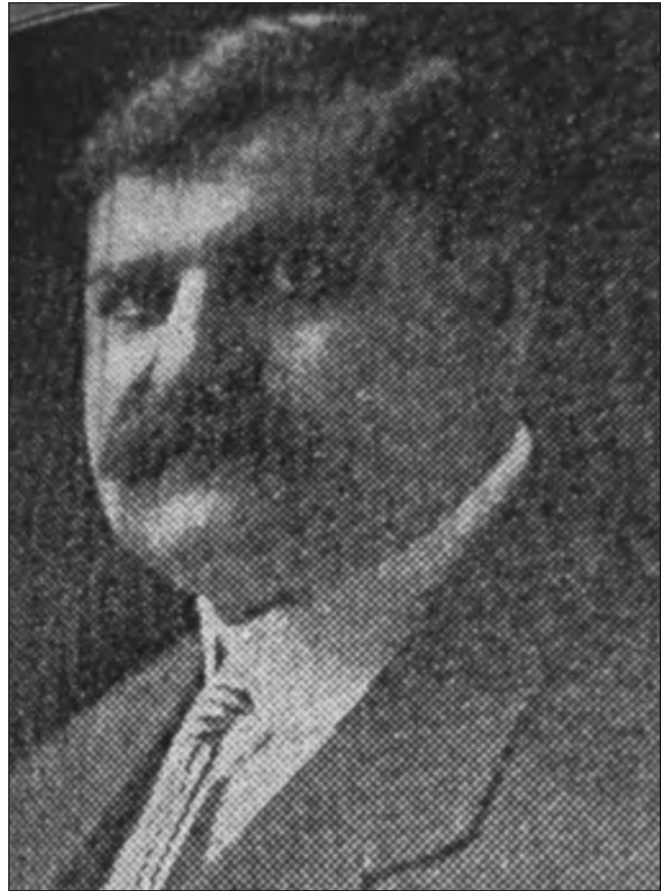
Վան, 1862 – Սենթ Լուիզ, Հոկտեմբեր 2, 1928

Մեսրոպ Կեռոյեան (Կարոյեան) եղած է Սեյնթ Լուիզի ծանօթ ազգայիններէն եւ տեղւոյն Ռամկավար Ազատական Կուսակցութեան անդամը: Բնիկ վանեցի, իր երիտասարդ հասակին անդամակցած է Արմենական Կուսակցութեան եւ եղած է ջերմեռանդ հաւատացող մը ԶԲԸՄի, որուն Ս. Լուիզի ամենագործունեայ անդամներէն եղած է:

Ընկեր Կարոյեան իր մահկանացուն կնքեց 66 տարեկան հասակին մէջ: Հաստատուած էր Ս. Լուիզ իր եղբօր՝ ընկեր Թովմաս Կարոյեանի հետ 24 տարի առաջ: Իբր կանանց դերձակ անիկա շինած էր Նախանձելի համբաւ մը տեղւոյն մեծահարուստ դասակարգին մէջ, ու իր մահէն գրեթէ 12 տարի առաջ Ս. Լուիզի արհեստագիտական մէկ ցուցահանդեսին մէջ շահած էր երկրորդ մրցանակ:

Ան սիրուած ու յարգուած էր ոչ միայն հայկական շրջանակի մէջ, այլ բոլոր ամերիկացիները զինքը մօտէն կը ճանչնային իբր լուրջ ու կատարելապես վստահելի մարդ, բառին բուն իմաստովը ճենթըլմէն մը: Անոր այս բնավորութիւնն ու նկարագիրը, զուգորդուած իր ժայռանման հաւատքին հետ Հայաստանի ապագային մասին՝ զինքը կը պահէր միշտ ազգային գործունեութեան դաշտին մէջ: Արմենականութեան ջինջ հայրենասիրութեամբ սնած՝ ան կը հետեւի Զ. Բ. Ը. Միութեան եւ Ռամկ. Ազատ. Կուսակցութեան, անմիջապէս որ այդ երկու հայրենաշէն կազմակերպութիւնները մարմին կ'առնեն, մինչեւ վերջին շունչը կը շարունակէ գործել նոյնիսկ իր վտանգուած առողջական վիճակին մէջ, սիրով ընդունելով Բարեգործականի տեղւոյն մասնաճիւղի փոխ ատենապետութիւնը:

Յուղարկաւորութիւնը կատարուեցաւ Եպիսկոպոսական եկեղեցւոյ երեցին հողմէ. ան այս եկեղեցւոյ անդամակցած էր Ս. Լուիզ ժամանումէն

անմիջապէս վերջ: Երեցը խիստ յուզուած ու դրուատալից ոճով խօսեցաւ դամբանական մը անոր մաքուր նկարագրին վրայ: Դամբանականներ խօսեցան Կրէնիթ Սիթիի վանեցի Տէր Հայրը, ընկեր Պօղոս Նորհատ, Բարեգործականի տեղւոյն մասնաճիւղին կողմէ: Խօսեցաւ Նաեւ վանեցի հայրենակից՝ Մանուէլ Օվիկեան, որ խոստացաւ օր մը հանգուցեային աճիւնները փոխադրել Հայաստան:

Ծաղիկներ դրկած էին Բարեգործականը, Պետական Կարմիր Խաչը, ՌԱԿը եւ անհատ ընկերներ զանազան Նահանգներէ:

ԱՄԵՐԻԿԱ

ՍԵՂՐԱԿ ՆԱՅԱՐՈՐԵԱՆ

Արաբկիր, 1873 – Ֆիլատելֆիա, Մայիս 12, 1929

Ծնած է Արաբկիր 1873ին եւ զաւակն է հանրածանօթ Հացագործեան ընտանիքէն Յակոբ եւ Աննա Հացագործեանի: 1891ին, 18 տարեկան, իր մօրեղբօր՝ Պետրոս Կչիկեանի հետ կը գաղթէ Կ. Պոլիս, ուր կը զինուորագրուի յեղափոխական բանակին: Պանք Օթօմանի աղիտալի դէպքէն յետոյ, ուրիշներու նման կ'անցնի Պուլկարիա, երեք տարի յետոյ կու գայ Ամերիկա:

Նախապէս Հնչակեան, բաժանումէն յետոյ կը պատկանի ազգայնական հատուածին՝ Վերակազմեալ Հնչակեան Կուսակցութեան եւ յետոյ Ռամկավար Ազատական Կուսակցութեան:

Հակառակ որ պարզ արհեստաւոր մըն էր, ազգային եւ կուսակցական ամէն ձեռնարկի կը բերէր իր խոշոր բաժինը:

Բարձր ուսում առած չէր, սակայն փորձառութեան դպրոցին մէջ սորված էր առողջ տրամաբանել եւ ողջմտութիւն երեւան բերել թէ՛ հանրային եւ թէ՛ կուսակցական հարցերու առթիւ:

Հայաստանի ապագային մասին ջերմ հաւատք ուներ եւ իր կարելի աջակցութիւնը կը բերէր Արաբկիրի Վերաշինացին, Հայաստանի մէջ քար քարի վրայ դնելու հաւատքէն մղուած: Ընկեր Սեդրաք Հացագործեան իր հայու պարտքը լիովին կատարողի մը գոհունակութեամբ կրցաւ փակել իր աչքերը Ֆիլատելֆիոյ մէջ, Մայիս 12, 1929ին, իր գաղափարի ընկերներուն կտակելով՝ սկսուած գործը շարունակել անսայթաք:

Թաղման տիտուր արարողութիւնը կատարուեցաւ Մայիս 15, ձեռամբ Վեր. Եարտըմեանի: Ներկայ էր բազմութիւն մը իրեն վերջին յարգանքը տալու համար անբասիր նկարագրով եւ անկեղծ հայրենասիրութեամբ օժտուած այս պատուական Հայուն:

Վեր. Հ. Եարտըմեան գեղեցիկ դամբանակով մը վեր հանեց հանգուցեալին բարեմասնութիւնները եւ դրուատիքն ըրաւ անոր ապրած կեանքին: Դամբանական խօսեցաւ նաեւ հանգուցեալին կեանքի ու գաղափարի ընկերը՝ Մկրտիչ Ղազիկեան:

ՌԱԿ Ֆիլատելֆիոյ Ակումբին կողմէ՝ խօսեցաւ ընկեր Ա. Յովսէփեան, որ ներկայացուց պարտաճանաչ եւ միշտ զոհաբերող ընկեր Սեդրաքի

հայրենասիրական բարձր եւ անկեղծ ոգին: Հանգուցեալի հօրեղբօրորդին՝ Պրն. Արտաշէս Հացիկեան, Փրաւիտենսէն, ղրկած էր գրաւոր ուղերձ մը նուիրուած հանգուցեալի յիշատակին: Մարմինը ամփոփուեցաւ «Օտ Ֆելլօ»ներու գերեզմանատան մէջ:

Կարդացուեցան, ի միջի այլոց, ՌԱԿ Ամերի-

կայի Շրջանային Վարչութեան եւ «Պայքար»ի վարչութեան կողմէ ղրկուած ցաւակցական հեռագիրներ: Փոխան ծաղկեպսակի եղան նուիրատուութիւններ ի նպաստ Արաբկիրի Վերաշինական Միութեան, որուն ջերմ աշխատողներէն մէկ էր հանգուցեալ ընկերը:

ԱՄԵՐԻԿԱ

ԳԼՍՊԱՐ ՆԱԿԻԵԼՆ

1850 – Փրաւիտենա, 1930

Գասպար Փրաւիտենսի հայ գաղութին հայրիկն էր:

Իր աւելի քան ութսուն տարեկանին կը մնար առոյգ եւ աշխոյժ, եւ մանաւանդ՝ հետաքրքիր ազգային կուսակցական ու ընկերական խնդիրներով: Կը պահէր իր հետաքրքրութիւնը մնայուն կերպով:

Կը հակաճառէր, բայց ամուր ու անյողոյող հաւատք ունէր եւ անսպառ յոյս երիտասարդներէ աւելի, հայ ժողովուրդին ու իր ապագային համար:

Տարիներէ ի վեր անդամ էր ՌԱԿԻ Փրաւիտենսի ակումբին, անխափան ներկայ կը գտնուէր ընկերական եւ ուրիշ ժողովներու:

Գլըպին մէջ միշտ կը լսուէր իր զուարթ ձայնը, յարատեւ ընթերցող մըն էր «Պայքար»ին, որուն բովանդակութիւնը կը գնահատէր եւ կ'ըներ դիտողութիւններ, որոնք յաճախ ողջմտութեան կնիքը կը կրէին:

ԱՄԵՐԻԿԱ

ԿԱՐՊԻՍ ՆԱՅԿԱԶԵԱՆ

??? - Նիւ Ճըրզի Ապրիլ 12, 1931

Կենսուրախ երիտասարդ մը հողին յանձնել կեանքի ամենէն տխուր պարտականութիւններէն մէկն է. ասիկա կը զգային այն բազմաթիւ ազգականները, ընկերներն ու բարեկամները, որ Կարպիսին դազադին շուրջ բոլորուած էին մատուռին մէջ թաղման կարգին պահուն եւ անոր դազադին հետեւեցան մինչեւ գերեզմանատուն:

Ապրիլ 15ի այդ տխուր օրը թաղման կարգը կատարեց Նիւ Եորքի քահանաներէն տէր Ընծակ Գազանճեան: Գերեզմանատան մէջ խօսք տրուեցաւ ընկեր Զրաչ Երուանդի, որ Պոստոնէն յատկապէս եկած էր ներկայ գտնուելու իր ընկերոջ ու բարեկամին յուղարկաւորութեան: Ընկեր Զրաչ խօսեցաւ շատ կարճ եւ իր խօսքը դամբանականէ մը աւելի արցունքոտ հեծեծանք մըն էր բարի, առաքինի եւ ընկերական Զայկազեանի կորուստին ձօնուած:

Ընկեր Զայկազեան կը պատկանէր Մէյսըն-Ներուն եւ անոնք ալ իրենց յատուկ արարողութիւնը կատարեցին մատուռին մէջ, թաղման նախորդ իրիկունը:

ԵԳԻՊՏՈՍ

ԿԱՐԱՊԵՏ ԳՐԻԳՈՐԵԱՆ

??? - ԳաՀիրէ, Դեկտեմբեր 16, 1921

Կարապետ Գրիգորեան յանկարծամահ կ'ըլլայ Դեկտեմբեր 16, 1921ին Գահիրէի մէջ, խոր ծերութեան մէջ:

Նախկին Հնչակեան, երկար տարիներ Հալէպի մէջ ունեցած է տենդագին գործունեութիւն, մանաւանդ 1895ի Չէթունի ապստամբութեան օրերուն, երբ իր շնորհիւ կարելի եղած է կարեւոր գումարներ հանգանակել քաջարի լեռնցիներուն օժանդակելու համար:

Ընկեր Կարապետ Գրիգորեանի գործունեութեան շնորհիւ էր դարձեալ, որ երկար ատեն Չէթուն կրցաւ յարաբերութիւն պահել Հալէպի կազմակերպութեանց հետ, մինչեւ որ այս վերջնոց անդամները, գլուխ ունենալով մեր պատուական ընկերները վտանգուեցան, բանտարկուեցան ամիսներով եւ վերջ ի վերջոյ երկրէն արտաքսուելու պայմանաւ ազատ արձակուեցան:

Հանգուցեալը բանտէն արձակուելէ յետոյ ընտանեօք Աղէքսանդրիա փոխադրուեցաւ ուր հաստատուած մնացմօտաւորապէս քսան եւ հինգ տարի:

Արտասահմանի մէջ եւս ան սիրեց կուսակցական կեանքը մինչեւ իր մահը:

Հակառակ իր յառաջացեալ տարիքին Նազարբէկեան զոյգին կամայականութեանց դեմ ամենէն անյողորդ մաքառողներէն մին հանդիսացաւ եւ Վերակազմեալ շարքերուն մէջ մնաց. իսկ Ռամկավար Կուսակցութեան հիմնարկութեան օրէն յարեցաւ այս կուսակցութեան:

Հակառակ վերջին ժամանակներու հիւանդագին վիճակին՝ ո՛չ մէկ ատեն կը բացակայէր անդամական եւ հրապարակային ժողովներէն եւ զմայլելի կարգապահութեամբ բաժինը կը բերէր հանրային գործին:

Նոր սերունդը առաքիւնութեան շատ մը գեղեցիկ դասեր ունի սորվելիք այս պատուական ծերունիէն որ իր բարեկեցիկ տարիներուն անհաշիւ օգնած էր բոլոր իրեն դիմողներուն եւ անձնութեան այնքան յուզիչ օրինակներ տուած էր ամենքիս:

Աչքերը փակեց տեսնելով զոյգ կուսակցութեանց միութիւնը:

ԵԳԻՊՏՈՍ

ՏՈՒՐ. ՄԻՍԿ ԺԱՄԿՈՉԵԱՆ

??? - Աղեքսանդրիա, Նոյեմբեր 6, 1922

Նոյեմբեր 6, 1922ին, Աղեքսանդրիոյ մէջ, յետ կարճատեւ հիւանդութեան կը մահանայ ընկեր Տոքթ. Միսակ Ժամկոչեան:

Շրջանաւարտ Պոլսոյ Բժշկական վարժարանէն, քանի մը տարի Նիկոմիդիոյ Մեծ Նոր Գիւղը իր արհեստը ի գործ դնելէ յետոյ, 1896ի սկիզբը Եգիպտոս կը հաստատուի, իրեն մասնագիտութիւն ընելով մանկաբարձութիւնը, որուն մէջ կատարելագործուած էր՝ աւելի քան մէկ տարի աշխատելով Փարիզ Նշանաւոր մասնագէտներու մօտ եւ ունենալով գործնական փորձառութիւն տեղւոյն հիւանդանոցներէն ներս աշխատելով:

Հրատարակած է զանազան գիտական յօդուածներ հայ եւ օտար թերթերու մէջ եւ ունի առողջապահական օգտակար երկասիրութիւններ:

Վարած է ազգային կարեւոր պաշտօններ իբրեւ հոգաբարձու, Զաղաքական Ժողովի անդամ:

Տարիներով անդամ էր Թեմական Ժողովին, որուն փոխ ատենապետ ընտրուած էր 1921ին:

Հայկական վարժարաններու այցելու բժիշկն էր եւ անձնուիրաբար կը հսկէր աշակերտներու առողջութեան վիճակին:

Բոլոր աղքատները ձրի կը դարմանէր եւ յաճախ անոնց դեղորայքն ալ իր գրպանէն կը վճարէր:

Սահմանադրական Ռամկավար կուսակցութեան ամենէն հին անդամներէն էր եւ ատենապետն էր շարունակ երկու տարի Աղեքսանդրիոյ Ակումբին:

Ազգային գերեզմանատան մէջ դամբանականներ խօսեցան Թեմական Ժողովի Ա. Ատենապետ ընկեր Լեւոն Մկրտիչեան, ՌԱԿի կողմէ ընկեր Օննիկ Մահտեսեան եւ Ազգային վարժարանի կողմէ Տ. Ս. Պետրոսեան:

ԵԳԻՊՏՈՍ

ՅՈՎԿԱՆՆԵՍ ԲԱՐԵՐՈՂԵԱՆ

Ակն, ??? - Երուսաղեմ, Օգոստոս 22, 1925

Բնիկ Ակնցի, աշակերտած էր Գարեգին Եպս. Սրուանձտեանցի, որուն ոգիովը մնած էր:

Պատանի հասակէն եկած է Եգիպտոս ու ժամանակ մը աշխատելէ ետք Մաթոսեանի Ասիոյ գործարանին մէջ, մտած է Կամսարականներուն քով ու յետոյ երկարամեայ պաշտօնավարութեան հասած՝ Չակագիկի (Եգիպտոս) գործատան տնօրէնութեան պաշտօնին:

Չակագիկի հայ գաղութը երկար տարիներ վայելած է իր ներկայութիւնը ու շատ բան կը պարտի Յովհաննէսին: Ան իր մահէն երկու տարի առաջ ընտրուած էր ազգային երեսփոխան եւ այդ պաշտօնին մէջ եւս ցոյց տուած էր իր ճշդապահ եւ անձնուէր մարդու կարողութիւնները:

Քարբերդեան վարած է նաեւ կուսակցական պաշտօններ, գրեթէ մշտապէս եղած է ատենապետը ՌԱԿԻ Չակագիկի Ակումբին եւ մասնակցած նաեւ Շրջանային Վարչութեան եւ մատուցած թանկագին ծառայութիւններ:

Մահէն ամիս մը առաջ Յովսիսին, ընտանեօք գացած էր Երուսաղեմ օդափոխութեան համար, ուր յանկարծամահ ըլլալով կը թողուր այրին եւ հինգ

դեռատի աղջիկներ, որոնցմէ վերջինը՝ Նորածին Լուսիկը, կը մկրտուէր Յիսուս Մանուկի Բեթղեհէմի մսուրին առջեւ Թորգոմ Արք. Գուշակեանի նախագահութեամբ:

Օգոստոս 22, 1925ին կը մահանար: Նոյն օրը առտու Ս. Յակոբեանց վանուց լուսարարապետ Մեսրոպ Եպս. Նշանեան կը հեռագրէ Եգիպտոսի Առաջնորդին գումարու մահը Քարբերդեանի:

Թաղման դամբանականը կը խօսի Բաբգէն Սրբազան եւ Գահիրէի վարժարանաց նախկին տեսուչ Միսալեան:

Ներկայ կ'ըլլան որբանոցի սաներն ու Ս. Քաղաքի հայ սկառտները:

Իր Եգիպտոս կեցութեան շրջանին ՌԲԸՄԻ Արարատեան եւ Վասպուրական որբանոցները մասնաւոր առարկան եղան անոր գթոտ ուշադրութեան եւ խանդավառութեան:

Չակագիկի Յ.Ե.Մ սրահին մէջ կը կատարուի սգահանդէս ի յիշատակ հանգուցեալին, որ եղած էր հայրիկը, 30 երկար տարիներ, Չակագիկի հայութեան:

ԵԳԻՊՏՈՍ

ԿԱՐԱՊԵՏ ԺԱՄԿՈՉԵԱՆ

??? - Չակագիկ, Նոյեմբեր 29, 1926

ՌԱԿՆ ու Չակագիկի գաղութը ցաւալի կորուստ մը եւս կրեցին ընկեր Կարապետ Ժամկոչեանի մահով, որ տեղի ունեցաւ Նոյեմբեր 29, 1926ին: Ան յանկարծամահ եղաւ իր տան մէջ:

Ան զարգացած, բարեմոյն եւ խիստ ընկերական երիտասարդ մըն էր: Կամսարական առեւտրական տան կարեւոր եւ նուիրուած պաշտօնէաւերէն մին էր եւ կը վարէր երկար տարիներէ ի վեր ընդհանուր հաշուական քննիչի պաշտօնը:

Ընկեր Ժամկոչեան Ռամկավար Ազատական Կուսակցութեան Չակագիկի Ակումբին մէջ ունեցած է իր կարեւոր դերը, ըլլալով քանիցս Վարչութեան անդամ, եւ պատգամաւոր՝ Եգիպտոսի Շրջանային Պատգամաւորական Ժողովներու մէջ:

Չակագիկի ազգային գործերու մէջ եւս լայն բաժին եւ մասնակցութիւն ունեցած է: Եղած է Հայ Երիտասարդաց Միութեան հիմնադիր անդամներէն մէկը եւ քանիցս անդամակցած Վարչութեան եւ Մայր Դիւանին:

Իր յանկարծական մահը անակնկալի մատնեց եւ խոր ցաւ պատճառեց Չակագիկի հայ եւ օտար շրջանակներուն հաւասարապէս:

Ողբացեալ ընկերը կը մեռնի ամուրի, թողելով եղբայր մը եւ քոյր մը Պէյրութի մէջ:

ԼԻՔԱՆԱՆ

ՄԱՐԿՈՍ ԺԱՄԿՈՉԵԱՆ

Խարբերդ 1883 – Պեյրուֆ, Մայիս 25, 1924

Ծնած է Խարբերդ: Նախնական կրթութիւնը կը ստանայ Ս. Կարապետ վարժարանը ապա 1895ին կը մտնէ Եփրատ Գոլէճ, զոր կ'աւարտէ 1902ին:

1902-1910 ուսուցչական պաշտօն կը վարէ Խարբերդի շրջակայ գանազան քաղաքներու մէջ եւ ամենէն վերջը՝ Կեդրոնական Վարժարանին մէջ, Յ. Թլկատինցիի տնօրէնութեան օրով:

1910ին կու գայ Ամերիկա եւ կ'արձանագրուի Ելլ Չամալսարանը, հետեւելով դաստիարակութեան ճիւղին. ունկնդիր եղած է Նաեւ ուրիշ ճիւղերու, մասնաւորաբար՝ պատմութեան:

Ամերիկա գտնուած միջոցին միշտ հետաքրքրութիւն ցուցաբերած է ազգային կեանքին հանդէպ եւ օգտակար գործունեութիւն ունեցած է Սահմանադրական Ռամկավար Կուսակցութեան մէջ ու աշխատակցած է «Ազգ»ին հմտալիր յօդուածներով:

1914 Մայիսին Ամերիկայէն մեկնած է Խար-

բերդ կրթական պաշտօն ստանձնելու ծրագրով:

Պատերազմի պատճառով ստիպուած եղած է մնալ Ադրեսանդրիա, ուր պաշտօնի կոչուած է Պօղոսեան Ազգային վարժարանին մէջ:

Այնուհետեւ ուսուցչական պաշտօններ վարած է տարբեր տեղեր. 1921ին ստանձնած է Ատանայի ազգային վարժարաններու վերահսկողի պաշտօնը եւ Ֆրանքօ-Քեմալական համաձայնութենէն յետոյ անցած է Կիպրոս:

Ընկեր ժամկոչեան 1921ին վերջերը կը մեկնի Պեյրուֆ միանալու համար իր միակ դստեր, որ Նոր ազատուած էր թրքական բարբարոսութենէն:

Ապա կը մեկնի Դամասկոս, Ազգային երկսեռ վարժարանի տնօրէնութեան պաշտօնով: Սակայն հազիւ տարին լրացած, անողոք հիւանդութեամբ մը անկողին կ'իյնայ, եւ վերջ ի վերջոյ բոլորովին կ'անդամալուծուի:

Կը մահանայ Պեյրուֆի մէջ Մայիս 25, 1924ին:

ԼԻՔԱՆԱՆ

ՊԵՏՐՈՍ ՏԻՐ ՅՈՎՀԱՆՆԵՍԵԱՆ

Ամանոս, 1893 - Համանա (Լիբանան), Օգոստոս 8, 1926

Եռանդուն անդամներէն Ռամկավար Ազատական Կուսակցութեան, Պետրոս ծնած էր Ամանոսի գիւղերէն մէկուն մէջ:

Ի վաղուց ուսումնատենչ ուսանող, ան տեղւոյն վարժարանը լրացնելէ յետոյ կը մտնէ Այնթապի Ամերիկեան Գոլէճը եւ տարագրութեան Նախօրեակին իսկ կը լրացնէ շրջանը փայլուն կերպով, եւ կը մնայ միշտ ալ ուսման հետամուտ:

Չինադադարէն յետոյ կ'անցնի Կ. Պոլիս: Հոն ժամանակ մը Ռոպերթ Գոլէճի դասընթացքներուն հետեւելէ վերջ, իր իտեալը իրագործելու եւ Նախասիրութիւնը եղող ընկերային գիտութեանց մէջ հմտանալու Նպատակաւ յիշեալ Գոլէճին կից Աստուածաբանական ճեմարանը կը յաճախէ եւ ընթացքը կ'աւարտէ Աթենքի մէջ, ուր փոխադրուած էր ճեմարանը Քեմալականներու Պոլիս մուտքէն վերջ, յոյժ հաստատամտութեամբ եւ բազմահազար զրկանքներու տոկալով:

Յաւարտ ընթացքի, անմիջապէս կը Նետուի ուսուցչական ասպարեզը, որ եղած էր իր միակ մտասեւեռումը, ազգին մանուկներուն ուսում ջամբելով իր ազգասիրական փափաքները գոհացնելու համար:

Ժամանակ մը կը վարէ աւագ ուսուցչական պաշտօն Գործուի եւ այլ վայրերու անգլիական եւ ամերիկեան որբանոցներու մէջ, իր մեծերուն եւ օտարազգիներու գնահատման արժանանալով: Եւ սակայն ծնողասիրական խորին ու սրտագին զգացումները կը ստիպեն զինք Պէյրութ գալ իր մօր քով, ամբողջ ընտանիքը իր թելարկութեան տակ առնելու համար:

Սուրիա հագիւ ոտք դրած, 1925ին, դժբախտաբար զոհ կ'ըլլայ անգութ եւ անողոք հիւանդու-

թեան մը, ի սպառ զրկելով զինք իր անձը ազգին տարագիր բեկորներուն ծառայութեան դնելու անտեղիտալի փափաքին իրագործումէն:

«Ի վերջոյ բժիշկներու թելադրութեամբ կու գայ Յամմանա ապաքինման համար, եւ իր ժամանումէն յետոյ կրնայ բոլոր ազգակից եւ տեղացի հիւանդներու համակրանքն ու գնահատութիւնը շահիլ, իր բարեմոյն, ազնիւ, սրտցաւ եւ անձնուէր բնաւորութեամբ, որոնք իր նկարագրին ցցուն բարեմասնութիւնները կը կազմէին. իր երջան-

կութիւնը միշտ ուրիշին ցաւը ամոքելու եւ ուրիշները մխիթարելու մէջ գտնելով, յաճախ կ'այցելէր նորեկ տկար հիւանդներու եւ խրախուսիչ ու քաջալերական խօսքերով զանոնք կը համակէր. ինքը որպէս մտաւորական եւ լեզուագէտ արտաքոյ կարգի յիշողութեան եւ պատրաստամտութեան տէր էր» ինչպէս կը գրէ Երուանդ Պէյլերեան:

Բայց իր ապաքինումը շատ կարճատեւ եւ պատրանք մը եղած էր լոկը. կը մահանայ հիւանդանոցին մէջ եւ հողին կը յանձնուի Օգոստոս 10ին:

ԿԻՆԿԻԱ

ԼԵՈՆ ՓԱՓԱԳԵԱՆ

- *Խարբերդ, ??? - Հաճրն, Հոկտեմբեր 15, 1921*

*«Պարապ է աւանդ հարուստ Ատանան,
Մոխիր է դարձեր ամբողջ Կիլիկիան,
Միայն ապրեցաւ Հաճրնը սիրուն,
Ինչո՞ւ չջարժեց ապառաժ Չէյթուն»*

Խարբերդի Զերովբէ Փափագեանի որդին։ Եղած է յեղափոխական՝ Նախ լուրջ հնչակեան մը եւ ապա ռամկավարներու շարքին միացած է։

Հնչակեաններէն ու դաշնակցականներէն բացի, 1900ական թուականներուն Վերակազմեալ Հնչակեանները եւս Յակոբ Արթինեան անունով գործիչ մը դրկեցին, որ իբրեւ հայ կաթոլիկ եկաւ ու հաստատուեցաւ Հաճրնի մէջ, առետրական գործ բանալով։ Իրական անունը՝ Լեւոն Փափագեան, որ քանի մը տարի Հաճրն մնաց, սակայն կուսակցական ոեւէ շօշափելի գործ չունեցաւ։

Հաճրնցիներէն Մարտիրոս Ոսկեան (Կաճեան) եւ Յովհաննէս Սէքսէնեանն ալ անդամակցած են Ազգային Ռամկավարական Կուսակցութեան, սակայն անոնք երբեք Հաճրն մուտք գործած չեն։ Հաճրն ամէն բանէ առաջ եւ աւելի Հնչակեան էր։ Այդ անուան մէջ յանկուցիչ բան մը կար իրեն համար եւ այդպէս ալ մնաց մինչեւ վերջ։

Սակայն, Համաշխարհային Պատերազմէն քիչ առաջ եւ թէ վերջ, Ս. Յակոբ վանքին կից Հաճնոյ որբանոցներուն տնօրէն-դասատու եղաւ Լեւոն Փափագեան, որ սիրուած հայրիկն էր որբերուն։ Սակայն, ցաւ է յիշել որ այս հմուտ եւ անսման ընկերը եւս Հաճնոյ վերջին պաշարումին Նահատակուեցաւ իր խնամքին յանձնուած 500 որբերու հետ։ Այդ օրերուն Հաճրն կը գտնուէին Նաեւ Զերովբէն եւ կինը։

Արդարեւ, Հոկտեմբեր 15, 1920ին ութ ամսուան հերոսական ինքնապաշտպանութենէ վերջ,

որ անմոռաց պիտի մնայ մեր ազգային ազատագրական պայքարի էջերուն մէջ, քաղաքը կ'իյնայ եւ աւելի քան տասը հազար բնակիչներ եւ բազմաթիւ եկուոր գաղթականներ, որոնց հետ Նաեւ Բարեգործականի որբերը, իրենց պաշտպանեալներով, ինչպէս Նաեւ հիւանդանոցին պաշտօնէութիւնը կը Նահատակուին զարհուրելի պայմաններու մէջ։

Որբանոցի տեսուչ Լեւոն Փափագեան կը ինք ուժասպառ իր խնդրանքով կը սպաննուի նախընտրէ իր կինը՝ Վերոնիքան ու աղջիկը՝ Արմենուհին սպաննել քան թողուլ թուրքերուն ձեռքը, եւ ինք ուժասպառ իր խնդրանքով կը սպաննուի պաշտօնակցի մը՝ Գ. Պաղտիկեանի կողմէ, որ նոյնպէս զոհ պիտի երթար սպանդին:

ՅՈՒՆԱՍԱՆ

ՊԵՏՐՈՍ ԱՌԱՄԵԱՆ

Ակն, 1894 - Սելանիկ, Նոյեմբեր 8, 1926

Ծնած է Ակն 1894ին եւ փոքր տարիքին ծնողքին հետ գաղթած է Կ. Պոլիս:

Իզմիրի աղետէն վերջ Պոլսէն անցած է Զորֆու իր փոքր եղբոր հետ եւ հոն բաւականատէն զբաղած է գորգի գործով, վարելով գորգագործարանի մը մէջ վերահսկիչի պաշտօն:

Զորֆուէն միեւնոյն գործով եւ աւելի Նպաստաւոր պայմաններով մեկնած է Սերպիա:

Անգլիայէն Մարկոս Զէշիշեանէ հրաւեր ստացած է Անգլիա երթալու, միասին գորգի գործով պարապելու համար:

Այս հրաւերին եւ եղած խոստումներուն հաւատալով, Սերպիոյ մէջ ունեցած իր Նպաստաւոր գործը ձգած եւ եկած է Յունաստան մեկնելու համար Անգլիա, եւ կը սպասէր *էֆիտէյլիթի* գոր Մ. Զէշիշեան խոստացած էր ղրկել եւ որ բազում ամիսներ անցնելուն հակառակ չղրկուեցաւ բնաւ:

Զէշիշեան միշտ Անգլիա մուտքի արտօնագիր ղրկելու խոստումը շարունակելով հանդերձ, ամիսներ վերջ կը յանձնարարէր Ադամեանի գալ Աթէնք եւ գանձել «Նոր Օր»ի արտօնատէր Գաբրիէլ Լազեանէ ունեցած իր 50-55 հազար տրախմիի պահանջը, որ գոյացած է եղեր յիշեալին հետ ընկերովի 66 հազար տրախմիի գնուած ինքնաշարժէն:

Այս գանձումի գործին մէջ ի հարկէ չյաջողեցաւ Ադամեան, բայց միշտ ալ Նոր յոյսեր եւ խոստումներ ստացաւ Զէշիշեանէն:

Վերջին մէկ խոստումին համաձայն, Զէշիշեան առաջարկած էր Պարսկաստան ղրկել զայն, իբր ներկայացուցիչ: Բայց Ադամեան այլեւս կ'երեւի հասկցած էր արժեքը այդ անարժէք խոստումներուն եւ կը մտադրէր գորգի գործատուն մը բանալ Աթէնքի մէջ, ձեռք բերել վերջ վերոյիշեալ Մարկոս

Զէշիշեանի քով ձգած մօտաւորապէս 400 սթերլինը:

Ընկեր Ադամեանի ծերունի ծնողքը կը մնան Կ. Պոլիս, իսկ եղբայրը, դաշնակցական մը, որ արդէն իր եղբոր սպանութենէն ետք անէծք կը տեղացներ իր ընկերներուն գլխուն, կը մնար Ֆիքսի Գաղթակայանը եւ ապա հաստատուած էր Լավրիօն Գամարիցա, ուր կը պարապէր կօշկակարութեամբ եւ քանի մը օր առաջ տեղեկանալով իր եղբոր եղերական վախճանին, կը մեկնի Սելանիկ:

Սելանիկի մէջ թէ Աթէնքի ամէն ոք համոզուած է թէ Դաշնակցութիւնը կազմակերպեց այս վայրագ ոճիրը, գաղութին մէջ սարսափ տարածելու համար: Գոյութիւն ունեցող փաստերը կը հաստատեն ասիկա:

Պէյրութի մէջ Վարդապետեանի սպանութենէն վերջ կարգախօսի մը հետեւելով Յունաստանի մէջ ոճիր ու վրէժ քարոզեցին «Նոր Օր»ի մէջ եւ յաջորդաբար Անտոն Կազէլ, Սարգիս Գըլըճեան ու Գ. Լազեան ստորագրուած յօդուածներով պահանջեցին Բիւրոյէն փոխել ուղղութիւնը, վերագնահատութեան ենթարկել ու ջարդել փշրել, քանի որ «բաժակը յորդեցաւ»: Միեւնոյն յանկերգը կը նուագէր Սելանիկի «Ալիք»ը:

Իր դէմ եղած ոճիրէն երկու օր առաջ այդ միեւնոյն «Ալիք» թերթը յայտնապէս սպառնական յօդուած մը կը գրէր:

Միեւնոյն ատեն Արսէն Մուրաֆեան ստորագրութեամբ իր հրատարակած երկտող գրութեամբ հրաւեր կ'ուղղէր ողբացեալ ընկեր Ադամեանի «իրիկուան ժամը 8ին գալ Պէլ Զինար, տաքուկ տեսակցութիւն մը ունենալու համար», ճիշդ այն վայրը՝ ուր գործուեցաւ անարգ ոճիրը:

Առաջնորդական փոխանորդ Մալաքեան

քահանայ բարկութեան նոպայի մը մէջ ոճիրէն քանի մը օր առաջ կ'ըսէր. «Թող սպասեն, սպաննել պիտի տամ Ադամեանն ու Նաւասարդեանը»:

Դարձեալ ոճիրէն մէկ երկու օր առաջ Կարապետ Նեվշեհիրլեան սպառնալիք մը կը դրկէ «Նոր Ալիք»ի...: Այս միեւնոյն Նեվշեհիրլեան գներ է ճամբորդական տոմսակը ձերբակալուած ոճրագործներէն մէկուն, որ փախչելու պատրաստուած

ատեն բռնուեցաւ եւ զոր «Ալիք» թերթը ընկեր Մարտիրոս Յովհաննէսեան կը կոչէ: Այս տղան «Ժողովրդային Միութեան» կողմէ գումարուած միթինկին օրը ապտակուած է եղեր ինչպէս անկէ երկու օր վերջը տուն գացած պահուն ապտակուած է եղեր Նաեւ Բագրեւանեան:

Ադամեան կը վարէր տնօրէնի պաշտօնը «Նոր Ալիք» թերթին:

ՖԲԱՆՍԱ

ՍԱՐԳԻՍ ԱՂԱՄԵԱՆ

Սոխգոմ գիւղ (Մուշ), 1903 – Տեւիս, Փետրուար 12, 1976

Ծնած է Մշոյ Սոխգոմ գիւղը 1903ին: Մեծ եղեռնի շրջանին ենթարկուելով իր ազգակիցներու ճակատագրին, կը քշուի Տեր-Չօրի անապատները, ուրկէ հրաշքով կ'ազատուի ու կը դեգերի Մուսուկ, Զալեպ, Կիլիկիա, Իզմիր եւայլն:

Զալեպ պահ մը կը մնայ Ահարոն պատուելիին որբանոցը:

1919ին Զալեպի դեպքերուն ժամանակ, կատաղած խուժանը երբ որբանոցին վրայ կը յարձակի, ինք ճարպիկութեամբ մը խոյս տալով իմաց կու տայ պատուելիին ամբողջ եղելութիւնը, եւ այս վերջինը՝ անգլիացիներուն դիմելով՝ ջոկատ մը զինուոր կ'ապահովէ, որ ճիշդ ատենին հասնելով որբանոց՝ քիչ վնասով կ'ազատեն հաստատութիւնը եւ որբերը:

1924ին կ'ամուսնանայ կարնեցի Վարդանոյշ Շալեանին հետ եւ նոյն տարին կը տեղափոխուի Ֆրանսա, վերջնականապէս հաստատուելով Տեսին քաղաքը: Կը բախտաւորուին եօթը զաւակներով:

Իր անդրանիկ մանչ զաւակը զոհ կ'երթայ երկրորդ Աշխարհամարտին:

Աղամեան չարքաշ աշխատող մը եղաւ: Իր առօրեայ սեւ աշխատանքէն ետք իր ձեռքերով կը շինէ գեղեցիկ ընդարձակ իր տունը: Խառնուածքով համեստ եւ անշահախնդիր եղաւ: Արդարասէր էր բոլորին հանդէպ եւ այդ իսկ պատճառով սիրուած՝ բոլորէն:

Հաւատաւոր անդամ ՌԱԿին:

36 տարի շարունակ անդամ էր ՀԲԸՄի եւ տեղւոյն վարիչներէն:

Եկեղեցւոյ շինութեան յանձնախումբի եռանդուն անդամներէն եղաւ 1928էն մինչեւ 1941: Աշխատանքի իր բաժինը կը խառնէ որմնադիրներու գործին, ֆիզիքապէս եւ նիւթապէս իր լայն մասնակցութիւնը բերելով:

Անդամ էր նաեւ կրօնական ընկերակցութեան եւ դպրոցին՝ հոգաբարձութեան:

Սարգիս Աղամեան նախանձախնդիր էր ազգային անկողութեանց եւ առատածեռն ազգային պահանջներուն նկատմամբ:

Իր բնակարանը Տեսինի ազգային քարվանսարայն եղաւ: 1968ին այցելեց Սովետական Հայաստան եւ կատարեց իր ուխտը:

ՖՐԱՆՍԱ

ՔԵՐՈՎԻ ԷԼՄՅԵԱՆ

Միխայիլ (Պանտերմա), 1872 - Փարիզ, Հոկտեմբեր 10, 1928

Ծնած է Միխայիլ (Պանտերմա) 1872ին:

Արհեստով եղած է դեղագործ, բայց Կ. Պոլսոյ մէջ կը գբաղէր «Ինկիօն»ի ապահովագրական ընկերութեան գործերով, զորս կը շարունակէ Փարիզի մէջ եւս:

Հաւատաւոր անդամն էր ՌԱԿի, որուն բերած

էր եռանդուն մասնակցութիւն:

Յուդարկաւորութիւնը տեղի կ'ունենայ Անիւսի մէջ, ի ներկայութեան ՌԱԿի Ֆրանսայի Շրջանային Վարչութեան եւ Փարիզի Ակումբին պատուիրակութեան:

ՖՐԱՆՍԱ

ԱԲԷԻ ԿՈՇԿԱՐԵԱՆ

Բազմաշէն (Խարբերդ), 1890 – Ֆրանսա, Դեկտեմբեր 1, 1954

Ծնած է Խարբերդի Բազմաշէն գիւղը 1890ին, Կօշկարեան մեծ ու բազմանդամ գերդաստանէն Յակոբի եւ Մարգրիտի տան մէջ:

Իր նախակրթութիւնը գիւղի վարժարանին մէջ ամենէն ետք, տասնետօթը տարեկանին ուրիշ պատանիներու հետ կը ձգէ հօրենական տունը, կը մեկնի Ամերիկա, ուր կը գտնուէին եղբայրները՝ Միսասն ու Ասատուրը, որ քիչ ետք կը մահանայ:

Կը բռնկի Առաջին Համաշխարհային Պատերազմը ու ծայր կու տան տեղահանութիւնն ու կոտորածները:

Բռնկած է Ամերիկայի հայ երիտասարդութեան սիրտը ցաւով, զայրոյթով ու վրէժխնդրութեամբ: Աւագ մեկն է անոնցմէ. կը միանայ Կիլիկիոյ համար կազմուած կամաւորական շարժումին. կը մասնակցի Արարայի կռիւին, որ յաւերժական փառքը պիտի կազմէ հայ անձնուրաց ու կտրիճ երիտասարդներուն, որոնցմէ քանիներ իրենց արիւնը թափեցին հոն այն երջանիկ յոյսով թէ Կիլիկիոյ ճամբան կը բացուի. «Կը բացուին դռներն յուսոյ ...»:

Աւագ եւ իր զենքի եւ գաղափարի ընկեր համագիւղացի Միսաս Տերվիշեան կ'որոշեն երթալ հայրենի գիւղը, Ուրֆայի շրջանը փնտռտուքներ կատարելով, կը գտնեն քանի մը վերապրող եւ անոնց հետ կը հասնին Բազմաշէն:

Կը տեսնեն աւերակ, ամայութիւն, տխրութիւն:

Կ'որոշեն մնալ հոն: Հետզհետէ գիւղ կը հասնին ուրիշ վերապրողներ եւ, ինչ երջանկութիւն, Աւագի համար. անոնց մէջ կը գտնեն իր փոքր եղբայրը՝ Մարտիրոսը (աւելի ուշ կը հաստատուի Վիեն, Ֆրանսա):

Եղբօրը երեւումը այդ ամայութեան մէջ բնականաբար աւելի կ'ամրացնէ իր ընկերոջ հետ գիւղ մնալու որոշումը եւ կը սկսին վերականգնել տունը. ան կ'ամուսնանայ Վառվառա Ճելօեանի հետ եւ կը բախտաւորուին զաւակներով:

1923ին, ընտանիքով վերջնականապէս կը ձգեն գիւղը ու կը հասնին Հալէպ, ուր երեք տարի մնալէ ետք, կը գաղթեն Ֆրանսա, ուր կը կորսնցնեն անդրանիկ զաւակը, որ ծովամոյն եղած էր:

Աւագը ապրեցնող միակ բաղձանքն էր Սովետական Հայաստան երթալու կարօտը. այդ էր իր յոյսը: 1947ին ուզեց երթալ, դիմեց, բայց ներգաղթի մարմինը երկրորդ կարաւանին յետաձգեց անոր մեկնումը: Երկրորդ կարաւանին՝ Ֆրանսական կառավարութիւնը չարտօնեց, իր Ֆրանսա ծնած զաւակներուն պատճառով:

Բազմաշէնի Լուս. Ուսումն. Ընկերութեան Ֆրանսայի մասնաճիւղի 6 իրդ տարեդարձի տօնակատարութենէն երկու օր առաջ կը մահանայ Աւագը: Յուղարկաւորութիւնը կը կատարուի Մէն Մարթէն եկեղեցիին մէջ ձեռամբ հայր Լեւոնեանի եւ ներկայութեամբ՝ հինգ հարիւր սգակիրներու:

ՖՐԱՆՍԱ

ԱՐԱՄ ՃԻԻՄՊԻԻՇԵԱՆ

Կ. Պոլիս, ??? - Փարիզ, Յուլիս 10, 1954

Կ. Պոլսոյ իրաւաբանական վարժարանի դասընթացքը աւարտելէ ետք կ'աշխատի ընկեր Դաւիթ Տէր Մովսէսեանի գրասենեակը դասընկերոջ՝ Յովհաննէս Պօղոսեանի հետ, փաստաբանական վարժութիւն ձեռք ձգելու համար:

Տէր Մովսէսեան ոչ միայն ազդած է իր արհեստին վերաբերեալ ձեւերուն, այլ եւ իր ազգային գործունեութեան առաջին քայլերուն վրայ:

Բայց այս վերջին ուղղութեամբ իր կազմաւորումը անպայման կը պարտի Վերակազմեալ, յետոյ Ազատական Կուսակցութեան, որուն պատկանած է եւ իբր այդ՝ կը մտնէ ՌԱԿԻ մէջ, երկու կուսակցութիւններու միացումէն յետոյ, Կ. Պոլիս:

Իր ուսանողութեան շրջանէն իսկ կը բնորոշուի աշխոյժ եւ ճարպիկ նկարագրով, դիւրաւ բոցավառող եւ վիճասէր, շարժունակ ու անհանդարտ, այնպէս որ իր քալումները ունի վազքի երեւոյթ մը:

1914-18 պատերազմի տարիներուն, իր հետքը կորսուած, յանկարծ կրկին կը յայտնուի զինադադարէն ետք, ազգային երեսփոխանական ժողովին մէջ, եւ պահ մըն ալ իբրեւ անդամ՝ Զաղաքական Ժողովի: Ղալաթիոյ խորհրդարանին մէջ իր կրակոտ ճառերով նոյնիսկ կը ճակատի իր երբեմնի վարպետին՝ Դաւիթ Տէր Մովսէսեանի հետ:

1922ի դէպքերէն յետոյ կ'անցնի Ռումանիա, ուր կ'ապրէր եղբայրը, որ առեւտրական գործով կը զբաղէր:

Արամ ինք ալ կը նետուի գործի ասպարեզ, նախ ապահովագրական եւ յետոյ կերպասեղէնի

գործերու մէջ:

1927ի մօտերը կ'անցնի Փարիզ եւ կը շարունակէ առեւտրական կապը եղբօրը հետ, դէպի Ռումանիա արտածումի եւ ներածումի գործով:

Իր նկարագրին բերումով, ճիւղափառեան շատ քիչ կը մասնակցի կուսակցական գործունեութեան, եւ երբ պահ մը «Ապագայ»ի խմբագրութեան բերաւ իր աշխատակցութիւնը, քանի մը յօդուած իրմէ բաւական եղաւ անգամ մըն ալ հաստատելու թէ՛ ճիւղափառեան խմորը չունէր համակերպելու նախորոշուած վարքագծի մը:

Երկրորդ Աշխարհամարտէն ետք, երբ յարաբերութիւնները խզուեցան Ռումանիոյ հետ ան մեկուսացաւ իր տան մէջ:

Արամ իր համոզումներով եւ խառնուածքով կը մնայ, մինչեւ վերջ, աւելի՛ ազատական քան ռամկավար:

Ազատականութիւնը՝ այն իմաստով, որ կ'ընդվզէր ամէն տեսակի բռնակալութեան դէմ, եւ չէր ընդունէր նոյնիսկ քաղաքական պայմաններու հարկադրանքին չքմեղանքը:

Սովետական Հայաստանի մասին իր դատաստանը կ'ընէ գաղափարական այս անկիւնէն, որ քան ալ իր հայրենասիրական զգացումը գերծ ըլլայ ոեւէ կասկած: Կը հեռանայ ազգային կեանքէն:

Կը մահանայ Յուլիս 10, 1954ին Փարիզի իր բնակարանը եւ ընկերներ իր մարմինը տունէն կը փոխադրեն Պանթէօյի գերեզմանատունը, հաւանութեամբ իր կնոջ՝ ալգասցի մը, որմէ ունէր երկու աղջիկ:

ՖԲԱՆՍԱ

ԳԵՐՈՐԳ ՆԱՃԱՐԵՐԵԱՆ

Հողէ գիւղ (Խարբերդ), 1904 - Մարսէլ, 1948

Մարսէլի մէջ Գեորգ ճանչցուած էր «Գեվօ Զեռի» անունով:

Ծնած է Խարբերդի Հողէ գիւղը 1904ին:

1915ի Մեծ Եղեռնէն մազապուրծ ազատած, կուրծք տուած է կեանքի ահաւոր պայքարին եւ հակառակ քաղաքական փոթորկոտ պայմաններուն կազմած է իր ընտանեկան բոյնը:

Ան շրջան մը կը մնայ Սուրիա եւ ապա 1923ին

կ'անցնի Ֆրանսա, ուր կը նուիրուի ազգային քաղաքական կեանքին, առաջնորդուելով ՌԱԿի գաղափարական ուղիով:

Կը մահանայ Մարսէլի մէջ եւ մարմինը կ'ամփոփուի Ս. Պետրոս գերեզմանատան մէջ, ուր յանուն ՌԱԿին դամբանականը կը խօսի ընկեր Ուլուիոճեան:

ՓՈԽԱՆ ՎԵՐՋԱԲԱՆԻ

DIocese OF THE ARMENIAN CHURCH OF AMERICA (EASTERN)
ԱՌԱՋՆՈՐԴՈՒԹՅՈՒՆ ՀԱՅՈՑ ԱՄԵՐԻԿԱՅԻ ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ ԹԵՄԵ

Archbishop Khajag Bartsamian, Primate

Թի 9085
Ապրիլ 3, 2018

Յարգելի
Տիար Յակոբ Վարդիվառեան
Նիւ Դրոզի

Միրելի Յակոբ,

«Մեծ Երազի Դամբում Ուղեորները եւ Համապարփակ Պատմություն Ռամկավար
Ազատական Կուսակցության» շարքի Գ. հատորը ստացանք խորին շնորհակալութեամբ:

Այս հրատարակութեան եօթը էջնոց բովանդակութիւնը կարդալով միայն կարելի է
հետեւեցնել թէ ինչպիսի տքմաջան, համբերատար, համապարփակ եւ բազմաթիւ
ընթերցողներու համար նոր ու ընդարձակ տեղեկութիւններ պարունակող
աշխատասիրութիւն մըն է այս գիրքը, ուր մեր ազգային կուսակցութիւններու պատմութիւնը
տուած էք անկողմնակալ, անաչառ եւ հարազատ մօտեցումով:

Նախորդ երկու հատորներուն նման՝ պատմական արժէք ներկայացնող եւ
բարեխիղճ ու բժախնդիր աշխատանքի արդիւնք հանդիսացող այս աշխատասիրութիւնը
շնորհատրելի եւ մեծապէս գնահատելի է:

Մեր գոհունակութիւնը կը յայտնենք նաեւ ազգային ծանօթ բարերարներ Տէր եւ
Տիկին Նազար եւ Արտեմիս Նազարեաններուն՝ որոնք յանձն առած են այս պատմական եւ
ծաւալուն հրատարակութեան մեկենասութիւնը:

Մեր աղօթքն է որ Տէրը երկար ու քաջառողջ օրեր պարգեւէ ձեզի եւ օրինէ ձեր
ազգային, քաղաքական եւ մշակութային բերում գործունէութիւնը:

Աղօթարար՝

Խաժակ Արք. Պարսամեան
Առաջնորդ

Archbishop Vatché Hovsepian

9355 La Tuna Canyon Road, Sun Valley, CA 91352 Tel: (818) 504-4004, E-mail: avhovsepian@gmail.com

Մեծայարգ
Տիար Յակոբ Վարդիվառեան
Կլենտել, Գալիֆորնիա
P.O.Box 1074
Englewood Cliffs, NJ 07632-1074

Սիրելի Յակոբ,

Հաստատվոր եւ սքանչելի գիրքդ՝ «Մեծ երազի ճամբուն ուղեցոյցը եւ համապարփակ պատմութիւնը Ռամկավար Ազատական Գոսակցութեան», կը կարդամ տեղեկանալով մեր քաղաքական կուսակցութեանց, մշակութային կազմակերպութեանց եւ նամանաւանդ աւելի քան 97 ղեկավարներու խտացուած սքանչելի կենսագրութեանց:

Այս գիրքով կ'ունենանք 19-րդ եւ 20-րդ դարերու մեր կազմակերպութեանց եւ ասոնց ռահուիրաներու աշխատանքներուն մասին: Մնայուն կոթող մըն է, որ կը թողոյք մեզ բոլորիս, յատկապէս անձանց, որոնք յետագային պիտի անդրադառնան այդ շրջանի պատմութեան: Ինծի համար ուրախութիւն էր ծանօթանալ կարգ մը անձերու, որոնց մասին կարդացած էի եւ անձերու, որոնց տեսած էի փոքր տարիքէն ի վեր:

Նախանձանք յաճախ հօրս կը հանդիպէր, Սիմոն Վրացեան կ'այցելէր Գարեգին Յովսէփեանց Վեհափառին, եւ այդպէս յոյ մը անձինք, ինչպէս՝ Արշակ Չոպանեան, Քէսիէր Մերով եւ այլք, որոնց մասին փոքր տարիքին իմացած էինք եւ անգամ անձինք, որոնք տեսակ մը կենդանի հերոսներ դարձած էին մեզի համար:

Ժամանակի ընթացքին կը կարդամ ամբողջ գիրքդ, որպէսզի աւելի տեղեկ ըլլամ 19-րդ եւ 20-րդ դարերու պատմութեան:

Ի սրտէ կը շնորհատրեմ Տէր եւ Տիկին Նուբար և Արտեմիս Նազարեանները, որոնց առատաձեռն բարերարութեամբ հնարաւոր դարձած է այս գիրքը:

Սիրելի Յակոբ, կը շնորհատրեմ քու սքանչելի աշխատանքդ, որը, ինչպէս ըսի, կոթողային սքանչելի գործ մըն է: Շնորհակալութիւն կը յայտնեմ, որ ինծի դրկած ես այս գիրքը:

Կ'աղօթեմ, որ Տէրը քեզի պարգեւէ եւս երկար եւ քաջառողջ տարիներ, որպէսզի շարունակես քու Աստուածահաճոյ գործը, ի փառս Աստուծոյ և ի բարօրութիւն մեր ժողովուրդի: Գրիչդ միշտ դալար մնայ:

Օրհնեալ ըլլաւ:

Վաչէ Արքեպիսկոպոս Յովսէփեան

Պըրպէնք, Ապրիլ 17, 2018

Founded and Incorporated in 1955

National Association for Armenian
Studies and Research

September 14, 2018

Hagop Vartivarian
572 Glasmere Road
Mahwah, NJ 07430-2097

Dear Hagop,

Thank you so much for your recent in-kind donation to NAASR of a copy of your book: *Mets Erazi Jambun Vghewornere ew Hamaparpak Patumutiun Ramkavar Azatakan Gusaktsutean*, vol. 3 (Los Angeles, 2018), which we received on September 11, 2018, from Aram Arkun on your behalf. This is an important addition to NAASR's Mardigian Library where it will be available to scholars and the general public for their research and appreciation.

We are most grateful for your thoughtfulness. Your kindness also provides encouragement and much-needed support for our efforts to fulfill NAASR's mission advancing Armenian Studies and building community worldwide to preserve and enrich Armenian culture, history, and identity for future generations.

Thank you again!

Sincerely,

Sarah

Sarah B. Ignatius

NAASR is a tax-exempt, non-profit organization recognized under section 501(c)(3) of the Internal Revenue Code, EIN #04-2215574. No goods or services were provided in exchange for your donation.

395 Concord Avenue, Belmont, MA 02478 • 617-489-1610
www.naasr.org • hq@naasr.org

Edward and Helen Mardigian
Armenian Reference and
Research Library
Armenian Bookstore
Armenian Heritage Press

Board of Directors

EXECUTIVE COMMITTEE

Yervant Chekijian
Chairman
Nancy R. Kolligian
First Vice-Chairman
Jack M. Medzorian
Second Vice-Chairman
Stepan Piligian
Secretary
Judith Saryan
Treasurer
Roxanne Etmekjian
Advisor
Raffi P. Yeghiayan
Advisor

MEMBERS-AT-LARGE

Gregory L. Aftandilian
Vienna, VA
George Aghjayan
Westminster, MA
Ara Araz
Franklin Lakes, NJ
Van M. Aroian
Worcester, MA
Edward Avedisian
Lexington, MA
Jirair Balayan
Auburn, MA
Marta T. Batmasian
Boca Raton, FL
Nurhan A. Becidyan
Paramus, NJ
Roupen Berberian
Glendale, CA
Michael Bobelian
Cold Spring Harbor, NY
Dr. Bedross Der Matossian
Lincoln, NE
Dr. Gregory Ketabgian
La Canada, CA
Joan E. Kolligian
Arlington, MA
Nancy Kricorian
New York, NY
Stephen A. Kurkjian
Manomet, MA
Dr. Jesse Matossian
Woodland Hills, CA
Dr. Armineh Mirzabegian
Wellesley, MA
Sylvia Parsons
Bethesda, MD
Bruce W. Roat
Los Angeles, CA
Shushan M. Teager
Belmont, MA

Staff

Sarah B. Ignatius
Executive Director
Marc A. Mamigonian
Director of Academic Affairs
Laura Yardumian
Program & Administrative Associate
Ani Babaian
Library Curator
NAASR is a §501(c)(3)
tax-exempt organization.

ST. NERSESS ARMENIAN SEMINARY
Ս. ՆԵՐՏԵՍ ԸՆԾԱՅԱՐԱՆ

486 BEDFORD ROAD, ARMONK, NY 10504 (914) 273-0200 fax (914) 273-0210
www.stnersess.edu e-mail: info@stnersess.edu

31 August 2018

Mr. Hagop Vartivarian
572 Glasmere Road
Mahwah, New Jersey 07430

Dear Mr. Vartivarian:

Thank you for your donation of a book to the Abp. Tiran Nersoyan Library of St. Nersess Armenian Seminary. Fr. Karekin Kasparian delivered the book in person. We appreciate your generosity and are grateful to you for thinking of us. It will make a fine addition to our library collection.

Sincerely,

Aida K. Pisani
Librarian

This letter serves as a receipt for your donation. You received no goods or services,
therefore this donation is tax-deductible to the fullest extent of the law.

ՀԱՏՈՒԱՄՆԵՐ ԳՐԱԽՍԱԿԱՆՆԵՐԷ

ԵՐՈՒԱՆԴ ԱԶԱՏԵԱՆ – Տիթորյոթ

Կուսակցական գրականությունը ստեղծելը ապերախտ գործ մըն է. պետք է ըսել՝ անհրաժեշտօրէն ապերախտ, որովհետեւ բառին բնորոշումն անգամ ինքնին եւ ինքն իր մէջ հակասութիւն մը կը կրէ. կուսակցութիւն: Կոյս: Կողմ՝ կը նշանակէ իսկ պատմաբանօրէն առաջին կոչումը անկողմնակալ արծանագրութիւնն է պատմական իրողութեանց. այսինքն պատմաբանը, այս պարագային կոչուած է անկողմնակալ կառոյց մը ստեղծել պատմական ճշմարտութեանց կողմնակալ տուեալներէ մեկնելով: Այդ պատճառով ալ շատ քիչ ինքնաքննադատութիւն կարելի է գտնել կուսակցութեանց պատմութեան մէջ, ինչպէս՝ կուսակցական յուշագրողներու արծանագրութիւններուն մէջ: Սակայն, անհրաժեշտ է որ բոլոր փաստերը հաւաքուին, յուշագրութիւնները մշակուին ու պահպանուին վաղուան ամբողջական պատմութեան համար իբրեւ ատաղծ:

Դաշնակցական պատմագրութիւնը բախտաւոր եղած է բազմաթիւ իմաստներով: Նախ կուսակցութիւնը գրած ու խմբագրած է իր պաշտօնական պատմութիւնը, իբրեւ ինքզինք յարգող քաղաքական կազմակերպութիւն: Ապա ան եղած է պետական կուսակցութիւն եւ հետեւաբար անոր պատմութիւնը միահիւսուած է այդ պետութեան պատմութեան հետ: Եւ ամենէն կարեւորը՝ Դաշնակցութեան մէջ կուսակցական դէմքերը իրենց գաղափարական յանձնառութեան կողքին ուխտ նկատած են իրենց վկայութիւնները յանձնելու պատմութեան: Վրացեան, Ռուբէն, Կոմս եւ ուրիշներ շահեկան ներդրումներ կատարած են իրենց կուսակցութեան պատմութեան եւ անոր միջոցաւ ալ՝ մեր ընդհանուր քաղաքական պատմութեան: Անդին, Մալխասի Նման պատմողներ կուսակցական պատմութեան ատաղծը բարձրացուցած են դիւցազներգութեան մակարդակին՝ օգտապաշտ ծառայութիւն մը մատուցանելով մատղաշ սերունդներուն:

Դաշնակցութեան պատմութիւնը՝ որքան հարուստ, հիմնուած է միաձոյլ կառոյցի մը վրայ: Այսինքն կուսակցութեան հիմնադրութենէն (1890) մինչեւ այսօր կուսակցութիւնը գործած է միեւնոյն անուան տակ, եթէ ոչ անպայման միեւնոյն գաղափարականութեամբ: Սակայն, միւս աւանդական կուսակցութիւններու պարագային բաւական աղօտած է պատմութեան այդ ուղիղ գիծը՝ բաժանումներով, միացումներով, հակամարտ հատուածականութեամբ եւ մասամբ նորին:

Սոցիալ Դեմոկրատ Հնչակեան Կուսակցութիւնը ունեցած է իր ներքին բաժանումները, մասնաւորաբար գոյառումովը Վերակազմեալ թեւին որ ինքզինք ձերբազատած է Կուսակցութեան սկզբնական ընկերվարական սկզբունքներէն, յարելով զուտ ազգայնական գաղափարաբանութեան մը:

Ռամկավար Ազատական Կուսակցութիւնը որ յառաջացած է տարբեր հոսանքներու միացումով եւ երբեմնական բաժանումներով, ճշմարիտ մարտահրաւեր մը կը ներկայացնէ պատմաբանին՝ պեղելու սկզբնաղբիւրները իւրաքանչիւր հոսանքին եւ ապա ենթարկելու վերլուծական փորձին՝ ընդհանրութիւններ պարզելու տուեալներու այդ խառնարանին մէջ: Աւելին ըլլալով - ռամկավար, արմենական,

Ժողովրդական եւ այլ ղեկավարներ համեմատաբար ժլատ եղած են իրենց յուշագրութեանց մէջ ու Նաեւ անտարբեր՝ արխիւային հաւաքածոներու անհրաժեշտութեան նկատմամբ:

Այս բոլորը իսկական մարտահրաւերի մը մը դիմաց կը դնեն պատմաբանը՝ համադրեալ պատմութիւն մը երկնելու գործին մէջ:

Կարլէն Դալլաքեան Հայաստանի մէջ փորձած է համադրութիւն մը կատարել Ռամկավար Ազատական Կուսակցութեան պատմութեան: Ըլլալով պատրաստութեամբ պատմաբան մը՝ ան կառչած է առկայ փաստաթուղթերու. եւ քանի որ այդ փաստաթուղթերը չեն եղած բաւարար՝ ամբողջական պատմութիւն մը կերտելու, ան ջանացած է առաւելագոյն պատմական ճշմարտութիւնը քամել այդ սակաւաթիւ աղբիւրներէն: Նաեւ անոր տրամադրելի չեն եղած Ռամկավար մամուլի հաւաքածոները որոնք արդար լրացումներ կրնային մատուցել հեղինակին:

Այսօր, Յակոբ Վարդիվառեան ինք կը դիմագրաւէ այդ ահաւոր մարտահրաւերը՝ զինուած Նախորդ փորձերու պակասութիւններու գիտակցութեամբ: Ան չէ ունեցած ակադեմական գործ մը երկնելու յաւակնութիւնը. եւ արդէն, եթէ մեկնած ըլլար այդ յաւակնութենէն՝ արդէն ընկրկած պիտի ըլլար այդ մարտահրաւերի ահաւորութեան դիմաց: Այսուհանդերձ ան յաջողած է կուսակցութեան պատմութեան համար իսկայ քանակութեամբ փաստագրութիւններ մակաբերել, հասնելով մինչեւ անհաւատալի անկիւններ, կարելի ամեն փաստաթուղթ ընդգրկելու համար իր գործին մէջ:

Ներկայ գրախօսութեան փորձը կը վերաբերի Վարդիվառեանի պատմաշարքին երրորդ հատորին: Սակայն կարելի չէ անցնիլ այդ հատորի քննարկումին, առանց նշելու առաջին երկու հատորները որոնք օրկանական ամբողջութիւն մը կը կազմեն ներկայ հատորին հետ: Շարքը ունի երկու ընդհանուր վերնագիրներ - «Մեծ Երազի Ճամբուն Ուղեորները» եւ երկրորդը՝ «Համապարփակ Պատմութիւն Ռամկավար Ազատական Կուսակցութեան»: Երրորդ գիծի վրայ կու գայ տուեալ հատորին բովանդակութիւնը ցուցնող վերնագիրը. օրինակ, Ա. Հատորը յատկացուած է Արմենական Կուսակցութեան եւ Հայ Ժողովրդական Կուսակցութեան, կրելով համապատասխան վերնագիրները. Ա. Հատորը կը տարածուի 396 էջերու վրայ (2015): Բ. Հատորը նուիրուած է Վերակազմեալ Հնչակեան Կուսակցութեան, Գաղափարակցական Միութեան, Ազատական Կուսակցութեան եւ Հայ Ազգային Ազատական Կուսակցութեան՝ համապատասխան վերնագիրներով: Բ. Հատորը, իր հերթին կը տարածուի 399 էջերու վրայ (2016):

Գ. Հատորն է որ կը գերազանցէ առաջին երկու հատորները իր 932 էջերու ծաւալով (2018): Այս Գ. Հատորին մէջ ընդգրկուած են պատմութիւնները Միացեալ Հայ Յեղափոխական Կուսակցութեան, Հայ Սահմանադրական-Ռամկավար Կուսակցութեան, Հայ Ռամկավար Կուսակցութեան եւ Ազգային Ռամկավար Կուսակցութեան: Տարբեր հոսանքներու կնճռոտ անցեալ մը զոր հեղինակը ջանացած է պարզաբանել՝ ուսումնասիրելով իւրաքանչիւր կազմակերպութեան անցեալէն մնացած սուղ տուեալներ:

Քննութեան տակ եղող կուսակցութեանց պատմութիւնները բազմաթիւ հանգոյցներ եւ ոլորապտոյտ ուղիներ ունին: Սակայն անոնք մեկուսացած օղակներու շարք մը չէ որ կը ներկայացնեն: Անոնք կը ծաւալին եւ ընթացք կ'առնեն մեր ազգի պատմութեան մէջ. կը միջամտուին անկէ եւ ձեւ ու կերպարանք կը փոխեն անոր տուեալներով: Հետեւաբար կուսակցութեան պատմութիւնը կը ծաւալի ազգային պատմութեան մէջ: Հեղինակը ուշադիր ուսումնասիրութեամբ մը սահմանած է ազգային պատմութեան այն դէպքերն ու տուեալները որոնք կը ձեւակերպեն կուսակցութեան պատմութիւնը:

Օղակը աւելի ընդլայնելով՝ հեղինակը գիտակ է որ ազգային պատմութիւնը, իր հերթին, չ'ընթանար պարապութեան մը մէջ, այլ անբաժանելի մասնիկն է համաշխարհային ընդհանուր պատմութեան:

Ոմանք գուցէ անհարկի գտնեն այնքան ընդարձակ ծաւալում քանի հեղինակին նպատակն է ներկայացնել կուսակցութեան - կամ կուսակցութեան տուեալ ճիւղին պատմութիւնը: Սակայն, դէպքերը,

գարգացումներն ու համադրությունները հասկնալի պարունակի մը մէջ դնելու համար անհրաժեշտ կը դառնայ ուրուագծել ազգային պատմութեան քոնթէքսթը եւ գայն զետեղել համաշխարհային պատմութեան ծիրին մէջ:

Այս ձեւով կը կերտուին երեք զուգահեռ պատմութիւններ, որոնք անհրաժեշտօրէն սահմանուած են իրարու հետ եւ կ'ամբողջացնեն զիրար:

ՌԱԿի պատմութեան ուսումնասիրութեան ձեռնարկող ռեւէ պատմաբան, ինչպէս նաեւ նիւթին հարեւանցի հետաքրքրութիւն ունեցող անձ, երբեք պիտի չգտնէ հատոր մը, կամ հատորներ, որոնք համապարփակ պատկերով մը տան այդ պատմութիւնը: Այդ պատմութեան փաստաթուղթերը տարածուած են ժամանակակից մամուլին մէջ կամ գործիչներու յուշերուն մէջ - քիչ անգամ նաեւ կուսակցական շրջանակներու մօտ մնացած նամակներու եւ ատենագրութեանց մէջ:

Այսբանը՝ փաստաթուղթերու առարկայական գոյութեան շուրջ: Կան նաեւ կուսակցութեան նախաշաւիղներուն գաղափարաբանութիւնները որոնք յաճախ կը հակադրուին իրարու - ինքնապաշտպանութիւն, հայրենիքի ազատագրում, ընկերային փիլիսոփայութիւններ, եւայլն:

Հետեւաբար Վարդիվառեանի գործը ոչ միայն կը յայտնաբերէ փաստաթուղթերը, այլ անոնց հետքերով կը հետեւի անոնց գաղափարաբանութեանց, որոնք ի վերջոյ համադրուելով՝ պիտի վերածուլուին միարարական գաղափարախօսութեան մը մէջ որ քաղաքական ու ազգային դիմագիծ պիտի գար ընծայել 1921ի Հոկտեմբերին գոյացող կազմակերպութեան՝ Ռամկավար Ազատական Կուսակցութեան:

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԲԱՂԱԲԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ ԻՐԱՂԱՐՁՈՒԹԵԱՆՑ ԾԻՐԸ

Ըսինք թէ այս պատմագիրքը կը յենի երեք առանձին կառոյցներու - միջազգային քաղաքականութիւն, ազգային պատմութիւն եւ կուսակցութեանց պատմութիւն:

Հետեւելով այս կառոյցին՝ մենք կը տեսնենք որ Հայ Սահմանադրական-Ռամկավար Կուսակցութեան բաժնին մէջ տեղ գտած են Օսմանեան Սահմանադրութեան հռչակումը (1908), Առաջին Համաշխարհային Պատերազմը, Ռուս-Թրքական համաձայնագիրը (1914), Սայքս-Փիքոյի համաձայնագիրը (1916), Պրեսթ-Լիթովսքի հաշտութեան պայմանագիրը, Ազգերու Լիկան, քեմալական շարժումը (1919), Մուտրոսի Չինադադարը (1918), Սան Ռեմոյի համաժողովը եւ Սելրի հաշտութեան պայմանագիրը (1920):

Պատմական այս ծիրին մէջ զետեղելով Հայկական կեանքի իրադարձութիւնները աւելի յստակ կերպով կը լուսաբանուի կարգ մը խնդիրներու լուծման բնոյթը: Օրինակ երբ տակաւին Ա. Աշխարհամարտը ընթացքի մէջ էր, արդէն Անգլիա եւ Ֆրանսա կը կնքեն Սայքս-Փիքոյի համաձայնագիրը, պատերազմի յաղթական ելքէն ետք Օսմանեան հողերուն վրայ ազդեցութեան գօտիներ սահմանելով: Միւս կողմէ հայութիւնը կը հրաւիրուի Լեզնոն մը կազմելով՝ սատարելու դաշնակիցներու դատին, Կիլիկիոյ ազգային օճախին հեռանկարով: Պատերազմէն ետք, ֆրանսացիք իրենց սեփական կալուածը նկատելով Կիլիկիան, գայն «կը վաճառեն» թուրքերուն, դաւելով իրենց երբեմնի փոքր դաշնակցին:

Ուրեմն, պատմական այս տուեալներով կը բացատրուին կուսակցութեանց այս նպատակները՝ լեզնոնը կազմելու, Պօղոս Նուպարի գլխաւորած Ազգային Պատուիրակութեան միջոցաւ բանակցութիւններ վարելու դաշնակիցներուն հետ եւ ապա Կիլիկիոյ պարպումը կազմակերպելու, գաղթականներու վերահաստատման խուճապեալ վիճակը կանոնաւորելու, եւ այլն:

Այս բոլորին մէջ կուսակցութիւնները կատարած են իրենց դերը, որովհետեւ այդ շրջաններուն անոնք կը հանդիսանային ջղային դրութիւնը ամբողջ ազգին:

Այս բաժնին մէջ տեղ գտած են նաեւ հակիրճ պատմութիւնները Հայկական Բարեգործական

Ընդհանուր Միության եւ Վարդանանց Ասպետներու Եղբայրակցության: Առաջին հայեացքով կրնայ անհասկնալի թուիլ այդ կազմակերպության անմիջական առնչութիւնը կուսակցության հետ: Սակայն, աւելի խորանալով կը նշմարենք թէ կուսակցականներ ինչպիսի առաջնորդող դեր կատարած են այդ համազգային կազմակերպությանց հիմնադրութեան եւ գործունեութեան մէջ: Օրինակ այստեղ կը տեսնենք որ Բարեգործականի հիմնադրութեան մէջ Պօղոս Նուպարի անմիջական գործակիցները հանդիսացած են Երուանդ Աղաթօն պէյ, Նազարեթ Տաղաւարեան, Մկրտիչ Անդրանիկեան եւ Վահան Մալեգեան, որոնք կուսակցական պատկանելիութեամբ եղած են անդամներ Հայ Սահմանադրական-Ռամկավար Կուսակցության: Իսկ աւելի կանուխ Բարեգործական Միության մը գաղափարը յղացող եւ անոր գործունեութեան ծրագիրները մշակողը հանդիսացած է տաղանդաւոր գրող եւ Վերակազմեալ Հնչակեան Կուսակցության ղեկավարներէն Արփիար Արփիարեան:

Իսկ Վարդանանց Ասպետներու պարագային հիմնադիրներու շարքին կարելոր դեր կատարած են Փրոֆ. Մարտիրոս Անանիկեան եւ Տիրատուր Տիքիճեան (ռամկավարներ): Յետագային իբրեւ Աւագ Սպարապետ կարելոր ներդրում ունեցած է դարձեալ ռամկավար ղեկավար Տոթթ. Յովհաննէս Ծովիկեան:

ՈԱԿ-Ի ԿԱԶՄՈՒԹԵԱՆ ՈՒ ԶԱՐԳԱՅՄԱՆ ՈՒՂԻՆԵՐԸ

ՈԱԿը ամբողջացնող տարբեր կուսակցութեանց ամենէն հին շառաւիղը Արմենական Կուսակցութիւնն է որ կազմուած է 1885ին Վանի մէջ, հնութեան կարգով. արդի կուսակցութեանց պատմութեան մէջ անդրանկութեան իրաւունքը պատմականօրէն վերապահուած է անոր: Արմենականներու պատմութիւնը յատկանշուած է երկու սխրագործութիւններով, որոնց իրագործման համար կուսակցութիւնը պատրաստուած էր տարիներով: Այդ սխրագործութիւնները Վանի 1906ի եւ 1915ի ինքնապաշտպանութիւններն են: Առաջին ինքնապաշտպանութեան աւարտին աւելի քան 800 ազատամարտիկներ զոհ տալով կուսակցութեան զարգացման թափը զգալիօրէն սահմանափակուած է:

Վարդիվառեանի Գ. Հատորը կը սկսի Միացեալ Հայ Յեղափոխական Կուսակցութեան կազմութեամբ, որովհետեւ յետագային այդ շառաւիղը եւս պիտի հանդիսանար միութեան տարրերէն մէկը կամ աւելին, անոր ազգային գաղափարականութիւնը 1907ին Արմենական կազմակերպութիւնը եւ Հայ Յեղափոխական միութիւնը միանալով կազմած են Գաղափարակցական Միութիւնը:

Նկատի ունենալով վերոյիշեալ միացումը Վերակազմեալ Հնչակեան Կուսակցութիւնը եւս դիմած է մաս կազմելու այդ միութեան, որովհետեւ, նախ վերոյիշեալ շառաւիղներուն մէջ ան հաստատած էր գաղափարական նոյնութիւններ եւ ապա՝ մղուած էր «միութիւնը զօրութիւն է» սկզբունքով:

Ուեւէ պատմաբանի համար ճիշդ պիտի ըլլար կուսակցութեան բաղկացուցիչ կազմերէն իւրաքանչիւրին սկզբնաղբիւրներուն դիմել, գտնել անոր կազմութեան եւ զարգացման փուլերը եւ ապա հասցնել հանգոյցը իր տրամաբանական եզրակացութեան: Այդ մարտահրաւերն է որ դիմաւորած է Վարդիվառեան եւ անխոնջ պրպտումներով արդարութիւնը ըրած է իւրաքանչիւրին իր հատորին մէջ հաստատելով անոնց համապատասխան կշիռները: Այսպէս, ան ուրուագծած է Հայ Սահմանադրական (1908) կուսակցութեան պատմութիւնը, եւ ապա հերթականօրէն Հայ Ազգային Միութեան կազմութիւնը 1917ին Գահիրէի մէջ: Հեղինակը լայն բաժին մը յատկացուցած է Հայ Սահմանադրական կուսակցութեան, նկատի առնելով անոր պատմական դերը եւ զայն առաջնորդող ղեկավարները, որոնք իրենց հերթին հանդիսացած են համազգային տարողութեամբ ղեկավար դեմքեր: Այս բաժնին մէջ ընդգրկուած են կուսակցութեան գործունեութիւնը պատմական Հայաստանի, Կիլիկիոյ եւ Կովկասի մէջ:

Հայ Ռամկավար Կուսակցութեան ենթաբաժնին մէջ ուրուագծուած են ազգային այն իրադարձութիւնները որոնց մէջ դեր կատարած է կուսակցութիւնը. Ալեքսանդրապոլի դաշնագիրը, փետրուարեան ապստամբութիւնը, Կիլիկիոյ անկախութեան շարժումը եւ ապա Կիլիկիոյ պարպումը:

Կուսակցության հսկայ իրականացումներու շարքին պետք է յիշատակել անոր նուիրաբերումը նորանկախ հայրենիքին, սատարելով նիւթապէս անոր բարօրութեան: Խատիսեանի նիւթական հանգանակութիւնը Պոլսոյ եւ Ադեքսանդրիոյ մէջ կը յատկանշուին ռամկավարներու առատածէն մասնակցութեամբ: Անոնք չեն սահմանափակուած բարեսիրական յատկացումներով այլ ունեցած են ռազմագիտական մտածողութիւն: Այսպէս, 1920ին անգամ տեսիլքը ունեցած են ռազմական օդատորմիդով մը օժտել անկախ Հայաստանը եւ հանգանակութիւն կատարելով Եգիպտոսի մէջ անգլիական բանակէն գնած են 20 ռազմական օդանաւեր: Վարդիվառեան մանրամասնօրէն կը ներկայացնէ հանգանակութեան ու գնման պատմականները:

Սակայն, անգլիացիները նշմարելով ռուս համայնավարներու յառաջխաղացքը Կովկասի մէջ մերժած են հայոց յանձնել գնուած այդ օդանաւերը:

Ռամկավար մտածողութեան կերտիչներու շարքին հեղինակը կը յիշատակէ Միհրան Տամատեանը, Վահան Թէքէեանը եւ Լեւոն Մկրտիչեանը:

Պետք է կարեւորութեամբ շեշտել որ գիրքին ամենէն աւելի աշխատանք պահանջող բաժիններէն մէկը կենսագրականներու վերականգնումն է, տուեալներ ու լուսանկարներ գտնելով ամենէն կորսուած անկիւններէն եւ արդարութիւն ընելով մոռացութեան դատապարտուած կարգ մը դէմքերու: Ուղիղ երկու հարիւր գործիչներու կենդանագրերը վերականգնուած են այստեղ՝ մեծ մասամբ ենթականերու լուսանկարներով: Անոնք թէ կ'առանձնանան հատորին պատմողական հոսանքէն եւ թէ կ'ամբողջացնեն զայն:

Կարելի չէ ըսել որ կենսագրականները բոլորն ալ համարժէք են: Բացի Տամատեանէն, Թէքէեանէն եւ Մկրտիչեանէն, որոնց անունները յիշատակուեցան, այնտեղ կը տողանցեն բազմաթիւ այլ պատմական դէմքեր, ինչպէս՝ Արշակ Ալաօյաճեան, Երուանդ Աղաթօն, Մկրտիչ Անդրանիկեան (ՀԲԸՄ), Եսայի Եաղուպեան (Մուսա Լեւան հերոս), Հայկակ Էկինեան, Արշակ Չոպանեան, Միքայէլ Ս. Կիւրճեան, Լեւոն Թիւթիւնճեան (Անդրանիկի քարտուղար), Վահան Թոթովենց (Անդրանիկի «Հայաստան» թերթի խմբագիր), Սեդրակ Կեպէնլեան, Վահէ Հայկ, Լեւոն Բաշալեան, Ռուբէն Հերեան (որբախոյճ), Վահան Մալեգեան, Սուրէն Պարթեւեան, Մուշեղ Սերոբեան, Տոքթ. Նազարեթ Տաղաւարեան, Միհրան Տէր Ստեփանեան, Բիւզանդ Զէչեան, Երուանդ Օտեան եւ ուրիշներ:

Հետաքրքրականը այն է որ վերելը նշուած շատ մը դէմքեր գիրքերու եւ այլ հրատարակութեանց մէջ ներկայացուած են իբրեւ գրողներ. այստեղ կը պարզուի անոնց դիմանկարը իբրեւ ազգային գործիչ - Այսպէս, Վ. Թէքէեան, Ա. Ալաօյաճեան, Ս. Պարթեւեան, Մ. Կիւրճեան, Օննիկ Զիֆթէ-Սարաֆ, Վ. Թոթովենց, իրենց տեղն ունին մեր գրականութեան մէջ, սակայն այս հատորին մէջ, լուրջ պրպտումներով, Վարդիվառեան յաջողած է վերականգնել անոնց կերպարները նաեւ իբրեւ ազգային գործիչներ: Օրինակ Միհրան Տամատեանի մասնակի յուշերը հրատարակած է Պետրոս Տեփոյեան, սակայն այդ հրատարակութիւնը լիարժէք չի ներկայացնէր Տամատեանը. Վ. Թէքէեանի կենսագրութիւնը շարադրած է Արշակ Ալաօյաճեան, փորձելով ամբողջական պատկերով մը հանդէս գալ: Կարլէն Դալլքեան հիացական էջերով անդրադարձած է Արշակ Չոպանեանի կեանքին ու գործին, կաշկանդուելով սովետահայ մտաւորականի բռնաշապիկով: Եւ, այսպէս, շարունակաբար. սակայն շատեր ալ չեն արժանացած մինչեւ անգամ յիշատակուելու բախտին. պակասը՝ զոր հեղինակը եկած է ամբողջացնելու:

Թեւեւ պատմական տուեալներով հարուստ՝ այդ կենսագրականները կ'ընթերցուին պատումի նման սահուն շահեկանութեամբ: Այդ պատճառաւ ալ արդար պիտի ըլլար որ այդ շարքէն ընտրեալ դէմքեր առանձին գրքոյկներով հրատարակուէին, իրենց հանրային շահեկանութիւնը արդարացնելու:

Վարդիվառեան դեռ կը ծրագրէ երեք յաջորդական հատորներով ամբողջացնել այս շարքը, վերջաւորութեան տալով իր բոլոր աղբիւրները, որոնք վստահաբար հսկայ ծաւալ մը պիտի ունենան:

Այս հատորը, ինչպես եւ նախորդ երկու հատորները հաւատքի եւ նուիրումի պայծառ վկայութիւններ են: Մեր պատմութեան նիւթերը, այլ ժողովուրդներու պատմութեան նման, կարելի չէ գտնել հրատարակուած հատորներէ կամ՝ համացանցէ: Անոնք կը կարօտին յամառ, յարատեւ եւ գիտակից հետապնդումի եւ հետազօտութեան. բաներ՝ զոր Վարդիվառեան կատարած է անմնացորդ նուիրումով երախտապարտ թողելով ապագայի պատմաբանները:

Բացի իրենց պատմական արժեքէն՝ այս հատորները իւրաքանչիւր կուսակցականի համար գիտակցութեան եւ ներշնչումի աղբիւրներ են: Պետք է ընդունիլ թէ երկու նպատակներն ալ լիովին արդարացուած են:

Գիրքին մէջ կան կարգ մը վրիպումներ որոնք ոչինչ կը զեղչեն անոր զանգուածային արժեքէն - օրինակ՝ Սիպիլ գրական ծածկանունն է Չապէլ Ասատուրի եւ ոչ Չապէլ Եսայեանի, գրող Արտաշէս Յարութիւնեան անունը Մալկարացի Կարօ է եւ ոչ լոկ Կարօ. Արեւ օրաթերթը հիմնուած է 1915ի Մայիսին եւ ոչ անկէ առաջ:

Այս նշումները կը կատարենք պարզապէս շեշտելու համար որ վրիպումները անուշադրութեան արդիւնք են:

Գիրքին խմբագրութիւնը կատարած է Վաչէ Ղազարեան որ ամենէն հմուտ անձերէն մէկն էր որ կրնար ձեռնհասօրէն գլուխ հանել այս կոթողային գործը - թէեւ խմբագիրը, ի յարգանս հեղինակի բնագրին եւ ինքնատպութեան կարգ մը մասերու մէջ նիւթերը թողած է իրենց հարազատ տարերայնութեան մէջ:

Հատորին հսկայ ծաւալը չի քաջալերեր ընթերցողը զայն կարդալու մէկ շունչով: Կարելի է կարդալ հատուած առ հատուած, վստահ ըլլալով որ գործը չի կորսնցներ իր շահեկանութիւնը:

Առաջին հերթին՝ հաւատքի վկայութիւն մը կը բերէ այս վիթխարի հատորը. Հաւատք՝ որ կ'ամբողջանայ մտաւորական հետաքրքրութեամբ եւ վաղուան սերունդներուն ժառանգ մը թողելու գիտակցութեամբ:

«Պայքար» (Պոստոն) - Մայիս 6, 2018

«Ազգ» (Երեւան) - Մայիս 18, 2018

* * *

ԴՈԿՏ. ՉԱԲԵՆ Ա. ԲՅՆՅ. ԱՐՉՈՒՄԱՆԵԱՆ – Կլենտելլ

Ներկայ գրախօսականը մէկ ամիսի ներկայացումն է դասախօսութեան մը զոր Դոկտ. Չաբեն Ա. Բենյ. Տուաւ Օգոստոսին, ԹՄՄ Պէշկեթօթիւրեան սրահին մէջ, հոծ բազմութեան մը ներկայութեան, որ եկած էր մասնակցելու Յակոբ Վարդիվառեանի հեղինակած պատմարժէք հատորի շնորհահանդեսին:

Հմուտ բանասէրը խորապէս անդրադառնալով հանդերձ գիրքի բովանդակութեան եւ արժեքին, կատարեց կարգ մը յարակից ընդհանրացումներ, որոնք զանց կ'առնենք այստեղ՝ նիւթը կարենալ պարզակելու համար թերթի մը սիւնակներու սահմանին մէջ:

Նախ իմ վկայութիւնը կ'ուզեմ յայտնել անձնապէս տեսած ըլլալով Վահան Թէքէեանը իմ պատանի տարիքիս, Գարեգին Ա Կաթողիկոս Յովսէփեանցը եւ Արշակ Զօպանեանը ուսանողութեանս տարիներուն, եւ Արշակ Ալաօյաճեանը երիտասարդ տարիքիս:

Երբ Յակոբ Վարդիվառեանի կոթողական այս գործը Մեծ Երազի ճամբուն Ուղեորները աչքիս առջեւ կ'ունենամ, կը մտածեմ թէ հսկայ այս գիրքը կարդացողներ անպայման պիտի ըլլան, եւ անոնցմէ ոմանք կամ պիտի լողան եւ ուրիշներ պիտի խեղդուին: Ինծի ոչ մին եւ ոչ միւսը պատահեցաւ, քանի որ

Նաւարկեցի ու մի քանի նաւահանգիստներ կանգ առի եւ կարելոր նորոգիւններ գտայ: Ուրեմն մի ակնկալէք որ ամբողջ գիրքը ներկայացնողը ըլլամ այս երեկոյ: Հատորը իր ծանրութեամբն ու բովանդակութեամբը իսկական խաչքար մը կը նկատեմ՝ բարձրադիր եւ քանդակագարդ, յաւետ կանգուն ի պատիւ եւ ի յիշատակ բոլոր անոնց որոնք հերոսաբար կը տողանցեն տոյն գիրքի ծաւալուն էջերուն մէջէն:

Վարդիվառեանի «Մեծ Երագի ճամբուն Ուղեւորները» միանգամայն ունի երկու զիրար լրացնող բովանդակութիւն, մին պատմական, որ կը պատկերացնէ հայ իրականութենէն ներս հարիւրամեակ մը առաջ զարգացող քաղաքական իրավիճակը, միջազգային ժողովներն ու Հայ Դատը, եւ միւսը մտաւորականներու պատկառելի հոյը, անսախընթաց թիւով եւ որակով, որոնք գիրքի էջերուն վրայ դասաւորուած են իրենց կոչումին եւ առաքելութեան բոլոր նրբին մանրամասնութիւններով:

Երկուքը միասին զիրար գրկած կ'ուրուագծեն հայոց յետեղեռնեան հերոսական վերագարթօնքը, իսկապէս հերոսական, երբ որբախնամ կայքերէն յիշեալ մտաւորականները, բանաստեղծ, պատմաբան, հոգեւորական, հասարակական գործիչ, կուսակցական եւ ուսուցչապետներ, հայոց մնացորդացը պատուաւոր կերպով առաջնորդեցին դէպի նորաբաց հայ կրթական եւ կրօնական հաստատութիւններ: Հեղինակին այս եւ նախկին հատորները լիագոյնս արժեցուցած են տոյն ճակատագրական եւ յաղթական շրջադարձը:

ՎԱՅԱՆ ԹԵՔԷԵԱՆ ԵՒ ԱՐՇԱԿ ԱԼՊՅԱՃԵԱՆ

Հատորին մէջ իրենց պատուաւոր տեղը գրաւած են այս երկու մտաւորականները, սերնդակից, սննդակից, տարեկից եւ գաղափարակից, առաջինը գերագանց բանաստեղծ եւ խմբագիր, երկրորդը գերագանց պատմագետ եւ ազգագրագետ, որոնք փայլեցան 20-րդ դարու սկիզբէն, նախ ծննդավայր Կ. Պոլսոյ եւ ապա Գահիրէի մէջ որպէս խմբագիր, պատմագիր, ուսուցիչ եւ հասարակական գործիչներ:

Ինծի համար հետաքրքրական էր իմանալ Յակոբ Վարդիվառեանի ներկայ հատորէն որ Վահան Թեքեանի երիտասարդական տարիքի շնորհները զարգացան երբ 20րդ դարը չմտած Իւսկիւտարի մէջ ներշնչուած էր Եղիա Տեմիրճիպաշեանի գրիչէն, երբ Թեքեան կ'ըսէր թէ «չկար հայ գրող մը որուն անձնական յիշատակը այնքան յուզէ եւ թանկագին ըլլայ ինծի՝ որքան Եղիա Տեմիրճիպաշեանինը»: Տեմիրճիպաշեանի ներաշխարհային գրականութիւնը, ինչպէս գիտենք, մնայուն դրոշմ թողուց Թեքեանի բանաստեղծութիւններուն վրայ, նոր մարմին եւ նոր մարտահրաւերներ կերտեց թէ՛ հայերէն լեզուի խիստ եւ կրօնաշունչ հոյակապ արտայայտութեամբ, եւ թէ՛ ժամանակակից փորձութիւններու հաշտոյն: «Երկնի անթիւ աստղերէն մե'րն է միայն անիկա», եւ կամ «Կեանքէն ինծի ի'նչ մնաց, ինչ որ տուի ուրիշին»: Այս բառերը ինքնին արդէն պատմութիւնը կը կերտեն մեր մօտաւոր անցեալին եւ ներկային:

Պերպերեան Վարժարանին մէջ գրականութեամբ կը հետաքրքրուէր սկսելով իր առաջին փորձերը ազգային նիւթերու շուրջ: Ապա կ'ուսանէր Կեդրոնական վարժարանը, ուր հանդիպէր էր առաջին անգամ ըլլալով Արշակ Զօպանեանին: Վարդիվառեան կու տայ Թեքեանի քայլ առ քայլ ճամբորդութիւնները, առանց դադարի. իր շրջագայութիւնները գլխու պտոյտ տալու աստիճան շատ են. Պոլսէն՝ Անգլիա ու այսպէս՝ Եւրոպա, Յունաստան, Մարսիլիա, Ադրեսանդրիա, Երուսաղէմ (երկու անգամ), դարձեալ Պոլիս, եւ ի վերջոյ Գահիրէ: Ան լրիւ մանրամասնութիւններով եւ հետաքրքրական ոճով շարադրուած կը ներկայացնէ ներկայ հատորին մէջ: Ըսենք նաեւ որ կուսակցական անջատումները դիրքեր եւ համոզումներ գոյացուցած են Թեքեանի մտքին մէջ: Իր անդադրում շրջագայութիւնները ինձ համար նորութիւն էին, եւ ուր որ գնաց ամէն տեղ գունագեղ եւ այլանուն ամսագիրներու առաջին սատարողը եղաւ:

Թեքեան շուտով նաեւ 1905 թուին Ադրեսանդրիոյ մէջ Միքայէլ Կիւրճեանի հետ «Շիրակ» գրական հանդեսին մաս կազմելով, երեք տարի ետք Կ. Պոլիս կը փոխադրէր զայն, ուր նաեւ Հայոց Պատրիարքութեան Ազգային Վարչութեան կեդրոնական դեմքերէն մին կը հանդիսանար, մինչեւ Կեսարիոյ հայ

վարժարանին տեսչությունն ու ապա դեպի Երուսաղեմ որպես գլխավոր լիազոր պատուիրակ ընտրությունն ու մեկնումը:

ՕՐՄԱՆԵԱՆ ԵՒ ԹԵՔԵԵԱՆ

Կ. Պոլսոյ Ազգային ժողովը 1913 Յուլիտ. 6-ի նիստին Երուսաղեմի Պատրիարքության համար նոր կանոնագիր մը պատրաստել կու տար ու զայն Երուսաղեմ պիտի դրկեր լիազոր ներկայացուցիչի մը ձեռքով զայն գործադրության դնելու համար վանքէն ներս յամեցող անկարգութեանց համար: Կանոնագիրի պարագան չէ յիշուած ներկայ հատորին մէջ որ կարելոր է նկատի ունենալ երկուքին, Թեքեանի եւ Օրմանեանի ձախող գործակցութեան համար:

Յաջորդող դեպքերը արդէն ցոյց տուին որ Երուսաղեմի վանքը պատրաստ չէր ո՛չ Օրմանեանի եւ ո՛չ Թեքեանի, ո՛չ կանոնագիրի եւ ո՛չ պատրիարքի ընտրութեան, որովհետեւ Օսմանեան պետութեան վատ ծրագիրը օծի նման կը սողար գաղտնի ճամբաներէ, Սիսի Սահակ Խապայեան Կաթողիկոսը արտաքսելով իր պատմական Աթոռէն, Չաւէն Պատրիարքն ալ իր Աթոռէն, եւ թրքական իրենց կարճ խելքով Խապայեանը նշանակելով անկանոն Կաթողիկոս-Պատրիարք Երուսաղեմի, ձեռքն ալ թրքատիպ ուստուրմա կանոնագրութիւն մը տալով՝ ստորագրուած սուլթանին եւ ներքին գործոց նախարարին կողմէ, որուն բնագիրը թարգմանաբար հրատարակած է Բաբգէն Աթոռակից Կաթողիկոս իր «Պատմութիւն Կաթողիկոսաց Կիլիկիոյ» հատորին մէջ:

Նկատի առնելով իր անխոնջ եւ անվերջ շարժումը մէկ տեղէն միւսը, պիտի ըսենք կրկնապէս թէ Թեքեան մեծ բանաստեղծ ըլլալէն անդին եղաւ նաեւ կատարեալ դպրոց մը հայ սերունդներուն համար, բանագնաց մը եւ պարկեշտ ազգային գործիչ: Ու այս բոլորը Յակոբ Վարդիվառեան ստուգապէս կը վկայէ մանրամասնութիւններով, ինչպէս Վարդգէս Գուրուեան եւս իր համապարփակ գրախօսականին մէջ կ'ընդգծէ ըսելով որ «հատորիս հեղինակը ճշգրտօրէն ցոյց կուտայ մեր կուսակցութեան ազգակերտման եւ հայապահպանման որոշ եւ զանազան գործունեութիւնները աշխարհի չորս ծագերուն»:

ԱՐՇԱԿ ԱԼՊՅԱՃԵԱՆ

Ըսաներորդ դարու առաջին կիսուն Ալպոյաճեան հանդիսացաւ ամենէն բեղուն եւ բազմարդին գրողներէն մին, մեր ազգին ընծայելով մեծածաւալ եւ արժեքաւոր բազմաթիւ հատորներ հայոց պատմութեան, կենսագրական մենագրութեանց, եւ հայ գաղթականութեան հնագոյն պատմութեան վերաբերեալ: Եղած է տարիներու դիւանապետը Կ. Պոլսոյ պատրիարքութեան Մատթէոս Իզմիրլեան, Եղիշէ Դուրեան, Յովհաննէս Արշարունի եւ Չաւէն Տ. Եղիայեան պատրիարքներու տարիներուն՝ 1908-1922: Իր գրական հսկայ վաստակին մաս կը կազմեն ի միջի այլոց «Հին Հայաստանի Պատմական Սահմանները», «Պատմութիւն Հայ Դպրոցի», «Պատմութիւն Հայ Կեսարիոյ» եւ 1863 թուի «Ազգային Սահմանադրութեան» մասին իր շատ կարելոր վերլուծումը, բոլորը միասին վկայելով հմուտ պատմագետի ու վաւերական բանասէրի իր արժեքն ու արժանիքը: Հոս եւս իր գրական մեծ վաստակին արժանաւորապէս եւ լիովին անդրադարձած է Յակոբ Վարդիվառեան իր այս հատորին մէջ:

ՏՈՔԹ. ՅԱԿՈԲ ԹՈՓԾԵԱՆ

Վարդիվառեան Տոքթ. Յակոբ Թոփճեանի մասին երկար եւ շատ դիպուկ մէկ նախադասութեամբ կը դրուատէ զինք ըսելով, «Թոփճեան գերմանական դաստիարակութեամբ, կրթական արեւելումով, կեդրոնական Եւրոպայի խստապահանջութեամբ, նկարագրի տոկոսնութեամբ, հարցերուն մօտենալու առարկայականութեամբ, հետաքրքրութիւններու բազմերանգութեամբ, եւ քաղաքական հայեցողութեամբ տարբեր էր մեր միւս դասական ղեկավարներէն»: Հոս մէկ նախադասութեամբ արդէն կը գծուի

մեծ մտաւորականին Յակոբ Թօփճեանի ամբողջական կեանքի ուղին, միջազգային որակաւոր դիրքն ու գործունեութիւնը, միեւնոյն ժամանակ ցոլացնելով նաեւ Վարդիվառեանի վարպետ վերլուծումը: Թօփճեան բազմակողմանի հմտութեամբ եղաւ իսկական դաստիարակ թէ՛ Մելգոնեան Հաստատութենէն եւ թէ՛ Անթիլիասի Դպրեվանքէն ներս, որոնց շնորհիւ ամրակուռ կամուրջ մը հաստատեց սերունդներ կերտելով անձայն եւ բազմապատիկ արդիւնքներով: Ես հազիւ չհասայ աշակերտելու իրեն երբ 1949-ի սեպտեմբերին մուտք գործեցի Դպրեվանքի Գ. կարգը եւ Տոթթ. Թօփճեան Նոյն տարին աւարտած էր իր ուսուցչական պաշտօնը:

Թօփճեանի անունը որպէս բանասէր եւս սերտօրէն կապուած կը մնայ Արմաշի Զարխափան Վանքի 223 հայերէն ձեռագիրներուն հետ որոնք ամբողջութեամբ զոհ գացին 1915 թուի մեծ եղեռնին: Ձեռագիրները կորան, մնաց անոնց ցուցակագրութիւնը: Շնորհիւ Ս. Էջմիածնի Գեորգեան Գեմարանի արժանաւոր սան Յակոբ Թօփճեանի, հայրը մեզի ծանօթ Յովակիմեան Մանուկեան բարձրագոյն վարժարանի Նոյնքան արժանաւոր երկարամեայ տնօրէն Արա Թօփճեանին, ինամքով ցուցակագրած է բոլոր 223 ձեռագիրները գիտական ճշգրիտ նկարագրութեամբ զոր տեսած եմ եւ ուսումնասիրած:

Ներկայ հատորին մէջ Վարդիվառեան արժանին կը հատուցանէ Տոթթ. Թօփճեանին նուիրած իր բաժնին մէջ յիշելով իր Արմաշ երթալու հրաւերը Օրմանեան եւ Դուրեան Սրբազաններու հրաւերով: Ես աւելի մանրամասն կերպով անդրադարձած եմ Ձեռագրաց Ցուցակին «Ազգապատումի» Ա հատորին մէջ եւ գտած եմ այդ յաւետ կորստեան մատնուած հատորներուն մէջ անկրկնելի նիւթեր, որոնցմէ եւ ոչ մին հրատարակուեցաւ դժբախտաբար, մնաց միայն Թօփճեանին պատրաստած Ցուցակը որ հրատարակուեցաւ Անթիլիասի մէջ Երջանկայիշատակ Գարեգին Ա. Յովսէփեանց Կիլիկիոյ գիտնական Կաթողիկոսին օրով եւ լոյս տեսաւ «Հայագիտական Հասկ» տարեգիրքին մէջ մեր ուսանողութեան տարիներուն: Երեւակայեցե՞ք եթէ ձեռագրաց ցուցակն ալ պատրաստուած չըլլար: Տամ մի քանի օրինակներ իմ դասաւորած հարիւրի մօտ ձեռագիրներու բովանդակութենէն:

Անոնցմէ երկու հնագոյն մագաղաթեայ ձեռագիրները 1351 թուի Յովհաննու Աւետարանի մեկնութիւնն է, եւ 1354 թուի Կիւրեղ Աղեքսանդրացիի Ղուկասու Աւետարանի մեկնութիւնը: 1449 թուի Ձեռնադրութեան Մաշտոց մը, Կանոնագիրք մը, Տօնացոյց, Շարական, Աղօթագիրք, բոլորն ալ 15-րդ դարէն, ստուգուած իրենց գրութեան վայրերովն ու գրիչի անուններով: Թօփճեանի գնահատումով «անոնք հակառակ վերջին դարերուն գրուած ըլլալուն արտագրուած են հին եւ վաւերական օրինակներէ, ինչպէս գրիչներն ալ մասնաւորապէս կը յիշեն»:

Մանրանկարչութեան արուեստի լաւագոյն նմոյշներէն, կ'ըսէ Թօփճեան, 1607 թուի Հաղբատի վանքին մէջ գրուած Սաղմոսարանն է «որուն նմանը այսօր չկայ Հաղբատի այդ ձեռագրին ուր գրչագիրը գծած է Դաւիթ մարգարէն քնարը ձեռքին, Մովսէսի, Եզեկիելի, Եսայիի, Ամբակումի, Յովհաննէսի եւ Աննայի գունաւոր նկարները սքանչելի արուեստով նկարուած»: Իսկ 1652 թուի Աղօթագիրքի մը մէջ ուրջ սրբապատկերներ «սքանչելի զարդագիրներով եւ լուսանցազարդերով», ինչպէս կը վկայէ Յակոբ Թօփճեան:

«Պայքար» (Պոստոն) – Օգոստոս 26, 2018
«Նոր Աշխարհ» (Աթէնք) – Սեպտեմբեր 3, 2018

* * *

ՏՈՔԹ. ԳՐԻԳՈՐ ԱՏԱՆԱԼԵԱՆ – Վան Նայս, Գալիֆորնիա

Շնորհակալութեամբ ստացած եմ «Մեծ երազի ճամբուն ուղեւորները եւ համապարփակ պատմու-

թին Ռամկավար Ազատական Կուսակցության» հաստատվոր Գ. հատորը:

Սիրելի ընկերս, ասելի քան կես դար է կը ծառայես Ազգին ու Հայրենիքին Ռ.Ա.Կ.ի, Թ.Մ.Ս.ի եւ Հ.Բ.Ը.Մ.ի միջոցով: Ծառայեցիր ու տակաւին կը շարունակես ծառայել մեծ սիրով, նուիրումով եւ վարակիչ խանդավառութեամբ:

Տարիներ շարունակ ճամբորդեցիր երկրագունդի տարբեր երկիրներ, ուր որ հանգրուանեցիր հայը փնտռեցիր Վահրամ Մավեանի նման, անպայման գտար հայ մը, զրուցեցիր հետը, գտար անձ ու ապրած միջավայրին մասին գրեցիր, դասախօսեցիր, ոգեւորեցիր ու այդ բոլորը մէկտեղեցիր ու հրամացուցիր «Հանդիպումներ» շարքով գրականութեան յանձնելով գաղթածախներ եւ գաղթածախները ղեկավարող դեմքեր:

Եթէ սփիւռքի, տակաւին չգրուած, պատմութիւնը գրի պիտի առնէ պատմաբանը, ապա անպայմանօրէն եւ առաջին հերթին պիտի հիմնուի մեր ազգային կուսակցութիւններու ասելի քան հարիւր տարիներու վրայ երկարող գործունեութեան վրայ: Անոնք սփիւռքահայ կեանքը կազմակերպեցին, ազգային կեանքը հունաւորեցին, հայ մարդը կերտեցին՝ պահանջատիրութեան ոգիով դաստիարակեցին իրար յաջորդող սերունդներ եւ սերունդները մղեցին «Մեծ երազի» իրականացման ճանապարհի ուղղութեամբ:

Ազգային կուսակցութիւններէն Հայ Յեղափոխական Դաշնակցութիւնը ունի հարուստ գրականութիւն, սակայն ոչ համապարփակ, այլ ընդհանրապէս ՀՅԴի կերտած պատմութեան մասին:

Սիրելի Յակոբ, սփիւռքի պատմութիւնը ուսումնասիրող պատմաբանին տրամադրութեան տակ հրամացուցիր իր նմանը չունեցող, հսկայածաւալ փաստարկներով ուսումնասիրութիւն մը: Որովհետեւ սփիւռքի պատմութիւնը արձանագրող պատմաբանը նախ պիտի սկսի ուսումնասիրել ազգային կուսակցութիւններու համար ասելի քան դար մը գործող միութիւններու ծաւալած գործունեութիւնը:

Աւելին՝ քու աշխատասիրութեանդ մէջ կը տողանցեն այն անձնաւորութիւնները, որոնք կերտեցին այդ պատմութիւնը, անոր դիմագիծ տուին եւ լիցք հայթայթեցին, որոնցմէ շատեր ստուերի տակ մնացած ու յաճախ մոռացութեան գիրկը նետուած էին:

Հետեւաբար երեք հատորներուդ մէջ ժամադրուած էին անձնաւորութիւններ, որոնք անհերքելի դերակատարութիւն ունեցան կերտելու մեր մօտիկ անցեալի պատմութիւնը: Այս առումով աշխատասիրութիւններուդ լոյս ընծայումով երախտիքի պատասխանատու պարտաւորութիւն մը կատարեցիր նաեւ:

Հատորներդ անհրաժեշտութիւն էր, թէկուզ ուշացած, սփիւռքահայ ազգային կեանքի խիստ կարեւոր ժամանակաշրջանը ցոլացնող, իր տարողութեամբ եւ իր քննարկուած նիւթերով:

Աշխատասիրութիւններովդ վերակենդանացուցիր ասելի քան դար մը առաջ, ազգային կուսակցական սփիւռքեան պատմական ժամանակահատուած մը, որուն ընթացքին իրենց նուիրական ներդրումը ունեցան մեր ազգի լաւագոյն զաւակները՝ հսկաները, որոնք դարբնեցին 20-րդ դարու սփիւռքահայ մարդու քաղաքական միտքը:

Այս գիտաշխատութիւնդ նաեւ հարստացուց ՌԱԿ-ի կուսակցական գրադարանը: Գրականութիւնը:

ՌԱԿ-ի հարիւր տարուան պատմութիւնը կերտուեցաւ տեսիլք ունեցող վաստակով, անոնց անմնացորդ նուիրումով ու անկոտրում հաւատքով: Անոնց իւրաքանչիւրի կենսագրութիւնը տարեգրութիւնն է սփիւռքահայ փոթորկալի կեանքին: Անոնց ապրած կեանքն ու գործունեութիւնը դարձան սփիւռքի պատմութեան անբաժան ու անքակտելի մասը:

Սիրելի բարեկամս, անհաւատալի է, որ այս հսկայածաւալ հատորները, մէկ անձի սրբազան եւ հետեւողական աշխատանքի արգասիք են: Նման կոթողային, ես կ'անուանեի «ակադեմական» աշխատասիրութիւն, հետազօտութիւնը կ'իրագործուի պատմագիտական կամ քաղաքագիտական համալսարաններու մէջ, խումբ մը մասնագէտներու համատեղ ջանքերով:

Գերսամ Ահարոնեան ազգային, կուսակցական, հրապարակագրական, մանկավարժական արդի-նաշատ գործունեության անչափելի վաստակ մը թողուց իր ետին: Ան գործեց «լեռներ շարժող հաւատ-քով», աներկիւղ հաւատքով եւ անշահախնդիր հայրենասիրութեամբ եւ յաջորդող սերունդներուն կտակեց «Յուշամատեն Մեծ Եղեռնի», «Մեծ Երազի ճամբուն վրայ», «Խոհեր յիսնամեակի աւարտին», կրթողային աշխատասիրութիւնները, որոնք նոր լիցք ու հունաւորում հաղորդեցին մեր անժամանցելի պահանջատիրութեանը:

Սիրելի Յակոբ, մենք Գերսամի շունչով դաստիարակուած տղաներ ենք: Բայց դուն քալեցիր եւ ստեղծագործեցիր Գերսամական ուղիով եւ ոգիով:

Սքանչելի ու տքնաջան աշխատասիրութեան մը արգասիքը պիտի վայելէ իւրաքանչիւր կու-սակցական եւ ընդհանրապէս հայ ազգային կեանքով հետաքրքրուող հայ անհատ:

Ռամկավար Ազատական Կուսակցութեան անդամներուն եւ համակիրներուն վայելքի եւ նաեւ հպարտութեան աւիշ ներարկեցիր: Մաղթեմ որ «շատեր» զգաստանալու եւ բռնցքուելու դասեր քաղեն, յատկապէս այս օրերուն, երբ սփիւռքի եւ հայրենիքի այլապէս մթազնած երկնակամարին վրայ «սեւ ամպեր» կուտակուած են:

Սիրելի բարեկամս, պատմագետներու պարտականութիւնն է արժեւորելու երեք հատորներդ: Անկասկած սփիւռքի պատմութիւնը ուսումնասիրող ուսանողին սքանչելի դասագիրք մը նուիրեցիր:

Հատորներդ խոշոր բաց մը լրացուց, յատկապէս այն անձերուն, որոնց կը հետաքրքրէ սփիւռքի կազմաւորում եւ յատկապէս ազգային կուսակցութիւններու հիմնադրումն ու անցած ճանապարհը:

Դուն քու անբասիր նկարագրով ու ծառայասեր ոգիով բայց նաեւ յամառ եւ հետեւողական աշխատասիրութեամբդ, յարգանք պարտադրեցիր նոյնիսկ «ընդդիմախօսներուդ»:

Վստահ եմ, որ տակաւին երկար տարիներ պիտի ծառայես եւ ստեղծագործես «վարդիվառեա-նական» ազգային տեսիլքով, Գերսամական լեռներ շարժող հաւատքով, անկոտրում կամքով եւ նոր նախաձեռնութիւններ իրագործելու ոգիով:

Բարի երթ սիրելի բարեկամս:

«Պայքար» (Պոստոն) - Յուլիս 15, 2018

* * *

ՎԱՐԴԱԵՍ ԳՈՒՐՈՒԵԱՆ – Նորթ Յոլիվուտ, Գալիֆորնիա

Ռամկավար Ազատական Կուսակցութեան պատմութիւնը չէ ուսումնասիրուած այնպէս ինչպէս պէտք էր ուսումնասիրուէր: Եղած են փորձեր եւ նաեւ պատմագիրքեր (Դաւլաթեան), սակայն այն լուրջ ուսումնասիրութիւնը որուն արժանի է Ռամկավար Ազատական Կուսակցութիւնը, չէ ունեցած իր պատմագրողը: Շատ կը լսէինք որ «Չարթօնք»ի արժանաւոր խմբագիր Ընկ. Գերսամ Ահարոնեանը ծրագրած էր գրել ՌԱԿի պատմութիւնը, սակայն Լիբանանեան քաղաքացիական պատերազմը իր ահազնութեամբ, Ահարոնեանի բազմազբաղութիւնն ու բարոյական պարտաւորութիւններու ահաւոր բեռը հանդէպ Լիբանանահայ գաղութին եւ իր կուսակցական ընկերներուն, առիթը եւ ժամանակը չեն տուած իրեն գործադրելու իր ծրագիրը:

Ուրախ ենք որ Յակոբ Վարդիվառեան յանձն առած է այս յոյժ կարեւոր եւ պատասխանատու պարտականութիւնը եւ պատմաբանէ մը ակնկալուած լրջութեամբ եւ անկողմնակալութեամբ ուսում-նասիրելու եւ գործնականի վերածելու ծրագիրը:

Յակոբ Վարդիվառեանի «Մեծ Երազի ճամբուն Ուղեւորները եւ Համապարփակ Պատմութիւն

Ռամկավար Ազատական Կուսակցության» ցարդ հրատարակուած եւ յառաջիկային հրատարակուելիք հատորները ոչ միայն զգալի բաց մը կը գոցեն մեր ժողովուրդի մէկ կարեւոր հատուածին ու ժամանակահատուածին պատմութիւնը լոյս աշխարհի բերելով, այլ եւ նաեւ մասամբ արդարութիւն կատարած կ'ըլլան անցնող 133 տարիներու վրայ տարածուած որոշ խաւի մը նուիրեալ քաղաքական առողջ գործիչներու, ֆետայիներու, հայդուկներու, մտաւորականներու եւ այլոց գաղափարախօսութիւնն ու գործունէութիւնը, պայքարներն ու երազները մեր եւ յաջորդ սերունդներուն ծանօթացնելու: Առաւել, անոնց գծած ազգային ուղիին հետեւելու, ապագայի ուղին բարեփոխելու եւ հայրենիքին ու հայութեան աւելի եւս օգտակար ըլլալու մարտահրաւեր մըն է այդ: Եթէ մեր Արմենական – Ժողովրդական – Ազատական - Ռամկավար «նախահայրերը» Արեւմտահայաստանի մէջ եւ այլուր, այդ դժնդակ պայմաններուն տակ յաջողեցան անկարելին կարելի դարձնել, ուրեմն մենք, այս մեր ապահով, հանգիստ ու յովացած պայմաններու մէջ, ինչե՛ր չենք կրնար ընել:

Ռամկավար Ազատական Կուսակցութեան պատմագիրին առջեւ բազմաթիւ խոչընդոտներ կը կանգնին: Դժբախտաբար, պարագաներու բերումով, կարելի չէ եղած անհրաժեշտ վաւերաթուղթերն ու փաստաթուղթերը, կազմաւորման տարիներուն ժողովներու ատենագրութիւններն ու անհրաժեշտ յուշագրութիւնները ապահովել պատմութեան համար: Սկզբնաղբիւրներու ժլատութիւնը շատ դժուարութիւններ կը պատճառէ պատմագիրին: Հայկական թէ այլ ժողովուրդներու կուսակցութիւնները, իրենց նախակազմաւորման օրերէն իսկ փաստաթուղթեր պատրաստած ու պահած են, եւ ապա, զարգացումներու իւրաքանչիւր հանգրուանին, առատ նիւթեր ապահոված են յաջորդ սերունդներուն եւ պատմագիրներուն: Տակաւին, կարգ մը կուսակցութիւններ ունեցած են իրենց ժամանակակից պատմագիրները, որոնք առատ հում նիւթ հայթայթած եւ իրենց յաջորդներուն:

Յակոբ Վարդիվառեան, մանաւանդ Արմենականներու պատմութեան համար ապաւինած է շրջանին հրատարակուած Արմենական թերթերու գրութիւններուն (ինչ որ կրցած է գտնել), ժամանակի Արմենական մտաւորականներու յուշագրութիւններուն (Արմենակ Եկարեան, Արտակ Դարբինեան, Փանոս Թերլէլմեզեան, Եւայլն), սակայն հոս ալ, Ռամկավարները չեն ունեցած յուշագիրներու առատութիւն:

Հոս կ'արժէ յետ դարձ մը կատարել եւ ակնարկ մը նետել Յակոբ Վարդիվառեանի հրատարակած ՌԱԿ ի պատմութեան նախորդ երկու հատորներուն վրայ:

ՅԵՏԱԴԱՐՁ ԱԿՆԱՐԿ

Առաջին հատորով ան Արմենական Կուսակցութեան եւ Հայ Ժողովրդական Կուսակցութեան պատմութիւնը կը հրամցնէ մեզի: 2015-ին հրատարակուած այս 396 էջերէ բաղկացած պատմագիրքի «Արմենական Կուսակցութիւն» մասը կը բաղկանայ 8 բաժիններէ, իսկ «Հայ Ժողովրդական Կուսակցութիւն» մասը՝ 4 բաժիններէ:

Այստեղ ուշագրաւ է որ Յակոբ Վարդիվառեան, վերոյիշեալ երկու կուսակցութեանց կազմաւորման եւ գործունէութեանց մասին խօսելով, փորձած է նաեւ անոնց պատմութիւնը տալ այդ կուսակցութիւններուն, մանաւանդ ականաւոր Արմենականներու կենսագրութիւններու միջոցաւ լուսարծակի տակ առնել այդ կուսակցութեան կատարած գործունէութիւններուն հորիզոնը: Արդարեւ «Երեք Մկրտիչները» մասէն ետք, կը կարդանք 31 Արմենականներու տպաւորիչ կենսագրականներն ու անոնց կուսակցական գործունէութիւններուն մասին: «Ուրիշ Արմենականներ»ու գլխուն տակ կը հանդիպինք Վանի շրջանէն 175 խոնարհ հերոսներու, հայդուկներու, անձնագոհ մարտիկներու, մտաւորականներու եւ կուսակցական գործիչներու, որոնց համար ժողովուրդին ծառայելն ու անոր գոյատեւումը աւելի կարեւոր էր քան իրենց կեանքը: Հոն կան բազմաթիւ շրջաններու եւ գիւղերու անունները, ուր Արմենականներ իրենց արմատները նետած էին եւ պայքարած այդ շրջաններու հայութեան վերազարթօնքի առաքելութեան եւ

ինքնապաշտպանության մարտերուն:

Յակոբ Վարդիվառեանի 2016-ին հրատարակած պատմագիրքին Բ. Հատորը կը խօսի «Վերակազմեալ Հնչակեան Կուսակցութեան», «Գաղափարակցական Միութեան», «Ազատական Կուսակցութեան» եւ «Հայ Ազգային Ազատական Միութեան» պատմութեան մասին:

378 էջերու մէջ, ան դարձեալ կը խօսի 1880 թուականէն սկսեալ կարեւոր թուականներու եւ դէպքերու մասին, կը խօսի 3 նահատակ Վերակազմեալներու (Միսօ-Շահէն, Գարեգին Չիթեան, Արփիար Արփիարեան) առաւել 29 ականաւոր Վերակազմեալներու եւ 9 Հայ Ազգային Ազատական Միութեանականներու մասին: Բաժին մը յատկացուած է Վերակազմեալներու Մամուլին:

Գ. ՀԱՏՈՐԻ ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆԸ

Իր պատմագիրքերու երրորդ (Գ) հատորով, Վարդիվառեան կը վերակենդանացնէ, պատմութեան փոշիներուն տակէն դուրս կը հանէ «Միացեալ Հայ Յեղափոխական Կուսակցութիւն», «Հայ Սահմանադրական-Ռամկավար Կուսակցութիւն», «Հայ Ռամկավար Կուսակցութիւն» եւ «Ազգային Ռամկավար Կուսակցութիւն» անունները կրող կուսակցութիւններուն պատմութիւնը:

912 էջերու (930՝ «Փոխան Վերջաբանի» մասով) մէջ «ամփոփուած» այս հատորը Անդրանիկ Ծառուկեանը պիտի կոչէր «ովկիանոսածաւալ»...

Հեղինակը, Յակոբ Վարդիվառեան, հաւատքով, կիրքով, սիրով, անսահման զոհողութիւններով եւ գիտակից ինքնազսպումով նուիրուած է այսքան ծաւալուն հատորի մը պատրաստութեան եւ հրատարակութեան: Յայտնի է որ ան նպատակ ունի «բոլոր քարերը դարձնելու» եւ կարելի մանրամասնութեամբ հանրութեան եւ ապագայի սերունդներուն հրամցնելու պատմագիրքերու շարք մը՝ ուր արդարօրէն բնութագրուած եւ գնահատուած ըլլան հայկական կուսակցութեան մը անաչառ պատմութիւնը, գաղափարախօսութիւնը, անոր իրաւ գործունեութիւններն ու նկարագիրը, ինչպէս նաեւ անոր սպասարկուներու, դերակատարներուն եւ գործիչներու հոյլը:

Նկատի ունենալով որ իր պատմագիրքին Գ. հատորով Վարդիվառեան կը խօսի 1906 թուականէն մինչեւ 1921 թուական կատարուած դէպքերու մասին, ան իր տրամադրութեան տակ ունի այլեւս պատգամաւորական ժողովներու ատենագրութիւնները, զանազան կուսակցութիւններու կամ միութիւններու միջեւ միաւորման համար տեղի ունեցած բանակցութիւններուն արձանագրութիւններն ու ատենագրութիւնները, օրուան գործիչներուն, գլխաւոր դերակատարներուն յուշագրութիւններն ու մամուլին լայն արձագանգները. ան աւելի մանրամասն կը խօսի դէպքերու յաջորդականութեան եւ շղթային մասին:

Ոմանք կրնան մտածել որ Սոցիալ Դեմոկրատ Հնչակեան կուսակցութիւնն ու Հայ Յեղափոխական Դաշնակցութիւնը իրենց պատմութեան շրջանին անուանափոխութիւններու չ'ենթարկուեցան: Ինչո՞ւ ուրեմն Ռամկավարները ամէն հանգրուանին «ստիպուած» եղան անուանափոխութեան: Յակոբ Վարդիվառեան, պատմական յստակ տուեալներով ցոյց կու տայ թէ ինչպէս ժամանակներու եւ պայմաններու փոփոխութեանց պատճառով, Արմենականներու իրաւայաջորդները, քաղաքական թէ ազգային նոր պայմաններուն յարմարելու եւ իրենց համայնքներուն եւ ժողովուրդին աւելի լաւ եւ մանաւանդ աւելի ճիշդ ծառայելու համար, նոյն գաղափարին ու նպատակին ծառայող զանազան խմբակցութիւններու եւ յայտնի անհատներու հետ միանալով, տրամաբանական անուանափոխումներ ալ ունեցան: Այս ցոյց կու տար վերանորոգելու, արդիականանալու, օրուան զարգացումներուն հետ քայլ պահելու եւ աւելի հզօրանալու տրամադրութիւնն ու տրամաբանութիւնը միացող կուսակցութիւններու լուսամիտ ղեկավարութեան եւ անդամակցութեան:

Գ. Հատորին մէջ դարձեալ կը տեսնենք իրողութիւնները ճիշդ տեսնելու եւ ճիշդ ներկայացնելու

Վարդիվառեանի ճիգը: Շատ զուսպ եւ արդար է ան իր գնահատականներուն եւ քննադատութիւններուն մէջ: Շատ զգալի է իր կուսակցագաղութենէ հեռու մնալու փորձութեան յաղթահարումը:

Այս գիրքը, պատմական իրերայաջորդ դէպքերու թուագրումը, արձանագրութիւնը չէ, այլ երկար եւ շղթայի մը տրամաբանական եւ պատմագիտական հիւսուածքը: Այո, հեղինակը կը խօսի նաեւ մեր հերոսամարտերու մասին, մեր յաղթանակներու մասին, սակայն նոյնիսկ այդ փայլատակուած յաղթական հերոսամարտերու երկնակամարը ծածկուած էր սեւ ամպերով:

Ռամկավար Ազատական Կուսակցութեան նախաբաղադրիչ կուսակցութիւններու պատմութիւնը կապուած է, հիւսուած է, ոչ միայն ժամանակաշրջանի եւ շրջանի հայոց պատմութեան հետ, այլ նաեւ Օսմանեան Կայսրութեան, Ռուսիոյ եւ Եւրոպայի պատմութեան հեւքին հետ, պատերազմներու, դաշնագիրներու եւ մեր դէմ գործադրուած դաւերու հետ: Այս պատմագիրքին մէջ մենք վերահասու կ'ըլլանք նաեւ շրջանի պատմութեան եւ մասամբ կը հասկնանք թէ ինչո՞ւ Կուսակցութիւնը անցած է վերակազմաւորման, անուանափոխութեան զանազան փուլերէն:

Նախկին երկու հատորներու նման, Գ. Զատորն ալ ունի իր բաղկացուցիչ մասերը: Զորս կուսակցութիւններու ծագման, զարգացման եւ ապա միութեան բանակցութիւններուն մասին կան լայն տեղեկութիւններ, 1906 թուականէն սկսեալ:

«Կարեւոր թուականներ եւ Դէպքեր»ու մասը կը սկսի Զայկական Բարեգործական Ընդհանուր Միութեան հիմնադրութեամբ (1906), նկատի ունենալով որ ԶԲԸՄիութեան հիմնադիրներուն մէջ մեծ էր թիւը Սահմանադրական Ռամկավարներուն:

30 ենթաբաժանումներու մէջ մենք իրազեկ կ'ըլլանք ժամանակաշրջանի միջազգային եւ ազգային զարգացումներուն եւ վերիվայրումներուն:

Զայ Սահմանադրական Ռամկավար Կուսակցութեան քայլերգը եւ 14 մասնաճիւղերը ներկայացնելէ ետք, կը խօսուի Մեծ Եղեռնի եւ կուսակցութեան կարեւոր իրադրձումներուն մասին, ինչպէս Վանի ինքնապաշտպանութիւնը, Մուսա Լեռան հերոսամարտը, Ամանոսի կորիւնները, ԶՍԴԿ մասնակցութիւնը Կովկասեան Կամաւորական Շարժումին, Ռամկավար Օդային Տորմիդ: Դժբախտաբար, Ռամկավար խմբագիրներն ու յօդուածագիրները կարծեք անտեսած են Ռամկավարներուն ներդրումը մեր ազգային ինքնապաշտպանութեան հերոսամարտերուն: «Համեստութիւն»ը հոս անընդունելի է:

Հոս դարձեալ Սահմանադրական Ռամկավար Կուսակցութեան գաղափարախօսութիւնն ու ազգային գործունեութեան մէկ մասը շատ յստակօրէն կը ներկայացուի երեք (3) Միհրան Տամատեանի, Վահան Թէքէեանի եւ Լեւոն Մկրտիչեանի, ինչպէս նաեւ 97 կուսակցական այլ ակնառու գործիչներու, մտաւորականներու եւ հերոսներու կենսագրութիւններուն ընդմէջէն: Շատ հետաքրքրական է այս ձեւը: Մինչ մէկ կողմէն կը ճանչնանք եւ կը ծանօթանանք ժամանակի հսկաներուն, միւս կողմէն, կը սորվինք նաեւ կուսակցութեան պատմութեան ու անոր գաղափարախօսութեան մասին:

Այս հատորին մէջ Վարդիվառեան մեզի կը ծանօթացնէ նաեւ բաղադրիչ կուսակցութիւններուն «Նպատակ»ներուն, «Ծրագիր Կանոնագիր»ներուն, սկզբունքներուն, գործելակերպին եւ քաղաքական ուղեգիծներուն մասին:

Հայաստանի Առաջին Հանրապետութեան քաղաքական կառավարութեան մաս կազմող Ժողովրդական-Ռամկավարներուն դիրքը Հանրապետութեան շրջանին թէ Սովետական Հայաստանի հանդէպ դիրքորոշումին մասին շատ յստակ, բայց ոչ-կողմնակալ հաստատումներ կան փաստերու եւ տուեալներու լոյսին տակ:

Կիլիկոյ միօրեայ անկախութեան մասին կան շատ հետաքրքրական տուեալներ: Միհրան Տամատեանի նամակը, «Անկախութեան Աթք»ը, ստորագրուած տասը (10) եկեղեցական եւ ազգային պատասխանատու առաջնորդներու կողմէ: Ֆրանսացիներու կողմէ գրաւուած Կիլիկիան յոյսի եւ յուսախաբու-

թեան նոր ալիքներ տարածած էր տուն վերադարձած կիլիկեցիներու հոգիներուն մէջ:

Յակոբ Վարդիվառեան ճշգրտօրէն ցոյց կու տայ ՀՍՌԿուսակցութեան ազգակերտման եւ հայապահպանման որոշ եւ զանազան գործունեութիւնները Ամերիկայի Միացեալ Նահանգներու, Միջին Արեւելքի, Կիլիկիոյ, Պուկարիոյ եւ Փարիզի մէջ: Կուսակցութեան գործակցութիւնը Չօրավար Անդրանիկի եւ ՀՀ Վարչապետ Ալեքսանտր Խատիսեանի կազմակերպած Հայաստանի համար հանգանակութիւններուն, Պօղոս Նուպար Փաշայի գլխաւորած Հայ Ազգային Պատուիրակութեան մէջ թէ այլուր, յստակօրէն արձանագրուած է: Չէ մոռցուած նաեւ կուսակցութեան մամուլի (38) յիշատակութիւնը:

«Փոխան Վերջաբանի» հատուածին մէջ կը կարդանք հեղինակին Բ. Հատորին մասին գրուած շնորհաւորագիրներէ եւ գրախօսականներէ հատուածներ:

Կը կարծեմ որ աւելի յարմար պիտի ըլլար եթէ այս Գ. Հատորը բաժնուէր երեք տարբեր հատորներու: Կարելի էր Միացեալ Հայ յեղափոխական Կուսակցութեան եւ Հայ Սահմանադրական-Ռամկավար Կուսակցութեան պատմութիւնները մէկ հատորի մէջ ամփոփել, եւ Հայ Ռամկավար Կուսակցութեան եւ Ազգային Ռամկավար Կուսակցութեան պատմութիւնները՝ երկրորդ հատորի մը մէջ: Այս կուսակցութիւններու գլխաւոր գաղափարախօսներուն եւ գործիչներուն կենսագրութիւնները կարելի էր միացնել այդ հատորներուն մէջ, իսկ միւս գործիչներուն կենսագրութիւնները, հաւանաբար աւելի ընդլայնուած ձեւով, հրատարակել այլ հատորով:

Այս սքանչելի պատմագիրքը ձօնուած է «Ռամկավար մեր համբուրելի ընկերներուն՝ որոնք տարածեցին եւ կիրարկեցին Ռամկավարական գաղափարախօսութիւնը եւ սկզբունքները՝ Հայ կեանքէն ներս մնալով Ազատագրական Շարժումին մեծ ռաիվիրաները»:

Գ. Հատորին մեկենասութիւնը դարձեալ յանձն առած են Ազգային մեծանուն բարերար Տէր եւ Տիկին Նազար եւ Արտեմիա Նազարեանները, ի յիշատակ իրենց ծնողաց՝ Լեւոն եւ Սաթենիկ Նազարեաններուն:

Ամփոփելով, կ'ուզեմ որպէս պատմութեան ուսանող, շնորհաւորել Յակոբ Վարդիվառեանը իր այս հսկայական աշխատանքին համար, եւ մաղթել որ յաջորդ հատորները շուտով լոյս տեսնեն:

«Պայքար» (Պոստոն), Յուլիս 1, 2018

* * *

ՍԱՐԳԻՍ ՄԻՆԱՍԵԱՆ – Գանոկա Փարբ, Գալիֆորնիա

Մշակութային Սխրագործութիւն մը

«Կոթողային աշխատանք» բնութագրումը, իր ամբողջական իմաստով, կարելի է անվարան օգտագործել, Յակոբ Վարդիվառեանի «Մեծ Երազի ճամբուն Ուղեւորները, եւ Համապարփակ Պատմութիւն Ռ.Ա.Կուսակցութեան» յաջորդաբար այդ լոյս ընծայուած երեք ստուար հատորներուն համար:

Գաղափարական եւ հայրենասիրական անայլալ հաւատքով օժտուած անձնաւորութիւն մըն է Յակոբ Վարդիվառեան: Իր անզուսպ բնաւորութեամբ բայց համբերութեամբ միաժամանակ, հետեւողականօրէն, տարիներու ընթացքին հաւաքած է ազգային-քաղաքական կեանքին հետ առնչուող արխիւային տեղեկութիւններ:

2013Էն սկսեալ, գործնական աշխատանքի ձեռնարկելով, Նիւ Երրզի մէջ, 2015ին, խմբագրութեամբ Դոկտ. Վաչէ Ղազարեանի (եւ անոր «Մայրենի Հրատարակութեան»), լոյս տեսաւ Ա. հատորը «Արմենական Կազմակերպութիւն, Հայ Ժողովրդական Կուսակցութիւն» (396 էջ, 2015) վերնագրով:

Բ. հատորը կ'ընդգրկէ «Վերակազմեալ Հնչակեան Կուսակցութիւն, Գաղափարախօսական Միութիւն, Ազատական Կուսակցութիւն, Հայ Ազգային Ազատական Միութիւն» խորագրով (378 էջ, 2016)

երկասիրութիւնը:

Գ. Հատորը՝ «Միացեալ Հայ Յեղափոխական Կուսակցութիւն, Հայ Սահմանադրական Ռամկավար Կուսակցութիւն, Հայ Ռամկավար Կուսակցութիւն, Ազգային Ռամկավար Կուսակցութիւն» (930 էջ, 2018):

Հասած ենք մինչեւ 1920 թուականը, ու տակաւին ճամբուն կէսն ենք. քանի մը հատորներ եւս լոյս պիտի ընծայուին ...:

Առաւելաբար հայոց պատմութեան (ուսուցիչ՝ Գ. Ահարոնեան), հայոց լեզուի (Օ. Սարգիսեան) եւ «Երուանդ Յիւսիսեան Հայագիտական Հիմնարկ»ի (տեսուչ՝ Վահէ-Վահեան) դասընթացքները որոնք խթան հանդիսացան ոչ միայն մշակութային նախաձեռնութիւններ առնելու, ի մասնաւորի հայ թատրոնի հիմնելու իր ապրած գաղութին մէջ, ու կազմակերպելու շրջուն բեմադրութիւններ Միացեալ Նահանգներու կարգ մը քաղաքներուն մէջ: Նաեւ ֆոնտեր հաստատելու ծնողաց – Հայկազուն եւ Անահիտ Վարդիվառեան – յիշատակին եւ իր անուամբ, յատկապէս մամուլի եւ հայ մշակոյթի նուիրեալները քաջալերելու համար:

Գործարարի իր հանգամանքով, եւ այլապէս, իր շրջագայութիւնները սփիւռքահայ գաղութներէ ներս, մեծապէս սատարեցին իր անյազ հետաքրքրութեանց գոհացում տալու ու շնորհիւ իր հնարամտութեան ձեռք ձգելու առաջնակարգ աղբիւրներ, հրատարակելիք բովանդակալից հատորներուն նիւթ հայթայթելով, մանաւանդ հայկական աւանդական կուսակցութեանց մասին:

Պէյրութի Հ.Բ.Ը.Միութեան Յովակիմեան-Մանուկեան Մանչերու երկրորդական վարժարանէն շրջանաւարտ, Հ.Բ.Ը.ական սկառուտական ընդհանուր խմբապետ Յակոբ Վարդիվառեան տքնաջան եւ հետեւողական ջանքերուն արգասիքն է որ կը վայելենք այսօր:

Վարձքդ կատար, կեանքդ երկար հայ մշակոյթի անխոնջ մշակ:

Ապրիլ 27, 2018

«ՀԱՅ ԶԱՅՆ – Երեւան

«Հայ ծայն»ի գրուցակիցն է ՌԱԿ Գերագոյն խորհրդի անդամ, պատմաբան, «Պայքար» շաբաթաթերթի խմբագիր Յակոբ Վարդիվառեանը

- Երկար տարիներ է՝ անդամակցում էք Ռամկավար Ազատական կուսակցութեանը: Ի՞նչ կ'ասէք Ձեր՝ որպէս կուսակցականի և մտաւորականի ծաւալած գործունեութեան մասին:

- Երիտասարդ տարիներից հաւատացել եմ մեր կուսակցութեան գաղափարական դպրոցին, ծրագրին ու որպէս հայ միշտ կարծել եմ, որ ազգին ծառայելու լաւագոյն միջոցը ռամկավար և ազատական գաղափարախօսութեամբ նրան ծառայելն է: Տարիների ընթացքում մի շարք բարձրաստիճան պաշտօններ եմ զբաղեցրել կուսակցութեան ներսում՝ ընդհանուր ժողովների ատենապետ, Կենտրոնական վարչութեան անդամ, Թեքեան մշակութային միութեան անդամ և այլն:

Այսօր ԹՄՄ Կենտրոնական վարչութեան ատենադպիրն եմ, ՌԱԿ Գերագոյն խորհրդի անդամ, նաև «Պայքար» շաբաթաթերթի խմբագիրն եմ: Մի շարք կարևոր պատմական աշխատութիւնների հեղինակ եմ, որոնցից են, օրինակ, Հայրենադարձութեան պատմութիւնը՝ 1946-48թթ., մեր մտաւորականների հետ «Հանդիպումներ» 5-հատորյակը:

- Ինչպե՞ս ստեղծուեց Ձեր «Մեծ երապի ճամբուն ուղեւորները եւ համապարփակ պատմութիւն Ռամկավար Ազատական կուսակցութեան» մեծարժէք գիրքը:

- Ռամկավար Ազատական կուսակցութեան պատմութիւնը գրելը կուսակցական պարտականութիւնից զատ աւելի շատ սրտի պարտականութիւն էր: 40 տարուց աւելի հաւաքում եմ կուսակցութեան պատմութեանը վերաբերող նիւթեր, և ժամանակի ընթացքում այդ բոլոր նիւթերը մէկտեղելու և խմբագրելու անհրաժեշտութիւն առաջացաւ: Հարկ է նշել, որ Ռամկավար Ազատական կուսակցութեան պատմութիւնը սկսւում է Արմենական կուսակցութիւնից, որն այդ ժամանակ ընդյատակեայ գործունեութիւն էր ծաւալում և արխիւ պահելու հնարաւորութիւն չուներ: Երբ կուսակցութեան շարքերը ժամանակի ընթացքում նօսրացան, կուսակցութեան արխիւային նիւթերը Վանում վերացան: Այնուհետ մեր գաղափարախօսութեան մասը կազմող կուսակցութիւնները՝ լինեն դրանք Ռամկավար, Ազատական, Վերակազմեալ Հնչակեան, բոլորը կա՛մ Թուրքիայի՝ Օսմանեան կայսրութեան, կա՛մ ռուսական իշխանութեան հալածանքի տակ էին և ստիպուած էին արխիւ չպահել: Այդ իսկ պատճառով շատ դժուար էր Ռամկավար Ազատական կուսակցութեան պատմութիւնը գրելը: Յամառ աշխատանք էր պէտք այդ ամենը կեանքի կոչելու համար, և ինձ բախտ վիճակուեց ստանձնել այդ գործը և գրել պատմութիւնը:

- Ինչպե՞ս ձեռք բերեցիք կուսակցութեան գործունեութեանն առնչուող նիւթերը, տեղեկատուութիւնը:

- Այն բոլոր ընկերները, որոնք փաստաթղթեր, վաւերագրական և այլ տեսակի նիւթեր ունէին, գիտէին, որ դրանք ամենից ապահով ինձ մօտ կը պահուեն, ուստի տրամադրում էին ինձ: Ապա տարիների ընթացքում Վենետիկի, Վիեննայի Միսիթարեանների գրադարանից, Նուպարեան գրադարանից, մեր կուսակցութեան մամուլից, այլ զանազան տեղերից հաւաքեցի դրանք: Հեշտ աշխատանք չէր, սակայն սիրով եմ արել, ինձ ոչ ոք չի ուղղորդել կամ ստիպել, իմ նախաձեռնութեամբ եմ ստանձնել այդ գործը: Պատմութիւնը գրուած է մինչև 1921թ.-ը: Կարծում եմ՝ յետագայ տարիների պատմութիւնը գրի առնելն աւելի դիւրին կլինի:

Նախատեսուում է լոյս ընծայել 8 հատոր, որից առաջին 3-ն արդէն ընթերցողի սեղանին են: Մնացեալ 5-ը պատրաստման ընթացքի մէջ են:

ՓՆԱՋԱՑԱԿԱՆ ԳԻՐԷՐ

Սարգիս Վահագն (Նորթ Յոլիվուդ) – Հիացումով գրեթե լման ընթերցեցի հատորդ եւ մեծապէս կը գնահատեմ նուաճումդ, որ ոչ միայն պատիւ կը բերէ ՌԱԿին այլ մանաւանդ ամբողջ հայութեան: Սրտանց կը մաղթեմ որ կատարելիութեան հասցնես սկսած փառաւոր գործդ: Կեցցե՛ս:

Դոկտ. Արշալիր Կեօնճեան (Մոնթրէալ) – Ստացայ հաստափոր տպաւորիչ գիրքդ: Շնորհակալութիւն եւ վարձքդ կատար: Յայտնի է որ լեցուն է արժեքաւոր եւ կարելոր անթիւ տուեալներով եւ տեղեկութիւններով: Պրավօ՛:

Սերիփո Նահապետեան (Պուէնս Այրես, Արժանթինա) – Շատ շնորհակալ եմք եւ կը շնորհաւորեմ սրտանց ըրած գործդ: Ապրի՛ս:

Յակոբ Տէր Խաչատուրեան (Մոնթրէալ) – Բարեւ ընկեր Յակոբ: Շնորհակալութեամբ ստացայ Ձեր ուղարկած Յոդ հատորին համար:

Օշին Զէշիշեան (Յոլիվուդ, Գալիֆորնիա) – Շնորհակալութեամբ ստացայ 7 փառնոտ ծանրութիւն ունեցող, 7 հազար արժող գիրքդ: *Մաշալլահ*, ինչքան ժամանակ տրամադրած ես, եւ այնքան մանրամասնօրէն: Աւելորդ է ըսել որ կոթողային գործ մը ըրած ես, նախորդներուն նման:

Rev. Dr. Zaven Arzoumanian (Glendale, CA) – I received your monumental book on various post-genocide historic events and leaders. Your immense efforts are truly appreciated By ALL. For two days now your book is the open book on my desk for so many references.

Դանիէլ Եուսուֆեան (Պուէնս Այրես, Արժանթինա) – Շնորհակալութեամբ, երախտագիտութեամբ եւ հպարտութեամբ ստացայ կոթողայինիդ երրորդ մեծածաւալ եւ բովանդակալից հատորը: Վստահ եմ որ Աստուած ոյժ պիտի տայ քեզ որպէսզի բոլոր շարքը մօտ օրէն լոյս ընծայես բոլորիս:

Վահէ Պահատրեան (Նորթրիճ, Գալիֆորնիա) – Օրին ստացայ, հաւատքով եւ քրտնաջան աշխատանքիդ պտուղը ... Պիտի համարձակէի գնահատել, բայց ափսո՛ս բառամբերքս սահմանափակ ըլլալուն՝ միայն սա քանի մը տողերը ընդունէ: Վերջին էջերուն, գործակիցներդ եւ նիւթապէս աջակցողները կը նշես ... թոյլ տուր, որ ճակատաբաց համեստութեանդ վերագրեմ:

Անի Թոթահ-Սիմոնեան (Փոթոմաք, Մերիլենտ) – Ձերմ շնորհաւորութիւններս այս լայնածաւալ, բծախնդրութեամբ հետազօտուած եւ բարձրորակ երրորդ հատորի հրապարակումին համար: Չե՛մ կրնար երեւակայել քանի՛ տարիներ յատկացուցիր հաւաքելու պատմական եւ արժեքաւոր տեղեկու-

թիւները, ճշտելու, գրելու եւ հրապարակելու համար...: Պրաւօ՝ Յակոբ ճան, բացառիկ ազգասէր եւ Ռամկավար Ազատական Կուսակցութեան պատիւը պահող եւ փառք բերող ընկեր մըն ես. անմահն եւ բացառիկ ...: Այս փառաւոր գործունեութիւնդ շարունակելու համար կը մաղթեն առողջութիւն եւ յաջողութիւն:

Համբիկ Մարտիրոսեան (Պէյրուք) – Մեծ հետաքրքրութեամբ կը կարդամ կոթողային գործդ: Կը հիանամ: Այս որբա՞ն համբերութիւն, կամք ու կորով ու կուսակցութեան հանդէպ բժախնդրութիւն ու պատկառանք:

Յակոբ Մարտիրոսեան (Վուլտէնտ Զիլզ, Գալիֆորնիա) – Իսկապէս վիթխարի աշխատանք մըն է տարածող եւ գնահատելի: Կը շնորհաւորեմ, քաջառողջութիւն եւ յարատեւութիւն մաղթելով:

Վահագն Զեշիշեան (Պոլիս) – Կը գրեմ Զրանդ Տինք Զիմնարկէն: Կ'ուզենք շնորհաւորել ձեր նոր հատորի հրատարակութեան համար: Այս խիստ շահեկան շարքը վստահ ենք որ մեծ ներդրում մը պիտի ունենայ Սփիւռքի պատմութեան եւ ընդհանրապէս Հայոց պատմութեան մէջ:

ԳայանէՍուրատեան (Երեւան) – Ահա՛ լոյս տեսաւ գրքի Գ. Հատորը: Ուրախալի լուր եւ փաստ ... Շնորհաւորում եմ եւ մաղթում նորանոր յաջողութիւններ:

Սոնիկ Ռ. Գրաճեան (Պոքա Ռաթոն, Ֆլորիտա) – Առողջ եւ երիտասարդ մնաս որպէսզի ամենուրեք հասնիս. սիրած միութեանդ, կուսակցութեանդ եւ բարեկամ ընկերներուդ: Անշուշտ Գ. Հատորդ Ֆլորիտա բերած եմ զայն պիտի պահեմ:

Շահան Արծրունի (Նիւ Եորք) – Կը գնահատեմ աշխատութիւնդ եւ թէ աշխատասիրութիւնդ:

Կիլտա Պչաքճեան (Նիւ Եորք) – Այս շահեկան հատորը ոչ միայն պատմական արժէք կը ներկայացնէ, այլեւ հայատառ գիրքը կենդանի կը պահէ: Հայերէնը պահել, եւ աւելի հարստացած փոխանցելը ջրվէժն ի վեր նաւարկելու պէս բան մը դարձած է: Երախտագիտութիւն տարած անվիատ եւ յարատեւ ազգանուէր աշխատանքիդ:

Յովհաննէս Աղպաշեան (Լոս Անճելէս) – Ինչպէս Ա. եւ Բ. հատորները, այս հատորը նոյնպէս պտուղ է տարիներու արդիւնաւետ աշխատանքի՝ պատմական հարուստ պաշար ունեցող եւ վաստակաշատ վերերան կուսակցական հեղինակի մը: Արդարեւ, հատորը Ռամկավար Ազատական Կուսակցութեան մասին հանրագիտարան մըն է՝ որոշ շրջանի մը վերաբերող, եւ կը թուի թէ այս պատմաշարը, որուն նիւթերը շուրջ 40 տարուան ընթացքին բազում դժուարութիւններով ձեռք բերուած են պատմաբան Վարդիվառեանի կողմէ, պիտի շարունակուի՝ ընդգրկելով կուսակցութեան բոլոր շրջանները: Կը շնորհաւորենք հեղինակը իր տարած հսկայ, խիստ շահեկան ու բարձր գնահատելի աշխատանքին եւ վաստակին համար:

Տոքթ. Դերենիկ Թերճանեան (Հոլմտէյ, Նիւ Ճըրզի) – Շնորհակալութեամբ ստացայ լայնածաւալ աշխատասիրութիւնդ: Վիթխարի աշխատանք մը տարած ես: Աւելի քան գնահատելի է կատարածդ, նոյնիսկ եթէ որոշ կետեր վիճելի ըլլան: Այս անգամ Ռամկավար Կուսակցութիւնը (եւ հայ համայնքը

ընդհանրապես) պետք է շնորհակալ ըլլան եւ շնորհաւորեն այս վիթխարի արդիւնքը նուիրումիդ:

Յակոբ Ալեքսանեան (Պլումֆիլտ Յիւ, Միչիկըն) – Տիրոջ ՌԱԿ «Արշակ Զօպանեան» Ակումբին կողմէ կը շնորհաւորենք ձեր Նոր գիրքին հրատարակութիւնը՝ նուիրուած ՌԱԿի պատմութեան: Զպարտութեամբ կը փոխանցենք մեր լաւագոյն մաղթանքները այս մասնաւոր առիթին համար:

Սեսիլ Զեչիշեան (Յենթոկ Փարթ, Գալիֆորնիա) – Յակոբ ճան: Դուն երբեւիցէ կը քնանա՞ս: Պրավօ՛:

Khachig Janoyan (Glendale, CA) – Congratulations. Another valuable book published by you. I don't know how you can find time and do all these researches.

Vahe Artinian (Sydney, Australia) – Received with thanks, great archival and historically important.

Արթո Պասմաճեան (Սոնթրեալ) – Կը շնորհաւորեմ սիրելի Յակոբ: Վարձքդ կատար: Դուն չըլլաս կուսակցութեան պատմութիւնը գրող պիտի չգտնենք: Որոշ անձեր միայն ինքնագովութեամբ զբաղած են:

Աւետիս Տիպան (Պէյրուք) – Ի սրտէ ջերմապես կը շնորհաւորեմ «Պատմութիւն ՌԱԿ»ի 3րդ հատորի լոյս ընծայման առիթով: Վստահ եմ, ՌԱԿ գրական հարստութիւնը ալ աւելի հարստացաւ ձեր աշխատասիրութիւններով: Իմ անձնական գիրքերու շարքին մէջ ունիմ Կարլէն Դալլաքեանի լոյս ընծայած «ՌԱԿի պատմութիւն» գիրքը: Սակայն, ձեր հրատարակած բազմահատորը առաւել փայլք պիտի տայ մեր պանծալի կուսակցութեան գրական շտեմարանին: Ձեր գրիչը անսպառ ու պայծառ մնայ:

Արթուն Զամալեան (Նիւ Եորք) – Ուրախութեամբ եւ խորին շնորհակալութեամբ ստացայ կոթողիդ երրորդ եւ հետզհետէ աւելի ստուարածաւալ դարձող հատորը: Մեծապես կը գնահատեմ զիս բերքիդ բաժնեկից դարձնելու ազնուութիւնդ: Անսպառ ոյժ եւ եռանդ կը մաղթեմ:

Կարէն Ա. Սիմոնեան (Ալֆորվիլ, Ֆրանսա) – Ստացայ հզօր աշխատութեան 3րդ հատորը ... Շնորհաւորում եմ:

Մինաս Մ. Վայեճեան (Սիւփրիօր, Գոլորատո) – Ձեզի կը մաղթենք երկար կեանք եւ մեր երախտագիտական բարի զգացումները Ձեր կատարած յաջող աշխատանքներուն եւ նուիրումին համար:

Մինաս Գոճայեան (Վան Նայս, Գալիֆորնիա) – Բժախնդիր եւ շնորհակալ աշխատանք մը ներկայացուցած ես լայն հասարակութեան: Պէտք է ընդգծեմ որ գրքին կարեւոր ներդրումներէն մէկը պէտք է նկատուի Զնչակեան-Արմենական-Ռամկավար սկզբնական տարիներու փոխյարաբերութիւններու փուլերու պատմական ակնարկները: Փափաքելի պիտի ըլլար օտարախօս հայութեան տրամադրութեան տակ դնել Նաեւ Ա. եւ Բ. հատորներուն անգլերէն տարբերակները՝ հասկնալի պատճառներով:

ՇՆՈՐՀԱՅԱՆԴԵՍՆԵՐ

ԵՐԵՒԱՆ, ՄԱՅԻՍ 29, 2018

Մայիս 29ին, Հայաստանի Ազգային Գրադարանին դահլիճին մեջ տեղի ունեցավ ՌԱԿ Գերագոյն խորհուրդի անդամ, պատմաբան, ազգային-կուսակցական գործիչ եւ «Պայքար» շաբաթաթերթի խմբագիր Յակոբ Վարդիվառեանի «Մեծ Երազի ճամբուն Ուղեւորները եւ Համապարփակ Պատմութիւն Ռամկավար Ազատական Կուսակցութեան» հատորաշարի 3-րդ գրքի լոյս ընծայմանը նուիրուած գինեծօն-շնորհանդէս:

Ի թիւս բազմաթիւ հիւրերի՝ միջոցառմանը ներկայ էին ՌԱԿ Գերագոյն խորհուրդի նախագահ Վարդան Նազիրեանը, Կեդրոնական վարչութեան ատենապետ Յակոբ Աւետիքեանը, ՀՊՄՀ ռեկտոր Ռուբէն Միրզախանեանը, ինչպէս նաեւ կուսակցական այլ անդամներ, պատմաբաններ, մտաւորականներ, ընթերցասէր հանրութիւն:

Ողջոյնի խօսքով հանդէս եկաւ գրադարանի տնօրէն Տիգրան Չարգարեանը, ով իր խօսքում ընդգծեց բազմավաստակ պատմաբանի կատարած աշխատանքի առաւելութիւնները՝ միաժամանակ նշելով գրքի նշանակութիւնն ու կարեւորութիւնը: Պրն. Չարգարեանի խօսքով, գրքի ստեղծման համար տրուած աշխատանքը հաւասարագոր է մի ամբողջ գիտական ինստիտուտի կատարած աշխատանքի, որը տրուել է միայն մէկ մարդու ջանքերի շնորհիւ: Հայաստանի առաջին Հանրապետութեան եւ Սարգսրապատի հերոսամարտի 100-ամեակի կապակցութեամբ, հայագիտութեան եւ մշակոյթի տարածման գործում ունեցած մեծ աւանդի համար տ. Չարգարեանը Յ. Վարդիվառեանին պարգեւատրեց հայ առաջին տպագրիչ «Յակոբ Մեղապարտ» յուշամետալով:

Խօսքով հանդէս եկաւ պատմաբան Սուրէն Սարգսեանը: Վերջինս իր մասնագիտական դիրքերից բարձր գնահատեց Յ. Վարդիվառեանի աշխատութիւնը՝ շեշտելով, որ այն Ռամկավար Ազատական կուսակցութեան համապարփակ պատմութիւնն է եւ ստեղծուել է բացառապէս գիտական անուրանալի վաստակ ունեցող գիտնականի տարիների բեղմնաւոր աշխատանքի արդիւնքով: Ըստ Սուրէն Սարգսեանի՝ այս գիրքը հրաշալի դասագիրքը տուեալ պատմաշրջանն ուսումնասիրող պատմաբանների համար, քանի որ ամփոփում է ազգային կուսակցութիւնների վերաբերեալ մի շարք հարցերի պատասխաններ: Վարդիվառեանի վաստակը բարձր գնահատեց նաեւ ՌԱԿ Կեդրոնական վարչութեան ատենապետ Յակոբ Աւետիքեանը՝ շնորհաւորելով գրքի լոյս ընծայման համար՝ յատկապէս ընդգծելով կուսակցութեան պատմութեան ստեղծման կարեւորութիւնը, ինչպէս նաեւ կարեւորելով Վարդիվառեանի մեծարժէք արխիւի դերը, որը, ինչպէս ինքը՝ Վարդիվառեանը նշեց, շուտով կը տրամադրէ Հայաստանի Ազգային գրադարանին:

Շնորհաւորանքի եւ գնահատանքի ելոյթներ ունեցան նաեւ Մանկավարժական Համալսարանի նախագահ եւ Հայաստանի ԹՄՄԻ ատենապետ Ռուբէն Միրզախանեանը, պատմաբան Զնարիկ Աւագեանը, ովքեր եւս կարեւորեցին Վարդիվառեանի կատարած աշխատանքը՝ բարձր գնահատելով սերունդներին իրենց նախորդ գործիչների կեանքին ու գործունեութեանը ծանօթացնելու, հայոց պատմութեան էջերը մոռացութիւնից փրկելու Վարդիվառեանի ազգօգուտ գործը:

Միջոցառման աւարտին ելոյթ ունեցաւ հեղինակը՝ սեղմ ներկայացնելով հատորեակի ստեղծմանը նպաստած գործօնները, կուսակցութեան պատմութիւնը գրի առնելու անհրաժեշտութիւնը՝ յաւելելով, որ շուրջ 40 տարուայ ընթացքում դժուարութիւններով ձեռք բերուած իր ստուարածաւալ արխիւը կը նուիրաբերէ Ազգային գրադարանին:

ԳՐԱՐ ՄԱԿԱՐԵԱՆ

Երեւան

«Հայ Ձայն» (Երեւան) – Մայիս 29, 2018

«Ազգ» (Երեւան) – Յունիս 1, 2018

«Պայքար» (Պոստոն) – Յունիս 3, 2018

«Արեւ» (Գահիրէ) – Յունիս 26, 2018

* * *

ԼՈՍ ԱՆՃԵԼԸՍ, ՄԱՅԻՍ 27, 2018

Յուլիս 27, 2018ի երեկոյեան ԹՄՄ Ալթատինայի «Պէշկեթօթիւրեան» կեդրոնը ժամադրաւայրն էր թէթէանականներու, գաղափարի ընկերներու եւ բարեկամներու, որոնք եկած էին ներկայ գտնուելու Յակոբ Վարդիվառեանի հրատարակած կուսակցութեան եռահատոր աշխատասիրութեան շնորհանդէսին: Բացման խօսքը կատարեց Բարսեղ Գարթալեան: Խօսք առաւ Սարգիս Մինասեան որ գնահատանքով անդրադարձաւ նաեւ հեղինակին նախածեռնած Մամուլի հիմնադրամին: Գնահատանքի խօսքով հանդէս եկաւ նաեւ Երուանդ Ազատեան:

Գիրքերը ներկայացուց Դոկտ. Չաւեն Ա. Քինյ. Արզումանեան: Ան ծանօթ ըլլալով հեղինակին հրապարակագրական վաստակին հանգամանօրէն անդրադարձաւ աշխատասիրութեան կարեւորութեան: Անդրադարձաւ 195ի հասնող գաղափարի համար մարտնչող ուղեւորներուն մասին, որոնցմէ Վահան Թէթեանին, Արշակ Զոպանեանին եւ Տոթթ. Յակոբ Թոփճեանին հանդիպած է:

Ներկայացման աւարտին շնորհակալական խօսքով հանդէս եկաւ Յակոբ Վարդիվառեան: Ան յուզումնալից զգացումներով արտայայտուեցաւ այս աշխատասիրութիւնը նախածեռնելու դրդապատճառներուն մասին, երբ ան սկսած էր Պոստոնի մէջ քառասուն տարիներ առաջ:

ԳԵՈՐԳ ԶԷՕՇԿԵՐԵԱՆ

Փասատինա

«Պայքար» (Պոստոն) – Օգոստոս 5, 2018

ՆՈՒՐԱՏՈՒՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

ԷՐՐՈՐԴ ՀԱՏՈՐԻՆ ԱՌԻԹՈՎ

Տէր եւ Տիկին Կարօ Այալթին (Էլ Փասօ, Թեքսաս)
Տէր եւ Տիկին Յակոբ Ալեքսանեան (Պուլմֆիլտ Զիլզ, Միչիկըն)
Մանուկ Անսուր (Նիւ Եորք)
Տէր եւ Տիկին Սեդրակ Արթինեան (Սփրինկֆիլտ, Վերմոնթ)
Տէր եւ Տիկին Անդրանիկ Գարակէօզեան (Նորթրիտոն, Գալիֆորնիա)
Տէր եւ Տիկին Գրիգոր Գարակէօզեան (Կրանատա Զիլզ, Գալիֆորնիա)
Սոնիկ Ո. Գրաճեան (Պոքա Ռայթօն, Ֆլորիտա)
Տէր եւ Տիկին Արթո խրիմեան (Լոնկ Այլընտ Սիթի, Նիւ Եորք)
Տոքթ. Յակոբ Կիւլէքճեան (Էնկլվուտ Գլիֆֆս, Նիւ Եորք)
Տէր եւ Տիկին Շահէ Կանիմեան (Լա Գանատա, Գալիֆորնիա)
Տէր եւ Տիկին Շահէ Եպէճեան (Էնկլվուտ Գլիֆֆս, Նիւ Եորք)
Աւետիս Երիւանեան (Մոնթրէալ)
Հրաչ Մանուկեան (Կրանատա Զիլզ, Գալիֆորնիա)
Տէր եւ Տիկին Սարօ Յարութիւնեան (Ֆրանքլին Լէյքս, Նիւ Եորք)
Տոքթ. եւ Տիկին Րաֆֆի Յովհաննէսեան (Ֆորթ Լի, Նիւ Եորք)
Դոկտ. եւ Տիկին Դաւիթ Նաճարեան (Ռամսըն, Նիւ Եորք)
Տոքթ. ղ. Տիկին Լեւոն Զափան (Նորվուտ, Նիւ Եորք)
Անի Սիմոնեան-Թորահ (Փոթոմաք, Մերիլենտ)
Միլաս Մ. Վայեճեան (Սիւփրիօր, Գոլորատօ)

ՄԵԾ ԵՐԱԶԻ ԵԱՄԲՈՒՆ ՈՒՂԵԻՈՐՆԵՐԸ
ԵՒ
ՀԱՄԱՊԱՐԺԱԿ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ
ՌԱՄԿԱՎԱՐ ԱԶԱՏԱԿԱՆ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԻՒՆ
ՀԱՏՈՐԱՇԱՐԷՆ

ՑԱՐԴ ԼՈՅՍ ԵՆ ՏԵՍԱԾ

Ա. ՀԱՏՈՐ
ԱՐՄԵՆԱԿԱՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹԻՒՆ
ՀԱՅ ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԻՒՆ
Նիւ Երրգի – 2015

Բ. ՀԱՏՈՐ
ՎԵՐԱԿԱԶՄԵԱԼ ՀՆՉԱԿԵԱՆ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԻՒՆ
ԳԱՂԱՓԱՐԱԿՑԱԿԱՆ ՄԻՈՒԹԻՒՆ
ԱԶԱՏԱԿԱՆ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԻՒՆ
ՀԱՅ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱԶԱՏԱԿԱՆ ՄԻՈՒԹԻՒՆ
Նիւ Երրգի – 2016

Գ. ՀԱՏՈՐ
ՄԻԱՑԵԱԼ ՀԱՅ ՅԵՂԱՓՈԽԱԿԱՆ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԻՒՆ
ՀԱՅ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ-ՌԱՄԿԱՎԱՐ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԻՒՆ
ՀԱՅ ՌԱՄԿԱՎԱՐ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԻՒՆ
ԱԶԳԱՅԻՆ ՌԱՄԿԱՎԱՐ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԻՒՆ
Նիւ Երրգի – 2018

Դ. ՀԱՏՈՐ
ՌԱՄԿԱՎԱՐ ԱԶԱՏԱԿԱՆ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԻՒՆ
(1921-1931)
Նիւ Երրգի – 2021

Ստանալու համար դիմել՝

Tekeyan Cultural Association
P. O. Box 1074
Englewood Cliffs, NJ 07632-1074
U.S.A.
Կամ
hvartivarian@aol.com